

AÜSBBD

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Anadolu University Journal of Social Sciences

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Kemal ŞENOCAK
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Kemal ŞENOCAK

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD) yayın hayatına 2001’de yılda iki sayı ile başlamış, 2012 itibarıyla Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 4 defa yayınlanan ve TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanında taranan uluslararası hakemli statüsünde olan bir dergidir. AÜSBD ayrıca; EBSCOhost Academic Search Complete, Index Copernicus gibi uluslararası indekslerin yanı sıra Sobiad atifi dizinininde de yer almaktadır.

Derginin Yayın dili Türkçe ve İngilizce olup, “araştırma makalesi”, “derleme”, “editöre mektup” ve “kitap incelemesi” türünden metinleri, yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir.

AÜSBD 2019 yılı 1. sayısına kadar hem basılı hem çevrimiçi olarak yayınlanmıştır. 2019 yılı 2. sayısından itibaren ise çevrimiçi olarak yayınlanmaktadır. Değerlendirme süreci, elektronik ortamda çift-kör hakem değerlemesi (double-blind) yöntemiyle yürütülür. Dergimiz iktisat, işletme, maliye, sosyal politika ve çalışma ilişkileri, kamu yönetimi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, davranış bilimleri, hukuk, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, Türk dili ve edebiyatı, sosyoloji, felsefe, açık ve uzaktan öğrenme, iletişim bilimleri alanlarındaki bilimsel eserleri yayınlar.

Anadolu University Journal of Social Sciences (AUJSS) is an international peer-reviewed journal that started its publication life in 2001 with two issues per year, and as of 2012 published four times a year in March, June, September and December and is indexed in TÜBİTAK-ULAKBİM Social Sciences Database. AUJSS is also included in international indexes such as EBSCOhost Academic Search Complete, Index Copernicus and as well as in Sobiad citation index.

The journal's publication language is Turkish and English, and it accepts manuscripts such as "research article", "review", "letter to the editor" and "book review", provided that they are prepared in accordance with the guidelines of the journal. Manuscripts submitted to our journal for evaluation should not have been previously published, accepted for publication, and not in the process of being evaluation for publication. The responsibility of the manuscripts that are in the process of evaluation and the published articles belongs to the author(s).

AUJSS was published both in print and online until the first issue of 2019. Since the 2nd issue of 2019, our journal has been published online only. The evaluation process is conducted electronically by double-blind peer-review method. Our journal publishes scientific articles in the fields of economics, business, finance, social policy and labor relations, public administration, political science and international relations, behavioral sciences, law, history, art history, archeology, Turkish language and literature, sociology, philosophy, open and distance learning, communication sciences.

AÜSBD’de yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi’ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in AÜSBD.

Yazışma Adresi / Address: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi
Yunusemre Kampusü 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR
e-mail: sosbilder@anadolu.edu.tr
web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbd>

Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Editör / Editor

Saime ÖNCE

Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

26470 Eskişehir - Türkiye

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 6501-6510

e-posta/e-mail: sonce@anadolu.edu.tr

Teknik Editör / Technical Editor

Gülgün BULUT

Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

26470 Eskişehir - Türkiye

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 6501-6513

e-posta/e-mail: gbulut@anadolu.edu.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Ayşegül Asuman AKDOĞAN (Erciyes Üniversitesi)
Abdullah YALAMAN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Bayram Zafer ERDOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
Ender GEREDE (Eskişehir Teknik Üniversitesi)
Evrin GENÇ KUMTEPE (Anadolu Üniversitesi)
Mehmet FIRAT (Anadolu Üniversitesi)
Yavuz AKBULUT (Anadolu Üniversitesi)

Alan Editörleri / Field Editors

Aras BOZKURT (Anadolu Üniversitesi)
Aziz Arman KARAGÜL (Anadolu Üniversitesi)
Baki DUY (Anadolu Üniversitesi)
Banu UÇKAN HEKİMLER (Anadolu Üniversitesi)
Bedia Yelda OLCAY UÇKAN (Anadolu Üniversitesi)
Demet KURTOĞLU TAŞDELEN (Anadolu Üniversitesi)
Erkan YÜKSEL (Anadolu Üniversitesi)
Fatma Zeynep ÖZATA (Anadolu Üniversitesi)
Ferîştah ALANYALI (Anadolu Üniversitesi)
Fikret ÇELİK (Anadolu Üniversitesi)
Hakan SEZEREL (Anadolu Üniversitesi)
Mustafa ÖZER (Anadolu Üniversitesi)
Mustafa Erkan ÜYÜMEZ (Anadolu Üniversitesi)
Meltem ERDOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
Mesude Canan ÖZTÜRK (Anadolu Üniversitesi)
Özlem OKTAL (Anadolu Üniversitesi)
Selim YILDIRIM (Anadolu Üniversitesi)
Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN (Anadolu Üniversitesi)
Tolga AKKAYA (Anadolu Üniversitesi)

Dil Editörleri / Language Editor

Hülya PİLANCI (Anadolu Üniversitesi)
Özlem UZUN (Anadolu Üniversitesi)

Görsel Tasarım ve Dizgi / Graphic Design & Typeset

Gülgün BULUT (Anadolu Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

A. İlhan ORAL - Anadolu Üniversitesi

Abdülkadir GÜRER - Ankara Üniversitesi

Ahmet KALENDER - Selçuk Üniversitesi

Ahmet MAKAL - Ankara Üniversitesi

Ali ALAGÖZ - Selçuk Üniversitesi

Aysu MUTLUTÜRK - Anadolu Üniversitesi

Bülent AÇMA - Anadolu Üniversitesi

C. Hakan AYDIN - Anadolu Üniversitesi

C. Hakan KAĞNICIOĞLU - Anadolu Üniversitesi

Canatay HACIKÖYLÜ - Anadolu Üniversitesi

Costas ANDRIOPOULOS - University of London

Deniz GÜLER - SUNY-Oneonta

Deniz KAĞNICIOĞLU - Anadolu Üniversitesi

Deniz TAŞCI - Anadolu Üniversitesi

Ergün KAYA - Anadolu Üniversitesi

Erinç YELDAN - Bilkent Üniversitesi

Erol ALTINSAPAN - Anadolu Üniversitesi

Erol KUTLU - Anadolu Üniversitesi

Eser KORTANOĞLU - Anadolu Üniversitesi

Fatih TEMİZEL - Anadolu Üniversitesi

Fuat GÜLLÜPİNAR - Anadolu Üniversitesi

Gökçe YÜKSEK - Anadolu Üniversitesi

Graham GAL - University of Massachusetts

H. Zümrüt TONUS - Anadolu Üniversitesi

Hakan KARAKEHYA - Anadolu Üniversitesi

Halit Turgay ÖNALAN - Anadolu Üniversitesi

H. Rafet YÜNCÜ - Anadolu Üniversitesi

Hyung Jun Park - Sung Kyun Kwan University

Hüseyin ÖZGÜR - Anadolu Üniversitesi

Jeffrey JOHNSON - St. Mary's University

Kevin IBEH - University of London

Metin TOPRAK - İstanbul Üniversitesi

Michael BASIL - University of Lethbridge

Mustafa Kemal BİÇERLİ - Anadolu Üniversitesi

Nadir SUĞUR - Anadolu Üniversitesi

Nuray TOKGÖZ - Anadolu Üniversitesi

Onur DEMİRKAYA - Riverside Insights

Sameer DESHPANDE - Griffith University

Semra KARACAER - Hacettepe Üniversitesi

Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT - Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Turgay SAKIN - İstanbul Üniversitesi

Turgut TOK - Pamukkale Üniversitesi

Editörden...

Çok değerli araştırmacılarımız ve okurlarımız merhabalar,

Eylül ayının sonlarına geldiğimiz bu günlerde 2024 yılının üçüncü sayısını yayımlıyor olmaktan mutluyuz, gururluyuz. Şu anda okuduğunuz sayımızda yer alan yazılar ile bu zamanların sizler için verimli bir yıl olmasını diliyoruz. Görüldüğü üzere önceki sayılarımızda olduğu gibi bu sayımızda da çok geniş bir yelpazede, niceliğinden ziyade niteliği ile öne çıkan bir içerik sunuyoruz. Tüm sayılarımızda olduğu gibi, bu sayımızdaki makalelerin de bilimsel bilgi birikimine katkı sağlayacağına yürekten inanıyorum.

Akademik çalışmaların yayına hazır hale getirilme sürecinin yazar ve araştırmacılar için ne kadar büyük bir emek ve zaman gerektirdiğini; özenli ve özverili bir çaba olduğunu hepimiz biliyoruz. Tahmin edersiniz ki bu sayının sizlere ulaşmasında da pek çok kişinin katkısı ve emekleri var. Değerli yazar ve araştırmacılarımızın çalışmalarını diğer araştırmacı ve okuyucularla buluşturmak için özenli ve özverili çalışmalarıyla dergiye katkı sağlayan alan editörlerimize, hakemlerimize, yayın ve danışma kurullarımıza çok teşekkür ediyoruz. Büyük emeklerle hazırlanmış çalışmalarını dergimize sunan yazarlarımıza ve dergimiz okuyucularına da çok teşekkürler. Ayrıca makalelerin ilgili okuyucu kitlesi ile buluşmasını sağlayan Teknik editörümüz Gülgün Bulut'a da çok teşekkür ediyorum.

Bir sonraki sayımızda görüşünceye dek sağlıklıyla kalın, esen kalın.

Sevgi ve Saygılarımla...
Prof. Dr. Saime ÖNCE

From the Editor...

Dear esteemed researchers and readers,

As we are coming to the end of September, we are happy and proud to be publishing the third issue of the year 2024. We wish these times turn into a productive year for you with the help of the articles in the issue you are reading now. As you see, in this issue, as in our previous issues, we present a wide range of content that stands out for its quality rather than its quantity. As in all our issues, I strongly believe that the articles in this issue will contribute to scientific knowledge.

We all know how much effort and time it takes for authors and researchers to prepare academic studies for publication, it is an attentive and devoted effort. As you reckon, many people have helped in getting this publication to you. I would like to thank to everyone; the field editors, referees, editorial and advisory boards and many others who contributed to the journal with their attentive and self-sacrificing work in order to bring the work of our valuable writers and researchers together with the other researchers and readers. I would like to thank to all of the authors who have sent their works that are prepared with great efforts and to the readers of our journal. Special thanks to our technical editor Gülgün Bulut, who made the articles meet with the readers.

We hope to meet you all in our next issue.

Love and Regards...
Prof. Dr. Saime ÖNCE

İçindekiler / Contents

Derleme / Review

Nitel Araştırmalarda Veri Doymunluğu

Data Saturation in Qualitative Research

Sinan AKÇAY - Esra KOCA 829-848

Araştırma Makalesi / Research Article

Etik Liderler Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarını Nasıl Etkiler? İş Tatmininin Rolü:

Banka Çalışanları Örneği

How Do Ethical Leaders Influence Counterproductive Work Behaviors? The Role of Job Satisfaction: The Case of Bank Employees

Fetullah BATTAL 849-870

Araştırma Makalesi / Research Article

The Effect of Conflict Management Strategies on Job Satisfaction:

A Study in the Accounting Sector

Çatışma Yönetim Stratejilerinin İş Tatminine Etkisi: Muhasebe Sektöründe Bir Çalışma

Dilan ÜLKER - Muhammed Kürşat TİMURÖĞLU 871-896

Araştırma Makalesi / Research Article

Muhasebe İhtiyatlılığı ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi: BİST Banka

Endeksi Üzerinde Bir Araştırma

The Relationship Between Accounting Conservatism and Corporate Social Responsibility: A Research on BIST Bank Index

İrem ÖZCAN 897-922

Araştırma Makalesi / Research Article

Amerikan Başkanlık Sistemi İstisna Mı?

Is the US Presidential System an Exception?

Zeynel Abidin KILINÇ - Abdullah Sait ÖZCAN 923-938

Araştırma Makalesi / Research Article

Küresel Barışın Askeri Harcamalar Üzerindeki Etkisi

The Impact of Global Peace on Military Expenditures

Mehmet Samet ERDEM 939-954

Araştırma Makalesi / Research Article

Avrupa Komşuluk Politikası Çerçevesinde Moldova – Avrupa Birliği İlişkileri ve İlişkilerde Rusya'nın Rolünün Değerlendirilmesi

Evaluation of Moldova-European Union Relations and the Role of Russia in the Relations in the Framework of European Neighbourhood Policy

Mehmet BARDAKCI 955-982

Araştırma Makalesi / Research Article

İndirimli Lüks Moda Ürünlerinde Tüketiciler Neyi Hedefliyor? Başarı Hedefi Teorisi Perspektifinden Bir Profil Araştırması

What Do Consumers Target in Price-Off Luxury Fashion Products? A Profile Study from the Perspective of Achievement Goal Theory

Tuğba KILIÇER 983-1008

Araştırma Makalesi / Research Article

The Effect of Online Scenario Based Learning on English Writing Motivation and Self-Efficacy Beliefs of University Students

Çevrimiçi Uygulanan Senaryo Temelli Öğrenme Modelinin Üniversite Öğrencilerinin İngilizce Yazma Motivasyonuna ve Özyeterlik İnancına Etkisi

Burcu KARAFİL - Aytunga OĞUZ 1009-1034

Araştırma Makalesi / Research Article

Kadın Yaşam Doyumu: Erdemli Davranışların Katkısı

Female Life Satisfaction: The Contribution of Virtuous Behavior

Mustafa AYDIN - Aşina GÜLERARSLAN ÖZDENGÜL 1035-1050

Derleme / Review

Simülasyon Evreni ve Medyanın Gösterge Değeri

The Universe of Simulation and the Signifier Value of Media

Elif Pınar KILINÇ 1051-1064

Derleme / Review

Kentten Dünyaya Yayılan Bilim ve Sanat: Amasya Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi'nin Hikâyesi

Science and Art Spread from City to World: The Story of Amasya Sabuncuoğlu Museum of Medicine and Surgery History

Emine KEF 1065-1082

Araştırma Makalesi / Research Article

Güçlendirme Yaklaşımı Perspektifiyle Yakınını Kaybeden Bireylerin Yas Deneyimleri ve Sosyal Hizmetin Yas Danışmanlığı Görevi

Grief Experiences of Individuals Who Lost Their Relatives from the Perspective of Empowerment Approach and the Grief Counseling Duty of Social Work

Nurullah YELBOĞA - Ali Rıza ABAY 1083-1110

Araştırma Makalesi / Research Article

Duygusal Zekânın İş Stresi Üzerindeki Etkisinde Psikolojik İyi Oluşun Aracı Rolü: Üniversite Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma

The Mediating Role of Psychological Well-Being in the Effect of Emotional Intelligence on Work Stress: A Study on University Employees

Mehmet Emin YAŞAR - Fatih GÖNÜL 1111-1132

Araştırma Makalesi / Research Article

Hakkı Kâmil Beşe'nin Hikâyelerinde Anadoluculuk Akımının Yansımaları

Reflections of Anatolianism Movement in the Stories of Hakkı Kâmil Beşe

Ahmet USLU 1133-1156

Araştırma Makalesi / Research Article

Sanal Sofralarda Buluşalım: Youtube'daki Mukbang Videolarının Analizi

Let's Meet at Virtual Tables: Analysis of Mukbang Videos on Youtube

Esra YÜKSEL - Hakan YILMAZ 1157-1180

Araştırma Makalesi / Research Article

The Glorious Return of the Supernatural to the Novel: An Analysis of the New Conception of Reality in the Stories of Efrasiyab and the Red-Haired Woman

Doğaüstünün Romana Görkemli Dönüşü: Efrasiyab'ın Hikâyeleri ve Kırmızı Saçlı Kadın Romanlarında Yeni Gerçeklik Anlayışı

Hülya BAYRAK AKYILDIZ 1181-1192

Araştırma Makalesi / Research Article

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çerçevesinde Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Activities of Metropolitan Municipalities in Turkey within the Framework of United Nations Sustainable Development Goals

Zehra HABERAL - Ayşe IŞIK 1193-1222

Araştırma Makalesi / Research Article

**Investigation of Corporate Governance in Business Group
Affiliated and Independent Firms**

Kurumsal Yönetimin İşletme Gruplarına Bağlı ve Bağımsız
Firmalarda İncelenmesi

Özlem ÖZEN 1223-1240

Araştırma Makalesi / Research Article

**Büyük Güç Mücadelesine Dönüş ve Dördüncü Sanayi Devrimi Liderlik
Yarışının Stratejik Bir Boyutu: 5G ve Huawei**

Strategic Dimension of the Fourth Industrial Revolution Leadership Race in the
Context of the Great Power Competition: 5G and Huawei

İsmail AYDIN 1241-1266

Araştırma Makalesi / Research Article

Çevrimiçi İş Birlikli Öğrenme Ortamına İlişkin Lisansüstü Öğrencilerin Algıları

Graduate Students' Perceptions of the Online Collaborative Learning Environment

Emine ARUĞASLAN 1267-1294

Araştırma Makalesi / Research Article

**Afrika Kıtası Serbest Ticaret Alanı: Türkiye Açısından Dış Ticarete
Potansiyel Barındırıyor Mu?**

African Continental Free Trade Area: Does It Have Potential in Foreign Trade
for Türkiye?

Erdem ATEŞ 1295-1316

Araştırma Makalesi / Research Article

Baba Konulu Rap Şarkılarının İçerik Analizi Yöntemi ile İncelenmesi

Examination of Rap Songs with the Theme of Father by Content Analysis
Method

Ayşe KOÇ - Gamze ÖZBAYRAK - Ömer Miraç YAMAN 1317-1336

Araştırma Makalesi / Research Article

**Youtube Gezi Kanallarındaki Videoların Bireylerin Kendi Ülkelerine Dair
Algılarına Etkisinin Self-Oryantalizm Bağlamında İncelenmesi**

Examining the Effect of Videos on Youtube Travel Channels on Individuals'
Perceptions of Their Own Countries in the Context of Self-Orientalism

Burhan KILIÇ - Sertaç KAYA - Halil SAÇ 1337-1358

Araştırma Makalesi / Research Article

Turkish Public Diplomacy in the Minutes of the Turkish Grand National Assembly (1931-1938)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanaklarında Türk Kamu Diplomasisi (1931-1938)

Murat KÖYLÜ 1359-1376

Nitel Araştırmalarda Veri Doğunluğu¹

Sinan AKÇAY² - Esra KOCA³

Başvuru Tarihi: 21.01.2024

Kabul Tarihi: 01.07.2024

Makale Türü: Derleme

Öz

Nitel araştırmalarda veri doğunluğu araştırmanın güven duyulabilirliği ve örneklemin gerekçelendirilmesi açısından önemlidir. Veri doğunluğunun nitel araştırma sürecinde bilinçli olarak gözlemlenmesi ve hangi aşamada ve nasıl doğunluğa ulaşıldığı şeffaflıkla araştırma raporunda belirtilmesi gerekmektedir. Bu çalışma, nitel araştırma yöntem ve tekniklerini kullanarak araştırma yapacak olan araştırmacılara veri doğunluğunu nasıl gerekçelendireceklerine ve veri doğunluğu açısından dikkat edilmesi gereken hususlara dair bir rehber ortaya koymayı amaçlamaktadır. Derleme olarak tasarlanan çalışmada veri doğunluğu, doğunluk türleri ve doğunluğu etkileyen faktörler hakkında bilgi verilmektedir. Bu çalışmada nitel araştırmalarda doğunluğa ulaşmak ve doğunluğu belirlemek için net bir formülün bulunmadığı ve veri doğunluğunun araştırmanın tasarlanmasından analiz edilmesine kadarki süreçlerle ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu odakta veri doğunluğu açısından dikkat edilmesi gereken hususlara dair tasarlanan rehberde araştırmanın tasarlanması, verilerin oluşturulması ve verilerin analiz edilmesi süreçleriyle ilgili faktörlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, Veri Doğunluğu, Örneklem Büyüklüğü

Atf: Akçay, S. ve Koca, E. (2024). Nitel araştırmalarda veri doğunluğu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 829-848.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, sinannakcay@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9485-5891

³ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Kazım Karabekir Meslek Yüksek Okulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, shuesrakoca@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2231-0929

Data Saturation in Qualitative Research

Sinan AKÇAY⁴ - Esra KOCA⁵

Submitted by: 21.01.2024

Accepted by: 01.07.2024

Article Type: Review

Abstract

In qualitative research, data saturation is important for the trustworthiness of the research and justification of the sample. Vigilance in observing data saturation is crucial in the qualitative research process, and the report should transparently articulate the specific stage at which saturation is reached. This study endeavors to provide a guide for researchers employing qualitative research methods and techniques on how to justify data saturation and the key considerations in terms of data saturation. The study, which is designed as a review, offers insights into data saturation, encompassing its various types and factors that influence its attainment. This study underscores the absence of a clear formula for achieving and determining saturation in qualitative research, emphasizing the intrinsic connection of data saturation to processes spanning from research design to analysis. In this focus, the guide to the issues to consider in relation to data saturation includes factors related to the processes of research design, data generation and data analysis.

Keywords: *Qualitative Research, Data Saturation, Sample Size*

⁴ Selçuk University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, sinannakcay@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9485-5891

⁵ Karamanoğlu Mehmet Bey University, Kazım Karabekir Vocational School, Social Services and Counselling Department, shuesrakoca@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2231-0929

Giriş

Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalarda nitel araştırma yöntemleri daha fazla kullanılmakta (Çelik, Baykal, ve Memur, 2020, s. 380; Ertugay, 2019, s. 51; Güneş ve Erdem, 2022, s. 83; Pathak, Jena, ve Kalra, 2013, s. 192), nitel araştırmaya olan ilgi ve nitel paradigmaya duyulan saygı artmaya devam etmekte, profesyonel dergilerde ve konferanslarda daha fazla nitel araştırmaya yer verilmektedir (Probst, 2015, s. 45). Nitel araştırma, insanların içinde buldukları sosyal dünyaya ilişkin algılarını, onlarla derinlemesine, uzun süreli etkileşimde bulunarak keşfetmeyi gerektiren doğal bir süreçtir (Glesne, 2020a, s. 11). İnsan deneyimlerini hümanist, yorumlayıcı bir yaklaşımla anlamaya ve açıklamaya çalışan nitel araştırma süreci (Jackson, Drummond, ve Camara, 2007, s. 21); sosyal dünyanın ve bilginin doğası, araştırmanın amaçları ve hedef kitlesi, katılımcıların özellikleri ve araştırmacının konumu gibi bir dizi faktöre bağlıdır (Ormston, Spencer, Barnard, ve Snape, 2014, s. 2).

Keşfedilmek istenen temel bir olgu çerçevesinde şekillenen nitel araştırmanın kendine özgü bazı özellikleri vardır (Creswell, 2017b, s. 6). Nitel araştırma araştırılan olgu hakkında katılımcıların bakış açılarını yansıtmakta (Allan ve Skinner, 2020; Creswell, 2017b, s. 6; Flynn ve Korcuska, 2018, s. 35; Merriam ve Grenier, 2019, s. 20) ve veri toplarken doğal ve gerçek ortamlarda doğrudan saha gözlemleri yaparak (Cypress, 2015, s. 358; Patton, 2005) içinde bulunulan ortamın ya da etkileşim halinde olunan sosyal çevrenin insanların deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini anlamaya çalışmaktadır (Creswell, 2017b, s. 6). Elde edilecek verileri genelleme amacıyla olmayan nitel araştırmacılar (Ertugay, 2019, s. 51; Mandal, 2018, s. 625) az sayıda katılımcıdan daha derinlikli bilgiler elde edebilmek için veri toplamaya odaklanmaktadır (Alam, 2021, s. 7; Creswell, 2017a s. 20, 2017b, s. 7). Gelişime ve değişime açık bir süreç olan nitel araştırmanın başka bir özelliği de daha önceden belirlenmemiş olan kişi ve değişkenleri keşfedici bir nitelikte ele almasıdır (Creswell, 2017b, s. 7; Khoa, Hung, ve Hejsalem-Brahmi, 2023, s. 1). Nitel araştırma bilinmeyen keşfedilmesi için oldukça önemlidir (Creswell, 2017a, s. 21). Bu açıdan nitel araştırma yöntemi, haklarında çok fazla araştırma yapılmayan, ötekileştirilmiş grupların gerçekliğinin ele alınması ve anlaşılması için oldukça uygundur (Creswell, 2017b, s. 7; Moree, 2018, s. 1-22; Pincock ve Jones, 2020, s. 1). Ayrıca araştırılması zor olan hassas sorunlara sahip bireylerin deneyimlerini onlarla doğrudan temas kurarak derinlemesine görüşmeler yoluyla ortaya koymayı olanaklı kılması açısından da oldukça kullanışlıdır (Creswell, 2017b, s. 8; Dempsey, Dowling, Larkin, ve Murphy, 2016, s. 480-490). Son olarak nitel araştırmacılar araştırma sürecinde aktif bir roledir (Creswell, 2017b, s. 8). Nitel araştırmada problemin keşfedilmesi amacıyla katılımcıların deneyimlerinin yansıtılması, verilerin betimlenmesi ve yorumlanması süreçleri araştırmacıdan bağımsız değildir (Creswell, 2017a). Bu açıdan araştırmacının kendi konumu hakkında yüksek farkındalığa sahip olması ve bunu araştırma boyunca sürekli değerlendirmesi önemlidir (Creswell, 2017b, s. 8). Nitel araştırmanın planlanmasından verilerin analiz edilmesi ve yorumlanıp değerlendirilmesine kadar tüm aşamalar boyunca araştıran ile araştırılan arasındaki etkileşim dengesinin ve tarafsızlığın korunabilmesi için alınan önlemler titizlikle yansıtılmalıdır (Moree, 2018, s. 1-22). Bu yansıtıcılık, araştırmacının araştırma sürecinde kendisi ve katılımcılar hakkında sürekli saha notları tutması yoluyla gerçekleşmektedir. Bu strateji çalışmanın titizliğini, teyit edilebilirliğini veya tarafsızlığını sağlamak ve ayrıca veri doygunluğunu gözlemlemek için kullanılmaktadır (Aguboshim, 2021, s. 185).

Nitel araştırmacılar, araştırdıkları popülasyonu ayrıntılı bir şekilde resmedebilmek için genellikle derinlemesine görüşmeleri veya katılımcı gözlemi kullanırlar (Clair ve Wasserman, 2007, s. 2). Gözlemler, görüşmeler, dokümanlar, görsel-işitsel materyaller olmak üzere dört kategoride ele alınan niteliksel veri toplama teknikleri; saha notları, sahaya dair resim ve fotoğraflar, açık uçlu görüşme dökümleri, resim, fotoğraf, video, gözlem ve görüşmelerden elde edilen verileri destekleyen fiziksel izler gibi verileri içermektedir (Creswell, 2017b, s. 111-113; Merriam, 2015b, s. 140). Nitel araştırmacılar saha gözlemlerinden, derinlemesine açık uçlu görüşmelerden ve yazılı belgelerden titizlikle elde ettikleri verileri tümevarımsal olarak inceleyerek anlamlar, kalıplar ve temalar ortaya çıkarırlar (Cypress, 2015, s. 361).

Nitel araştırma, araştırmacının önyargısına fazlasıyla açık olduğu, tekrarlanabilirlikten ve genellenebilirlikten yoksun olduğu ileri sürülerek niceliksel yaklaşımları benimseyen pozitivist paradigma tarafından eleştirilmektedir (Crossan, 2003, s. 46). Pozitivist paradigmanın benimsediği nicel araştırmalarda genelleme kaygısı bulunmaktadır ve araştırmacının tarafsız olması önemlidir. Nicel araştırma öncelikle sayısal verilerle ilgilenirken, nitel araştırma yöntemleri daha esnek, duyarlı ve bağlamsal bilgilere açıktır. Nicel yaklaşımın sayısal ve objektif olması, daha güvenilir bir yöntem olarak kabul görmesini sağlamış olsa da nitel yöntemler de insanların sahip oldukları inançlarını, yaşam deneyimlerini, benimsedikleri tutumları, davranış şekillerini ve etkileşim yöntemlerini anlamak için daha işlevseldir (Pathak vd., 2013, s. 192). Çünkü niteliksel araştırmalarda araştırılan durum, katılımcıların bakış açılarıyla tanımlanır (Merriam ve Grenier, 2019, s. 20). Nitel araştırmacılar tarafından genellenebilirliğin aranmadığı açıktır (Mandal, 2018, s. 625).

Nitel araştırmaların doğruluğu ve kalitesi araştırma bulgularının çalışmanın amacını yansıtmasını sağlayan güven duyulabilirlik kriterleriyle değerlendirilmektedir (Sin, 2010, s. 305). Araştırma sürecini kapsamlı bir şekilde tasvir etmek nitel araştırmacının kalitesini artırmaktadır. Bu odakta araştırmacının bağlamından sonuçları analiz etmeye kadarki tüm süreç kapsamlı bir şekilde sunulmalıdır (Yadav, 2022, s. 685). Ayrıca araştırmacının güven duyulabilirliği için araştırmacılar yeterli nitelik ve nicelikte veri topladıklarına dair bazı kanıtlar sunmalıdırlar (Williams ve Morrow, 2009, s. 578). Bu aşamada güven duyulabilirlik açısından araştırmacının kalitesini doğrudan etkileyen veri doygunluğu (Fusch ve Ness, 2015, s. 1408), nitel araştırmalarda kalitenin bir göstergesi olarak kabul edilmekte ve örneklem büyüklüğünün şeffaf bir şekilde açıklanmasını gerektirmektedir (Hennink ve Kaiser, 2022, s. 1; O'reilly ve Parker, 2013, s. 191). Araştırmacıların doygunluğa ulaşıp ulaşmadıklarını, buna nasıl ulaştıklarını ve örnekleme sırasında hangi sorunlarla karşılaştıklarını açıklıkla belirtmeleri önemlidir (O'reilly ve Parker, 2013, s. 194). Bu çalışma, nitel araştırma yöntem ve tekniklerini kullanarak araştırma yapacak olan araştırmacılara veri doygunluğunu nasıl gerçekleştireceklerine ve veri doygunluğu açısından dikkat edilmesi gereken hususlara dair bir rehber ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada nitel araştırmada veri doygunluğu, doygunluk türleri ve doygunluğu etkileyen faktörler hakkında bilgi verilecektir. Türkiye'de nitel araştırmada veri doygunluğunu kapsamlı bir şekilde ele alan araştırmalar oldukça sınırlıdır ve bu çalışmanın temel motivasyonu veri doygunluğu hakkında literatüre katkı sunacak olmasıdır.

Nitel Araştırmalarda Örneklemin ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi

Nitel araştırmada örneklem araştırmacının sonunda ortaya koyulacak sonuçları etkileyecek olması nedeniyle dikkatlice ve özenle seçilmelidir (Patton, 2014, s. 229). Nitel araştırmacılar, araştırılacak olan problem ile ilgili fikir sahibi olan, deneyimleri olan, araştırılan hususla ilgili olarak yaşantılarından bilgi oluşturabileceği düşünülen kişileri örnekleme dahil etme amacındadır (Kümbetoğlu, 2012, s. 97). Bu açıdan nitel araştırmacılar katılımcı sayısından ziyade verilerin kalitesine ve zenginliğine odaklanan amaca yönelik olarak seçilmiş örnekleri kullanırlar (Hennink, Kaiser, ve Marconi, 2017, s. 591). Birçok araştırmada araştırılan konuyla ilgili her şeyi gözlemleyebilmek ve herkesle görüşme yapmak mümkün olmadığı için odaklanılacak kişileri ve bağlamı tercih etmek amacıyla bazı gerekçeler oluşturulmalıdır (Glesne, 2020b, s. 59). Bu doğrultuda araştırılan probleme dair en fazla bilginin ve anlamın keşfedebileceği, kişilerin deneyimlerinin ve algılarının en iyi şekilde değerlendirilebileceği küçük bir grup ele alınabilir (Glesne, 2020b, s. 62; Kümbetoğlu, 2012, s. 98; Merriam, 2015a). Nitel araştırmada en fazla kullanılan örnekleme türü, araştırmacının keşfetmek, anlamak, iç görü kazanmak istediği olguya ilişkin çoğu şeyin öğrenebileceği amaçlı örnekleme türleridir (Merriam, 2015a, s. 77). En yaygın amaçlı örnekleme türleri ise tipik durum örnekleme, aykırı durum örnekleme, maksimum çeşitlilik, kartopu ya da zincir örnekleme, ölçüt örnekleme, kolay ulaşılabilir örnekleme ve kuramsal örneklemedir (Merriam, 2015a, s. 77; Patton, 2014, s. 243-244).

Nitel araştırma sürecinin en belirsiz kısmı örneklem büyüklüğüdür. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesi için net bir yaklaşım bulunmamaktadır. Araştırmanın amacına, problemine, sahip olunan zaman ve kaynaklara, tercih edilen araştırma desenine ve ulaşılmak istenen verilerin derinliği ile genişliğine göre örneklem büyüğü değişiklik gösterebilmektedir (Patton, 2014, s. 242-245). Nitel araştırmanın aktarılabilişliği için örneklem büyüklüğünün geniş bir deneyim yelpazesini yakalayacak kadar büyük, katılımcılardan toplanan verilerin tekrara düşmemesini sağlayacak kadar küçük olması gerekmektedir (Mandal, 2018, s. 626). Nitel araştırmada örneklem büyüklükleri genellikle verilerde hiçbir yeni bilgi veya temanın gözlemlenmediği nokta olan “doygunluk” kavramıyla açıklanmaktadır (Guest, Bunce, ve Johnson, 2006, s. 59). Verilerin tekrarlamaya başladığı noktayı ifade eden doygunluk aşaması, yeterli bir örneklem büyüklüğüne ulaşıldığını göstermektedir (Hennink ve Kaiser, 2022, s. 2). Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü genellikle veri doygunluğuna ulaşılan kadar katılımcılarla yapılan görüşmeler belirlemektedir (Francis vd., 2010, s. 1229). Dokümanlardan elde edilen verilerin analiz edildiği çalışmalarda ise daha fazla veriyi analiz etmenin yeni bir tema geliştirmesine yardımcı olmayacağı anlaşıldığında belge arayışı sonlandırılmaktadır (Morgan, 2022, s. 72). Bowen’a (2009, s. 33) göre doküman araştırmalarında çalışmanın amacı ve tasarımı göz önüne alındığında belgelerin ve içerdikleri kanıtların kalitesi, sayısından daha önemlidir. Özellikle araştırmanın verilerinin ağırlıklı olarak veya yalnızca belgelere dayandığı durumlarda, geniş bir belge dizisine erişmek genellikle daha iyidir. Ancak belgeler verileri doğrulamak veya desteklemek için kullanıldığında, birkaçı bile yeterli olabilir. Dokümanlar aracılığıyla veri toplamak, görüşme veya gözlem aracılığıyla veri toplamaktan pek farklı değildir. Araştırmacı hangi veri toplama tekniğini kullanırsa kullansın, yeni içgörülere açık olmalı ve verilere duyarlı olmalıdır (Merriam & Tisdell, 2016, s. 175). Verilere duyarlı olmak anlamıyla ilgili en ince detayların bile göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir (Bowen, 2009, s.32).

Nitel araştırmalarda uygun örneklem büyüklüğünü belirlemenin zor olduğu ve ayrıca örneklem büyüklüğünü belirleme konusunda çok fazla öznelliğin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Çünkü araştırmacının bilgisinin, algısının, verimliliğinin kendine özgü olduğu ve bir araştırmacıdan diğerine değişebileceği vurgulanmaktadır. Bunun da kalite kriterlerinin tanımlanmasını zorlaştıran öznelliği beraberinde getirdiği belirtilmektedir (Mandal, 2018, s. 626). Bu açıdan araştırmacıların kalitenin bir göstergesi olarak ele alınan doygunluğu değerlendirirken kullandıkları strateji ve kriterleri şeffaflıkla belirtmeleri ve örneklem büyüklüğünü gerekçelendirmeleri oldukça önemlidir. Bu tür bir şeffaflık, nitel araştırmanın kalitesini ve titizliğini gösterir (Hennink ve Kaiser, 2022, s. 1).

Nitel Araştırmalarda Veri Doygunluğu

Nitel araştırmalarda sahaya çıkmadan önce kaç görüşmenin gerekli olduğu tahmin edilememektedir (Guest vd., 2020, s. 2; Sims ve Cilliers, 2023, s. 2-3). Örneklem büyüklüğünü tahmin etmek için sıklıkla kullanılan kavramsal bir ölçüt olan veri doygunluğu (Guest vd., 2020, s. 1), genel olarak tatmin edici bir veri toplama noktasına ulaşmak olarak tanımlanmaktadır (Mthuli, Ruffin, ve Singh, 2022, s. 2). Kavramsal anlamda doygunluk, halihazırda ulaşılan ve analiz edilen verilerden yola çıkarak, araştırılan olguya ilişkin daha derin bir anlayış geliştirilemeyecekse veri toplama sürecinin sonlandırılabilmesine işaret etmektedir (Lowe, Norris, Farris, ve Babbage, 2018, s. 192-193; Yang vd., 2022, s. 511). Veri toplarken hiçbir ek sorun veya öngörünün tespit edilmediği ve verilerin tekrarlamaya başladığı aşamada yeterli örneklem büyüklüğüne ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca veri doygunluğuna daha fazla kodlama artık mümkün olmadığında ulaşılabileceğinden bahsedilmektedir (Fusch ve Ness, 2015, s. 1408). Nitel araştırmada doygunluk sadece veri toplama sürecinde aranabileceği gibi eş zamanlı olarak hem veri toplama hem de veri analiz sürecinde de ele alınabilir ve bu süreçte analizin devam edip etmeyeceği, kategorilerin güvenilir bir şekilde tanımlanıp tanımlanmadığı değerlendirilebilir (Daher, 2023, s. 1-14).

Verilerin doygunluk noktasının belirlenmesi, kapsamlı bir veri toplama ve analiz sürecine işaret ettiği için çok önemlidir (Abdul Majid, Othman, Mohamad, ve Abdul Halim Lim, 2018, s. 66). Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü, nicel araştırmalarda olduğu gibi istatistiksel araçlarla belirlenmemektedir. Nitel araştırmanın kalitesi ve verilerin aktarılabilirliği açısından örneklem büyüklüğünün neye göre belirlendiğinin belirtilmesi gerekmektedir (Mandal, 2018, s. 626). “Doygunluğa ulaşılan kadar veriler toplandı” gibi genel ve desteklenmeyen ifadeler dışında doygunluğa ilişkin zengin bir açıklama sunulması önemlidir (Hennink ve Kaiser, 2022, s. 9). Ayrıca, niteliksel araştırma yayımlayan dergiler de doygunluğun açıklıkla raporlanmasını teşvik etmede kritik bir rol oynamaktadır (Hennink ve Kaiser, 2022, s. 1). Bu anlamda veri doygunluğu örneklem yeterliliği için bir kriter olarak giderek daha fazla kabul görmektedir (Mandal, 2018, s. 624). Öyle ki doygunluk, nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde titizliğin temel taşı olarak kabul edilmektedir (Daher, 2023, s. 1; Guest vd., 2006, s. 60; Hennink ve Kaiser, 2022, s. 9). Ayrıca doygunluk, ortaya çıkan kategori ve temaların incelenen olguya uygun olup olmadığını değerlendirerek, tümevarımsal analiz sürecinin güven duyulabilirliğini sağlamak için kullanılmaktadır (Daher, 2023, s. 1). Bununla birlikte veri doygunluğu, araştırmacının veri toplarken harcaacağı zaman ve enerjiden tasarruf etmesini sağlaması açısından da önemlidir (Mwita, 2022, s. 414).

Doygunluğun kökeni, nitel araştırmanın gömülü teori yönteminin bir parçası olan teorik örnekleme sürecinden gelmektedir (Nelson, 2017, s. 554). Gömülü teoride teorik modeller geliştirilmekte ve elde edilen verilerle ortaya çıkan teoriler sürekli olarak karşılaştırılmaktadır. Doygunluk en başta kavram olarak gömülü teoride ele alınmakta (Glaser ve Strauss, 2017, s. 1-20) ve geliştirilmekte olan teorik modelin istikrara kavuştuğu noktayı ifade etmektedir (Guest, Namey, ve McKenna, 2017, s. 5). Doygunluk ilk başlarda gömülü teori üzerinden teorik doygunluk olarak ele alınmış olsa da günümüze kadar gömülü teori dışında farklı doygunluk türleri ortaya koyulmuştur. Doygunluk veri doygunluğu olarak genişletilerek kavramsallaştırılmaya ve işlevselleştirilmeye çalışılmıştır (Guest vd., 2006; Guest, Namey, ve Chen, 2020, s. 2; Hennink ve Kaiser, 2022, s. 9; Hennink vd., 2017, s. 592; Saunders vd., 2018, s. 1896; Yang, Qi, ve Zhang, 2022, s. 511). Böylece nitel araştırmalarda önemli bir metodolojik konu haline gelmiştir (Daher, 2023, s. 3).

Nitel Araştırmada Veri Doygunluğu Türleri

Gömülü teoride ele alınan teorik doygunluk dışında nitel yöntemler için veri doygunluğu (Guest vd., 2006; Guest vd., 2020; Hennink vd., 2017; Mandal, 2018; Saunders vd., 2018, s. 1896), tematik doygunluk (Guest vd., 2006; Hennink vd., 2017; Mandal, 2018; Saunders vd., 2018, s. 1896), önsel (apriori) tematik doygunluk (Creuzé vd., 2022, s. 4; Saunders vd., 2018, s. 1896; Sim, Saunders, Waterfield, ve Kingstone, 2018) ve anlam doygunluğu (Hennink vd., 2017; Yang vd., 2022) kavramları literatürde ele alınmaktadır. Bu başlıkta doygunluğu farklı şekillerde ele alan çalışmalardan bahsedilecek ve ortaya koyulan doygunluk türleri hakkında bilgi verilecektir.

Teorik doygunluk

Teorik kategorilerin geliştirilmesiyle ilgili olan teorik doygunluğun ana odağı örneklemedir (Saunders vd., 2018, s. 1897). Gömülü teoride kullanılan teorik örnekleme ortaya çıkan teorisinin geçerli ve sağlam olması için bir olgunun tüm yapılarının tam olarak araştırılmasını ve desteklenmesini ifade eden teorik doygunluk ile bağlantılıdır (Hennink vd., 2017, s. 592). Veri doygunluğuna ulaşıncaya kadar örnekleme devam edilmesi gerektiğine işaret eden teorik doygunluk terimi (Francis vd., 2010, s. 1230), araştırmacının kategorinin özelliklerini geliştirebileceği hiçbir ek veri bulamadığı nokta olarak tanımlanmaktadır (Guest vd., 2020, s. 2). Ayrıca nitel araştırmada güven duyulabilirliğin bir ölçütü olarak ele alınan teorik doygunluk, toplanan ilave verilerin araştırmanın teorik modeline herhangi bir katkısının olmadığı aşama olarak değerlendirilmektedir

(Tutar, 2022, s. 129). Teorik doygunluk gömülü teoride “sürekli karşılaştırma” olarak adlandırılan ve teorinin sürekli iyileştirilmesine odaklanan bir süreci takip ederek değerlendirilir (Yang vd., 2022, s. 511). Burada araştırmacının teorik açıdan aydınlatıcı olup olmadığına odaklanılmaktadır (Sims ve Cilliers, 2023, s. 2-3).

Nitel araştırmalarda teorik doygunluğun bulunması, örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde ve veri toplamanın durdurulmasında belirleyici bir kriterdir (Nascimento vd., 2018, s. 232). Teorik doygunluğa dayalı olarak örneklem büyüklüğünün belirlenmesi, analiz sürecinde teorik bir kategorinin gelişme derecesi ile ilgilidir (Saunders vd., 2018, s. 1895). Bir gömülü teori araştırmasında derinlemesine görüşmeler, katılımcı olmayan gözlemler ve belge incelemeleri yoluyla elde edilen veriler kodlanarak kategoriler oluşturulmuştur. Bir veri kategorisi, görüşmelerin yüzde 70'inden fazlasında yansıtılıyorsa, üye kontrolleriyle doğrulanıyorsa ve önceki araştırmalara göre anlamlıysa doyuma ulaşıldığı sonucuna varılmıştır (Bowen, 2008, 148).

Veri doygunluğu

Elde edilen yeni verilerin önceki verilerde ifade edilenleri ne ölçüde tekrarladığıyla ilgili olan veri doygunluğunun odağı veri toplama sürecidir (Saunders vd., 2018, s. 1897). Veri doygunluğu, niteliksel örneklem büyüklüklerini tahmin etmek ve değerlendirmek için kavramsal bir ölçüttür (Guest vd., 2020, s. 1). Veri doygunluğu, bu verilerle bağlantılı teoriye herhangi bir referans olmaksızın, verilerdeki fazlalığın belirlenmesi meselesi olarak ele alınmaktadır (Saunders vd., 2018, s. 1896). Bu doğrultuda veri doygunluğu araştırmacının amaçlarına ulaşması için yeterli veri toplandığında ve önceki verilere hiçbir yeni bilgi dahil edilmediğinde veri toplama sürecinin sonlandırılması olarak ifade edilmektedir (Alam, 2021, s. 1). Doygunluğa ulaşmak için araştırmacının uzun bir süre boyunca veri toplama aşamasında kalması gerektiği ve aynı şeyleri tekrar tekrar görmeye veya duymaya başladığında, daha fazla veri topladıkça yeni bilgilerin ortaya çıkmamaya başladığını fark ettiğinde veri doygunluğuna ulaşılacağı belirtilmektedir (Merriam ve Grenier, 2019, s. 27). Nitel araştırmada katılımcı sayısının verilerin zenginliğine bağlı olduğu ve yeni bir şey duymayana kadar ek katılımcılarla görüşmeye devam edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Austin ve Sutton, 2014, s. 438). Doygunluğun nasıl ve hangi aşamada elde edildiğini belirlemeyi amaçlayan bir araştırmada; veri toplama sürecinde belirli bir süre sonra, görüşülen katılımcıların önceki katılımcılarla hemen hemen aynı şeyi söylediği aşamada araştırmacının veri toplamayı durdurduğu açıklanmaktadır (Alam, 2021, s. 12).

Katılımcılarla görüşmelere devam ederken yeni bir şey duymama ve verilerin birbirini tekrar etmesi veri doygunluğunun sağlanmaya başladığına yönelik önemli bir işaret olmakla beraber, bu işaretin tek başına yeterli olmadığı unutulmamalıdır. Bu noktada veri doygunluğuna karar verirken araştırma sorularının önemli bir belirleyici olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Araştırmacılar verilerin araştırma sorularına hizmet edecek nitelikte olduğundan ve araştırma soruları doğrultusunda birbirini tekrar ettiğinden emin olmalıdır. Verilerin araştırma sorularıyla bağlantılı olarak birbirini tekrar ettiğinden emin olmanın iki yolu vardır. Birincisi araştırmacının detaylı bir şekilde saha notları tutmasıyla ilgilidir. Araştırmacının hem araştırma sahasıyla hem de her katılımcıyla yapılan görüşmeyle ilgili notlar alması, veri toplama sürecinde oluşturduğu verinin niteliğini takip etmesi açısından önemlidir. İkincisi ise veri toplama süreci ile veri analizi sürecinin eş zamanlı olarak ilerlemesiyle ilgilidir. Bu kapsamda araştırmacının yaptığı görüşmeyi kodladıktan sonra yeni bir görüşme yapması önerilir. Böylelikle araştırmacı veri toplama sürecinin araştırma sorularıyla uyumlu bir şekilde devam edip etmediğini, verilerin kaçınıcı görüşmeden itibaren birbirini tekrar etmeye başladığını kod ve kategoriler üzerinden gözlemleyebilme imkanına sahip olacaktır. Araştırmacı bu süreçteki gözlemlerinden yararlanarak henüz araştırma sahasından ayrılmamış olacağı için veri toplama sürecine yön verebilecektir. Örneğin, veri toplama sürecine devam eden araştırmacının beş görüşme yapıp her bir görüşmeyi kodladığını varsayalım. Araştırmacı bu görüşmelerin kodlamasını yaparken oluşturduğu kodların araştırma sorularına hizmet edecek nitelikte olmadığını fark edebilir ve bu sorunun kaynağını tespit etmek için veri toplama sürecine ara verebilir. Bu kapsamda danışman veya akran desteğinden yararlanabilir, görüşme formunu ve

görüşme becerilerini gözden geçirebilir veya literatürü inceleme ihtiyacı duyabilir. Sorunun kaynağını tespit edip gerekli önlemleri aldıktan sonra tekrardan sahaya dönerek araştırma sorularıyla uyumlu bir şekilde görüşme yapmaya devam edebilir. Diğer bir taraftan araştırmacının veri analizine görüşmeleri tamamladıktan ve araştırma sahasıyla bağlantısını sonlandırdıktan sonra başlamış olması durumunda, verilerin araştırma sorularıyla uyumuyla ilgili karşılaşılabileceği soruna müdahale etmesi çok daha zor olacaktır.

Tematik doygunluk

Yeni kodların veya temaların ortaya çıkmasıyla ilgili olan tematik doygunluğun odağı analiz aşamasıdır (Saunders vd., 2018, s. 1898). Toplanan verilerin genişliğine odaklanan tematik doygunluk (Yang vd., 2022, s. 511), teorik doygunlukla benzer bir yaklaşımı benimser ancak burada doygunluk mevcut teorik kategorilerin tamlığından ziyade yeterli kod veya temanın belirlenmesine odaklanır (Saunders vd., 2018, s. 1898). Doygunluk yeni kod, kategori ve tema belirlenmeyene kadar veri toplamanın ve analizin sürdürülmesi olarak nitelendirilmektedir (Merriam ve Grenier, 2019, s19-32; Yang vd., 2022, s. 511). Çalışmayı tekrarlamak için yeterli bilgi olduğunda ve daha fazla kodlama artık mümkün olmadığında veri doygunluğuna ulaşılır (Fusch ve Ness, 2015, s. 1408). Kod doygunluğu, hiçbir ilave sorunun tespit edilmediği ve kod kitabının istikrar kazanmaya başladığı nokta olarak da tanımlanmaktadır (Hennink vd., 2017, s. 594). Elde edilen gözlemler yeni temalara katkıda bulunmadığı zaman tematik doygunluğa ulaşılabilirliği ifade edilmektedir (Lowe vd., 2018, s. 191). Doygunluğun değerlendirilmesinde sıklıkla kullanılan kod doygunluğu ve anlam doygunluğunun karşılaştırıldığı bir araştırmada; kod doygunluğuna ulaşmanın tek başına yetersiz olabileceği, sorunları tam olarak anlamak için daha fazla veriye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Birkaç görüşmeden sonra kod doygunluğuna ulaşılarak araştırılan olgunun ana hatlarının ortaya koyulabileceği ancak ilgilenilen olguyu anlamak ve önemli anlam taşıyan verilerde derinlik ve zenginlik sağlamak için daha fazla veriye ihtiyaç duyulacağı anlaşılmıştır (Hennink vd., 2017, s. 604-605). Veri doygunluğuna nasıl ulaşıldığını göstermek amacıyla yapılan bir araştırmada süreç boyunca, veri doygunluğuna işaret eden yeni kodlar üretilmediğinde görüşmelerin sona erdiği belirtilmiştir (Abdul Majid vd., 2018, s. 67). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere tematik doygunluğun değerlendirildiği süreçte aynı zamanda veri toplama süreci de devam etmektedir. Veri toplama ve analiz aşamasının eş zamanlı olarak ilerlemesi hem veri toplama sürecine odaklanan bir doygunluk türü olan veri doygunluğunun hem de analiz aşamasına odaklanan bir doygunluk türü olan tematik doygunluğunun sağlanmasını olanaklı kılmaktadır.

Literatürde tematik doygunluğa nasıl ulaşıldığını detaylı bir şekilde açıklayan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Guest ve arkadaşları (2006), iki Batı Afrika ülkesindeki kadınlarla yapılan altmış derinlemesine görüşmeden elde ettikleri verileri kullanarak tematik analiz boyunca kod doygunluğuna nasıl ulaştıklarını sistematik olarak anlatmışlardır. Veri setine dayanarak, içeriği yansıtan temalar için temel unsurların altı görüşme kadar erken bir zamanda mevcut olmasına rağmen, doygunluğun ilk on iki görüşmede meydana geldiğini ortaya koymuşlardır. Analizin ilk aşamasında 109 kod elde ettikten sonra, altı görüşmeden oluşan her sette bu kodlardan kaç tanesinin tespit edildiğini kontrol etmişlerdir. 12. görüşmede 109 kodun neredeyse yüzde 100'ünün bulunduğu sonucuna varmışlardır. 12. görüşme doyumuna ne zaman ulaşılacağına karar vermek amacıyla doyum eşiği olarak kullanılmıştır.

Önsel (a priori) tematik doygunluk

Belirlenen kodların veya temaların verilerde örneklendirilme derecesiyle ilgili olan önsel (a priori) tematik doygunluk örnekleme sürecine odaklanmakta (Saunders vd., 2018, s. 1898) ve veri analizinin tüm dengelim yaklaşımıyla yapılmasına dayanmaktadır. Tüm dengelimsel analiz mantığında, tamamen veya ağırlıklı olarak önceden tanımlanmış temaların verilere yansıtılması esastır (Sim vd., 2018, s. 7-11). Kodlar ya da temalar düzeyinde teoriyi örnekleme amacıyla veri toplandığından dolayı bu doygunluk türü önsel tematik

doygunluk olarak adlandırılmaktadır. Bu doygunluk türü önceden belirlenmiş kodların veya temaların verilerde yeterli bir şekilde temsil edilip edilmediğini ifade etmektedir (Saunders vd., 2018, s. 1898). Bir nitel araştırmada homojen bir örneklem grubunda doyum noktasına ulaşmak için 15-20 katılımcının gerekli olacağı öngörülmüştür. Çalışmaya 16 katılımcı dahil edildikten sonra belirlenen kod ve temalar toplanan verilerde büyük oranda örneklenmesi ile önsel tematik doygunluğa ulaşıldığı ifade edilmiştir. Bu çalışmada aynı zamanda diğer doygunluk türlerine de ulaşıldığı vurgulanmaktadır (Creuzé vd., 2022, s. 4-5).

Anlam doygunluğu

Tematik analizde ortaya çıkan her bir kodu anlamak bir dizi görüşme gerektirmektedir. Bir kod başlangıçta tek bir görüşmede belirlenebilir. Ancak kodun tüm boyutlarını ortaya çıkararak konuyu tam olarak anlamak için birden fazla görüşme yapılması gerekir. Anlam doygunluğu kodların basitçe tanımlandığı kod doygunluğunun ötesinde, kodların tam olarak anlaşılması için daha fazla veri toplanmasını gerektirmektedir. Görüşmeler yapılırken her şeyi duymaktan ziyade duyduğumuz bilgilerin ne kadarının anlaşıldığı önem kazanmaktadır. Anlam derinliğine ulaşırsa ancak o zaman veri doygunluğunun iddia edilebileceği belirtilmektedir (Hennink vd., 2017, s. 605). Bu anlamda araştırma verilerinin derinliğine odaklanan anlam doygunluğu (Yang vd., 2022, s. 511), sorunların tüm boyutlarının anlaşıldığı nokta olarak tanımlanmaktadır (Hennink vd., 2017, s. 594). Bireysel görüşmeler ve odak grup görüşmeleri yoluyla veri toplanarak gerçekleştirilen bir nitel araştırmada anlam doygunluğunun, "bir katılımcının yanıtının diğer katılımcıların yanıtlarıyla oluşturulmuş temalar içerisinde anlaşılmasıyla sağlandığı" ifade edilmiştir (Christopher, 2020, s. 51). Yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılarak toplanan verilerin tematik analiz yoluyla analiz edildiği başka bir nitel araştırmada ise araştırmacı, 9. görüşmeden sonra kod doygunluğuna ulaşıldığını fakat anlam doygunluğunun 13. Görüşmeden sonra ortaya çıktığını belirtmiştir. Kod doygunluğundan sonra gerçekleştirilen bu dört görüşme sırasında sunulan verilerin, önceki görüşmelerdeki kodları ve anlamları/temaları doğruladığı anlaşılmıştır (Bouska, 2023, s. 121-122).

Doygunluğu değerlendirmeye yönelik tematik doygunluk ve anlam doygunluğu yaklaşımını karşılaştırmak amacıyla, 25 derinlemesine görüşmenin incelendiği bir araştırmada, dokuz görüşmede kod doygunluğuna ulaşılmış ve çeşitli temalar belirlenmiştir. Ancak konuların derinlemesine anlaşılmasını sağlayan anlam doygunluğuna ulaşmak için 16 ila 24 görüşmeye ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, derinlemesine bir anlam elde edebilmek ve "her şeyi anlamak" için sadece kod doygunluğunun yeterli olmayacağı, daha fazla veriye ulaşarak anlam doygunluğunun da sağlanması gerektiği sonucuna varılmıştır (Hennink vd., 2017, s. 605).

Anlam doygunluğuna ulaşmak için elde edilen verilerin çeşitliliği, netliği ve anlam derinliğinin sürekli olarak izlenmesi, daha az anlaşılan alanlara ve katılımcılara odaklanılması gerektiği belirtilmektedir (Hennink vd., 2017, s. 605). Hennink, Kaiser, ve Weber (2019, s. 2483) örneklem büyüklüğünün tahmin edilmesi amacıyla yaptıkları bir odak grup çalışmasında, bir dizi yeni sorunu tanımlamak için dört odak grubun yeterli olduğunu, ancak bu sorunları tam olarak anlamak için daha fazla gruba ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuşlardır.

Anlam doygunluğunu ele alan çalışmalar (Bouska, 2023; Christopher, 2020; Hennink, 2017), nitel araştırmanın anlama ve keşfetme amacına uygun olarak elde edilen veriler anlaşılincaya ve araştırılan olgu hakkında zengin bilgiler ortaya koyuluncaya kadar veri toplama ve analiz aşamasının sürdürülmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Veri Doğunluğunu Etkileyen Faktörler

Nitel araştırmalarda doğunluğa ne zaman ulaşılacağı, doğunluğun nasıl değerlendirileceği ve doğunluğa ulaşmak için ne kadar örneğin yeterli olacağı hususlarına dair bir belirsizlik mevcuttur (Alam, 2021, s. 8; Francis vd., 2010, s. 1229; Hennink ve Kaiser, 2022, s. 1; Saunders vd., 2018, s. 1893). Ayrıca veri doğunluğunun başlıca belirleyicisi olarak sıklıkla örnekleme büyüklüğü kavramının öne sürüldüğü fakat veri doğunluğunu artırabilmek için birden fazla faktörün dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir (Mwita, 2022, s. 414). Literatürde doğunluğu etkileyen faktörleri ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Hennink vd., 2019; Mwita, 2022, s. 414; Roy, Zvonkovic, Goldberg, Sharp, ve LaRossa, 2015, s. 243). Çeşitli parametrelerin doğunluğu ve örnekleme büyüklüğünü nasıl etkilediğini ortaya koymak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır (Hennink ve Kaiser, 2022, s. 9; Hennink vd., 2019, s. 1495).

Doğunluğun verilerin kalitesi, çalışmanın kapsamı, konunun netliği, her katılımcıdan elde edilen yararlı bilginin miktarı, katılımcılarla kaç kez görüşüldüğü, gölge verilerin⁶ kullanımı ve araştırma sonuçları gibi bir dizi faktöre bağlı olduğu, bu faktörlerin örnekleme büyüklüğünü açıklamada yol gösterici olacağı belirtilmektedir (Morse, 2000, s. 3-5). Nitel araştırmada veri doğunluğunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan bir araştırmada 2018 ile 2022 yılları arasında yayımlanan 24 dergi makalesi incelenmiş ve önceden belirlenmiş kodlar ve temaların, örnekleme büyüklüğünün, araştırma konuları ile katılımcılarının uygunluğunun, veri toplama araçlarının sayısının ve veri toplama oturumlarının uzunluğunun veri doğunluğunu etkilediği anlaşılmıştır (Mwita, 2022, s. 414). Bunların dışında araştırmanın amacı, araştırmanın problemi, çalışma popülasyonunun özellikleri, kullanılan örnekleme stratejisi, verilerin kalitesi, kod kitabının karmaşıklığı, kod istikrarının da veri doğunluğu üzerinde etkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Hennink vd., 2017, s. 607; Mthuli vd., 2022, s. 4; Roy vd., 2015, s. 247-249).

Örnekleme büyüklüğü veri doğunluğunu etkilemektedir. Araştırmacıların doğunluğa ulaşıncaya kadar veri toplamaya devam etmesi gerektiği için daha fazla katılımcıya ulaşacağından örnekleme büyüklüğünün artacağı ve örnekleme büyüklüğü arttıkaça veri doğunluğuna ulaşma şansının da artacağı belirtilmektedir (Mwita, 2022, s. 417). Örnekleme büyüklüğü genel olarak doğunluğu ele alan çalışmaların çoğunda ele alınan bir faktör olmasına rağmen daha fazla katılımcıyı araştırmaya dahil ederek mi doğunluğa ulaşılacağı yoksa belirlenen örnekleme üzerinde daha fazla yoğunlaşarak mı doğunluğa ulaşılacağı belirsizdir. Bu anlamda doğunluğu etkileyen faktörlerin aynı zamanda örnekleme büyüklüğünü de etkileyeceği unutulmamalıdır.

Çalışmanın amacı da doğunluk üzerinde belirleyicidir. Karmaşık fenomenleri anlamak, açıklamak veya bir teori geliştirmek için anlam doğunluğuna ulaşılması gerektiği için daha büyük bir örnekleme ihtiyaç olacağı ve doğunluğa daha geç ulaşılacağı belirtilmektedir (Hennink vd., 2017, s. 606). Yani araştırmada belli bir olgu içindeki geniş çeşitliliği anlamak amaçlanırsa büyük ve heterojen bir örneklemin uygun olacağı, küçük gruplardaki karmaşık durumların keşfedilmesi amaçlanırsa daha küçük ve homojen bir örneklemin daha iyi bir seçim olabileceği belirtilmektedir (Roy vd., 2015, s. 247). Çalışmanın kapsamı ne kadar geniş olursa doğunluğa ulaşmak o kadar uzun sürecektir (Morse, 2000, s. 3).

Çalışmanın amacına bağlı olarak araştırmaya dahil edilecek katılımcıların araştırılacak konuyla uygunluğu, başka bir ifadeyle araştırmaya dahil edilen katılımcıların çalışmanın aradığı bilgiye sahip olup olmadığı, o çalışmaya ne sunabileceği doğunluğu etkileyen bir unsur olarak ele alınmaktadır (Mwita, 2022, s. 417). Ayrıca örneklemin çeşitli olması durumunda hem kod hem de anlam doğunluğuna ulaşmak için daha fazla katılımcıya ihtiyaç duyulabileceği belirtilmektedir.

⁶ Katılımcıların kendi deneyimlerinin yanı sıra başkalarının deneyimleri hakkındaki ifadelerini içerir. Ayrıca kendi deneyimlerinin diğerlerine nasıl benzediğini veya onlardan nasıl farklılaştığı hakkındaki ifadeleri de gölge veri olarak adlandırılmaktadır (Morse, 2000, s. 4-5).

Araştırma konusunun doğası da veri doygunluğunu etkiler. Araştırılan konu açık ve netse, görüşmelerde katılımcılardan veriler rahatlıkla elde edilebiliyorsa daha az katılımcıya ihtiyaç duyulacaktır. Araştırmanın konusu zorlayıcı ve anlaşılması zorsa, katılımcılar konu hakkında konuşmaktan çekiniyorsa katılımcı sayısını artırmak gerekecektir ve dolayısıyla doygunluğa daha geç ulaşılacaktır (Morse, 2000, s. 4).

Araştırma problemi örneklem büyüklüğünün ve doygunluğun bir göstergesidir. Çok boyutlu konuları ve muhtemelen çelişkili bakış açıları içeren karmaşık bir araştırma probleminin, tek boyutlu bir araştırma probleminden daha büyük bir örneklem büyüklüğü gerektirdiği belirtilmektedir (Mthuli vd., 2022, s. 6). Ayrıca karmaşık bir araştırma problemi, araştırmacının farklı veri toplama yöntemleri kullanarak kapsamlı veri toplamasını ve veri toplamak için daha uzun zaman harcamasını gerektireceğinden doygunluğa daha yavaş ve daha geç ulaşmasına neden olacaktır (Aldiabat ve Le Navenec, 2018, s. 249).

Veri toplamak için kullanılan sürenin veri doygunluğu üzerinde önemli bir etkisinin olduğu, veri toplamak için harcanan zaman arttıkça toplanan veri miktarının da artacağı ve dolayısıyla doygunluğa ulaşma şansının daha yüksek olacağı belirtilmektedir (Mwita, 2022, s. 417). Veri toplamak için nitel araştırmacının sahada geçireceği sürenin kısa olmasının veri doygunluğuna ulaşamamasına neden olacağı belirtilmekte ve sahada ne olup bittiğini anlamak ve katılımcılarla yakınlık kurmak, gözlemlemek ve onlarla kendi sosyal bağlamlarında görüşme yapmak için uzun bir zamana ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır (Aldiabat ve Le Navenec, 2018, s. 249).

Verilerin kalitesinin doygunluğu etkilediği, araştırılan konuyla ilgili daha derin ve daha zengin içgörü sağlayan verilerin doygunluğa ulaşmayı kolaylaştıracağı belirtilmektedir (Hennink vd., 2017, s. 606). Elde edilen verilerin kalitesi, yeni kodlar ve temalar üretme yeteneği ile değerlendirilebilir. Ayrıca verilerin kalitesi görüşme süreci ve katılımcılarla doğrudan ilişkilidir (Tutar, 2022, s. 131). Bazı katılımcılar araştırılan konu hakkında daha fazla deneyime sahip olabilir ve paylaşmaya istekli olabilir, görüşmeye yeterli zaman ayırarak dikkatini verebilir ve bazıları kendini diğerlerinden daha iyi ifade edebilir (Morse, 2000, s. 4).

Kullanılan veri toplama araçlarının sayısı da doygunluğu etkilemektedir. Birden fazla veri toplama aracının kullanılmasının toplanan veri miktarını artırarak doygunluğa ulaşma şansını artıracığı belirtilmektedir (Aldiabat ve Le Navenec, 2018, s. 249; Mwita, 2022, s. 417). Farklı veri toplama yöntemlerinin, veri miktarının yeterliliğini farklı şekillerde etkilediği belirtilmektedir (Mandal, 2018, s. 627). Bununla birlikte, kullanılan veri toplama yöntemlerinin sayısının, araştırma konusunun karmaşıklığına ve araştırma sorusuna bağlı olduğu vurgulanmaktadır (Aldiabat ve Le Navenec, 2018, s. 249).

Doygunluk hedefi ve odağı da doygunluğu etkileyen unsurlardandır. Örneğin, “*Doygunluğun hedefi tüm veriler mi yoksa temel kodlar mıdır?*”, “*Doygunluğun odağı kod doygunluğu mu, anlam doygunluğu mudur?*”, “*Ulaşılmak istenen doygunluk seviyesi nedir?*” gibi soruların cevaplanması gerekmektedir. Bu soruların cevaplanmasının doygunluğa tam olarak nerede ulaşıldığını belirlemede kolaylık sağlayacağı vurgulanmaktadır (Hennink vd., 2017, s. 606).

Çalışmanın tasarımı ve gölge verilerin kullanımının da doygunluğu etkilediği belirtilmektedir. Çalışmanın tasarımı odak grup görüşmeleri veya aile görüşmelerini gerektiriyorsa, müdahale öncesi ve müdahale sonrası görüşmeyi gerektiren bir müdahale çalışması ise katılımcılar ile birden çok görüşme yapılacağından daha fazla veri elde edilecektir. Gölge verilerin analize dahil edilmesinin ise araştırmacıya görüşülen katılımcının kişisel deneyimlerinin ötesindeki deneyimler hakkında fikir vereceğinden doygunluğa ulaşmayı kolaylaştıracağı belirtilmektedir (Morse, 2000, s. 4-5). Ayrıca araştırma için ayrılan bütçenin kısıtlı olması, araştırmacının yetersiz eğitim almış olması, deneyimsiz olması ve sahada geçirilen sürenin çeşitli nedenlerle kısa olması doygunluğu olumsuz etkileyen faktörler olarak ele alınmaktadır (Aldiabat ve Le Navenec, 2018, s. 252). Veri doygunluğu açısından dikkat edilmesi gereken hususlara yönelik hem ilgili literatürde yer alan bilgiler ışığında (Aldiabat ve Le Navenec, 2018; Hennink vd., 2019; Mandal, 2018; Morse, 2000; Mthuli vd., 2022; Mwita, 2022; Roy, Zvonkovic, Goldberg, Sharp ve LaRossa, 2015) hem de yazarların kendi deneyimlerinden yola çıkarak oluşturdukları tabloya aşağıda yer verilmektedir. Bu tabloda veri doygunluğu açısından araştırmanın tasarlanmasıyla, verilerin oluşturulmasıyla ve verilerin analiz edilmesiyle ilgili süreçlerde dikkat edilmesi gereken hususlara değinilmektedir.

Tablo 1

Veri Uygunluğu Açısından Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Araştırmanın tasarlanmasıyla ilgili süreçler	
Araştırmanın konusu	Araştırma konusu açık ve net olmalıdır
Araştırmanın problemi ve amacı	Problemin karmaşık ve çok boyutlu olmamasına dikkat edilmelidir. Araştırmanın kapsamının geniş olması veri uygunluğuna ulaşma sürecinin uzamasıyla sonuçlanabilir.
Literatürün taranması	Araştırma konusuyla ilgili kavram, teori ve araştırmalara hâkim olmak hem araştırma probleminin açık ve net bir şekilde belirlenmesini hem de amaca hizmet eden bir veri oluşturma aracının hazırlanmasını olanaklı kılacaktır. Her iki durumun da veri uygunluğuna ulaşmayı kolaylaştıracakı öngörülmektedir.
Verilerin Oluşturulmasıyla ilgili süreçler	
Araştırmacının yöntemle ilgili yetkinliğinin olması	Nitel araştırma yöntemleri, veri oluşturma süreci, nitel veri analizi gibi konularda eğitim aldıktan sonra veri toplama sürecine başlamak daha nitelikli verilerin oluşturulmasını sağlayacaktır.
Görüşme formunun hazırlanması	Görüşme formu araştırmanın amacına hizmet eden sorulardan oluşmalı ve sorular oluşturulurken soru sorma teknikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Görüşme formuna son halini vermeden önce konu ve/veya yöntemle ilgili çalışmaları olan araştırmacılardan uzman görüşü almak ve pilot görüşmeler yapmak görüşme formunun niteliğini arttırarak veri uygunluğunu olanaklı kılacaktır.
Örnekleme türü	Katılımcılara ulaşmak için yararlanılan örneklem türü veri uygunluğunu etkilemektedir. Örneğin benzeşik örneklemenin kullanıldığı araştırmada veri uygunluğuna daha hızlı ulaşmak mümkün iken, maksimum çeşitlilik örneklemesinin kullanıldığı araştırmada veri uygunluğuna ulaşma süreci daha uzun olabilir.
Örneklem büyüklüğü	Örneklem büyüklüğünün artması veri uygunluğunu da arttıracaktır. Bununla birlikte örneklemin sayıca artması veri uygunluğu için tek başına yeterli değildir; örneklemin amaca hizmet edecek şekilde genişlemesi ve nitelikli verilerin elde edilmesi elzemdir.
Katılımcıların seçimi	Araştırmaya dahil olma kriterleri araştırma konusuyla ilgili deneyimleri aktarabilmeyi olanaklı kılacak şekilde belirlenmelidir. Katılımcılar belirlenirken gönüllülüğe özellikle dikkat edilmelidir. Katılımcıların araştırmaya katılım konusundaki gönüllülüğü arttıka nitelikli verilerin elde edilmesi daha olası olacaktır.
Görüşme süresi	Derinlemesine görüşmelerde görüşme süresinin kısa olması nitelikli veriye ve bunun bir sonucu olarak da veri uygunluğuna ulaşmayı zorlaştıracaktır. Görüşme süresi verilerin kapsamlı bir şekilde oluşturulmasını olanaklı kılacak şekilde planlanmalıdır. Görüşme süresinin uzun olması, aynı katılımcılarla birden fazla görüşmenin yapılması ve sahada geçirilen sürenin artmasının veri uygunluğu açısından olumlu yansımaları olacağı öngörülmektedir.
Düşünümsellik	Araştırmacının araştırmanın her aşamasında eleştirel düşünme ve sorgulama yapması, kendi duygularına ve düşüncelerine yönelik farkındalık geliştirmesi, daha nitelikli veriler elde etmesi açısından önemlidir. Araştırmacının konumsallığın farkında olarak araştırma sürecini yürütmesinin ve bunu okuyucuya olabildiğince yansıtmasının veri uygunluğu açısından da olumlu katkılar sağlayacağı düşünölmektedir.
Verilerin analiz edilmesiyle ilgili süreçler	
Verilerin kodlanması	Verilerin oluşturulması süreci ile veri analizi sürecinin eş zamanlı olarak ilerlemesi nitelikli verilerin oluşturulduğundan emin olmayı sağlayan yöntemlerden birisidir. Yeni kodların üretilmediği aşamaya kadar veri oluşturma sürecinin devam etmesi gerekmektedir.
Tümevarımsal analiz	Belirlenen kod ve temaları temsil edecek yeterlilikte veri elde edene kadar veri toplamaya devam edilmesi gerekmektedir.
Katılımcı teyidi	Analiz süreci devam ederken oluşturulan kod, kategori ve temaların katılımcıların deneyimlerini yansıtıp yansıtmadığıyla ilgili katılımcılardan görüş talep edilebilir.
Uzman görüşü	Araştırma ekibinde yer almayıp araştırma konusu ve yöntemle ilgili deneyimli olan araştırmacılardan veri analizi ile ilgili geri bildirim yapmaları talep edilebilir.

Tablo 1’de verilen bilgiler ışığında veri doygunluğunun nitel araştırma sürecinin sadece bir bölümünde ele alınmadığını, aksine tüm süreçte veri doygunluğunu etkileyen faktörlerin olduğu ifade edilebilir. Ayrıca bu faktörlerin nitel araştırmanın güven duyulabilirliği açısından oldukça önemli olduğu unutulmamalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Güven duyulabilirliğin göstergelerinden olan ve örneklem büyüklüğünün gerekçelendirilmesini sağlayan veri doygunluğu, her nitel araştırmada ele alınmasına rağmen doygunluğa hangi aşamada ulaşılacağı ve doygunluğun nasıl ifade edileceği tam bir netlik kazanmamıştır. Doygunluğun nitel araştırmada örneklem üzerindeki etkisi genel olarak kabul görmüş olmasına rağmen detaylı bir şekilde nasıl açıklanacağı araştırmacılar için belirsiz ve zorlayıcı bir mesele olmaktadır. Nitel araştırma raporlarında veri doygunluğuna ulaşılan kadar veri toplama sürecinin devam ettiği sıklıkla vurgulansa da veri doygunluğu yeterince gerekçelendirilememektedir.

Nitel araştırmada kökleri gömülü teoriye dayanan doygunluk kavramı uzunca bir süre teorik doygunluk odağında ele alınmıştır. Fakat doygunluğun geliştirilen teoriyi yeterince destekleyecek kadar veri elde etme odağı dışında da bazı anlamlarının olduğu ve bunun her çalışmaya uyarlanamayacağı anlaşılmış ve doygunluk kavramı veri doygunluğu olarak genişletilmiştir. Veri toplama sürecine odaklanan ve elde edilen verilerin tekrarlamaya başladığı nokta olarak ifade edilen veri doygunluğu analiz aşamasında da ele alınmaktadır. Veri analizinde kodlar tekrar etmeye başladığında, yeterli kod ve temaya ulaşıldığında doygunluğa ulaşılabileceği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte elde edilen temaların daha derinlikli bir anlayış ortaya koymak ve anlam doygunluğuna ulaşmak için daha fazla veriye ihtiyaç duyulması da söz konusu olabilmektedir. Böylece veri doygunluğu gömülü teoriden temellenerek teorik doygunluk olarak literatüre kazandırılmış olsa da sonradan doygunluğun sadece örneklem düzeyinde ele alınamayacağı ortaya koyulmuştur. Bu anlamda tematik doygunluk, önsel tematik doygunluk, anlam doygunluğu ve veri doygunluğu gibi çeşitli doygunluk türleri literatüre kazandırılmıştır.

Nitel araştırmalarda doygunluğa ulaşmak ve doygunluğu belirlemek için net bir formül bulunmamaktadır. Veri doygunluğu araştırmanın tasarlanmasından analiz edilmesine kadarki süreçlerle ilişkilidir. Buna göre araştırmacının araştırmanın tasarlanmasından analize kadarki tüm aşamalarında veri doygunluğunu bilinçli olarak gözlemlemesi ve tam olarak hangi aşamada doygunluğa ulaşıldığını şeffaflıkla araştırma raporunda belirtmesi gerekmektedir.

Doygunluğun değerlendirilmesi, toplanan bilgilerin kalitesi, araştırma yöntemi, örnekleme stratejisi ve araştırmanın amacı gibi çeşitli faktörlere bağlı olsa da nihayetinde bir kanaat ve deneyim meselesidir (Sandelowski, 1995, s. 183). Bu açıdan bakıldığında nitel araştırmacıların doygunluk konusuna daha fazla odaklanarak ihmal edilen bu kavram hakkında daha fazla bilgiye sahip olması oldukça önemlidir. Araştırmacılar nitel bir araştırma tasarlamadan önce nitel araştırma yöntemleri ile ilgili eğitim almalı ve yorumsamacı paradigmanın doğasını kavramalıdır.

Araştırmacıların çalışmanın titizliğini ve veri doygunluğunu sağlamak için çeşitleme, üye kontrolü, düşünömsellik, akran değerlendirmesi gibi çeşitli stratejiler kullanabileceği belirtilmektedir (Aguboshim, 2021, s. 187). Nitel araştırmacıların bu stratejiler hakkında bilgi ve deneyim sahibi olması oldukça önemlidir. Doygunluğa ulaşmayı kolaylaştıran bu yöntemlerin nitel araştırma sürecinde titizlikle ele alınması ve yöntem kısmında takip edilen adımların detaylı bir şekilde açıklanması araştırmanın güven duyulabilirliğini artıracaktır.

Bu derleme hazırlanırken veri doygunluğunun nasıl sağlandığı ile ilgili açık ve şeffaf örneklerin sınırlı düzeyde olması doygunluk türlerinin örneklendirilmesini zorlaştırmıştır. Bu odakta nitel araştırmacıların veri doygunluğuna nasıl ulaştıklarını detaylı bir şekilde araştırmalarında yer vermeleri önerilmektedir. Bu veri

doygunluğu deneyimlerinin görünür hale gelmesi açısından önemlidir. Ayrıca nitel araştırmanın güven duyulabilirliği için önemi ortaya koyulan doygunluğa yayın süreçlerinde dikkat çekilerek, araştırmacılar nitel araştırmalarında doygunluğun gerekçelendirilmesi yönünde teşvik edilmelidir. Son olarak nitel araştırma için oldukça önemli ve hassas bir konu olan doygunluk hakkında gelecekte daha fazla araştırmanın yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Abdul Majid, M. A., Othman, M., Mohamad, S. F. ve Abdul Halim Lim, S. (2018). Achieving data saturation: Evidence from a qualitative study of job satisfaction. *Social and Management Research Journal (SMRJ)*, 15(2), 65-77. Erişim adresi: <https://ir.uitm.edu.my/id/eprint/23517>
- Aguboshim, F. C. (2021). Adequacy of sample size in a qualitative case study and the dilemma of data saturation: A narrative review. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 10(3), 180-187. doi:10.30574/wjarr.2021.10.3.0277
- Alam, M. K. (2021). A systematic qualitative case study: questions, data collection, NVivo analysis and saturation. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal*, 16(1), 1-31. doi:doi/10.1108/QROM-09-2019-1825
- Aldiabat, K. M. ve Le Navenec, C. L. (2018). Data saturation: The mysterious step in grounded theory methodology. *The Qualitative Report*, 23(1), 245-261. doi:10.46743/2160-3715/2018.2994
- Allan, G. ve Skinner, C. (2020). Qualitative research. G. Allan ve C. Skinner (Eds.), In *Handbook for research students in the social sciences* (pp. 177-189). London: Routledge.
- Austin, Z. ve Sutton, J. (2014). Qualitative research: Getting started. *The Canadian Journal of Hospital Pharmacy*, 67(6), 436. doi:10.4212/cjhp.v67i6.1406
- Bouska , R. C. (2023). *Retirement adjustment in parents estranged from adult children: A generic qualitative study* (Doctoral Thesis, Capella University). Erişim adresi: [https://www.proquest.com/docview/2862039889?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true& source type=Dissertations%20&%20Theses](https://www.proquest.com/docview/2862039889?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&source type=Dissertations%20&%20Theses)
- Bowen, G. A. (2008). Naturalistic inquiry and the saturation concept: a research note. *Qualitative Research*, 8(1), 137-152. doi: 10.1177/1468794107085301
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. doi:10.3316/QRJ0902027
- Clair, J. M. ve Wasserman, J. (2007). Qualitative methods. G. Ritzer (Eds.), In *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (pp. 3726-3733). Malden, MA: Blackwell Pub. doi:10.1002/9781405165518.wbeosq004
- Creswell, J. W. (2017a). *Eğitim araştırmaları: Nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi*. İstanbul: Edam.

- Creswell, J. W. (2017b). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creuzé, C., Lestienne, L., Vieux, M., Chalancon, B., Poulet, E. ve Leaune, E. (2022). Lived experiences of suicide bereavement within families: A qualitative study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(20), 13070. doi:10.3390/ijerph192013070
- Christopher, M.C. (2020). *A multiple case study: Public sector senior leaders' motivation to transfer soft skills training from a leadership development program* (Doctoral Thesis, Submitted to Northcentral University, California). Erişim adresi: [https://www.proquest.com/docview/2432413031?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&sourcetype=Dissertations%20 &%20Theses](https://www.proquest.com/docview/2432413031?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&sourcetype=Dissertations%20&%20Theses)
- Crossan, F. (2003). Research philosophy: towards an understanding. *Nurse Researcher*, 11(1), 46-55. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/openview/50680005369760aa60ce4ea801e272d8/1?cbl=33100&pq-origsite=gscholar>
- Cypress, B. S. (2015). Qualitative research: The “what,” “why,” “who,” and “how”! *Dimensions of Critical Care Nursing*, 34(6), 356-361. doi:10.1097/DCC.0000000000000150
- Çelik, H., Baykal, N. B. ve Memur, H. N. K. (2020). Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 379-406. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.16m
- Daher, W. (2023). Saturation in qualitative educational technology research. *Education Sciences*, 13(2), 98. doi:10.3390/educsci13020098
- Dempsey, L., Dowling, M., Larkin, P. ve Murphy, K. (2016). Sensitive interviewing in qualitative research. *Research in Nursing & Health*, 39(6), 480-490. doi:10.1002/nur.21743
- Ertugay, F. (2019). Sosyal bilimlerde nitel araştırma/esnek desen araştırması: Alana ilişkin zorluklar, sorunlar ve imkânlar. *Nitel Sosyal Bilimler*, 1(1), 48-68. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/nsb/issue/51274/643977>
- Flynn, S. V. ve Korcuska, J. S. (2018). Credible phenomenological research: A mixed-methods study. *Counselor Education and Supervision*, 57(1), 34-50. doi:10.1002/ceas.12092
- Francis, J. J., Johnston, M., Robertson, C., Glidewell, L., Entwistle, V., Eccles, M. P. ve Grimshaw, J. M. (2010). What is an adequate sample size? Operationalising data saturation for theory-based interview studies. *Psychology and Health*, 25(10), 1229-1245. doi:10.1080/08870440903194015
- Fusch, P. I. ve Ness, L. R. (2015). Are we there yet? Data saturation in qualitative research. *The Qualitative Report*, 20(9), 1408-1416. Erişim adresi: <https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1466&context=facpubs>
- Glaser, B. ve Strauss, A. (2017). *Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York: Routledge.
- Glesne, C. (2020a). Nitel araştırmayla tanışma (E. Günel, Çev.). A. Ersoy ve P. Yalçinoğlu (Eds.), *Nitel araştırmaya giriş* içinde (Vol. 1-35, s. 1-187). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Glesne, C. (2020b). Ön hazırlık sizin için iyi olanı yapmak (P. Yalçınoğlu, Çev.). A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu (Eds.), *Nitel araştırmaya giriş* içinde (Vol. 1-35, s. 1-187). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Guest, G., Bunce, A. ve Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods*, 18(1), 59-82. doi:10.1177/1525822X0527
- Guest, G., Namey, E. ve Chen, M. (2020). A simple method to assess and report thematic saturation in qualitative research. *PloS one*, 15(5), 0232076. doi:10.1371/journal.pone.0232076
- Guest, G., Namey, E. ve McKenna, K. (2017). How many focus groups are enough? Building an evidence base for nonprobability sample sizes. *Field Methods*, 29(1), 3-22. doi:10.1177/1525822X16639015
- Güneş, D. ve Erdem, R. (2022). Nitel araştırmaların analizi: Meta-sentez. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 81-98. doi:10.18037/ausbd.1227313
- Hennink, M. ve Kaiser, B. N. (2022). Sample sizes for saturation in qualitative research: A systematic review of empirical tests. *Social Science & Medicine*, 292, 114523. doi:10.1016/j.socscimed.2021.114523
- Hennink, M., Kaiser, B. N. ve Marconi, V. C. (2017). Code saturation versus meaning saturation: how many interviews are enough? *Qualitative Health Research*, 27(4), 591-608. doi:10.1177/1049732316665344
- Hennink, M. M., Kaiser, B. N. ve Weber, M. B. (2019). What influences saturation? Estimating sample sizes in focus group research. *Qualitative Health Research*, 29(10), 1483-1496. doi:10.1177/1049732318821692
- Jackson, R. L., Drummond, D. K. ve Camara, S. (2007). What is qualitative research? *Qualitative Research Reports in Communication*, 8(1), 21-28. doi:10.1080/17459430701617879
- Khoa, B. T., Hung, B. P. ve Hejsalem-Brahmi, M. (2023). Qualitative research in social sciences: data collection, data analysis and report writing. *International Journal of Public Sector Performance Management*, 12(1-2), 187-209. doi:10.1504/IJPSPM.2023.132247
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lowe, A., Norris, A. C., Farris, A. J. ve Babbage, D. R. (2018). Quantifying thematic saturation in qualitative data analysis. *Field Methods*, 30(3), 191-207. doi:10.1177/1525822X17749386
- Mandal, P. C. (2018). Saturation in qualitative research: Considerations and limitations. *International Journal of Academic Research and Development*, 3(2), 624-628. Erişim adresi: <https://www.multidisciplinaryjournal.in/assets/archives/2018/vol3issue2/3-2-114-606.pdf>
- Merriam, S. B. (2015a). Araştırmanın desenlenmesi ve örneklem seçimi (S. Turan ve D. Yılmaz, Çev.). S. Turan (Ed.), *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* içinde (s. 55-82). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Merriam, S. B. (2015b). Dokümanlardan veri toplanması (S. Turan ve H. Özen, Çev.). S. Turan (Ed.), *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* içinde (s. 131-155). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

- Merriam, S. B. ve Grenier, R. S. (2019). Assessing and Evaluating Qualitative Research. S. B. Merriam ve R. S. Grenier (Eds.), In *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis* (pp. 19-32). United States of America: John Wiley & Sons.
- Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). United States of America: Jossey Bass.
- Moree, D. (2018). Qualitative approaches to studying marginalized communities. In *Oxford Research Encyclopedia of Education* (pp. 1-22). doi:10.1093/acrefore/9780190264093.013.246
- Morgan, H. (2022). Conducting a qualitative document analysis. *The Qualitative Report*, 27(1), 64-77. doi:10.46743/2160-3715/2022.5044
- Morse, J. M. (2000). Determining sample size Editorial. *Qualitative Health Research*, 10(1), 3-5. doi:10.1177/104973200129118183
- Mthuli, S. A., Ruffin, F. ve Singh, N. (2022). 'Define, Explain, Justify, Apply'(DEJA): An analytic tool for guiding qualitative research sample size. *International Journal of Social Research Methodology*, 25(6), 809-821. doi:10.1080/13645579.2021.1941646
- Mwita, K. (2022). Factors influencing data saturation in qualitative studies. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 11(4), 414-420. doi:10.20525/ijrbs.v11i4.1776
- Nascimento, L. d. C. N., Souza, T. V. d., Oliveira, I. C. d. S., Moraes, J. R. M. M. d., Aguiar, R. C. B. d. ve Silva, L. F. d. (2018). Theoretical saturation in qualitative research: an experience report in interview with schoolchildren. *Revista Brasileira de Enfermagem*, 71, 228-233. doi:10.1590/0034-7167-2016-0616
- Nelson, J. (2017). Using conceptual depth criteria: addressing the challenge of reaching saturation in qualitative research. *Qualitative Research*, 17(5), 554-570. doi:10.1177/1468794116679873
- O'reilly, M. ve Parker, N. (2013). 'Unsatisfactory Saturation': a critical exploration of the notion of saturated sample sizes in qualitative research. *Qualitative Research*, 13(2), 190-197. doi:10.1177/1468794112446106
- Ormston, R., Spencer, L., Barnard, M. ve Snape, D. (2014). *The foundations of qualitative research* (Vol. 2). London: Sage Publications Ltd.
- Pathak, V., Jena, B. ve Kalra, S. (2013). Qualitative research Editöre mektup. *Perspectives in Clinical Research*, 4(3), 192. doi:10.4103/2229-3485.115389
- Patton, M. Q. (2005). Qualitative research. B.S. Everitt and D.C. Howell (Eds.), In *Encyclopedia of statistics in behavioral science* (Vol. 3, pp. 1633-1636). doi:10.1002/0470013192.bsa514
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi
- Pincock, K. ve Jones, N. (2020). Challenging power dynamics and eliciting marginalized adolescent voices through qualitative methods. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 1-11. doi:10.1177/1609406920958895

- Probst, B. (2015). The eye regards itself: Benefits and challenges of reflexivity in qualitative social work research. *Social Work Research*, 39(1), 37-48. doi:10.1093/swr/svu028
- Roy, K., Zvonkovic, A., Goldberg, A., Sharp, E. ve LaRossa, R. (2015). Sampling richness and qualitative integrity: Challenges for research with families. *Journal of Marriage and Family*, 77(1), 243-260. doi:10.1111/jomf.12147
- Sandelowski, M. (1995). Sample size in qualitative research. *Research in Nursing & Health*, 18(2), 179-183. doi:10.1002/nur.4770180211
- Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J., Bartlam, B., . . . Jinks, C. (2018). Saturation in qualitative research: Exploring its conceptualization and operationalization. *Quality & Quantity*, 52, 1893-1907. doi:10.1007/s11135-017-0574-8
- Sim, J., Saunders, B., Waterfield, J. ve Kingstone, T. (2018). Can sample size in qualitative research be determined a priori? *International Journal of Social Research Methodology*, 21(5), 619-634. doi:10.1080/13645579.2018.1454643
- Sims, D. ve Cilliers, F. (2023). Qualitatively speaking: Deciding how much data and analysis is enough. *African Journal of Health Professions Education*, 15(1), 2-3. Erişim adresi: https://hdl.handle.net/10520/ejc-m_ajhpe_v15_n1_a1
- Sin, S. (2010). Considerations of quality in phenomenographic research. *International Journal of Qualitative Methods*, 9(4), 305-319. doi:10.1177/160940691000900401
- Tutar, H. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik: Bir model önerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 117-140. doi:10.18037/ausbd.1227323
- Williams, E. N. ve Morrow, S. L. (2009). Achieving trustworthiness in qualitative research: A pan-paradigmatic perspective. *Psychotherapy Research*, 19(4-5), 576-582. doi:10.1080/10503300802702113
- Yadav, D. (2022). Criteria for good qualitative research: A comprehensive review. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 31(6), 679-689. doi:10.1007/s40299-021-00619-0
- Yang, L., Qi, L. ve Zhang, B. (2022). Concepts and evaluation of saturation in qualitative research. *Advances in Psychological Science*, 30(3), 511-521. doi:10.3724/SP.J.1042.2022.00511

Extended Abstract

Purpose

Within the national literature, there is a limited discourse on data saturation—an indispensable factor for ensuring the trustworthiness of qualitative research and justifying sample size—highlighting a clear necessity for more comprehensive information on this subject. In the realm of qualitative studies in the literature, the concept of saturation is often encapsulated in broad statements, exemplified by expressions like “Data collection continued until saturation was attained.” These declarations amplify ambiguity surrounding data saturation, potentially raising concerns for researchers who are less experienced in the field. This study endeavors to provide a guide for researchers employing qualitative research methods and techniques on how to justify data saturation. The study is anticipated to offer insights and enhance awareness of data saturation for researchers engaged in the design of qualitative research.

Design and Methodology

This study constitutes a comprehensive review on data saturation within qualitative research. Within this framework, the study encompasses aspects such as establishing the sample and determining its size, exploring data saturation, types of saturation, and the factors influencing data saturation. Additionally, the researchers have crafted a table for guidance based on their own experiences and literature knowledge. This table delineates the considerations pertaining to data saturation throughout the research process.

Findings

The literature review undertaken in the context of this study reveals a lack of a definitive approach for determining sample size, which is addressed as the most ambiguous aspect of the qualitative research process. The sample size is contingent upon several variables, including the purpose and problem of the research, and the availability of time and resources. It is acknowledged that the finalization of the data collection process and determination of the sample are contingent upon factors such as the repetition of data, the acquisition of categories supporting the intended theoretical framework, the absence of new codes and themes, the sufficient representation of determined codes and themes in the acquired data, and the comprehensive understanding of all aspects related to the explored phenomenon. These statements collectively constitute saturation in the literature, underscoring the reciprocal influence between saturation and sample size as two key factors. It is essential, in terms of ensuring the trustworthiness of the research, to elucidate and justify transparently when and how the saturation of the sample size was achieved. Achieving this necessitates a discernment of the particular aspect of data saturation to concentrate on and the corresponding stage in qualitative research; concurrently, the researcher should possess comprehensive knowledge of the diverse types of data saturation to accurately determine saturation. Moreover, attaining saturation in research requires awareness of the factors influencing data saturation at every stage, starting from the process of designing the research. To provide guidance to researchers in this regard, a table is presented at the conclusion of the study, delineating the considerations pertaining to data saturation.

Research Limitations

The results of this study are pertinent exclusively to qualitative research. This study is a review.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Qualitative researchers need to prioritize the concept of saturation, enhancing their deeper understanding and proficiency in observing and transparently justifying saturation. Competent utilization of strategies such as triangulation, seeking expert opinion, member checking, and reflexivity is imperative to ensure data saturation, thereby influencing the trustworthiness of the research. Future research should delve deeper into data saturation. Competence in addressing data saturation is imperative across all research stages, wielding profound influence on the overall trustworthiness of the study and should be comprehensively evaluated.

Originality/Value

Within the national literature, the scarcity of studies comprehensively addressing data saturation in qualitative research is notable. Consequently, this study is anticipated to serve as a guiding reference for researchers engaging in qualitative research endeavors.

Araştırmacı Katkısı: Sinan AKÇAY (%50), Esra KOCA (%50).

Etik Liderler Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarını Nasıl Etkiler? İş Tatmininin Rolü: Banka Çalışanları Örneği ¹

Fetullah BATTAL ²

Başvuru Tarihi: 31.10.2023

Kabul Tarihi: 01.07.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, etik liderlik ile üretkenlik karşıtı iş davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken iş tatmininin rolünü incelemektir. Çalışma Bayburt ve Erzurum illerinde faaliyette bulunan özel banka çalışanlarını kapsamaktadır. Bu amaçla çalışmaya katılacak olan banka personeline gönüllülük esasına dayanarak anketler dağıtılmıştır. Katılımcıların anketlere verdiği cevaplar SPSS 22 programı yardımıyla analiz edilmiştir. Bulgular ve analizler sonucunda, özel banka çalışanlarının algıladığı etik liderlik davranışı güçlendikçe iş yerindeki üretkenlik karşıtı davranışlarının zayıfladığı görülmüştür. Ayrıca algılanan etik liderlik davranışının güçlü olması banka çalışanlarının iş tatmini duygularını yüksek oranda artırmaktadır. Son olarak, iş tatmini duygusu yüksek olan banka çalışanlarının üretkenlik karşıtı iş davranışı sergileme düzeyleri azalmaktadır. Etik liderlik davranışları ile üretkenlik karşıtı iş davranışları arasındaki ilişkide iş tatmini kısmi aracılık rolü üstlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik Liderlik, Üretkenlik Karşıtı Davranışlar, İş Tatmini

Atıf: Battal, F. (2024). Etik liderler üretkenlik karşıtı iş davranışlarını nasıl etkiler? İş tatmininin rolü: Banka çalışanları örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 849-870.

¹ Bu çalışma için Bayburt üniversitesinden 19.10.2022 tarihli, 213 nolu karar yazısı ile etik kurul izni alınmıştır.

² Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fbattal@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2895- -0193

How Do Ethical Leaders Influence Counterproductive Work Behaviors? The Role of Job Satisfaction: The Case of Bank Employees

Fetullah BATTAL³

Submitted by: 31.10.2023

Accepted by: 01.07.2024

Article Type: Research Article

Abstract

The aim of this study is to examine the role of job satisfaction while revealing the relationship between ethical leadership and counterproductive work behaviors. The study covers private bank employees operating in Bayburt and Erzurum provinces. For this purpose, surveys were distributed to bank personnel who would participate in the study on a voluntary basis. The participants' answers to the surveys were analyzed with the help of SPSS 22 program. As a result of the findings and analysis, it was observed that as the ethical leadership behavior perceived by private bank employees strengthens, their counterproductive behaviors at work weaken. In addition, strong perceived ethical leadership behavior significantly increases the job satisfaction of bank employees. Finally, bank employees with a high sense of job satisfaction are less likely to exhibit counterproductive work behavior. Job satisfaction plays a partial mediator role in the relationship between ethical leadership behaviors and counterproductive work behaviors.

Keywords: *Ethical Leadership, Counter Productive Work Behavior, Job Satisfaction*

³ Bayburt University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, fbattal@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2895-0193

Giriş

Çalışmanın odaklandığı temel kavram etik liderliktir. Literatüre göre etik liderliğin üretkenlik karşıtı iş davranışlarını azalttığı bilindiğinden iş tatmini duygusunun ortaya çıkmasıyla birlikte bu ilişkinin nasıl bir sonuç vereceği araştırılmıştır. Bu yönüyle bakıldığında etik liderlik konusuna çalışmada bağımsız değişken olarak yer verilmiştir. Etik liderler kendilerini takip edenler için ahlaka uygun davranışlar sergileyerek, dürüst güvenilir, adil bir tutum ortaya koyarlar. Bu noktada adaleti tanımlamak gereklidir. Adalet kavramı her ne kadar içerisinde eşitliği barındırıyor olsa da her eşitlik adalet ile ilişkilendirilemez. Nitekim TDK 'ya göre adalet hakkı ve hukuku yerine getirme olarak ifade edilmektedir. Bu kavramın dayanışma ile ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Buna göre dayanışmayı ortaya çıkaran sözleşme şartları herkes için eşit hale getirmelidir. Böylece adalet sosyal düzeni garanti altına alan bir durum almaktadır. Buna rağmen adaletin kendi kendine bir icra yeteneği bulunmamaktadır. Yani iyi kurulmuş bir dayanışma adaletin varlığının temelini oluşturmaktadır.

Bu noktada etik davranışlar gerçek bir hareket değil; sadece bireylerin menfaatlerini koruyan bir kalkandır. Bu sebeple tüm devletlerde adaleti kanunlar koruma altına almaktadır. Buna rağmen kanunlarında ahlaka, etik kurallara aykırı olduğu durumları bulunmaktadır. Örneğin: İflas eden bireyin haczine konu olan eşyalarının satın alınması kanunlara uygundur ancak etik bir davranış değildir. Benzer bir şekilde yeni ve daha sağlıklı, ucuz olan bir enerji türünün üretim haklarını satın alan petrol şirketi bunu piyasaya sunmuyorsa yaptığı iş yasal olarak uygundur ama etik değildir.

Kanunlar adaleti fertlere dağıtmakla görevlidir. Aslında bazen en güçlülerin elinde olan kanunlar, adaletsiz ve despot olabilir. Bu sebeple adaletin yalnız kendisinin değil aynı zamanda onu kuran hareketi göz önüne alması gerekmektedir. Kısaca katı ve şekilsel adaletin üstünde onu kuran ve düzenleyen belirli bir sorumluluk iradesini ortaya çıkaran bir durumun varlığından söz edilebilir. Bu duruma ahlaki hakikat veya etik değerlerin harekete yansması adı verilmektedir. Bu ahlaki hakikat veya etik değerler bilinci Sokrates'in içinde bulunduğu toplumun kanunlarına karşı isyan etmesini sağlamıştır. Bu noktada Sokrates acaba kanunların üzerinde olan evrensel etiğin çiğnendiğini yaradılıştan aldığı bir ahlak duygusuyla mı sezinlemiştir? Yoksa bu her insanın içinde bulunan bir ahlak sezgisi midir? Benzer bir şekilde Spencer'da etik duygusunun kaynağını, hayatın işleyişine karşı bir tür içgüdüsel karşı koymada bulmuştur (Spencer, 1893). Bu noktada Pascal'da etiği '*tabiat üstü*' bir varlık olarak tanımlamış ve insanın kendisini aşmasını sağlayacak cevheri olarak kabul etmiştir (Pascal, 1852).

Etik liderlik, üretkenlik karşıtı davranışlar ve iş tatmini kavramlarına yönelik literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında ayrı ayrı birçok çalışmanın olduğu ancak bu üç kavramın birlikte incelendiği çalışmaların olmadığı veya ulaşamadığı görülmektedir. Bu sebeple çalışmanın teorik ve ampirik sonuçları potansiyel araştırmacılara ışık tutacaktır.

Çalışmanın temel modeli en eski sosyal davranış teorilerinden olan sosyal mübadele kuramına göre değerlendirilmiştir. Bu kuram, kişiler arasında ilişkilerin bir çeşit kaynak değişimine dayandığını çalışanların ödüllendirme veya cezalandırmadan kaçınma gibi beklentileri olduğu için örgüt içinde ilişkileri buna göre sürdürmek istediklerini ortaya koymaktadır. (Bolat ve ark, 2009). Yönetim alanında konu ele alındığında ise sosyal mübadele ilişkisi, yöneticilerin çalışanlarıyla adaletli, dürüst ve etik düzeyde ilgilendiklerinde pozitif sonuçlar alabildiklerini ortaya koymaktadır. (Cropanzano ve Mitchell, 2005). Örneğin etik yöneticiler, liderlik ettikleri grupların psikolojik sahiplenmeyle ilgili davranışlarını eşitlik, hesap verebilirlik ve aidiyetten oluşan

üç temel değeri vurgulayarak etkileyebilirler (Avey ve ark, 2012). Bu kuramdan hareketle etik liderliğin güçlü olduğu yerde üretkenlik karşıtı davranışların azalması beklenirken iş tatmini düzeyleri yüksek olan çalışanların bu ilişkiyi nasıl etkileyeceği ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Çalışma, etik liderlerin takipçileriyle kurduğu ilişkilerde üretkenlik karşıtı davranışlarının nasıl azaltılabileceği sorusuna iş tatmini aracılığıyla bakmayı amaçlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Etik Liderlik

21.yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru geldiğimiz dünya, eskisine göre daha hızlı ve benzersiz şekilde değişim göstermektedir. Bunun temel nedeni teknolojinin ve inovasyonun her geçen gün gelişmesidir. Bu noktada örgütlerin karşılaştıkları bu değişimleri belirsizlik duygusundan arındırması oldukça önemli hale gelmiştir. Örneğin insanoğlunun geçmiş dönemlerine bakıldığında yapılan yeniliklerin ve dönüşümün daha yavaş ilerlediğini görmek mümkündür. Buna rağmen günümüzde dijitalleşme ve internet kullanımının yaygınlaşması ile birlikte '*değişmeyen tek şeyin değişim*' olduğu gerçeği daha yoğun olarak iş dünyasında ve çalışma örgütlerinde hissedilmektedir. Bu durum beraberinde değişimlerin anlaşılması, öğrenilmesi ve bunun örgüt lehine dönüştürülmesi sürecini gerekli kılmaktadır. Bu süreci çalışanlar adına yapan ve gerekli stratejileri kullanarak kendisi de sürece dâhil olarak gerçekleştiren kişilere lider denilmektedir.

Bu çalışmanın odak noktasına aldığı liderlik tipi etik liderlik kavramıdır. Bu kavramı tanımlamadan önce etimolojik yönüne değinilmesi gerekmektedir. Etik Yunanca bir kelime olup ahlaka bağlı kurallar bütünü olarak ifade edilebilir (Minkes, Small, ve Chatterjee, 1999). Bununla birlikte etik kavramı doğru ve yanlışın ayrılması veya iyi ile kötü arasındaki fark olarak tanımlanabilir. Kuramsal boyutta etik kavramı ele alındığında ise örgüt içindeki iç paydaşlar ve dış paydaşlar arasındaki dengeyi sağlayan temelini değerlere ve sağduyuya dayandıran kuralların tümüne birden verilen isimdir. Bu noktada ahlak kavramı ile etik kavramı birbiriyle sıklıkla karıştırılan veya birbiri yerine kullanılan iki kavramdır. Bu iki kavramın birincisi olan ahlak kavramı salt ahlak yönüyle ele alınırsa yani somut bir örnek ile açıklamak gerekirse; '*her insanın yaşama hakkı vardır ve buna kimse müdahale edemez*' kuralı davranışlara geçerse buna ahlaki davranış demek mümkündür. Bu kural yazılı bir hale gelerek yasalara konu olursa bu kısma etik demek doğru kabul edilebilir. Buna rağmen literatür incelendiğinde bu kavramlarında tam olarak ayrıştığını söylemek mümkün değildir. Rost (1995)'un araştırmalarına göre liderlik, ortak amaç ve hedeflerini yansıtan takipçiler ile bağlantılarını kurabilen onları harekete geçirebilen kişiler olarak tanımlanmaktadır (Rost, 1995).

Etik liderler neyin iyi neyin kötü olduğu ile ilgili fikirler sunan ve bunları uygulamaya birlikte geçirebilen kişilerdir (Freeman ve Stewart, 2006). Brown, Treviño ve Harrison'a (2005) göre etik liderlik, "kanunlar çerçevesinde ve kültürel kodlara aykırı olmadan diyalog kurabilen ve hareketleri sonucunda takipçilerinin problem yaşamasına engel olan bireylerdir." (Brown, Treviño, ve Harrison, 2005).

Etik liderler, toplumun kabul ettiği kurallara ahlaki çerçevede azami şekilde uyan insanlardır (Thomas, 2001). Aynı zamanda etik liderler toplum adına neyin doğru neyin yanlış olduğunu sorgulamaktadır (Guy, 1990). Etik liderliğin diğer yönlerine bakıldığında bu bireylerin paternalist tavırları sergilediği (babacan, merhametli) görülmektedir (Kouzes ve Posner, 1993). Bu tanıma göre etik liderler sermayesinin insan olduğunu çok iyi düzeyde algılayan ve kendilerini takip edenlerin bu yönünü titizlikle düşünen kişilerdir. Dolayısıyla etik liderler çalışanları sadece araçsal bir meta olarak görmezler. Çalışanların mutlu ve huzurlu olmalarını önemserler. Böylece etik liderler iş yerinde pozitif davranışların oluşması için etkin bir görevi gönüllü olarak üstlenirler. Etik liderlik kavramı, 2000'li yılların ortalarından bu yana ilgili araştırmalarda çarpıcı bir artışla ortaya çıkmaktadır.

Son zamanlardaki meta-analitik çalışmalar, etik liderliğin sonuçları hakkında iyi bir analitik inceleme sağlamaktadır (Bedi, Alpaslan, ve Green, 2016,). Etik liderliğin takipçi davranışını nasıl etkilediğini açıklamaya çalışan çoğu çalışma, iki teoriye dayanmaktadır: İlki sosyal öğrenme teorisi (Eisenberger ve ark, 2020) (Bandura ve McClelland, 1977), ikincisi sosyal değişim teorisidir (Eisenberger ve ark, 2020). Sosyal öğrenme kuramı, etik liderlik davranışları açıklamada büyük bir öneme sahiptir. Liderlerin takipçilerini etkilemesinin davranışsal boyutu olduğunu böylece etik davranış tüm topluma nasıl yayıldığını açıklamak için kullanılır.

Örgüt içinde yer alan takipçiler, liderlerine benzemeye çalışmaktadır. Örneğin, Brown ve ark, (2005) etik liderlerin davranışlarını takipçilerinin öncelikle rol model olarak aldığı buna göre hareket ettiklerini ileri sürmüştür. Ayrıca takipçiler, etik liderlerin ön gördüğü ödül ve cezaları gözlemleyerek kabul edilen davranışın yapısını anlamaya çalışmaktadır. Etik liderlerin takipçilerini nasıl etkileyebileceğine dair ikinci bir açıklama, sosyal mübadele teorisinden alınmıştır. Blau (1964)'e göre bireylerin iş yerlerinde karşılaştıkları ödüller ve cezalar, karşılığında örgüte karşı motive olmaları veya üretkenlik karşıtı davranışlar sergilemelerini sağlamaktadır. Bu yönüyle etik liderler bu dengeyi sağlayarak çalışanların motive olmasını sağlamaktadır.

Üretkenlik Karşıtı İş Davranışı

Yöneticilerin örgütleri teorik kapasite ile yönetmelerinin imkânı yoktur. Çalışanlarında örgütün tüm kurallarını eksiksiz bir şekilde yerine getirebilme imkânları her zaman olmayabilir. Bu durum literatürde zaman zaman üretkenlik karşıtı iş davranışları, karanlık davranışlar veya sapkın davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda, araştırmacılar verimsiz iş davranışlarını incelediler. Bu davranışlar, örgütsel yanlış davranışlar (Vardi ve Wiener, 1996), işyeri sapkınlığı, (Robinson ve Bennett, 1997), işyeri saldırganlığı (Neuman ve Baron, 2005) ve anti sosyal davranış gibi farklı çalışmalarda ele alınmıştır. Bu davranışların tümü farklı şekilde tanımlanmıştır; ancak örgütlere ve üyelerine zarar veren veya zarar vermeyi amaçlayan eylemler olarak ifade edilmiştir (Spector ve Fox, 2005).

Bu davranışlar, bir örgütün normlarını (kurallarını) gönüllü olarak ihlal eden ve bir örgütün veya üyelerinin meşru çıkarlarıyla çelişen davranışlar olarak tanımlanabilir (Sackett, 2002). Bu haliyle üretkenlik karşıtı iş davranışı, verimsizliğin önemli bir nedenidir ve işletmelerde çok büyük mali kayıplara neden olabilir (Tian, Zhang, ve Zou, 2014). Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, çalışanların %33'ü, her yıl 1 trilyon dolarlık kayıplara neden olan farklı üretkenlik karşıtı iş davranışlarını sergilemektedir (Harper, 1990). Bu davranışlar arasında hırsızlık (120 milyar dolar), işyeri şiddeti (4,2 milyar dolar) ve dolandırıcılık faaliyetleri (900 milyar dolardan fazla gideri oluşturmaktadır (Banks, Whelpley, Oh, ve Shin, 2012). Bu çalışmada üretkenlik karşıtı iş davranışları algısını, bir çalışanın kuruluşunun yükümlülüklerini veya hedeflerini yerine getirmemesi olarak tanımlamak mümkündür (Rousseau, 1990).

Yukarıda bahsedildiği gibi birçok çalışma üretkenlik karşıtı iş davranışlarının pozitif örgütsel davranışları olumsuz etkilediğini ortaya koymuş olsa da bazı çalışmalar yine temelde olumsuz kavramlar olan isteğe bağlı devamsızlığı (Deery, Iverson, ve Walsh, 2006), vatandaşlık karşıtı davranışı (Kickul, 2001) ve rol içi iş performansında bir düşüşü (Turnley ve Feldman, 2000) pozitif yönden etkilediğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın modelinde üretkenlik karşıtı iş davranışları iş tatmini kavramıyla ilişkilendirilmiş böylece uygulama kısmında bahsedilecek olan literatürdeki ilgili kuramlardan yola çıkılarak analizler yapılmıştır.

İş Tatmini

İş tatmininin terminolojik anlamını ortaya koymak için öncelikle iş kavramına odaklanılması gerekmektedir. Bu kavramın insanın ayakları üstünde durmayı öğrendiği ilk çağlardan günümüze kadar gelişerek ancak temelde aynı şeyi ifade ederek evrimleştiğini söylemek doğru olacaktır. Örneğin taş devrinde yaşayan insanların kendilerine göre işlerinin olduğu (taşları yontarak av malzemeleri yapmak, barınaklar oluşturmak gibi) söylenebilir. Günümüzde iş kavramı daha karmaşık hollere gelmiş olsa bile aslında insanoğlunun rutinini ve meşguliyetini tanımlamak için kullanılmaktadır.

Bu konu filolojik yönüyle ele alındığında ise her örgütte kendi kültürünün diliyle adların önüne veya modern toplumda soy isimlerinde (İmamoğlu, fırıncı, başrahip, ayranacı, tatlıcı, vb.) meslek adlarının olduğunu görmek mümkündür. Bu konuların dışında insanların işleri ile ilgili tutumlarını tarihi süreçler içinde geliştirdikleri bilinmektedir. Buradan hareketle işyerlerinde çalışan insanların iş tatmini veya memnuniyeti konusu oldukça ilgi çekmektedir (Judge ve Church, 2000). Bu yüzden örgütsel davranış literatüründe iş tatmini birçok kavram ile birlikte ele alınmaktadır. En sık karşılaşılan tanıma göre iş tatmini iş yerinde çalışanların liderleri tarafından ortaya koydukları katma değer sonucunda değer görmesidir (Locke, 1976).

Hulin ve Judge (2003), iş tatmini için üç boyut belirlemiştir. Bu boyutlar sırasıyla bilişsel, duygusal ve davranışsal tutumlardır. Bu bakış açısıyla ilgili iki belirgin zorluk vardır. Birincisi, Hulin ve Judge (2003) tarafından belirtildiği gibi, sosyal tutumlar genellikle belirli davranışların zayıf işaretleridir (Eagly ve Chaiken, 1993). İkinci olarak, çoğu araştırmacı iş tatmini tanımlarına, örneğin yaşam tatmini ölçümleri tarafından sağlanan etkiyi dâhil etse bile iş tatminini değerlendirmek için kullanılan araçlar, duygusal yönlerden daha çok bilişsel değerlendirmeye dayanmaktadır. Bu iki zorluk iş tatmini ile ilgili birçok tanımın ve ölçüm aracının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Brief ve Weiss, 2002). Bu çalışmada iş tatmini kavramı, çalışanların işlerinden aldıkları haz duygusunu ifade etmektedir.

Değişkenler Arasındaki İlişkiler ve Hipotezler

Yapılan literatür incelemesinde ilk adımda etik liderlik ve üretkenlik karşıtı iş davranışları arasında çok az sayıda çalışmanın bulunduğu görülmüştür. Buna göre yapılan çalışmalar incelenmiş ve etik liderlik ile üretkenlik karşıtı iş davranışları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür (Sökmen ve ark, 2019; Ekmekçioğlu, 2019; Huang ve ark, 2021; Bouzari ve ark, 2020).

Etik liderlik ve iş tatmini arasında yapılan çalışmalar ise ikinci adımda incelenmiştir. Aktaş ve Aydın (2020)'ye göre ilgili kavramlar arasında pozitif ve anlamlı ilişkiye rastlanılmıştır. Benzer şekilde liderlerin etik davranış sergilemesi çalışanların bağlılıklarını ve iş tatminini arttırmaktadır (Ahmed ve ark, 2012; Ghahroodi, ve ark, 2013; Jonathan ve ark, 2013; Addai, ve ark, 2019).

İş tatmini ve üretkenlik karşıtı iş davranışları arasındaki ilişkiler ise çalışmanın son adımını oluşturmaktadır. Ancak bu kavramlar ile ilgili yerli literatürde çok az çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Öztürk (2018) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yabancı literatürde ise Mount ve Johnson (2006) tarafından yapılan çalışmada ise iş tatmini ile üretkenlik karşıtı iş davranışları ilişkisi ele alınmıştır. Aynı zamanda Czarnota ve Bojarska, 2015; Jan ve ark, 2021; Sambung, 2019) gibi çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların sonuçlarına göre iş tatmini ile üretkenlik karşıtı iş davranışları arasında anlamlı ve negatif ilişkilerin olduğu görülmektedir. Bu örneklerden hareketle Baron ve Kenny (1986) teorik yol modeli esas alınmış böylece çalışmaya ait hipotezler aşağıda sıralanmıştır.

Yöntem

Çalışmada öncelikle kavramlar arasındaki ilişkilerin, banka çalışanlarının algısından hareketle ortaya koyulması hedeflenmektedir. Aynı zamanda temel araştırma modeli kapsamında iş tatmininin aracılık rolünün olup olmadığı incelenmektedir. Etik liderlik konusu Türkiye’de vb. ülkelerde ilgi çeken konuların başında gelmektedir. Bu ilginin nedeni kamu ve özel sektörde etik liderlere duyulan ihtiyacın şiddetli bir şekilde hissedilmesidir. Etik liderler yukarıda bahsedildiği gibi kurumların ve çalışanların örgüte duydukları güven, aidiyet algısını artırarak onların yaptıkları işlerden tatmin olmalarını sağlayan itici güç unsurunu oluşturmaktadır. Bu sebeple çalışmada algılanan etik liderlik kavramı bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Etik liderlerin iş tatminini artırması çalışanların örgütte kendilerini daha iyi hissetmelerine neden olacağından bu iki kavramın arasındaki ilişkinin anlaşılması örgütlerin sürdürülebilirlikleri açısından önemlidir.

İş tatmini, çalışanların işyerlerindeki memnuniyet düzeylerinin yansıması olarak kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle çalışanların işyerlerindeki beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığını ortaya koyan kavramdır. Literatür incelendiğinde etik liderlik konusunun, örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel bağlılık, iş tatmini, çalışan performansı gibi kavramlar ile arasındaki ilişkinin incelendiği görülmektedir. Buna rağmen çalışmada etik liderlik, sapkın davranış olarak da ifade edilen üretkenlik karşıtı davranışlar ile ilişkilendirilerek iş tatmininin aracılık boyutuyla ele alınmıştır. Bu sebeple çalışmanın alana özgün bir katkı sunması hedeflenmektedir. Bu çalışmanın verileri, Erzurum ve Bayburt illerinde faaliyette bulunan özel banka çalışanlarından elde edilmiştir. Bu çalışma için *Bayburt üniversitesinden 19.10.2022 tarihli, 213 nolu karar yazısı ile etik kurul izni alınmıştır. Daha sonra ise çalışanlardan gönüllük esasına dayanarak yüz yüze anket yöntemiyle 26.10.2022-28.10.2022 tarihler arasında veriler elde edilmiştir.*

Çalışmanın ana kütesini Erzurum ve Bayburt illerindeki (365) özel banka çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu, çalışma sonucunda gelen boş veriler ve hatalı veriler elendikten sonra (276) kişi temsil etmektedir. Örneklem grubunun evreni temsil edebilmesi için %95 güven düzeyinde ve %5 önem düzeyinde %1.27 hata payı ile 187 katılımcı ile temsil edilmelidir. Buna göre çalışmanın ana kütle (evreni) temsil etme gücünün yeterli olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik oranları yüksektir. Bunun nedeni kullanılan ölçeklerin birçok ülkede farklı çalışmalarda tekil olarak test edilmesinin yanında Türkiye’de Türkçe uyarlamalarının yapılmış olmasıdır. Veri toplamak için geliştirilen anket iki temel kısımdan meydana gelmektedir. Anketin ilk kısmında demografik özelliklere yer verilmiştir.

Etik Liderlik Ölçeği (ELÖ)

Çalışanların etik liderlik algısını ölçebilmek amacıyla Berghofer ve Schwartz (2008)’in 6 sorudan meydana gelen tek boyutlu “Etik Liderlik Ölçeği” (ELÖ) kullanılmıştır. (Berghofer ve Schwartz, 2008, s.307). Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .94’dir. Ölçekte: “Yöneticiler, çalışanlara karşı saygılı ve itibarlı davranır”, “Yöneticiler, çalışanların yükselmesinde etnik köken, cinsiyet, yaş veya diğer başka ayrımları dikkate almadan onlara adil ve eşit fırsatlar sağlar” şeklinde ifadeler yer almaktadır.

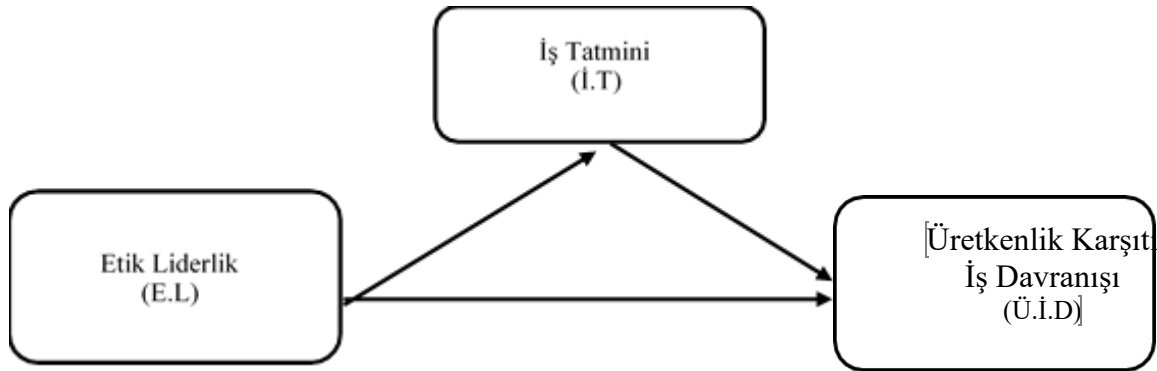
Üretkenlik Karşıtı Davranışlar Ölçeği (ÜKİDÖ)

Üretkenlik karşıtı iş davranışını ölçebilmek için orijinalini Spector ve Fox (2005)’in yaptığı Öcel (2010) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan ankette yararlanılmış, çalışma ile ilgisi olduğu düşünülen 12 ifade “Üretim Karşıtı İş Davranışları Ölçeği” (ÜKİDÖ) kullanılmıştır (Öcel, 2010). Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .97, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .92’dir. Ölçeğe ait ifadeler örnek olarak: “İşyerindeki biriyle dalga geçmem ya da ona hakaret etmem”, “İşyerine zarar verici söylentiler çıkarmam” şeklindedir.

İş Tatmini Ölçeği

Çalışmada kullanılan iş tatmini ölçeği, orijinalde Brayfield ve Rothe (1951)'un ortaya koyduğu Judge ve ark, (1998) tarafından kısa form haline getirilen aynı zamanda Başol ve Çömlekçi (2020) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan 5 ifadeden meydana gelen tek boyutlu ölçektir (İT) (Başol ve Çömlekçi, 2020). Tüm ifadeler 5'li likert şeklinde oluşturulmuştur. Ölçekte bulunan maddelerin faktör yükleri 0,841 ile 0,932 arasında değişmektedir ve açıklanan toplam varyans %77,99 olarak tespit edilmiştir Ölçekte kullanılan bazı sorular “İşimi keyifli buluyorum. ”, “Mevcut işimden memnunum. ” şeklindedir.

Elde edilen veriler orijinal SPSS 22 paket programı ve SPSS Makro programı yardımıyla analiz edilmiştir. İlgili literatür incelenerek oluşturulmuş temel model aşağıdadır:

Şekil 1. Temel Model

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

- H1: Etik liderlik ile üretkenlik karşıtı iş davranışı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
H2: Etik liderlik ve iş tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
H3: İş tatmini ve üretkenlik karşıtı iş davranışları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
H4: İş tatmini, etik liderlik ile üretkenlik karşıtı iş davranışları arasında aracı etkiye sahiptir.

Araştırmanın Bulguları

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların 122'si (%44,2) kadın, 154'ü (%55,8) erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların 58'i (%21,01), 21-30, 176'sı (%63,76) 31-40 yaşındadır. Katılımcılardan eğitim durumuna göre en az ilköğretim mezunu 4 (%1,44), olduğu görülürken en fazla lise mezunu olan 98 (%35,50) ve lisans mezunu olan 89 (%32,24) kişi olduğu görülmüştür.

Çalışanların iş tecrübelerine bakıldığında 1 yıldan az, 17 kişi (%6,15), 1-5 yıl arasında 84 kişi (%30,43), 6-10 yıl arasında 55 kişi (%19,92), 11-15 yıl 41 kişi, (%14,85), 15 yıl ve üzeri 79 kişi (%28,62) iş tecrübesine sahiptir.

Son olarak demografik tablodan hareketle çalışanların gelir düzeylerine bakıldığında ise, stajyer veya (ücretsiz) olarak çalışmakta olan, 9 (%3,26) kişi, 9000-11000 TL, 145 kişi, (%52,53) kişi 11001-13000 TL, 69 (%25) kişi, 13001- 15000 TL, 44 (%15,94) kişi 15001-17000 TL, 5 (%1,81) kişi ücret almakta, 17001-19000 TL 3 (%1,08) kişi, aralığında ücret almakta, son olarak 1 kişi (%0,36) kişi 19001 TL ve üzeri ücret almaktadır.

Tablo 1
Katılımcıların Demografik Durumları

		Kişi Sayısı	Yüzdeler (%)	Oran
Cinsiyet	Kadın	122	44,20	
	Erkek	154	55,80	
Yaş	21-30	58	21,01	
	31-40	176	63,76	
	41-50	42	15,21	
Eğitim Durumu	İlköğretim	4	1,44	
	Lise	98	35,50	
	Önlisans	66	23,91	
	Lisans	89	32,24	
	Lisans Üstü	19	6,88	
Çalışma Süresi	1 yıldan daha az	17	6,15	
	1-5 yıl	84	30,43	
	6-10 yıl	55	19,92	
	11-15 yıl	41	14,85	
	15 yıl ve üzeri	79	28,62	
Gelir Düzeyi	Stajyer (Ücretsiz)	9	3,26	
	9000-11000	145	52,53	
	11001-13000	69	25	
	13001-15000	44	15,94	
	15001-17000	5	1,81	
	17001-19000	3	1,08	
	19001 ve üzeri	1	0,36	
	Toplam	276	100	

Tablo 2’de kavramlar arasındaki korelasyon düzeyleri ve güvenilirlik durumları gösterilmiştir. Tablo 2’ye göre ilk olarak banka çalışanlarının etik liderlik algıları ile iş tatmini düzeyleri $r=,685$ güçlü (pozitif) ilişkili olduğu görülmektedir. Diğer adımda ise etik liderlik davranışı ile (ÜİD) arasında $r=-,312$ zayıf (negatif) ilişki olduğu görülmektedir. Yine (İ.T) ile (ÜİD) davranışları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Buna göre $r=-,319$ zayıf (negatif) korelasyon görülmektedir. Bu korelasyon analizinden hareketle banka çalışanlarının algıladığı etik liderlik düzeyi güçlendikçe iş tatminlerinin artacağı ön görülmektedir. Aynı zamanda banka yöneticilerinin etik liderlik davranışları zayıf kalırsa bankada üretkenlik karşıtı davranışlarının artacağı görülmektedir. Bunun yanında banka çalışanların iş tatmininde meydana gelen azalma yine onların üretkenlik karşıtı davranışları geliştirmesine neden olabilecektir. Başka bir ifadeyle banka çalışanlarının yöneticilerden beklentisi güçlü etik liderlik davranışıdır. Böylece çalışanların iş tatmini duygusunun yardımı ile örgüt içerisinde üretkenlik karşıtı iş davranışlarını sergileme düzeyinde azalma meydana gelecektir.

Bu model, kişisel farklılıklardan etkilenen ve iş tatmini kavramını ele alması sebebiyle temeline sosyal mübadele kuramı ve motivasyonun temel kuramlarından olan süreç teorilerinden Vroom’un beklenti teorisini koymuştur. Bu sebeple çalışanlar iş yerinde yöneticileri tarafından adaleti ve eşitliği hissedersen bunun karşılığında banka çalışanları için (ikramiye) gibi ödüller ile mükâfatlandırılırsa çalışanların motivasyonu artacak ve iş tatmini düzeylerini olumlu yönde etkileyecektir. Dolayısıyla banka yöneticilerinin etik liderlik davranışları iş tatmini düzeyinin artmasında önemlidir.

Tablo 2
Kavramlar Arasındaki Korelasyon

Değişkenler	1	2	3
E.L	(0,89)		
İ.T	,685**	(0,78)	
Ü.İ.D	-,312**	-,319**	(0,74)

Parantez içindeki değerler Cronbach Alfa güvenilirlik değerleridir. $p < ,01^{**}$; $p < ,05^*$ düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Korelasyon analizinin araştırmaya ait temel modeli çift yönlü (pozitif-negatif) olarak açıkladığını söylemek mümkündür. Buna rağmen çalışmanın ölçeklerini oluşturan kavramlar arasında çoklu doğrusallık probleminin olmaması gerekmektedir. Temel model test edilmeden önce bağımlı değişken modelden çıkarılmış (Ü.İ.D) veri şişirme yöntemi incelenmiştir. Buradan hareketle aşağıda Tablo 3’de değerler ele alınmıştır. Buna göre VIF düzeyi 10’dan az ve tolerans seviyesi 0,10’un üzerindedir. Böylece kavramlar arasında çoklu doğrusallık ile ilgili bir problemin olmadığı söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle regresyon analizine veri setinin uygun olduğunu söylemek mümkün olacaktır (Senaviratna ve A Cooray, 2019).

Tablo 3
Tolerans-VIF Değerleri

Bağımsız Değişkenler	Tolerans Değeri	VIF
Etik Liderlik	,471	5,887
İş Tatmini	,776	7,145

Tablo 4
Güvenirlilik, Birleşik Güvenirlilik Ortalama Açıklanan Varyans Değerleri

Kavram	Cronbach Alfa	CR	AVE
Etik Liderlik	0,893	0,898	0,694
İş Tatmini	0,786	0,769	0,602
Üretkenlik Karşıtı			
Davranışlar	0,744	0,715	0,541

Tablo 4’den hareketle AVE (Ortalama açıklanan varyans) düzeyi 0,50’ye eşit veya daha büyük olmalı bununla birlikte AVE değeri CR değerinden küçük olmalıdır. Böylece Tablo 4 ‘e göre CR ve AVE değerlerinin şartları sağladığı görülmektedir. (Hair, Risher, Sarstedt, ve Ringle, 2019). Buna rağmen yapı güvenilirliği (CR)’nin 0,60’tan yüksek olduğu durumlarda AVE değerinin 0,50’den düşük çıkması göz ardı edilebilir (Hair, Anderson, Tatham, ve Black, 1987) akt. (Yılmaz ve Kınaş, 2020). Bu verilerden hareketle ölçeklerin faktörler arasında benzerliğin ve iç tutarlığın istenilen düzeylerde olduğu görüldüğünden regresyon ilişkisinin yapılabileceği bir kez daha ortaya konulmuştur.

Aracı Etki

Sosyal bilimler alanında regresyon ilişkisinin düzeyini anlayabilmek için literatürde birbiriyle ilişkili kavramlar incelenir, bu kavramların aralarındaki ilişkiyi azaltan veya artıran bazı değişkenlerin olduğu bilinmektedir. Bu kavramlar bağımlı, bağımsız değişkenler olarak ele alınır. Bu değişkenler bazı zamanlarda araştırılan ilişki düzeyinin tamamını ortaya koyabilirken bazı durumlarda bir kısmını ortaya koyabilmektedir. Buradan hareketle kavramlar arasındaki ilişki düzeyinin tamamını ortaya koyabilen durumlara tam aracılık etkisi adı verilirken modeldeki ilişki düzeyinin bir kısmını veren regresyon düzeylerine ise kısmi aracılık etkisi adı

verilmektedir. Kısmi aracılık etkisinde model en başta bağımsız ve bağımlı değişken düzeyinde incelenir, sonrasında ise kısmi aracılık etkisi olduğu düşünülen kavram modele dâhil edilir. Böylece en başta bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişki düzeyinin dikkate değer oranda azalması beklenir. Tam aracılık değeri için ise bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki ilişkinin anlamsız düzeye gelmesi beklenir (Hayes, 2009).

Aracılık etkisinin testi için kullanılan diğer yöntemler ise SOBEL yöntemi (Baron ve Kenny (1986) yöntemidir. SOBEL güncel çalışmalarda pek sık kullanılmasa da Baron ve Kenny (1986) sosyal bilimler alanında tüm çalışmaların teorik yol modelinin temelini oluşturmaktadır. Bu yöntemde göre; öncelikle bağımsız (E.L) değişkende meydana gelen bir değişim, bağımlı değişken (Ü.İ.D) üzerinde anlamlı bir değişime neden olmalıdır. Daha sonra ise bağımsız değişken ile (E.L) aracı değişken (İ.T) arasında anlamlı bir etkinin olması beklenmektedir. Son olarak ise aracı değişken (İ.T) ile bağımlı değişken (Ü.İ.D) arasında anlamlı bir ilişki bulunmalıdır.

Tüm bu şartların yerine getirilerek analiz yapıldığında, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinde aracı etkinin modele dâhil edilmesiyle birlikte etkisi azalıp anlamlı olmalı (kısmi aracılık) veya anlamsız hale gelmelidir (tam aracılık) (Baron ve Kenny, 1986). Bununla birlikte güncel makaleler incelendiğinde önemli metodolojilere göre (Örn. Hayes, 2018; Rucker ve ark,2011; toplam etkinin büyüklüğü ve anlamlı olup olmaması, aracı etkinin varlığını ve büyüklüğünü sınırlandırmamakta ve belirlememektedir (Gürbüz & Bayık, 2021).

Başka bir deyişle ölçekler arasında ilişkinin anlamlı olması gerektiği; ancak artma veya azalma düzeylerinin aracılık etkisinin varlığını ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Çalışanların iş ile ilgili karşılaştığı iki düzey bulunmaktadır. Birincisi girdi olarak iş yerine sunduğu emek, bilgi ve tecrübe ikincisi ise örgütten aldığı terfi, ücret, ikramiye, kariyer gibi yardımlardır. Çalışanlar bu girdiler ile çıktılar arasındaki dengiyi kurabilmelidir. Aksi durumlarda iş gören devir hızı, işyerinde üretkenlik karşıtı davranışların görülme ihtimali artmaktadır (Koçel, 2007). Bu bilgilerden hareketle temel model oluşturulmuş ve Tablo 5’de gösterilen regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 5
Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	β	p	R ²	Aracılık Rolü;
E.L	Ü.İ.D	-,244	-,364	,000	,132	1.Adım
E.L	İ.T	,517	,662	,000	,440	2. Adım
İ.T	Ü.İ.D	-,296	-,395	,000	,156	3. Adım
E.L	Ü.İ.D	,515	-,661	,001		
İ.T	Ü.İ.D	-,249	-,428	,002		Düzeltilmiş R²: ,183

Tablo 5'e göre yapılan regresyon analizi incelendiğinde yukarıda ilk olarak bağımsız değişken (E.L) ile bağımlı değişken (Ü.İ.D) arasında negatif yönlü ve anlamlı etkinin (β : -,364; p : ,000) olduğu; ikinci olarak, etik liderlik ile aracı değişken (İ.T) arasında pozitif yönlü ve anlamlı etkinin görüldüğü (β : ,662; p : ,000) olduğu; üçüncü adımda ise aracı değişken olan iş tatmini ile bağımlı değişken olan (Ü.İ.D) arasında negatif yönlü anlamlı etkinin gözlemlendiği (β : -,395; p : ,000) anlaşılmıştır. Bu verilerden hareketle (H1, H2, H3) hipotezlerinin kabul edilebileceği söylenebilir.

Araştırmanın son adımında ise etik liderlik ile iş tatmini kavramları analize beraber dâhil edilmiş böylece bağımsız değişken ile aracı değişkenin (Ü.İ.D) üzerindeki etkisi ortaya koyulmuştur. Bu sonuca göre banka çalışanlarının algıladığı etik liderlik davranışı (Ü.İ.D) üzerinde anlamlı bir etkiye neden olurken (β : -,661; p : 0,001), iş tatmini ile (Ü.İ.D) üzerindeki anlamlı etkisinin (β : -,428; p : 0,002) sürdüğü ancak azaldığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle çalışanların hissettiği iş tatmini duygusu, etik liderlik ile (Ü.İ.D) ile (Ü.İ.D) üretkenlik karşıtı iş davranışı arasında kısmi aracı etkiye sahiptir. Yukarıda bahsedildiği gibi aracı etkinin tespit edilmesi için standardize edilmiş regresyon katsayılarındaki (artış veya azalış) değil meydana gelen değişimler dikkate alınmıştır. Böylece çalışmanın son hipotezi olan H4'de kabul edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

21.yy'da işletmeler teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte birçok dışsal çevre faktöründen daha hızlı etkilenmektedir. Bununla birlikte dış çevre faktörlerine uyum sağlayabilmenin temel amacı iş yerinde çalışanların büyük bir sosyal sermaye olarak görülmesidir. Çalışanlar bu değişimler karşısında belirsizlik duygusuna kapılmadan çalışmak istemektedir. Böylece çalışanlar daha iyi hizmet üretebileceklerdir. Bu çıktının daha iyi olabilmesi için işletmelerdeki yöneticilerin etik kurallara dikkat etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla etik liderlik günümüzde birçok işletmenin devamlılığını sağlayan yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada etik liderlik odak noktasına koyularak (bağımsız değişken) çalışanların iş yerindeki üretkenlik karşıtı davranışlarını nasıl etkilediği ilk adımda incelenmiştir. Analizler ve bulgulardan hareketle etik liderliğin üretkenlik karşıtı iş davranışlarını azalttığı görülmektedir. Literatürde benzer sonuçlar alan araştırmacıların olduğu görülmektedir. Örneğin: (Esmer ve Özdaşlı, 2018); (Kılınç ve Erkutlu, 2017); (Hassan, Wright, ve Yukl, 2014); (Demirtas, 2015).

Yapılan analizler sonucunda çalışmanın H1 hipotezi kabul edilmiştir. Çalışmanın ikinci hipotezi, E.L ile İ.T arasında pozitif ve anlamlı yönde bir ilişkinin olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buradan yola çıkarak literatüre benzer sonuçlar alındığı görülmektedir. (Çelik, Dedeoğlu ve Inanir, 2015). Bu bilgiler ve yapılan analizleri desteklediğinden çalışmanın H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü hipotezi, çalışanların algıladığı (İ.T) ile (Ü.İ.D) arasında ters yönlü bir ilişki düzeyi olduğudur. Literatür ele alındığında (Tekeli, 2022); (Fatima, ve ark, 2012); benzer sonuçların yerli ve yabancı literatürde tespit edildiği görülmüştür. Yapılan analizlerin sonuçlarına bakıldığında ise H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmanın ortaya koyduğu en önemli sonuç ise çalışanların algıladığı etik liderlik davranışlarının (Ü.İ.D) ile ilişkisinde iş tatmini duygusunun kısmi aracılık rolünün tespit edilmiş olmasıdır. Bu sonuçtan hareketle H4'de kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle, veri setini oluşturan banka çalışanlarının işyerlerinde algıladıkları yönetici davranışlarının etik liderlik temelli olması halinde üretkenlik karşıtı davranış eğilimlerini azaltacakları bunun yanında etik liderlik davranışının iş tatmini duygularını yükseltmesi sebebiyle üretkenlik karşıtı iş

davranışlarının görülme olasılığını daha hızlı bir şekilde ortadan kaldırayabileceğini söylemek mümkündür. Yani etik liderlik çalışanların üretkenlik karşıtı iş davranışlarını doğrudan etkileyebileceği gibi bu etkiyi iş tatmini duygusu aracılığıyla sağlayabilmektedir.

Hofstede'in bireycilik, toplulukçuluk ve belirsizlikten kaçınma boyutları bulunmaktadır. Buna göre çalışanlar Türkiye'de etik liderlik algısını Hofstade'e göre kolektif olarak algırlar. Aynı zamanda Türkiye gibi ülkelerde güç mesafesi yüksek seyretmektedir. Dolayısıyla çalışanların güç mesafesinden kaçmaları için etik liderlik algılarının daha güçlü olması gerekmektedir. Buna bağlı olarak çalışanların belirsizlikten kaçınma düzeyleri algılanan güçlü etik liderlik ve iş tatmini sayesinde artacaktır. Bu şekilde üretkenlik karşıtı iş davranışları azalacaktır. Hofstede (1980)'in Kültürel Boyut Teorisine göre Türkiye, 53 ülke arasında 66 puanla güç mesafesinin yüksek olduğu, 85 puanla belirsizlikten kaçınmanın çok yüksek olduğu ülkeler grubunda yer almaktadır (Demirhan, 2017).

İşletmeler için en önemli üretim faktörlerinden biri insan sermayesidir. Bu sebeple hizmet alanında teknoloji ne kadar hızlı ve baş döndürücü şekilde değişirse değişsin insan kaynağı veya sermayesi önemini korumaktadır. İnsan kaynağının iyi yönetilmesi kaliteli işgücünün ortaya çıkmasına neden olacaktır. İş gücü ise işletmeler açısından taklit edilmesi güç olan rekabet avantajını sağlayacaktır. İşgücünün ve performansın çok önemli olduğu alanlardan birisi de bankacılık sektörüdür. Ülkemizde bu sektör her geçen gün değişen teknolojiyle ve performans baskılarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Buna rağmen çalışanların psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmelerinin yolu iş tatmini duygularının yüksek olmasına bağlıdır. Aynı zamanda bankacılık sektöründe çalışanların karşılaştıkları üretim karşıtı iş davranışı geliştirmesine sebep olabilecek olumsuz tutumların keşfi, çalışanların işletmeyi zarara sokacak faaliyetlerinin önüne geçilmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca bu davranışı geliştiren çalışanların fark edilmesi ve bu davranışları minimize etmeleri açısından da son derece önemlidir. Bu çalışma, banka çalışanlarının algıladığı etik liderlik davranışları ile üretkenlik karşıtı iş davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken banka çalışanlarının iş tatmini düzeylerinin aracılık etkisine odaklanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmanın sonucunda işyerlerindeki yöneticilerin etik liderlik özelliklerine sahip olmalarının önemi ortaya çıkarken karşılaşılabilecekleri üretkenlik karşıtı davranışların azaltılmasının bir yolunun çalışanların iş tatmini duygularının artırılması ile mümkün olabileceğidir. İş yerlerinde çalışanların belirlenen kurallar çerçevesinde hareket etmesini sağlayabilmek için ödül ve cezaların etkin ve adil bir şekilde uygulanması gereklidir. Böylece çalışanların ortaya koydukları performansın bir ödülü olduğunu görmeleri sağlanırken bunun aksi durumlarda ise ceza ile karşılaştıklarını görmeleri sosyal mübadele kuramına dayanarak iş yerinde üretkenlik karşıtı davranışları sergileme eğilimlerini azaltacaktır. Bununla birlikte birlikte üretkenlik karşıtı iş davranışları işletmelerde sıklıkla karşılaşılabilecek bir durumdur. Bu sebeple son on yılda yapılan çalışmalara bakıldığında daha fazla dikkat çektiği görülmektedir. Örgüt içindeki doğru veya yanlış davranışların iyi bir şekilde belirlenmesi ve sınırların bu doğrultuda çizilmesi yöneticiler açısından oldukça önemlidir. Böylece örgüt içindeki davranışların sınırları belirlenmiş olduğundan gerekli önlemlerde daha doğru bir şekilde alınabilir.

Üretkenlik karşıtı davranışlar çalışanların yine işletme içinde bulunan soyut unsurlardan etkilenecek meydana gelebilmekte veya bireylerin karakter ve kişisel yaşamlarıyla bağlantılı olabilmektedir. Aynı zamanda örgüt içinde çalışanların negatif davranış biçimleri soyut nedenlere bağlı olabilir. Bu davranışlar ise örgütün motivasyonunu kolektif olarak düşürdüğünden bireylerin iş tatmini duygusunu zayıflatacaktır. Yukarıda örgüt kültürü açısından konu ele alınmış ve araştırmanın sonuçlarından hareketle Türkiye vb. ülkelerde güç mesafesinin doğru konumlandırılmasının önemi vurgulanmıştır. Buna ek olarak Türkiye'de belirsizlikten

kaçınma eğilimi yüksek olmasına rağmen yazılı kurallara uyma noktasında eksiklikler nedeniyle özellikle iş sağlığı ve güvenliği konularında birçok eksiklik ön plana çıkmaktadır (Fruhen vd., 2013). Bu durumun önüne geçebilmek için Türkiye’de çalışanlar için profesyonel etik standartlar belirlenmeli ve bu standartlara uyulması için gerekli politikalar oluşturulmalıdır.

Aynı zamanda bir başka teori olan sosyal öğrenme teorisine göre, bireyler buldukları sosyal sistem içindeki diğer kişilerin davranışlarını taklit ederek gerçekleştirirler. Örneğin, bir çalışanın işten kaytarması ve işi yavaşlatması iş arkadaşları tarafından gözlemlenebilir. Bu davranış yönetim tarafından bilindiği halde herhangi bir şekilde cezalandırılmaması, diğer çalışanlarında bu türden davranışlar sergilemelerine yol açabilir. Bu durumda, örgütün yapması gereken, istenmeyen davranışların ve cezalarını açıkça tanımlamak ve bunu hiçbir örgüt üyesine ayrımcılık yapmadan uygulamaktır.

Çalışmanın sonuçlarını somut bir örnek ile ele almak gerekirse, 1982 Gabriel García Márquez’in Kırmızı Pazartesi romanı örnek verilebilir. Bu kitap, Santiago Nasar adında bir kahramanın başından geçen ve kitabın ilk bölümünde Nasar’ın öldürüleceği açık bir şekilde ortaya koyulan namus cinayetini anlatmaktadır. Ayrıca bu cinayet işlenirken toplumun sonuçlarını bildiği halde 'bana dokunmayan yılan bin yaşasın ' mantığında olması ve cinayeti işleyen ikiz kardeşlerin bir şekilde görmezden gelinmesini trajik bir şekilde ortaya koymaktadır.(Enser, 2021). Bu yönüyle yazar bizlere şunu anlatmak istemiştir: Santiago aslında öldürülmesi gereken bir suçlu değildi ama bu gerçeğe sırtını dönen toplum onun katillerinin, iftiracılarının işini kolaylaştırdı ve masumiyeti temsil edeni suçlu gösterirken gerçek katilleri masum göstererek onları nefsi müdafaadan beraat ettirdi. Bu kısa özetten anlaşılacağı üzere içinde yaşadığımız toplum farklı yapılarda örgütleri ve beraberinde kültürleri ortaya çıkarmaktadır. Bu yapıların zamanla örgüt kültürünü oluşturduğunu söylemek doğru olacaktır.

Bu süreçte örgütlerin doğru ve adil bir şekilde etik değerlere bağlı kalınarak yönetilmesi önemlidir. Etik liderlik toplumun inşası için gereklidir. Etik liderliğin bir ülkede etkin bir şekilde hayata geçirilmesi işyerlerinde çalışanların örgüte duydukları güven, tatmin, bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı gibi pozitif örgütsel davranışlarını güçlendirecektir. Böylece örgüt çalışanlarının üretkenlik karşıtı iş davranışları sergilemelerinin önünde yıkılması güç bir duvar olacaktır. Bu duvar yöneticilerin ve çalışanların işini kolaylaştırarak iş tatmini yüksek, üretkenlik karşıtı iş davranışları zayıf olan çalışanları ortaya çıkaracaktır. Başka bir ifadeyle örgütlerde etik liderlerin varlığı işlerini gerektiği gibi yapan Santiago Nasar’ların daha huzurlu yaşamasını sağlarken ‘Kırmızı Pazartesi’ vakalarının yaşanmasını azaltacaktır.

Çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle çalışma belirli illerde hizmet veren özel banka çalışanlarından oluşmaktadır. Gelecekte kamu alanında olan banka çalışanları araştırmaya dâhil edilerek kıyaslama yoluna gidilebilir. Aynı zamanda çalışmanın verileri yatay kesit veri analizlerinden hareketle elde edilmiştir. Bu veri tipinin sosyal bilimler alanında anlık bir durumu veya algıyı yansıttığı bilinmektedir. Bu sebeple illerde yapılması düşünülen çalışmaların test tekrar yöntemi esas alınarak yapılması araştırma sonuçlarının güvenilirliği ve geçerliliği açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Addai, P., Avor, J., Ofori, I. N. ve Tweneboah, D. N. (2019). Ethical leadership and productive work attitudes among micro financial institutions in Ghana: Moderating role of organizational climate. *Management Research Review*, 42(9), 1049-1061. <https://doi.org/10.1108/MRR-06-2018-0235>
- Ahmed, B., Shad, I., Mumtaz, R. ve Tanveer, Z. (2012). Organizational ethics and job satisfaction: Evidence from Pakistan. *African Journal of Business Management*, 6(8), 2966-2973. doi:10.5897/AJBM11.2107
- Avey, J. B., Wernsing, T. S. ve Palanski, M. E. (2012). Exploring the process of ethical leadership: The Mediating role of employee voice and psychological ownership. *J Bus Ethics*, 107, 21-34. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1298-2>
- Banks, G. C., Whelpley, C. E., Oh, I.-S. ve Shin, K. (2012). (How) are emotionally exhausted employees harmful? *International Journal of Stress Management*, 19(3), 198. <https://doi.org/10.1037/a0029249>
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Başol, O. ve Çömlekçi, M. F. (2020). İş tatmini ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), 17-31. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/klusbmyo/issue/59287/839121>
- Bedi, A., Alpaslan, C. M. ve Green, S. (2016). A meta-analytic review of ethical leadership outcomes and moderators. *Journal of Business Ethics*, 139(3), 517-536. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2625-1>
- Berghofer, D. ve Schwartz, G. (2008). *The ethical leadership scales (Ethical competence scale, ethical leadership scale, ethical organization scale)*. USE: Trafford Publishing. <https://www.amazon.com/Ethical-Leadership-Scales-Organization-Organizations/dp/1425165117>
- Bolat, O. İ., Bolat, T. ve Seymen, O. A. (2009). Güçlendirici lider davranışları ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin sosyal mübadele kuramından hareketle incelenmesi. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 215-239. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50238/648019>
- Bouzari, M., Safavi, H. ve Vatankhah, S. (2020). The impact of ethical leadership on counterproductivity among cabin crews. *European Journal of Tourism Research*, 25, 2507-2507. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v25i.422>
- Brief, A. P. ve Weiss, H. M. (2002). Organizational Behavior: Affect in the Workplace. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 279-307. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135156>
- Brown, M. E., Treviño, L. K. ve Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97(2), 117-134. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2005.03.002>

- Çelik, S., Dedeoğlu, B. B. ve Inanir, A. (2015). Relationship between ethical leadership, organizational commitment and job satisfaction at hotel organizations. *Ege AcademicReview*, 15(1), 53-64. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/eab/issue/39935/474443>
- Deery, S. J., Iverson, R. D., ve Walsh, J. T. (2006). Toward a better understanding of psychological contract breach: A study of customer service employees. *Journal of Applied Psychology*, 91(1), 166. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.91.1.166>
- Demirtas, O. (2015). Ethical Leadership influence at organizations: Evidence from the field. *Journal of Business Ethics*, 126(2), 273-284. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1950-5>
- Demirhan, H. (2017). *Etkin bir mali yönetim aracı olarak kamuda hesap verme sorumluluğu ve kültür ilişkisi: Türkiye açısından bir analiz* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eagly, A. H. ve Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Florida: Harcourt brace Jovanovich college publishers. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/1992-98849-000>
- Eisenberger, R., Armeli, S., Rexwinkel, B., Lynch, P. D. and Rhoades, L. (2001). Reciprocation of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(1),42. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.1.42>
- Ekmekçioğlu, E. B. (2019). *Etik liderlik ve işyeri sapkın davranışları ilişkisinde ahlaki uzaklaşma ve güç mesafesi oryantasyonunun rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Enser, R. K. (2021). Trajediden kaçışın trajedisi: Gabriel Garcia Marquez'in Kırmızı Pazartesi adlı romanının incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 10(3), 996-1013. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/teke/issue/65009/1000800>
- Esmer, Y. ve Özdaşlı, K. (2018). *Akademik yönetimde psikolojik sözleşme ihlali, etik liderlik ve prososyal davranışlar*. Ankara: Çizgi Kitapevi Yayınları. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/profile/Yusuf-Esmer/publication/325621265>.
- Fatima, A., Atif, Q. M., Saqib, A. ve Haider, A. (2012). A path model examining the relations among organizational injustice, counterproductive work behavior and job satisfaction. *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 3(6), 697. Erişim adresi: <https://ijimt.org/papers/322-CM310.pdf>
- Freeman, R. E. and Stewart, L. (2006). Developing ethical leadership. *Business Roundtable Institute for Corporate Ethics*, 9, 1-17. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1057/jdg.2009.20>
- Fruhen, L., Flin, R. ve McLeod, R. (2013). Chronic unease for safety in managers: A conceptualisation. *Journal of Risk Research*, 17, 969-979. doi: 10.1080/13669877.2013.822924
- Ghahroodi, H. K., Mohd, M. Z. B. T. S. ve Ghorban, Z. S. (2013). Examining ethical leadership and its impacts on the followers' behavioral outcomes, *Asian Social Science*, 9(3), 91-96. doi:10.5539/ass.v9n3p91

- Guy, M. E. (1990). *Ethical decision making in everyday work situations*. Bloomsbury Publishing USA. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=eRo0vcsbslQC&printsec=front_cover&redir_esc=y
- Gürbüz, S. ve Bayık, M. E. (2021). Aracılık modellerinin analizinde yeni yaklaşım: Baron ve Kenny'nin yöntemi hâlâ geçerli mi? *Türk Psikoloji Dergisi*, 37(99), 1-14. <https://doi.org/10.31828/tpd1300443320191125m000031>
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. ve Black, W. C. (1987). *Multivariate data analysis with readings*. New York: *McMillan*. Erişim adresi: <https://library.wur.nl/WebQuery/titel/505786>
- Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M. ve Ringle, C. M. (2019). When to use and how to report the results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2-24. <https://doi.org/10.1108/EBR-11-2018-0203>
- Harper, D. (1990). Spotlight abuse-save profits. *Industrial distribution*, 79(3), 47-51. Erişim adresi: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2509584>
- Hassan, S., Wright, B. E. ve Yukl, G. (2014). Does ethical leadership matter in government? Effects on organizational commitment, absenteeism, and willingness to report ethical problems. *Public Administration Review*, 74(3), 333-343. <https://doi.org/10.1111/puar.12216>
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (2nd Ed.). New York, NY: The Guilford Press.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium. *Communication Monographs*, 76(4), 408-420. <https://doi.org/10.1080/03637750903310360>
- Huang, S. Y., Li, M. W. ve Chang, T. W. (2021). Transformational leadership, ethical leadership, and participative leadership in predicting counterproductive work behaviors: evidence from financial technology firms. *Frontiers in Psychology*, 12, 658727. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.658727>
- Jonathan, H., Darroux, C. ve Masseur, J. (2013) Perceived Job satisfaction and its impact on organizational commitment: An empirical study of public secondary school teachers in dodoma, Tanzania, *IOSR Journal of Business and Management*, 13(3), 41-52. doi: 10.9790/487X-1334152
- Judge, T. A. ve Church, A. H. (2000). Job satisfaction: Research and practice. *Industrial and Organizational Psychology: Linking Theory with Practice*, 166, 198. Erişim adresi: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2982860>
- Kılınc, S. (2017). *Yöneticilerin etik liderlik davranışlarının örgütsel özdeşleşme, sapkın davranışlar ve sinizme etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Erişim adresi: <http://acikerisim.nevsehir.edu.tr/handle/20.500.11787/294>
- Kickul, J. (2001). When organizations break their promises: Employee reactions to unfair processes and treatment. *Journal of Business Ethics*, 29(4), 289-307. <https://doi.org/10.1023/A:1010734616208>

- Koçel, T. (2007). *İşletme yöneticiliği: Yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış, klasik, modern, çağdaş ve güncel yaklaşımlar*. İstanbul: Arıkan Basım Yayınları.
- Kouzes, J. M. ve Posner, B. Z. (1993). *Credibility*. San Francisco: Jose Bass. Inc. Publisher. <https://cmc.marmot.org/Record/.b12460291>
- Locke, E. A. (1976). The nature and causes of job satisfaction. In *Handbook of industrial and organizational psychology*. Erişim adresi: <https://cir.nii.ac.jp/crid/1573105975115113600>
- Minkes, A. L., Small, M. W. ve Chatterjee, S. R. (1999). [No title found]. *Journal of Business Ethics*, 20(4), 327-335. <https://doi.org/10.1023/A:1005741524800>
- Mount, M., Ilies, R. ve Johnson, E. (2006). Relationship of personality traits and counterproductive work behaviors: The mediating effects of job satisfaction. *Personnel Psychology*, 59(3), 591-622. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2006.00048.x>
- Neuman, J. H. ve Baron, R. A. (2005). *Aggression in the workplace: A social-psychological perspective*. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/2004-19514-001>
- Öcel, H. (2010). Üretim karşıtı iş davranışları ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26), 18-26. Erişim adresi: <https://toad.halileksi.net/olcek/uretim-karsiti-is-davranislari-olcegi/>
- Öztürk, B. (2018). *Örgütsel stresle başa çıkma, örgütsel adalet algısı, iş tatmini ve duyguların üretkenlik karşıtı iş davranışlarındaki rolü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pascal, B. (1852). *Pensées de Pascal publiées dans leur texte authentique avec un commentaire suivi et une étude littéraire par Ernest Havet...* Dezobry et E. Magdeleine. Erişim adresi: [https://www.google.com/books?hl=trvelr=veid=-Sk-AAAACAAJveoi=fndvepg=PR51vedq=++Pascal,+B.\(1852\).+pens%C3%A9es.+Dezobry+et+E.+Magdeleine.veots=Eb-5FfDhyjvesig=jaL1jowURZ76c7OSbJm0ZtAjLyc](https://www.google.com/books?hl=trvelr=veid=-Sk-AAAACAAJveoi=fndvepg=PR51vedq=++Pascal,+B.(1852).+pens%C3%A9es.+Dezobry+et+E.+Magdeleine.veots=Eb-5FfDhyjvesig=jaL1jowURZ76c7OSbJm0ZtAjLyc)
- Robinson, S. L. ve Bennett, R. J. (1997). *Workplace deviance: Its definition, its manifestations, and its causes*. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/1998-07309-001>
- Rost, J. C. (1995). Leadership: A discussion about ethics. *Business ethics quarterly*, 5(1), 129-142. <https://doi.org/10.2307/3857276>
- Rousseau, D. M. (1990). New hire perceptions of their own and their employer's obligations: A study of psychological contracts. *Journal of Organizational Behavior*, 11(5), 389-400. <https://doi.org/10.1002/job.4030110506>
- Rucker, D. D., Preacher, K. J., Tormala, Z. L. ve Petty, R. E. (2011). Mediation analysis in social psychology: Current practices and new recommendations: Mediation analysis in social psychology. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(6), 359-371. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2011.00355.x>

- Sackett, P. R. (2002). The structure of counterproductive work behaviors: Dimensionality and relationships with facets of job performance. *International Journal of Selection and Assessment*, 10(1-2), 5-11. <https://doi.org/10.1111/1468-2389.00189>
- Senaviratna, N. ve A Cooray, T. M. J. (2019). Diagnosing multicollinearity of logistic regression model. *Asian Journal of Probability and Statistics*, 5(2), 1-9. 10.9734/ajpas/2019/v5i230132
- Sökmen, A., Kenek, G. ve Uğraş, E. (2019). Etik liderlik ve üretkenlik karşıtı iş davranışı ilişkisi: Örgütsel bağlılığın aracı rolü. *Third Sector Social Economic Review*, 54(4), 1568-1582. doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.09.1184
- Spector, P. E. ve Fox, S. (2005). *The stressor-emotion model of counterproductive work behavior*. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/2004-19514-007>
- Spencer, H. (1893). *The principles of ethics*, (Vol. 2). Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/psycinfo/2008-12548-000/>
- Tekeli, M. (2022). *İş tatmininin üretkenlik karşıtı iş davranışına etkisi: Otel işletmelerine yönelik bir uygulama*. doi:10.33083/joghat.2022.196
- Thomas, C. (2001). The ethical leader. *Executive Excellence*, 18(1), 15. Erişim adresi: http://www.ef.uni-lj.si/docs/osebnestrani/MIhelic_Lipicnik_Tekavcic_2010_clute.pdf
- Tian, Q., Zhang, L. ve Zou, W. (2014). Job insecurity and counterproductive behavior of casino dealers—the mediating role of affective commitment and moderating role of supervisor support. *International Journal of Hospitality Management*, 40, 29-36. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2014.03.005>
- Turnley, W. H. ve Feldman, D. C. (2000). Re-examining the effects of psychological contract violations: Unmet expectations and job dissatisfaction as mediators. *Journal of Organizational Behavior*, 21(1), 25-42. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1379\(200002\)21:1<25::AID-JOB2>3.0.CO;2-Z](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(200002)21:1<25::AID-JOB2>3.0.CO;2-Z)
- Vardi, Y. ve Wiener, Y. (1996). Misbehavior in organizations: A motivational framework. *Organization Science*, 7(2), 151-165. <https://doi.org/10.1287/orsc.7.2.151>
- Yılmaz, V. ve Kinaş, Y. (2020). Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesiyle bir elektrik dağıtım şirketinin hizmet kalitesinin araştırılması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 437-456. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.534641>

Extended Abstract

Purpose

The main focus of the study is the concept of ethical leadership. Since it is known in the literature that ethical leadership reduces counterproductive work behaviors, it was investigated how this relationship would result when the feeling of job satisfaction emerged. From this perspective, the issue of ethical leadership was included and emphasized as an independent variable in the study. Ethical leaders demonstrate a compassionate and fair attitude by displaying moral behavior for those who follow them. At this point, it is necessary to define justice and mercy. Our responsibilities that have gained ideal value can help us understand the concepts of justice and mercy. While the concept of justice represents equality, it is possible to say that this concept emerged with solidarity. Accordingly, the contract that reveals solidarity should make the conditions equal for everyone. Thus, justice assumes a position that guarantees social order.

Design and Methodology

It is necessary to mention the method by which the basic model of the research was handled. The data of this study was obtained from private bank employees operating in Erzurum and Bayburt provinces. It was also carried out with the participation of employees via face-to-face survey method between 26.10.2022 and 28.10.2022. The main population of the study consists of (365) private bank employees in Erzurum and Bayburt provinces. The sample group of the research is represented by (276) people after the blank data and erroneous data received as a result of the study are eliminated. In order for the sample group to represent the universe, it should be represented by 187 participants with a margin of error of 1.27% at a 95% confidence level and 5% significance level. Accordingly, it is possible to say that the study has sufficient power to represent the main mass (universe).

The validity and reliability rates of the scales used in the research are high. The reason for this is that the scales used have been tested individually in different studies in many countries, and their Turkish adaptations have been made in Turkey. The survey developed to collect data consists of two basic parts. In the first part of the survey, demographic characteristics were investigated. In the second part, Berghofer and Schwartz (2008)'s one-dimensional "Ethical Leadership Scale" (ELS), consisting of 6 questions, was used to measure employees' perception of ethical leadership. (Berghofer ve Schwartz, 2008). To measure counterproductive work behavior, Spector ve Fox (2005) and Öcel (2010) made use of the survey conducted in Turkey, 12 statements that were thought to be related to the study were used in the "Counterproductive Work Behavior Scale" (UKİDÖ) (Öcel, 2010).

The last scale of the study was developed by Judge et al., introduced by Brayfield and Rothe (1951). (1998) turns the job satisfaction scale into a short form, and also constitutes the unidimensional scale (ITÖ) consisting of 5 statements adapted into Turkish by Başol and Çömlekçi (2020).

Findings

In the study, ethical leadership was put into focus (independent variable) and how it affected employees' counterproductive behavior in the workplace was examined in the first step. Based on the analyzes and findings, it is seen that ethical leadership reduces counterproductive work behaviors. It appears that there are researchers in the literature who obtained similar results. For example: (Esmer ve Özdaşlı, 2018); (Kılınç ve Erkutlu, 2017); (Hassan et al., 2014, s. 333); (Demirtas, 2015, s. 273). Based on the literature, the H1 hypothesis of the study was accepted. The second hypothesis of the study is based on the assumption that there is a positive

and significant relationship between E.L and I.T. Based on this, it can be seen that results parallel to the literature are obtained. (Çelik, Dedeoğlu, ve Inanir, 2015, s.53). In the light of this information, the H2 hypothesis of the study was accepted.

The third hypothesis of the study is that there is a negative relationship between (I.T) and (U.I.D) perceived by employees. When the literature is considered (Tekeli, 2022, s.1216);(Fatima et al., 2012); It was observed that similar results were detected in domestic and foreign literature. Thus, the H3 hypothesis of the study was accepted.

The most important result of the research is that the partial mediating role of job satisfaction in the relationship between employees' perceived ethical leadership behaviors (E.I.D) has been determined. H4 was accepted.

Research Limitations

This research is limited to bank employees in Bayburt and Erzurum provinces. Thus, it is aimed to narrow down the research and examine it in depth. In addition, it is possible to say that the sample group representing the universe of the research is sufficient.

Implications

If we need to concretize the theoretical results of the study in social life in practical life, Gabriel García Márquez's novel *Red Monday* 1982 can be given as an example. This book describes the honor killing that happened to a hero named Santiago Nasar, and in the first part of the book it is clearly stated that Nasar will be killed. In addition, while the society was aware of the consequences when this murder was committed, the mentality of 'may the snake that does not touch me live a thousand lives' and the twin brothers who committed the murder were somehow ignored. (Enser, 2021, s. 996). On this subject, the author wanted to tell us the following: Santiago was not actually a criminal who needed to be killed, but the society that turned its back on this fact made the job of his murderers and slanderers easier and acquitted them. Defense by portraying the real murderers as innocent and those who represent innocence as guilty. As can be seen from this brief summary, the society we live in creates organizations with different structures and cultures. It would be correct to say that these structures form the organizational culture over time.

In this process, it is important that organizations are managed correctly and fairly, adhering to ethical values. Ethical leadership is necessary for the construction of society. Effective implementation of ethical leadership in a country will strengthen the positive organizational behaviors of employees in workplaces, such as their trust in the organization, satisfaction, commitment and organizational citizenship behavior. Thus, it will be a difficult wall to break down against the employees of the organization exhibiting counterproductive work behaviors.

Originality/Value

In the first stage of this study, the concepts of ethical leadership, counterproductive work behaviors and job satisfaction are explained at the theoretical level.

In the second stage of the study, the situation between these concepts was examined in line with the literature. Additionally, the mediating role of job satisfaction was also examined.

The participants' answers to the surveys were analyzed and the findings were interpreted with the help of SPSS 22 program. As a result of these findings and analyses, it was observed in the first stage that as the ethical leadership behavior perceived by private bank employees strengthens, counterproductive behaviors in the workplace decrease. In the second stage, perceived strong ethical leadership behavior significantly increases the job satisfaction of bank employees. In the third step, the level of counterproductive work behavior of bank employees with a high sense of job satisfaction decreases. In the last stage, job satisfaction plays a partial mediating role. In other words, the difference or unique aspect of the study from other similar studies is that these concepts are included in the model together for the first time and evaluated based on social change theory. The results of the research provide guidance for future researchers and managers.

Araştırmacı Katkısı: Fetullah BATTAL (%100).

The Effect of Conflict Management Strategies on Job Satisfaction: A Study in the Accounting Sector ^{1 2}

Dilan ÜLKER ³ - Muhammed Kürşat TIMUROĞLU ⁴

Submitted by: 09.08.2023

Accepted by: 02.07.2024

Article Type: Research Article

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of conflict management on job satisfaction for the accounting sector and to examine the effect between the conflict management strategies used by employees and their job satisfaction. Also, demographic characteristics are to contribute to the related literature by examining the effect of job satisfaction, conflict management, and conflict management strategies. In this study, survey research method and relational screening model were used. Then, e-survey was applied to 451 accounting professionals through convenience sampling among approximately 200.000 accounting sector employees operating in Turkey and 403 questionnaires were analysed. The factor loadings of the scales were examined, followed by reliability and normal distribution analyses of the relevant scales and then parametric tests were performed. Pearson correlation analysis and regression analysis were performed to examine the relationship between constructive, adaptive, coercive, avoidant and compromising subscales of job satisfaction scale and conflict management strategy scale. According to the results, conflict management has a positive effect on job satisfaction. Also, constructive, accommodative, compromise, avoidant and coercive conflict management strategies were also found to have a positive effect on job satisfaction. When demographic characteristics were analysed, it was found that there was no significant difference between gender, marital status, age, education level variables and job satisfaction, conflict management, adaptive, constructive, coercive, avoidant and accommodative conflict management strategies. It was observed that there was a significant difference between the professional experience variable and compatible conflict management strategy, also between the occupation variable and coercive conflict management strategy.

Keywords: Conflict, Conflict Management Strategies, Job Satisfaction

Citation: Ülker, D. ve Timuroğlu, M. K. (2024). The effect of conflict management strategies on job satisfaction: A study in the accounting sector. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 871-896.

¹ Ethics committee permission was obtained from Atatürk University Rectorate with the document dated 22.11.2022 and numbered E-77040475-000-2200384148.

² This study was derived from the thesis titled "The Effect of Conflict Management on Job Satisfaction: A Research in the Accounting Sector" at Atatürk University.

³ Ataturk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, dilanulker@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4508-1281

⁴ Ataturk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, timuroglu@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4508-1281

Çatışma Yönetim Stratejilerinin İş Tatminine Etkisi: Muhasebe Sektöründe Bir Çalışma

Dilan ÜLKER⁵ - Muhammed Kürşat TİMURÖĞLU⁶

Başvuru Tarihi: 09.08.2023

Kabul Tarihi: 02.07.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, çatışmaların yoğun olarak yaşandığı muhasebe sektörü için çatışma yönetiminin iş tatmini üzerindeki etkisini incelemek ve çalışanların kullandıkları çatışma yönetimi stratejileri ile iş tatminleri arasındaki etkiyi incelemektir. Ayrıca, demografik özelliklerden; cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, meslek ve mesleki tecrübe değişkenlerinin iş tatmini, çatışma yönetimi, uyumlu, yapıcı, zorlayıcı, kaçınmacı ve uzlaşmacı çatışma yönetimi stratejileri ile arasındaki etkisini inceleyerek ilgili literatüre katkı sağlamaktır. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket araştırma yöntemi ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada Türkiye’de faaliyet gösteren toplamda 122.461 serbest muhasebeci ve serbest muhasebeci mali müşavir, stajyerler ve muhasebe meslek elemanları ile yaklaşık 200.000 muhasebe sektörü çalışanları arasından kolayda örnekleme yoluyla 451 muhasebe meslek mensubuna çevrim içi anket uygulanmış ve 403 anket analize tabi tutulmuştur. Ölçeklerin faktör yükleri incelenmiş, ardından ilgili ölçeklerinin güvenilirlik, normal dağılım analizleri ve sonrasında, parametrik testler gerçekleştirilmiştir. İş tatmini ölçeğinin yapıcı, uyum sağlayıcı, zorlayıcı, kaçınmacı ve uzlaşmacı alt ölçekleri ile çatışma yönetimi stratejisi ölçeği arasındaki ilişkiyi incelemek için pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlara göre, çatışma yönetiminin iş tatmini üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca, yapıcı, uyumlu, uzlaşmacı, kaçınmacı ve zorlayıcı çatışma yönetimi stratejilerinin de iş tatmini üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Demografik özelliklerden; cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi değişkenlerinin iş tatmini, çatışma yönetimi, uyumlu, yapıcı, zorlayıcı, kaçınmacı ve uzlaşmacı çatışma yönetimi stratejileri ile arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Mesleki tecrübe değişkeni ile uyumlu çatışma yönetimi stratejisi ile aralarında ve meslek değişkeninin ise zorlayıcı çatışma yönetimi stratejisi ile aralarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Çatışma Yönetimi Stratejileri, İş Tatmini

⁵ Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, dilanulker@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4508-1281

⁶ Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, timuroglu@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4508-1281

Introduction

Conflict is an inevitable phenomenon in every environment where people interact. People may experience some conflict and inconsistency during this interaction, which creates conflict between the parties (Karip, 2015, p. 1). Throughout history, studies on conflict have differing opinions as to whether aggressive behavior is innate or a reaction to social, political, or economic factors. This view of conflict has its roots in the work of Freud, who believed that violence is in our nature. Based on the idea of "survival of the fittest," other researchers have analyzed conflict as part of a universal struggle that encourages innate aggressive actions (Thakore, 2013, p. 10).

The conflict and disagreement at the source of the conflict can occur between organizations, individuals or groups within the organization, or it can be experienced between people or groups that have no connection with the organization (Şimşek, 1998, p. 272).

Conflict management can be defined as the actions of the parties to the conflict or third parties in order to direct the existing conflict-dispute to a certain result (Karip, 2015, p. 43). According to the researches, it has been seen that two-thirds of the problems experienced in an organization are caused by the poor management of the conflict (Karcioğlu, Gövez and Kahya, 2011, p. 331).

Although there are many methods for the management of conflict, the basis of all methods is the correct perception of each other. First of all, the parties to the conflict should be well analyzed and the appropriate method according to their structure should be used. According to Thomas, these methods can be mentioned under five main headings. These methods are: conformity, avoidance, cooperation (constructive), competition (coercive), and compromise (Thomas and Ruble, 1977, p. 146).

Although the concept of job satisfaction was first studied in the 1920s, its importance was noticed later (Dinler, 2019, p. 4). When the relevant literature was scanned, it was seen that many different definitions were made for the concept of job satisfaction. Based on similar definitions, job satisfaction can be defined as the positive feelings and satisfaction that a person feels towards his/her job, while satisfaction means reaching saturation and the realization of something desired (İşcan and Timuroğlu, 2007, s. 124). The concept of job satisfaction, which was first used by Locke, was defined as "a pleasant or positive emotional behavior that occurs as a result of being successful in one's job" (Bhattacharjee, 2001, p. 353). Job dissatisfaction, on the other hand, can be defined as a feeling that arises when the expectations of the employee from his job or work environment are not met. Job dissatisfaction has the power to affect many things, from the health of the employee to his commitment to the workplace (Gerkan and Pehlivan, 2010, p. 31).

The concepts of conflict and satisfaction are two concepts that directly affect each other. These concepts are more powerful than one might think and should be considered together. How conflicts are managed and how they are resolved will directly affect satisfaction. Especially in the accounting sector, if the conflicts arising from the negativities and conflicts cannot be managed consciously and in a healthy way, it can negatively affect the employee and this may cause the employee to experience dissatisfaction.

When the relevant literature was scanned, it was seen that the studies on conflict and satisfaction were mostly done for the education and health sector. It has been observed that there are not enough studies in the field of the effect of conflict management on job satisfaction in terms of the accounting sector and its employees, and there are no studies on this subject, especially in the national context. In this context, the study is important. The accounting sector requires constant communication with people. It is a sector where conflicts are intensely experienced both for this reason and because of stress, burnout and work intensity (Öz and Çeviren, 2017, p.

42). The aim of this study is both to contribute to the literature by filling this gap in the literature and to determine whether there is an effect between constructive, adaptive, compromising, avoidant and coercive conflict management strategies and job satisfaction of employees in the accounting sector and how this effect is. It is aimed to examine the effect of gender, marital status, age, profession, professional experience and education level variables on job satisfaction, conflict management, adaptive, constructive, coercive, avoidant and accommodative conflict management strategies. It is aimed to be a reference for the accounting sector where conflict, stress and disagreements are experienced intensively.

With this aim in mind, data were collected from 451 people in total by e-survey method from public accountants, financial advisors, interns and accounting professionals working throughout Turkey, and the answers of 403 people were analyzed due to incomplete and inaccurate answers.

Conflict

Mary, who was the first to use the concept of conflict and pioneered the dynamic management approach. Parker Follet (Koçak and Aktaş, 2019, p. 133). In its simplest form, the concept of conflict can be defined as a disagreement between the parties. Conflicts are dynamic because in conflict, the parties adjust their positions according to the other side, and no group or organization can be in complete harmony, so conflict is a possible and natural process in every situation (Tulunay, 1990, p. 30).

Stephen P. Robbins, organizational conflicts can be examined in three groups as “traditional, behavioral and interactionist” approaches, and in other words, these can be mentioned as classical, neo-classical and modern management theories (Şimşek, 2002, p. 288).

According to the Traditional/Classical view, conflicts are destructive, unnecessary, hinder performance, and are considered harmful. In order to prevent these conflicts, the reward-punishment method is preferred and the conflict must be eliminated in order to achieve success (Durmuş, 2020, p. 12). According to the behavioral (Neo- Classical) view, conflict occurs frequently in organizations and this is natural and cannot be completely avoided (Şimşek, 2002, p. 289). According to the interactionist / modern view, conflicts can harm the individual as well as prevent the achievement of organizational goals, but not every conflict is useless or harmful, some conflicts are important and beneficial for the integrity of the organization (Şimşek and Çelik, 2018, p. 220).

Conflict that can be managed in a healthy way can contribute significantly to the individual and the organization. Conflict is a tool for examining and resolving existing problems, and this tool can be useful if used properly (Karip, 1999, pp. 22-23).

Causes of Conflict

The deeper and more widespread the source of the conflict, the more difficult it is to manage the conflict and the more damage the conflict will cause. Just like in every event we experience in every area of life, contrary to what is seen, most of the conflicts we are in or witness are based on very different problems and reasons. Some of these reasons can be listed as follows (Bartos and Wehr, 2002, pp. 29-42);

Personality differences

Each individual is born, grows and dies in different ways. Even these three characteristics, which are the same for everyone, have different reflections on life. The society in which the individual lives will affect his personality, how he reflects his ideas, thoughts, feelings, and many features such as his style, as well as how he will handle and manage this conflict in case of conflict (Cengiz, Terzi, Bayrak, Ağaoglu and Ceylan, 2012, p. 24).

According to studies, it has been concluded that people with oppressive and low-respect personality traits are more prone to conflict (Tekarslan, Kılınç, Şencan and Baysal, 2000, p. 29). It has been observed that individuals with high self-reflection feature act politically by acting according to the situation (Mehra, Kilduff and Brass, 2001, p. 124). It has been observed that angry and selfish people experience more conflicts than other people and are less likely to show cooperative behavior in these conflicts (Cengiz et al, 2012, p. 24).

Lack of communication

While Turkish Language Society defines the concept of communication as conveying feelings and thoughts to others in every conceivable way, notification and communication, Cüceloğlu defined it as "a term that expresses the exchange of thoughts and feelings between people" (Cüceloğlu, 1987, p. 10). Dökmen, on the other hand, defined communication as "the process of producing, transferring and making sense of information" (Dökmen, 1994, p. 19).

Human is a social being and spends every stage of his life, even every moment, in communication and interaction with other people. Words cannot mean anything on their own, what matters is what effect the word is spoken against, what style it is said, and what facial expression and tone of voice the person saying it uses (Güdek, 2018, p. 8).

Detection differences

The word perception means that the person comprehends, interprets and reflects the facts that he perceives with his sense organs (Akca and Erüçic, 2007, p. 132). To perceive the presence of something, we must first see it, hear it, or feel it.

Purpose differences

Each individual, group and organization may have different goals. While these goals are often parallel to each other, they may not always be compatible with each other. If these goals are incompatible, conflicts can occur. Individuals may sometimes have disagreements among themselves, sometimes with the group they are in, and sometimes with the organization. Purpose differences; It can be experienced in situations where there are scarce resources, competition is the basis instead of cooperation in the reward system, individual goal differences or subjective interpretations of organizational goals (Can, 2002, p. 328).

Scarce resources

Organizations need some basic resources to continue their existence, such as time, capital, people, basic tools and materials used, etc. These resources are distributed to the relevant units within the organization. Each unit wants to get these resources, which are already limited for the organization, completely, and it is possible to experience conflict between units or between the unit and the organization about the distribution of these resources (Eren, 1993, p. 365).

Status and role

While status means the status of the individual in society, role is what the individual should do in the light of his status (Ceylan, 2011, p. 93). In a society, each individual has a status and roles appropriate to that status. A person's status and role may not always be the same. Conflicts can arise from this difference. Status conflicts are mostly experienced between senior employees and younger and junior employees due to their inability to take orders (Karcioğlu and Alioğulları, 2012, p. 219).

The Size of the organization

In order to talk about the size of an organization, we need to know its capital, number of employees and resources. The growth of an organization means more units, more work to be done, responsibility and employees (Cengiz et al. 2012, p. 29). As organizations grow, their control becomes more difficult, in case of a potential problem, it becomes difficult to solve, it becomes more difficult to control, more costly and complex. As the organization grows, departments and units also increase, and it will no longer be as easy as it used to be to provide a healthy and effective communication between these units (Tuğlu, 1996, p. 34).

Technological developments

Developing technology leaves not only individuals but also organizations in need of a great change. Following technology, keeping up with innovation, developing products are all phenomena that extend the life span of organizations (Cengiz et al. 2012, p. 6). With the come technology into our lives, the employee who cannot keep up with these changes becomes idle, which paves the way for decreased productivity and conflicts (Recepoglu, 2021, p. 35).

Types of conflict

Types of conflict by parties

Conflicts can be examined in five basic groups in terms of their parties:

Personal conflict: It is the type of conflict that leads the person to stress, anger or discomfort in cases where the person is not confident, the expectations are high, or there are contradictions between his decisions and his behavior (Kocel, 2007, p. 508) .

Interpersonal conflict refers to the incompatibility and disagreement between two or more people (Nelson and Quick, 2009, p. 312).

Conflicts between individuals and groups are conflicts that are likely to occur as a result of the person having difficulty in complying with the norms of the group to which he belongs. Conflicts within groups are conflicts between different groups in an organization (Seval, 2006, p. 247). It is the most common type of conflict in organizations.

Inter-organizational conflicts: According to the parties, one of the conflicts is inter-organizational conflicts. They are conflicts experienced by two or more organizations (Cengiz et al. 2012, p. 14).

Conflicts by position in the organization

Such conflicts can be categorised under three sub-headings: (Seval, 2006, p. 248).

Vertical conflict is a type of conflict that can arise from reasons such as sharing authority, gaining power, and gaining superiority among subordinates (Şimşek, 2002, p. 299). The reason for such conflicts is usually that the superiors put pressure and force the subordinates (Cengiz et al . 2012, p. 14).

Horizontal conflict is the conflict between people at the same level in an organization. The reason for these conflicts is usually resource scarcity, differences in purpose and conflicts of interest (Özkalp and Kirel, 2001, p. 400).

Command-command-staff conflict, the most common type of conflict in organizations is the command-command-staff conflict. Such conflicts arise due to the unclearness of duties, authorities and responsibilities and due to different perceptions and perspectives (Şimşek, 2002, p. 299).

Functional vs dysfunctional conflict

Functional conflict is the type of conflict that benefits the organization in line with the goals of the organization. Dysfunctional conflict, on the other hand, is the conflict that does not serve the goals of the organization and aims to divert the organization from its goals. First of all, it is necessary to handle the conflict and manage it correctly, a conflict that seems completely non-functional at first may result in a functional (Şimşek and Çelik, 2018, p. 222).

Consequences of conflict

It can be said that conflict is neither positive nor negative, sometimes it is a harbinger of danger and sometimes it can be a harbinger of new opportunities.

Positive consequences of conflict on individuals

If conflicts between individuals can be managed in a healthy and effective way, individuals' empathy skills will improve, their self-confidence will increase, their adaptation processes will accelerate and individuals will be able to express themselves more easily (Cengiz et al. 2012, p. 35).

Negative consequences of conflict on individuals

Regardless of the level of conflict, it will have negative consequences for the individual after it rises above a certain level. Experiencing health problems, physical and mental problems will negatively affect the life of the individual. Some negative consequences can be listed as follows:

- Stress levels increase,
- It leads to exhaustion,
- They feel anxiety, fear and insecurity,
- Their health is negatively affected (Cengiz et al. 2012, p. 37).

Positive consequences of conflict on organizations

Conflict can be used as an effective tool in solving and defining problems. If mutually positive approaches are preferred in conflicts, it will be possible to create an atmosphere where trust and understanding prevail in the organization (Karip, 2015, p. 36).

Negative consequences of conflict on organizations

A conflict that cannot be managed effectively negatively affects employees' confidence in their work, their love of their jobs, and their commitment to the organization (Cengiz et al. 2012, p. 36).

Conflict in the Accounting Sector

Accounting is an information system that is necessary for every living business to see the past financially, to make plans for the future and to implement these plans at the right time (Erol and Kurt, 2021, p. 20).

According to Erol and Kurt (2021), as a result of their work on accounting professionals and the problems they experience, the wage schedules and expectations do not match, the members of the profession enter into unfair competition against each other, the existence of unnecessary and excessive workload, the lack of adequate support by the chambers for interns, professional ethics. It has been concluded that the existence of reasons such as not fully complying with the rules prevents the development and progress of the profession (Erol and Kurt, 2021, p. 33). Doğan states that conflict of interest is inevitable in the accounting sector and the solution to this problem is theoretical management and a properly planned accounting system (Doğan, 2007, pp. 128-138).

Based on all these reasons, it is possible to experience both personal, interpersonal and intra-organizational conflicts in the accounting sector. For example, a conflict between a junior professional working in the same office and a senior accounting professional can lead to conflict, or a financial advisor's problems with other financial advisors affiliated with the chamber or disagreements with the chamber management can be given as examples.

Conflict Management

Conflict management is the action of the parties to the conflict or a third party to resolve the existing incompatibility (Karip, 1999, pp. 51-52).

Conflict Management Styles

The techniques to be used in conflict management are very important because how the conflict will result depends on these techniques (Cengiz et al. 2012, p. 48). According to Thomas, these methods can be mentioned under five main headings (Thomas and Ruble, 1977, p. 146). These methods are:

Collaboration (constructive) method

The cooperation method, also known as the “problem-solving, constructive method”, is a method that can satisfy both sides of the conflict. In this method, the parties try to find the root cause of the conflict in order to achieve their goals. In this method, both parties benefit. The important issue in this method is that the parties are inclined to solve problems and for this purpose, the parties come face to face with trust and frankness. (Karip, 1999, p. 61).

If the parties are prone to cooperation, they should first adjust their own behaviour accordingly. The necessary features for the cooperation method can be listed as follows (Flaganan, 1999, p. 64, transmitted by Ceylan, Ergün, Alpkın, 2000, p. 45):

- Be honest and open,
- Do not make judgements, make definitions,
- Don't generalise, be specific,
- Use personal pronouns to express your feelings and thoughts,
- Do not contradict your words and body language,
- Focus only on what can be changed.

Avoidant method

In this method, the manager clearly does not take sides and does not want to intervene in the conflict. This situation causes the decisions to be taken late in the resolution of the conflict and creates dissatisfaction for the parties (Şimşek, 2002, p. 305).

The avoidance method is low assertive and the parties are not willing to co-operate. In this method, instead of addressing the conflict, it is covered up and avoided. The parties withdraw themselves and may prefer to pretend that the conflict does not exist. The parties may use it to postpone the conflict or to gain time (Cengiz et al., 2012, p. 57).

Coercive method

The method of competition is similar to a game in which one side wins and the other loses, and is also known as pressure, coercion, domination. The parties are extremely selfish, consider their own interests and do not cooperate. In this method, power is at the forefront, so it can be said that there is coercion and pressure rather than solution (Karip, 1999, p. 63).

The person who will use this strategy should have enough power and authority and if the manager uses competition style against subordinates, they use tools such as threats, punishment and negative feedback (Cengiz et al., 2012, p. 56).

Compatible method

Karip, compliance method is a preferred method to 'save the situation' and it can be used if people who prefer to use this method have an expectation from the other party in return for giving up their wishes (Karip, 1999, p. 68).

The main thing in the compliance method is to act according to the other party and give him what he wants, and this method is also known as the compromise model. It is usually applied when one of the parties is in favour of peace or when one of the parties does not want to escalate the issue. In contrast to the competitive style, co-operation is essential here, and the parties are not primarily concerned with their own interests. The party using this style is ready to make concessions to the other party (Szilagy and Wallace, 1980, p. 367).

Compromising method

The compromise method is used in a conflict where both parties make sacrifices and make mutual concessions. This method is generally preferred when the powers of the parties are equivalent. Although it includes both self-interested and cooperative behaviors, it is located between the method of competition and the method of conformity. This style is a generally accepted method of conflict resolution (Thomas and Ruble, 1977, p. 146).

Both sides give up some things for the solution of the conflict, try to find a middle way by compromising their demands. In this method, win-win approach prevails. In this method, both parties should take into account and give importance to their own interests and needs as well as the interests and needs of the other party. In addition, the compromise method is generally preferred when conflicts reach a deadlock point, and it is also used as an emergency solution method when the conflict is at its most heated (Karip, 1999, pp. 65-69).

Job Satisfaction Concept

Turkish Language Society, satisfaction means fulfillment of a desired thing, reaching contentment, saturation. The concept of satisfaction was first used by Locke in the field of job satisfaction. Satisfaction was defined by Locke in the context of job performance as "a pleasant or positive emotional behavior that occurs as a result of being successful in one's job" (Bhattacharjee, 2001, p. 353).

Factors Affecting Job Satisfaction

There are many different opinions about the factors affecting job satisfaction.

Fee

Wages are money or similar values given to the employee as a result of working in a job (İşcan and Timuroğlu, 2007, p. 125). Wage is a fundamental and important concept in job satisfaction or dissatisfaction. Employees are mostly not satisfied with the wages they receive because the number of employees who think that the wage they receive is sufficient is very few, and therefore wages are seen as a factor of dissatisfaction (Erdoğan, 1996, pp. 238-239).

Age

There are studies showing that there is a positive relationship between age and job satisfaction, and it is said that as the age progresses, the satisfaction level of the employee increases. This may be due to the desire of newly recruited employees to rise quickly and their dissatisfaction (Akçay, 2012, p. 137).

Gender

Men and women are different both socially and socially, their behaviors differ due to the duties, expectations, and what is deemed appropriate, and this situation creates a significant change in their view of work. Since women and men are different in every aspect and in every field and have different characteristics, their satisfaction has also been different (Aydemir, 2013, p. 30).

The work itself

First of all, the employee must love and adopt his work. An employee who does a job he doesn't like by force cannot be satisfied with his job and cannot work efficiently. It is important and necessary for the work to be liked by the employee, to be found different and interesting, to provide the employee with the opportunity to learn and develop himself, and to arouse curiosity. However, a person who works in a job under these conditions can be satisfied with his job (Şimşir and Seyran, 2020, p. 29).

Education level

Another important factor affecting job satisfaction is the education level of the person. Education affects and shapes the feelings and thoughts of individuals. As the level of education increases, the perspectives expand in direct proportion to the amount of knowledge. Çarıkçı (2000), in his study, concluded that as the level of education increases, job satisfaction also increases (Çarıkçı, 2000, p. 155).

Material and nonmaterial rewards

Employees also think about and question the benefits they will inevitably provide in every job they do. Awards are of great importance in terms of productivity, performance and satisfaction of employees and provide vitality in the workplace (Şimşir and Seyran, 2020, p. 31).

Results of Job Satisfaction

The job satisfaction feelings of employees with different characteristics and the results of job satisfaction also vary from person to person. While the employee with high job satisfaction is more positive and happy, on the contrary, the employee with low job satisfaction is likely to be alienated, discordant and indifferent to the job (Akıncı, 2002, p. 7).

Achievement increase

Along with the researches conducted in the field of job satisfaction, the following opinions emerged: If the employee is satisfied with his job, he will be more successful and effective in his job. Job satisfaction forms the basis of businesses and if the employee is happy and peaceful, he will be more effective, successful, productive and enthusiastic in his work (Demirci, 2002, p. 54).

High performance

The results of many studies show that there is a positive relationship between job satisfaction and performance (Nergiz and Yılmaz, 2016, p. 77). According to Spector, productivity is directly proportional to the happiness of the employee. The fact that an employee with a high performance in his job is happier, satisfied and loving his job more is related to rewarding the employee with high performance (Spector, 1997, p. 56).

Increase in motivation

The sole purpose of the organizations is: To achieve their goals by directing the efforts of the employees in line with their own goals. Motivation definitions include the concept of desire, goal, purpose, need, and incentive. While motivation is a psychological process, satisfaction includes positive emotional states that are not entirely dependent on productivity (Ergül, 2005, p. 71).

Consequences of Job Dissatisfaction

Under this heading, some consequences of job dissatisfaction are discussed.

Stress and other health issues

It is pointless to expect positive developments neither in business life nor in private life from an employee who is not satisfied with his job. The main thing that a dissatisfied employee will feel will be stress (Aydemir, 2013, p. 42).

Absence from job

Absenteeism is the situation where an employee does not come to work except for leaves and annual holidays (Sabuncuoğlu, 2000, p. 42).

It is seen that absentee employees are mostly indifferent to their jobs, cold, not good with their colleagues, left alone, and sensitive in their personal relationships (Şimşir and Seyran, 2020, p. 35).

Leaving job

Employees who have low job satisfaction, are unhappy, and whose expectations are not met are likely to leave the job. Although there are many different reasons for leaving the job, the main reasons are; it is that the employee does not find what he/she receives in return for the effort, effort and time spent (Aydemir, 2013, p. 44).

Estrangement

It is a state of indifference that an employee develops unconsciously due to the general characteristics of the job or work environment (Oruç, 2020, p. 328).

Motivation Theories For Job Satisfaction

Motivation theories in the literature but in studies on job satisfaction, these theories are thought to explain job satisfaction (Özpehlivan, 2018, p. 46).

Scope Theories

The main purpose of these theories is as follows: If managers can understand the factors that force employees to behave in certain ways, they can address people more easily and manage them better (Güney, 2001, p. 226).

Maslow's hierarchy of needs theory

Maslow's hierarchy of needs theorem is one of the first theories to deal with the issue of job satisfaction and is a general theorem, not just the work environment. In this theory, a five-level hierarchical order is mentioned and an individual cannot move to a higher level without fulfilling his needs in a row. It is based on physiological needs, namely needs such as breathing, food, water, sleep, and so on: safety, socialization, esteem, and self-actualization. The main issue in this theory is the need to seek to satisfy higher needs (Tümgan, 2007, p. 24).

Herzberg's two factor theory

Herzberg's two factor theory, developed by F. Herzberg is the best-known motivation theory after Maslow's theory and is one of the most important theories developed in the field of job satisfaction. With this theory, Herzberg aimed to determine the expectations of the employee from the work environment, what motivates the employee more, which conditions are motivating or not, and which situations create reluctance (Kaya, Yıldız and Yıldız, 2013, p. 4).

McClelland's success-power theory

This theory was developed by David McClelland, and according to this theory, people behave under the influence of three groups of needs (Güney, 2001, p. 230).

- 1- Need for Achievement: It is the need to do something more effectively and well.
- 2- The need to gain power: The need to influence other people, to be responsible for them.
- 3- Need for attachment (relationship): It is the need to keep social relations strong and to join groups.

Alderfer's ERG theory

Clayton Alderfer built this theory on the fact that Maslow's theory was not realistic, and according to this theory, more than one need can motivate a person at the same time. Alderfer has gathered Maslow's hierarchy of needs into three groups as follows: (Bozkurt, 2008, p. 42).

- 1- Existence needs: Physical well-being, these needs are physical needs and security, which are the most basic needs for the person.
- 2- Relationship needs: It is the need for socialization.
- 3- Growth needs: Personal development and progress.

Process theories

While examining the behavior of the employees, they are theories that examine not only the work carried out but also the employees with all their features (Gül, 2021, p. 53).

Vroom's theory of waiting

The behavior of the person is not only shaped by his needs, but the result they will get as a result of the work also affects the behavior. Employees think that they will achieve their goals as a result of their efforts. This theory is based on three main elements: expectation, instrumentality and valence (Gül, 2021, p. 54).

Adams' theory of equity

This theory was developed by J. Stacey Adams and its main idea is that employees are motivated when they are treated fairly. When the employees are treated fairly in the distribution of the rewards they receive after their efforts, this motivates them, but when there is a contrary situation, that is, if they think that there is an unfair distribution, this may lead to job dissatisfaction (Tümgan, 2007, p. 25).

Locke's theory of purpose

According to the goal theory developed by Locke, the level of job satisfaction may vary according to the purpose of the person. This theory is based on two main assumptions:

- 1- An individual's purpose also influences his or her behavior.
- 2- External incentives increase the desire of individuals to work and affect them (Kazanç, 1998, p. 47).

Porter and Lawler's enhanced prospect theory

In this theory, in order to achieve satisfaction, the employee should think that the reward he perceives and receives should be comparable to others and as a result he should be treated fairly. In other words, the value of the prize must be appropriate. The award alone is not enough, the important thing is to receive the deserved award (Cihangiroğlu and Şahin, 2010, p. 6).

Research Method

In this study, survey research method was used and relational survey model was used. Within the scope of the research, approximately 200,000 accounting sector employees were selected through convenience sampling method from 122,461 independent accountants, financial advisors (<https://www.turmob.org.tr/istatistikler>) and accounting personnel. People who volunteered to participate in the study and who were suitable for the conditions were selected from the population with the convenience sampling method. Ethics committee permission was obtained from Atatürk University Rectorate with the document dated 22.11.2022 and numbered E-77040475-000-2200384148.

The number of samples required for the research was calculated via (<https://www.surveysystem.com>). In the calculation made by accepting the confidence interval as 95% and the error rate as $\alpha=0.05$, it was concluded that the study should be done with at least 383 people. Persons who are willing to participate in the research and suitable for the conditions were selected from the population with the accessible sampling method, and the e-survey method was applied to 451 people, more than the number of participants to be reached. The questionnaire of 48 people was not evaluated because it contained missing data, and the study was analyzed with the answers of 403 people. It was assumed that those who participated in the study voluntarily participated and gave their answers sincerely.

Graham (2009), applied his study titled 'The Effects Of Different Conflict Management Styles On Job Satisfaction in Rural Healthcare Settings' to the employees of two rural hospitals in the Midwest and as a result, it was revealed that the conflict management styles used by managers have a direct relationship on job satisfaction (Graham, 2009, p. 81).

Choi (2013), 'The Influence of Conflict Management Culture On Job Satisfaction' was applied to 743 tellers in the bank and the aim of the study was to examine the relationship between job satisfaction and coercive, avoidant and cooperative conflict management styles. As a result of this study, it was concluded that collaborative conflict management culture has a positive effect on job satisfaction, while coercive conflict management culture has a negative effect on job satisfaction. No statistically significant relationship was found between avoidant conflict management and job satisfaction (Choi, 2013, p. 687).

Ahmed and Ahmed (2015), 'The Relationships Between Conflict Management Styles, Job Satisfaction and Organizational Commitment Among Workers in Public and Private Sectors' examined the relationship between conflict management styles, job satisfaction and organisational commitment in two groups of private and public organisations. As a result of the study, it was concluded that conflict management styles affect job satisfaction (Ahmed and Ahmed, 2015, pp. 41-50).

In the light of the above information, the following hypotheses were developed by predicting that there is an effect between conflict management and job satisfaction.

The hypotheses of the research are as follows:

- H1: Conflict management has a positive effect on job satisfaction.
- H1a: There is a positive effect between the constructive conflict management strategy used by the employees and their job satisfaction.
- H1b: There is a positive effect between the compatible conflict management strategy used by the employees and their job satisfaction.
- H1c: There is a positive effect between the coercive conflict management strategy used by the employees and their job satisfaction.
- H1d: There is a positive effect between the avoidant conflict management strategy used by the employees and their job satisfaction.
- H1e: There is a positive effect between the compromising conflict management strategy used by the employees and their job satisfaction.

Findings and Discussion

In order to measure job satisfaction, Başol and Çömlekçi's five-dimensional scale developed in 2020 and reliability study was used (Başol and Çömlekçi, 2020, pp. 17-31). The reliability and validity analyzes of the scale were performed and the KMO value was 0.859. KMO value shows that the data set is suitable for factor analysis. It is seen that the Bartlett test chi-square value applied for the data set is high and the significance value is 0.000. In line with these results, it is seen that the data set is suitable for factor analysis. Significance level was accepted as $p < 0.05$. Cronbach The alpha value was calculated as 0.893. Cronbach Since the alpha value is greater than 0.70, it is seen that the scale in the research is reliable. However, it is seen that the scale explains approximately 70% of the total variance explained. It is seen that all the items in the job satisfaction scale are gathered under a single factor.

The scale known as ROCI II (The Rahim Organizational Conflict Inventory-II) in the international literature, developed by Rahim (1983), was used to measure-learn the conflict management method.

The reliability and validity analyzes of the scale were performed and the KMO value was 0.901. KMO value shows that the data set is suitable for factor analysis. It is seen that the Bartlett test chi-square value applied for the data set is high and the significance value is 0.000. In line with these results, it is seen that the data set is suitable for factor analysis. Significance level was accepted as $p < 0.05$. The Cronbach Alpha value was calculated as 0.898. Since the Cronbach alpha value is greater than 0.70, the scale in the research seems to be reliable.

The distribution of the participants, whose effect of conflict management on job satisfaction was measured, according to various variables was examined. 54.1% of the participants are "women" and 45.9% are "men". It is seen that 48.1% of the participants whose marital status was examined were "single", 43.7% were "married" and 8.2% were "divorced". 64.3% of the participants are between "18-36 years old", 28.5% are "37-55 years old" and 7.2% are "over 55 years old". 61.8% of the participants whose education levels were examined were "undergraduate", 21.1% "postgraduate", 9.9% "associate degree" and 7.2% "secondary education". 39.2% of the participants have "0-4 years", 39.2% "10 years and above" and 21.6% "5-9 years" professional experience. When the professions of the participants are examined; It is seen that 39% of them are "accounting staffs", 31.8% are "intern" and 29.3% are "public accountant financial advisors". The distribution of the participants is given in the table below.

Table 1
The Distribution of the Participants

	n	%
Gender		
Women	218	54,1
Men	185	45,9
Marital Status		
Single	194	48,1
Divorced	33	8,2
Married	176	43,7
Age		
18-36 age	259	64,3
37-55 age	115	28,5
55 + age	29	7,2
Education Level		
Undergraduate	249	61,8
Postgraduate	85	21,1
Associate Degree	29	7,2
Secondary Education	40	9,9
Experience		
0-4 year	158	39,2
5-9 year	87	21,6
10 year +	158	39,2
Job		
Interns	128	31,8
Accounting Staff	157	39,0
Public Accountant Financial Advisors	118	29,3
Total	403	100

The table below shows the normality distributions of the scales. Skewness and kurtosis values of the scales and sub-dimensions are analysed. Although kurtosis and skewness values are stated in different ranges in the literature, Jondeau and Rockinger (2003) stated that values in the range of ± 3 show normal distribution. In this context, it was checked whether the data met the normality assumptions and it was seen that the values in question were in the range of ± 3 (Jondeau and Rockinger, 2003, s. 1699-1737 transmitted by Eren et al. 2022, s. 141).

Table 2
Normality Distribution

Scales	$\bar{X}$	SD	Skewness	Kurtosis
Job Satisfaction	3,64	1,01	-0,822	0,180
Conflict Management	3,60	0,63	-0,984	2,968
Constructive	4,03	0,77	-1,422	2,761
Compatible	3,27	1,06	-0,340	-0,659
Coercive	3,32	0,91	-0,236	-0,333
Avoidant	3,28	0,89	-0,101	-0,132
Compromising	3,33	0,77	0,027	0,962

Pearson correlation values of the scales are shown in the table below.

Job satisfaction and

- There is a positive relationship between conflict management at 0.01 significance level ($r=,488^{**}$)
- There is a positive relationship between constructive conflict management at 0.01 significance level ($r=,507^{**}$)
- There is a positive relationship between adaptive conflict management at 0.01 significance level ($r=,283^{**}$)
- There is a positive relationship between coercive conflict management at 0.01 significance level ($r=,261^{**}$)
- There is a positive relationship between avoidant conflict management at 0.01 significance level ($r=,249^{**}$)
- It is seen that there is a positive relationship at 0,01 level of significance ($r=,314^{**}$) between the conciliatory conflict management.
- It is also seen that conflict management strategies (constructive, adaptive, coercive, avoidant and conciliatory) are positively correlated with each other at 0.01 level of significance.

Table 3
Pearson Correlation Analysis

Scales	Job Satisfaction	Conflict Management	Constructive	Compatible	Coercive	Avoidant	Compromising
Job Satisfaction	1	,488**	,507**	,283**	,261**	,249**	,314**
Conflict Management		1	,839**	,620**	,700**	,731**	,623**
Constructive			1	,296**	,395**	,524**	,404**
Compatible				1	,265**	,409**	,372**
Coercive					1	,458**	,484**
Avoidant						1	,390**
Compromising							1

** Pearson correlation significance level 0,01

According to the results of the regression analysis in which job satisfaction was accepted as the dependent variable and conflict management and its sub-dimensions (constructive, adaptive, coercive, avoidant and compromising) were accepted as independent variables; 24% ($R^2=,238$) of the total variance of job satisfaction is explained by conflict management, 26% ($R^2=,257$) by constructive conflict management, 8% ($R^2=,080$) by adaptive conflict management, 7% ($R^2=,068$) by coercive conflict management, 6% ($R^2=,062$) by avoidant conflict management and 10% ($R^2=,099$) by accommodative conflict management. Constructive conflict management has the highest effect on job satisfaction, followed by general conflict management, conciliatory conflict management, harmonious conflict management, challenging conflict management and avoidant conflict management.

Regression analysis results are presented in the table below.

Table 4
Regression Analysis

Job Satisfaction			R ²	Corrected R ²	F
Conflict Management	B	,771	,238	,236	125,288
	t	11,193			
	p	0,000			
Constructive	B	,658	,257	,255	138,592
	t	11,773			
	p	0,000			
Compatible	B	,269	,080	,078	34,788
	t	5,898			
	p	0,000			
Coercive	B	,289	,068	,066	29,403
	t	5,422			
	p	0,000			
Avoidant	B	,279	,062	,059	26,427
	t	5,141			
	p	0,000			
Compromising	B	,408	,099	,096	43,922
	t	6,627			
	p	0,000			

Conclusion

Prawiti conducted a study in 2017 to examine the relationship between conflict management style and job satisfaction of nurses working in a hospital. There are five conflict management styles; integration, coercion, avoidance, adaptation and accommodation. The results of the study showed that the job satisfaction of the nurses was at a moderate level and the conflict management style most commonly applied by the supervisors in the hospital was the dominant style. In addition, only two styles (compliance and accommodative) significantly affect nurses' job satisfaction; in addition, integration, dominance and avoidance from conflict management styles do not significantly affect job satisfaction among nurses (Prawiti, 2017, p. 5). Although these results do not fully overlap with the results of our study, they overlap in terms of harmonious and conciliatory strategy.

Kassim et al. (2018) aim to investigate the relationship between conflict management styles and job satisfaction among academic staff in Malaysian public universities. The findings show that various conflict management styles, such as integrating, compelling, and compromising, are positively significant with job satisfaction. However, dominant and avoidant conflict management styles were found to be negatively related to job satisfaction. Therefore, it is argued that all five conflict management styles are significantly related to job satisfaction (Kassim et al. 2018, pp. 2-11). While the results obtained are in line with our study for constructive, harmonious and conciliatory conflict management strategies, they do not coincide with avoidant and coercive conflict management strategies.

In the study conducted by Aditya and Setyawan in 2021 on the impact of conflict management styles on employees' job satisfaction, they stated that inappropriate management styles are one of the most important problems in organizations, and this situation negatively affects job satisfaction. The research found that the public sector tends to use the collaborative style in resolving conflicts, which is a good step for government institutions. This study indicates that conflict management affects job satisfaction. Collaborative conflict management style, compromise, and compliance are conflict management styles that have a significant impact on job satisfaction. As a result of the study, it was seen that cooperation, compromise and adaptability conflict management styles had a significant effect on job satisfaction. Dominant style and avoidance style do not have a significant effect on job satisfaction (Aditya and Setyawan, 2021, p. 1-14). When these results are compared with the results of our study, we reach similar results in terms of cooperation, accommodating and harmonious strategies, but our results do not coincide in terms of coercive and avoidant strategies.

According to the information gathered from this research;

H1: Conflict management has a positive effect on job satisfaction.

Conflict management has a positive effect on job satisfaction at a significance level of 0.01,

H1a: There is a positive effect between the constructive conflict management strategy used by the employees and their job satisfaction.

There is a positive effect at 0.01 significance level between job satisfaction and constructive conflict management strategy,

H1b: There is a positive effect between the compatible conflict management strategy used by the employees and their job satisfaction.

There is a positive effect at 0.01 significance level between job satisfaction and compatible conflict management strategy,

H1c: There is a positive effect between the coercive conflict management strategy used by the employees and their job satisfaction.

There is a positive effect at 0.01 significance level between job satisfaction and compelling conflict management strategy,

H1d: There is a positive effect between the avoidant conflict management strategy used by the employees and their job satisfaction.

There is a positive effect at 0.01 significance level between job satisfaction and avoidant conflict management strategy,

H1e: There is a positive effect between the compromising conflict management strategy used by the employees and their job satisfaction.

It was found that there is a positive effect at the 0.01 significance level between job satisfaction and the conflict management strategy of reconciliation.

When the relationship with demographic characteristics is examined,

Gender; it is seen that there is no significant difference between the female group and male group in terms of job satisfaction, conflict management, constructive conflict management, compatible conflict management, coercive conflict management, avoidant conflict management and compromising conflict management ($p>0.05$). According to this finding, it shows that the scores of job satisfaction, conflict management, constructive conflict management, compatible conflict management, coercive conflict management, avoidant conflict management and compromising conflict management are close to each other.

Marital status; It is seen that there is no significant difference between the marital status variable and job satisfaction, conflict management, constructive conflict management, compatible conflict management, coercive conflict management, avoidant conflict management and compromising conflict management scales ($p>0.05$). The absence of a significant difference between the groups indicates that the scores of job satisfaction, conflict management and conflict management strategies are close to each other.

Age; It is seen that there is no significant difference between age variable and job satisfaction, conflict management, constructive conflict management, compatible conflict management, coercive conflict management, avoidant conflict management and compromising conflict management scales ($p>0.05$). The absence of a significant difference between the groups indicates that the scores of job satisfaction, conflict management and conflict management strategies are close to each other.

Education level; It is seen that there is no significant difference between the education variable and job satisfaction, conflict management, constructive conflict management, compatible conflict management, coercive conflict management, avoidant conflict management and compromising conflict management scales ($p>0.05$). The absence of a significant difference between the groups indicates that the scores of job satisfaction, conflict management, constructive conflict management, compatible conflict management, coercive conflict management, avoidant conflict management and compromising conflict management are close to each other.

While it was observed that there was no significant difference between the scales of professional experience, professional experience variable and job satisfaction, conflict management, constructive conflict management, coercive conflict management, avoidant conflict management and compromising conflict management ($p>0.05$). It is seen that there is a significant difference between them and compatible conflict management ($p<0.05$). The significant difference is between “0 - 4 years” and “5 - 9 years” and “5-9 years” and “10 years and above”. It is seen that the professional experience of those who use the compatible conflict method the most is 5-9 years, followed by 10 years and above, followed by 0-4 years of professional experience.

Job; It was observed that there was no significant difference between the scales of occupation variable and job satisfaction, conflict management, constructive conflict management, compatible conflict management, avoidant conflict management and compromising conflict management ($p>0.05$). It is seen that there is a significant difference between them and coercive conflict management ($p<0.05$). Significant difference in challenging conflict management is seen between “intern and public accountant financial advisor”. It is seen that those who use the coercive conflict method the most have the profession of independent accountant and financial advisor, followed by accounting staff and interns, respectively.

In this study, the effect of conflict management strategies on job satisfaction of accounting sector employees, who experience stress, disagreements and conflicts intensely due to the burdens of the profession, was analysed. It is aimed to be a reference for the accounting sector and to be a solution to existing problems. In this respect, a study that develops both the conflict management strategies and job satisfaction literature and the accounting sector literature has been put forward

Limitations

This study is limited to independent accountant and financial advisor, interns and accounting professionals working throughout Turkey. Therefore, it does not include certified public accountants.

Recommendations

Chartered accountants were excluded from the study; therefore, it is recommended that chartered accountants be included in the group in future research. It is also suggested that evaluations should be made on the basis of regions. It is also suggested that future studies be conducted in different sectors, for example in call centres where stress and conflicts are experienced intensely.

References

- Aditya, S. and Setyawan, A. (2021). Conflict management and job satisfaction in Indonesia's public organization. *Journal of International Business and Management*, 4(2), 1-14. Erişim adresi: <https://rpajournals.com/JIBM-2021-01-134.pdf>
- Ahmed, K. A. G. and Ahmed, G. (2015). The relationships between conflict management styles, job satisfaction and organizational commitment among workers in public and private sectors. *Universal Journal of Psychology*, 3(2), 41-50. doi: 10.13189/ujp.2015.030203
- Akca, C. and Erigüç, G. (2007). Hastane çalışanlarının yöneticileri ve çalışma arkadaşları ile yaşadıkları çatışma nedenlerine yönelik bir araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9(2), 126-132. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/70202092>
- Akçay, V. H. (2012). Pozitif psikolojik sermayenin iş tatmini ile ilişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 123-140. Erişim adresi: <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/pub/issue/10264/125890>
- Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe iş gören iş tatminini etkileyen faktörler: Beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4, 1-25. Erişim adresi: <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868916.pdf>
- Aydemir, P. (2013). *İş görenlerin ücret tatmini, iş tatmini ve performans algısı: Bir uygulama* (Yüksek lisans tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Bartos, O. J. and Weh, P. (2002). *Using conflict theory*. New York: Cambridge University Press.
- Başol, O. and Çömlekçi, M. F. (2020). İş tatmini ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), 17-31. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1442601>
- Bhattacharjee, A. (2001). Understanding information systems continuance: An expectation-confirmation model. *MIS Quarterly*, 25(3), 351-370. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/3250921>

- Bozkurt, Ö. and Bozkurt, İ. (2008). İş tatminini etkileyen işletme içi faktörlerin eğitim sektörü açısından değerlendirilmesine yönelik bir alan araştırması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 1-18. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66658/1042919>
- Can, H. (2002). *Organizasyon ve yönetim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cengiz, A. A., Terzi, Ç., Bayrak, C., Ağaoğlu, E. and Ceylan, M. (2012). *Çatışma ve stres yönetimi I*. Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Ceylan, A., Ergün, E., and Alpkan, L. (2000). Çatışmanın sebepleri ve yönetimi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1(2), 39-51. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66643/1042789>
- Ceylan, T. (2011). Toplumsal sistem analizinde toplumsal statü ve rol. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 89-104. Erişim adresi: [/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32235](https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32235)
- Choi, Y. (2013). The influence of conflict management culture on job satisfaction. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 41(4), 687-692. doi:10.2224/sbp.2013.41.4.687
- Cihangiroğlu, N. and Şahin, B. (2010). Organizasyonlarda önemli bir fenomen: Psikolojik sözleşme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 1-16. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijmeb/issue/54828/750549>
- Cüceloğlu, D. (1987). *İnsan insana*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Çarıkcı, İ. H. (2000). Çalışanların iş tatminlerini etkileyen kişisel özellikler: Süpermarket çalışanları üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 155-168. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195157>
- Demirci, T. (2002). *Yönetici tipleri ve iç müşteri tatmini ve bir süpermarket zinciri uygulaması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Dinler, C. (2019). *İş tatmini ve yaşam tatmini ilişkisi iş özellikleri kuramı yaklaşımı* (Yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Doğan, M. (2007). Şirketlerin yönetiminde temsil sorunu ve kurumsal yönetim. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 23, 127-139. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdbakis/issue/63910/967340>
- Dökmen, Ü. (1994). *İletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Durmuş, S. (2020). *Çatışma yönetim sistemi*. İstanbul: Sola Unitas.
- Erdoğan, İ. (1996). *İşletme yönetiminde örgütsel davranış*. İstanbul: Avcıol Yayın.
- Eren, E. (1993). *Yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayın Dağıtım.
- Eren, H., Güler, Y., Güler, D., Bökeoğlu, Ö. and Tuncel, S., (2022). Çevrim içi beden eğitimi ve spor dersine yönelik öğrenci memnuniyet ölçeğinin geliştirilmesi. *Avrasya Spor Bilimleri ve Eğitim Dergisi*, 4(2), 135-156. Erişim adresi: [/https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2747018](https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2747018)

- Ergül, H. F. (2005). Motivasyon ve motivasyon teknikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 67-79. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/69870>
- Erol, M. and Kurt, T. (2021). Muhasebe meslek elemanlarının (SM, SMMM, YMM) mesleki faaliyetlerini yerine getirmede karşılaşılan sorunlar: İstanbul Başakşehir ve Bahçelievler ilçelerinde bir anket çalışması. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 5(1), 18-34. Erişim adresi: dergipark.org.tr/tr/pub/ihssr/issue/58048/913712
- Gerekan, B. and Pehlivan, A. (2010). Kamu iç denetim elemanlarının iş tatmin düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 29-54. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akuiibfd/issue/1625/20361>
- Graham, S. (2009). The effects of different conflict management styles on job satisfaction in rural healthcare settings. *Economics & Business Journal*, 2(1), 71-85. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/310714969>
- Güdek, O. (2018). *Sözsüz iletişim unsurlarının işgören motivasyonuna etkisi: otel işletmelerine yönelik bir çalışma* (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Gül, B. (2021). *Bankacılık sektöründe performansa etkisi açısından iş tatmini: bir kamu bankası iş tatmini araştırması* (Yüksek lisans tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Güney, S. (2001). *Yönetim ve organizasyon*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- İşcan, F. and Timuroğlu, M. K. (2007). Örgüt kültürünün iş tatmini üzerindeki etkisi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21, 122-129. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2691/35400>
- Karcıoğlu, F. and Alioğulları, Z. D. (2012). Çatışmanın nedenleri ve çatışma yönetim tarzları ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (3-4), 215-237. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2707/35546>
- Karcıoğlu, F., Gövez, E. and Kahya, C. (2011). Yöneticilerin iletişim tarzı ve kullandıkları çatışma yönetim stili arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 327-340. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2827/38306>
- Karip, E. (1999). *Çatışma yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Karip, E. (2015). *Çatışma yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kassim, M. A. M., Manaf, A. H. A., Safizal, M., Osman, A. A. and Salahudin, S. N. (2018). Conflict management styles and job satisfaction: A study among Malaysian public universities academicians. *Asian Journal of Social Science and Humanities*, 7(4), 2-11. doi:10.1051/mateconf/201815005012
- Kaya, F. Ş., Yıldız, B. and Yıldız, H. (2013). Herzberg'in çift faktör kuramı açısından ilköğretim I. kademe öğretmenlerin motivasyon düzeylerinin değerlendirilmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 39, 1-18. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32923/365726>

- Kazanç, H. (1998). *Kamu kuruluşlarında iş tatmini ve Tübitak örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Koçak, Z. B. and Aktaş, M. A. (2019). Çatışma ve çatışma yönetimi kavramlarına güncel bir bakış. *Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 13-137. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nohusosbil/issue/50445/649742/>
- Koçel, T. (2007). *İşletme yöneticiliği, yönetim ve organizasyon-organizasyonlarda davranış-klasik-modern-çağdaş yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Mehra, A., Kilduff, M. and Brass, D. J. (2001). The social networks of high and lowSelf-monitors: implications for workplace performance. *Administrative Science Quarterly*, 46(1), 121-146. doi:10.2307/2667127
- Nelson, L. D. and Quick, C. J. (2009). *Understanding organizational behavior*. USA: South-Western Publications.
- Nergiz, E. and Yılmaz, F. (2016). Çalışanların iş tatmininin performanslarına etkisi:Atatürk Havalimanı gümrüksüz satış işletmesi örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14, 50-79. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iibfdkastamonu/issue/29650/318426>
- Oruç, E. (2020). Türkiye’de işe yabancılaşma (work alienation) literatürüne ilişkin betimsel bir inceleme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 327-351. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/58743/685816>
- Öz. B. and Çeviren. S. (2017). Muhasebe meslek mensuplarında tükenmişlik sendromu: Mersin örneği. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 41-59. doi: 10.25287/ohuiibf.309785
- Özkalp, E. and Kirel, Ç. (2001). *Örgütsel davranış*. Eskişehir: ETAM Matbaa.
- Özpehlivan, M. (2018). İş tatmini: Kavramsal gelişimi, bireysel ve örgütsel etkileri, yararları ve sonuçları. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 43-70. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbder/issue/42811/474446>
- Prawiti, M. A. (2017). *A Study of Conflict Management Style and Employee’s JobSatisfaction At Karimun General Hospital (Indonesia)* (Yüksek Lisans Tezi), Malaysia: Faculty of Management Universiti Teknologi Malaysia. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/349240915>
- Recepoğlu, S. (2021). *Örgütsel çatışma ve yönetiminin iş performansına etkisi: Ankara ili konaklama işletmeleri örneği*. (Yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın.
- Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Seval, H. (2006). Çatışmanın etkileri ve yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 245-254. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/manassosyal/issue/49951/640214>
- Spector Paul, E. (1997). *Job satisfaction application assesment, causes and consequences advanced topics in organizational behavior*, USA: Thousand Oaks.

- Szilagy, A. D. and Wallace. M. J. (1980). *Organizational Behavior and Performance*, California: Goodyear Publishing Company.
- Şimşek, M. Ş. (1998). *Yönetim ve organizasyon*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Şimşek, M. Ş. (2002). *Yönetim ve organizasyon*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Şimşek, M. Ş. and Çelik, A. (2018). *Yönetim ve organizasyon*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Şimşir, İ. and Seyran, F. (2020). İş tatmininin önemi ve etkileri. *Meyad Akademi*, 1(1), 25-42. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/meyadakademi/issue/62718/949163>
- Tekarslan, E., Kılınç, T., Şencan. H. and Baysal. A. C. (2000). *Davranışın sosyal psikolojisi*. İstanbul: İ.U. İşletme Fakültesi Yayını.
- Thakore, D. (2013). Conflict and conflict management. *IOSR Journal of Business and Management*, 8(6), 7-16. Erişim adresi: <https://www.iosrjournals.org/iosr-jbm/papers/Vol8-issue6/B0860716.pdf>
- Thomas, K. W. and Ruble Thomas, L. (1977). Support a two-dimensional model of conflict behavior. *Organizational Behavior and Human Performance*, 16, 143-155. doi: 10.1016/0030-5073(76)90010-6
- Tuğlu, A. (1996). *Örgütsel çatışma ve yönetimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tulunay, N. (1990). *Örgüt içi çatışmalar ve çatışma çözüm yöntemleri ile ilgili bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tümgan, C. (2007). *Kamu örgütlerinde motivasyon ve iş tatmini* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Genişletilmiş Özet

Amaç

İlgili yazın tarandığında çatışma ve tatmin konulu çalışmalar çoğunlukla eğitim ve sağlık sektörü için yapıldığı görülmüştür. Muhasebe sektörü ve çalışanları açısından çatışma yönetiminin iş tatminine olan etkisi alanında yeterli sayıda çalışma olmadığı görülmüştür. Muhasebe sektörü insanlarla sürekli iletişimde olmayı gerektirir. Hem bu sebeple hem de stresin, tükenmişliğin, iş yoğunluğunun fazla olmasından dolayı çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bir sektördür. Bu çalışmanın amacı, hem ilgili literatürde fark edilen bu boşluğun doldurarak literatüre katkı sağlamak, hem de muhasebe sektöründeki çalışanların çalışanların (mali müşavirler, stajyerler ve muhasebe elemanları) yapıcı, uyumlu, uzlaşmacı, kaçınmacı ve zorlayıcı çatışma yönetimi stratejileri ile iş tatminleri arasında bir etki olup olmadığını ve bu etkinin ne şekilde olduğunu tespit etmektir. Demografik özelliklerden; cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, mesleki tecrübe ve meslek değişkenlerinin iş tatmini, çatışma yönetimi, uyumlu, yapıcı, zorlayıcı, kaçınmacı ve uzlaşmacı çatışma yönetimi stratejileri ile arasındaki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çatışmanın, stresin ve anlaşmazlıkların yoğun şekilde yaşandığı muhasebe sektörü için referans niteliğinde olması amaçlanmıştır.

Yöntem

Türkiye'de faaliyet gösteren 451 muhasebe meslek mensubuna çevrim içi anket uygulanmış ve 403 anket analize tabi tutularak veriler SPSS 25 programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden olan anket tekniği kullanılmış ve ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. Ölçeklerin faktör yükleri incelenmiş, ardından iş tatmini ve çatışma yönetimi stratejileri ölçeklerinin güvenilirlik ve normal dağılım analizleri yapılmıştır. İş tatmini ölçeği ve çatışma yönetimi stratejileri ölçeği -3 ve +3 aralığında normal dağılım gösterdiği için analizler parametrik testler ile gerçekleştirilmiştir. İş tatmini ölçeğinin yapıcı, uyumlu, zorlayıcı, kaçınmacı ve uzlaşmacı alt ölçekleri ile çatışma yönetimi stratejileri ölçeği arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır ve ardından regresyon analizi uygulanmıştır.

Bulgular

Elde edilen bulgulara göre, çatışma yönetiminin iş tatmini üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, yapıcı, uyumlu, uzlaşmacı, kaçınmacı ve zorlayıcı çatışma yönetimi stratejilerinin de iş tatmini üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Ek olarak, çalışanların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, mesleki tecrübe ve mesleği de incelenmiştir. Cinsiyet, medeni durum, yaş ve eğitim düzeyi değişkenleri için iş tatmini, çatışma yönetimi, yapıcı çatışma yönetimi, uyumlu çatışma yönetimi, zorlayıcı çatışma yönetimi, kaçınmacı çatışma yönetimi ve uzlaşmacı çatışma yönetimi ölçekleri ile aralarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmaması, iş tatmini, çatışma yönetimi ve çatışma yönetimi stratejilerinin puanlarının birbirine yakın olduğunu göstermektedir.

Mesleki tecrübe değişkeni ve iş tatmini, çatışma yönetimi, yapıcı çatışma yönetimi, zorlayıcı çatışma yönetimi, kaçınmacı çatışma yönetimi ve uzlaşmacı çatışma yönetimi ölçekleri ile aralarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülürken, uyumlu çatışma yönetimi ile aralarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Uyumlu çatışma yöntemini en fazla kullananların meslek tecrübesi 5-9 yıl olduğu görülmektedir, bunu sırayla 10 yıl ve üzeri ardından 0-4 yıl mesleki tecrübe takip etmektedir.

Meslek; meslek değişkeni ve iş tatmini, çatışma yönetimi, yapıcı çatışma yönetimi, uyumlu çatışma yönetimi, kaçınmacı çatışma yönetimi ve uzlaşmacı çatışma yönetimi ölçekleri ile aralarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülürken, zorlayıcı çatışma yönetimi ile aralarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Zorlayıcı çatışma yönetimindeki anlamlı farklılık “aday meslek mensubu (stajyer) ” ile “ serbest muhasebeci mali müşavir ” arasında görülmektedir. Zorlayıcı çatışma yöntemini en fazla kullananların mali müşavir mesleğine sahip olduğu görülmektedir bunu sırasıyla muhasebe meslek elemanı ve stajyer takip etmektedir.

Sınırlılıklar

Bu çalışma Türkiye genelinde görev yapmakta olan serbest muhasebeci mali müşavirler, aday meslek mesupları (stajyerler) ve muhasebe meslek elemanları ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla yeminli mali müşavirleri kapsamamaktadır.

Öneriler

Yeminli mali müşavirler çalışmanın dışında tutulmuştur dolayısıyla gelecek araştırmalarda gruba yemin mali müşavirlerin de dahil edilmesi önerilmektedir. Ayrıca, değerlendirmelerde bölgelerin esas alınması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, gelecekte yapılacak olan çalışmaların farklı sektörlerde örneğin, stresin ve çatışmaların yoğun şekilde yaşandığı çağrı merkezleri çalışanları üzerinde de yapılması önerilmektedir.

Özgün Değer

Bu çalışmada, mesleğin getirdiği yüklerden dolayı stresin, anlaşmazlıkların ve çatışmaların yoğun şekilde yaşandığı muhasebe sektörü çalışanlarının çatışma yönetimi stratejilerinin iş tatminlerine etkisi analiz edilmiştir. Bu açıdan hem çatışma yönetimi stratejileri ve iş tatmini literatürünü hem de muhasebe sektörü literatürünü geliştiren bir çalışma ortaya konmuştur.

Araştırmacı Katkısı: Dilan ÜLKER (%50), Muhammed Kürşat TİMURÖĞLU (%50).

Muhasebe İhtiyatlılığı ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi: BİST Banka Endeksi Üzerinde Bir Araştırma ¹

İrem ÖZCAN ²

Başvuru Tarihi: 17.03.2024

Kabul Tarihi: 04.07.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Çalışmanın amacı, mevduat bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk performanslarının muhasebe ihtiyatlılığı üzerindeki etkisini ölçmektir. Bu amaçla BİST banka endeksinde yer alan 9 mevduat bankasının 2013-2022 yıllarına ait bilgileri üzerinden panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Muhasebe ihtiyatlılığının ölçümü için Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı, kurumsal sosyal sorumluluk performans ölçümü için Kinder, Lydenber ve Domini endeksi kapsamında toplum ilişkileri, cinsiyet eşitliği, çevre, çalışan ilişkileri ve insan hakları ölçütleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kurumsal sosyal sorumluluk performans ölçütlerinden cinsiyet eşitliği, çalışan ilişkileri ve insan hakları ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Toplum ilişkileri ve çevre ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında ise istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Muhasebe İhtiyatlılığı, Bankalar, Panel Veri Analizi

Atıf: Özcan, İ. (2024). Muhasebe ihtiyatlılığı ve kurumsal sosyal sorumluluk ilişkisi: BİST banka endeksi üzerinde bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 897-922.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, iremozcan@halic.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0991-3848

The Relationship Between Accounting Conservatism and Corporate Social Responsibility: A Research on BIST Bank Index

İrem ÖZCAN³

Submitted by: 17.03.2024

Accepted by: 04.07.2024

Article Type: Research Article

Abstract

This study aims to measure the impact of deposit banks' corporate social responsibility performance on accounting conservatism. For this purpose, a panel data analysis was conducted on the data from 9 deposit banks in the BIST bank index for the years 2013-2022. The market Value/Book Value ratio was used as an indicator of accounting conservatism, and community relations, gender equality, environment, employee relations, and human rights criteria were used within the scope of the Kinder, Lydenber, and Domini index as corporate social responsibility performance. According to the results, a statistically significant and negative relationship was found between gender equality, employee relations, human rights and accounting conservatism. There is no statistically significant relationship between community relations and environment and accounting conservatism.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Accounting Conservatism, Banks, Panel Data Analysis

³ Haliç University, Faculty of Business Administration, Department of Business Administration, iremozcan@halic.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0991-3848

Giriş

İşletmelerin mal ve/veya hizmet üretmek ve satmak, istihdam ve sosyal güvence sağlamak, vergi aracılığıyla devletin bütçe gelirinin artmasına katkıda bulunmak ve sosyal sorumluluk faaliyetleri gerçekleştirmek gibi doğrudan veya dolaylı olarak topluma birçok faydası bulunmaktadır. Ancak işletme faaliyetleri sonucunda insan yaşamını ve doğal çevreyi tehdit edebilecek pek çok olumsuz etken de meydana gelebilmektedir. İşletmelerin insan yaşamına ve doğal çevreye zararlı faaliyetlerinin sınırlandırılması yönündeki talepler ve baskılar neticesinde kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramı ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Günümüzde işletmeler tarafından KSS faaliyetlerine verilen önemin gittikçe arttığı görülmektedir. Bu durum, tüketicilerin ürün ve hizmet alımlarında daha bilinçli hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Tüketiciler satın aldıkları ürün ve hizmetlerden elde ettikleri faydanın yanı sıra ilgili ürün ve hizmetlerin üretim ve satış süreçlerinde insan yaşamına ve doğal çevreye verilen zararı da göz önünde bulundurmaktadır. Tüketicilerin bu tutumu işletmelere çok daha fazla sorumluluk yüklemektedir. KSS faaliyetlerinin birincil önemi çevreye verilen zararların ortadan kaldırılması veya asgari düzeye indirilmesi ile her türlü doğa unsurunun gelecek nesillere aktarımının sağlanması olmakla birlikte KSS faaliyetleri işletmelerin sürdürülebilirliği açısından da tartışılmaz bir öneme sahiptir.

İşletmeler finansal verilerinin yanı sıra faaliyet raporu, entegre rapor, sürdürülebilirlik raporu veya KSS raporu aracılığıyla çevresel ve sosyal faaliyetlerin kamuya iletilmesini amaçlamaktadır. Çünkü KSS, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışının dışı vurumudur (Kaya ve Yazan, 2017, s. 17). Bu bağlamda gerçeğe uygun finansal raporlar hazırlamak ve sunmak KSS faaliyetlerinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. KSS anlayışının ve uygulamalarının gelişmesiyle birlikte kazanç yönetimi uygulamalarıyla finansal tablo manipülasyonlarının önüne geçilmesi beklenmektedir. Dolayısıyla, KSS faaliyetleri ve açıklamaları ile finansal bilgiler arasında bir ilişki olduğu açıktır. Bu bağlamda işletmelerin KSS faaliyetlerini açıklama düzeyinin finansal performans ve finansal bilgi açıklama kalitesi ile ilişkini ölçen çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda, esas olarak potansiyel yatırımcılara odaklandığı düşünülen KSS açıklamaları, işletmelerin itibarını ve güvenilirliğini de arttırmaktadır (Huang ve Watson, 2015, s. 3). KSS sayesinde işletme ile işletmeye borç verenler arasındaki bilgi asimetrisi ve yöneticiler ile diğer iç paydaşlar arasındaki çıkar çatışmaları azaltabilmektedir. Böylece yüksek kalitede KSS performansı ve açıklamaları özsermaye maliyetlerini azaltabilmekte, yatırım verimliliğini ve paydaş ilişkilerini olumlu yönde etkileyebilmektedir. Ancak KSS açıklamalarının işletmelerin çevreye olan zararlı faaliyetlerini değiştirmesini sağladığı bilinmekle birlikte kurumsal kârlılığı azaltabileceği ve hissedarların çıkarlarına zarar verebileceği de ileri sürülmektedir (Chen vd., 2018, s. 186). Bunlara ek olarak KSS, yalnızca işletmelerin finansal ve finansal olmayan alanlardaki gelişimini değil, aynı zamanda sürdürülebilir küresel kalkınmayı da etkilemektedir. Özetle, finansal olmayan bir faktör olarak KSS, paydaş ilişkileri başta olmak üzere işletmelerin tüm yönleriyle yakından ilgilidir ve finansal bilgilerle güçlü bir bağlantıya sahiptir.

Finansal bilgilerin açıklanma kalitesi üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olan muhasebe ihtiyatlılığı, işletmeye özgü bilgilerin işletme dışı paydaşlara aktarılmasını kolaylaştıran ve kaliteli bir bilgi ortamı yaratan uzun vadeli bir uygulamadır (Hu vd. 2014, s. 33). Ancak muhasebe ihtiyatlılığının uygulanıp uygulanmaması gerektiği konusunda iki farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, muhasebe bilgilerine yanlışlık getirebileceği ve dolayısıyla tarafsızlığı etkileyebileceği düşüncesiyle muhasebe ihtiyatlılığından gerçeğe uygun değer muhasebesine geçişi savunan bakış açısıdır. Bu görüşe göre ihtiyatlılık, gerçek finansal bilgileri yansıtmada hususunda gerçeğe uygun değer muhasebesi gereğince yapılan raporlamaya nazaran daha geride kalmakta ve yatırımcı ile iç ve dış paydaşları işletme hakkında gerçek bilgiye ulaşma konusunda sınırlamakta ve hatta engellemektedir (Ertuğrul, 2014, s. 215). Diğer taraftan ihtiyatlılığın, fırsatçı yönetim davranışlarını ve değerlendirme tahminlerinde yanlışlığı sınırlandırması sebebiyle yöneticilerin finansal tabloları manipüle etme eğilimlerini azalttığı ileri sürülmektedir. Muhasebe ihtiyatlılığının uygulanması gerektiğini savunan bu görüşe

göre işletmeler finansal ve finansal olmayan olumlu faaliyet sonuçlarını raporlama eğilimi gösterirken, olumsuz gelişmeleri raporlamaktan kaçınılabilmektedirler. Yatırımcılar ise işletmelerin kazançlarından ziyade kayıplarına daha duyarlıdır. Kurumsal bilgilerin açıklanması ve yatırımcıların korunmasında önemli bir rolü olan muhasebe ihtiyatlılığı, işletmelerin olumsuz operasyonel gelişmelerinin yatırımcılar tarafından anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Shen vd. 2021, s. 1838).

Bu çalışmada KSS kavramı, KSS performansının ölçümü, muhasebe ihtiyatlılığı ve KSS ilişkisi açıklanmıştır. Çalışmanın amacı, işletmelerin KSS performanslarının muhasebe ihtiyatlılığı üzerindeki etkisinin ölçülmesidir. Bu amaçla Türk bankacılık sektöründe faaliyet gören 9 mevduat bankasının KSS performanslarının ölçümü için Kinder, Lydenber ve Domini (KLD) endeksi kullanılmıştır. Çalışma kapsamına alınan mevduat bankalarının muhasebe ihtiyatlılığının ölçümünde ise Piyasa Değeri/Defter Değeri (PD/DD) verileri kullanılmıştır. KSS performansı ve muhasebe ihtiyatlılığı arasındaki ilişki üzerinden çeşitli hipotezler kurulmuş ve panel veri analizi için model oluşturulmuştur. Panel veri analizi bulgularının sunulmasının ardından elde edilen sonuçlar literatürdeki benzer çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

KSS Kavramı ve Bankalarda KSS Raporlaması

KSS kavramı 1920'li yıllarda ortaya çıkmıştır ve 1929 Ekonomik Buhranı ile kullanımı yaygınlaşmıştır. İşletmelerin temel amacı olan kâr elde etmenin dışında içinde buldukları topluma karşı çeşitli yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu bağlamda KSS, işletmelerin topluma ve içinde buldukları çevreye karşı zararlı etkilerini ortadan kaldıran ya da asgari düzeye indiren ve uzun vadede sürdürülebilir olan faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Mohr vd. 2001, s. 47).

Dijital dönüşüm bağlamında KSS, emek ile teknoloji arasındaki ilişkiye rehberlik etmek ve yeni teknolojilerin etik kullanımını şekillendirmek üzere kurumsal, kişisel ve sosyal düzeylerdeki ahlaki hususları birleştirmektedir. Dış paydaşların dijital teknoloji kullanımı arttıkça, finansal bilgi anlayışı ve finansal karar verme yetenekleri gelişmektedir. Bu durum kurumsal finansal bilgilerin açıklanmasına yönelik artan gereksinimlerin karşılanmasına katkıda bulunmaktadır. Yüksek düzeyde ve kalitede yapılan KSS açıklamaları, bilgi asimetrisini düşürerek, yatırım verimliliğini arttırmaktadır. Böylece işletmelerin özsermaye maliyetleri, kredi maliyetleri ve risk primleri düşebilmektedir (Gong ve Ho, 2018, s. 627).

Uluslararası literatürde işletmelerin KSS açıklamaları ile finansal bilgi açıklamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğunu savunan çok sayıda çalışma mevcuttur. İlgili çalışmalarda, güçlü KSS itibarına sahip işletmelerin düşük KSS itibarına sahip işletmelere göre daha yüksek kalitede finansal bilgi açıklama potansiyeline sahip olduğu savunulmaktadır (Labelle vd. 2010, s. 337; Kim vd. 2012, s. 763; Prior vd. 2008, s. 163). Finansal tablo kullanıcılarının ihtiyatlılığa ilişkin değerlendirme yapmalarını kolaylaştıran, finansal tablolar hakkında doğru bilgi elde etme olanaklarını artırarak en uygun kararları vermelerini sağlayan KSS bilgileri, finansal bilgilerin özellikleri ve kalitesi üzerinde etkili olabilmektedir.

Türkiye'de KSS faaliyetlerinin tarihsel geçmişi 1970'li yıllara dayanmakla birlikte KSS raporlaması 2000'li yıllarda ortaya çıkmıştır (Akmeşe, 2015, s. 137). Para piyasalarında yaşanan serbestleşmeyle beraber zaman içerisinde Türk bankacılık sektöründe önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Kurumsal yapılarında yaşanan değişim ve artan hizmet kalitesi ile bankaların ekonomik büyüme potansiyeli artarak devam etmektedir. Sektörde yaşanan ekonomik büyüme, sosyal sorumluluk uygulamaları ve bu uygulamaların raporlanmasına ilişkin beklentileri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, ekonominin temelini oluşturan bankalar uluslararası standartlara uyum sağlamak amacıyla KSS faaliyetlerine yönelik raporlama gerekliliklerini yerine getiren öncü kurumlar olmuşlardır. Zaman içerisinde ülkemizde faaliyet gösteren bankaların sürdürülebilirlik ve KSS raporları kapsamında KSS faaliyetlerini raporlama düzeylerinde önemli bir artış meydana gelmiştir.

Ekonomik, sosyal ve çevresel performansa ilişkin genel kabul görmüş bir raporlama çerçevesi sunma amacını taşıyan Global Reporting Initiative (GRI) standartları tüm sektörlerdeki işletmeler için tasarlanmıştır (Aksoy, 2013, s. 39). Ancak sektörel bazda birtakım beklenti ve talepleri karşılamak için eklentiler gerekli olmuştur. Bu sektörlerden biri olan finans sektörü için de sürdürülebilirlik ve KSS faaliyetlerine yönelik bilgilerin şeffaflığı hususundaki beklentilerin yüksek olması ve daha etkin bir raporlama ile sürdürülebilirlik etkisini artırma potansiyelinin bulunması nedeniyle standart kapsamına ilaveler yapılmıştır (Akmeşe, 2015, s. 113). Bu bağlamda bankaların KSS açıklamalarında finansal servisler, ekonomik, çevresel ve insan hakları kapsamındaki bilgilerin yer alması beklenmektedir. Çalışmada incelenen bankaların ilgili raporlarında söz konusu bilgilere ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

KSS Performansının Ölçümü

Dünya genelinde KSS faaliyetlerine verilen önemin gittikçe artmasıyla birlikte söz konusu uygulamaların ölçümü ve denetimi zorunlu hale gelmiştir. KSS'nin ölçümüne ilişkin genel kabul görmüş bir ölçüm tekniği bulunmamaktadır. Ancak uluslararası ve ulusal literatürde KSS ölçümü için sıklıkla kullanılan birkaç ölçüm tekniği söz konusudur. Bu teknikler; itibar endeksi ve KLD endeksidir. Ayrıca zehirli atık envanteri ve içerik analizi aracılığıyla yapılan değerlendirmeler bulunmaktadır (Sarıkaya ve Akarca, 2011, s. 65).

Uluslararası ve ulusal literatürde KSS faaliyetlerinin ölçümünde itibar endeksi kapsamında sıklıkla kullanılan iki ayrı endeks bulunmaktadır. Bunlar Moskowitz (1972) tarafından geliştirilen ve Fortune Dergisi'nin her yıl oluşturduğu itibar endeksleridir. İşletmelerin KSS farkındalığı, kurumsal bağlılık ve finansal performans arasındaki ilişkiyi ölçen Moskowitz, çeşitli anket ve görüşmeler yoluyla elde ettiği veriler üzerinden regresyon ve korelasyon analizleri gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda, KSS farkındalığı, kurumsal bağlılık ve finansal performans arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Moskowitz tarafından oluşturulan bu endeks daha sonra Vance (1975) ve Alexander ile Buchholz (1978) tarafından da kullanılmıştır. Fortune Dergisi'nin "Amerika'nın En Beğenilen Şirketleri" araştırmasına dayanan Fortune itibar endeksi akademik çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Sektörel ayrımların yer aldığı çalışmada, geniş örneklem ölçülerinin kullanıldığı anketler yapılmaktadır. Üst düzey yöneticiler, genel müdürler ve finansal analistlerin katılım sağladığı ankette, her yıl 30 endüstriden 300 işletme hakkında 8 boyuttan oluşan KSS faaliyetlerine yönelik itibar özellikleri sorulmaktadır (Özbay ve Selvi, 2014, s. 13).

KLD endeksi, Amerika'nın hisse senetleri piyasasının %80'ini oluşturan büyük ölçekli işletmeler üzerinden gerçekleştirilen ve 1990 yılında kullanılmaya başlanan bir endekstir. KLD endeksinde toplum ilişkileri, cinsiyet eşitliği, çalışan ilişkileri, insan hakları, ürün ve hizmetlere ilişkin kalite ve güvenlik, çevre ve kurumsal yönetim konularında olumlu sicile sahip olma kriterleri incelenmektedir. Bu kriterler derecelendirme ölçütü olarak ifade edilmektedir. Her bir derecelendirme ölçütü için değerlendirme yapılırken etkinlik ve sorun puanı verilmektedir. Orta düzey etkinlikler 1 puan, güçlü etkinlikler 2 puan, orta düzey sorunlar -1 puan, güçlü sorunlar ise -2 puan olarak değerlendirilmektedir. Yapılan incelemelerde ilgili kriterler için etkinlik veya sorun olarak değerlendirilebilecek bir veriye ulaşılamamışsa 0 puan verilmektedir (Turban ve Greening, 1996, s. 662).

Zehirli atık envanteri, doğaya atılan zehirli atıkların envanterini oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu envanter, hava, su ve toprak kullanımı ile tehlikeli atıkların yok edilmesine yönelik raporlanan bilgilerden oluşmaktadır. Bir kirlilik hesaplama sistemi olan zehirli atık envanteri, bireyler, sivil toplum örgütleri, çevreci gruplar, hükümetler, avukatlar, yatırım danışmanları ve medya tarafından düzenli olarak kullanılmaktadır (Griffin ve Mahon, 1997, s. 15).

İçerik analizi aracılığıyla yapılan değerlendirmelerde, işletmelerin yıllık raporları başta olmak üzere çeşitli yayınları üzerinden KSS faaliyetlerinin ölçümü yapılmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin kendi sağladığı bilgilere dayanan bir değerlendirme yöntemidir. 1980'li yılların başında geliştirilen içerik analizi, muhasebe alanındaki çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. KSS faaliyetlerine ilişkin içerik analizlerinde, incelenen raporlarda yer alan toplumsal bilgiler özetlenerek sayısal göstergelerle sunulmaktadır (Igalens ve Gond, 2005, s. 134).

Muhasebe İhtiyatlılığı ve KSS İlişkisi

Muhasebe ihtiyatlılığının ölçümüne ilişkin literatürde yer alan farklı modeller bulunmaktadır. Bu modellerden ilki ve en sık kullanılanı Feltham ve Ohlson (1995) tarafından geliştirilen PD/DD modelidir. Bu modele göre, piyasa değeri muhasebe verilerinin bir yansımasıdır ve piyasa değerinin defter değerinden yüksek olması halinde ihtiyatlı muhasebe uygulamalarının varlığı söz konusudur. İhtiyatlı muhasebe uygulamalarının varlığı, işletmelerin piyasadaki gerçek ekonomik değerlerinin daha altında bir defter değerine sahip olmalarına, bir diğer ifade ile piyasa değerinin defter değerini aşmasına sebep olmaktadır. Çünkü ihtiyatlılık gereğince, giderlerin ve zararların erken muhasebeleştirilmesi ile gelirlerin ertelenmesi işletme varlıklarının olduğundan daha az ve borçlarının olduğundan daha fazla gösterilmesine sebep olmaktadır. Böylece işletmelerin piyasa değerine kıyasla defter değeri eksik raporlanmakta ve piyasa değeri ile defter değeri arasındaki fark açılmaktadır (Düzer, 2023, s. 41). Bu varsayım, ihtiyatlı muhasebe uygulamalarının varlığı halinde piyasa değerinin defter değerini aşmasıyla birlikte yüksek bir PD/DD oranına sahip olan işletmelerde ihtiyatlılık seviyesinin de yüksek olduğunu ve işletmenin daha ihtiyatlı bir finansal raporlama politikasına sahip olduğunu ifade etmektedir. Muhasebe ihtiyatlılığının ölçülmesine ilişkin uluslararası literatürde yer alan çok sayıda çalışmada yaygın olarak PD/DD modeli kullanılmıştır (Givol ve Hayn, 2000; Roychowdhury ve Watts, 2007; Lara, Osmo ve Penalva, 2009; Gör ve Tekin, 2018; Hansen vd., 2018; Cengiz, 2019; Gülhan ve Karaarslan, 2020; Düzer, 2023).

İhtiyatlı muhasebe uygulamalarında ve kazanç kalitesinin ölçümünde kullanılan kazançların asimetrik zamanlılığı kavramı, belirli bir dönemde aynı büyüklüğe sahip pozitif ve negatif hisse getirilerinin kâr rakamlarına aynı düzeyde yansıtılmaması olarak ifade edilmektedir. Basu (1997) tarafından geliştirilen kazançların asimetrik zamanlılığı modeline göre finansal tabloların hazırlanması sürecinde negatif ekonomik olayların pozitif ekonomik olaylardan daha hızlı bir şekilde kazanç rakamlarına yansıtılacağı uygulamalar kullanılmaktadır (Büyükkurt, 2021: 89). Kazançların asimetrik zamanlılığı modelindeki bağımsız değişkeni değiştirerek, ekonomik olayların etki düzeyini ortaya koymak için hisse senedi getirileri yerine nakit akışlarını kullanan Ball ve Shivakumar (2005) asimetrik tahakkukların nakit akışlarına oranı modelini geliştirmiştir. Bu modele göre ihtiyatlılığın temeli tahakkuklardır ve bu nedenle kârın yalnızca tahakkuk bileşeni üzerinden ölçümü yapılmalıdır.

Muhasebe ihtiyatlılığının ölçümünde kullanılan bir diğer model faaliyet dışı negatif tahakkuklar modelidir. Givol ve Hayn (2000) tarafından geliştirilen modelde, faaliyet dışı gerçekleşen negatif tahakkukların zaman içerisindeki birikimi ihtiyatlı muhasebe ölçüsü olarak ifade edilmiştir (Türkoğlu ve Bekçi, 2023, s. 482). Modele göre, tahakkuk ilkesi kullanılarak ekonomik kazançların kaydedilmesi ertelenmekte ve ekonomik kayıpların kaydedilmesi hızlandırılmaktadır. Kayıpların zamanında muhasebeleştirilmesi ve kazançların kademeli olarak kaydedilmesi zaman içerisinde negatif tahakkuk farkı ortaya çıkartmaktadır. Bu fark tutarının fazlalığı, işletmenin muhasebe ihtiyatlılığını uygulama eğiliminin fazla olduğunu göstermektedir. Penman ve Zhang (2002) ise olumlu ve olumsuz ekonomik olayların kaydedilmesi sürecinde ortaya çıkan zaman farkı ile gizli yedeklerin meydana geleceğini ve gizli yedeklerin büyüklüğüne bakılarak işletmelerin ihtiyatlılık seviyelerinin ölçülebileceğini söylemişlerdir. Gizli yedekler ölçüğü olarak adlandırılan bu modele göre gizli yedek miktarının fazla olması daha ihtiyatlı muhasebe politikalarının tercih edildiği anlamına gelmektedir.

İşletmeler tarafından ihtiyatlılık kapsamında yapılan şeffaf açıklamalar ve bilgi edinme maliyetini azaltan finansal raporlar yatırımcıların ilgisini çekmekte ve hisse senedi likiditesi üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır. İşletmelerin yüksek KSS performansına sahip olması yatırımcıları çekmekte ve muhasebe ihtiyatlılığını etkilemektedir. KSS raporlarının yayınlanmasının ardından işletmeleri takip eden analistlerin sayısı artmakta ve bu durum ilgili işletmeler için piyasadaki bilgi asimetrisini azaltmaktadır.

Kısa vadeli kurumsal yatırımcılar çeşitlendirilmiş portföylere sahiptirler ve portföy devir hızları yüksektir. Bu yatırımcılar kısa vadeli yatırım getirilerine odaklı olduklarından çoğu zaman güncel kazanç bilgilerine ihtiyaç duyarlar. Dolayısıyla kısa vadeli ve geçici kurumsal yatırımcı portföyü artan işletmelerin zaman içerisinde daha az muhasebe ihtiyatlılığı sergilediği görülebilmektedir. Bu bağlamda, uzun vadeli kurumsal yatırımcı sayısındaki artış muhasebe ihtiyatlılığının artmasını sağlayabilmektedir.

Muhasebe ihtiyatlılığı ile KSS arasında ilişkiye neden olan bir diğer husus ise piyasa likiditesidir. İşletmelerin şeffaf bir KSS açıklama politikası benimsemesi piyasadaki bilgi asimetrisini azaltarak işlem maliyetlerini düşürebilmektedir. Böylece işletmelere ait hisselerin likiditesi artabilmektedir. Çünkü bilgi asimetrisini azaltan kurumsal yönetim standartlarının benimsenmesi ve uygulanması hisse senedi değerleri üzerinde olumlu etki yaratabilmektedir (Chung vd. 2010: 287).

Literatür Taraması

Bu bölümde KSS ve muhasebe ihtiyatlılığı ile ilgili uluslararası ve ulusal literatürde yer alan çalışmalar incelenmiştir. İlgili çalışmaların büyük bir kısmında KSS ile finansal performans arasındaki ilişkinin analiz edildiği görülmüştür. Çalışmaların bir bölümünde ise KSS ile muhasebe ihtiyatlılığı ve muhasebe ihtiyatlılığı ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu bağlamda, öncelikle KSS ve finansal performans ilişkisine yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalar özetlenmiştir. Daha sonra KSS ile muhasebe ihtiyatlılığı ve muhasebe ihtiyatlılığı ile sürdürülebilirlik arasındaki etkileşimi ölçen çalışmalar özetlenmiştir.

Çelik, Zeytinoglu ve Akarım (2016), 2009-2014 yılları arasında Borsa İstanbul (BİST)'da işlem gören mali sektör dışındaki 160 işletmenin KSS uygulamalarının finansal performans üzerindeki etkisini ölçmüştür. Çalışmadaki bağımsız değişken KSS raporlarının bulunup bulunmaması olarak belirlenmiştir. Bağımlı değişkenler ise aktif kârlılığı ve PD/DD olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, incelenen işletmelerin KSS raporlarının varlığı ile finansal performans arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir.

Han, Kim ve Yu (2016), 2008-2014 yılları arasında Kore Menkul Kıymetler Piyasası'nda listelenen işletmeler için KSS ve finansal performans arasındaki ilişkiyi ölçmüştür. KSS'yi temsilen işletmelerin çevresel, sosyal ve yönetim puanı; finansal performansını temsilen ise işletmelerin özsermaye kârlılığı, PD/DD ve hisse senedi getirisi kullanılmıştır. Çalışma neticesinde finansal performans ile çevresel sorumluluk puanı arasında negatif yönlü ve yönetim sorumluluğu puanı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Sosyal sorumluluk puanı ile finansal performans arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Kaya ve Yazan (2017), KSS ile kazanç yönetimi ve finansal performans arasındaki ilişkiyi ölçtükleri çalışmada, BİST Sınai Endeksi'nde işlem gören 81 işletmenin 2005-2012 dönemindeki verilerini KSS, kazanç yönetimi uygulamaları, finansal performans, denetimde ortaya çıkan zorluklar, borçlanma seviyesinde artış ve sahiplik yapısının yoğunlaşması değişkenleri bağlamında analiz etmiştir. Ulaşılan sonuçlar, analiz edilen işletmelerde KSS uygulamalarının kazanç yönetimini sınırlandırarak muhasebe bilgi kalitesini arttırdığını göstermiştir. Ayrıca finansal performans, denetimde ortaya çıkan zorluklar, borçlanma seviyesinde artış ile kazanç yönetimi arasında pozitif yönlü bir ilişki ve sahiplik yoğunluğu ile kazanç yönetimi arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. KSS ve finansal performans arasında ise anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Adamkaite, Streimikiene ve Rudzioniene (2022), Litvanya enerji sektöründe faaliyet gösteren 9 işletmenin KSS faaliyetleri ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada, işletmelerin 2017-2020 yılları arasındaki KSS raporlarından içerik analizi yöntemi ile hesaplanan KSS puanlarının aktif kârlılığı ve özsermaye kârlılığı üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Analiz sonucunda incelenen işletmelerin KSS puanları ile aktif kârlılığı ve özsermaye kârlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Demir ve Konak (2022), KSS uygulamalarının işletme performansına etkilerini ölçtükleri çalışmada, 2010-2020 yılları arasında BİST Banka Endeksi'nde bulunan bankaların verileri üzerinden panel veri analizi gerçekleştirmiştir. KSS kapsamında yönetsel etkinlikler, hissedarlarla oluşan ilişkiler ve sosyal sorumluluk stratejisine ilişkin puanlar olarak belirlenen bağımsız değişkenlerin firma performansı kapsamında aktif ve özsermaye kârlılığı, Tobins'q ve hisse senetlerinin kapanış fiyatı olarak belirlenen bağımlı değişkenler üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre sürdürülebilirliğe ait değişkenlerin aktif kârlılığı üzerinde pozitif etkisi bulunmaktadır, ancak özsermaye kârlılığı üzerinde yöntem bazında farklı etkileri olduğu tespit edilmiştir.

Coelho, Jayantilal ve Ferreira (2023), 1984-2021 yılları arasında KSS ve finansal performans arasındaki ilişkinin analiz edildiği 53 çalışma için literatür taraması gerçekleştirmiştir. İçerik analizi yöntemi sonuçlarına göre incelenen 53 çalışmada, KSS uygulamalarının ve açıklamalarının finansal performans üzerinde doğrusal bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Yazarlar, inceledikleri çalışmalarda işletmelerin sosyal, çevresel ve yönetim performansları geliştikçe finansal performanslarının arttığı yönündeki çıkarımlara da vurgu yapmıştır.

Kaya ve Akbulut (2021), Türk bankacılık sektöründeki bankaların muhasebe ihtiyatlılığı ile kredi politikaları arasındaki ilişkiyi ve sürdürülebilirlik raporlamasının muhasebe ihtiyatlılığı üzerindeki etkisini incelemiştir. 32 adet mevduat bankasının 1999-2019 yılları arasındaki verileri üzerinden gerçekleştirilen panel veri analizi sonuçlarına göre ihtiyatlı muhasebe uygulamalarının banka kredilerinin arzı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ancak ihtiyatlı muhasebe uygulamaları ile muhafazakarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Düzer (2023) muhasebe ihtiyatlılığı ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, BİST 100 işletmelerinin 2021 yılı verilerini kullanarak regresyon analizi uygulamıştır. İhtiyatlılık göstergesi olarak PD/DD ve sürdürülebilirlik ölçütü olarak Refinitiv tarafından hazırlanan sürdürülebilirlik puanları kullanılmıştır. İşletme büyüklüğü ile ihtiyatlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunduğu belirlenen çalışmada sürdürülebilirlik ve ihtiyatlılık arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Shen vd. (2021), KSS ile muhasebe ihtiyatlılığı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, Çin borsasında faaliyet gösteren işletmelerin 2010-2018 yılları arasındaki verilerini kullanarak regresyon analizi ile en küçük kareler yöntemi gerçekleştirmiştir. Elde edilen sonuçlar, KSS uygulamalarının yatırımcı ilgisini çekerek işletmelerin likiditesi üzerinde olumlu bir etki yarattığını ve KSS'nin muhasebe ihtiyatlılığını önemli ölçüde teşvik ettiğini göstermiştir.

Boulhaga, Elbadran ve Elmassri (2023), KSS ve iç kontrolün muhasebe ihtiyatlılığı üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Fransız SBF 120 endeksinde işlem gören 98 işletmenin 2012-2021 yılları arasındaki verileri üzerinden bir analiz gerçekleştirmiştir. İncelenen işletmelerin sosyal açıdan sorumlu ve güçlü bir iç kontrol sistemine sahip olduğunu vurgulayan yazarlar hem iç kontrol hem de KSS uygulamalarının muhasebe ihtiyatlılığı üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir.

Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

KSS açıklamaları finansal bilgilerin kapsamı dışında olmakla birlikte, muhasebenin desteğine ihtiyaç duymakta ve finansal raporları desteklemektedir. İşletmelerin faaliyet koşulları ve yüksek kârlılık düzeyleri KSS bağlamındaki açıklamalarının düzeylerini arttırabilmektedir. Çünkü yapılan açıklamaların düzeyi, işletmelerin sermaye maliyetini önemli ölçüde azaltabilmekte ve finansman kararlarını etkileyebilmektedir (Shroff vd., 2013, s. 1301). Bu durum, işletmelerin hisse senedi değeri ve getirileri ile yatırımcıların geleceğe yönelik beklentilerini arttırmaktadır. KSS performanslarını raporlayan işletmeler, finansal tablolarının kalitesini iyileştirme konusunda daha güçlü bir motivasyona sahip olabilmektedirler (Kim vd., 2012, s. 763). Bu durum, KSS bilgilerinin açıklanma sıklığının ve kalitesinin artmasını sağlamaktadır (Shen vd. 2021, s. 1845). Bu bağlamda, KSS ile muhasebe verilerinin birbirleri ile yakından ilişkili olduğu söylenebilmektedir.

Çalışmanın amacı, mevduat bankalarının KSS faaliyetlerine ilişkin performanslarının muhasebe ihtiyatlılığı üzerindeki etkisini ve bu etkinin yönünü araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma kapsamına alınan mevduat bankalarının 2013-2022 yılları arasında yayınladıkları ve KSS faaliyetlerinin sunulduğu faaliyet raporları, entegre raporları ve sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. PD/DD verileri Finnet 2000 Plus programından elde edilmiştir.

Bu çalışmanın analizi KSS faaliyetlerinin raporlanmasına öncülük eden bankalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın kapsamı, BİST banka endeksinde bulunan bankalardan oluşmaktadır. Ancak Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş., Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. ve Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş. faaliyet alanlarının farklı olması nedeniyle çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır ve bu durum çalışmanın ilk kısıtını oluşturmuştur. Çalışma kapsamı nihai olarak BİST banka endeksinde yer alan mevduat bankalarını içermektedir. Çalışmada analiz kapsamına alınan mevduat bankaları ve PD/DD verileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Araştırma Kapsamındaki Mevduat Bankaları ve PD/DD Oranları

Bankalar	Banka Kodu	PD/DD									
		2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013
Akbank T.A.Ş.	AKBNK	0,66	0,49	0,57	0,78	0,63	0,97	0,97	1,00	1,38	1,26
ICBC Turkey Bank A.Ş.	ICBCT	3,44	3,13	4,25	3,6	3,76	3,59	1,72	1,86	1,28	0,75
QNB Finansbank A.Ş.	QNBFB	4,05	5,95	12,27	7,53	2,07	1,52	1,49	1,88	1,02	0,92
Şekerbank T.A.Ş.	SKBNK	1,21	0,64	1,07	0,77	0,54	0,78	0,54	0,77	0,84	1,01
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	GARAN	0,83	0,59	0,7	0,87	0,72	1,09	0,9	0,97	1,49	1,29
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	HALKB	0,73	0,26	0,32	0,23	0,3	0,53	0,55	0,67	1,05	1,07
Türkiye İş Bankası A.Ş.	ISCTR	0,67	0,37	0,46	0,49	0,41	0,73	0,65	0,65	1,03	0,89
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	VAKBN	0,79	0,28	0,4	0,42	0,34	0,73	0,57	0,57	0,83	0,76
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	YKBNK	0,79	0,45	0,55	0,51	0,35	0,63	0,57	0,62	1,05	0,93

Çalışmanın ikinci kısmı ise analiz kapsamına alınan mevduat bankaları için incelenen rapor türlerinin farklı olmasıdır. Entegre rapor, faaliyet raporu ve sürdürülebilirlik raporu içerik açısından birtakım farklılıklar barındırmaktadır. Araştırma kapsamındaki mevduat bankalarının 2013 ve 2022 yılları arasında incelenen rapor türleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Araştırma Kapsamındaki Mevduat Bankalarının İncelenen Rapor Türleri

Banka Kodu	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013
AKBNK										
Entegre Rapor	✓	✓								
Faaliyet Raporu			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sürdürülebilirlik Raporu	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ICBCT										
Entegre Rapor										
Faaliyet Raporu	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sürdürülebilirlik Raporu		✓								
QNBFB										
Entegre Rapor	✓	✓	✓	✓	✓					
Faaliyet Raporu						✓	✓	✓	✓	✓
Sürdürülebilirlik Raporu	✓	✓	✓	✓	✓					
SKBNK										
Entegre Rapor	✓	✓								
Faaliyet Raporu			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sürdürülebilirlik Raporu				✓		✓		✓		
GARAN										
Entegre Rapor	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
Faaliyet Raporu							✓	✓	✓	✓
Sürdürülebilirlik Raporu							✓	✓	✓	✓
HALKB										
Entegre Rapor	✓	✓	✓							
Faaliyet Raporu				✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sürdürülebilirlik Raporu				✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ISCTR										
Entegre Rapor	✓	✓	✓	✓	✓					
Faaliyet Raporu						✓	✓	✓	✓	✓
Sürdürülebilirlik Raporu						✓	✓	✓	✓	
VAKBN										
Entegre Rapor	✓	✓	✓	✓						
Faaliyet Raporu					✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sürdürülebilirlik Raporu					✓	✓	✓	✓	✓	
YKBNK										
Entegre Rapor	✓	✓	✓	✓						
Faaliyet Raporu					✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sürdürülebilirlik Raporu					✓	✓	✓	✓	✓	✓

Çalışmanın Analizi ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, mevduat bankalarının KSS performanslarına ilişkin değerlendirmeler yapılmış ve KSS performanslarının muhasebe ihtiyatlılığı üzerindeki etkisini ölçmek için panel veri analizi uygulanmıştır. Mevduat bankalarının KSS performansının ölçümü için KLD endeksi kullanılmıştır. KLD endeksi işletmeleri sekiz ölçüte göre derecelendirerek çok boyutlu bir değerlendirme sağlamaktadır. Derecelendirilen ölçütlerden beşi, kurumsal strateji üzerinde ortaya çıkan önemli etkiler arasında yer alabilecek temel paydaş ilişkilerini vurgulamaktadır. Söz konusu ölçütler; toplum ilişkileri, cinsiyet eşitliği, çalışan ilişkileri, çevre ile ürün ve hizmet kalitesidir. KSS performansının ölçümünde KLD endeksinin kullanımına ilişkin uluslararası ve ulusal literatürde sıklıkla bu beş ölçütün kullanıldığı görülmektedir (Prahalad ve Hamel, 1994; Waddock ve Samuel, 1997; Kaya ve Yazan, 2017; Ağlargöz ve Akgül, 2019). Ancak bankalarda ürün ve hizmet kalitesinin ölçümü oldukça zordur. Çünkü ürün ve hizmetler birbirine benzer nitelikte olup, diğer sektörlerden farklılık göstermektedir. KOBİ bankacılığı, işletme bankacılığı, tarım bankacılığı ve bireysel bankacılık gibi servislerde yer alan ürün ve hizmet çeşitliliği fazladır ve çoğu banka hizmeti kişi veya kuruma özeldir. Bu nedenle çalışmada, ürün ve hizmet kalitesi derecelendirme ölçütünün kullanımı tercih edilmemiştir. Faaliyet raporları, entegre raporları ve sürdürülebilirlik raporları kapsamında kurumsal yönetim konularında olumlu sicile sahip olma ölçütü ise değerlendirilememektedir. Bu bağlamda, değerlendirilen ölçüt sayısının yetersiz kalmaması adına insan hakları ölçütü çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada nihai olarak seçilen ölçütler; toplum ilişkileri, cinsiyet eşitliği, çevre, çalışan ilişkileri ve insan haklarıdır. İlgili ölçütler için yapılan değerlendirmelerde, orta düzey etkinliklere 1 puan, güçlü etkinliklere 2 puan, orta düzey sorunlara -1 puan, güçlü sorunlara ise -2 puan verilmiştir. Yapılan incelemelerde ilgili ölçüt için etkinlik veya sorun olarak değerlendirilebilecek bir veriye ulaşılamamışsa 0 puan verilmiştir. Puanlamanın öznel yargılardan olabildiğince arındırılabilmesi adına her bir derecelendirme ölçütü için belirlenen alt kriterlerin etkinlik ve sorun puanlarının ortalamaları kullanılmıştır.

Toplum İlişkileri (Community Relations/CR): Bankalar tarafından yapılan eğitim programları, hayır (bağış) işleri, kültürel ve sanatsal etkinlikler kapsamında topluma faydalı olma amacını taşıyan faaliyetleri ifade etmektedir. Bu ölçütte özellikle esnaf ve kadın girişimcilere verilen finansal okuryazarlık eğitimleri, KOBİ'ler için düzenlenen finansal ve dijital dönüşüm eğitimleri ile çocuklara ve gençlere yönelik olarak hazırlanan veri bilimi ve yapay zekâ eğitimleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Akbank T.A.Ş. tarafından kurulan Gençlik Akademisi, QNB Finansbank A.Ş.'nin Minik Eller Büyük Hayaller Platformu ve Türkiye Halk Bankası A.Ş.'nin Halkbank Üreten Kadınlar Akademisi örnek oluşturmaktadır. Toplumsal açıdan sağlanan eğitim desteğine ek olarak ilgili yıllar içerisinde gerçekleştirilen toplam bağış tutarları ile destek olunan kültürel ve sanatsal faaliyetler de değerlendirilmiştir. Örneğin Akbank T.A.Ş. tarafından 1 milyon kitap projesi ile 10 bin aileye 60 bin kitap bağışı, ICBC Turkey Bank A.Ş. tarafından Türk Eğitim Vakfı ve Türk Eğitim Gönülleri Vakfı'na nakdi yardım, Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.'nun çalışanları tarafından İstanbul Maratonu koşusu ile Darüşşafaka ve KAÇUV başta olmak üzere çeşitli sivil toplum kuruluşlarına yardım yapılmıştır ve Türkiye İş Bankası A.Ş. tarafından Geleceğe Orman projesi kapsamında 1 milyondan fazla fidan dikilmiştir.

Eğitim programları kategorisinde kadınlara, gençlere, çocuklara, esnafa ve KOBİ'lere yönelik çeşitli eğitim programları düzenleyen ve eğitim faaliyetleri için yıllık bütçe rakamlarını açıklayan bankalara 2 puan verilmiştir. Eğitim faaliyetlerini gerçekleştiren ancak bu faaliyetlere ilişkin oluşturulan bütçe bilgisine ulaşamayan bankalara ise 1 puan verilmiştir.

Hayır işleri kategorisinde bağış yapılan kurum ya da proje bilgisi ile bağış tutarına ilişkin açıklama yapan bankalara 2 puan; raporlarında bağış ve yardımlara ilişkin politikanın yer aldığı kurumsal internet sitesi bölüm bilgisi bulunmayan bankalara 1 puan verilmiştir. İncelenen raporda konu hakkında herhangi bir açıklama tespit edilemeyen bankalara ise 0 puan verilmiştir.

Topluma değer katma anlayışı ile kültürel ve sanatsal faaliyetlere aynı ve nakdi destek sağladığını belirten bankalara 1 puan ve bu bilgilere ek olarak gerçekleştiren faaliyet sayısı hakkında da bilgi sunan bankalara 2 puan verilmiştir. İlgili kategori hakkında herhangi bir bilgi bulunamayan bankalara ise 0 puan verilmiştir.

Toplum ilişkileri derecelendirme ölçütü kapsamında eğitim programları, hayır (bağış) işleri ile kültürel ve sanatsal etkinlikler için değerlendirme puanlarının ortalamaları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Toplum İlişkileri Derecelendirme Ölçütü Değerlendirme Tablosu

Bankalar	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013
AKBNK	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,3
ICBCT	1,3	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
QNBFB	1,0	2,0	2,0	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
SKBNK	2,0	1,3	1,0	1,0	1,7	1,7	2,0	2,0	2,0	2,0
GARAN	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
HALKB	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
ISCTR	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
VAKBN	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
YKBNK	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7

Cinsiyet Eşitliği (Gender Equality/GE): Cinsiyet eşitliği derecelendirme ölçütü kapsamında, bankalarda cinsiyet eşitliği, kadın ve erkek maaş farkı oranı, orta ve üst seviye yönetici kademesinde çalışan kadın oranı ile kadın girişimcilere verilen destek değerlendirilmiştir. Akbank T.A.Ş., çeşitli sebeplerle iş hayatına ara vermiş kadınlar için “İkinci Bahar” projesini ve teknoloji odaklı görevlerde çalışan kadın oranının artırılması için “Teknolojide Güçlü Kadınlar” projesini gerçekleştirmiştir. Türkiye Garanti Bankası A.Ş., azalan kadın ve erkek maaş farkı ile puanını 89,06'ya yükselterek 7 yıldır üst üste Bloomberg Cinsiyet Eşitliği endeksinde yer alan tek Türk bankası olmayı başarmıştır. Bloomberg Cinsiyet Eşitliği endeksinde yer almayı başaran diğer bankalar ise Yapı ve Kredi A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Akbank T.A.Ş., QNB Finansbank A.Ş. ve Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. olmuştur. Türkiye Halk Bankası A.Ş., kurduğu Üreten Kadınlar Akademisi ile ülkemizdeki kadın girişimci sayısının artmasına katkıda bulunmaktadır. Kadın girişimcilik alanındaki bu çalışmalarıyla Stevie Awards Women in Business ödül programında “Kadınları Desteklemede ve Güçlendirmede Başarı” kategorisinde altın madalya kazanmıştır.

Cinsiyet eşitliği kategorisinde bankalar tarafından yapılan açıklamalar karşılaştırılarak puanlama yapılmıştır. Çalışanlar arasında ayrımcılık yapılmasını önlemek ve çalışanları şirket içi fiziksel, ruhsal ve duygusal açıdan kötü muamelelere karşı korumaya yönelik prosedürler, eğitimler ve şikâyet mekanizmaları geliştiren bankalara 2 puan verilmiştir. Banka içerisinde ayrımcılık ve eşitlik ilkesine aykırı bir şikâyet bildirimi alınmadığını belirten, ancak cinsiyet eşitliğine yönelik düzenlenmesi gereken prosedürlere ilişkin bilgi bulunmayan bankalara 1 puan verilmiştir. Konu hakkında herhangi bir açıklama yapmayan bankalara 0 puan verilmiştir.

Kadın ve erkek maaş farkı kategorisinde, açıklama yapan bankalar arasında kıyaslama yapılmıştır. Eşit işe eşit ücret ilkesiyle cinsiyet farkı gözetmeden aynı unvan ve kıdemdeki çalışanların ücretlerini birbirine yakın tuttuğu hususunda yalnızca yazılı beyanda bulunan bankalar için 1 puan, düşük maaş farkı oranını sayısal olarak açıklayan bankalar için 2 puan verilmiştir. Kadın ve erkek maaş farkı oranı hakkında açıklama yapmayan bankalara ise 0 puan verilmiştir.

Orta ve üst kademe yönetici pozisyonunda kadın çalışan sayısı oranına ilişkin değerlendirmede, yönetim kurulunda kadın üye bulunmayan ve Kurumsal Yönetim Uyum Raporu çerçevesinde yönetim kurulunda kadın üye oranının %25'ten az olmaması yönünde bir hedef oran ve zaman belirlemeye yönelik politikası bulunmayan bankalara -2 puan verilmiştir. Yönetim kurulunda en az bir kadın üyesi bulunan, ancak yönetim kurulunda kadın üye oranının %25'ten az olmaması yönünde bir hedef oran ve zaman belirlemeye yönelik politikası bulunmayan bankalara -1 puan verilmiştir. Yönetim kurulunda kadın üye oranı için asgari %25'lik bir hedef belirleyerek bu amaca ulaşmak adına politika oluşturan ve yönetim kurulu yapısını yıllık olarak gözden geçirerek aday belirleme sürecini bu politikaya uygun şekilde gerçekleştirilen bankalara 1 puan verilmiştir. Bu bilgilere ek olarak orta ve üst kademe yönetici pozisyonunda çalışan kadın sayısını da açıklayan ve ilgili pozisyonlarda çalışan kadın ile erkek sayısı arasında dengesiz bir dağılım görülme bankalara 2 puan verilmiştir.

Cinsiyet eşitliği derecelendirme ölçütü kapsamında cinsiyet eşitliği, kadın ve erkek maaş farkı oranı ve yönetici kademesindeki kadın çalışan oranı için değerlendirme puanlarının ortalamaları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

Cinsiyet Eşitliği Derecelendirme Ölçütü Değerlendirme Tablosu

Bankalar	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013
AKBNK	0,3	0,3	0,3	0,7	0,7	0,3	0,3	0,7	0,0	0,0
ICBCT	0,3	0,7	-0,3	0,3	0,0	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
QNBFB	0,3	0,7	-0,7	-0,3	1,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
SKBNK	1,0	1,7	1,0	1,0	1,0	1,0	0,3	1,0	0,0	0,0
GARAN	1,7	2,0	1,3	1,0	1,3	1,0	1,3	0,7	0,0	-0,3
HALKB	0,3	0,3	0,0	0,3	-0,3	-0,7	-0,7	-0,7	-0,3	0,3
ISCTR	2,0	2,0	1,3	1,3	1,3	1,0	1,0	1,0	0,0	0,7
VAKBN	1,7	2,0	1,7	1,7	1,7	0,3	0,7	0,7	0,3	0,7
YKBNK	1,0	1,7	1,3	1,3	1,3	0,3	0,3	0,3	-0,3	0,3

Çevre (Environment/ENV): Çevre derecelendirme ölçütü kapsamında bankaların çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY) performansları, çevre dostu sertifikaları ve riskli alanlar ile hassas sektörlere yönelik kredi politikalarına ilişkin itibar risk yönetiminin varlığı değerlendirilmiştir. Riskli alan ve hassas sektörlere yönelik kredi politikaları kategorisinde, banka tarafından finanse edilen yatırım projelerinin ve işletmelerin çevreye verilen zarar bağlamında değerlendirilmesi ve kredi politikalarının bu kapsamda belirlenmesi incelenmiştir. Nükleer enerji, madencilik, termik santral sanayisi, kömür yakıtlı termik santraller gibi çevre dostu olmayan sektör ve kuruluşlara yönelik itibar riski yönetimi ve prensipleri incelenmiştir.

ÇSY performansları kategorisinde, ortaklık yönetim kurulu tarafından öncelikli ÇSY konularını, risklerini, fırsatlarını ve politikalarını belirlemiş ve ÇSY politikaları kapsamında kısa ve uzun vadeli hedeflerini kamuya açıklamış olan bankalara 1 puan verilmiştir. İşletmelerin sürdürülebilirlik çalışmalarını ÇSY performanslarına göre değerlendiren uluslararası derecelendirme kuruluşlarından biri tarafından denetlenen bankalara ise 2 puan verilmiştir.

Çevre dostu sertifikalar kategorisinde en önemli ve en yaygın olan ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Belgesi'dir. Bu nedenle ISO 14001 sertifikasına sahip bankalara 2 puan, ISO 14001 dışında herhangi bir çevre dostu sertifikaya sahip olan bankalara 1 puan, çevre dostu sertifikalara sahipliği konusunda hiçbir açıklama

yapmayan bankalara 0 puan verilmiştir. Çevre yönetimi alanındaki politika ve uygulamalarını, eylem planlarını, ISO 14001 sistemi kapsamındaki çevresel yönetim sistemlerini ve programlarını kamuya açıklamayan bankalara ise -1 puan verilmiştir.

Riskli alan ve hassas sektörlere yönelik kredi politikaları kategorisinde, çevresel ve sosyal risk değerlendirme sistemi kurarak yüksek düzeyde çevreye zarar verme riski bulunduğu belirlenen sektörlere ya da projelere finansman sağlamayacağını açıklayan bankalara 1 puan, tespit edilen riskli alanları açıklayarak portföyündeki risklerin gelecekte belirlenmiş bir tarihte kapatılmasını taahhüt eden bankalara 2 puan verilmiştir. Finansman sağladığı ya da sağlayacağı sektörlere, işletmelere veya projelere yönelik çevresel ve sosyal risk değerlendirme ve kredi politikasının şekillendirilmesine ilişkin herhangi bir açıklama yapmamış olan bankalara 0 puan verilmiştir.

Çevre derecelendirme ölçütü kapsamında ÇSY faaliyetleri, çevre dostu sertifikalar ile riskli alan ve hassas sektörlere yönelik kredi politikaları için değerlendirme puanlarının ortalamaları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5
Çevre Derecelendirme Ölçütü Değerlendirme Tablosu

Bankalar	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013
AKBNK	2,0	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
ICBCT	0,0	1,0	0,7	-0,3	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
QNBFB	1,7	1,7	1,0	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
SKBNK	1,3	2,0	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,0	1,0
GARAN	2,0	2,0	1,7	1,0	0,7	0,7	1,7	1,3	0,7	1,3
HALKB	1,7	2,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,7	1,0	0,7	0,7
ISCTR	1,7	2,0	2,0	1,3	2,0	1,3	1,3	1,3	1,0	1,0
VAKBN	1,7	2,0	1,7	1,7	2,0	1,7	2,0	2,0	1,0	0,7
YKBNK	1,7	2,0	2,0	2,0	2,0	1,7	1,7	1,7	1,3	1,3

Çalışan İlişkileri (Employee Relations/ER): Çalışan ilişkileri derecelendirme ölçütü kapsamında, çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konusunda eğitilmesi, emeklilik haklarının ve sendikal hak ve özgürlüklerinin korunması değerlendirilmiştir. Bankalar, iş sağlığını ve güvenliğini sağlamak amacıyla çalışanlarına temel eğitimler vermesi, bu eğitimleri belirli periyotlarla tekrarlaması, işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı istihdam etmesi, iş sağlığı ve güvenliği yönetimi konusunda uluslararası sertifikalara sahip olması ve iş kazalarına ilişkin açıklamalar yapması açısından incelenmiştir.

Emeklilik kategorisinde bankalar tarafından çalışanlarına sağlanan tanımlanmış fayda esaslı emeklilik planının ve bireysel emeklilik sisteminin varlığı incelenmiştir. Sendikal haklar kategorisinde ise çalışanlara çeşitli sendikalara üye olmaları hususunda sağlanan özgürlük, toplu iş sözleşmesi hakkında sunulan bilgi, çalışma barışını korumak ve verimliliğin artmasına katkıda bulunmak amacıyla işveren ile sendika tarafından atanmış temsilcilerden oluşturulan bir danışma kurulunun varlığı, toplu iş sözleşmesi kapsamında ve sendikalı olarak çalışan kişi sayısı bilgileri değerlendirilmiştir.

İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin çalışanlara verdiği eğitimlerin içeriği ve saatleri hakkında açıklama yapan, işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı çalıştıran bankalara 1 puan, buna ek olarak ISO 45001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi sertifikasına sahip olan bankalara 2 puan verilmiştir. Sürdürülebilirlik ilkelerine uyum raporlarında, iş sağlığı ve güvenliği kapsamındaki konularda "hayır" veya "kısmen" şeklinde raporlanan

maddelerin bulunduğu ve ISO 45001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi sertifikasına sahip olmayan bankalara -1 puan verilmiştir. İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin herhangi bir açıklaması bulunmayan bankalara 0 puan verilmiştir.

Emeklilik kategorisi kapsamında, yalnızca bireysel emeklilik sistemine ilişkin açıklama yapan bankalara 1 puan; sağlık ve hayat sigortasının yanı sıra çalışan destek programı hizmet servisi, işveren destekli bireysel emeklilik, evden çalışma ödeneği gibi hizmetler sunan bankalara 2 puan; ilgili konu başlığında herhangi bir açıklaması bulunmayan bankalara 0 puan verilmiştir.

Sendikal haklar kategorisinde, Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası ve/veya Banka Finans ve Sigorta İşçileri Sendikası'na üyelikler hakkında bilgi açıklayan bankalara 1 puan, bu bilgilere ek olarak toplu iş sözleşmesi kapsamında ve sendikalı olarak çalışan oranı hakkında bilgi veren bankalara 2 puan verilmiştir. İncelenen raporlarda sendika ve toplu iş sözleşmesi hakkında herhangi bir açıklama bulunmayan bankalara 0 puan verilmiştir. Mevcut dönemde toplu iş sözleşmesi kapsamında ve sendikalı olarak çalışan sayısını sıfır olarak açıklayan ve geçmiş dönemlere ilişkin bilgi paylaşımı bulunmayan bankalara -1 puan verilmiştir.

Çalışan ilişkileri derecelendirme ölçütü kapsamında iş sağlığı ve güvenliği, emeklilik ve sendikal haklara ilişkin değerlendirme puanlarının ortalamaları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6

Çalışan İlişkileri Derecelendirme Ölçütü Değerlendirme Tablosu

Bankalar	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013
AKBNK	1,3	2,0	1,3	0,7	0,7	1,0	1,0	1,0	0,3	0,0
ICBCT	0,7	0,7	0,0	0,3	0,7	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
QNBFB	0,0	0,7	-0,7	-0,3	0,7	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
SKBNK	1,3	1,7	0,7	1,3	1,7	1,7	2,0	1,3	0,7	0,7
GARAN	1,3	1,7	1,3	1,3	1,7	1,3	1,0	1,0	1,0	1,0
HALKB	1,7	1,7	1,7	1,7	1,3	1,0	1,0	0,3	0,3	0,3
ISCTR	1,7	1,7	1,7	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
VAKBN	2,0	2,0	1,7	1,7	1,7	1,3	1,7	1,7	1,7	1,7
YKBNK	2,0	2,0	1,7	1,7	1,7	1,3	1,3	1,3	1,0	1,0

İnsan Hakları (Human Rights/HR): İnsan hakları derecelendirme ölçütünde, belirli ekonomik, çevresel ve toplumsal faktörlere duyarlı kesimlerin veya azınlık haklarının ve fırsat eşitliğinin gözetilmesi konusunda önlemlerin alınması ve kamuya açıklanması değerlendirilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kapsamında Türkiye'nin onayladığı International Labour Organization (ILO) Sözleşmeleri ve diğer ilgili mevzuatı kapsayacak şekilde oluşturulması gereken Kurumsal İnsan Hakları Politikasının varlığı incelenmiştir.

Azınlık hakları ve fırsat eşitliği sağlayan bir istihdam politikasını oluşturan ve fırsat eşitliğinin gözetilmesi konusunda alınan önlemleri kamuya açıklayan bankalara 2 puan, yalnızca fırsat eşitliğine ilişkin açıklama yapan bankalara 1 puan verilmiştir. Fırsat eşitliğinin gözetilmesi konusunda alınan önlemlerin raporlanması ve ilgili politikaların oluşturulması için gerekli çalışmaları henüz tamamlamayan bankalara -1 puan, alınan önlemler için kamuya açıklama yapmayan bankalara ise 0 puan verilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kapsamında Türkiye'nin onayladığı ILO Sözleşmeleri ve diğer ilgili mevzuatı kapsayacak şekilde Kurumsal İnsan Hakları Politikasını oluşturulmuş, politikanın uygulanmasıyla ilgili sorumluları belirlemiş ve politika ile sorumluları kamuya açıklamış; ayrımcılığı, eşitsizliği, insan hakları

ihlallerini, zorla çalıştırmayı ve çocuk işçi çalıştırılmasını önleyici ve düzeltici uygulamalara ilişkin gelişmeleri kamuya açıklamış olan bankalara 2 puan verilmiştir. Yalnızca risk ve kalite yönetim süreçleri için belirlenen öncelikli alanlarda insan haklarına yer veren bankalara 1 puan verilmiştir. Kurumsal insan haklarına yönelik herhangi bir açıklaması bulunmayan bankalara ise 0 puan verilmiştir.

İnsan hakları derecelendirme ölçütü kapsamında azınlık hakları ve fırsat eşitliği ile kurumsal insan hakları politikasına ilişkin değerlendirme puanlarının ortalamaları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7
İnsan Hakları Derecelendirme Ölçütü Değerlendirme Tablosu

Bankalar	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013
AKBNK	2,0	2,0	1,5	1,0	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	0,0
ICBCT	1,0	1,0	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
QNBFB	0,5	2,0	0,5	1,0	1,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
SKBNK	2,0	2,0	0,5	2,0	2,0	1,5	1,5	1,0	0,5	0,5
GARAN	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,5
HALKB	2,0	2,0	0,5	0,5	1,0	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0
ISCTR	2,0	2,0	2,0	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,0	1,0
VAKBN	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,5	1,5	1,5	1,0	1,0
YKBNK	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,5	1,5	1,5	1,0	1,0

Çalışmanın hipotezleri, yöntemi ve modeli

Çalışmanın amacı ve kapsamı çerçevesinde mevduat bankalarının KSS performansları ile muhasebe ihtiyatlılığı arasındaki ilişkiyi ölçmek adına bir model geliştirilmiş ve hipotezler kurulmuştur. Çalışma içerisinde daha önce de değinildiği gibi işletmelerin KSS faaliyetleri ile finansal performansları ve finansal bilgi açıklama kaliteleri arasında pozitif yönlü ilişkinin varlığını savunan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu durum, KSS performanslarına yönelik yüksek düzeyde yapılan açıklamaların piyasadaki bilgi asimetrisini ve işletme içindeki çıkar çatışmalarını azaltarak yatırım verimliliğini artırması ve özsermaye maliyetlerini minimize etmesi ile açıklanmaktadır. Ancak uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarına geçiş sürecinin ardından gerçeğe uygun değer muhasebesi kullanımı yaygınlaşmıştır. Bankaların kamu yararını ilgilendiren kuruluş niteliği taşıması nedeniyle, gelecek zararları dikkate alan ve gelecek kârları görmezden gelen ihtiyatlılık yerine tam açıklama ve hesap verebilirlik anlayışıyla uyumlu gerçeğe uygun değer muhasebesini kullanmaları beklenmektedir. Kurumsal açıdan sosyal sorumluluk bilinci yüksek olan bankaların etik dışı uygulamalarda bulunma olasılığının düşük olacağı varsayımından hareketle paydaşların ihtiyatlılık talebinin de düşük olduğu tahmin edilmektedir. Bunlara ek olarak, finansal raporlamanın daha ihtiyatlı hale gelmesi öznel bilgileri açıklama düzeyini düşürebilmektedir. Bu durumda, daha az ihtiyatlı finansal raporlama yapan bankaların daha ihtiyatlı muhasebe anlayışına sahip bankalara kıyasla KSS ya da sürdürülebilirlik gibi alanlara yönelik faaliyetlerine ilişkin zamanında açıklama yapma olasılığı artabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, KSS performansına ilişkin derecelendirme ölçütü değerlendirme puanları yüksek olan mevduat bankalarının ihtiyatlılık düzeylerinin düşük olacağı tahmin edilmektedir. Başka bir ifadeyle, KSS performansına ilişkin derecelendirme ölçütleri ile muhasebe ihtiyatlılığını temsil eden PD/DD değişkeni arasında negatif yönlü bir ilişki olması beklenmektedir.

Çalışmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

- H₁: KSS ölçütleri bir bütün halinde muhasebe ihtiyatlılığını anlamlı olarak etkilemektedir.
- H_{1a}: Toplum ilişkileri KSS derecelendirme ölçütü ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- H_{2a}: Cinsiyet eşitliği KSS derecelendirme ölçütü ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- H_{3a}: Çevre KSS derecelendirme ölçütü ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- H_{4a}: Çalışan ilişkileri KSS derecelendirme ölçütü ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- H_{5a}: İnsan hakları KSS derecelendirme ölçütü ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Çalışmanın analizinde kullanılan bağımlı değişken muhasebe ihtiyatlılığını temsil eden PD/DD, bağımsız değişkenler ise toplum ilişkileri, cinsiyet eşitliği, çevre, çalışan ilişkileri ve insan haklarıdır. Çalışma, 9 mevduat bankasının 2013 ve 2022 arasındaki 10 yıllık verilerini kapsamaktadır. Dolayısıyla çalışmada, zaman serileri ve yatay kesit analizinin birleştirilmesini ve uygun modellerin test edilmesini sağlayan panel veri analizi kullanılmıştır.

Çalışmanın modeli aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

$$Model: PD/DD_{it} = \beta_0 + \beta_1 CR_{it} + \beta_2 GE_{it} + \beta_3 ENV_{it} + \beta_4 ER_{it} + \beta_5 HR_{it} + \varepsilon_{it}$$

Panel veri analizi bulguları

Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma ve minimum ile maksimum değerlerden oluşan tanımlayıcı istatistikler Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8
Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
PD/DD	1,30	0,18	0,23	12,27
CR	1,87	0,02	1	2
GE	0,65	0,07	-0,7	2
ENV	1,21	0,06	-0,3	2
ER	1,09	0,06	-0,7	2
HR	1,28	0,07	0	2

Tablo 8’e göre PD/DD bağımlı değişkeni 0,23 ile 12,27 arasında değerler almıştır. Bağımsız değişkenlerden CR 1 ile 2 arasında, GE ve ER -0,7 ile 2 arasında, ENV -0,3 ile 2 arasında, HR ise 0 ile 2 arasında değerler almıştır. Bağımsız değişkenler arasında en yüksek ortalamaya sahip ölçütün CR ve en düşük ortalamaya sahip ölçütün GE olduğu görülmüştür.

Değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayıları aşağıda yer alan Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9

Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	PD/DD	CR	GE	ENV	ER	HR
PD/DD	1					
CR	-0,22	1				
GE	-0,34	0,07	1			
ENV	-0,29	0,19	0,55	1		
ER	-0,63	0,40	0,56	0,61	1	
HR	-0,29	0,32	0,69	0,65	0,63	1

KSS derecelendirme ölçütleri ile PD/DD arasında sırasıyla -%22, -%34, -%29, -%63 ve -%29 oranında negatif yönlü ve anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır. Tablo 9'a göre PD/DD ile aralarında en yüksek korelasyon katsayısı bulunan KSS derecelendirme ölçütü ER olmuştur. Aynı zamanda KSS derecelendirme ölçütleri kendi aralarında da anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilere sahiptir. Bu bağlamda aralarında en yüksek korelasyon katsayısı bulunan KSS derecelendirme ölçütleri sırasıyla HR ile GE (%69), HR ile ENV (%65), HR ile ER (%63) ve ER ile ENV (%61) olarak tespit edilmiştir.

Çalışmada KSS derecelendirme ölçütü olarak seçilen 5 bağımsız değişkenin, PD/DD bağımlı değişkeni üzerindeki etkisini analiz etmek amacıyla panel veri analizinin uygulanabilmesi için sağlanması gereken birtakım varsayımlar bulunmaktadır. Bir zaman serisinin başka bir zaman serisine göre regresyonu hesaplanırken, iki seri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı durumlarda da yüksek bir açıklama düzeyi (R^2) çıkabilmektedir. Bu durum, düzmece veya sahte regresyon olarak ifade edilmektedir. Sahte regresyonun ortaya çıkış nedeni, zaman serileri arasındaki gerçek ilişkiden ziyade aşağıya ya da yukarıya doğru kalıcı bir trend nedeniyle güçlü genel eğilimler göstermelerinden, bir diğer ifade ile zaman serilerinin durağan olmamasından kaynaklanabilmektedir (Gujarati, 2003, s.709). Dolayısıyla zaman serileri arasındaki ilişkinin gerçek mi yoksa sahte mi olduğunu anlayabilmek adına her bir değişken için birim kök testler yapılarak durağan olup olmadıkları test edilmelidir. Çalışmada, Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen Geliştirilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey ve Fuller – ADF) panel birim kök testi kullanılmıştır. Schwarz bilgi kriteri kullanılarak ADF ile ölçülen panel birim kök testi sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10

Değişkenlere Ait Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	İstatistik	p değeri
PD/DD	552,302	0,0000
CR	605,429	0,0000
GE	471,133	0,0006
ENV	396,549	0,0055
ER	476,296	0,0005
HR	577,709	0,0000

Tablo 10'a göre değişkenler için hesaplanan p değerleri 0,05 kritik değerinden küçük olduğu için seride genel birim kök bulunmamaktadır ve tüm değişkenler düzeyde durağandır.

Modelin hata terimleri arasındaki otokorelasyonun test edilmesi için Durbin Watson istatistiğine bakılmıştır. Otokorelasyonun olmaması yönündeki varsayımın sağlanması için Durbin Watson istatistiğinin 2'ye yakın bir değer alması gerekmektedir (Sarıkovanlık vd., 2020: 50). Çalışmada ilgili istatistik değeri 2,014 olarak bulunmuştur. Bu durum otokorelasyonun olmadığını göstermektedir.

Panel veri analizinde modelin tahmini için rassal etkiler ve sabit ekiler yaklaşımlarından birinin kullanılması gerekmektedir. Rassal ve sabit etkiler tahmincisi arasında seçim yapılabilmesi için Hausman (1978) testi kullanılmaktadır. Hausman testinin boş hipotezi, rassal ve sabit etki model katsayıları arasında sistematik farklılığın olmadığını ifade etmektedir. Yapılan analizde Hausman test istatistiği sonucu $p = 0,0874$ ($p > 0,05$) olarak hesaplanmıştır. Bu durumda, Hausman farklılık hipotezi reddedilmiştir ve çalışmada rassal etkiler yaklaşımı kullanılmıştır.

Varsayımların sağlanmasının ardından modele ait panel veri analizi gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11
Panel Veri Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: PD/DD				
Yıllar: 2013 – 2022				
Yıl Sayısı: 10				
Banka Gözlem Sayısı: 9				
Toplam Gözlem Sayısı: 90				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	p değeri
C	-2,535619	1,129771	-2,244365	0,0274**
CR	-0,018918	0,639424	-0,029586	0,9765
GE	-0,475144	0,284281	-1,671390	0,0984*
ENV	0,250432	0,341287	0,733787	0,4651
ER	-2,469439	0,343870	-7,181312	0,0000***
HR	-1,164049	0,363274	-3,204329	0,0019***
R ²	0,481614			
F İstatistiği	15,60825			
P Değeri	0,000000***			

*, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 11'de yer alan panel veri analizi sonuçları incelendiğinde, F istatistiğinin 15,60825 ve p değerinin 0,01'ten küçük olması modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin bağımsız değişkenlerini oluşturan KSS derecelendirme ölçütleri bir bütün halinde muhasebe ihtiyatlılığını etkilemektedir. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Belirlilik katsayısı olan R^2 yaklaşık 0,48 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, modelde yer alan bağımsız değişkenlerdeki değişim bağımlı değişkendeki %48'lik değişimi açıklıyor anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle, bağımlı değişkendeki değişikliğin yaklaşık %48'i bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. GE, ER ve HR bağımsız değişkenlerine ait p değerlerinin istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. ER ve HR ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında %1 düzeyinde negatif yönlü ve GE ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında %10 düzeyinde negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, bankaların cinsiyet eşitliğine, çalışan ilişkilerine ve insan haklarına yönelik faaliyetleri güçlendikçe muhasebe ihtiyatlılık

düzeyinin azaldığı söylenebilir. CR ve ENV değişkenlerine ait p değerleri $> 0,10$ olarak hesaplanmıştır ve istatistiki açıdan anlamsızdırlar. Bu nedenle H_{2a} , H_{4a} ve H_{5a} hipotezleri kabul edilirken, H_{1a} ve H_{3a} hipotezleri reddedilmiştir.

Elde edilen sonuçlar genel olarak incelendiğinde, modelde yer alan bağımsız değişkenlerdeki değişimin bağımlı değişkende meydana gelen değişim üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Cinsiyet eşitliği, çalışan ilişkileri ve insan hakları bağımsız değişkenlerinin muhasebe ihtiyatlılığı üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu, buna karşın toplum ilişkileri ve çevre ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç

İşletmelerin KSS performanslarının ölçümü, 1950'li yıllardan bu yana uluslararası ve ulusal literatürde yer alan tartışmalı bir konudur. Üzerinde fikir birliğine varılmış bir KSS performansı ölçüm tekniği bulunmamakla birlikte KLD endeksinin güncel çalışmalarda yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir. Benzer şekilde muhasebe ihtiyatlılığının göstergesi olarak kullanılacak ölçüm için de birden fazla görüş bulunmaktadır. Ancak literatür genelinde temel düzeyde kabul gören model PD/DD'dir. Bu çalışmada, BİST banka endeksindeki 9 mevduat bankasının 2013-2022 yıllarına ait entegre raporu, faaliyet raporu ve/veya sürdürülebilirlik raporu üzerinden KSS performansına ilişkin derecelendirme ölçütleri ve muhasebe ihtiyatlılığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Muhasebe ihtiyatlılığı göstergesi olarak PD/DD, KSS performans göstergeleri olarak toplum ilişkileri, cinsiyet eşitliği, çevre, çalışan ilişkileri ve insan hakları derecelendirme ölçütlerinin kullanımı tercih edilmiştir.

Çalışmada yöntem olarak panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri analizinin varsayımlarını test etmek amacıyla ADF birim kök testi, Durbin Watson otokorelasyon testi ve Hausman testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, KSS derecelendirme ölçütlerinin bir bütün olarak muhasebe ihtiyatlılığını anlamlı şekilde etkilediğini göstermiştir. KSS derecelendirme ölçütlerinden cinsiyet eşitliği, çalışan ilişkileri ve insan hakları ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, KSS ve sürdürülebilirlik faaliyetlerinin raporlanmasına öncülük eden bankalarda ihtiyatlı muhasebe uygulamaları yerine gerçeğe uygun sunum esaslı finansal raporlar hazırlama ve sunma eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışanlar arasında ayrımcılık yapılmasını önlemek ve çalışanları şirket içi fiziksel, ruhsal ve duygusal açıdan kötü muamelelere karşı korumaya yönelik prosedürler, eğitimler ve şikâyet mekanizmaları geliştiren, eşit işe eşit ücret ilkesiyle cinsiyet farkı gözetmeden aynı unvan ve kıdemdeki çalışanların ücretlerini birbirine yakın tutan, orta ve üst kademe yönetici pozisyonunda çalışan kadın ile erkek sayısı arasında dengeli bir dağılım gözetilen, iş sağlığı ve güvenliğine gerekli önemi veren, çalışanlarına bireysel emeklilik ve sendikal haklar konusunda destek olan, azınlık haklarını ve fırsat eşitliğini gözetilen bankaların muhasebe uygulamalarındaki ihtiyatlılık düzeyleri düşüktür.

Çalışmada elde edilen bulgular, Shen vd. (2020) tarafından yapılan analizde yüksek KSS açıklama puanlarına sahip işletmelerde muhasebe ihtiyatlılığının yüksek olduğu yönündeki bulguların tersine bir sonucu ifade etmektedir. Ancak çalışmadan elde edilen cinsiyet eşitliği, çalışan ilişkileri ve insan hakları ile muhasebe ihtiyatlılığı arasındaki negatif yönlü ilişki sonucu, Boulhaga, Elbadran ve Elmassri (2023) tarafından 98 Fransız işletmenin KSS açıklama düzeyleri ve muhasebe ihtiyatlılığı arasında anlamlı ve negatif yönlü olarak tespit edilen sonuç ile paralellik göstermektedir. Buna ek olarak Düzer (2023) tarafından yapılan analizde işletme büyüklüğü ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Aras vd. (2010) BİST 100 endeksinde yaptıkları bir araştırmada, işletmelerin büyüklüğü ile KSS performansları arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Bu bağlamda, ulusal literatürde işletme büyüklüğü ile KSS performansı arasında pozitif yönlü ve işletme büyüklüğü ile muhasebe ihtiyatlılığı arasında negatif yönlü ilişkilerin tespit edildiği çalışmaların varlığından söz edilebilir. Bu durumda, işletme

büyükliğünün KSS performansını olumlu yönde etkilediği ve böylece dolaylı olarak işletme büyüklüğü ile KSS performansının muhasebe ihtiyatlılığını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. KSS performansı ile muhasebe ihtiyatlılığı arasındaki negatif yönlü ilişki, sosyal açıdan sorumlu olan işletmelerin daha düşük bilgi asimetrisi ve çıkar çatışması sorununa sahip olabilmesi ve muhasebe ihtiyatlılığını belirgin şekilde uygulamamayı tercih etmesi ile de açıklanabilir.

Çalışmada gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda KSS performansı ile muhasebe ihtiyatlılığı arasındaki ilişkinin ölçüldüğü uluslararası çalışma sayısının oldukça az olduğu ve ilgili alanda ulusal bir çalışma bulunmadığı görülmüştür. Bu durum, çalışmanın özgün olduğunu ve literatüre katkı sunacağını göstermektedir. KSS performansına ilişkin derecelendirme ölçütlerinin değerlendirilmesi açısından KLD endeksinin ve muhasebe ihtiyatlılığının ölçülmesi için PD/DD oranının tercih edilmesi çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Çalışmada KSS derecelendirme ölçütlerine ilişkin gerçekleştirilen değerlendirmelerin belirli düzeyde öznellik içermesi de bir diğer kısıt olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, bankaların KSS performansına ilişkin derecelendirme ölçütlerinin değerlendirilmesi için içerik analizi veya itibar endeksi tekniklerinin ya da uygun sektörlerde zehirli atık envanteri tekniğinin kullanılacağı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Benzer şekilde gelecekteki çalışmalarda muhasebe ihtiyatlılığının ölçülmesi amacıyla PD/DD oranı yerine kazançların asimetrik zamanlılığı veya faaliyet dışı negatif tahakkuklar modelleri de tercih edilebilir. Buna ek olarak, muhasebe ihtiyatlılığı üzerindeki etkisi ölçülecek olan KSS performansı sürdürülebilirlik faaliyetlerinin etkinliği ile desteklenebilir. Bu çalışma, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu bünyesinde faaliyet gösteren tüm bankaların çalışma kapsamına dâhil edilmesi ile geliştirilebilir.

Kaynakça

- Adamkaite, J., Streimikiene, D. ve Rudzioniene, K. (2022). The impact of social responsibility on corporate financial performance in the energy sector: Evidence from Lithuania. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 30(1), 91-104. doi: 10.1002/CSR.2340
- Ağlargöz, O. ve Akgül, A. Y. (2019). Kurumsal sosyal sorumluluk performansı ve uluslararasılaşma düzeyi: Fortune 100 Türkiye işletmeleri kapsamında bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 63-81. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluibfd/issue/49099/626811>
- Akmeşe, K. A. (2015). *Kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması: Türk bankacılık sektöründe bir araştırma*. Adıyaman: İksad Yayınevi.
- Aksoy, Ç. (2013). *Sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesine yönelik ölçek önerisi ve Türkiye'deki işletmelerde uygulanması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alexander, J. G., ve Buchholz, R. A. (1978). Corporate Social responsibility and stock market performance. *Academy of Management Journal*, 21, 479-486. doi: 10.5465/255728
- Aras, G., Aybars, A. ve Kutlu, O. (2010). Investigating the relationship between corporate social responsibility and financial performance in emerging markets. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 59(3), 229-254. doi: 10.1108/17410401011023573
- Ball, R. ve Shivakumar, L. (2005). Earnings quality in UK private firms: comparative loss recognition timeliness. *Journal of Accounting and Economics*, 39(1), 83-128. doi: 10.1016/j.jacceco.2004.04.001
- Basu, S. (1997). The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 24(1), 3-37. doi: 10.1016/S0165-4101(97)00014-1

- Boulhaga, M., Elbardan, H. ve Elmassri, M. (2023). The effect of internal control and corporate social responsibility on conditional accounting conservatism: Evidence from France. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 34(2), 228-241. doi: 10.1002/jcaf.22605
- Büyükkurt, Ö. F. (2021). Kazançların asimetri zamanlılığı: BİST örneği. *Enderun Dergisi*, 5(2), 88-102. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/enderun/issue/65414/935313>
- Cengiz, S. (2019). Bağımsız denetim kalitesinin muhasebe ihtiyatlılığı üzerindeki etkisi: BİST’te bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ek Sayı, 140-149. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/49769/613171>
- Chen, Y-C., Hung, M. ve Wang, Y. (2018). The effect of mandatory CSR disclosure on firm profitability and social externalities: Evidence from China. *Journals of Accounting and Economics*, 65, 169-190. doi: 10.1016/j.jacceco.2017.11.009
- Chung, K. H., Elder, J. ve Kim, J.C. (2010). Corporate governance and liquidity. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 45(2), 265-291. doi: 10.1017/S0022109010000104
- Coelho, R., Jayantilal, S. ve Ferreira, J. J. (2023). The impact of social responsibility on corporate financial performance: A systematic literature review. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 30(4), 1535-1560. doi: 10.1002/CSR.2446
- Çelik, S., Zeytinoğlu, E. ve Akarım, Y. D. (2016). Kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki ilişki: Borsa İstanbul üzerine bir uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(Özel Sayı-1), 439-453. Erişim adresi: <https://www.acarindex.com/pdfs/740205>.
- Demir, Y. ve Konak, F. (2022). Türk bankacılık sektöründe kurumsal sosyal sorumluluk ve firma performansı. *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-23. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kared/issue/71196/952250>
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). *The likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root*. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>
- Düzer, M. (2023). Muhasebe ihtiyatlılığı ve sürdürülebilirlik: BIST 100’de bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 100, 39-56. doi: 10.25095/mufad.1319728
- Ertuğrul, A. N. (2014). Geleneksel muhasebeden uluslararası finansal raporlamaya geçişte ihtiyatlılık kavramı. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 215-227. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/niguiibfd/issue/19754/211465>
- Feltham, G. A. ve Ohlson, J. A. (1995). Valuation and clean surplus accounting for operating and financial activities. *Contemporary Accounting Research*, 11(2), 689-731. Erişim adresi: <https://bpb-us-w2.wpmucdn.com/u.osu.edu/dist/7/36891/files/2017/07/Feltham1995-1kngbjq.pdf>
- Givoly, D. ve Hayn, C. (2000). The changing time-series properties of earnings, cash flows, and accruals: Has financial reporting become more conservative? *Journal of Accounting and Economics*, 29(3), 287-320. doi: 10.1016/S0165-4101(00)00024-0
- Gong, Y. ve Ho, K. C. (2018). Corporate social responsibility and managerial short-termism. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 28(5), 604-630. doi: 10.1080/16081625.2018.1540941

- Gör, Y. ve Tekin, B. (2018). Muhafazakâr muhasebe uygulamalarının kurumsallaşmış şirketlerdeki etkisi üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 13-26. Erişim adresi: <https://isarder.org/index.php/isarder/article/view/557>
- Griffin, J.J., ve Mahon, J. F. (1997). The Corporate social performance and corporate financial performance debate: Twenty-five years of incomparable research. *Business & Society*, 36(5), 5-31. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=2267176>
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic econometrics*. USA: McGraw-Hill Higher Education, 4. Baskı.
- Gülhan, O. ve Karaarslan, S. (2020). Türkiye’de kurumsal yönetim uyum derecelendirmesi ve ihtiyatlı muhasebe ilişkisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 13(1), 93-113. doi: 10.29067/muvu.619198
- Han, J-J., Kim, H. J. ve Yu, J. (2016). Empirical study on relationships between corporate social responsibility and financial performance in Korea. *Asian Journal of Sustainability and Social Responsibility*, 12(1), 61-76. doi: 10.1186/s41180-016-0002-3
- Hansen, J. C., Hong, K. P. ve Park, S. H. (2018). Accounting conservatism: A life cycle perspective. *Advances in Accounting*, 40, 76-88. doi: 10.1016/j.adiac.2017.10.001
- Hausman, J. A. (1978). *Specification tests in econometrics*. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271. <https://doi.org/10.2307/1913827>
- Hu, J., Li, Y. A. ve Zhang, F. (2014). Does accounting conservatism improve the corporate information environment? *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 23(1), 32-43. doi: 10.1016/j.intaccudtax.2014.02.003
- Huang, X. ve Watson, L. (2015). Corporate social responsibility research in accounting. *Journal of Accounting Literature*, 34, 1-16. doi: 10.1016/j.acclit.2015.03.001
- Igalens, J. ve Gond, J-P. (2005). Measuring corporate social performance in France: A critical and empirical analysis of are data. *Journal of Business Ethics*, 56 (2), 131-148. doi: 10.1007/s10551-004-3529-7
- Kaya, İ. ve Akbulut, D. H. (2021). Accounting conservatism and sustainability reporting in changing times: Evidence from Turkish banking industry. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(Özel Sayı), 1-23. doi: 10.31460/mbdd.841329
- Kaya, U. ve Yazan, Ö. (2017). Kurumsal sosyal sorumluluk- kazanç yönetimi ve finansal performans ilişkisi. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 51, 15-40. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdbakis/issue/63893/967153>
- Kim, Y., Park, M. S. ve Wier, B. (2012). Is earnings quality associated with corporate social responsibility? *The Accounting Review*, 87(3), 761-796. doi: 10.2308/accr-10209
- Labella, R., Gargouri, R. M. ve Francoeur, C. (2010). Ethics, diversity management, and financial reporting. *Journal of Business Ethics*, 93, 335-353. doi: 10.1007/A10551-009-0225-7.
- Lara, J. M. G., Osma, B. G. ve Penalva, F. (2009). The economic determinants of conditional conservatism. *Journal of Business Finance & Accounting*, 36(3-4), 336-372. doi: 10.1111/j.1468-5957.2008.02122.x
- Mohr, L. A., Webb, D. J. ve Harris, K. E. (2001). Do consumers expect companies to be socially responsible? The impact of corporate social responsibility on buying behavior. *The Journal of Consumer Affairs*, 35(1), 45-72. doi: 10.1111/j.1745-6606.2001.tb00102.x

- Moskowitz, M. (1972). Choosing socially responsible stocks. *Business & Society Review*, 1, 71-75. Erişim adresi: <https://www.scribd.com/document/47258552/Choosing-socially-responsible-stocks-Moskowitz-1972>
- Özbay, D. ve Selvi, Y. (2014). Kurumsal itibarın ölçümü: Bir model önerisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25(76), 1-34. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuiieyd/issue/9207/115587>
- Penman, S. H. ve Zhang, X-J. (2002). Accounting conservatism, the quality of earnings, and stock returns. *The Accounting Review*, 77(2), 237-264. doi: 10.2308/accr.2002.77.2.237
- Roychowdhury, S. ve Watts, R. L. (2007). Asymmetric timeliness of earnings, market-to-book, and conservatism in financial reporting. *Journal of Accounting and Economics*, 44(1-2), 2-31. doi: 10.1016/j.jacceco.2006.12.003
- Prahalad, C. K. ve Hamel, G. (1994). Strategy as a field of study: Why search for a new paradigm? *Strategic Management Journal*, 15, 5-16. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2486873>.
- Prior, D., Tribo, J. A. ve Surroca, J. (2008). Are socially responsible managers really ethical? Exploring the relationship between earnings management and corporate social responsibility. *Corporate Governance An International Review*, 16(3), 160-177. doi: 10.1111/j.1467-8683.2008.00678.x
- Sarikaya, M. ve Akarca, Y. (2011). Kurumsal Sosyal Sorumlulukta Ölçüm Teknikleri. *Denetim*, 8, 60-67. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/denetisim/issue/22473/240391>
- Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya, M., Yıldırım, H. H. ve Kantar, L. (2020), *Finans biliminde ekonometri uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Shen, X., Ho, K-C., Yang, L. ve Wang, L. F-S. (2021). Corporate social responsibility, market reaction and accounting conservatism. *Kybernetes*, 50(6), 1837-1872. doi: 10.1108/K-01-2020-0043
- Shroff, N., Sun, A. X., White, H. D. ve Zhan, W. (2013). Voluntary disclosure and information asymmetry: evidence from the 2005 securities offering reform. *Journal of Accounting Research*, 51(5), 1299-1345. doi: 10.1111/1475-679X.12022
- Turban, D. B. ve Greening, D. W. (1996). Corporate social performance and organizational attractiveness to prospective employees. *Academy of Management Journal*, 40(3), 658-672. doi: 10.2307/257057
- Türkoğlu, K. ve Bekçi, İ. (2023). İşletmelerin finansal performansı üzerine muhafazakâr muhasebenin etkisi: BİST'te bir araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 479-498. doi: .25287/ohuiibf.1209194
- Waddock, S. A. ve Graves, S. B. (1997). The corporate social performance-financial performance link. *Strategic Management Journal*, 18(4), 303-319. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/3088143>
- Vance, S. (1975). Are socially responsible corporations good investment risks? *Managerial Review*, 64, 18-24. Erişim adresi: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1508022>

Extended Abstract

Purpose

This study aims to measure the impact of deposit banks' corporate social responsibility performance on accounting conservatism. It was based on the expectation that there would be a negative relationship between deposit banks' corporate social responsibility performances and accounting conservatism levels.

Design and Methodology

This article consists of a research study. The method of the study is panel data analysis. The universe of the study is banks, and the sample of the study is the banks in the BIST bank index. Current reports presenting the banks' corporate social responsibility (CSR) activities included in the study were examined. PD/DD data were obtained from the Finnet 2000 Plus program. The data used in the study consists of data between 2013 and 2022. The Market Value/Book Value ratio was used as an indicator of accounting conservatism, and community relations, gender equality, environment, employee relations, and human rights criteria were used within the scope of the Kinder, Lydenber, and Domini index as CSR performance. In the evaluations made for the relevant criteria, medium-level activities were given 1-point, strong activities were given 2 points, medium-level problems were given -1 point, and strong problems were given -2 points. If no data that could be considered effective or a problem was found for the relevant criterion during the examinations, 0 points were given.

The hypotheses of the study were created as follows.

H₁: CSR measures as a whole significantly affect accounting conservatism.

H_{1a}: Community relations CSR criterion negatively and significantly affects accounting conservatism.

H_{2a}: Gender equality CSR criterion negatively and significantly affects accounting prudence.

H_{3a}: Environmental CSR criterion affects accounting conservatism negatively and significantly.

H_{4a}: Employee relations CSR criterion negatively and significantly affects accounting conservatism.

H_{5a}: Human rights CSR criterion negatively and significantly affects accounting conservatism.

Findings

The study tested the assumptions of descriptive statistics, correlation, and panel data analysis. Durbin-Watson statistics were used to test the autocorrelation between the error terms of the model. To ensure the assumption of no autocorrelation, the Durbin-Watson statistic must take a value of 2 or close to 2. In the study, the relevant statistical value was found to be 2.014. In this study, the Augmented Dickey and Fuller (ADF) panel unit root test developed by Dickey and Fuller (1981) is used. According to the results of the panel unit root test measured by ADF using the Schwarz information criterion, since the calculated p values are smaller than the critical value of 0.05, there is no general unit root in the series and all variables are stationary at level.

According to the results of panel data analysis are examined, the fact that the F statistic is 15.60825 and the p-value is less than 0.01 shows that the model is significant. The coefficient of determination, R^2 , was calculated as approximately 0.48. This result means that the change in the independent variables in the model explains 48% of the change in the dependent variable. In other words, approximately 48% of the change in the dependent variable is explained by the independent variables. In this case, hypothesis H₁ is accepted. It is seen that the p-values of the independent variables GE, ER, and HR are statistically significant. The coefficients of all three variables are negative. Accordingly, it can be said that as banks' activities towards gender equality,

employee relations, and human rights become stronger, the level of accounting prudence decreases. The p-values of CR and ENV variables > are calculated as 0.10 and are statistically insignificant. Therefore, hypotheses H_{2a}, H_{4a} and H_{5a} are accepted, while hypotheses H_{1a} and H_{3a} are rejected.

Research Limitations

The limitations of the study include the choice of the KLD index for the evaluation of CSR performance rating criteria and the PD/DD ratio for the measurement of accounting prudence. Another limitation of the study is that the evaluations of CSR rating criteria contain a certain level of subjectivity.

Implications (Theoretical, Practical, and Social)

Studies can be carried out using content analysis reputation index techniques, or toxic waste inventory techniques in appropriate sectors, to evaluate the rating criteria regarding the CSR performance of banks. Similarly, in future studies, asymmetric timeliness of earnings or non-operational negative accruals models may be preferred instead of PD/DD to measure accounting conservatism. This study can be improved by including all banks operating within the scope of the Banking Regulation and Supervision Agency.

Originality/Value

As a result of the literature review carried out in the study, it was seen that the number of international studies measuring the relationship between CSR performance and accounting prudence is quite low and there is no national study in the relevant field. This shows that the study is original and will contribute to the literature.

Araştırmacı Katkısı: İrem ÖZCAN (%100).

Amerikan Başkanlık Sistemi İstisna Mı?¹

Zeynel Abidin KILINÇ² - Abdullah Sait ÖZCAN³

Başvuru Tarihi: 16.05.2024

Kabul Tarihi: 05.07.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Küresel ölçekteki demokrasi endekslerinin en kapsamlısını ve en ayrıntılısını sunan *Varieties of Democracy (V-Dem) Enstitüsünün 2024 demokrasi raporu*, başkanlık sistemiyle yönetilen ABD, Kosta Rika, Uruguay, Güney Kore ve Şili'yi liberal demokrasiler sınıfında değerlendirmiştir. Başkanlık sistemiyle yönetilen ABD dışında dört ülkede demokratik istikrarın sağlanabilmiş olması, ABD başkanlık sisteminin bir istisna olduğu tezine meydan okumaktadır. Bu çalışmada liberal demokrasiler sınıfında değerlendirilen Güney Kore, Kosta Rika, Şili ve Uruguay parti yapıları, parti ideolojileri, parti disiplini ve meclis yapıları gibi özellikleri açısından incelenerek ABD başkanlık sistemiyle kıyaslanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Başkanlık Sistemi, ABD, Güney Kore, Kosta Rika, Şili, Uruguay

Atıf: Kılınç, Z. A. ve Özcan, A. S. (2024). Amerikan başkanlık sistemi istisna mı?. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 923-938.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, zkilinc@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3320-1290

³ Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, abdullahozcan@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8707-1554

Is the US Presidential System an Exception?

Zeynel Abidin KILINÇ⁴ - Abdullah Sait ÖZCAN⁵

Submitted by: 16.05.2024

Accepted by: 05.07.2024

Article Type: Research Article

Abstract

According to the 2024 democracy report of the Varieties of Democracy (V-Dem) Institute, which offers the most extensive and most detailed of the global democracy indices, the presidential USA, Costa Rica, Uruguay, South Korea, and Chile are classified as liberal democracies. The fact that democratic stability has been achieved in four countries other than the US challenges the thesis that the US presidential system is an exception. In this study, South Korea, Costa Rica, Chile, and Uruguay, classified as liberal democracies, will be analyzed regarding their party structures, party ideologies, party discipline, and parliamentary structures and compared with the US presidential system.

Keywords: USA, South Korea, Costa Rica, Chile, and Uruguay

⁴ Sakarya University, Faculty of Political Science, Department of Political Science and Public Administration, zkilinc@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3320-1290

⁵ Sakarya University, Faculty of Political Science, Department of Political Science and Public Administration, abdullahozcan@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8707-1554

Giriş

Günümüz demokratik toplumlarında parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve yarı-başkanlık sistemi olmak üzere üç temel hükümet sistemi bulunmaktadır. Bu üç sistemden hangisinin istikrarlı demokrasiye daha elverişli olduğu siyaset bilimi literatüründe sıkça tartışma konusu olmuştur. Alanın önemli isimlerinden Juan J. Linz 1990 yılında yayınladığı “Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri” (*The Perils of Presidentialism*) başlıklı makalesinde istikrarlı demokrasilerin başkanlık sistemlerinden ziyade parlamenter sistemlerde görüldüğünü iddia etmiştir. Linz’e göre başkanlık sistemi kurumsal yapısı gereği kriz üretme potansiyeline sahipken parlamenter sistem kurumsal yapısı gereği istikrar üretme potansiyeline sahiptir (Linz, 1990, s. 55).

Linz’e göre başkanlık sisteminin kurumsal yapısından kaynaklanan üç temel problem vardır: sıfır toplamlı oyun, katılık ve çifte demokratik meşruiyet. Sıfır toplamlı oyun, tüm yürütme yetkisinin başkanlık yarışını kazanan adayda toplanmasını ifade eder. Diğer parti veya partiler yasama organında çoğunluğu elde etseler dahi yürütmeden dışlanmış olurlar. Katılık problemi başkanın görev süresinin sabit olmasını ve meclis tarafından görevden alınamamasını; çifte demokratik meşruiyet ise hem başkanın hem de meclisin halk tarafından seçilmesini ifade eder. Sıfır toplamlı oyun problemi uzlaşma yerine kutuplaşmayı teşvik ederken katılık ve çifte demokratik meşruiyet problemleri sistemin kilitlenmesine yol açabilmektedir. Özellikle başkanın parlamento çoğunluğunu elde edemediği durumlarda demokratik meşruiyete sahip iki güç arasında anlaşmazlık çıkabilir ve hem başkan hem de yasama organı halk tarafından seçtikleri gerekçesiyle çatışan kararlarına meşruiyet atfederler. Programını uygulamak için meclisten yeterli destek bulamayan başkan suçlandırma (*impeachment*) istisnası dışında güvensizlik oyu ile görevden alınamayacağı ve meclis de başkan tarafından feshedilemeyeceği için sistem kilitlenmiş olur (Linz, 1990, s. 53-56). Zaman zaman ABD’de “hükümet kepenk kapattı” (*government shutdown*) başlığıyla haber yapılan durum bunu ifade eder. Bu gibi durumlarda zaruri bir kısım hizmetler dışında başkan programını uygulayacak bütçe desteğini alamaz ve sistem kilitlenmiş olur.

Linz, iktidarın kişiselleşmesinin başkanlık sistemine özgü olmadığını, parlamenter sistemlerde de görülebileceğini hatta parlamenter sistemlerde parti disiplininin daha yüksek olması nedeniyle meclis çoğunluğunu kazanan bir başbakanın aynı durumdaki bir başkandan daha fazla güce sahip olabileceğini de iddia etmiştir. Ancak parlamenter sistemlerde iktidar partisinin mecliste mutlak çoğunluk sağlamasının pek kolay olmadığını, bu nedenle kişiselleşme sorununun başkanlık sistemlerinde daha sık görüldüğünü ifade etmiştir (Linz, 1994, s. 39-40).

Linz’in bu görüşleri Stepan ve Skach, Mainwaring ve O’Donnell gibi tanınmış siyaset bilimciler tarafından da desteklenmiştir. O’Donnell’e (1994, s. 65-66) göre özellikle sosyoekonomik kriz zamanlarında güçlü liderliğe ihtiyaç duyulmakta ve bu ihtiyaç başkanlık sistemlerinde başkanın meclisi devre dışı bırakabilmesini kolaylaştırmaktadır. Mainwaring (1993, s. 200-201) başkanlık sisteminin çok partili sistem ile uyumsuz olduğunu ve bu nedenle başkanlık sisteminin siyasi olarak derinden bölünmüş toplumlarda uygulanmasının istikrarsızlığa yol açacağını savunmuştur. Stepan ve Skach (1993, s. 16-22) 1973-1989 yılları arasında kapsayan ve 53 ülke üzerinde yaptıkları empirik bir çalışmayla parlamenter sistemin istikrarlı bir demokrasi için başkanlık sisteminden daha elverişli olduğu tezini doğrulamıştır. Stepan ve Skach’a göre parlamenter sistemlerde görülen hükümetlerin koalisyonlara daha çok ihtiyaç duyması, yürütme gücünün bir kişi yerine bir kurulda toplanması, başarılı hükümetlerin uzun süre yeniden seçilebilmesi gibi farklılıklar demokratik istikrar açısından parlamenter sistemi başkanlık sisteminden daha avantajlı kılmaktadır.

Başkanlık sisteminin daha istikrarsız demokrasiler ortaya çıkardığına dair tezleri eleştiren siyaset bilimciler de mevcuttur. Örneğin Horowitz (1990, s. 79), Linz’in iddialarının doğrulanabilir olmadığını, Linz’in incelediği başkanlık sistemi ülkelerinin büyük ölçüde Latin Amerika ülkelerinden oluşan seçici bir örnekleme dayandığını iddia etmiştir. Ona göre Linz, Latin Amerika yerine Asya ve Afrika’daki istikrarsızlıklara odaklanmış olsaydı istikrarsızlığa yatkın olan sistemin başkanlık sistemi değil parlamenter sistem olduğu

sonucuna ulaşacaktı. Horowitz başkanlık sistemine ve parlamenter sisteme dair genellemeler yapmaktan kaçınmıştır. Ona göre iki sistem arasında keskin bir ayırım yapmak zordur. Horowitz'e göre demokrasinin sürdürülebilir olmasını tehdit eden şey hükümet sistemlerinden ziyade çoğunlukçu demokrasi modelidir. İki sistemde de oyların çoğunluğunu alan partinin otoriterleştiği örnekler mevcuttur.

Mainwaring ve Shugart (1997, s. 449) da bazı durumlarda başkanlık sisteminin istikrarsızlığa elverişli olduğunu teslim etmekle birlikte, Linz'in başkanlık sisteminin kusurlarını abarttığı görüşündedirler. Yazarlar, anayasal tasarımlarla başkanın yetkilerinin denetim altına alınabilmesi, parti disiplininin teşvik edilmesi ve parti sisteminin aşırı parçalanmasının önüne geçilmesi gibi yöntemlerle başkanlık sisteminin kusurlarının hafifletilebileceğini savunmuşlardır.

Başkanlık sisteminin kurumsal yapısı itibarıyla istikrarsızlık üretmeye oldukça elverişli olduğu görüşüne destek veren İtalyan siyaset bilimci Sartori'ye (1994, s. 109) göre ABD başkanlık sisteminin istikrarlı olması başkanlık sisteminin tasarımından ziyade anayasa dışı etkenlerden kaynaklanmaktadır. Ona göre ABD başkanlık sistemi ideolojik esneklik, iki partili yapı, pragmatik siyasal tutum ve disiplinsiz parti geleneği gibi daha çok siyasal kültür, zihniyet ve gelenekle ilgili faktörler nedeniyle istikrarlı bir sisteme dönüşebilmiştir. Parti disiplininin zayıf olması, başkanın kongre çoğunluğuna sahip olmayı başarsa da bu çoğunluğa her durumda güvenemeyeceğini göstermektedir. Parti ideolojilerinin zayıf olması ise partiler arası işbirliğini kolaylaştırmaktadır. Amerikan sistemini başarılı kılan bir diğer etken de Amerikan siyasetinin yerel dinamiklerinin güçlü olmasıdır. Pek çok kamu hizmetinin yerel düzeyde görülmesine imkân tanıyan ABD'nin federal yapısı, başkan ile kongre arasında bir uyumsuzluğun neden olacağı bir siyasi kilitlenme durumunda ortaya çıkacak sorunların vahametini azaltmaktadır (Özbudun, 2015, s. 10). Federe devletlerin oylarıyla seçilen ikinci meclis (senato) de, merkezi yönetimin denetlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Erdoğan, 2016, s. 14).

Küresel ölçekteki demokrasi endekslerinin en kapsamlısını ve en ayrıntılısını sunan Varieties of Democracy (V-Dem) Enstitüsünün 2024 demokrasi raporuna göre başkanlık sistemiyle yönetilen ABD, Kosta Rika, Uruguay, Güney Kore ve Şili liberal demokrasiler sınıfında değerlendirilmiştir (Democracy Report 2024 Democracy Winning and Losing at the Ballot, 2024, s. 17). Başkanlık sistemiyle yönetilen ABD dışında dört ülkede demokratik istikrarın sağlanabilmiş olması, ABD başkanlık sisteminin bir istisna olduğu tezine meydan okumaktadır. Bu çalışmada liberal demokrasiler sınıfında değerlendirilen Güney Kore, Kosta Rika, Şili ve Uruguay parti yapıları, parti ideolojileri, parti disiplini ve meclis yapıları gibi özellikleri açısından incelenerek ABD başkanlık sistemiyle kıyaslanacaktır.

Güney Kore

1910 yılında Japon İmparatorluğu tarafından ilhak edilen Kore İmparatorluğu, 2. Dünya Savaşı sonrasında Rusya ve ABD tarafından işgal edilmiştir. 1948 yılında ikiye bölünen Kore'de Rusya'nın işgal bölgesi Kuzey Kore, ABD'nin işgal bölgesi ise Güney Kore olarak siyasi egemenliğine kavuşmuştur. 1945 sonrası Güney Kore siyasetine liberal ve muhafazakâr siyasi güçler arasındaki hizipçilik ve rekabet hâkim olmuştur. Liberaller sosyal demokrasi ve sol liberalizm ile ilişkilendirilirken muhafazakârlar kültürel gelenekçi, neoliberal ve anti-sosyalist olarak öne çıkmaktadır (Steinberg ve Shin, 2005, s. 14).

Güney Kore'de gerçek anlamda demokrasi dönemi 1987'de başlamıştır. Nilsson-Wright (2022, s. 5). Güney Kore'nin savaş sonrası demokratik gelişimini beş döneme ayırmıştır: 1945-1960 illiberal demokrasi dönemi; 1961'de Park Chung-hee tarafından yapılan askeri darbenin ardından başlayan ve 1972'ye kadar devam eden demokratik otoriterlik dönemi; siyasi özgürlüklere daha ağır kısıtlamaların getirildiği 1972-1987 arasındaki otoriter dönem; 1987-2001 arası demokratik paternalizm dönemi ve 2002 sonrası katılımcı demokrasi dönemi.

1961'den 1987'ye kadar asker kökenli başkanlar tarafından yönetilen Güney Kore'de 1987'de yeniden demokratik seçimler gerçekleştirilmiş ve 1988'de sivil bir anayasa hayata geçirilmiştir. 1987'de yapılan ilk

demokratik başkanlık seçimini asker kökenli Roh Tae-woo kazanmış fakat Roh, otoriter dönemin bürokratlarıyla ülkeyi yönetmeye devam etmiştir. Bu nedenle 1987-1992 arası demokratik geçiş aşaması olarak değerlendirilmiştir. 1993'te Kim Young-sam'ın başkan seçilmesiyle ilk kez asker kökenli olmayan bir isim devlet başkanı olmuş ve demokratik konsolidasyon dönemi başlamıştır. Kim döneminde sivilleşme yönünde önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, bu reform girişimleri demokratik yöntemlerle gerçekleşmemiş ve kurumsal bir yapıya dönüştürülememiştir. Lee'ye (2007, s. 113) göre Güney Kore'nin demokratikleşmesinin önünde yapısal ve kurumsal faktörlerin Kim'in demokratik olmayan yönetim tarzıyla birleşmesi Kim hükümetinin başarısızlığıyla sonuçlanmıştır. Nilsson-Wright (2022, s. 5) 1987-2001 yıllarını kapsayan Roh Tae-woo, Kim Young-sam ve Kim Dae-jung dönemlerini demokratik paternalizm olarak nitelendirmektedir. Ona göre bu dönemin öne çıkan özelliği ister ilerici ister muhafazakâr kamplardan olsun, siyasi liderlerin otoritelerini son derece kişisel yöntemlerle meşrulaştırma ve savunma eğiliminde olmasıdır. Bu dönem farklı yazarlar tarafından kişisel yönetim tarzının öne çıktığı delegasyoncu demokrasiye örnek olarak da gösterilmiştir (Croissant, 2003, s. 82; Lee, 2007, s. 99; Merkel, 2004, s. 51). Güney Kore siyasetinde paternalizmi besleyen bir diğer unsur da oy verme davranışının bölgesel kimliklere göre şekillenmesidir. Liberal seçmenler ülkenin güney batı kesiminde yoğunlaşırken muhafazakâr seçmenler güney doğu kesiminde yoğunlaşmaktadır. Paternalist liderlik daha çok oy alınan bölgelerin daha çok kalkınmasını sağlamıştır (Nilsson-Wright, 2022, s. 13).

Kim'e (2018, s. 61-62) göre başkanlık sistemiyle yönetilen Güney Kore'nin demokratikleşmesi önündeki en büyük engel anayasal tasarım değil siyasi partilerin kurumsallaşmamış ve zayıf olmasıdır. Kore'de siyasi partilerin çoğu ideolojilere değil kişilere bağlıdır. Partiler liderlerin tercihlerine bağlı olarak hızlı bir şekilde kurulup dağılmaktadır. Bu anlamda partiler gelip geçicidir. Siyasi partiler, sadece seçim araçları olarak kuruldukları için hükümetin siyasi faaliyetlerini kısıtlayacak kadar uzun süre hayatta kalamamışlardır. Bu nedenle Güney Kore'nin az disiplinli ve zayıf örgütlenmiş partileri demokratik pekişmeye katkıda bulunamamıştır (Lee, 2007, s. 119).

Demokratik açıdan bazı kusurlarına rağmen, özellikle son on yılın demokratikleşme literatüründe Güney Kore'nin liberal ve pekişmiş bir demokrasi olduğu yönünde bir genel kabul bulunmaktadır. Milenyum Demokrat Partisi lideri Roh Moo-hyun'un 2002'de başkan seçilmesi paternalist ya da delegasyoncu demokrasiden liberal demokrasiye geçiş sürecinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Roh Moo-hyun alışılmadık dışında bir yaklaşım sergileyerek, hem muhafazakârların hem de liberallerin benimsediği bölgesel kimlik siyasetinden uzak durmuştur. Ayrıca siyasete sivilin katılımına aktif destek vermiş ve siyasi hayatta şeffaflık ilkesini benimsemiştir (Nilsson-Wright, 2022, s. 13-14).

Roh Moo-hyun'dan sonra iki muhafazakâr başkan Lee Myung-bak (2008-2013) ve Park Geun-hye (2013-2017) ülkeyi yönetmiştir. İki başkan da Roh'un katılımcı siyaseti yerine daha merkezileşmiş bir siyaset ortaya koymuştur. Hem Lee hem de Park kendi dönemlerinde medyadaki eleştirileri susturmaya çalışmak, muhalif partilerin seçim kampanyalarına ve aday gösterme süreçlerine bir takım sınırlamalar getirmek gibi yöntemlerle ülkeyi otoriter bir şekilde yönetmeye çalışmışlardır. Ayrıca her iki lider de rüşvet ve yolsuzluktan hapis cezası almıştır. Lee 2018 yılında yolsuzluk soruşturması geçirmiş ve 15 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Park ise görev süresinin bitmesine bir yıl kala meydana gelen protestolar neticesinde 2017'de Anayasa Mahkemesi tarafından görevden alınmıştır (Nilsson-Wright, 2022, s. 17). Mum Işığı Hareketi olarak isimlendirilen ve 2016 sonlarında başlayan eylemlerde binlerce Güney Koreli rüşvetle suçlanan Park'ın istifasını isteyerek meydanlara inmiştir (Pak ve Park, 2019, s. 1).

Anayasaya göre başkanın görevden alınabilmesi için başkanın, meclisin 2/3'si tarafından suçlanması ve Anayasa Mahkemesi'nin çoğunluğu tarafından başkanın suçlu bulunması gerekmektedir. Park'a yönelik suçlamalar kendi partisi tarafından da desteklenmiş ve altısını Park'ın atadığı dokuz üyeli Anayasa Mahkemesi tarafından suçlama kabul edilmiştir. Bu gelişme Güney Kore demokrasisinin başarısı olarak görülmüştür

(Doeff, 2022). Ancak her ne kadar Park'ın görevden alınması hem meclis hem de Anayasa Mahkemesi'nin onayıyla gerçekleşmiş olsa da her iki kurumu da bu kararı almaya iten asıl faktör toplumsal protestoların büyüklüğü olmuştur. Bu nedenle Güney Kore siyasetindeki otoriterleşmeyi sınırlayan en önemli faktörün demokratik kurumlardan ziyade oldukça aktif ve dirençli olan sivil toplumun kitlesel gösterileri olduğu yorumları yapılmıştır (Nilsson-Wright, 2022, s. 17).

Güney Kore siyasi sisteminin, demokrasi karşıtı geleneksel siyasi kültürü ve liderlik anlayışı, zayıf ve kurumsallaşmamış siyasi partileri ve siyasi liderlerin güçlü kişiselleşme eğilimlerine rağmen liberal demokrasi olarak sınıflandırılmasında en önemli faktör, sivil toplumun oldukça "aktif, oyun bozucu ve kavgacı/mücadeleci" karaktere sahip olmasıdır (Hitkari, 2022; Oh, 2012, s. 528). Güney Kore örneği sivil toplum hareketlerinin, demokrasinin pekişmesi sürecinde hükümetlere siyasi, ekonomik ve sosyal reformları sürdürmeleri ve derinleştirmeleri için baskı yapmada çok önemli roller oynadığını ortaya koymaktadır (Pak ve Park, 2019, s. 5).

Kosta Rika

1502'den 1821'e kadar İspanya sömürgesi olan Kosta Rika, bağımsızlık sonrasında Latin Amerikan ülkeleri arasında demokrasiye geçiş ve demokratik konsolidasyonu gerçekleştirmede istisnai bir yere sahip olmuştur. Booth'a (2008, s. 717) göre bu başarının arka planında hem kolonyal dönemde ortaya çıkan bazı şartların hem de 1948'den sonra demokrasiye geçiş sürecinde gerçekleşen bazı faktörlerin belirleyici olduğu görülür. 1561'de İspanyollar tarafından işgal edilen Kosta Rika ihraç edilebilir maden ve tarım ürünleri açısından önemli kaynaklara sahip değildi. Bu durum tarım alanında sermayenin yoğunlaşacağı ve toprak aristokrasisinin gelişeceği türden büyük çiftliklerin ortaya çıkmasını engelleyerek toprak sahipliğinin görece eşit dağıldığı aile arazilerine yol açmıştır. Tarımsal alanda ücretler nispeten yüksek olduğu için topraksız köylüler arasında yaygın fakirleşme ortaya çıkmamıştır. Booth bu tarihsel olumlu gelişmelere ek olarak Kosta Rika'nın ülkeyi tahrip edecek ve toplumu derin biçimde parçalayacak düzeyde çok kapsamlı iç savaşlar yaşamadan bağımsızlık sürecini tamamladığını da ileri sürmektedir. Bu tarihsel gelişmelerin sonucunda, Kosta Rika'da uzun vadede siyasi katılımı kolaylaştıracak "eşitlikçi bir toplumsal kültür" gelişmiştir (Booth, 1987, s. 43-45).

İkinci dünya savaşı şartlarında, hükümetteki Ulusal Cumhuriyetçi Parti (PRN) sivil ve siyasi muhalefete yönelik baskılarını artırmış ve 1948 seçimlerine bu şartlar altında gidilmiştir. Muhafif aday Ulate seçimi kazanmasına rağmen mevcut iktidar Ulate'ın seçimi hileyle kazandığını ileri sürmü ve PRN'nin çoğunlukta olduğu meclis tarafından Ulate'ın seçim zaferi onaylanmamıştır. Bu olay neticesinde bir iş adamı olan Figueres Ferrer liderliğinde iç savaş başladı. Altı hafta süren savaş sonrasında Ferrer, hükümet güçlerini yenmeyi başardı ve geçici bir hükümet kurarak ülkeyi 18 ay yönetti. Bu süreçte 1949'da yeni bir anayasa yazıldı ve 18 ayın sonunda Ferrer yönetimi 1948 seçimlerinin galibi olan Ulate'a devretti. 1949 yılında yeni bir anayasa yapıldı (Booth, 1987, s. 45)

Lincoln (1985, s. 220-222) demokratik sisteme geçişte, sosyoekonomik zemini hazırlayan tarihsel gelişmelere ek olarak, 1949 Anayasasının önemli katkıları olduğunu söyler. 1949 Anayasası seçim güvenliğini sağlamak için Yüksek Seçim Mahkemesi'ni kurmuş, yasama ve yargı organlarını yürütme organına karşı daha güçlü tasarlamış ve yürütme erkini kayda değer biçimde sınırlamıştır. Anayasa, başkanların kararname çıkarma yetkisini mevcut yasaların uygulanmasıyla sınırlayarak yürütme organının yetkilerini azaltırken yasama organını güçlendirmiştir. Ayrıca parlamenter rejimlere özgü gensoru uygulamasını da benimsemiştir. Buna göre meclisin üçte ikisinin oyu ile bakanlar görevden düşürebilmektedir (Lehoucq, 1996, s. 352). Özellikle yargı organının bağımsızlığı kurumsal hale getirilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin on yedi üyesi yasama meclisi tarafından atanır ve üyelikleri 16 yıl sürer. Kosta Rika Anayasa Mahkemesi yozlaşmadan uzak oluşu, bireysel hak ve özgürlükleri güçlü biçimde savunması ve hükümetlere karşı tavizsiz olmasıyla Latin Amerika'da haklı bir üne sahiptir (Wilson, 1998, s. 54-58). Bu tedbirlere ek olarak 1949 anayasası kadınlara ve siyahilere oy hakkı vermiş ve Kosta Rika siyasetinde potansiyel olarak istikrarsızlaştırıcı ve siyasete müdahaleci bir güç olarak

görülen düzenli orduyu kaldırmıştır. 1953 seçimlerinden itibaren düzenli aralıklarla yapılan seçimlerin tamamında kaybeden parti görevini barışçıl bir şekilde kazanan partiye devretmiştir (Booth, 2008, s. 724-726).

1949-1982 arasında uygulanan kapitalist ekonomi politikaların ürettiği eşitsizliklere karşı, sağlık ve eğitim hizmetlerinin finanse edilmesi ve sosyal refah düzenlemeleri gibi tedbirler sayesinde eşitlikçi toplumsal kültürün devam etmesi sağlanmıştır (Wilson, 1998, s. 106-107). Uygulanan sosyal refah politikaları sonucunda orta sınıf, toplumun yarısını teşkil edecek şekilde genişlemiş ve örgütlü işçi sınıfı ortaya çıkmıştır (Booth, 2008, s. 729; Pettiford, 1999, s. 93).

Kosta Rika demokrasisini güçlü kılan bir diğer faktör de siyasi parti sisteminin az parçalı yapısı ve partilerin ılımlı ideolojilere sahip olmasıdır. Kosta Rika seçimleri uzun zamandır iki siyasi partinin hâkimiyetine dayanmaktadır: Ulusal Kurtuluş Partisi (PLN) ve Sosyal Hristiyan Birlik Partisi (PUSC) (Davis, Camp ve Coleman, 2004: 683). 2018'de Ulusal Restorasyon Partisi (PRN)'nin başkanlık yarışını kazanmasıyla üçüncü parti bu sisteme eklenmiştir. Partiler arasında ideolojik çatışma ve kutuplaşma yüksek değildir (Colburn ve Cruz, 2018, s. 43).

Şili

On altıncı yüzyıl başlarından itibaren İspanyol sömürgesi olan Şili, 1818'de İspanya'dan bağımsızlığını kazandı ve bağımsız bir cumhuriyet haline geldi. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Şili demokratik reformlarla tanışmış olsa da bu dönemde birçok hükümet değişikliği ve siyasi istikrarsızlık yaşanmıştır. 1970 seçimlerini sosyalist Allende kazanmış fakat 1973 yılında General Pinochet komutasındaki ordu ABD'nin de desteğiyle Allende hükümetine karşı darbe yapmış ve Şili 1990'a kadar Pinochet liderliğindeki cunta tarafından yönetilmiştir. Pinochet döneminde, ABD'nin desteğiyle ülke ekonomisi belirli bir düzeyde istikrar yakalamış olsa da insan hakları ihlalleri, faili meçhul cinayetler, keyfi tutuklamalar ve işkenceler gibi sorunlar dönemin karanlık yüzünü oluşturmuştur (Hawthorn, 1999, s. 53-54).

Cunta yönetimi 1980'de yeni bir anayasayı referanduma sunmuş ve yeni anayasa %67 oy oranı ile kabul edilmiştir. 1980 Anayasası orduyu koruyan ve ordunun sivil yönetim üzerinde etkili olmasını öngören maddeler içermekle birlikte demokrasiye kademeli olarak geçişi öngörüyordu. Örneğin Pinochet'e sekiz yıl boyunca ülkeyi yönetme yetkisi vermiş, sekiz yılın sonunda ise Pinochet'in iktidarının devam edip etmemesine halkın karar vereceği ikinci bir referandum sözü vermişti (Garnier, 2020).

1980 Anayasasının öngördüğü sekiz yıllık yönetim sonunda, 1988'de yapılan referandumda halk %55 hayır oyuyla Pinochet'in yeniden aday olmasını istememiştir. Pinochet referandum sonucunu kabullenmiş ve yönetimi 1990'da sivilere devretmiştir. Devir süreci askeri rejim ile sivil siyasi güçler arasında gerçekleşen müzakerelerin ardından gerçekleşmiştir (Mella-Polanco, 2019, s. 89). Demokratikleşmeden sonraki Şili'nin en temel sorunu ordu-sivil siyaset ilişkisi üzerine olmuştur. Pinochet 1998'e kadar genelkurmay başkanlığı görevini yürütmüş, milli güvenlik kuruluna sivil hükümeti denetleme rolü verilmiş, üst düzey kuvvet komutanlarının ataması hükümetten bağımsız kılınmıştır. Bu şartlar altında hükümetler, silahlı kuvvetlerle ilişkilerini, ordunun desteğini aldıkları bir siyasi ortamda yürütmek zorunda kalmışlardır (Silva, 2002, s. 372).

1990-2010 arasında Şili, merkez sol partilerin oluşturduğu bir koalisyon tarafından yönetilmiştir. Koalisyon partileri özellikle 2000'li yıllardan itibaren kademeli bir şekilde orduya ayrıcalık tanıyan çok sayıda anayasa maddesini değiştirmeyi başarmıştır. Anayasasının otoriter unsurları büyük oranda ortadan kaldırılmış fakat ekonomik ve sosyal reformlar yeterince gerçekleştirilememiştir (Nolte, 2022, s. 2). Anayasının gereği olarak neoliberal ekonomik politikaları uygulayan hükümet yoksullukla başarılı bir şekilde mücadele etse de gelir adaletsizliği büyük bir sorun olarak kalmaya devam etmiştir. Bu durumdan ötürü birçok Şilinin gözünde anayasal değişiklikler yetersiz kalmış ve darbe ürünü olan anayasa gayri meşru olmaya devam etmiş ve sivil siyasete güven giderek azalmıştır (Somma, 2022, s. 491). Demokrasiye geçiş sonrasında partiler arası ilişkiler uzlaşmaya dayansa da bu uzlaşma siyasal elitlerle sınırlı kalmış ve halkın seçimlere katılımı giderek azalmıştır.

2022'de yapılan bir ankete göre vatandaşların kongreye güveni %19, siyasi partilere güveni %7 olarak belirlenmiştir (Nolte, 2022, s. 4). Bu durum şiddetli protestoları siyasal katılımın tek geçerli yolu haline getirmiştir (Luna, 2021, s. 14). Örneğin 2011'de üniversite öğrencileri tarafından yükseköğrenim ücretlerinin kaldırılması talebiyle geniş çaplı eylemler düzenlenmiştir (Sehnbruch, 2020).

Ekim 2019'a gelindiğinde ise ülkenin siyasi sistemini zora sokan ülke çapında protestolar başlamıştır. Protestolar Şili'de metro ücretlerindeki artışla ateşlenmiş, kısa süre sonra çok çeşitli sosyoekonomik taleplerin yer aldığı kitlesel halk protestolarına dönüşmüştür. Bir yıl boyunca neredeyse kesintisiz bir şekilde devam eden ve polis şiddetiyle bastırılmaya çalışılan toplumsal protestoların ardından Şili kongresinin her iki meclisi tarafından neredeyse oybirliğiyle onaylanan yeni bir anayasanın oluşturulmasına yönelik adımlar atılmıştır. Ekim 2020'de vatandaşlara yeni bir anayasanın hazırlanmasını isteyip istemediklerini soran bir halk oylaması yapılmıştır. Referanduma katılım %50,9 olmuş ve Şilililerin %78,3'ü yeni bir anayasa yapılması yönünde oy kullanmıştır. Ayrıca referanduma katılanların %79'u kongre üyelerinin anayasa hazırlayacak olan kurucu meclise katılımına karşı çıkararak mevcut düzenden rahatsızlıklarını ortaya koymuştur (Luna, 2021, s. 15).

Yeni anayasayı yazmak için oluşturulan kurucu meclis (Anayasa Konvansiyonu) üyeleri seçimle belirlenmiştir. Eylül 2022'de yeni anayasa referanduma sunulmuştur. Referanduma katılımın zorunlu tutulduğu oylamada %86'lık katılım gerçekleşmiş ancak anayasa %62 oy oranıyla reddedilmiştir. Referandum sonrasında yapılan anketler anayasanın reddedilme nedeni olarak Anayasa Konvansiyonu'nun Şili toplumunun çeşitliliğini yeterince yansıtmadığını ve yeni anayasanın toplumsal sorunları çözecek yeterliliğe sahip olmadığını göstermiştir. Örneğin anayasa konvansiyonu siyasi sağın dışlanmasıyla oluşturulmuştur (Nolte, 2022, s. 5).

1990'dan itibaren merkez sağ ve merkez sol ittifaklarıyla yönetilen Şili siyasetinde son yıllarda önemli değişiklikler görülmektedir. Büyüyen gelir adaletsizliğine karşı ortaya çıkan protestolar bir yandan demokratik başarı olarak yorumlanırken öte yandan kutuplaşmayı artırmaktadır. 2021 başkanlık seçimlerinin ikinci turunda birbirine taban tabana zıt olan iki adayın (aşırı sağcı Kast ve solcu Boric) yarışmış olması Şili'nin ılımlı ve uzlaşmaya dayalı siyaset tarzının kutuplaşmaya doğru gittiğini göstermektedir (Stuenkel, 2021). Artan siyasi kutuplaşma ortamı Şili'nin demokrasi puanını düşmesine neden olmuştur. V-Dem 2023 raporu Şili'yi hala liberal demokrasi olarak görse de Economist Intelligence Unit (2024) tarafından yayınlanan 2023 demokrasi raporunda Şili kusurlu demokrasi olarak yer almıştır.

Son yıllardaki kutuplaşma ortamına rağmen koalisyon hükümetlerinin oluşturmuş olduğu siyasi düzen devlet kurumlarının kutuplaşmasını büyük oranda önlemiştir. En başta Şili'deki seçim rekabeti özgür ve adil olma özelliğini korumaktadır. Örgütlenme ve toplanma özgürlükleri anayasa tarafından tamamen güvence altına alınmıştır. Sivil hak ihlallerine yönelik şikâyetler son yıllardaki protestolara kadar nadir görülmüştür. Şili güvenlik güçlerinin 2019 ve 2020 yıllarındaki geniş çaplı protestolar sırasında şiddetli eylemleri Şili demokrasisi için olumsuz bir görüntü sunsa da Şili mahkemeleri suçlamalarla karşı karşıya kalan vatandaşlar ve devlet yetkilileri de dâhil olmak üzere bireyleri soruşturma ve cezalandırma konusunda tam bir bağımsızlık sergilemiştir. Sorumluların hesap vermesi için yasal işlemler başlatılmış ve çok sayıda asker ve polis mahkûm edilmiştir (Bertelsmann Stiftung, 2024, s. 8-9).

Düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğü de anayasal olarak güvence altına alınmış ve Şili'deki tüm hükümetler tarafından saygı görmüştür. Yolsuzluk ve rüşvet gibi konuların haberleştirilmesi söz konusu olduğunda medya kuruluşlarına baskı uygulanmamaktadır. Son yıllardaki gösterilerde polis şiddetini medyaya taşıyanlar da hükümet tarafından baskıya maruz bırakılmamıştır (Bertelsmann Stiftung, 2024, s. 10-11).

Uruguay

1726'dan 1821'e kadar İspanyol sömürgesi olan Uruguay 1821-1825 arası Brezilya tarafından kontrol edilmiş ve 1825 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Üç yıllık bir mücadele sonucunda 1828'te bağımsızlığına kavuşmuş ve 1830'da ilk anayasasını yapmıştır. Bağımsızlık mücadelesini yürüten *Thirty-Three* isimli grup bağımsızlık

sonrasında iki ayrı partiye bölünmüştür: Daha çok sermaye sınıfının menfaatlerini gözeten muhafazakarlar Blancos partisini (The National Party/PN) kurarken tarım sektörünün menfaatlerini gözeten liberal eğilimliler Colorados partisini kurmuştur. İlk başkan Ulusal Parti'den ikinci başkansa Colorados Partisi'nden seçilmiştir. 1864-1865 arasında sivil savaş yaşayan Uruguay'da 1865'den 1958'e kadar Colorados Partisi ülkeyi yönetmiştir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra iki partili bir sisteme kavuşan Uruguay'da 1971 yılında The Broad Front isimli üçüncü bir parti kurulmuş ve sistem ılımlı çok partili hale gelmiştir. Uruguay'da halen bu üç partinin baskın olduğu görülmektedir. İdeolojik açıdan National Party (Blancos) muhafazakar/sağ, Broad Front sosyal demokrat ve Colorado Partisi merkez sağ/liberal ideolojilere sahiptir (Gómez, 2015, s. 1).

1960'lı yıllarda Latin Amerika'nın birçok bölgesinde etkili olan sosyalist söylem Uruguay'da da dikkate değer bir ağırlığa sahipti. Ülkenin ekonomik koşullarının kötüleşmesi ile radikal şiddet hareketlerinin artması sonucunda, 1972'de başkan seçilen Juan Bordaberry ordunun desteğini alarak 1973'te sivil bir diktatörlük kurdu. 1985'e kadar süren bu diktatörlük döneminde devlet başkanları ordu tarafından atanmıştır. 1973 ile 1985 yılları arasında sosyalizm büyük ölçüde kamusal alanda etkinliğini kaybetti. 1984'te siyasi tutuklamalara karşı grevler başlatıldı. Rejime karşı sivil protestolar neticesinde ordu ile sivil siyasetçiler arasında yapılan bir anlaşmayla yeniden demokrasiye geçilmesi konusunda uzlaşma sağlandı ve 1985'te demokratik seçimler yapıldı. 1985 sonrası yeniden demokratikleşme dönemine giren Uruguay'da hem sağ hem de sol partiler genel olarak demokratik rejim üzerinde uzlaşmıştır (Ravecca, 2020, s. 171-173). 1985 yılında sivil idareye tekrar dönen ülkeyi 1985-2000 arasında Colorado Partisi yönetmiştir. 2005 yılında The Broad Front iktidara gelmiş ve 2019'a kadar iktidarda kalmıştır (Gómez, 2015, s. 2).

Uruguay günümüzde Latin Amerika bölgesinin en istikrarlı demokrasilerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu istikrarın temelinde siyasi partilerin ılımlı ideolojiye sahip olması ve partiler arasındaki uzlaşımın kolay sağlanması, ılımlı çok parti sistemi nedeniyle başkanlığı kazanan partinin mecliste diğer partilerle uzlaşma eğilimi ve yargı bağımsızlığının kurumsallaşmış olması yatmaktadır.

Uruguay başkanlarının görev süresi 5 yıldır ve görev sürelerinin bitiminde ikinci kez aday olamazlar. Başkanın geniş yetkileri olmasına rağmen demokrasiye geçildiği 1985'ten itibaren başkanlar siyasi olarak zayıf kalmıştır. Bunun nedeni Uruguay siyasetinin ılımlı çok partili bir sisteme sahip olması ve siyasi partilerin güçlü olmasıdır. Çoğu başkan parlamento çoğunluğunu elde edemediği için diğer partilerle müzakere ve ittifak yoluna gitmiş, bu zorunluluk uzlaşma kültürünü besleyerek ülkenin demokratikleşmesine katkı sağlamıştır (Bergara vd., 2006, s. 20).

Siyasi partilerin demokrasi sürecine katkısını sağlayan bir başka anayasal kural da bütün partilerin kendi başkan adaylarını belirlemek için bir ön seçim yapmak zorunda olmasıdır. Bu parti içi seçim mücadelesi, partilerin daha demokratik bir yapıya evrilmesine hizmet etmektedir (Gómez, 2015, s. 1). Siyasal partiler, her ne kadar belirli ideolojileri benimsemiş ve güçlü parti içi disipline sahip olsalar da genel olarak oldukça kapsayıcıdır. Farklı toplumsal grupların partilere katılabilme imkânı bazı grupların marjinalleşmesini ve radikalleşmesini engellemiştir. Örneğin, 1971'de kurulan ve 1985'ten 2019'a kadar iktidarda kalan Broad Front "eski sol partilerin (Sosyalist ve Komünist), Hristiyan Demokratların, bağımsız sol grupların ve geleneksel partilerden fraksiyonların bir ittifakı" olarak kurulmuş olup kendi başına bir tür koalisyondur (Lanzaro, 2014, s. 77). Siyasal partilerin ideolojik açıdan zayıf olmaları ve içlerinde çeşitli grupları barındırmaları gerek parti içi gerekse partiler arasında müzakere, pazarlık ve uzlaşma kültürünü beslemiş ve siyasal elitlerin sorunlara pragmatik yaklaşmasını mümkün kılmıştır (Bergara vd., 2006, s. 28; Alberts, 2008, s. 865).

Uruguay anayasası yargı bağımsızlığını da güvence altına alarak demokratikleşme sürecine katkı sağlamıştır. Geleneksel olarak Uruguay yargısı siyasi etkiye kapalı olmuştur. Yüksek Mahkeme üyeleri Uruguay Senatosunun üçte iki oyu ile atanmaktadır. Parti sisteminin ılımlı çok partili yapısı göz önüne alındığında bu kural yargıyı belirli bir siyasi grubun etkisine büyük oranda kapalı hale getirmektedir (Bergara vd., 2006, s. 37). Uruguay'da gerek toplumsal güçler gerekse siyasal partiler anayasayı ülkede oyunun kuralları olarak benimsemiştir ve anayasal çerçevede hareket ederler (Alberts, 2008, s. 862).

Alberts (2008, s. 852) Uruguay'ın demokratikleşmesinde anahtar rolün siyasal elitler arasında uzlaşma becerisi olduğunu ileri sürer. Uruguay'ın askeri diktatörlükten demokrasiye geçişi ve demokratik konsolidasyonu başarısında temel faktör bu süreçlerin pazarlık ve uzlaşma usulüyle yapılmasıdır. Diktatörlük sonrasında siyasal elitlerin demokratikleşme konusunda göstermiş olduğu bu başarı ülkenin diktatörlük öncesi uzun sivil idare geleneği ile de irtibatlıdır. 1828'den 1973 askeri idaresine kadar ülke sivil idare tarafından yönetilmiştir. Her ne kadar bazı dönemlerde baskı ve çatışma olsa da bu dönemde demokratik kuralların ve normların hem siyasal elitler hem de toplum tarafından belli bir düzeyde benimsenmiş olması 1985 sonrası demokratikleşme sürecini kolaylaştırmıştır. Bu uzlaşma kültürünün son örneği 2005 yılından beri ülkeyi yöneten sol eğilimli Broad Front'un iş dünyası ile ilişkilerini geliştirmesi ve sosyal programlar ve ekonomik gereklilikler arasında denge arayışıdır (Alberts, 2008, s. 865). Sermaye sınıfına karşı radikal politikalar uygulamak yerine sosyal refah programları ile serbest piyasa ekonomisinin dengelenmesi arayışı bazı Latin Amerika ülkelerinde oldukça yaygın olan derin gelir adaletsizliğini de engellemiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Başkanlık sisteminin kurumsal yapısı gereği kriz üretmeye elverişli olmasına rağmen Amerika'da başarılı olmasının bir istisna teşkil ettiği görüşü bu çalışmada analiz edilen Güney Kore, Kosta Rika, Şili ve Uruguay örnekleri dikkate alındığında geçerliliğini yitirmektedir.

Bu ülkelerin her biri başkanlık sistemiyle yönetilmelerine rağmen farklı tarihsel süreçlerden geçerek kendisine özgü bir formül üretebilmiş ve yakın dönemde liberal demokratik rejimler olarak sınıflandırılmıştır. Güney Kore siyasal kültürünün paternalist eğilimi, kişiselleşmeye yatkın liderlik kültürü ve siyasal partilerinin zayıflığı dikkate alındığında bu çalışmada analiz edilen dört ülkeden en dezavantajlısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkanlık sisteminin kurumsal yapısı gereği kriz üretmeye elverişli olduğu varsayımına bu özellikleri de eklediğimizde Güney Kore'nin başarılı olması ihtimali oldukça zayıf görünmektedir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen sivil toplumun "aktif, oyun bozucu ve kavgacı/mücadeleci" karaktere sahip olması ve yargının bağımsız hareket edebilmesi ülkenin başarısında anahtar rolü oynamıştır. Güney Kore, standart demokratikleşme modeli açısından rahatlıkla istisna kabul edilebilir. Bu istisnaya başkanlık sisteminin kurumsal yapısı gereği kriz üretme eğilimine sahip olduğu varsayımı da eklenirse Güney Kore'nin başarısı Amerikan örneğinden daha çarpıcı hale gelmektedir.

Kosta Rika örneği geleneksel demokratikleşme modeline daha uygundur ve bu anlamda başarısı sürpriz değildir. Geleneksel modernleşme teorisi, sosyoekonomik gelişmenin dengeli olmasının demokratikleşmeye katkıda bulunacağını varsayar. Standart modernleşme teorisine göre gelir adaletsizliğinin derin olmaması, orta sınıfın güçlü olması, siyasal hayata katılımın yaygınlığı, siyasal partilerin ılımlı ideolojilere sahip olmaları, siyasal elitlerin pazarlık, müzakere ve uzlaşmaya yatkınlığı ve sosyal refah düzenlemeleri demokratikleşmeyi kolaylaştıran etkenlerdir. Kosta Rika'nın başarısı, tarihsel süreçte, diğer çoğu Latin Amerika ülkesinin aksine, bu özellikleri geliştirebilmesinin doğal bir sonucu olarak görülebilir. Bir yönüyle Kosta Rika kurumsal olmayan nedenlerin elverişli olması açısından ABD'ye de benzemektedir.

Şili'de de 1990-2010 arasında hükümeti yöneten merkez sol partileri ülke refahını artırmış ve orduya tanınan ayrıcalıkları sonlandırmıştır. Merkez sol partilerinin meclis çoğunluğuna sahip olamaması merkez sağ partilerle müzakere arayışına yöneltmiş ve Şili siyasetinde uzlaşma hâkim olmuştur. Bu dönemde ülke demokrasisi kurumsallaşmıştır. Ancak son yıllarda hem halkın siyasi partilere olan inancı kaybolmaya başlamış hem de artan gelir adaletsizliği nedeniyle kitlesel protestolar başlamıştır. Kitlesel protestoların gelir dağılımının iyileştirilmesi, yasaları ihlal eden görevlilerin cezalandırılması ve anayasal düzenlemelerin daha demokratik olması yönündeki talepleri dikkate alındığında, nitelik itibarıyla, liberal demokratik bir karaktere sahip olduğu görülür. Bir yönüyle Güney Kore'ye benzer şekilde hem dirençli ve aktif bir sivil toplum hem de bağımsız yargı Şili'nin liberal demokratik sıralamada yukarı sıralarda yer almasının temel nedenlerindedir. 2021 seçimlerine artan kutuplaşma ortamında giren Şili'de demokrasinin geleceğine dair endişeler bulunsun da Şili mahkemeleri

protestolar sırasında insan hakkı ihlaliyle suçlanan güvenlik güçleri yetkilileri de dâhil olmak üzere bireyleri soruşturma ve cezalandırma konusunda tam bir bağımsızlık sergilemiştir. Ayrıca yaşanan şiddet olayları sonrasında ifade özgürlüğü ve medya bağımsızlığı gibi kurumsallaşmış demokrasinin temel özellikleri korunmaya devam etmiştir.

Uruguay örneği, elit uzlaşması yoluyla demokratikleşmeye uygun bir örnektir. Gerek askeri diktatörlükten sivil idareye geçiş süreci gerekse başkanlığı kazanan partinin mecliste diğer partilerle birlikte çalışmaya yatkın olması başkanlık sisteminin muhtemel üç krizini de aşmasına imkân sağlamaktadır. Uruguay, demokratik sistem açısından olumlu özellikleri tarihsel süreçte geliştirmiş olmasıyla da Kosta Rika'ya benzer. İlmli ideolojilere sahip siyasal partiler, uzlaşma kültürünün gelişmiş olması, elitlerin müzakere ve pazarlığa yatkın ve pragmatik olmaları, her bir partinin kendi içerisinde bir tür koalisyon gibi çok çeşitli yaklaşımları içinde barındırması ve yargı bağımsızlığının kurumsallaşmış olması Uruguay'ın da standart modernleşme ve demokratikleşme modeline örnek olabileceğini gösterir.

V-Dem raporunda liberal demokrasi olarak sınıflandırılan ve başkanlık sistemiyle yönetilen ABD dışındaki dört ülkenin hiçbirisi ABD başkanlık sistemini birebir taklit etmemektedir. Dört ülkenin hiçbirisi ABD başkanlık sisteminde merkezi yönetimin gücünü frenlediği iddia edilen federal devlet yapısına sahip olmadığı gibi bu ülkelerden Güney Kore ve Kosta Rika'nın yasama organı ABD'nin aksine tek meclislidir. Amerikan başkanlık sisteminin istisnai olduğu iddiası bu dört ülkenin başarısı dikkate alındığında istisna olmaktan çıkmaktadır. Her bir ülke kendine özgü bir tarihi süreçle oluşturduğu kombinasyonla demokratikleşme alanında başarılı olmuştur. Bu ülkelerin demokratik başarısı, hükümet sisteminin tasarımından ziyade parti ideolojilerinin ilimli olması, partiler arası ilişkilerin müzakereye açık olması, sivil toplumun güçlü olması ve gelir dağılımının dengeli olması gibi sosyokültürel faktörlerle daha yakından ilişkilidir.

Kaynakça

- Alberta, S. (2008). Why play by the rules? Constitutionalism and democratic institutionalization in Ecuador and Uruguay. *Democratization*, 15(5), 849–869. <https://doi.org/10.1080/13510340802362646>
- Bergara, M., Peryra, A., Tansini, R., Garce, A., Chasquetti, D., Buquet, D. ve Moraes, J. A. (2006). Political institutions, policymaking processes, and policy outcomes: The case of Uruguay. *IDB Working Paper No. 205*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1814759
- Bertelsmann Stiftung, BTI 2024 Country Report - Chile. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2024. <https://bti-project.org/en/reports/country-report/CHL>
- Booth, J. A. (1987). Costa Rican democracy. *World Affairs*, 150(1), 43–53. <https://www.jstor.org/stable/20672124>
- Booth, J. A. (2008). Democratic development in Costa Rica. *Democratization*, 15(4), 714–732. <https://doi.org/10.1080/13510340802191052>
- Colburn, F. D. ve Cruz, S, A. (2018). Latin America's shifting politics: The fading of Costa Rica's old parties. *Journal of Democracy*, 29(4), 43–53. <https://www.journalofdemocracy.org/articles/latin-americas-shifting-politics-the-fading-of-costa-ricas-old-parties/>
- Croissant, A. (2003). Legislative powers, veto players, and the emergence of delegative democracy: A comparison of presidentialism in the Philippines and South Korea. *Democratization*, 10(3), 68–98. <https://doi.org/10.1080/13510340312331293937>

- Davis, C. L., Camp, R. A. ve Coleman, K. M. (2004). The influence of party systems on citizens' perceptions of corruption and electoral response in Latin America. *Comparative Political Studies*, 37(6), 677-703. <https://doi.org/10.1177/0010414004265879>
- Democracy Report 2024 Democracy winning and losing at the ballot* (2024). V-Dem Institution. https://www.v-dem.net/documents/44/v-dem_dr2024_highres.pdf
- Doeff, L. (2022). South Korea is not in democratic backslide (yet). *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2022/07/05/south-korea-is-not-in-democratic-backslide-yet/>
- Economist Intelligence Unit (2024). *Democracy Index 2023: Age of conflict*. London: EIU. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023/>
- Erdoğan, M. (2016). Başkanlık sistemi, Latin Amerika tecrübesi ve Türkiye. *Liberal Perspektif Analiz*, 3, 3-36. Erişim adresi: https://oad.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/Analyses_2098_2019925145411997OAD_BtZX PV7.pdf
- Garnier, S. (2020, 15 Şubat). From dictatorship to democracy: Chile's outdated constitution. *Harvard International Review*. Erişim adresi: <https://hir.harvard.edu/from-dictatorship-to-democracy/>
- Gomez, E. (2015, 8 Mayıs). Uruguay: Political parties. *European Parliamentary Research Service*. Erişim adresi: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2015\)556994](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2015)556994)
- Hawthorn, G. (1999). Pinochet: The politics. *International Affairs*, 75(2), 253-258. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.00070>
- Hitkari, C. (2022, 19 Şubat). The weakness of the strongest institution: South Korea's presidential system. *The Geopolitics*. Erişim adresi: <https://thegeopolitics.com/the-weakness-of-the-strongest-institution-south-koreas-presidential-system/>
- Horowitz, D. L. (1990). Comparing democratic systems. *Journal of Democracy*, 1(4), 73-79. Erişim adresi: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/presidents-vs-parliaments/>
- Kim, J. (2018). South Korean democratization: A comparative empirical appraisal. T. Cheng ve Y. Chu (Ed.), *Routledge Handbook of democratization in East Asia* içinde (s. 53-68). Oxon & New York: Routledge.
- Lanzaro, J. (2014). Uruguay's social democratic experiment. *Current History*, 113(760), 76-81. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/45388175>
- Lee, S. (2007). Democratic transition and the consolidation of democracy in South Korea. *Taiwan Journal of Democracy*, 3(1), 99-125. <https://doi.org/10.29654/TJD.200707.0005>
- Lehoucq, F. E. (1996). The institutional foundations of democratic cooperation in Costa Rica. *Journal of Latin American Studies*, 28(2), 329-355. <https://doi.org/10.1017/S0022216X00013031>
- Lincoln, J. K. ve Lauderdale, P. (1985). A new defense policy for Costa Rica: Constructing reality and the policy agenda. *Review of Policy Research*, 5(2), 220-229. <https://doi.org/10.1111/j.1541-1338.1985.tb00352.x>

- Linz, J. J. (1990). The perils of presidentialism. *Journal of Democracy*, 1(1), 51–69. Erişim adresi: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/the-perils-of-presidentialism/>
- Linz, J. J. (1994). Presidential or parliamentary democracy: Does it make difference? J. J. Linz ve A. Valenzuela (Ed.), *The failure of presidential democracy* içinde (s. 3-83). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Luna, J. P. (2021, 17 Şubat). Chile's fractured democratic consensus. *Carnegie Endowment for International Peace*. Erişim adresi: <https://carnegieendowment.org/2021/02/17/chile-s-fractured-democratic-consensus-pub-83784>
- Mainwaring, S. (1993). Presidentialism, multipartism, and democracy: The difficult combination. *Comparative Political Studies*, 26(2), 198–228. <https://doi.org/10.1177/0010414093026002003>
- Mainwaring, S. ve Shugart, M. S. (1997). Juan Linz, presidentialism, and democracy: A critical appraisal. *Comparative Politics*, 29(4), 449. <https://doi.org/10.2307/422014>
- Mella-Polanca, M. (2019). Chile's political party system. A. Farazmand (ed.), *Global encyclopedia of public administration, public policy, and governance* içinde (s. 1-9). New York City: Springer International Publishing.
- Merkel, W. (2004). Embedded and defective democracies. *Democratization*, 11(5), 33–58. <https://doi.org/10.1080/13510340412331304598>
- Nilsson-Wright, J. (2022). *Contested politics in South Korea*. Chatham House. Erişim adresi: <https://www.chathamhouse.org/2022/07/contested-politics-south-korea>
- Nolte, D. (2022). Chile's constitutional reform process rebooted. *GIGA Focus* (4), 1-11. Erişim adresi: <https://www.giga-hamburg.de/en/publications/giga-focus/chile-s-constitutional-reform-process-rebooted>
- O'Donnell, G. A. (1994). Delegative democracy. *Journal of Democracy*, 5(1), 55–69. <https://www.journalofdemocracy.org/articles/delegative-democracy/>
- Oh, J. S. (2012). Strong state and strong civil society in contemporary South Korea. *Asian Survey*, 52(3), 528–549. <https://doi.org/10.1525/as.2012.52.3.528>
- Özbudun, E. (2015). Başkanlık sistemi ve Türkiye. *Liberal Perspektif Analiz*, 1. Erişim adresi: https://oad.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/Analyses_2090_201992414137200Liberal-Perspektif-Analiz-Sayi-1-Baskanlik-Sistemi-ve-Turkiye-Ergun-Ozbudun-Kopya.pdf
- Pak, J. ve Park, P. (2019). *Liberal democracy in South Korea*. Brookings. Erişim adresi: <https://www.brookings.edu/articles/liberal-democracy-in-south-korea/>
- Pettiford, L. (1999). Simply a matter of luck?: Why Costa Rica remains a democracy. *Democratization*, 6(1), 87–104. <https://doi.org/10.1080/13510349908403598>
- Ravecca, P. (2020). Dictatorship, transition, and the forging of political science in Uruguay. *Science in Context*, 33(2), 171–193. <https://doi.org/10.1017/S026988972000023X>

- Sartori, G. (1994). *Comparative constitutional engineering*. Londra: Palgrave Macmillan UK.
- Sehnbruch, K. (2020). Chile's latest steps towards true democracy are a beacon for the world. *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/oct/28/chile-democracy-pinochet-constitution>
- Silva, P. (2002). Searching for civilian supremacy: The concertacion governments and the military in Chile. *Bulletin of Latin American Research*, 21(3), 375–395. <https://doi.org/10.1111/1470-9856.00049>
- Somma, N. M. (2022). Chilean democracy, past and present. *Latin American Research Review*, 57(2), 490–503. <https://doi.org/10.1017/lar.2022.33>
- Steinberg, D. I. ve Shin, M. (2005). *From entourage to ideology?: Tensions in South Korean political parties in transition*. East-West Center. Erişim adresi: <https://www.eastwestcenter.org/publications/entourage-ideology-tensions-south-korean-political-parties-transition>
- Stepan, A. ve Skach, C. (1993). Constitutional frameworks and democratic consolidation: parliamentarism versus presidentialism. *World Politics*, 46(1), 1–22. <https://doi.org/10.2307/2950664>
- Stuenkel, O. (2021). More polarized than ever, presidential election in Chile marks new political era. *Carnegie Endowment for International Peace*. Erişim adresi: <https://carnegieendowment.org/2021/11/22/more-polarized-than-ever-presidential-election-in-chile-marks-new-political-era-pub-85839>.
- Wilson, B. M. (1998). *Costa Rica: Politics, economics, and democracy*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.

Extended Abstract

Purpose

In the literature on government systems, it has been observed that crises can arise from the institutional structure of the presidential system, with the American presidential system being an exception. This study examines and compares the presidential systems of South Korea, Costa Rica, Chile, and Uruguay, which are classified as liberal democracies, with the US presidential system. The aim is to explore whether different presidential systems can serve as alternatives to the American presidential system.

Design and Methodology

This study is a review article, which involves evaluating and discussing the results of previously published research on a particular subject. The research design is based on a comprehensive literature review and comparative analysis.

The primary data source for this study is the 2024 democracy report from the V-Dem Institute, which provides the most comprehensive and detailed democracy indexes globally. Additional sources include academic articles, books, and reports that discuss the political systems and democratic processes of the countries under study: South Korea, Costa Rica, Chile, Uruguay, and the United States.

The countries selected for this study—South Korea, Costa Rica, Chile, and Uruguay—are identified as liberal democracies governed by presidential systems according to the V-Dem report. The United States is included as a benchmark for comparison due to its well-known presidential system.

The study evaluates the selected countries based on several features:

- 1- Party Structures: This includes the organization, number, and strength of political parties.
- 2- Party Ideologies: The political spectrum, core ideologies, and policy orientations of the major parties.
- 3- Party Discipline: The extent to which party members adhere to party policies and leadership directives.
- 4- Parliamentary Structures: The structure of the legislative bodies, including whether they are unicameral or bicameral, and their powers and functions.

The study involves a comparative analysis of the selected countries with the US presidential system. The comparison focuses on:

- 1- Federal vs. Unitary Structures: Examining the impact of federalism in the US compared to the unitary systems in South Korea, Costa Rica, Chile, and Uruguay.
- 2- Legislative Structures: Comparing unicameral and bicameral systems and their effectiveness in governance.
- 3- Historical Processes: Analysing the unique historical contexts and democratization processes of each country.

Findings

The four countries studied—South Korea, Costa Rica, Chile, and Uruguay—do not exactly imitate the US presidential system, despite being classified as liberal democracies governed by presidential systems. None of these four countries have a federal state structure, which in the US is believed to help curb the power of the central government. The legislatures of South Korea and Costa Rica are unicameral, unlike the bicameral system in the United States.

The claim that the American presidential system is exceptional is less compelling when considering the democratic success of these four countries. Their success challenges the notion that the US system is uniquely effective. Each country's success in democratization is attributed to its unique historical processes rather than solely the design of its government system.

The research identifies sociocultural factors as key contributors to the democratic success of these countries. These factors include moderate party ideologies, openness to negotiation in inter-party relations, a strong civil society and balanced income distribution

Overall, the research highlights that the success of liberal democracies with presidential systems is more closely related to sociocultural factors and historical context than to the specific institutional design of their government systems. The claim that the American presidential system is exceptional is less compelling when considering the democratic success of these four countries. The success of these countries suggests that the design of their government systems is less critical than the sociocultural context in which these systems operate. Their success challenges the notion that the US system is uniquely effective.

Research Limitations

The study is limited to only four countries (South Korea, Costa Rica, Chile, and Uruguay) in comparison with the United States. This small sample size may not capture the full range of variation in presidential systems globally. The study may not fully account for the long-term stability and performance of these political systems. Short-term success does not necessarily predict long-term viability.

The study relies on the 2024 democracy report from the V-Dem Institute. Any limitations or biases in this report could affect the study's conclusions. Additionally, the use of a single source for democracy indexes might not provide a comprehensive view. The study is based on data up to 2024. Political systems and democratic processes are dynamic, and changes occurring after this period are not accounted for, which may affect the long-term validity of the findings.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

The research challenges the notion that the design of the governmental system, such as the presidential system, is the sole determinant of democratic success. It suggests a reevaluation of the factors contributing to successful democratization, emphasizing sociocultural factors over institutional design.

The findings highlight the complexity of democratization processes, indicating that success is influenced by a combination of historical, cultural, and socio-political factors. This complexity prompts scholars to adopt more nuanced theoretical frameworks when analysing democratization. The emphasis on sociocultural factors suggests a shift in focus from purely institutional analyses to a more comprehensive approach that incorporates cultural and social dynamics in studies of democracy and governance.

Policymakers can draw insights from the research when designing and implementing democratic reforms. Emphasizing factors such as promoting moderate party ideologies, fostering inter-party negotiation, strengthening civil society, and addressing income inequality could enhance democratization efforts.

Recognizing the influence of unique historical processes and sociocultural contexts on democratization, policymakers may adopt tailored approaches rather than applying one-size-fits-all solutions. This could involve adapting democratic reforms to suit specific national circumstances. Efforts to promote sociocultural factors conducive to democracy, such as enhancing political moderation, encouraging civil society participation, and addressing income disparities, could be integrated into governance strategies to bolster democratic resilience.

Originality/Value

Through comparative analysis, the study contributes to a deeper understanding of the strengths and weaknesses of different democratic systems. By comparing the experiences of various countries, it enables scholars and policymakers to identify best practices and lessons learned that can inform future democratization efforts.

The study challenges the conventional wisdom that attributes democratic success solely to specific governmental systems, such as the American presidential system. Instead, it underscores the significance of sociocultural factors in shaping democratic outcomes, providing a more nuanced understanding of democratization processes.

Araştırmacı Katkısı: Zeynel Abidin KILINÇ (%50), Abdullah Sait ÖZCAN (%50).

Küresel Barışın Askeri Harcamalar Üzerindeki Etkisi ¹

Mehmet Samet ERDEM ²

Başvuru Tarihi: 01.04.2024

Kabul Tarihi: 10.07.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Askeri harcamalar, barışın ve güvenliğin sağlanmasında oldukça önemli bir faktör olmasının yanı sıra ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde tartışılmalı etkilere sahiptir. Barışı sağlamada askeri harcamaların ne büyüklükte olması gerektiği de bu tartışmaların bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Küresel Barış Endeksi (GPI)'de yer alan 18 ülkenin 2008-2022 yıllarını kapsayan verileri ile askeri harcamalarının, küresel barış endeksi, GSYH ve askeri personel sayılarıyla ilişkileri panel veri analiziyle incelenmiştir. Sonuçlar küresel barış endeksi, GSYH ve askeri personel sayısı ile askeri harcamalar arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğunu göstermektedir. Barışın askeri harcamalar üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğunu sonucunun ülkelerin sadece kendi dinamikleri ile değil coğrafi konum, komşu ülkelerin silahlanmaları ve dünya üzerindeki gelişmeler gibi faktörlerin de dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Askeri Harcamalar, Küresel Barış Endeksi, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi

Atıf: Erdem, M. S. (2024). Küresel barışın askeri harcamalar üzerindeki etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 939-954.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Sinop Üniversitesi, Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, mserdem@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7344-2166

The Impact of Global Peace on Military Expenditures

Mehmet Samet ERDEM ³

Submitted by: 01.04.2024

Accepted by: 10.07.2024

Article Type: Research Article

Abstract

Military expenditures are not only an important factor in ensuring peace and security, but also have controversial effects on the economic growth of countries. The extent of military expenditures to ensure peace is another dimension of these discussions. This study analyzes the relationship between the global peace index, GDP, number of military personnel and military expenditures of 18 countries in the Global Peace Index (GPI) for the period 2008-2022 is analyzed using panel data analysis. The results show that there is a positive relationship between the global peace index, GDP, number of military personnel and military expenditures. It is thought that the result that peace has a decreasing effect on military expenditures should be evaluated not only by countries' own dynamics but also by taking into account factors such as geographical location, armaments of neighboring countries and developments in the world.

Keywords: *Military Expenditures, Global Peace Index, Economic Growth, Panel Data Analysis*

³ Sinop University, Boyabat Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Health Care Management, mserdem@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7344-2166

Giriş

Literatürde askeri harcamalarının ekonomik değişkenler üzerindeki etkisine ilişkin yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu ekonomik büyüme üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Yıllar içerisinde verilerin çoğalmas, çeşitlenmesi ve yeni inceleme metotlarının uygulanması ile bu ana inceleme konusunun önemi artarak devam etmektedir. Askeri harcamalarının ekonomik büyümeye pozitif etkisi olduğuna ilişkin sonuçların yanı sıra negatif etkisi ya da etkisiz olduğuna ilişkin de sonuçlara ulaşılmıştır. Ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etki modernizasyon ve teknoloji çıktılarına dayanan bir temel çerçevesinde ele alınırken, negatif yöndeki etkisi alternatif maliyet odağında diğer harcama kalemlerini dışladığı yönündedir.

Askeri harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri 4 teorik yaklaşımda ele alınmaktadır. Arz yönlü ya da Neo-Klasik model ilişkiyi pozitif ve negatif etkiler biçiminde ele alırken, Keynesyen model arz yönlü etkileri genellikle görmezden gelerek negatif biçimde ele alır. Neo-Klasik ve Keynesyen görüşe göre daha sınırlı yaklaşımlardan olan Kuramsal Model, askeri harcamalarının endüstride yol açtığı verimsizliklere atıf yapmaktadır. Marksist model ise, çelişkili sonuçlara ulaşmış olsa da, Elveren (2019) tarafından Baran ve Sweezy (1966) ile şekillenen eksik tüketim teorisi çerçevesinde, askeri harcamalarının toplam talebi artırarak kar oranlarını yükselttiği sonucuna ulaşılmıştır.

David Ricardo, Thomas Robert Malthus ve Adam Smith gibi klasik iktisatçılar da askeri güçlerin yapısı ve ekonomi üzerindeki etkileri üzerine tartışmalarda bulunmuşlardır. Adam Smith, devletin temel görevlerinden birini savunma olarak nitelendirmiş aynı zamanda Ulusların Zenginliği adlı eserinin 5. Kitabında egemenliğin ilk görevi olan toplumu diğer toplumların şiddet ve adaletsizliğine karşı savunma görevinin toplum uygarlaştıkça giderek daha pahalı hale geldiği belirtmiştir. 19. yy'da başlayan barış hareketi kampanyası kapsamında savaş olasılığını azaltmak için silahsızlanma, gizli diplomasinin sona erdirilmesi ve anlaşmazlıkların tahkime götürülmesi gibi temellerle barış için savaşa hazır ol fikrinden uzaklaşmaya çalışıldığı görülmüştür (Webster, 2009, s. 30).

Yakovlev (2007), savaşların ve güvenlik eksikliğinin pek çok yoksul ülkede kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biri olduğu belirtmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından birçok ülkede yaşanan silahsızlanma süreci ve savunma bütçelerindeki yüksek oranlı kesintilerin, eğitim ve sağlık gibi başka harcama kalemlerine aktarılmasının genellikle daha iyi yaşam standartlarıyla sonuçlandığı ifade etmiştir.

Özellikle güvenliğin görece daha az olduğu ve gerilimleri azaltacak uluslararası işbirliklerinin olmadığı bölgelerde kaynakların uzun süre savunmaya ayrılmasının sonucunda oluşabilecek olan güvenli ortam, kaynakları tekrar barış zamanı harcamalara aktarılmasına olacak tanıyabilecektir. Bu çerçevede gerilimi azaltma yoluyla askeri harcamaları düşürebilen uluslararası işbirliği biçimleri, uzun vadede bütün ülkelerin yararına olacaktır (Knight, Loayza, ve Villanueva, 1996, s. 2). Barışın toplumsal düzeni korumanın temellerinden olması, ülkeleri barışı sağlamak, korumak ve geliştirmek için savunma harcamalarını sürekli artırma yoluna itmiştir (Garcia, 2019, s. 77).

Küresel Barış Endeksi (GPI), Avustralya merkezli Ekonomi ve Barış Enstitüsü (IEP) tarafından dünya nüfusunun %99.7'sini oluşturan 163 bağımsız devlet ve bölgeyi 23 nitel ve nicel gösterge kullanarak barış düzeylerine göre sıralayan dünyanın önde gelen küresel barış ölçütüdür. Endeks; toplumsal emniyet ve güvenlik düzeyi, devam eden yurtiçi ve uluslararası çatışmanın boyutu ve militarizasyon derecesi çerçevesinde üç alanda barış durumunu ölçmektedir. Endeks içerisinde yer alan ülkelerin aldıkları düşük sonuçlar daha yukarılarda yer almalarını sağlarken daha barışçıl olduklarını göstermektedir.

Bu çalışmada 2008-2022 yılları arasında GPI'da yer alan ve veri setleri tam olan 18 ülkenin (ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Kanada, Norveç, Portekiz, Türkiye, Yunanistan) askeri harcamalarının, Küresel Barış Endeksi, GSYH ve askeri personel sayılarıyla ilişkileri panel veri analiziyle incelenmektedir.

Literatür

Çalışmanın literatür bölümü savunma harcamaları temelinde oluşturulmuştur. Literatürde GPT'nin savunma harcamaları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olması nedeniyle, bu bölümde çalışma alanının büyük bir kısmını oluşturan savunma harcamaları ekonomik büyüme ilişkisine ilişkin öncü ve yeni çalışmaların yanı sıra; çatışma, terörizm ve rejim biçimi gibi barışla ilişkilendirilebilecek değişkenleri içeren çalışmalara yer verilmiştir. Literatür bölümü farklı ülke grupları ve yıllarını içeren çalışmalar üzerine odaklanırken aynı zamanda bu çalışmanın da yöntemini oluşturan panel veri analizi kullanılan çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Benoit (1978), 1950-1965 dönemi için 44 az gelişmiş ülkenin savunma harcamaları, büyüme oranı, yatırım oranı, dış yardım gelirleri arasındaki ilişkiyi korelasyon analizi kullanarak incelediği çalışmasında savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu belirtmiştir. Bu çalışma aynı zamanda savunma harcamaları-ekonomik büyüme çalışmalarının öncüsü olarak kabul edilir.

Deger (1986), 1965-1973 yılları arasında 50 az gelişmiş ülkeyi kesitsel zaman serileri metoduyla incelemiş ve savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde genellikle negatif etkisi olduğu ifade etmiştir.

Sezgin (2000), 1950-1994 yılları arasında Türkiye için savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında Türkiye için savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ve anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Dunne ve Nikolaidou (2001), 1960-1996 dönemi için Yunanistan'ın askeri harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini en küçük kareler yöntemi kullanarak incelediği çalışmalarında hem savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisinin hem de tasarruf ve ticaret dengesi yoluyla dolaylı etkilerinin önemli ölçüde negatif olduğunu ifade etmişlerdir.

Blomberg, Hess ve Orphanides (2004), 1968-2000 yılları arasında 177 ülkeyi panel veri analizi ile incelediği çalışmalarında terörizmin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu aynı zamanda farklı ülke grupları arasında terörizmin hem görülme sıklığı hem de ekonomik sonuçları açısından önemli farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir.

Tavares (2004), 1987-2001 dönemi için terörizmin belirleyicilerinin neler olduğunu ve demokrasilerin terörizmin maliyetine etkisini incelediği çalışmasında standart büyüme değişkenleri dışarıda bırakıldığında terörizmin büyüme üzerinde küçük bir etkisi olduğu, bu değişkenler dahil edildiğinde ise terörizmin büyüme üzerinde hiçbir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Demokratik kurumları gelişmiş ülkelerin terör saldırılarına karşı koyabildiği ve terör saldırılarının demokratik ülkeler için daha düşük bir çıktı maliyeti oluşturduğu sonuçlarına varmıştır.

Collier ve Hoeffler (2006), 1960 yılından başlayarak 5 yıllık periyotlar halinde çatışma sonrası durumlarda askeri harcamaların çatışmaya etkisi üzerine yaptıkları çalışmada, çatışma sonrası yüksek askeri harcamaların yeniden çatışma riskini önemli ölçüde artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Polachek ve Sevastianova (2012), 1920-2000 yılları arasındaki 90 ülkeye ait verilerle panel veri analizi kullanarak yaptıkları çalışmalarında hem iç savaşın hem de yüksek yoğunluklu devletler arası çatışmanın ekonomik büyümeyi azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Düşük yoğunluklu çatışmaların büyüme üzerindeki etkisinin yüksek yoğunluklu çatışmalara kıyasla çok daha az olduğu hatta büyümeyi bir miktar artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle demokrasi olmayan, düşük gelirli ve Afrika ülkelerinde çatışmanın büyüme üzerindeki etkilerinin daha fazla olduğunu belirtmişlerdir.

Bekmez ve Destek (2015), 1988-2012 yılları arasında 31 gelişmiş, 30 gelişmekte olan ve 11 az gelişmiş ülkenin savunma harcamaları ile ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini panel veri analizi yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonunda üç ülke grubunda da savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğu fakat diğer kamu harcamalarına göre daha az verimli olduğu ve savunma harcamalarının GSYH'den pozitif olarak etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Töngür, Hsu ve Elveren (2015), 1963-2000 dönemi için 130'dan fazla ülkenin askeri harcamalar, siyasi rejimler ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkisini panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda sosyal demokrat rejimlerin silahlanmaya daha az harcama yapma eğiliminde olduğu, demokrasi ile askeri harcamalar arasında negatif ilişki olduğu ve son olarak daha yüksek bir gelir eşitsizliğinin daha yüksek bir askeri yük doğurduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Vorsina, Manning, Fleming, Ambrey ve Smith (2017), 2006-2011 dönemi için 117 ülkeyi kapsayan çalışmalarında yaşam memnuniyeti ve terörizm arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda terörizm ve yaşam memnuniyeti arasında genel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki bulunurken, terörizm ve işçi başına reel GSYİH arasında herhangi bir ilişkiye rastlamamışlardır.

Garcia (2019), 2016 yılı için küresel barış endeksinde yer alan 171 ülkenin askeri harcamalar, küresel barış endeksi ve GSYH büyüme hızı verileriyle askeri harcamalar ile ulusal barış arasındaki ilişkiyi ikili ve nominal lojistik regresyon yöntemiyle incelemiştir. Çalışmanın sonunda ülkelerin barış durumunun her zaman askeri harcamalara bağlı olmadığı, mevcut barış durumunun gelişmiş ülkeler için olmasa da çoğu gelişmekte olan ülke için askeri harcamaları etkileyebileceği ve bu durumun arzu edilen barış düzeyine ulaşmada askeri harcamaların artış ya da azalışında belirleyici etken olabileceğini ifade etmiştir.

Azam (2020), 1988-2019 yılları arasında OECD dışında yer alan 35 ülke için panel veri analizi yöntemi ile askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelediği çalışmada askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

d'Agostino, Dunne, Lorusso ve Pieroni (2020), 1984-2014 yılları arasında 63 ülke ile askeri harcamaların ve yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi ile inceledikleri çalışmalarında askeri harcamaların ve yolsuzluğun uzun dönemde çıktı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Saba ve Ngepah (2020), 1990-2015 dönemi için 35 Afrika ülkesinin askeri harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi ile incelemiş genel olarak askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında bir yakınsama olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Oyerinde ve Fagboro (2020), 1984-2017 yılları arasında Nijerya'nın askeri harcamaları, ekonomik büyüme ve kurumsal kalite arasındaki ilişkiyi gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi ile incelemiştir. Kurumsal kaliteyi ölçmek için yolsuzluk endeksini kullandıkları çalışmalarında askeri harcamaların ekonomik büyüme ile anlamlı ve pozitif ilişkisi olduğunu gösterirken, kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerinde ve askeri harcamaların kurumsal kalite üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Gökmenoğlu, Taşpınar ve Rahman (2021), 1960-2014 dönemi için Türkiye'deki askeri harcamalar, enerji kullanımı, finansal gelişme, çevresel bozulma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonunda askeri harcamaları, ekonomik büyümenin ve enerji kullanımı çevresel bozulmayı artırdığı, finansal gelişmenin ise çevre kalitesini iyileştirdiği sonucuna ulaşırken, askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Bardwell ve Iqbal (2021), 2000-2018 yılları arasındaki verilerle terörizmin maliyetini ölçmek için Küresel Terörizm Endeksi'nin metodolojisine dayandırdıkları çalışmalarında 2003-2018 yılları arasında Irak'ın ve 2018 yılında Afganistan'ın terörizmden en çok etkilenen ülke olduğu, Güney Asya, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Sahra altı Afrika bölgelerindeki silahlı saldırı, bombalama, terör kaynaklı ölümler, yaralanmalar ve maddi hasarların ekonomik etkinin büyük kısmını oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Nugroho ve Purwanti (2021), askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 2002-2018 yılları arasında 27 düşük-orta gelirli ülkeyle panel veri analizi ile incelemiş, askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Maher ve Zhao (2022), 1982-2018 yılları arasında Mısır'daki siyasi istikrarsızlık ve askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini en küçük kareler yöntemi ve gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda siyasi istikrarsızlık ile ekonomik büyüme arasında hem uzun hem de kısa vadede anlamlı bir negatif ilişki olduğu, askeri harcamaların ise özellikle uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Karamanis (2022), 1994-2018 yılları arasında 23 Daimi Yapılandırılmış İşbirliği (PESCO) Avrupa ülkesin askeri harcamalar, yatırımlar ve ekonomik büyüme açısından panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Askeri harcamaların ekonomik büyümeyi teşvik edebileceği fakat bu etkinin birliğin bütün ülkelerinin ortak sonucu olamayabileceği sonucuna varmıştır.

Iheonu ve Ichoku (2023), terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 2001-2018 yıllarını kapsayan terör faaliyetlerinin önemli ölçüde arttığı 24 Afrika ülkesi üzerinde panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda terörizmin ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisi olduğu fakat terörizmin askeri harcamalar ile etkileşime girdiğinde ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkinin ortadan kalktığı, askeri harcamalardaki artışın terörizmin büyüme üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırdığı ve askeri harcamaların terörizm ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin terörizme bağlı olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Raifu ve Aminu (2023), 1981-2019 döneminde 14 MENA ülkesi için askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi kullanarak incelemiştir. Çalışma sonunda askeri harcamalardaki artışın ekonomik büyüme üzerinde olumlu sonuçlara yol açtığı, bu durumun MENA ülkelerinde üretkenliği sağlarken büyümeyi artırıcı bir rol oynadığını ifade etmişlerdir.

Yolcu Karadam, Öcal ve Yıldırım (2023), 1988-2019 yılları arasındaki verilerle 103 ülkenin askeri harcamalar-ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel yumuşak geçişli regresyon analiz yöntemi ile incelemiştir. Çalışmalarının sonunda düşük ve orta gelirli ülkeler için askeri harcamaların rejim değişikliğini yönlendirdiği, düşük ve yüksek düzeydeki askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde belirgin ve artan olumsuz etkileri olduğunu ifade etmişlerdir.

Emeka, Ogbuabor ve Ekeocha (2024), 2010-2021 yılları arasında 34 Afrika ülkesi için terörizmin ekonomik karmaşıklık üzerindeki etkisi ve askeri harcamaların terörizm-ekonomik karmaşıklık ilişkisindeki düzenleyici rolünü panel veri analizi ile araştırdıkları çalışmalarında terörizmin ekonomik karmaşıklık üzerinde anlamlı ve negatif etkisi olduğunu ve askeri harcamaların bu olumsuz etkiyi hafifletmediği sonucuna varmışlardır.

Yöntem ve Veriler

Bu çalışmada 2008-2022 yılları arasında GPI'da ve analizde kullanılan diğer değişkenlere ait veri tabanlarında, veri setleri tam olan 18 ülke (ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Kanada, Norveç, Portekiz, Türkiye, Yunanistan) seçilmiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni olan askeri harcama verileri Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü

(SIPRI)'den alınmıştır. Bağımsız değişkenlerden; GPI verileri IEP'den, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) verileri Dünya Bankası Veri Tabanı (WDI)'dan, Silahlı Kuvvetler Personel Sayısı Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (IISS) ve WDI'den derlenmiştir. Kullanılan veriler, verilere ilişkin açıklamalar ve verilerin alındığı veri tabanları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1

Değişkenlere Ait Özet Bilgiler

Değişken	Açıklama	Kaynak
MEX	Askeri harcamalar (Milyon Dolar)	SIPRI
GPI	Küresel Barış Endeksi (1-5 Arası Skor)	IEP
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Milyon Dolar)	WDI
AFP	Silahlı Kuvvetler Personel Sayısı (Bin Kişi)	IISS ve WDI

GPI, bağımsız ve kar amacı gütmeyen bir araştırma kuruluşu olan IEP tarafından hazırlanan, dünya nüfusunun %99.7'sini kapsayan 163 bağımsız ülkenin barıştaki eğilimleri, barışın ekonomik değeri ve barışçıl toplumların nasıl geliştirilebileceği konusunda 23 niteliksel ve niceliksel göstergeler ve veriyi içeren bir rapordur. Bu göstergeler temel olarak toplumsal emniyet ve güvenlik düzeyi, devam eden yurtiçi ve uluslararası çatışmanın boyutu ve militarizasyon derecesi olarak üç alanda barış durumunu ölçmektedir.

Her bir göstergeye ait puanlar, 1-5 arasındaki ağırlıklı bir skalada ölçeklendirilerek bir endeks oluşturulmaktadır. Endeks içerisinde ülkelerin elde ettikleri puanlar ne kadar düşük olursa endekste üst sıralarda yer almakta ve bu durum daha barışçı bir ülke olduğunu ifade etmektedir.

2023 yılında yayınlanan 17. raporda küresel barış seviyesinin %0,42 oranında kötüleştiği ve bu durumun son beş yılda barışta görülen 13. kötüleşme olduğu ifade edilmiştir. İzlanda'nın 2008 yılından itibaren dünyanın en barışçıl ülkesi konumunun devam ettiği, Danimarka, İrlanda, Yeni Zelanda ve Avusturya'nın barışçıl ilk 5 ülkeyi oluşturduğu görülmektedir. Üst üste 8. Defa dünyanın en az barışçıl ülkesi seçilen Afganistan'ın bu konumunu koruduğu, Yemen, Suriye, Güney Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Afganistan'ı takip ettiği belirtilmiştir (GPI, 2023)

SIPRI, 1966 yılında İsveç Parlamentosu'nun aldığı bir karara dayanarak kurulmuş olan ve finansmanının önemli bir kısmını İsveç Hükümeti'nden yıllık hibe şeklinde alan merkezi Stockholm'de bulunan Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve çeşitli hükümetler arası kuruluşlarla işbirliği yapan, silahlanma, silahsızlanma silah kontrolü ve çatışma konularını araştıran uluslararası bağımsız bir enstitüdür.

Dünya Bankası (WB) tarafından yayınlanan WDI, resmi olarak tanınan uluslararası kaynaklardan derlenen güncel kalkınma verilerini sunan bir veri tabanıdır. Dünyanın genel görünümü, İnsan, Çevre, Ekonomi, Devlet ve Piyasalar ve Küresel bağlantıları içeren altı tematik bölümde bölgesel veriler ve gelir grubu analizleri sunmaktadır.

IISS, 65 yıldır 170'ten fazla ülkenin ekipman envanterleri, askeri organizasyonları ve savunma bütçeleri gibi savunma verilerini toplayan, güvenlik ve savunma konularına ilişkin çalışmalar yapan, merkezi Londra'da bulunan bir araştırma enstitüsüdür.

Çalışmada yöntem olarak panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri setinde yatay kesit yanında zaman serisi boyutu da bulunmaktadır. Veri seti benzer yatay kesit birimlerinin (bu çalışmada ülkeler), aralıklı dönemler boyunca izlenmesi ile oluşturulmaktadır (Wooldridge, 2009).

Panel veri analizi, zaman serileri analizi ve regresyonun bir bileşimi olarak düşünülebilir. Notasyonu kullanılan alt indisler sayesinde, hem yatay kesit birimine hem de zamana işaret ettiğinden, regresyon analizi notasyonu ve zaman serisi notasyonundan ayrılmaktadır (Frees, 2004). Aynı zamanda analiz, yatay kesit birimlerindeki değişkenliği (heterojenlik) de dikkate aldığından, regresyon ya da zaman serisi analizlerine göre daha yansız tahmin sonuçları verebilmektedir. Hem yatay kesit boyutunda hem de zaman boyutunda durağan olan değişkenlerin kontrolü mümkün olmaktadır (Baltagi, 2008).

Panel veri analizinde en çok kullanılan modellerden biri havuzlanmış en küçük kareler modelidir (POLS). Bu model regresyon eğim katsayılarının ve sabit katsayılarının aynı olduğunu varsaymaktadır (Hsiao, 2003). Model şu şekilde gösterilmektedir:

$$y_{it} = \alpha^* + \beta'x_{it} + u_{it} \quad (1)$$

$i = 1, 2, \dots, N, t = 1, 2, \dots, T$

y , bağımlı değişken, x , bağımsız değişkeni temsil etmektedir. Sabit terim (α^*) ve eğim katsayılarının (β') tüm birimler için sabit olduğunu varsaymaktadır. i , yatay kesit birimlerini, t ise zamanı göstermektedir. u_{it} ise hata terimini ifade etmektedir. Hata terimi x bağımsız değişkenleri dışında, y bağımlı değişkenini etkileyen olası faktörleri temsil eder (Wooldridge, 2009).

Sabit etkiler modeli ise; yatay kesit birimlerinin hepsini kendine özel bir sabit terimle ve aynı eğimle tahmin etmektedir. Zamana özgü etkilerin ya da birimlere özgü etkilerin olması durumunda bu modele sabit etkiler modeli denilmektedir (Baltagi, 2008). Sabit etkiler modeli aşağıdaki şekilde gösterilebilir ve yatay kesitlerdeki sabit terimler kendi içerisinde ayrışırken (α_i^*), tümünün eğimi aynı (β') olarak tahmin edilmektedir (Hsiao, 2003):

$$y_{it} = \alpha_i^* + \beta'x_{it} + u_{it} \quad (2)$$

Rassal etkiler modelindeyse her yatay kesit birimi için sabit terimin farklılaşmasına izin verir. Bu modelde sabit etkiler modelinin varsayımlarına, α_i^* ve x_{it} 'lerin ilişkisiz oldukları varsayımı ilave edilmektedir (Wooldridge, 2009). Model şu şekilde ifade edilmektedir (Verbeek, 2008):

$$y_{it} = \mu + \sum_{k=1}^K \beta_k x_{kit} + \alpha_i + u_{it} \quad (3)$$

$i = 1, 2, \dots, N, t = 1, 2, \dots, T$

$u_{it} \sim IID(0, \sigma_u^2) \quad \alpha_i \sim IID(0, \sigma_\alpha^2)$

Bu modelde hata terimi v_{it} ile gösterilebilir ve $\alpha_i + u_{it}$ toplamından oluşmaktadır. α_i tesadüfi birim farklılıklarını ifade etmektedir ve aynı u_{it} gibi şu varsayımlara sahiptir; ortalamaları sıfırdır, birimler boyu sabit ve ilişkisiz varyansla dağılmaktadır (Maddala ve Lahiri, 1992). Tablo-2, kullanılan veri setinin tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir.

Tablo 2
Tanımlayıcı İstatistikler

	MEX	GPI	GDP	AFP
Ortalama	56367 (m \$)	1,619667	2140159 (m \$)	205438
Standart Sapma	11062 (m \$)	0,820844	4189000 (m \$)	427799,6
Min	997 (m \$)	1,2	189000 (m \$)	8000
Max	877000 (m \$)	2,92	25500000 (m \$)	1569417
Gözlem Sayısı	270	270	270	270

Bulgular ve Tartışma

Panel veri analizi ile testlere başlamadan önce serilerin durağan olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Birim kök testlerinden hangi testi tercih edeceğimizi belirlemek için modeldeki yatay kesit bağımlılığı testi yapılmalıdır.

Tablo 3
Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Test	İstatistik	p
LM	337,8	0,00*
LM düzeltilmiş	15,95	0,00*
LM CD	10,38	0,00*

* Hatalı yatay kesit bağımsızlığı için düzeltilmiş LM testi ($H_0: cov(uit,ujt) = 0$, tüm t ve i!=j için, çift taraflı test)

Tablo 3'te oluşturulmak istenen modelin tümü için yapılan yatay kesit bağımlılığı test sonuçları verilmektedir. $p < 0,05$ olduğundan H_0 reddedilmektedir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olması nedeniyle ikinci nesil birim kök testleri yapılması gerekmektedir.

Tablo 4
Pesaran CIPS Birim Kök Testleri

	Düzye	Birinci Fark (dLN)
LNMEX	-1,974 *	-3,332 *
	(-2,22)**	(-2,22)**
	(-2,45)***	(-2,45)***
LNGPI	-1,318 *	-4,072 *
	(-2,22)**	(-2,22)**
	(-2,45)***	(-2,45)***
LNGDP	-1,409 *	-3,098 *
	(-2,22)**	(-2,22)**
	(-2,45)***	(-2,45)***
LNAFP	-2,914 ***	-4,582 *
	(-2,22)*	(-2,22)**
	(-2,45)**	(-2,45)***

*CIPS test sonuçları; Kritik değerler ** %5, *** %1 N, T = (18,15)

Tablo 4'teki birim kök testlerine bakıldığında LNAFP hariç tüm serilerin düzey değerlerde durağan olmadığı görülmektedir. Ancak serilerin birinci farkları alındığında tüm serilerin durağan olduğu tespit edilmiştir. Panel veri analizi için oluşturulacak denklem:

$$dLNMEX_{it} = \beta_0 dLNGPI_{it} + \beta_1 dLNGDP_{it} + \beta_2 dLNAFP_{it} + C_{it} \quad (4)$$

biçimindedir. Bağımlı değişken olarak 18 ülkenin 15 yıllık askeri harcamaları, bağımsız değişken olarak küresel barış endeksi, gayri safi yurtiçi hasıla ve askeri personel sayısı belirlenmiştir.

Tablo 5
Panel Modeller İçin Tahmin Sonuçları

Değişkenler (Bağımlı Değişken: dLNMEX)	Sabit Etkiler (FE)	Rassal Etkiler (RE)	HEKK (POLS)	KDEKK (LSDV)
dLNGPI	0,547 (0,009)***	0,57 (0,005)***	0,577 (0,005)***	0,547 (0,009)***
dLNGDP	1,063 (0,000)***	1,055 (0,000)***	1,053 (0,000)***	1,064 (0,000)***
dLNAFP	0,239 (0,000)***	0,245 (0,000)***	0,247 (0,000)***	0,239 (0,000)***
C	-0,003 (0,720)	-0,003 (0,762)	-0,003 (0,737)	-0,134 (0,001)***
N	18	18	18	17
NT	270	269	269	269
R ²	0,9001	0,9002	0,9	0,908

*** p<.01, ** p<.05, * p<.1

Panel modeller için tahmin sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir. En doğru panel model tahmincisi testi bulabilmek için aşağıdaki testler yapılmıştır. Sabit etkiler ve havuzlanmış en küçük kareler (HEKK – POLS) modelleri arasında seçim yapmak için F testine bakılmaktadır:

H₀: Tüm birim etkiler sıfıra eşittir.

F testi, tüm u_i=0: F(17, 248) = 1,24 Prob > F = 0,2348

Test sonucuna göre hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla birim etkilerin olmadığı sonucuna ulaşıldığı için POLS modelinin daha uygun olduğu görülmektedir.

Rassal etkiler için yapılan Breusch Pagan Lagrangian çarpanı testi (BP LM testi):

H₀: Tüm birim etkilerin varyansı sıfıra eşittir.

$$dLNMEX[\text{Ülke},t] = Xb + u[\text{Ülke}] + e[\text{Ülke},t] \quad (5)$$

Tablo 6
BP LM Testi Tahmin Sonuçları

Var	SD = sqrt(Var)	
dLNEMEX	0,2244904	0,4738042
e	0,022315	0,1493821
u	0,000479	0,0218865
Test: Var(u) = 0		
chibar2(01) = 0,24		
Prob > chibar2 = 0,3109		

Tablo 6’da BP LM testinin tahmin sonuçları yer almaktadır. Test sonucu H_0 hipotezinin reddedilemez ($p > 0,05$) olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla birim etkilerin varyansının sıfır olduğu sonucuna ulaşıldığı için POLS modelinin daha uygun olduğu görülmektedir. Bu durumda hem F testi hem de BP LM testi havuzlanmış en küçük kareler (HEKK – POLS) modeline yönlendirmektedir. Bu durumda sabit etkiler ve rassal etkiler tahminlerinin hangisinin kullanılması gerektiğini gösteren Hausman Testi yapmaya gerek olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kukla değişkenli en küçük kareler modeli ise HEKK (POLS) modelindeki yatay kesitlere ek kukla değişken konularak oluşturulmuş modeldir. HEKK (POLS) modelinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni etkileme yönleri beklentilerle uyumludur.

Analiz sonuçları küresel barış endeksi değerinde meydana gelen %1’lik artışın, askeri harcamaları %0,57 olarak artırdığını göstermektedir. GSYH’da meydana gelecek %1’lik artış, askeri harcamaları %1,05 birim artırdığı ve son olarak askeri personel sayısında meydana gelen %1’lik artışın, askeri harcamaları %0,24 birim artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Çalışmada 2008-2022 yılları arasında GPI’da yer alan 18 ülkenin askeri harcamalarının, küresel barış endeksi, GSYH ve askeri personel sayılarıyla ilişkileri panel veri analiziyle incelenmiştir.

Analiz sonucunda elde edilen küresel barış endeksi ile askeri harcamaların pozitif yönlü ilişkisi; küresel barış endeksinin 1-5 arasında değer aldığı ve endeks içinde yer alan ülkelerin skorları arttıkça ülkenin daha az barışçıl olduğundan yola çıkılarak, barıştan uzaklaşmanın askeri harcamaları arttırdığı ve barışın askeri harcamalar üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ülkelerin barışçıl olmasının savunmaya ayrılan kaynakların azaltılıp bu kaynakları eğitim, sağlık vb. gibi kaynaklara aktararak kalkınmalarına da destek olunabileceği düşünülmektedir.

GSYH ve askeri harcamalar arasındaki pozitif yönlü ilişki, Benoit (1978), Sezgin (2000), Bekmez ve Destek (2015), Oyerinde ve Fagboro (2020), Raifu ve Aminu (2023)’un çalışmalarıyla benzer sonuçlar taşımaktadır. Bunun yanı sıra GSYH’da meydana gelen artışların askeri harcamalar üzerinde benzer bir oranda artışa neden olması milli gelir artışlarının savunmaya da aynı biçimde yansıdığına işaret etmektedir. Askeri personel sayısı ile askeri harcamalar arasındaki pozitif yönlü ilişki sonucu ise personel sayısının bir maliyet unsuru olması açısından hem gerçekçi hem de beklenen bir sonuçtur.

Garcia (2019)’nın çalışmasında ifade ettiği barış durumunun askeri harcamaları etkileyebileceği sonucu çalışmanın sonucuyla uyumlu olmakla beraber, bu çalışmanın, barışın savunma harcamaları ile olan ilişkisinin yönü ve biçimini ortaya koyması açısından farklılaştığı söylenebilir. Collier ve Hoeffler (2006)’in çatışma

sonrası yapılacak yüksek askeri harcamaların yeniden çatışma riskini önemli ölçüde artıracığı ve Töngür, Hsu ve Elveren (2015) tarafından ifade edilen demokrasi ve askeri harcamalar arasında negatif ilişki olduğu sonuçları, bu çalışmanın sonuçları ile dolaylı olarak ilişkilendirilebilir. Fakat ileride yapılacak çalışmalarda demokrasi ve çatışma riski gibi kavramlarının değişkenlere dahil edilerek araştırılmasıyla bu ilişkinin biçim ve boyutu daha iyi analiz edilebilir.

Ülkeler; yer aldığı coğrafya, diğer ülkeler ile olan ilişkileri, komşularının silahlanma koşulları gibi faktörleri de göz önünde bulundurarak askeri harcamalarını biçimlendirmektedirler. Barış içinde yaşamak birçok ülkenin ideali olsa da bu ideallerini gerçekleştirmek için sadece kendi dinamikleriyle değil diğer ülkelerin kararları ve dünya üzerindeki gelişmeleri de göz önünde bulundurmaları zorundadırlar.

Çalışmada elde edilen barışın askeri harcamaları azaltıcı yönde etkisi ve bu etkiye istinaden oluşabilecek kalkınma enstrümanlarının gelişimine destek vermesi sonucu her ülke için geçerli olmayabilir. Barışa giden yolda önceliği askeri harcamaları artırmaya vermenin caydırıcılık etkisiyle alternatif bir barışa imkan verip vermeyeceğinin başka ülke ya da ülke grupları için daha sonraki çalışmalarda araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Azam, M. (2020). Does military spending stifle economic growth? The empirical evidence from non-OECD countries. *Heliyon*, 6(12), 1-10. Erişim adresi: [https://www.cell.com/heliyon/pdf/S2405-8440\(20\)32695-5.pdf](https://www.cell.com/heliyon/pdf/S2405-8440(20)32695-5.pdf)
- Baltagi, B. H. (2008). *Econometric analysis of panel data* (Vol. 4). Chichester, England: John Wiley & Sons.
- Baran, P. A. ve Sweezy, P. M. (1966). *Monopoly capital: An essay on the american economic and social order*. New York, NY: Modern Reader Paperbacks.
- Bardwell, H. Ve Iqbal, M. (2021). The economic impact of terrorism from 2000 to 2018. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 27(2), 227-261. Doi.org/10.1515/peps-2020-0031
- Bekmez, S. ve Akif Destek, M. (2015). Savunma harcamalarında dışlama etkisinin incelenmesi: Panel veri analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), s. 91-110. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1024754>
- Benoit, E. (1978). Growth and defense in developing countries. *Economic Development and Cultural Change*, 26(2), 271-280. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/1153245>
- Blomberg, S. B., Hess, G. D. ve Orphanides, A. (2004). The macroeconomic consequences of terrorism. *Journal of monetary economics*, 51(5), 1007-1032. doi:10.1016/j.jmoneco.2004.04.001
- Collier, P. ve Hoeffler, A. (2006). Military expenditure in post-conflict societies. *Economics of Governance*, 7, 89-107. doi.org/10.1007/s10101-004-0091-9
- d'Agostino, G., Dunne, J. P., Lorusso, M. ve Pieroni, L. (2020). Military spending, corruption, persistence and long run growth. *Defence and Peace Economics*, 31(4), 423-433. doi.org/10.1080/10242694.2020.1751503

- Deger, S. (1985). Human resources, government education expenditure, and the military burden in less developed countries. *The Journal of Developing Areas*, 20(1), 37-48. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/4191416?seq=7>
- Dunne, P. ve Nikolaidou, E. (2001). Military expenditure and economic growth: A demand and supply model for Greece, 1960–96. *Defence and Peace Economics*, 12(1), 47-67. doi.org/10.1080/10430710108404976
- Elveren, A. Y. (2019). *The economics of military spending: a marxist perspective*. London, United Kingdom: Routledge.
- Emeka, E. T., Ogbuabor, J. E. ve Ekeocha, D. O. (2024). Terrorism and economic complexity in Africa: The unconditional impact of military expenditure. *African Development Review*, 36(1), 1-14. doi.org/10.1111/1467-8268.12732
- Frees, E. W. (2004). *Longitudinal and panel data, analysis and applications in the social sciences*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Garcia, H. P. (2019). Will military expenditure secure national peace and spur economic growth?. *Asia Pacific Journal of Social and Behavioral Sciences*, 16, 77-86. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/339815307_Will_Military_Expenditure_Secure_National_P_eace_and_Spur_Economic_Growth
- Global Peace Index (GPI) (2023). Global Peace Index 2023: Measuring peace in a complex world. Sydney: Institute for Economics & Peace. Erişim adresi: <https://www.visionofhumanity.org/resources/global-peace-index-2023/>
- Gökmenoğlu, K. K., Taşpınar, N. ve Rahman, M. M. (2021). Military expenditure, financial development and environmental degradation in Turkey: a comparison of CO2 emissions and ecological footprint. *International Journal of Finance & Economics*, 26(1), 986-997. doi.org/10.1002/ijfe.1831
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of panel data* (2nd ed.). Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Iheonu, C. O. ve Ichoku, H. E. (2023). Terrorism and economic growth in Africa: understanding the role of military expenditure. *Behavioral sciences of terrorism and political aggression*, 15(4), 448-462. doi.org/10.1080/19434472.2021.1987967
- IISS (The International Institute for Strategic Studies). (2023). The Military Balance + Database. Erişim adresi: <https://milbalplus.iiss.org/>
- Karamanis D. (2022). *Defence partnerships, military expenditure, investment, and economic growth: an analysis in PESCO countries*. Hellenic observatory discussion papers, July 2022, paper no. 173, 2022. London: London School of Economics and Political Science. Erişim adresi: https://eprints.lse.ac.uk/115485/1/GreeSE_paper_173.pdf
- Knight, M., Loayza, N. ve Villanueva, D. (1996). The peace dividend: military spending cuts and economic growth. *Staff papers*, 43(1), 1-37. doi.org/10.2307/3867351
- Maddala, G. S. ve Lahiri, K. (1992). *Introduction to econometrics*. Vol. 2. New York, NY: Macmillan.

- Maher, M. ve Zhao, Y. (2022). Do political instability and military expenditure undermine economic growth in Egypt? Evidence from the ARDL approach. *Defence and Peace Economics*, 33(8), 956-979. doi.org/10.1080/10242694.2021.1943625
- Nugroho, D. A. ve Purwanti, E. Y. (2021). Impact of military expenditure on economic growth encouraging or constraining?. *JEJAK*, 14(1), 9-20. doi.org/10.15294/jejak.v14i1.26062
- Oyerinde, A. A. ve Fagboro, D. G. (2020). Military expenditure, institutional quality and economic growth in Nigeria. *Global journal of Accounting*, 6(1), 41-52. Erişim adresi: <http://gja.unilag.edu.ng/article/view/872/708>
- Polachek, S. W. ve Sevastianova, D. (2012). Does conflict disrupt growth? Evidence of the relationship between political instability and national economic performance. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 21(3), 361-388. doi.org/10.1080/09638191003749783
- Raifu, I. A. ve Aminu, A. (2023). The effect of military spending on economic growth in MENA: evidence from method of moments quantile regression. *Future Business Journal*, 9(1), 7. doi.org/10.1186/s43093-023-00181-9
- Saba, C. S. ve Ngepah, N. (2020). Convergence in military expenditure and economic growth in Africa and its regional economic communities: evidence from a club clustering algorithm. *Cogent Economics & Finance*, 8(1), 1832344. doi.org/10.1080/23322039.2020.1832344
- Sezgin, S. (2000). A note on defence spending in turkey: New findings. *Defence and Peace Economics*, 11(2), 427-435. doi.org/10.1080/10430710008404957
- SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute). (2023). *SIPRI military expenditure database*. Erişim adresi: <https://www.sipri.org/about>
- Tavares, J. (2004). The open society assesses its enemies: shocks, disasters and terrorist attacks. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 1039-1070. doi.org/10.1016/j.jmoneco.2004.04.009
- Töngür, Ü., Hsu, S. ve Elveren, A. Y. (2015). Military expenditures and political regimes: Evidence from global data, 1963–2000. *Economic Modelling*, 44, 68-79. doi.org/10.1016/j.econmod.2014.10.004
- Verbeek, M. (2008). *A guide to modern econometrics*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Vorsina, M., Manning, M., Fleming, C. M., Ambrey, C. L. ve Smith, C. (2017). The welfare cost of terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 29(6), 1066-1086. doi.org/10.1080/09546553.2015.1111207
- WDI (World Development Indicators). (2023). *World Bank*. Erişim adresi: <https://elibrary.worldbank.org/about-data>
- Webster, L. L. (2009). Economics of military expenditures. James K. Galbraith, Jurgen Brauer, Lucy L. Webster (Ed.), *Economics of Peace and Security* içinde (s.28-46). New York: EOLSS.
- Wooldridge, J. M. (2009). *Introductory Econometrics*. 4th Edition. Mason, OH: South-Western Cengage Learning.

Yakovlev, P. (2007). Arms trade, military spending, and economic growth. *Defence and Peace Economics*, 18(4), 317-338. doi.org/10.1080/10242690601099679

Yolcu Karadam, D., Öcal, N. ve Yıldırım, J. (2023). Distinct Asymmetric Effects of Military Spending on Economic Growth for Different Income Groups of Countries. *Defence and Peace Economics*, 34(4), 477-494. doi.org/10.1080/10242694.2021.1984030

Extended Abstract

Purpose

The studies examining the impact of military expenditures on economic growth constitute the main subject of the field. In this context, the results that military expenditures have a positive, negative or neutral effects on economic growth vary from country to country, depending on the data and methods used. In addition to providing security, military expenditures also have a great impact on ensuring sustainable peace. This study seeks to answer the question of whether peace is achieved as a result of an increase in military expenditures or whether peace comes after a decrease in military expenditures.

Design and Methodology

In the study, firstly, a comprehensive literature review is provided and then an econometric analysis is conducted using Panel Data Analysis.

The panel data set has a time series dimension as well as a horizontal cross-sectional dimension and can be considered as a combination of time series analysis and regression. Before starting the tests, the series stationary was tested, and since cross-section dependence was observed between the series, second generation unit root tests were applied. It was observed that the series were not stationary at level values and all series were found to be stationary when their first differences were taken. In order to find the most accurate panel model estimator test and to choose between fixed effects and pooled least squares (HEKK - POLS) models, the F test was used and it was seen that the POLS model was more appropriate.

In the study, 18 countries (Turkey, USA, France, Canada, Austria, England, Belgium, Germany, Italy, Netherlands, Sweden, Spain, Portugal, Norway, Switzerland, Denmark, Greece, Ireland), which included in the Global Peace Index with complete data sets for variables were selected between the period 2008 and 2022.

Military expenditure data, which is the dependent variable of the study, was obtained from the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). Among the independent variables, GPI data is obtained from IEP, Gross Domestic Product (GDP) data is obtained from the World Bank Database (WDI), and Number of Armed Forces Personnel is obtained from the International Institute for Strategic Studies (IISS) and WDI.

Findings

According to the findings, The panel data analysis results show that there is a positive relationship between the Global Peace Index, GDP, number of military personnel and military expenditures.

The positive relationship between military expenditures and the Global Peace Index shows that moving away from peace increases military expenditures and peace has a decreasing effect on military expenditures, based on the fact that the Global Peace Index takes values between 1-5 and the higher the scores of the countries in the index, the less peaceful the country is. Therefore, it is thought that the peacefulness of countries can also support their development by reducing the resources allocated to defense and transferring these resources to resources such as education, health, etc.

The result of increases in GDP cause a similar increase in defense expenditures indicates that increases in national income are reflected in defense expenditures in the same way. The positive correlation between the number of military personnel and defense expenditures is both realistic and expected since the number of personnel is a cost factor.

However, the conclusion that peace has a decreasing effect on military expenditures may not be valid for all countries. Factors such as the geographical location of countries, their relations with neighboring countries and developments in the world are important factors that can change this effect.

Research Limitations

The number of countries included in the model, the period allowed by the data and the form of independent variables constitute the limitations of the study. The study can be applied to other country groups, variables that may affect the peace framework such as democracy can be added to the model and/or these effects can be tested with different econometric applications.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

The positive relationship between GDP and military expenditures has similar results with the studies of Benoit (1978), Sezgin (2000), Bekmez and Destek (2015), Oyerinde and Fagboro (2020), Raifu and Aminu (2023). Although Garcia (2019)'s conclusion that the state of peace can affect military expenditures is consistent with the result of this study, it can be said that this study differs in terms of revealing the direction and form of the relationship between peace and defense expenditures. The results of Collier and Hoeffler (2006) that high post-conflict military expenditures will significantly increase the risk of re-conflict and that there is a negative relationship between democracy and military expenditures stated by Töngür, Hsu and Elveren (2015) can be indirectly associated with the results of this study. However, in future studies, the form and dimension of this relationship can be better analyzed by investigating concepts such as democracy and conflict risk by including them in variables.

The results of the study suggest that the effect of peace on reducing military expenditures and supporting the development of development instruments that may arise based on this effect may not be valid for all countries.

Future studies should investigate whether the deterrence effect of peace by increasing military expenditures will allow for an alternative peace.

Originality/Value

While there are many studies in the literature analyzing the impact of democracy and economic growth on military expenditures, the lack of a study examining the impact of the GPI on military expenditures.

Araştırmacı Katkısı: Mehmet Samet ERDEM (%100).

Avrupa Komşuluk Politikası Çerçevesinde Moldova – Avrupa Birliği İlişkileri ve İlişkilerde Rusya'nın Rolünün Değerlendirilmesi ¹

Mehmet BARDAKCI ²

Başvuru Tarihi: 16.04.2024

Kabul Tarihi: 10.07.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu makalenin amacı bağımsızlık sonrası dönemde Moldova'nın AB'yle ilişkilerinin gelişimini Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) çerçevesinde incelemek ve bu süreçte Rusya'nın oynadığı rolü ele almaktadır. Makale şu tezleri savunmaktadır: Moldova, yoksul olması, Transdinyester sorununun çözülmemesi, Rusya'nın bölgedeki etkisi ve AB'nin Doğu Avrupa'ya doğru genişlemeye önem vermesi ve bütünleşme sürecine vurgu yapması gibi nedenlerle AB'nin öncelikli olarak bütünleşmeyi hedeflemediği bir ülke olduğu için Moldova-AB ilişkileri bilhassa 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısına kadar yavaş ilerlemiştir. Makalenin diğer tezi: Rusya, tarihsel, toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik ve askeri nedenlerle bağımsızlık sonrası dönemde Moldova'da her zaman belli bir etkiye sahip olmuştur. Fakat Moldova-AB ilişkilerinin AKP çerçevesinde yoğunlaşmasıyla Moldova gitgide Rusya'nın yörüngesinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bunun yanında makale, genişleme konusunda geleneksel olarak demokrasi, hukuk devleti, insan hakları gibi değerlere vurgu yaparken 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra AB'nin artan güvenlik tehdidi algısı nedeniyle genişlemeyle ilgili tutumunda jeostratejiyi önceliğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede makalede AB'nin bu değişen yaklaşımı sonucunda AKP kapsamında yer alıp da AB'ye üye olması öngörülme-yen Moldova, Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkelerin AB'ye üyelik yolunun açıldığı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Komşuluk Politikası, Moldova, Doğu Ortaklığı, Rusya, AB

Atf: Bardakcı, M. (2024). Avrupa komşuluk politikası çerçevesinde Moldova – Avrupa Birliği ilişkileri ve ilişkilerde Rusya'nın rolünün değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 955-982.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Bağımsız Araştırmacı, mehmet_bar@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8116-0545

Evaluation of Moldova-European Union Relations and the Role of Russia in the Relations in the Framework of European Neighbourhood Policy

Mehmet BARDAKCI ³

Submitted by: 16.04.2024

Accepted by: 10.07.2024

Article Type: Research Article

Abstract

The objective of this study is to investigate the development of Moldova-EU relations in the framework of European Neighbourhood Policy (ENP) in the post-Soviet period and to examine the role of Russia in this process. The article asserts that because of such reasons as Moldova's poverty, the frozen Transnistria conflict, the impact of Russia, the importance attached by the EU to the enlargement towards Eastern Europe and EU's emphasis on the integration process, Moldova was not a country, with which the EU has aimed to integrate primarily. Therefore, EU-Moldova relations progressed slowly particularly up until the Russian invasion of Ukraine in 2022. Another thesis of the article is that owing to historical, social, cultural, political, economic and military reasons, Russia has always had a certain influence in Moldova. However, the more EU-Moldova relations intensified, the more Moldova moved away from the Russian orbit. Furthermore, the study maintains that while the EU emphasized traditionally such values as democracy, rule of law and human rights regarding its stance on enlargement, it prioritized geo-strategy in its approach as regards enlargement following the Russian assault on Ukraine in 2022. This, as a result, has paved the way for Moldova's membership to the EU.

Keywords: European Neighbourhood Policy, Moldova, Eastern Partnership, Russia, EU

³ Independent Researcher, mehmet_bar@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8116-0545

Giriş

Moldova, 2009'da Avrupa Birliği (AB) taraftarı bir koalisyon iktidara geldikten sonraki yıllarda AB tarafından AB bütünleşmesinde gerçekleştirdiği ilerleme ve ekonomik başarısı nedeniyle bir "başarı hikayesi" ve Doğu Ortaklığı sınıfının en iyi öğrencisi olarak tanımlanmıştır. Fakat Moldova'nın AB'yle yakınlaşma süreci uzun ve zorlu olmuştur. Moldova, Avrupa Birliği'yle bütünleşme sürecine girmeden önce bağımsızlığını yeni kazanan her Sovyet cumhuriyeti gibi demokrasi geleneğinin ve devletin zayıflığı, dış etkiye açık olma, yaygın yolsuzluk ve yoksulluk ve Sovyet tipi otoriter siyasal ve toplumsal kültürden, Batı tipi demokratik sosyo-politik yapıya doğru dönüşme gibi birçok sorunla yüz yüze kalmıştır. Diğer taraftan Moldova'nın çarpıcı özelliklerinden birisi tartışmalı bir ulusal kimliğe sahip olmasıdır. Moldovalıların ayrı bir etnik grup olup olmadığı konusunda ülkede bir uzlaşma yoktur. Moldovalıların bir kısmı kendini Romanya ulusunun bir parçası olarak görmektedir. Bu nedenle ülkede zaman zaman Romanya'yla birleşme tartışmaları yapılmıştır. Bunun yanında Moldova çok—etnili bir ülkedir. Buna rağmen Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kısa bir süre için Transdinyester çatışması⁴ patlak verse de ülkede etnik gruplar arasında Balkan tipi kanlı ve şiddetli bir gerginlik yoktur.

Moldova'nın AB'yle bütünleşme çabalarını anlamak için göz önünde bulundurulması gereken noktalardan birisi de Rusya'nın Moldova'daki rolüdür. Moldovalıların bir kısmının Rusya'ya sempatiyle yaklaşmasından dolayı, ekonomik, siyasal ve enerji faktörleri nedeniyle ve Rusya'nın Transdinyester ve Gagavuzya'daki rolü dolayısıyla Rusya, Moldova'da etkili olmaya çalışmaktadır. Fakat Rusya'nın Moldova'daki nüfuzu Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya başlattığı saldırıdan sonra önemli ölçüde azalmıştır. Bu saldırıdan sonra Moldova'nın Rusya'yla ilgili güvenlik tehdidi algısı artmış ve Moldova'nın AB'yle yakınlaşma süreci hızlanmıştır. Bunun neticesinde AB Rusya tehdidine karşı bir güvence sağlamak için 23 Haziran 2022'de Moldova'ya adaylık statüsü vermiştir. Kısa bir süre sonra da AB Aralık 2023'te Moldova'yla katılım müzakereleri başlatacağını duyurmuştur.

Diğer taraftan Moldova'nın AB'yle bütünleşmesinde dikkate alınması gereken önemli bir nokta ülkede yolsuzluğun önlenmesidir (European Commission, 2023). Demokratik geleneklerin eksikliği ve yoksulluk Moldova'da devlet kurumlarında yolsuzluğun yaygınlaşması ve otokratik politikacıların nüfuzlarını sürdürebilmeleri için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Bu nedenle ekonomik kalkınma ve gelirin ülkede adaletli bir şekilde dağıtılmasının yanında hukuk devletinin, güçler ayrımının kuvvetlendirilmesi ve yargının bağımsızlığı Moldova'nın AB'yle bütünleşmesini kolaylaştıracaktır.

Bu makalenin hedefi Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Moldova'nın AB'yle ilişkilerinin gelişimini Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) çerçevesinde ele almak ve bu çerçevede Rusya'nın oynadığı rolü açıklamaktır. Makalenin savunduğu tezler şunlardır: Moldova, yoksul bir ülke olması, Transdinyester sorununun çözüme kavuşturulamaması, Rusya'nın bölgedeki varlığı, AB'nin Doğu Avrupa'ya doğru genişlemeye ve bütünleşme sürecine öncelik vermesi gibi nedenlerle AB'nin öncelikli olarak bütünleşmeyi hedeflemediği bir ülke olduğu için Moldova-AB ilişkilerindeki ilerleme özellikle 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısına kadar yavaş gerçekleşmiştir. Bundan başka makale, tarihsel, toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik ve askeri faktörler dolayısıyla Rusya'nın Moldova'nın bağımsızlığını kazandıktan sonraki süreçte her zaman belli bir etkiye sahip olduğunu savunmaktadır. Fakat AKP kapsamında Moldova-AB ilişkilerinin yoğunlaştığı

⁴ 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte Moldova bağımsızlığını kazanmıştır. Moldova bağımsızlığını kazandıktan sonra Molotov-Ribbentrop Paktı'nı kınamış ve 2 Ağustos 1940'ta imzalanan "Moldova Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ilgili SSCB Yasası"nın geçersiz olduğunu duyurmuştur. Ayrılıkçı Transdinyester otoriteleri Transdinyester'i Moldova'ya bağlayan tek hukuki belgenin bu belge olduğunu ileri sürerek Moldova'nın Transdinyester üzerindeki egemenlik talebinin tarihsel ve hukuki açıdan geçersiz olduğunu söylemiştir (Moldova: 'null and void', t.y.). 1992'de Moldova ve Transdinyester'deki ayrılıkçılıklar arasında patlak veren çatışmayı Rusya'nın desteğiyle Transdinyester kazanmıştır. O zamandan beri gerçekleştirilen çözüm çabaları başarısız olmuştur. Transdinyester bağımsızlığını ilan etse de bu bölge sadece kendilerinin de uluslararası egemenliği tartışmalı olan Abhazya ve Güney Osetya tarafından tanınmaktadır.

süreçte Moldova gitgide AB'den uzaklaşmıştır. Ayrıca makalede AB'nin genişleme konusunda geleneksel olarak temel normları olan demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti gibi değerlere vurgu yaparken Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra genişlemeyle ilgili jeostratejik gelişmeleri öncelediği iddia edilmektedir. Bu çerçevede makalede AB'nin bu değişen yaklaşımı sonucunda AKP kapsamında yer alıp da AB'ye üye olması öngörülme Moldova, Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkelerin AB'ye üyelik yolunun açıldığı savunulmaktadır.

2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında AB'nin genişleme politikasında paradigmatik bir değişim meydana gelmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle Rusya-AB arasındaki bağlar kopmuş ve AB ülkelerinin Rusya'dan hissettikleri güvenlik tehdidi algısı zirveye ulaşmıştır. Bu nedenle AB'nin çevresindeki gri bölgeler ortadan kalkmış ve AB'nin komşularının komşuları olarak tanımlanan AKP ülkeleri arasında yer alan Moldova, Ukrayna ve Gürcistan'ın üyeliği AB'nin genişleme politikasında öncelik kazanmıştır. Bunun yanında AB'nin güvenlik kaygıları yirmi yıldan fazladır adaylık sürecinde yer alan Batı Balkan ülkelerinin AB'ye üyeliklerinin AB'nin genişleme politikasının gündeminde hızla yükselmesine yol açmıştır. Kısaca söylemek gerekirse Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı AB'nin demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti gibi değerler üzerine kurulmuş olan genişleme politikasının yerini genişleme yaklaşımında jeostrateji temelli bir kriterin almasına neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Moldova-AB ilişkilerinin ele alındığı bu çalışma Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra AB'nin Moldova'ya bakışının nasıl hızlı bir şekilde değiştiğini ortaya koymakta ve oldukça güncel bir konuyu ele almaktadır. Aynı zamanda bu çalışmanın ele aldığı konu oldukça yeni olduğu için makalenin literatürde önemli bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

Moldova'nın küçük bir ülke olması nedeniyle etkisini nispeten kolay bir şekilde gösterme potansiyeline sahip olması dolayısıyla AB, Moldova'yı Komşuluk Politikası için bir model ülke olarak sunmak istemiştir. Bu bağlamda Doğu Ortaklığı çerçevesinde Moldova-AB ilişkileri akademiyanın da ilgisini çekmiş ve bu konuda çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır.

Niemann ve de Wekker (2010), Moldova-AB ilişkilerinde demokrasi ve iyi yönetişimin merkezi bir role sahip olduğunu söylemekle birlikte AB'nin üye devletlerden ve Moldova'dan bu alanlarda beklentileri konusunda çifte standart olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanında, yazarlar her ne kadar AB, Moldova'daki demokrasi ve iyi yönetim alanlardaki normatif değişikliklere önemli bir ölçüde katkıda bulursa da ülkedeki normatif değişikliklerin ılımlı olduğunu savunmaktadır. Benzer bir şekilde, Bosse (2010), AB politikalarının Moldova'da ilk dönemlerde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir. Birçok çalışma (Danii ve Mascautenau, 2011; Hagemann 2013; Nizhnikau, 2013) AB reformlarının hayata geçirilmesinde sadece AB'nin dış etkisinin yeterli olmayacağını ülkedeki iç faktörlerin de önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bununla ilişkili olarak Danii ve Mascautenau (2011) hem AB'deki taahhüdün yetersizliğinin hem de Moldova'da elitler seviyesinde reform konusundaki isteksizliğin reform sürecini olumsuz etkilediğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan çoğu eserde (Nizhnikau, 2016; Hagemann 2013; Lavrelashvili, 2018) Rusya'nın, Moldova'daki AB reformlarının başarısını etkileyen önemli bir dış aktör olduğunun altı çizilmektedir. Örneğin, Lavrelashvili, Doğu Komşuluk bölgesinde yer alan Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'daki AB reform sürecine en önemli tehdidin Rusya'dan geldiğinin altını çizmektedir. Elinizdeki bu çalışma ise daha önceki çalışmalardan farklı olarak Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra AB'nin Moldova'daki artan ve Rusya'nın ise azalan etkisine vurgu yapmaktadır.

Makale şu bölümlerden oluşmaktadır: İlk bölümde AKP'nin özelliklerinden ve başlangıcından itibaren AB komşuluk bölgesindeki gelişmelere paralel olarak geçirdiği değişimden bahsedilecektir. İkinci bölümdeyse AKP çerçevesinde Moldova-AB ilişkilerinin gelişimi ele alınacak ve Moldova'nın AB'ye yönelmesini sağlayan faktörlere ve AB üyelerinin Moldova'nın AB'yle bütünleşmesiyle ilgili yaklaşımlarına yer verilecektir. Üçüncü bölümde Rusya'nın Moldova'da sahip olduğu rol ve bunun Moldova-AB ilişkilerindeki yansımaları

tartışılacaktır. Bu çerçevede hangi araçlar vasıtasıyla Rusya'nın Moldova'da etkili olduğundan bahsedilecek ve Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra Rusya'nın Moldova'daki etkisinin çarpıcı bir şekilde azaldığına ve ülkenin AB'yle artan yakınlaşmasına dikkat çekilecektir. Bundan sonraki bölümdeyse Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonraki Moldova-AB ilişkilerinin gelişimi ve ilişkilerdeki gelecek senaryoları anlatılacaktır. Sonuç kısmında çalışmada varılan sonuçlar özetlenecektir.

Avrupa Komşuluk Politikası

AB'nin 2004'teki "Büyük Patlama Genişlemesi" (the big bang enlargement) üzerine Birliğin doğusundaki komşularıyla ilişkiler öncelik kazanmıştır çünkü Birlik doğusunda yer alan ülkelerde ortaya çıkabilecek istikrarsızlıkların kendisine sıçramasından endişe duyuyordu. AB bunun önüne geçmek için yani öncelikli olarak güvenlik kaygıları temelinde (AKP) hayata geçirmiştir. Aralık 2003'te yayınlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesinde AB komşuluk bölgesinde güvenliğin inşasının AB'nin üç stratejik hedefinden biri olduğu belirtilerek "Görevimiz Avrupa Birliği'nin doğusunda ve Akdeniz'in sınırlarında yakın ve işbirliğine dayalı ilişkilere sahip olabileceğimiz bir iyi yönetilen devletler halkasının desteklenmesidir." denilmiştir (European Council, 2003, s. 8). Mart 2003'teki Avrupa Komisyonu bildirgesinde de bu stratejik hedef tekrarlanmış ve AKP başlatılmıştır (European Commission, 2003).

AKP'nin başlangıcı, Birleşik Krallığın kapsamlı bir "geniş Avrupa" inisiyatifinin başlatılması için girişimde bulunduğu 2002 yılının başlarına dayanmaktadır. Başlangıçta Rusya'nın haricindeki doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bu girişime 2002'de AB'nin güney ülkelerinin talebiyle Akdeniz'in güneyindeki ülkeler, 2004'teyse Kafkasya ülkeleri dahil edilmiştir. Böylelikle AKP'ye dahil olan ülkelerin sayısı 16'ya ulaşmıştır.⁵

Avrupa Komisyonu Başkanı Romano Prodi Aralık 2002'de AKP kapsamındaki ülkeler için "Üyeliği dışlamadan üyelikten daha az fakat ortaklıktan daha fazlasını sunmaya hazır olmamız gerekir." demiştir (Prodi, 2002, s. 3). AKP Avrupa bütünleşmesinde var olan dört özgürlüğün – malların, hizmetlerin, sermayenin ve insanların serbest dolaşımı – AKP'ye dahil olan ülkelerde gerçekleştirilmesini sağlayarak bu ülkelerle işlevsel işbirliği kurmayı amaçlamıştır (European Commission, 2004). Fakat bu işlevsel işbirliği AKP'ye dahil olan üyelerin AB'ye üyeliğini içermez. Bununla birlikte AB, üyeliğe aday devletlerde olduğu gibi AKP kapsamındaki devletlerle ortak değerler, siyasal diyalog, ekonomik ve sosyal işbirliği, ticari ilişkiler ve adalet ve iç işlerinde işbirliği temelinde AKP ülkelerinin refah, istikrar ve güvenliğine katkıda bulunmayı amaçlamıştır (Kempe, 2007, s. 188).

AKP'de AB'ye aday ülkelere benzer bir şekilde AKP kapsamındaki ülkelerin AB normlarını ve müktesebatını özümseyerek reformların gerçekleştirilmesi hedeflenir (Smith, 2005, s. 763). AKP, kapsamındaki ülkelerin AB'nin genişleme politikasında yer alan Kopenhag kriterleri temelindeki (hukukun üstünlüğünü, insan haklarına, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve birlik içinde piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile baş edebilecek kapasiteyi garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmak) (European Council, 1993) standartlarını kabulüne dayanır. AKP kapsamındaki ülkelere katılım perspektifi verilmemekle birlikte bu ülkelerin AB'nin müktesebatını aşama aşama üstlenmeleri beklenir. AKP tarafından kullanılan araçlar AB'nin genişleme politikası çerçevesinde kullandığı katılım öncesi araçlara benzemektedir. AKP'ye dahil olan ülkeler için 2004'ten itibaren AB'nin bu ülkelerle kurduğu ilişkinin temel hukuki çerçevesini oluşturan Eylem Planları hazırlanmaya başlanmıştır. Eylem Planları, AB'ye aday ülkeler için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgeleri'ne (Accession Partnership Document, KOB) benzer bir şekilde AKP kapsamındaki ülkelerin üç-beş yıl içinde yerine getirmeleri gereken öncelikleri ortaya koyar.

⁵ AKP'ye dahil olan ülkeler şunlardır: Cezayir, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, Filistin Otoritesi, Suriye, Tunus ve Ukrayna.

Avrupa Komisyonu, AKP kapsamındaki ülkelerdeki gelişmeler hakkında düzenli bir şekilde ülkeler ve sektörler açısından İlerleme Raporları ve ülke Strateji Belgeleri yayınlar. AB, Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerle ilişkisini Eylem Planları'nda her ülke için belirtilen öncelikler çerçevesinde oluşturulan "Ortaklık Anlaşmaları" (Association Agreements, OA) temelinde yürütür. OA'ların içinde "Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Alanları" (Deep and Comprehensive Free Trade Areas, DKSTA)'nın oluşturulması öngörülmüştür.

AB AKP'nin uygulanması için 2021'den itibaren Komşuluk Gelişim ve Uluslararası İşbirliği Aracı (NDICI – Global Europe) aracılığıyla fon sağlamaktadır. Bu mali yardım programı Avrupa Komşuluk Aracı'nın (ENI) yerini almıştır ve 2021-2027 dönemi için AKP kapsamındaki ülkelere 19,3 milyar avro destek sağlamayı öngörmektedir (European Commission, t. y.). AB, AKP kapsamındaki ülkelere teknik yardımı ise twinning, TAIEX (Teknik Yardım ve Bilgi Değişim Aracı) ya da SIGMA (Yönetişim ve İdarenin Geliştirilmesi için Yardım) aracılığıyla gerçekleştirir. Twinning AKP ülkelerindeki kurumların mevzuatının AB müktesebatıyla uyumlu bir şekilde uygulanmasını gerçekleştirmek için fon sağlar. TAIEX de twinning gibi AKP ülkelere AB müktesebatının üstlenilmesi için teknik yardım sağlamakla birlikte daha kısa süreli olmasıyla ondan ayrılır. TAIEX ve twinning AKP ülkelerinin mevzuatının AB'ninkiyle uyumlu hale getirilmesini amaçlarken SIGMA ise kısa ve orta vadede AKP ülkelerindeki yönetişimin ve idari yapıların güçlendirilmesini hedefler.

Komşuluk Politikası zaman içinde üç boyutu kapsamıştır. AKP'de doğu ülkelerinin yer aldığı girişim "Doğu Ortaklığı" (Eastern Partnership) olarak bilinir. Polonya ve İsveç'in 2009'daki girişimiyle ve Vişegrad ülkelerinin⁶ desteğiyle oluşturulan bu inisiyatif Azerbaycan, Ermenistan, Ukrayna, Gürcistan, Belarus ve Moldova'yu kapsar (Council of the European Union, 2009). AB'nin güneyinde yer alan ülkeleri kapsayan girişimse AKP'nin Akdeniz düzlemini oluşturur ve bu girişim daha eski bir geçmişe sahiptir. 1995'te "Barselona Süreci" olarak adlandırılan bu girişim daha sonra Fransa'nın teşebbüsüyle oluşturulan "Akdeniz için Birlik"e (Union for the Mediterranean) evrilmiştir (European Commission, 2008). AKP'nin üçüncü boyutuysa "Karadeniz Sinerjisi"dir (the Black Sea Synergy). 2008'de oluşturulan bu yapı Gürcistan, Moldova, Ermenistan, Azerbaycan, Ukrayna'yla Rusya Federasyonu'nu ve 2007'de AB üyesi olan Romanya ve Bulgaristan'ı kapsar ve Doğu Avrupa ülkeleriyle üç Güney Kafkasya ülkesini organik olarak birbirine bağlar ve AKP'nin doğu boyutunu güçlendirir (European Commission, 2007).

AB'nin Arap Baharı'na karşı stratejik bir çözüm üretememesi AB'yi Komşuluk Politikası'nı gözden geçirmeye yöneltmiştir. AB, Mart 2011'de güneydeki komşuları için "Demokrasi ve Paylaşılan Refah için Ortaklık" (Partnership for Democracy and Shared Prosperity) inisiyatifini ortaya atmıştır (ECHRUFASP, 2011). Avrupa Komisyonu ve Yüksek Temsilcilik Mayıs 2011'de ortak bir bildiri yayınlayarak Komşuluk Politikası'nın gözden geçirilmesinin gereğine dikkat çekmiştir (HRUFASPEC, 2011). AKP'nin bu yeni versiyonunun merkezinde "more for more" ilkesi yer almaktadır. Buna göre AKP kapsamındaki ülkelere dönük ortak bir modelin yerine AB'nin belirlediği siyasi ve ekonomik kriterleri yerine getirdikleri ölçüde ülkelere mali ve teknik destek sağlayan yeni bir yaklaşım benimsenmiştir. Kasım 2015'te AKP bir kez daha gözden geçirilmiştir (ECHRUFASP, 2015). AB, Arap Baharı sonrasındaki karmaşayı dikkate alarak AKP'yi gerçekçilik temelinde yeniden revize etmiştir. Bu nedenle AKP'nin 2015 versiyonu güvenlik ve ekonomik açıdan istikrara, AB-AKP kapsamındaki ülkeler arasındaki ilişkilerde daha fazla farklılaşmaya ve AB'nin değerlerinden daha çok iki tarafın ortak çıkarlarına daha fazla odaklanmıştır (Blockmans, 2015). Gözden geçirilmiş AKP her ülke için aynı olan değerlendirme metodolojisini terk ederek farklılaşmayı vurgulamış ve ülkeye özel bir değerlendirme yöntemi benimsemiştir. Buna göre Avrupa Komisyonu artık AKP ülkelerinin AB reformlarını gerçekleştirme

⁶ Vişegrad ülkeler grubu Doğu Avrupa'da Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya'dan oluşur ve bu ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesini amaçlar.

konusundaki ilerlemeleri için yıllık olarak toplu halde bir paket şeklinde raporlar hazırlamayacaktır. Bunun yerine Komisyon her ülke için ayrı olarak ve örneğin hukuk devleti, temel haklar gibi alanlarda tematik raporlar hazırlayacaktır. Gözden geçirilmiş AKP'de ortak çıkarlara vurgu yapılmıştır. Bu çıkarlar AB için özellikle bölgesel istikrar, kontrollü göç ve güvenlik iken karşılıklı çıkarlarda vurgu ticaret, yatırım ve enerji alanında işbirliğidir (Furness ve Schafer, 2015).

Avrupa Komşuluk Politikası Bağlamında Moldova-AB İlişkileri

Moldova 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını elde etmiştir. Post-Sovyet dönemde çeşitli faktörler Moldova'yı AB'yle ilişkilerini geliştirmeye yöneltmiştir. Moldova'nın AB'yle ilişkilerini geliştirmesi bu yeni dönemde onun bağımsızlığını ve devlet olma statüsünü kuvvetlendirecekti. AB post-Sovyet sonrası dönemde Moldova'nın hem finansal hem teknik açıdan ilerlemesinde hem de Transdinyester sorununun olası çözümünde en önemli rol oynayan bir aktör olarak ön plana çıkmıştır. Çünkü Moldova, diğer Sovyet devletlerinin aksine kendi kendini yönetme deneyimine sahip değildi, doğal kaynaklardan yoksundu, etkin bir dış ve iç politika yürütme kapasitesine sahip değildi, ekonomik olarak kötü durumdaydı ve doğusunda ayrılıkçı Transdinyester meselesiyle yüz yüzeydi (Danii ve Mascauteanu, 2011, s. 100). Moldova doğal gaz açısından Rusya'ya bağımlıydı. AB'ye üyelik Moldova'ya Rusya'nın etkisinden belli bir ölçüde kurtulma olanağı sağlıyordu. Kültürel açıdan bakıldığında kuvvetli Latin kökenlere sahip olan Moldova, AB adayı Romanya'yla güçlü tarihsel bağlara sahipti. Aynı zamanda Moldova'nın Avrupalılığı kültürel ve tarihsel açıdan tartışmaya açık değildi. Bu nedenle AB Antlaşması'na göre Moldova'yı reddetmek için herhangi bir gerekçe yoktu (Verdun ve Chira, 2008, s. 435). Moldova halkı AB'yle bütünleşmeyi önemli ölçüde destekliyordu. 2000'lerin ilk yarısında yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre Moldovalıların yüzde 60'ı özellikle ülkenin ekonomik kalkınmasına ve siyasal istikrarına sağlayacağı katkı nedeniyle AB'yi destekliyordu (White, Light ve Lowenhardt, 2001, s. 293-296). Her ne kadar ülkenin AB'yle yakınlaşması ve Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) üyeliğinin uzlaştırılabilirliği konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da Moldova'nın siyasi yelpazesinde yer alan hemen hemen bütün büyük partiler AB'yle bütünleşme taraftarıydı (Chirila, 2011, s. 111). Bu nedenlerle Soğuk Savaş sonrası dönemde Moldova AB'yle yakınlaşmak için istekli olmuştur.

AB ve üye ülkelerin Moldova'nın AB'yle bütünleşme sürecine bakışında öncelikle Romanya'dan bahsetmek gerekmektedir. Bükreş, AB içinde Kişinev'in en önemli destekçisi konumundadır. Çünkü Romanya'nın Moldova'yla yakın kültürel, toplumsal, tarihsel ve dilsel bağları vardı ve Moldova'yla sınır komşusu olan bir ülke olarak Moldova'nın AB'yle bütünleşmesinden en çok etkilenecek ülkelerin başında Romanya geliyordu. Bölgede ticaretin geliştirilmesi ve güvenliğin sağlanması açısından Kişinev'le işbirliği Bükreş için önemli bir rol oynuyordu. Romanya için Moldova'nın da içinde bulunduğu komşularının AB'yle bütünleşmesi 2007 Romanya Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin temel noktalarından birini oluşturuyordu. Moldovalılarda da Romanyalılara karşı benzer bir bakış açısı mevcuttu. Yapılan kamuoyu yoklamaları Moldovaların büyük bir kısmının (yüzde 74,3) Romanya'yla iyi ilişkileri Avrupa'ya yönelimlerinde en olumlu dış politika seçeneği olarak gördüklerini ortaya koyuyordu (IDIS Viitorul, EURASIA ve Axa, 2008).

Her ne kadar siyasal elitler düzeyinde belli bir isteksizlik olsa da AB halkları genel olarak AB'nin Moldova'nın da içinde bulunduğu Doğu bölgesine doğru genişlemesini desteklemiştir. Macaristan ve Polonya gibi Doğu Avrupa ülkeleri ve kuzeyde yer alan Baltık ülkeleri ve İsveç, Avusturya ve Slovenya Doğu Avrupa ülkelerinin AB üyeliğini daha çok güvenliğe dayalı nedenlerle desteklemiştir (Verdun ve Chira, 2008, s. 437-438). Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İtalya gibi Akdeniz ülkeleriyle muhtemelen Almanya yatırım olanakları ve topraklarında Moldovalı işçilerin bulunması gibi ekonomik nedenlerle Moldova'nın AB hedeflerine sıcak yaklaşmıştır. Belçika ise her zaman bütünleşmeyi destekleyen bir ülke olarak Moldova'nın üyeliğine karşı çıkmamıştır (Verdun ve Chira, 2008, s. 437-438).

Bununla birlikte hem Moldova'dan kaynaklanan nedenlerle hem de AB'nin içinden geçmekte olduğu süreç nedeniyle Soğuk Savaş sonrası dönemin başlangıcından 1990'ların ortalarına kadar Moldova'nın AB'yle ilişkileri Kişinev'in beklentilerinin aksine yavaş ilerlemiştir. AB, bir yandan 1991'de Maastricht Antlaşması'nı imzalayarak gerçekleştirdiği kurumsal reformlarla bütünleşmesini daha derin hale getirmekle meşguldü diğer taraftan da hemen doğusundaki sınır komşularına doğru genişleme AB'nin öncelikli meselesiydi. Ayrıca, AB'nin arka bahçesi olan Balkanlar'da 1990'lardaki çatışmalar Moldova'yla ilişkileri AB için öncelikli bir konu olmaktan çıkarıyordu. Bu nedenle direkt sınıra sahip olmadığı Moldova'yla ilişkilerin geliştirilmesi Brüksel için bir süre daha bekleyebilirdi. Bunun yanında Moldova hem Transdinyester meselesi nedeniyle hem de Rusya'nın ülkedeki etkisi nedeniyle AB tarafından istikrarsız bir ülke olarak görülüyordu (Shapovalova ve Boonstra, 2012, s. 51-55). Moldova açısından bakıldığında bu küçük ve yoksul ülkenin AB içinde sponsoru olabilecek bir ülke yoktu, Moldova, ekonomik nedenlerle henüz Brüksel'de kendisini yeterli bir şekilde temsil edebilecek durumda değildi. Yanısıra Şubat 1994'teki parlamento seçimleri Rusya'yla ilişkilere sıcak bakan Komünizm taraftarı bir hükümeti iktidara getirmişti (Danii ve Mascautuanu, 2011, s. 101). Ayrıca Moldova'yla yakın bağları olan Romanya henüz AB'ye üye olmamıştı. Moldova 1994'te Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nı (OİA) imzalayınca kadar AB'yle ilişkileri öncelikli bir hedef olarak görmemiş ve AB'yle ilişkilerin geliştirilmesi için kapsamlı bir strateji geliştirmemiştir (Wróbel, 2004, s. 62).

Mart 1994'te Moldovalıların Romanya'yla birleşmeye karşı ve bağımsız bir Moldova yönünde oy kullandıkları referandumdan sonra AB'nin Moldova'ya bakışı değişmiş ve onu kalıcı bir devlet olarak görmeye başlamıştır (Wróbel, 2004, s. 61). Nihayet Kasım 1994'te Moldova AB'yle on yıllık bir süre için yürürlüğe girecek olan fakat AB üyeliği perspektifi içermeyen bir OİA imzalamayı başarmıştır. OİA, 2014'te yeni bir OA imzalanınca kadar Moldova-AB ilişkilerinin ana çerçevesini oluşturmuştur. Temmuz 1995'te Moldova Avrupa Konseyi'ne (Council of Europe) ilk üye olan BDT ülkesi olmuştur ve AB'yle Ekim 1995'te geçici ticaret anlaşması imzalanmıştır. Her ne kadar AB Moldova'nın en önemli ticari ortağı olsa da oldukça düşük ekonomik gelişmişlik ve Transdinyester'deki çatışma nedeniyle bazı uzmanlar tarafından Moldova'nın Avrupa'yla yüzeysel bir şekilde bütünleşebileceği öngörülmüştür (Löwenhardt, Hill ve Light, 2001, s. 606).

1998'de OİA'nın yürürlüğe girmesiyle iki taraf arasındaki ilişkilerin yakınlaşma süreci hızlanmıştır (European Union, 1998). OİA başlangıçta on yıllık bir süreyi kapsıyordu ve ticaretin liberalleştirilmesinden yasal uyuma ve siyasi diyaloga kadar pek çok alanda Moldova ve AB arasında işbirliğinin yasal zeminini oluşturuyordu. Bununla birlikte OİA iki önemli sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birincisi OİA, Moldova-AB ilişkileri için açık ve iyi tanımlanmış hedefler içermiyordu. İkincisi ise 2004'ten itibaren OİA'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Moldova-AB ilişkilerinin çerçevesini oluşturan AKP'nin uygulanmasında tutarlılık, devamlılık ve istikrar açısından yaşanan sorunlardı (Chirila, 2011, s. 109).

Diğer taraftan 1991'de başlatılan ve etkin bir piyasa ekonomisinin ve çoğulcu demokrasinin gelişmesini hedefleyen BDT'ye Teknik Yardım Programı (TACIS) çerçevesinde Moldova, AB'den finansal yardım almıştır. (European Commission, 1992). İlerleyen yıllarda Moldova AB'yle ilişkilerini geliştirerek AB önderliğindeki birçok bölgesel girişimin parçası olmuştur. 2005 yılına kadar Moldova Parlamentosu'ndaki bütün gruplar Moldova'nın istikametinin AB bütünleşmesi yönünde olduğu konusunda taahhütte bulunmuş ve bunu AB kurumlarına iletmiştir. 2005'te AB'yle bütünleşme Moldova'nın stratejik bir hedefine dönüşmüştür ve bu çerçevede iktidardaki Komünist parti Romanya'yla ilişkilerinde daha yumuşak bir tutum izlemeye başlamıştır (Kirvelytė, 2010, s. 172). Bunun yanında AB'ye potansiyel aday ülkeler grubuna katılmanın AB'ye katılma şanslarını artıracaklarını düşündüklerinden 1999'da Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakti'nin başlatılmasından beri Moldovalı yetkililer bu girişimin bir parçası olmaya çalışmıştır (Ungureanu,

2002, s. 68-79). Nihayet Moldova 2001’de bu paktın bir parçası olduğunda Kişinev’in bu pakta üyeliği *de facto* devlet yapıları, örgütlü suç, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi Transdinyester’le ilgili sorunlar nedeniyle tartışmalı bir konu olmuştur (Sasse, 2008, s. 311).

2001’de Moldova’daki seçimlerde Rusya taraftarı Komünist Moldova Cumhuriyeti Komünistler Partisi (PCRM), Rusya-Belarus Birliği’ne katılma, Avrupa karşıtlığı ve Rusya’yla ilişkilerini geliştirme gibi söylemlere sahip olsa da iktidara geldikten sonra AB’yle ilişkilerini bozmamıştır. 2003 yılında Avrupa Komisyonu tarafından 2004 yılında hayata geçirilecek olan AKP’nin temelini oluşturan bir “Geniş Avrupa Komşuluğu: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerin için Yeni Bir Çerçeve” başlıklı tebliği (European Commission, 2003) kabul edilmiştir.. AB 2005’te Moldova Özel Temsilcisi atamıştır ve Moldova’nın başkenti Kişinev’de daimi bir AB Delegasyonu oluşturmuştur. Avrupa Komisyonu AKP çerçevesinde Moldova Ülke Raporu’nu hazırlamıştır ve Moldova AB’yle 22 Şubat 2005’te Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı’nı (AKPEP) imzalamıştır. AKPEP, Moldova’nın AB’yle bütünleşmesini sağlamak amacıyla üç yıllık bir süre için yerine getirilmesi öngörülen somut stratejik hedefleri belirlemiştir. AKPEP’in süresi üç yıl sonra dolmuş ve 2008’de süresiz bir şekilde uzatılmıştır. İktidardaki PCRM Hükümeti’nin seçici tutumu AKPEP kapsamındaki reformların hayata geçirilmesinde önemli bir sorun olmuştur. PCRM Hükümeti sadece kendisi için açık mali faydaları olan fakat gücünü zayıflatmayacak eylemleri uygulamayı seçmiştir. Bu çerçevede hükümet AKPEP’te yer alan on öncelikli alandan sadece ikisini – otonom ticari tercihlerin verilmesinin şartlarının oluşturulması ve AB’yle geri kabul anlaşması – hayata geçirmekle yetinmiştir (Rodkiewicz, 2009, s. 75).

Eylem Planı AB’nin en büyük genişlemesi olan “Büyük Patlama Genişlemesi” olarak bilinen on Doğu Avrupa, Baltık ve Akdeniz ülkesinin üye olarak alındığı dönemle kesişmiştir. Bu genişlemenin yarattığı dinamizmi Moldova-AB ilişkilerinde de gözlemlemek mümkündür. Moldova, 2007’de üye olması beklenen Romanya vasıtasıyla AB’yle sınır komşusu olacaktı. Bu genişleme AB ve Moldova’ya “işbirliğinin ötesine giden, belli bir ekonomik bütünleşme ve siyasi işbirliğinin derinleştirilmesini kapsayan git gide artan bir yakın işbirliği fırsatı sunmuştur.” (Ministry of Finance of Republic of Moldova, 2005).

AKPEP’in öncelik verdiği alanlar arasında şunlar yer almaktadır: Transdinyester çatışmasının çözümü, demokrasi ve hukuk devletini güvenceye alan kurumların istikrar ve etkinliğinin güçlendirilmesi, medya ve ifade özgürlüğünün temin edilmesi, idari ve yargı kapasitesinin kuvvetlendirilmesi, yatırım ikliminin düzeltilmesi, etkin bir devlet sınır yönetiminin oluşturulması, AB’nin Moldova’ya otonom ticaret tercihleri sağlaması, organize suçla mücadelenin güçlendirilmesi ve göç dalgalarının etkin bir şekilde yönetilmesi (Ministry of Finance of Republic of Moldova, 2005). Bu haliyle AKPEP’te yer alan hedefler genişleme kapsamında yer alan AB’ye aday ülkelerin üye olmak için gerçekleştirmesi gereken hedeflerinden pek farklı değildir. Başka bir deyişle AB, bir AKP ülkesi olarak Moldova’ya üyelik perspektifi vermeden Moldova’nın AB’yle bütünleşmesinin ilerletilmesini, Moldova’nın ekonomik ve siyasal açıdan istikrara kavuşturulmasını ve Moldova’nın serbest piyasa ekonomisine ve Batılı demokratik yapılara benzer bir yapıya dönüştürülmesini sağlamayı amaçlamıştır.

AB bilhassa Transdinyester probleminin çözümüyle ilgili bir Moldova Özel Temsilcisi atamıştır ve aynı zamanda ABD’yle birlikte Transdinyester meselesinin çözümü için yapılan görüşmelere gözlemci statüsünde katılmıştır. Aynı zamanda AB Sınır Yardım Misonu (EU-BAM) başlatılmıştır. PCRM Hükümeti’nin otoriterliğe kaymasına rağmen AB’yle bütünleşme Moldova’nın öncelikleri arasında olmaya devam etmiştir. 2006’da AB Moldova’yla ticari alanda Genel Tercihler Sistemi’ni (GSP+) ve 2008’de Otonom Ticaret Tercihleri’ni (ATP) başlatmıştır. AB, 2008’de Moldova’yla vize kolaylaştırma ve geri kabul anlaşmalarını ve

Moldovalıların yasal göçünü kolaylaştıran bir Mobilite Ortaklığı imzalamıştır. 2006'da Moldova Güneydoğu Avrupa İşbirliği (SEECP) sürecine katılmıştır. Açık bir AB üyelik perspektifi sunmadığı için Moldova 2009'daki Doğu Ortaklığı girişiminden memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Moldova'nın öncelikli tercihi AB üyeliğini içeren derin bir OA olmuştur (Shapovalova ve Boonstra, 2012, s. 55-62).

29 Temmuz 2009'da yapılan genel seçimler Moldova-AB ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu seçimler sonucunda Moldova Demokratik Partisi (PDM), Moldova Liberal Demokratik Partisi (PLDM) ve "Bizim Moldova" partilerinden oluşan bir ittifakın (Avrupa Bütünleşmesi için İttifak) oluşturduğu AB taraftarı bir koalisyon iktidara gelmiştir. Avrupa Bütünleşmesi için İttifak Koalisyonu iç politika öncelikleri olarak Moldova'nın demokratik gelişimine, bilhassa hukuk devletinin ve siyasal sistemde ademi merkezizetçiliğin hayata geçirilmesini belirlemiş dış politikada ise AB'yle bütünleşmeyi mutlak bir öncelik olarak vurgulamıştır (Benes, 2010, s. 19). Bunun yanında Romanya ve Ukrayna'yla ilişkilerin geliştirilmesi ve Rusya'yla stratejik ortaklık öncelikli dış politik konular olarak belirtilmiştir. İttifakın AB'yle ilişkileri en önemli dış politik konu olarak belirlemesi Brüksel'in Moldova üzerindeki etki gücünü artırarak Moldova'nın AB'yle bütünleşmesinin hızlanmasına olanak sağlıyordu (Benes, 2010, s. 20).

Diğer yandan Moldova'da AB taraftarı bir koalisyonun iktidara gelmesinden sonra Romanya Sovyet döneminde ilişkilerinin zarar gördüğü Moldova'yla ilişkilerini düzeltme olanağı bulmuştur. 2010'da Moldova-Romanya arasında bir "sınır rejimi" anlaşması ve sınır trafiğiyle ilgili bir anlaşma imzalanmış, Moldova'da iki Romanya konsoloslugu açılmış, Moldova-Romanya sınırının Moldova tarafındaki Sovyetler Birliği'nden kalma dikenli teller ve tahkimatlar kaldırılmıştır. Moldova'nın Romanya'ya yaptığı bu jestlere karşılık Romanya AB kurumlarında Moldova çıkarlarının sözcülüğünü yapmış, Moldova'nın AB müktesebatına uyum sağlaması için teknik yardımda bulunmuş ve AB'yle ilgili deneyimlerini Moldova'ya aktarmıştır (Calus, 2015, s. 22-23).

AB yanlısı koalisyonun iktidara gelmesinden sonra Kişinev-Brüksel ilişkilerine yeni bir dinamizm gelmiştir. Mayıs 2009'da Doğu Ortaklığı'nın başlatılmasını Ocak 2010'da AB'nin Moldova'yla OA müzakerelerini başlatmasını onaylaması izlemiştir. Doğu Ortaklığı Moldova-AB ilişkilerinin yakınlaşmasında önemli mihenk taşlarından biri olmuştur. Doğu Ortaklığı bir yandan çok taraflı işbirliği olanağı sağlamıştır. Bu çerçevede Doğu Ortaklığı devlet başkanlarının yılda iki defa yaptıkları toplantılar, dış işleri bakanlarının yıllık toplantıları ve kıdemli uzmanların dört tematik alanda bir araya geldiği forumlarda AB'nin 27 üyesi ve Moldova'nın da içinde bulunduğu 6 ülke arasındaki işbirliğinin kurumsallaştırmasına yardımcı olmuştur. Diğer yandan AB ve Moldova arasındaki ikili ilişkiler açısından Doğu Ortaklığı çerçevesinde Ortaklık ve İşbirliği anlaşmalarının yerini daha fazla işbirliği olanağı sağlayan OA'nın alması, sadece AB-Doğu Ortaklığı ülkeleri arasında değil Doğu Ortaklığı ülkeleri arasında da kapsayıcı bir DKSTA'nın oluşturulması, 18 Aralık 2009'da Moldova'nın Ukrayna'yla birlikte Enerji Topluluğu'na katılmasıyla Rusya'ya enerji açısından bağımlı olan Moldova'nın Avrupa Enerji Sistemi'ne entegrasyonu için önemli bir adım atılması Moldova-AB ilişkilerinde bu dönemde önemli gelişmeler olmuştur (Benes, 2010, s. 34-36). Bunun yanında bölgesel programlar ve sınır ötesi işbirliği aracılığıyla ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması ve mobilite ve güvenlik paktlarının önerilmesi Moldova-AB bütünleşmesini hızlandıran adımlar olmuştur (Benes, 2010, s. 34-36). Bununla birlikte AB'nin Moldova'da kamu idaresinde kapasite geliştirmeye odaklanmak yerine yasal reformlara ağırlık vermesi Moldova'daki devlet kurumlarının AB'nin sağladığı büyük miktardaki fonları absorbe edememesi ve sektör odaklı bütçenin bir kısmının ortadan kaybolması gibi sorunlara yol açmıştır (Rinnert, 2013, s. 6).

Haziran 2014'te Moldova-AB arasında OA imzalanmıştır. OA'nın imzalanması hem AB hem de Moldova açısından sembolik bir öneme sahiptir. AB için bu anlaşma eski Sovyet coğrafyasında Moldova gibi ülkelerde gerçek bir dönüşümün başlaması için bir "oyun değiştirici" olarak görülmektedir. Pekçok Moldovalı için ise bu anlaşma en azından sembolik olarak Rusya'nın etkisinden kurtulma olanağı sunmaktadır (Knott, 2013). Bu tarihten sonra AB'nin bütün politikaları ve araçları bu anlaşmayla uyumlu hale getirilmiştir. Bu çerçevede ana ikili araç olan Avrupa Komşuluk Aracı, OA'dan kaynaklanan Moldova Tek Destek Çerçevesi'ndeki (2014-2017 dönemi) uygulama önceliklerini ve vize kolaylaştırma ve geri kabul gibi diğer anlaşmaları yansıtmaktadır (Aid Management Platform, t.y.). Yanısıra AB, Moldova'yla Moldova vatandaşlarının 90 günlük bir süre için Schengen bölgesinde vizesiz olarak dolaşımını sağlayacak bir anlaşmanın imzalanması için görüşmelere başlamış ve nihayet 28 Nisan 2014'te Moldova vatandaşları Schengen bölgesinde vizesiz seyahat hakkı elde etmiştir. Ayrıca Kişinev-Brüksel arasında DKSTA müzakereleri hızlı bir şekilde ilerlemiş ve 1 Temmuz 2016'da hayata geçirilmiştir.

1992-2002 döneminde Moldova'nın BDT'yle yaptığı ticaret AB'yle yaptığı ticarete göre daha fazla iken 2002'den sonra aşağıdaki verilerde görüleceği üzere AB'yle yaptığı ticaret artmış, BDT'yle yaptığı ticaret ise azalmıştır (Wróbel, 2004, s. 65). Moldova'nın 2002'deki BDT'ye ihracatı toplam ihracatının yüzde 34'ünü oluştururken AB'ye yaptığı ihracat ise toplam ihracatının yüzde 23'ünü teşkil etmiştir. Moldova'nın 2002'de BDT'den ithalatı toplam ithalatının yüzde 39'unu oluştururken AB'den ithalatıysa toplam ithalatının yüzde 27'lik bir bölümünü temsil etmiştir (Wróbel, 2004, s. 66). 2014'te OA'nın imzalanmasından sonra Moldova-AB arasındaki ekonomik ilişkiler ivme kazanmıştır. 2016'da DKSTA'nın hayata geçirilmesinden sonra ekonomik ilişkiler daha da hızlanmıştır. Gümrük tarifelerinin kaldırılmasıyla Moldova'nın AB'den ithalatı ve AB'ye ihracatı artmıştır. Özellikle Moldova'nın AB'ye ihracatındaki artış dikkat çekici olup 2014'ten itibaren AB'nin Moldova'nın ihracatındaki payı iki katına çıkmıştır (European Commission, 2024, s. 102). Moldova'nın AB'ye ihracatı 2008'de 748 milyon avrodan 2019'da 1 milyar 819 milyon avroya çıkmıştır. Moldova'nın AB'den ithalatı ise 2008'de 1 milyar 714 milyon avrodan 2019'da 2 milyar 957 milyon avroya çıkmıştır (European Commission, 2024, s. 8). 2022 itibarıyla ihracatının yüzde 58,8'lik kısmını AB'ye, ithalatının yüzde 43,9'unu AB'den yapan Moldova'nın en önemli ticari ortağı AB'dir (European Commission Staff Working Document, 2023, s. 65). Ticari ilişkilerle kıyaslandığında AB'den Moldova'ya doğrudan yatırım girişi daha az artış gösterse de DKSTA'nın uygulanmaya başlamasından sonra AB'den Moldova'ya doğrudan yatırım akışı önemli ölçüde artmıştır (European Commission, 2024, s. 102). AB'nin Moldova'daki doğrudan yatırım yatırım stoğu 2013'te 2 milyar 103 milyon dolar iken 2019'da ise 3 milyar 35 milyar dolara ulaşmıştır (European Commission, 2024, s. 22). AB Moldova'nın en önemli doğrudan yabancı yatırımcısı olarak ülkenin yatırım stoğunun yüzde 86,7'lik bir kısmını temsil etmektedir (European Commission Staff Working Document, 2023, s. 65).

AB 2014'te Moldova'yla OA'yı imzaladıktan sonra AB reformlarının hayata geçirilmesi için Moldova'ya sağladığı hem teknik hem de mali desteği artırmıştır. AB, Moldova'ya yaptığı bu yardımlarla Moldova'da istikrarı teminat altına almak ve ülkeyi örnek bir Doğu Ortaklığı devletine dönüştürmek istemiştir. Taraflar arasındaki bütünleşme dikkate değer ölçüde yoğunlaşmış olsa da AB Moldova'ya açık bir üyelik perspektifi sunmaktan kaçınmıştır. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen ülkedeki yüksek seviyedeki yolsuzluk, AB reformlarının hayata geçirilmesindeki başarısızlık, Kasım 2014 seçim sürecindeki suistimaller Avrupa Komisyonu'nun Mart 2015'te yayınladığı ilerleme raporunda Moldova hakkında oldukça sert bir tutum almasına yol açmıştır (European Commission, 2015).

Diğer taraftan OA'nın hayata geçirilmesi konusunda başlangıçta Moldova çeşitli iç ve dış güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır. Öncelikle Rusya, Moldova'nın AB'yle bütünleşmesinin önüne set koymak için Moldova'ya çeşitli ambargolar uygulamıştır. Moldova'dan ithal edilen gıda ürünlerine getirilen yasak ve Moldova'ya ülke

dışında çalışanların sağladığı gelirlerin üçte ikisini oluşturan Rusya'daki Moldovalıların⁷ Rusya'da çalışma imkân ve sürelerine getirilen kısıtlama⁸ bunların arasında yer almaktadır (Calus, 2014). Bunun yanında Moldova'da yolsuzluklarla ilişkili oligarklar arasındaki çekişmenin ülkede sık sık hükümet değişikliğine ve siyasal istikrarsızlığa yol açması, Moskova'nın ülkede kendine yakın partilere 2014'teki parlamento seçimlerinde sağladığı destek ve Gagavuzya'daki bağlantıları aracılığıyla Moldova hükümetleri üzerinde baskı kurarak Moldova'nın OA'yı ve DKSTA'yı terk etmesi için çaba göstermesi OA'nın başarılı olmasının önündeki engeller olmuştur. Ayrıca AB'nin Moldova hükümetlerinin yolsuzluk gibi suistimallerini görmezden gelerek Moldova'yı bir "başarı hikayesi" olarak sunarak desteklemesi OA'nın başarılı olmasının önündeki diğer engel olmuştur (Kostanyan, 2016).

Kasım 2014'teki seçimler Moldova'da AB taraftarı bir koalisyonu iktidara getirirse de sürekli hükümet değişiklikleri, yaygın yolsuzluk ve siyasal istikrarsızlık döneme damgasını vurmuştur. Şubat 2019'daki parlamento seçimleri ülkedeki istikrarsızlığı sona erdirmekte başarılı olamamış ve kalıcı bir hükümet kurulamamıştır. Temmuz 2021'de yapılan erken seçimler ise bu istikrarsız döneme nihayet son vermiştir. Seçimleri AB taraftarı Maia Sandu'nun Eylem ve Dayanışma Partisi (PAS) yüzde 52'lik mutlak bir çoğunlukla kazanarak hükümeti oluşturmuştur (Tanas, 2021). Böylelikle Moldova'nın AB'yle ilişkilerinin hız kazanmasının yolu tekrar açılmıştır. Bununla birlikte Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra enerji ve petrol fiyatlarındaki artış, yüksek enflasyon ve gıda ürünlerindeki pahalılık PAS Hükümeti'ne verilen desteğin azalmasına neden olmuştur (Calus, 2022).

Kasım 2020'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini eski başbakan olan AB taraftarı Maia Sandu Rusya taraftarı Igor Dodon'u açık bir farkla (yüzde 42'ye karşı yüzde 58) yenerek kazanmıştır. Sandu, Moldova seçmenlerinin ülkedeki yaygın yolsuzluk ve siyasi skandallardan duyduğu kızgınlıktan yararlanarak rakibine karşı avantaj sağlamıştır (Roth, 2020). Sandu, AB taraftarı olmakla birlikte Rusya'ya karşı pragmatik bir tutum izlemiş Rusya'yla da ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte Sandu Yönetimi'nde Moldova'nın AB'yle ilişkilerinde dönüm noktalarından biri Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'ya başlattığı saldırı olmuştur. Bu saldırı Moldova'da büyük bir endişeye yol açmış ve Rusya'nın Ukrayna'dan sonraki hedefinin Moldova olacağı konusunda bir korkuya yol açmıştır (Picheta, 2023). Bu nedenle Kişinev bu olaydan sonra çarpıcı bir şekilde Brüksel'e yönelmiştir. Bu saldırı sonrasında AB'ye adaylık başvurusunda bulunan Moldova ve Ukrayna'nın adaylığı AB tarafından hızlı bir şekilde kabul edilerek bu ülkeler AB Konseyi tarafından 23 Haziran 2022'de aday ilan edilmiştir.

Diğer taraftan AB, (5+2)⁹ çerçevesinin bir parçası olarak gözlemci statüsünde Moldova'da Transdinyester sorununun çözümüne katkıda bulunmaya çalışmıştır. Bunun yanında Brüksel, bu bölgenin Moldova'yla bütünleşmesini çeşitli şekillerde desteklemeye çaba göstermiştir. AB özellikle hem Moldova'daki hem de Transdinyester'deki sivil toplum örgütleri arasındaki işbirliğini güven artırıcı önlemler aracılığıyla geliştirmeye çalışmıştır. AB'nin bu çabaları toplumsal seviyede belli bir etkiye sahip olsa da siyasal düzeyde aynı etkiden bahsetmek söz konusu değildir (Montesano, van der Togt ve Zweers, 2016, s. 19). Brüksel, bu zafiyeti, her ne kadar Transdinyester'deki kurumları resmen tanımasa da, onlarla diyaloga girerek gidermeye çalışmıştır. Bu çerçevede AB Transdinyester'i DKSTA'ya dahil ederek Tiraspol üzerinde önemli bir manivela gücüne sahip olmuştur (Secrieru, 2016, s. 2-3).

⁷ Yurtdışındaki Moldovalılar ülkeye her yıl yaklaşık 1,6 milyar dolar gelir sağlamaktadır.

⁸ Moldovalılar Rusya'da yılda 90 güne kadar kalabilecekti.

⁹ 5+2 formatında başlangıçta Moldova, Transdinyester, Rusya, Ukrayna ve AGİT arabulucu olarak yer alıyordu. Moldova'nın talebi üzerine ABD ve AB, 2005'te gözlemci olarak bu gruba dahil olmuştur.

Moldova-AB İlişkilerinde Rusya Faktörü

Bu bölümde önce Rusya'nın Doğu Ortaklığı'na¹⁰ yaklaşımına değinilecek daha sonra ise Moldova-Rusya ilişkilerini etkileyen faktörlerden bahsedilecektir.

Rusya'nın Doğu Ortaklığına Yaklaşımı

Rusya kendini ortak komşuluk bölgesinde AB'yle rekabet halinde gördüğü için AB'nin Doğu Ortaklığı'nı daha etkin bir hale getirme konusuna ilgisiz kalmıştır ve AB'nin Rusya'nın çizdiği kırmızı çizgileri geçmemesini beklemiştir. Rusya, zamanla Doğu Ortaklığı'na karşı daha sert bir tutum almıştır. Rusya'nın Kırım'ı ilhakından sonra Rusya'nın Batı'yla ilişkilerinin bozulmasıyla birlikte Rusya Doğu Ortaklığı'nı Rusya'nın post-Sovyet bölgesindeki çıkarlarıyla çatışan, açık bir şekilde "Rusya karşıtı" bir hareket olarak tanımlamıştır (Russia disappointed with, 2015). Bu nedenle Rusya, Doğu Ortaklığı'yla ilgili artan tehdit algısına bağlı olarak AB'nin Moldova'daki etkisini de çeşitli araçları kullanarak sınırlandırmaya çalışmıştır.

Bilhassa, Rusya açısından Doğu Ortaklığı'nın AB ve Doğu Ortaklığı'ndaki ülkelerle bir ortaklık gerçekleştirecek olmasının bu ülkelerin Rusya Federasyonu'ndan aşama aşama kopuşuna yol açacak olması, AB ve Doğu Ortaklığı arasındaki serbest ticaretin Rusya Federasyonu'nun bu ülkelerle olan serbest ticaretine engel olacak olması, Ukrayna'nın ve Moldova'nın AB'nin enerji piyasasına tam entegrasyonunun Rusya-Ukrayna ve Rusya-Moldova enerji işbirliğinin yasal ve siyasal çerçevesine zarar verecek olması sorun teşkil etmiştir (Zagorski, 2011, s. 41). Bunun yanında Ukrayna'nın doğal gaz ve petrol ulaştırma ağının AB'nin yardımıyla modernleştirilme hedefi, Doğu Ortaklığı ülkelerinin teknik standartlarının AB'ninkileriyle uyumlu hale getirilmesinin Rusya ve Doğu Ortaklığı'ndaki ilgili devletler arasında işbirliğini güçleştireceği konusundaki düşünce, AB'nin vize politikasının liberalleştirilmesi ve AB ve Doğu komşuları arasında insanların daha rahat hareket edebilmesinin Rusya ve Doğu Ortaklığı devletleri arasındaki hareketleri zorlaştıracak olması Rusya'nın Doğu Ortaklığı'na olumsuz yaklaşmasının nedenleri arasındadır (Zagorski, 2011, s. 41).

Rusya'nın Moldova'daki Rolü

Tarihsel nedenlerden kaynaklanan Moldova'daki Romanyacılar-Moldovacılar bölünmesi günümüzde de Moldovalıların Rusya'ya ve Romanya'ya karşı yaklaşımlarını belirlemektedir. Vladimir Voronin'in Komünist partisi ve ondan kopan Igor Dodon'un Sosyalist Partisi Moldova siyasi yelpazesinin solunu oluşturmaktadır ve Rusya'yla iyi ilişkiler kurulmasını, ülkede Rusça'ya daha fazla yer verilmesini ve Moldova'nın Romanya'dan farklılığını -savunmaktadır. Rusya da bu partileri açık bir şekilde desteklemektedir (Benes, 2010). Moldova siyasetinin sağıysa daha güçlü bir Romanyalılığı, Rusya'ya daha az bağımlı olmayı, AB'yle bütünleşmeyi desteklemektedir. 2009-2019 döneminde sağ ve merkez partilerin kurduğu hükümetler AB ve Romanya taraftarı politikalar gütmüştür. Moldova kamuoyunda son yıllarda siyasal istikrarsızlık, gecikmiş reformlar ve yaygın yolsuzluktan bunalmış olan Moldova seçmeni 2020 seçimlerinde geleneksel sağ/sol bölünmesinin dışındaki yolsuzluk karşıtı bir platformla seçim kampanyasını yürüten Maia Sandu liderliğindeki PAS'ı iktidara getirmiştir. Bu durum Rusya'nın ülkedeki etkisini önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Maia Sandu Hükümeti AB taraftarıdır. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra Haziran 2022'de Moldova'ya AB adaylık statüsü verilmiştir. Buna bir tepki olarak Moldova'da rejim değişikliği iddialarının da içinde bulunduğu Rusya'nın bir dizi planı nedeniyle Maia Sandu Hükümeti Rusya'nın ülkedeki etkisini sınırlandırmayı hedefleyen çeşitli tedbirler almıştır (Ibragimova, 2023). Haziran 2022'den itibaren Rus haber kaynaklarına yasak getiren Moldova, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in de içinde bulunduğu bazı Rus politikacıların ülkeye girişini yasaklamış ve Temmuz 2023'te 45 Rus diplomatı ve elçilik çalışanını "düşmanca eylem"de buldukları

¹⁰ Doğu Ortaklığı Antlaşması, Moldova, Belarus, Azerbaycan, Ukrayna, Ermenistan ve Gürcistan'ı kapsar.

gerekçesiyle sınır dışı etmiştir (Moldova expels 45 Russian diplomats, 2023). Ayrıca 24 Ekim 2023'te Moldova'da hükümet ülkedeki Rus propagandasının etkisini sınırlandırmak için Russia Today ve NTV'nin de içinde bulunduğu 20'den fazla Rus internet sitesini bloke etmiştir (Moldova blocks access, 2023).

Başka bir dizi faktör nedeniyle Rusya'nın son yıllarda Moldova'daki etkisi azalmıştır (Devyatkov, 2017). AB'nin yılda 300-400 milyon avroyu bulan finansal desteği AB'nin ülkedeki etkisini önemli ölçüde artırırken Rusya'ninkini azaltmıştır. Moldova'nın 2005'te AB'nin otonom ticaret tercihleri sistemine katılması nedeniyle Moldova'nın dış ticaretinin BDT'ye olan bağımlılığı azalmış ve ülkenin dış ticaret kompozisyonu daha çeşitli hale gelmiştir. Bu değişim sonucunda Moldova'nın ana ticari ortağı AB olmuştur. 2022'de Moldova'nın ihracatının yaklaşık yüzde 60'ı AB ülkelerine yapılırken Rusya dahil BDT ülkelerine yapılan ihracat ise Moldova'nın toplam ihracatının dörtte birinden daha azını oluşturmuştur (Ibragimova, 2023).

Rusya'nın Moldova'daki etkisinin dikkat çekici bir şekilde azalmasına yol açan önemli olay ise Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırı olmuştur (Cuckson, 2023). Ukrayna'dan sonraki hedefin kendileri olacağını düşünen Moldovalılar Rusya'nın yörüngesinden uzaklaşarak AB'ye yakınlaşmanın güvenliklerini garantiye alacağını düşünmüştür. AB de Moldovalıların bu beklentilerine karşılık vermiş ve 23 Haziran 2022'de Moldova'ya adaylık statüsü vermiş ve Aralık 2023'te Moldova'yla katılım müzakerelerini başlatmaya karar vermiştir.

Rusya'nın Ukrayna saldırısı nedeniyle Moskova'nın Moldova'daki ekonomik önemi azalmıştır. Rusya geçmiş yıllarda ticareti Moldova'ya karşı bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Moldova'nın AB'yle giderek yakınlaşması üzerine Rusya, bu ülkedeki Rusya taraftarı partileri güçlendirmek ve AB taraftarı partileri zayıflatmak için 2006'dan itibaren birkaç defa Moldova'dan şarap, elma ve diğer tarım ürünlerinin ithalatını yasaklamıştır (Russia introduces an embargo, 2010). Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra Moldova'nın Rusya'ya olan ihracatında dikkat çekici bir düşüş meydana gelmiştir. 2021'den 2022 yılına Moldova'nın Rusya'ya olan ihracatında yüzde 50 oranında düşüş meydana gelirken (Calus, 2023a). , Rusya'daki Moldovalı ekonomik göçmenlerin sayısı 2014'te 560.000'den Mayıs 2022'de 76.000'e gerilemiştir (Calus, 2023a). Rusya'nın Moldova ekonomisi için azalan önemi ve Ukrayna'daki saldırgan tutumu Moldova'nın BDT üyeliğini de ülkede sorgulanır hale getirmiştir.

Enerji cephesinde de Rusya'nın Moldova'daki manivela gücü azalmıştır. Rusya'nın Moldova'ya gönderdiği gazı azaltmasıyla Moldova'nın Rus gazına bağımlılığı 2022'de önemli ölçüde azalmıştır. Rusya'nın Transdinyester'e gönderdiği gazı da azaltması Moldova'yı neredeyse elektriksiz bırakmıştır çünkü 2022'ye kadar Moldova'nın elektriğinin yüzde 70'i Transdinyester'de Rus gazıyla üretilen elektrikten sağlanıyordu (Ibragimova, 2023). Moldova'nın tükettiği elektriğin geri kalanı ise Ukrayna tarafından sağlanıyordu. Rusya'nın Transdinyester'e gönderdiği gazı azaltması ve Rusya'nın Ukrayna'nın enerji altyapısına düzenlediği füze saldırıları nedeniyle Ukrayna'nın Moldova'ya sattığı elektriği durdurması Moldova'da elektrik krizi yaşanmasına sebep olmuştur. Aralık 2022'den itibaren Moldova'ya elektrik tedariki normale dönmüştür. Fakat 2021'den itibaren Moldova'nın dış enerji tedarikini çeşitlendirme ve Rusya'ya bağımlılığını azaltma politikası bu enerji kriziyle daha da hız kazanmıştır. Moldova devlet enerji şirketi Energocom 9 Haziran 2023'te Yunan devletinin ortaklığının bulunduğu enerji şirketi DEPA ve adı açıklanmayan bir Romanya enerji şirketiyle gaz tedariki konusunda sözleşme imzalamıştır. Moldova Ocak 2024'te Dikey Gaz Koridoru'na katılmıştır. Bu anlaşmayla Yunanistan'ın bölgesel gaz geçiş merkezi olduğu ve Azerbaycan gazını kara yoluyla aldığı bir sistemde Dikey Koridor aracılığıyla Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Moldova gaz satın

alabilecektir (Necsutu, 2024). Ayrıca Moldova, ABD'den de LNG gemileri yoluyla Ocak 2024'ten itibaren gaz ithal etmeye başlamıştır. Sonuç olarak Moldova azalan gaz bağımlılığı nedeniyle Rusya'ya karşı konumunu güçlendirmiştir.

Bunun yanında Rusya'nın Moldova'ya saldırmasından sonra Moldova'nın tarafsızlığı ve askeri kapasitesi konusunda ülkede tartışma başlamıştır. Bunun sonucunda Moldova, savunma bütçesini büyük ölçüde artırmaya karar vermiştir. Savunma bütçesi yüzde 68 artırılarak 2023 yılında 141 milyon dolara yükseltilecek; 2022'de milli gelirin yüzde 0,38'inden sonraki yıllarda da milli gelirin yüzde 1-2 seviyesine çıkarılacaktır (Moldova to increase defence budget, 2022).

Bu gelişmeler sonucunda son yıllarda Rusya'nın Moldova'da azalan etkisi Moldova-AB-Rusya üçlüsü arasındaki dengenin AB lehine dönmesine ve Moldova'nın Rusya'dan uzaklaşıp AB'ye yakınlaşmasına neden olmuştur.

Rusya'nın Transdinyester'e Etkisi

Transdinyester Moldova'nın doğusunda Ukrayna sınırında yer alan yaklaşık 450.000 kişinin yaşadığı bir bölgedir. Başkenti Tiraspol olan Transdinyester'e Rusya siyasi, ekonomik ve askeri destek sağlamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Sovyet/Rus ordusunun desteğiyle Transdinyesterli milisler zayıf Moldova birliklerini yenmeyi başarmıştır. Moldova-Transdinyester çatışması 1992'de sona ermiştir. O zamandan beri statükoyu Transdinyester'deki 800 kişilik sembolik bir Rus birliği korumaktadır. Bunun yanında ülkedeki Sovyet döneminden kalma silahların korunması için çoğunluğu Transdinyesterlilerden oluşan 1.500 kişilik bir kuvvet mevcuttur. Bununla birlikte Rusya'nın Transdinyester'deki askeri etkisi sınırlıdır çünkü ülkedeki Rus birlikleri ve milisler hafif silahlıdır. (Deen ve Zweers, 2022, s. 23). Buna rağmen bölgede asker bulundurulması Rusya'ya bölgeye müdahale etmek için önemli bir araç sunmaktadır.

Rusya'nın küçük cumhuriyetteki siyasi etkisi ülkenin Moldova'ya karşı çıkarılarının savunucusu olmasından ve 5 + 2 süreci çerçevesinde oynadığı arabulucu rolden kaynaklanmaktadır. Rusya, gizli bir şekilde diğer uluslararası aktörlerden bağımsız olarak Kozak Memorandumu adlı girişimiyle Moldova ve Transdinyester'le Transdinyester meselesini müzakere ederek çözmeye çalışmıştır. Fakat Kasım 2003'teki imza töreninden kısa bir süre önce Moldova kamuoyunun ve Batı'nın baskısı dolayısıyla ve Rus birliklerinin Moldova topraklarında 2020 yılına kadar bulunmasını öngören madde nedeniyle Rusya'nın Transdinyester çatışmasında belirleyici bir rol oynama teşebbüsü akamete uğramıştır (Popescu, 2010, s. 38-65). Batı ve Moldova kamuoyu Kozak Memorandumu'na karşı çıkmıştır. Aynı zamanda Rus birliklerinin Transdinyester topraklarında anlaşmaya göre 20 yıl kalacak olması nedeniyle Kozak Memorandumu, Cumhurbaşkanı Voronin'in Moldova'yı kontrol altına alma ve seçmenlerine karşı kendini bir kahraman olarak sunma hedefiyle bağdaşmıyordu. Bu nedenle Voronin, Memorandumu imzalamaktan vazgeçmiştir (Urse, 2008, s. 62). Kozak Memorandumu'nun başarısızlığıyla birlikte Moldova-Rusya ilişkilerinde önemli ölçüde bir bozulma meydana gelmiş ve Moldova Batı'ya yönelmiştir.

Tiraspol'un Moskova'yla birleşme talebine rağmen Rusya'ya göre ülke Moldova'nın bir parçası olarak kalmalıdır. Güney Osetya ve Abhazya gibi ayrılıkçı bölgelerin aksine Moskova Transdinyester'i hiçbir zaman tanımamıştır. Ayrıca Kırım'da olduğu gibi Moskova Transdinyester'i ilhak etmeyi de düşünmemiştir. Bunun sebebi Transdinyester'in Rusya için stratejik öneminin az olması ve Rus milliyetçi söyleminde önemli bir yeri olmamasıdır (Rogstad, 2018, s. 59). Moskova bu ayrılıkçı cumhuriyetin özel bir statü verilerek Moldova'ya katılmasını ve böylelikle Rusya taraftarı Transdinyester seçmenleri sayesinde Moldova'daki siyasi dengenin Rusya'nın lehine dönmesini beklemiştir (Solovyov, 2022). Tiraspol ise Rusya'yla bütünleşme taraftarıdır. Transdinyester'in Moldova'ya katılması durumunda Transdinyester AB içinde Romanya'nın bir ortağı olacaktır. Bu Transdinyester'in istemediği bir durumdur. Çünkü Transdinyester'in Romanya'yla tarihsel

sorunları vardır. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra da Tiraspol'un bu eğilimi devam etmiştir. Ayrılıkçı cumhuriyetin Dışişleri Bakanı Vitaly Ignatiev Temmuz 2022'deki demecinde bölgenin ileride Rusya'ya katılmak üzere bağımsızlık hedefini koruduğunu söylemiştir (Transnistria: The next European republic, 2022).

Rusya'nın cumhuriyette etkili olduğu bir diğer araç ülkeye sağladığı teşviklerdir. Moskova Tiraspol'e sattığı gazı sübvansede ederek özellikle ülkedeki ağır sanayinin ayakta kalmasına yardımcı olmaktadır. Bunun yanında Rusya ülkeye insani yardım sağlamakta ve güvenlik kuvvetleri ve kolluk kuvvetlerini finanse etmektedir. Ticari alanda Rusya Transdinyester'in önemli bir ortağı olmakla birlikte AB'yle 2014'te DKSTA imzalanmasından sonra bölgenin AB'yle ticareti artarken Rusya'yla azalmıştır (Deen ve Zweers, 2022, s. 23).

Bölgeyle kültürel bağları, ülkedeki eğitim kurumlarının Rusya'da tanınırlığı, cumhuriyetteki Rus medyasının varlığı, ülke vatandaşlarının çoğunun Rusya pasaportuna sahip olması ve Rusya'da eğitim ve iş bulma olanakları nedeniyle hiç şüphesiz Rusya, Transdinyester'de yadsınamaz bir yumuşak güce sahiptir. Fakat Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra Moldova'nın gaz tedarikini çeşitlendirmesi ve AB devletlerinden elektrik ithal etme olanağının ortaya çıkmasıyla Kişinev Tiraspol'e karşı tutumunu sertleştirmiştir. Bu durum Moskova'nın bölgedeki nüfuzunu sınırlandırıcı bir etkiye yol açmıştır. Moldova'nın Transdinyester'e gönderdiği Rus gazını azaltmasıyla Transdinyester'in ağır sanayisinin üretimi durmuş, elektrik satışından kaynaklanan kazançları yok olmuş ve iç piyasada Rus gazının satışından kaynaklanan gelir azalmıştır (Calus, 2023a). Daha sonra enerji konusunda Tiraspol-Kişinev arasında bir uzlaşmaya varılsa da artık Moskova'nın enerjisi Kişinev'e karşı bir araç olarak kullanma olanağı azalmıştır. Moldova'nın değişen tutumunun başka bir etkisi Şubat 2023'te gündeme getirdiği Transdinyester'i hedefleyen "ayrılıkçılık yasası"ndaki değişiklikte görülebilir. Daha önce Moskova'nın tepkisinden çekinen Moldova, ilk defa, ayrılıkçılığa hapis cezası getirmiştir (Necsutu, 2023).

Bunun yanında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra Ukrayna'nın Moldova'yla olan sınırının Transdinyester bölümünü kapatması ve Moldova'yla Transdinyester'i Odesa aracılığıyla bağlayan bir köprüyü güvenlik nedeniyle havaya uçurması sonucunda Transdinyester'in yaptığı ihracat ve ithalatın kontrolü tamamıyla Moldova'nın eline geçmiştir. Savaş nedeniyle Transdinyester'in Rusya'yla yaptığı ticaret azalırken Moldova'yla ve AB'yle yaptığı ticaret artmıştır. Örneğin, 2019'da Transdinyester ihracatının yüzde 65'ini AB ülkelerine yaparken bu oran 2022'de yüzde 76'ya çıkmıştır (Calus, 2023c). Rusya'nın saldırısından sonra Transdinyester'i bir güvenlik tehdidi olarak gören Kiev'in Tiraspol'a karşı tutumunu radikal bir şekilde değiştirerek gerekirse Transdinyester meselesinin çözümünde güç kullanmak yoluyla Moldova'ya destekleyeceğini söylemesi de Kişinev'in Tiraspol üzerindeki etkisini artırmasına yardımcı olmuştur (Calus, 2023c).

Kısaca söylemek gerekirse Rusya'nın Moldova'da etkisinin azaldığı başka bir mesele bu ülkenin Transdinyester bölgesindeki varlığıdır. Özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra bölgede Moldova'nın rolü artarken Rusya'ninki azalmıştır. Bu durum Moldova'da AB etkisinin artmasına yardımcı olmuştur. Ekonomik faktörlerin de etkisiyle bölge AB'yle daha da yakınlaşmıştır.

Fakat Moldova'nın AB yolu açık iken Transdinyester'in durumu belirsizdir. Şimdiye kadar olan gelişmeler Moldova'nın AB'ye Transdinyester olmaksızın katılabileceği yönündedir. AB Moldova'nın toprak bütünlüğünü desteklemiş ve Transdinyester'in Moldova'yla tekrar birleşmesi için çaba göstermiştir. Bununla birlikte AB, Moldova'nın üyeliğinin Transdinyester'in statüsünden bağımsız olduğunu savunmaktadır. Kişinev de Transdinyester üzerindeki kontrolünü tekrar kurmaya çalışmakla birlikte Moldova'nın AB üyeliğinin Transdinyester'in durumuyla ilişkili olmadığını ileri sürmüştür. Tiraspol ise Kişinev'in AB üyeliği başvurusunu kendisine danışmadan yaptığını belirterek Kişinev'i Transdinyester'in bağımsızlığını tanımaya çağırmıştır (Oleksy, 2024).

Rusya'nın Gagavuzya'ya Etkisi

Gagavuzlar nüfusları 150.000 civarında olan, Moldova'nın güneyinde yaşayan Ortodoks Hristiyan inancına sahip, başkenti Komrat olan, otonom veTürki bir topluluktur. Gagavuzlar sıklıkla bağlı buldukları Moldova'dan özerklik kazanmaya çalışmıştır. Tarihi, dilsel ve kültürel bağları nedeniyle Gagavuz bölgesinin geleneksel olarak yöneldiği bölge Rusya Federasyonu olmuştur. Gagavuzlar Romanya'nın tarihsel olarak asimilasyonist politikalarının aksine eski Sovyetler Birliği'nin Gagavuz kimliğine karşı olumlu bir tutuma sahip olması nedeniyle günümüzde Rusya'yla sıcak ilişkiler kurmuştur. Böylelikle Rusya, siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan Gagavuzya'da önemli bir etkiye sahip olmuştur. Gagavuzya Moldova siyasetinde Rusya'ya sadece etkin bir araç sağlamakla kalmayıp Rusya'yla Kırım arasında önemli bir bağlantı noktasıdır. Yanısıra Gagavuzya'nın Rusya etkisi altına girmesi Rusya'nın Ukrayna'nın batı sınırlarını tam bir kontrol altına almasını sağlayacaktır (Coffey, 2021).

Gagavuzya'nın Rus dünyasının bir parçası olma durumu öncelikle dilsel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Gagavuzya'da nüfusun büyük bir kısmı Rusça konuşmaktadır ve Moldova'nın aksine okullardaki eğitim ağırlıklı olarak Rusça'dır. Bu durum da onların eğitim ve çalışma olanakları için Rusya'ya gitmelerini kolaylaştırmaktadır. Yanısıra ülkede Rusça televizyon programlarının yayınlanması bölgedeki Rusya taraftarı tutumları artırmaktadır (Deen ve Zweers, 2022, s. 34). Ekonomik olarak azalarak da olsa Gagavuzya öncelikli olarak Rusya'yla yakın ilişki içindedir ve bölge halkı iş bulmak için Rusya'ya gitmektedir (Deen ve Zweers, 2022, s. 35). 2014'te Moldova'nın imzaladığı DKSTA'dan sonra ekonomik olarak AB'nin bölgedeki etkisi artmıştır.

Yerel seçimlerde Rusya'yla yakınlığın Gagavuzlu siyasetçiler için bir meşruiyet kaynağı olması sebebiyle Rusya yerel siyasette de etkili bir role sahiptir. Diğer taraftan bu durum Rusya-Moldova arasında bir gerginlik kaynağıdır. Maia Sandu 30 Nisan 2023'te Gagavuzya'daki eyalet başkanlığı seçimlerinde yarışan adayların birçoğunun Rusya'nın ajanı olduğunu söyleyerek Rusya'yı Moldova'nın iç işlerine müdahale etmekle suçlamıştır (Moldova accuses Russia, 2023). Eyalet başkanlığı seçimini Rusya taraftarı Şor Partisi adayının kazanması Kişinev ve Komrat arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olurken Komrat-Moskova ilişkilerinin daha da yakınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Seçimlerden önce seçimi kazanan Şor Partisi adayı Moskova'da Gagavuzya'nın bir temsilciliğinin açılması vaadinde bulunurken Şor Partisi yetkilileri Moldova'nın dış politik yönelimiyle ilgili Gagavuzya'da bir referandum düzenleme taahhüdünde de bulunmuştur (Calus, 2023b).

2010'ların ortasından itibaren AB Gagavuzya'da ekonomik etkisini artırmıştır. Diğer taraftan geleneksel olarak Rusya taraftarı bir tutum izleyen Gagavuzya'da Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra dikkat çekici bir şekilde AB'ye yönelen Moldova'nın etkisi sınırlı kalmakla birlikte Kişinev Moskova'ya karşı eleştirel bir tutum almıştır.

Her ne kadar Moldova'nın AB'yle imzaladığı DKSTA nedeniyle 2014'ten itibaren AB'nin Gagavuzya'daki ekonomik etkisi artmaya başlasa da AB, Rusya'yla kıyaslandığında geleneksel olarak Gagavuzya'da etkili bir aktör değildir. Kasım 2013'te Moldova'nın AB'yle DKSTA'yı imzalamasıyla Kişinev-Brüksel ilişkilerinin yoğunlaşmaya başlamasıyla Gagavuzya, Rusya'yla yakınlaşma sürecini hızlandıracak adımlar atmıştır. Çünkü Moldova'nın AB'yle bütünleşmesi daha sonra onun Romanya'ya katılması sonucunu doğuracaktı. Bu durum da Romanya'yla tarihsel açıdan kötü ilişkilere sahip olan Gagavuzya için olumsuz bir sonuç ortaya çıkaracaktı. Bu gelişmeye karşı Gagavuzya'nın attığı adımlardan birisi Rus yasasını benimsemesi olmuştur. Bunun yanında 2 Şubat 2014'te Gagavuzya'da bir referandum düzenlenmiştir. Bu referandumda Gagavuzlar'ın yüzde 98,4'ü BDT Gümrük Birliği'yle yakın bağ kurulmasını desteklerken yüzde 97,2'si ise AB ile daha yakın bir bütünleşmeye karşı çıkmıştır. Gagavuzlar'ın yüzde 98,9 ise Moldova'nın bağımsızlığını kaybetmesi durumunda Gagavuzya'nın bağımsızlık ilan etme hakkını desteklemiştir (Gagauzia voters, 2014). AB, Moldova'yla Aralık 2023'te katılım müzakerelerini başlatma kararı aldıktan sonra Gagavuzya otoriterleri Gagavuzya'nın AB üyeliği yerine tarafsızlığı desteklediğini vurgulamışlardır (Stur, 2021).

Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırısı Sonrasında Moldova-AB İlişkileri

AB, son olarak 2013'te Hırvatistan'ı üye olarak kabul ettikten sonra başka bir adaya üyelik vermemiştir. Batı Balkanlar'daki aday ülkeler ve müzakeresi yürütülen Türkiye'nin AB'yle bütünleşme süreci yavaşlamıştır. Fakat Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırısından sonra AB'nin genişleme konusundaki yaklaşımı değişmiştir. AB genişleme konusunda demokrasi, hukuk devleti, insan hakları gibi normlara vurgu yapan geleneksel değer odaklı yaklaşımını terk ederek genişlemeyi AB'nin dış politik çıkarlarını korumaya dönük bir araç olarak görmeye başlamıştır. Bu yeni bakış açısına uygun olarak AB Ekim 2023'te Granada'daki gayri resmi zirve sonrasında yayınladığı deklarasyonda "Genişleme barış, güvenlik, istikrar ve zenginliğe yapılmış **jeostratejik** (vurgu: yazar) bir yatırımdır." demiştir (Council of the European Union, 2023). Hiç şüphesiz AB'nin genişleme konusunda değişen bu tutumu artık AB'nin üzerine kurulduğu geleneksel normlara önem vermediği olarak anlaşılmalıdır. Fakat AB'nin genişleme konusunda yeni yaklaşımında önceliğinin jeopolitik kriterler olduğu algılanmalıdır.

Rusya'nın saldırısından birkaç gün sonra Ukrayna, Gürcistan ve Moldova AB üyeliği için başvuruda bulunmuştur. AB tarafından hızlı bir şekilde Haziran 2022'de Moldova ve Ukrayna'ya adaylık statüsü verilirken Gürcistan'a üyelik perspektifi verilmiştir. Batı Balkan ülkeleriyle de AB'nin bütünleşme süreci hızlandırılmıştır. Aralık 2023'te AB, Ukrayna ve Moldova'yla katılım müzakerelerini başlatmaya karar vermiştir (European Council, 2023b). AB, bilhassa Moldova'ya artan enerji maliyetleri konusunda destek olmak ve Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı nedeniyle Moldova'ya gelen Ukraynalı mülteciler için harcanmak üzere Aralık 2021'den itibaren Moldova'ya yardımını artırmış ve Temmuz 2022'ye kadar bu ülkeye 135 milyon avroluk finansal destek sağlamıştır (European Commission, 2022). Ayrıca Ukrayna-Rusya savaşının ülke ekonomisindeki olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla AB Konseyi Kışinev'e yapacağı makro-finansal desteği 30 Mayıs 2023'te 295 milyon avroya çıkarmaya karar vermiştir (European Council, 2023a). Aynı zamanda Moldova Hükümeti'nin talebi üzerine AB Rusya'nın Moldova'ya dönük hibrit tehditlerini bertaraf etmek amacıyla Mayıs 2023'te sivil bir misyon (Moldova Cumhuriyeti AB Ortaklık Misyonu) başlatmıştır (EU Partnership Mission in the Republic of Moldova (EUPM), t.y.).

Moldova AB'yle katılım müzakerelerine başlamış olmasına rağmen AB üyeliği yolunda çeşitli güçlüklerle karşı karşıyadır. Öncelikle Transdinyester meselesi Moldova'nın AB'ye üyeliğini zorlaştıracaktır. Bu meselenin çözülmesi için Brüksel Moskova'nın işbirliğine ihtiyaç duyacaktır çünkü AB'nin bazı üyeleri Transdinyester sorununun çözülmemesi durumunda Moldova'nın AB üyeliğine sıcak bakmayacaktır (Karjalainen, 2023, s. 641). Gürcistan, Ukrayna ve Moldova'nın AB'ye üye olabilmesi için devlet kurumlarını, adalet sistemini, ekonomi politikalarını da kapsayan birçok alanda reformu hayata geçirmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte AB'nin bu ülkeleri üye olarak almasında jeopolitik boyutun önceliği bu ülkelerdeki AB reformlarının yüzeysel olarak gerçekleştirilmesi riskini ortaya çıkarabilir (Karjalainen, 2023, s. 643). Diğer taraftan AB reformlarının uygulanmasında söylem ve uygulamada Moldova'da devleti yönetenler düzeyinde geleneksel olarak var olan farklılık ülkedeki AB reformlarının işlerlik kazanmasının önündeki diğer önemli bir engeldir (Tudoroiu, 2011). Başka bir sorun da Moldova-AB ilişkilerinin şekli konusunda AB üyeleri arasında tam bir uzlaşma bulunmamasıdır. Örneğin, ikinci zirvesi Haziran 2023'te Kışinev'de yapılan Avrupa Siyasi Topluluğu (AST) Fransız Devlet Başkanı Emmanuel Macron tarafından Mayıs 2022'de önerilen ve bütün Avrupa Konseyi (Council of Europe) üyelerine AB yaşamının bir parçası olmayı sağlayan bir oluşumdur. Fakat bu yapı, üyeleri için AB Antlaşması'nın 42(7) maddesinde yer alan güvenlik garantileri (European Union External Action, 2022), tek pazar ve serbest dolaşım gibi tam üyeliğin somut faydalarını öngörmemektedir. Moldova'ya tam üyelik perspektifinden ziyade AST'ye üyelik perspektifinin verilmesi Moldova'nın AB'yle bütünleşmesini sekteye uğratacaktır. Çünkü böyle bir durumda Lokker ve Moyer'e göre "Rusya'nın Moldova'nın

bütünleşmeye dönük kırılğan ilerleyişini geriye çevirme konusunda gerçek bir risk vardır.” (Lokker ve Moyer, 2023).

AB'nin Moldova ve diğer aday ve katılım müzakeresi yürüten ülkelerle ilişkileri konusunda çeşitli senaryolar ileri sürülmüştür. Moldova'yla ilişkili olarak birinci senaryoya göre AB üyeler arasında genişleme için gerekli olan Lizbon Antlaşması'nın revize edilmesi konusunda uzlaşmaz sağlanamazsa ve Ukrayna Savaşı sona erince ya da soğuyunca bazı AB üyeleri Rusya'yla ilişkilerini yeniden canlandırırsa Moldova'nın Rusya'ya ekonomik bağımlılığı artabilir ve Rusya Transdinyester'e müdahalesine devam ederek bölgede istikrarsızlık yaratabilir. İkinci senaryoya göre AB reformlarının uygulanmasına öncelik verilmemesi, AB karar alma mekanizmasının reforma tabi tutulmaması ve AB bütçe meselelerinin çözülmemesi belirleyici olacaktır. Bu durum Moldova gibi yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerde yolsuzlukla mücadelede başarısızlığa, AB'nin karar alma mekanizmasında Rusya gibi dış güçlerin etkisine maruz kalmasına ve AB'ye üye olduktan sonra Moldova'da demokratik geriye gidişe neden olabilir. Üçüncü senaryoda ise AB'nin heterojen bir üyelik kompozisyonuna göre reforme edilmesi, AB'nin inandırıcılığının bir ödüllendirme mekanizmasıyla artırılması, yerel sivil toplum örgütlerinin reform sürecindeki rolünün artırılması, Moldova'ya Rusya tehdidine karşı güvenlik garantisi verilmesi durumunda Moldova'da istikrarlı bir demokrasi kurulması mümkün olacak ve Rusya gibi dış aktörlerin ülkeye müdahale ihtimali azalacaktır (Karjalainen, 2023).

Aralık 2023'te de AB Moldova ve Ukrayna'yla katılım müzakerelerinin başlamasına karar vermiştir. Moldova'ya AB adaylık statüsü verilmesi Moldova kamuoyu tarafından da desteklenmiştir. Yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre AB'nin Moldova'ya adaylık statüsü verdiği 2022'de Moldovalıların yüzde 60 AB hakkında olumlu bir görüşe sahiptir (EU Neighbours East, 2022). Moldovalıların yüzde 57'si AB'ye herhangi bir uluslararası kuruma (BM, NATO, Avrasya Ekonomik Birliği, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü) güvendiklerinden daha fazla güvenmektedir (EU Neighbours East, 2022). Yapılan başka bir kamuoyu araştırmasına göre Moldovalıların AB'de en çok değer verdiği alanlar ekonomik zenginlik (yüzde 82), insan hakları (yüzde 79) ve konuşma özgürlüğüdür (yüzde 78) (European Parliament Research Service, 2020, s. 1).

Sonuç

Moldova-AB ilişkilerinin yoğunluğu Moldova'da hangi partinin/partilerin iktidarda olduğuna bağlı olarak değişmiştir. Moldova bağımsızlığının başlangıcından itibaren AB'ye dönük bir ülke olmasına rağmen iktidarda Rusya taraftarı partilerin olduğu dönemlerde Kişinev-Brüksel ilişkilerinin hızı yavaşlamıştır.

Başlangıçta AB'nin, Doğu Avrupa'ya genişlemeye ve entegrasyonda derinleşmeye öncelik vermesi, AB'nin dikkatinin Balkanlar'daki savaflara yönelmesi, Moldova'nın karşı karşıya kaldığı yolsuzluk, yoksulluk, istikrarsızlık ve Transdinyester meselesinin çözülemediği olması gibi sorunlar ve Rusya'nın bölgedeki etkisi nedeniyle AB Moldova'yla yakınlaşma konusunda isteksiz davranmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren ilişkilerde ilerleme başlamıştır. 2003'te Rusya'nın Batı'yı dışlayarak Transdinyester sorununu Kozak Memorandumu'yla çözüme girişiminden sonra Moskova-Kişinev ilişkileri bozulurken Kişinev-Brüksel ilişkileri gelişmiştir. Kişinev-Brüksel ilişkilerine dinamizm kazandıran önemli bir gelişme AB'nin çevresindeki coğrafyalarda yer alan ülkelerde istikrar sağlanması amacıyla 2004'te AKP'yi hayata geçirmesi olmuştur. Bu tarihten sonra Moldova'nın AB'nin otonom ticaret tercihleri sisteminin bir parçası olmasıyla birlikte Moldova'nın Rusya dahil BDT'ye ekonomik bağımlılığı azalırken AB'yle ticaretinin oranı artmıştır. OİA'nın yerine 2014'te daha kapsamlı bir OA imzalandığında Moldova-AB ilişkileri daha da yoğunlaşmıştır.

Rusya ise özellikle Kırım'ı ilhak ettikten sonra AKP'nin Doğu Ortaklığı boyutunu eski Sovyet coğrafyasında kendi çıkarlarıyla çatışan bir gelişme olarak görmüş ve bölgedeki AB etkisini sınırlandırmak için girişimlerde bulunmuştur. Rusya, Moldova'da etkisini korumak ve dolayısıyla AB etkisini sınırlandırmak için bu ülke

üzerinde enerji ve ekonomiyi, Transdinyester'deki siyasi, ekonomik ve askeri varlığını ve Gagavuzya'daki geleneksel etkisini bir manivela olarak kullanmaya çalışmıştır. Fakat Rusya'nın Ukrayna'ya 2022'deki saldırısı Moldova-AB ilişkilerinde ve Moldova-Rusya ilişkilerinde paradigmatik bir değişiklik yaratmıştır. Moldova, keskin bir şekilde AB'ye yönelirken Rusya'nın Moldova'daki etkisi önemli ölçüde azalmıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısıyla Moldova'da ortaya çıkan güvenlik tehdidi algısı Rusya'nın ülkedeki imajının hızla bozulmasına neden olmuştur. Moldova siyasetindeki AB-Rusya sarkacı çarpıcı bir şekilde AB lehine değişmiştir. Moldova'nın Ukrayna'yla birlikte hızlı bir şekilde AB adayı ilan edilmesine paralel olarak Moldova ülkede enerji, güvenlik, siyaset ve medyada Rusya'nın rolünü azaltan adımlar artmıştır.

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında AB'nin genişleme konusundaki alışılmışı değer odaklı yaklaşımının yerini jeostrateji odaklı bir tutum almıştır. Bu saldırı sonrasında AKP kapsamında yer aldıkları için AB'ye üyeliği öngörülmemen Moldova, Ukrayna ve Gürcistan AB'ye adaylık başvurusunda bulunmuş ve bu başvurular AB tarafından hızlı bir şekilde kabul edilmiştir. AB Konseyi tarafından Moldova ve Ukrayna 23 Haziran 2022'de Gürcistan ise 14 Aralık 2023'te aday ilan edilmiştir. Moldova halkının AB'ye ve Moldova'nın AB üyeliğine olumlu bakışı katılım müzakereleri sürecinde Moldova-AB ilişkilerinin hızlı bir şekilde ilerlemesinde önemli bir temel oluşturacaktır.

Moldova-AB-Rusya üçgenindeki ilişkilerin gelişimini büyük ölçüde Brüksel'in AB bütünleşmesiyle ilgili gelecek vizyonu, Moldova'daki AB reformlarının başarısı, AB üyelerinin Rusya'yla ilişkilerine bakışı, AB'nin Moldova'ya AB bütünleşmesi yolunda sağlayacağı teşvikler ve AB'nin Moldova'ya Rusya'ya karşı vereceği güvenlik garantileri belirleyecek görünmektedir.

Kaynakça

- Aid Management Platform. (t.y.). European Neighbourhood Instrument Single Support Framework 2014–2017 for Moldova. Erişim adresi: https://amp.gov.md/portal/sites/default/files/inline/2298478_md_mou_eu_support.pdf
- Benes, K. (2010). *Moldova's European perspective: Breaking the integration deadlock?* Stockholm Paper. Institute for Security and Development Policy. Erişim adresi: https://isdpc.eu/content/uploads/images/stories/isdpc-main-pdf/2010_benes_moldovas-european-perspective.pdf
- Blockmans, S. (2015, Aralık 1). *The 2015 ENP review: A policy in suspended animation*. CEPS Commentary. Erişim adresi: <https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2015/12/SB%20ENP%20Review%20CEPS%20Commentary.pdf>
- Bosse, G. (2010). The EU's relations with Moldova: Governance, partnership or ignorance?" *Europe-Asia Studies*, 62(8), 1291-1309. <https://doi.org/10.1080/09668136.2010.504528>
- Calus, K. (2014, Kasım 6). *Russian sanctions against Moldova: Minor effects, major potential*. OSW Commentary, No. 152. Erişim adresi: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2014-11-06/russian-sanctions-against-moldova-minor-effects-major>
- Calus, K. (2015). *In the shadow of history: Romanian – Moldovan relations*. OSW Studies, No: 53. Erişim adresi: https://www.files.ethz.ch/isn/194591/prace_53_ang_in_the_shadow_net.pdf

- Calus, K. (2022, Nisan 7). *Moldova: A looming energy crisis*. OSW Analysis. Erişim adresi: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2022-04-07/moldova-a-looming-energy-crisis>
- Calus, K. (2023a, Şubat 20). *More independence, less fear: Moldova's perspective on Russia after a year of war in Ukraine*. OSW Commentary. Erişim adresi: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-02-20/more-independence-less-fear-moldovas-perspective-russia-after>
- Calus, K. (2023b, Mayıs 24). *Moldova: Pro-Russian forces score a victory in Gagauzia*. OSW Analyses, Erişim adresi: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-05-24/moldova-pro-russian-forces-score-a-victory-gagauzia>
- Calus, K. (2023c, Aralık 29). *Transnistria in the new international reality*. OSW Commentary, Erişim adresi: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-12-29/transnistria-new-international-reality>
- Chirila, V. (2011). New opportunities for Moldova. *Internationale Politik und Gesellschaft*, 3, 109-119. Erişim adresi: https://www.fes.de/ipg/sets_d/arc_d.htm
- Coffey, L. (2021, Nisan 29). *The autonomous territorial unit of Gagauzia: A new focal point for Russo-Turkish competition?* Middle East Institute. Erişim adresi: <https://www.mei.edu/publications/autonomous-territorial-unit-gagauzia-new-focal-point-russo-turkish-competition>
- Council of the European Union. (2009, Mayıs 7). *Joint declaration of the Prague Eastern Partnership summit 7 May 2009*. 8435/09 - Presse 78. Erişim adresi: https://www.consilium.europa.eu/media/31797/2009_eap_declaration.pdf
- Council of the European Union. (2023, Ekim 6). *The Granada declaration*. Erişim adresi: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/10/06/granada-declaration/>
- Cuckson, M. (2023, Haziran 3). Moldova looks westward amid pressures of Ukraine war. *The Moscow Times*. Erişim adresi: <https://www.themoscowtimes.com/2023/06/03/moldova-looks-westward-amid-pressures-of-ukraine-war-a81367>
- Danii, O. ve Mascauteanu, M. (2011). Moldova under the European Neighbourhood Policy: “falling between stools”. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 27(1), 99-119. <https://doi.org/10.1080/13523279.2011.544385>
- Deen, B. ve Zweers, W. (2022). *Walking the tightrope towards the EU: Moldova's vulnerabilities amid war in Ukraine*. Clingendael Report. Erişim adresi: <https://www.clingendael.org/pub/2022/walking-the-tightrope-towards-the-eu/>
- Devyatkov, A. (2017, Mart 27). *Dynamics of Russian power in Moldova*. Foreign Policy Research Institute, Erişim adresi: <https://www.fpri.org/article/2017/03/dynamics-russian-power-moldova/>
- EU Neighbours East. (2022, Kasım 30). Annual survey 2022: Republic of Moldova. Erişim adresi: <https://euneighbourseast.eu/news/publications/annual-survey-2022-republic-of-moldova/>
- ECHRUFASP (European Commission and The High Representative of the Union For Foreign Affairs and Security Policy). (2011, Mart 8). *A partnership for democracy and shared prosperity with the southern Mediterranean*. Joint Communication to the European Council, The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of Regions, COM(2011) 200 Final, Brussels. Erişim tarihi: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0200:FIN:en:PDF>

- ECHRUFASP (European Commission and The High Representative of the Union For Foreign Affairs and Security Policy). (2015, Kasım 18). *Review of the European Neighbourhood Policy*. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, JOIN(2015) 50 final, Brussels. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015JC0050>
- European Commission Staff Working Document. (2023, Kasım 8). *Republic of Moldova 2023 report*. SWD(2023) 698 final, Brussels. Erişim adresi: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_698%20Moldova%20report.pdf
- European Commission. (1992, Eylül 14). *EC Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Georgia: The Tacis programme*. Memo 92/54. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_92_54
- European Commission. (2003, Mart 11). *Wider Europe-Neighbourhood: A new framework for relations with our eastern and southern Neighbours*. COM (2003) 104 final, Brussels. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0104:FIN:EN:PDF>
- European Commission. (2004, Mayıs 12). *European Neighbourhood Policy: Strategy paper*. Communication from the Commission, COM(2004) 373 final, Brussels. Erişim adresi: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-01/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf
- European Commission. (2007, Nisan 11). *Black Sea Synergy – A new regional cooperation initiative*. COM (2007) 160 final, Brussels. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0160:FIN:EN:PDF>
- European Commission. (2008, Mayıs 20). *Barcelona Process: Union for the Mediterranean*. COM (2008) 319 final. Erişim adresi: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0319:EN:HTML>
- European Commission. (2015, Mart 25). *Implementation of the European Neighbourhood Policy in the Republic of Moldova*. SWD (2015) 69 final, Brussels. Erişim adresi: https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/2015/repulic-of-moldova-enp-report-2015_en.pdf
- European Commission. (2023, Kasım 8). *Republic of Moldova 2023 Report*. SWD (2023) 698 final, Brussels. Erişim adresi: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/d8ef3ca9-2191-46e7-b9b8-946363f6db91_en?filename=SWD_2023_698%20Moldova%20report.pdf
- European Commission. (2022, Temmuz 15). *The EU further increases its budget support to Moldova, providing in total €135 million since end of last year*. Erişim tarihi: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-further-increases-its-budget-support-moldova-providing-total-eu135-million-end-last-year-2022-07-15_en#:~:text=%E2%82%AC13%20million%20in%20humanitarian,refugees%20currently%20displaced%20in%20Moldova
- European Commission. (2024, Şubat 10). *Ex-post evaluation of the implementation of the Deep and Comprehensive Free Trade Area between the EU and its member states and Moldova*. Final Report, Brussels. Erişim adresi: <https://www.ceps.eu/download/publication/?id=37953&pdf=Moldova-NG0922542ENN.pdf>
- European Commission. (t.y.). *Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument – Global Europe (NDICI – Global Europe)*. Erişim adresi: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/funding-and-technical-assistance/neighbourhood-development-and-international-cooperation-instrument-global-europe-ndici-global-europe_en

- European Council. (1993, Haziran 21-22). *Conclusions of the Presidency, European Council in Copenhagen*. Erişim adresi: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
- European Council. (2003, Aralık 12). *A secure Europe in a better world: European Security Strategy*. Brussels. Erişim adresi: https://www.cvce.eu/content/publication/2004/10/11/1df262f2-260c-486f-b414-dbf8dc112b6b/publishable_en.pdf
- European Council. (2023a, Mayıs 30). *Council nearly doubles the EU's financial assistance to Moldova to a total of €295 million*. Erişim adresi: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/05/30/council-nearly-doubles-the-eus-financial-assistance-to-moldova-to-a-total-of-295-million/>
- European Council. (2023b, Aralık 15). *European Council meeting – conclusions*. EUCO 20/23, Brussels. Erişim adresi: <https://www.consilium.europa.eu/media/68967/europeanCouncilconclusions-14-15-12-2023-en.pdf>
- European Parliament Research Service. (2020). *Association Agreement between the EU and the Republic of Moldova: European implementation assessment (Update)*. Brussels. Erişim adresi: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642834/EPRS_STU\(2020\)642834_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642834/EPRS_STU(2020)642834_EN.pdf)
- EU Partnership Mission in the Republic of Moldova. (t.y.) Erişim adresi: https://www.eas.europa.eu/eupm-moldova_en?s=410318
- European Union. (1998, Haziran 24). *Partnership and cooperation agreement between the European Communities and their member states and the Republic of Moldova*. L 181/3
- European Union External Action. (2022, Ekim 6). *Article 42(7) – The EU's Mutual Assistance Clause*. Erişim adresi: https://www.eas.europa.eu/eas/article-427-teu-eus-mutual-assistance-clause_en
- Furness, M. ve Schafer, I. (2015, Kasım 26). *The 2015 European Neighbourhood Policy review: More realism, less ambition*. IDOS The Current Column, Erişim adresi: <https://www.idos-research.de/en/the-current-column/article/the-2015-european-neighbourhood-policy-review-more-realism-less-ambition/>
- Gagauzia voters reject closer EU ties for Moldova. (2014, Şubat 3). *RFERL*. Erişim adresi: <https://www.rferl.org/a/moldova-gagauz-referendum-counting/25251251.html>
- Hagemann, C. (2013). *External governance on the terms of the partner? The EU, Russia and the Republic of Moldova in the European Neighbourhood Policy*. *Journal of European Integration*, 35(7), 767-783. <https://doi.org/10.1080/07036337.2012.732073>
- HRUFASPEC (The High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and the European Commission). (2011, Mayıs 25). *A new response to a changing neighbourhood: A review of European Neighbourhood Policy*. Brussels. Erişim adresi: https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_9_komsuluk_politikalari/A_review_of_European_Neighbourhood_Policy.pdf
- Ibragimova, G. (2023, Mayıs 11). *How Russia torpedoed its own Influence in Moldova*. Carnegie Endowment for International Peace. Erişim adresi: <https://carnegieendowment.org/politika/89731>
- IDIS Viitorul, EURASIA ve Axa. (2008). *National public opinion study on progress towards European integration and the European Neighbourhood Policy Action Plan*.

- Karjalainen, T. (2023). EU enlargement in wartime Europe: three dimensions and scenarios. *Contemporary Social Science: Journal of the Academy of the Social Sciences*, 18(5), 5637-5656. <https://doi.org/10.1080/21582041.2023.2289661>
- Kempe, I. (2007). Identifying an agenda for a new eastern policy – evaluating the European Neighbourhood Policy beyond the ENP approach. *Intereconomics*, 42(4), 187-190. <https://doi.org/10.1007/s10272-007-0220-0>
- Kirvelytė, L. (2010). Moldova's security strategy: the problem of permanent neutrality. *Lithuanian Annual Strategic Review*, 8(1), 157-183. doi:10.47459/lasr.2010.8.7
- Knott, E. (2013, Ekim 15). Moldova is at the crossroads between Russia and the EU ahead of the Eastern Partnership summit in Vilnius [Blog yazısı]. LSE European Politics and Policy (EUROPP). Erişim adresi: <https://eprints.lse.ac.uk/59315/>
- Kostanyan, H. (2016, Mart 3). *Why Moldova's European integration is failing?* CEPS Commentary. Erişim adresi: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/why-moldovas-european-integration-failing/>
- Lavrelashvili, T. (2018). Resilience-building in Georgia, Moldova and Ukraine: Towards a tailored regional approach from the EU. *European View*, 17(2), 189-196. <https://doi.org/10.1177/1781685818805680>
- Lokker, N. ve Moyer, J. C. (2023, Mayıs 31). *Moldova needs more reform from Europe than a symbolic summit.* Wilson Center. Erişim adresi: <https://www.wilsoncenter.org/article/moldova-needs-more-europe-symbolic-summit>
- Löwenhardt, J., Hill, R. J. ve Light, M. (2001). A wider Europe: The view from Minsk and Chisinau. *International Affairs*, 77(3), 605-620. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/3095440>
- Ministry of Finance of Republic of Moldova. (2005). *EU–Moldova Action Plan*. Erişim adresi: https://old.mf.gov.md/common/files/Action_Plan_EU-Moldova.pdf
- Moldova accuses Russia of meddling in its internal affairs ahead of regional vote. (2023, Nisan 27). *Al Arabiya*. Erişim adresi: <https://english.alarabiya.net/News/world/2023/04/27/-Moldova-accuses-Russia-of-meddling-in-its-internal-affairs-ahead-of-regional-vote>
- Moldova blocks access to more than 20 Russian media website. (2023, Ekim 24). *RFERL*. Erişim adresi: <https://www.rferl.org/a/moldova-blocks-russian-media-websites/32652219.html>
- Moldova expels 45 Russian diplomats and embassy staff, citing years of “hostile actions”. (2023, Temmuz 27). *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2023/jul/27/moldova-expels-45-russia-diplomats-russian-embassy-officials-staff>
- Moldova: “null and void” merging with Pridnestrovie, (t.y.). *Waybackmachine*, Erişim adresi: https://web.archive.org/web/20070617065530/http://pridnestrovie.net/moldova_declaration_of_independence.html
- Moldova to increase defence budget by 68%. (2022, Aralık 15). *Militarnyi*. Erişim adresi: <https://mil.in.ua/en/news/moldova-to-increase-defense-budget-by-68/>
- Montesano, F. S., van der Togt, T. ve Zweers, W. (2016). The Europeanisation of Moldova: Is the EU on the right track? Clingendael Report. Erişim adresi: <https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Clingendael%20Report%20The%20Europeanisation%20of%20Moldova%20-%20July%202016.pdf>

- Necsutu, M. (2023, Şubat 8). Moldova “Separatism Law” sparks tensions with breakaway Transnistria. *Balkan Insight*, Erişim adresi: <https://balkaninsight.com/2023/02/08/moldova-separatism-law-sparks-tensions-with-breakaway-transnistria/>
- Necsutu, M. (2024, Ocak 18). Moldova, Ukraine to join gas corridor, ending dependence on Russia. *Balkan Insight*. Erişim adresi: <https://balkaninsight.com/2024/01/18/moldova-ukraine-to-join-gas-corridor-ending-dependence-on-russia/>
- Niemann, A. ve de Wekker, T. (2010). Normative power Europe? EU Relations with Moldova. *European Integration Online Papers (EIoP)*, 14(14), 1-41. Erişim adresi: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2010-014a.htm>
- Nizhinakau, R. (2016). When Goliath meets Goliath: How Russia and the EU created a vicious circle of instability in Moldova. *Global Affairs*, 2(2), 203-216. <https://doi.org/10.1080/23340460.2016.1189131>
- Nizhinakau, R. (2017). Promoting reforms in Moldova: EU-induced institutional change in the migration and environmental protection sectors. *Problems of Post-Communism*, 64(2), 106-120. <https://doi.org/10.1080/10758216.2016.1219617>
- Oleksy, P. (2024). Moldova is on the road to the EU. What about Transnistria? IES Commentaries 1047. Institute of Central Europe. Erişim adresi: <https://ies.lublin.pl/en/comments/moldova-is-on-the-road-to-the-eu-what-about-transnistria/>
- Picheta, R. (2023, Şubat 26). Why Moldova fears it could be next for Putin. *Cnn.com*. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2023/02/26/europe/moldova-transnistria-russia-tensions-explainer-intl/index.html>
- Popescu, N. (2010). *EU foreign policy and post-Soviet conflicts: Stealth intervention*. London: Routledge
- Prodi, R. (Aralık, 2002). A wider Europe - A proximity policy as the key to stability, peace, security and stability, international dialogue and the role of the EU. Sixth ECSA-World Conference, Jean Monnet Project, Brüksel. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_02_619
- Puiu, V. (2014, Ağustos 15). Moldova fights back against Russia’s food bans. *The Guardian*, Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/15/moldova-fights-back-russia-food-bans>
- Rinnert, D. (2013). *The Republic of Moldova in the Eastern Partnership: From “poster child” to “problem child”?* Friedrich Ebert Stiftung. Erişim adresi: <https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/10184.pdf>
- Rodkiewicz, W. (2009). *From virtual to European democracy—the Origins and consequences of the political breakthrough in Moldova*. OSW Studies, Warsaw. Erişim adresi: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/2009-12-15/virtual-to-european-democracy-origins-and-consequences-political-breakthrough>
- Rogstad, A. (2018). The next Crimea? Getting Russia’s Transdinyester policy right. *Problems of Post-Communism*, 65(1), 49 – 64. <https://doi.org/10.1080/10758216.2016.1237855>
- Roth, A. (2020, Kasım 16). Moldova election: blow to Kremlin as opposition candidate sweeps to victory. *The Guardian*, Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/16/moldova-election-blow-kremlin-opposition-candidate-sweeps-victory-maia-sandu>
- Russia disappointed with EU’s Eastern Partnership. (2015, Nisan 27). *Daily Sabah*. Erişim adresi: <https://www.dailysabah.com/europe/2015/04/27/russia-disappointed-with-eus-eastern-partnership>

- Russia introduces an embargo on Moldovan wine. (2010, Ağustos 18). *OSW Analyses*, Erişim adresi: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2010-08-18/russia-introduces-embargo-moldovan-wine>
- Sasse, G. (2008). The European Neighbourhood Policy: Conditionality revisited for the EU's eastern neighbours. *Europe-Asia Studies*, 60(2), 295-316. <https://doi.org/10.1080/09668130701820150>
- Secieru, S. (2016, Ocak 28). Transnistria zig-zagging towards a DCFTA. PISM Policy Paper, No: 4 (145). Erişim adresi: https://pism.pl/publications/PISM_Policy_Paper_no_4_145___Transnistria_Zig_zagging_towards_a_DCFTA
- Shapovalova, N. ve Boonstra, J. (2012). The European Union: From ignorance to a privileged partnership with Moldova. M. Kosienkowski ve W. Schreiber (Ed.), *Moldova: Arena of international influences* (s. 51-75) içinde. Lanham: Md: Lexington Books.
- Smith, K. E. (2005). The Outsiders: The European Neighbourhood Policy. *International Affairs*, 81(4), 757-73. <https://www.jstor.org/stable/3569673>
- Solovyov, V. (2022, Eylül 23). *Ukraine war risks repercussions for Transnistria*. Carnegie Endowment for International Peace, Erişim tarihi: <https://carnegieendowment.org/politika/87986>
- Stur, B. (2021, Aralık 21). Governor of Gagauzia Gutsul doesn't exclude a referendum for Moldova's EU accession. *European Interest*. Erişim adresi: <https://www.europeaninterest.eu/governor-of-gagauzia-gutsul-doesnt-exclude-a-referendum-for-moldovas-eu-accession/>
- Tanas, A. (2021, Temmuz 19). Pro-western party wins Moldova election, preliminary data shows. *Reuters*, Erişim adresi: <https://www.reuters.com/world/moldovans-elect-new-parliament-amid-concerns-over-graft-stalled-reforms-2021-07-11/>
- Transnistria: The next European republic to rejoin Russia. (2022, Temmuz 24). *Russia Briefing*, Erişim tarihi: <https://www.russia-briefing.com/news/transnistria-the-next-european-republic-to-rejoin-russia.html/>
- Tudoroiu, T. (2011). Structural factors vs. regime change: Moldova's difficult quest for democracy. *Democratization*, 18(1), 236-264. <https://doi.org/10.1080/13510347.2011.532628>
- Ungureanu, O. (2022). Stability pact for South-Eastern Europe and perspectives for the Republic of Moldova's inclusion. A. Barbăroşie ve V. Gheorghiu (Ed.), *The Republic of Moldova and the European integration* içinde (s. 68-79). Chişinău: Cartier.
- Urse, C. (2008). Solving Transnistria: Any optimists left? *Connections*, 7(1), 57-75. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/26323320>
- Verdun, A. ve Chira, G. E. (2008). From neighbourhood to membership: Moldova's persuasion strategy towards the EU. *Southeast European and Black Sea Studies*, 8(4), 431 - 44. <https://doi.org/10.1080/14683850802556418>
- White, S., Light, M. ve Lowenhardt, J. (2001). Belarus, Moldova and Ukraine: Looking east or looking west?" *Perspectives on European Politics and Society*, 2(2), 289 - 304. <https://doi.org/10.1080/1570585018458763>
- Wróbel, J. (2004). *The European Union and Moldova*. CES Studies, Warsaw. Erişim adresi: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-studies/2004-03-15/european-union-and-moldova>

Zagorski, A. (2011). Eastern Partnership from the Russian perspective. *Internationale Politik und Gesellschaft*, 3, 41 – 61. https://www.fes.de/ipg/sets_d/arc_d.htm

Extended Abstract

Purpose

Moldova was described by the EU as a “success story” and the best student of the Eastern Partnership class because of the progress it has achieved in terms of EU integration and its economic success after a pro-EU coalition came to power in 2009. However, Moldova's EU integration became lengthy and arduous. Before starting the EU integration process, Moldova was faced with numerous problems like any Soviet state that had gained its independence. These include, among others, the weakness of democratic tradition, rampant poverty and corruption and the difficulty of transforming from a Soviet-style authoritarian political into a Western-style socio-political structure. The outbreak of the Russian-Ukraine war recently rendered the study of EU-Moldova relations quite topical.

The objective of this article is to examine Moldova's relations with the EU and Russia's role in this process in the framework of the European Neighbourhood Policy following the dissolution of the Soviet Union.

Design and Methodology

In this research, document analysis was used as a qualitative research method. The study benefited from secondary sources such as books, articles, reports and comments written on the research subject in order to strengthen its analytical aspect. The article also made use of primary sources, particularly those belonging to the institutions of the European Union including the European Commission and the Council of the European Union such as declarations, decisions and resolutions.

This study is a research article. In the article, Moldova-EU relations have been analyzed in the framework of the European Neighbourhood Policy. Most of the sources used in the study were written in English. First, the historical evolution and characteristics of the European Neighbourhood Policy were explained. Then, EU-Moldova relations were analyzed in relation to the European Neighbourhood Policy. This section also explains the factors that led Moldova to develop its relations with the EU and the perspectives of the EU states about Moldova's integration with the EU. In the third section, the influence that Russia has had in Moldova and its role in Moldova-EU relations were discussed. In this context, the instruments that Russia used to be influential in Moldova were mentioned. This section also draws attention to the striking decline in the influence enjoyed by Russia following the Ukraine-Russia conflict and Moldova's increasing rapprochement with the EU. In the next parts, the development of Moldova's relations with the EU in the aftermath of the Russia-Ukraine conflict and future scenarios in Moldova-EU relations were mentioned. In the final part, the conclusions of the study were summarized.

Findings

The intensity of Moldova-EU relations changed depending on which party/parties was/were in power. Although Moldova has been oriented towards the EU since the beginning of its independence, Brussels-Chisinau relations slowed down when pro-Russian parties were in power.

Initially, the EU was not willing to develop its relations with Moldova because of attaching importance to the enlargement towards Eastern Europe, the urgency of the Balkan wars in the EU's backyard, deepening European integration, the rampant corruption, poverty and instability, unresolved status of the Transnistria issue as well as Russia's influence in the country. From the mid-1990s onwards, the relations started to develop.

Following the conclusion of the Partnership and Cooperation Agreement in 2014, the relations have accelerated.

As for Russia, following the annexation of Crimea in 2014, Russia saw the Eastern Partnership as an initiative that was in opposition to its interests in the post-Soviet geography and sought to contain the influence of the EU in the region. Russia used the instruments of energy, economy, politics and military in order to maintain its influence and contain that of the EU in Moldova. However, in the aftermath of the Russian invasion of Ukraine in 2022, a paradigmatic change took place in the relations between Moldova and the EU and between Moldova and Russia.

Following the Russian invasion of Ukraine, the EU replaced its traditional normative approach to enlargement with a geostrategy-centred line. After the Russian attack, such countries as Moldova, Ukraine and Georgia, which were not foreseen to be members of the EU, applied for membership to the EU. The EU quickly granted Moldova, Ukraine and Georgia candidate status and decided to start accession talks with Ukraine and Moldova in December 2023. Moldova's EU membership was also supported by the Moldovan public.

In this process, Moldova sharply turned towards the EU, moving away from Moscow's orbit. Parallel to Moldova's increasing rapprochement with the EU, Moldova took steps to reduce the influence of Russia in the field of energy, security, politics and media in the country. Following the Russian assault on Ukraine, the EU accelerated its integration with Moldova owing to geopolitical factors.

Research Limitations

The sources used in the study are only in English. If sources in Russian and Moldovan had been used, the objectivity of the research would have been bolstered. However, in order to compensate for this, the views of Moldovan and authorities have been given in the study by using the sources in English. Furthermore, interviews with EU, Russian and Moldovan officials could have further enhanced the quality of the research.

Implications

The study showed the dramatic change in the EU's enlargement policy. Following the Russian-Ukraine conflict, a new enlargement policy replacing democratic norms with geostrategic priorities was adopted by the EU. Therefore, the EU granted candidate status to Moldova, Ukraine and Georgia. Brussels decided to start accession talks with Ukraine and Moldova in December 2023. However, the EU will be forced to make a difficult choice between extending membership to these states quickly and thereby bolstering the security of its neighbourhood and diluting its norm-based enlargement criteria. This change of attitude towards enlargement could also urge the EU to reconsider its enlargement policy towards the Western Balkans as well as Turkey, accelerating their integration with the EU.

Originality

This article demonstrates how the EU changed its attitude sharply towards Moldova and decided to start accession negotiations with this country following the Russian-Ukraine conflict. In this sense, the study investigates a quite topical issue. Therefore, it is believed that this study will fill an important gap in the literature. Further, the originality of the article has been sought to be enhanced by also using primary sources and not only depending on secondary sources.

Araştırmacı Katkısı: Mehmet BARDAKCI (%100).

İndirimli Lüks Moda Ürünlerinde Tüketiciler Neyi Hedefliyor? Başarı Hedefi Teorisi Perspektifinden Bir Profil Araştırması ¹

Tuğba KILIÇER ²

Başvuru Tarihi: 25.02.2024

Kabul Tarihi: 19.07.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu araştırmanın amacı indirimli lüks moda ürünlerini satın alan tüketicilerin profillerini ortaya çıkarmaktır. Araştırmada başarı hedefi teorisine dayalı olarak tüketicilerin lüks moda ürünlerini indirimli satın alma hedefleri incelenmiştir. Çalışma nicel araştırma metodolojisine göre tasarlanmıştır. Araştırmada yargısal örneklem tekniğinden yararlanarak indirimli lüks moda ürünlerini satın alan 184 tüketiciye ulaşılmıştır. Veriler anket tekniğinden yararlanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde doğrulayıcı faktör analizinden, kümeleme analizinden, tek yönlü varyans analizinden ve betimsel analizlerden yararlanılmıştır. Faktör analizi sonuçları lüks moda ürünlerinde tüketicilerin indirim yakalama hedeflerinin; uzmanlaşma, gurur yaşama ve sosyal onay boyutlarından oluştuğunu doğrulamaktadır. Kümeleme analizi sonuçları bu hedeflere göre katılımcıların üç kümede toplandığını göstermektedir. Sportif tüketiciler, rekabet odaklılar ve mesafeliler olarak adlandırılan kümelerin uzmanlaşma, gurur yaşama ve sosyal onay düzeyleri anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Her üç küme arasında lüks moda ürünlerindeki indirim karşısında duyulan memnuniyet ve markayı tekrar satın alma değişkenleri açısından da anlamlı farklılıklar bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Moda Perakendeciliği, Lüks Ürünlerde İndirim, Başarı Hedefi Teorisi

Atıf: Kılıçer, T. (2024). İndirimli lüks moda ürünlerinde tüketiciler neyi hedefliyor? Başarı hedefi teorisi perspektifinden bir profil araştırması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 983-1008.

¹ Bu çalışma kapsamında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 25.07.2023 tarihli ve 312726 sayılı toplantısının 01.19 nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, tugba.kilicer@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4583-7915

What Do Consumers Target in Price-Off Luxury Fashion Products? A Profile Study from the Perspective of Achievement Goal Theory

Tuğba KILIÇER³

Submitted by: 25.02.2024

Accepted by: 19.07.2024

Article Type: Research Article

Abstract

The purpose of this research is to reveal the profiles of consumers who buy luxury fashion products at a discount. Based on achievement goal theory, the study examines consumers' goals of buying price-off luxury fashion products. The study was designed according to quantitative research methodology. Using judgmental sampling technique, 184 consumers who bought products from the discount campaigns of luxury fashion products were reached. Questionnaire technique was used to collect the data. Confirmatory factor analysis, cluster analysis, one-way analysis of variance and descriptive analysis were used to analyze the data. Factor analysis results confirm that consumers' discount-seeking goals in luxury fashion products consist of mastery goal, pride goal and social approval goal. The results of the cluster analysis show that the respondents are grouped into three clusters according to these goals. The clusters named as sport consumers, competition-oriented consumers and distanced consumers differ significantly in terms of mastery, pride and social approval levels. There are also significant differences between the three clusters in terms of satisfaction about price-off luxury fashion products and repurchase intention variables.

Keywords: Fashion Retailing, Price-Off Luxury Products, Achievement Goal Theory

³ Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration Department, tugba.kilicer@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4583-7915

Giriş

Önceleri niş bir pazar olan lüks tüketim pazarı, 1990'lı yıllarla düzenli olarak gelişen bir pazar olarak artık yalnızca 'mutlu bir azınlığa' hitap etmemektedir. Küreselleşmenin ekonomilerde yarattığı değişim ve tüketim kültürünün yaygınlaşmasıyla birlikte lüks tüketim pazarının düzenli olarak gelişme kaydettiği görülmektedir (Kapferer, 2016, s. 473). Lüks tüketim pazarı dünyada yaşanan jeopolitik gerilimlere ve makro ekonomik belirsizliklere rağmen son yıllarda da büyüyen pazarlar arasında yer almaktadır. COVID-19 pandemisi sonrası seyahat kısıtlamalarının kalkması, küresel lüks markaların pandemi sürecinde dijital platformlara daha çok yatırım yapması, perakende sektöründe deneyim mağazacılığına dayalı bir anlayışın gelişmesi ve artan ürün çeşitliliği pazarın gelişmesine etki eden nedenler arasındadır. Bunun yanı sıra lüks ürünlere olan ilginin kuşaklar açısından da farklılaştığı görülmektedir. Eskiden yaşlı ve refah düzeyi yüksek tüketicilere hitap eden lüks ürünler pazarında Y ve Z kuşağının harcamalarındaki artış nedeniyle pazarın önümüzdeki yıllarda büyümesi beklenmektedir. 2022'de küresel olarak 345 milyar Euro hacmi olan lüks pazarının, 2023'ün ilk çeyreğinde 2022'ye kıyasla yüzde 9-11 oranında büyüme kaydettiği görülmektedir. Pazarın 2030'a kadar 530-570 milyar Euro'ya ulaşarak, 2020'deki büyüklüğünün iki katından fazla bir büyüklüğe ulaşacağı öngörülmektedir (Sakarya Pehlivan, 2023; Yıldız 2023; Giovannini, Xu ve Thomas, 2015, s. 23). Gelişmekte olan ülkelerde orta sınıfta yer alan tüketiciler Hollywood filmlerinde ya da Batılı ünlülerde gördükleri zenginlik sembollerini deneyimlemek istediklerinden bu ülkeler lüks pazarının geleceği açısından önemli potansiyele sahip ülkeler arasındadır (Kapferer, 2016, s. 474). Dolayısıyla lüks tüketim pazarında küresel ölçekteki bu büyümenin ülkemizde de yaşandığı, lüks markaların Türkiye'deki yatırımlarının arttığı görülmektedir. Küresel lüks markalar yeni mağazalar açarak ve mevcut alanlarını genişleterek büyümeyi hedeflemektedir (Sakarya Pehlivan, 2023; Yıldız 2023). Bunun yanı sıra lüks markalar özellikle Y ve Z kuşaklarını hedefleyerek, kişisel deneyimi önemseyen bu tüketicilere eşsiz deneyimler sunmak için dijital teknolojilere daha çok yatırım yapmaktadır (Yetmen, 2021, s. 182). Bain ve Company ile İtalya lüks ürün üreticileri birliği Fondazione Altgamma'nın birlikte yürüttüğü saha araştırması sonucunda, 2022 yılında lüks tüketim pazarında en çok büyüyen ülkeler incelendiğinde ilk üç ülkenin İtalya, Fransa ve Türkiye şeklinde sıralandığı görülmektedir (D'Arpizio, Levato, Prete ve Montgolfier, 2023). Araştırma sonuçları Türkiye'nin lüks tüketim pazarında Avrupa ülkeleri içerisinde ilk üç sırada yer alarak önemli bir gelişme kaydettiğini göstermektedir.

Lüks tüketim pazarındaki bu gelişmenin yanı sıra son yıllarda perakende sektöründe öne çıkan bir diğer gelişme "indirimli perakendecilik" konseptinin küresel ölçekte gelişimiyle ilgilidir. Uygulayıcılar özellikle Covid-19 salgınının ardından bu konseptin yükselişe geçen bir performans gösterdiğine ve pazar belirsizliği yaşanmasına rağmen gelişimine dikkat çekmektedir. Bu konseptin dünya genelinde alışveriş merkezlerinde önemli bir seçenek haline geldiği ve indirim odaklı perakendecilerin son yıllarda tam fiyatlı perakendecilerle önemli düzeyde rekabet ettiği görülmektedir (Mortimer, Grimmer, Grimmer, Wang ve Su, 2022, s. 1494). Farklı perakende formatlarından alışveriş yapan tüketicilerin eğilimlerinin incelendiği bir çalışmada tüketicilerin %35'inin alışverişlerinde indirimli perakende mağazalarını tercih ettiğine dikkat çekilmektedir (Zhang, Carpenter ve Brosdahl, 2011). Perakende sektöründe stokları eritmek için indirim kampanyaları çok eski bir uygulamadır. "İndirimli perakendecilik" konseptinde ise lüks ürünlerin sezon sonu ürünleri yüksek düzeyde indirim yapılarak tüketiciye sunulmaktadır. İndirimli perakendecilik fabrika satış mağazalarından farklı bir perakendecilik türüdür. Fabrika satış mağazalarında, mağazanın sahipliği ve yönetimi üreticiye aittir. İndirimli perakendeciler, üretici markaların fazla ve düzensiz üretim yapması veya perakendecilerin fazla sipariş vermesi karşısında ortaya çıkan stok fazlasını üreticilerden ya da perakendecilerden çekerek tüketiciye sunmaktadır. Mağaza kapanmaları, iflaslar ve zayıf müşteri hizmeti sonucunda elde kalan ürünler de indirimli perakendeciler için ürün tedarik kaynakları arasındadır. Böylelikle bu konseptte perakendeci fırsatçı bir stratejiyle kaynak bulma arayışına girmektedir (Mortimer, Fazel-e-Hasan, O'Donnell ve Strel, 2018, s. 454; Khouja ve Zhou, 2017, s. 1; Hess ve Ring, 2014, s. 903; Vernor, Amundson, Johnson ve Rabianski, 1993, s. 8). Lüks ürünler açısından bakıldığında fiyat, özellikle değerlendirilmesi zor nitelikler olduğunda önemli bir

değerlendirme kriteridir (Lee, Rothenberg ve Xu, 2020, s. 247). İndirimli perakendecilik konseptinde perakendeciler, fiyatın değişkenlik gösterdiği konusunda farkındalığı yüksek olan ve satın alma zamanlarını buna göre ayarlayan sabırlı bir grup olan 'stratejik tüketicilerin' hızlı tepki vermesini sağlayacak taktiklere odaklanmaktadır (Khouja ve diğerleri, 2020, s. 1) ve mağazalarında daha tutarlı bir markalı ürün yelpazesini garanti etmek için üreticilerle özel tedarik ilişkileri kurmaktadır (Hess ve Ring, 2014, s. 903).

Lüks tüketim pazarındaki ve indirimli perakendecilik konseptindeki gelişmeler, indirimli lüks ürünleri satın alan tüketicilerin harekete geçiren faktörlerin derinlemesine anlaşılmasını ihtiyaç haline getirmektedir. Literatürde tüketicileri alışveriş davranışlarına, deneyimlerine ve güdülerine göre bölümlendiren çeşitli tipolojiler bulunmaktadır. Bu bölümlendirme araştırmalarının amacı, birbirinden farklı özellikleri olan tüketicilerin ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılayacak ürün ve hizmetleri sunabilmek ve perakendecilerin konumlandırma stratejilerine yön vermektir (Mortimer ve diğerleri, 2018, s. 455). Hedonik tüketici (Arnold ve Reynolds, 2003), faydacı tüketici (Fischer ve Arnold, 1990), rekreasyonel tüketici (Bellenger ve Korgaonkar, 1980), tutumlu tüketici (Bardhi ve Arnould, 2005), kompulsif tüketici (O'Guinn ve Faber, 1989) gibi sınıflandırmalar alışveriş beklentileri ve ihtiyaçları farklı tüketici gruplarını tanımlamada faydalı çerçeveler sunmaktadır. Buna karşın O'Donnell, Strel ve Mortimer bu tipolojilerin indirimli lüks moda ürünlerini satın alan tüketicilerin hedeflerini ve ihtiyaçlarını açıklamada yetersiz kaldığına dikkat çekmektedir. Araştırmacılar 'sportif alışverişçi' (sport shopper) olarak tanımladıkları bu tüketici tipolojisinin özelliklerini 'başarı hedefi teorisi' perspektifiyle açıklamakta ve diğer tüketici tipolojilerinden farklılaştığını vurgulamaktadır (O'Donnell, Strel ve Mortimer, 2016, s. 241). Bu tüketici segmentinin özelliklerini derinlemesine anlamak için Mortimer ve diğerleri (2018) 'indirimli lüks moda alışveriş ölçeği' geliştirmiştir. Buna göre indirimli lüks moda ürünlerini satın alan tüketicilerin hedefleri, bir sporcunun hedeflerine benzetilmektedir. Sporcunun branşında uzmanlığa ulaşmak için gösterdiği çaba, müsabakayı kazandığında yaşadığı gurur ve başkaları tarafından onaylanması sporcuyu başarıya ulaştıran hedeflerdir. Araştırmacılar indirimli lüks moda ürünlerini satın alan tüketicilerin de benzer hedeflerle güdülendiğine dikkat çekmektedir. Bir diğer araştırmada ise kültürler arası bir karşılaştırmayla sportif tüketicilerin hedeflerine etki eden faktörlere ilişkin bir araştırma yaparak bu segmentin özelliklerini kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bu araştırmalarda ulaşılan sonuçlar sportif tüketicilerin özelliklerine ilişkin bir değerlendirme ortaya koymaktadır. Ayrıca sportif tüketicilerin hedeflerini etkileyen faktörlerin farklı kültürlerde nasıl farklılaştığına ilişkin ipuçları sunmaktadır (Mortimer ve diğerleri, 2022, s. 1508). Bununla birlikte sportif tüketicilerin kendi içerisinde gösterdiği heterojen özelliklere ilişkin sınırlı bilginin olduğu dikkat çekmektedir.

İndirimli lüks moda ürünleriyle ilgili Türkiye'de yapılan araştırmalar incelendiğinde ise araştırmacıların lüks moda ürünlerine odaklandıkları farklı çalışmaların olduğu görülmektedir. Lüks ürünleri satın almanın dini inançlarla olan ilişkisi (Aksoy, 2019), sahte lüks moda ürünlerini satın alma niyeti (Türkdemir, 2022), kadın imgesinin lüks tüketim bağlamında nasıl tanımlandığı (Köseoğlu, Ulusu ve Yönet, 2023), tüketicilerin lüks ürünleri tüketmeye yönelik motivasyonlar (Maden, 2014), lüks ürünlerdeki enderlik prensibinin tüketimdeki etkisi (Tıgılı ve Aylanç Akyazgan, 2003) ve genç tüketicilerin lüks moda markalarını satın alma eğilimleri (Ünal, Deniz ve Akın, 2019) araştırmacıların odaklandığı konular arasındadır. Lüks moda ürünlerindeki tüketicilerin indirim hedeflerini ve bu hedeflerin markaya yönelik niyetlerinde nasıl bir farklılaşmaya neden olduğunu ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu durum Türk tüketicisinin indirimli lüks ürünlerinde indirim hedeflerinin nasıl olduğunu, bu hedefler bakımından nasıl bir profile sahip oldukları sorularını akla getirmektedir. Bu araştırma, başarı hedefi teorisi perspektifinden hareketle tüketicilerin indirimli lüks moda alışverişlerinde hangi hedeflere sahip oldukları konusunda profillerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Eğitim, spor psikolojisi, turizm, yönetim gibi farklı alanlarda kullanılan bir teori olan başarı hedefi teorisinin (Mortimer ve diğerleri, 2018, s. 455) tüketici davranışında kullanımıyla ilgili sınırlı düzeyde araştırma bulunmaktadır. Çalışmada ulaşılan sonuçların literatüre bu açıdan katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Çalışma ayrıca yeni bir tüketici segmenti olarak tanımlanan sportif tüketicilerin lüks moda tüketimindeki özelliklerinin derinlemesine anlaşılmasına katkı sunacaktır. Çalışma sonucunda ulaşılan sonuçların uygulayıcılara da geliştirecekleri pazarlama stratejilerinde ipuçları sunacağı düşünülmektedir. İndirimli perakende konseptinde tüketiciyi harekete geçiren güdülerin neler olduğunun anlaşılması, lüks moda markalarına bu konseptte geliştirecekleri iletişim ve fiyat taktiklerinde ipucu sunacaktır.

Başarı Hedefi Teorisi

Başarı hedefi teorisi, bireylerin motivasyonlarının ve başarıya yönelik davranışlarının, bir göreve katılma nedenleri veya hedefleri göz önünde bulundurularak anlaşılabilirliği varsayımına dayanır (Zusho ve Clayton, 2011, s. 246). Temeli 'hedef yönelimi teorisi'ne (goal orientation theory) dayanan bu teori, eğitim ve spor gibi başarı davranışının önemli bir çıktısı olarak görüldüğü alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Başarı hedefi teorisine göre, bireylerin başarı davranışları arasındaki farklılık; onların kendi yeteneklerini, sosyal çevrelerini ve diğer çevresel faktörleri algılamalarına ve başarı hedeflerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Başarı hedefi teorisinin dayandığı hedef yönelimi teorisinde, bireyler başarıya ulaşmada iki temel hedefe odaklanmaktadır. Bunlardan ilki bireyin ustalığını geliştirmeye yönelik hedeflerdir. Burada birey yeteneğini ortaya çıkarmayı ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. İkinci temel amaç, performansa yönelik hedeflerdir. Bu durumda birey yeteneklerini rakiplerinden daha iyi göstererek kendini kanıtlamayı hedeflemektedir (Senko, Hullemen ve Harackiewicz, 2011, s. 26; O'Donnell ve diğerleri, 2016, s. 241). Ustalık hedefleri, bireyin kendini geliştirerek veya öğrenebildiği kadar çok şey öğrenerek yetkinlik geliştirme arzusunu yansıtır. Performans hedefleri ise, bireyin akranlarından daha iyi performans göstererek veya daha az çabayla onların başarısını yakalayarak mevcut yetkinliğini gösterme arzusunu yansıtır. Başarıyı tanımlayan farklı standartlara göre bireyin ulaşmak istediği hedefler farklılaşmaktadır. Başarı, bireyin kendine dönük standartlarıyla (örneğin, öğrendiğini hissetmek veya önceki kişisel en iyileri aşmak), göreve dayalı standartlarla (örneğin, problemlerin %80'ini doğru yanıtlamak) ya da kişiler arası standartlarla (örneğin, akranlarını geçmek) tanımlandığında, kendine dönük standartlar ve göreve dayalı standartlar ustalık hedefine ulaşmak ile ilişkilidir. Kişiler arası standartlar ise performans hedefine ulaşmak ile ilgilidir (Senko, 2016, s. 10).

Başarı hedefi teorisinde bu temel hedefler göz önünde bulundurularak bireyleri başarı davranışına yönlendiren üç temel hedef ortaya konulmuştur. Bu hedefler; görev yönelimli hedefler, ego yönelimli hedefler ve sosyal onay yönelimli hedefler şeklindedir. Görev yönelimli hedefler, belirli bir göreve ya da soruna yönelik bireysel hedeflerdir. Örneğin, langırt oynayan bir bireyin kendine 20.000 puan kazanma hedefi koymasına gibi. Bu hedefler, bireylerin performanslarını değerlendirebilecekleri standartları veya kriterleri belirler, ancak bireylerin bu amaçlara ulaşmak için arayış içinde olabilecekleri nedenleri veya amaçları tam olarak ele almaz (Pintrich, 2000, s. 93). Ego yönelimli hedeflerde ise bireylerin kendi yeteneklerini göstermesi kendilerine rakip olarak gördükleri başka bireylerin yeteneklerine bağlıdır. Ego yönelimli bireyler hedeflerini belirlerken, ustalaşabilecekleri alanların neler olduğunu ve başka bireylerle rekabet ederken bu alanların kendi kapasitelerine ne düzeyde katkı sağladığını göz önünde bulundururlar (Nicholls, 1984, s. 330-333). Sosyal onay yönelimli hedefler ise azami çaba gösteren bireyin içinde bulunduğu sosyal çevrede onay kazandığında ulaşılan hedeflerdir (O'Donnell ve diğerleri, 2016, s. 242). Sosyal onay yönelimli hedeflere sahip bireylerin odaklandığı iki temel motivasyon bulunmaktadır. Bunlardan ilki diğer bireylerle karşılıklı olarak tatmin edici ilişkilerin geliştirilmesi ve sürdürülmesidir. İkincisi ise, sosyal çevrede tanınarak ve bir konum ederek sosyal onaya ulaşma motivasyonudur (Allen, 2003, s. 3).

Lüks Moda Ürünlerinde Tüketici Tipolojileri

Lüks ürün kavramı bir ürün kategorisinin ötesinde sembolik anlamlar taşıyan ürünleri ifade eder (Li, Li ve Kambele, 2012, s. 1517). Lüks ürünler nadir, ayrıcalıklı, özgün görünen, zorunlu olmayan mal ve hizmetleri içerir. Bu ürünlerde yaşanan deneyim tüketicinin üst düzeyde sembolik ve hedonik değer elde etmesini sağlar

(Tynan, McKechnie ve Chhuon, 2010, s. 1157). Lüks ürünler tüketicilere çeşitli fonksiyonel ve psikolojik faydalar sunan yüksek düzeyde prestijli ürünlerdir (Wiedmann, Hennigs ve Siebels, 2007, s. 1). Fiyat, lüks ürünlerin kuşkusuz en önemli ve gerekli niteliklerinden birisidir. Lüks ürünlerde tüketici yüksek bir fiyat ödemeye isteklidir. Bununla birlikte bir ürünün lüks sınıfında değerlendirilmesi başka niteliklere sahip olmasını gerektirir. Lüks marka deneyimini karakterize eden diğer nitelikler ürünün; yenilikçi ve yaratıcı bir tarza sahip olması, üstün kalitede olması, bir geçmişinin olması ve hayal gücünü barındırması şeklindedir. Bunun yanı sıra ürünün seçici dağıtımı, müşteriyle kurulan özel iletişim ve hikâye anlatımı tekniğiyle ürünün pazarlanması lüks ürünlerin diğer nitelikleri arasındadır (Cabigiosu, 2020). Lüks markalar küresel ölçekte bilinen markalardır ve kusursuz niteliğe sahip mağaza sunumlarına sahiptir. Ses getirici reklam kampanyaları ve üstün müşteri hizmetleri ile tüketicinin zihninde yer edinirler (Li ve diğerleri, 2012, s. 1517). Markanın havalı (cool) olması da lüks ürünler de aranan özellikler arasındadır (Loureiro, Jiménez-Barreto ve Romero, 2020). Lüks ürün deneyimi bütün bu niteliklerin bir araya geldiği bir deneyimdir. Özellikle moda sektöründe lüks ürün deneyimi bu ürün niteliklerinin ve marka imajının bir arada olmasını gerektirir (Cabigiosu, 2020). Tüketiciler bu ürün niteliklerini deneyimleyerek, lüks bir moda markasına sahip olarak ve tüketerek sosyal statülerine ilişkin bir mesaj verirler. Tüketiciler, lüks bir moda markasıyla sembolik (marka adı ve logo gibi) ve işlevsel (kalite/dayanıklılık gibi) özdeşleşme yoluyla referans grubunun diğer üyelerini etkilemeye çalışırlar (Kashif, Korkmaz Devrani, Rehman ve Samad, 2021).

Lüks ürünleri satın alan tüketicilerin özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bu konudaki öncü çalışmalardan biri olan Vigneron ve Johnson'un (1999) çalışmasında prestij arayışındaki tüketicileri diğer tüketicilerden ayıran beş özelliğe dikkat çekmektedir. Bu özellikler gösteriş değeri, özgünlük değeri, sosyal değer, hedonik değer ve yüksek kalite değeri şeklindedir. Araştırmacılara göre, prestijli markalar normal standartlardan yüksek fiyatlara sahip olduğundan bu ürünlere sahip olmak tüketicinin sahip olduğu refah konusunda çevresine bir ipucu sunacaktır. Bu markalara herkes sahip olamayacağı için tüketici prestijli markayı satın alarak eşsiz/özgün bir ürüne sahip olmaktadır. Prestijli markalar tüketicinin içinde bulunduğu sosyal çevrede prestij sahibi olmasına aracılık etmektedir. Prestijli markalara sahip olmak tüketiciye duygusal haz sunmaktadır. Bu markalar ayrıca sahip olduğu üstün kalite değeri ile tüketicilere teknik açıdan da bir fayda sunmaktadır.

O'Donnell ve Strebel (2009) tüketicileri ekonomik ve hedonik alışveriş güdülerine göre sınıflandıran geleneksel tipolojilerin perakende sektöründeki alışveriş davranışlarını anlamak bakımından yeterli olmadığını öne sürerek yeni bir alışveriş türüne dikkat çekmektedir. Araştırmacılar bu alışveriş türünü 'sportif alışveriş' olarak adlandırmakta ve bu deneyimi bir spor etkinliğine katılmaya benzemektedir. Bu alışveriş eğilimine sahip tüketici büyük bir indirim yakalamaya çabalamakta, performansını artırmak için kendini geliştirmeye odaklanmakta, iyi bir performans sergilediğinde önemli bir tatmin duygusu yaşamaktadır. Sportif alışveriş yapan tüketiciler perakende sistemiyle rekabet ederek ve sosyal çevrelerine alışverişteki deneyimleri, yeteneklerini aktararak alışveriş esnasında kendilerini eğlendirmektedir.

İndirimli alışveriş yapan sportif tüketiciler eğlence amaçlı alışveriş yapan tüketicilerle karşılaştırıldığında, alışverişi bir bütün olarak eğlence deneyimi olarak görmek yerine alışverişte yakaladıkları indirime odaklanmaktadır. Mağaza raflarını dikkatlice tarayarak ortaya çıkardıkları pazarlık yeteneklerinden haz ve gurur duymaktadır. Sportif alışverişte tüketici, diğer tüketicilerle, perakendeci kuruluşlarla ve kendi geçmiş performansıyla rekabet etmektedir. Tüketici her yeni alışveriş deneyimini, bir sonraki alışverişte daha büyük bir indirim yakalamak adına yeteneklerini geliştireceği bir fırsat olarak görmektedir. Sportif alışveriş yapan tüketiciler, ikinci el alışveriş yapan tasarruf odaklı tüketicilere göre farklı ürün gruplarındaki yeni ürünlerde büyük indirimleri elde etmeyi amaçlamaktadır. Az harcamak yerine alışverişte daha çok kazanmak bu

tüketicilerin en önemli motivasyonudur. Bir başka deyişle sportif alışveriş yapan tüketicinin hedefi, 500 TL'lik bir çanta almak yerine, 4000 TL'lik bir çantayı 2000 TL'ye satın almaktır. Bu alışveriş türünde tüketici kendini perakende ortamında yarışan bir atlet gibi görmektedir. Bir atletin kendi öz kimliğini oluşturan temel unsurlar; hissettiği gurur ve büyük heyecandır. Sportif alışveriş yapan tüketicilerde buna benzer eğilimlere sahiptir. En başarılı alışveriş deneyimini yaşamının karşılığında kendisiyle gurur duymaktadır. Bu başarıya ulaşmak için harcadığı çabayı başkalarıyla paylaşarak heyecan ve coşkusunu artırmaktadır (O'Donnell ve Strebel, 2009, s. 94).

O'Donnell ve diğerlerine (2016) göre tüketicileri pazarlığa dayalı alışverişe yönelten güdülerle bir sporcuyu kazanmaya yönelten güdüler benzerdir. Alışveriş motivasyonlarına göre geliştirilen çeşitli tüketici tipleri ile karşılaştırıldığında sportif alışveriş yapan tüketiciler farklı özellikler göstermektedir. Örneğin, faydacı bir motivasyonla hareket eden tüketiciler için alışveriş zahmetli, günlük, sıradan bir aktivite iken sportif güdülerle harekete geçen bir tüketici başarıya ulaşma arzusuna ulaşmaya çalışmakta ve alışverişte diğer tüketicilerle ve perakende sistemiyle yarışmaktadır. Hedonik tüketiciler alışverişte eğlence motivasyonu ile dürtüsel kararlar alabilirken, sportif güdülerle hareket eden tüketici alışverişe bir görev bilinciyle yaklaşmaktadır. Rekreatif motivasyonla güdülenen tüketiciler alışverişini başka tüketicilerle sosyalleştikleri bir boş zaman aktivitesi olarak değerlendirirken, sportif güdülerle hareket eden tüketici alışverişte daha büyük bir başarıya ulaşmak odaklanması gerektiğine inanmakta ve alışverişe başka tüketicilerle çıkmaktan kaçınmaktadır (O'Donnell ve diğerleri, 2016, s. 241). Sportif alışveriş yapan tüketiciler kompulsif alışveriş yapan tüketicilerden de farklılaşmaktadır. Kompulsif tüketiciler alışverişini bir zorunluluk olarak görmektedir. Buna karşın sportif alışveriş yapan tüketiciler kendilerini alışveriş yapmaya mecbur hissetmezler. Alışveriş esnasında hayal kırıklığı yaşadıklarında bu olumsuz deneyimi bir sonraki alışverişleri için bir kazanım ve öğrenme fırsatı olarak görmektedirler (Mortimer ve diğerleri, 2022, s. 1496).

Mortimer ve diğerleri (2018) sportif güdülerle hareket eden tüketicilerin deneyimlerine ilişkin bir çerçeve çizmek adına 'başarı hedefi modeli'ne dayalı olarak bir ölçek geliştirmiştir. Araştırmacılar geliştirdikleri 'lüks ürünlerde indirimli moda alışveriş ölçeği'nde tüketicileri harekete geçiren üç hedefe dikkat çekmektedir. Bu hedefler; bir görevde uzmanlaşmak için gösterilen çaba, gerçek anlamda gurur yaşama ve sosyal onaydır. Tüketiciler alışveriş sürecinde ortaya koydukları başarı ve sahip olduğu yetenekler sonucunda yalnızca ekonomik fayda elde etmezler. Aynı zamanda ulaştıkları başarı sonucunda kendileriyle gurur duymakta, mutlu olmakta, öz-saygılarını olumlu anlamda destekleyen bir deneyim yaşamaktadırlar. Araştırmacılar her üç hedefin tüketicinin memnuniyet düzeyini pozitif yönde etkilediğine dikkat çekmektedir. Yüksek düzeyde memnuniyetin ise markayı tekrar satın alma niyetini pozitif yönde etkilediği görülmektedir (Mortimer ve diğerleri, 2018, s. 466).

Mortimer ve diğerleri (2022) satın alma ve reklama yönelik ilgilenimin tüketicilerin sportif alışveriş güdülerini üzerinde etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Satın alma ilgilenimi ve reklam ilgilenimi tüketicilerin indirimli fiyattan aldığı moda ürünleri konusunda uzmanlaşma, gurur yaşama ve sosyal onay hedeflerini pozitif yönde etkilemektedir. Ürün ilgilenimi ise uzmanlaşma hedefi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Uzmanlaşma ve gurur yaşama motivasyonları tüketicinin memnuniyet düzeyini etkilemektedir. Araştırmacılar sosyal onay hedefinin ise memnuniyet üzerindeki etkisinin olmadığı sonucuna varmıştır. Araştırmada memnuniyet düzeyinin markayı tekrar satın alma niyetini yüksek düzeyde etkilediği dikkat çekmektedir (Mortimer ve diğerleri, 2022, s. 1506).

Yöntem

Bu araştırmanın amacı indirimli lüks moda ürünlerini satın alan tüketicilerin profillerini ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın tasarımında nicel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın alt amaçları şu şekildedir:

- Lüks moda markalarının indirimlerinden faydalanan tüketicilerin hedefleri bakımından profillerini ortaya çıkarmak
- Farklı profillerde yer alan tüketicilerin indirimle ilgili memnuniyet düzeylerini belirlemek
- Farklı profillerde yer alan tüketicilerin gelecekte aynı lüks markayı satın alma niyetlerini belirlemek

Çalışmada indirimli lüks moda ürünlerini satın alan tüketicilerin hedefleri, memnuniyet düzeyleri ve satın alma niyetleri açısından özellikleri tespit edileceğinden tanımlayıcı araştırma modelinden faydalanılmıştır. Araştırmanın evreni, lüks moda ürünlerini satın alan 18 yaş üzeri tüketicilerden oluşmaktadır. Evrenin çerçevesini belirlemenin zorluğu göz önünde bulundurularak örneklem seçilmiştir. Örneklem tekniği olarak yargısal örneklem tekniğinden faydalanılmıştır. Yargısal örneklemede araştırmacı, araştırmanın problemi doğrultusunda örnekleme tanımlayacak demografik, psikografik ya da davranışsal kriterler belirlemekte ve bu kriterlere uyan katılımcılara ulaşmaktadır (Malhotra, 2007). Lüks ürünleri satın alan tüketicileri tanımlayan özellikler incelendiğinde geçmiş yıllara kıyasla bir değişimin olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişte lüks ürünlerin kullanıcıları refah seviyesi yüksek, ileri yaş grubuna dahil olan tüketicilerden oluşmaktayken, günümüzde Y ve Z kuşaklarına dahil olan tüketicilerin lüks ürünlere olan ilgilerinin yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal sınıf açısından değerlendirildiğinde üst sınıfa dahil olan tüketicilerin yanı sıra orta sınıfa dahil olan tüketicilerin de lüks ürünleri finansal açıdan karşıladığı ve ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Lüks ürün tüketicilerinde cinsiyet açısından da dengeli bir dağılımın olduğu ifade edilmektedir (Giovannini ve diğerleri, 2015; Ünal ve diğerleri, 2019). Bu sonuçlar göz önünde bulundurularak örnekleme dahil edilecek tüketicileri kuşak, sosyal sınıf ve cinsiyet açısından sınırlandıracak bir kriter belirlenmemiş ve 18 yaş üzeri tüketicilerin örnekleme dahil edilmesine karar verilmiştir. Örnekleme dahil edilecek tüketicileri davranışsal açıdan tanımlayan kriterler ise belirli lüks moda markalarını satın alma ve bu markaların indirim kampanyalarından faydalanma olarak belirlenmiştir. İndirim hedefleri ölçülürken tüketicilerin geçmiş deneyimlerine dayalı bir ölçüm yapılacağından katılımcıların satın alma deneyimini hatırlayabileceği bir zaman dilimi belirlemenin uygun olacağı düşünülmüştür. Markalar belirlenirken ise lüks moda ürünleri ile ilgili çalışmalar incelenmiş, alışveriş merkezi yöneticilerinden alışveriş merkezlerinde lüks müşteri segmentini hedefleyen markalar konusunda görüş alınmıştır. Ayrıca araştırmacının ikamet ettiği şehirde yaptığı gözlemler sonucunda lüks markaları satın alan tüketicilerin, buldukları şehirde lüks mağaza kategorisinde bir mağaza bulunmadığından yakın şehirlerdeki alışveriş merkezlerinden hizmet aldıkları tespit edilmiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde araştırmacıların markaları belirlerken bir tasarım mağazasının veya lüks mağaza zincirinin bünyesindeki markaları göz önünde bulundurdıkları görülmüştür (Mortimer ve diğerleri, 2018; Mortimer ve diğerleri, 2022). Yakın şehirlerdeki alışveriş merkezi yöneticileriyle yapılan görüşmeler sonucunda lüks müşteri segmentlerini hedefleyen mağaza zincirleri, markalar ve indirim kampanyaları ilgili bilgi alınmıştır. Bu görüşmeler neticesinde ilgili alışveriş merkezlerinde hem konsept mağaza (Multibrand mağazası) hem de markaların kendi mağazalarında çeşitli lüks markaların tüketicilere sunulduğu görülmüştür. Markalar ve mağazalar belirli dönemlerde indirim kampanyaları da yapmaktadır. Bu incelemeler ve görüşmeler sonucunda Vakko, Beymen Club, Lacoste, Tommy Hilfiger, Burberry, Armani, Gant, Nautica, Guess, W Collection, Calvin Klein, Sephora, Michael Kors markalarının saha çalışmasına dahil edilmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda araştırmada son bir yıl içerisinde belirlenen lüks moda markalarının indirim kampanyalarından yararlanarak bu markaları satın alan 18 yaş üzeri tüketiciler örnekleme dahil edilmiştir.

Çalışmada veriler anket tekniğinden yararlanılarak toplanmıştır. Google form platformunda çevrimiçi anket oluşturulmuş ve bu markaların indirim kampanyalarından yararlanan tüketicilerle anket linki paylaşılmıştır. Saha çalışması öncesinde Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 25.07.2023 tarihli ve 312726 sayılı toplantısının 01.19 nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır. Veriler Kasım 2023 – Şubat 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen saha çalışmasıyla toplanmıştır. Araştırma kapsamında toplam 184 katılımcıya ulaşılmıştır. Çalışmada Hair, Black, Babin ve Anderson'un (2014) önerileri göz önünde bulundurularak ifade sayısının en az beş katı katılımcıya ulaşmak hedeflenmiştir.

Veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tüketicilerin son bir yıl içerisinde hangi lüks moda markasının indirim kampanyasından yararlandıklarına ve satın aldıkları ürünün türüne yönelik iki adet kapalı uçlu soru sorulmuştur. Ardından bu indirim kampanyasını göz önünde bulundurarak 20 Likert tipli ifadeyi cevaplamaları istenmiştir. Katılımcıların ifadelerine katılım düzeylerini belirlemek amacıyla 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3=Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). İfadelerin geliştirilmesinde Mortimer ve diğerlerinin (2018) indirimli lüks moda ürünlerini satın alan tüketicilerin özellikleri belirlemek için geliştirdikleri ölçekten yararlanılmıştır. Araştırmacılar dört saha çalışmasının ardından gerçekleştirdikleri geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda çok boyutlu bir ölçek geliştirmiştir. Ölçek; uzmanlaşma, gurur yaşama ve sosyal onay olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Veri toplama aracındaki 13 Likert tipli ifade bu boyutları ölçmeye yöneliktir. Veri toplama aracında tüketicilerin lüks markaları indirim dönemlerinden satın almaya yönelik memnuniyet düzeyleri ve gelecekte ilgili lüks markayı satın alma niyetleriyle ilgili ifadeler de yer verilmiştir. Veri toplama aracındaki dört Likert tipli ifade memnuniyet, üç Likert tipli ifade satın alma niyetini ölçmeye yöneliktir. Veri toplama aracının ikinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik beş kapalı uçlu soru yer almaktadır.

Araştırmada ifadelerin yapı geçerliliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. Katılımcıların eğilimlerini belirlemek için betimsel istatistikler, indirimli lüks moda tüketicilerinin profillerini ortaya çıkarmak için ise kümeleme analizi ve tek yönlü varyans (ANOVA) analizi kullanılmıştır. Veriler SPSS'in 25., AMOS'un 24. sürümü kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1.'de yer almaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde katılımcıların yarısından fazlasının kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Yaş açısından en fazla katılımcının olduğu yaş aralığı, 36 ile 45 (%28,8) aralığıdır. Bu yaş aralığını, 46 ile 55 yaş arasında olan katılımcılar izlemektedir ve bu gruptaki katılımcılar toplam katılımcıların yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Katılımcıların beşte biri 26 ile 35 yaş arası katılımcılardan oluşmaktadır. 56 ile 65 yaş arası katılımcıların ve 18 ile 25 yaş arası katılımcıların toplam katılımcılar içerisindeki oranı diğer yaş aralıklarının gerisindedir.

Özel sektörde direktör ve bölge müdürü pozisyonlarında çalışan katılımcılar toplam katılımcıların yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Öğrenciler %12'lik oranla en fazla katılımcının olduğu ikinci gruptur. Katılımcılar içerisinde eczacı (%9,8), şirket sahibi (%9,2) ve serbest meslek (%8,2) kategorilerinde yer alan katılımcılar oransal olarak birbirine yakındır. Akademisyenler %7,6'lık oranla yedinci sırada, ev kadınları

%4,9'luk oranla sekizinci sırada yer almaktadır. Doktor ve dış hekimi gibi sağlık çalışanlarının, mühendislerin/mimarların, serbest muhasebeci/mali müşavirlerin, emeklilerin, memurların, avukatların ve bankacıların toplam katılımcılar içerisindeki oranı düşük düzeydedir. Diğer kategorisinde yer alan katılımcılar ise bürokrat ve CEO pozisyonlarında yer alan katılımcılardan oluşmaktadır.

Tablo 1
Katılımcıların Demografik Özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	98	53,3
	Erkek	86	46,7
Yaş	18-25	22	12,0
	26-35	38	20,7
	36-45	53	28,8
	46-55	43	23,3
	56-65	28	15,2
Meslek	Özel sektörde yönetici	41	22,3
	Öğrenci	22	12,0
	Eczacı	18	9,8
	Şirket sahibi	17	9,2
	Serbest meslek	15	8,2
	Akademisyen	14	7,6
	Ev kadını	9	4,9
	Doktor/Dış Hekimi	8	4,3
	Mühendis/Mimar	8	4,3
	Bankacı	8	4,3
	Serbest muhasebeci/Mali müşavir	6	3,3
	Emekli	6	3,3
	Memur	5	2,7
	Avukat	4	2,2
	Diğer	3	1,6
Eğitim Düzeyi	Lise	16	8,7
	Ön lisans	10	5,4
	Lisans	86	46,7
	Yüksek lisans	45	24,5
	Doktora	27	14,7
Gelir	50000 ve altı TL	37	20,1
	50001 – 100000 TL	90	48,9
	100001 – 250000 TL	46	25,0
	250001 – 400000 TL	6	3,3
	400001 ve üzeri TL	5	2,7

Katılımcılar eğitim düzeyi bakımından incelendiğinde lisans mezunları, toplam katılımcıların yarısına yakını oluşturmaktadır. Katılımcıların dörtte biri yüksek lisans mezuniyet derecesine sahiptir. Bu oranı %14,7 ile doktora, %8,7 ile lise, %5,4 ile ön lisans derecelerine sahip katılımcılar izlemektedir. Gelir açısından ise katılımcıların yarıya yakını 50001 ile 100000 TL arasında gelire sahiptir. Dörtte birinin gelir düzeyi 100001 ile 250000 TL arasındadır. Beşte biri ise 50000 TL'nin altında bir gelire sahiptir. 250001-400000 TL ile 400001 TL ve üzeri gelire sahip olan katılımcıların toplam katılımcılar içerisindeki oranları düşüktür.

Katılımcıların İndirimli Lüks Moda Ürünlerini Satın Alma Eğilimleri

Tablo 2’de katılımcıların son bir yıl içerisinde indirim kampanyasından yararlandıkları lüks moda markalarına ilişkin dağılımlar yer almaktadır. Tablo incelendiğinde katılımcıların indirim kampanyalarında en çok tercih ettikleri lüks markalar Lacoste, Beymen Club, Vakko, Calvin Clein şeklinde sıralanmaktadır. Bu markaları Nautia, Tommy Hilfiger, Sephora ve Guess markaları izlemektedir. Katılımcıların ağırlıklı olarak küresel lüks moda markalarının indirim kampanyalarından yararlandıkları görülmektedir. Beymen Club, Vakko, W Collection gibi Türk menşeli tercih eden katılımcıların oranı %32’dir.

Tablo 2

Katılımcıların Satın Aldıkları Lüks Moda Markaları

Markalar	n	%
Lacoste	41	22,3
Beymen Club	35	19
Vakko	17	9,2
Calvin Clein	16	8,7
Nautica	13	7,1
Tommy Hilfiger	13	7,1
Sephora	12	6,5
Guess	10	5,4
W Collection	7	3,8
Gant	6	3,3
Michael Kors	6	3,3
Armani	5	2,7
Burberry	3	1,6
Toplam	184	100

Tablo 3’te katılımcıların indirim kampanyalarında satın aldıkları lüks ürünlere ilişkin dağılımlar yer almaktadır. Katılımcıların lüks markaların indirim kampanyalarında satın almayı en fazla tercih ettikleri ürün grubu (%59,8) kıyafet, en az tercih ettikleri ürün grubu mücevher/takıdır (%1,6). Katılımcıların yarısından fazlası kıyafet kategorisindeki indirimleri takip etmekte ve satın almaktadır. Ayakkabı ve çanta kategorisi indirim kampanyalarında katılımcıların satın aldıkları ikinci ürün kategorisidir. Bu kategoriyi kozmetik (%9,8) ve aksesuar (%7,1) izlemektedir.

Tablo 3

Katılımcıların Satın Aldıkları Ürünler

Ürünler	n	%
Kıyafet	110	59,8
Ayakkabı/Çanta	40	21,7
Kozmetik	18	9,8
Aksesuar (Gözlük, saat, cüzdan)	13	7,1
Mücevher/Takı	3	1,6
Toplam	184	100

Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizlerine İlişkin Bulgular

'Lüks moda ürünlerinde indirimli alışveriş ölçeği' ile memnuniyet ve satın alma niyeti ölçeklerinin yapısal geçerliliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizinden (DFA) yararlanılmıştır. Lüks ürünlerde indirimli alışveriş ölçeğine ilişkin DFA sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Sonuçlar 13 ifadenin üç boyutlu ölçek yapısıyla ilişkili olduğu doğrulamaktadır. Değişkenlere ait faktör yük değerleri 0,50'in üzerindedir, 0,67 ile 0,93 arasında değişmektedir. Aralarındaki ilişki anlamlıdır ($p < 0,05$). Bütün yapılar çok iyi güvenilirlik (uzmanlaşma $\alpha = 0,86$; gurur yaşama $\alpha = 0,92$; sosyal onay $\alpha = 0,91$) sergilemektedir. Bileşik güvenilirlik (CR) değerleri; uzmanlaşma için 0,83, gurur yaşama için 0,92 ve sosyal onay için 0,91'dir ve 0,60'in üzerindedir. Ortalama açıklanan varyans değerleri uzmanlaşma için 0,56, gurur yaşama için 0,74 ve sosyal onay için 0,67'dir. Bu varyans değerleri 0,50'nin üzerindedir (Hair ve diğerleri, 2014). Bu değerlere göre yakınsak geçerliliğin sağlandığı görülmektedir.

Tablo 4

Lüks Ürünlerde İndirimli Alışveriş Motivasyonları Ölçeği DFA Sonuçları

Faktörler	İfadeler	λ	CR	AVE	α
Uzmanlaşma	Lüks markalarda indirim yakalamak için çok çaba gösterme	0,67	0,83	0,56	0,86
	Lüks markaların indirimine giren ürünlerini bıkmadan araştırma	0,76			
	Lüks biri ürünü indirimli fiyattan satın almak için araştırma yapma istekliliği	0,70			
	Lüks markaların büyük indirimlerini yakalama konusundaki deneyim	0,85			
Gurur yaşama	Pahalı bir ürünün çok indirimli fiyata bulunduğu hissedilen kişisel başarı duygusu	0,85	0,92	0,74	0,92
	Elde edilen başarı karşısında hissedilen heyecan	0,93			
	Lüks markaların indirimleri yakalandığında hissedilen heyecan	0,79			
	Lüks markaları indirimli fiyattan aldığı anda alışveriş zaferi kazanmış gibi hissetme	0,87			
Sosyal onay	Lüks markaları indirim fiyatlarını araştırma konusundaki tecrübe	0,91	0,91	0,67	0,91
	Lüks markaların indirimlerini yakalama konusundaki uzmanlık	0,90			
	Lüks markaların büyük indirimlerini nereden bulacağını bilme	0,76			
	Lüks markaların indirimleri konusunda danışılan kişi olma	0,76			
	Lüks markaların en büyük indirimlerinin ne zaman olacağını bilme	0,76			

Lüks moda ürünlerde indirimli alışveriş motivasyonlarına ilişkin uyum iyiliği değerleri de hesaplanmıştır. Uyum iyiliği değerleri incelendiğinde χ^2/df (CMIN/Df) değerinin 2,009, GFI değerinin 0,906, CFI değerinin 0,967, SRMR değerinin 0,0430 olduğu ve mükemmel uyum değerlerine sahip olduğu görülmektedir. RMSEA değeri 0,074 ve AGFI değeri 0,857'dir. Bu değerler kabul edilebilir değer aralığındadır (Kline, 2011; Simon ve diğerleri, 2010; Dehon Weems, Stickle, Costa ve Berman, 2005).

İndirimli alışverişe yönelik memnuniyet değişkenine ait DFA sonuçları Tablo 5'tedir. Tablo incelendiğinde dört ifadenin tek boyutlu ölçek yapısıyla ilişkili olduğu doğrulanmaktadır. Değişkenin faktör yük değerleri 0,50'in üzerindedir, 0,78 ile 0,86 arasında değişmektedir. Aralarındaki ilişki anlamlıdır ($p < 0,05$). Değişkenin güvenilirlik katsayısı çok iyi düzeydedir ($\alpha = 0,89$). Bileşik güvenilirlik (CR) değeri 0,89'dur ve 0,60'ın üzerindedir. Ortalama açıklanan varyans değeri 0,67'dir (Hair ve diğerleri, 2014). Bu değerler memnuniyet yapısının yakınsak geçerliliğini sağlandığını göstermektedir.

Tablo 5
Memnuniyet Ölçeği DFA Sonuçları

Faktör	İfadeler	λ	CR	AVE	α
Memnuniyet	Lüks markaları indirim döneminde satın almaktan memnun olma	0,79	0,89	0,67	0,89
	İndirimli fiyattan aldığı lüks ürünlerin akıllıca tercihler olması	0,78			
	Lüks markaların indirimli fiyattan almaktan zevk alma	0,86			
	Bu satın almanın iyi bir alışveriş deneyimi olması	0,85			

Memnuniyet değişkenine ilişkin uyum iyiliği değerleri incelendiğinde χ^2/df (CMIN/Df) değeri 0,867, GFI değeri 0,995, CFI değeri 1,000, SRMR değeri 0,0106, RMSEA değeri 0,000, AGFI değeri 0,976'dır. Bu değerler yapının mükemmel uyum değerlerine sahip olduğu göstermektedir (Kline, 2011; Simon ve diğerleri, 2010; Dehon ve diğerleri, 2005).

Tekrar satın alma değişkenine ilişkin DFA sonuçları ise Tablo 6'dadır. Tablo incelendiğinde üç ifadenin tek boyutlu ölçek yapısıyla ilişkili olduğu doğrulanmaktadır. Değişkenin faktör yük değerleri 0,50'in üzerindedir. 0,76 ile 0,94 arasında değişmektedir. Aralarındaki ilişki anlamlıdır ($p < 0,05$). Değişkenin güvenilirlik katsayısı çok iyi düzeydedir ($\alpha = 0,87$). Bileşik güvenilirlik (CR) değeri 0,87'dir ve 0,60'ın üzerindedir. Ortalama açıklanan varyans değeri 0,69'dur (Hair ve diğerleri, 2014). Bu değerlere göre tekrar satın alma niyeti değişkeni için de yakınsak geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir.

Tablo 6
Tekrar Satın Alma Niyetine İlişkin DFA Sonuçları

Faktör	İfadeler	λ	CR	AVE	α
Tekrar satın alma niyeti	Gelecekte lüks markayı indirimli fiyattan satın almayı düşünme	0,94	0,87	0,69	0,87
	Lüks markaların indirim kampanyalarının gelecekteki alışveriş ihtiyaçlarını karşılayacağını düşünme	0,78			
	Lüks markaların indirim kampanyalarını gelecekte bir alışveriş seçeneği olarak göz önünde bulundurma	0,76			

Tekrar satın alma niyeti değişkenine ilişkin uyum iyiliği değerleri incelendiğinde χ^2 (CMIN) değerinin 0,000, GFI değerinin 1,000 ve CFI değerinin 1,000 sahip olduğu görülmektedir. Bu skorlar değişkene ait yapının doymuş bir model olduğunu göstermektedir. Doymuş modelde değişkene ait veri varyanslarının ve kovaryanslarının sayısı tahmin edilecek parametre sayısına eşittir. Tüm parametreler için tek çözüm elde edilmektedir. Bundan dolayı serbestlik derecesi sıfır (0) hesaplanmaktadır (Byrne, 2010). Bu nedenle satın alma niyeti değişkeni için model uyum indekslerinin yorumlanması yerine madde faktör yükleri incelenmiştir.

İndirimli Lüks Moda Alışverişi Yapan Tüketicilerin Profillerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların lüks ürünlerde indirimlerden faydalanmaya yönelen hedefler itibarıyla nasıl bir profil sergilediğini belirlemek için kümeleme analizinden yararlanılmıştır. Analiz kapsamında öncelikle Ward tekniğiyle hiyerarşik kümeleme analizi yapılmış ve ideal küme sayısı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu analizde elde edilen dendrogram çıktısı ideal küme sayısının üç olduğunu göstermiştir. Ardından üçlü küme yapısının geçerliliğini test etmek ve kümeleri tanımlayan motivasyonları belirlemek için hiyerarşik olmayan K-means kümeleme tekniği kullanılmıştır. K-means kümeleme ve hiyerarşik kümeleme bulgularından elde edilen ortalamaların ve katılımcı sayılarının birbirlerine yakınlıkları incelenmiştir. Sonuçlar, her bir kümeye ilişkin ortalamaların ve katılımcı sayılarının her iki teknikte birbirine oldukça yakın olduklarını göstermektedir (Malhotra, 2007). K-means kümelemeye elde edilen küme ortalamaları ve her bir kümedeki katılımcı sayıları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7
Kümeleme Analizine İlişkin Ortalamalar

Hedefler	Birinci küme (n=49)	İkinci küme (n=80)	Üçüncü küme (n=55)
Uzmanlaşma	3,62	2,43	1,85
Gurur yaşama	3,87	3,48	1,94
Sosyal onay	3,80	2,56	1,75

Tablo 7’deki sonuçlara göre en fazla katılımcı ikinci kümede yer almaktadır. Bu kümeyi sırasıyla üçüncü küme ve birinci küme izlemektedir. Birinci küme tüm hedefler itibarıyla yüksek puanlara sahip katılımcılardan, üçüncü kümenin ise hedefler açısından düşük puanlara sahip katılımcılardan oluşmaktadır. İkinci kümedeki katılımcılar ise bu iki küme arasında puanlara sahip katılımcılardan oluşmaktadır.

Tablo 8’deki tek yönlü varyans analizi sonuçları tüm kümeler arasındaki farkların anlamlı olduğunu göstermektedir. Tek yönlü varyans analizinde grup varyanslarının homojenliği, Levene istatistiği kullanılarak test edilmiştir. Test sonuçları grup varyanslarının homojen olduğunu göstermektedir. Sonuçların yorumlanmasında Scheffe testi kullanılmıştır.

Tablo 8
Kümelere İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Boyutlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Uzmanlaşma	Gruplararası	84,108	2	42,054	136,775	.000*	Birinci küme- İkinci küme
	Gruplarıçi	55,652	181	0,307			Birinci küme- Üçüncü küme
	Toplam	139,760	183				İkinci küme- Üçüncü küme
Gurur yaşama	Gruplararası	114,862	2		153,122	.000*	Birinci küme- İkinci küme
	Gruplarıçi	67,887	181	57,431			Birinci küme- Üçüncü küme
	Toplam	182,749	183	0,375			İkinci küme- Üçüncü küme
Sosyal onay	Gruplararası	98,111	2		139,814	.000*	Birinci küme- İkinci küme
	Gruplarıçi	63,506	181	49,055			Birinci küme- Üçüncü küme
	Toplam	161,617	183	0,352			İkinci küme- Üçüncü küme

*p<.05

Küme ortalamaları ve tek yönlü varyans analizi sonuçları doğrultusunda kümelerin indirimli lüks moda alışveriş hedefleri yorumlanmış ve kümeler adlandırılmıştır. Birinci kümedeki katılımcıların uzmanlaşma, gurur yaşama ve sosyal onay hedefleri yüksek düzeydedir. Bu kümedeki katılımcılar lüks markaların indirimlerinden yararlanmayı bir işi başarılı bir şekilde tamamlamak olarak görmekte, büyük indirimleri yakalamak için yoğun çaba harcamakta ve araştırma yapmaktadır. Bu çaba sonucunda indirimleri yakalama konusunda uzmanlığa ulaşmayı hedeflemektedir. Birinci kümedeki katılımcılar lüks markaların indirimli kampanyalarından yararlandıklarında kendileriyle gurur duymakta, sistem ya da diğer tüketiciler karşısında bir alışveriş zaferi kazanmış gibi hissetmektedirler. Birinci kümedeki katılımcılar lüks markaların indirimli fiyatlarını yakalama konusunda kendilerini oldukça tecrübeli, bilgili olarak görmekte ve başka tüketicilerin kendilerine bu konuda danıştığını düşünmektedir. Bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda bu kümedeki tüketicilerin sportif alışverişçi hedeflerinin tüm özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle birinci küme 'sportif tüketiciler' olarak isimlendirilmiştir.

İkinci kümedeki katılımcıların uzmanlaşma, gurur yaşama ve sosyal onay açısından birinci kümenin gerisinde, üçüncü kümenin önünde yer aldıkları görülmektedir. Bununla birlikte bu kümedeki katılımcıların alışveriş motivasyonları açısından öne çıkan özelliği gurur yaşama konusundaki eğilimleridir. İkinci kümedeki katılımcılar lüks markaların büyük indirimleri karşısında önemli düzeyde heyecan hissetmekte, elde ettiği başarı karşısında kendisiyle gurur duymaktadır. Bu kümedeki tüketiciler lüks markaları indirimli fiyattan satın almayı, perakende sistemi ve diğer tüketicilerle rekabet etmek olarak görmektedir. Bu rekabette öne çıkmak bu kümedeki tüketicilerin en önemli hedefidir. İkinci kümedeki katılımcıların lüks markaların büyük indirimlerini yakalama konusundaki çabası ve bu konuda araştırma yapma isteği ise orta düzeydedir. Bu kümedeki katılımcılar büyük indirimleri yakalama karşısında yaşadıkları sosyal onay bakımından da orta düzeyde hedeflere sahiptir. Bu özellikler göz önünde bulundurularak ikinci küme 'rekabet odaklılar' olarak adlandırılmıştır.

Üçüncü kümedeki katılımcılar uzmanlaşma, gurur yaşama ve sosyal onay hedefleri en düşük gruptur. Üçüncü kümedeki katılımcılar lüks markaların büyük indirimlerini yakalama konusunda büyük bir çaba göstermemektedir. İndirim yararlanma sonucunda elde ettiği başarıyı ve uzmanlığı çok önemsememektedirler. Üçüncü kümedeki katılımcıların büyük indirimler karşısında duyduğu heyecan ve gurur düzeyi de düşüktür. Bu kümedeki katılımcılar sosyal çevrelerinin büyük indirimlerin nerede, ne zaman olacağı konusunda kendilerini uzman olarak değerlendirmediklerini düşünmektedir. Bu özellikler göz önünde bulundurularak üçüncü küme 'mesafeliler' olarak adlandırılmıştır.

Araştırmada her üç kümedeki katılımcıların indirim kampanyalarına yönelik memnuniyet düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizinden yararlanılmıştır. Tablo 9'da küme ortalamaları, Tablo 10'da tek yönlü varyans analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9
Kümelerin Memnuniyet Düzeylerine İlişkin Bulgular

Kümeler	Ort.	S
Sportif tüketiciler	4,18	0,51
Rekabet odaklılar	3,76	0,40
Mesafeliler	3,05	0,90

Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan Levene testi sonucunda grup varyanslarının homojen olmadığı görülmüştür. Dunnet's C testinden yararlanarak sonuçlar yorumlanmıştır. Sonuçlar memnuniyet düzeyleri açısından her üç küme arasında anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Sportif tüketiciler lüks markaların indirim kampanyalarından yararlanmayı akıllıca bir tercih görmekte, lüks ürünleri indirimli fiyattan almaktan zevk duymaktadır ve memnuniyet düzeyi yüksektir. Mesafelilerin lüks markaların indirim kampanyalarından yararlanma karşısında algıladıkları memnuniyet düzeyi bakımından daha kararsız bir görünüm sergilediği görülmektedir. Rekabet odaklıların ise memnuniyet düzeyi sportif tüketiciler ile mesafelilerin arasındadır ve orta düzeydedir.

Tablo 10
Kümelerin Memnuniyet Düzeylerine İlişkin Tek-Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	34,438	2	17,219	34,564	.000*	Sportif tüketiciler-Rekabet odaklılar
Gruplarıçi	90,171	181	0,498			Sportif tüketiciler-Mesafeliler
Toplam	124,609	183				Rekabet odaklılar-Mesafeliler

*p<.05

Araştırmada her üç kümedeki katılımcıların lüks markaları indirimli fiyatlardan tekrar satın alma niyetlerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizinden yararlanılmıştır. Tablo 11’de küme ortalamaları, Tablo 12’de tek yönlü varyans analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 11
Kümelerin Tekrar Satın Alma Niyetlerine İlişkin Bulgular

Kümeler	Ort.	S
Sportif tüketiciler	4,15	0,67
Rakip odaklılar	3,58	0,50
Mesafeliler	2,96	0,98

Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan Levene testi sonucunda grup varyanslarının homojen olmadığı görülmüştür. Dunnet’s C testinden yararlanarak sonuçlar yorumlanmıştır.

Tablo 12
Kümelerin Tekrar Satın Alma Niyetlerine İlişkin Tek-Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	37,044	2	18,522	33,301	.000*	Sportif tüketiciler-Rekabet odaklılar
Gruplarıçi	100,671	181	0,556			Sportif tüketiciler-Mesafeliler
Toplam	137,714	183				Rekabet odaklılar-Mesafeliler

*p<.05

Sonuçlar incelendiğinde tekrar satın alma niyeti bakımından her üç küme arasında anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Sportif tüketiciler lüks markaların indirimlerinden gelecekte de yararlanmayı yüksek düzeyde düşünmektedir. İndirimli lüks ürünleri bir alışveriş seçeneği olarak göz önünde bulundurmaktadır. Mesafeli tüketicilerin gelecekte lüks markaların indirimlerinden yararlanma niyeti bakımından daha kararsız bir görünüm sergilediği görülmektedir. Rekabet odaklıların tekrar satın alma niyeti ise sportif tüketicilerle mesafeliler arasındadır ve orta düzeydedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada indirimli lüks moda alışveriş yapan tüketicilerin profilleri başarı hedefi teorisi bağlamında incelenmiştir. İndirimli lüks moda alışverişini yapan tüketiciler hedefleri açısından incelendiğinde ‘sportif tüketici’ olarak adlandırılan farklı bir tüketici segmentini oluşturduğu görülmektedir (O’Donnell ve diğerleri, 2016, s. 243). Çalışmayla bu tüketici grubunun kendi içerisinde farklılaşan özellikleri ve bu durumun memnuniyet ve tekrar satın alma niyeti açısından nasıl bir farklılığa neden olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada nicel metodolojiden yararlanılarak son bir yıl içerisinde indirimli lüks moda ürünlerini satın alan 184 tüketiciye anket uygulanmıştır.

Sonuçlar katılımcıların lüks moda markalarının indirimli fiyatlarında büyük oranda kıyafet türünde ürünler satın almayı tercih ettiğini göstermektedir. Kıyafetin yanı sıra ayakkabı ve çanta türündeki indirimlere de odaklanmaktadır. Lacoste ve Beymen Club katılımcıların en çok tercih ettiği iki lüks moda markasıdır. Bu markaları Vakko ve Calvin Klein izlemektedir. Katılımcıların hem yabancı markaları hem de Türk menşeli markaların indirimli ürünlerini tercih ettikleri görülmektedir. Başarı hedefi teorisi tüketici davranışına uyarlandığında, tüketicilerin indirimli lüks moda ürünlerini satın alma sürecinde üç hedefe odaklandıkları vurgulanmaktadır. Bu hedefler tüketicinin bir görevi başarmak ve uzmanlık elde etmek için harcadığı çaba, büyük bir indirim yakalama sonucu yaşadığı gurur ve içinde bulunduğu sosyal çevre tarafından onaylama hedefidir (O'Donnell ve diğerleri, 2016, s. 243; Mortimer ve diğerleri, 2018, s. 466; Mortimer ve diğerleri, 2022, s. 1504). Mortimer ve diğerleri (2018) indirimli moda alışverişi yapan tüketiciler üzerinde gerçekleştirdikleri bir dizi saha araştırması sonucunda geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş bir ölçek geliştirmişlerdir. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, ölçeğin Türk tüketicilerinden oluşan bir örneklemede doğrulandığını göstermektedir. Tüketicileri indirimli lüks moda alışverişi yapmaya yönlendiren hedefler; uzmanlaşma, gurur yaşama ve sosyal onay hedeflerinden oluşmaktadır. Tıpkı bir sporcunun uzmanlaşmak için antrenmanlarda sebat görmesi gibi tüketiciler de lüks moda ürünlerinde büyük indirimler yakalamak ve uzmanlığa ulaşmak için yoğun çaba göstermekte ve ısrarcı olmaktadır (O'Donnell ve diğerleri, 2016, s. 243-244). Uzmanlaşma hedefine göre, maksimum çaba gösterilmeyen bir alanda yeteneğin üst düzeylere taşınması mümkün olmamaktadır (Nicholls, 1984, s. 332-333). Uzmanlaşma hedefine sahip bir tüketici her alışveriş deneyimini yeteneklerini geliştireceği bir fırsat olarak görmek, bu fırsatı değerlendirmek için elinden gelen çabayı göstermektedir ve ürünler konusunda yoğun bir araştırma yapmaya isteklidir. Uzmanlaşma hedefine sahip tüketici pozitif duygularla ve içsel bir motivasyonla uzmanlaşmak istediği işi daha iyi yapmaya odaklanmaktadır (Stuntz ve Weiss, 2009). Tüketicinin lüks markalarda büyük bir indirim yakaladığında hissettiği haz ve gurur, bir başka tüketici hedefini oluşturmaktadır. Sosyal karşılaştırma teorisinde bireylerin performansları, yetenekleri ve fikirleri konusunda değerlendirme yapmak için kendilerini başka insanlarla karşılaştırma eğiliminde olduğu vurgulanmaktadır (Carr, 2005, s. 241). Kendi başarıları karşısında gurur duymaktan hoşlanan bireyler kendilerini başka bireylerle karşılaştırmanın yanı sıra onlarla rekabet etmeyi ve galip gelmeyi de önemserler. Bir sporcunun rakibi karşısında elde ettiği başarı sporcuyu nasıl gururlandırıyor, tüketicinin de büyük bir indirim yakalama konusunda elde ettiği başarı benzer bir duyguya neden olmaktadır. Lüks moda markalarında büyük indirimleri yakalamaya odaklanan tüketiciler hem diğer tüketicilerle hem de perakende sistemiyle rekabet etmektedir. Diğer tüketicilerden daha fazla indirim yakalamaya odaklanmaktadır. Bunun yanı sıra farklı perakende mağazalarının sunduğu indirimler içerisinde en büyük indirim yakalamak tüketiciyi mutlu etmekte ve kendisiyle gurur duymasına neden olmaktadır. Tüketici mağazada sınırlı bir stok içerisinde almayı istediği bir ürünü bulduğunda diğer tüketicilere ve tam fiyatlı perakende mağazalara karşı 'kişisel bir zafer' kazanmış gibi hissetmektedir (O'Donnell ve diğerleri, 2016, s. 246; O'Donnell ve Strebel, 2009, s. 94). Üçüncü hedef, tüketicinin indirimli lüks moda ürünleri konusunda içinde bulunduğu sosyal çevre tarafından onaylanmasıdır. Bir sporcu takımın kaptanı seçilerek, antrenöründen övgü alarak ya da takım arkadaşlarıyla arasında güçlü bir bağ kurarak sosyal hedeflerine ulaşabilir (Stuntz ve Weiss, 2009, s. 256). Tüketiciler ise lüks moda ürünlerindeki büyük indirimlerin ne zaman, nerede olacağı konusundaki bilgisini ve tecrübesini diğer tüketicilere aktararak ve bu konuda bulunduğu sosyal çevre içerisinde danışılan bir uzman olarak algılanarak sosyal hedeflerine ulaşmaktadır. Dolayısıyla birey uzman olduğu konu ile ilgili sosyal tanınırlık ve statü elde ederek sosyal onay hedeflerine ulaşmaktadır (Allen, 2003, s. 11).

Tüketiciler bu hedeflere göre sınıflandırıldığında üç farklı profil ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Uzmanlaşma, gurur yaşama ve sosyal onay hedeflerine ulaşmayı önemseyen sportif tüketiciler, lüks ürünleri satın alırken çok kazanmak için yoğun bir çaba sarfederek uzmanlık elde edeceğinin farkındadır. Alışveriş deneyimini bir yarış olarak görmek, diğer tüketicilere göre ürünü daha indirimli fiyattan almaktan büyük keyif duymaktadır.

Sportif tüketiciler farklı perakendecilerin sunduğu fiyatlar içerisinde en indirimli fiyatı bulmaktan da haz duymaktadır. Sportif tüketiciler, lüks tüketimde bulunan yakın çevrelerinde uzmanlıklarıyla bir popülarite kazanmışlardır. Bilgi ve deneyimlerine başvuru tüketicilerdir (O'Donnell ve diğerleri, 2016, s. 247; Mortimer ve diğerleri, 2022, s. 1497).

Rekabet odaklı tüketicilerin en belirgin indirim hedefi, indirimli ürünü satın almanın ardından yaşadığı gururdur. Rekabet odaklı tüketiciler için satın almayı arzu ettiği ürünü satın alırken elde ettiği kazancın büyüklüğü çok önemlidir. Ürünü diğer tüketicilere göre daha indirimli fiyattan satın almaktan, daha çok kazanmaktan büyük heyecan ve haz duymaktadırlar. Ürünün sunulduğu farklı perakendeciler arasında en çok indirimin olduğu mağazadan satın almak rekabet odaklı tüketicileri mutlu etmektedir. Performansını ve yeterliliğini başkalarından göstermeye odaklanmaktadırlar (Bardach, Oczlon, Pietschnig ve Lüftenegger, 2020, s. 5). Bu nedenle daha iyi performans göstermeyi beklemektedir (Işık, 2018). Stuntz ve Weiss (2009) rekabet odaklı tüketicilerin profiline benzer bir grubun herhangi bir branşta düzenli olarak spor yapan gençler için de var olduğuna dikkat çekmektedir. Gençlerin arkadaşlarıyla rekabet etmenin karşılığında hissettikleri heyecan ve mutluluk, onları spor yapmaya devam ettiren en önemli itici hedeftir. Rekabet odaklı tüketiciler indirimli lüks moda ürünlerinde danışılan tüketici olmayı ve uzmanlaşmak için çok çaba göstermeyi sportif tüketiciler kadar önemsememektedir.

Mesafeli tüketiciler ise üç indirim hedefi açısından sportif ve rekabet odaklı tüketicilerin oldukça gerisinde kalan tüketicilerden oluşmaktadır. Mesafeli tüketiciler lüks tüketimde indirim yakalama konusunda düşük hedeflere ve motivasyonlara sahiptir. İndirim konusunda uzmanlaşmak için düşük bir çaba sergilemektedirler. Büyük indirimleri yakalayarak pozitif duygular yaşamak, mesafeli tüketicilerin çok önem verdiği bir hedef değildir. Lüks ürünleri indirimli fiyattan satın alma konusunda bilgi ve tecrübe sahibi olmayı da çok önemsememektedirler.

Sportif tüketicilerin lüks ürünleri indirimli satın almaktan duydukları memnuniyette mesafeli tüketicilere göre oldukça yüksektir, rekabet odaklı tüketicilerin önünde yer almaktadır. Sportif tüketiciler satın aldıkları lüks markayı gelecekte de yüksek olasılıkla satın alma niyetindedir. Rekabet odaklı tüketiciler niyet açısından sportif tüketiciler kadar istekli değildir. Mesafeli tüketiciler ise bu konuda kararsız bir görünüm sergilemektedir. Bu sonuçlar farklı araştırmacıların ulaştığı sonuçları destekler niteliktedir (O'Donnell ve diğerleri, 2016; Mortimer ve diğerleri, 2022). Araştırmacılar her üç indirim hedefinin memnuniyet ve satın alma niyetine pozitif etki ettiğine dikkat çekmektedir.

Araştırmada ulaşılan sonuçların pazarlama literatürüne katkı sağladığı düşünülmektedir. İlk katkı, başarı hedefi teorisinin pazarlama araştırmalarında kullanımıyla ilgilidir. Yerli yazında tüketici satın alma sürecinin başarı hedefleri açısından ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ulaşılan sonuçlar bu açıdan yerli yazına katkı sağlamaktadır. Çalışmada lüks moda sektörüne odaklanılmıştır. Yerli yazında bu pazara odaklanan çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ulaşılan sonuçların, lüks moda ürünlerinde indirim konusundaki bilgi birikime katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Üçüncü katkı çalışmada sportif tüketici segmenti üzerine odaklanmış olmasıyla ilişkilidir. Görece olarak yeni bir tüketici segmenti olan bu segment konusunda yabancı yazında sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Çalışmada ulaşılan sonuçların bölümlendirme araştırmalarıyla ilgili bilgi birikimine katkı sağladığı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları uygulayıcılar için de önemli fırsatlara işaret etmektedir. Perakendeciler ve lüks markalar için bu tüketici segmenti önemli bir gruptur ve kendi içerisinde farklılaşan özellikleri bulunmaktadır. Rekabet odaklı tüketiciler büyük indirimler elde etmeyi, diğer tüketicilerle ve perakende sistemiyle yaptığı bir yarış olarak görmektedir. Bu yarış kazandığında kendisiyle gurur duymaktadır. Perakendeciler ve marka

yöneticileri bu gruba yönelik iletişim mesajlarında rekabete dönük mesajlar tasarlayabilir. Rekabet odaklı tüketicileri harekete geçirmek için yarışma gibi satış tutundurma etkinliklerinden yararlanabilirler. Sportif tüketiciler, indirim yarışını kazanmanın yanı sıra diğer tüketicileri bilgisiyle ve uzmanlığıyla etkilemektedir. Bu nedenle perakendeciler ve marka yöneticileri bu grubun fikir lideri olma potansiyelini hareket geçirecek taktikler geliştirebilirler. Sportif tüketiciler büyük indirimleri yakalama konusunda uzmanlaşmak için yoğun çaba harcamaktan kaçınmayan tüketicilerdir. Perakendeciler bütüncül kanal stratejisiyle sportif tüketicilerin fiziksel ve sanal mağazalarda tecrübe edebilecekleri müşteri deneyimleri tasarlayabilirler. Sportif tüketicilerin lüks ürünleri indirimli fiyattan satın almaktan duyduğu memnuniyet düzeyleri ve aynı markaları tekrar satın alma niyetleri çok yüksektir. Perakendeciler ve marka yöneticileri sadakat programlarında bu gruba özel fırsatlar sunabilirler.

Çalışmanın sınırlılıklarından hareketle ileriki çalışmalar için çeşitli önerilerde bulunulabilir. Ekonomik sorunların tüketicilerin satın alma eğilimlerine olumsuz etkisi çalışmada daha fazla sayıda katılımcıya ulaşılmasını kısıtlamıştır. Gelecekte daha büyük örneklem üzerinde yapılacak araştırmalarda daha farklı pazar bölümlerine ulaşılabilir. Lüks tüketimde tüketicileri indirimle yönlendiren hedeflerin daha derinlemesine anlaşılması ileriki çalışmalarda nitel araştırma metodolojisinden yararlanılabilir. Bu çalışmada lüks moda ürünleri üzerine odaklanılmıştır. İleri teknoloji ürünleri, ev aletleri, tatil hizmeti gibi ürün kategorilerindeki lüks tüketim süreçlerinde de tüketicilerin indirim hedefleriyle harekete geçtikleri düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda bu ürün kategorilerine odaklanan araştırmalar tasarlanabilir. Bu çalışmada çevrimiçi platformlardaki indirimli lüks ürün satın alma deneyimi incelenmemiştir. Lüks markaları satın alan tüketicilerin teknolojiye yatkınlığının arttığı ve daha çok çevrimiçi alışveriş yaptıkları (Kim, 2019) göz önünde bulundurulduğunda, ileriki araştırmalarda çevrimiçi tüketici deneyimlerini başarı hedefi teorisi bağlamında inceleyen çalışmalar tasarlanabilir. Gelecekteki araştırmalarda marka aşkının, lüks markanın tüketicinin sosyal benliğine ve iç benliğine katkısının (Kashif ve diğerleri, 2021) sportif tüketici hedefleriyle ilişkisine odaklanan araştırmalarda neden-sonuç ilişkileri incelenebilir.

Kaynakça

- Aksoy, H. (2019). Türk tüketicilerin lüks ürün satın alma davranışları üzerinde dinin etkisinin analiz edilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 581-596. <https://doi.org/10.21547/jss.508965>
- Allen, J. B. (2003). Social motivation in youth sport. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 25(4), 551-567. <https://doi.org/10.1123/jsep.25.4.551>
- Arnold, M. J. ve Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing*, 79(2), 77-95. [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(03\)00007-1](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(03)00007-1)
- Bardach, L., Oczlon, S., Pietschnig, J. ve Lüftenegger, M. (2020). Has achievement goal theory been right? A meta-analysis of the relation between goal structures and personal achievement goals. *Journal of Educational Psychology*, 112(6), 1-82. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/336434862>
- Bardhi, F. ve Arnould, E. J. (2005). Thrift shopping: Combining utilitarian thrift and hedonic treat benefits. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 4(4), 223-233. <https://doi.org/10.1002/cb.12>

- Bellenger, D. N. ve Korgaonkar, P. K. (1980). Profiling the recreational shopper. *Journal of Retailing*, 56(3), 77-92. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/247270959_Profiling_the_Recreational_Shopper
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2nd Ed.). Newyork: Routledge Taylor & Francis Group
- Cabigiosu, A. (2020). *Digitalization in the luxury fashion industry: Strategic branding for millennial consumers*. Switzerland: Palgrave Macmillan Cham.
- Carr, D. (2005). The psychological consequences of midlife men's social comparisons with their young adult sons. *Journal of Marriage and Family*, 67(February), 240–250. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2005.00018.x>
- D'Arpizio, C., Levato, F., Prete, F. ve Montgolfier, J. (2023). Renaissance in uncertainty: Luxury builds on its rebound. Bain and Company Report, 17. Erişim adresi: <https://www.bain.com/insights/renaissance-in-uncertainty-luxury-builds-on-its-rebound/>
- Dehon, C., Weems, C. F., Stickle, T. R., Costa, N. M. ve Berman, S. L. (2005). A cross-sectional evaluation of the factorial invariance of anxiety sensitivity in adolescents and young adults. *Behaviour Research and Therapy*, 43(6), 799-810. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2004.06.008>
- Fischer, E. ve Arnold, S. J. (1990). More than a labor of love: Gender roles and Christmas gift shopping. *Journal of Consumer Research*, 17(3), 333-345. <https://doi.org/10.1086/208561>
- Giovannini, S., Xu, Y. ve Thomas, J. (2015). Luxury fashion consumption and Generation Y consumers: Self, brand consciousness, and consumption motivations. *Journal of fashion marketing and management*, 19(1), 22-40. doi: 10.1108/JFMM-08-2013-0096
- Hair, Jr. J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R.E. (2014). *Multivariate data analysis* (7th Ed.). Newyork: Pearson New International Edition.
- Hess, Jr. L. R. ve Ring, L. (2014). Off-price versus price-off: use of discriminant analysis to identify competitive differences across retail formats. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 42(10), 902-928. <https://doi.org/10.1108/IJRDM-02-2013-0038>
- Işık, U. (2018). The impact of pre-competition estimated results for elite archers on performance according to achievement goal theory. *World journal of education*, 8(4), 146-158. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1189514.pdf>
- Kapferer, J. N. (2016). The challenges of luxury branding. F. D. Riley, J. Singh, C. Blankson (Editör). *The routledge companion to contemporary brand management* içinde (s. 473-491). Newyork: Routledge Taylor & Francis Group.
- Kashif, M., Korkmaz Devrani, T., Rehman, A. ve Samad, S. (2021). Love is not blind: investigating a love-hate transition among luxury fashion brand consumers. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 25(4), 625-643. doi: 10.1108/JFMM-04-2020-0058

- Khouja, M. ve Zhou, J. (2017). An off-price retailer with two ordering opportunities and demand updating. *International Journal of Production Economics*, 188, 128-138. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2017.03.023>
- Khouja, M., Liu, X. ve Zhou, J. (2020). To sell or not to sell to an off-price retailer in the presence of strategic consumers. *Omega*, 90(2020), 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2018.11.011>
- Kim, J. H. (2019). Imperative challenge for luxury brands: Generation Y consumers' perceptions of luxury fashion brands'e-commerce sites. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 47(2), 220-244. doi: 10.1108/IJRDM-06-2017-0128
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd Ed.). Newyork: Guilford Press.
- Köseoğlu, K. I., Ulusu, Y. ve Yönet, Ö. (2023). Postmodern, lüks moda tüketim kültüründe geleneksel kadın imgesi: Aysha dergisi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(37), 161-188. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1103656>
- Lee, H., Rothenberg, L. ve Xu, Y. (2020). Young luxury fashion consumers' preferences in multi-channel environment. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 48(3), 244-261. <https://doi.org/10.1108/IJRDM-11-2018-0253>
- Li, G., Li, G. ve Kambele, Z. (2012). Luxury fashion brand consumers in China: Perceived value, fashion lifestyle, and willingness to pay. *Journal of Business Research*, 65(10), 1516-1522. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2011.10.019>
- Loureiro, S. M. C., Jiménez-Barreto, J. ve Romero, J. (2020). Enhancing brand coolness through perceived luxury values: Insight from luxury fashion brands. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 57, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102211>
- Maden, D. (2014). *Lüks marka yönetimi: Lüks tüketim motivasyonuna yönelik bir analiz*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Malhotra, N. K. (2007). *Marketing research an applied orientation* (5th Ed.). Upper Saddle River: Prentice-Hall.
- Mortimer, G., Fazel-e-Hasan, S. M., O'Donnell, K. A. ve Strebel, J. (2018). Measuring the experience of off-price fashion shopping: scale development and validation. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 22(4), 454-475. <https://DOI 10.1108/JFMM-01-2018-0005>
- Mortimer, G., Grimmer, M., Grimmer, L., Wang, S. ve Su, J. (2022). A cross cultural examination of "off-price" fashion shopping. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 50(12), 1494-1517. <https://DOI 10.1108/IJRDM-09-2021-0457>
- Nicholls, J. G. (1984). Achievement motivation: Conceptions of ability, subjective experience, task choice, and performance. *Psychological Review*, 91(3), 328-346. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-295X.91.3.328>

- O'Donnell, K. A., Strebek, J. ve Mortimer, G. (2016). The thrill of victory: Women and sport shopping. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 28, 240-251. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jretconser.2015.10.005>
- O'Donnell, K. ve Strebek, J. (2009). Sport shoppers: An important new segment. A. L. McGill ve S. S. Duluth (Eds.). *Advances in consumer research* içinde (s. 93-96). MN: Association for Consumer Research.
- O'Guinn, T. C. ve Faber, R. J. (1989). Compulsive buying: A phenomenological exploration. *Journal of Consumer Research*, 16(2), 147-157. <https://doi.org/10.1086/209204>
- Pintrich, P. R. (2000). An achievement goal theory perspective on issues in motivation terminology, theory, and research. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 92-104. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1017>
- Sage, L. ve Kavussanu, M. (2007). Multiple goal orientations as predictors of moral behavior in youth soccer. *The Sport Psychologist*, 21(4), 417-437. <https://doi.org/10.1123/tsp.21.4.417>
- Sakarya Pehlivan, A. (2023). Türkiye'de lüks pazarı hareketlendi: 6 kritik trend. *Economist*. Erişim adresi: <https://www.ekonomist.com.tr/makale/luks-markalar-turkiye-deki-yatirimlerini-hizlandirdi-44100>
- Senko, C. (2016). Achievement goal theory: A story of early promises, eventual discords, and future possibilities. K. Wentzel ve D. Miele (Editör). *Handbook of motivation at school* içinde (s. 75-95). Newyork: Routhledge Taylor & Francis Group.
- Senko, C., Hulleman, C. S. ve Harackiewicz, J. M. (2011). Achievement goal theory at the crossroads: Old controversies, current challenges, and new directions. *Educational Psychologist*, 46(1), 26-47. <https://doi.org/10.1080/00461520.2011.538646>
- Simon, D., Kriston, L., Loh, A., Spies, C., Scheibler, F., Wills, C. ve Härter, M. (2010). Confirmatory factor analysis and recommendations for improvement of the autonomy-preference-index (API). *Health Expectations*, 13(3), 234-243. <https://doi.org/10.1111/j.1369-7625.2009.00584.x>
- Stuntz, C. P. ve Weiss, M. R. (2009). Achievement goal orientations and motivational outcomes in youth sport: The role of social orientations. *Psychology of Sport and Exercise*, 10(2), 255-262. [doi:10.1016/j.psychsport.2008.09.001](https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2008.09.001)
- Tıgılı, M.ve Akyazgan, M. A. (2003). Özellikli (lüks) tüketim ürünlerinde enderlik prensibi ve bir uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 21-37. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/252073>
- Türkdemir, P. (2022). Sahte lüks moda ürünlerini satın alma niyetine ahlaki yargı ve marka dikkat çekiciliğinin etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2654-2668. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1525>
- Tynan, C., McKechnie, S.ve Chhuon, C. (2010). Co-creating value for luxury brands. *Journal of Business Research*, 63(11), 1156-1163. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2009.10.012>

- Ünal, S., Deniz, E. ve Akın, N. (2019). Determining the factors that influence the intention to purchase luxury fashion brands of young consumers. *Ege Academic Review*, 19(2), 221-236. <https://doi.org/10.21121/eab.511806>
- Vernor, J. D., Amundson, M. F., Johnson, J. A. ve Rabianski, J. (1993). *Shopping center appraisal and analysis*. (2nd ed.). Chicago, IL: Appraisal Institute.
- Vigneron, F. ve Johnson, L. W. (1999). A review and a conceptual framework of prestige-seeking consumer behavior. *Academy of Marketing Science Review*, 1(1), 1-15. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/284218609_A_Review_and_a_Conceptual_Framework_of_Prestige-Seeking_Consumer_Behavior
- Wiedmann, K. P., Hennigs, N. ve Siebels, A. (2007). Measuring consumers' luxury value perception: a cross-cultural framework. *Academy of Marketing Science Review*, 7, 1-21. Erişim adresi: <http://www.amsreview.org/articles/wiedmann07-2007.pdf>
- Yetmen, G. (2021). Lüks moda giyim markalarının dijital dönüşümü. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 161-187. <https://doi.org/10.21733/ibad.847841>
- Yıldız, G. (2023). Lüks pazarı kabına sığmıyor. *Marketing Türkiye*, 0(0), 0-0. Erişim adresi: <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/luks-pazari-buyume/>
- Zhang, B., Carpenter, J. M. ve Brosdahl, D. J. (2011). Shopping orientations and retail format choice among Generation Y apparel shoppers. *Journal of Textile and Apparel, Technology and Management*, 7(1), 1-13. Erişim adresi: <https://jstatm.textiles.ncsu.edu/index.php/JTATM/article/view/1147>
- Zusho, A. ve Clayton, K. (2011) Culturalizing achievement goal theory and research, *Educational Psychologist*, 46(4), 239-260. <https://doi.org/10.1080/00461520.2011.614526>

Extended Abstract

Purpose

The luxury consumption market is among the rising markets in developed and developing countries. In parallel with this development, the development of the 'price-off retailing' concept in the retail industry on a global scale offers luxury brands different options in distribution decisions. Consumers prefer discount retailers with the motivation to get big discounts on luxury products. Existing consumer typologies provide useful frameworks for understanding consumers' shopping expectations and needs. However, these typologies are inadequate to understand the goals of consumers who turn to discounted luxury fashion products. According to achievement goal theory, researchers explain consumers' discount goals on luxury fashion products with respect to the goals of individuals who want to specialize in a sports branch. This consumer segment, called sport shoppers, has different goals in shopping. There are studies in the literature examining the characteristics of sports shoppers. However, it seems that these studies do not focus enough on groups with different sports shopper tendencies. In addition, research does not draw attention to how Turkish consumers' discount targets differ in luxury fashion products. In this direction the purpose of this research is to reveal the profiles of consumers who buy luxury fashion products at a discount. Based on achievement goal theory, the study examines consumers' goals of buying price-off luxury fashion products.

Design and Methodology

The research was designed with quantitative research method. In the study, a descriptive research model was used to determine the characteristics of consumers who buy discounted luxury fashion products in terms of their goals, satisfaction levels and purchasing intentions. The population of the research consists of consumers over the age of 18 who purchase luxury fashion products. The sample was chosen considering the difficulty of determining the framework of the population. Judgmental sampling technique was used as the sampling technique. In the research, consumers over the age of 18 who benefited from discount campaigns of luxury fashion brands (Vakko, Beymen Club, Lacoste, Tommy Hilfiger, Burberry, Armani, Gant, Nautica, Guess, W Collection, Calvin Klein, Sephora, Michael Kors) in the last year were included in the sample. Data were collected using the survey technique and a total of 184 participants were reached. The data were analyzed using the 25th version of SPSS and the 24th version of AMOS. Confirmatory factor analysis, cluster analysis, one-way analysis of variance and descriptive statistics were used in the analysis of the data.

Findings

The luxury brands most preferred by participants in discount campaigns are Lacoste, Beymen Club, Vakko, Calvin Klein. The results show that participants largely prefer to purchase clothing-type products at discounted prices from luxury fashion brands. When achievement goal theory is adapted to consumer behavior, it is emphasized that consumers focus on three goals in the process of purchasing discounted luxury fashion products. These goals are the effort the consumer spends to accomplish a task and gain expertise, the pride he experiences as a result of finding a great discount, and the goal of being approved by his social environment. In this regard, Mortimer et al. (2018) developed a scale whose validity and reliability was tested regarding discounted fashion shopping in luxury brands. The results obtained in this research show that the scale was validated in a sample of Turkish consumers. Consumers' discounted luxury fashion shopping goals consist of mastery, pride and social approval goals. When consumers were classified according to these goals, three different typologies emerged. The first cluster consists of participants who attach high importance to the goals of mastery, pride, and social approval. This cluster has been named 'sport consumers'. Among the discounted goals of the second cluster, the most prominent goal is experiencing pride. For this group called 'competition-oriented consumers', the size of the profit they obtain when purchasing the product they wish to purchase is very important. They feel great excitement and pleasure from purchasing the product at a discounted price

compared to other consumers and earning more. The third cluster consists of consumers who are far behind sport and competition-oriented consumers in terms of the three discount targets. This group, called 'distanced consumers', makes a low effort to specialize in discounting. Experiencing positive emotions by catching big discounts is not a goal that distant consumers attach much importance to. They do not attach much importance to having knowledge and experience in purchasing luxury products at discounted prices. Clusters' satisfaction and intention to repurchase the brand also differ.

Limitations

The negative impact of economic problems on consumers' purchasing tendencies limited the ability to reach a larger sample in the study. More different market segments can be reached in future studies on larger samples. This research focused on luxury fashion products. It is thought that consumers take action with discount targets in luxury consumption processes in product categories such as high-tech products, home appliances, and holiday services. In future studies, research focusing on these product categories can be designed. In this study, the experience of purchasing discounted luxury products on online platforms was not examined. Considering the marketing activities of luxury brands on digital platforms in recent years, future studies can be designed to examine online consumer experiences in the context of achievement goal theory.

Implications

It is thought that the results obtained in the research contribute to the marketing literature. The first contribution concerns the use of achievement goal theory in marketing research. No study has been found in the local literature that examines the consumer purchasing process in terms of success goals. The results obtained contribute to the local literature in this respect. The study focused on the luxury fashion industry. It is noteworthy that there are few studies focusing on this market in the local literature. Therefore, it is believed that the results obtained will contribute to the knowledge on discounts in luxury fashion products. The third contribution is related to the study's focus on the sport consumer segment. There are limited studies in the foreign literature on this segment, which is a relatively new consumer segment. It is thought that the results obtained in the study contribute to the knowledge on segmentation research.

Research results also point to important opportunities for practitioners. Competition-oriented consumers see getting big discounts as a race with other consumers and the retail system. They are proud of themselves when they win this race. Retailers and brand managers can design competitive messages in their communication messages for this group. They can use sales promotion events such as contests to mobilize competitively minded consumers. In addition to winning the discount race, sport consumers impress other consumers with their knowledge and expertise. Therefore, retailers and brand managers can develop tactics that will stimulate the potential of this group to become an opinion leader. Sport consumers are those who do not hesitate to make intense efforts to become experts in catching big discounts. With a holistic channel strategy, retailers can design customer experiences that sport consumers can experience in physical and virtual stores. Retailers and brand managers can offer special deals to this group in their loyalty programs.

Original Value

Although there are different studies on the antecedents that motivated Turkish consumers to luxury products, researchers have not focused enough on the goals of Turkish consumers to benefit from discount campaigns on luxury products. In addition, different sport shoppers with different discounting goals on luxury products have not been adequately examined. This study has the potential to have original value in terms of presenting a profile of consumers' discount goals on luxury products from the perspective of achievement goal theory.

Araştırmacı Katkısı: Tuğba KILIÇER (%100).

The Effect of Online Scenario Based Learning on English Writing Motivation and Self-Efficacy Beliefs of University Students ^{1 2}

Burcu KARAFİL ³ - Aytunga OĞUZ ⁴

Submitted by: 10.01.2024

Accepted by: 30.07.2024

Article Type: Research Article

Abstract

The aim of this research is to investigate the impact of online scenario-based English writing instruction on the motivation for English writing and self-efficacy beliefs among university students. The research, conducted as action research, involved a group of 14 students enrolled in the English preparatory program at a state university in the Marmara Region of Türkiye during the fall semester of the 2020-2021 academic year. Eight scenario activities were prepared as part of the online scenario-based English writing instruction. Action plans were developed to enhance students' writing motivation and self-efficacy beliefs. The implementation of the prepared action plans consisted of four cycles and eight weeks. To collect data, the "English Writing Motivation Scale" and the "English Paragraph Writing Self-Efficacy Scale" were used. Dependent groups t-test was applied to compare the mean scores on the same sample group, and Wilcoxon signed-rank test was used when the data did not exhibit a normal distribution. Quantitative analysis revealed a significant increase in students' intrinsic motivation to write in English following the online scenario-based English writing instruction. Additionally, it was observed that online scenario-based writing instruction enhanced students' self-efficacy beliefs in writing in English. These promising results suggest the incorporation of online scenario-based writing activities in English writing instruction.

Keywords: English Writing Skill, Online Learning, Scenario-Based Learning, Self-Efficacy Beliefs, Writing Motivation

Citation: Karafil, B. ve Oğuz, A. (2024). The effect of online scenario based learning on english writing motivation and self-efficacy beliefs of university students. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1009-1034.

¹ Research ethics permission for this study was obtained from Afyon Kocatepe University Scientific Research and Publication Board on 06.11.2020.

² This study is a part of the doctoral thesis titled "The Effect of Online Scenario Based Learning on English Writing Motivation and Self-Efficacy Beliefs of University Students, conducted by the first author under the supervision of the second author.

³ Yalova University, School of Foreign Languages, burcu.karafil@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7297-7871

⁴ Dumlupınar University, Faculty of Education, aytungaoğuz@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1815-6866

Çevrimiçi Uygulanan Senaryo Temelli Öğrenme Modelinin Üniversite Öğrencilerinin İngilizce Yazma Motivasyonuna ve Öz-yeterlik İnancına Etkisi

Burcu KARAFİL⁵ - Aytunga OĞUZ⁶

Başvuru Tarihi: 10.01.2024

Kabul Tarihi: 30.07.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, çevrimiçi senaryo temelli İngilizce yazma öğretiminin üniversite öğrencilerinin İngilizce yazmaya yönelik motivasyonlarına ve öz-yeterlik inançlarına etkisini araştırmaktır. Eylem araştırması olarak gerçekleştirilen araştırma, 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Türkiye'nin Marmara Bölgesi'ndeki bir devlet üniversitesinin İngilizce hazırlık programına kayıtlı 14 öğrenciden oluşan bir grubu kapsamaktadır. Araştırma kapsamında sekiz senaryo etkinliği hazırlanmıştır. Öğrencilerin İngilizce yazma öz-yeterlik inançlarını ve motivasyonlarını arttırmak amacıyla eylem planları hazırlanmıştır. Eylem planlarının uygulanması dört döngü ve sekiz haftadan oluşmuştur. Araştırma verileri "İngilizce Yazma Motivasyon Ölçeği" ve İngilizce Paragraf Yazma Öz-yeterlik İnancı Ölçeği" kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde verilerin normal dağılım gösterdiği durumlarda bağımlı gruplar t-testi kullanılırken, verilerin normal dağılım göstermediği durumlarda Wilcoxon işaretli sıra testi kullanılmıştır. Elde edilen nicel bulgulara göre, öğrencilerin İngilizce yazma konusundaki içsel motivasyonları artmıştır. Ayrıca, çevrimiçi senaryo temelli yazma eğitiminin öğrencilerin İngilizce yazma konusundaki öz-yeterlik inançlarını artırdığı görülmüştür. Bu sonuçlara dayanarak, çevrimiçi senaryo temelli yazma etkinliklerinin İngilizce yazma öğretimine dahil edilmesi gerektiği açıktır.

Anahtar Kelimeler: İngilizce Yazma Becerisi, Çevrimiçi Öğrenme, Senaryo Temelli Öğrenme, Öz Yeterlik İnancı, Yazma Motivasyonu

⁵ Yalova Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, burcu.karafil@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7297-7871

⁶ Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, aytungaoguz@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1815-6866

Introduction

Enhancement of writing proficiency in English is particularly significant in foreign language education when compared to other language skills. In the competitive global landscape, English writing skill not only contributes to enhancing students' academic achievements but also fosters greater social and emotional development, providing them with improved opportunities for employment after graduation (Moses and Mohamad, 2019, p. 3386). Furthermore, the development of writing skill in a foreign language enables university students to study abroad (Melikhova and Skorobogatova, 2020, p. 153), achieve greater academic success, and compose various academic texts such as articles, projects, scientific reports, class notes, and theses (Linuwih and Winardi, 2020, p. 283). As a result, university students with advanced English writing skill not only excel academically but also have the ability to stay updated on international developments, leverage international resources, and access better professional opportunities.

Despite the importance of English writing skill for university students, those at this level often struggle to express their thoughts accurately and effectively (Saravan, Palasimy, and Aziz, 2021, p. 262). Both undergraduate and graduate students encounter difficulties in writing English texts in academic genres (Al Mubarak, 2017, p. 178). General English courses at the university level also fall short in adequately developing students' writing skills. To enhance their English writing skill, students need to grasp not only the relevant rules but also how the language is applied in specific contexts and understand the relationships between texts and contexts (Nagao, 2018, p. 131). Applying a critical approach in this process is crucial; students should be expected to write in situations and contexts where they use analytical and evaluative skills instead of providing simple and straightforward explanations (Woodward-Kron, 2007, p. 254). Thus, encouraging students to actively use and interpret the target language is possible (Nunan, 1998, p. 103). Similarly, Çakır (2010, p. 166) emphasized the importance of considering the target audience in writing processes, stating that writing activities are often limited to the classroom environment. Therefore, for the development of English writing skill, it is not only essential to teach various rules and structures related to the writing process but also to present specific contexts and prompt students to write appropriately within those contexts, ultimately enhancing their writing skills.

The utilization of scenarios based on specific contexts during the learning process contributes to the enhancement of students' writing skill (Chapel and Victor, 1999, p. 100). Scenarios present learners with situations that involve problems and real-life circumstances, thereby improving their motivation and higher-order thinking skills (Smart, Hicks, and Melton, 2013, p. 74). Scenario-Based Learning (SBL), as an effective instructional model, incorporates various learning activities to enhance the skills of students with different abilities and levels. The SBL approach also aids in the development of various English skills, including reading, writing, listening, and speaking (Al-Attar, 2019, p. 24). In light of this information, the SBL approach could be effective in enhancing English writing skills. It is believed that this approach may address common issues such as low motivation and self-efficacy beliefs, which hinder the development of writing skills. Additionally, the study was conducted with the anticipation that in online scenario-based language learning (SBLL), university students could use the target language in a social context and within given situations. Motivated by the information presented in the literature, this study aims to increase English writing motivation and writing self-efficacy beliefs of university students studying at English preparatory class by using the scenarios in online English writing classes. Accordingly, the study was guided by the following research questions:

1. How does online scenario-based English writing instruction affect students' motivation to write in English?
2. How does online scenario-based English writing instruction affect students' English writing self-efficacy beliefs?

Literature Review

Writing in English as a Foreign Language (EFL) is a vital aspect of language proficiency and has garnered significant focus from scholars in the realm of second language (L2) education (Hwang et al., 2014, p. 361). The growing global importance of English has led to an increasing interest in the teaching and learning of English writing (Zhao, 2010, p. 4). The ability to write in English not only enables students to communicate with each other in different ways (Li and Storch, 2017, p. 2) but also to increase their academic success levels, and find better job opportunities after graduation (Moses and Mohamad, 2019, p. 3387). Moreover, students with advanced writing skills can produce various academic papers, including articles, projects, scientific reports, lecture notes, and thesis studies (Linuwih and Winardi, 2020, p. 284). In this case, university students with advanced English writing skills can not only be more successful academically but also stay updated on international developments, leverage international resources, and access better job opportunities.

Developing writing skills is often considered more challenging compared to other language skills (Ellis, 2003, p. 3). One reason for this is that the development of this skill tends to occur later than the development of other language skills (Kucer, 2005, p. 5). Additionally, writing is not merely the act of putting words on paper. In order for students to effectively enhance their English writing skills, it is imperative that they first cultivate proficiency in other essential language skills. One fundamental aspect involves mastering grammatically correct structures, which serve as the foundation for coherent writing. This entails not only understanding the grammatical rules but also adeptly transforming these structures into cohesive paragraphs or compositions. By honing these foundational language skills, students can significantly elevate their ability to express themselves fluently and persuasively in written English (Yulianti, 2014, p. 12). Additionally, the application of various rules such as spelling, punctuation, and the ability to use multiple cognitive, metacognitive, and linguistic skills in tandem, managing writing decisions and behaviors (self-regulation) (Bruning et al., 2013, p. 28); selecting and using words correctly to create meaningful sentences (Chenoweth and Hayes, 2001, p.83) are expected to be competent in writing. In addition, learners should be competent in generating a main idea, support their opinions, summarize their opinions on a specific topic, and establish good connections between sentences (Suastra and Menggo, 2020, p. 434). The organization of a writing product also include an arrangement with introduction, development, and conclusion sections (Javadi-Safa, 2018, p. 14). Therefore, students are expected to pay attention to elements such as coherence, accurate usage, and logical organization of thoughts while writing to produce effective compositions.

There is less information in the field literature about how the skill of English writing is acquired. Demirel (1999, p. 10) emphasizes that writing skills cannot be acquired through a mechanical process like other skills; instead, it can be learned through critical and creative thinking processes. Yulianti (2014, p. 4) proposes that writing is a learned behavior, and its development can be fostered through instructional processes. Kartawijaya (2018, p. 156) argues that learners cannot acquire this skill spontaneously and easily. Similarly, Myles (2002, p. 5) and Nyasimi (2015, p. 28) have highlighted that the acquisition of writing skills, particularly through activities and instructional processes within the school environment, is feasible. In this context, it is underscored that attaining proficiency in writing demands more concerted effort and knowledge compared to other skills.

There are various factors that influence individuals' English writing skills. Students' success in English writing is significantly influenced by two key affective factors: motivation and self-efficacy beliefs. In other words, motivation and self-efficacy beliefs affect students' good or bad performance in English writing and their ability to write effectively. In the process of acquiring the English writing skill, learners decide how to manage the writing process, how much effort they will put in, and which cognitive resources and strategies to use (Zimmerman and Reiserberg, 1997, p. 76; MacArthur and Graham, 2016, p. 26). These decisions to be made are greatly influenced by factors such as learners' interest in writing, their motivation to participate in the

writing process, their knowledge of the subject, their expectations of success, their beliefs about the reasons for success, and their tendency to approach new tasks (Graham, 2018, p. 260). Students who do not have the motivation to write cannot participate effectively in academic writing activities (Moses and Mohamad, 2019, p.3390). Additionally, they exhibit low self-control and self-determination abilities, high anxiety about writing, and low level of writing self-efficacy (Pajares, 1996, p. 165). To increase students' motivation towards writing, they should be provided with opportunities to relate to the social and cultural context (Lo and Hyland, 2007, p. 221). Strong interpersonal and social interactions should also be included in the creation of a learning environment in which students with high motivation levels take part (Gömleksiz, 2001, p. 220). Generally, when students attribute success to factors under their control, when their self-efficacy beliefs are high, when they are goal-oriented and internally motivated, their motivation to write also increases (Kyllonen et al., 2014, p. 14). In line with this information, it is seen that the motivation levels of the students are effective in the development of English writing skill. For this reason, giving students writing tasks that they can achieve in the learning environment, including writing activities that will attract their attention and relate to real life can contribute positively to the development of English writing skills.

In a similar vein, writing self-efficacy beliefs directly affect individuals' thinking and feeling styles, behaviors, self-confidence, perceptions of writing, and their decisions to avoid or fulfil a given task. When learners believe that they can do the writing task assigned to them, they will be more interested in fulfilling a writing task (Schunk and DiBenedetto, 2016, p.38); will complete writing tasks with a higher standard (Bandura, 1994, p. 73) and will demonstrate more persistence and resiliency when completing a writing task (Sabti et al., 2019, p. 6). In addition, self-efficacy belief in English writing directly affects students' setting individual goals in writing (Chea and Shumow, 2017, p. 170). As a result, it can be said that the factor that determines how well students write is their self-efficacy belief.

Extensive research suggests a strong correlation between writing performance and students' self-efficacy beliefs. Shell et al. (1989, p. 96) found a significant relationship between students' self-efficacy beliefs and their writing success. Similarly, Pajares and Johnson (1996, p. 166) argue that writing skill positively affects students' performance in the essay writing process. Pajares and Valiante (1999, p. 394) found that writing self-efficacy belief is an important predictor of writing performance. Zimmerman and Kitsantas (2007, p. 160) stated that in the writing process, it is necessary to make a writing plan, and to acquire self-regulation skills, which include the writing process and students' self-reflections on the writing product. In the study of Woodrow (2011, p. 510) conducted with college students, a substantial correlation between writing self-efficacy and performance was found. In short, students' performance in completing a certain writing assignment is strongly predicted by their self-efficacy belief. Zimmerman and Bandura (1994, p. 74) argue that university students should have writing self-efficacy beliefs to be more successful. In line with this information in the literature, it is seen that motivation and self-efficacy belief affect the development of English writing skills and increases the academic success of students. Therefore, it is crucial to strengthen students' motivation and self-efficacy beliefs in writing, to provide them with the required support in this respect, and to plan learning activities that give students a variety of opportunities in the process of improving their writing skill.

Scenarios in English writing classes help students improve their writing skill in various ways. In the traditional writing approach, students are given information, and they are asked to complete the writing activity within a certain time frame (for example, 30 or 60 minutes). On the other hand, if scenarios are used in English writing classes, students can be provided with an interactive resource so that they can write more effectively (Dehaan et al., 2012, p. 255). Additionally, problem-based scenarios can be used for students to produce more effective writing products (Schneider and Andre, 2005, p. 196). The use of scenarios in teaching English writing can

increase language acquisition opportunities by supporting students in creating frameworks (schemas) that help them organize their ideas and find words that they can use in their written assignments (Jackson, 1993, p. 111). In his study, Jackson (1993, p. 110) found that if the students were given an English writing activity after the scenario situation, they were able to use the newly acquired words and structures meaningfully, and they used pronoun structures more accurately.

Recently, scenario-based assessment approach has been used in the process of improving students' English writing skill by using scenarios. In advanced academic settings, students are expected to know how to use information from multiple sources and how to translate it into a coherent written text. Scenario-based assessment approach is also used to evaluate the writings according to a specific source. In this approach, students are presented with a scenario (or current context) along with the source materials. Students are then asked to read, summarize, critique, analyze the opinions in the sources, and finally, create an essay explaining their views using the evidence obtained from the sources. The scenario given to the students in this assessment design provides a realistic environment for improving students' reading, writing and critical thinking skills, increasing their motivation and class participation (Bennett, Denaë, and van Rijn, 2016, p. 85). By asking students lead-in questions about the scenario situation, it is aimed to help students understand the scenario content better and write effectively (Zhang et al., 2019, p. 76). In the development of English writing skill, scenarios can provide students with realistic contexts and enable them to write essays considering the purpose of writing and the target audience. In addition, with the scenario-based assessment approach, students can be given a series of tasks to complete, and their English writing skills can be improved by enabling them to write according to these tasks.

Developing technology, widespread use of the internet and online learning environments have enabled scenario-based learning to be implemented in digital and online learning environments as well as physically presenting them in the classroom environment (Mehall, 2021, p. 3). Scenario-based online learning provides students with high-quality, student-centered experiences where they can enhance their learning (Siddiqui, Khan, and Akhtar, 2008, p. 255). In such an environment, students can progress according to their individual learning speeds, especially with asynchronous learning. One reason for this is related to the use of more meaningful scenarios and more effective feedback, which improve students' thinking skills in online learning environments (Mehall, 2021, p. 4). In online SBL activities, effective feedback can be given to students to help them achieve the desired learning outcomes (Bardach et al., 2021, p. 7). Norton et al. (2012, p. 1085) stated that while scenario studies were initially presented to students as an instructional material based on texts, with the development of modern software technology, scenarios can be presented to students online, thus providing students with a more accessible and interesting learning experience. Tambunan, Dalimunte and Silitonga (2017, p. 30) concluded that online learning based on scenarios is effective in increasing students' motivation and interest in learning, improving the motivation of educators, and enabling students to learn better. In this case, online scenario-based learning is a way to make learning more effective for students. In this learning environment, students can actively participate in solving a real-life problem. In light of the information presented in the literature, implementation of SBL in an online environment removes time and space limitations. Students get the opportunity to apply their knowledge in new and realistic ways, which helps them understand better and increase their motivation. Online SBL can therefore be effective in enhancing English writing ability and eliminating common problems as low motivation and self-efficacy beliefs that prevent the development of writing ability.

Method

Research Model

This study was designed as action research. By using action research, it was aimed to solve the problems observed and identified in the teaching process, and to increase students' English writing motivation and writing self-efficacy beliefs by making interventions and directions in the process. Action research aims learners to learn and gain knowledge by making deliberate interventions to achieve some desired changes (Johnson, 2012, p. 1). In this study, online scenario-based English writing instruction was designed and implemented to increase students' English writing motivation and writing self-efficacy beliefs. In action research, teacher researchers can work alone as well as with other teachers and researchers (Köklü, 1993, p. 358). In this study, the researcher both designed and implemented the online SBL environment and assumed the role of researcher. Thus, individual action research type was used in the study.

Study Group

The research group consisted of 14 students who were enrolled in the same A2 level class of School of Foreign Languages of a state university located in Marmara Region, Türkiye, during the fall semester of the 2020–2021 academic year. In individual action research, the teacher usually focuses on a single class and a problem and situation in the class (Ferrance, 2000, p. 17). In this study, only one class was preferred to understand and solve the problem situation in depth. Convenient sampling method was employed in determining the study group. In convenient sampling, researchers select participants from individuals who are easy to reach, appropriate for research, and volunteers (Rahi, 2017, p. 3). In this study, the institution where the researcher worked was preferred while determining the practice school. University students in the study group were between the ages of 18 and 23. 8 of them were female and 6 were male.

Setting

In this study, two educational platforms were prepared while implementing the action plans. The first platform was Google Classroom. For this, a group was created in the institution where the researcher works, using corporate e-mail addresses. The researcher created a class called 5A2-Writing and shared the class code with the students. Students were enrolled in the created class using the class code. The Google Classroom platform was used to make announcements to students in the online learning environment, to send them weekly assignments, to upload their assignments, to evaluate their writing products and to give feedback. The writing assignments given to the students could be viewed on the system week by week. In addition, it was possible to track whether the students submitted their assignments, on what date and at what time. Due to these features, the platform provided great convenience. When necessary, students who delayed their writing assignments were identified from the system and a reminder e-mail was sent to them. A screenshot of a writing assignment sent to students is shown in Figure 1.

Covid-19
Burcu Karafil · Jan 25 (Edited Jan 26)
100 points

Your local newspaper runs a series of articles on the current issues every month. By doing so, it is aimed to raise the awareness of the people in the current issues and the problems in the society. As the COVID-19 problem evolved all around the world, there have been many changes that affected our lives dramatically. The manager of the newspaper wants to take the attention of the people on the significance of consequences of pandemic. For this purpose, the newspaper asks people to search this issue and write about the pandemic process. The best writings will be selected for the local newspaper and they will be awarded.

Write an opinion paragraph about the consequences of Covid-19. Present your view in a Writing. For this Task, you can make a list first. Making a list can help you get started. Think about the topic and then list any words, ideas, or examples that you can use in writing. You don't need to use all of them.

Class comments

Add class comment...

Figure 1. Google Classroom Platform Assignment Screenshot

As can be seen in Figure 1, the writing tasks given to the students and the explanations about the task are given in detail. When students upload their writing tasks to the system, the writings of the students are seen in detail and detailed feedback can be given to the students.

In the scenario-based English writing instruction process, the lessons were carried out synchronously through the Microsoft Teams platform. Researchers and students accessed the platform using their corporate e-mail addresses. On this platform, the researcher created a team called 5A2-Writing. The code of the created team was shared with the students, and the students joined the team using this code. In this way, all students were allowed to join the team. This platform allows students to share content with students, to write using the chat section, to share and manage the sharing by giving students the right to control, and to work in pairs with the created chat rooms (breaking rooms). This platform was also used for sending homework to students and sending homework by students. A sample screenshot of the teaching process is given in Figure 2.

Using less energy is important in green schools. Lights with motion sensors are a common feature. These "smart" lights remain off until someone enters a room. Conserving water is also important to green schools. Many building designs include rain water tanks that store water for landscaping and gardening. By reducing the amount of electricity and water used, green schools can lower their utility bills.

Green schools promote the three R: reduce, reuse, and recycle. They adopt programs to recycle paper, plastic, and aluminum. These efforts reduce the amount of materials that get sent to landfills. They also use recycled supplies, such as computer paper, paper towels, an toilet paper.

Task 3: Based on the information you gathered by making research and the text presented by the project manager, present your project in writing. In your writing describe the green school. Please state the benefits of the features of this school and indicate the relationship between green schools and learning. Remember that you should persuade the jury with your project. So, indicate the main points and support your ideas.

Figure 2. Screenshot of the Course Process

Procedure

In the study, an online scenario-based English writing instruction design was developed, and action plans were prepared. The implementation of the action plans consisted of four cycles and eight weeks. Each action plan included two scenario-based English writing activities. The process of synchronous and asynchronous implementation of online scenario-based English writing instruction in online learning environments started on 7th December 2020 and ended on 12th February 2021. The implementation process of the activity plans created within the scope of action plans is presented in Table 1.

Table 1
The Action Plans Implemented in the Action Research Process

Week	Action Plan	Scenario Activity		Application Date
1	-	Preliminary Studies	-	07.12.2020- 11.12.2020
2	1	A day of a famous singer	Including sub-stages	14.12.2020- 20.12.2020
3	1	Alex and His New Life	Including sub-stages	21.12.2020- 27.12.2020
4	2	Green Schools	Requiring prior research- Group Work	28.12.2020- 03.01.2021
5	2	Mark and His Coat	Requiring prior research- Group Work	04.01.2021- 10.01.2021
6	3	My Creative Meal	Being single staged	11.01. 2021-7.01.2021
7	3	Should Junk Food be Sold in School for Primary School Students	Being single staged	18.01.2021- 24.01.2021
8	4	Covid 19	Examining writing samples and discussing	25.01.2021- 31.01.2021
9	4	Writing an E-mail	Examining writing samples and discussing	01.02.2021- 07.02.2021
10	-		-	10.02.2021- 12.02.2021

In the study the action research process specified by Kemmis and McTaggart (2005, p. 563) and Ekiz (2006, p. 179) were taken into account. Accordingly, the action cycle including the processes of “Planning the Action Plans”, “Implementing the Action Plans”, “Making Observations/Evaluation of the Data”, “Evaluation of the Actions” and “Rearrangement of Action Plans” was followed. The researcher took an active role in the process. While applying the action plans, the researcher took detailed notes on the problems encountered, students’ attitudes and behaviors during the process, and kept journals after each lesson to discuss the problems she encountered. Thus, detailed observations were made about the effectiveness of the action plans and the interventions to be made. This process was applied in each action plan, data collection and analysis process.

Within the preliminary studies, the purpose and the scope of the research were thoroughly explained to the students before the action plans were put into effect. It was explained to the students how the implementation process would be carried out, which educational platforms would be used for which purposes and how. For this purpose, the necessary classes were created on the relevant educational platforms, the team codes were shared with the students, and each student's participation in the class was ensured. Additionally, the "English Writing Motivation Scale" and the "English Paragraph Writing Self-Efficacy Belief Scale" were applied to determine how their writing motivations and self-efficacy beliefs.

During the implementation process, a file was prepared and shared with the students regarding the content, paragraph types and learning outcomes to be discussed each week. In the application of the first action plan, it was seen that some students did not attend the classes, causing the scenario activity not to be completed within the planned time frame, leading to additional classes being organized. Additionally, it took more time than planned to complete the sub-stages. To overcome these problems, extra classes were conducted with students. Moreover, the students were reached through WhatsApp, one-to-one classes were conducted with them.

Within the scope of the second action plan, two scenario situations have been prepared. These scenarios are titled "Green Schools" and "Mark and His Coat." For these scenario activities, it was planned for students to engage in collaborative group work to acquire information and conduct research on the topic covered in the scenario activity. Nevertheless, during the implementation process, it was determined that conducting paired group work in the online learning environment would be challenging. The fact that students had not previously gathered in a classroom setting and had not established close relationships with each other hindered the effective implementation of paired group work. Taking into account the opinions of the consultation and validation committee members, it was decided to transform paired activities into individual work. Accordingly, changes were made to the fourth week writing activity within the scope of the second action plan, and paired activities were removed. During the implementation process of the second action plan in the fourth week, it was observed that students became more accustomed to the application process and the system used. Additionally, it was noted that students were more engaged in the application process, actively participating in lessons by asking questions related to the topic. However, some students continued to face challenges of non-participation in classes and not submitting their writing products to the system on time.

During the implementation of the third action plan, it was observed that the topic of "Should Junk-Food be Sold in Schools for Primary School Students?" affected students' writing process due to their lack of prior knowledge. Therefore, students were given time to conduct necessary research individually to address their lack of knowledge. Consequently, the deficiency in subject knowledge led to a change in the timing aspect. Additionally, some students expressed a preference for writing their essays asynchronously outside of class hours. However, students were able to complete the writing activity in a shorter period. It was noted that there were fewer errors in students' writings.

In the fourth action plan, a decrease in students' motivation was observed, and it was noted that students did not complete their writing tasks, posing a significant issue. The problem of some students not attending the class persisted, and some students also delayed uploading their essays to the system. Reminder messages were sent to students to encourage them to submit their writings. The issue of a lack of motivation in students was discussed with the validation and consultation committee members. The committee members expressed their opinion that writing activities conducted synchronously in the online learning environment should be done asynchronously. In line with this, it was decided to conduct the writing activity in the eight weeks asynchronously.

After the implementation of action plans, the “English Writing Motivation Scale” and the “English Paragraph Writing Self-Efficacy Belief Scale” were applied again, and it was tried to determine how their writing motivations and self-efficacy beliefs changed with the process.

Data Collection Tools

English writing motivation scale

In the study the “English Writing Motivation Scale” developed by Karafil (2021) was used to determine the students’ motivation level for writing in English. The scale consists of 31 items and three sub-dimensions namely Intrinsic Motivation, Extrinsic Motivation and Amotivaton. The Cronbach Alpha value for the first sub-dimension of the scale was .95, .94 for the second sub-dimension, .79 for the third sub-dimension. The scale was administered to the students before and after the application of the action plans to determine their motivation level.

English paragraph writing self-efficacy scale

To determine the students’ English writing self-efficacy belief levels, the “English Paragraph Writing Self-Efficacy Belief Scale” developed by Karafil and Oğuz (2022) was used. The developed scale was applied before the implementation of the action plans and after the implementation of the action plans. Thus, it was determined how online scenario-based English writing instruction affected their English writing self-efficacy beliefs. The scale consisted of two sub-dimension and 33 items. The sub-dimensions were labeled as “writing process and rules” and “self-regulation.” The Cronbach’s Alpha was found as .97, and .96 for the sub-dimensions, respectively. Moreover, Cronbach’s Alpha value for overall scale was determined to be .99.

Data Analysis

To determine the appropriate analysis method in comparing the pre- and post-application scores obtained by the students from the scales, it was investigated whether the obtained data displayed a normal distribution for the relevant variables. For this, Shapiro-Wilk Normality Test was conducted. The Shapiro-Wilk test was preferred because it gave more significant results in study groups with a sample size of 50 or less. The fact that the p value obtained in the Shapiro-Wilk tests has a value greater than .05 indicates that the data show normal distribution (Büyüköztürk, 2010, p.42). In the study, it was determined that while the scores in amotivation sub-dimension of the English writing motivation did not show normal distribution ($p < .05$), the scores obtained in the other sub-dimensions showed normal distribution ($p > .05$). In this case, dependent groups t-test was applied to compare the mean scores on the same sample group (Kalaycı, 2014, p. 99). Wilcoxon signed-rank test was used when the data did not exhibit a normal distribution. The quantitative data were analyzed using the IBM SPSS Statistics 18 package program and all the objectives of the research were tested at the .95 confidence level ($p < 0.05$). In the study, Cohen d and eta squared (η^2) values were used to determine the effect size of the differences between the means.

Ethical Statement

Research ethics permission for this study was obtained from Afyon Kocatepe University Scientific Research and Publication Board on 06.11.2020. Additionally, to conduct the research, application has been made to the School of Foreign Languages, and permission for implementation has been taken.

Findings

Findings on the effect of online scenario-based English writing instruction on students' motivation

As for the first sub-problem of the study, it was aimed to determine how online scenario-based English writing instruction affected students' motivation to write in English. For this, the scores of the students obtained from English writing motivation scale before and after the online scenario-based English writing instruction were examined. Then these scores were compared, and it was determined whether there was a significant difference between the scores. Table 2 presents the distribution of the scores obtained by the students from their responses to the English writing motivation scale items before and after the action plans were implemented.

Table 2
Descriptive Analysis of English Writing Motivation Scores Before the Implementation of Action Plans

Writing Process-Writing Rules				Self-regulation				Total			
$\bar{X}$ (Pre)	SD	$\bar{X}$ (Post)	SD	$\bar{X}$ (Pre)	SD	$\bar{X}$ (Post)	SD	$\bar{X}$ (Pre)	SD	$\bar{X}$ (Post)	SD
3.82	.55	4.19	.49	2.38	1.10	2.26	.66	1.50	.51	1.63	.84

It was found that the pre-test scores of the intrinsic motivation sub-dimension ($\bar{X} = 3.82$) of the scale were in the range of “suits me” and at good level; the extrinsic motivation sub-dimension scores ($\bar{X} = 2.38$) were found to be in the range of “does not suit me” and at moderate level, while the amotivation sub-dimension scores ($\bar{X} = 1.50$) were found to be in the range of “never suits me” and at low-level. However, after the implementation of the action plans, it was found that the scores of the intrinsic motivation sub-dimension ($\bar{X} = 4.19$) of the scale were in the range of “suits me” and at good level; the extrinsic motivation sub-dimension scores ($\bar{X} = 2.26$) were found to be in the range of “Does not suit me” and at moderate level, while the amotivation sub-dimension scores ($\bar{X} = 1.63$) were found to be in the range of “Does not suit me” and at low-level.

Paired samples t-test analysis was performed for intrinsic motivation and extrinsic motivation sub-dimensions to determine whether there were significant differences in students' English writing motivation scores before and after online scenario-based English writing instruction, and the findings are presented in Table 3.

Table 3
Comparison of Intrinsic and Extrinsic Motivation Sub-Dimension Scores

Sub-dimensions	Tests	N	$\bar{X}$	SD	SE	T test	η^2	<i>d</i>		
Intrinsic Motivation	Pre-test	14	3.82	.55	.14	df	<i>p</i>			
	Post-test	14	4.19	.49	.13	13	-5.61	.00	0.969	-1.49
Extrinsic Motivation	Pre-test	14	2.38	.66	.17		-.59	.56	0.026	-0.157
	Post-test	14	2.26	1.10	.29	13				

Significant differences were obtained ($p < .05$) between the scores of the students in the intrinsic motivation sub-dimension of the English Writing Motivation Scale before and after the online scenario-based English writing instruction. In terms of students' mean scores, it was found that the mean scores obtained after the implementation were higher, as a result, the significant difference between the scores was in favor of the post-application scores. However, there was no significant difference in terms of extrinsic motivation ($p > .05$).

To determine whether there was a significant difference between the scores obtained in the English Writing Motivation Scale Amotivation sub-dimension before and after online scenario-based English writing instruction, the Wilcoxon signed-rank test was used. The findings are presented in Table 4.

Table 4
Comparison of Amotivation Sub-Dimension Scores

Score	Ranks	N	M.R.	S.R.	z	p
Pre-test	Negative ranks	5	6.60	33.00		
Post-test	Positive ranks	9	8.00	72.00	-1.226	.220
	Equal	0				
	Total	14				

Table 4 demonstrates that there was no statistically significant difference in the mean ranks ($p > .05$).

Findings related to students' English writing self-efficacy beliefs

To investigate how online scenario-based English writing instruction affected students' English writing self-efficacy beliefs, the scores obtained by the students from the "English Paragraph Writing Self-Efficacy Scale" before and after the implementation of online scenario-based English writing instruction. Table 5 presents the distribution of the scores obtained by the students from their responses to the English writing self-efficacy belief scale items before and after the action plans were implemented.

Table 5
Descriptive Analysis of English Paragraph Writing Self-Efficacy Belief Scores Before the Implementation of Action Plans

Writing Process-Writing Rules				Self-regulation				Total			
$\bar{X}$ (Pre)	SD	$\bar{X}$ (Post)	SD	$\bar{X}$ (Pre)	SD	$\bar{X}$ (Post)	SD	$\bar{X}$ (Pre)	SD	$\bar{X}$ (Post)	SD
3.56	.52	3.83	.43	3.59	.35	3.84	.43	3.57	.40	3.84	.43

It was determined that the scores obtained from the sub-dimensions of the scale and the total mean score obtained from the scale were found to be in the "I agree" range and at good level. After the implementation of the action plans, the scores of the sub-dimensions of Writing Process-Writing Rules ($\bar{X} = 3.83$), Self-Regulation ($\bar{X} = 3.84$) and the total mean score ($\bar{X} = 3.84$) were in the range of "I Agree" and at good level.

In determining whether there were significant differences in the English Paragraph Writing Self-Efficacy Belief Scale scores before and after the application process, paired samples t-test analysis was used, and the findings are shown in Table 6.

Tablo 6
Comparison of English Paragraph Writing Self-Efficacy Belief Scores

Sub-dimensions	Tests	N	$\bar{X}$	SD	S.E.	T test	η^2	<i>d</i>		
Writing Process- Writing Rules	Pre-test	14	3.56	.52	.13	df				
	Post-test	14	3.83	.43	.11	13	-2.87	.01	0.387	-0.767
Self-regulation	Pre-test	14	3.59	.35	.09	13	-2.40	.03	0.307	0.641
	Post-test	14	3.84	.53	.14					
Total	Pre-test	14	3.57	.40	.10	13	-4.07	.00	0.560	-1.087
	Post-test	14	3.84	.43	.11					

It was obtained that there were differences in the arithmetic mean scores of the English Paragraph Writing Self-Efficacy Belief Scale sub-dimensions. There was an increase in the Writing Rules-Writing Process and Self-Regulation sub-dimensions of the scale and in the total mean scores after the application. As a result of the paired samples t-test analysis, it was determined that the difference between the pre- and post-application scores of the students in the sub-dimensions and the total mean score was significant ($p < .05$). When the mean scores of the students were examined, it was found that the mean scores obtained after the application process were higher, therefore, the significant differences between the scores were in favor of the scores obtained after application process. When the effect values obtained were examined, it was determined that online scenario-based English writing instruction had a moderate effect in terms of increasing students' self-efficacy beliefs about Writing Rules-Writing Process and Self-Regulation skills, and a strong effect in increasing their writing self-efficacy beliefs.

Results and Discussion

Within the scope of the first sub-problem, it was explored how online scenario based English writing instruction improved students' English writing motivation level. When the scores of the students before the implementation of the action plans were examined, it was seen that students had good level of intrinsic motivation for writing in English, low scores on the demotivation subscale, and a moderate level of external motivation. Intrinsic motivation refers to motivation that comes from the individual, while the source of external motivation is external factors (Ryan and Deci, 2000, p. 56). Therefore, these findings from the study suggest that, before the implementation process of the action plans, students are more interested in and motivated by internal factors such as enjoyment and interest in writing in English. The low scores on the demotivation subscale also indicate that students have a good level of motivation for writing. When reviewing the literature, studies related to students' levels of intrinsic and external motivation can be found. Yeşilyurt (2008, p. 135) found that students' levels of intrinsic motivation are higher than their levels of external motivation. Doğan (2009, p.1) and Ataman (2017, p.1) concluded that preparatory class students have a moderate level of motivation for learning a foreign language. Laeli (2019, p.4) determined in a thesis study that students have a moderate level of intrinsic and external motivation for writing in English. Kuluşaklı (2021, p. 165) also obtained the result that university students have a moderate level of motivation for writing in English. These findings indicate that students' motivation for writing can vary at different levels.

It was determined that there were significant differences between the scores of the students before and after the application process in the Intrinsic Motivation sub-dimension, and this difference was in favour of the scores obtained after the application process. In this case, it was found that online scenario-based English writing instruction increased students' intrinsic motivation to write in English. Therefore, it can be said that at the end of the online scenario-based English writing instruction, students were more interested in writing, they enjoyed the activities more, they were happy, they liked these activities and they found them interesting. Intrinsic motivation is a variable that enables language learners to be more successful in language learning (Nguyen, 2015, p. 54), and includes students to work harder to achieve a goal or to be successful in a given task, and to be more willing to learn (Vallerand and Bissonnette 1992, p. 660). Intrinsically motivated students strive to be successful because of the happiness and satisfaction they will experience after fulfilling a task (Ouahidi, 2020, p.685). As a result, it can be concluded that the students were motivated to write to develop their English writing skill and to be successful in activities that involved scenario-based English writing, and they were more willing to write in English. It can be interpreted that students understood the importance and value of writing skill with the scenario-based writing activities. One reason for this situation may be that when students realized that they could write more effectively during the process and that their writing skill improved with the practices, they were more motivated to write. In terms of writing motivation, the feedback students receive about their writing is also effective (Hidi and Boscolo, 2006, p. 145). In this study, the researcher gave detailed feedback to the students about their writings and allowed them to review their writings and see their mistakes and deficiencies. It can be argued that this situation enabled students to be more motivated by making more effort in writing. In addition, the fact that scenario activities require students to think may have been a source of motivation for them. Surastina and Dedi (2018, p. 15) also found that the most important factor affecting the academic writing motivation of students learning English as a foreign language was the enjoyment of writing activities. Graham et al. (2021, p. 1) found that 61% of students were motivated to write due to intrinsic factors (curiosity and willingness to participate). In this case, the results obtained in this study regarding intrinsic motivation show parallelism with various research findings in the literature. Various studies in the literature also highlight the relationship between motivation and writing skill (Bagherzadeh and Azizi, 2012, p. 2096; Cahyono and Rahayu, 2020, p. 162; Fazel and Ahmadi 2011, p. 742). In this case, it can be said that English learners, with better motivation for writing, can produce better writings, and their writing skills can improve. Therefore, to enhance students' writing skills, their writing motivation should be continuously developed in classes.

There are also studies in the literature stating that the scenario-based learning model increases student motivation. Lamine (2011, p. 1) concluded that the SBL model increased students' motivation. Karasu (2019, p. 3) found that SBL increased students' interest and curiosity about the English lesson. Students are put in settings that are really representative of real life through the use of scenarios, which also encourage participation in the learning process by allowing students to empathize with different characters and examine alternative points of view (Pernice, 2003, p. 145). In addition, it is seen that students are more interested in scenario-based learning activities and participate more in the lessons (Mio, Venture-Medina, and João, 2019, p. 896). The findings obtained in this study also reveal that online scenario-based writing activities can be used effectively to increase students' writing motivation. Motivation affects students to reach the targeted outputs in a course, to perform at a higher level, to have a high interest in the course and thus to have positive learning experiences. Motivation is also a crucial factor in the development of English writing skill. According to Yuanbing (2011, p. 235), the act of writing in a second language is greatly influenced by motivation, particularly intrinsic motivation. In the study of Mili (2020, p. 2), it was determined that most of the participants were motivated to learn English due to intrinsic factors, while 26% were motivated for finding a job and 17% were motivated to learn English for academic purposes. In this case, it can be said that intrinsic and extrinsic motivation sources are effective in terms of learning English and writing in English, learners can be motivated internally or externally in the learning process, depending on their individual needs and characteristics. These

findings indicate that student motivation plays a crucial role in determining how students participate in writing activities, what types of writing tasks they perform, and how much effort and attention they exert at various stages of the writing process. The results of this study suggest that motivational aspects should be taken into account, and writing should be incorporated into the teaching and learning process, especially in instructional activities, teaching processes, and in the relationship between writing teachers and students.

Another aim of the study was to determine how online scenario-based English writing instruction affected university students' English writing self-efficacy belief levels. For this purpose, first, students' English writing self-efficacy belief levels were determined before the online scenario-based English writing instruction. It was obtained that the students self-efficacy beliefs in writing process-writing rules, self-regulation sub-dimension and total mean score were at good level. In this case, it can be argued that students had a good level of self-confidence in fulfilling the processes such as using spelling rules correctly, reviewing their writing, finding, and correcting their mistakes, sending homework on time, and planning before writing. Various studies in the literature show that university students' writing self-efficacy beliefs are at different levels. Zhang and Guo (2012, p. 105), Sun and Wang (2020, p. 3) found that students' writing self-efficacy belief levels were moderate. Tsao (2021, p.578), on the other hand, found in his study that students' English writing self-efficacy belief levels were in the low-medium range. These differences may be due to the differences in students' interests, needs, or learning styles.

The self-efficacy belief scores of the students before and after the application process were compared and it was determined whether there were significant differences between the scores. A significant difference was found between the pre- and post-application scores of the students in favour of their post-application scores. In this case, it can be said that online scenario-based writing instruction increased students' self-efficacy beliefs in writing in English. One of the reasons for this may be that students did more writing activities during the implementation of the action plans, and thus they could write more easily. In addition, before the implementation of the action plans, the students did not have sufficient knowledge about the structures and rules required for paragraph writing, they had done fewer writing activities in accordance with the paragraph structure before; on the other hand, learning these structures and rules and applying them in their writing within the scope of the research may have made them believe in themselves more about writing.

Self-efficacy belief is an important variable that increases students' success, improves their social skills, and allows them to be less afraid of failure (Bandura, 1986, p. 4). The direct experiences of students are effective in the development of self-efficacy belief (Bandura, 1997, p. 5). In this study, the students did various scenario-based writing activities, and the researcher helped the students to see their mistakes by giving detailed feedback on their writings. Thus, the students interpreted the results of their writing activities. The fact that students realized that there were fewer mistakes in their writing during the process, that they learned various rules about paragraph writing and that they could apply them in their writing may have helped them experience a sense of success and increase their self-belief in writing. Another variable affecting self-efficacy belief is verbal persuasion. The researcher provided the necessary support to the students during the implementation of the action plans and helped them develop positive perceptions that they could write effective writings with positive and supportive words. This situation may have increased the students' writing self-efficacy beliefs.

Students' belief in what they can do when given a task and their self-confidence are important elements that determine what they can actually do. Accordingly, self-efficacy is an important concept that determines a student's success. Low self-efficacy also correlates with low confidence in one's own abilities. It is important for students to be confident in writing, which is a productive skill, to be successful and to write better writing products. Therefore, foreign language teachers should attach importance to developing students' self-efficacy beliefs. For this, students can be helped to set instructional goals. Smaller tasks can be given to students so that they can progress gradually.

Based on the findings of the study, some suggestions can be drawn. Firstly, the study revealed that online scenario-based instruction enhanced students' intrinsic motivation for writing in English. This suggests that incorporating engaging and scenario-driven activities can foster students' interest, enjoyment, and active participation in writing tasks. To build on this, educators could design writing activities that simulate real-life situations or scenarios, allowing students to connect more deeply with the content and find personal relevance in their writing tasks. Moreover, the significant improvement in students' self-efficacy beliefs after the instructional intervention underscores the importance of providing sufficient practice opportunities and constructive feedback. By offering detailed feedback and opportunities for revision, educators can empower students to identify and correct their writing mistakes independently, thereby enhancing their confidence in their writing abilities. Incorporating varied writing tasks that gradually increase in complexity and aligning instructional goals with students' individual learning needs can further enhance their writing self-efficacy. This personalized approach acknowledges the diverse motivations and skill levels among students, allowing for targeted support and encouragement where needed. Furthermore, by immersing students in meaningful scenarios that require critical thinking and problem-solving, educators can sustain students' interest and curiosity, thereby promoting deeper engagement and active participation in the learning process.

Conclusions, Limitations, and Implications

This study investigated how online scenario-based English writing instruction affected English writing motivation and self-efficacy beliefs of university students. The key findings are summarized as follows: First, it became clear that online scenario based English writing instruction increased students' intrinsic motivation for writing. Second, it was found that online scenario-based English writing instruction increased English writing self-efficacy beliefs of the students. Based on these promising results, it becomes clear that online scenario-based writing activities should be included in English writing teaching. Teachers are advised to use scenario-based English writing activities in their classes to increase their writing motivation and self-efficacy beliefs.

Despite promising findings of this study, it has some limitations. This study is limited to 14 students studying in the same class at A2 level in English. In the future studies, different study groups, university students from different regions, and with more comprehensive study groups, can be included and the results can be compared. This study examined the effect of online scenario based English writing activities within 8-week research. Future research is suggested with a longer the data collection process. This study is limited to the online learning-teaching environment. Similar studies can be carried out in face-to-face learning environments. Notwithstanding these limitations, this study has contributed to advancing current understanding about the role of using scenarios in L2 writing.

References

- Al-Attar, R. H. (2019). *The effectiveness of using scenario-based learning strategy in developing EFL eleventh graders' speaking and prospective thinking skills*. (Unpublished PhD Thesis), The Islamic University of Gaza Faculty of Education, Gaza.
- Al Mubarak, A. A. (2017). An investigation of academic writing problem level faced by undergraduate students at Al Imam Al Mahdi University-Sudan, English review: *Journal of English Education*, 5(2), 175-188. Retrieved from <https://journal.uniku.ac.id/index.php/ERJEE/article/view/533>

- Ataman, O. (2017). *Üniversite hazırlık sınıfı öğrencilerinin ingilizce öğrenmeye yönelik motivasyon düzeyleri ve tutumları ile hazırlık sınıfı başarı puanları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Bagherzadeh, H. and Azizi, Z. (2012). Learners' beliefs about English language learning: Examining the impact of English proficiency level on the motivation of students among non-English major EFL students. *Theory and Practice in Language Studies*, 2(10), 2096-2102. <https://doi.org/10.4304/tpsl.2.10.2096-2102>
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: a social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1994). Self-Efficacy. V. S. Ramachaudran (Ed), In *Encyclopedia of human behavior* (pp. 71-78), New York: Academic Press.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Bardach, L., Klassen, R. M., Durksen, T. L., Rushby, J. V., Bostwick, K. C. and Sheridan, L. (2021). The power of feedback and reflection: Testing an online scenario-based learning intervention for student teachers. *Computers & Education*, 169, 104194. [Lhttps://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104194](https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104194)
- Bennett, R. E., Deane, P. and W. van Rijn, P. (2016). From cognitive-domain theory to assessment practice. *Educational Psychologist*, 51(1), 82-107. <https://doi.org/10.1080/00461520.2016.1141683>
- Brown, H. D. (2000). *Principles of language learning and teaching*. (4th ed.). New York: Addison Wesley Longman.
- Bruning, R., Dempsey, M., Kauffman, D. F., McKim, C. and Zumbunn, S. (2013). Examining dimensions of self-efficacy for writing. *Journal of Educational Psychology*, 105(1), 25-38. <https://doi.org/10.1037/a0029692>
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Data analysis handbook for social sciences*. Ankara: Pegem Academy.
- Cahyono, B. Y. and Rahayu, T. (2020). EFL students' motivation in writing, writing proficiency, and gender. *TEFLIN Journal*, 31(2), 162-180. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/f069/c871eb149c44c1d31aa6efdd8af123812bdd.pdf>
- Chapel, W. B. and Victor, D. A. (1999). Using scenarios and vignettes in cross-cultural business communication instruction. *Business Communication Quarterly*, 62(4), 99-103. <https://doi.org/10.1177/108056999906200415>
- Chea, S. and Shumow, L. (2017). The relationships among writing self-efficacy, writing goal orientation, and writing achievement. *Asian-Focused ELT Research and Practice: Voices from the Far Edge*, 12(1), 169-192. https://doi.org/10.5746/LEiA/14/V5/I2/A07/Chea_Shumow
- Chenoweth, N. A. and Hayes, J. R. (2001). Fluency in writing: Generating text in L1 and L2. *Written Communication*, 18(1), 80-98. <https://doi.org/10.1177/0741088301018001004>
- Çakır, İ. (2010). Yazma becerisinin kazanılması yabancı dil öğretiminde neden zordur? *Erciyes University Journal of Social Sciences Institute*, 28(1), 165-176. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/219533>
- Deci, E. and Ryan, R. (1985). The general causality orientations scale: Self determination in personality. *Journal of Research in Personality*, 19, 109-134. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(85\)90023-6](https://doi.org/10.1016/0092-6566(85)90023-6)

- Dehaan, J., Johnson, N. H., Yoshimura, N. and Kondo, T. (2012). Wiki and digital video use in strategic interaction-based experiential EFL learning. *Calico Journal*, 29(2), 249-268. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/calicojournal.29.2.249>
- Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim okullarında yabancı dil öğretimi*. İstanbul: M.E.B.
- Doğan, Ö. (2009). *İngilizce hazırlık okuyan öğrencilerin motivasyon düzeyleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ellis, R. (2003). *Task-Based language learning and teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Ekiz, D. (2006). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş. nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojileri*. Ankara: Anı Publishing.
- Fazel, I. and Ahmadi, A. (2011). On the relationship between writing proficiency and instrumental/integrative motivation among Iranian IELTS candidates. *Theory and Practice in Language Studies*, 1(7), 747-757. doi:10.4304/tpls.1.7.747-757
- Ferrance, E. (2020). *Action research*. Northeast and Islands Regional Educational Laboratory at Brown University, Providence. Retrieved from [https://www.dsoergel.com/575/week02/UBLIS575DS-02.2\\$1-BrownUnivActionResearch.pdf](https://www.dsoergel.com/575/week02/UBLIS575DS-02.2$1-BrownUnivActionResearch.pdf)
- Graham, S. (2018). A revised writer(s)-within-community model of writing. *Educational Psychologist*, 53(4), 258-279. <https://doi.org/10.1080/00461520.2018.1481406>
- Graham, S., Camping, A., Harris, K. R., Aitken, A. A., Wilson, J. M., Wdowin, J. and Ng, C. (2021). Writing and writing motivation of students identified as English language learners. *International Journal of TESOL Studies*, 3(1), 1-14. <https://doi.org/10.46451/ijts.2021.01.01>
- Gravetter, J. F. and Forzano, L. B. (2012). *Research methods for the behavioral sciences* (4th ed.). USA: Linda Schreiber-Ganste.
- Gömleksiz, M. N. (2001). The effects of age and motivation factors on second language acquisition. *Firat University Journal of Social Science*, 11(2), 217-224. Retrieved from <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=8bba948ec5d80925f7ab59e5abb5e3d74a1f424f>
- Harmer, J. (2007). *The practice of English language teaching*. Harlow: Pearson Longman.
- Hidi, S. and Boscolo, P. (2006). Motivation and writing (chapter 10). C. Macarthur, S. Graham, J. Fitzgerald (Eds.). In *Handbook of writing research* (pp. 144-157). New York: Guilford.
- Hwang, W. Y., Chen, H. S., Shadiev, R., Huang, R. Y. M. and Chen, C. Y. (2014). Improving English as a foreign language writing in elementary schools using mobile devices in familiar situational contexts. *Computer Assisted Language Learning*, 27(5), 359-378. <https://doi.org/10.1080/09588221.2012.733711>
- İnal, S. (2006). İngilizce yazılı anlatım dersinin sorunları üzerine bir inceleme. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 2(2), 180-203. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/104668>
- Jackson, R. (1993). Using strategic interaction in the teaching of writing. James A, (Ed.). In *strategic interaction and language acquisition: Theory, practice, and research* (pp. 109-115). Washington: Georgetown University Press.

- Javadi-Safa, A. (2018). A brief overview of key issues in second language writing teaching and research. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 6(2), 12-25. Retrieved from <https://journals.aiac.org.au/index.php/IJELS/article/view/4404/3444>
- Johnson, A. P. (2012). *A short guide to action research* (4th ed.). New Jersey: Pearson Education.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS applied multivariate statistical techniques*, Ankara: Asil Publications.
- Kartawijaya, S. (2018). Improving students' writing skill in writing paragraph through an outline technique. *Curricula: Journal of Teaching and Learning*, 3(3), 152-158. <http://doi.org/10.22216/jcc.2018.v3i3.3429>
- Karafil, B. (2022). *Çevrimiçi uygulanan senaryo temelli öğrenme modelinin üniversite öğrencilerinin ingilizce yazma becerisine, yazma motivasyonuna ve öz yeterlik inancına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Karafil, B. and Oğuz, A. (2022). Development of English paragraph writing self-efficacy belief scale. *International Journal of Progressive Education*, 18(3), 105-120. doi:10.29329/ijpe.2022.439.8
- Karasu, A. (2019). *The effect of scenario-based learning-teaching approach on 7th grade students' attitudes towards English lesson and their views and concerns about learning English* (Unpublished master thesis). Balıkesir University, Balıkesir.
- Kemmis, S. and McTaggart, R. (2005). Participatory action research. N. Denzin, Y. Lincoln, (Eds.), In *Handbook of qualitative research* (pp.559-603), London: Sage.
- Köklü, N. (1993). Action research. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 26(2), 357-365. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000478
- Kucer, S. M. (2005). *Dimensions of literacy- A conceptual for teaching reading and writing in school settings* (2nd ed.). New York: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Kuluşaklı, E. (2021). An investigation into Turkish EFL learners' academic writing motivation. *Eurasian Journal of Educational Research*, 93, 165-178. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1299637.pdf>
- Kyllonen, P. C., Lipnevich, A. A., Burrus, J. and Roberts, R. D. (2014). Personality, motivation, and college readiness: a prospectus for assessment and development. *ETS Research Report Series*, 2014(1), 1-48. <https://doi.org/10.1002/ets2.12004>
- Laeli, A. N. (2019). *Students' intrinsic and extrinsic motivation in learning english writing at senior high school*. (Unpublished Final Project). English Department, Universitt of Negeri Semarang.
- Lamine, B. (2011). *The role of scenario-based instruction in enhancing students of business English motivation* (Unpublished Master Thesis). Mentouri University of Constantine, Algeria.
- Li, M. and Storch, N. (2017). Second language writing in the age of CMC: Affordances, multimodality, and collaboration. *Journal of Second Language Writing*, 36, 1-5. <https://doi.org/10.1016/j.jslw.2017.05.012>
- Linuwih, E.R. and Winardi, Y. K. (2020). Improving students' writing skill using a mobile learning application. *Jurnal Basis*, 7(2), 281-290. <https://doi.org/10.33884/basisupb.v7i2.2433>
- Lo, J. and Hyland, F. (2007). Enhancing students' engagement and motivation in writing: the case of primary students in Hong Kong. *Journal of Second Language Writing*, 16(4), 219-237. <https://doi.org/10.1016/j.jslw.2007.06.002>

- MacArthur, C. A. and Graham, S. (2016). Writing research from a cognitive perspective. C. A. MacArthur, A. Graham, J. Fitzgerald, (Eds), In *Handbook of writing research* (pp.24-40), New York: The Guilford Press.
- Mehall, S. (2021). Comparing in-class scenario-based learning to scenario-based e-learning through an interactive, self-paced case study. *Journal of Education for Business*, 97(5), 305-311. <https://doi.org/10.1080/08832323.2021.1943294>
- Melikhova, I. and Skorobogatova, A. (2020). Foreign language writing in the context of modern language education in non-linguistic majors. *International Journal of Instruction*, 13(2), 151-164. <https://doi.org/10.29333/iji.2020.13211a>
- McCarthy, P., Meier, S. and Rinderer, R. (1985). Self-efficacy and writing: A different view of self-evaluation. *College Composition and Communication*, 36(4), 465-471. <https://doi.org/10.2307/357865>
- Mili, A. (2020). The role of learners' motivation in english language learning at the tertiary level in Bangladesh. 1–24. <https://doi.org/10.31235/osf.io/27e9m>
- Moses, R. N. and Mohamad, M. (2019). Challenges faced by students and teachers on writing skills in ESL contexts: A literature review. *Creative Education*, 10(13), 3385-3391. <https://doi.org/10.4236/ce.2019.1013260>
- Myles, J. (2002). Second language writing and research: the writing process and error analysis in student texts. *Teaching English as a Second or Foreign Language (TESL-EJ)*, 6(2), 1-20. Retrieved from: <http://tesl-ej.org/wordpress/issues/volume6/ej22/ej22a1/?wsc>
- Nagao, A. (2018). A genre-based approach to writing instruction in EFL classroom contexts. *English Language Teaching*, 11(5), 130-147. doi: 10.5539/elt.v11n5p130
- Nguyen, H. C. (2019). Motivation in learning English language: a case study at Vietnam national university, Hanoi. *European Journal of Educational Sciences*, 6(1), 49-65. doi:10.19044/ejes.v6no1a4.
- Noels, K. A., Pelletier, L. G., Clément, R. and Vallerand, R. J. (2000). Why are you learning a second language? Motivational orientations and self-determination theory. *Language Learning*, 50(1), 57-85. <https://doi.org/10.1111/0023-8333.00111>
- Noels, K. A. (2001). Learning Spanish as a second language: learners' orientations and perceptions of their teachers' communication style. *Language Learning*, 51(1), 107-144. <https://doi.org/10.1111/0023-8333.00149>
- Norton, G., Taylor, M., Stewart, T., Blackburn, G., Jinks, A., Razdar, B., ... and Marastoni, E. (2012). Designing, developing and implementing a software tool for scenario based learning. *Australasian Journal of Educational Technology*, 28(7), 1083-1102. <https://doi.org/10.14742/ajet.790>
- Nunan, D. (1998). Teaching grammar in context. *ELT Journal*, 52(2), 101-109. <https://doi.org/10.1093/elt/52.2.101>
- Nyasimi, N. A. B. (2015). *Challenges students face in learning essay writing skills in English language in secondary schools in Manga district* (Unpublished PhD Thesis). Kenyatta University, Kenya.
- Ouahidi, M. (2020). On the relationship between writing motivation, academic achievement, and gender in tertiary education. *International Journal of English Literature and Social Sciences*, 5(3), 685-692. Retrived from: https://ijels.com/upload_document/issue_files/20IJELS-105202027-Onthe.pdf

- Pajares, F. (1996). Self-efficacy beliefs in academic settings. *Review of Educational Research*, 66(4), 543-578. <https://doi.org/10.3102/00346543066004543>
- Pajares, F. and Johnson, M. J. (1996). Self-efficacy beliefs and the writing performance of entering high school students. *Psychology in the Schools*, 33(2), 163-175. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6807\(199604\)33:2<163::AID-PITS10>3.0.CO;2-C](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6807(199604)33:2<163::AID-PITS10>3.0.CO;2-C)
- Pajares, F. and Valiante, G. (1999). Grade level and gender differences in the writing self-beliefs of middle school students. *Contemporary Educational Psychology*, 24(4), 390-405. <https://doi.org/10.1006/ceps.1998.0995>
- Pajares, F. (2003). Self-efficacy beliefs, motivation, and achievement in writing: a review of the literature. *Reading & Writing Quarterly*, 19(2), 139-158. <https://doi.org/10.1080/10573560308222>
- Pernice, R. (2003). Writing-in-role: Helping students explore emotional dimensions. E. Errington, (Ed.). In *Developing scenario-based learning: Practical insights for tertiary educators* (pp. 145-153). Palmerston North, New Zealand: Dunmore Press.
- Rahi, S. (2017). Research design and methods: A systematic review of research paradigms, sampling issues and instruments development. *International Journal of Economics & Management Sciences*, 6(2), 1-5. doi: 10.4172/2162-6359.1000403
- Ryan, R. M. and Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54-67. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020>
- Sabti, A. A., Md Rashid, S., Nimehchisalem, V. and Darmi, R. (2019). The impact of writing anxiety, writing achievement motivation, and writing self-efficacy on writing performance: A correlational study of Iraqi tertiary EFL learners. *SAGE Open*, 9(4), 1-13. <https://doi.org/10.1177/2158244019894289>
- Saravanan, A., Palanisamy, L., & Aziz, A. A. (2021). Systematic review: challenges in teaching writing skills for upper secondary in ESL classrooms and suggestions to overcome them. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)*, 6(4), 262-275. <https://doi.org/10.47405/mjssh.v6i4.749>
- Schneider, B. and Andre, J. A. (2005). University preparation for workplace writing: an exploratory study of the perceptions of students in three disciplines. *The Journal of Business Communication* 42(2), 195-218. <https://doi.org/10.1177/0021943605274749>
- Schunk, D. H. and DiBenedetto, M. K. (2016). Self-efficacy theory in education. K. R. Wentzel, D. B. Mielei (Eds.). In *Handbook of motivation at school* (pp. 34-55). Routledge.
- Shaikholeslami, R. and Khayer, M. (2006). Intrinsic motivation, extrinsic motivation, and learning English as a foreign language. *Psychological Reports*, 99(3), 813-818. <https://doi.org/10.2466/PR0.99.3.813-818>
- Shell, D. F., Murphy, C. C. and Bruning, R. H. (1989). Self-efficacy and outcome expectancy mechanisms in reading and writing achievement. *Journal of Educational Psychology*, 81(1), 91-100. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.81.1.91>
- Siddiqui, A., Khan, M. and Akhtar, S. (2008). Supply chain simulator: a scenario-based educational tool to enhance student learning. *Computers & Education*, 51(1), 252-261. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2007.05.008>
- Smart, K. L., Hicks, N. and Melton, J. (2013). Using problem-based scenarios to teach writing. *Business Communication Quarterly*, 76(1), 72-81. <https://doi.org/10.1177/1080569912466256>

- Suastra, I. and Menggo, S. (2020). Empowering students' writing skill through performance assessment. *International Journal of Language Education*, 4(3), 432-441. <https://doi.org/10.26858/ijole.v4i3.15060>
- Sun, T. and Wang, C. (2020). College students' writing self-efficacy and writing self-regulated learning strategies in learning English as a foreign language. *System*, 90, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.system.2020.102221>
- Surastinai and Dedi, F. S. O. (2018). Examining academic writing motivation of prospective Indonesian language teachers using exploratory factor analysis. *International Journal of Instruction*, 11(2), 15-24. <https://doi.org/10.12973/iji.2018.1122a>
- Tambunan, H., Dalimunte, A. and Silitonga, M. (2017). Scenario based e-learning in electrical engineering education. *International Education Studies*, 10(3), 26-34. doi:10.5539/ies.v10n3p26
- Tsao, J. J. (2021). Effects of EFL learners' L2 writing self-efficacy on engagement with written corrective feedback. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 30(6), 575-584. <https://doi.org/10.1007/s40299-021-00591-9>
- Woodward-Kron, R. (2007). Negotiating meanings and scaffolding learning: writing support for non-english speaking background postgraduate students. *Higher Education Research & Development*, 26(3), 253-268. <https://doi.org/10.1080/07294360701494286>
- Woodrow, L. (2011). College English writing affect: self-efficacy and anxiety. *System*, 39, 510-522. <https://doi.org/10.1016/j.system.2011.10.017>
- Vallerand, R. J. and Bissonnette, R. (1992). Intrinsic, extrinsic, and amotivational styles as predictors of behavior: a prospective study. *Journal of Personality*, 60, 599-620. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00922.x>
- Mio, C., Ventura-Medina, E. and João, E. (2019). Scenario-based eLearning to promote active learning in large cohorts: Students' perspective. *Computer Applications in Engineering Education*, 27(4), 894-909. <https://doi.org/10.1002/cae.22123>
- Yeşilyurt, S. (2008). Motivational patterns and achievement in EFL writing courses: an investigation from self-determination theory perspective. *Journal of Kazım Karabekir Faculty of Education (KKEFD)*, 18, 135-154. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/31392>
- Yuan-bing, D. (2011). How to motivate students in second language writing. *Sino-US English Teaching*, 8(4), 235-240. Retrieved from <https://anyflip.com/przb/dcdi/basic>
- Yulianti, N. (2014). *Improving the writing skills through diary writing of the tenth grade students of SMAN 1 Ngemplak*. (Unpublished PhD Thesis). Yogyakarta State University., Yogyakarta.
- Zhang, Y. and Guo, H. (2012). A study of English writing and domain-specific motivation and self-efficacy of Chinese EFL learners. *Journal of Pan-Pacific Association of Applied Linguistics*, 16(2), 101-121. Retrieved from <http://web.a.ebscohost.com>
- Zhang, M., van Rijn, P. W., Deane, P. and Bennett, R. E. (2019). Scenario-based assessments in writing: an experimental study. *Educational Assessment*, 24(2), 73-90. <https://doi.org/10.1080/10627197.2018.1557515>
- Zhao, H. (2010). Investigating learners' use and understanding of peer and teacher feedback on writing: A comparative study in a Chinese English writing classroom. *Assessing Writing*, 15(1), 3-17. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2010.01.002>

- Zimmerman, B. J. and Bandura, A. (1994). Impact of self-regulatory influences on writing course attainment. *American Educational Research Journal*, 31(4), 845-862. <https://doi.org/10.3102/0002831203100484>
- Zimmerman, B. J. and Risemberg, R. (1997). Becoming a self-regulated writer: a social cognitive perspective. *Contemporary Educational Psychology*, 22(1), 73-101. <https://doi.org/10.1006/ceps.1997.0919>
- Zimmerman, B. and Kitsantas, A. (2007). Reliability and validity of self-efficacy for learning form (self) scores of college students. *Journal of Psychology*, 215(3), 157-163. <https://doi.org/10.1027/0044-3409.215.3.15>

Genişletilmiş Özet

Amaç

Bu araştırmanın amacı İngilizce dersinde çevrimiçi senaryo temelli İngilizce yazma öğretiminin üniversite öğrencilerinin İngilizce yazma motivasyonuna ve yazma öz yeterlik inancına etkisinin belirlenmesidir.

Tasarım ve Yöntem

Çevrimiçi senaryo temelli İngilizce yazma öğretiminin üniversite öğrencilerinin İngilizce yazma becerisini, yazma motivasyonunu ve yazma özyeterlik inancını nasıl geliştirdiğinin araştırıldığı bu çalışmada eylem araştırması kullanılmıştır. Eylem araştırması, istenen bazı değişiklikleri elde etmek için kasıtlı müdahaleler yaparak öğrenenlerin öğrenmesini ve bilgi kazanmasını amaçlayan bir araştırmadır (Johnson, 2012, s. 1). Yapılan bu çalışmada da öğrencilerin İngilizce yazma becerisini, yazma motivasyonunu ve yazma özyeterlik inancını geliştirmek için çevrimiçi senaryo temelli İngilizce yazma öğretimi tasarlanmış ve uygulanmıştır. Araştırmacının hem çevrimiçi STÖ ortamını tasarlayıp uygulamayı yürütmesi hem de araştırmacı rolünü üstlenmesinden dolayı eylem araştırması türlerinden bireysel öğretmen araştırması kullanılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılının güz döneminde Türkiye’de bir Marmara Bölgesi’nde yer alan bir devlet üniversitesinin Yabancı Diller Yüksekokulu İngilizce hazırlık programında A2 seviyesinde aynı sınıfta öğrenim gören 14 öğrenci oluşturmuştur. Eylem araştırması türlerinden bireysel öğretmen araştırmasında öğretmen genellikle tek bir sınıf üzerinde ve sınıftaki bir probleme ve duruma odaklanmaktadır (Ferrance, 2000, s. 17). Bu çalışmada da problem durumunun derinlemesine anlaşılması ve çözümlenebilmesi için tek bir sınıf mevcudu tercih edilmiştir.

Öğrencilerin İngilizce yazma özyeterlik inançlarını ve motivasyonlarını arttırmak amacıyla eylem planları hazırlanmıştır. Eylem planlarının uygulanması dört döngü ve sekiz haftadan oluşmuştur. Araştırma verileri “İngilizce Yazma Motivasyon Ölçeği” ve İngilizce Paragraf Yazma Öz-yeterlik İnancı Ölçeği” kullanılarak elde edilmiştir. Veri toplama araçları eylem planlarının uygulanmasından önce öntest olarak ve eylem planları uygulandıktan sonra sontest olarak uygulanmıştır.

Öğrencilerin ilgili ölçeklerden elde ettikleri uygulama öncesi ve sonrası puanların karşılaştırılmasında uygun analiz yönteminin belirlenebilmesi için elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bunun için “Shapiro-Wilk Normallik Testi” yapılmıştır. Shapiro-Wilk testi, örneklem sayısının 50 ve daha az olduğu çalışma gruplarında daha anlamlı sonuçlar vermesinden dolayı tercih edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde verilerin normal dağılım gösterdiği durumlarda bağımlı gruplar t-testi kullanılırken,

verilerin normal dağılım göstermediği durumlarda Wilcoxon işaretli sıra testi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen nicel veriler IBM SPSS İstatistik 18 paket programı kullanılarak çözümlenmiş ve araştırmanın tüm amaçları .95 güven düzeyinde ($p < 0.05$) test edilmiştir.

Bulgular

Öğrencilerin çevrimiçi senaryo temelli İngilizce yazma öğretimi süreci öncesinde ve sonrasında elde ettikleri İngilizce yazma motivasyonu puanları karşılaştırılmış olup, İçsel Motivasyon alt boyutunda anlamlı farklar olduğu ve bu farkın uygulama süreci sonrası puanları lehine olduğu saptanmıştır. Bu durumda, çevrimiçi senaryo temelli İngilizce yazma öğretiminin öğrencilerin İngilizce yazmaya yönelik içsel motivasyonlarını arttırdığı görülmüştür. Dolayısıyla, çevrimiçi senaryo temelli İngilizce yazma öğretimi öncesine kıyasla çevrimiçi senaryo temelli İngilizce yazma öğretimi sonunda öğrencilerin yazma konusunda daha ilgili oldukları, etkinliklerden daha çok keyif aldıkları, mutlu oldukları, bu etkinlikleri sevdiğikleri ve ilgi çekici buldukları için yazmaya karşı motive oldukları söylenebilir. Alanyazında senaryo temelli öğrenme modelinin öğrenci motivasyonunu arttırdığını belirten çalışmalar da yer almaktadır. Lamine (2011, s. 1) STÖ modelinin öğrencilerin motivasyonlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Karasu (2019) STÖ'nün öğrencilerin İngilizce dersine yönelik ilgi ve meraklarını arttırdığını saptamıştır. Senaryolar, öğrencilerin gerçek hayatı taklit eden otantik durumlara yerleştirilmelerine, senaryolardaki çeşitli bireylerle empati kurmalarına, verilen konu(lar) hakkında birden fazla bakış açısını dikkate almalarına ve öğrenme sürecine katılmaya motive olmalarına yardımcı olmaktadır (Pernice, 2003, s. 145). Ayrıca, senaryo temelli öğrenme aktivitelerinde öğrencilerin daha fazla ilgili oldukları ve derslere daha çok katıldıkları görülmektedir (Mio, Venture-Medina, João, 2019, s. 896). Bu çalışmada elde edilen bulgular da çevrimiçi senaryo temelli yazma etkinliklerinin öğrencilerin yazma motivasyonlarını arttırmada etkili olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Öğrencilerin uygulama süreci öncesi ve sonrası İngilizce paragraf yazma özyeterlik inancı puanları karşılaştırılmış olup puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığı tespit edilmiştir. Ölçeğin Yazma Kuralları-Yazma Süreci ve Öz Düzenleme alt boyutlarında ve toplam ortalama puanlarda uygulama sonrasında bir artış gözlemlenmiştir. Öğrencilerin ortalama puanları incelendiğinde, uygulama sürecinden sonra elde edilen ortalama puanların daha yüksek olduğu ve bu nedenle puanlar arasındaki anlamlı farkların uygulama sonrasında elde edilen puanlar lehine olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, senaryolara dayalı İngilizce yazma etkinlikleri ile birlikte öğrencilerin İngilizce yazma özyeterlik inançlarının arttığı saptanmıştır. Bu durumda uygulama sonrasında öğrenciler verilen yazma ödevlerini yerine getirme; yazım kurallarını ve noktalama işaretlerini doğru kullanabilme; paragraf yapısını oluşturan konu cümlesi, destekleyici cümleler ve sonuç cümlesi yazabilme gibi süreçler açısından kendilerine daha çok güvenmekte ve bu konularda başarılı olacaklarını düşünmektedir. Ayrıca, öğrencilerin yazılarını planlama, gözden geçirme, düzenleme, düzeltme gibi süreçlerde de kendilerine olan inançları artmıştır.

Sınırlılıklar

Bu çalışma; 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz döneminde bir devlet üniversitesinin Yabancı Diller Yüksekokulu'nda İngilizce A2 seviyesinde aynı sınıfta öğrenim gören 14 öğrenci ile sınırlıdır. Veri toplama süreci bakımından on haftalık süreyle sınırlıdır. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı İngilizce öğretim programında yer alan becerilerden yazma becerisi ile sınırlıdır. 2020-2021 eğitim öğretim yılı güz dönemi A2 kur seviyesi ile sınırlıdır. Araştırma ayrıca çevrimiçi öğrenme-öğretme ortamı ile sınırlıdır.

Öneriler

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin İngilizce yazma motivasyonunu ve yazma öz yeterlik inancını geliştirmede çevrimiçi senaryo temelli İngilizce yazma öğretiminin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, İngilizce yazma öğretiminde çevrimiçi senaryo temelli yazma etkinliklerine yer vermenin önemini vurgulamaktadır. Alanyazında STÖ modelinin İngilizce öğretimi bağlamında kullanımıyla ilgili çalışmalar sınırlıdır, bu nedenle bu modelin diğer dil becerileri üzerindeki etkililiğini inceleyen daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Gelecekteki çalışmalarda öz-düzenleme, dil öğretim stratejileri gibi farklı değişkenler de ele alınabilir. Bu çalışma, üniversite düzeyinde A2 seviyesindeki İngilizce yazma dersi kapsamında yürütülmüştür; benzer çalışmalar A1, B1 ve B2 seviyelerinde de yürütülebilir. Ayrıca, bu çalışma çevrimiçi öğrenme ortamında gerçekleştirilmiştir, ancak benzer çalışmalar yüz yüze öğrenme ortamlarında da uygulanabilir.

Özgün Değer

Öğrencilerin İngilizce yazma becerisinin gelişmesinde belirli bir bağlama dayalı senaryoların kullanılması, onların gerçekçi durumlara uygun olarak daha etkili yazılar yazabilmelerine olanak sağlayabilir. Bu çalışmada da İngilizce yazma derslerinde öğrenciler senaryo temelli yazma etkinlikleri gerçekleştirirken belirli bir bağlam içinde çeşitli ikilemlerle, çelişkilerle, zorluklarla yüzleştirilerek onların çok yönlü düşünebilmelerine, böylece düşünme becerilerinin geliştirilmesine, verilen farklı durumlara uygun yazılar yazarak İngilizce yazma becerilerinin gelişmesine katkı sağlanacağı düşünülmüştür.

Senaryo temelli yazma etkinliklerinin, geleneksel sınıf ortamı yerine çevrimiçi öğrenme ortamlarında gerçekleştirilmesi de öğrenciler için daha ilgi çekici ve etkili bir öğrenme fırsatı sunarak onların motivasyonunu ve derse katılımını arttırabilir. Ayrıca, çevrimiçi senaryo temelli öğrenme ortamında öğrencilerin zaman ve mekân kısıtlamaları olmaksızın içeriğe ulaşabilmelerine, bireysel hızlarına göre ilerleyebilmelerine, eşzamanlı ve eşzamansız etkinlikler yolu ile daha ilgi çekici ve etkili bir öğrenme yaşantısı geçirerek İngilizce yazma becerilerinin gelişmesine katkı sağlanacağı öngörülmektedir.

Yurt içi alan yazında yer alan çalışmalar incelendiğinde çevrimiçi STÖ modelinin, İngilizce yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik olarak kullanıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu anlamda çalışmada çevrimiçi STÖ modelinin İngilizce yazma öğretiminde kullanılması İngilizce yazma becerisinin geliştirilmesi sürecinde alanyazındaki bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlayabilir.

Araştırmacı Katkısı: Burcu KARAFİL (%60), Aytunga OĞUZ (%40).

Kadın Yaşam Doymu: Erdemli Davranışların Katkısı^{1 2}

Mustafa AYDIN³ - Aşina GÜLERARSLAN ÖZDENGÜL⁴

Başvuru Tarihi: 05.05.2024

Kabul Tarihi: 30.07.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Yaşam doyumunda cinsiyetler arasında farklılıklar olmakla birlikte, çalışma, dünya nüfusunun ve ülkelerin neredeyse yarısını oluşturan kadınların genel yaşam doyumlarına odaklanmaktadır. Ortalama yaşam doymu yüksek bir topluma sahip olmak için, kadınların da genel yaşam memnuniyetine odaklanarak, yüksek yaşam doyumuna götüren anlamlı yolları bulmaya ihtiyaç vardır. Çalışmanın ana katkısı, kadınlar arasındaki genel yaşam memnuniyetine umut vaat eden bir arabulucu olarak gördüğümüz, gönüllülük ve hayırseverlik davranışlarının olumlu etkilerini incelemektir. Sosyal dengenin sağlanmasına uzanan kadın eli, toplumsal bağların güçlenmesine aracılık edeceği gibi, ülkesi ve insani değerler için bir şeyler yapmanın verdiği haz ile genel yaşam doyumunu da olumlu yönde etkileyeceğini, bu çalışmada öngörülmektedir. En küçük sosyal ağ olan aile kurumunda kadının, toplum yanlısı erdemli bir aktör olma gayreti, tüm ailede gönüllülük potansiyelini ortaya çıkartacağı düşünülmektedir. Prosocial davranış ve yaşam doymu arasında pozitif bir ilişki olup olmadığının araştırıldığı çalışmanın bulguları göstermektedir ki, gönüllü kadınların gelirleri, yaşam doyumlarını etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak gönüllü kadınların gelirlerinin, gönüllü motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Toplum yanlısı erdemli davranışların kadınlarca başlatılması ve sürdürülmesini anlamaya, sürdürülebilir gönüllülüğün arkasındaki motivasyonel güçleri ortaya çıkarmaya ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Yaşam Doymu, Cinsiyet, İyi Olma Hali, Gönüllülük

Atf: Aydın, M. ve Gülerarслан Özdeğül, A. (2024). Kadın yaşam doymu: Erdemli davranışların katkısı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1035-1050.

¹ Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu'nun 02.10.2023 tarihli 2023/22 toplantı kararı gereğince, bilimsel araştırma ve yayın etiği açısından uygun bulunmuştur.

² Bu çalışma 03.10.2023-06.10.2023 tarihleri arasında Taşkent-Özbekistan "İpek Yolu ve Ötesi Kongre Serisi" (SIRCON 2023) "Bir Yol Bir Kuşak: Göç, Turizm ve Ekonomi Politik" kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

³ Selçuk Üniversitesi, Akören Ali Rıza Ercan Meslek Yüksek Okulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, mustafa.aydin@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0693-319X

⁴ Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Reklam Araştırmaları Anabilim Dalı, asina.gulerarслан@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6981-2195

Female Life Satisfaction: The Contribution of Virtuous Behavior

Mustafa AYDIN⁵ - Aşina GÜLERARSLAN ÖZDENGÜL⁶

Submitted by: 05.05.2024

Accepted by: 30.07.2024

Article Type: Research Article

Abstract

Although there are differences between genders in life satisfaction, our study focuses on the general life satisfaction of women, who constitute almost half of the world's population and countries: In order to have a society with high average life satisfaction, there is a need to find meaningful ways that lead to high life satisfaction by focusing on the general life satisfaction of women. The main contribution of the study is to examine the positive effects of volunteering and philanthropic behaviors, which we see as a promising mediator of overall life satisfaction among women. This study predicts that the female hand reaching out to ensure social balance will not only mediate the strengthening of social ties, but also will positively affect general life satisfaction with the pleasure of doing something for one's country and human values: It is thought that the woman's effort to be a virtuous pro-social actor in the family institution, which is the smallest social network, will reveal the volunteer potential in the entire family. The findings of the study in which we investigated whether there is a positive relationship between prosocial behavior and life satisfaction how that the income of volunteer women is a factor affecting their life satisfaction. However, it appears that the income of volunteer women does not have a significant effect on their volunteer motivation. There is a need to understand the initiation and maintenance of prosocial virtuous behaviors by women and to reveal the motivational forces behind sustainable volunteering.

Keywords: Female, Life Satisfaction, Gender, Well-being, Volunteering

⁵ Selcuk University, Akören Ali Rıza Ercan Vocational Scholl, Department of Marketing and Advertising, mustafa.aydin@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0693-319X

⁶ Selcuk University, Faculty of Communication, Department of Advertising, asina.gulerarslan@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6981-2195

Giriş

Dünyanın dört bir yanında yaşanan doğal afetler, benzeri görülmemiş küresel salgınlar ve ekonomik dalgalanmalar sosyal refahı her ne kadar olumsuz etkilese de tüm bu olumsuzluklar, son yıllarda prososyal davranışların dünya çapında artmasına, hayırseverlik dalgasının yükselmesine, toplum yanlısı, erdemli davranışların görünür hale gelmesine de kapı aralamıştır (Cafonline, 2022). Kadim kültürümüzde var olan vakıf kültürünün topluma mayaladığı iyi olma halinin örneklerine günümüzde de rastlanmaktadır. Valiliklerin, kaymakamlıkların ve belediyelerin koordinasyonunda oluşturulan vefa sosyal destek gruplarının, yaşlı, hasta, engelli, kronik rahatsızlığı bulunan vatandaşların koronavirüs tedbirlerinde yaşadıkları kısıtlılıkları hafifletmek adına her türlü ihtiyaçlarını temin ettikleri bilinmektedir. Aynı şekilde 6 Şubat 2023'te ülkemizde yaşanan eşi benzeri görülmemiş depremde, sivil toplum kuruluşlarının gönüllülerinin afetzedelere yardım amacıyla gösterdikleri gayret ve çabalar iyilik mayasının sağlamlığına işaret etmektedir.

Sivil derneklerde yer almak, aynı zamanda, dünyayı iyileştirmek, kendini gerçekleştirmek, topluma katkıda bulunmak, sosyal sermaye sağlamak ve sosyal fayda sağlamak gibi çeşitli davranışlar, bireysel düzeyde daha fazla kişisel mutluluğa ve doyuma yol açmaktadır. Sivil topluma aktif katılım fikrinin, daha yüksek yaşam doyumuna ve daha fazla memnuniyete yol açtığına ilişkin pozitif tespitlerin varlığı, sivil toplum kuruluşlarının doğal olarak insani faaliyetlerin merkezindeki konumlarını pekiştirmektedir. Bu aynı zamanda iyi bir topluma hizmet noktasında sivil toplum kuruluşlarının daha fazla gönüllüye ulaşmalarına, daha görünür olmalarına ve hedeflerine daha kolay ulaşmalarına da katkı sağlamaktadır.

Gönüllülük, başkalarına yardım etme, bağışta bulunma, kan verme, yabancılara destekleyici bir sosyal çevre sunma gibi toplum yanlısı eylemlerin, erdemli aktörlerin genel yaşam doyumuna ve mutluluğuna pozitif bir katkı yaptığına ilişkin kanıtlar bulunmaktadır. Sürdürülebilir erdemli davranışların varlığı ve düzenli gönüllülük davranışlarının yaygınlaşması, yaşam süreleri boyunca daha yüksek yaşam doyumuna sahip bireylerin oluşmasında kilit rol oynamaktadır. Yardım etmenin doğasında var olan başkalarının refahına anlam verme çabası, önemsemeyi, korumayı, bağışta bulunmayı, paylaşmayı, başka hayatlara anlam katmayı içermektedir. Gönüllülerde bu motivasyonları, hayırseverliğin toplumda değer verilen ve olumlu görülen bir faaliyet olması, insani kaygılarla ilgili var olan değerleri ifade etmek için fırsatlar sunması, yeni şeyler öğrenmeye katkısı, sosyalleşme olanakları, yeni arkadaşlık ve dostluk bağları geliştirmesi, yaşamda aktif olma ve üretken olabilmenin getirdiği yeterlilik duygusu, hayatın zorlukları ile baş edebilmesinde yarattığı farkındalık gibi olumlu etkiler sağlamaktadır. Erdemli davranışın önemli bir tezahürü olan gönüllülüğün sağladığı yaşamda anlam ve amaç duygusu, bireylerde kendilerini yararlı hissetmeleri ve neticesinde yüksek yaşam doyumunu bildirmelerini sağlamaktadır. Sosyal fayda sağlayan fedâkar davranışların sadece faydalananın değil, faydacının da mutluluğuna ve yaşamı anlamlı kılma çabasına motivasyonel katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Gönüllüleri, sorumlu ve mecbur olmadan, maddi gelir beklentisine girmeden, bir köy okulunu boyamak, aşevinde yemek dağıtmak, ihtiyaç sahibi öğrencilere ders vermek, yaşlıları hastaneye götürmek, kimsesizlerin hijyenik bakımını yapmak, sokak hayvanlarını korumak, doğal yaşam ve çevrenin korunmasında yer almak, spor müsabakalarında gönüllü tercümanlık yapmak gibi yardımsever davranışlara yönlendiren motivasyonel nedenler araştırılmaktadır. Her inançta, her toplumda, her yaşta, milyonlarca yıldır insani yardımseverliğin tezahürü olan gönüllülüğün kesintisiz ve sürdürülebilir bir şekilde neden devam ettiği merak edilmektedir. Uzun süreli bir adanmışlığı ifade eden gönüllülüğe yönlendiren, gönüllülüğü başlatan ve devam ettiren süreçlerin anlaşılmasının sivil toplum kuruluşlarının verimliliğine pozitif katkı yapacağı düşünülmektedir.

Gönüllülük literatürü genel olarak motivasyon ve memnuniyet konularına odaklanmaktadır. Doğası gereği gönüllülük, maddi kazanç veya sosyal zorunluluğun ötesine geçen dürtülerle beslenmektedir. Gönüllü olma kararı kadar gönüllülüğe devam etme kararı da önemlidir. Yardımseverlik ve fedakârlık duygularıyla alınan gönüllü olma düşüncesi, içsel ödüller ve algılanan keyifle devam kararına dönüşmektedir (Galindo-Kuhn ve Guzley, 2001, s. 48).

Literatür, toplumun üretken bir üyesi olmanın, kendini yararlı hissetmenin, boş zamanlarında başkalarına verimli ve cömert olmanın verdiği pozitif ruh sağlığının, gönüllülerin, gönüllü olmayanlara kıyasla daha fazla mutluluk bildirdiklerini belgelemektedir. İnsanların mutluluğa ve yaşam doyumlarını arttırmaya odaklandığı gibi, yaşamı anlamlı kılan çabasında, erdemli bireylerin oluşturduğu, sosyal sermayeye sahip, hayırsever, gönüllü kuruluşlar olan sivil toplum kuruluşları da toplumun refah standartlarının yükselmesine ve yaşam memnuniyetine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Sivil toplumun bir parçası olmanın bireysel olarak daha iyi bir yaşam kalitesine yol açtığı için prososyal davranış biçimlerinin yaygınlaşmasına öncülük edecek destekleyici kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut çalışmada genel olarak sivil toplum kuruluşlarında gönüllü kadınların yaşam doyumu ve gönüllülük motivasyonuna, özel olarak kadınları gönüllü olmaya neyin motive ettiğine ve onların yaşam doyumlarına gönüllülüğün katkısını daha iyi anlamaya odaklanılmaktadır.

Gönüllülük Motivasyonu

Gönüllülük, ihtiyacı olduğunu hissettiğimiz kişilere fayda sağlamak amacıyla zamanın ve enerjinin özgürce ve adanmışlıkla verildiği bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Wilson, 2000, s. 215). Bir başka tanımda, gönüllülük, bir yükümlülük duygusu taşımadan, bilinçli bir şekilde aktif katılım göstererek, zamana yayılmış süreler boyunca, özgür irade ile ödül ve ceza beklentisi olmadan topluma fayda sağlayan davranışları kapsamaktadır (Snyder ve Omoto, 2008, s. 3). Gönüllülüğün ana itici güçlerinden biri, insanların topluma duyduğu aidiyet hissi ve sahip olunan sosyal ağların gücüdür. Yaşadığı toplum için kaygılanan bireyler gönüllü olma konusunda diğer bireylere göre daha motive olmaktadır. Bu anlamda gönüllülük güveni tesis eden önemli bir sosyal sermaye oluşturmaktadır (Omoto ve Snyder, 2002, s. 860). Sivil toplum kuruluşları arzuladıkları gayelere ulaşmak için gönüllülere bağımlı oldukları bilinmektedir. Sivil toplumun gelişimi için gönüllüleri elde tutmak kuruluşların devamlılığı için hayati önemde olmaktadır. Organizasyonun kusursuz bir şekilde yürütülmesini kolaylaştırmak için özverili ve kararlı bir şekilde varlık gösteren gönüllüler, memnuniyet ve motivasyon kaynakları ile beslenmektedir.

Gönüllülük ile fedakârlık yan yana kullanılan önemli iki kelime olsa da, kişinin başkalarını mutlu etmeye çalışırken, aynı zamanda psikolojik bir ödül (toplum tarafından onaylanma, övülme vb), içsel bir mutluluk sağlama ve egosal tatmin eğiliminde olduğu da gönüllülük motivasyonlarında karşımıza çıkmaktadır. Gönüllülük eyleminin kişisel imaja olumlu bir katkı sağladığı düşünüldüğünde, farklı nedenselliklerle gönüllülük performansının görülebildiğine yönelik kanıtlar bulunmaktadır (Smith, 1981, s. 23). Başkalarının ihtiyaçlarıyla hemhal olma sürecinde gönüllülerin şefkat eğilimlerini motive eden ve hayırsever bir sorumluluk bilinci yaratan duyguların, aynı zamanda gönüllülerde arkadaşlık, sosyal çevre, özgüven, psikolojik olarak onarılma hali gibi pozitif etkileri olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır (Cloke, vd., 2007, s. 1099).

Gönüllülük, hem toplumsal hem de toplumlararası bağları arttıran, sosyal ağları ören, sosyal temas kanalıyla beslenen bir faaliyettir. Yaşamı anlamlandırma çabası içerisinde uzun soluklu bir yolculuktur. Gönüllülüğün, iş birliği, empati, birliktelik yaratma konusunda yarattığı sinerji gelecekte, özgüven, beceri, toplumsal sorumluluk, çevre duyarlılığı gibi kazanımlara yol açmaktadır. Gönüllülük deneyimlerinin sadece gelecekte elde edilecek stratejik bir kazanımın ötesinde, iletişim yeteneklerine, zorluklarla mücadele azmine ve yetişkinliğe hazırlanmaya dönük uzun vadeli etkileri olacağı söylenmektedir (Holdsworth, 2010, s. 434). Bir kişinin hayatında yolunda gitmeyen durumlar söz konusu olduğunda, gönüllülüğün, gönüllü için koruyucu

bir kalkan görevi görme ve diğer yaşam alanlarındaki memnuniyetsizlik nedeniyle oluşan refah kaybını önleme potansiyeline sahip olduğu söylenmektedir. Gönüllüğün sağladığı koruyuculuk halinin, refah artışına, sağlıkta iyileşmeye, sosyal hayata pozitif katkılarına, boş zaman verimliliğine olumlu etkisine dair kanıtlar bulunmaktadır (Binder, 2015, s. 884).

Gönüllü motivasyon literatüründeki veriler, gönüllülerin farklılaşan gayelerle motive olduklarını göstermektedir. Gönüllülük bir gaye ve yol haritası çizilerek planlanan faaliyetleri de kapsamaktadır. İşlevselci teorilerin uygulama alanı gönüllülüğe de uyarlanarak genişlemektedir. İşlevselci teorilerin temel bakışını, her bir bireyin farklı güdülenmelerin ve psikolojik işlevlerin etkisiyle, birbirine benzer yaklaşımlar ve eylemler sergileyebileceği düşüncesi oluşturmaktadır. Gönüllülüğe işlevsel yaklaşım, aynı gönüllülük eyleminin, gönüllülerde farklı gönüllülük motivasyonlarının dinamizmi ile açığa çıktığını öne sürmektedir. Bireylerin toplumsal ve kişisel hedeflerini gerçekleştirme gayelerinin, yardımseverlik eylemine götüren motivasyonun kapsayıcısı olabileceği söylenmektedir (Clary vd.,1998, s. 1517). Gönüllüler, gönüllülük misyonuna çeşitli anlamlar yüklemekte ve yardım eylemlerini farklı değişkenlerin etkisiyle yönetmektedirler. Boling (2006), gönüllülüğün, “değerler, anlayış, sosyal, kariyer, koruyucu ve geliştirmeyi içeren” işlevlerinden bahsetmektedir. İnançlardan kaynaklı değer işlevi, inandığı, değer verdiği şeyler uğruna gönüllülüğe motivasyonu içermektedir. Anlama işlevi, beceri geliştirme, yetkinliklerini artırma gayesiyle gönüllülüğe motive olmayı kapsamaktadır. Sosyal işlev, arkadaş ve akran ağı oluşturmak, kabul görmek, önemsenmek, yeni kişiler tanımak için yapılan gönüllü olma motivasyonudur. Sosyal çevrenin yönlendirmesi ve hissedilen baskı nedeniyle de gönüllülüğe motive olunmaktadır. Eğitim hayatımızın sonunda başlayacağımız mesleğin gerekliliklerine uyum sağlamak, kariyer hedefimize odaklanmak maksadıyla da gönüllü motivasyonu ön plana çıkmaktadır. Koruyucu işlev, olumlu algı yaratmak, kişisel imajı güçlendirmek ve yönetmek maksadıyla oluşturulan gönüllü olma motivasyonuna örnektir (Boling, 2006, s. 5). Sivil toplum kuruluşlarının en önemli kaynağı olan gönüllülerin, zaman ve enerjilerini ayırarak, hangi motivasyonlarla gönüllülük etkinliklerine katılıp katılmama niyeti gösterdiklerini anlamak için yapılan çalışmalar, işlevsel tutumlara hitap eden reklam mesajlarına maruz kalan bireylerin gönüllü olma konusunda daha ikna olduklarını öne sürmektedir. İşlevsel yaklaşımın iddialarını teyit eden bulgulara göre, en önemli motivasyonel işlevler ile en önemsiz motivasyonel işlevler karşılaştırıldığı çalışmada, kişisel motivasyonları ile eşleşen mesajlar alan katılımcıların duygusal açıdan olumlu niyet ve eğilimlerle gönüllü faaliyetlere katılacaklarını öne sürmektedir (Clary vd., 1994, s. 1143).

Yaşam Doymu

Yaşam doymu, algılanan yaşam kalitesinin belirgin göstergelerindedir. Yüksek yaşam memnuniyeti, refahın ve yaşam kalitesinin merkezi olarak kabul edilmektedir. Yaşam doymu, kişinin, hem psikolojik hem de çevresel faktörler anlamında bir bütün olarak yaşama olumlu bakması olarak tanımlanmaktadır. Yaşam doymu ile kastedilen memnuniyet, yaşamdan genel anlamda memnuniyeti ifade etmek için kullanılmaktadır (Diener vd., 1985, s. 71, Veenhoven, 1996). İyi oluş halinin yansıması olan yaşam doymu düzeylerinin istikrarlı ve sürdürülebilir şekilde artırılması için teorik ve pratik çalışmalar yapılmaktadır. Yaşam doymunu arttıracak çevresel faktörler ile iç psikolojik faktörlerin tespiti, zihinsel süreçlerin anlaşılması, tatmin edici yaşam deneyimlerinin yaratılmasına ve yaşam kalitesinde iyileştirmeler yapılmasına katkı sağlayacaktır. Mutluluk ve öznel iyi oluş deneyimlerini araştıran çalışmalarda, iyi bir zihinsel ve psikolojik dayanıklılık ile sosyal girişkenliğin, pozitif duygulara ve yaşam doyumuna eşlik edeceğine dair kanıtlar bulunmaktadır (Pavot ve Diener, 2008, s. 141).

Gönüllülerin daha yüksek mutluluk skorları bildirdikleri dikkate alındığında, destekleyici bir toplumda yaşamının olumlu etkileri, daha yüksek toplumsal bağları ve daha yüksek yaşam doyumuna sahip bir toplumu beraberinde getirecektir.

Kadın Yaşam Doymu Literatürüne Bakış

Zweig'in (2015), Gallup'un 73 ülkede yapmış olduğu anketi inceleyerek ulaştığı bulgular, kadınların yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen erkeklerden daha mutlu oldukları ya da erkeklerle benzer mutluluk oranlarına sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Boşanmalarına, dul kalmalarına, dezavantajlı yaşam koşullarına, eğitim ve gelir konusunda geri kalmalarına rağmen yaşam memnuniyeti açısından erkeklere göre daha iyi verilere ulaşılmaktadır. Kanıtlar, kadınların erkeklerden daha az mutlu olduğu hiçbir ülke olmadığını göstermektedir.

Çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında karşılaştırma yapan araştırmacılar, çalışan kadınların yaşam memnuniyetinin, çalışmayan kadınlara göre daha yüksek olduğunu açıklamaktadır. Bulgular, çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında olumlu refah düzeyleri açısından anlamlı bir fark olduğuna işaret etmektedir. (Anithalakshmi ve Bindhu, 2022; Arshad vd., 2015; Başlevent ve Kirmanoğlu, 2017). Güney Kore'de kadın ve erkeklerin yaşam memnuniyeti üzerinde ücretin etkisinin araştırıldığı çalışmada, her iki grupta da ücret düzeyinin yaşam memnuniyetine pozitif katkı sağladığı tespit edilmiştir. Ücret düzeyinin olumlu etkisinin çalışan kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olduğu gösterilmektedir (Choi ve Lim, 2020, s. 70).

Yavuz vd., (2023), kadın akademisyenlerin yaşam doyumunu inceledikleri çalışmada, mesleki gelişime daha fazla zaman ayırabilmenin yaşam doyumuna pozitif katkı sağladığı ve aile içindeki görev yüklerinin artmasıyla yaşam doyumunun negatif yönde etkilendiğini ifade etmektedir. Khurshid vd., (2023), Hindistan'da çalışan kadınların iş-yaşam dengesinin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmanın bulguları, aile bütünlüğü, aile desteği ve aile etkileşiminin iş yaşam dengesine pozitif katkı sağladığını, bunun da yaşam doyumuna güçlü bir şekilde aracılık ettiği yansıtılmaktadır.

Muzamil Jan ve Tasia Masood (2008), Hindistan'ın Jammu ve Keşmir kentinden hem kırsal hem de kentsel bölgelerinde yaşayan 120 kadının kişisel, ailevi, sosyal ve mesleki yaşamlarındaki yaşam doyumunun çeşitli yönlerinin incelendiği çalışmada, okuma-yazma bilmeyen ve okuryazar olan kadınlar arasında yaşam memnuniyeti ortalama bulunurken; eğitilmiş kadınlarda ise yaşam doyumunun yüksek olduğu gösterilmektedir.

Mohsen ve Veljko (2020), GallupWorld anketinden 166 ülke 1.801.417 katılımcıdan oluşan bir örnek alarak, küresel boyutta ve demografik gruplar arasında yaşam memnuniyetindeki cinsiyet farklılıklarını incelemeyi amaçladıkları çalışmada, yaşam memnuniyetindeki cinsiyet farklılıklarının anlamlı ancak küçük olduğu ortaya çıkarılmaktadır. Kadınların, tüm gelir, eğitim ve istihdam gruplarında erkeklerden daha yüksek düzeyde yaşam memnuniyeti bildirmektedir.

Davis vd., (2020), 112 erkek ve 336 kadın yetişkinden oluşan bir örneklem grubunda beden memnuniyetsizliğinin ve beden takdirinin yaşam tatmini üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışma, bedene duyulan beğenin kadın ve erkeklerde yaşam doyumunun önemli bir yordayıcısı olduğu çıkarımında bulunmaktadır. Çalışma, bireyleri vücut takdiri konusunda cesaretlendirmenin, refahı iyileştirmek, yaşam memnuniyetini arttırmak ve başarı düzeyini yükseltmek için umut verici olabileceğini öngörmektedir.

Min-Ah Lee (2019), gönüllülük ve mutluluk arasındaki ilişkiyi amaçlara göre farklılaşan boyutları ile incelediği çalışmasında, sosyal açıdan savunmasız bireylere yardım eden gönüllülerin gelir seviyesi yükseldikçe daha mutlu olduklarını ifade etmektedir. Hane geliri az olan gönüllülerde, başkalarının ihtiyaçlarının daha fazla olduğunu fark etme ve kendi hayatlarıyla kıyaslama durumları oluşabilmektedir. Ancak, hane halkı geliri düşük gönüllülerin her ne kadar ihtiyaç sahibi bireylerle kendi ekonomik durumlarını karşılaştırma fırsatı olsa da kendileri ile aynı ekonomik düzeyde olan gönüllü olmayanlarla yapılan karşılaştırmada, mutluluk düzeyleri düşük olduğu gösterilmektedir. Araştırma sonuçları gelir arttıkça mutluluk düzeylerinin de artacağını söylemektedir.

Gönüllülüğün empatik duygu ve eğilimleri teşvik edebileceği düşünülmektedir. Toplum için büyük önem taşıyan gönüllülük ve yaşam doyumu ile ilgili çalışmalarda yüksek yaşam memnuniyetine iyi empati özellikleri eşlik edeceği, daha iyi refaha sahip bireylerin, aktif olarak gönüllülük fırsatlarına daha fazla saat ayıracağı, yaşam memnuniyeti ile ekonomik ve demografik göstergeler arasında nedensel bağlantıların olabileceği ile ilgili birçok önemli temaya değinilmektedir (Borgonovi, 2008; Thoits ve Hewitt, 2001; Yao, 2015).

Verimli bir alan olan, ülkelerin kalkınmasının önemli ve ayrılmaz paydaşı olan kadınların gönüllülük motivasyonları ve yaşam doyumları ile ilgili de ileri araştırmaların sosyal entegrasyon için faydalı olabileceği düşünülmektedir. Toplum için büyük önem taşıyan fedakâr organizasyonlarda, yaşamın sorunlarıyla başa çıkma konusunda özverili bir şekilde zamanını ve enerjisini harcayan kadın gönüllülerin gönüllülük motivasyonlarının ve yaşam memnuniyetlerinin araştırılması, gönüllülük fırsatlarının ve sosyal kaynakların gönüllülere seferber ederken verimliliğe odaklanılmasını kolaylaştıracak, kuruluşlar ile gönüllülerin entegrasyonuna katkı sağlayacaktır.

Yöntem

Toplum için büyük önem taşıyan gönüllülük ve yaşam memnuniyeti, toplumsal sorunlarla başa çıkma ve kalkınma konusuna özellikle eşlik etmektedir. Ülkelerin ulusal nüfuslarının neredeyse yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Bundan dolayı ülkelerin refahı, kalkınması ve yaşam memnuniyeti kadınların gönüllük motivasyonu ve yaşam memnuniyeti ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Çalışmaya Türk Kızılay Derneği Konya Kadın Gönüllüleri dahil edilmiştir. Tüm Türkiye’deki Türk Kızılay Kadın Gönüllü popülasyonunu temsil edecek bir örnekleme ulaşmanın zorlukları göz önüne alınarak, daha hızlı veri toplamak ve araştırma yapılacak gönüllülere ulaşmanın kolaylığı nedeniyle (Ural ve Kılıç, 2011), kolayda örnekleme yöntemine başvurulmuş ve bu nedenle de Türk Kızılay Konya Kadın Gönüllüleri seçilmiştir Gönüllü Motivasyon Envanteri ile Yaşam Doyum Ölçeği, Google Forms üzerinden elektronik ortamda uygulanmıştır. Türk Kızılay Derneği Konya Kadın Gönüllülerine Google Forms erişim linki gönderilerek, bu linkin yönlendireceği internet sayfası üzerindeki soruların cevaplanması istenmiştir. Türk Kızılay Derneği yetkililerinin ifadelerine göre yaklaşık 400 ile 500 civarında bir kadın gönüllü grubu olduğu ifade edilmiştir. Türk Kızılay Derneği Konya Kadın Gönüllülerine uygulanan ankete 206 kadın gönüllü katılım göstermiştir. 4 veri ise ekstrem bulunmuştur. Böylece veri analizinden toplam 4 veri çıkarılmış ve araştırmaya 202 veri ile devam edilmiştir.

Araştırmada demografik soruların yanında, bireyin yaşam memnuniyetine ilişkin genel bakış açısını bulmayı amaçlayan ve toplam 5 maddeden oluşan Yaşam Doyum Ölçeği’ni (Diener vd., 1985) ve orijinal adı “Volunteer Motivation Inventory” olan, 10 alt ölçek ve toplam 44 maddeden oluşan Gönüllü Motivasyon Envanterinin Türkçeye uyarlanmış versiyonu gönüllülere uygulanmıştır (Esmond ve Dunlop, 2004). Gönüllü Motivasyon Envanterinin Türkçeye uyarlanmış versiyonunun Doğrulayıcı Faktör Analizleri yapılarak geçerlik ve güvenilirliği kanıtlanmış, Türk nüfusuna uygunluğu belirtilmiştir (Çevik ve Gürsel, 2015). Esmond ve Dunlop (2004) tarafından oluşturulan metodoloji kullanılarak, gözlemlenen değişkenler arasındaki korelasyonları açıklamakta yararlı olan bir veri azaltma tekniği olarak faktöriyel analiz uygulanmıştır. Bu faktörler on başlık altında toplanmıştır; Değerler, Karşılıklık, Takdir etme-Kabul etme, Anlama, Benlik Saygısı, Tepkiselik, Sosyal, Koruyucu, Sosyal Etkileşim, Kariyer Geliştirme.

Google Anket Ölçeğinden toplanan veriler SPSS 22 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu’nun 02.10.2023 tarihli 2023/22 toplantı kararı gereğince, bilimsel araştırma ve yayın etiği açısından uygun bulunmuştur. 03-20 Ekim 2023 tarihleri arasında araştırmanın verileri toplanmıştır.

Bulgular

Türkçeye uyarlanmış Gönüllü Motivasyon Envanteri ile Yaşam Doyum Ölçeğinin iç tutarlılığını belirlemek için Cronbach Alpha Güvenirlilik kat sayısı hesaplanmıştır. Gönüllü Motivasyon Envanterinin iç tutarlılığı Cronbach Alpha Güvenirlilik kat sayısı 0,92 olarak rapor edilmiştir. Bu sonuç Gönüllü Motivasyon Envanteri için oldukça güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir. Yaşam Doyum Ölçeğinin iç tutarlılığı Cronbach Alpha Güvenirlilik kat sayısı 0,88 olarak rapor edilmiştir. Bu sonuç da Yaşam Doyum Ölçeği için oldukça güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir (Tablo 1).

Tablo 1
Ölçeklerin İç Tutarlılığı Tablosu

Güvenilirlik İstatistikleri			
Gönüllü Motivasyon Envanteri		Yaşam Doyumu	
Cronbach's Alfa	Ürün Sayısı (N of Items)	Cronbach's Alfa	Ürün Sayısı (N of Items)
0,929	44	0,888	5

Gönüllü kadınların Yaşam Doyumlarının ve Gönüllü Motivasyonlarının yaş, eğitim ve gelir değişkenine göre anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için tek faktörlü ANOVA (Tablo 2) yapıldı.

Tablo 2
Anova Testi

Anova- Varyans Analizi						
YAŞ		Kareler Toplamı	Sd	Karaler Ortalaması	F	Anlamlılık
Yaşam Doyum	Gruplararası	129,688	5	25,938	1,064	0,382
	Gruplariçi	4804,56	197	24,389		
	Total	4934,256	202			
YAŞ		Kareler Toplamı	Sd	Karaler Ortalaması	F	Anlamlılık
GönüllüMotivasyon	Gruplararası	581,359	5	116,272	0,285	0,921
	Gruplariçi	80331,932	197	407,776		
	Total	80913,291	202			
EĞİTİM		Kareler Toplamı	Sd	Karaler Ortalaması	F	Anlamlılık
Yaşam Doyum	Gruplararası	215,306	4	53,826	2,258	0,064
	Gruplariçi	4718,95	198	23,833		
	Total	4934,256	202			
EĞİTİM		Kareler Toplamı	Sd	Karaler Ortalaması	F	Anlamlılık
GönüllüMotivasyon	Gruplararası	793,549	4	198,387	0,49	0,743
	Gruplariçi	80119,742	198	404,645		
	Total	80913,291	202			
GELİR		Kareler Toplamı	Sd	Karaler Ortalaması	F	Anlamlılık
Yaşam Doyum	Gruplararası	603,263	4	150,816	6,895	0
	Gruplariçi	4330,993	198	21,874		
	Total	4934,256	202			
GELİR		Kareler Toplamı	Sd	Karaler Ortalaması	F	Anlamlılık
GönüllüMotivasyon	Gruplararası	368,416	4	92,104	0,226	0,923
	Gruplariçi	80544,874	198	406,792		
	Total	80913,291	202			

Gönüllü kadınların Yaşam Doyumlarının ve Gönüllü Motivasyonlarının YAŞ değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir (Yaşam Doyumları: $F_{197;5} = 1,06$, $p > .05$, Gönüllü Motivasyon: $F_{197;5} = 0,28$, $p > .05$). Gönüllü kadınların Yaşam Doyumlarının ve Gönüllü Motivasyonlarının EĞİTİM değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir (Yaşam Doyumları: $F_{198;4} = 2,25$, $p > .05$, Gönüllü Motivasyon: $F_{198;4} = 0,49$, $p > .05$). Gönüllü kadınların Yaşam Doyumlarının ve Gönüllü Motivasyonlarının GELİR değişkenine

göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA sonucunda aradaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir (F 198;4 =6,89, p <.05). Ancak gönüllü kadınların gelirlerinin, Gönüllü Motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir (F 198;4 =0,22, p <.05). (Tablo 2).

Tablo 3

Yaşam_Doyum ve Gelir Durumu Tablosu

Bağımlı Değişken: Yaşam_Doyum ve Gelir Durumu- Tukey HSD				
Aylık Net Geliriniz?	Aylık Net Geliriniz?	Ortalama Fark	Ortalamanın Standart Hatası	Anlamlılık
0 - 7.500 tl		-4,79104*	1,005	0
7.501 - 11.400 tl		-5,10811*	1,12904	0
11.401 - 22.000 tl	22.001 - 31.999 tl	-3,16667*	1,06736	0,028
22.001 - 31.999 tl				
32.000 tl ve üzeri		-3,73684*	1,35455	0,049

Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden «Tukey» testi uygulanmış ve gelir durumunun 22.001 - 31.999 düzeyinde olanların diğer bütün kategorilerdeki düzeylerle anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur (Tablo 3). Buna göre gönüllü kadınların gelirlerinin, Yaşam Doyumlarını etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir.

Sonuç

Bu araştırmanın odak noktası, prososyal davranışları teşvik eden toplum yanlısı kuruluşlarda gönüllü olan kadınların birincil motivasyonlarının anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Çalışmanın özel odağı, gönüllü kadınların yaşam memnuniyetine gönüllülüğün potansiyel faydasının olup olmadığını anlamaktır.

Toplum yanlısı fedakâr organizasyonlarda gönüllü olmanın, gönüllülerin refahını arttıran, onlara fayda sağlayan, yaşam doyum potansiyeline katkı yapan kilit bir unsur olduğu bilinmektedir (Thoits ve Hewitt, 2001). Toplumsal uyuma, yaşam memnuniyetinin getirdiği sinerjiye, toplumsal iş birliğine sağladığı avantajlar göz önüne alındığında, gönüllülük daha fazla teşvik edilmeli, görünürlüğü ve sürdürülebilirliği konusunda desteklenmelidir. Gönüllülük ve hayırseverlik bilinciyle yapılan sivil toplum faaliyetlerinin olumlu etkisi göz önüne alındığında, uzun vadeli ve kesintisiz gönüllü kaynağının geliştirilmesi ve sağlamlaştırılması politika yapımcılar tarafından teşvik edilmelidir.

Farklı bireylerin benzer gönüllü faaliyetlerine katıldıkları göz önüne alındığında, sivil toplum kuruluşları sürdürülebilir gönüllülük bilinci oluşturmak için gönüllülerin motivasyon kaynaklarını anlamaları gerekmektedir. Gönüllülerin motivasyonel kaygılarını tahmin etmek, sivil toplum kuruluşlarına aidiyeti arttıracak, bünyelerinde adanmış gönüllülerin sayısını çoğaltmasını sağlayacak ve uzun dönemli bir sivil toplum modeli geliştirmek mümkün olacaktır. Gönüllü motivasyonlarının ve yaşam doyumlarının ölçüldüğü çalışmaların kılavuzluğunda sivil toplum kuruluşları bilgi birikimlerini ve deneyimlerini daha verimli, daha kaliteli hizmet sunmaya yönlendirebilecektir.

Demografik özelliklerin, hayırseverliği (bağış yapma) ve gönüllülüğü etkileyip etkilemediğinin araştırıldığı bir çalışmada, gelirin gönüllülük bilinci ve alışkanlığına en önemli katkısı yaptığı tespit edilmiştir. Bulgular, kadınların erkeklere göre, yüksek gelirli olanların düşük gelirli olanlara göre daha hayırsever ve daha gönüllü olduğunu göstermektedir (Yao, 2015, s. 15). Bu çalışmadaki bulgular da, gönüllü kadınların gelirlerin, yaşam doyumlarına önemli pozitif etki yaptığını, daha düşük gelirli gönüllülere göre yüksek gelirli gönüllülerin daha yüksek yaşam doyumuna sahip olduğunu desteklemektedir.

Özetle, gelecekte gönüllülerin sosyoekonomik ve sosyodemografik farklılıkları ile yaşam doyumunu arasında daha derin araştırmalar yapılmasında fayda olduğu görülmektedir. Sosyodemografik unsurların gönüllülerin yaşam doyumuna nasıl aracılık ettiği ile ilgili daha ileri araştırmaların, gönüllülük çalışmaları için verimli ve değerli bir alan olacağını göstermektedir.

Gelecek Çalışmaları ve Sınırlılıklar

Bu çalışma, özellikle kadınlar için gönüllülük motivasyonları ve yaşam doyumuna ilişkin büyüyen literatüre katkıda bulunmaktadır. Gönüllülük gibi çeşitli, karmaşık ve sürekli faaliyetlerin toplumsal entegrasyonda oynadığı rol göz önüne alındığında, gönüllülerin varlığı, gönüllüleri organizasyonlara dahil edilmesi, motive edilmesi ve elde tutulması hem gönüllü kuruluşların hem de ülkelerin kalkınması için kritik öneme sahiptir.

Her araştırmada görülebileceği gibi bu çalışmanın da sınırlılıkları vardı. Gönüllü kuruluşların odak noktaları ve yoğunlaştığı konular farklı olabilmektedir. Belirli bir kurumdan örneklem grubu alınmış olması, çalışmanın en önemli sınırlamasıdır. Çünkü fedakâr organizasyonlar farklı motivasyonlarla güdülenmiş farklı gönüllülerden oluşabilmektedir. Anketlerin farklı gönüllü kuruluşlar genelinde uygulanmaması gönüllülük motivasyonu ve yaşam doyumunu yeterince test etme yeteneğimizi sınırlamaktadır. Anket verilerinin analizi dışında da araştırma yeteneğimize katkıda bulunabilecek nitel yöntemlerden odak grup görüşmeleri ve alan gözlemi yaparak da gönüllülük motivasyonları ve yaşam doyumunu literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özetle, temel sınırlılık olarak, Sosyodemografik ve sosyoekonomik özelliklerin gönüllülük motivasyonu ve yaşam doyumunu üzerindeki etkilerinin daha geniş bir örneklem kümesi üzerinde çalışılması önerilmektedir. Gelecekteki çalışmaların, önemli demografik faktörlerinin, gönüllülük motivasyonu ve yaşam doyumunda oynadıkları rolü araştırarak bulgularımızı desteklemesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Anithalakshmi, S. ve Bindhu, K. C. (2022). A study on relationship between perceived stress and life satisfaction among working and non-working women. *International Journal of Multidisciplinary Educational Research*, 7(1), 104-108. doi: <http://ijmer.in.doi./2022/11.07.19>.
- Arshad, M., Gull, S. ve Mahmood, K. (2015). Life satisfaction among working and non, working women. *European Journal of Research in Social Sciences*, 3(1), 121-127. Erişim adresi: <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2014/10/Life-Satisfaction-Among-Working-And-Non-Working-Women-Full-Paper.psd>
- Başlevant, C. ve Kirmanoğlu, H. (2017). Gender inequality in Europe and the life satisfaction of working and non-working women. *Journal of Happiness Studies*, 18, 107-124. <https://doi.org/10.1007/s10902-016-9719-z>.
- Binder, M. (2015). Volunteering and life satisfaction: A closer look at the hypothesis that volunteering more strongly benefits the unhappy. *Applied Economics Letters*, 22(11), 874-885. <https://doi.org/10.1080/13504851.2014.985364>.
- Boling, A. L. (2006). Volunteer motivations across the lifespan (Order No. 3192274). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (305374911). Erişim adresi: <https://www.proquest.com/dissertations-theses/volunteer-motivations-across-lifespan/docview/305374911/se-2>.
- Borgonovi, F. (2008). Doing well by doing good. The relationship between formal volunteering and self-reported health and happiness: *Social Science ve Medicine*, 66(11), 2321-2334. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.01.011>.
- Cafonline (2022), World Giving Index 2022, A global view of giving trends. Erişim adresi: www.cafonline.org, https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/caf_world_giving_index_2022_210922-final.pdf.
- Choi, S. ve Lim, K. (2020). Life satisfaction, occupation and gender. *Journal of Asian Sociology*, 49(1), 57-74. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26909865>.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Miene, P. K. ve Haugen, J. A. (1994). Matching messages to motives in persuasion: a functional approach to promoting volunteerism 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 24(13), 1129-1146. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1994.tb01548.x>.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J. ve Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: a functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1516-1530. Erişim adresi: http://www.communicationcache.com/uploads/1/0/8/8/10887248/understanding_and_assessing_the_motivations_of_volunteers-_a_functional_approach.psd.
- Cloke, P., Johnsen, S. ve May, J. (2007). Ethical citizenship? Volunteers and the ethics of providing services for homeless people. *Geoforum*, 38(6), 1089-1101. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2006.07.005>.

- Çevik, A. ve Gürsel, F. (2015). Gönüllü motivasyon envanteri: Türk popülasyonuna uyarlanması. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(2), 83-92. https://doi.org/10.1501/Sporm_0000000272.
- Davis, L. L., Fowler, S. A., Best, L. A. ve Both, L. E. (2020). The role of body image in the prediction of life satisfaction and flourishing in men and women. *Journal of Happiness Studies*, 21, 505-524. <https://doi.org/10.1007/s10902-019-00093-y>.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13.
- Esmond, J. ve Dunlop, P. (2004). *Developing the volunteer motivation inventory to assess the underlying motivational drives of volunteers in Western Australia*. CLAN WA Perth. Erişim adresi: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2722347>.
- Galindo-Kuhn, R. ve Guzley, R. M. (2001). The volunteer satisfaction index: Construct definition, measurement, development, and validation. *Journal of Social Service Research*, 28(1), 45-68. https://doi.org/10.1300/J079v28n01_03.
- Holdsworth, C. (2010). Why volunteer? Understanding motivations for student volunteering. *British Journal of Educational Studies*, 58(4), 421-437. <https://doi.org/10.1080/00071005.2010.527666>.
- Jan, M. ve Masood, T. (2008). An assessment of life satisfaction among women. *Studies on Home and Community Science*, 2(1), 33-42. <https://doi.org/10.1080/09737189.2008.11885250>.
- Joshanloo, M. ve Jovanović, V. (2020). The relationship between gender and life satisfaction: Analysis across demographic groups and global regions. *Archives of Women's Mental Health*, 23, 331-338. <https://doi.org/10.1007/s00737-019-00998-w>.
- Khurshid, S., Shahzadi, S., Rashid, I., Amin, F. ve Khan, M. F. (2023). Family Social Capital and Life Satisfaction Among Working Women: Mediating Role of Work–Life Balance and Psychological Stress. *The Family Journal*, 9(4), 1-17. 10664807231157026. <https://doi.org/10.1177/10664807231157026>.
- Lee, M. A. (2019). Volunteering and happiness: Examining the differential effects of volunteering types according to household income. *Journal of Happiness Studies*, 20(3), 795-814. <https://doi.org/10.1007/s10902-018-9968-0>.
- Omoto, A. M. ve Snyder, M. (2002). Considerations of community: The context and process of volunteerism. *American Behavioral Scientist*, 45(5), 846-867. <https://doi.org/10.1177/0002764202045005007>.
- Pavot, W. ve Diener, E. (2008). The satisfaction with life scale and the emerging construct of life satisfaction. *The Journal of Positive Psychology*, 3(2), 137-152. <https://doi.org/10.1080/17439760701756946>.
- Smith, D. H. (1981). Altruism, volunteers, and volunteerism. *Journal of Voluntary Action Research*, 10(1), 21-36. <https://doi.org/10.1177/089976408101000105>.

- Snyder, M. ve Omoto, A. M. (2008). Volunteerism: Social issues perspectives and social policy implications: *Social Issues and Policy Review*, 2(1), 1-36. <https://doi.org/10.1111/j.1751-2409.2008.00009.x>.
- Thoits, P. A. ve Hewitt, L. N. (2001). Volunteer work and well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 42(2), 115-131. <https://doi.org/10.2307/3090173>.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Veenhoven, R. (1996). The study of life-satisfaction. Erişim adresi: <https://repub.eur.nl/pub/16311/>
<https://repub.eur.nl/pub/16311/96d-full.psd>.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 215-240. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.215>.
- Yao, K. (2015). Who gives? The determinants of charitable giving, volunteering, and their relationship. *Wharton Research Scholars*, 126, 1-34. Erişim adresi: <https://core.ac.uk/download/psd/76387436.psd>.
- Yavuz, A. Y., Özdemir, V. A. ve Akın, Ö. (2023). The Changes in the Daily Lives and Life Satisfaction of Female Academicians during the Pandemic Process: *Journal of Basic and Clinical Health Sciences*, 7(1), 314-325. <https://doi.org/10.30621/jbachs.1107568>.
- Zweig, J. S. (2015). Are women happier than men? Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Happiness Studies*, 16, 515-541. <https://doi.org/10.1007/s10902-014-9521-8>.

Extended Abstract

Purpose

The study is an attempt to evaluate the life satisfaction of women with volunteer awareness: It aims to investigate whether there is a positive relationship between prosocial behavior and life satisfaction. The value of being a community volunteer for society is undeniable. There is a need to understand the initiation and maintenance of prosocial virtuous behaviors by women and to reveal the motivational forces behind sustainable volunteering. In particular, the relationship between the well-being, virtuous behavior and life satisfaction levels of women who volunteer in pro-social support organizations and play a key role in the effort to make life meaningful at every moment of life is investigated.

Design and Methodology

Turkish Red Crescent Association Konya Women Volunteers were included in the study. Voluntary Motivation Inventory and Life Satisfaction Scale were administered electronically via Google Forms: A Google Forms access link was sent to Turkish Red Crescent Association Konya Women Volunteers and they were asked to answer the questions on the website to which this link would direct. According to the statements of Turkish Red Crescent Association officials, it is stated that there is a group of approximately 400 to 500 female volunteers: 206 female volunteers participated in the survey applied to Turkish Red Crescent Association Konya Women Volunteers: 4 data were found to be extreme. Thus, a total of 4 data were removed from the data analysis and the research continued with 202 data.

In addition to demographic questions, the research used the Life Satisfaction Scale (Diener vd.,1985), which aims to find the individual's general perspective on life satisfaction and consists of a total of 5 items, and the original name "Volunteer Motivation Inventory", which consists of 10 subscales and a total of 44 items: The Turkish version of the Volunteer Motivation Inventory was administered to volunteers (Esmond and Dunlop, 2004). Confirmatory Factor Analyzes of the Turkish version of the Volunteer Motivation Inventory were conducted to prove its validity and reliability, and its suitability for the Turkish population was stated (Çevik and Gürsel, 2015). Using the methodology established by Esmond and Dunlop (2004), factorial analysis was applied as a data reduction technique useful in explaining correlations between observed variables: These factors are grouped under ten headings; Values, Reciprocity, Appreciation-Acceptance, Understanding, Self-Esteem, Reactivity, Social, Protective, Social Interaction, Career Development. Data collected from Google Survey Scale were analyzed using SPSS 22 statistical package program.

Findings

Cronbach Alpha Reliability coefficient was calculated to determine the internal consistency of the Voluntary Motivation Inventory adapted to Turkish and the Life Satisfaction Scale. The internal consistency Cronbach Alpha Reliability coefficient of the Volunteer Motivation Inventory was reported as 0.92. This result shows that the Volunteer Motivation Inventory is a very reliable scale. The internal consistency Cronbach Alpha Reliability coefficient of the Life Satisfaction Scale was reported as 0.88. This result shows that the Life Satisfaction Scale is a very reliable scale.

A single-factor ANOVA was performed to determine whether there was a significant difference in the Life Satisfaction and Volunteer Motivation of volunteer women according to age, education and income variables: The findings in this study support that the income of volunteer women has a significant positive impact on their life satisfaction, and that volunteers with higher incomes have higher life satisfaction than volunteers with lower incomes: As a result of the one-factor ANOVA conducted to determine whether the Life Satisfaction and Volunteer Motivation of volunteer women differ significantly according to the AGE variable, it is seen that the difference is not significant (Life Satisfaction: $F_{197;5} = 1.06$, $p > .05$, Volunteer Motivation: $F_{197;5} = 0.28$, $p > .05$). As a result of the one-factor ANOVA conducted to determine whether the Life Satisfaction and Volunteer Motivation of volunteer women differ significantly according to the EDUCATION variable, it is seen that the difference is not significant (Life Satisfaction: $F_{198;4} = 2.25$, $p > .05$, Volunteer Motivation: $F_{198;4} = 0.49$, $p > .05$). As a result of the single-factor ANOVA conducted to determine whether the Life Satisfaction and Volunteer Motivation of volunteer women differ significantly according to the INCOME variable, it is seen that the difference is significant ($F_{198;4} = 6.89$, $p < .05$). However, it can be said that the income of volunteer women does not have a significant effect on their Volunteer Motivation ($F_{198;4} = 0.22$, $p < .05$).

Research Limitations

As can be seen in every research, this study also had its limitations. The focal points and subjects of voluntary organizations may differ. The most important limitation of the study is that the sample group was taken from a specific institution. Because altruistic organizations can consist of different volunteers motivated by different motivations. Failure to administer surveys across different voluntary organizations limits our ability to adequately test volunteer motivation and life satisfaction. Apart from the analysis of survey data, it is thought that focus group interviews and field observation, which are qualitative methods that can contribute to our research ability, will also contribute to the literature on volunteering motivations and life satisfaction. In summary, as a main limitation, it is recommended to study the effects of sociodemographic and socioeconomic characteristics on volunteer motivation and life satisfaction on a larger sample set.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Future studies need to corroborate our findings by investigating the role that important demographic factors play in volunteer motivation and life satisfaction. Apart from the analysis of survey data, it is thought that focus group interviews and field observation, which are qualitative methods that can contribute to our research ability, will also contribute to the literature on volunteering motivations and life satisfaction.

Originality/Value

This study contributes to the growing literature on volunteering motivations and life satisfaction, especially for women. Considering the role that diverse, complex and continuous activities such as volunteering play in social integration, the presence of volunteers, including them in organizations, motivating and retaining them are critical for the development of both volunteer organizations and countries.

Araştırmacı Katkısı: Mustafa Aydın (%50), Aşına GÜLERARSLAN ÖZDENGÜL (%50).

Simülasyon Evreni ve Medyanın Gösterge Değeri ¹

Elif Pınar KILINÇ ²

Başvuru Tarihi: 04.06.2024

Kabul Tarihi: 06.08.2024

Makale Türü: Derleme

Öz

Simülasyon evreninde medya araçlarının işlevi, bu makalenin konusudur. Bu işlevin ne olduğu ya da neye dönüştüğü? sorusuna cevap aranan makalede, simülasyon evreninde medyanın, var olan gösterge oyununun bir parçası haline gelmesi ve bunun da kullanım değerini belirlemesi merkezinde, sürecin nasıl gerçekleştiğinin tartışılması ve değerlendirmesi amaçlanmaktadır. Jean Baudrillard'a göre, bir nesnenin önce kullanım değeri, sonra değişim değeri, en son da gösterge değeri gelir. Simülasyon gerçekliğinde ortaya çıkan nesnelere düzeninde ise hem değişim hem de kullanım değerini belirleyen şey, gösterge değeridir. İşlerin tersine döndüğü bu gerçeklik, kapitalist tekelin sonunu imleyen, bir anlam oyunu oynandığı için farklı gibi gözükse de aslında birbirini yansıtan modellere dayalı bir düzendir. Artık ideolojiler değil; ideolojilerin göstergeleri ile bu göstergelerin simülasyon gerçekliği içinde salınan modellerdeki yeri önemlidir. Medya araçları artık, içerikleri ile hem herhangi bir ideolojinin ve bu ideolojinin yaşam biçiminin kültürel göstergesinden hem de bu göstergenin reklamını yapan bir yansıtıcıdan başka bir şey değildir. Verilerin literatür taraması yöntemi ile elde edildiği bu çalışma, nitel bir araştırma makalesidir ve bulguları şöyledir: Medya, birinci ve ikinci simülasyon gerçekliğinde yerine getirdiği işlevler ile koşut kazandığı kullanım ve değişim değerini, simülasyon gerçekliği içinde yitirmiştir. Süreçte, gösterge oyunu içinde bir kullanım değeri edinen medya artık, bir yandan ait olduğu modelin sunumunu yaparken, öte yandan ait olduğu model içinde o modelin nesnelere ile uyumlu bir gösterge olarak okunur, seyredilir ya da dinlenir bir gösterge olmuştur. Tıpkı diğer teknolojiler gibi medya da simülasyon evreninin devamı adına çalışan bir göstergeden başka bir şey değildir ve eski işlevlerini yerine getiriyormuş yanılsaması yaratarak varlığını devam ettirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Simülasyon, Medya, Kitle İletişimi, Kullanım Değeri, Değişim Değeri, Gösterge Değer

Atıf: Kılınç, E. P. (2024). Simülasyon evreni ve medyanın gösterge değeri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1051-1064.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Yaygın Öğretim Bölümü, epkilicatan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9743-861X

The Universe of Simulation and the Signifier Value of Media

Elif Pınar KILINÇ³

Submitted by: 04.06.2024

Accepted by: 06.08.2024

Article Type: Review

Abstract

The question of what the function of media tools becomes in the simulation universe constitutes the problem of this study. The article aims to discuss how the process takes place in the simulation universe where the media becomes a part of the existing sign game and this determines the use value. According to Baudrillard, an object first has a use value, then an exchange value and finally a sign value. In the order of objects that emerges in the simulation reality, it is the sign value that determines the exchange and use value. In this reality where things are reversed, it is no longer the ideologies that matter, but the signifiers of ideologies and the place of these signifiers in the models oscillating in the simulation reality. The findings of the study, which is based on a traditional literature review, are as follows: The media has lost the use and exchange value it gained in parallel with the functions it fulfilled in the first and second simulacrum reality in the simulation reality. In the process, the media, which gained a use value within the game of signs, is now read, watched or listened to as a sign compatible with the objects of that model while presenting the model to which it belongs. Just like other technologies, the media is nothing but a sign that works for the continuation of the simulation universe and continues its existence by creating the illusion that it fulfills its old functions.

Keywords: Simulation, Media, Mass Communication, Use Value, Exchange Value, Indicative Value

³ Anadolu University Open Education Faculty Non-Formal Education Department, epkilitan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9743-861X

Giriş

Baudrillard, “iletişim araçları bir içerik taşıyıcısı olarak değil, sahip oldukları biçimler ve yol açtıkları sonuçlar doğrultusunda toplumsal bir ilişki kurulmasına hizmet etmektedir” (Baudrillard, 2009, s. 210), der. Bu hizmet ile kastedilen, herhangi bir sınıfsal ideoloji ve bu ideolojinin kamusal alana yayılımı değildir; yine Baudrillard’ın söylediği gibi, “iletişim araçları, bir ideolojinin oluşturulması ya da değiştirilmesine hizmet eden unsurlar değil; ideolojik tepkilere karşılık veren araçlardır” (Baudrillard, 2009, s. 10). Daha açık bir biçimde dile getirmek gerekirse eğer, artık ideolojiler değil; ideolojilerin göstergeleri, bu göstergelerin simülasyon gerçekliği içinde salınan modellerdeki yeri önemlidir. Bu yer, belirli nesnelere düzenini gerektirir ve bu düzen içinde bir uzama denk gelir. Kitle iletişim araçları artık, içerikleri ile hem herhangi bir ideolojinin ve bu ideolojinin yaşam biçiminin kültürel göstergesinden hem de bu göstergenin reklamını yapan bir yansıtıcıdan başka bir şey değildir. Dolayısıyla medya, bir yandan simülasyon evrenini oluşturan çeşit çeşit modelin nesnelere düzenine ait bir nesne, diğer yandan da bu nesnelere düzenini o modele uyumlanan kitlelere sunan ve reklamını yapan bir araçtır. Bu reklam, sıradan bir malın tüketimine yönelik değildir; tüketilecek olan modeldir. Modele ait nesnelere, gerçek bir kullanım değerine sahip olmasa da öyleymiş gibi sunulur ve tüketilir. Burada asıl amaç, nesnenin tüketimi değildir; modelin işlevi ve bir anlam oyununun parçası olan modele aidiyet ve bu aidiyetin farklılaştırma stratejisindeki yeridir. Öyleyse artık kitle iletişim araçları ile ilgili, klasik bir kullanım değerinden ve bu değere bağlı bir değişim değerinden söz etmek mümkün değildir. Simülasyon gerçekliği içinde medya, bir gösterge değere sahiptir ve bu gösterge değeri onun kullanım değerini belirlemektedir. Kullanım değeri, bir malın belirli bir gereksinimi, gerçek bir gereksinimi karşılaması üzerine edindiği değerdir. Değişim değeri ise bu herhangi bir malın, karşıladığı gereksinim ile orantılı biçimde, yani arz-talep dengesi doğrultusunda piyasa ekonomisi içinde edindiği değere denir. Dolayısıyla da değişim değerini belirleyen şey, asıl olarak bir malın kullanım değeridir. Ancak bu tespitler Rönesans sonrası, burjuva iktidarının ilk dönemine denk gelen birinci simülasyon ile bu iktidarını perçinlediği Sanayi Devrimi ve sonrasına işaret eden ikinci simülasyon dönemi için geçerlidir. Üçüncü simülasyon dönemi; yani sanayi sonrası dönem ise kapitalizmin ve onu oluşturan bütün bir anlamın sonunu imleyen simülasyon dönemidir ve bu dönem, kapitalizme dayalı anlamın bir yanlısına biçiminde gösterge niteliğindeki bir oyun ile kurulduğu gerçekliğe verilen addır. Bu gerçeklikte, hiçbir şeyin gerçek bir anlamı ve işlevi yoktur. Bütün her şey simülasyonu oluşturan ikili modellerin nesnelere düzenine, başka bir deyişle ambiyansına uygun bir göstergeden başka bir şey değildir. Dolayısıyla, bir göstergeler oyunu söz konusudur ve medya da bu göstergeler oyunu içinde üzerine düşeni yapmaktadır ve medyanın bu görevi, onun kullanım değerini belirlemektedir.

Bu makalenin konusu, simülasyon evreninde kitle iletişim araçlarının işlevidir. Bu işlevin ne olduğu ya da neye dönüştüğü sorusu, çalışmanın problemini oluşturmaktadır. Simülasyon evreninde medyanın, var olan gösterge oyununun bir parçası haline geldiği ve bu durumun, kullanım değerini belirlediği düşünüldüğü için makalede, sürecin nasıl gerçekleştiği tartışılmaktadır. Bu kapsamda, simülasyon kavramı çerçevesinde medyanın sosyolojik konumu ele alınmaya çalışılmış ve söz konusu tartışmayı desenlemek adına literatür taranmıştır. Geleneksel literatür taraması, ilgili alan yazında dağınık olarak yer alan bilgi, kavram ya da olguyu, bir bütün olarak ele alan; çalışmaya konu olan tartışmalardan bir bağlama ya da senteze ulaşılmasına olanak sağlayan bir yöntemdir. (Baumeister ve Leary, 1997, s. 314-317).

Sözü edilen problem, iki temel başlık altında tartışılmaktadır. Öncelikle simülasyon adı verilen gerçekliklerin birinci ve ikinci döneminde kullanım değeri ve değişim değeri ile birlikte medyanın işlevleri ele alınmakta; sonrasında ise üçüncü simülasyon dönemi olarak adlandırılan simülasyon gerçekliği içinde, medyanın gösterge değeri ve bu değere bağlı yeni işlevleri tartışılmaktadır. Baudrillard’ın simülasyon evreni üzerine öne sürdüğü pek çok tartışma içinde medya ve simülasyon evreni ilişkisi çok önemlidir. Son teknolojilerle günümüz

medyasının ulaştığı noktada, medyanın gösterge değeri ve simülasyon evreni ilişkisine dair yapılan çalışmaların yeterli düzeyde olmaması, literatüre yaptığı katkı bağlamında bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Makale, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Kullanım Değeri, Değişim Değeri, Simülakrlar ve Medya

Raymond Williams, “modern iletişim teknolojilerinin gelişimi ile yeni bir tür genişlemiş, hareketli ve karmaşık toplum arasında etkin bir ilişki vardır” (Williams, 2003, s. 17), der. Sözü edilen bu ‘toplum’ ile kapitalist ekonominin gereklilikleri doğrultusunda örgütlenmiş modern topluma ve ‘etkin bir ilişki vardır’ varsayımı ile de aslında, bu toplum içinde ortaya çıkan iletişim teknolojilerinin süreç içerisinde başından itibaren sürdürdüğü işleve dikkat çekilmek istenir. Dolayısıyla, medya mecralarının birer kitle iletişim aracı olarak işlevleri ile modern gerçekliğin meta üretim süreci doğrultusunda örgütlenen toplumsal yapı arasındaki ilişki hayatidir ve medya, bu ilişkinin zorunlu kıldığı bir kullanım değerine sahiptir. Çünkü bu yeni modern kapitalist toplumun örgütlenmesi, bu örgütlülüğün sürekliliği ve rasyonel bir iş bölümü içinde etkileşimi, önemli bir ihtiyaçtır ve medya, sözü edilen bu ihtiyacı karşılamak üzere işleyen oldukça önemli bir mekanizmadır. Williams, iletişim teknolojilerinin gelişimi ile ilgili ilk çabaların hızla genişleyen coğrafi sınırlar ve nüfusa koşut gelişen yeni ticari ve askeri ilişkiler doğrultusunda ortaya çıkan denetim ve iletişim sorunlarına cevap verme ihtiyacı ile ilişkisine işaret etmiştir. Bu cevap, ilk zamanlarında daha çok insandan insana, operatör ve teknisyenden operatör ve teknisyene yönelik iletişimi kapsamaktadır. Ancak gelişen ve iyice merkezleşen kapitalist toplumda, sosyal öğretimi ve denetimi sağlayan okullarda, kiliselerde, meclislerde ve iş yerlerinde bildiriler ve talimatlar yoluyla sağlanan eski iletişimsel etkileşim, tek başına yetersiz kaldığı için kitlesel iletişimin gerekliliklerini yerine getirmek üzere bu resmi geleneksel kurumlara alternatif olarak yeni mecralara ihtiyaç duyulur ve örneğin ilk gazeteler, gelişen ticari sistemin sosyal ve siyasal bilgilendirme gibi genel, seri ilanlar ve özel ticari haberler gibi özel mesajlarından oluşan mecralar olarak işlev görmüştür (Williams, 2003, s. 18). Gereksinim ya da ihtiyaç ile kullanım değeri ilişkisine dair medya mecralarının nasıl konumlandığı ile ilgili daha birçok örnek verilebilir. Oysa, kullanım değeri ve gereksinim ya da ihtiyaç ilişkisi, hem erken modern hem geç-modern (post-modern) toplum açısından bir kurgudan ibarettir. Çünkü, öncelikle modern toplumun kendisi, meta üretim süreci gereklilikleri doğrultusunda oluşturulan kentleri ve bu yeni üretim biçimin zorunlu kıldığı iş bölümüne koşut şekillenen ve eskinin yığınları ama yeninin kitleleri için inşa olan kamusal alanı ile yepyeni bir gerçekliktir. Bir kurgudur. Bu örgütsel olmayan gerçeklik, kendi yapay gereksinimlerini de beraberinde getirdiği için insanın antropolojik olarak zorunlu olan kendi doğasından müteşekkil yeme, içme, barınma ve üreme gibi birincil ihtiyaçlarının dışında ve bunlardan sonra ortaya çıkan ikincil; yani sosyal ve kültürel ihtiyaçları, tamamen bu yeni gerçeklik ile ilişkili şekillenmiştir. Dolayısıyla yapaydır ve içinde yaşanılan zaman ve mekânın ruhu; yani toplumsal gerçeklik ile anlam kazanır. Sonrasında ise birincil ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ancak geç-modern gerçekliğin inşası ile birlikte ortaya çıkan tüketim ve bolluk toplumuyla açıklanabilir -ki bu gereksinimlerin giderilmesi için sunulan nesnelere, gerçek bir kullanım değerine sahip olduğunu söylemek de bu nedenle neredeyse olanaksızdır. Yani, kullanım değeri yapısal dil bilimin kavramları ile söylenecek olursa eğer, belirli bir nesneye anlam kazandıran gönderendir. Örneğin, ağaç göstergesine anlam veren şey şu veya bu ağacın somut varlığı; yani gönderenidir. Öyleyse bir ağaç göstergesinden söz edilirken, o ağacın somut bir göndereni; yani gösterileni vardır. A-ğ-a-ç sözcüğü ve simgesi ise bir gösterendir. Bunların herhangi bir insanın zihnindeki soyut hali ise gösterge olarak adlandırılır. Dolayısıyla, Ferdinand Saussure’ün sözünü ettiği bu nedensiz ilişkide sıra, önce gönderen; yani gösterilen, sonra gösteren, en sonda da gösterge biçimindedir (Saussure, 1985, s. 70-73).

Baudrillard, bugün Batı toplumlarının tüketim ve bolluk içindeki yaşamını tarif edebilmek için ‘standard package’ (standart paket) kavramını kullanır. Ona göre günümüzde, asgari yaşam için gerekli gelirin adı, asgari tüketim için gerekli olan para haline gelmiştir; yani keyfi olarak harcanmak istenen gelir (Baudrillard, 2009, s. 84). Dolayısıyla, gerçekleşen tüketimin konusu olan nesnelere, gerçek bir kullanım değerinden söz etmek, bu toplumsal içinde mümkün değildir. Ve dolayısıyla, arz-talep dengesi ile düzenlendiği söylenen pazar ekonomisi içinde, herhangi bir nesneye yüklenen değişim değeri de gerçek bir kullanım değerine koşut şekillenmemiştir. İşte, herhangi bir tüketim nesnesi gibi işlev gören medya mecraları için de gerçek bir kullanım değerinden söz etmek doğru değildir. Öyleyse, sözü edildiği gibi erken modern dönemin ortaya çıkardığı doğal olmayan gereklilikleri karşılamak üzere işleyen bu mecraların, değişim değeri de örgensel olmayan biçimde inşa olmuş bu kullanım değerine koşut şekillenmiştir, gelişmiştir ve yapaydır. Ancak yapay da olsa medyanın bir değişim değeri vardır ve medya, yeni toplumsal düzen içinde kullanım değerini belirleyen ideolojik ve ekonomik işlevler nedeniyle bir değişim değeri edinmiştir. Bu değerini edinimini daha iyi anlamak için ise öncelikle, medyanın kullanım değerinin neyi içerdiğini bilmek gerekir. Williams, liberal dünyanın bu mecralara zimmetlediği kullanım değerine dair işlevler ile ilgili şunları söylemektedir:

“...Birinci Dünya Savaşı sonrası ve bazı hallerde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemlerde yeni bir toplumun ve yeni bir yaşam tarzının birbirinden farklı gereksinimleri uzmanlaşmış iletişim yolu sayılan biçimlerle karşılanmıştır. Örneğin siyasal ve ekonomik bilgi için basın; sosyal, ailevi, bireysel yaşam için fotoğraf; merak ve eğlence için sinema filmi; işle ilgili bilgiler ve bazı önemli bireysel mesajlar için telgraf ve telefon gibi. Yayıncılık, bu birbiriyle bağlantılı uzmanlaşmış formlar bütünü içinde ortaya çıkmıştır” (2003, s. 20).

Medyaya yüklenen bu liberal işlevleri, hiçbir ideolojik yoruma tabii tutmadan dahi, modern kapitalist toplumların ihtiyaç duyduğu gereksinimleri karşılamak üzere tanımlandığını anlamak mümkündür. Ancak Williams’ın sözünü ettiği işlevler, verdiği tarihsel süreçler ile sınırlı ve geçerlidir. Oysa medya mecraları, tarihsel olarak bu işlevlerden çok daha önce merkantilist birikim ile ekonomik bir güç haline gelmiş burjuva sınıfının mutlak krallık ve onun feodal düzenine karşı verdiği siyasi egemenlik mücadelesinde tümel bir aydınlanma aracı olarak da iş görür. Burjuva sınıfının kendi kamusal alanını yaratmasında bu araç oldukça önemlidir; çünkü burjuva sınıfı, toplumun geri kalanını kendi çıkarları etrafında örgütleyebilirse ancak siyasi olarak da muktedir olabileceğini bilmektedir. Terry Eagleton da bu nedenle, İngiltere’de on sekizinci yüzyılın başlarında yayımlanan dergilerin, burjuva kamusal alanının asal öğeleri olduğundan, eğitici yönleri ve geniş anlamda siyasi etkileri nedeniyle kamuoyu oluşturabilme güçlerinden söz etmektedir (Eagleton, 1998, s. 19). Dolayısıyla saltıkçı devlet karşısında, burjuva aydınlanmasının bir neferi olarak iş görmesi, medyanın kendisine kullanım değeri edinmesinde ilk işlevi olarak görülebilir. Medyanın ikinci işlevi ise saltıkçı devlete karşı kazanılan mücadele sonunda oluşan yeni ekonomik düzenin, bu düzenin merkezleri olan kentlerin örgütlenebilmesi ve bu yeni ekonomik merkezlere kırsaldan göç eden heterojen yığınların homojen bir kitleye dönüşebilmesi ile ilgilidir. Medya, sanayiye dayalı üretimin koşullandırdığı zorunlu iş bölümünün gereklilikleri doğrultusunda, örgütlenmesi istenilen topluma bunun nasıl olacağını, göstererek öğreten ve onunla sürekli temas halinde olabilen akılcı bir mekanizma olarak iş görür. Kitleler, medya mecraları aracılığıyla bilgilenirken, bireysel yaşantılarına dair birincil ilişkilerini yürütürken, eğlenirken ya da organize olurken aynı zamanda ve çok daha önemlisi, yeni ekonomik düzenin; yani kapitalizmin koşullandırdığı iş bölümünün gerekliliklerini yerine getirmesi için de eğitilir. Bu ideolojik bir süreçtir. Bu nedenle de bütün Marksist literatür, medyayı öyle ya da böyle, mevcut üretim biçimi ve ilişkilerinin soyutlaması olan alt yapının koşullandırdığı üst yapı kurumu olarak nitelendirir. Alt yapıya hükmeden sınıfın; yani burjuva sınıfının, bir üst yapı kurumu olarak medyayı da kontrol ettiği iddia edilir. Medya, sermayenin kontrolündedir ve bu kontrolün devamı, var olan üretim biçimi ve ilişkilerinin ve ona dair düşüncenin herkes için normalleştirilmesini de beraberinde

getirir. Bu nedenle Marx ve Engels, “maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretim araçlarını da emrinde bulundurur... ..düşünürler ve fikir üreticileri olarak da egemendirler ve kendi çağlarının düşüncelerinin üretimini ve dağıtımını da düzenler” (Marx ve Engels, 2008, s. 75), demektedir. Öyleyse medya, burjuva sınıfının kendi kamusal alanını sürekli ve yeniden üretebilmesi adına çalışan, sermayeye ile iç içe ve onun yasaları ile işlemek zorunda olan bir mekanizmadır ve bu örgensel olmayan işlevi nedeniyle de bir kullanım değerine sahiptir. Medyanın üçüncü işlevi ise gelişen kapitalist toplumun kitlesel üretim ve tüketim döngüsünün devamı adına yaptığı aracılığa dairdir. İletişim teknolojilerinin de gelişimine koşut ve elde edilen ekonomik ve politik iktidarın devamı adına medya, sınırlı üretiminin devamını sağlamaya yönelik çalışır. Adorno, bu nedenle medyayı tüketime dayalı yeni ekonomik düzende kültür endüstrisinin önemli bir parçası ve kültür ve sanat dahil onun aracılığıyla tek tipleştirilen ve böyle sunulan her ürünü, “ister iş saatlerinde ister onun benzeri dinlenme saatlerinde herkesi ayakta tutan dev ekonomik çarkın bir modeli” (Adorno, 2008, s. 56) olarak nitelendirir.

Medyanın yeni toplumsal düzen ile birlikte ortaya çıkan yeni, zorunlu ama yapay olarak nitelendirilebilecek gereksinimleri karşılamak üzere gördüğü sözü edilen ideolojik ve ekonomik bu üç temel işlev, aynı zamanda ona atfedilen değişim değerinin de nedenleridir. Medya, ilk zamanlarında burjuva aydınlanmasının devrimci bir silahı ve ona ait kamusal alanın yaratılması için kullanılan bir mekanizma olarak iş görürken; bir süre sonra bu kamusal alanın devamı adına ve onu koşullandıran iş bölümünün zorunlulukları için organize olan kentlerin ve kitlelerin etkileşimi ve eğitimi için işleyen bir üst yapı kurumu ve son olarak da yine aynı iş bölümünün kusursuz biçimde işleyebilmesi için kurulan tüketim çarkına ait kültür endüstrisinin bir uzvu olarak işleyen akılcı bir yapı olarak, üç temel gereksinimi karşılayan geniş bir kullanım değerine sahiptir. Bu değer, onun değişim değerinin de temelini oluşturur. Çünkü medya, bu ideolojik ve ekonomik işlevleri yerine getirebilme gücü nedeniyle hem ulusal hem de uluslararası ölçekte ürettiği içerik ve bu içeriklerin etkisine oranla piyasanın en önemli ve para eden oyuncusu haline gelir. Alınıp satılabilen bir mal haline dönüşmesi ise onun bir değişim değeri de kazanmasını beraberinde getirir. Williams’ın, medyanın kazandığı bu değişim değerinin temelini oluşturan kullanım değerine dair televizyon üzerinden ifade ettikleri, söylenenlerin özeti niteliğindedir:

“Televizyonun ticari karakteri birkaç düzeyde anlaşılmalıdır: Bilinen bir pazarda kâr elde etmek için program yapımı, bir reklamcılık kanalı ve kapitalist toplumun normlarıyla doğrudan şekillendirilen ve onlara bağlı olan siyasi ve kültürel bir biçim; tüketim mallarının ve onlara dayalı bir ‘yaşam tarzının’, yerli kapitalist menfaat sahipleri ile otoritelerce, önce yerel olarak üretilen, daha sonra hâkim kapitalist gücün siyasal bir projesi olarak uluslararası düzeyde organize edilen bir ethos içinde satışı gibi düzeylerde anlaşılabilir...” (2003, s. 56).

Medyaya dair sözü edilen bu işlevler ile bu işlevlerin ona kazandırdığı kullanım ve değişim değerine dair aktarılanların hepsi, bilinen gerçeklerdir. Baudrillard, bu gerçeklerin daha iyi anlaşılabilmesi için simülakr kavramını kullanır. Simülakr, kendini gerçek gibi gösteren, düzenleniş ve tasarlanış biçimi nedeniyle böyle algılanması istenen gerçekliklerdir. Çünkü var olan toplumsal ve fiziki çevreye ait gerçekliğin, herhangi bir gerçek ile ilişkisi yoktur. İnsanın elinde herhangi bir gerçeğe ilişkin bilgi de yoktur. Öyleyse bu çevre, insan eliyle biçimlendirilmiş yapay bir tasarımdan ibarettir ve bu tasarımın biçimlendirilmesi ile burjuva gerçekliğinin gereklilikleri arasında yakın, dolaysız ve ideolojik bir ilişki söz konusudur. Baudrillard, üç simülakr döneminden söz etmektedir. Birincisi, Rönesans ile başlayıp Sanayi Devrimi’ne kadar süren ve klasik dönem olarak adlandırılan taklit ya da kopyalama dönemidir. İkincisi, sanayileşme dönemini kapsayan ve egemen biçimin başlı başına meta üretimi olduğu dönemdir. Üçüncüsü ise kodun, kodlarla biçimlenen modellerin ve bu modellere uygun yaşamının esas olduğu simülasyon dönemidir (Baudrillard, 2016, s. 87).

Simülasyon Evreni, Gösterge Değer ve Medya Göstergesi

Simülakr, bir gerçeklik tasarımıdır. Gerçek değildir, gerçek olması mümkün olmayan bir tasarımıdır, yepyeni ve doğal olmayan bir yapıdır ve gerçek ile ilişkisi, gökdelenlerin tepesinde, kentin yanı başında ve de kısa bir zaman sonra ortasında kalacak bir alışveriş merkezinin giriş katında ya da korunaklı büyük duvarlar ile mevcut hiyerarşinin bir altında ya da üstünde yer alan öbür modelin göstergesi olan siteden ve orada oturanlardan ayrılan başka bir sitenin tasarlanmış bir parçası, bir yeşil alan olarak, doğal olandan kimi izler taşımasından ibarettir. Bu gerçek olmayan; ama ondan izler taşıyan gerçeklik tasarımlarının temelini ise modernitenin yeniliğini de müjdeleyen yepyeni ekonomik model; yani kapitalist üretim biçimi oluşturmaktadır. Simülakr, öncesinde merkantilist birikimi kolaylaştıran ticari kapitalizm ve sonrasında ise bu birikimin sonunda inşa olan sanayi kapitalizminin gereklilikleri doğrultusunda örgütlenmiş toplumsal ve doğal çevrenin gerçekliğidir. Bu çevre, kapitalizmin doğuşunu ve gelişimini yansıttığı gibi, aynı zamanda bu doğumu ve gelişimi tetikleyen yeni sınıfın; yani burjuvazinin egemenliği adına biçimlendirilmiş örgensel olmayan bir düzendir. Birinci simülakr, burjuvazinin ilk dönemine ait sürece işaret eden bir gerçekliktir. Bu süreçte kendi kamusal alanını yaratma çabası içindeki bir sınıfın, kendisinden önceki sınıfı ve onun düzenini taklit ederek iktidar olma çabası ile oluşturduğu bir gerçeklik söz konusudur. Feodal soylular gibi yetkin olmanın ve onları taklit ederek bilim, kültür ve sanat yoluyla hem kendini hem de kendi sınıfsal çıkarları etrafında örgütlenmesini istediği diğerlerini eğitmenin ve kendine ait bir gerçeklik kurmanın yollarını aradığı dönemdir. Dolayısıyla, yeni ekonomik modelin dayattığı yeni toplumsal düzen arayışında ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları gidermeye yönelik yeni araçlar, birbiri ile karşılıklı bir ilişkiyi de beraberinde getirmiştir. Bu ilişki, örgensel olmayan yapay bir ilişkidir ve burada gerçek bir ihtiyaçtan ve bu ihtiyacı gideren aracın gerçek bir kullanım değerinden söz etmek mümkün değildir. İkinci simülakr dönemi ise sanayi kapitalizminin gereklilikleri doğrultusunda örgütlenmiş, hiçbir örneği olmayan yepyeni bir gerçeklik aşamasına işaret etmektedir. Yeni ekonomik merkezlerin; yani kentlerin, buraya göç eden yığınların oluşturduğu kitlelerin ve sanayi üretimi için örgütlenmiş fiziki ve toplumsal çevresi ile bütünsel bir gerçeklik tasarımıdır. Bu tasarımın da kendine özgü ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları gidermeye yönelik araçları söz konusudur ve bu ilişkinin kendisi de kullanım değerine dair yapay bir içeriğe sahiptir. Ancak bu iki dönemde de ortaya çıkan ihtiyaçlar vardır ve bu ihtiyaçları gidermeye yönelik araçlar ve sonunda yapay da olsa kullanım değerine dair bir anlamlandırmadan söz edilebilir. Bu anlamlandırma, piyasa koşullarında arz-talep dengesi ve üretim-tüketim döngüsü içinde değişim değerini de beraberinde getirmiştir. Bir malın değişim değeri, onun süreç içerisindeki kullanım değerine oranla belirlenmektedir. İşte bütün bu bağlam, kitle iletişim araçlarının doğuşu ve gelişimi için de geçerlidir. Medya, birinci ve ikinci simülakr dönemlerinin gerçekliklerinin dayattığı ihtiyaçlar karşısında, bu ihtiyaçları gidermeye yönelik çabanın bir ürünüdür. Bu ürünler, muhtevası ile orantılı bir biçimde bu gerçeklik içinde ekonomik, toplumsal ve kültürel bazı işlevler edinmiş ve yerine getirmiştir. Dolayısıyla kitle iletişim araçları, bu gerçekliklerin zorunlulukları doğrultusunda ortaya çıkan ekonomik, toplumsal ve kültürel gereksinimleri karşıladıkları için bir kullanım değeri; bunları karşılayabilme beceresi oranında da piyasa içinde bir değişim değeri kazanmıştır. Medya, ikinci simülakr döneminin ilk zamanlarında kamusal alanın gerçeklikleri doğrultusunda kitlerin ideolojik olarak eğitilmesi gerekliliğini karşılarken sonrasında bu gerekliliklere, var olan üretim tüketim çarkında kültür endüstrisinin bir parçası olma işlevi de eklenir. İkinci simülakr döneminde medya, aynı zamanda bir değişim değeri de kazanır. Sözü edilen ve artık kurumsal hale gelmiş ideolojik ve onunla doğrudan ilişkili ekonomik işlevleri, medyanın bir de değişim değeri edinmesini sağlar. Dolayısıyla bu dönemde medya, aynı zamanda alıp satılabilen, akılcı bir biçimde işleyen kurumsal yapısı nedeniyle bir meta haline gelir ve bir değişim değeri de kazanmış olur. Oysa üçüncü simülakr döneminde, medyanın bu ekonomik, toplumsal ve kültürel işlevleri görmesi için bir neden yoktur. Bu dönem, simülasyonun

egemenliğinde tasarlanmak zorunda kalmış başka bir bütünsel gerçekliktir ve bu gerçeklikte medyanın kullanım değeri, bu işlevlerinden değil -ki artık bu işlevleri yerine getirmesi ondan istenmemektedir- onun gösterge değerinden ileri gelir. Çünkü kitleler artık anlam peşinde değildir:

“İster politik, ister eğitici, isterse de kültürel içerikli olsun sonuçta niyet anlam iletilerek kitleleri anlamın egemenliği altında tutmaktır... Kitleler bu akılcı iletişim zorlamasına insanı aptallaştıracak biçimde karşı koymaktadır. Onlar anlam yerine gösteri istemektedir. Hiçbir çaba onları içeriklerin ya da kodun ciddiyetine inandırmada yeterince kandırıcı olamamıştır. Oysa onlar içinde gösteri olması koşuluyla tüm içeriklere tapmaktadır” (Baudrillard, 2017, s. 17).

Artık istenen anlam değil gösteridir. Medyanın bu nedenle bir gösterge değeri vardır ve işte bu gösterge değer, onun kullanım değerini belirlemektedir. Bu nedenle de Baudrillard, “...tüm teknolojilerimiz, egemen olduğumuzu sandığımız, oysa çalıştırıcılarından başka bir şey olmadığımız düzen aracılığıyla üzerimizde egemenlik kuran bir dünyanın araçlarından başka bir şey değildir” (Baudrillard, 2012, s. 93) demektedir. Kısaca, işlerin tersine döndüğünü söylemek mümkündür. Bunu daha iyi anlamak için öncelikle simülasyon nedir? sorusunu cevaplamak gerekir. Simülasyon, anlam üretmeye dayalı gerçeklik inşasının işlevini yitirdiği bir dönemde, modellere ve bu modellerin sürekli gösterge mantığı ile yenilen kodlanarak biçimlendirilmesine dayalı “gerçeklik” üretim mekanizmasıdır (Baudrillard, 2014, s. 13-21). Dolayısıyla, artık her türlü yanılsamayı; yani ideallere dayalı anlam üretimini dışlayıp kendine gerçeklik süsü vererek varlığını devam ettirmeye çabalayan bir dünya söz konusudur. Yanılsama, yapay da olsa ideallere dayalı bir gerçeklik inşa ederek kitleleri bu gerçekliğe, onun idealleri doğrultusunda uyumlandırma çabasına işaret etmektedir. Hem birinci hem de ikinci simülakr, burjuva sınıfının kendi gerçekliğini, bu gerçekliğin eşitlik, özgürlük, daha zengin ve adil bir dünya idealleri doğrultusunda biçimlendirdiği farklı ama birbirini, dolayısıyla da burjuva iktidarını sınıfsal olarak tamamlayan yanılsamaya dayalı gerçekliklerdir. Oysa artık yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde, burjuvazi ve onun sınıfsal olarak egemen olduğu gerçeklik, idealleri ile birlikte son raddesine varmış; ilerleme adına gidecek bir yeri kalmamış, kendini yeniden üretecek, kitleleri peşinde koşturacak bir anlamdan ve dolayısıyla da motivasyondan yoksun hale gelmiştir. Baudrillard’a göre (2016, s. 124-126), bu kapitalizmin sonudur ve Dünya Ticaret Merkezi’ni oluşturan New York’taki ikiz gökdelenlerin göstergesel işlevi, işte bu tarihin sonuna işaret etmektedir. Yani, artık anlamlı bir gönderenden yoksun bir gösterge niteliğinde olan bu binalar, piyasa ekonomisinin en başat sahnesi olan New York’taki kapitalizme dair rekabetin sonunu ve dolayısıyla kapitalizmin geldiği en son aşamayı göstermektedir ki bu aşama, aynı zamanda bütün ilerlemeci ve onunla birlikte var olan zenginlik, eşitlik, adalet ve özgürlük gibi ideallerin bir daha yeniden canlanmamak üzere yok olup gidişini temsil eder. Baudrillard’a göre New York’taki her bir gökdelen, kapitalizmin geldiği en son aşamaya ve giderek yükselen her bina, bir öncekinden daha öteye giden ilerlemeci kapitalist rekabetin bir safhasına işaret eder. Bu, birbirinin aynı ve birbirini yansıtan ikiz kuleler, daha da ötesine geçilemeyecek kapitalizme dayalı ekonomik düzenin sonunu imler. Bu nedenle daha yükseği de yapılmamıştır. Bu son, kendisinin tekeli düzenini ve alternatifsizliğini saklamak istercesine ikili bir model olarak kendini sunar. İşte bu da diyalektiğin gereğini yerine getirmek, rekabetin her zaman kendi alternatifini ürettiği ve ilerleme adına hâlâ bir anlama sahip olduğu yanılsamasını yaratmak içindir. Ama aslında bu binalar ikizdir, birbirinin tıpa tıp aynıdır ve bakan gözler, kapitalist tekeli ve onun alternatifsizliğini görür (Baudrillard, 2016, s. 124-126). Gelinek noktanın son nokta olduğunu, asıl olanın da yapılabileceklerle birlikte her ne varsa onu aynen korumak, kitleleri bir anlam yanılsaması için bir arada tutabilmek ve olanı olduğu gibi oynamaya devam etmek olduğunu bilir. Ancak, gerçekliğin artık değişmez hale gelen sınıfsal hiyerarşi ile birlikte, olduğu gibi kaldığını ve bunun asla değişmeyeceğini kimse kabul etmek istemez. Dolayısıyla, simülasyon bir gerçeklik oyunu olarak devrededir. Baudrillard bununla ilgili, “gerçeklik ve hakikat tutkularımız uçup gitmiştir. Geriye bu gerçeklikle

bu hakikate inanma görevi kalmıştır” (Baudrillard, 2015, s. 15), der. Aksi halde bütün oyun, daha doğrusu gelinen aşmanın verdiği rahatlık bozulacaktır. Daha önce söylenildiği gibi Batı dünyası için asıl olan, artık asgari geçim miktarı değil, asgari tüketim miktarıdır. Kapitalizmin zenginlik, eşitlik, adalet ve özgürlük adına vaat ettiklerinin azamisini elde edebilmiş bir kitle söz konusudur ve bu kitle, yaşama motivasyonu sürdürmek, görece elde ettiği kazanımları devam ettirmek, dünyanın geri kalanı karşısındaki rahatını sürdürmek adına kapitalizmin ona sunduğu anlam yanılışına kapılmış gibi yapmak zorundadır. Ancak bu, o kadar da kolay değildir. Bunun için sistem, anlamın yanılışmasını artırmak ve inandırıcı olmak adına sürekli bir oyun halindedir. Diyalektik gelişmenin zorunluluğu olan alternatifi ve rekabetin devam ettiği izlenimi yaratmak için, yeni iletişim teknolojilerinin de yardımıyla sürekli etkileşim halinde olduğu ve ölçtüğü kitleye, onun içinde bulunduğu değişmez hiyerarşik konuma uygun biçimde ikili modeller üretmeye dayalı çalışır. Bu modeller, önceden kodlanmış ambiyanslara dayalı nesnelere düzenidir. Her bir model, yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya sürekli değişen ambiyans; yani nesnelere düzeni sunar ve kitleye, dolayısıyla da onu oluşturan bireylere kendi hiyerarşisine uygun model için bir nesne gibi konumlanma görevi verilmiştir. İlerleme yanılışması yaratmak için modeller, sürekli değişir. Hiyerarşide bir üstte yer alan modelin ambiyansına ait herhangi bir nesne, bir alttakine; daha düşük bir profile geçiş yapabilir ya da tam tersi de söz konusu olabilir. Böylece kitle ve kitle içindeki bireyler, ait olduğu hiyerarşinin bir üstüne atlayabildiğini ya da bir alta düşebileceğini düşünür ama bu düşünce, inanma ve anlamlı dünya oyununun bir parçası olma isteği ile ilgilidir. Dolayısıyla hiçbir nesnenin, gerçek bir kullanım değerinden söz etmek mümkün değildir. Her bir nesne -buna birey de dahildir- içinde yer aldığı modelin ambiyansı içinde, ona uyumlu bir gösterge değere sahiptir. Örneğin eski bir bisiklet... Çok eski bile olsa, bir ulaşım aracı olarak değil, içinde yer alan modelin sunduğu ambiyans içinde bir gösterge değere sahip olduğu için satın alınır. ‘Vintage’ bir yaşamın, giyim kuşamın, ev dekorasyonunun ve de kültürel donatıların içinde o bisiklet de bir ‘vintage’ gösterge olduğu için kullanılır; yoksa amaç, ulaşım için gereksinimi karşılamak değildir. Dolayısıyla o bisiklet, binilmeyip duvara bir süs nesnesi olarak da asılabilir. Onun kullanım değerini belirleyen değişken, o modelin göstergeler düzeni içinde bir gösterge olmasıdır. Her nesne, o model içindeki yerine uygun değerlendirilir; dolayısıyla yapay da olsa belirli bir gerçek gereksinimi karşıladığı için değil, ait olduğu modelin sahip olduğu farklılaştırıcı nesnelere düzeninde bir gösterge olduğu için değerlidir. Aynı şey, diğer ev gereçleri için de geçerlidir. Örneğin, bir beyaz eşya, gerçekte belirli bir gereksinimi karşıladığı için değil, aslında kişinin kendini ait hissettiği modele ait nesnelere düzeni içindeki yeri nedeniyle satın alınır. Bir buzdolabı, gıdaların bozulmasını önlemek üzere değil, öncelikle ev dekorasyonunun diğer parçalarına uyumu gözetilerek seçilir. Günün şartlarında, gıdanın uygun koşullarda saklanması için buzdolabı artık, gerçek bir ihtiyaç olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla bu gerçek, onun sadece bu gösterge değerinden ötürü bir kullanım değerine sahip olduğunu anlamayı kolaylaştırmaktadır. (Baudrillard, 2009, s. 23-36; s. 54-80 ve 2018, s. 17-23). Yani simülasyonda, önceden tasarlanmış belirli bir ambiyansa dayalı modeller vardır ve bu modeller, ambiyansın gerektirdiği belirli bir nesnelere düzeni sunar. Her bir model aynı zamanda kendi karşıtını da yaratır. Bu karşıtlık, yaşam biçimini de içeren ideolojik ve kültürel kodlar içerir. Örneğin, sınıfsal hiyerarşide belirli bir aşamaya işaret eden bir model, kendini ideolojik olarak sol tandansın göstergeleri ile donatırken; bir diğeri, aynı sınıfsal aşamada sağ tandansın göstergeleri ile donatır. Bu göstergeler, belirli bir yaşam biçimi yanılışmasını da beraberinde getirir. Dolayısıyla sistem, bu simülasyon oyunu sayesinde alternatiflerin varlığına inandırmaya ve kitleler de bu alternatife inanmaya çalışır. Bu, bir anlam oyunudur. Oysa, her iki model de böylece kapitalizmin tekeli iktidarını tıpkı ikiz kuleler örneğinde olduğu gibi saklamış olur. Bütün sistem, bu anlam oyunu mantığı ile tasarlanır. Partiler, kitle iletişim araçları, siteler, şehirler, mahalleler ve insanlar önceden tasarlanmış modeller içinde, o modellerin ambiyansı doğrultusunda düzenlenmiş nesnelere düzeni içinde bir nesnedir ve hiçbirinin gerçek bir anlamı, gerçek bir göndereni; yani gerçek bir içeriği yoktur. Sağ ya da sol, partiler baştan aşağı kapitalist ekonominin üretim ilişkileri doğrultusunda örgütlenmiş olarak çalışmaktadır. Aynı şekilde bütün medya, sağ ya da sol, kapitalist

örgütlenmenin gerekliliklerini yerine getirir; hangi yaşam biçimi olursa olsun, her bir kültürel farklılık kapitalist tekelin türevidir; dolayısıyla içerikten yoksundur ve sadece birer gösterge değere sahiptir (Baudrillard, 2009, s. 6-8, s. 55-92, s. 104-117; 2016, s.99-150; 2014, s. 34-51) ve bu nedenle Baudrillard, kullanım değeri ile ilgili şunları söylemektedir:

“... nesnelere öncelikle gereksinimler tarafından belirlenmekte ve insanın çevreyle kurduğu ekonomik ilişkiler de onları anlamlı kılmaktadır. Oysa bu ampirist varsayım yanlıştır. Nesnenin, o ilk başlangıçta sahip olduğu statü daha sonra kendisine toplumsal bir gösterge değeri kazandıracak olan pragmatik statüden tamamen farklı olup, burada önemli olan göstergeleşmiş değiş tokuş (mübadele) değeridir. Kullanım değeriye çoğunlukla bunun yaşama geçirilmesinden ibaret olan (hatta ona yalnızca akılcı bir anlam kazandıran) bir önlemdir” (2009, s. 1).

Tarihin bu aşamasında nesnelere sahip olduğu kullanım değerini, aslında onların gösterge değerleri belirlemektedir. Bu nedenle, kullanım değerinin, değişim değerini belirlediği birinci ve ikinci simülakr döneminin tersine, simülasyon gerçekliği içinde bir nesnenin kullanım ve değişim değeri, o nesnenin içinde yer aldığı modelin ambiyansına sağladığı uyum ve katkı ile belirlenmektedir. Bu, o nesnenin gösterge değeridir. Dolayısıyla bir nesne, gösterge değeri ile bir kullanım ve değişim değeri kazanır. Bu nedenle de model, sahip olduğu ama yeni iletişim teknolojilerinin kitle ile etkileşim becerisi sonunda belirlenip sürekli kendini yenilenen kendi nesnelere düzenine uyumu doğrultusunda bir nesneye gösterge değer kazandırır ve bu gösterge değeri dolayısıyla o nesne edinilir ve alınıp satılır. Nesnenin kullanım değeri, o modele uyumu ile doğru orantılıdır. Öyleyse simülasyon, yapısalcı dilbilimin deyişiyle bir gönderenden, dolayısıyla bir kökenden ya da gerçekten yoksun gerçekliğin modeller aracılığıyla sürekli yeniden üretildiği bir anlam oyunudur. Bu anlam oyunu içinde medyanın tıpkı diğer nesnelere gibi, birinci ve ikinci simülakr dönemlerinde yapay da olsa sahip olduğu kullanım değerinden söz etmek artık mümkün değildir. Artık değişmez hiyerarşik düzen içerisinde, asgari tüketim olanaklarına sahip olan ve bunu hiçbir şekilde kaybetmek istemeyen kitleye, kendi sınıfsal konumu ile orantılı sunulan modeller içinde yer alan, o modellerin nesnelere düzeni ile uyumlu biçimde işleyen ve işlerken -miş/miş gibi yapan, birer göstergedir. Örneğin herhangi bir televizyon kanalı ve onun aynı kuruma ait diğer medya uzantıları, kanıksanmış hiyerarşik düzenin belirli bir aşamasında sözde sol ideolojinin ve onun dayattığı sözde yaşam biçiminin göstergeleri ile tasarlanmış nesnelere düzeni içinde, bir gösterge olarak yer alır. Bir yandan programları, reklamları ve çalışanları ile içinde yer aldığı modelin sunumunu yaparken; diğer yandan sunduğu modelin sözde ideolojik ve kültürel tasarımına tıpkı diğer nesnelere gibi uyum sağladığı için de izlenir, okunur ya da dinlenir. Bu nedenle, CNN International ile Fox News arasında, tıpkı Demokratlar ile Cumhuriyetçiler arasında olmadığı gibi bir fark yoktur. Farklılık gibi görünen şey, tekelci kapitalizmin gerekliliklerine uygun biçimde çalışan bu kanalların, sözde farklı ideolojik ve kültürel göstergeleridir. Oysa bu göstergeler, ait olunan ve tek yerden türeyen modellerinin ambiyansına uyumu sağlamak üzere vardır. Kitleler buldukları hiyerarşide tercih ettikleri modelin nesnelere düzeni içinde yer aldığı için ya da o modelde yer almak için o kanalları izlemektedir. O kanalları izlerken de ait olunan modelin göstergelerinden birine dönüşmektedir. O modelin nesnelere düzeni içinde yer alan tıpkı izlediği, takip ettiği kitle iletişim aracı gibi bir göstergedir. Tekrar etmek gerekirse medya, artık sözü edilen işlevlere sahip olduğu için bir kullanım değerine, dolayısıyla da bir değişim değerine sahip değildir. Medya, artık bir göstergedir ve tam da bu nedenle bir kullanım ve değişim değerine sahiptir. Bu nedenle Baudrillard, kitle iletişiminin katılımın, “yalnızca bir litürji ile, tüm anlam içeriği boşaltılmış biçimsel bir göstergeler koduyla gerçekleştiğini” (Baudrillard, 2018, s. 128) söyler. Kısaca, asıl olan, takip edilen medyanın gösterge değeridir. Ait olduğu modele uyumu ve o modele dair sunumudur.

Sonuç

Normal şartlarda bir nesne, şu ya da bu nedenle ortaya çıkan belirli bir gereksinimi karşılamak üzere bir kullanım değerine sahiptir. Bu nesne, karşıladığı gereksinim ile doğru orantılı bir biçimde talep gördüğü sürece ve bu talebi karşılama düzeyine göre piyasa içinde bir de değişim değerine sahiptir. Değişim değeri, ne olursa olsun bir nesnenin kullanım değeri ile yakından ilişkili bir biçimde belirlenir ve kullanım değeri de o nesnenin yapay da olsa belirli bir gerçeklik tasarımı içinde ortaya çıkan gerçek bir gereksinimi karşıladığı için edinilen bir değerdir. Dolayısıyla, belirli bir piyasada arz-talep dengesi içinde belirlenen değişim değerine anlam veren, o nesnenin kullanım değeridir ve bu anlam, değişim değerinin göndereni olarak işlev görür. Bunu, nesnelere düzenine uyarlayan Baudrillard'a göre, bir nesnenin kullanım değeri, en önce gelir; yani gösterilendir, sonrasında ise gösteren yani değişim değeri, en sonunda da gösterge değeri gelir. Bu sıra da nedensizdir. Simülasyon gerçekliğinde ortaya çıkan nesnelere düzeninde, hem değişim hem de kullanım değerini belirleyen şey, gösterge değeridir. İşler tersine dönmüştür. Bu gerçeklik, kapitalist tekelin sonunu imleyen, bir anlam oyunu oynandığı için farklı gibi gözükse de aslında birbirini yansıtan modellere dayalı bir düzendir. Bu düzende bütün modeller, artık yerleşik hale gelmiş sınıfsal hiyerarşiye uygun bir biçimde önceden tasarlanır. Bu tasarımları nesnelere düzeni olarak adlandırmak mümkündür. Her nesnelere düzeni belirli bir ambiyans sunmaktadır. Nesnelere, bu ambiyansa uyumu çerçevesinde değer kazanır ki kitleleri oluşturan tek tek bireylerde bu nesnelere içinde bir nesne olarak kendini sözde ideolojik, ekonomik, sosyal, kültürel ya da en hafifi ile yaşam biçimi doğrultusunda diğerlerinden farklılaştırdığını hissettiği ama sınıfsal olarak gücünün yettiği modele uyumlanır. Her nesne, o model içindeki yerine uygun değerlendirilir; dolayısıyla yapay da olsa belirli bir gerçek gereksinimi karşıladığı için değil, ait olduğu modelin sahip olduğu farklılaştırıcı nesnelere düzeninde bir gösterge olduğu için değerlidir. Bu modellerin, kitle ile yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla etkileşimi sayesinde sürekli yenilenmesi nedeniyle örneğin beyaz eşyalar da yenilenir. Burada asıl olan, anlam oyunu içindeki modelleme sisteminin; yani kapitalizmin sahip olduğu rekabetçi biçimiyle ilerlemeye ve gelişmeye devam ettiği yanılsamasını yaratmak üzere çalışan simülasyon gerçekliğinin devam etmesidir. İşte, kitle iletişim araçları da bu simülasyon düzeninde, birinci ve ikinci simülasyon gerçekliğinde yerine getirdiği işlevler ile koşut kazandığı kullanım ve değişim değerini, simülasyon gerçekliği içinde yitirmiştir. Medya için artık söz konusu olan, gösterge oyunu içindeki yeridir ve bu yer ile orantılı kazandığı değerdir. Bu değer sayesinde bir kullanım değeri edinmiştir. Dolayısıyla kitle iletişim araçları, bir yandan ait olduğu modelin sunumunu yaparken, öte yandan ait olduğu model içinde o modelin nesnelere ile uyumlu bir gösterge olarak okunur, seyredilir ya da dinlenir bir göstergedir. Tıpkı diğer teknolojiler gibi medya da artık simülasyon evreninin devamı adına çalışan bir göstergeden başka bir şey değildir ve eski işlevlerini yerine getiriyormuş yanılsaması yaratarak varlığını devam ettirmektedir. Yani kitle iletişim araçları, simülasyon dünyasının araçlarıdır. Bu araçlar, simülasyon düzeninin hem aracısı hem de parçasıdır. Simülasyon düzenini bize hem gösterir hem de gösterdiği simülasyonun, herhangi bir modeline ait nesnelere düzeninin bir bileşeni olarak işlev görür.

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2008). *Kültür endüstrisi kültür yönetimi*. (Çev. N. Ünler, M. Tüzel ve E. Gen). İstanbul: İletişim.
- Baudrillard, J. (2009). *Gösterge ekonomi politiği hakkında bir eleştiri*. (Çev. O. Adanır ve A. Bilgin). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Baudrillard, J. (2014). *Simülakrlar ve simülasyon*. (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğu Batı.
- Baudrillard, J. (2016). *Simgesel değiş tokuş ve ölüm*. (Çev. O. Adanır). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Baudrillard, J. (2017). *Sessiz yağınların gölgesinde*. (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğu Batı.
- Baudrillard, J. (2018). *Tüketim toplumu*. (Çev. N. Tural ve F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı.
- Baudrillard, J. (2012). *Kusursuz cinayet*. (Çev. N. Sevil). İstanbul: Ayrıntı.
- Baudrillard, J. (2015). *Şeytana satılan ruh*. (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğu Batı.
- Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of General Psychology*, 1(3), 311-320. Erişim adresi: <https://psychology.yale.edu/sites/default/files/baumeister-leary.pdf>
- Eagleton, T. (1998). *Eleştirinin görevi*. (Çev. İ. Serin). Ankara: ARK Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2008). *Alman ideolojisi*. (Çev. S. Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Saussure, F. de. (1985). *Genel dilbilim dersleri*. (Çev. B. Vardar). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Williams, R. (2003). *Televizyon, teknoloji ve kültürel biçim*. (Çev. A. U. Türkbağ). Ankara: Dost Kitabevi.

Extended Abstract

Purpose

The article seeks to answer the question of what the function of media tools is or what they have become in the simulation universe. It aims to discuss and evaluate how the process takes place in the universe of simulation, in the center of the media becoming a part of the existing sign game and determining its use value. The relationship between the media and the simulation universe is very important among the many discussions on the simulation universe put forward by Baudrillard. At the point where today's media has reached with the latest technologies, the lack of sufficient studies on the relationship between media and the simulation universe makes this study important in terms of its contribution to the literature.

Design and Methodology

The article, which is a theoretical qualitative study, is designed with the traditional literature review method. The traditional literature review has long been a cornerstone of academic research, providing a comprehensive and critical analysis of existing knowledge on a given topic. These reviews are usually narrative in nature, in which researchers examine the relevant literature in detail in order to create a coherent narrative that highlights the current state of the research and the main themes. It allows for a narrative synthesis of existing knowledge with an overview of a particular topic or issue. Unlike systematic reviews or meta-analyses, traditional literature reviews do not follow a rigid protocol for searching and selecting studies, and yet offer the important benefit of summarizing and interpreting a body of literature. This approach allows for a more flexible exploration of a topic, opening up space for researchers to examine various aspects and perspectives without being constrained by predefined criteria. Thus, it serves as a source for identifying gaps in research, highlighting key findings and providing insights for future studies. It contributes to a comprehensive understanding of a subject area by synthesizing information from different sources. Moreover, traditional literature review can be cost-effective and relatively quick. Moreover, it can be tailored to specific research questions and allows for a more focused investigation of a particular aspect of a topic. In conclusion, the traditional literature review offers a valuable tool for synthesizing and interpreting existing knowledge without being bound by the rigid methodologies of systematic review. Its flexibility, accessibility and the ability to provide a narrative overview have made it a valuable tool for researchers in various disciplines. From this point of view, this article is designed to answer the problem by discussing it under two main headings. First, the use value, exchange value and functions of the media in the first and second period of the realities called simulacra are discussed; then, in the third period of simulacra, called simulation reality, the sign value of the media and its new functions related to this value are discussed.

Findings

Normally, an object has a use value in order to fulfill a certain need that arises for one reason or another. As long as this object is in demand in direct proportion to the need it fulfills and according to the extent to which it meets this demand, it also has an exchange value in the market. The exchange value is determined in close relation to the use value of the object, and the use value is a value because the object fulfills a real need in a reality design, even if it is artificial.

In the order of objects that emerges in the reality of simulation, it is the value of the signifier that determines both exchange and use value. This reality is an order based on models that signify the end of the capitalist monopoly, that seem to be different because they play a game of meaning, but in fact reflect each other. In this order, all models are pre-designed in accordance with the established class hierarchy. It is possible to refer to these designs as orders of things. Each arrangement of objects presents a particular ambience. Objects gain

value in accordance with their conformity to this ambience, and the individual individuals who make up the masses, as an object within these objects, adapt to the model that they feel differentiates them from others in terms of their so-called ideological, economic, social, cultural or, to put it mildly, lifestyle, but which they can afford class-wise.

As a result, the media has lost in the simulation reality the use and exchange value it gained through the functions it fulfilled in the first and second simulacrum reality. The media, which has gained use value in the game of signs, has become a sign that is read, watched or listened to as a sign compatible with the objects of that model while presenting the model to which it belongs. The media is now nothing but a signifier that works for the continuation of the simulation universe and continues its existence by creating the illusion that it fulfills its old functions.

Research Limitations

Despite the importance and privileged place of the relationship between Baudrillard's simulation universe and the media, the scarcity of studies on the subject constitutes the limitation of this study.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Within the scope of the subject, each of the media tools can be handled separately and detailed studies can be carried out. In addition, hierarchical groupings can be made and examined in detail, especially for Western media. In today's digital society, technology, media, consumption and ethics are open to intertextual studies within the framework of the concepts of technology, media, consumption and ethics, as well as the results that will contribute to the literature can be obtained as a result of the research to be conducted for the target audience in this context.

Originality/Value

Among the many discussions on the simulation universe put forward by Baudrillard, the relationship between the media and the simulation universe is very important. At the point where today's media has reached with the latest technologies, the lack of sufficient studies on the relationship between media and the simulation universe makes this study valuable in terms of its contribution to the literature. In addition, the fact that it is an intertextual article makes the study unique.

Araştırmacı Katkısı: Elif Pınar KILINÇ (%100).

Kentten Dünyaya Yayılan Bilim ve Sanat: Amasya Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi'nin Hikâyesi ¹

Emine KEF ²

Başvuru Tarihi: 12.05.2024

Kabul Tarihi: 07.08.2024

Makale Türü: Derleme

Öz

Tarihte ilk olarak darüşşifa ve medrese olarak varlık gösterip takip eden yıllarda çeşitli amaçlarla kullanılan, daha sonra yoluna müze olarak devam eden Amasya Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi'nin hikâyesi, aynı zamanda kentteki kültürel dokunun oluşum safhalarının bilgisini vermektedir. Müzeye adının verildiği Şerefeddin Sabuncuoğlu, hekim ve müderrisliğine bilimin kendi ikliminde sınırlı kalmaması için farmakolojik çalışmalarının yer aldığı ve Türkçe kaleme aldığı eserlerini eklemiştir. Akrâbâzın Tercümesi, Doğu'da ve Batı'da dört yüz yıl klasik olarak kabul edilen Cerrahiyyetü'l-Haniyye ve Mücerreb-nâme bilinen temel eserleridir. Bu eserlerin, sahadaki çalışmalara halef-selef olmalarının yanı sıra anlatımlarında kullanılan minyatür tekniğiyle de sanatsal boyutları ortaya konmuştur. Sesin titreşiminin iyileştirici etkisinin keşfedilmesiyle birlikte musikinin tedavi yöntemi olarak kullanılması, minyatür gibi müziğin de sanatsal işlevinin tıpta yer almasını sağlamıştır. Bir yapı içerisinde gerçekleşen bu hikâye, yönetsel yapının mihmandarlığında kentten ülkenin pek çok yerine bilimi ve sanatıyla yayılmıştır. Mekânın bu bileşenleriyle birlikte vücut bulmasını olanaklı kılanın yönetim mekanizması olduğu öne sürülebilir. Hatta bir adım daha öteye giderek, karar verici olmanın, potansiyeli reele taşıma erkini elinde tutma anlamına geldiği de söylenebilir. Bu nedenle, bilim insanların sanatla estetik görünüm kazandırdıkları çalışmalarını hayata geçirme fırsatı buldukları mekânı yönetim anlayışı dâhilinde vurgulamak, uygarlıklara dair yaratıcı pek çok nüveyi bünyesinde taşıyan bu yapıya bütünsel paradigmadan bakılmasına olanak tanıyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amasya Şerefeddin Sabuncuoğlu Müzesi, Tıbbi Çalışmalar, Minyatür Üslubu, Musiki ile Tedavi, Yönetim Anlayışı

Atıf: Kef, E. (2024). Kentten dünyaya yayılan bilim ve sanat: Amasya Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi'nin hikâyesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1065-1082.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, emine.kef@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9938-4635

Science and Art Spread from City to World: The Story of Amasya Sabuncuoğlu Museum of Medicine and Surgery History

Emine KEF³

Submitted by: 12.12.2020

Accepted by: 15.04.2021

Article Type: Review

Abstract

The story of Amasya Sabuncuoğlu Museum of Medicine and Surgery History, which first existed in history as a hospital and a madrasah, was used for various purposes in the following years, and later continued its journey as a museum, also provides information about the formation phases of the cultural texture in the city. Şerefeddin Sabuncuoğlu, whose name is given to the museum, added his works, which include pharmacological studies written in Turkish, to his physician and professorship, so that science would not be limited to his world. Akrâbâzîn, Cerrahiyyetü'l-Haniyye, which have been accepted as classics in the East and West for four centuries, and Mücerreb-nâme are his most basic known works. The healing effect of the sound on the body with the vibration of the sound has become normal and inevitable to use as a treatment method. This story, which took place within a building, spread from the city to many parts of the country with its science and art, under the guidance of the managerial structure. It can be argued that the management mindset makes it possible for space to come into being with these components together. We can even go one step further and say that being a decision-maker means having the power to translate potential into reality. For this reason, emphasizing within the management approach the place where scientists have the opportunity to realize their works, which they have given an aesthetic appearance with art, will allow looking at this structure, which contains many creative cores of civilizations, from a holistic paradigm.

Keywords: Amasya Şerefeddin Sabuncuoğlu Museum, Medical Studies, Miniature Style, Treatment with Music, Management Mindset

³ Amasya University, Merzifon Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, emine.kef@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9938-4635

Giriş

Taş olarak öldüm, bitki oldum. Bitki olarak öldüm, hayvan oldum. Hayvan olarak öldüm, o zaman insan oldum (Mevlâna, 1995, s. 319 [3901]). Kendi çevresinin kurulumunun yol haritasını doğanın verili işleyişinden alan insan için Mevlâna Celaleddin Rumi'nin bu beyiti, kent yapısının karakteristik özelliğini belirlerken temel ilkeyi de ortaya koymaktadır: Devinim! Varlık, yapısal ve işlevsel değişimini kendinde mündemiç olan erkeye bağlı olarak gerçekleştirirken devinim hali aynı zamanda onun canlılığının alametifarikasıdır. Ölümün kaçınılmazlığına ortaya koyduklarıyla cevap vermeye kalkmak insanı tarihsel bir varlık haline getirmiştir. Ancak kültür inşasında doğum-ölüm ikiliğinin üstünde olup onlara hükmeden zamanın döngüsü dikkate alınmadığında yok oluş kaçınılmazdır. Kentlerin inşasında pek çok alanda sanatçı ve zanaatçı görev alabilmektedir ancak onların yer almasına ve hareket alanlarının ne kadarlığına ve nasıllığına onay vermeye muktedir olan yönetsel erklerdir. Söz gelimi, kentlerdeki her bir unsur, inşa edildiği dönemden ondan arta kalanlar üstünde gösterilen tasarruf süreci, karar ve uygulamada yer alan kişiler özelinde toplumların sahip olduklarını/olamadıklarını resmetmektedir. Toplumlar zamanın deviniminde dönüşürler ve fakat bu dönüşümü mümkün kılan değişmez ilkeler kararlı halde varlığını korur.

Toplumsal hafıza, bir olayın doğrudan tanıklığını yaptığı zaman bile, tarihin yeniden inşası hâlâ gerekli olabilir (Connerton, 1989, s. 14). Zira bellek, toplumsal varoluşla sıkı bir ilişki içinde olan kültürel bir zorunluluktur. Hatırlamaktan ziyade unutmamak kimliğin özünü oluşturur. Geçmiş ancak bütün bugünlere referans kılındığında hafızada bir yere sahip olmaktadır. Bugünün yeni geçmişi tüm kaynağını diğer geçmişlerden alır ve yarına kadar bugün, dün biçiminde tarih olacaktır. Bu, bugünü geçmişe gömmekle süresiz bugünü yaşamak arasında yapılan kararlı bir tercihtir (Assmann, 2011, s. 17). Belleğimize en çok ışık tutan şeyin düzen olduğu düşüncesinden hareketle, onları koruyacak mekânları seçmeli, ardından hafızada saklanması gereken bilgilerin zihinsel imgeleri oluşturmalı ve bunları o mekânlara yerleştirmelidir. Böylece, yerelliklerin düzeni nesnelere düzenini korurken, imgeler de bilgiye beden giydirecektir (Cicero, 2001, s. 219). Uygarlıkların haznedarlığını yaptıkları bilgiler hakkında en doğru bilgiyi veren mimari eserler, dünyanın her tarafında insanın ayak bastığı yerlere yayılmış şekilde keşfedilmiş ve de keşfedilmeyi beklemektedir. Unutmamalı! Başka tarihlere ve toplumlara ait varlıklar bugüne kadar gelmeyi başarmışsa, hiç kuşkusuz söyleyecek sözleri olduğu içindir.

Çalışmada, söz konusu yapılardan bugün Amasya'da müze olarak hizmet veren Sabuncuoğlu Şerefeddin Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi'nin kuruluşundan itibaren bilim ve sanat alanında ulaşılan düzey, kültürel saikler perspektifinde ele alınmıştır. Gerek Amasya gerekse özel olarak binanın tarihi hakkında yazılmış temel kaynaklar ışığında incelenerek güncel bilgilerle tarihi kayıtlar karşılaştırılmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde hekim-müderris olarak görev yapan Sabuncuoğlu'nun kaleme aldığı eserler ve bu eserlerde kullanılan sanatlar arasındaki bağlantısallık ele alınmıştır. Sabuncuoğlu hakkında yapılmış çalışmalar, konusu gereği çoğunlukla tıp alanında yapılmıştır. Bazı çalışmalarda, spesifik olarak hekimin eserlerinde kullandığı sanatlara yoğunlaşmıştır. Binanın mimari yapısı ve motiflerin sembolik anlamları ise daha ziyade mimari çalışmaların konusu olmuştur. Bu çalışmada ise bir binanın kentte kurulduğu noktadan itibaren estetiğin tek bir yapıda nasıl varlık kazandığına dikkat çekilmiştir. Darüşşifa binası olarak inşa edilen ve aynı zamanda uygulamalı tıp eğitiminin verildiği yapının ortaya çıkmasına olanak tanıyan kentin mayalanma süreci hakkında bir analiz yapmak, tarihte yer etmiş toplumlar arasındaki bağın da kurulmasını sağlayacaktır.

Çalışma, yaşamı kompartımanlara ayırmadan, birinin olduğu yerde diğerinin de pek ala yer bulabileceği hatta öyle olunca bir bütüne parça olabileceği gerçeğine de dikkat çekmektedir. Darüşşifa binasının girişinden itibaren başlayan sanatsal unsurlardan müteşekkil atmosferde verilen sağlık hizmetinin kimyayı ve musikiyi de içine alan akademik çalışma ve eğitimlerle bütünleşmesi, sağlık özelinde yaşamın estetik bir dengede hayat bulabileceğini imlemektedir. İşte tam da bu sebeple, bir zamanlar ülkenin pek çok yerinde görev yapacak hekimler yetiştiren ve kullandığı sanatsal tekniklerle kendi döneminde dahi iltifata mazhar olan ve çalışmaları

dünyaya yayılan kişilerin yaşadığı bu ekosistemin varlığını sürdürülebilirlik kabiliyetinin yönetsel erkin yetkinliğine bağlı olduğu anlaşılmalıdır. En nihayetinde bu çalışma, okurları bitkilerin kimyasına odaklanan bir hekimin şifayı sadece bitkide değil musikide de arayabildiğini, eserlerini Türkçe kaleme alırken bunu minyatür tekniğiyle de taçlandırabildiğini, sadece tedavi etmeyip tedavi edecek hekimleri de yetiştirebildiğini okurken, her cümlede “*bunlara olanak tanıyan şartlar nasıldı*” sorusuna cevap vermeye davet etmektedir. Çoktan gerçekleşmiş olana bugün sorulan soru ve verilecek cevaplar, geçmiş için değil, geleceği tesis edecek olan bugün içindir.

Darüşşifa Akademisi: Tıp Alanında Yapılan Çalışmalar

Tarihin her döneminde hem ticaret hem de göçlerle farklı toplumların sürekli uğrak yeri olan Anadolu coğrafyası, bu özelliğiyle bilgi ve kültür çeşitliliğinin yanı sıra farklı hastalıkların da toplandığı yer olmuştur. Ülkeye gelen ve hâlihazırda bulunan hastalıklara gelince, epidemiyi ve karantina şartlarını bilen yetişmiş hekimlere ihtiyaç duyulmuştur. Selçuklunun idaresi altındaki toprakların ticaret yolları üzerinde olması ve bu hatlarda bulundurduğu kervansaraylar nedeniyle farklı coğrafyalardan gelen insanların taşıdığı hastalıklara karşı savunmasız kalması, salgın hastalıkların bu alanlardan kentlere yayılmasına neden oluyordu (Köker, 1992, s. 23). Kentlerin girişinde aynı zamanda bir denetim mekanizması işlevi gören kervansarayların bünyesinde bulunan darüşşifalarda, ticaret veya göç gibi nedenlerle gelenlerin kontrol edilip hastalık söz konusu ise tedavilerinin yapılması ve herhangi bulaşıcı risk taşıyanların gözetim altında tutulmasıyla kent hastalık tehdidinden korunmakta idi (Turan, 2014, s. 51).

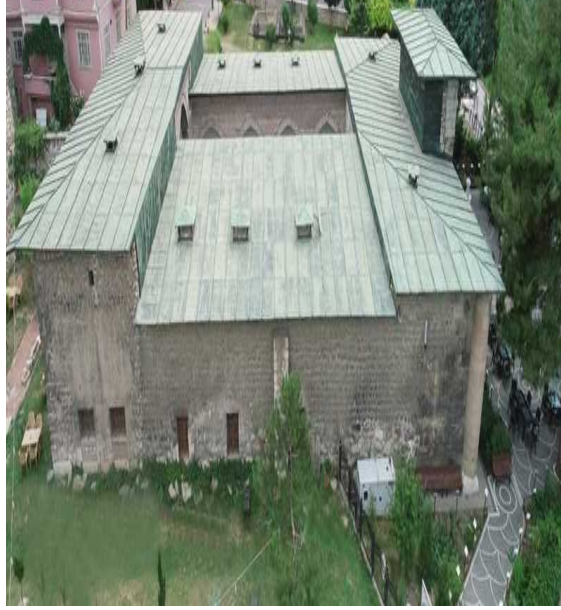
Kentlerin konumu, coğrafi özellikleri, ekonomik ve kültür düzeyi eserlerinin karakteristiğini büyük ölçüde belirler. Eserin banisinin o coğrafya ile kurduğu ilişkinin kendi üslubuyla harmanlanmasıyla sentez bir bütün olarak mekânda yerini alır. Amasya'nın mekânsal dizilimi ve eserlerin üslubu da bani, yönetici ve sanatçı sacayağında yükselmekte ve zaman-uzam ikiliğinde tarihlenen kültürel değişkene bağlı olarak şekillenmektedir (Gündüz Küskü, 2014, s. 276). Söz gelimi, El-Amasi'nin kenti ihdas etme erkine sahip olana öğüdü sadece kendi dönemine değil tüm zamana yayılan bir hakikati işaret etmektedir (el-Amasi, 2011, s. 79): “*Târîh tamâmına gazâ-yı ekber velâkin yine mahbûba muhabbet ider gibi şehri-i mezbûra muhabbet itmeliüdür. İzzet ü hürmet bulursun. Eğer nefret idersen zillet ü hakâret bulursın.*”

Günümüzde kentler küresel/marka/akıllı/sürdürülebilir/ekolojik kent gibi kavramlarla nitelendirilirken Amasya farklı dönemlerde, “Medinetü'l-Hükema (Akıl ve Hikmet Sahiplerinin Şehri), Bağdâdü'r-Rum (Anadolu Beldelerinin Bağdad'ı), Rumiyye-i Suğra (Küçük Roma), Ermeniyye-i Kübra (Büyük Armanyak Şehri), Hısnü'l-Mirat (Ayna Kalesi veya Aynalı Hisar), Kubbetü'l-Ulema ve Türbetü'l-Evliya (Âlimlerin Merkezi ve Evliyaların Toplandığı ve Defn Edildiği Yer), Dârü'n-Nasr (Nusret ve Zafer Yurdu, Dârü'l İzz (İzzet ve Saadet Yurdu, Dârü'l-Fütûh (Fetihlerin Çıkış Noktası) ve Kasrû's-Selâtin (Padişahların Köşkü)” gibi sıfatlarla anılmıştır. Selçuklu döneminde bilim ve sanat alanında eğitimin verildiği kent, Osmanlı döneminde şehzadelerle birlikte âlim, sanatkâr ve şairin bulunduğu kültür merkezi haline gelmiştir. Bu özelliğini kaybetmeye başladığı dönemde dahi seyyah G. Perrot'un (1861), iki bine yakın öğrencinin eğitim aldığı Amasya'yı Anadolu'nun Oxford'u olarak tanımladığından bahsedilir (Şahin ve Emecen, 1991, s. 2; Şimşirgil, 1996, s. 93; Yaşar, 2022, s. 80).

Şekil 1. Müzenin Taçkapısı

Darüşşifalar, modern hastanelerin yanı sıra tıp alanında akademik araştırma ve eğitimin işleyiş yapısının da temel ilkelerini oluşturmaktadır. Kaynaklarda sağlık hizmeti, tıp eğitimi ve araştırma olmak üzere farklı işlevlerinden bahsedilen darüşşifalarda kullanılan ilaçların burada yapıldığı düşünülürse, bu yapıların aynı zamanda bir laboratuvar ortamı sağladığı söylenebilir. Hastane ve medrese binası olarak inşa edilen Amasya Darüşşifasının (Şekil 1) kullanım biçiminden dolayı sonrasında (on dokuzuncu yüzyıl son çeyreği) tımarhane anlamına gelen bimarhane adını aldığı düşünülmektedir (Ünver, 1938, s. 17). Evliya Çelebi de eserinde tedavi edilen hastalardan ötürü yapıdan miskinler tekkesi olarak bahseder (VGM, 1983, s. 259). Darüşşifanın inşasıyla ilgili her ne kadar 1308 yılı adres gösterilse de bazı kaynaklar bunun söylenenden yaklaşık bir asır önce olabileceğini yazmaktadır. İlhanlılar Amasya'yı ele geçirdikten kısa bir süre sonra 1308'de savaş sırasında aldığı hasarları onarıp yapının hizmete devam etmesini sağlamıştır (Altıntaş, 2008, s. 15-6). Etimolojik olarak incelendiğinde, Farsça hasta anlamına gelen bimar ile kelimenin sonuna geldiğinde onu yer adı yapan -istan ekinden türetilen "bimaristan" halk arasında da daha çok tımarhane olarak çağırılmıştır. Orta Asya Müslümanlarının "darülmerza", Selçuklunun "darülafiye", "darüşşifa" olarak ifade ettikleri hastane, Osmanlıda "darüşşifa"ya ek olarak "darüssıhha", "şifahane" ve Amasya'da olduğu gibi "bimarhane" şeklinde ifade edilmiştir. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde artık bu kurumlar için hastahane adı kullanılmaya başlanmıştır (Terzioğlu, 1991, s. 163).

Şekil 2. Darüşşifa Kuzey Cephesi (Amasya İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2023)

Dönemin meşhur hekimleri Şükrullah (ö/1488), Halîmî, Merzifonlu Atufi (1516), Mehmet bin Lûtfullah, Şerefeddin Sabuncuoğlu (1465) Amasya Darüşşifasında (Şekil 2) çalıştıkları gibi sonrasında farklı yerlerde hekimlik yapacak pek çok öğrencinin yetişmesinde görev almışlardır (Köker, 1992, s. 10). Öğrencilere ameliyatlarda uygulamalı eğitimin de verilmesi, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar kentte Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev yapacak hekimlerin yetiştirilmesini sağlamıştır. Amasya Cihetler Defterinde on yedi ila on dokuzuncu yüzyıllarda burada görev yapan hekimlerin kadro bilgileri kayıtlıdır (Ünver, 1938, s. 19). Reşîdüddin Lokman-ı Hârezmi, Bedreddin Mahmud Çelebi ve Nefisüddin Mehmet Çelebi gibi asrın doktoru olarak bilinen isimler buradan çıkmıştır (Yaşar, 2022, s. 140). On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar şifahanenin tedavi hizmetinin yanı sıra hekim yetiştiren bir akademi özelliği göstermesi Selçuklu hastanelerinin bir geleneğiydi. Selçukluda sağlığın saadet getiren büyük bir nimet olduğuna inanılması nedeniyle, beden ilmi aynı zamanda dini bir sorumluluk olarak kabul edilmiştir (Ünver, 2014, s. 45, 48). Bu kabule dair bir başka ilkesel söylem, Yusuf Has Hacib'in Doğu Karahanlılar'ın hükümdarı Tamgaç Uluğ Buğra Han'a ithafen yazdığı eserde, tıbbın ve bu alanda çalışanların gözetilmesi yönündeki nasihatında görülmektedir (2017, s. 327 [4357, 4360]): *"Yine bu kişiler [hekimler/otacılar] de sana çok gerekli. Onlarsız olmaz bu dirlik işi (...) Bunları da yine iyi ve yakın tut. Gerekli kişilerdir, haklarını gözet."*

Selçuklu döneminde (1071-1308) neredeyse bütün büyük kentlerde kurulmuş olan sağlık kurumlarında tedavinin yanı sıra eczacılık üzerine yapılan çalışmalar, sonrasında tıp bilimine kaynaklık edecek önemli eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu alanda el-Birûnî ile İbn el-Baytar'ın çalışmaları bilinen örnekler arasındadır. İlk Türkçe eserler ise on dördüncü ve on beşinci yüzyıla rastlar (Murad, 2011, s. 81). A. Zeki Velidi Togan, bunun özellikle Fatih Sultan Mehmed döneminde başladığından söz eder (2019, s. 547). Bu eserlerden bazısını alana kazandıran ve günümüzde müzeye dönüştürülen darüşşifada (Şekil 3) on dört yıl hizmet veren Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun eğitiminin aileden başladığı söylenebilir. Hekim ve bilginler yetiştiren bir ailede yetişen Sabuncuoğlu'nun dedesi değerli bir hattat olmanın yanı sıra dönemin valisi Çelebi Sultan Mehmed'in özel hekimliğini yapmıştır. On dördüncü yüzyılın sonunda Amasya'nın bilim merkezi olduğu bir dönemde darüşşifada görev yapmış olmaktan iftihar duyan Sabuncuoğlu, bunu Mücerreb-nâme adlı eserinde de dile getirir (Sabuncuoğlu, 1992, s. 13): *"... 'Ömr-i tavil içinde mutavvel ve muhtasar kitablara nazar idüp on dört yıl Darü's-şifa-i Amasiyye harreseha'llahu ani'l-beliyyede tababet itdügümden sonra cumhur-ı etibbadan bazı yarenler bu kemineden iltimas itdiler..."*

Şekil 3. Müze Avlusu ve Eyvanı (Amasya İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2023)

Usta-çırak ilişkisinde eğitim alan Sabuncuoğlu'nun iyi derecede Arapça ve Farsça bilmesinin yanı sıra Türkçeye olan hâkimiyeti, eserlerini akıcı ve ahenkli ifadeler kullanarak yazmasından ve yazılarında edebi teknik kullanmasından açıkça görülmektedir (Şenel, 1988, s. viii). Sabuncuoğlu'nun çalışmaları, sonrasında Anadolu'da hizmet verip akademik çalışmalar yapacak talebelere de kendi dillerinde bilgi edinebilecekleri kaynaklar kazandırdığı gibi İran'da Safevî tıbbına da etki etmiştir (Sabuncuoğlu, 1992, s. 31). Eserlerini alanda çalışma yapanlara hitaben yazan hekimin, tedavi ilmini aşama aşama anlatırken öğüt vermeyi de ihmal etmediği görülmektedir. II. Bayezid'in özel hekimi Şeyh Mehmed bin Ahmed Mutetabbibü'l-Mardini'nin talebi üzerine kodeks/farmakope olarak bilinen ilaç formüllerini ve endikasyonları hakkında bilgilerin verildiği akrâbâzınleri inceleyen Sabuncuoğlu, Zeyneddin ebu İbrahim İsmail bin Ahmed bin Muhammedü'l-Hüseynü'l-Cürçani (ö. 1136) tarafından tıpla ilgili Farsça yazılmış ilk ansiklopedik eser olan Zahire-i Harzemşahi'nin Akrâbâzın kısmını tercüme etmiş (1444), kendisi de ilaçların içeriğinde kullanılan bileşenlerin miktarı/dozu, etki süreleri (29. kısım) ve Arapça-Farsça-Türkçe (33. kısım) açıklamaların olduğu sözlük kısmını ekleyerek tercüme etmiştir (Sabuncuoğlu, 1992, s. 24).

Şekil 4. Cerrahiyyetü'l-Haniyye (Amasya Valiliği, 2023)

Sabuncuoğlu'nun Fatih Sultan Mehmed'e ithaf ettiği, Doğuda ve Batıda 400 yıl klasik eser olarak kabul edilen Cerrahiyyetü'l-Haniyye (Şekil 4), onuncu yüzyılda Endülüslü ünlü cerrah Ebu'l-Kasım Halaf ibn Abbasü'z-Zehravi'nin (ö. 1013) Kitabü't-Taşrif li-man Acaza ani't-Ta'alif eserinin cerrahiye ayrılan otuzuncu kısmından Türkçe'ye çevrilerek aynen alındığı gibi orijinal kısımlar da eklenmiştir (Sabuncuoğlu, 1992, s. 25-6). Eserde cerrahi aletlerin yanı sıra hastaların tedavi yöntemleri de resmedilmiştir. Tedavide kullanılan alet ve cihazların çizimi çoğunlukla Zehravi'nin eserinden alıntıladığı bilinmekle birlikte, yeni fikirlerin de eklendiği Türk-Moğol ve Uzak Doğu etkisinin izlerine rastlanmaktadır (Acar, 2015, s. 38). 1465 yılında kaleme aldığı eserin orijinal üç nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri İstanbul Millet Kütüphanesi'nde (693 nolu), diğeri İstanbul Tıp Tarihi Enstitüsü'ne bağlı Tıp Tarihi Müzesi'nde bulunmaktadır. Üçüncü nüshası Paris'te (Paris Bibl. National, Suppl. Turcs 693 nolu kayıtlı) bulunan eserin saray kütüphanesinden nasıl çıktığına dair bir kayıt bulunmamakta ancak Tanzimat meclisi üyelerinden Yasincizade Mehmet Ali Efendi'nin (9 Cemaziyülevvel 1277/M. 1861) Dr. Bergson'a hediye ettiği ifade edilmiştir (Güreşsever, 1979, s. 773). Eserin tıpkıbasımı ve transkripsiyonu ilk kez 1992 yılında İlder Uzel tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştır.

Amasya'daki hekimlerin isteği üzerine kaleme alınan, ilaçların hazırlanış ve kullanılışıyla ilgili hayvanlar ve kendisi de dâhil olmak üzere insanlar üzerinde gerçekleştirdiği deneyleri kapsayan 17 bölümlük Mücerreb-nâme (1468) adlı eserinde hekimlere bir yol haritası sunmaktadır. Halîmî tarafından Farsça yazılan (1459) manzum eser de bizzat Sabuncuoğlu tarafından çoğaltılmıştır. Hekimin öğrencisi Muhyiddin Mehdi tarafından Müfid (Nazmü't-Teshîl) (1467) adıyla yazılan kitap, on beşinci yüzyıl tanınmış hekimlerinden Celâlüddin Hızır bin Hâce Ali'nin (1335-1417) Teshilü's-Şida adlı eserinin manzum halidir. Denenmiş/sınanmış (mücerreb) kitap (nâme) anlamına gelen eser, Sabuncuoğlu tarafından deneyle emin olunmuş tedavi yöntemleri ve ilaçları içermektedir (Şenel, 1988, s. VIII). Günümüzde yapılan çalışmalara hâlâ ışık tutan eserde adı geçen bitkilerin tedavi edici özellikleri literatürde de geçerliliğini sürdürmektedir. Eserinde hiçbir şekilde sihir, büyü gibi insanları manipüle eden uygulamalardan söz etmemiş, bilimsel ilkelerle uyguladığı metotlar doğrultusunda ulaştığı sonuçları kayda geçmiştir. Bitki, hayvan ve madenlerin kullanımından/karışımından ilaçlara dayanan birçokları yüzyıllarca denenerek elde edilmiş pozitif bilgileri esas alan bir tedavi anlayışı eserin bütününe teşkil etmektedir (Şenel, 1988, s. viii).

Tıbbi Eserlerde Minyatür Sanatı

Osmanlı döneminde bilimin ve sanatın en çok iltifat gördüğü dönem olarak Fatih Sultan Mehmed yönetimi işaret edilmektedir. İstanbul'un fethiyle birlikte bu alanlarda gelişme imkânı bulmuş ve sarayda bir nakkaşhane ve kütüphanenin yanı sıra coğrafya, tıp, tarih, felsefe ve retorik olmak üzere pek çok alanda akademik kitapların bulunduğu kütüphanede süsleme ve ciltleme alanında çalışmalar yapılması sağlanarak kendi döneminde benzeri olmayan bir sanat akademisi kurulmuştu (Binark, 1978, s. 270-1).

Minyatür sanatının İstanbul'a uzanmasında dönemin kültür merkezi olan Amasya'nın etkisi belirleyici olmuştur. Kentin Osmanlı şehzadelerinin yetiştiği sancak olmasının yanı sıra, saray mimarisinde ve bilim/sanat alanında merkez olması, burada pek çok yönetici, bilim insanı ve sanatçının yetişerek coğrafyaya yayılmasını sağlamıştır. Söz gelimi, Çelebi Mehmed döneminde Ahmedî'nin minyatürlerle bezenmiş İskendername (1416) adlı eseri, Uygur-Selçuklu üslubunun mirasını taşımaktadır. Sabuncuoğlu'nun da 1465'te Türkçe yazdığı ve Fatih Sultan Mehmed'e ithaf ettiği Cerrahiyyetü'l-Haniyye adlı tıp kitabında, hastalıkların nasıl tedavi edileceğinin anlatıldığı yüz kırk minyatür yer almaktadır (Şekil 5). Sabuncuoğlu'nun bu eserinin üçüncü nüshasında görülen minyatürler, teknik, konu, ifade biçimi ve renk değerlendirildiğinde, söz konusu çağda Anadolu'da bilimin ve tıbbi çalışmaların sosyal düzeni sağlama yönündeki etkisini resmetmektedir (Güreşsever, 1979, s. 771).

Şekil 5. Müzede Sergilenen Bir Minyatür Örneği

On altıncı yüzyıldan itibaren minyatürde görülmeye başlayan saz üslubunun öncülüğünü yapan ressam Şah Kulu Tebriz'den Amasya'ya gelmiş, beraberinde getirdiği bilgi birikimiyle burada etkileşime girerek kentin sanat akademisindeki geleneğinin sürdürülmesine katkı sağlamıştır. Osmanlı coğrafyası ve toplumun yapısına dair tecrübe kazandıktan sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkmasıyla İstanbul Ehl-i Hiref birliğinin nakkaşlar bölümüne alınmış ve 1556 yılına kadar nakkaşbaşı olarak görev yapmıştır (Mahir, 2012, s. 23). Kentte bilimin gelişmesi için gerekli ortam nasıl sağlanmışsa, minyatür özelinde sanatta da aynı gelenek sürdürülmüş ve toplumsal iletişim dinamikleri estetize edilmiştir. Bir eserde yer alan minyatür, onu ortaya koyan sanatçının entelektüel birikimi, değer yargıları, kültür ve geleneği hakkında da bilgi verdiği için günümüze kadar süregelen bilgileri de muhafaza etmektedir (Binark, 1978, s. 272).

Şekil 6. Müzede Sergilenen Bir Minyatür Örneği

Tıbbi tedavilerin resmedildiği minyatürler, münferit olarak değerlendirildiğinde dahi Anadolu’da minyatür sanatının en güzel örnekleri arasında yer alır. Türk ve İslam minyatür sanatının ana elemanları bitki, ağaç, tepe ve kayalarla birlikte resmedilen tedavi sahnelerinde bir üslup birliği gözetilmiştir (Güreşsever, 1979, s. 776). Minyatür sanatında figürleri art arda sıralamak yerine üst üste yığma tekniği kullanılır. Sıralamada figürler küçülerek detaylarını kaybedeceği için kullanılan yığma tekniğiyle desen ve renk zenginliği kendini korumaktadır. Bu yüzden, minyatürdeki her bir figür veya obje havada asılı gibi görünmektedir (Şekil 6). Sahip olduğu düşünsel ve teknik özellikler sayesinde minyatür, yazı gibi başka sanat alanlarının da estetize olmasında dikkate değer bir etkiye sahiptir (Yetkin, 1953, s. 34). Sabuncuoğlu, nasıl ki eserlerinin daha rahat anlaşılabilmesi için yazıldığı yerin dilini tercih etmişse, minyatürün bahsi geçen özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda, eserlerinde yer verdiği tedavi yöntemlerinin anlatımını daha anlaşılır kılmak ve güçlendirmek amacıyla da bu sanatı kullandığı düşünülebilir.

Sanatın Bilgisi: Müziğin Ruha Tesiri

Darüşşifalarda zihinsel hastalıkların tedavisinde görev yapan hekimlerin şiir ve müzik konusunda da uzman olmaları şart koşulmuştur (Bektaşoğlu, 2009, s. 291). Amasya Darüşşifasında, bugün müzede replikalarının sergilendiği kabak kemençe, ney, kanun, def, rebap, tambur, kudüm gibi enstrümanlar eşliğinde müziğin tedavi yöntemi olarak kullanıldığı bilinmektedir (Şekil 7). Bu maksatla kullanılmaya başlamasının olağan bir geçiş olduğu düşünülebilir. Zira ritimlerin bozulması hastalığa sebep olur ve dengesini yitirmiş bedenin ahengini tekrar kazanamaması insanı beden ve ruhen çöküşe hatta ölüme kadar götürebilir (Lefebvre, 2021, s. 96). Sesin titreşimiyle bedendeki marazları iyileştirici tesirinin keşfedilmesiyle tedavi yöntemi olarak kullanılması olağan ve kaçınılmaz olmuştur. Antik Yunan’da Pythagoras, Hippocrates ve Platon gibi filozoflar da ruhun katarsisi için müziğe büyük önem atfetmişlerdir. Örneğin, müzikle tedavinin ilk ilmi kurucularından biri olarak kabul edilen ve hastalığı vücudun harmonisinin bozulması olarak yorumlayan Pythagoras’a göre, bedenin sağlığa kavuşması yani dengesini bulması müziğin ezgisiyle olmaktadır (Ak, 2006, s. 30). Müziğin kimyası hakkında çalışmalar yapan Kindi (801-873), Ebu Bekr Râzi (865-925), Farabi (870-950) ve İbn Sina’nın (980-1073) yaptıkları çalışmalarla kendilerinden evvel yapılmış olanlara boyut atlatmışlar ve müziğin tedavi yöntemi olarak kullanılmasına olanak tanıyan ilmi esasları kurmuşlardır. Farabi’nin Musiki-ul-Kebir adlı eserinde (Somakçı, 2003, s. 134-5) ve müzede de yer verildiği haliyle makamların ruh ve beden üzerindeki

etkileri ve vakitleri üstüne sınıflandırma yapılmıştır. Müziğin sesi ve ritminin sanat dalları arasında onu en fazla etki gücüne sahip kıldığı, Selçuklu ve Osmanlı âlimleri/hekimleri arasında kabul görmüştür (Ak, 2018, s. 61).

Şekil 7. Müzede Sergilenen Müzikle Tedavi Görseli

Müziğin sesi, yalnızca duyu organı ile kurulan bir bağ değildir; aksine duylar kişinin kendine, benliğine ulaşmada birer köprüdür ve orada polifonik bir söylemle cümleler kurulur ki bu, müziğin üstüne yazılan sözlerden çok daha başka bir dildir. Ve nasıl ki tek harfle/kelimeyle cümleler kurmak mümkün değilse, tek çalgı yerine farklı enstrümanların orkestraya katılması da müziğin lisanını anlaşılır kılmak için gereklidir. Söz gelimi, Ebu Useybe Tababet-i İslamiye adlı eserinde, Medine بیمارhanelerinde uygulanan musiki tedavisinin sonuçlarından bahsederken her derdin biricikliğinden ve dermanın da aynı şekilde o derde has olmasından söz etmiştir (Ak, 2006, s. 59):

Hastalar, gamlı, kederli, hüznü olanlar, zincire bağlı olanlar ve deliler için ayrı ayrı ve herkesin hâline ve hastalığına uygun sazlar çalınıyor ve hastalar günler geçtikçe bu güzel musiki ziyafetinden daha çok etkileniyorlardı. Bir zaman sonra bunların çoğunun sağlıklarına kavuştukları görülüyordu. Bu arada aynı havanın herkese aynı etkiyi yapmadığı ve hastalığa göre nağmelerin ve makamların değiştirilmesi lüzumu anlaşılıyordu.

Günümüzde Tıp Tarihi Müzesi olarak faaliyet gösteren, bilindiği kadarıyla dünyanın ilk uygulamalı tıp fakültelerinden olup ilk kez müzikle tedavi yönteminin uygulandığı Kayseri'deki Gevher Nesibe بیمارhanesi 1206 yılında hizmet vermeye başlamış, asırlarca çeşitli gelişmeleri bünyesine katarak ilerlemiştir. On altıncı yüzyıla gelindiğinde en kapsamlı uygulamaya Edirne Darüşşifasında şahitlik edilmiştir (Köker, 1992, s. 35-6). Amasya Darüşşifasında da ses titreşimlerinin doğrudan beyin dokularına olan etkisi üzerine çalışmalar yapılmış ve yenileri eklenmiştir (Çoban, 2005, s. 51). Her fenomen geldiği coğrafyayla etkileşime girip orada kendine has farklı bir karakter kazanır. Doğu ile Batı arasındaki yaklaşım farkının en bariz olduğu hususlardan biri, bu kişilere karşı yaklaşımdır. Batı, bu kişileri toplumdan tamamen tecrit edip işkenceler ederken; Doğu, müzik gibi çeşitli yöntemlerle onlara ulaşmaya çabalamış ve başarı sağlamıştır. Ancak on dokuzuncu yüzyılın

sonlarından itibaren toplumsal değişimlerin birbirine sirayet etmesi neticesinde kalender olanın deli olarak nitelendirilmeye başlaması darüşşifanın daha ziyade zihinsel rahatsızlıklara ayrıldığı ve bimarhanenin bu algısal dönüşüm sebebiyle tımarhane kavramına yaklaştırıldığı söylenebilir.

Darüşşifadan Müzeye

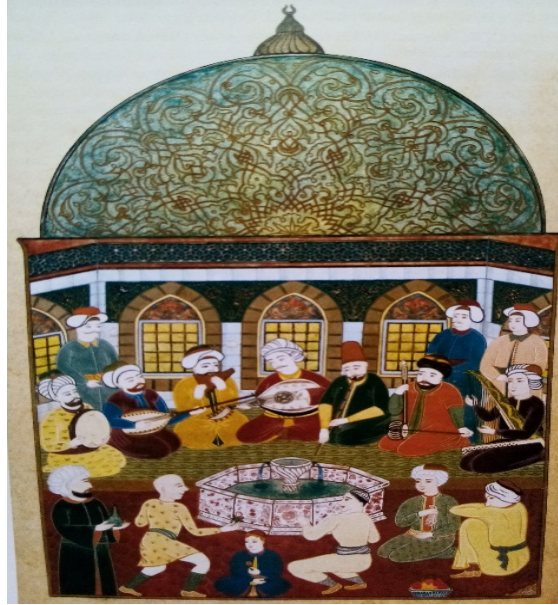
Amasya Darüşşifası, on dokuzuncu yüzyılda özellikle Tanzimat ile birlikte anlamını haliyle değerini kaybetmeye başlamış, yirminci yüzyıldan itibaren pek çok devletin ülke politikalarında yer verdiği tarihe şahitlik etmiş yapılar gibi müzeye dönüştürülerek yeniden işlev kazanmıştır. Kültürel miras olarak kabul göreceği zamana kadar bina, farklı dönemlerde işlevsel değişiklikler geçirmiştir. Müze haline getirilene kadar tespit edildiği kadarıyla önce hapishane, kereste işliği (?-1920) olarak kullanılmıştır (Şekil 8). 20 Ekim 1920’de kurulan İstiklal Mahkemesi’nde yargılananlar için Genel Pontus Hapishanesi adı altında kullanılmıştır. Osman Fevzi Olcay, bu tarihlerde tüm ülke gibi çok çetin şartlardan geçen Amasya’nın aynı zamanda büyük bir inkılabı yürüdüğünü not düşmüştür (2010, s. 158-9). Sonraki süreçte bina, 1933-1935 yıllarında gerçekleştirilen Maarif Vekâletinin koruma çalışmaları içerisine alınmış, 1939 depreminden (Erzincan merkezli) etkilendiği için ıslah planlaması yapılmıştır. 1945 yılında dış cephesi kısmen onarım gören bina, 1948-1951 yıllarında mimar Ali Saim Ülgen başkanlığında restorasyonun kapsamı genişletilmiş ve günümüzdeki halini 1991-1997 yıllarındaki restorasyon çalışmalarıyla kazanmış ve 1999 yılında Belediye Konservatuarına devredilmiştir (Çoban, 2005, s. 80).

Şekil 8. Darüşşifanın 1908-1934 Yıllarına Ait Görünümü (Gabriel, 2021)

Yapının müze olarak kullanılmasına yönelik çalışmalar, ülkede anıtları koruma politikalarının oluşturulduğu bir döneme tekabül etmektedir. Tarihi eserleri koruma çalışmaları kapsamında “Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi” hazırlanmıştır. Amasya Darüşşifası da bu listeye dâhil edilmiştir. Tarihi değerlerin özel koruma altına alınması yönetsel iradenin uzman ekiplerin olduğu bilimsel, ekonomik ve hukuksal yapı temelinde bir politika izlenmesini şart koşar. Cumhuriyetin ilk yıllarında henüz oturmamış sistemde öncelik, atıl kaldığı için muhtelif amaçlarla kullanılan yapıların kamulaştırılması olmuştur (İnan Ocak & Tanyeli, 2019, s. 225-30).

Yapının evvelinde Darüşşifa, Bimarhane ve medrese eğitimi veren bina olması nedeniyle, tıbbi aletlerin replikalarının ve makamların kişiye göre değişen tedavi edici özelliklerine dair bilgiyle birlikte saz aletlerinin sergilendiği; bahçesinde de laboratuvarda üretildiği düşünülen ilaçların hammaddesi bitki örneklerinin yetiştirildiği müzede, minyatürlerden balmumu figürlere kadar yardımcı görsellere ve musiki sesine yer verilmektedir. Ancak yapının teknik yapısına dair kesin bir bilgi içeren herhangi bir kayıt ya da doküman olmadığı gibi kalıntıları tamamlayacak teknik bilgi ve malzeme de yeterli değildir.

Şekil 9. Müzede Sergilenen Temsili Bir Örnek – Su ve Müzik Sesiyle Tedavi

Müzede kullanılan her bir unsur, üzerine düşünülen şeyin tarihteki yeri, işlevi, tasarımı ve anlamı hakkında olası en doğru bilgiyi sunmakla mükelleftir. Söz gelimi, hâlihazırda yer almayıp ancak şifahane faaliyetinde eyvanında havuzunun olduğu ve musikinin yanı sıra su sesinin de tedavi yöntemi olarak kullanıldığı temsili bir minyatürde müzede sergilenmektedir (Şekil 9). Fakat aynı minyatürün Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi'nde de olduğu düşünülürse, bunların özel olarak bir yapının tarihçesine dair bilgi vermeyip temsili olduklarını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Tıpatıp aynı görsellerin birbirinden farklı kentlerde yer alan yapılarda sergilenmesi, ortak bir anlayışın varlığını dile getirirse de mekânların kendine has özelliklerinin olduğu gerçeğine zihinleri kapatmaktadır. Çoğu zaman anlamayı kolaylaştıran görseller, bazen de somut gücünü kullanarak *nasıldı, neredeydi, hangi malzeme ve/veya sanat kullanılmıştı* gibi sorgulamalara gerek bırakmadığı için görüntüyü tek doğru olarak kabul etmemize neden olabilmektedir.

Sonuç

Tarih tamamına şahittir lâkin sevgiliyle muhabbet eder gibi şehre muhabbetle yaklaşılmalıdır... El-Amasî'nin sözünü burada bir de bu haliyle yinelemek, çalışmanın bütününde anlama ve anlatma kaygısı taşınan konunun özünü sunmaktadır. Amasya Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi'nin inşa edilmesindeki temel saikler, coğrafyada başka uygarlıklar hüküm sürse de asırlarca varlığını korumuştur. Konumlandığı eksenden çevreye doğru uzanarak kendi gibi çevresine doğru uzanan her yapıyla mekânda fraktal görünüm çizerek evrenin hareketine tarihlenerek katılan kültürel dokular, kentsel bütünü parçası olarak varlık gösterirler. Yöneticilerin yetiştiği

merkezi bir kent olarak bilimden sanata tüm kazanımlarını medeniyete hasreden Amasya, akıl ve hikmet sahiplerinin kenti anlamına gelen Medinetü'l Hükema ve daha nice sıfatlarla tanımlanmaya layık görülmüştür.

İnsan mekânı kurarken veya kurulu mekânı dönüştürürken kendisini de dönüştürmektedir. Mekânı tekdüze hale getirmesi yani sınırlandırması demek kaçınılmaz bir şekilde kendisinin de tek boyutlu bir varlık haline dönüşmesi demektir. Ve tek boyutlu insanın iradesine maruz kalan kentler kimliğini, kişiliğini kaybetmiş halde geleneğin dilini unuttur ve medeniyetin mirasını artık o toplumun tarihinde geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde tüketir. Varlığa üreterek eklemelenemeyen toplumların kendilerini sebep oldukları gibi tüketim ile çağırarak ilgili bir sorunları olmaz. Öncesinde insanlara sağlıklarını yeniden veren bir yapı olarak inşa edilip bilimsel çalışmalar ve yetiştirdiği hekimlerle kent merkezinden yayılarak ülkeye hatta çalışmalarının yarattığı etkiyle başka başka toplumlara da fayda sağlayan Amasya Darüşşifası, günümüzde müze olarak hizmet vermekte ve kendi tarihi hakkında bilgi sunmaktadır. Ancak burada cevaplanmayı bekleyen bir soru bulunmaktadır: Topluma ilham olma misyonuna sahip olan müzelerden hangi kurum eğitim, hizmet veya bilim-sanat alanında müzeden aldığı ilhamın mayasında topluma yeni bir fayda yaratıp medeniyetin inşasında katkı sağlıyor?

Her varlık tohumunu yine kendi çekirdeğinde taşır. Bu çekirdeğin etrafı zamanın hareketinde kalın bir tabakayla örtülmüş olsa da onu çatlatacak ruhu tam o noktada bulmak toplumun mirasa karşı sorumluluğudur. el-Amasî, Amasya'da yeniçeri saldırılarında şehit olan bir ulemanın mersiyesinden aktardığı Amasya'nın ilim irfan hâkim olduğunda ulaştığı şuur düzeyi ile bunun kaybedilmesiyle kaybedilen insanlığın ahvalini duyacak olanlara haber vermektedir (2011, s. 74-5):

Elâ yâ eyyühe'l-kavmi'l-Amâsiyye fe-kem tugyân... Mine'l-küfri ve mine'r-riddeti eşeddü kâtilü'l-insân... Bu şere ez-kadîm talîb gelüp etrâf-ı encâbdan. Girer bir medreseye düşesidür seng-i hârâdan. Gice gündüz ider tahsil-i 'ilm 'ilm-i mevlâdan. İner rahmet füyûzat-ı semâvât-ı mu'allâdan. Nice, nice belâlar def olurdu şûr u gavgadan. Bu vakte dek görölmezdi keder a'lâ ve ednâdan...

Kaynakça

- Acar, H. V. (2015). Yazılışının 550. yılında Cerrahiyetü'l-Haniyye hakkında SCI-E kapsamındaki kergilerde yayınlanan Türkiye kaynaklı makaleler. *Lokman Hekim Dergisi*, 5(2), 37-44. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/643695>
- Ak, A. Ş. (2006). *Müzikle tedavi-Avrupa ve Türk-İslam medeniyetinde tarihi gelişimi ve uygulamaları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ak, A. Ş. (2018). Türk-İslam medeniyetinde müzikle tedavi. *TÜRKTOB Dergisi* (25), 57-61. Erişim adresi: <https://www.turktob.org.tr/tr/dergi/sayi-25>
- Altıntaş, A. (2008). Belgeler ışığında Amasya darüşşifası (700. yılı dolayısıyla). S. Kadioğlu ve diğerleri (Yay. haz.). *Amasya Uluslararası Anadolu-Türk Darüşşifaları ve Sabuncuoğlu Kongresi 15-18 Ekim 2008, Amasya, Türkiye, Bildiriler içinde* (s. 7-33). Ankara: Anıt Matbaa.
- Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023). Amasya fotoğrafları. Erişim adresi: <https://amasya.ktb.gov.tr/TR-59579/amasya-fotograf-lari.html>

- Amasya Valiliği (2023). Sabuncuoğlu tıp ve cerrahi tarihi müzesi. Erişim adresi: <http://www.amasya.gov.tr/sabuncuoglu-tip-ve-cerrahi-tarihi-muzesi>
- Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization - writing, remembrance and political imagination*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bektaşoğlu, M. (2009). *Anadolu'da Türk İslâm sanatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Binark, İ. (1978). Türkler'de resim ve minyatür sanatı. *Vakıflar Dergisi* (12), 265-284. Erişim adresi: <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/1226/Binark.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Cicero. (2001). *On the ideal orator*. New York: Oxford University Press.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çoban, A. (2005). *Müzikterapi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- el-Amasî, M. V. (2011). *Belâbilu'r-Râsiya Fî-Riyâzi Mesâ'ili'l-Amâsiyye*. Malatya: -
- Gabriel, A. (2021). *Amasya Bimarkhan*. Erişim adresi: https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K004186?listResPage=3&mainSearch=%22Amasya%22&resPage=3&last_view=%22list%22&idQuery=%220b4174f-fd2-c706-1f0a-561c61b2743f%22
- Gündüz Küskü, S. (2014). *Osmanlı beyliği mimarisinde Anadolu Selçuklu geleneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Güreşsever, G. (1979). Kitab al-cerrahiyet, al-hâniye minyatürleri. D. Hakkı ve diğerleri (Yay. haz.). *I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi 15-20 X. 1973, İstanbul, Türkiye, Bildiriler içinde* (s. 771-94). İstanbul: Türkiyat Enstitüsü.
- İnan Ocak, Z. ve Tanyeli, G. (2019). Amasya Bimarhanesi'nin tamamlanamayan taçkapısı (1). *METU JFA*, 36(2), 221-46. Erişim adresi: <https://jfa.arch.metu.edu.tr/uploads/docs/sayilar/sayi-36-2/metujfa2019204.pdf>
- Köker, A. H. (1992). *Selçuklu şifahaneleri*. A. H. Köker (Ed.), Selçuklular devrinde kültür ve medeniyet içinde (s. 1-12). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Köker, A. H. (1992). *Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde tıp öğretimi ve eğitimi*. A. H. Köker (Ed.), Selçuklular devrinde kültür ve medeniyet içinde (s. 23-50). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Lefebvre, H. (2021). *Ritimanaliz-mekân, zaman ve gündelik hayat*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mahir, B. (2012). *Osmanlı minyatür sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Mevlâna. (1995). *Mesnevî (Cilt III)*. İstanbul: MEB Yayınları.

- Murad, S. (2011). 'Terceme-i Akraadin'de terkipler ve adlandırılmaları. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XII (2), 81-94. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13192>
- Olçay, O. F. (2010). *Amasya şehri*. Amasya: Amasya Belediyesi.
- Sabuncuoğlu, Ş. (1992). *Cerrâhiyyetü'l-Haniyye I*. (İ. Uzel, Dü.) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Somakçı, P. (2003). Türklerde müzikle tedavi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 131-140. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/219262>
- Şahin, İ., ve Emecen, F. (1991). Amasya. *İslam ansiklopedisi*, Cilt 3, s. 1-4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Şenel, Ü. (1988). *Amasya'lı hekim Sabuncuoğlu Şerefeddin'in eseri mücerrebname (873 H. / 1468 m.) (inceleme - metin - transkripsiyon - indeks)* (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Şimşirgil, A. (1996). XVI. yüzyılda Amasya Şehri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11(1), 77-109. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/58366>
- Terzioğlu, A. (1991). Bimaristan. *İslam ansiklopedisi*, Cilt 6, s. 163-178. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Togan, A. Z. V. (2019). *Umumi Türk tarihine giriş: en eski devirlerden 16. asra kadar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Turan, O. (2014). *Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar: Metin, tercüme ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- VGM. (1983). *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ünver, A. S. (1938). Büyük Selçuklu imparatorluğu zamanında vakıf hastahanelerin bir kısmına dair. *Vakıflar Dergisi*, 1, 17-23. Erişim adresi: <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/1232/%c3%9cnver.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ünver, S. (2014). *Selçuk tababeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yaşar, A. H. (2022). *Amasya tarihi*. S. Keçeci Kurt ve diğerleri (Dizi Ed.). (Cilt 1-4). Amasya: Amasya Belediyesi.
- Yetkin, S. K. (1953). İslâm minyatürünün estetiği. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 33-39. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1655348>
- Yusuf Has Hacib. (2017). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Extended Abstract

Purpose

Artists and craftsmen can take part in the construction of cities in many areas, but it is the administrators who are able to approve their participation and how much and how they act. Each element in the cities depicts what societies have/do not have, especially for the people involved in the saving process, decision, and implementation shown on the remnants of the time they were built. Anatolia, which is a bridge between Asia and Europe, has always provided the opportunity for them to create synthesis structures by educating the architects of the world's greatest civilizations with their architectural features. The study is discussed from the perspective of the societies that built and transformed the historical adventure of Sabuncuoğlu Şerefeddin Museum of Medicine and Surgery, which serves as a museum in Amasya today, the level reached in the field of science and art, administrative principles, and cultural motivations.

Design and Methodology

The research method used in this study includes an analysis based on existing historical literature. An analysis was made considering the information about the formation process of the city, which was built as a hospital building where applied medicine education was given, and the level of civilization of the societies that were the heirs of each other. For this purpose, every science and art that exists in the hospital, which is designed as a microcosm, is considered as a star cluster that both establishes that system and establishes its climate, and the value of each for the whole is focused on. In addition to literature, the museum building and the works and information exhibited inside were used. In the study, an attempt was made to analyze by making use of various academic works, historical records, and the ideas of historians and thinkers who made a note of history. The study, especially the history of civilizations, building culture, the construction and activities of the hospital, and the work of the professor-physician Şerefeddin Sabuncuoğlu, whose name is given today, are mainly included in the study. An in-depth analysis was made based on the information and evaluations contained in the publications and historical texts of historians reflecting on the period, the transformations Amasya has undergone since the first periods when the museum was built, and the civilizations and administrative understandings hosted by the city. In this type of analysis, no data collection process requires ethics committee approval.

Findings / Bulgular

Sabuncuoğlu, who is proud to have served in the hospital at a time when Amasya was a science center at the end of the fourteenth century, also expresses this in his work *Mücerreb-nâme*. Another work that is as well-known as *Mücerreb-nâme* and accepted as a classic for 400 years both in the East and in the West is "*Cerrahiyyetü'l-Haniyye*". This work was prepared by translating the part devoted to surgery of the famous Andalusian surgeon Zehravi's work into Turkish. With the works he wrote in Turkish during the reign of Sultan Mehmed the Conqueror, he made a great contribution to the field of medicine and understood that Turkish had the competence to express this. The rule of Mehmed the Conqueror is pointed out as the period in which science and art were most complimented in the Ottoman period. With the conquest of Istanbul, he had the opportunity to develop in these areas, and an embroidery house and a library were established in the palace. A similar art academy was established in his time, by enabling studies in the field of ornamentation and binding in the library, where academic books in many fields such as geography, medicine, history, philosophy, and rhetoric are located.

The influence of Amasya, the cultural center of the period, was decisive in the extension of the miniature art to Istanbul. It was stipulated that the doctors working in the treatment of mental illnesses should also be experts in poetry and music. In the Amasya Hospital, the pumpkin, the replicas of which are exhibited in the museum

today, were used in musical treatments accompanied by instruments such as kemençe, ney, law, tambourine, rebap, tambur, kudum.

Research Limitations

This analysis encountered some limitations in the usability and reliability of the existing literature due to the scarcity of some important historical records and scholarly studies. Different interpretations regarding the construction date of the museum building have led to doubts about the period of civilization in which the building might have been built. This has led to limitations in the interpretation method. The fact that the same materials and miniatures used in the museum were encountered in other museums (such as Edirne) did not give confidence that the materials in question reflected reality. Moreover, the limitations of the historical record limited the scope of my analysis, preventing a comprehensive examination of all aspects of the subject. Despite these limitations, I have carefully followed the research path, attempting to give a piece of exact information while acknowledging potential obstacles that shape my analysis.

Implications (Theoretical, Practical, and Social)

Among the structures that give the most accurate information about the history of cities, especially architectural works shoulder the burden of proof. Documentary structures expressing the cultural level, economy, science, technique, and the level of management adopting these characteristics as a principle at the time they were built have been discovered and are waiting to be discovered, spread over the places where people set foot. With the discovery of the healing effect of the sound on the body with the vibration of the sound, it has become normal and inevitable to use it as a treatment method. The right of the hospital building, which spread from the city center and benefited the country and even other societies, with scientific studies and the physicians it trained, is today trying to be delivered with museumization policies. However, there is a question waiting to be answered here: To what extent can museums designed to inspire society to achieve this? Which current institution contributes to the construction of civilization by creating a new benefit to society in the field of education, service, or science arts inspired by the museum? Every being carries its seed in its core. Although this core is covered with a thick layer in the movement of time, it is the moral responsibility of society to find the spirit that will crack it right at that point.

Originality Value

This study, specifically the Amasya Sabuncuoğlu Museum of Medicine and Surgery History, has potential originality as it focuses on the level of civilization and administrative power in the periods when historical buildings were built. For example, if scientists and/or artists must conduct studies, it is the managers who are responsible for providing them with this environment. While the building, which had a name appropriate to its function during the periods when it was in active service, was called "şifahane", today the buildings with the same function are called "hastane" with the opposite expression, showing how different periods in the same geography can contradict each other. At this very point, the study reveals that it is possible for everything related to humanity, from art to science, to exist in the same environment in the climate provided by managers. Language and function will only be in harmony when these conditions are met. As a result, the fact that these structures have preserved their existence while everything is being ground in the wheel of time offers a new perspective on the subject by emphasizing their role in shaping historical perceptions.

Araştırmacı Katkısı: Emine KEF (%100).

Güçlendirme Yaklaşımı Perspektifiyle Yakınını Kaybeden Bireylerin Yas Deneyimleri ve Sosyal Hizmetin Yas Danışmanlığı Görevi^{1 2 3}

Nurullah YELBOĞA⁴ - Ali Rıza ABAY⁵

Başvuru Tarihi: 28.01.2024

Kabul Tarihi: 12.08.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma, yakınını kaybeden bireylerin yas deneyimlerini güçlendirme yaklaşımı temelinde analiz etmeyi ve yas tutan bireylerin yas desteği/danışmanlığı gereksinimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca sosyal çalışmacıların yas vakalarıyla karşılaşma/çalışma durumlarına ve yas danışmanlığının gerekliliği konusundaki görüşlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Nitel yöntemin kullanıldığı bu çalışmada belirlenen hedeflere ulaşmak için yakınını kaybeden 20 kişi (9 erkek, 11 kadın) ve farklı alanlarda görev yapan 9 sosyal çalışmacıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri Maxqda 20 paket programıyla analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Analiz sonucunda yas tutan bireyleri güçlendirici faktörler, güçsüzleştirici faktörler ve yas desteği alma durumu ve yas danışmanlığı düşüncesi temaları ortaya çıkmıştır. Sosyal çalışmacılarla yapılan görüşmeler neticesinde ise yakınını kaybeden bireylerin yas danışmanlığı gereksinimlerine ilişkin veriler elde edilmiş ve bu veriler bütünsel olarak değerlendirilerek sosyal hizmetin yas danışmanlığı görevine vurgu yapılmıştır. İnsanı odağına alan bir meslek olarak sosyal hizmet bireyi güçlendirerek yasıyla uzlaşmasını ve sağlıklı bir şekilde yasını tutmasını kolaylaştırabilir. Mesleğin yas konusunda böyle bir misyona sahip olması için ölenin olmadığı yeni yaşama uyum sağlamada yas tutan bireyi güçlendirme ve bu süreçte ona rehberlik/danışmanlık yapma görevini yerine getirmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kayıp, Yas, Yas Danışmanlığı, Güçlendirme Yaklaşımı, Sosyal Hizmet

Atıf: Yelboğa, N. ve Abay, A. R. (2024). Güçlendirme yaklaşımı perspektifiyle yakınını kaybeden bireylerin yas deneyimleri ve sosyal hizmetin yas danışmanlığı görevi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1083-1110.

¹ Araştırmanın yürütülmesi ve etik açıdan uygunluğu için Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 29. 04. 2022 tarihli ve E.46592 protokol numaralı onayı alınmıştır.

² Bu çalışma yazarın "Yakınını kaybeden bireylerin yas deneyimlerinin güçlendirme yaklaşımı temelinde analizi: Yas danışmanlığı modeli önerisi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

³ Bu çalışma 25. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumu'nda "Yakınını kaybeden bireylerin yas deneyimlerinin güçlendirme yaklaşımı temelinde analizi ve sosyal hizmetin yas danışmanlığı görevi" başlığıyla bildiri özeti olarak sunulmuştur.

⁴ Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, nurullah_yel06@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8281-7070

⁵ Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, alirizaabay@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3615-010X

Grief Experiences of Individuals Who Lost Their Relatives from the Perspective of Empowerment Approach and the Grief Counseling Duty of Social Work

Nurullah YELBOĞA⁶ - Ali Rıza ABAY⁷

Submitted by: 28.01.2024

Accepted by: 12.08.2024

Article Type: Research Article

Abstract

This study aims to analyze the grief experiences of the bereaved individuals on the basis of the empowerment approach and to reveal the grief support/counseling needs of the bereaved individuals. In addition, it has been tried to reach the opinions of social workers about the situations of encountering/working with bereavement cases and the necessity of bereavement counseling. In this research, in which the qualitative method was used, in-depth interviews were conducted with 20 bereaved people (9 males, 11 females) and 9 social workers working in different fields in order to achieve the determined goals. The research data were analyzed and interpreted with the Maxqda 20 package program. As a result of the analysis, the themes of empowering factors, debilitating factors and receiving grief support and grief counseling thought emerged. As a result of the interviews with the social workers, data on the grief counseling needs of the bereaved individuals were obtained, and these data were evaluated holistically, emphasizing the grief counseling task of the social work. As a profession that focuses on people, social work can strengthen the individual, making it easier for him to come to terms with his/her grief and grieve in a healthy way. In order for the profession to have such a mission in mourning, it must fulfill the task of empowering the grieving individual in adapting to the new life without the deceased and guiding/counseling him/her in this process.

Keywords: Loss, Grief, Grief Counseling, Empowerment Approach, Social Work

⁶ Şırnak University, Faculty of Health Science, Department of Social Work, nurullah_yel06@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8281-7070

⁷ Yalova University, Faculty of Humanities and Social Science, Department of Social Work, alirizaabay@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3615-010X

Giriş

Ölüm konusu, tarih boyunca insanları meşgul eden konuların başında gelmiş ve ölümün kaçınılmazlığı karşısında toplumsal ve kişisel tepkiler gösterilmiştir (Kellehear, 2012). Zira insanlar, yaşamları boyunca sahip oldukları birçok şeyi kaybetmektedir. Tıpkı sahip olunan eşya ve varlıkların elde tutulamaması gibi yakın/sevilen insanlar da ölüme karşı korunamamaktadır (Kübler-Ross ve Kessler, 2000, s. 108).

Yakınıni kaybeden bireyler psikolojik bir tepki olarak “yas tutar” ve ölenin olmadığı bir dünyaya uyum sağlama çabası içinde olur. Yas tutma yolculuğunun en belirgin duygusu ise kederdir (Volkan ve Zintl, 2020, s. 10). Ancak yas tutan bireyler sadece duygusal zorluk yaşamazlar. Acı, üzüntü, öfke ve keder gibi duygusal; inancı sorgulama, sosyal geri çekilme gibi davranışsal; sorumluluklar, roller, ilişkiler ve sosyal destek gibi sosyal değişimler ve ağlama, nefes alamama, uyku bozukluğu, iştah kaybı, halsizlik gibi fiziksel yas belirtilerini de deneyimlerler (Hablemitoğlu, 2021, s. 31; Worden, 2008). Böylece inkâr, öfke, pazarlık, üzüntü kabullenme olarak ifade edilen yas evreleri boyunca bireyler yas belirtilerini farklı düzeylerde yaşarlar (Kübler-Ross ve Kessler, 2004).

Bireylerin yas süreci boyunca karşılaştıkları güçlükler dalgalı bir seyir izler. Yas tutmayı da çeşitli faktörler belirler. Yas şiddetini ölenin kim olduğu, ölüm biçimi, ölenin yaşı ve cinsiyeti, geride kalanların kişilik özellikleri gibi faktörler belirlemektedir. Böyle durumlarda bireyler yas yolculuğunda genellikle denge ve kontrol kaybı yaşarlar. Dolayısıyla birçok zorluğu barındıran yas, normal yas olmaktan çıkarak ‘ karmaşık/patolojik’, ‘ kronik’ ve ‘ travmatik’ yasa dönüşebilmektedir. Bu tür durumlarda genellikle yasin herhangi bir evresinde saplanıp kalma vardır. Geride kalanların yas tutma durumu böyle bir seyir izlediğindeyse bireyin ve çevresinin kaynakları yasin zorlu belirtileri karşısında sağlıklı bir şekilde yasını tutmasına yetememektedir. Böyle bir durumda ise dengenin korunması, yasin sağlıklı bir şekilde yaşanması, bireyin yeni yaşama uyum sağlaması ve yeniden güçlenebilmesi için dışarıdan profesyonel bir destek alma gereksinimi ortaya çıkabilmektedir. Bu destek ise bu çalışmanın sosyal hizmetin bir görevi olarak vurguladığı “yas danışmanlığı”dır.

Yas danışmanlığının amacı sevdiklerini/yakınlarını kaybeden bireylerin bu zorlu süreçte hayatla bağlarını güçlü tutmak, duyguların ifade edilmesini teşvik etmek, onlara sosyal destek sağlayarak bireylerin anlam bulmasını kolaylaştırmak ve böylece onların sağlıklı bir şekilde yaşlarıyla başa çıkmalarını kolaylaştırmaktır. Bu profesyonel destek ise yas danışmanlığı ile ilgili bir eğitim alan psikolog, sosyal çalışmacı, psikolojik danışman ve hemşirelik gibi meslek mensubu profesyoneller tarafından verilir (Hablemitoğlu, 2021, s. 167).

İnsani hizmet çalışanları olarak sosyal çalışmacılar çoğunlukla ailelerle çalışmaktadır ve ailelerde bir üyenin ölümü sık rastlanılan bir durumdur. Dolayısıyla sosyal hizmet kayıp yaşamış ve yaşamakta olan pek çok danışanla çalışmayı gerektirir. Örneğin huzurevleri, yoğun bakım üniteleri, cezaevleri gibi kurumlarda da sosyal çalışmacılar görev almakta ve buralarda kayıplar görülebilmektedir. Öyle ki neredeyse sosyal çalışmacıların bulunduğu tüm ortamlarda kayıp ve yas alanında uzmanlığa ve ilgili becerilere gereksinim duyulmaktadır. Bu açıdan sosyal çalışmacılar yas tutan bireylerin sorunlarını başarıyla çözebilmeleri için onlara refakat etmeli ve yas süreçlerini sağlıklı tamamlayabilmeleri için yas danışmanlığı rolünü yerine getirmelidir (Clark, 2021). Sosyal çalışmacılar yas tutan bireylere yas yolculuklarında rehberlik yaparken ve refakat ederken aynı zamanda bireyleri güçlendirmiş olmaktadır.

Güçlendirme, Barker tarafından “bireylere, ailelere, gruplara ve topluluklara bireysel, bireylerarası, sosyo-ekonomik ve politik güçlerini arttırma ve durumlarını iyileştirmeye doğru bir etki geliştirme süreci” (Barker, 1995, s. 101) olarak tanımlanmaktadır. Thompson ise güçlendirmeye “İnsanlara kendi hayatları ve koşulları üzerinde daha büyük bir kontrol kazanmaları için yardım etmek” (2016, s. 42) şeklinde bir anlam yüklemektedir. Bu doğrultuda güçlendirme, kişilerin mevcut güçleri ile bunları geliştirme ve arttırma ile

ilgilidir (Apak, 2018, s. 400). Güçlendirme yaklaşımı perspektifiyle müdahalelerde bulunan sosyal çalışmacılar bireylerin sorunlarını sosyal-çevresel bir bağlamla irdeler ve ardından müracaatçıları güçlendiren-güçsüzleştiren faktörlere odaklanırlar (Tuncay ve Tekin, 2021, s. 45-47).

Problemi anlama-kabul etme, danışanın kaynaklarını tanımlama ve bağ kurma, danışanın güç ilişkilerini analiz etme, günlük yaşamında kontrolü sağlama, bireyin kaynaklarını geliştirme, danışanın kaynaklarını kullanarak yüksek yararını gözetme gibi metodolojik prensipler bu yaklaşımın esasını oluşturur (Gutiérrez, 1990). Bu ilkeler ise sözü edilen yaklaşımın bireyi korumaya yönelik stratejileri belirler mahiyettedir. Yas sürecinde de bireylerin beklediği ve istedikleri müdahaleler bu yöndedir. Zira geride kalan bireyler bağımsız bir biçimde yaşayabilmek ve kendi hayatı üzerinde kontrolü yeniden sağlamak için güçlendirme geleneği doğrultusunda koruyucu-önleyici bir strateji ile destek almak isterler (Dyregrov, 2004).

Ölüm, esasında yaşamsal bir krizdir ve krizler karşısında bireylerin zayıf yönleri güçlendirilerek hayata tutunmaya ihtiyaçları vardır. Yas tutmayı açıklayan farklı kuram ve yaklaşımlar vardır ve bunlardan biri de “görevler modeli”dir. Modele göre geride kalanların sağlıklı yas tutmaları ve yas sürecine uyum sağlamaları için yerine getirmeleri gereken görevleri üstlenmeleri gerekmektedir. Söz konusu görevler; kayıp gerçekliğini kabul etme, kayıp acısını işleme, ölenin olmadığı bir ortama uyum sağlama ve duygusal açıdan ölen kişiyi yeniden konumlandırmak şeklindedir. Bu bakımdan modelin amaçlarından biri de hayata yeniden yatırım yapmadır (Thompson, 2002). Bu amaca manevi destekle ve birey güçlendirilerek ulaşılabilir. Charles-Edwards (2005, s. 18), ölenin kaybına rağmen hayata olan ilginin yeniden kazanılması gerektiğini ifade etmektedir. Geride kalanların hayata kaldığı yerden devam etmesi içinse bireylerin cesaretlendirilmesine ve güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu görevi sosyal hizmet mesleği sahip olduğu güçlendirme yaklaşımıyla yerine getirebilir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma yakınıni kaybeden bireyleri yas sürecinde güçlendiren-güçsüzleştiren faktörleri belirleme amacını taşımaktadır. Bu temel amacın yanı sıra araştırmanın bireylerin yas sürecinde destek ihtiyaçlarını belirlemek, kayıp ve yas vakalarına müdahale eden sosyal çalışmacılara bir perspektif kazandırmak ve sosyal hizmetin yas danışmanlığı görevine vurgu yapmak gibi alt amaçları da bulunmaktadır. Bu amaçlara ulaşmak için de hem kayıp yaşayan bireyler hem de sosyal çalışmacılar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Böylece bir taraftan yas tutan bireyleri güçlendiren-güçsüzleştiren tema ve alt temalara ulaşılarak yas süreci somutlaştırılmaya çalışılmış diğer yandan sosyal çalışmacıların kayıp ve yas alanına ilişkin deneyim ve görüşlerine yer verilmiştir. Dolayısıyla araştırmanın ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle yakınıni kaybeden yaşlı bireylerle çalışan sosyal çalışmacılara nasıl bir yol izleyeceklerine ilişkin bir perspektif kazandırması da beklenmektedir. Bu yönüyle de bu araştırmanın yas tutan bireylerle çalışan sosyal çalışmacılara rehberlik ederek önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir.

Araştırmayı özgün ve önemli kılan niteliklere gelince bu araştırma kayıp yaşayanların yas deneyimlerini (güçlendiren-güçsüzleştiren faktörleri) elde ederek ve bu verileri sosyal hizmetin temel yaklaşımlarından biri olan güçlendirme yaklaşımı perspektifiyle temalaştırarak vermektedir. Ayrıca sosyal hizmet meslek ve disiplininde yeterince ele alınmamış bir olgunun irdelenmesi, sosyal hizmetin teorik temeline ve literatürüne katkı sunması çalışmayı önemli kılmaktadır. Bununla birlikte hem yas tutan hem de yas tutanlara müdahale sorumluluğu bulunan sosyal çalışmacıların deneyim ve görüşleri doğrultusunda Türkiye’de henüz yeni bir alan olarak “yas danışmanlığını” tartışmak önem taşımaktadır.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın yapısına, araştırma öznelerine, veri toplama tekniğine, araştırma sürecine ve verilerin analizine yer verilmiştir.

Araştırmanın yürütülmesi ve etik açıdan uygunluğu için Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 29. 04. 2022 tarihli ve E.46592 protokol numaralı onayı alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Yakınını kaybeden bireylerin yas deneyimlerini güçlendirme yaklaşımı temelinde analiz eden bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik desende tasarlanmıştır. Zira nitel araştırma yöntemiyle araştırmanın amaçlarına ulaşmanın daha uygun olduğu düşünülmüştür. Güçlü'ye (2019, s. 32) göre nitel araştırmalarda, çalışma kapsamındaki sorulara yanıt bulabilmek için öznelerle gidilerek uzun ve yakın bir etkileşim neticesinde nicel araştırmayla elde edilmesi mümkün olmayan "öznelerin perspektifine" ulaşılmaktadır. Krysik ve Finn (2015, s. 187) de nitel araştırma yöntemlerinin sosyal hizmette uygulanabilirliğinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Zira belli bir olgunun bireyler üzerindeki etkilerinin izlerini sürmek nitel araştırmaların özünde vardır ve bu da sosyal hizmetin doğasına uygundur.

Araştırmanın Özneleri

Araştırmanın belirlenen hedeflere ulaşması için yakınını kaybeden 20 katılımcı (9 erkek, 11 kadın) ve palyatif bakım servisi, göç idaresi, afet müdürlükleri, alkol ve madde bağımlılığı tedavi merkezleri (AMATEM), Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) gibi farklı kurum ve sosyal hizmet alanlarında çalışan 9 sosyal çalışmacı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Aşağıda katılımcıları tanımlayıcı bilgilere Tablo 1 ve Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 1
Katılımcı ve Yakınlarına İlişkin Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Ölenin kim olduğu	Ölenin yaşı	Ölüm nedeni	Ölüm üzerinden geçen süre
G1	Kadın	50	Eş	55	Kalp krizi	3 yıl
G2	Erkek	54	Erkek çocuk	20	Askerde şehit	8 yıl
G3	Kadın	22	Anne	56	Yanarak ölüm	6 ay
G4	Kadın	23	Anne	43	Kanser	6 ay
G5	Kadın	46	Erk. Çocuk	14	Kanser	1 yıl
G6	Kadın	32	Eş	31	Trafik kazası	18 ay
G7	Erkek	50	Anne ve 2 kardeş	-	Sel felaketi	1 yıl
G8	Erkek	36	Erk. kardeş	40	Kalp krizi	1 yıl
G9	Erkek	35	Eş	25	Hepatit B	10 yıl
G10	Kadın	28	Kız kardeş	31	Trafik kazası	6 ay
G11	Erkek	42	Erk. kardeş	43	Elektrik çarpması	1 yıl
G12	Erkek	28	Baba	60	İş kazası	9 ay
G13	Kadın	57	Eş	64	Kalp krizi	2 yıl
G14	Kadın	48	Baba	86	Koah hastalığı	3 yıl
G15	Erkek	43	Kız çocuk	5	Sel felaketi	7 yıl
G16	Kadın	21	Erk. kardeş	14	Boğulma	2 yıl
G17	Kadın	36	Baba	66	Kovid-19	4 ay
G18	Erkek	37	Erk. kardeş	42	Kalp krizi	10 ay
G19	Kadın	32	Erk. kardeş	15	Boğulma	12 yıl
G20	Erkek	45	Kız çocuk	2 aylık	Engelli doğum	9 yıl

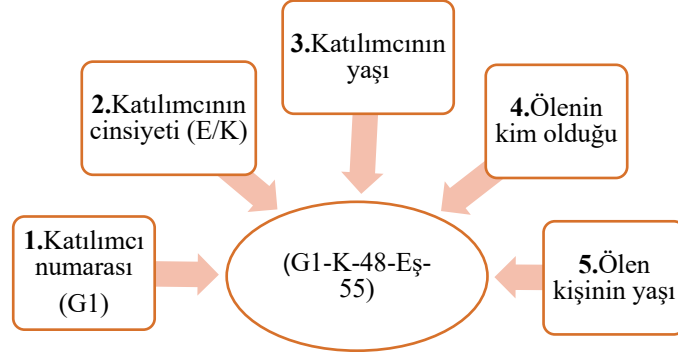
Yakınıni kaybeden bireylere yönelik tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de ve diğer katılımcı grup olan sosyal çalışmacılara yönelik bilgiler ise Tablo 2’de verilmiştir

Tablo 2
Sosyal Çalışmacılara İlişkin Bilgiler

Katılımcı	Çalıştığı Kurum/Birim	Çalışma Süresi
SÇ1	Palyatif Bakım Servisi	8
SÇ2	Sosyal Hizmet Merkezi	13
SÇ3	Engelsiz Yaşam Merkezi	21
SÇ4	Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Merkezi	11
SÇ5	AMATEM	8
SÇ6	AMATEM	9
SÇ7	AFAD	11
SÇ8	Bağımlılık Danışma Merkezi	6
SÇ9	AFAD	9

Araştırmanın katılımcılarına tanımlayıcı kodlar (rumuzlar) verilmiştir. Bu kodlar sayesinde hem verilerin analiz ve yorumlanması araştırmacı açısından kolaylaşmakta hem de okuyucuların katılımcı takibi yapması sağlanabilmektedir. Araştırma grubundaki Sosyal Çalışmacılara “SÇ” rumuzu verilmiştir. Yakınına kaybeden bireyler ise aşağıdaki şekilde (Şekil 1) gösterildiği gibi ilk görüşmeci örneği üzerinden açıklanmıştır.

Şekil 1. Katılımcıları Tanımlayıcı Kodlar

Araştırmalarda katılımcıların irdelenen olguyu temsiliyeti ve amaca uygunlu önem taşımaktadır. Nitel araştırmalarda amaç kapsamlı bir kavrayışı sağlamak olduğundan araştırma öznelerinin ilgilenilen olguya en zengin bilgiyi verebileceği kabul edilmektedir. Bu çalışmada araştırma öznelerine ulaşılması için nitel araştırma yönteminin **amaçlı örneklem** tekniğinden yararlanılmıştır. Amaçlı örnekleme çalışmanın amacı ve verisi için kasıtlı seçim söz konusudur (Krysik ve Finn, 2015, s. 200). Araştırmada öznelerin çeşitlilik göstermesi, veri setinin zenginliğine katkı sunacağı düşünüldüğünden amaçlı örneklem yöntemlerinden **azami/maksimum çeşitlilik** türü seçilmiştir. Bu amaçlı örnek türünün seçilmesinin gerekçesi ise mümkün mertebeye farklı özellikleri temsil eden katılımcıların seçilerek farklı bilgilerin alandan toplanması ve yas olgusunun ortak örüntülerinin ortaya konulmasıdır.

Nitel araştırmalarda odak, ulaşılan kişi sayısı değil toplanan verilerin miktarıdır. Diğer bir deyişle yeterli miktarda veri toplanarak doygunluğa ulaşılır (Neumann, 2008). Çalışma yakınına kaybeden 20 katılımcı ile veri doygunluğuna ulaştığı ve yeni bir bilgiler alınmadığı ve temalar tekrar etmeye başladığı için örneklem 20 birey ile sınırlı tutulmuştur. Benzer şekilde sosyal çalışmacılardan toplanan veriler doygunluğa ulaştığından görüşmeler 9. kişiden sonra tamamlanmıştır.

Veri Toplama Tekniği ve Süreci

Bu çalışma kapsamında veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2016, s. 130), bu teknikle araştırmacıların belirli konuların keşfedilmesinin izini sürdüğünü belirtmektedir. Bir olgunun nasıl deneyimlendiği, bu deneyimin nasıl tanımlandığı ve anlaşıldığı nitel araştırma sorularının keşfiyle mümkündür (Krysik ve Finn 2015, s. 193).

Görüşmeler 29.04.2022 tarihinde etik kurul kararı alındıktan sonra 15.05-20.07.2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, amaçlı örneklem tekniğinden yararlanılarak bireylerin kimi kaybettikleri, yakın kaybının nasıl gerçekleştiği (ölüm nedeni), yakının ölümü üzerinden ne kadar süre geçtiği ve ölenin yaşı gibi kriterlere göre seçilmiştir. Dolayısıyla bu değişkenlere (maksimum çeşitlilikle) göre bireylerin farklı deneyimlerinin ve görüşlerinin izleri sürülmüştür. Görüşmeler için katılımcıların işyerleri, ev ortamları ve kafeler gibi seçenekler sunularak katılımcıların tercihleri doğrultusunda ve kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri yerlerde yapılmıştır.

Yakınını kaybeden bireylerle yapılan görüşmeler 45-150 dakika, sosyal çalışmacılarla yapılan görüşmeler ise 20-50 dakika arasında olmak üzere farklı sürelerde tamamlanmıştır. Derinlemesine görüşmelerde genellikle görüşme süresinin 45-90 dakika arasında (Baş ve Akturan 2017, s. 117) değiştiği ifade edilmektedir.

Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve araştırmacı tarafından ilgili literatür taranarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu için öncelikle bir soru havuzu oluşturulmuş ve soru havuzu araştırmanın amaçları doğrultusunda gerektiğinde revize edilmiştir. Ardından taslak bir görüşme formu oluşturularak uzman üç akademisyenle paylaşılmış ve önerileri doğrultusunda görüşme formunda değişiklikler yapılmıştır. Son olarak görüşmelere başlamadan önce üç pilot görüşme yapılarak görüşme formuna son hali verilmiştir. Görüşme soruları yakınını kaybeden bireyler için yakınlarının ölüm hikâyesi, yas süreci, yas sürecinde güçlendirici-güçsüzleştirici faktörler, geride kalanların hayatında yaşanan değişimler ve profesyonel destek ihtiyacı ile ilgiliyken, sosyal çalışmacıların ise çalışılan alan ve deneyim, yas danışmanlığı ve sosyal hizmet ilişkisi, yas tutan müracaatçılarla çalışma durumu ve yas yas tutanların profesyonel destek ihtiyaçlarına yönelik görüşleriyle ilgili sorulardan oluşmuştur.

Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden bireylere araştırmanın konusu ve amacı hakkında bilgi verilmiş ve katılımcıların araştırma için onamları alınmıştır. Kayıt izni alındıktan sonra görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Konunun duygusal boyutunun olması ve görüşmelerde yaşanan duyguların açığa çıkması sebebiyle bazen görüşmelere ara verilmiş (birkaç dakika) ve uygun zemin oluştuktan sonra görüşmelere devam edilmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşmeler tamamlandıktan sonra kayıtlar deşifre edilmiş ve notlar temize geçirilerek analiz için hazır hale getirilmiştir. İçerik analizi tekniğiyle notlar incelenmiş ve verilerden anlamlar çıkarılmıştır. Nitel çalışmalarda kullanılan MAXQDA Analytics 20 paket programından da yararlanılmıştır. Daha sonra içerik analizi yöntemiyle veriler yorumlanarak tema ve alt temalara ulaşılmış ve veriler kuramsal çerçevede tartışılmıştır.

Temalar oluşturulurken Braun ve Clarke'nin altı aşamalı tematik analiz süreci izlenmiştir. Bu analiz, verilerdeki anlam kalıplarının belirlenmesiyle başlar. Bunun için de döne döne okumalarla öncül fikirler not edilir. Tüm veri seti bu şekilde kontrol edilerek kodlamalar yapılır ve her kod ile ilgili veriler harmanlanır. Sonraki aşamada kodlar potansiyel temalara dönüştürülür. Dördüncü aşamada oluşturulan temaların bir haritası çıkarılır. Temalar tanımlanır ve isimlendirilir. Beşinci aşamada her temanın özellikleri ve ayrıntısı verilir. Son aşama ise analizleri araştırma sorusu ve literatürle ilişkilendirme ve bilimsel bir rapor çıkarmadır (Braun ve Clarke, 2006, s. 86-87). Dolayısıyla her ne kadar bilgisayar destekli programlar veri analizini kolaylaştırırsa da kodlama ve kategorileştirme işlemini araştırmacı yapmaktadır. Zira bu süreçte kodların değerlendirilmesi, benzeşen kodların birleştirilmesi ve en nihayetinde kodların revize edilmesi araştırmacının aktif rolüyle gerçekleşmektedir.

Yas sürecinin çok karmaşık ve zorlu bir yolculuğu kapsadığı dikkate alındığında alandan elde edilen bilgilerin bir araştırma açısından çok büyük bir materyali oluşturacağı düşünülebilir. Bu materyallerden sağlıklı bilgiler üretmek için görüşmeler devam ederken araştırmacının ulaştığı bilgiler neticesinde bazı temalar şekillenmiştir. Daha sonra toplanan verilerin döne döne okunması ve Maxqda programı aracılığıyla kodlanmasıyla da veriler yapılandırılmış ve temalaştırılmıştır.

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Nitel araştırmalarda olgunun olduğu gibi ele alınması geçerliliği sağlar. Nicel araştırmalardan farklı olarak nitel araştırmalarda iç geçerlilik yerine inandırıcılık; iç güvenirlilik yerine tutarlılık; dış geçerlilik yerine aktarılabirlik ve dış güvenirlilik yerine doğrulanabilirlik kavramları benimsenmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Katılımcıların deneyimlerinin detaylı bir biçimde alıntılarla aktarılması dış geçerliliği sağlamaktadır (Creswell, 2009). Verilerden tema ve alt temaların oluşturulması ve bu süreçteki araştırmacının sistematik ilerleme tutumu iç geçerliliği sağlamaktadır (Creswell ve Miller, 2000). Yine araştırma örnekleminin araştırma amacına uygun ve özenle seçilmesi/belirlenmesi dış geçerlilikle ilgili bir niteliktir (Yağar ve Sema, 2018). Görüşme verilerinin dijital ortamda arşivlenmesi ve araştırma verilerinin yorumlanması ve analiz edilmesi sürecinde şeffaf davranılması ve başka bir araştırmacı tarafından bu sürecin takip edilmesi doğrulanabilirliği sağlamaktadır (Arslan, 2021). Araştırmada iki ve daha fazla araştırmacının kodları belirlemiş olması ve kodların uzlaşa sonucu belirlenmiş olması bir tutarlılık yöntemi olarak kabul görmektedir (Creswell, 2016).

Nitel araştırmalarda geçerliliği artırmanın ve öznelliği kontrol altına almanın yollarından biri olarak üçgenleme yönteminden yararlanılmaktadır. Veri toplama sürecinin başından sonuna değin, kuramsal yaklaşımlardan yararlanılması, başka araştırmacıların sürece dahil edilmesi, öznel kontrolün sağlanma çabası, araştırmayı bir bütün olarak görme çabası ve farklı yöntemlerle toplanan verilerden benzer ve uyumlu sonuçların ortaya çıkması araştırmanın güvenirliliği ve geçerliliğini arttırmaktadır. (Yaşar, 2018). Bu araştırmada da yas fenomeni burada aktarılan araştırma süreçlerinden yararlanılarak irdelendiğinden araştırmanın inandırıcılığı güçlü kabul edilmektedir. Ayrıca ek kodlayıcı yardımıyla bağımsız bir araştırmacı tarafından kodların ve yorumlamaların kontrol edilmiş olması ve bu süreçteki çapraz sorgulamalar geçerliliği arttırmıştır. Bunlara ek olarak alanında uzman kişilerin görüşleri süreç boyunca alınarak araştırmanın niteliği arttırılmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

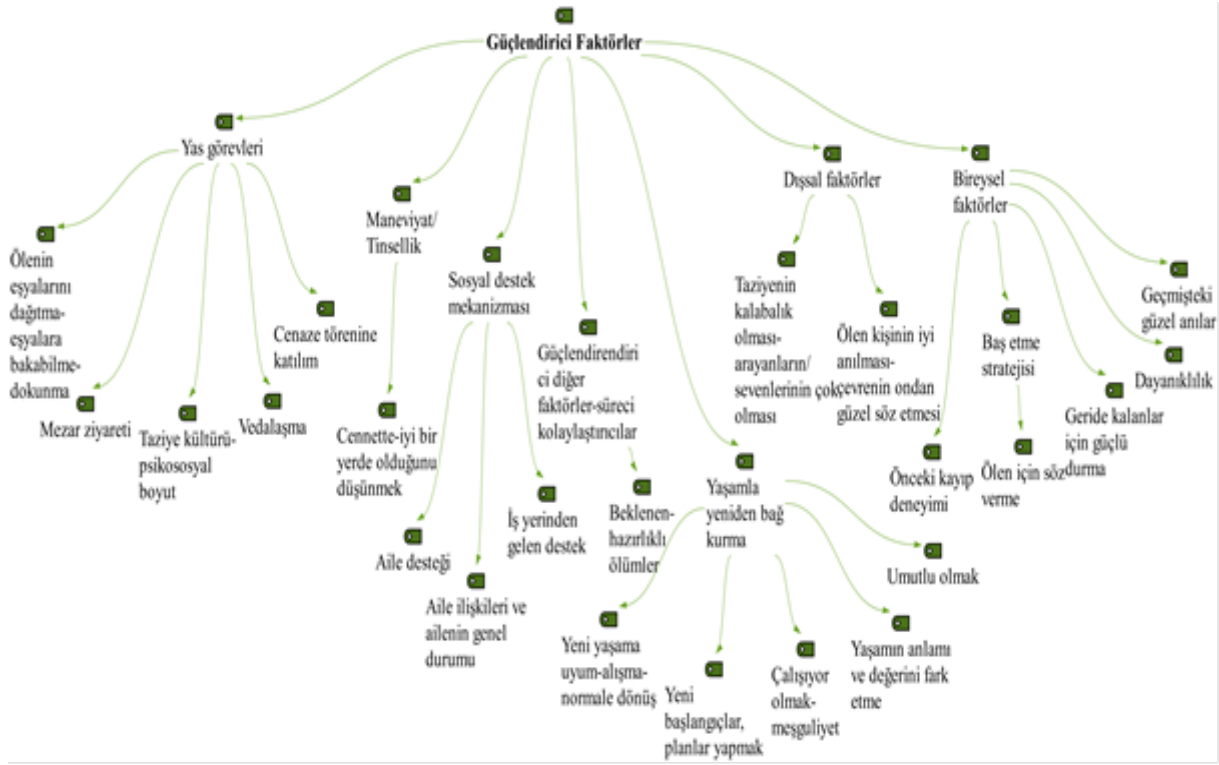
Yakını Kaybeden Bireylere İlişkin Bulgular

Araştırma verilerinin analizi sonucunda üç ana tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar “Güçlendirici Faktörler”, “Güçsüzleştirici Faktörler” ve “Yas Desteği Alma Durumu ve Yas Danışmanlığı Düşüncesi” şeklindedir.

Yakını kaybeden bireyleri yas sürecinde güçlendirici faktörler

Yas süreci kimisi için uzun kimisi için kısa; kederin, üzüntünün, boşluk hissini eşlik ettiği belirsiz bir yolculuktur. Tanımlanması zor, çerçevesinin çizilmesinin çok farklılık gösterdiği yas sürecinin “nasıl geçtiğini” etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu tema altında yas sürecinde bireyleri güçlendiren faktörlerin neler olabileceğine ilişkin alandan toplanan veriler değerlendirilmiştir. Yakınlarının yasını tutan bireyleri bu yolculukta güçlü tutan, yaşam dengelerini korumada ve yeni yaşama uyum sağlamayı kolaylaştıran faktörler incelenerek bu tema açıklığa kavuşturulmuştur.

Alandan toplanan verilerin analizi neticesinde güçlendirici faktörler temasına ilişkin bilgiler Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Yakınınyı Kaybeden Bireyleri Yas Sürecinde Güçlendirici Faktörlerin Kod-Alt Kod Modeli ile Gösterimi

Şekil 2’de görüldüğü üzere katılımcıların ifadeleri tema, alt tema ve kodlara ayrılmıştır. Söz konusu kodlara ilişkin katılımcıların güçlendirici ifadelerine yönelik özetleyici tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3

Güçlendirici Faktörlere İlişkin Katılımcı Görüşleri Özet Tablosu

Tema: Güçlendirici Faktörler

Yas Görevleri

Ölenin eşyalarını dağıtma-eşyalara bakabilme-dokunma: *Eşyalarını dağıttık, öyle durumu iyi olmayan insanlara verdik. (G18-E-37-Kardeş-42)*

Mezar ziyareti: *Gittiğimde aslında iyi hissediyorum. Yanında olduğunu düşünüyorum ama mezarlıktan çıktıktan sonra tek başıma bıraktığımı düşünüyorum onu. (G4-23-K-Anne-43)*

Taziye kültürü-psikososyal boyut: *Eve geldim ki 300 - 500 kişi kapıda bekliyor. Hepsi teselli veriyor, bir şey diyor. Oturuyorsun, bir muhabbet açıyorsun o olayı unutmak için. Yani o olmazsa olmaz onlar hocam. Yani dayanılmaz o hocam. (G7-E-50-Anne ve iki kardeş)*

Vedalaşma: *Ve gözümle görmedim ya hani, böyle gidip açmak istiyorum o mezarı. (G10-K-28-Kardeş-31)*

Cenaze törenine katılım: *İlkin eve geldik, Kur-an okuttuk 3 gün. İşte ilk gün, işte bir şeyler dağıttık: meyve suyudur, kektir. 3. gün hani her gün bir şey dağıtma, evi toparlama... Derken, hiçbir şeyi anlayamadım 3 gün. (G3-K-22-Anne-56)*

Maneviyat/Tinsellik

Cennette iyi bir yerde olduğunu düşünmek: *İnanç, maneviyat dost bunlar hani. İnsana dayanma gücü veriyor. Tabii ki şimdi en önemli şey zaten burada maneviyattır. İnançlı bir insan o ölümün boşa olmadığını bilir. Hani öbür tarafa gittiği zaman. Ona bir anlam yükler. Bundan dolayı da hani ölümü güzel karşılar. (G8-E-36-Kardeş-40)*

Sosyal Destek Mekanizması

Aile desteği: *Kardeşimle, eşimle, çoluk çocuğumuzla verdik bu süreci. Aştık geçtik. Yani bu zamana kadar geldik Allah'a şükür.* (G7-E-50-Anne ve iki kardeş)

Aile ilişkileri ve ailenin genel durumu: *Dediğim gibi birbirimize daha bir bağlandık diyelim. Hani herkes, herkeste olan bir şey aslında. Birisini kaybedince diğeri, diğerlerinin değerini daha çok anlarsın ya.*

Diğerlerini de kaybetme korkusu olduğu için, birbirimize daha da bir bağlandık. (G16-K-21-Kardeş-14)

İş yerinden gelen destek: *Firma, ben satın almada çalışıyorum sadece gelen firma beni arayıp da "M. Hanım lütfen bir şeye ihtiyacımız olursa orada bile elim yetişir lütfen arayın." demesi bile o kadar müthiş bir... Tabii ki iyi geliyor.* (G10-K-28-Kardeş-31)

Yaşamla yeniden bağ kurma

Yeni yaşama uyum-alışma-normale dönüş: *Alışıyor. Onu bir organ olarak kabul ediyor artık, orada duruyor. Yani onu oradan atmak mümkün değil.* (G20-E-45-Çocuk-2 aylık)

Yeni başlangıçlar-planlar yapma: *KPSS'ye gireceğim mesela 4 ay sonra. İlk girdim 67 almıştım. Şimdi tekrar hani KPSS çalışmaya da başladım. Umut oluyor onlar. Mesela KPSS, hani atanabilir miyim, kendi mesleğim olur mu? Çocuk gelişimi hani, atanamazsam hani en azından çocuk gelişiminde anaokuluna giderim düşüncesi. Düğün hazırlığı zaten, hani kendi ailemi kurma umudu var.* (G3-K-22-Anne-56)

Çalışıyor olmak-meşguliyet: *Ben böyle kendimi biraz böyle farklı şeylere atarak, mesela iş hayatımda olduğu için biraz ona böyle yönlendirdim. Biraz böyle unutmaya, böyle iş yoğunluğuna harlattırdım kendimi. Öyle atlatmaya çalıştım yani daha doğrusu.* (G15-E-43-Çocuk-5)

Yaşamın anlamı ve değerini fark etme: *Eskisi gibi ertelememeye çalışıyoruz. Mesela bunu yapalım, tamam ertesi gün yapıyoruz. Ya da başka bir zaman yapıyoruz, ertelememeye çalışıyoruz. Yani içim, mesela bir şey istiyoruz. Mesela ailemden ya da annemden ya da babamdan, bizim içimizde kalmasın diye yapmaya çalışıyorlar. Ellerinden geldikleri kadar. Mesela işte olduğu kadar ellerinden geldiği kadar.* (G16-K-21-Kardeş-14)

Umutlu olmak: *Ben kesinlikle, ben bir de şey diyorum; hayallerin hiç yarım kalacağıma dair bir umutsuzluğum yok. Onu da onun bana kaybı, yüreğimi ikiye ayırmış gibi geldi. Bir yanı o kadar acıyordu, bir yanı o kadar umut dolu ki. Bir umudun varsa eğer, düzeleceğine dair hissi olarak, somut olarak gördüğün, yani insanlardan gelen değil, içten gelen bir duygu yani bu. Tamamen senin karakterin, yapımla alakalı.* (G10-K-28-Kardeş-31)

Dışsal faktörler

Taziyenin kalabalık olması-arayanların/sevenlerinin çok olması: *Kalabalık olması gerçekten insana huzur veriyor, zor gününde. Bu kadar seveni olduğunu görmek insana gerçekten içine huzur veriyor yani. O konuda ya cenazen olur kimse gelmez. Bu sana çok zor gelir yani.* (G12-E-28-Baba-60)

Ölen kişinin iyi anılması-çevrenin ondan güzel söz etmesi: *Yani çok mutlu ediyor. Yani diyorum ne mutlu hani ne kadar güzel sözler söyleniyor. Ne kadar güzel şeyler bırakmış arkasında. Hani çok gurur verici bir şey bizim için.* (G17-K-36-Baba-66)

Bireysel Faktörler

Baş etme stratejisi: *Yas neyle geçer, atlatılır? Travma neyle atlatılır? Elindeki malzemeyi işlersen. Ben işlemeye başladım yani. Ben şimdi elime dantel örer gibi şimdi o mirası işlemeye başladım.* (G13-K-57-Eş-64)

Geride kalanlar için güçlü durma: *Ama bir de erkek kardeşim var, kendimi bırakamıyorum da. Yani hani bir anda onun için güçlü durmak zorundayım. Ben kendimi bırakırsam...* (G10-K-28-Kardeş-31)

Dayanıklılık: *Yani ben şu ana kadar yaşadığım çok zorluklar oldu. İşte çocuklarımı rahatsızlıklarını söyledim ya (tek yumurta ikizleri, iki çocuğu da kas hastası), onda bile destek almadan yani psikiyatrik bir ilaç, ne bileyim destek almadan...* (G14-K-48-Baba-86)

Geçmişteki güzel anılar: *Şu an o kadar mutluyum ki nişana geldiğim için, ablamla vakit geçirdiğim için, onu yarışmaya hazırladığım için, o yarışmayı kazandığı için, o kadar mutlu olduğu için, o kadar mutluyum ki. Müthiş derecede kendimi iyi hissediyorum. Onun için ve onun belki de bu hayatta en çok mutlu olduğu şeylerden bir şey. Hayattayken ona yaşattım.* (G10-K-28-Kardeş-31)

Tablo 2'deki bilgiler bu araştırmanın alan verilerinden oluşturulmuştur. Araştırmanın ulaştığı temalara göre bireylere yas yolculuğunda iyi gelen, onları güçlendiren birçok faktör bulunmaktadır. Tablo 2'de aktarılan güçlendirici faktörler literatür bilgisiyle desteklenerek tartışılmıştır.

Yas görevleri: araştırma verileri neticesinde oluşturulan yas görevleri alt teması kendi içerisinde ölenin eşyalarını dağıtma, mezar ziyareti, taziye kültürü, vedalaşma ve cenaze törenine katılma olarak kodlanmıştır. Örneğin ölenin eşyalarını dağıtma gibi bir görev aslında onun ölümünü kabul etmenin bir yoludur ve bu da yas sürecini kolaylaştırmaktadır. Anadolu'da ölen kişilerin eşyaları yıkanıp temizlendikten sonra yoksullara ve sevenlerine dağıtılır. Bu bir âdet olarak varlığını hala sürdürmektedir (Özuygun ve Şimşek, 2018), ki bu sağlıklı vedalaşma için olumlu bir eylemdir. Ancak eşyanın tamamını dağıtarak ölenen geriye anı-hatıra bırakmama ve sonradan pişmanlık duyma yas sürecini güçleştirebilmektedir. Eşyaların bir kısmını hatıra olarak ayırdıktan sonra geriye kalanını dağıtmak yas sürecinin sağlıklı ilerlemesi açısından daha yararlıdır.

Geride kalan bireylerin kaybettikleri sevdiklerinin yokluğuyla yüzleşmeleri ve bu gerçekliğin farkına varmaları yas sürecinde güçlendirici bir diğer faktör olarak görülebilir. Kültürümüzde yaygın olarak yapılan mezar ziyaretleri ölüm gerçekliğiyle yüzleşmeyi ve dolayısıyla ölümü kabullenmeyi sağlamaktadır (Çelik ve Gündüz, 2020). Mezar ziyaretini yerine getiren bireyler sevdiklerinin mezarı başında duygularını aktarmakta, ölen yakınlarıyla vedalaşmakta ve onun artık hayatta olmadığı gerçeğiyle yüzleşmektedirler. Bu bakımdan mezar ziyaretleri geride kalanlar açısından ölümü kabullenmeyi kolaylaştırmaktadır. Diğer yandan bu ziyaretler aracılığıyla geride kalanların duygularını ölenle paylaşarak rahatlamaları da mümkün olmaktadır. Mezar ziyaretlerinin bir diğer yönü ise geride kalanların burada ölüleri için dua ederek manevi bir rahatlama sağlamalarıdır. Mezarlar aynı zamanda ölenlerle kurulan bağlar açısından da köprü görevi görmektedir. Birçok birey görüşmeler esnasında düzenli olarak mezar ziyareti yaptığını, bunu bir sorumluluk, görev olarak gördüğünü ve ihmal ettiğinde suçluluk duyduğunu ifade etmiştir. Bu bakımdan mezar ziyaretleri yas süreci içerisinde etkili bir uygulama olarak dikkati çekmektedir. Dolayısıyla mezar ziyaretlerinin yerine getirilmesi sağlıklı bir yas süreci için gereklilik arz etmektedir. Çocuklarını kaybeden 16 bireyle yapılan nitel bir çalışmada da dua etme ve mezar ziyaretlerinin yas sürecinde önemli bir baş etme mekanizması işlevi gördüğü aktarılmaktadır (Afyonoğlu ve diğ., 2021).

Taziye kültürü, Türkiye'de yüzyıllardan beri var olan ve ölüm olayının bir parçası olarak varlığını sürdüren bir fenomendir (Çıldam, 2020). Taziye kültürünün bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak geride kalanlara yansımaları olduğu bilinen bir gerçektir (Thompson, 2002). Bu yansımalar sayesinde bireylerde sosyo-psikolojik bir destek gerçekleşir (Bonsu ve Deberry-Spence, 2008) ve bu da bireyleri güçlendirici önemli bir faktör olarak nitelendirilebilir.

Yakın kaybı yaşayan bireyleri güçlendirici bir diğer faktör de onların ölen yakınlarıyla vedalaşmış olmalarıdır. Kültürümüzde ölünün soğuk yüzünü görmek olarak geçen defin öncesi ölen kişinin cansız bedeniyle vedalaşmak (Çelik ve Gündüz, 2020, s. 100), ölenin artık bu dünyada olmadığı gerçeğiyle bireyi yüzleştirmektedir. Vedalaşma, çok dikkate alınmayan bir durum gibi görünse de yas sürecinde güçlendirici niteliğe sahip kritik bir yas görevi mahiyetindedir.

Yas görevlerinden bireyi güçlendiren bir diğer faktör ise cenaze törenine katılmaya ilişkindir. Cenaze törenine katılım kaybın inkarını ve yasın kronikleşmesini engeller. Aynı zamanda hayata uyum sağlamayı ve yasın etkileriyle başa çıkmayı kolaylaştırır (Spilka, 2005). Zira bireyler bu törenler aracılığıyla sevdiklerinin ölümünü kabullenmekte, ölüm gerçekliğiyle yüzleşmekte ve dolayısıyla ölüme anlam yükleyebilmektedir.

Tinsellik/maneviyat: bireylerin inanç sistemleri ve maneviyatları da yas sürecinde güçlendirici bir faktör olmuştur. Sulmasy (2002) de kayıptan sonra maneviyatın/tinselliğin geride kalan bireylerde ruhsal refah sağladığına vurgu yapmıştır. Öyle ki son yıllarda Batı temelli psikoloji ve psikoterapide de maneviyata olan ilgi artmıştır (Utz, 2011). Zira maneviyat; ölüm gerçekliğini anlama, ölümü kabullenme ve insanın yaşam gayesini anlamlandırma gibi konularda rehberlik edici bir niteliğe sahiptir. Maneviyatın dayanıklılığı arttırdığı ve ölümü anlamlandırmayı kolaylaştırarak daha sağlık bir yas sürecini mümkün kıldığı görülmektedir.

Sosyal destek mekanizması: ölüm sonrası süreçte karşılaşılan duygusal ve psikolojik zayıflık karşısında yakın çevre ve aile üyeleri çeşitli yollarla yas tutan bireylere destek sunarlar. Dolayısıyla birçok yaşlı birey için sosyal destek iyileşme/alışma sürecini hızlandırmakta/kolaylaştırmaktadır (Thursby, 2006, s. 7). Algılanan sosyal destek düzeyinin yüksek olması hem stres kaynaklarını azaltmakta hem de yaşla baş etmede ve yeni yaşama uyum sağlamada etkili olmaktadır (Apaydın, 2017, s. 18).

Yakın kaybı, bir açıdan ailede yaşanan bir kayıp olarak da değerlendirilebilir. Zira söz konusu kayıplar, aile sisteminde de ciddi değişiklik ve güçlükler neden olabilmektedir. Aile içerisinde çeşitli riskleri meydana getiren bu tür kayıpların aile üyelerinin desteğiyle daha kolay aşılabileceği de açıktır. Ailelerin genel bir özelliği olarak sorunların çözümünde ve güçlüklerle baş etmede belli bir potansiyele sahip olduğu kabul edilen bir durumdur. Volkan ve Zintl (2020, s. 96), her ailenin kendine özgü olduğunu, nasıl ki bazı faktörler bireylerin yasını etkiliyorsa benzer şekilde ailenin yasını etkileyen ailenin paylaşılmış geçmişi, gelenekleri, geçmişteki kayıpları, senaryosu gibi faktörlerin olduğunu aktarmaktadır.

Yaşamla yeniden bağ kurma: yaşamla yeniden bağ kurma alt teması güçlendirici diğer bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Yakınıni kaybeden bireyler kayıptan sonra yaşamla güçlü bir bağ kurduklarında karmaşık yas süreci daha sağlıklı ve olağan seyrinde devam edebilmektedir. Yeni başlangıçlar-planlar yapma, umutlu olma, yaşamın anlamını ve değerini fark etme, çalışmak-meşguliyet ve yeni yaşama uyum sağlama gibi faktörler yaşamla yeniden bağ kurmanın farklı yollarıdır. Kayıptan sonra bireyler bu yolları fark ederek böyle bir eğilime sahip olduklarında daha güçlü ve dayanıklı olabilmektedirler. Bu durumlar aynı zamanda yastan çıkmayı ve normal yaşama dönmeyi hızlandırmaktadır.

Yaşamla bağ kurmanın en önemli göstergelerinden bir diğeri de çalışıyor olmak/meşguliyettir. Afyonoğlu ve arkadaşlarının (2021, s. 74) çocuk kaybı yaşayan bireylerle yaptıkları çalışmada katılımcılar işten-güçten düşünmeye fırsat bulamadıklarını, bilinçli olarak işe yöneldiklerini, zaman geçsin diye işe gidip geldiklerini aktarmıştır. Dolayısıyla söz konusu çalışmada iş sisteminin patolojik yası önleyici olduğu vurgusu yapılmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere çalışmak ve bir şeylerle uğraşmak/meşgul olmak iyileştirici ve güçlendirici olabilmektedir.

Dışsal faktörler: yas sürecinde bireyleri güçlendiren ve dışsal faktörler olarak temalaştırılan taziyenin kalabalık olması-arayanların/sevenlerinin çok olması ve ölen kişinin iyi anılması-çevrenin ondan güzel söz etmesi de güçlendirici faktörler arasındadır. Taziyenin kalabalık olması ölenin sevenlerinin çok olduğu şeklinde yorumlanmakta (Zorlu, 2018, s. 56) ve geride kalanları rahatlatmaktadır.

Bireysel faktörler: anılar, yas sürecinin vazgeçilmez parçası durumundadır. Geçmişteki olay ve tecrübelerin hatırlanması gerçek olan ile olmayan arasında sağlıklı bir bağlantı kurmayı sağlayabilir. Ayrıca danışmanlık yapan profesyoneller de terapi seanslarında anılardan yararlanarak suçluluk vb. duyguların keşfedilmesinde “anı/hatıraları” bir strateji olarak kullanabilir (Humphrey, 2017, s. 140). Bu bakımdan geçmişte biriktirilen güzel anılar geride kalanlar açısından hem başvuru gücündeki bir kaynak hem ölenle kurulan bağın simgesi hem de özlem ve pişmanlık gibi duyguların keşfedildiği bir kaynak olabilmektedir.

Yakınıni kaybeden bireylerden bazıları geride kalan diğer aile üyeleri için acılarını bastırarak yaşamakta ve onlar için güçlü durmaya çalışmaktadır. Bu tutumu sergileyen bireyler yaslarını rahatça yaşama hakkından feragat ederek diğerlerinin süreci daha kolay ve sağlıklı atlatması için güçlü durma mücadelesi vermektedirler. Bireylerin güçlü durmaya çalışmaları onlara bir tür dayanma gücü sağlayabilmektedir. Burada verilen içsel mücadele söz konusu bireyler için bazen bir baş etme stratejisi de olabilmektedir ki böyle bir durumda söz konusu tutum güçlendirici bir durum olarak değerlendirilebilir.

Baş etme becerisi/stratejisi; bireylerin hayatları boyunca karşılaştıkları tüm sorunlar karşısında kullandıkları ve başvurdukları bazı beceriler bulunmaktadır. Yas sürecinde de benzer şekilde bireyler yaşlarıyla nasıl baş edeceklerinin ve kayıptan sonraki yaşamlarına nasıl devam edeceklerinin bir yolunu arama ve bunun için mevcut potansiyellerini kullanma eğilimindedirler. Bu becerilerin gelişimi çeşitli faktörlere bağlıdır ve deneyimlenen olaylar, geçmiş yaşantılar söz konusu becerilerin gelişiminde etkilidir. Yas olgusunda da bireyler

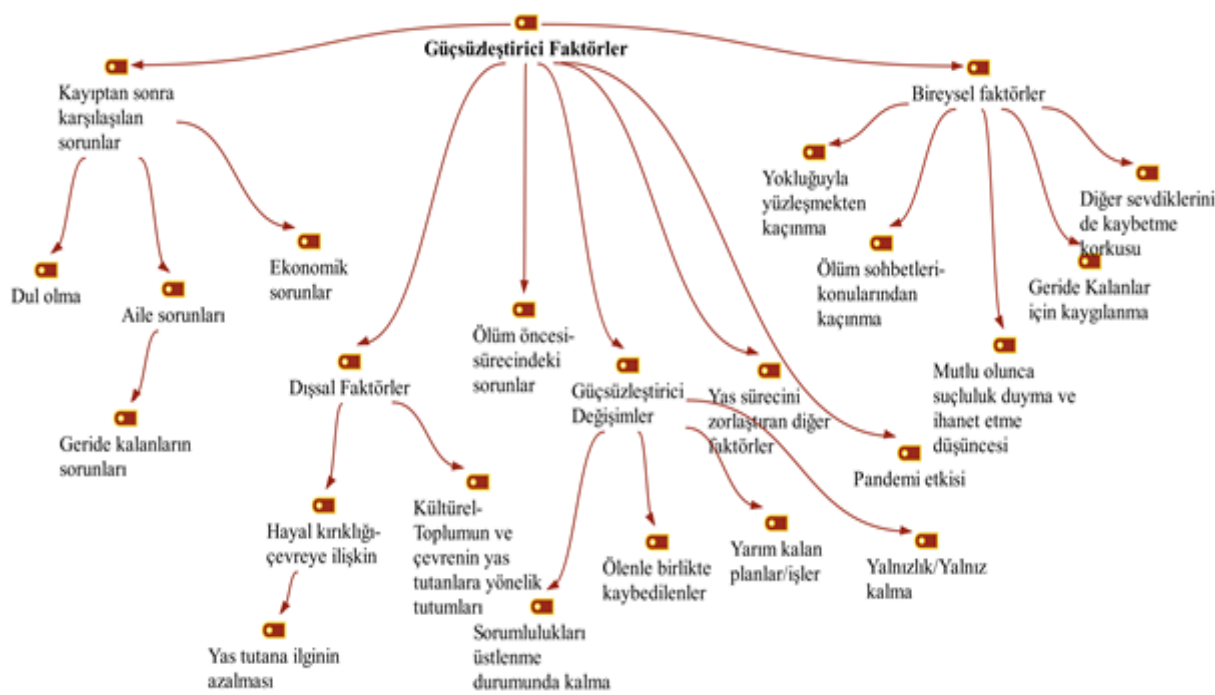
yasalarıyla baş edebilmek için çeşitli yollar dener ve bazı kaynakları kullanırlar. Bireyin bir strateji ve baş etme becerisi kullanarak yas sürecinde bir yol izlemesi yas sürecinin önemli bir güçlendirici parçası haline gelebilmektedir.

Güçlendirici faktörler teması altında bireysel faktörler alt temasına bağlı olarak ele alınabilecek bir diğer kod dayanıklılıktır. Dayanıklılık, psikolojik iyi oluşu etkiler (Korkut-Owen, Demirbaş-Çelik ve Doğan, 2017) ve yas sürecinde psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek bireyler, zorlu yas süreciyle daha kolay baş edebilmektedir (Bonanno, Wortman ve Nesse, 2004). Bireylerin yas dışındaki diğer sorunlarla birlikte yaşam mücadelesi veriyor olmaları veya geçmişte başka sorunlarla yüzleşmiş olmaları da bireylerin dayanıklılığını belirlemektedir. Dayanıklılık da tıpkı baş etme stratejisinde olduğu gibi birçok problem karşısında bireylerin süreci yönetmesine ve sağlıklı bir yol bulmasına yardım etmektedir.

Güçlendirici olarak kodlanan bu bölümlere bakıldığında katılımcıların farklı yönlerden güçlenebildikleri ve güçlendirici faktörlerin işlevsel olmasının sağlıklı bir yas tutmayı beraberinde getirdiği görülmektedir.

Yakınıını Kaybeden Bireyleri Yas Sürecinde Gücsüzleştirici Faktörler

Yas, kayıplardan sonra birçok deneyimi içerisinde barındıran bir süreçtir. Sevilen kişinin kaybı ve geride kalanın hayatında oluşan boşluk, yas sürecini zorlaştırabilmektedir. Bu temanın altında yakın kaybı yaşayan ve yası deneyimleyen bireylerin bu süreci sağlıklı atlattıklarını zorlaştıran faktörlere yer verilmiştir.

Şekil 3. Yakınıını Kaybeden Bireyleri Yas Sürecinde Gücsüzleştirici Faktörlerin Kod-Alt Kod Modeli ile Gösterimi

Yakınıını kaybeden bireyler kayıptan dolayı derin bir yas acısı yaşamakta ve kendilerini yas sarmalının içinde görmektedirler. Bu süreç başlı başına karmaşık ve çok yönlü etkileri olan Roland Barthes'in (2016, s. 231) deyimiyle "yolundan sapmış etkiler dizisi"dir. Yasa özgü olan bu sorunlara aile, çevre ve kişilerden kaynaklanan bazı faktörler eklenince yas süreci daha problemlerli bir seyir izleyebilmektedir. Örneğin eşini kaybeden bir bireyin dul olması, aile sorunları ve ekonomik sorunlar yaşaması gibi bazı olumsuzluklar yası daha karmaşık ve içinden çıkılmaz bir duruma getirmektedir.

Tablo 4

Güçsüzleştirici Faktörlere İlişkin Katılımcı Görüşleri Özet Tablosu

Tema: Güçsüzleştirici Faktörler**Ölüm öncesi-sürecindeki sorunlar**

Tabii zor oldu. O süreç esnasında davalar oldu, kaza davasıyla uğraştık. Adli bir vaka olduğu için "Şikayetçi misiniz, değil misiniz?", onun davalarıyla ilgilendim. (G12-E-28-Baba-60)

Kayıptan sonra karşılaşılan sorunlar

Dul olma: Mesela gece bir komşuya gitmeye korkuyorum. Komşularım beni çağırıyor, gitmiyorum. Eşim yoktur, belki kocaları evdedir, gece markete gidemem etrafta belki bu kadın duldur. (G1-K-50-Eş-55)

Aile sorunları: Yani eş ölümü olduktan sonra yani eş kaybı herhangi bir dede, babaanne, baba, anne gibi değildir; çok farklıdır. Yani eşin öldüğü zaman aynı zamanda yani o evin, o yuvan komple yıkılıyor.

Yıkılma, yani yıkılıyor tabii. Komple her şey dağılıyor ve siz yani yapacak bir şey yok. Bu hayata ayak uydurmak zorundasınız. Tabii, eş ölmesi yani o evin, o ev sayfası, o yuva sayfasının kapanması anlamına geliyor ve kapanıyor. Gerçekten de ben bunu bizzat yaşadım. (G9-E-35-Eş-24)

Ekonomik sorunlar: Onun ölümünden sonra tabii ki belli bir süre geçtikten sonra işte borcu olan varsa ya da alacağı olan varsa senin kapını çalıyor. Sen de elinden geldiğince bunları halletmeye çalışıyorsun. Bu anlamda ekonomik olarak sıkıntıya girebiliyor insan. Hani maddi geliri olmayan, parası olmayan bir insan varsa hani ve ailesinde vefat eden biri varsa sıkıntı yaşıyor illaki. Şimdi o borçların ödenmesi gerekiyor muhakkak. Veyahut da onun borcu, ben ödemiyorum de diyemiyorsun. Çünkü ödemediğin zaman diyorsun ki: "Bunun borcunu ödemedim, üstüne borç olarak kaldı. Acaba öbür dünyada ne yapacak?" bunları düşünmeye çalışıyorsun. (G8-E-36-Kardeş-40)

Güçsüzleştirici değişimler

Sorumlulukları üstlenme durumunda kalma: Rahmetli varken hiçbir sorumluluğum yoktu benim. Şimdi her şey bana bakıyor. Çalışmak, zaten her şey üstüme bindi hocam. Hani diyorum ya hiçbir sorumluluğum yokken her şey bana kaldı şimdi. Yani rahmetli hayattayken ben hiçbir şeyi dert etmezdim. Yap derdi, yapardım o kadar. Başka bir şey yoktu. Evin geçimiymiş, alınacakmış, verilecekmiş hiçbir şeye karışmazdım ben. (G11-E-42-Kardeş-43)

Ölenle birlikte kaybedilenler: Yani onunla olan hayallerim her şeyim onunla, o gittikten sonra her şey gitti. Eksiklik yani. Yani her zaman ben bu dünyada ve çocuklarımın da her zaman bir yanı eksik olacak. (G6-K-32-Eş-31)

Yarım kalan planlar/işler: Birçok şey, hayallerimiz vardı yarım kalan. Mesela diyordum ki: "Çocuklarım büyüdü, evlendireceğiz. İkimiz baş başa kalacağız, geleceğiz kendimize." (G1-K-50-Eş-55)

Yalnızlık/yalnız kalma: Çok yalnız hissettim, yanımda kalabalık olmasına rağmen çok yalnız hissettim. Kardeşlerim var, dayılarım, dedem, yengelerim var ama yine de bir şey, boşluk oldu. (G4-23-K-Anne-43)

Pandemi etkisi: Pandemide ben çok kötüleştim, yalnız kaldım işte. Yalnızken çok aklıma geliyor, çok üzülüyorum. Yani şimdi bak geldiniz, konuşuyoruz, sohbet. Biraz da olsa kendimi unutuyorum. (G1-K-50-Eş-55)

Dışsal faktörler

Hayal kırıklığı-çevreye ilişkin: Beklediğim insanlardan beklenmedik şeyler gördüm yani. Dedim bu insan bana yazar hani annem vefat etmiştir diye. İnsanlar yanımda olmadı. Arkadaşlarım olsun, akrabalarım olsun ya da akrabalarımın şöyle bugün cenazede olup akşam eğlenmeye gittiklerini gördüm. (G4-23-K-Anne-43)

Kültürel-toplumun ve çevrenin yas tutanlara yönelik tutumları: İki sene aynı kazağı giydim. Düşün millet konuşmasın diye. Yoksa bir sürü kazağım vardı, giyerdim. (G1-K-50-Eş-55)

Bireysel faktörler

Yokluğuyla yüzleşmekten kaçınma: *Onun odası uzun zaman kapısı kapalıydı. Evet, o odanın kapısı hiç açık yatamadım evde ben. Hatta hâlâ bile o odanın kapısını açık bırakıp yatmam. Sanki ordan çıkacakmış gibi. (G3-K-22-Anne-56)*

Ölüm sohbetleri-konuşmalarından kaçınma: *Bazen dışarda bir sohbet yeri oluyor ya -zaten ben genelde katılmıyorum sohbetlere, bu şeylere falan. Evimde olmayı tercih ediyorum- olunca mesela, ölümden bahsedince, ben o ortamda bulunmak istemiyorum gerçekten. Yani biraz da böyle yani nasıl diyeyim ben, o şeylerden uzak durmaya çalışıyorum. (G6-K-32-Eş-31)*

Mutlu olunca suçluluk duyma ve ihanet etme düşüncesi: *Sanki hani eğleniyormuşum, sanki hiçbir şey olmamış gibi hayatımda. Sanki şey, babanız ölmüş bunu nasıl yaparsınız kendi kendine. Birisinin görmesine de gerek yok hani. Kendi kendinize hani bu olmaz, hani zaten içinizden gelmiyor da hani. Olmazmış gibi de geliyor yani. (G17-K-36-Baba-66)*

Geride kalanlar için kaygılanma: *Çok zorlandığım kardeşim. En çok kardeşim, çok korkuyoruz. Gidecek, "Kendi kafasına göre bir şeyler yapacak mı?" korkusu. Hem kendine zarar vermesi hem de bir yere kaçması gibi. Kötü yola düşmesinden de korkuyoruz. İstanbul gibi bir yer, 16 yaşında bir kız çocuğu. (G4-23-K-Anne-43)*

Diğer sevdiklerini de kaybetme korkusu: *Her an herkes gidecekmiş gibi hissediyorum. Mesela şu an dedem yaşlı biri olduğu için, şu an şeye korkum var: ya ararsam, o telefonu açmazsa korkusu var bende. Uyurken sürekli gidip nefesini dinliyordum, yaşıyor mu falan diye. (G4-23-K-Anne-43)*

Tablo 3'te yakınıni kaybeden bireyleri yas sürecinde güçsüzleştiren faktörlere ilişkin katılımcı görüşleri paylaşılmıştır. Bu veriler doğrultusunda oluşturulan alt temalara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Dışsal faktörler: yakınıni kaybeden bireyleri güçsüzleştiren faktörlerden bazıları sosyal çevre ve kültürle ilgilidir. Kültürel açıdan toplum ve çevrenin yas tutanlara yönelik tutumları, çevreye ilişkin hayal kırıklıkları ve çevrenin yaşlı bireylere ilgilerinin azalması dışsal faktörler alt teması altında kodlanmıştır. Yas sürecinde katılımcıların bu tema altında toplanan olumsuz tutum ve yaklaşımlardan rahatsızlık oldukları, olumsuz etkilendikleri ve dolayısıyla güçsüzleştikleri belirlenmiştir. Toplum ve sosyal çevrenin bazen geride kalanların sosyal etkinliklere katılımlarını bekleme/sınırlama, mutsuzluklarını bekleme, değişim yapmalarını eleştirme, yastan çıkmaya izin vermeme, acıyı-yası yaşama hakkı tanımama ve geride kalanlara acıma gibi yaklaşımları yas tutan bireyleri ciddi derecede güçsüzleştirmekte ve dayanıklılıklarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Güçsüzleştirici değişimler: sorumlulukları üstlenme durumunda kalma yas tutan bireyleri güçsüzleştirebilmektedir. Ailelerde, bazı bireylerin sorumluluk bilinci daha yüksek olabilmektedir. Ya da bazı aile üyelerinin ailedeki diğer bireylerin sorunları çözebileceklerine dair güven ve inançları daha yüksektir. Bu güven ve inanç ise söz konusu bireyleri sorumluluk almaya, ailenin yükünü üstlenmeye teşvik etmekte ve neticede yas yaşayan bireylerden bazıları daha çok sorumluluk üstlenme durumunda kalabilmektedir. Özellikle bir aile üyesinin kaybı sebebiyle boşalan rollerin üstlenilmesi gerektiği durumlarda bu bireylerin yaslarını yaşamaktan ziyade kendilerinden beklenen görevleri yerine getirmeye odaklandıkları görülmektedir. Böylece sağlıklı olarak nitelendirilen yaşanmamış/ertelenmiş yas durumu ortaya çıkabilmektedir (Düzgün ve diğ., 2016, s. 255). Parkes ve Prigerson'a (2013) göre sorumlulukların geride kalan bireylere yüklenmesi kaybın ardından yaşanan stresin de sebepleri arasındadır. Dolayısıyla sorumluluğun yas yaşayan bireylere yüklenmesi de yas sürecini zorlaştırmakta ve bireyleri güçsüzleştirmektedir.

Güçsüzleştirici değişimler kategorisinde kodlanan bir diğer veri ise yarım kalan planlar/işler'e ilişkindir. Geride kalan bireyin ölen kişi ile tamamlanmamış/çözülmemiş olarak değerlendirdiği ilişki durumları da bu kapsamda ele alınabilmektedir (Holland, Thompson, Rozalski ve Lichtenthal, 2013). Bazı bireyler açısından ölen kişiden eksik kalan rolleri tamamlamak, onun kişilik özelliklerini benimseyerek ve onunla özdeşim kurarak onun eksik bıraktığı işleri tamamlamak gerekli görülmektedir (Keser, 2021, s. 28).

Güçsüzleştirici değişimler arasında ele alınabilecek bir diğer kod ise yalnızlık ve yalnız kalmaya ilişkindir. Hablemitoğlu (2021, s. 118), "yas yalnızlıktır, yol belirsizdir..." deyimiyle yas ve yalnızlık arasındaki ilişkiyi/bağı açıkça ifade etmektedir. Bireyler birlikte plan yaptıkları, yaşamlarını paylaştıkları yakınlarından birini kaybettikleri zaman derin bir yalnızlık hissine kapılabilmektedirler.

Güçsüzleştirici değişimlerin altında ele alınabilecek bir diğer durum ise ölenle birlikte kaybedilenlerle ilgilidir. Kayıp sonrasında bazı bireyler kendi kimliğini kaybettiğini; ölenle ilişkinin bitmesi sebebiyle bir şeylerin eksildiğini, varoluşsal bütünlüklerinden bir parçanın koptuğunu hissedebilmektedir (Yavuz ve Dölek, 2019, s. 886). Örneğin bu kategoride yaşam kaynağını kaybetme, umudunu kaybetme, mutluluğunu yitirme, güvenini kaybetme vb. durumlar değerlendirilebilir.

Bireysel faktörler: yakınıni kaybeden bireylerden bazıları kayıp üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen ölenin odasına girememekte, fotoğraflarına bakmamakta ve ölenin geçtiği yerlerden geçmemektedir. Ölenin yokluğuyla yüzleşmekten kaçınma olarak değerlendirilebilecek bu durumlar geride kalan bireylerde bir tür korku kaynağı olmaktadır. Bazı durumlarda ise âdeta ölen kişiler yaşıyormuşçasına hareket edilmektedir. "Ölümlerin yaşamaya devam ettiği" (Volkan ve Zintl, 2020, s. 77) bu gibi durumlarda geride kalanlar ölen kişinin yaşadığını/orada olduğunu düşünür/hisseder. Örneğin "odadan çıkıp geleceğim gibi düşünmek" hem ölümünü kabullenmeyi, inkârı işaret etmekte hem de onun yokluğuyla yüzleşmekten kaçınmayı çok açık bir şekilde ifade etmektedir.

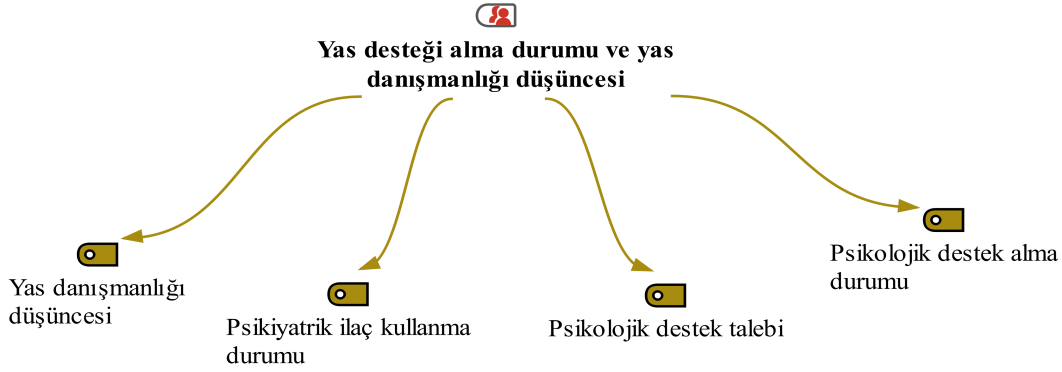
Bireysel faktörler altında ele alınabilecek bir diğer konu ise ölüm sohbetleri-konularından kaçınmaya ilişkindir. Kayıp sonrasında görülen üzüntü, acı, keder, öfke, suçluluk vb. duyguların bireyi aşırı derecede zorlaması sonucu bireyler söz konusu duyguları harekete geçiren uyarıcılara karşı kaçınma davranışı sergilemektedir. Bu nedenle bireyin ölen kişiyi hatırlatan mekânlardan, kişilerden ve konuşmalarından kendini geri çekmesi söz konusu olabilmektedir (Keser, 2021, s. 20).

Geride kalan bireyleri kaygılandıran güçsüzleştirici faktörlerden bir diğeri de diğer sevdiklerini de kaybetme korkusuyla ilgilidir. Ölüm korkusunun farklı boyutları bulunmakta ve bunlar arasında sevdiği, değer verdiği insanları kaybetme korkusu önemli yer tutmaktadır (Kızılkaya ve Koştu, 2006). Ölüm gerçekliğiyle yüzleşen, yakınlarından birini kaybeden birey diğerlerini de kaybetme ihtimaline odaklanarak "ya diğer sevdiklerimi de kaybedersem?" gibi bir kaygı, korku yaşayabilmektedir. Bu durum, yas sürecini zorlaştırmakta ve yası travmatik hale getirebilmektedir.

Yakınıni kaybeden bireyler yas süreciyle nasıl baş edebileceğinin yollarını arar, sorgulamalar yapar, anlamlar yükler ve neticede ya normale dönebileceğine dair bir umut taşır ya da bu işin üstesinden gelemeyeceğini düşünerek kayıp acısı içerisinde çaresiz ve güçsüz olduğu hissine kapılır. Yakınıni kaybeden bireylerin yas deneyimlerinin güçlendirme yaklaşımı temelinde analizini yapmaya odaklanan bu çalışma, bireylerin bu süreçte daha güçlü, dayanıklı ve baş etme becerisi yüksek bir duruma gelebilmeleri için hangi faktörlerin belirleyici olduğunu keşfetme çabası içinde olmuştur. Bu amaçla çalışmada geride kalanları güçsüzleştiren, onları çaresiz bırakan ve yas sürecini zorlaştıran tema ve kodlara ulaşmaya çalışılmış ve yukarıda tek tek açıklanan güçsüzleştirici (zorlaştırıcı) faktörler belirlenmiştir.

Yas Sürecinde Bireylerin Yas Danışmanlığı Gereksinimleri

Hayat döngüsünün farklı aşamalarında bireyler kayıplar yaşar. Hayat yolculuğundaki bu kayıplar neticesinde her bireyin yardım almadan sağlıklı bir şekilde bu süreci tamamlaması mümkün olamamaktadır. Haliyle bu tür zorlu yolculuklarda bireylerin destek ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Bu desteğin nereden ve nasıl karşılanacağı, profesyonellerden mi yoksa çevreden mi olacağı/olması gerektiği gibi konuları daha sağlıklı değerlendirmek amacıyla kayıp yaşayanlardan bu hususta veriler toplanmıştır.

Şekil 4. Yakınıını Kaybeden Bireylerin Yas Desteği Alma Durumu ve Yas Danışmanlığı Düşüncesi

Yukarıdaki şekilde aktarıldığı üzere alandan toplanan veriler yas desteği alma durumu ve yas danışmanlığı düşüncesi teması altında verilmiştir. Söz konusu temaya ilişkin bilgiler ve doğrudan alıntılar aşağıda yorumlanmıştır.

Tablo 5

Yas Desteği Alma Durumu ve Yas Danışmanlığı Düşüncesine İlişkin Katılımcı Görüşleri Özet Tablosu

Tema: Yas desteği alma durumu ve yas danışmanlığı düşüncesi

Yas danışmanlığı düşüncesi: "Başka bir bakış açısı var mıdır, başka bir yol var mıdır? Bunu yaşamanın daha güzel bir yolu var mıdır?" diye düşünürüm yani. O yüzden isterdim. (G10-K-28-Kardeş-31)

Psikiyatrik ilaç kullanma durumu: Tabii dünyamız değişti bizim. Yok hastaneler, iğneler, haplar bilmem ne. Uyusturdular bizi, geçti gitti. O yaklaşık bir hafta sürdü. Zaten ilk 2 gün o ilaçlar milaçlar böyle robot gibi duruyorsun. Zaten kimse bir şey yapmaz. Mecalin, şeyin yok. (G2-E-54-Çocuk-20)

Psikolojik destek talebi

Kesinlikle olmalı, kesinlikle olması gerektiğini hani şiddetle ben de destekliyorum. Olmalı yani, her zaman kliniğe hani doktora psikiyatriye, hani psikiyatrilik bir durum da olmayabilir. Herkes psikiyatrik ilaç kullanacak durumda değil. Yani bu hani bence kesinlikle olmalı. Çok faydalı olur, ulaşım hani herkes açısından size ulaşım yani daha hani kolay olduğu için kesinlikle hani karşılıklı çok faydalı olur. (G17-K-36-Baba-66)

He istiyorum. Halen de diyorum acaba gitsem mi? Evet, konuşunca rahathyor. Beni bıkmadan usanmadan, dinleyecek birilerini isterdim. (G1-K-50-Eş-55).

Psikolojik destek alma durumu

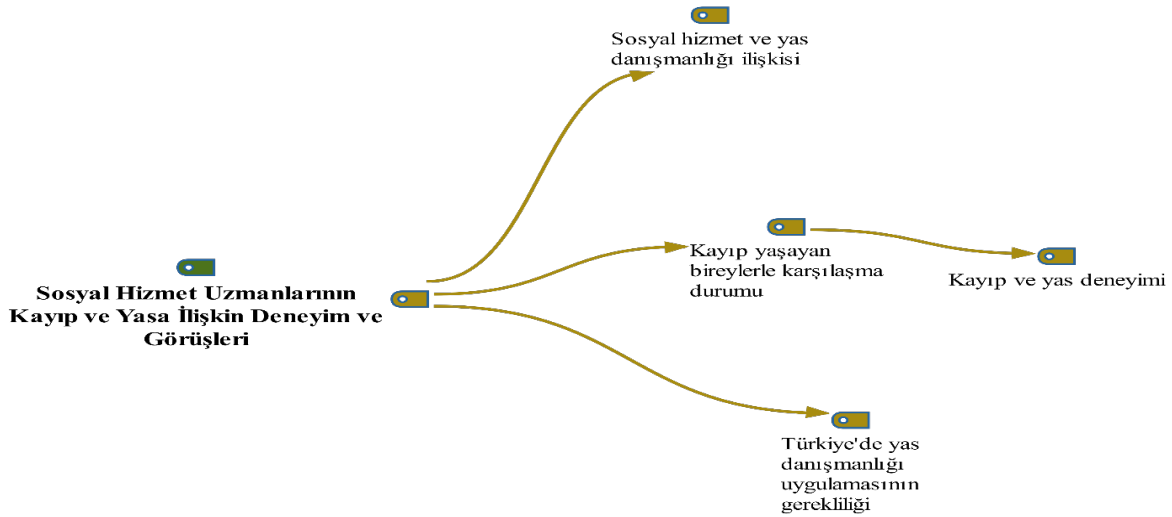
Kendi kendime psikoloğa da gittim, ilaç verdi mesela. İyiydi yani ama duyarsızlaştım. Ve sadece iyiyim dedim yani. Benim yapmam gerekeni yaptırmıyor bu ilaçlar, boş verdiriyor. (G13-K-57-Eş-64)

Tablo 4’te aktarılan katılımcı görüşlerine bakıldığında bireylerin yas danışmanlığına olumlu baktıkları, yasin şiddetli belirtileri karşısında psikiyatrik ilaç kullanma durumunda kaldıkları, bu yüzden psikolojik destek talep ettikleri ve destek arayışında oldukları görülmektedir.

Sosyal Çalışmacılardan Toplanan Verilerin Yorumlanması

Sosyal Çalışmacıların Kayıp ve Yasa İlişkin Deneyim ve Görüşleri

Sosyal çalışmacıların kayıp ve yas ile ilgili deneyim ve görüşleri yas tutan bireylerin yas danışmanlığı gereksinimleri açısından önem taşımaktadır. Sosyal çalışmacıların kayıp ve yas ile ilgili deneyim ve görüşlerine ilişkin temalar aşağıdaki gibi kodlanmıştır.

Şekil 5. Sosyal Çalışmacıların Kayıp ve Yasa İlişkin Deneyim ve Görüşlerinin Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli ile Gösterimi

Sosyal hizmet ve yas danışmanlığı ilişkisi

Yas danışmanlığı, genellikle sosyal çalışmacıların çalıştığı diğer alanlardan farklılıklar göstermekte ve özel bir alan olarak görülmektedir (Thieleman ve Cacciatore, 2019). Sosyal hizmetin ölüm ve yasa ilişkin müdahalede bulunması çok aşına olunan bir durum olmasa da sosyal çalışmacıların müdahale ettikleri bazı vakalarda kayıp hikâyesinin olması ve bu durumdaki müracaatçılarla karşılaşmaları onları kaçınılmaz olarak yas ile çalışmaya yöneltmektedir (Drenth ve diğ., 2013).

Sosyal hizmet uygulama alanlarında bulunan sosyal çalışmacıların, yas danışmanlığı ile sosyal hizmet bağıni nasıl değerlendirdiklerine ilişkin düşüncelerini öğrenmek amacıyla “Sizce yas danışmanlığının sosyal hizmet mesleğiyle nasıl bir ilgisi-ilişkisi var?” sorusu yöneltilmiştir. Böylece öncelikle bu alanın sosyal hizmetin bir alanı olarak değerlendirilip değerlendirilmediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların bu konudaki paylaşımlarına aşağıda yer verilmiştir:

Sosyal hizmet uzmanı “abi ne iş olursa yaparım.” mantığından biraz kopuk. Hani bunu söylemek belki: “Onunla mı çalışıyor ya sosyal hizmet uzmanı? Yasla mı çalışır? Çocukla mı çalışır, kadımla mı çalışır?” diye bazen tepkiler alıyoruz. Sosyal hizmet uzmanı yas çalışır. Örneğin bir mülteci aile vardı ve çadır alanında kalıyordu. Kayıp yaşamışlardı. (SÇ8-SB-Bağımlılık Danışma Merkezi).

Çalıştığımız alana bağlı olarak mesleğimizi icra ettiğimiz yerde yakınıni kaybeden kişilerle birebir çalıştığımız durumlar oluyor. Örneğin endüstriyel sosyal hizmet alanında çalışan bir meslektaşımız belki yas süreci ile ilgili çok sık karşılaşmıyordur. Ancak ben çalıştığım alan itibariyle yakınıni kaybeden kişilerle çok sık karşılaşıyorum. Bir sosyal hizmet uzmanı olarak bu kişilerle de psikososyal destek çalışmaları yürütmem gerekiyor. O yüzden yas danışmanlığı mesleğimizle de ilgili bir konu... (SÇ7-AFAD).

Yukarıda ifade edildiği üzere çalışılan alanlarda yas yaşayan bireylerle karşılaştığını belirten ve müdahale edilen vakaların bazen bir şekilde ölüm ve yaşla ilişkili olduğunu aktaran sosyal çalışmacılar, yas olgusunun sosyal hizmetle bağını buradan kurmaktadır. Bazı sosyal çalışmacılar ise yas konusunun ruh sağlığı alanında çalışan meslekleri ilgilendirdiğini ve sosyal hizmetin de ruh sağlığı mesleği olduğunu hatırlatmaktadır.

Şimdi yas süreci travmatik bir durumdur ve ruh sağlığı alanına giriyor. Yani travmatik ve ruh sağlığına girdiği için, yani biz de ruh sağlığı elemanları olarak bundan uzak kalamayız. (SÇ4-SB-Palyatif bakım).

Kayıp ve yasin bir kriz durumunu işaret ettiğini, sosyal hizmet mesleğinin de krize müdahalede aktif rol oynadığını belirten bir sosyal çalışmacı ise sözlerini şöyle aktarmaktadır:

Krize müdahale, o krize müdahale yöntemi sosyal hizmetin kuramsal yaklaşımlarından birisi. Dolayısıyla burada bir kriz durumu var. Yas, ölüm bir kriz anı. Bir an önce bu durumdan bireyin çıkarılması ve en az zararla o süreci atlatması lazım. (SÇ3-AB-Engelsiz Yaşam Merkezi).

Farklı alan ve kurumlarda görev yapan sosyal çalışmacılar, yas danışmanlığı gibi bir uygulamanın sosyal hizmetle güçlü bir bağa sahip olduğunu belirten düşüncelerini aktarmıştır. Sosyal hizmet mesleği bireyi merkeze alan, onu özgürleştiren ve onun işlevselliğini artırmaya çalışan bir meslek ve disiplindir. Bu bakımdan bireylerin kayıp sonrasında güçlendirilmesi ve sorunlarının çözülmesi sosyal hizmet mesleğinin kapsamında değerlendirilmektedir. Hem yas sürecinin ortaya çıkardığı güçlükler ve değişim, hem sahip olunan diğer sorunların varlığı bu sürecin en azından her birey için kendi başına atlabileceği düşüncesini zayıflatmaktadır. Sosyal çalışmacıların yas danışmanlığı ve sosyal hizmet ilişkisine atfen aktarılan ifadelerinden sonra sosyal hizmet alanında çalışan sosyal çalışmacıların kayıp ve yas yaşayan bireylerle karşılaşma durumlarına ilişkin aktarımlarına değinmekte yarar vardır.

Sosyal çalışmacıların kayıp ve yas yaşayan bireylerle karşılaşma durumu

Sosyal hizmet mesleğinde vakaların çok yönlü ve karmaşık olduğu bilinen bir durumdur. Nitekim bu durum kayıp ve yas alanında da kendini göstermektedir. Araştırmaya dâhil olan sosyal çalışmacılar yakınıni kaybeden bireylerle karşılaştıklarını belirtmiştir. Bu mesleki karşılaşmalar bazen doğrudan kayıp ve yas vakaları olduğu gibi bazen de başka bir vakanın içerisinde kayıp ve yaşla ilintili olabilmektedir. Thompson (2002:2), sosyal hizmet ve hemşirelik gibi mesleklerin içinde yası barındıran bireylerle zaten çalıştığını ifade etmektedir. Örneğin madde bağımlılığı alanında çalışan iki sosyal çalışmacı bu duruma ilişkin şu ifadeleri paylaşmıştır:

Diyarbakır Bağımlılık Danışma Eğitim Merkezi, Türkiye'nin ilk ve tek A tipi danışmanlık merkezimiz. Buranın da kurucu koordinatörü olarak çalışıyorum. Madde bağımlısı bireyler ve ailelere yönelik psikososyal destek ve terapi programlarında çalışmaktayım. Gelen danışanların içerisinde de yas sürecini yaşayan, hatta yas süreci sonrasında maddeye başlayan bireyler de mevcut. (SÇ8-SB-Bağımlılık Danışma Merkezi).

Şimdiye kadar 8-9 aydır burada çalışıyorum. Yaklaşık 250 hasta falan -tam sayısı şu an hatırlamıyorum- ama benim doğrudan görüştüğüm hastalar. Yani bunlar içerisinde rahatlıkla en az 5 tane sayabilirim, en az. Yani maddeye yönelim sebebinin kayıptan sonra olduğunu söyleyenler var. (SÇ6-SB-AMATEM).

Clark (2021), insani hizmet çalışanları olarak sosyal çalışmacıların görev yaptığı huzur evleri, palyatif birimler, cezaevleri gibi kurumlar başta olmak üzere neredeyse tüm ortamlarda kayıp ve yas alanında uzmanlığa gereksinim olduğunu ifade etmektedir. Örneğin palyatif bakım ve AMATEM'de çalışan sosyal çalışmacıların kayıp yaşayan bireylerle karşılaşma durumlarına ilişkin paylaşımları şöyledir:

Şimdi evet, çalıştığım birimlere göre hani kıyaslarsak tabii ki palyatif servisinde yani daha çok kayıplar yaşanıyor... Maalesef hani palyatif süreçleri gördüm, evet yani yemek yerken bile ögle arasında yani hayatını kaybedeni de

gördüm. Şu an benim abim de palyatifte yatıyor. Yani tedavi görüyor. Yani orada bile hani hep gidip geliyorum. Mesela orada da mesela bunu babam dedi: “Bu hafta içinde 3 tane yani ölen vardı.” dedi. (SÇ4-SB-Palyatif bakım).

Evet yani bugüne kadar yaklaşık 200 hastaya kendim danışmanlık hizmeti verdim. Yakın zamanda hatta dün bir hastamla görüşme yaparken bir yas sürecindeydi kendisi. Yakın zamanda kardeşini kaybetmişti. Kardeşte de madde kullanım öyküsü vardı. (SÇ5-SB-AMATEM).

Yukarıdaki aktarımlardan anlaşıldığı üzere sosyal çalışmacıların yakınını kaybeden bireylerle karşılaştıkları ve bu tür vakalarla çalışmak durumunda kaldıkları ortaya çıkmıştır. Bu tespitten sonra sosyal çalışmacıların yas danışmanlığı uygulamasının gerekliliğine ilişkin görüşlerine bakmakta yarar vardır.

Türkiye’de yas danışmanlığı uygulamasının gerekliliğine ilişkin görüşler

Alanda çalışan sosyal çalışmacılara “Sizce Türkiye’de yas danışmanlığı uygulaması gerekli midir?” sorusu yöneltilecek meslek elemanlarının söz konusu uygulamayı hangi nedenlere dayandırarak savunduklarına odaklanılmıştır. Sosyal çalışmacıların karşılaştıkları olgu ve vakalara istinaden yas danışmanlığı uygulamasına ilişkin görüşleri şöyledir:

Kişi illa yas sürecinde çalışmak zorunda değildir. Aile Bakanlığı’nda çalışsa dahi -örneğin sosyoekonomik destekte çalışıyordur- yas süreciyle karşı karşıya kalmış bir haneye ziyaret gerçekleştirebilir. Temel müdahalenin ne olduğunu bilmek zorunda. Kişinin bir kere kendine yardım ve ailesine yardım gibi görevi de var. Kişi kendisini iyileştirmese -ki sosyal hizmet uzmanları da kayıp yaşar- başkasına yardımcı olamaz. (SÇ8-SB-Bağımlılık Danışma Merkezi).

Türkiye’nin çeşitli doğa olayları ve afet riskleriyle karşı karşıya kaldığını, toplu-travmatik ölümlerin çok yaygın olduğunu ve toplumsal sorunlardan bazılarının bu ana sorunlardan kaynaklanabileceğine ilişkin görüşler de sosyal hizmetin yas danışmanlığı yapma gerekliliğini destekler niteliktedir:

Hocam birincisi Türkiye afet ülkesi. Geçtiğimiz yaz içerisinde deprem yaşadık son 1,5-2 sene içerisinde. Sel felaketi yaşadık, yangınlar yaşadık, terör olaylarıyla karşı karşıya kalıyoruz. Var olan doğal ölümlerden ziyade ne yazık ki bu tür müdahalelere travmatik süreci doğuran ağır ölümlerle de karşılaşabiliyoruz. Ya da ne yazık ki kansere bağlı ölümler ya da palyatif süreçlerde çalışıyoruz sosyal hizmet uzmanı olarak. Bu süreçlerde çalışırken yas danışmanlığı özellikle olmazsa olmaz. Biz temel müdahaleyi, yas danışmanlığını sağlayabilirsek birçok toplumsal sorunun da yine önüne geçeceğine düşünüyorum. (SÇ8-SB-Bağımlılık Danışma Merkezi).

Yine zorlu yas yolculuğunun profesyonel bir ekip refakatinde sürmesi gerektiğini belirten ve bu desteğin bireyin normal hayatına dönmesinde etkili olacağını savunan bir başka sosyal çalışmacı düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

Yani bence yakınımı kaybeden birine yas sürecinde kesinlikle danışmanlık hizmeti verilmeli. Ölümü kabullenmesi için, ölümün doğal bir durum olduğunu anlaması için. Yas sürecinin belli aralıklarla işte en azından sonlanmasını, kişinin normal hayata sağlık anlamında dönmesinde çok etkili olur. (SÇ5-SB-AMATEM).

Kayıptan sonra çaresizlik içinde zorlu bir süreç geçiren ve kendi kaynaklarını kullanamayan veya kaynakları yetersiz kalan, çevre desteğini alamayan ve herhangi başka bir nedenle bu süreci olağan şekilde yaşayamayan bazı bireylerin intihara varacak derecede çaresiz kaldıklarını belirten sosyal çalışmacılar ise görüşlerini aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

Bu tür kayıplar (yakın kaybı) nedeniyle bireylerin bu süreci yönetememelerinden ve gerekli desteği almamalarından kendi yaşamlarına son verdiğini de biliyoruz. Özellikle ölümden yas sonrası bu tür vakalar oldukça fazla. Bunları en aza indirmek sadece bir ruh sağlığı hizmetlerinde işte psikiyatri alanının hâkim olduğu bir durum değil. Ekip çalışmasıyla bireyin ihtiyaçlarının karşılanacağı bir kurumsal hizmetle ancak bunu sağlayabiliriz. (SÇ3-AB-Engelsiz Yaşam Merkezi).

Yani insanların kayıpları özellikle yakın çevresindeki kayıpları insan için ağır bir yük, bir travmadır. Bu, tabii ki insan için beklenmedik bir şeydir. Yani her zaman karşılaştığı bir durum değil. Bu da insana ağır geliyor yani. Dolayısıyla bu ağırlığı, bu travmayı, bu sorunu çözmek için çoğu insan belki desteğe ihtiyaç duyuyordur. Ama belki bunu sözel olarak ifade etmiyordur. (SÇ2-AB-SHM).

Türkiye’de sosyal hizmetin yas danışmanlığı görevine sağlam bir zemin oluşturmak için görüşlerine başvurulmuş sosyal çalışmacıların bu uygulamayı gerekli gördükleri ve destekledikleri anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, yakını kaybeden bireylerin yas deneyimleri güçlendirme yaklaşımı temelinde analiz edilmiş ve sosyal çalışmacıların kayıp ve yas ile ilgili alan deneyimleri irdelenmiştir. Araştırma sonucunda yakını kaybeden bireyleri *güçlendirici-güçsüzleştirici faktörler* ile *yas desteği alma durumu ve yas danışmanlığı düşüncesine* ilişkin tema-alt temaların betimleyici bir resmine ulaşılmıştır. Sosyal çalışmacılarla yapılan görüşmelerde ise sosyal hizmet mesleğinde *yas danışmanlığı* uygulamasının gerekliliğini öne süren ve bu konuyu tartışmaya açan bilgilere ulaşılmıştır.

Yakını kaybeden bireylerin yas görevlerini yerine getirmeleri, tinselliği bir kaynak olarak görmeleri/kullanmaları, sosyal destek mekanizmalarının işlevsel olması, yaşama yeniden bağ kurmaları, taziyelerin yapılması ve kalabalık olması, dışsal ve bireysel diğer bazı *güçlendirici faktörler* yas sürecinde bireyleri güçlendirmektedir.

Yas sürecinde karşılaşılan sorunlar, güçsüzleştirici dışsal faktörler, toplum ve çevrenin tutumu, sosyal çevreden beklenen ilginin gösterilmemesi veya zamanla azalması, kayıptan sonra karşılaşılan güçsüzleştirici değişimler, bazı kişisel özellikler, ailenin dağılma riski ve diğer sevdiklerini de kaybetme korkusu gibi *güçsüzleştirici faktörler* bireyleri yas sürecinde bilişsel, davranışsal, ruhsal ve sosyal açıdan güçsüzleştirmekte ve sağlıklı yas tutmayı engelleyebilmektedir.

Farklı alanlarda görev yapan sosyal çalışmacılarla yapılan görüşmelerde sosyal çalışmacıların yakını kaybeden birey ve ailelerle karşılaştıkları, vakaların bazen doğrudan ölüm ve yaşla ilgili olduğu, bu nedenle yas olgusuyla sosyal hizmetin güçlü bir bağa sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara istinaden sosyal hizmet mesleğinin insanı merkeze alan, insan haklarına dayalı sağlıklı gelişim ve değişimi destekleyen bir ruh sağlığı mesleği olarak yas tutan bireylere danışmanlık yapması gerektiği vurgulanmıştır. Yakını kaybeden bireylerin de kendilerine destek verecek profesyonel meslek elemanlarına ihtiyaç duydukları ve böyle bir hizmeti olumlu karşıladıkları anlaşılmıştır. Dolayısıyla yakını kaybeden bireylerin yas deneyimleri ve sosyal çalışmacıların alan deneyimleri sosyal hizmetin yas danışmanlığı görevini daha aktif bir şekilde üstlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak betimlenen bu güçlendirici kaynaklar kullanılarak ve güçsüzleştirici/zorlaştırıcı kaynakların etkisi hafifletilerek kayıp deneyimleyen bireylerin psikososyal esenlikleri yas danışmanlığı ile artırılabilir. Güçlendirme yaklaşımının özünde sahip olduğu niteliklere bu araştırmanın yas özelinde ortaya çıkardığı diğer boyutlar da eklenildiğinde bireylerin yeni yaşama uyum sağlamaları, güçlenmeleri ve sağlıklı bir yas süreci geçirmeleri kolaylaşabilecektir.

Araştırma neticesinde aşağıda sıralanan bazı önerilere yer verilmiştir.

- Bu çalışmada yakını kaybeden bireylerin yas deneyimleri, güçlendirme yaklaşımı temelinde incelenmiş ve güçlendirmenin temel nitelikleri dışında araştırma sonucunda güçlendirici bazı faktörler ortaya çıkmıştır. Bu faktörler, kayıp ve yas vakalarında güçlendirme araçları olarak kabul edilebilir.
- Kayıp ve yas, sosyal hizmetin bir alanı olarak değerlendirilmeli ve bu konuda araştırma ve yayın sayısı artırılmalıdır.

- Sosyal hizmetin ruh sağlığı mesleği olduğu hatırd tutularak mesleğin yas danışmanlığı uygulamasında aktif sorumluluk üstlenmesi için çaba gösterilmelidir.

Uygulayıcılar için öneriler

- Çalışmada, sosyal çalışmacıların kayıp ve yas yaşayan bireylerle karşılaştıkları anlaşılmıştır. Sosyal çalışmacılar, sorunların karmaşık olabileceğinin farkındadır ve bireylerin yüksek yararı ilkesine sadık kalarak bu vakalara kayıtsız kalmamalıdır.
- Yas tutanların yas destek ihtiyacını karşılamak için çevrimiçi yas destek grupları oluşturularak çevrimiçi yas desteği aktif olarak sunulmalıdır.
- Sosyal hizmet kurumlarında çalışan, kayıp ve yas vakalarıyla karşılaşan sosyal çalışmacılar bu alanı görünür kılmak için gerekli yerlere bildirimde bulunmalıdır.
- Kayıp ve yasla ilgili hizmet içi eğitimler verilmelidir.
- Sosyal hizmet kurumlarında bu alanda yetişmiş sosyal çalışmacı ihtiyacını karşılamak için bir havuz sistemi oluşturulmalı ve bu alanda çalışacak meslek elemanlarından yas danışmanlığı ekibi kurulmalıdır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın en önemli kısıtlarından biri örnekleme yöntemine ilişkindir. Çalışmada amaçlı örneklem türlerinden maksimum çeşitlilik yöntemi tercih edildiğinden farkı kayıp deneyimi olan bireylere ulaşılmaya çalışılmıştır. Diğer bir kısıtlılık araştırmacı ile özneler arasında kurulan iletişim ile ilgilidir. Araştırmanın konusu derin bir kavrayışı gerektirmektedir ve bunun sağlanması için nitel yöntem tercih edilmiştir. Araştırmacı bu hususu göz önünde bulundurarak öznelerin yas deneyimlerinin ayrıntılı kavrayışı için özen göstermiş ancak yine de veriler öznelerin aktarımlarıyla sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla özneler, yas deneyimlerini paylaşma eğiliminde olmalarına rağmen burada belirleyici olanın özneler olduğu düşünüldüğünde bunun bir sınırlılık arz edebileceği söylenebilir. Çalışmanın sınırlılıklarından biri de kadın katılımcılara erişmeye ilişkindir. Toplumdaki ataerkil ve geleneksel bazı tutumlar hem kadın katılımcılara erişmeyi hem de onlarla görüşme yapmayı zorlaştırmıştır. Bu nedenle hem güven ortamı oluşturmak hem de bazı katılımcılara erişimi kolaylaştırmak için öncelikle katılımcıların yakınlarına erişilmiş ve gerekli görüldüğünde bazı görüşmelere bir kadınla gidilmiştir. Bu durumun kadın katılımcıların kendilerini rahatça ifade etmelerini kısmen engellediği de söylenebilir.

Kaynakça

- Afyonoğlu, M. F., Kesen, N. F., Özcan, M. ve Yavuz, M. (2021). Bireylerin çocuk kaybı ve yas sürecinin aile sistem teorisi temelinde sosyal hizmet perspektifiyle değerlendirilmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 0(14), 59-81. <https://doi.org/10.46218/tshd.908201>
- Apak, H. (2018). Güçlendirme ve maneviyata duyarlı sosyal hizmet. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(67), 339-411. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7573>
- Apaydın, S. (2017). *Yas danışmanlığı*. (Ö. Erdur-Baker ve İ. Aksöz-Efe, Ed.) (1. bs.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Barker, R. L. (1995). *The social work dictionary* (3. bs.). Washington: NASW.
- Barthes, R. (2016). *Yas günlüğü* (2. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2017). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel araştırma yöntemleri* (3. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Bonanno, G. A., Wortman, C. B. ve Nesse, R. M. (2004). Prospective patterns of resilience and maladjustment during widowhood. *Psychology and Aging, 19*(2), 260–271. doi:10.1037/0882-7974.19.2.260
- Bonsu, S. K. ve Deberry-Spence, B. (2008). Consuming the dead identity and community building practices in death rituals. *Journal of Contemporary Ethnography, 37*(6), 694–719. doi:10.1177/0891241607310631
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. doi:10.1191/1478088706qp063oa
- Çelik, F. ve Gündüz, N. (2020). Covid 19 pandemisinde yas. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 23* (Ek Sayı 1), 99–102. doi:10.5505/kpd.2020.15807
- Charles-Edwards, D. (2005). *Handling death and bereavement at work*. London: Routledge.
- Çıldam, S. Y. (2020). Yas coğrafyası kapsamında köklü bir kültür örneği : Siirt taziye evleri. *Electronic Turkish Studies, 15*(3), 2093–2114. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42988>
- Clark, E. J. (2021). Loss and suffering: the role of social work - SocialWorker.com. Erişim adresi: <https://www.socialworker.com/feature-articles/practice/loss-and-suffering-the-role-of-social-work/>
- Creswell, J. (2016). *30 Essential skills for the qualitative researcher*. London: SAGE Publications.
- Creswell, J. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (3. Ed.). London: SAGE Publications.
- Creswell, J. ve Miller, D. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory Into Practice, 39*(3), 124–130. doi: 10.16990/SOBIDER.4656
- Drenth, C. M., Herbst, A. G. ve Strydom, H. (2013). Complicated grief in the South African context: A social work perspective. *British Journal of Social Work, 43*(2), 355–372. doi:10.1093/bjsw/bct025
- Düzgün, G., Uzun, M., Topaloğlu, Ö., Taşkıran, E., Köse, T. ve Akar, H. (2016). Dahiliye yoğun bakım ve palyatif bakım hizmeti almış hastaların yakınlarının yas süreçlerinin karşılaştırılması. *FNG & Bilim Tıp Dergisi, 2*(4), 250–255. doi:10.5606/fng.btd.2016.045
- Dyregrov, K. (2004). Strategies of professional assistance after traumatic deaths: Empowerment or disempowerment? *Scandinavian Journal of Psychology, 45*(2), 181–189. doi:10.1111/J.1467-9450.2004.00393.X
- Güçlü, İ. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (1. bs.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gutiérrez, L. M. (1990). Working with women of color: An empowerment perspective. *National Association of Social Workers, 35*(2), 149–153. doi:10.1093/sw/35.2.149
- Hablemitoğlu, Ş. (2021). *Yas uzun bir veda*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Holland, J. M., Thompson, K. L., Rozalski, V. ve Lichtenthal, W. G. (2013). Bereavement-related regret trajectories among widowed older adults. *Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 69*(1), 40–47. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbt050>
- Humphrey, K. M. (2017). *Kayıp ve yas için danışmanlık becerileri*. F. Tanhan (Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Kellehear, A. (2012). *Ölümün toplumsal tarihi*. (Çev.: Tuğçe Kılınç). (G. Salman, Ed.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Keser, E. (2021). Kayıp, yas ve belirtileri. Emrah Keser (Ed.). *Kayıp ve yas psikolojisi*. (1. bs.) içinde (1-47). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kızılkaya, M. ve Koştu, N. (2006). Yaşlılıkta ölüm kavramı ve hemşirelik yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(4), 69-74. <https://hdl.handle.net/11499/41059>
- Korkut-Owen, F., Demirbaş-Çelik, N. ve Doğan, T. (2017). Üniversite öğrencilerinin iyilik halinin yordayıcısı olarak psikolojik sağlamlık. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(Ek Sayı 62), 1461-1479. doi:10.17755/esosder.300405
- Krysik, J. L. ve Finn, J. (2015). *Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması* (Çev. Ed.: E. Erbay). (1. bs.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Kübler-Ross, E. ve Kessler, D. (2000). *Life lessons: two experts on death and dying teach us about the mysteries of life and living*. New York: Scribner.
- Kübler-Ross, E. ve Kessler, D. (2004). *On grief and grieving: finding the meaning of grief through the five stages of loss*. New York: Scribner - Simon and Schuster.
- Neumann, W. L. (2008). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar* (S. Özge, Çev.). İstanbul: Yayınodası
- Özuygun, A. R. ve Şimşek, S. (2018). Öskemen Şehri'nde (kazakistan) ölüm ile ilgili inanış ve adetler. *The Journal of Social Science*, 5(31), 502-519. doi: 10.16990/SOBIDER.4656
- Parkes, Colin Murray, H. G. P. (2013). *Bereavement: studies of grief in adult life* (4. bs.). New York: Routledge.
- Spilka, B. (2005). Religious practice, ritual, and prayer. R. F. Paloutzian, C. L. Park (Ed.). *Handbook of the psychology of religion and spirituality* içinde (s. 365-377). New York: The Guilford Press.
- Sulmasy, D. P. (2002). A biopsychosocial-spiritual model for the care of patients at the end of life. *Gerontologist*, 42(3), 24-33. doi:10.1093/geront/42.suppl_3.24
- Thieleman, K. ve Cacciatore, J. (2019). 'Experiencing life for the first time': The effects of a traumatic death course on social work student mindfulness and empathy. *Social Work Education*, 38(4), 470-484. doi:10.1080/02615479.2018.1548588
- Thompson, N. (2002). *Loss and grief: A guide for human services practitioners*. N. Thompson (Ed.) (2. bs.). New York: Palgrave.
- Thompson, N. (2016). *Güç ve güçlendirme*. Ö. Cankurtaran (Çev. Ed.) (1. bs.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Thursby, J. S. (2006). *Funeral festivals in America: Rituals for the living*. *Journal of chemical information and modeling*. Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Tuncay, T. ve Tekin, H. H. (2021). *Sosyal hizmet mesleğinin abc'si: temel kavramlar, sosyal sorunlar, çalışma alanları, müdahale ölçekleri* (1. bs.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Utz, A. (2011). *Psychology from the Islamic perspective*. Riyadh: International Islamic Publishing House.

- Volkan, V. D. ve Zintl, E. (2020). *Kayıptan sonra yaşam: komplike yas ve tedavisi*. S. Yağcı (Ed.) (5. bs.). Ankara: Pusula Yayınevi.
- Worden, J. W. (2008). *Grief counseling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner*. (3. bs.). New York: Springer Publishing.
- Yağar, F. ve Sema, D. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/gsbdergi/issue/39953/474327>
- Yaşar, M. (2018). Nitel araştırmalarda nitelik sorunu. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 55-73. doi: <https://doi.org/10.21666/muefd.426318>
- Yavuz, Y. ve Dölek, N. (2019). "Ordinary people" filminin yas teması açısından analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 884-902. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3105>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zorlu, M. (2018). *Sosyal hizmet perspektifinde taziye kültürünün yas sürecine etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.

Extended Abstract

Purpose

The aim of this study is to reveal the grief experiences of individuals who have lost their loved ones from the perspective of empowerment approach and to determine the grief support needs of grieving individuals. For this purpose, some themes were reached by analyzing the physical, behavioral, emotional and psychological symptoms experienced by individuals who experienced loss during the mourning process and the socio-cultural dimensions of the society and environment after the death event. In addition, by referring to the experiences of social workers, who are practitioners of the social work profession, an attempt has been made to emphasize the role of social work in grief support and grief counseling.

Design and Methodology

This study is a field research and aims to describe the grief experiences of individuals who have lost their relatives, to reveal the grief counseling needs of grieving individuals, and to reach the situations of social workers encountering/working with mourning cases. For this purpose, it was deemed appropriate to conduct the study with a qualitative method. In this study, designed as a qualitative research, phenomenological design was used. Because in phenomenological studies, the aim is to reach the meaning that the participants attribute to a phenomenon, to get to the essence of the lived experience and to describe them. Thus, the phoneme or phenomenon being examined is clarified in detail.

In qualitative research, it is important that the participants represent the phenomenon being researched and that they have rich experience and knowledge. In this regard, purposeful sampling technique was used when determining the research participants. The participants of the research are people between the ages of 18-65

who lost a first-degree relative at least six months ago and at most 10 years ago, and social workers working in different fields. In this research, in which qualitative method was used, in-depth interviews were conducted with 20 people who lost their relatives (9 men, 11 women) and 9 social workers from the field.

In-depth interviews were conducted as a data collection technique. Personal information form and semi-structured interview form were used as data collection tools. During the research process, which was carried out by participant observation and in-depth interviews, notes were taken during the interviews and the interviews were recorded with permission.

After collecting the research data, the records were deciphered and meanings were extracted by examining the notes using the content analysis technique. Maxqda Analytics 20 package program was also used for data analysis. Afterwards, themes and sub-themes were created by interpreting the data using the content analysis method. The determined themes and sub-themes were interpreted and discussed in accordance with the research purpose.

Findings

In this research, the participants of the study consist of two groups. Therefore, in the first stage, findings for individuals who lost their relatives were presented, and in the second stage, findings for social workers working in the field were presented.

Three main themes emerged by reading the interview data with the bereaved individuals and coding them through the Maxqda program. These themes are "Strengthening Factors", "Weakening Factors" and "Receiving Grief Support and the Thought of Grief Counseling". Depending on the theme of strengthening factors, sub-themes consisting of mourning duties, spirituality, social support mechanism, connecting with life, external factors, individual factors and factors facilitating the process emerged.

Under the theme of Debilitating Factors, debilitating sub-themes such as problems encountered after the loss, external factors, problems in the pre-death process, debilitating changes, pandemic effect, things that complicate the mourning process and individual factors were reached.

Within the scope of the theme of Receiving Grief Support and Thoughts of Grief Counseling, the sub-themes of grief counseling idea, psychiatric medication use, psychological support request and psychological support receiving status emerged.

From the analysis of interview data with social workers, sub-themes emerged: the relationship between social work and grief counseling, encountering individuals who have experienced loss, and the necessity of grief counseling in Turkey.

Individuals who have lost their loved ones must fulfill their mourning duties, use spirituality as a resource, ensure that social support mechanisms are functional, reconnect with life, offer condolences and be crowded, and some other external and individual factors strengthen individuals during the mourning process, as well as the problems encountered during the mourning process, the society and society. Factors such as the attitude of the environment, the lack of attention expected from the social environment, some personal characteristics, the risk of family disintegration and the fear of losing other loved ones weaken individuals cognitively, behaviorally, spiritually and socially during the mourning process and prevent them from grieving in a healthy way. It is clearly seen that social work should undertake the task of grief counseling, considering that social work has a strong connection with the phenomenon of mourning.

Research Limitations

This research was conducted with qualitative research method and represents a small sample group. Therefore, this situation can be evaluated within the scope of the limitations of the research in terms of generalizability.

Implications

As a result of the research, some suggestions are given below.

- In this research, the grief experiences of individuals who lost their relatives were examined on the basis of the empowerment approach, and some empowering factors emerged as a result of the research, apart from the basic qualities of empowerment. These factors can be used as empowerment tools in cases of loss and grief.
- Loss and mourning should be considered as a field of social work and the number of research and publications on this subject should be increased.
- Keeping in mind that social work is a mental health profession, efforts should be made to ensure that the profession assumes active responsibility in the practice of grief counseling.
- In future studies, the field of grief can be examined within the context of family and from the perspective of the system approach.

Originality/Value

The social work profession is among the mental health professions and has a mission in this direction. However, in our country, there is not enough focus on some professional areas, loss and mourning being one of these areas. Therefore, the fact that this study focuses on the area of loss and grief on the basis of a strengthening approach makes it unique. On the other hand, it is important to consult the opinions and experiences of social workers as field practitioners as well as individuals who have lost their relatives.

Araştırmacı Katkısı: Nurullah YELBOĞA (%70), Ali Rıza ABAY (%30).

Duygusal Zekânın İş Stresi Üzerindeki Etkisinde Psikolojik İyi Oluşun Aracı Rolü: Üniversite Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma ^{1 2}

Mehmet Emin YAŞAR ³ - Fatih GÖNÜL ⁴

Başvuru Tarihi: 19.03.2024

Kabul Tarihi: 20.08.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Duygusal zekâ çalışanların işe bağlı streslerinin hafifletilmesi ve çalışma ortamındaki refahları için önemli bir yetkinliktir. Bu araştırmanın amacı duygusal zekânın iş stresine etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık rolünü belirlemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan ankette demografik özellikleri ölçen ifadelerin yanı sıra, duygusal zekâ, iş stresi ve psikolojik iyi oluş ölçeklerine yer verilmiştir. Yüz yüze gerçekleştirilen anket Bingöl Üniversitesi'nde görev yapan akademik ve idari personel ile yapılmıştır. Basit rastgele örneklem metodu ile toplanan anketlerden 285'i analizlere uygun bulunmuştur. Yapısal eşitlik modellemesi yöntemi ile araştırmanın hipotezleri test edilmiştir. Kurulan ilk modelde duygusal zekânın iş stresini negatif olarak etkilediği tespit edilmiştir. İkinci modelde duygusal zekânın psikolojik iyi oluşu pozitif olarak etkilediği ve psikolojik iyi oluşun iş stresini negatif olarak etkilediği belirlenmiştir. Üçüncü modelde ise duygusal zekânın iş stresine etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık rolü gösterdiği bulunmuştur. Bu sonuca göre duygusal zekâ psikolojik iyi oluşa katkı sağlamakta ve bu katkı ile beraber çalışanlar daha az iş stresi yaşamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, İş Stresi, Psikolojik İyi Oluş, Üniversite Çalışanları

Atıf: Yaşar, M. E. ve Gönül, F. (2024). Duygusal zekânın iş stresi üzerindeki etkisinde psikolojik iyi oluşun aracı rolü: Üniversite çalışanları üzerinde bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1111-1132.

¹ Bu araştırmanın etik kurul izni Bingöl Üniversitesi Etik Kurulu'nun 16.06.2023 tarih ve 109847 sayılı kararı ile alınmıştır.

² Bu çalışma "11. Uluslararası Başkent Sosyal, Beşeri, İdari ve Eğitim Bilimleri Kongresi 8-10 Şubat 2024, Ankara" Sempozyumunda sunulan ve Tam Metin Kitabında Yayınlanan sunumun geliştirilmiş halidir.

³ Bingöl Üniversitesi, Solhan SHMYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, meyasar@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8137-2946

⁴ Hakkâri Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, fatihgonul@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1710-2997

The Mediating Role of Psychological Well-Being in the Effect of Emotional Intelligence on Work Stress: A Study on University Employees

Mehmet Emin YAŞAR⁵ - Fatih GÖNÜL⁶

Submitted by: 19.03.2024

Accepted by: 20.08.2024

Article Type: Research Article

Abstract

Emotional intelligence is an important competency for alleviating work-related stress and well-being of employees in the work environment. Finding the psychological well-being's mediation role in the relationship between emotional intelligence and job stress is the goal of this study. Measures of psychological well-being, job stress, and emotional intelligence were included in the questionnaire that was created in accordance with the study's objectives, along with statements that assess demographic characteristics. The Bingöl University's administration and academic staff participated in the in-person survey. After applying a straightforward random sample technique, 285 were found suitable for analysis. The method of structural equation modeling was used to test the study hypotheses. The first model has shown that emotional intelligence has a negative impact on job stress. In the second model, it has been determined that emotional intelligence positively impacts psychological well-being and psychological well-being negatively impacts job stress. In the third model, it has been found that psychological well-being plays a mediating role in the impact of emotional intelligence on job stress. This finding suggests that emotional intelligence lowers psychological stress levels in workers by promoting psychological well-being.

Keywords: Emotional Intelligence, Work Stress, Psychological Well-Being, University Staff

⁵ Bingöl University, Solhan Vocational School of Health Services, Medical Laboratory Techniques, meyasar@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8137-2946

⁶ Hakkari University, Vocational School of Health Services, Management & Organization, fatihgonul@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1710-2997

Giriş

Rekabet sonucunda örgütlerin varlıklarını devam ettirme istekleri ve örgütlerde yaşanan kapsamlı ve hızlı değişimler, çalışanlar üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle son dönemlerde iş stresinde artış gözlenmektedir (Aslan ve Sığınç, 2022, s. 324; Shukla ve Srivastava, 2016, s. 8). İş stresi, genellikle işin talepleri ile kaynaklar arasında bir dengesizlik olduğunda ortaya çıkan, kişinin iş durumunun bir sonucu olarak yaşadığı rahatsızlığı ifade eder (Roberts, Scherer ve Bowyer, 2011, s. 450). Araştırmalar iş stresinin insan sağlığı üzerinde birçok olumsuz etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. İş stresi depresyon, anksiyete, psikolojik ve fizyolojik hastalıklar ve hatta intihar gibi çeşitli olumsuz sonuçların habercisi olarak görülmektedir (Choi, Mohammad ve Kim, 2019, s. 201). İş stresini kontrol edebilmek ve iş stresinin muhtemel olumsuz sonuçlarını en aza indirebilmek için duygusal zekâ önemli bir faktördür. Nitekim duygusal zekâsı yüksek çalışanlar, olumsuz duyguları tanıyıp bu duyguları yönetebildiği için stresle daha iyi mücadele edebilirler.

Son yıllarda duygusal zekâ, bütün dünyada akademisyenlerin ve insan kaynakları profesyonellerinin ilgisini çekmiştir. Duygusal zekâ, bireyin kendi duygularını ve başkalarının duygularının farkında olması ve bu duyguları kontrol etme yeteneğini ifade etmektedir (Bar-On, 1997, s. 2). Duygusal zekâ daha iyi zihinsel veya psikolojik sağlıkla ilişkilendirilmiştir (Martins, Ramalho ve Morin, 2010, s. 554). Yapılan çalışmalarda duygusal zekânın psikolojik dayanıklılık, pozitif öz değerlendirme ve sosyal destek gibi çeşitli bireysel ve sosyal unsurlarla ilişkili olduğu ortaya konulmuştur (Di Fabio ve Kenny, 2016, s. 2). Sosyal hayatta olduğu kadar, iş hayatında da duygusal zekânın etkileri görülmektedir. Yüksek duygusal zekâya sahip çalışanlar iş taleplerini yönetmede daha başarılıdır (Bar-On, 1997). Ayrıca bu çalışanlar örgüte karşı pozitif bir yaklaşım içerisindedir. Tsai, Tsai ve Wang (2011, s. 5320) gerçekleştirdikleri çalışmalarında yüksek duygusal zekânın çalışanların hem bireysel hem de örgütsel düzeyde işyeri verimliliği ve performanslarına önemli katkı sağladığı sonucuna ulaşımlardır. Duygusal zekânın iş tatmini, iş performansı, devamsızlık ve örgütsel bağlılık üzerinde önemli bir etkisi vardır (Utami, Bangun ve Lantu, 2014, s. 381). Aynı zamanda duygusal zekâ stresi azaltarak psikolojik iyi olma halini artırmaktadır (Urquijo, Extremera ve Villa, 2016, s. 2141). Diğer bir anlatımla duygusal zekâsı yüksek çalışanlar olaylara olumlu yaklaşımları ve insanlarla geliştirdikleri iyi ilişkiler sonucunda işe bağlı stresli durumlara karşı daha dirençlidirler ve aynı zamanda bu çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Psikolojik iyi oluş, olumlu duyguların olumsuz duyguları nispeten aştığı bir ruh halini ve bireyin yaşamına ilişkin genel subjektif bir yargısını ifade etmektedir. Psikolojik iyi oluş hali esnek ve yaratıcı düşünme, olumlu davranışlar ve bedensel sağlık ile ilişkilidir (Huppert, 2009, s. 137). İşyerinde psikolojik olarak sağlıklı ve mutlu çalışanlar sayesinde örgütsel performans ve kârlılık artmaktadır (Aryan ve Kathuria, 2017, s. 223). Psikolojik iyi oluş hali yüksek olan çalışanlar daha fazla psikolojik kaynağa sahiptir, daha iyimserdir, daha dirençlidir ve sorunlarla başa çıkma kapasiteleri daha yüksektir (Obrenovic, Jianguo, Khudaykulov ve Khan, 2020, s. 2). Ayrıca bu çalışanlar iş yerinde daha mutludurlar ve daha az iş stresi yaşamaktadırlar (Poormahmood, Moayedi ve Alizadeh, 2017, s. 504).

Dünya genelinde üniversitelerdeki akademik ve idari personel üzerinde yapılan stres araştırmaları, üniversitelerdeki iş stresinin özellikle de akademisyenler üzerinde son derece yaygın ve giderek artmakta olduğunu göstermektedir (Gillespie, Walsh, Winefield, Dua ve Stough, 2001; Winefield, 2000). Son yıllarda ülkemizde akademisyenlerin aldıkları ücretlerin azalması, iş yüklerinin artması, yükselme, unvan alma ve yayın yapma baskısı akademisyenlerin yaşadıkları stresin temel nedenleri arasında sayılabilir. İdari personel açısından yükselmelerinin kısıtlı olması, tayin ve nakil haklarının olmaması, üniversite yönetimleri tarafından akademisyenlere göre yeterince önemsenmemeleri vb. gibi nedenler yaşadıkları iş stresinin olası nedenleri arasında sıralanabilir.

Üniversite çalışanlarının öğrenciler ve meslektaşları yoğun ilişkileri nedeniyle onların duygularını anlamaları ve buna uygun şekilde davranış geliştirmeleri yaşadıkları stresin etkilerini azaltabilir. Diğer bir deyişle duygusal zekâ sayesinde iş stresinin azalması beklenebilir. Ayrıca psikolojik iyi oluşun duygusal zekânın iş stresi üzerindeki etkisinde rol alabileceği öngörülebilir. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı duygusal zekânın iş stresi üzerindeki etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık rolünü belirlemektir. Daha önceden yapılan çalışmalarda bu değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerini ayrı ayrı inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu değişkenlerin tümünü bir arada inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla beraber literatür incelendiğinde duygusal zekânın iş stresi üzerindeki etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık rolünü ele alan bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Duygusal zekâ ve iş stresi arasındaki ilişkiyi anlamak ve bu ilişkide psikolojik iyi oluşun aracılık rolünü ortaya koymak, çalışanların psikolojik ve zihinsel sağlığını daha verimli ve etkili bir şekilde korumaları açısından oldukça önemlidir.

Duygusal Zekâ

Duygusal zekâ, 1990'lı yıllardan bu yana kullanılmaya başlanan nispeten yeni bir kavramdır. Duygusal zekânın temeli sosyal zekâyâ dayanmaktadır. Sosyal zekâ bireyin diğer insanlarla olumlu sosyal ilişkiler kurma yeteneği ile ilgilidir. Bu noktada duygusal zekânın sosyal zekânın bir uzantısı olduğunu söylemek mümkündür.

Duygusal zekânın farklı araştırmacılar tarafından yapılmış, farklı tanımları bulunmaktadır. Mayer, DiPaolo ve Salovey (1990) göre duygusal zekâ, bireyin kendisinin ya da başkalarının duygularını algılaması, bu duyguları ayırt etmesi ve yönetmesi ile ilgili yeteneklerini temsil eder. Goleman (2006) göre duygusal zekâ, bireyin kendi duygularını bilmesi, bunları yönetmesi, kendini motive etmesi, ayrıca diğer insanların duygularını anlaması ve yönetmesi ile ilgili yeteneklerini kapsamaktadır. Bar-On (1997) göre duygusal zekâ, bireyin günlük talepler ve baskılar karşısında başarılı olma potansiyelini belirleyen çeşitli bilişsel olmayan yetkinlikler ve yetenekler ile ilgilidir.

Duygusal zekâ, kendi duygularımızı anlamayı, bu duyguları kişisel ve iş hayatımızda uygun kararlar almak için kullanmayı içerir (Yamani, Shahabi ve Haghani, 2014, s. 21) Geleneksel zekâ, kişinin bir iş bulmasını sağlarken, duygusal zekâ kişinin o işte devam etmesini ve kariyerinde ilerlemesini sağlamaktadır (Kaluzniacky, 2004, s. 7). Duygusal zekâsı yüksek çalışanların örgütsel üretkenlik ve etkinlikte önemli bir rolü vardır ve bu çalışanlar sayesinde örgütlerin performansı artar. Bu nedenle Carmeli (2003, s. 789), duygusal zekâsı yüksek çalışanları paha biçilemez varlıklar olarak nitelendirmiştir. Duygusal zekâ, yöneticilerin bir örgüt içinde etkili işe alma, işte tutma ve motivasyon becerilerini geliştirmede kolaylıkla kullanabilecekleri ölçülebilir bir beceridir (Sharma, 2012, s. 30). Aynı zamanda duygusal zekâ çalışanların iş stresine olumlu katkıda bulunan önemli bir faktördür.

İş Stresi

Stres korku, heyecan, endişe, tehlike veya öfke duygularına neden olan, bireyin olaylara verdiği fiziksel, zihinsel ve kimyasal bir tepkidir. Strese uzun süre maruz kalmak, sosyal ilişkilerde bozulma, yorgunluk, baş ağrıları, mide-bağırsak rahatsızlıkları, kilo alma veya verme sorunları, uykusuzluk, depresyon ve uyuşturucu bağımlılığını içerebilecek önemli fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarına yol açabilir (Chipas ve McKenna, 2011). Stres günümüzde sıkça rastlanılan psikolojik olgulardan biridir. Özellikle işe bağlı olarak ortaya çıkan stres çalışma yaşamını tehdit eden önemli bir unsurdur.

İş stresi, çalışanların duyguları ve çalışma davranışları üzerinde etkili olan işle ilgili kaygı veya gerginlik olarak tanımlanmaktadır (Navas ve Vijayakumar, 2018, s. 4). İş stresi işin, çalışma ortamının ve örgüt ikliminin baskıcı ve zararlı yönlerine karşı duygusal, bilişsel, davranışsal ve fizyolojik bir tepkidir (Roberts vd., 2011, s. 450). İş stresi, iş yerinde kullanılan ekipmanlar, insan ilişkileri ve çalışma ortamı ile ilişkilidir. Çalışanın fizyolojik, psikolojik ve sosyal sınırlarına saygı duyulmadığı zaman iş stresi ortaya çıkabilir (Adegoke, 2014, s.

305). İş stresi hem çalışanlar hem örgütler açısından büyük maliyetlere neden olan önemli bir sorun olduğu söylenebilir (Yadav ve Rai, 2020, s. 499). İş stresi örgütlerde iş tatminsizliği, düşük performans, işten ayrılma, devamsızlık, düşük motivasyon, düşük performans, düşük verimlilik, yorgunluk, yeni şeyler öğrenmek ve yeni fikirler geliştirmek için merak duymama ve işe hiç ilgi duymama veya daha az ilgi duyma gibi sorunlara yol açmaktadır (O'Neill ve Davis, 2011). Ayrıca iş stresi çalışanlar üzerinde fiziksel sağlık sorunları, öfke, korku ve kaygı gibi çalışanların psikolojik iyi olma hallerini tehdit eden ruhsal sorunlara yol açmaktadır (Prasad, Vaidya ve Mangipudi, 2020; Spector, Fox ve Domagalski, 2006).

Psikolojik İyi Oluş

İnsanoğlunun hayatta birincil amaçlarından biri mutluluğa ulaşmak olmuştur. Mutluluğa ulaşmak zihinsel, fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı bir yaşam sürmekle yakından alakalıdır. Psikolojik olarak sağlıklı olmanın göstergeleri farklılık göstermekle birlikte, en önemlilerinden biri psikolojik iyi olma halidir. Psikolojik iyi olma hali, bireyin genel mutluluğunu, hayattan memnuniyetini, zihinsel ve duygusal sağlığını kapsayan çok yönlü ve çok boyutlu bir yapıdır (Dhanabhakya ve Sarath, 2023, s. 603). Psikolojik iyi oluş genel bir mutluluk hissini ifade etmektedir (Schmutte ve Ryff, 1997, s. 551). Pavot ve Diener'e (1993) göre psikolojik iyi olma hali stres, memnuniyetsizlik ya da endişe gibi duygulardan ziyade hoşnutluk, mutluluk, günlük hayattan ve iş hayatından memnuniyet, başarı hissi, aidiyet gibi pozitif duyguları içerisinde barındıran öznel iyi olma halini ifade eder.

Psikolojik iyi olma hali, bir bireyin yaşam kalitesinin veya ruh sağlığının önemli bir parçasıdır (Tsalasah, Noermijati ve Ratnawati, 2019, s. 97). Psikolojik iyi olma hali hayatın olumlu bir şekilde devam etmesiyle ilgilidir. İyi olma hali, iyi hissetme ve etkili bir şekilde faaliyet göstermenin birleşimidir. Sürdürülebilir iyi olma hali, bireylerin kendilerini her zaman iyi hissetmelerini gerektirmez; hayal kırıklığı, başarısızlık, üzüntü gibi acı verici duyguların yaşanması hayatın normal bir parçasıdır ve bu olumsuz veya acı verici duyguları yönetebilmek uzun vadede iyi oluş için gereklidir (Huppert, 2009, s. 137). Psikolojik iyi oluş kendine yönelik olumlu tutum, kişisel gelişme, yaşam amacı, çevreyi kontrol, başkalarıyla olumlu ilişkiler ve bağımsızlık olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır (Ryff, 1995, s. 101).

Psikolojik iyi oluş düzeyi, bireysel yaşam ve mesleki kariyer açısından çok sayıda değişkenle pozitif güçlü bir şekilde ilişkilidir (Lyubomirsky, King ve Diener, 2005, s. 803). Örgütsel düzeyde yapılan araştırmalar psikolojik iyi oluşun çalışanların elde tutulması, karlılık, müşteri sadakati ve iş kazalarının azalması açısından belirleyici bir role sahip olduğunu göstermiştir (White, 2011, s. 157). Psikolojik olarak iyi olan çalışanlar fiziksel, zihinsel ve davranışsal olarak daha sağlıklıdırlar, zorluklar karşısında daha dirençlidirlar ve daha mutlu bir hayat yaşarlar (Wright ve Cropanzano, 2000). Psikolojik iyi oluşun işyerinde liderlik tarzları, örgütsel atmosfer ve psikolojik baskı gibi çeşitli faktörlerden etkilendiği açıktır (Gillet vd., 2019). Bu nedenle, örgütlerin bütüncül yaklaşımlar benimseyerek uygun bir çalışma ortamı yaratmaları ve işe bağlı stres kaynaklarını azaltarak çalışanların psikolojik iyi oluşlarına katkıda bulunmaları iş yerinin refahı açısından oldukça önemli görünmektedir.

Literatür Taraması

Bu bölümde sırasıyla duygusal zekâ ve iş stresi, duygusal zekâ ve psikolojik iyi oluş, psikolojik iyi oluş ve iş stresi ve psikolojik iyi oluşun aracılık etkisine ilişkin literatür araştırmasına değinilmiştir.

Duygusal Zekâ ve İş Stresi

Duygusal zekâ, bireylerin örgütsel stresle başa çıkma yeteneklerinde önemli bir etkidir. Duygusal zekâ, örgütsel stresin yoğun olduğu dönemlerde bireylere yol gösterir ve karşılaşılabilecekleri sorunlara karşı hazırlıklı olmalarını sağlar (Demir ve Ergün, 2019, s. 13). Duygularını sürekli olarak bastıran kişilerin, duygularını dışa vuran kişilere göre hastalıklara daha yatkın oldukları bilinmektedir (Mann, 1999). Yüksek duygusal zekâya

sahip çalışanlar stresli durumlarla karşılaştıklarında duygularını daha esnek bir şekilde yönetebilmektedirler (Choi vd., 2019, s. 200). Yüksek duygusal zekâya sahip bireyler, düşük duygusal zekâya sahip bireylere kıyasla daha olgun duygulara sahiptir ve ayrıca bu bireyler stresle ve işle ilgili sorunlarla akıllıca başa çıkabilmektedir (Utami vd., 2014, s. 381).

Stres duygusal zekâ düzeyi ile yakından ilişkilidir. Duygusal zekâsı yüksek çalışanlar daha az stres algılar, daha yüksek düzeyde mutluluk ve yaşam doyumu algırlar. Diğer bir ifade ile kendi duygularını ve diğer insanların duygularını anlayan ve yöneten çalışanların iş stresi düzeyleri daha düşüktür ve bu durum onların iş yerindeki mutluluğunu artırmaktadır (Naseem, 2018, s. 7). Duygularını kontrol edebilen çalışanlar bu sayede daha stres ve tükenmişlik yaşarlar (Gönül ve Çalık, 2022, s. 47). Yapılan çalışmalarda duygusal zekâ ile iş stresi arasında negatif yönlü ilişkilerin olduğu gözlenmiştir (Bittinger, Dunn, Hranchook ve Codier, 2020; Yamani vd., 2014). Literatürde yer alan bu araştırmaların sonuçlarına dayanarak aşağıdaki hipotez kurulmuştur.

H₁: Duygusal zekâ iş stresini negatif yönde etkilemektedir.

Duygusal Zekâ ve Psikolojik İyi Oluş

Duygusal zekâ, çalışanların iyilik halini artıran ve duygusal sorunların olumsuz sonuçlarını en aza indirmeye katkıda bulunan bir faktör olarak tanımlanmaktadır (Durán, Extremera ve Rey, 2004, s. 389). Duygularını anlayabilen ve düzenleyebilen bireyler genel olarak daha pozitif bir bakış açısına sahiptirler ve duygusal olarak daha sağlıklıdırlar. Duygusal zekânın daha az depresyon, daha fazla iyimserlik ve mental iyi oluşla ilişkili olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Schutte, Malouff, Simunek, McKenley ve Hollander, 2002, s. 769). Ayrıca duygusal zekâsı yüksek bireylerin yaşamdan daha fazla memnuniyet duydukları bildirilmektedir (Oğrak ve Gönül, 2021, s. 8). Duyguları anlama ve düzenleme becerisi arttıkça mutluluğun da arttığı görülmektedir (Guerra-Bustamante, León-del-Barco, Yuste-Tosina, López-Ramos ve Mendo-Lázaro, 2019, s. 1). Duyguları görmezden gelmek ya da onlarla doğru bir şekilde başa çıkmamak iyi oluş halini bozabilir. Örneğin, bir sınav veya mülakat endişeli hissetmemize yol açabilir, eğer bu duygularla başa çıkmanın yollarını bulamazsak, kendimizi kötü hissedebiliriz (Martins vd., 2010, s. 554).

Duygularını yönetme yeteneğine sahip çalışanların psikolojik iyi oluş düzeyleri daha yüksektir ve bu çalışanlar daha az iş stresi yaşamaktadır (Karimi, Leggat, Donohue, Farrell ve Couper, 2014, s. 182). (Ruiz-Aranda, Extremera ve Pineda-Galán, 2014, s. 106) yaptıkları çalışmada yüksek duygusal zekâya sahip bireylerin daha az stres algıladıkları ve daha yüksek düzeyde yaşam memnuniyeti ve mutluluk bildirdikleri bulunmuştur. Yapılan bir meta analizinde duygusal zekânın psikolojik iyi oluşla pozitif ilişki gösterdiği belirlenmiştir (Extremera, Sánchez-Álvarez ve Rey, 2020, s. 276). Diğer bir ifade ile duygusal zekâ düzeyi arttıkça bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri de artmaktadır (Deniz, Erus ve Büyükcebeci, 2017; Extremera vd., 2020). Çünkü yüksek duygusal zekâya sahip bireyler olumlu zihinsel durumlarını daha uzun süre ve daha sık sürdürebilmektedir (Augusto-Landa, Pulido-Martos ve Lopez-Zafra, 2011, s. 464). Bu bilgiler ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₂: Duygusal zekâ psikolojik iyi oluşu pozitif yönde etkilemektedir.

Psikolojik İyi Oluş ve İş Stresi

İş stresi, çalışanların sağlığı, günlük yaşamı ve psikolojik refahını etkileyen en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir (Adegoke, 2014, s. 304). İş stresi çalışanların iş performansının kalitesinde düşüşe, tükenmişlikte artışa, çalışanların öğrenme becerisinde azalmaya, daha fazla depresif belirtiyeye, saldırganlığa ve içe kapanmaya neden olmaktadır (O'Neill ve Davis, 2011, s. 385). Yapılan araştırmalar iş stresinin ruh sağlığı ve yapılan işin niteliği üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir (Tsaur ve Tang, 2012, s. 1039).

Psikolojik iyi olma hali, iş stresi, iş güvencesi ve işyeri atmosferi gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Psikolojik iyi oluş işten kaynaklanan stresin azalmasına ve mutluluğun artmasına katkı sağlamaktadır

(Poormahmood vd., 2017, s. 504). Araştırmalar, iş stresinin psikolojik iyi oluşu önemli bir şekilde etkilediği ve iş stresinin psikolojik iyi oluşun önemli bir belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur (Dehghani ve Bahari, 2021, s. 16). Diğer bir deyişle psikolojik iyi oluş iş stresi ile negatif yönlü bir ilişki göstermektedir (Bin Mahajar, 2011; Chitra ve Karunanidhi, 2013; Karimi vd., 2014). Bu bilgilere dayanarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₃: Psikolojik iyi oluş iş stresini negatif yönde etkilemektedir.

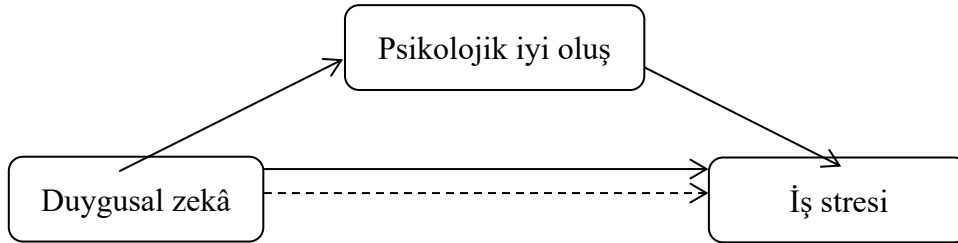
Psikolojik İyi Oluşun Aracılık Etkisi

Psikolojik iyi oluşun aracılık etkisi farklı araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Akbolat, Amarat, Yildirim, Yildirim ve Taş (2022) yaptıkları çalışmada işyeri güvenlik ikliminin iş stresi üzerindeki etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık etkisi gösterdiğini belirlemişlerdir. Pahlevan Sharif, Ahadzadeh ve Sharif Nia (2018) hemşirelerle yaptıkları çalışmada psikolojik iyi oluşun, örgütsel destek ile bakım kalitesi ve iş tatmini arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini bulmuşlardır. Tortumlu, Barutcu, Akcakanat ve Uzunbacak (2020) yaptıkları çalışmada temel benlik değerlendirmesinin iş doyumu üzerindeki etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık ettiğini ortaya koymuşlardır. Wright ve Bonett (2007) çalışmasında psikolojik iyi oluşun iş tatmini ve işten ayrılma arasındaki ilişkiye aracılık ettiği bulunmuştur. Literatürde yer alan çalışmalar duygusal zekâ ve iş stresi, duygusal zekâ ve psikolojik iyi oluş, psikolojik iyi oluş ve iş stresinin ilişkili kavramlar olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, psikolojik iyi oluşun duygusal zekâ ve iş stresi ilişkisinde aracılık rolünün olabileceği tahmin edilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda aşağıda yer alan hipotez geliştirilmiştir.

H₄: Psikolojik iyi oluşun duygusal zekânın iş stresine etkisinde aracılık rolü vardır.

Araştırmanın Modeli

Literatür araştırması sonucunda yapılan çalışmaların sonuçları göz önünde bulundurularak şekil 1'de yer alan model geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Şekil 1'de bulunan modele göre, araştırmanın bağımsız değişkeni duygusal zekâ iken bağımlı değişken iş stresidir. Modelde psikolojik iyi oluş aracı değişken olarak ele alınmıştır.

Yöntem

Bu araştırma, 19-30 Haziran 2023 tarihleri arasında Bingöl Üniversitesinde görev yapan akademik ve idari personel ile yapılmıştır. Belirtilen tarihlerde üniversitede görev yapan akademik ve idari personel sayısı 1046'dır. Araştırmanın örneklemi %5 hata payı öngörülerek 281 olarak hesaplanmıştır ("surveysystem", t.y.). Basit rastgele yöntemi ile bir anket uygulanarak araştırmanın verileri toplanmıştır. Dağıtılan 300 anketten 291 tanesinden geri dönüş sağlanmış, bu anketlerden 6 tanesi hatalı ve eksik cevaplanmasından dolayı analizlere dâhil edilmemiştir. Sonuç olarak araştırmanın analizleri geriye kalan 285 anket üzerinden yapılmıştır. Analizler LISREL8.7 ve SPSS23 paket programları aracılığıyla yapılmıştır.

Ölçme Araçları

Araştırma amacına uygun şekilde oluşturulan ankette katılımcıların demografik özelliklerini ölçen ifadelerin yanı sıra, duygusal zekâ, iş stresi ve psikolojik iyi oluş ölçeklerine yer verilmiştir. Demografik özellikleri ölçen ifadeler cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışanın görevi, eğitim durumu, yöneticilik görevi ve kurumda toplam çalışma süresi gibi değişkenlerdir. Çalışanların duygusal zekâ düzeylerini ölçmek için Wong ve Law (2002) geliştirdiği ve Atilla, Çarıkçı ve Erdem (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Duygusal zekâ ölçeği 16 ifade ve 4 boyuttan oluşmaktadır. İş stresini ölçmek için Cohen, Kamarck ve Mermelstein (1983) geliştirdiği ve Türkçe'ye uyarlanmasının Küçükusta (2007) yaptığı ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek 4 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır. Psikolojik iyi oluşu ölçmek için Diener vd., (2010) geliştirdiği ve Türkçe'ye uyarlanmasının Telef (2013) yaptığı ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek 8 ifadeden ve tek boyuttan oluşmaktadır.

Araştırmanın Etik İzni

Bu araştırmanın etik kurul izni Bingöl Üniversitesi Etik Kurulu'nun 16.06.2023 tarih ve 109847 sayılı kararı ile alınmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde çalışanlara ait demografik özelliklere ait bulgular, betimsel istatistikler ve korelasyon analizi ile hipotez testlerine ait sonuçlar verilmiştir.

Demografik Özelliklere Ait Bulgular

Araştırmaya katılan 285 çalışana ait demografik özellikleri gösteren Tablo 1 aşağıda verilmiştir.

Tablo 1

Demografik Özelliklere Ait Bulgular

Değişken	Kategoriler	n	%	Değişken	Kategoriler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	65	22.8	Eğitim Durumu	İlköğretim	2	0.7	
	Erkek	220	77.2		Ortaöğretim	5	1.8	
Yaş	20-29 yaş	31	10.9		Lise	18	6.3	
	30-39 yaş	146	51.2		Ön lisans	24	8.4	
	40-49 yaş	84	29.5		Lisans	61	21.4	
	50 yaş ve üzeri	24	8.4		Yüksek lisans	63	22.1	
Medeni Durum	Evli	220	78.6		Doktora	112	39.3	
	Bekar	65	21.4		3 yıldan az	37	13	
Görev	Akademik personel	160	56.1		Kurumda Toplam Çalışma Süresi	3-6 yıl arası	67	23.5
	İdari personel	125	43.9			6-9 yıl arası	45	15.8
Yöneticilik Görevi	Evet	70	24.6	9-12 yıl arası		68	23.9	
	Hayır	215	75.4	12-15 yıl arası		50	17.5	
				15 yıl ve üzeri		18	6.3	

Tablo 1 incelendiğinde, erkek çalışanların oranı (%77.2), kadın çalışanlara (%22.8) göre daha fazladır. Yaş itibarıyla çalışanların büyük çoğunluğu (%51.2) 30-39 yaş aralığında olduğu, daha sonra 40-49 yaş aralığında (%29.5) olanların geldiği görülmektedir. Medeni duruma göre çalışanların büyük çoğunluğu (%78.6) evlidir. Çalışanların üniversitedeki görevlerine göre akademik personelin oranı (%56.1), idari personele (%43.9) göre daha fazladır. Tabloya göre çalışanların %24.6'sının yöneticilik görevi olduğu görülmektedir. Eğitim

durumuna göre doktora mezunların oranı (%39.3) en yüksektir, daha sonra yüksek lisans (%22.1) ve lisans (%21.4) mezunları gelmektedir. Kurumda toplam çalışma süresine göre çalışanlar daha çok 9-12 yıl (%23.9) ve 3-6 yıl arası (%23.5) görev yaptıkları belirlenmiştir.

Betimsel İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan duygusal zekâ, iş stresi ve psikolojik iyi oluş ölçeklerine ait ortalama, standart sapma, Cronbach Alfa katsayısı, basıklık ve çarpıklık değerleri ile korelasyon analizi sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2
Betimsel İstatistikler ve Korelasyon Analizi

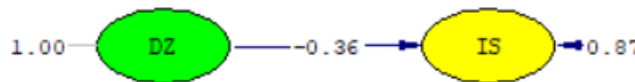
Ölçekler	n	$\bar{x}$	ss	C.Alpha	Basıklık	Çarpıklık	1	2	3
1. Duygusal zekâ	285	3.77	0.58	0.897	-0.796	1.245	1		
2. İş stresi	285	2.57	0.92	0.859	0.390	-0.225	-.315**	1	
3. Psikolojik İyi oluş	285	3.73	0.67	0.867	-0.584	0.412	.717**	-.370**	1

**p<0.01

Tablo 2’ de yer alan veriler incelendiğinde, çalışanların duygusal zekâ (3.77) ve psikolojik iyi oluş (3.73) ortalamalarının yüksek olduğu, iş stresi (2.57) düzeylerinin ise nispeten daha düşük olduğu söylenebilir. Cronbach Alfa değerlerine göre ölçeklerin yeterli güvenilirliği sağladığı görülmektedir. Ayrıca basıklık ve çarpıklık değerleri ± 2 aralığında yer almasından dolayı ölçeklerin normal dağıldığı söylenebilir (George, 2011). Ölçeklere ait korelasyon katsayıları incelendiğinde, duygusal zekâ ile iş stresi arasında (-.315) negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki tespit edilirken, duygusal zekâ ile psikolojik iyi oluş arasında (.717) pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan iş stresi ile psikolojik iyi oluş arasında (-.370) negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Hipotez Testleri

Araştırma hipotezlerinin test edilebilmesi için Lisrel8.7 programı kullanılarak yapısal eşitlik modellemesi metodundan faydalanılmıştır. Aracılık etkisinin analiz edilmesinde Baron ve Kenny (1986) önerdiği yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemde göre aracılık etkisi için birden fazla koşulun sağlanması gerekir. Aracılık etkisi için ilk koşul bağımsız değişkenin (duygusal zekâ) bağımlı değişkeni (iş stresi) anlamlı bir şekilde etkilemesidir. Bu kapsamda oluşturulan ilk model şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Model 1(DZ = duygusal zekâ, IS = iş stresi)

Şekil 2’de yer alan Model 1 için programın hesapladığı uyum indeksleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Model 1'e Ait Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	χ^2/sd	RMSEA	SRMR	NFI	NNFI	CFI	GFI	AGFI
Model 1'ye Ait Değerler	3,57	0,095	0,075	0,910	0,920	0,930	0,830	0,780

Tablo 3'te bulunan model 1'e ait uyum indekslerinin yeterli uyumu sağlaması için gerekli olan modifikasyonlar (DZ1- DZ2, DZ6- DZ5, DZ14- DZ13, DZ3- DZ2, DZ4- DZ3) yapıldıktan sonra model uyum indekslerinin yeterli uyumu sağladığını söylemek mümkündür ($X^2/sd = 586.04/164 = 3.57$, RMSEA = 0.095, SRMR = 0.075, NFI = 910, NNFI = 920, CFI = 930, GFI = 830, AGFI = 780) (Abedi, Rostami ve Nadi 2015; Forza ve Filippini 1998; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003). Model 1'de yer alan duygusal zekânın iş stresi üzerindeki etkisine ait hipotez testi sonucu Tablo 4'te yer almaktadır.

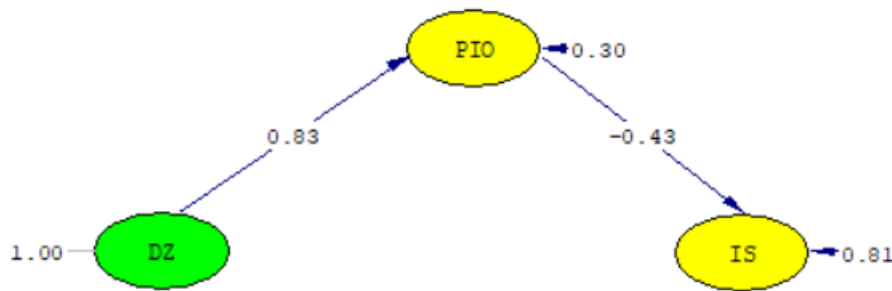
Tablo 4

Hipotez Sonucu

Hipotez	Yollar	Standarlaştırılmış Parametre Tahminleri	t değeri	Sonuç
H ₁	(DZ) → (IS)	-0.36	-4.95**	Desteklendi

**p<0.01

Tablo 4 bulunan verilere göre duygusal zekânın iş stresi üzerindeki etkisi anlamlı olduğundan dolayı "H1" hipotezi desteklenmiştir. Buna göre duygusal zekâ iş stresini 0.36 oranında negatif olarak etkilemektedir. Aracılık etkisinin belirlenmesinde ilk aşama gerçekleştiği için analizlerin ikinci aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada analize aracı değişken (psikolojik iyi oluş) dâhil edilerek bağımsız değişkenin (duygusal zekâ) aracı değişken (psikolojik iyi oluş) ve aynı zamanda aracı değişkenin (psikolojik iyi oluş) bağımlı değişken (iş stresi) üzerindeki anlamlı etkisinin olması koşulu incelenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan model 2 şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3. Model 2 (DZ = duygusal zekâ, PIO = psikolojik iyi oluş, IS = iş stresi)

Şekil 3'te yer alan Model 2 için programın hesapladığı uyum indeksleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

Model 2'e Ait Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	χ^2/sd	RMSEA	SRMR	NFI	NNFI	CFI	GFI	AGFI
Model 2'ye Ait Değerler	2,46	0,072	0,063	0,930	0,960	0,960	0,820	0,790

Tablo 5'te bulunan model 2'ye ait uyum indeksleri incelendiğinde, uyum indeklerinin yeterli uyumu sağladığı söylenebilir ($X^2/sd = 847.12/343 = 2.46$, RMSEA = 0.072, SRMR = 0.063, NFI = 930, NNFI = 960, CFI = 960, GFI = 820, AGFI = 790). Model 1 ile kıyaslandığında Model 2'de GFI değeri dışında tüm uyum indekslerinde iyileşme gerçekleştiği görülmektedir. Modelde yer alan duygusal zekânın psikolojik iyi oluş ve psikolojik iyi oluşun iş stresi üzerindeki etkilerine ait hipotez testi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

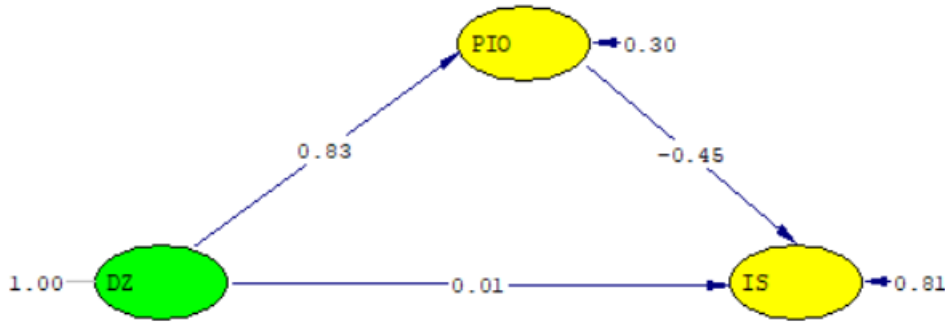
Tablo 6

Hipotezlere İlişkin Sonuçlar

Hipotez	Yollar	Standarlaştırılmış Parametre Tahminleri	t değeri	Sonuç
H ₂	(DZ)→(PIO)	0.83	11.11 **	Desteklendi
H ₃	(PIO)→(IS)	-0.43	-5.53**	Desteklendi

**p<0.01

Tablo 6 incelendiğinde, duygusal zekânın psikolojik iyi oluşu 0.83 oranında pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu nedenle araştırmanın "H2" hipotezi desteklenmiştir. Ayrıca psikolojik iyi oluş iş stresini 0.43 oranında negatif yönde etkilediği için araştırmanın "H3" hipotezi desteklenmiştir. Bu sonuçlara göre aracılık etkisi için gerekli olan ikinci koşul da sağlanmıştır. Aracılık analizinin son aşamasında aynı anda duygusal zekâ ve psikolojik iyi oluşun iş stresi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan model 3 şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4. Model 3 (DZ = duygusal zekâ, PIO = psikolojik iyi oluş, IS = iş stresi)

Şekil 4'te yer alan Model 3 için programın hesapladığı uyum indeksleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7

Model 3'e Ait Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	χ^2/sd	RMSEA	SRMR	NFI	NNFI	CFI	GFI	AGFI
Model 3'e Ait Değerler	2,47	0,072	0,063	0,930	0,960	0,960	0,820	0,790

Tablo 7’de bulunan model 2’ye ait uyum indeksleri incelendiğinde, uyum indeklerinin yeterli uyumu sağladığı söylenebilir ($X^2/sd = 847.11/342 = 2.47$, RMSEA = 0.072, SRMR = 0.063, NFI = 930, NNFI = 960, CFI = 960, GFI = 820, AGFI = 790). Model 3’te yer alan duygusal zekânın psikolojik iyi oluşa etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık etkisine ait hipotez testi sonucu Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8
Aracılık Etkisine Ait Hipotez Testi Sonucu

Hipotez	Yollar	Standartlaştırılmış Parametre Tahminleri	t değeri	Sonuç
H ₄	(DZ)→(PIO)→(IS)	0.01	0.10 *	Desteklendi
*p>0.05				

Tablo 8 incelediğinde, model 3 için hesaplanan DZ-IS beta katsayısı ($\beta = 0.01$), model 1’de hesaplanan DZ-IS beta katsayısına ($\beta = -0.36$) göre azaldığı ve anlamlı etkisini kaybettiği görülmektedir. Bu nedenle psikolojik iyi oluşun tam aracılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca aracılık analizinde bağımlı değişkenin (DZ) aracı değişken (PIO) ve aracı değişkenin (PIO) bağımlı değişken (IS) üzerindeki anlamlı etkisinin devam etmesi koşulunun da sağlandığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, araştırmanın “H4” hipotezi desteklenmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı duygusal zekânın iş stresine etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık etkisini belirlemektir. Yapılan analizler sonucunda çalışanların duygusal zekâ ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin yüksek, iş stresi düzeylerinin ise düşük olduğu görülmüştür. Korelasyon analizi sonucunda duygusal zekâ, iş stresi ve psikolojik iyi oluş değişkenlerinin birbirleriyle ilişkili olduğu görülmüştür.

Araştırmada duygusal zekânın iş stresi üzerindeki etkisini belirlemek için kurulan ilk hipotez desteklenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, duygusal zekânın iş stresini negatif bir şekilde etkilediği görülmüştür. Bu sonuca göre duygusal zekânın artması iş stresi üzerinde azaltıcı bir etkiye neden olmaktadır. Duygularını düzenleyebilen, olumsuz duyguları fark ederek bu duyguları yönetebilen çalışanların daha az iş stresi yaşamaları muhtemeldir. Dolayısıyla duygusal zekâsı yüksek olan çalışanların, iş ile ilgili stresli durumlara karşı direnme becerisine sahip oldukları söylenebilir. Bunun muhtemel nedeni çalışanların iş hayatında stres faktörlerine karşı kendi duygularını iyi kontrol edebilmeleri ile ilgilidir. Daha önce bu konuda yapılan çalışmalar da bu bulgu ile tutarlı olarak duygusal zekâ ile iş stresi arasında negatif bir ilişki olduğunu destekler niteliktedir. Örneğin Sunil ve Rooprai (2009) yaptıkları çalışmada duygusal zekâsı yüksek çalışanların işyerinde stres ve kaygı ile daha iyi başa çıkabildiğini göstermiştir. Molero Jurado, Pérez-Fuentes, Oropesa Ruiz, Simón Márquez ve Gázquez Linares (2019) yaptıkları çalışmada daha yüksek duygusal zekânın daha düşük stres algısına yol açtığı belirlenmiştir. Kılıç ve Demirel, (2019) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlar ortaya konulmuştur.

Yapılan analizler sonucunda, duygusal zekânın psikolojik iyi oluşu pozitif yönde etkilediğini gösteren ikinci hipotez doğrulanmıştır. Bu sonuca göre duygusal zekâ arttığında psikolojik iyi oluşta artış gözlenmektedir. Ulaşılan bu sonuç literatürde yer alan çalışmaları destekler niteliktedir (Extremera vd., 2020; Karimi vd., 2014; Sánchez-Álvarez, Extremera ve Fernández-Berrocal, 2016). Duygusal zekâsı yüksek bireyler sosyal becerilere, güçlü sosyal ağlara ve daha etkili hayat mücadelesi stratejilerine sahiptir, bu da onların psikolojik iyi oluşlarını arttırmaya katkı sağlar (Parrott, 2002). Ayrıca, duygusal becerilerin iyi bir şekilde kullanılması, daha fazla pozitif duyguların yaşanması ve negatif duyguların azalmasını sağlayarak daha fazla iyi olma hali ve sağlıklı olma

hissinin yaşanmasını sağlayabilir (Zeidner, Matthews ve Roberts, 2012). Duygusal zekâsı yüksek bireyler duygularını istediği şekilde kullanabilirler, bu durum onların yaşamın her alanında amaçlarına ulaşmasına katkıda bulunur. Psikolojik iyi oluş düzeyi yüksek bireyler kendilerini var oldukları şekliyle benimser, hayatta anlamlı hedeflere sahiptirler, ayrıca gelişimlerini sürdürür ve diğer insanlarla kaliteli ilişkiler geliştirirler. Bu nedenle duygusal zekâ ve psikolojik iyi oluşun birbiriyle ilişkili iki kavram olduğu düşünülmektedir (Deniz ve diğerleri, 2017).

Analizler sonucunda psikolojik iyi oluşun iş stresi üzerindeki etkisini gösteren çalışmanın üçüncü hipotezi doğrulanmıştır. Buna göre psikolojik iyi oluş iş stresini negatif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Ulaşılan bu sonuç daha önceden yapılan benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir (Bin Mahajar, 2011; Chitra ve Karunanidhi, 2013; Karimi vd., 2014). İyi bir ruh sağlığına sahip olmak, iş stresinin olumsuz etkilerini engelleyen faktörlerden biridir (Poormahmood vd., 2017) Adegoke (2014) ve Tsalasah vd., (2019) çalışmalarında iş stresinin psikolojik iyi oluşu olumsuz bir şekilde etkilediği bulunmuştur. İşyerinde psikolojik iyi olma halinin geliştirilmesi, çalışma hayatında bir fark yarattığı ve organizasyonun başarısına yardımcı olduğu için çalışanlar için faydalıdır (Aryan ve Kathuria, 2017, s. 223).

Araştırmanın son hipotezi duygusal zekânın iş stresine etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık etkisi test edilmiştir. Yapılan analizlerde duygusal zekânın iş stresine etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık rolü gösterdiği ortaya konulmuştur. Diğer bir ifade ile duygusal zekâ çalışanların psikolojik iyi olma hallerini artırmakta ve bu artış sayesinde iş stresleri azalmaktadır. Urquijo vd., (2016) yaptıkları çalışmada duygusal zekânın stres düzeyini azaltarak psikolojik iyi oluşa katkıda bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca psikolojik iyi oluşun işyeri güvenlik iklimi ve iş stresi (Akbolat vd., 2022), örgütsel destek ile bakım kalitesi ve iş tatmini (Pahlevan Sharif vd., 2018), temel benlik değerlendirmesi ve iş doyumu (Tortumlu vd., 2020), iş tatmini ve işten ayrılma (Wright ve Bonett, 2007) arasındaki ilişkiye aracılık ettiği bulunmuştur. Bu yönüyle araştırmada ulaşılan psikolojik iyi oluşun aracılık etkisi, literatür ile uyumludur.

Duygusal zekâ yıllar içinde oluşan ve eğitimle geliştirilebilen bir yetenektir. Başkalarının duygularını değerlendirme ve uygun şekilde tepki verme becerisine sahip bireylerin, çalışma hayatında daha başarılı oldukları görülmektedir (Karimi et al., 2014, s. 177). Bu çalışmanın sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, çalışanların duygusal zekâ düzeyleri artığında iş streslerinin azaltılabileceği ve psikolojik iyi oluşlarının artabileceği söylenebilir. Bu nedenle, başta öğretim elemanları olmak üzere üniversitede görev yapan tüm çalışanların duygusal zekâ becerilerini geliştirecek eğitimlerin planlanması önerilmektedir. Ayrıca, işyerinde psikolojik destek programları ve uygulamaları geliştirilerek çalışanların psikolojik iyi oluşları destekleyebilir, böylelikle stres, kaygı ve tükenmişlik gibi çalışanların ruh sağlığını bozan olumsuz durumların ortaya çıkması engellenmiş olur.

Bu araştırmanın en önemli kısıtlarından biri örneklemin sadece bir devlet üniversitenin çalışanlarından seçilmesidir. Ayrıca araştırmada kullanılan iş stresine ait ölçeğin dört ifadeden oluşuyor olması, iş stresinin tam olarak anlaşılmasını güçleştirmiş olabilir. Bu nedenle sonradan yapılacak çalışmalarda iş stresini ölçen daha kapsamlı ölçekler kullanılabilir. Ayrıca araştırma modeline birden fazla hem özel hem de devlet üniversitesi dahil edilebilir. Son olarak araştırma modeli güvenlik, sağlık ve bankacılık gibi nispeten daha stresli koşullarda çalışanlar üzerinde uygulanabilir.

Kaynakça

- Abedi, G., Rostami, F. ve Nadi, A. (2015). Analyzing the dimensions of the quality of life in hepatitis B patients using confirmatory factor analysis. *Global journal of health science*, 7(7), 22-31. <https://doi.org/10.5539%2Fgjhs.v7n7p22>
- Adegoke, T. G. (2014). Effects of occupational stress on psychological well-being of police employees in Ibadan metropolis, Nigeria. *African Research Review*, 8(1), 302-320. <http://dx.doi.org/10.4314/afrev.v8i1.19>
- Akbolat, M., Amarat, M., Yildirim, Y., Yildirim, K. ve Taş, Y. (2022). Moderating effect of psychological well-being on the effect of workplace safety climate on job stress. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 28(4), 2340-2345. <https://doi.org/10.1080/10803548.2022.2026073>
- Aryan, R. ve Kathuria, D. (2017). Psychological wellbeing at workplace: An analytical study on IT sector. *International Journals of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering*, 7(6), 223-228. <https://doi.org/10.23956/ijarcsse/V7I6/0150>
- Aslan, M. ve Sığınç, H. (2022). Pazarlama harcamalarının firma karlılık ve büyüme performansına etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 311-327. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.944109>
- Atilla, G. (2012). *Hastanelerde duygusal zekâ-hasta memnuniyeti ilişkisi: Isparta il merkezi örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Augusto-Landa, J. M., Pulido-Martos, M. ve Lopez-Zafra, E. (2011). Does perceived emotional intelligence and optimism/pessimism predict psychological well-being? *Journal of Happiness Studies*, 12(3), 463-474. <https://doi.org/10.1007/s10902-010-9209-7>
- Bar-On, R. (1997). *BarOn emotional quotient inventory* (C. 40). Multi-health systems. Erişim adresi: <http://www.eitrainingcompany.com/wp-content/uploads/2009/04/eqi-133-resource.pdf>
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173-1182. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Bin Mahajar, A. J. (2011). Stress and psychological well-being of government officers in Malaysia. *The Journal of Human Resource and Adult Learning*, 7(2), 40-50. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/openview/9fed6870ae6f0e7ed067e2589951e90f/1.pdf?pq-origsite=gscholar&cbl=406315>
- Bittinger, A. C., Dunn, K., Hranchook, A. ve Codier, E. (2020). Relationship between emotional intelligence and occupational stress levels among certified registered nurse anesthetists. *AANA journal*, 88(5), 398-404. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/download/77583006/20-oct-bittinger.pdf>
- Carmeli, A. (2003). The relationship between emotional intelligence and work attitudes, behavior and outcomes: An examination among senior managers. *Journal of Managerial Psychology*, 18(8), 788-813. <https://doi.org/10.1108/02683940310511881>

- Chipas, A. ve McKenna, D. (2011). Stress and burnout in nurse anesthesia. *AANA journal*, 79(2), 122-128. Erişim adresi: <https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A13%3A20173149/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Agcd%3A60455416&crl=c>
- Chitra, T. ve Karunanidhi, S. (2013). Influence of occupational stress, resilience, and job satisfaction on psychological well-being of policewomen. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 4(4), 724-730. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/openview/7f03846033d316d6beac2055cc58bf39/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2032134>
- Choi, H.-M., Mohammad, A. A. ve Kim, W. G. (2019). Understanding hotel frontline employees' emotional intelligence, emotional labor, job stress, coping strategies and burnout. *International Journal of Hospitality Management*, 82, 199-208. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2019.05.002>
- Cohen, S., Kamarck, T. ve Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of health and social behavior*, 385-396. <https://doi.org/10.2307/2136404>
- Dehghani, F. ve Bahari, Z. (2021). The mediating role of cognitive flexibility in the relationship between job stress and psychological wellbeing of nurses. *Iran Journal of Nursing*, 34(133), 16-27. <https://doi.org/10.32598/ijn.34.5.2>
- Demir, T. ve Ergün, K. (2019). Duygusal zekâ ve örgütsel stres: Osmaniye'de sağlık çalışanları üzerine bir örnek olay araştırması. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 1-16. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/cuiibfd/issue/49574/470217>
- Deniz, M. E., Erus, S. M. ve Büyükcebeci, A. (2017). Bilinçli farkındalık ile psikolojik iyi oluş ilişkisinde duygusal zekanın aracılık rolü. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 7(47), 17-31. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/42743/515880>
- Dhanabhakyan, M. ve Sarath, M. (2023). Psychological well-being. A systematic literature review. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*, 3(1), 603-607. <https://doi.org/10.48175/IJAR SCT-8345>
- Di Fabio, A. ve Kenny, M. E. (2016). Promoting well-being: The contribution of emotional intelligence. *Frontiers in Psychology*, 10, 1182. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01182>
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S. ve Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social indicators research*, 97, 143-156. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9493-y>
- Durán, A., Extremera, N. ve Rey, L. (2004). Self-reported emotional intelligence, burnout and engagement among staff in services for people with intellectual disabilities. *Psychological Reports*, 95(2), 386-390. <https://doi.org/10.2466/pr0.95.2.386-390>
- Extremera, N., Sánchez-Álvarez, N. ve Rey, L. (2020). Pathways between ability emotional intelligence and subjective well-being: Bridging links through cognitive emotion regulation strategies. *Sustainability*, 12(5), 2111. <https://doi.org/10.3390/su12052111>

- Forza, C. ve Filippini, R. (1998). TQM impact on quality conformance and customer satisfaction: A causal model. *International Journal of Production Economics*, 55(1), 1-20. [https://doi.org/10.1016/S0925-5273\(98\)00007-3](https://doi.org/10.1016/S0925-5273(98)00007-3)
- George, D. (2011). *SPSS for windows step by step: A simple study guide and reference, 17.0 update, 10/e*. Baston, USA: Pearson Education India.
- Gillespie, N. A., Walsh, M., Winefield, A. H., Dua, J. ve Stough, C. (2001). Occupational stress in universities: Staff perceptions of the causes, consequences and moderators of stress. *Work & stress*, 15(1), 53-72. <https://doi.org/10.1080/02678370117944>
- Gillet, N., Gouge, A. L., Pierre, R., Bongro, J., Méplaux, V., Brunault, P., ... Cheyroux, P. (2019). Managerial style and well-being among psychiatric nurses: A prospective study. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 26(7-8), 265-273. <https://doi.org/10.1111/jpm.12544>
- Goleman, D. (2006). *Emotional Intelligence: The 10th Anniversary Edition*. New York, USA: Bantam Books.
- Gönül, F. ve Çalık, A. (2022). Duygusal zekâ, iş doyumunu ve tükenmişlik ilişkisi: Hastane çalışanları üzerinde bir araştırma. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 41-50. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/aruiibfdergisi/issue/70211/1103869>
- Guerra-Bustamante, J., León-del-Barco, B., Yuste-Tosina, R., López-Ramos, V. M. ve Mendo-Lázaro, S. (2019). Emotional intelligence and psychological well-being in adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(10), 1720. <https://doi.org/10.3390/ijerph16101720>
- Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied psychology: health and well-being*, 1(2), 137-164. <https://doi.org/10.1111/j.1758-0854.2009.01008.x>
- Kaluzniacky, E. (2004). *Managing psychological factors in information systems work: An orientation to emotional intelligence*. London, UK: IGI Global.
- Karimi, L., Leggat, S. G., Donohue, L., Farrell, G. ve Couper, G. E. (2014). Emotional rescue: The role of emotional intelligence and emotional labour on well-being and job-stress among community nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 70(1), 176-186. <https://doi.org/10.1111/jan.12185>
- Kılıç, G. ve Demirel, E. T. (2019). Duygusal zekâ mesleki stres ilişkisinin duygusal emeğin aracılık etkisi bağlamında okunması: Elazığ sağlık çalışanları örneği. *International Journal of Academic Value Studies*, 5(2), 230-257. <https://doi.org/10.23929/javs.869>
- Küçükusta, D. (2007). *Konaklama işletmelerinde iş-yaşam dengesinin çalışma yaşamı kalitesine etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Lyubomirsky, S., King, L. ve Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological bulletin*, 131(6), 803-855. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.6.803>
- Mann, S. (1999). Emotion at Work: To what extent are we expressing, suppressing, or faking it? *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8(3), 347-369. <https://doi.org/10.1080/135943299398221>

- Martins, A., Ramalho, N. ve Morin, E. (2010). A comprehensive meta-analysis of the relationship between emotional intelligence and health. *Personality and Individual Differences*, 49(6), 554-564. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.05.029>
- Mayer, J. D., DiPaolo, M. ve Salovey, P. (1990). Perceiving affective content in ambiguous visual stimuli: A component of emotional intelligence. *Journal of Personality Assessment*, 54(3-4), 772-781. <https://doi.org/10.1080/00223891.1990.9674037>
- Molero Jurado, M. del M., Pérez-Fuentes, M. del C., Oropesa Ruiz, N. F., Simón Márquez, M. del M. ve Gázquez Linares, J. J. (2019). Self-efficacy and emotional intelligence as predictors of perceived stress in nursing professionals. *Medicina*, 55(6), 237. <https://doi.org/10.3390/medicina55060237>
- Naseem, K. (2018). Job stress, happiness and life satisfaction: The moderating role of emotional intelligence empirical study in telecommunication sector Pakistan. *Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 4(1), 7-14. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Khalida-Naseem-2/publication/323165473_Job_Stress_Happiness_and_Life_Satisfaction_The_Moderating_Role_of_E_motional_Intelligence_Empirical_Study_in_Telecommunication_Sector_Pakistan/links/5a83b087a6fdcc6f3eb29728/Job-Stress-Happiness-and-Life-Satisfaction-The-Moderating-Role-of-Emotional-Intelligence-Empirical-Study-in-Telecommunication-Sector-Pakistan.pdf
- Navas, M. S. ve Vijayakumar, M. (2018). Emotional intelligence: A review of emotional intelligence effect on organizational commitment, job satisfaction and job stress. *International Journal of Advance Scientific Research & Development*, 5(6), 1-7. <https://doi.org/10.26836/ijasrd/2018/v5/i6/50602>.
- Obrenovic, B., Jianguo, D., Khudaykulov, A. ve Khan, M. A. S. (2020). Work-family conflict impact on psychological safety and psychological well-being: A job performance model. *Frontiers in Psychology*, 11, 475. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00475>
- Oğrak, A. ve Gönül, F. (2021). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ ve yaşam doyumları arasındaki ilişki. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(13), 1-15. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/joecopol/issue/68072/1035585>
- O'neill, J. W. ve Davis, K. (2011). Work stress and well-being in the hotel industry. *International journal of hospitality management*, 30(2), 385-390. Erişim adresi: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0278431910000897?casa_token=QhU98IMFKVsA AAAA:RekDENerudi8J1acKbtWd3FNK6_RpjkAndSAscGMQIEsvMtWwXwlr3qVIkv-xdbV0SZEhld
- Pahlevan Sharif, S., Ahadzadeh, A. S. ve Sharif Nia, H. (2018). Mediating role of psychological well-being in the relationship between organizational support and nurses' outcomes: A cross-sectional study. *Journal of advanced nursing*, 74(4), 887-899. <https://doi.org/10.1111/jan.13501>
- Parrott, W. G. (2002). The functional utility of negative emotions. L. F. Barrett & P. Salovey (Ed.), *The wisdom in feeling: Psychological processes in emotional intelligence* içinde (s. 341-359). Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/2002-06626-014>
- Pavot, W. ve Diener, E. (1993). Review of the satisfaction with life scale. *Psychological assessment*, 5(2), 164. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.5.2.164>

- Poormahmood, A., Moayedi, F. ve Alizadeh, K. H. (2017). Relationships between psychological well-being, happiness and perceived occupational stress among primary school teachers. *Archives of Hellenic Medicine/Arheia Ellenikes Iatrikes*, 34(4), 504-510. Erişim adresi: <https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A1%3A16522113/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Agcd%3A124762960&crl=c>
- Prasad, K. D. V., Vaidya, R. W. ve Mangipudi, M. R. (2020). Effect of occupational stress and remote working on psychological well-being of employees: An empirical analysis during covid-19 pandemic concerning information technology industry in hyderabad. *Indian Journal of Commerce and Management Studies*, 11(2), 1-13. <https://doi.org/10.18843/ijcms/v11i2/01>
- Roberts, S. J., Scherer, L. L. ve Bowyer, C. J. (2011). Job stress and incivility: What role does psychological capital play? *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 18(4), 449-458. <https://doi.org/10.1177/1548051811409044>
- Ruiz-Aranda, D., Extremera, N. ve Pineda-Galán, C. (2014). Emotional intelligence, life satisfaction and subjective happiness in female student health professionals: The mediating effect of perceived stress. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 21(2), 106-113. <https://doi.org/10.1111/jpm.12052>
- Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*, 4(4), 99-104. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10772395>
- Sánchez-Álvarez, N., Extremera, N. ve Fernández-Berrocal, P. (2016). The relation between emotional intelligence and subjective well-being: A meta-analytic investigation. *The Journal of Positive Psychology*, 11(3), 276-285. <https://doi.org/10.1080/17439760.2015.1058968>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74. Erişim adresi: https://www.stats.ox.ac.uk/~snijders/mpr_Schermelleh.pdf
- Schmutte, P. S. ve Ryff, C. D. (1997). Personality and well-being: Reexamining methods and meanings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(3), 549-559. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.73.3.549>
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Simunek, M., McKenley, J. ve Hollander, S. (2002). Characteristic emotional intelligence and emotional well-being. *Cognition and Emotion*, 16(6), 769-785. <https://doi.org/10.1080/02699930143000482>
- Sharma, R. (2012). Measuring social and emotional intelligence competencies in the Indian context. *Cross Cultural Management: An International Journal*, 19(1), 30-47. <https://doi.org/10.1108/13527601211195619>
- Shukla, A. ve Srivastava, R. (2016). Examining the effect of emotional intelligence on socio-demographic variable and job stress among retail employees. *Cogent Business & Management*, 3(1), 1201905. <https://doi.org/10.1080/23311975.2016.1201905>

- Spector, P. E., Fox, S. ve Domagalski, T. (2006). Emotions, violence and counterproductive work behavior. *Handbook of workplace violence*, 29, 29-46. <https://doi.org/10.4135/9781412976947.n3>
- Sunil, K. ve Rooprai, K. Y. (2009). Role of emotional intelligence in managing stress and anxiety at workplace. *Proceedings of ASBBS*, 16(1), 163-172. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/download/51654834/anxiety.pdf>
- Surveysystem. (t.y.). Erişim adresi: <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-3), 374-384. Erişim adresi: https://www.academia.edu/download/69165590/Psikolojik_yi_Olu_lei_Trkiye_Uyarlama_Ge20210907-576-6qlak7.pdf
- Tortumlu, M., Barutcu, A. S., Akcakanat, T. ve Uzunbacak, H. H. (2020). Temel benlik değerlendirmesinin iş tatminine etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık rolü. *Business & Economics Research Journal*, 11(4), 1147-1162. <https://doi.org/10.20409/berj.2020.304>
- Tsai, M.-T., Tsai, C.-L. ve Wang, Y.-C. (2011). A study on the relationship between leadership style, emotional intelligence, self-efficacy and organizational commitment: A case study of the Banking Industry in Taiwan. *African Journal of Business Management*, 5(13), 5319-5329. <https://doi.org/10.5897/AJBM10.932>
- Tsalasah, E. F., Noermijati, N. ve Ratnawati, K. (2019). The effect of work stress on the performance of employees psychological well-being and subjective well-being (Study at PT. Global Insight Utama Bali area). *MEC-J (Management and Economics Journal)*, 3(1), 95-107. <https://doi.org/10.18860/mec-j.v0i2.5570>
- Tsaur, S.-H. ve Tang, Y.-Y. (2012). Job stress and well-being of female employees in hospitality: The role of regulatory leisure coping styles. *International journal of hospitality management*, 31(4), 1038-1044. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2011.12.009>
- Urquijo, I., Extremera, N. ve Villa, A. (2016). Emotional intelligence, life satisfaction, and psychological well-being in graduates: The mediating effect of perceived stress. *Applied Research in Quality of Life*, 11, 1241-1252. Erişim adresi: <http://link.springer.com/10.1007/s11482-015-9432-9>
- Utami, A. F., Bangun, Y. R. ve Lantu, D. C. (2014). Understanding the role of emotional intelligence and trust to the relationship between organizational politics and organizational commitment. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 115, 378-386. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.02.444>
- White, E. (2011). Helping to promote psychological well-being at work: The role of work engagement, work stress and psychological detachment using the job demands-resources model. *University of Plymouth Journals*, 4(2), 155-180. Erişim adresi: <http://pearl.plymouth.ac.uk/handle/10026.1/13954>
- Winefield, A. H. (2000). Stress in academe: Some recent research findings. D. T. Kenny, J. G. Carlson, F. J. McGuigan, & J. L. Sheppard (Ed.), *Stress and health: Research and clinical applications* içinde (s. 437-446). Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/2001-01125-022>

- Wong, C.-S. ve Law, K. S. (2002). Wong and law emotional intelligence scale. *The leadership quarterly*, 13(3), 243-274. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/t07398-000>
- Wright, T. A. ve Bonett, D. G. (2007). Job satisfaction and psychological well-being as nonadditive predictors of workplace turnover. *Journal of Management*, 33(2), 141-160. <https://doi.org/10.1177/0149206306297582>
- Wright, T. A. ve Cropanzano, R. (2000). Psychological well-being and job satisfaction as predictors of job performance. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 84-94. <https://doi.org/10.1177/0149206306297582>
- Yadav, P. ve Rai, A. (2020). The moderating role of emotional intelligence in the relation between organizational stress and workplace deviant behavior. *2020 International Conference on Computation, Automation and Knowledge Management (ICCAKM)*, 0(0), 499-504. <https://doi.org/10.1109/ICCAKM46823.2020.9051492>
- Yamani, N., Shahabi, M. ve Haghani, F. (2014). The relationship between emotional intelligence and job stress in the faculty of medicine in Isfahan University of Medical Sciences. *Journal of advances in medical education & professionalism*, 2(1), 20-26. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4235538/>
- Zeidner, M., Matthews, G., ve Roberts, R. D. (2012). The emotional intelligence, health, and well-being nexus: What have we learned and what have we missed? *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 4(1), 1-30. <https://doi.org/10.1111/j.1758-0854.2011.01062.x>

Extended Abstract

Purpose

Studies of stress among academic and administrative staff in universities worldwide indicate that cases of job stress in universities are extremely common and increasing (Winefield, 2000). It is known that university employees, especially academics, have high levels of job stress (Gillespie et al., 2001; Mark and Smith, 2018). Due to the intense relationships of university employees with students and colleagues, understanding their emotions and developing appropriate behavior can reduce the effects of this stress. In other words, emotional intelligence can be expected to reduce job stress. It can also be predicted that psychological well-being may play a role in the effect of emotional intelligence on job stress. In this context, the main purpose of this study is to determine the mediating role of psychological well-being in the effect of emotional intelligence on job stress. Understanding the relationship between emotional intelligence and job stress and revealing the mediating role of psychological well-being in this relationship is very important for employees to protect their psychological and mental health more efficiently and effectively.

Design and Methodology

This research was carried out with academic and administrative staff working at Bingöl University between June 19-30, 2023. The number of academic and administrative staff working at the university on the specified dates is 1046. The sample of the study was calculated as 281 with a 5% margin of error (“surveysystem”, t.y.).

The data of the study were collected by applying a questionnaire with simple randomization method. Of the 300 questionnaires distributed, 291 were returned and 6 of these questionnaires were not included in the analysis due to incorrect and incomplete answers. As a result, the analysis of the research was conducted on the remaining 285 questionnaires. The analyses were performed through LISREL8.7 and SPSS23 package programs. Structural equation modeling method was utilized to test the research hypotheses. The method suggested by Baron ve Kenny (1986) was used to analyze the mediation effect.

In the questionnaire created in accordance with the purpose of the research, emotional intelligence, job stress and psychological well-being scales were included in addition to the statements measuring the demographic characteristics of the participants. The statements measuring demographic characteristics are variables such as gender, age, marital status, employee's position, education level, managerial position and total working time in the organization. The scale developed by Wong and Law (2002) and adapted into Turkish by Atilla et al. (2012) was used to measure the emotional intelligence levels of employees. Emotional intelligence scale consists of 16 statements and 4 dimensions. The scale developed by Cohen et al. (1983) and adapted into Turkish by Küçükusta (2007) was used to measure job stress. This scale consists of 4 statements and one dimension. The scale developed by Diener et al. (2010) and adapted into Turkish by Telef (2013) was used to measure psychological well-being. This scale consists of 8 statements and a single dimension.

As a result of the literature review, the following hypotheses were developed.

H₁: Emotional intelligence affects job stress.

H₂: Emotional intelligence affects psychological well-being.

H₃: Psychological well-being affects job stress.

H₄: Psychological well-being has a mediating role in the effect of emotional intelligence on job stress.

Findings

Emotional intelligence (3.77) and psychological well-being (3.73) mean levels of employees are high, while job stress (2.57) levels are relatively lower. According to Cronbach's alpha values, it is seen that the scales provide sufficient reliability. In addition, since the kurtosis and skewness values are within the range of ± 2 , it can be said that the scales are normally distributed (George, 2011). When the correlation coefficients of the scales were examined, it has been determined that there is a moderate negative relationship between emotional intelligence and job stress (-.315), while there is a strong positive relationship between emotional intelligence and psychological well-being (.717). On the other hand, there is a moderate negative relationship between job stress and psychological well-being (-.370).

As a result of the first model, the hypothesis "H1" is supported since the effect of emotional intelligence on job stress is significant. Accordingly, emotional intelligence negatively affects job stress at a rate of 0.36. It is also possible to state that the fit indices of the model provided adequate fit after the necessary modifications were made ($X^2/sd = 586.04/164 = 3.57$, RMSEA = 0.095, SRMR = 0.075, NFI = 910, NNFI = 920, CFI = 930, GFI = 830, AGFI = 780) (Abedi et al., 2015; Forza ve Filippini, 1998; Schermelleh-Engel et al., 2003).

In the second model, it is seen that emotional intelligence positively affects psychological well-being at a rate of 0.83. Therefore, "H2" hypothesis of the study is supported. In addition, since psychological well-being negatively affects job stress at a rate of 0.43, the "H3" hypothesis of the study is supported. When the fit indices of the model are examined, it can be said that the fit indices provide adequate fit ($X^2/sd = 847.12/343 = 2.46$, RMSEA = 0.072, SRMR = 0.063, NFI = 930, NNFI = 960, CFI = 960, GFI = 820, AGFI = 790).

It is seen that the emotional intelligence-job stress beta coefficient ($\beta = 0.01$) calculated in the third model decreased and lost its significant effect compared to the emotional intelligence-job stress beta coefficient ($\beta = -0.36$) calculated in the first model. Therefore, it is determined that psychological well-being shows full

mediation. When the fit indices of the third model are examined, it can be concluded that the fit indices provide adequate fit ($\chi^2/df = 847.11/342 = 2.47$, RMSEA = 0.072, SRMR = 0.063, NFI = 930, NNFI = 960, CFI = 960, GFI = 820, AGFI = 790).

Research Limitations

One of the most important limitations of this study is that the sample was selected from the employees of only one state university. In addition, the fact that the scale of job stress used in the study consists of four statements may have made it difficult to fully understand job stress.

Implications

Considering the results of this study, it can be expected that when employees' emotional intelligence levels increase, their job stress can be reduced and their psychological well-being can increase. Therefore, it is recommended to plan trainings that will improve the emotional intelligence skills of all employees working at the university, especially academic staff. In addition, psychological well-being of employees can be supported by developing psychological support programs and practices in the workplace, thus preventing the emergence of negative situations such as stress, anxiety and burnout that impair the mental health of employees.

In future studies, more comprehensive scales measuring job stress can be used. In addition, more than one private and public university can be included in the research model. Finally, the research model can be applied to employees working in relatively more stressful conditions such as security, health and banking.

Originality/Value

In previous studies, there are studies that examine the relationship between emotional intelligence, job stress and psychological well-being variables separately. However, there is no study that examines all of these variables together.

In addition, when the literature was examined, it was seen that there was no study that examined the mediating role of psychological well-being in the effect of emotional intelligence on job stress. In this respect, the study contributes to the literature.

Araştırmacı Katkısı: Mehmet Emin YAŞAR (%50), Fatih GÖNÜL (%50).

Hakkı Kâmil Beşe'nin Hikâyelerinde Anadoluçuluk Akımının Yansımaları¹

Ahmet USLU²

Başvuru Tarihi: 11.04.2024

Kabul Tarihi: 21.08.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmada 1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya gelen ve bin yılda coğrafi ve tarihî unsurları, gelenek ve görenekleriyle bütünleşmiş Anadolu insanını temel alan Anadoluçuluk Hareketi ile ilgili kısa bir giriş yapılarak edebiyat üzerindeki etkisi üzerinde özellikle de Hakkı Kâmil Beşe'nin hikâyelerinde bu düşüncenin nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın asıl amacı bu hareketin edebî eserlerde nasıl ele alındığını Beşe'nin hikâyeleri örneğinde ortaya koymaktır. Hakkı Kâmil Beşe'nin iki hikâye kitabı bulunmaktadır. Birinci kitabı tek bir hikâyeden oluşan on bölümlük bir kitaptır. İkinci kitabında ise yirmi iki hikâyesi vardır. Çalışmada Hakkı Kâmil Beşe'nin yayımladığı hikâyeler, "coğrafya, devlet anlayışı, Anadolu insanın özellikleri, kadın, kahramanlık, gelenek ve görenekler, tasavvuf ehli ve halk müziği, at, ahlakî değerler ve inanç sistemi, tedavi, aydın ve köylü" başlıkları altında incelenmiştir. Anadolu'yu vatan haline dönüştüren Müslüman Türkmenler ve yerli halkın kaynaşarak yeni devletin kurulması ile birlikte Anadolu'nun imarı, gelenek ve göreneklerin devam ettirilmesi, Anadolu'ya has ahlakî inançlar ve değerler ele alınmıştır. Hakkı Kâmil Beşe, Anadoluçuluk anlayışını hikâyelerinde bütün yönleri ile ele alarak bir düşünce sisteminin hikâye yolu ile geniş halk kitlelerine ulaşmasını sağlamıştır. Bu çalışmanın daha sonra yapılacak başka çalışmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, Anadoluçuluk Akımı, Hakkı Kâmil Beşe, Tek Çarık Yüzbaşı, Kırk Kanat

Atıf: Uslu, A. (2024). Hakkı Kâmil Beşe'nin hikâyelerinde anadoluculuk akımının yansımaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1133-1156.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmet.uslu@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9014-9797

Reflections of Anatolianism Movement in the Stories of Hakkı Kâmil Beşe

Ahmet USLU³

Submitted by: 11.04.2024

Accepted by: 21.08.2024

Article Type: Research Article

Abstract

In this study, a brief introduction will be made regarding the Anatolianism Movement, which is based on the Anatolian people who came to Anatolia with the 1071 Battle of Malazgirt and have integrated geographical and historical elements, traditions, and customs over a thousand years. The focus will particularly be on the influence of this movement on literature, especially on how this idea is addressed in the stories of Hakkı Kâmil Beşe. The main aim of the study is to demonstrate how this movement is portrayed in literary works, using Beşe's stories as an example. Hakkı Kâmil Beşe has two storybooks, the first consisting of ten chapters, each comprising a single story. The second book contains twenty-two stories. In the study, the stories published by Hakkı Kâmil Beşe are examined under headings such as "geography, state understanding, characteristics of Anatolian people, women, heroism, traditions and customs, Sufis and folk music, horses, moral values and belief system, treatment, intellectuals and peasants." The establishment of the new state through the amalgamation of Muslim Turkmens and the indigenous people who turned Anatolia into their homeland, the development of Anatolia, the continuation of traditions and customs, and the Anatolian-specific moral beliefs and values are discussed. Hakkı Kâmil Beşe ensured the dissemination of the Anatolianist perspective in his stories by addressing it comprehensively, thus enabling a thought system to reach wide audiences through storytelling. It is believed that this study will guide further research in this area.

Keywords: *New Turkish Literature, Anatolianism Movement, Hakkı Kâmil Beşe, Tek Çarık Yüzbaşı, Kırk Kanat*

³ Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Arts and Sciences, Modern Turkish Literature, ahmet.uslu@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9014-9797

Giriş

Anadoluculuk siyasî, edebî, felsefî ve sosyolojik yönleri bulunan çok yönlü bir düşünce hareketidir. Bu hareket “20. yüzyıl başlarında Türkiye’nin özel şartlarının bir sonucu olarak aydınlarca benimsenen yeni bir kimlik ve ideolojidir” (Alver, 2001, s.133). Anadoluçuluk II. Meşrutiyet’ten sonra etkisini kaybeden Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık anlayışlarına bir tepki olarak doğar. Bu fikir hareketi 1902 yılında Süleyman Vahid, 1908 yılında Mehmed Burhaneddin, 1909 yılında Markar Markaryan ve 1911 yılında Haydar Rüsdü tarafından çıkarılan gazetelerde yavaş yavaş olgunlaşmaya başlar. yılında Nüzhet Sabit’in yazılarının bulunduğu Vazife mecmuası, 1913 yılında Musa Kazım, Mehmed Şemseddin (Günaltay) ve Halim Sabit (Şibay)’in yazılarının yer aldığı İslam Mecmuası bu hareketin dergi boyutunda ele alındığı yayımlardır. “İzmir Türk Ocağı Başkanı Necip Türkçü’nün 1915 yılında İzmir Türk Ocağı’nda verdiği bir konferansta Anadolu ve Rumeli Türklüğünü ön plana çıkarmaya çalışarak vatan olarak tanımlanan coğrafi gerçeklik karşısında Turancılığın duygusal ve düşünsel anlamda vatan olamayacağını söylemesi (Deren, 2009, s. 533) Anadoluçuların da benimsediği öz vatan toprağına (Anadolu) bağlılık düşüncesine benzer bir duruş göstermesi bakımından dikkate değerdir. Ayrıca Halide Edip’in esas itibarıyla, Turan’ın kuramsal olabilirliğini reddetmediği, fakat mevcut koşullarda gerçekleşmesinin zor olduğunu, dolayısıyla önceliğin Anadolu’ya verilmesinin gerektiğini (Çınar, 2007, s. 46) söylemesi de Anadoluçuluk anlayışı ile ilişkili olarak değerlendirilebilir. 1917 yılında Türk Ocağı içinde “Büyük Türkçülüğe” karşı “Küçük Türkçülük” veya “Türkiyecilik” şeklinde ilk tohumlarının atıldığı bir harekettir. Mekteb-i Mülkiye’de doğan bu düşünce tarzı, Anadolu’yu merkeze alan yeni bir Türkçülük anlayışını esas alır. Hareketin asıl kurucuları arasında yer alan Hilmi Ziya Ülken ve Reşit Kayı el yazması olarak 1918 – 1919 yıllarında 12 sayı olarak “Anadolu” dergisini çıkartır. Hilmi Ziya, memleketçilik söyleminin milliyet anlayışının farklılaşarak “Kültürcü Anadoluçuluk” ve “İdeolojik Anadoluçuluk” olarak ikiye ayrıldığını belirtir. Bu düşüncenin temelinde ise Monroe’nin “Amerika Amerikalılarıdır” anlayışını benimseyen “İdeolojik Anadoluçuluk” siyasî ve felsefî olarak memleketeye yön vermek isteyen bir anlayış haline gelir (Ülken, 2001, s. 477-478). Mehmet Halit Bayır ve Haydar Neci tarafından 1924 – 1925 yıllarında İstanbul’da yayımlanan Anadolu Mecmuası Anadoluçuluk hareketinin fikrî ve edebî yönden ele alınmasına katkıda bulunan önemli bir yayımdır. Derginin çıkış amacını Bayır şu şekilde ifade etmektedir:

“Anadolu Mecmuası’nın neşrinden maksat, bir Anadolu ilmi ve bir Anadoluçuluk mesleği vücuda getirmektir. İtiraf edelim ki doğup büyüdüğümüz yurdu lâyıkıyla tanımıyoruz. Bu yurdun mazisine, tarihine vâkıf olmadığımız gibi, şimdiki vaziyetinden, binaenaleyh istikbalinden de bî-haberiz... Anadolu mecmuası, bütün anasır ve teferruatıyla işte bu medeniyeti ve onu ibdâ edenleri evvelâ kendimize, sonra birikim halinde herkese göstermek niyetindedir” (Gülersoy, 1977, s. 134).

Anadoluculuk, Anadolu’nun Türk milletinin gerçek ve tek vatan olduğu anlayışını benimser, Anadolu coğrafyasını kimlik meselesinin temel unsurlarından biri haline getirir. Anadoluçuluk kavramsal olarak da tartışmaların konusu haline gelir. Türkiyecilik, Turancılık, Memleketçilik gibi isimlendirmeler de kullanılmasına karşın Anadoluçuluk, genel bir kabulün ürünüdür.

“Türkiyecilik, Memleketçilik deyince, müstemlekeleri anavatanla karıştırmak, anavatanla beraber görme tehlikesi vardır. Bu itibar ile asıl vatanda millî bir devlet kurarak onu ilerletmek, yükseltmek gayesini takip eden milliyetperverleri Türkiyecî, Memleketçi ve mesleklerini Türkiyecilik, Memleketçilik addetmek bir nevi cesaret olur. Bunlara en münasip olarak – yeni bir teklif olduğu için belki biraz garip görünürse de- Anadoluçulu, mesleklerine de Anadoluçuluk demek doğrudur, hem de bu isimlerde müthiş güzellik, emsalsiz bir cazibe vardır: Türkiyecilik, Türkçülük, Turancılık, Memleketçilik gibi yavan, tatsız, uydurma değildir” (Bayır, 1340/1341, s. 316).

Anadoluculuk anlayışı, milliyetçiliğe ırk birliği olarak değil, sınırları belli bir coğrafyanın oluşturabileceği düşüncesi olarak bakar. “Yerelliği ön plana çıkararak Anadolu’yu çözümlenmelerinde merkezi konuma yerleştiren bu akım; sınırlı, irredantist olmayan ve mağdur bir milliyetçilik formu olarak pan karakter taşıyan

İslamcılık ve Turancılıktan ayrılmaktadır (Korkmaz, 2014, s. 165) Bu anlayış milliyetçilik düşüncesini yayılmacılık politikasından, savunmacı bir anlayışa dönüştürür. Bergson'un manevi ve ruhi kuvvete dayalı yeni hayat hamlesi anlayışı, Anadoluçuluk hareketinin felsefi zemininde önemli bir yer tutar. Coğrafi sınırlarla belli bir alanı esas alan bu düşünce sisteminde Anadolu'da yaşayan Türklerin diğer coğrafyalardaki Türklerden tarihsel ve kültürel olarak farklı kimliğe sahip olduğu kabul edilir. Aynı coğrafya ve aynı vatan bu hareketin çıkış noktasıdır. Bu bağlamda 1071'de Anadolu'ya yerleşen Müslüman – Türkmenler, bu anlayışın kabul ettiği tarihsel ve mekânsal başlangıcını ifade eder. Müslüman ve Türk kimliklerinin harmanlanması ile ortaya çıkan bu görüşte yaşanan toprağın toplumsal normları oluşturduğu, dinî, ahlakî ve ırkî özelliklerin harmanlanarak yeni bir milleti oluşturduğu anlayışı ortaya çıktığı fikri hâkimdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Anadoluçuluk hareketi milliyetçi ve muhafazakâr bir eğilime sahiptir. Irk anlayışından soyutlanarak toprak birlikteliğinin esas alınması ile diğer coğrafyalarda yaşayan Türklerle farklılaşan, Anadolu'da yaşayan halkla birleşerek bir bütün olarak yeni bir milletin oluştuğu düşüncesi de siyasî ve fikrî birlikteliğin oluşturulması bakımından değer kazanır. Anadoluçuluk, bu düşünceyi savunan önderleri tarafından edebiyatı, kültürü, coğrafyası ve insanıyla Anadolu'nun bütüncül bir şekilde ele alınmasını hedefler. Bu düşüncenin savunulmasında Anadolu'nun ihmal edilmesi, devletin içine düştüğü zor şartlar da etkilidir. Anadolu'nun masumiyet, temizlik ve saflığın kaynağı olması, bu düşüncenin yaygınlaşmasında ve benimsenmesinde önemli bir yer tutar. Türk Yurdu Dergisi'nde "lütüfkâr bir kıtaa" olarak nitelenen Anadolu'ya nazarların dönmesi gerektiği, milletin kurtuluş anahtarının Anadolu olarak belirtildiği yazıda şu ifadeler yer verilir:

"Herkesin malûmu bir keyfiyettir ki bugün Anadolu, balta görmemiş bir orman gibi bâkirdir, tazedir, onun sinesinde henüz sarf edilmemiş birçok kuvvâyı hayatiye mevcuttur. Eğer akıllı, mantığı, tecaribe müstenit fennin bu günkü terakkiyâtından müstefit bir usul ile o kıt'a-i nefiseyi ihyaya çalışırsak şüphesiz pek çok felâketlerimizi tamir eylemiş, az zaman zarfında bütün cihana mevcudiyet-i kaviyemizi ispat etmiş oluruz" (TY, 1328, s.314).

Misâk-ı Milli'nin kabul edilmesi, İstanbul'un işgali, Ankara'nın önem kazanması ve Kurtuluş Savaşı'nın Anadolu'da başlaması bu hareketin somutlaşmasında önemli aşamalardır. 1071'de Türkmenlerin Anadolu'ya gelmesi ile birlikte bir dinamizm ve ortak bir sentezle yeni bir millet oluştuğu düşüncesinde milleti oluşturan iki temel unsur olarak coğrafya ve tarih belirleyici rol oynar. Anadoluçuluk, fiili olarak gerçekleşen bu durumu "biz kimiz, nereye aitiz" sorularına cevap arayarak temellendirmeye çalışır. Bu bakış açısı ile "Türk tarihi", "Selçuklu tarihi", "Osmanlı tarihi" isimlendirmeleri de eleştirilerek bunun yerine "Anadolu Türkleri tarihi veya Anadolu tarihi" ifadelerinin kullanılmasının daha doğru olduğu düşünülür.

"Vatan Anadolu'da, Anadolu milleti tarafından tesis edilen (Anadolu müessesesi) olduğunu kaydettik. Şu hâlde bu müesseseye isim vermek isterken, hakikate göz kapayarak, Selçuki, Osmanlı devletleri unvanı gibi iğreti, mücerret, hatta manasız bir ad takmak caiz olmaz. Çünkü Selçuki ve Osmanlı devletleri kadar bugünkü cumhuriyetimiz de bir Anadolu müessesesi, binâenaleyh ismi 'Anadolu Cumhuriyeti'dir. Bu cumhuriyete Türkiye Cumhuriyeti demek, onun mahiyetini değiştirmeye teşebbüs etmektir" (Mehmed Halid, 1340, s. 284).

Sürelî yayınlarda savunulan Anadoluçuluk hareketine ilk sistemli yaklaşım, Cumhuriyet'le birlikte tarih çalışmalarının başlatılması ile oluşur. Anadoluçuluk hareketi, zamanla farklı anlayışlar çerçevesinde farklılaşır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kemalist Anadoluçuluk düşüncesi daha önceliklidir. Cumhuriyet öncelikle yeni kimlik arayışı üzerinde çalışır (Karpat, 1967, s. 216). 1 Nisan 1924 - Şubat 1925 yılları arasında çıkan Anadolu Mecmuası, bu hareketi belirgin bir şekilde ele alan, tartışan ve bu fikrin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynar. "Anadolu Mecmuası özellikle Halk Edebiyatı" üzerinde durmuştur. Anadolu Edebiyatına ve daha çok halk ve tasavvuf şairlerine ağırlık verilmiştir. Anadolu Mecmuası'nda Hüdaî'nin Divan'ı, felsefesi ve tasavvuf edebiyatındaki yeri; Divan'ından çıkarılan edebî şahsiyetiyle Hurufî bir şair olan Muhutî; şiirlerinden yola çıkılarak tanıtılan Gevherî, Seyrani, Mevlâna, Yunus, Kaygusuz Abdal, Hacı Bayram Veli, Eşrefoğlu, Üftade ve

Urfalı bir şair olan Hikmet hakkında etraflı bilgiler verilmiştir. Bütün bu tanıtımlar genellikle Edebiyat Tarihi ve Anadolu Edebiyatı başlıkları altında ya ayrı bir başlık olarak ya da bir konunun içinde değinilerek anlatılmıştır. Divan şiirimizden bir tek Necati, uzun iki makale halinde, yer yer şiirleri de verilerek tanıtılmıştır” (Aslan, 2008, s.48).

Anadolu Mecmuası’nda yazıları yayımlanan yazarlar resmi görüşün dışında bir fikir hareketi olarak gördükleri Anadoluculuk anlayışını bir ideoloji olarak da ele alırlar. Dergi bünyesinde Mükrimin Halil (Yinanç), Hilmi Ziya (Ülken), Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu), Necmeddin Halil (Onan) gibi yazarlarla birlikte Necip Fazıl (Kısakürek), Ahmet Hamdi (Tanpınar), Faruk Nafiz (Çamlıbel) gibi şairler de yer almıştır. Anadolu Mecmuası, Türkiye’de Anadoluculuk’un yaygınlaşmasında birincil kaynak görevi görmüştür (Ülken, 1992, s.478). “Anadolu’nun Fethi” adı altında beş bölüm halinde yazmış olduğu makalelerinde Mükrimin Halil, Anadolu’nun fethini ve burada Türklerin, Türkmen boylarıyla başlayan yerleşme hareketini anlatmıştır. “Anadolu’yu feth ve orada tavattun edenler, göçebe hâlinde gelerek şehirlere ve köyler teşkil edenler Türklerin Türkmen şubesine mensup uluslar ve boylardır. Kısa bir tabir ile Anadolu ahali Oğuz Türk’ü ve tabir-i âharla Türkmen’dir”. Anadolu’nun 1071’de Sultan Alparslan tarafından fethedilişini ve Malazgirt Savaşı’na katılan beylere fethedilen toprakların taksimi ile oralara Türkmenlerin yerleştirilmesine değinerek Anadoluculuk hareketinin tarihi başlangıcının da neden 1071 olduğuna açıklık getirmiş olur. Mükrimin Halil’in dergideki başlığından, dizi halinde kaleme alacağı anlaşılan Türk kavminin çeşitli boylara ayrılması ve Anadolu’da bir Türk vatanının oluşması ile burada Türklerin ayrı millet teşkili konusundaki düşüncelerinden, sadece İran’ın doğuşu ile ilgili bir makale yazdığı görülmekte fakat Anadolu vatanının ve milletinin meydana gelişi ile ilgili düşüncelerinin yer aldığı devam niteliğindeki makalelerine rastlanmamaktadır. (Çalıkıran, 2021, s.76)

Anadoluculuk hareketinde diğer önemli bir isim olarak Cevat Şakir Kabaağaçlı, Anadolu coğrafyası üzerinde yaşamış tüm milletleri, onlara ait değerlerle kabul eden ve temele uygarlık meselesini alan yaklaşımı oluşturur. Anadolu’nun bir uygarlıklar beşiği olduğu ve Türkiye’nin, Türk devletinin bu değerleri kim üretmiş olursa olsun, din, dil, ırk ve kültür farkı gözetmeksizin kabul edilmesi gerektiğidir” (Halikarnas Balıkcısı, 1954, s.11).

Anadolu’yu Türk milliyetçiliğinin asıl yeri olarak kabul eden ve milliyetçiliğin burada sistemleşip ortaya çıktığını, bunun da Anadolu’nun kendine has şartları ve imkânlarından kaynaklandığı düşüncesini savunan Milliyetçi Anadoluculuk akımının asıl kurucusu ise Remzi Oğuz Arık’tır. Milliyetçiliği toprak ve tarih bağlamında ele alan bu anlayış, Anadolu’nun şartlarından doğan bir milliyetçilikten yanadır (Arık, 1956, s.3).

Nurettin Topçu Mistik/İslamî Anadoluculuk görüşünü ortaya atarak, Anadoluculuk kavramını dönüştüren ve kendisine ait bir kavramsal yapı ile yön veren kişidir. Topçu’ya göre “İslam, kimliğin asıl unsuru olmasının yanında, vatanın oluşumunda ve milletin meydana gelişinde de temel bir etken olmuştur. İrkin milletleşmesi İslam’la birlikte gerçekleşmiştir (Topçu, 1972, s.38). Bu yaklaşım İslam’dan önceki Anadolu ruhunu kabul etmemekte ve asıl Anadolu’yu var eden etkenin İslamlaşan Türk milleti olduğunu ifade etmektedir (Topçu, 1978, s.45).

Anadoluculuk akımı farklı kollara ayrılrsa da genel olarak Anadolu’yu merkeze alan ve gerçek kaynak olarak Anadolu’yu gören, Anadolu toprağını vatan ve millet bağlamında coğrafi, tarihî ve kültürel olarak birleştirici bir temele alan şair ve yazarlar tarafından gerek düşünce yazıları ile gerekse hikâye, roman ve şiirlerle de geniş bir kesime ulaşma gayreti gösterir. Bu isimlerden biri de Hakkı Kâmil Beşe’dir. Bu çalışmada Hakkı Kâmil Beşe’nin hikâyelerinde Anadoluculuk hareketinin yansımaları incelenecektir.

Hakkı Kâmil Beşe’nin Hikâyelerinde Anadoluculuk Hareketinin Yansımaları

1899 yılında Kastamonu’nun Araç ilçesinin Moğsu (Gökçesu) köyünde doğan Hakkı Kâmil Beşe Cumhuriyet dönemi yazarlarından. Mülkiye Mektebi mezunu olması dolayısıyla yaptığı görevler sırasında Anadolu’nun birçok kentini görme, tanıma imkânı elde eden yazar, Anadoluculuk hareketinden etkilenir. Bir bürokrat

olması dolayısıyla Mehmet Kaplan'ın "Anadolu'yu edebî olmaktan ziyade siyasî, ilmî ve felsefî bir gözle incelemişlerdir" (Kaplan, 1992, s.180) tespiti Hakkı Kâmil Beşe için yerinde bir tespittir. Yazarın 1946 yılında basılan "Tek Çarık Yüzbaşı" adlı hikâyeye kitabı on bölümden oluşan tek bir hikâyeye, 1976 yılında basılan "Kırk Kanat" adlı hikâyeye kitabında ise yirmi iki hikâyeye bulunmaktadır.

Yöntem

Çalışmada inceleme metodu kullanılacaktır. Hikâyeler, Kastamonu sınırları içerisinde yazarın doğup büyüdüğü köylerde geçer. Beşe, olay kurgusunda özellikle hem ideolojik hem de kültürel olarak Anadoluçuluk anlayışını başarılı bir şekilde hikâyelerine yansıtmıştır. Çalışmada hikâyeler de Anadoluçuluk anlayışına uygun olarak hikâyelere yerleştirilen unsurlar tespit edilerek başlıklar halinde verilecektir.

Bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Bulgular ve Tartışma

Coğrafya

Anadoluculuk hareketinin temelini coğrafya oluşturur. "Ülke, vatan kavramının ve devlet kurumunun zeminini tekil eden bir bağımsızlık unsuru olarak milliyetçi ideoloji içerisindeki merkezi kavramlardan biri konumundadır. Milliyetçi literatürde milletin yaşadığı coğrafya hem bir egemenlik hem kimlik hem de kutsallık gibi figürlerle önemli bir yer işgal etmektedir. Anadoluçuluk yaklaşımında ise bunların hepsinin bir arada görülebildiği bir ülke tasavvuru söz konusudur" (Korkmaz, 2014, s.212). 1071'de Anadolu'ya gelen Müslüman – Türkmenler Anadolu'yu vatan haline getirirler. Hakkı Kâmil Beşe, savaştan yeni çıkmış ve henüz ekonomik kalkınma hamleleri gerçekleşmemiş ancak buna rağmen yavaş yavaş gelişen Anadolu'nun bir bölümü hakkında karakterlerini konuşturur. Her şey istenildiği gibi modern hâlde değildir. Ancak devlet buralara yatırım yaptıkça buralar modernleşecek ve kalkınacaktır. Doğduğu coğrafyadan söz eden Hakkı Kâmil Beşe, henüz kalkınmamış Kastamonu köylerini anlatırken Türkiye'nin genel olarak coğrafi kalkınması hakkında da bilgi verir. Yapılanlar ancak bu daha bir başlangıç olup yeni kurulan bu devletin zamana ihtiyacı olduğu da gerçektir. Önemli olan, olanın kıymetini bilmek ve imkânları mümkün olduğunca zarar vermeden kullanabilmektir. Tek Çarık Yüzbaşı hikâyesinde köyleri gezerken yaptığı tespitler, bu anlayışın bir ürünüdür:

"Yol dedüğün, üzerinden haftada bir iki kervan kafilesi geçti mi, vazifesini gördü sayılı. Diğer gün ve saatlerde sessiz, bomboş, yazın toz, kışın çamur içinde uzayıp gider. Siz ise hem her gün üzerinden bi baştan bi başa langur lungur 10-15 araba geçiriyonuz: hem de bozulmasın isteyonuz. Bu ne insafsuzluk! Az kullanın bakın bozulmaya mı? Gemet Hanı yaylı ve hayvanla yolculuk yapıldığı zamanlardan kalma bir han. Bir baştan öbür başa çam, ardiç ve meşelerle süslü bir tepenin eteğine yaslanmış, şirin bir bina. Vadi burada yarı ova manzarası verir. Araç çayı ile Gemet köyünden gelen derenin suyu bu ovacığı çapraza almıştır. Her karış toprak sulanabilir. Yılda iki mahsul alınır: Her türlü meyve yetişir. Fakat diken nerede? Alan nerede?" (Beşe, 1946, s.13).

Anadoluculuğun iktisat görüşü dahilinde ele alınan "millet iktisadı" ekonomik alanın yanı sıra Anadoluçuluğun toplumsal konularla ilgili görüşlerini de etkilemektedir. Zira Şevket Raşit'e göre "ziraat telakkisi, iktisat hayatının aslını oluştururken, cemiyet hayatının da hemen hemen kendisini oluşturmaktadır (Hatipoğlu, 1933, s. 2). Dolayısıyla bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, millet iktisadının temel dayanak noktalarından birinin köy ve tarım olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Korkmaz, 2021, s. 269) Anadolu bâkir bir alandır. Mamur bir hale gelebilmesi için sadece devletin değil insanların da çaba göstermesi gerekir. Coğrafya, bunun için müsaittir. Anadolu insanı özellikle köylerde hayvancılık ile uğraştığı için hayvanları aileden biri gibi görür. İki katlı evlerde alt katın kiracıları hayvanlardır. Bu özellik Orta Asya'dan Müslüman – Türkmenlerin gelenekleri ile örtüşür. Ancak köye gelen öğretmenler, devlet görevlileri için

yapılan binalar Anadolu'nun modernize edilmesinde örnek teşkil etmektedir: "Artık Araç vadisini iki geceli kuşatan sırt ve yamaçları tabak gibi görebiliyoruz: Kimi derelere, vadilere saklanmış, kimi yamaçlara yaslanmış yer yer öbek öbek köyler. Evler hep iki kat. Alt katlar hayvan, üst katlar insan barınağı. Yapıların hepsi ahşap. Ev, ahır ve samanlıkların yapımında kereste, şımarık bir mirasyediye parmak ısırtacak bir bollukta... Köylerin hâkim noktalarında, tek katlı, beyaz badanalı, geniş ve çok pencereli yapılar göze çarpıyor. Bunlar Gölköy Enstitüsünden çıkacak öğretmenler için yapılmış ve yapılmakta olan ışık, aydınlık yuvalarıdır" (Beşe, 1946, s. 57).

Hayvancılıkla geçinen Anadolu insanı için hayvanlar, rızka sebep olan ve bu nedenle de önem verilmesi gereken varlıklardır. Hayvan sevgisi, insan sevgisi kadar önemlidir: Hayvanlara verilen önem "Hepimiz çiftten gelince birer dürüm ekmek (yufka) sokuverir öküzlerin ağzına. Bu, onlardan bir nevi helallik dilemektir. Ekmeğimizi onların boynundan yiyoruz malum a?" (Beşe, 1976, s.79) ifadeleri ile anlatılır.

Tek Çarık Yüzbaşı hikâyesinde çorak toprağın nasıl mamur edildiği anlatılır ancak zamanla bu mamur edilen yerlerin tekrar harabeye dönmesinin acısı da hissedilir. Bu coğrafyanın yeniden ayağa kaldırılması mâzideki hâline geri dönmesi gerekmektedir:

"Bir tek köy üzerinde bu kadar çok durulur mu diye beni ayıplamayınız. Görüyorsunuz ya, Ilgaz'ın kuzey eteğindeki 35 – 40 evlik bir Moğsu köyünde bile, şöyle böyle bir düzüne meslek erbabını üzerlerine toplayacak ve hepsini günlerce, haftalarca uğraştıracak konular, hazineler var. Kim derdi ki, bu kurak, Kerbelâ kadar susuz köyün arslan taşlı, mermer sütunlu, insanın göğsünü gere gere öğünebileceği, parlak, cıgıl cıgıl bir mazisi bulunsun!.." (Beşe, 1946, s.85-86)

Anadolu bin yıllık geçmişi ile, ataları ile bir bütün olmuştur. Bu nedenle de mezarlıklar bu coğrafyanın vatan olması için canını feda eden insanlarla doludur. Bu mezarlıklara hürmet, geçmişe de hürmettir:

"Ağalar, dedi. Eskiden atalarımız bir Fatiha okuyup üflemedikçe mezarlığın üzerinden değil, yanından bile geçmezlerdi. Bu kadarını fazla diyelim. Fakat ölülerinizin yattığı yeri salmalık haline getirmenizi, tarlanıza katup sürmenizi hiçbir devir hoş görmez. Siz bu toprağın altındakileri saymazsanız, çocuklarınız da yarın sizi saymazlar. Mezarlığın bahçe haline getirilmek üzere okçulara tahsis edilmesi hürmet edilecek bir fikirdir. Önümüzdeki dikim mevsiminden başlayarak buraya ihlamur, akasya, çam dikmeli ve ilk iş olarak sağlam bir duvar çekmelisiniz" (Beşe, 1946, s. 102-103).

Anadoluculuk hareketinin temelini oluşturan Anadolu kültür ve medeniyeti hikâyelerde değişik biçimlerde hikâye kahramanlarının ağzından aktarılır. Özellikle geçmişle bağın kurulması ve oluşturulan Anadolu kültürünün yeni nesil tarafından da benimsenmesi ve uygulanmasını esas alan anlayış kültürel birlikteliğin ve devamlılığın önemine işaret eder. Ataların mezarlıktan geçerken duydukları saygı, mezarlıklara verilen önem yeni neslin ihmal ettiği, önemsemediği bir durumdur. Bu da hikâyede dile getirilir. Unutulmaması gereken kutsal değerler hikâyelerde sürekli tekrar eden unsurlardır.

Devlet Anlayışı

Cumhuriyet'in kurulması, yeni bir devlet olarak kendisini kalkındırması büyük savaşlardan çıkmış devlet ve millet için kolay değildir. Bir imparatorluktan yapısal olarak, anlayış, kültür olarak ayrılmak ve savaştan önceki ekonomik zenginliğe ulaşmak zaman alan bir iştir. Bu nedenle de henüz tüm kurumları ile oturmayan devlet vardır, insanlara güven vermektedir; ancak yeni devletin kalkınması için de yine millete ihtiyacı vardır. Beşe, hikâyelerinde devletin gücünü, devlet olma çabalarını anlatırken olumsuz örneklere de yer verir. Ancak bunlar geçiş döneminde olan ve ekonomik olarak ayağa kalkmaya çalışan bir devlette olabilecek olağan durumlardır. Bu zorluklar aşıldığında devlet gerçek bir devlet olacaktır. Ancak bu süreçte haksızlık yapan, devlete hıyanet içinde bulunan kişilerle zaman zaman halkın çatışması da söz konusudur:

“Fedim Kadın “Nasil istersen öyle say. Devrin ağaları hep böyle idiler. Hükümet çok zayıf olduğu için yok etmek istediklerini tertipler kurarak kim vurduya getiriverirlerdi. Geleyden Ağa Seyinin hoşuna gitmeyen bir tahsildarı atının kuyruğuna bağlayarak Hükümetin önüne kadar götürdüğünü ve orada “şu oku alın da bir iyicesini gönderin benim köye” diyerek kaymakama teslim ettiğini görenlerden henüz sağ olanlar var” (Beşe, 1976, s.19).

Devletin gönderdiği memurlar, yöneticilerden gerçekten halka hizmet aşkı ile gelen ve ailesi ile birlikte o bölgede yararlı işler yapmaya çalışan devlet adamları da takdirle karşılanır: “Bu kadın halkın çok sevdiği ve o sebeple ‘Ana Hatun’ diye ad taktığı kaymakamın anası Selma Hanımdı. Varlıklı, eli açık, özellikle fakir, kimsesiz kızları çehizleyip baş-göz etmeyi seven mübarek bir kadındı” (Beşe, 1976, s. 35).

Devlet elinin ulaşamadığı yerlerde ise haksızlıklar devlet adına yapılmaktadır. Her devirde görülen bu tür haksızlıklar yeni kurulan ve kurulmaya devam eden devlet için de geçerlidir:

“Muhtar Adayı Kara Kuru “Derken efendim, ayağa kalktı, Halktan yana döndü ve meydan hatibi pozunu takınarak: - Ağalar, diye söze başladı, hepimizi bizim köye davet ediyorum. Mebuslardan alınan rüşveti yemek -Müftü Efendiye danıştım – yalnız helâl değil aynı zamanda sevapmış. Alçak gönüllülük edip buyuracak olursanız köylümü memnun etmiş, bana da ün üstüne ün kazandırmış olacaksınız. Bilirsiniz ki biz Akyazılılar konuk canlısı, dost gönüllü insanlarızdır.” (Beşe, 1976, s. 161).

Devlet kavramının içinin boşaltılmaması, devlet saygısı, devlet gelenek ve göreneğinin bozulmaması üzerinde durulan önemli bir konudur. Cumhuriyet öncesinde sarsılan ve bozulan devlet sisteminin yeni devletle birlikte yeniden tesis edilmesi ve devlet saygınlığının halk üzerinde tekrar sağlanması önemlidir. Bu düşünceye rağmen devleti temsil eden kişiler de her devirde olduğu gibi vardır. Önemli olan yanlışı görüp bu yanlışı devlete değil devletin memuruna bireysel olarak suçlama yapılmasıdır. Muhatap olan kişinin bireysel hataları devlete mâl edilmemelidir. Yine devlet memurlarının devleti kullanarak halka eziyet etmeleri neredeyse günümüzde de devam eden vasıfsız insanlar o günlerde de vardır:

“Dertliyim ya, hükümet dairelerinde ciğeri on para etmeyen insanların elinden insanların elinden neler çektiğimizi bilmek şöyle dursun, işitmek bile istemiyorsunuz. Keyfiniz bozuluyor çünkü” (Beşe, 1976, s. 233). “Her yaratık gibi, memurlar da çeşit çeşit sınıf sınıdu, içlerinde iyileri de bulunu, kötülerini de. Bir kısmının bütün düşünceleri (bugün) lerini mümkün olabildiği kadar hoş ve boş geçirmekdü” (Beşe, 1946, s. 25).

Anadolu insanı kendi derdine çare olmaya çalışırken geleceğe yönelik olarak devletten de beklentileri vardır. Yöneticilerin gerçekten yetkin kimseler olması, halka hizmet için gelmesi bir anlamda devletin milleti “adam yerine koyması” anlamı taşıması bakımından da önemlidir:

“Olamaz ağa dedi olamaz, çocuk oyuncağı değil bu. Kaymakam dediğin yapılı, yakışıklı bir yiğit olacak. Sakallı olmasa bile bıyıkları behemahal olacak. Temiz olacak, tirendaz olacak. Laf ağzından dirhemle çıkacak. Az söyleyecek, öz söyleyecek. Oturuşu, kalkışı, yürüyüşü -eskilerin dediği gibi – devlet devlet kokacak! Konuşması kalp kırıcı soydan olmayacak ama hak edenlere gürlendiği zaman da hükümet konağı zangır zangır sallanacak bu velette bu dediklerimin hangisi var, söyleyen bana bakayım? Bu kadar da adam yerine komamazlık edemezler bizi yukardakiler. Böyle bir soytarı anca canbazhaneye yaraşır. Devlet daireleri birer canbazhane oldu ise onu bilmem” (Beşe, 1976, s. 235).

Anadolu insanı tarih boyunca yöneticilere sıkı sıkıya bağlı kalmış ve devleti temsil eden her kim olursa olsun ona olan saygısını eksik etmemiştir. Köyde muhtar, ilçede kaymakam, ilde vali devleti temsil eden kişilerdir. Toplumda bu kişilerin bir saygınlığı vardır. Ancak liyakat sahibi olmayanlar da eleştirilir. Bu eleştiriler durum tespitinden öteye gitmez. Önemli olan yanlışı göstermektir. Bu yanlışa rağmen Anadolu insanı saygıda kusur etmez ama eleştirmekten de geri durmaz. Beşe'nin hikâyelerinde olumsuz örnekler de eleştirilir:

“Sağolasıca köpekten korkuyor, deveden korkuyor, mandadan korkuyor, gürgür baba’dan (gök gürlemesine kaymakamın verdiği ad) korkuyor. Hele şimşek çakınca, inanmazsın – Allah – deliye döüyor. Başını sokacak delik arıyor. O keskin ışık çıldırıyor onu. Saklanacak karanlık bir yer, hiç değilse başını öretecek ceketten, çuvaldan bir şey bulamazsa masanın altına girip elektrik akımına tutulmuş gibi yaylanıp titremeğe başlıyor. İster gülünüz, ister ağlayınız: İşte size (esgürleçak)lı kaymakamınız! Esgürleçak tam sekiz ay kaldı ilçemizde. Bu süre içinde hiçbir köye basmadığı gibi kasabada da kendisini hayırla yad ettirecek bir işin kulpuna yapışmadı. Buna karşılık eğitim ve yönetim alanlarındaki sayısız hizmetlerine mükâfat olarak (!!!) valiliğe terfi ettirildi ve iki sene süre ile staj görmek üzere Amerika’ya gönderildi” (Beşe, 1976, s.247).

Okulun yapılması devlet ve milletin birlikte hareket etmesi ile olacaktır. Millete yol gösterecek olan da bu aydın kişilerdir. “Yüzbaşı – Gayret edin de okulu çabuk bitün. Hükümetin şefkati, beylerin himmeti sayesinde, yakında köyünüzde bi tek fakir kalmıyacak” (Beşe, 1946, s.74).

Anadolu insanının her şeyi devletten bekleyerek vatanın kalkınması mümkün değildir. Anadoluculuk hareketi her alanda birlikte kalkınmayı, birlikte hareket etmeyi bir zorunluluk olarak görür. Devlet ve millet el ele vererek ülkenin imârını sağlayacaktır. Bunun yapılması için devlet kadar millet de taşın altına elini koyacaktır. Her şeyi devletten beklemek yerine kendisi de bir şeyler yapmak zorundadır:

“Aklı erenimiz ermeyenimiz, Cumhuriyeti ilân etmekle her şeyin kendi kendine olup bitivereceğini, her kötülüğün Allah’ın hikmetiyle yerini iyiliğe bırakıvereceğini sanduk. Her şeyi Hükûmetten bekledük. Geçmişten kalan bin bir yarayı onarmağa, bin bir kötülüğün kökünü kazımağa Hükûmetin yetişemeyeceğini, onun yanında bize de bir sürü vazifeler, fedakârlıklar düşüğünü düşünemedük. İşler umduğumuz gibi gitmeyince Hükûmete kızdık, söylendik. Öyle değil mi? Söz temsili: şu orman memleketi olan Kastamonu’da kaç dene ‘Ormanları Sevme ve Koruma Derneği’ va? Kaç babayiğit çıkıp da elinde âsâ, köy köy orman sevgüsünün yaymasını yaptı? Kaç zenginümüz bu uğurda on binlerini, binlerini değil, santimlerini harcadı? Hangi aklı erenimiz, rahatını, eğlencesini bırakıp yobazların, kara cahillerin saçtuğu zehirlere garşu panzehir iletmeğe koştı? Bereket versin, değirmen durmadan üğütüya da bunların kırım – sadım kökü kuruya. Yoksa hâl nice olurdu?” (Beşe, 1946, s.125)

Anadolunun kalkınması birlik ve beraberlik içinde olmak zorundadır. Bu nedenle Anadoluculuk her alanda devlet ve milletin bütünleşmesi gerektiği üzerinde durur. Anadolu’yu ortak payda olarak ele alan hareket aydın ve cahil ayrımı yapmadan bilgi ve tecrübenin birleştirilmesi ile bir yere varabilecektir. Devlet ve millet bütünleşirse kalkınma daha çabuk ve daha etkili olabilecektir:

“Yüzbaşı – Haklısın evlat. Bizde bi ata sözü vadu: (Devlet ağacının gölgesinde yatma, bir gün gelü, parası istenü) derler. Devlete garşu yüz yıllardan beslenen güvensüzlük, inançsızlık, birdenbire ortadan kalkar mı? Hele? Hükûmeti temsil edenler tarafından sapa suretiyle bu insansuzluğun giderilmesine büyük bir gayretle çalışılmadıkça!” (Beşe, 1946, s.135)

Anadolu İnsanın Özellikleri

Anadoluculuk düşüncesinin ırka bağlı olmayan ve 1071 Malazgirt Savaşı’nı milat olarak kabul eden görüşüne göre coğrafya Anadolu insanının ve milletin kendi kimliğini oluşturmasında birinci önceliktedir. Anadolu milleti olarak geçmişten gelen ve bin yıldır oluşan bu kimliğin kendine has özellikleri vardır. Merkeze Anadolu’nun alındığı bu hareket, kültür, tarih, coğrafya, arkeoloji, folklor, edebiyat, din, tasavvuf, pedagoji, sosyoloji ve felsefe alanlarında dikkat çekmektedir. Bu kaynakların ışığı altında Anadolu’nun maddi ve manevi bir dökümünün çıkarılması amaçlanmakta, böylelikle uzun yıllar göz ardı (mağdur) edildiği düşünülen Anadolu Türklüğü’nün varlığının tanınarak yeniden ayağa kaldırılması planlanmaktadır (Bayraktar, 2009, s. 69). Hakkı Kâmil Beşe, hikâyelerinde Anadolu insanın bu özelliklerini dile getirir.

Efe Seyin hikâyesinde ulema ile tasavvuf ehlinin nasıl birlikte hareket ettiğini ve milletin ahlaki yapısını ve inancının nasıl oluştuğunu Mümin Efe'yi tasvir ederken anlatır:

“Efemiz, Meydanî mahlaslı, tanınmış şairin oğludur: saz, söz ehli âşıklardandır. Ulema ile arası pek iyidir: misalini gördüler. Bir zaman şeker renkmiş. Tasavvuf ehli ile hocaların arası oldum olasıya biraz öyledir, bir türlü bağdaşamazlar. Bu hususta bizim âşığın şakası yoktur, sazı alınca “ilmiyle amel eylemeyen bir ulemayı- bülbül gibi söylese de karga ile bir tut” diye topuna birden meydan okuyuverir. Lâkin bizim hoca o soydan değil. İlim namına okuduğu Karabaş Tecvitle Emsile'den, bir de Mızraklı İlmihalden ibaret. Hayatı tabiattan, hayatın kendisini öğrenmiş. Uyanık mı uyanık, zeki mi zeki, cin gibi bir adam. Sazla pek alakası yok ama cidden söz ehli. Hani eskilerin miyr-i kalam bağdaşmışlar” (Beşe, 1976, s.114).

Anadolu insanı eğitimi olmasa da toplumun kültürü, gelenek ve görenekleri ve sözü dinlenen insanların olması onları görgüsüz, cahil bırakmaz. Okul eğitimi alamamış Anadolu insanı hayatta kazandığı tecrübelerle birçok şeyi deneme yanılma yoluyla öğrenmiş ve bunu nesilden nesile babadan oğula aktarmıştır. Anadoluçuluk hareketi bu bilgi ve görgünün karakteristik bir özellik olarak da Anadolu insanının genlerinde oluştuğu düşüncesindedir. Beşe'nin hikâyelerinde Anadolu insanı eğitimini hayattan almış eğitilmiş ve bilinçli insanlardır:

“Korne sesi gelinceye kadar yarım saat geçti. Dereden tepeden konuştuk. Yüzbaşı ile baktın nasıl geçtiği belli olmuyordu. Kendisine göre görüşü, olaylara kendine göre mânâ veriş ve bunu kendine göre bir anlatışı vardı. Anadolu'da bu tiplere sık sık rastlanır. Okumuşlukları yoktur. Fakat çok yaşamış, çok gezmiş, çok görmüşlerdir. Olayların, kaç kat perde arkasında gizli olursa olsun, özlerini, iç yüzlerini bir çırpıda meydana çıkarıp tabak gibi önümüze seriverirler. Bunlar acı tatlı gerçeklerimizdir” (Beşe, 1946, s.14).

Kadın

Kadınlara karşı olumsuz bir bakış açısı olduğunu ancak bunun kadınlara fırsat vermemekten ve ataerkil bir toplum yapısından kaynaklandığı Beşe'nin hikâyelerinde sıklıkla dile getirilir. Kadınlar, erkek egemen toplumda bastırılmakta ve kendi kabiliyetlerini ortaya çıkartmalarına engel olunmaktadır.

Beşe, hikâyelerinde kadına bakış açısını ve onların toplumdaki yerlerini belirlerken olumsuz örnekleri sıralar. Fedakârlığı ile kendini ortaya çıkartamayan kadın modeli, birçok hikâyede olumlu ve gerçek Anadolu Kadını olan Fedim Kadın ile ifade edilir. Köy yerlerinde iş yapan ve tarlada çalışan öküzler bile kadından daha değerlidir:

“Nedeni var mı canım, öküzle kadın herhangi bir hususta kıyaslanabilir mi? Kıyaslanırsa bu, kadına açık ibare hakaret olmaz mı? Düşün bir kere: Biri insan, hem de yaratıkların en güzeli: - öteki - hizmeti, emeği ne olursa olsun - hayvan, hem de öküz! - Aman oğul, yavaş konuş, duymasınlar! - Kimler? - Bir numaralı velinimetlerimiz, öküzler!” (Beşe, 1976, s.81).

Beşe, hikâyede klasik kadın bakış açısı ile değişen kadın modelini karşılaştırır. Daha önce kadının hayvandan bile aşağı derecede görüldüğünü ifade eder.

Kadın fedakârlığı ile de ön plana çıkar. Kendisinden çok ailesini ve ailesinin geçimi için kendisini feda eder:

“El âlem gibi ne incik-boncukta gözü vardır, ne çul-çaputta. Tek isteyip özendiği şey sundu: Hırka, kasaba karılarının giydiği cinsten zorlu, cıcıklı bir yün hırka. Giyip dışarı çıktığı zaman gövdesini fûrun gibi ısıtsındı söyle. Azıcık da düşman gözü körlesindi doğrusu. Ağa karısıyız diye manda gibi ofutmaktan yerdekileri görmeyen o burnu büyük şeyler hasetlerinden çatır çatır çatlasınlar, gözlerini geçtiği yerlere iki geçerli çoban diksinlerdi” (Beşe, 1976, s.83).

Anadolu kadını Orta Asya’da başlayan yolculukta erkeğin yanında ailenin temel kurucusu ve evi yuva haline getiren kişi olarak tanımlanabilir. Kadının bu rolü bir anlamda Türk tarihinin başarı dolu hikâyesinin adı konulmamış kahramanları olarak da ifade edilebilir. Savaş zamanı eşini, çocuğunu gözünü kırpmadan cepheye gönderen, ölürse şehit, kalırsa gazi olarak devlete bağlılık ve sadakatini gösteren Anadolu kadını barış zamanı da erkeğin en büyük destekçisidir. Kadın, Cumhuriyet’in ilanından sonra da yeni devletin kuruluşunda ve imârında göz ardı edilemeyecek fedakârlığa sahiptir. Bu fedakârlık onun genlerinde vardır. Anadolu toprağı Anadolu kadınının emeği ve fedakârlığı ile vatan haline gelmiştir. Beşe, hikâyelerinde kadının bu kahramanlığını ve fedakârlığına ayrı bir önem verir. Kadın kahramanlar, rol model karakterlerdir. “Kaderi Olmayan” hikâyesinde de kadın fedakârlığı söz konusudur:

“-Of Allah’ım of! İçimden, en ince yerimden bir telin koptuğunu hissettim. Kazban Kadın’ın kabahatı ne idi? Zavalılık ak demedi, gök demedi: manto demedi, kürk demedi: ipek demedi, yün demedi: illa bana şunu al demedi, paran yoksa çal demedi. Altın, pırlanta, inci... hayır hayır bunlardan hiçbirini istemedi. O, yalnız bir şey istedi. İstedi de değil ısmarladı. Ne ısmarladı? Yamalık! Yamalık yamalık! Nasıl ısmarladı? Parasını vererek ve “Çıkında para kalırsa onunla zahmetine karşılık helâlinden bir kahve iç” diyerek! Ne ruh zenginliğidir bu ya Rabbi?!” (Beşe, 1976, s.96).

Kadınların kahramanca duruşu, çocuk yetiştirmede ve evi yönetmedeki mahareti zamanla fedakârlıktan öte bir görev haline dönüşmüştür. Bu dönüşümün temel nedeni Anadolu’nun farklı kültürlerle olan ilişkisinin bir sonucudur. Kadın erkekle birlikte oluşturduğu aile hayatını, toplumu ve devleti kurup yüceltirken farkında olmadan ataerkil bir zihniyet ve farklı kültür etkileşimleri sonucunda kendi kabuğuna çekilerek ikinci sınıf insan muamelesi de görmeye başlamıştır. Ancak Anadolu hareketinde kadın tekrar eski karakteristik özelliklerine dönmesini benimser. Kadınlar toplumda aşağılık duygusunu zamanla kendilerine bir karakter olarak benimsemişlerdir:

“Ellerini kavuşturup el-pençe divan durma vaziyetinde kuşağının içine sokmuştu. Köyde âdet böyledir, kadınlar ellerini, o yarık, o kırtık kırtık, o kırtımık kırtımık şeyleri -elâleme karşı- orta yerde, göz önünde bırakmazlar, dediğim gibi bellerine, kuşaklarının içine sokuverirler” (Beşe, 1976, s.93).

Beşe’nin “Kırık Kanat” adlı hikâye kitabında yer alan birçok hikâyede Fedim Kadın, olumsuz kadın duruşuna karşı örnek bir kadın modeli olarak betimlenir. Kahramanlığıyla, duruşuyla örnek alınacak, gelenek ve görenekleri bilen, kahraman bir kadın olarak Fedim Kadın, Anadolu kadınının gerçek kimliğinin bir göstergesi olarak rol model gösterilir.

“Deli Kız” hikâyesinde Fedim Kadın, toplumun kadına bakışını ve bunu nasıl değiştiğini şöyle dile getirir: “Kadınlık, daha doğrusu dişilik büyük bir kusur, nasıl diyeyim, suça benzeyen bir şey sayılıyordu o zaman. Hangi önemli bir işe kendiliğimizden girişmeğe kalkışırsak bu kusur, bin bir şekilde büründürülerek birer ayet ya da peygamber sözü gibi karşımıza dikilirdi. ‘Haddini bil, elinin hamuru ile erkek işine karışma! Yapamazsın a kızım, eksik etek harcı değil bu! Ben içimin ta derinliklerinden gelen bir isyan duygusu ile bütün bunları çiğneyip geçiyor, erkeklerin yaptıklarını kimi zaman onlara parmak ısırtacak derecede yapıyordum” (Beşe, 1976, s.15).

Ancak Hakkı Kâmil Beşe, hikâyelerinde bu algıyı kırarak, kadının yeri geldiğinde erkekten daha iyi iş yapabileceğini rol model olarak gösterdiği kadın karakterleri üzerinden örneklendirir. Fedim Kadın, Ata biniciliği ile davranışları ile Anadolu kadınını temsil eder.

“Deli Kız” hikâyesinde Fedim Kadın Cirit oyununu oynayarak köyün namusunu kurtaran bir kahraman olarak gösterilir: “Fedim... Büyük bir iddia ile götürüyorum seni oraya. Darabo’nun şerefini ‘kancık’, ‘kösnük’, ‘yirik’ diye aşağıladığı genç kız kurtaracak” (Beşe, 1976, s.28). Orta Asya’dan beri geleneksel bir oyun olan cirit, erkekler arasında oynanan bir oyun olmasına rağmen Fedim Kadın cirit oyununda da ustadır. Rakibini yenmeyi başarır. Bu hikâyede artık Anadolu kadınının ataerkil toplumdan kalan aşağılamanın, küçük

görülmenin Fedim Kadın karakterine yüklenen görevle değiştirilmeye çalıştığı görülmektedir. Fedim Kadın köyün namusunu kurtarmakla kalmaz, kadınların da erkekler gibi her alanda başarılı olabileceğini gösterir. Beşe'nin hikâyede kadın karakteri için seçtiği "Fedim" ismi de erkek ismi olarak Fehim, kadın ismi olarak Fadime ismini çağrıştırır. İsmi seçimi de Fedim Kadının karakterini göstermesi bakımından hikâyede işlevsel olarak kullanılır.

Kadınlar, Anadoluculuk hareketi içerisinde üzerinde durulan önemli konulardan biridir. Kadınlar hızlı bir değişim içerisinde köy kültüründen şehir kültürüne doğru bir yönelim içerisine girer. "Eşek Davası" adlı hikâyede kadınların erkeklerden kendileri için bir şeyler alması ya da evin ihtiyaçlarının karşılanmasını erkeklerden bekleyen kadın tip değişir ve artık bu işleri kendisi de yapmaya başlar:

"Yıllık harcını harman sonunda toptan görmek âdeti çoktan tarihe karıştı. Şimdi varsa yoksa çingene alış-verişi. Eline iki kayme geçen soluğu Pazar'da alıyor. Hele karı kısmının ona dahi baktığı yok: Bir dürü pestil mi olur, bir kartaloz piliç mi: yahut da geçen aydan kalma birkaç taze yumurta mı... gözüne ne ilişirse kaptığı gibi hadi Pazar'a. Devir pek acayıpleşti pek. Kadınlar arasında bile çarşı-pazar tiryakileri türedi. Yarım çile iplik, el kadar bir yamalık için uzanıveriyorlar kasabaya" (Beşe, 1976, s.65 - 66).

Kahramanlık

Anadolu insanın en önemli özelliklerinden biri de cinsiyet ayrımı olmadan erkek, kadın, çoluk çocuk kahraman bir karaktere sahip olmasıdır. Yaşanılan savaşlarda Anadolu insanı kaybetmemiş ancak içinde bulunduğu koşullar onun yenilmiş gibi gösterilmesine neden olmuştur. "İtalya Krallığının Nişancıbaşı ve Yörük Ali Efe" adlı hikâyede Efe Seyin, İngiliz Subayının Türk Milletinin savaşta her şeyini kaybettiğini, Türk milletinin bir anlamda teslim olduğundan bahsetmesi karşılığında şu cevabı verir:

"Aklın almaz ama, ben yine söyleyeyim: Bir silah deposu ne zaman, nasıl basılır: nöbetçinin elinden silahı nasıl alınır, (gık!) dedirmeden canı Cehenneme nasıl gönderilir: sonra da depodaki silahlar bizden tarafa nasıl kanatlandırılır... Bu cevherler hep o kitapta yazılı. Ünlü Kurmay Yörük Ali'nin kitabında! Çapulcu diye bahsettiğimiz bu baskınları yapan kahramanlar olsa gerek!" (Beşe, 1976, s.172).

Anadolu insanının kahraman bir millet olmasına rağmen bu özgüven yıllardır zedelenmiş, bir sonraki nesillere bu kahramanlık duygusunun geçmesine engel olunmuştur. Aynı hikâyede kahramanlığın başka bir millet tarafından nasıl algılandığı da örneklendirilir:

"Alman milletinden: Jeneral Moltke. Bu asker, bak, bizim için ne diyor: -Silahlanmış milletin en canlı örneği Türklere'dir. Bu diyar köylüsünün orak, kâtibinin kalem ve hatta kadınlarının etek tutuşunda silâha sarılmış bir pençe kıvraklığı vardır. Türk ata biner gibi oturur, keşfe yollanan nefer gibi uyanık yürür. O doğduğu günden beri silahlıdır. Bundan dolayı hayata ve hadiselere emniyetle bakmayı öğrenmiştir. Türkiye'ye adım atar atmaz bu kanaati edindim." (Beşe, 1976, s.181).

Asker bir millet olan Anadolu insanı, İngiliz subayının anlattığından çok farklıdır. Askerlik bir çeşit baba mesleği gibidir. Ordunun değişik kademelerinde askerlik yapan insanlar askerlik bittikten sonra da yaşadıkları bölgeye taşıdıkları asker kimliğini bir kenara bırakır ancak o disiplinle insanlara faydalı olmaya devam eder:

"Atalarımız çeşme yaptıkları zaman musluklarından hiç olmazsa üç gün üç gece şeker veya bal şerbeti akıtmış. Yüzbaşıyı satırlara sığdırabilseydim, onların musluklarda yaptıklarını ben -bir iki saatçik olsun- sahifeler arasında yapmış olacaktım. Sırtında doksan yıllık bir ömür yükünü taşıdığı için, hâli mâziden dolaştırarak yaşayan, geleceğe güvenle bakan o kadar ki, nasıl olup da hâlâ davranmadığımızı, hâlâ o eski, akıcı, çağlayıcı hâle gelemediğimizi bir türlü havsalama sığdıramayan bu iman kaynağı Tekçarık, o kadar tatlı dilli, o kadar temiz yürekli, o kadar zeki ve ince... O kadar köyün ta kendisi (fena-fil-köy) olmuş ki!" (Beşe, 1946, s. 6).

Beşe'nin tanıttığı yüzbaşı fena-fil-köy olmuş; köyle, coğrafya ile bütünleşmiş ve Anadolu'nun kalkınması için çalışan biri haline gelmiştir: "Yüzbaşı gücü yettiği kadar köylüyü de yetiştirir. Başı sıkışan akıl danışmak için ona koşar. O bu bucakta hiç olmazsa yedi sekiz köyün akıl hocasıdır" (Beşe, 1946, s.8). Bu insanlar başarıları ile övünmez tam tersine bu başarıyı genele yayarak örnek bir model oluştururlar: "Olgun idareciler işi kurar, düzenler yürütür, başarı: sonunda da bütün şanı şerefi ile başarıyı senin gibi halka mal edivörüle" (Beşe, 1946, s.11). Bir bakıma asker kökenli Anadolu insanı, askerlikteki kahramanlıklarını sosyal hayatta da devam ettiren kişilerdir:

"Yüzbaşı ile vaktin nasıl geçtiği belli olmuyordu. Kendine göre görüşü, olaylara kendine göre mânâ veriş ve bunu kendine göre bir anlatışı vardı. Anadolu'da bu tiplere sık sık rastlanır. Okumuşlukları yoktur. Fakat çok yaşamış, çok gezmiş, çok görmüşlerdir. Olayların, kaç kat perde arkasında gizli olursa olsun, özlerini, iç yüzlerini bir çırpıda meydana çıkarıp tabak gibi önünüze seriverirler. Bunlar, acı tatlı kendi gerçeklerimizdir" (Beşe, 1946, s.14-15).

Deli Kız hikâyesinde de Anadolu insanın yaptıkları ile övünmemesine değinilir: "Ne dedimse nafile. Davranışlarını anlatmamak hususunda kararlı. Anadolu insanı böyledir, yaptıkları ile öğünmez, yüzüne karşı öğülürse utanır, toy kız gibi kızarır" (Beşe, 1976, s.13).

Gelenek ve Görenekler

Anadolu medeniyetinin Anadolu milletini oluşturduğu ve coğrafi birlikteliğin ortak kültür değerleri ile kalıcı hale geleceği Anadoluculuk hareketinin temel hareket noktalarından biridir. Beşe, hikâyelerinde hayatın önemli safhalarında devam eden ya da yavaş yavaş terk edilen geleneklere de hikâyelerinde önemli bir yer ayırır. Mevlit geleneği üzerinde duran Beşe, bu geleneği Müslüman-Türkmenler anlayışı ile birleştirerek birkaç hikâyesinde ayrıntılı bir şekilde anlatır.

"Fukara derneğidir diye gelmemelik etmen haa..! Mevlüdümüz pek şanlı, şerefli olacak sayenizde. Kışlalı Hafız, Gıldır'ın Molla Ahmet, Okçular Hatibi Selim Efendi hep gelecekler. Duacı Yasin Hoca'ya bile haber saldım. Dua etmek ona vergidir malum'a. El açıp, boyun büküp firaklı firaklı bir başlamıydı, uçan kuşa, dönen taş "Amin!" dedirtir Alimallah! Öylesine derin ulemadır" (Beşe, 1976, s.96).

"Mevlüt "Ev sahibi üç dört hoca çağırır, kendi köyü ile civar köyler halkından bir kısmını mevlüde okurdu. Kadınlar odada, erkekler bir veya birkaç oda ve sofada toplanırlardı. Hazin, monoton bir eda ile (Allah âdın zikredelim) den başlayarak, miraçlara, Peygamberin vefatına, gövercin hikâyesine varıncaya kadar mevlüdün bütün bahirleri okunur, tatlı bir hüznün gül suyu kokan manevi buğusu ruhları içten içe sarardı. Mevlüt bitiyor. Hakiki hayata dönülecek. Şerbet sunulmak üzere Cemaata biraz neşe ve kıvraklık vermek lâzım. Bu ihtiyacı duyan, zamanının uzağı gören hocaları (yobazlar değil) öz Türkçe bir şerbet ilahisi düzmüşler. Dinlerken hocanın cemaatle şakalaştığını, onları adeta gıdıkladığını hissedersiniz" (Beşe, 1946, s.49-50).

Anadolu insanının vatan olarak ve millet olarak Anadolu ismini kullanmasının temel nedenlerinden biri devam ettirdiği gelenek göreneklerdir. Günümüzde de devam ettirilen Mevlüt okutma geleneği insanların yardımlaşması, kaynaşması ve birlikte hareket etmesi bakımından çok önemli bir rol oynar. Gelenek ve görenekler Anadolu insanını birbirine bağlayan ve aynı coğrafyada tek millet olmayı sağlayan birleştirici bir unsurdur.

Tasavvuf Ehli ve Halk Müziği

Orta Asya'dan başlayarak müziğe önem veren Türk milleti, bu geleneğini Anadolu'da da terk etmez. "Tarih boyunca çalgıyı en çok kullanan ve en çok çalgı çeşidine sahip olan millet ol(arak) saz müziğimiz genellikle söz müziğimize eşlik eden ve onu taklit eden durumunda bulunmuş(tur)" (Kahyaoğlu, 2015, s.58). Köy

kahvelerinde bu gelenek devam ettirilir: “Bir gece yiğitler kahvesinde saz çalıyordum. Keyifli, istekli bir zamanımdı. Saz elimde coştukça coştı. Saz coşunca gençler yerlerinde durabilirler mi, kalkiverdiler oynamaya. Hopladılar, zıpladılar, naralar attılar. Kahve tasaya meydan okuyan coşkunun bir şenlik yerine döndü.” (Beşe, 1976, s.108).

“Deli Fedim: İliği kemiği artık iyice dolmuş, efe yaratılışı, deli dolu bir kadın. Sanatının gerçekten ehli. Âşık Garıbi (Elif)inden (Lâmelif, Ye)sine kadar ezbere biliyor. Destan okumaya iyi gelen, gürece, kalın kıvrak bir sesi var. Bağlıları delik deşik ettiği, dinleyicilerin çehrelerinde beliren çizgilerden, gözlerin bulutlanmasından belli. Üstelik güzel de bağlama çalıyor. Deli dedik a, adı üstünde. Kimin ne demeğe hakkı var? o çalmayıp da kim çalacak?” (Beşe, 1976, s.139).

Müzik, sözlü ya da sözsüz insanlar arasında bağ kuran güçlü bir iletişim şeklidir. Anadolu insanı tarihi köklerinden aldığı bu özelliğini hiç kaybetmez. Kendine ait çalgıları ve musikisi ile yeni mensup olduğu inançlarla, gelenek göreneklerle birleştirerek bu geleneği zenginleştirir. Beşe, hikâyelerinde saz ile tasavvuf müziğinin birleştirilerek Anadolu’ya has bir musikinin oluşturulduğunu, bunun da Anadolu kültürü olarak yerleştiğini şöyle ifade eder:

“Efe Seyin” hikâyesinde dile getirir: “Mümin Efendi adlı kişi “Efemiz mahlaslı, tanınmış şairin oğludur: saz, söz ehli âşıklardandır. Ulema ile arası pek iyidir: misalini gördünüz. Bir zaman şeker renkmiş. Tasavvuf ehli ile hocaların arası oldum olasıya biraz öyledir. Bir türlü bağdaşamazlar. Bu hususta bizim âşığın şakası yoktur, sazı eline alınca ‘ilmiyle amel eylemeyen bir ulemayı – bülbül gibi söylerse de karga ile bir tut’ diye topuna birden meydan okuyuverir. Lakin bizim hoca o soydan değil. İlim namına okuduğu Karabaş Tecvitle Emsile’den, bir de Mızraklı İlmihal’den ibaret. Hayatı tabiattan, hayatın kendisinden öğrenmiş.” (Beşe, 1976, s.114).

At

Orta Asya’dan başlayarak at, Türkmenlerle birlikte anılan ve önem verilen bir hayvandır. Kültür olarak at ve at biniciliği bir hüner olarak varlığını devam ettirir. Beşe, hikâyelerinde at ve atla ilgili hususlara geniş bir yer verir. At, Anadolu kültüründe diğer hayvanlardan daha önemli ve kıymetlidir:

“Gel gelelim at öyle midir ya? O nazlının gözü de gönlü de yüksektir: Çayırın hasırını, samanın arpasını, alâsını ister. Her gün tımar, gebre, kaşağı... bir evin halkı hep onun uşağı. Elin oynaşta iken halkı hep onun uşağı. Elin oynaşta iken bile gözün onda olacak. Bir yıldan bir yıla torbasından yemi aslaa eksik etmeyeceksin. Ne sandın ya, kuyruklu değirmen bu!” (Beşe, 1976, s.72).

Birçok hikâyede konu bir şekilde at ve at biniciliğine getirilir. Kırk Kanat adlı hikâyede “60 - 62 yaşlarında çökmüş, vaktinden evvel kocamış” Seyin Usta’nın hırçın bir ata binmesi ve onu sakinleştirmesi Türklerin at biniciliği konusundaki hünerini anlatması bakımından önemlidir:

“Seyin Usta evinden çıktı, sendeleyle sendeleyle atın yanına vardı ve bir anda umulmayan bir çeviklikle atın sırtına atladı. İhtiyarcık, üşütüp büsbütün yataktan çıkamayacak hâle gelmeyeyim diye ağzını, burnunu bir çaputla sımsıkı örtmüştü. At yükünü alınca hırçınlaştı, şahlandı, kış attı, türlü çakallıklar yaptı... Sırtındaki nazik anlar geçirdi: fakat – Allah’a şükür – korktuğumuz olmadı. Mübarek ihtiyar haşarı hayvanı derhal hakimiyeti altına aldı, arpalıklarda bir aşağı bir yukarı, tepeden tırnağa köpük kesilinceye kadar koşturdu” (Beşe, 1976, s.10).

At biniciliği konusunda erkekler kadar kadınlar da hüner sahibidir. “Deli Kız” hikâyesinde Fedim Kadın (Delikarı) karakteri köyün erkeklerinden bile daha iyi bir at binicisidir. Fedim Kadının usta bir at binicisi olarak birkaç hikâyede onun kahramanlıklarıyla birlikte anlatılması Anadolu kadınının yüceltilmesi ve tarihte sahip olduğu özelliklere geri dönmesini de sağlayan bir unsur olarak rol model olarak ele alınır. Bu özellik tarihi birikimden kaynaklanmaktadır:

“Bir okulumuzun yaptırdığı incelemelere göre Padişah Sarı Selim zamanında bu köyde Orhan oğlu Süleyman adında bir zaim varmış. Demek ki ben onun torunuyum. Yani soyca Osmanlı'yım. Böyle bir hatun, müsaade et de köyün öteki kadınlarından daha iyi ata binsin, daha zorlu silâh kullansın canım!” (Beşe, 1976, s.12).

Türklerle adeta özdeşleşmiş olan at, hikâyelerde aileden biri gibi kıymetlidir. At, Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya göç eden Anadolu insanının en kadim dostudur. Bütün işlerini atla gören Anadolu insanı için at sahibi olmak aynı zamanda güç gösterisinin de bir parçasıdır. Atın bu özelliği atın ailenin bir bireyi olarak görülmesi gibi bir anlayışa evrilmiştir. Beşe, Deli Fedim'in “Göksıpa'ya Destan” adlı hikâyede atını sattığı zaman attan ayrılmasını özellikle dramatize eder:

“Uzunca, firaklıca bir ayrılma töreni oldu. Deli Fedim kısrağın boynuna sarıldı: yüzünü, gözünü defalarca öptü, ağladı ve hayvanı çok tatlı sözlerle övdü: Sarı Kız'ım Sarı Ceylan'ım benim! Nereye gitsem sevgin kalbimde, hayalin gözümde, mis kokun burnumda idi. Seninle öğünür, seninle avunurdum. Osmanlılık yetimi oldum ben şimdi. Seni hiçbir zaman unutmayacağım. Sen de beni unutma e mi? Hakkını helâl et kızım. Benden yana kat kat helâl olsun.” (Beşe, 1976, s.59).

Bu ayrılık sahnesi atın kültürel bir değer olarak Türk toplumundaki değerini ve yerini göstermesi bakımından önemlidir.

Ahlaki Değerler ve İnanç Sistemi

Anadolu medeniyeti 1071'den başlayarak Türkmenlerin Orta Asya'dan getirdikleri gelenek ve görenekleri, inançları ile birlikte İslamiyet'in de millet hayatında önemli bir tutması Anadolu'nun ahlaki ve dinî inançlarının, iki ayrı kültürün birleşmesi daha çok İslamileştirilerek kullanılması ile oluşmuş ortak bir kültürdür.

Beşe, hikayelerinde özellikle doğum, düğün, ölüm gibi konularda halk inançlarını, gelenek ve göreneklerini de işler. Atalara hürmet, Anadolu insanının en önemli özelliklerinden biridir:

“Ben Fedim Kadının, kişiliği üzerinde durmadığı babası Molla Mehmet'in son yıllarına yetiştim. Nurlar içinde yatası, her kusuru hoş gören derin bilgili, derya-dil bir âlimdi bir Şaban-ı Veli dervîşi idi. Azametli, asık suratlı hocalardan değildi. O bunlardan ‘cevizin kabuğunu, hatta onun da dışındaki koyu yeşil, acı tabakayı Müslümanlık sanan ve gönüllere din diye onu yerleştirmeye çalışan zavallılar’ diye söz ederdi. Günahkârları -onların yaptıkları gibi- O Cehennemden o Cehenneme aktarmaz, aff-ü mağfîret denizinde tövbe sabunları ile yıkayıp rahmet suları ile durulayarak tertemiz bir halde aramıza katardı” (Beşe, 1976, s.39-40).

Doğum yapan bir kadının evinden çıkarken kadınlar da bir geleneği hayatta tutarlar: “Yetareciğin doğum yapmasının anlatıldığı bölümde “Odada 15 – 20 kadın vardı. Gidenler – Allah razı olsun – giderken sancımı da birlikte alıp götürmesinler diye fistanlarından birer ufacak parça kesip bıraktılar” (Beşe, 1976, s.57).

Çocuklukta oynanan oyunlar hem bir eğlence hem de çocukların yetişmesi için bir eğitim vasıtasıdır:

“Çocukken en çok sevdiğimiz oyunlardan biri de ok atmaktı oyun diyorum, çünkü 7 – 8 yaşındaki çocuk için ok atmaya spor diye düşünmek abes olur. Önemli olan nokta, çocuğun eline spor yapacak çağa gelmeden okla yayın tutuşturulması ve onun küçücük yaşta ok atmaya alıştırılmasıdır... Attığını vurma, vurduğunu kendi gözleri ile görme ruhta büyük haz, nefse itimat duygusu uyandırıyor. Biz bu duyguyu o yaşlarda duymaya başladık” (Beşe, 1976, s.182).

Düğün gelenekleri de hikâyelerde üzerinde durulan önemli konulardan biridir. Yeni bir hayatın başlangıcı ve Anadolu insanının yeni bir hayata başlarken uyması gereken bazı gelenekler hikâyelerde yer alır: “Düğünlerde kız almaya kafile halinde kadınlar da gider. Bunlara ‘Hakçı’ derler. Köyde zar, çarşaf gibi şeylerle örtünmek âdeti olmadığı halde hakçılar o gün zar giyerler. Töreye göre kız almaya atla gidilir. Atı olmayan kadınlar akrabalarından, dostlarından at tedarik ederler” (Beşe, 1976, s.11).

Düğün gecesi yapılan bazı gelenekler, Müslüman – Türkmen geleneklerinin karması ile oluşturulmuş geleneklerdir: “Güvey gerdeğe girince gelinin ilk işi yere iki namazlık (pösteki seccade) sermek olur. Eşlerin dünya evine girmeden ikişer rekât şükredenlik (şükraniye) namazı kılmaları âdettir. İnanişâ göre gerdek gecesi Kadir Gecesi kadar mübarek bir gecedir. O gece gelinle güveyinin arşa açılan mübarek ellerini Gökçadırlı asla boş çevirmez. Yeter ki dua sıdk ile edilmiş ve kimse için kötülük istenmemiş olsun!” (Beşe, 1976, s.131). Gerdek gecesi yapılan âdetlerden biri de “Güveyi, gelinin kız oğlan kız çıktığını silâh atarak ilan eder. Demek ister ki ‘Karım köyünüze yüzü ak, alını açık olarak geldi. Onu bağrınıza basabilirsiniz” (Beşe, 1976, s.211).

Düğünlerde öküz kesme geleneği unutulmaya başlansa da bu gelenek oğlu Kore’den askerlikten dönen oğulları için devam ettirilmeye çalışılır: “Yıllar var ki, şerefe öküzün tekini kesenleri görmüyorduk. Bu âdet tarihe karışmıştı. Fakat son yıllarda birdenbire canlandı: Babalar Kore’den dönen oğullarının sağ-salim ayak basışını velinimetin tekini keserek kutluyorlar” (Beşe, 1976, s.111).

Ölüme bakış açısı da İslami bir anlayışa sahiptir:

“Koca Salih 39 – 40 ında var yok. Bu yaştaki delikanlıların kocamayı üstlerine değil, ağızlarına almaları bile Yüzbaşıyı çileden çıkarmağa yeter. Onca hayat, uzunluğu kısalığı dokuyanın arzusuna bağlı bir top kumaştır. Neş’e ile, ruh kıvraklığı ile dokundukça uzar, gider. Hastalık ve ömür boyunca uğranılan her türlü ârızalar, sağlığın kadri anlaşılın diye yaratılmıştır. Allah, dokuzda verdiğini sekizde almaz ve hiçbir zaman, yüzbaşının tabirince, işini gücünü bırakıp teke tek bizimle uğraşmaz: bizi boğa kısmaz. Şu hâlde makinenin yağı kurudu, vidalar gevşedi... diye kaygıya düşmenin yeri ve manası yoktur. Zamanla, bunların hepsi kendiliğinden veya biraz yardımla düzelir. Binaenaleyh, hazır dünyaya gelmişken ve dokumayı öğrenmişken hayat kumaşını doku git! Gerçi, hartada baktı gelince veya hiç ummadığın bir zamanda karşına Azrail’in çıkması da yazılıdır. Fakat bunu hesaba neye katmalı? Veya bunun için neye üzülmeli? Doğduğumuza inandık da öleceğimize inanmıyor muyuz? Gökten yere ne düşer de yer kabul etmez? Başka bir deyimle Allah ne yaratır ki hoş değildir?” (Beşe, 1946, s.72).

Köylülerin ölümü ile hayvanların ölümünün benzetilmesi, çaresizlik ve bu duruma alışmanın bir göstergesi, köylünün kaderidir:

“Yanımdan geçen bir ineğin böğürmesi beni kendime getirdi. Başımı yukarı kaldırdım. Yanımdakilere baktım, çehrelerinde en ufak bir teessür alâmeti bile yoktu. Belli ki, yıllardan beri göre göre bu gibi acıklı hallere kanıksamışlar. Köyde kim bilir, yılda kaç insan bu çeşit ölümle ölüyor?” (Beşe, 1946, s.118).

Köylülerin iyi ve verimli mahsul alabilmesi için kuraklık zamanı yağmur duasına çıkmaları da devam ettirilen bir inanıştır. Bu dualar, içten ve acıklı bir yalvarma ile yapılır:

“Ulu Tanrım çoluğumuz çocuğumuz, karımız kızanımız, yalın ayak başı kabak huzuruna rahmet dilenmeğe geldik. İnsanımız hayvanımız susuzluktan kırılıyor, mahsulümüz kuraktan yanıp kavruluyor. Bizi boş çevirme. İsyanimız çoktur: sana kulluk etmekten, verdiğin nimetlerin kadirini bilmekten aciziz. Bizi boğa kısma, sabi sübyan, ismi Kur’an hürmetine: erenlerin evliyaların, içimizdeki ağzı mühürlülerin, şehit çocuklarının yüzü suyu hürmetine yağmurumuzu ver, diye yalvarmış. Ve acıklı dua, elleri aşağı çevrili olarak rahmet bekleyen başı açık, bağı yanık köylüleri tâ içlerinden sarsar, can ve gönülden (Âmin!) diye haykırtmış. Kastamonulu hoca, başı darda kaldı zaman: - Tanrım! Ya yağmurumuzu ver

ya şuracıkta ruhumu kabzet diye Allaha nazlanırmış. Allah da esirgemez, hocayı eli boş çevirmezmiş. Yağmur duası için Geley'e gelenler Abdüsselim Efendi ile Ali efendiyi behemehal ziyaret ederler, onların ruhanîyetlerinden de medetlenirlermiş. Bu iki adam, hayatlarında keramet göstermiş evliyalarındanmış" (Beşe, 1946, s.45).

Tedavi

Hastanenin ve doktorun olmadığı, imkânsızlıktan dolayı halk inanışlarına göre tedavi geleneği sürdürülür:

"Kara Kabardık için doktorun ifadeleri: "Halkımız cahil, kara kabarcık deyip geçiveriyor. Oysaki ne kara yılandır o bir bilseniz! Hele şarbondan ileri gelen bir cinsi vardır ki hiç şakaya gelmez, çok esash bir bakım ve tedavi ister. Malûm ya, mikrop mikropla çabuk anlaşıyor. Allah etmesin, birkaç cinsi bir araya gelip de el ele verdiler mi, tamamdır keyfi. Bre aman, bre zaman! Nafile, o vaktinde gerekti. Hasta gözlerinizin önünde kıkırdayıp gidiyor. Siz döğünüp yolunduğunuzla kalıyorsunuz." (Beşe, 1976, s.146 - 147).

Anadolu insanı tarihi olarak yerleşik bir hayata geçmekte diğer milletlere göre çok sonra yerleşik hayata geçmiştir. Bu nedenle de tıp konusunda geri kalmıştır. Ancak modern tıp anlamında bir hastalık tedavisi olmasa da Anadolu insanının bilgili ve görgülü insanı kendi hastalıklarına da çare olmayı öğrenmiş ve hastalıkları kaderle birlikte vehbi bir ilimle iyileştirmeyi de öğrenmiştir.

Kara Kabarcık olarak bilinen hastalığa karşı doktora gitmek yerine kendileri bir çare üretirler:

"Soğan merhemi yok mu, soğan merhemi, buna pek iyi gelir. Yap da ıscak koyuver. O onu sabaha dek iyice yumuşatır. Baktın yumuşamış, alırsın sargıyı üzerinden. Ondan sonra -Elmasıma söyleyeyim-güzelcene bir tımar edersin, söyle... hazin hazin, temiz temiz. Yara, çıban, kabarcık... bunlar temizliği pek sever. Aklında olsun e mi evladım" (Beşe, 1976, s.147).

Aydın ve Köylü

Aydın ve köylü çatışması genellikle iki taraf olarak alınmasına rağmen Beşe, bu konuyu aydın ve köylünün el ele vererek Anadolu'nun imarı için her iki tarafın da birbirinden öğrenmesi gereken şeyler olduğu gerçeği üzerinde durur:

"Bu çocuklar, Folklor derlemeleri için gelen gençlerdir. Yüzbaşıya göre, bunlar ter temiz, pırlanta bibi şeyler. Köy âleminin içine girmek, iç yüzünü öğrenmek ve ellerinden gelirse, halka hizmet etmek sevdasındadırlar. Fakat, her kapalı şey gibi bu âlemin de bir kapağı olmak gerektiğini düşünemeyecek kadar toydurlar." (Beşe, 1946, s.19).

Anadoluculuk hareketinin üzerinde durduğu temel meselelerden biri de Anadolu medeniyetini oluşturan bütün tarafları bir araya getirerek bir harmanlama yapmaktır. Anadolu'da okumuş kişiler, aydınlar olduğu gibi okumamış ancak hayata sahip olduğu inanç, gelenek ve göreneklerle kendisini yetiştirmiş kişiler vardır. Anadolu'nun yeniden kalkınması için aydın ve cahil insanların bir noktada buluşması gerekmektedir. Cahil olarak adlandırılmasa da bir okul bilgisi olmadığı için okul okuma cahili olan Anadolu insanı bilgisi, görgüsü ve atalarından devam ettiği kültürü ile tecrübelidir. Anadoluculuk hareketi aydının öğreneceği bilimsel bilgiler ile Anadolu insanında bulunan bu özellikleri mezcederek yeni devletin yeni insan tipini ortaya koyabilmektir. Beşe hikâyelerinde bu birleştirmeyi ince bir kilim dokur gibi satır aralarına yerleştirir:

"Hepimiz bilürüz ki bu adam namuslu, çalışkan, işgüzar, köylüyü seven ve sayan, tam köylüye layık bir memurdu. Memleketimize çok iyiliği dokundu: bu ilçede Tekçaruk adını işitmeyen ve bu ad anılınca kalbinde hâlâ derin bir hürmet ve minnet hissi duymayan tek Araçlı yokdu. Tekçaruk bu ünü lafla kazanmadı. Çalışarak, didinerek, buram buram alın teri dökerek kazandı" (Beşe, 1946, s.22).

Anadolunun aydın kesimi yeni devletin ilk yıllarında askerlerdir. Asker olarak yetiştirilen kişiler aynı zamanda toplumun aydın kesimini de oluştururlar. Askerlerin vatan ve müdafaa zihniyetini çok iyi kavramış ve hayatında kendisine bir karakter olarak almış olması onların halk içerisinde kolaylıkla kabul edilmesini de sağlar. Sonuçta Anadolu insanı asker bir milletten oluşmaktadır:

“Yüzbaşı “Aziz dinleyicilerle yine konuşursun. Hem eskisinden daha çok ilgi ve merak uyandırarak. Söyleye söyleye, nerde ise, kitaptakiler de dağarcıklardakiler de suyunu çekecek. Halbuki burada her gün bir şey göreceksin, bize öğrettiklerin kadar bizden de sen öğreneceksin. Ankara gibi yerden kalkıp da buralara kadar gelmene bakılırsa bal alınacak yerleri ve çiçekleri biliyon. Sen burada iken dinleyicilerle nasıl konuşacağına gelince: Devletin postası ne güne duruyor? Yaz, gönder, okuyuvesinle. Hele aradakez, bi teneke bal gönderiveriyon, bu tatlı siparişi kim kabul etmez?” (Beşe, 1946, s. 12).

Aydın-şehirli ve köylü arasında bazen insanlardan kaynaklı farklı bakış açıları, köylüleri küçümsemek gibi durumlar da Beşe'nin hikâyelerinde eleştirilir. Anadolu'yu kalkındıracak olan köylüdür. Onu hor görmek değil ona yardımcı olmak esas amaç olmalıdır:

“Köylü işin farkındadır. Şimdiye kadar o, böyle kaç nöbet savmıştır. Kaç defa, üst perdeden ‘Bu ne tabiatsızlık! Üstünüz başınız, eviniz, barkınız kir, pas içinde. Bir kalıp sabun almaya da mı kudretiniz yok?’ diye bir hava tutturulduğunu, izzeti nefesine şiş sokulduğunu görmüştür. İnsanın her zamanı bir olmadığını, hatta günü gününe, saati saatine uymayacağını, maninin de türkünün de ilahinin de söylenecek yeri, zamanı ve çevresi olduğunu takdirden aciz olan bu adamlara ters cevap vermekten veya bir şey söylemektense, kendini zorlayıp yasak savacak birkaç şey söyleyivermenin daha akıllı işi olacağını da berikiler de içten içe anlamış gibidirler. Her iki taraf, vaziyeti ehven olarak atlattığından emin, biraz da memnun, birbirlerinden ayrılırlar” (Beşe, 1946, s.20).

Köylü, cahil, okumamış olsa da hayat ona insanı öğretmiştir. Anadolu köylüsü okul mezunu olmasa da hayatta edindiği tecrübeler, atalarından miras kalan töreler, gelenek görenekler babadan oğula aktarılan kültürel miras Anadolu köylüsünün cahil, kaba ve anlayıştan yoksun biri olmasının önüne geçer. Anadolu köylüsü ne yaptığının bilincindedir. Tek eksiği bu bilgilerin yeni ve modern bilgilerle süslenmemiş olması özellikle fen ilimleri alanında tecrübeden öteye bir bilgisinin olmamasıdır. Kimin kendisine nasıl davrandığının farkındadır:

“Yüzbaşı “Bu vaziyette sen olsan inanimusun, insaf et hay oğul? Sonra, ne demekmiş o ‘ne söylesek?!’ bilmiyon, yalnız ve yalnız söylemekle köylünün emniyeti kazanılamaz. O, lafa bakmaz, işe bakar işe! Vatana tümüz bir aşkla hizmet isteyen de yükünü tutmak, kesesini doldurmak isteyen de aynı şeyi söyleye. Eğer, ben seni bildim bileli, söylenen şeylerin binde biri yapılırdı, yapılabilsen bu memleket Cennet’e döner, şu üstüne bastuğumuz toprak çokta....n altun kesilirdü” (Beşe, 1946, s.21).

Sonuç

Anadoluculuk hareketi siyasî, edebî, felsefî ve sosyolojik yönleri bulunan çok yönlü bir düşünce sistemidir. Bir kimlik ve ideoloji olarak Turancılık düşüncesinin ütopyik olarak görülmesi nedeniyle daha gerçekçi bir anlayış olarak ortaya çıkan Anadoluçuluk, edebî alanda da destekçilerini bulur. Şair ve yazarlar arasında benimsenen bu düşüncenin geniş halk kitlelerine yayılması için şiir, hikâyeye ve romanlarda bu düşünceyi benimsetmek, anlatmak, bir bakıma kabul ettirmek için edebî eserlerde bir malzeme olarak kullanılır. 1071 Malazgirt Savaşı'nı bir başlangıç olarak kabul eden Anadoluçuluk anlayışına göre bin yıldır Anadolu'da yaşayan insanlar Anadolu medeniyetini ve Anadolu milletini oluşturmuşlardır. Bu anlayışa göre Anadolu'nun kendisine ait bir coğrafyası, kültürü, gelenek ve görenekleri de bu süre içerisinde meydana gelmiştir. Orta Asya'dan gelen Müslüman – Türkmenler Anadolu'da yaşayan insanlarla birlikte kaynaşmış ve kendi varlığını her alanda hissettirmiştir. Anadolu kendine ait coğrafi sınırlar içerisinde ne Orta Asya kültürünü aynen devam ettirmiş

ne de İslami kültürü aynen kabul etmiştir. Anadolu'nun kendine ait bir kültürü vardır. Bu kültür Türkmenler, Anadolu'da bin yıldır yaşayan farklı ırklardan insanlar ve İslami anlayışın birlikte oluşturduğu kozmopolit bir kültürdür. Hayat tarzı olarak tamamen Orta Asya kültüründen kopamayan Türkmenlerin, Anadolu'da yerleşik halkla birlikte ve bu insanların da zamanla İslamiyet'i kabul etmesiyle oluşturdukları bu kozmopolit kültürü, hiçbir kültür ve medeniyeti aynen kabul etmeyip Anadolu insanına has bir hâl almıştır. Siyasî olarak da Anadoluçuluk hareketinin benimsenmesi aslen farklı olan ırkların kendi kimlikleri ile değil bin yılda oluşan Anadolu kimliği ile bir arada durabilmeleri için akılcı bir yaklaşım olarak görülmüştür.

Anadoluçuluk hareketini benimseyen ve eserlerini bu anlayışa göre kurgulayan yazarlardan biri de Hakkı Kâmil Beşe'dir. Siyasî olarak tartışmaların devam ettiği bu süreçte Beşe, hikâyeleri ile bu anlayışı daha geniş halk kitlelerine yaymak için hikâyeler yazar. "Tek Çarık Yüzbaşı" on bölümden oluşan tek bir hikâyedir. "Kırk Kanat" ise yirmi iki hikâyeden oluşur. Hikâyelerde mekân olarak Hakkı Kâmil Beşe'nin doğup büyüdüğü Kastamonu sınırları içerisinde kalan Orta Anadolu köyleri tercih edilmiştir. Orta Anadolu, bu bakımdan incelendiğinde doğu ile batı arasında kalmış, gelenek ve göreneklere bağlı Anadolu'nun dışa kapalı bir bölgesidir. Dil olarak da hikâyelerde bu yörenin ağız özellikleri kullanır.

Çalışmada Hakkı Kâmil Beşe'nin yayımladığı hikâyeler, "coğrafya, devlet anlayışı, Anadolu insanın özellikleri, kadın, kahramanlık, gelenek ve görenekler, tasavvuf ehli ve halk müziği, at, ahlakî değerler ve inanç sistemi, tedavi, aydın ve köylü" başlıkları altında incelenmiştir.

Anadoluçuluk hareketinin çıkış noktası 1071'den sonra Anadolu'ya gelen Müslüman – Türkmenler ve diğer ırklardan insanlarla kaynaşarak Anadolu toprağını, Anadolu vatani haline getirişinin bir kabulünden oluşur. Beşe, bu konuda coğrafi olarak bulunduğu köy ve diğer köyleri anlatırken Anadoluçuluk hareketinin coğrafi oluşumuna da dikkat çeker. Büyük savaşlardan çıkmış, yeni bir devlet kurulmuş, kalkınma hamleleri henüz gerçekleşmemiş, ekonomik olarak sınırlı yatırımların olduğu bu coğrafyada her şey devletten beklenmemeli, insanlar da elini taşın altına koyarak Anadolu coğrafyasının imarına katkıda bulunmalıdır. Anadolu suyuyla toprağıyla verimli bir arazidir. Ancak halkın gerek imkânsızlıklardan gerekse savaş sonrası toparlanamamasından kaynaklı olarak bir duraksama söz konusudur. Beşe, hikâyelerinde aydın insanlarla, köylüyü bir araya getirerek ikisinin de birbirlerinden öğreneceği şeyler olduğunu bilgi ve emeğin birleşerek ancak Anadolu'nun ayağa kalkabileceğini kullandığı karakterler ile ilmek ilmek dokur. Devlet adamları ise her devirde olduğu gibi çalışkan, vatan sevdalısı olarak çıkabildiği gibi görevini su-i istimal edenler de vardır. Beşe, bu iki tip memuru da hikâyelerinde ele alır. Ancak hikâyelerde köylü insanı, insan sarrafı olmuş bu iki tip memuru birbirinden ayırarak ne yapacağını, nasıl davranacağını çok iyi bilmektedir. Her şeyi devletten beklemek yerine çalışkan ve idealist devlet adamları ile buldukları bölgenin kalkınması için birlikte hareket etmenin önemi somut örneklerle hikâyelerde anlatılır.

Anadolu insanı, kendisine ait özellikleri olan ve bu halka mâl olmuş bir tutum ve davranış şekli ile ele alınır. Gelenek ve görenekler İslamiyet'le birlikte Orta Asya izlerini de devam ettirir. Bu geleneklerden bazıları artık unutulsa da Beşe, bu konuyu da dile getirerek gelenek ve göreneklerin devam ettirilmesi, yeni nesillere aktarılması için bu gelenek ve göreneklerin neden ve niçin yapıldığına dair bilgiler de verir.

Kadınlar konusunda ise gerçekte olması gereken arasında farklı tipleri hikâyelerine taşır. Rol model olarak gösterdiği kadın tipinin erkeklerden hiçbir eksigi yoktur. Bilinçli, özgüveni yerinde, erkeklere birçok alanda taş çıkartacak örnek kadın tipi, Anadolu kadının nasıl olması gerektiğine dair bir örnek teşkil eder. Bu yeni kadın tipi, erkeğinden korkan, sadece çalışan, ev işlerini gören bir tip değildir. Hayatın her alanında kendine imkân verildiğinde bunu en iyi şekilde kullanabilecek kabiliyettir. Çekingen, korkak kadın tipi yerine Anadolu kadınının kahramanlığı ve sahip olduğu kabiliyetler de hikâyeler de önemli bir yer tutar. Hayvancılıkla geçinen ve hayvan gücü ile rızkını kazanmaya çalışan köylü, kadını ikinci planda tutsa da bu kadınların fedakârlığını ve aile kurumunu oluşturan temel kişi olmasının bir göstergesi olarak görülür.

Doğum, ölüm, düğün gibi önemli olaylarla ilgili de kadın ve erkeklerin yapması, uyması gereken gelenek ve görenekler vardır. Hikâyelerde kuru bilgi vermek yerine Beşe, bu gelenek ve göreneklere hikâye içerisinde eriterek verir. Bu nedenle Anadoluçuluk düşüncesinin anlatılmasında verilen bu bilgiler göze batmaz, hikâye yapısını etkilemez. Bu canlı örnekleri olan uygulamalar Anadolu gerçeğinin temelini oluşturmaktadır.

Aydın ve köylü arasındaki ilişkide de iki tür insan da örneklendirilir. Olumsuz örneklerde zorla iş yapan, iş yaparken kendisine çıkar elde etmeye çalışan, tembel insanlar olduğu gibi çalışkan, idealist tipler de hikâyelerde ele alınır. Aydın-köylü çatışmasının görülmediği hikâyelerde aydın ve köylü arasında bilgi ve tecrübenin paylaşılması medeni bir çerçevede, anlayışlı bir ortamda gelişir. Bu durumdan ne aydın kesim ne de köylü rahatsızdır. Beşe'nin hikâyelerinde aydın ve köylü arasındaki ilişkiyi olumlu olarak ele alması, Anadolu kültürünün önemli özelliklerinden biridir. İki tip insan birbirini tamamlayarak bilginin fiile geçirme aşamasında ortaklaşmanın önemi üzerinde durulur.

Hakkı Kâmil Beşe, Anadoluçuluk düşüncesini benimsemiş ve bu hareketin temel prensiplerini hikâyelerinde başarı ile uygulamış bir yazardır. Fazla eserinin olmaması, yayımlanan iki hikâye kitabında ele aldığı konular bile bu hareketin uygulanabilir olduğunun bir göstergesi olarak ele alınır.

Kaynakça

- Alver, K. (2001). Anadoluçuluk ve Hilmi Ziya Ülken. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 133-138. Erişim Adresi: <https://sbd.aku.edu.tr/III1/10.pdf>
- Arık, R. O. (1956). *Coğrafyadan vatana*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Aslan, F. (2008). *Anadolu Mecmuası ve Anadoluçuluk (1924 - 1925)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayraktar, L. (2009). Bir düşünce ekolü olarak Anadoluçuluk. *Felsefe Dünyası*, 49, 69-82.
- Bayrı, M. H. (1328). Anadolu ve gençliğin vazifesi. *Türk Yurdu*, (34).
- Bayrı, M. H. (1340), Milliyetperverliğin ma'nası. *Anadolu Mecmuası*, (9,10,11).
- Bayrı, M. H. (1340). Asıl hakikat. *Anadolu Mecmuası*. (8).
- Çalıkıran Z. (2021). *Dergâh ve Anadolu Mecmualarında Anadoluçuluk Hareketi (1921 - 1925)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Çınar, M. (2007). *Anadoluçuluk hareketinin gelişimi ve Anadoluçular ile Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki ilişkiler (1943-1950)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Deren, S. (2009). *Türk siyasal düşüncesinde anadolu imgesi. Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Milliyetçilik* (C.4). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan M. (1977). Anadolu mecmuası maddesi. *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Halikarnas Balıkcısı (1954). *Anadolu efsaneleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Hatipoğlu, Ş. R. (1932). Türkiye’de ziraatin dünyası. *Dönüm*, 2(Temmuz), 6 – 11.
- Kahyaoglu, Y. (2015). Klasik Türk müziğinde saz müziğinin yeri ve önemi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 1(1), 57-60. <https://doi.org/10.22252/ijca.105016>
- Kaplan, M. (1992). *Hikâye tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karpat, K. H. (1967). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Korkmaz, T. (2014). *Erken Cumhuriyetçilik Döneminde farklı bir Milliyetçilik anlayışı olarak Anadoluçuluk: Tipoloji ve kuramlar bağlamında bir değerlendirme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Topçu, N. (1972). *Yarımkı Türkiye*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Topçu, N. (1978). *Milliyetçiliğimizin esasları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Ülken.

Extended Abstract

Purpose

This study will briefly introduce the Anatolianism movement, the foundations of which were laid by the Anatolian people who came to Anatolia with the Battle of Malazgirt in 1071 and integrated geographical and historical elements, traditions and customs for more than a thousand years. In particular, the impact of this movement on literature will be emphasized, especially how this idea is treated in the stories of Hakkı Kâmil Beşe. The main purpose of the study is to show how this movement is portrayed in literary works using Beşe's stories as an example. The establishment of a new state with the unification of Muslim Turkmen and the indigenous peoples who made Anatolia their home, the development of Anatolia, the continuation of traditions and customs, moral beliefs and values specific to Anatolia are discussed. It is believed that this study will guide future research in this field.

Design and Methodology

The first systematic approach to the Anatolian movement advocated in periodicals occurred with the initiation of historical studies with the Republic. The Anatolian movement has been differentiated over time within the framework of different understandings. In the first years of the Republic, the Kemalist Anatolian idea took priority. The Republic is primarily working on the search for a new identity Anadolu Magazine, which was published between April 1, 1924 and February 1925, prominently discussed and debated this movement and played an important role in popularizing this idea. The writers whose articles were published in this magazine also consider the understanding of Anatolianism, which they see as an intellectual movement outside the

official view, as an ideology. Writers such as Mükrimin Halil (Yinanç), Hilmi Ziya (Ülken), Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu), Necmeddin Halil (Onan) and poets such as Necip Fazıl (Kısakürek), Ahmet Hamdi (Tanpınar), Faruk Nafiz (Çamlıbel) have contributed to the magazine. Anadolu Magazine served as the primary source for the spread of Anatolianism in Turkey

Cevat Şakir Kabaağaçlı, another important name in the Anatolianism movement, creates an approach that accepts all nations that lived in the Anatolian geography with their values and bases it on the issue of civilization. "Anatolia is a cradle of civilizations and Turkey and the Turkish state should be accepted regardless of who produced these values, regardless of religion, language, race and culture" Remzi Oğuz Arık is the real founder of the nationalist Anatolianism movement, which accepts Anatolia as the main place of Turkish nationalism and defends the idea that nationalism was systematized and emerged here and that this is due to the unique conditions and opportunities of Anatolia. This understanding, which deals with nationalism in the context of land.

Findings

The Anatolian movement is a multifaceted system of thought with political, literary, philosophical and sociological aspects. Anatolianism, which emerged as a more realistic understanding because the idea of Turanism as an identity and ideology was considered utopian, also found its supporters in the literary field. In order for this idea, which was adopted by poets and writers, to spread to the masses, it was used as a material in literary works in poems, stories and novels in order to make people adopt this idea, explain it and, in a way, make them accept it. The people who have lived in Anatolia for thousands of years have created the Anatolian civilization and the Anatolian nation. According to this understanding, Anatolia had its own geography, culture, traditions and customs during this period. The Muslim Turks who came from Central Asia integrated with the people living in Anatolia and made their presence felt in every field. Anatolia neither continued the Central Asian culture nor accepted the Islamic culture within its own geographical borders. Anatolia has its own culture. This cosmopolitan culture, which was created by the Turkmen, who could not completely break away from the Central Asian culture as a way of life, together with the settled people in Anatolia, and when these people accepted Islam over time, became unique to the Anatolian people, who did not accept any culture or civilization exactly. Politically, the adoption of the Anatolian movement was seen as a rational approach for the originally different races to stand together not with their own identities but with the Anatolian identity that had been formed over the millennia.

Hakkı Kâmil Beşe is one of the writers who adopted the Anatolian movement and constructed his works according to this understanding.

Research Limitations

In the study, the stories published by Hakkı Kâmil Beşe were examined under the headings of "Geography, Understanding the State, Characteristics of the Anatolian People, Women, Heroism, Traditions and Customs, Sufis and Folk Music, Horse, Moral Values and Belief System, Treatment, Intellectuals and Peasants".

The starting point of the Anatolian movement is the acceptance of the fact that the Muslim Turkmen, who came to Anatolia after 1071, and the people of other races merged and made the Anatolian land their Anatolian homeland. Beşe, while describing the village and other villages where he is geographically located, also draws attention to the geographical formation of the Anatolian movement.

Implications

The Anatolian person is treated with an attitude and behavior pattern that has its own characteristics and has cost this people. Traditions and customs continue the traces of Central Asia along with Islam. Although some of these traditions have been forgotten now, Five also expresses this issue and gives information about why and how these traditions and customs are made in order to continue traditions and pass them on to new generations.

As for the women, she carries different types between the truth and what should be in her stories. Dec. The type of woman he shows as a role model is no less than men. Anadolu is a conscious, self-confident, exemplary type of woman who will be a stumbling block for men in many areas, setting an example of how a woman should be. This new type of woman is not a type who is afraid of her husband, who only works, who only sees housework. She has the ability to use it in the best way if she is given the opportunity in every field of life. In place of the timid, cowardly female type, the heroism of the Anatolian woman and her abilities also occupy an important place in the stories. Although the peasant, who makes his living from animal husbandry and tries to earn his livelihood through animal power, keeps women in second place, it is seen as an indicator of the sacrifice of these women and the fact that he is the main person who forms the family institution.

Originality/Value

There are also traditions and customs that men and women should do and follow about important events such as births, deaths, weddings. Instead of giving dry information in the stories, he gives these traditions and customs to the Five by melting them into the story. For this reason, the information given in the explanation of the idea of Anadoluism is unobtrusive and does not interfere with the structure of the story. Applications with these vivid examples are the basis of Anatolian reality.

In the relationship between the intellectual and the peasant, both types of people are exemplified in the negative examples.

Araştırmacı Katkısı: Ahmet USLU (%100).

Sanal Sofralarda Buluşalım: Youtube'daki Mukbang Videolarının Analizi ¹

Esra YÜKSEL ² - Hakan YILMAZ ³

Başvuru Tarihi: 13.06.2024

Kabul Tarihi: 21.08.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Son yıllarda oldukça popülerleşmiş olan canlı yayın esnasında yiyecek-içecek tüketimi olarak adlandırılan "mukbang" akımı Güney Kore'den dünya yayılmış ve ülkemizde de yaygın olarak izlenmekte ve üretilmektedir. Bu çalışma, YouTube'daki mukbang videolarını içerik bağlamında analiz ederek Güney Koreli ve Türk içerik üreticilerinin benzerliklerini ve farklılıklarını karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini, "mukbang" anahtar kelimesini başlığında içeren YouTube platformunda yayınlanan videolar oluşturmuştur. Örneklem, 10 Güney Koreli ve 10 Türk mukbang içerik üreticisinin ürettiği toplam 20 mukbang videosundan oluşmaktadır. Seçilen videolar, içerik analizi çerçevesinde sistematik bir şekilde incelenmiştir. Analiz sürecinde, özel olarak geliştirilmiş bir kodlama cetveli kullanılmıştır; bu cetvel, belirlenen parametreler doğrultusunda videoların içeriklerinin kodlanmasını ve değerlendirilmesini sağlamıştır. Kodlama cetveli, video içeriklerinin çeşitli boyutlarını, örneğin yiyecek türleri, sunum biçimleri ve reklam ögesi kullanımı gibi unsurları düzenli ve objektif bir şekilde analiz etmeye olanak tanımıştır. Güney Koreli mukbang içerik üreticilerin yiyecekleri ön plana çıkardığı gözlemlenirken, Türk mukbang içerik üreticilerinin izleyicilerle etkileşime girmeyi tercih ettiklerine ulaşılmıştır. Bu bağlamda, Güney Koreli ve Türk mukbang içerik üreticilerinin videolarının karşılaştırılması, iki kültürün yiyecek-içecek alışkanlıkları ve sosyal medya kullanımı hakkında bilgi sağlayarak mevcut literatürü zenginleştirecektir. Bu çalışma, Güney Koreli ve Türk mukbang içerik üreticilerini karşılaştıran ilk çalışmadır. Literatürde mukbang içerik üreticilerini karşılaştıran bir çalışmanın bulunmaması, çalışmanın özgün değerini artırmaktadır. Gelecek çalışmalarda, YouTube dışındaki video paylaşım platformlarında geniş örneklemeler kullanılarak mukbang videoları analiz edilebilir ve platformlar arası içerik ile etkileşim farklılıkları karşılaştırılabilir.

Anahtar Kelimeler: Mukbang, YouTube, İçerik Analizi

Atıf: Yüksel, E. ve Yılmaz, H. (2024). Sanal sofralarda buluşalım: Youtube'daki Mukbang videolarının analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1157-1180.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, esrayuksel958@anadolu.edu.tr, ORCID: 0009-0001-6376-218X

³ Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, hyilmaz5@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8512-2757

Let's Meet at Virtual Tables: Analysis of Mukbang Videos on Youtube

Esra YÜKSEL⁴ - Hakan YILMAZ⁵

Submitted by: 13.06.2024

Accepted by: 21.08.2024

Article Type: Research Article

Abstract

In recent years, the "mukbang" trend, which involves consuming food and beverages during live broadcasts, has gained significant popularity. Originating from South Korea, it has spread globally and is widely viewed and produced in Turkey. This study aims to analyze mukbang videos on YouTube to compare the similarities and differences between South Korean and Turkish content creators. The research employs content analysis, a qualitative research method. The study's population consists of YouTube videos with "mukbang" in their titles, with a sample of 20 videos produced by 10 South Korean and 10 Turkish mukbang creators. These videos were systematically analyzed using a specially developed coding scheme that allowed for objective evaluation of various content aspects, such as food types, presentation styles, and advertising elements. The analysis revealed that South Korean creators tend to focus on the food itself, while Turkish creators prefer interacting with viewers. This comparison provides insights into the food consumption habits and social media usage of the two cultures, enriching the existing literature. This study is the first to compare South Korean and Turkish mukbang content creators, highlighting its unique contribution to the field. Future research could analyze mukbang videos on other platforms and compare content and interaction differences across platforms with larger samples.

Keywords: Mukbang, YouTube, Content Analysis

⁴ Anadolu University, Institute of Graduate Studies, Department of Gastronomy and Culinary Arts, Master's Student, esrayuksel958@anadolu.edu.tr, ORCID: 0009-0001-6376-218X

⁵ Anadolu University, Faculty of Tourism, Department of Gastronomy and Culinary Arts, hyilmaz5@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8512-2757

Giriş

Teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte, internet kullanımı günümüzde kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Teknoloji ile paralel bir şekilde gelişmekte olan internet, geçmişle kıyaslandığında büyük bir hız kazanmıştır (Vural, 2006, s.38-40; Aziz, 2008, s.71; Yeniçiftçi, 2016, s.93). Bu hızlı gelişim, dünya genelinde milyarlarca insanın internet kullanmasına olanak sağlamış ve Web 2.0'ın ortaya çıkmasına yol açmıştır (Süküt, 2011, s.2). DataReportal (2024) verilerine göre 2024 yılının temmuz ayı başında dünya üzerinde yaklaşık 5,45 milyar insanın internete erişimi vardır ve bu sayı dünya nüfusunun %61,7'sine karşılık gelmektedir. Web 2.0, geniş kitleler tarafından kullanılan sosyal medya gibi çevrimiçi platformların oluşumunu desteklemiştir (Levy, 2009, s.121-124; Kaplan ve Haenlein, 2010, s.61; Mazurek, Korzyński ve Górska, 2019, s.118-119). Bu çerçevede, teknolojinin bir uzantısı haline gelmiş olan sosyal medya, insanlar arasında popülerlik kazanmış ve zamanla günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir (Cupples ve Thompson, 2010, s.1-3; Brown ve Bobkowski, 2011s.95-96; Weng ve Huang, 2018, s.4516; Al-Qaysi, Mohamad-Nordin ve Al-Emran, 2020, s.2086-2087). Günlük hayatın bir parçası haline gelen sosyal medya, kullanıcılarına hoş vakit geçirme ve diğer sosyal medya kullanıcıları ile etkileşimde bulunma imkânı sağlamaktadır (Vural ve Bat, 2010, s. 3349). Dünya genelinde milyonlarca kişi tarafından ziyaret edilen YouTube hem amatör hem de profesyonel olarak çekilmiş milyonlarca videoya ev sahipliği yapan bir video paylaşım platformudur (Thelwall, Sud ve Vis, 2012, s.618; Wattenhofer, Wattenhofer ve Zhu, 2012, s.358-359; DataReportal, 2024). Youtube'a yüklenen videoların ve izleyici sayısının giderek artması, video paylaşım platformunda bulunan kanalların sayısının da artmasında etkili olmuştur. Son yıllarda yapılan araştırmalar, YouTube'da komedi ve eğlence videolarının yanı sıra eğitim temalı içeriklerin de bulunmasının platform kullanıcılarının sayısında artışa yol açtığını göstermektedir (Cowley, 2020, s.126; Wahyuni ve Utami, 2021, s.1-2; Windiantari, Dwi ve Artini, 2023, s.85-86). YouTube kullanıcıları platform üzerindeki çeşitli videolar sayesinde müzik kliplerinden belgesel filmlerine, vloglardan yemek tariflerine ve yemek yorumlarına kadar çeşitli içeriklere erişebilmektedirler (Vaterlaus, Patten, Roche ve Young, 2015, s.156; Doğan ve Yaman, 2022, s.3056). Son yıllarda Youtube'da hızla popülerlik kazanmış olan mukbang videoları geniş çevrimiçi kitlelerin dikkatini çekmektedir. Güney Kore'de başlayan mukbang akımı, zamanla internet erişimine sahip olan diğer ülkelere de yayılmıştır (Donnar, 2017, s.122; McCharty, 2017; Hong ve Park, 2018, s.111). Bu çalışmada, Güney Kore'den dünya genelinde yayılan ve video paylaşım platformu olan YouTube'da son yıllarda popüler hale gelen mukbang videolarının içerik analizi yapılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu çalışmada, Güney Koreli ve Türk mukbang içerik üreticileri arasındaki benzerlikler ve farklılıkların karşılaştırılması hedeflenmektedir. Mukbang akımının küresel etkisi göz önüne alındığında, farklı kültürel ve coğrafi arka planlara sahip mukbang içerik üreticilerinin video içeriklerindeki birbirinden farklı özelliklerin ve izleyici etkileşimlerinin incelenmesi önemlidir. YouTube, mukbang videolarının en çok yayınlandığı ve izlendiği platformlardan biri olduğu için bu araştırma için uygun bir zemin sağlamaktadır. Çalışma, mukbang videolarıyla ilgili literatürle kıyaslandığında mukbang ve sosyal medya platformu YouTube hakkında bilgi veren, Güney Koreli ve Türk mukbang içerik üreticilerinin karşılaştırılmasında bir ilk özelliği taşıdığı için özgün değere sahiptir.

Kavramsal Çerçeve

Mukbang

Korece yemek yeme anlamına gelen "meogneun" ve yayın yapma anlamına gelen "bangsong" kelimelerinin birleşmesiyle oluşan mukbang bir akımın adıdır (Lavelle, 2018). Mukbang, "BJ" (Broadcasting Jockey) olarak adlandırılan bir canlı yayın sunucusunun çevrimiçi bir platformda izleyicilerle etkileşimde bulunarak kamera karşısında yemek yediği bir video türüdür. İlk olarak Asya Kıtasında bulunan Güney Kore ülkesinde çevrimiçi bir yayın platformu olan "Afreeca TV"de 2008 yılında başlamış ve günümüzde popülerliği gittikçe artan bir

akımdır (Donnar, 2017, s.122; Hong ve Park, 2018, s.111; Yun, Kang ve Lee, 2020, s.277). Mukbang akımının Güney Kore’de başlamasının ve yayılmasının sebebi, ülkenin yemek kültürünün çeşitliliği ve farklılığı, ülkenin gelişmiş ve hızlı olan bir internet ağı sistemine sahip olması ile ilişkilendirilmiştir (McCharty, 2017).

Mukbang videolarının izleyici davranışları ve motivasyonları üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar incelendiğinde, Spence, Okajima, Cheok, Petit ve Michel (2016) çekici yiyecek görüntülerinin fizyolojik ve davranışsal tepkiler üzerindeki etkilerini inceleyerek, bu tür görsel uyarımların beslenme tercihlerini nasıl şekillendirdiğini ve teknolojinin yeme alışkanlıklarını nasıl etkilediğini ortaya koymuştur. Pereira, Sung ve Lee (2019) Asya ve Batı kültürleri arasında mukbang izleme nedenlerini karşılaştırarak, Asyalı izleyicilerin içerik üreticisinin çekiciliğinden etkilendiğini, Batılı izleyicilerin ise yenilik arayışında olduğunu belirtmiştir. Sultana ve Das (2022) ise izleyicilerin mukbang videolarının türlerine göre tercihlerini ve videolara yönelik tutumlarını analiz etmiş, olumlu ve olumsuz tutumların bulunmasına rağmen videoların görüntülenme sayısındaki artışla çelişki içinde olduğunu vurgulamıştır. Şenel (2023) mukbang videolarının izlenme motivasyonlarını sosyal etkileşim, eğlence, yeni mutfak kültürlerini keşfetme ve stres azaltma gibi faktörlerle ilişkilendirmiştir. Kırcaburun, Harris, Calado ve Griffiths (2023) mukbang izleme motivasyonlarını ölçmek için iki yeni ölçek geliştirmiş, bu ölçeklerin psikometrik özelliklerinin güçlü olduğunu ve mukbang videosu izleme motivasyonlarını değerlendirirken geçerli araçlar sunduğunu belirtmiştir. Mukbang videolarının izleyici davranışları ve motivasyonları üzerine yapılan çalışmalar, izleyicilerin sosyal etkileşim, eğlence ve kültürel keşif amacıyla bu videoları tercih ettiğini göstermektedir. Videoların çekici yiyecek görüntüleri, beslenme alışkanlıklarını etkilerken, çeşitli ölçekler ve yorum analizleri bu fenomenin izleyici etkileşimi ve psikolojik etkilerini anlamak için kullanılmıştır. Genel olarak, çalışmalar mukbang akımının izleyici davranışları üzerindeki çok yönlü etkilerini ortaya koymaktadır (Spence vd., 2016; Pereira vd., 2019; Sultana ve Das, 2022; Şenel, 2023; Kırcaburun vd., 2023).

Mukbang videolarının fiziksel ve mental insan sağlığı üzerine etkileri hakkında yapılan çalışmalarda, Strand ve Gustafsson (2020) mukbang videolarını izlemenin yeme bozuklukları ile ilişkisini incelediğinde, YouTube yorumlarının ve Reddit gönderimlerinin izleyicilerin algılarında olumlu etkiler yaratabileceğini, ancak diğerlerinde yeme bozukluklarını tetikleyebileceğine ulaşmıştır. Wang (2020) tarafından yapılan bir diğer çalışmada, mukbang videolarının estetik unsurları ve izleyici yorumları incelenmiş, bu videoların çeşitli faktörlerden etkilenerek sağlık üzerindeki potansiyel etkilerini ortaya koymuştur. Wang’ın çalışması, mukbang videolarının izleyiciler üzerindeki sağlık etkilerinin sadece içerik kalitesine bağlı olmadığını, aynı zamanda izleyicilerin bireysel özelliklerine de bağlı olduğunu vurgulamıştır. Kang, Lee, Kim ve Yun (2020) ise mukbang videolarının aşırı yemek tüketimi ile ilişkisini ve sağlık alışkanlıkları üzerindeki etkilerini araştırmış, bu videoların obezite ve diğer sağlık sorunlarıyla bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmanın bulguları, mukbang videolarının sağlık üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerini destekler niteliktedir. Kırcaburun vd. (2024) ise mukbang izleme davranışının psikolojik etkilerini incelemiş, bazı bireylerin mukbang videolarını duygusal düzenleme ve başa çıkma stratejisi olarak kullandığını tespit etmiştir. Ayrıca, duygusal düzensizlikler ve anksiyetenin artması ile problemlili mukbang izleme davranışının da arttığını gözlemlemiş ve mukbang videolarının zararlı bir bağımlılığa dönüşebileceğini belirtmiştir. Bu bulgular, mukbang videolarının mental sağlık üzerindeki etkilerinin ciddi olabileceğini ve psikolojik sorunları olan bireyler için bu tür içeriklerin başa çıkma mekanizması olarak kullanılmasının sağlıksız bir eğilim olduğunu ortaya koymaktadır. Mukbang videolarının fiziksel ve mental sağlık üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar ortak olarak, bu videoların sağlık üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bazı çalışmalar, mukbang videolarının obezite gibi sağlık sorunlarını teşvik edebileceğini belirtirken, diğerleri izleyicilerin duygusal rahatlama ve psikolojik destek arayışında bu videoları kullandıklarını ortaya koymuştur. Özellikle, bazı bireyler mukbang videolarını yeme bozukluklarına karşı bir tür destek olarak görebilirken, diğerleri bu içeriklerin

bağımlılık yapıcı ve zararlı olabileceğini vurgulamaktadır. Mukbang videolarının estetik unsurları ve içerik özellikleri, izleyicilerin sağlık üzerindeki etkilerini şekillendirmektedir ve bu konuda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Strand ve Gustafsson, 2020; Wang, 2020; Kang vd., 2020; Kırcaburun vd., 2024).

Mukbang fenomenleri ve mukbang videolarının medya üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda, Donnar (2017), mukbang fenomenlerinin özellikle İngilizce medyada nasıl popülerlik kazandığını ve bu fenomenlerin ‘yemek pornosu’ kavramıyla nasıl ilişkilendirildiğini ele alarak, öne çıkan bazı kişiliklere odaklanmıştır. Ayrıca mukbang fenomenlerinin çevresindeki kültürel ve ekonomik dinamikleri, videolardaki performans sanatlarını, cinsiyete dayalı performansları ve yemek yemenin profesyonelleşmesini incelemiştir. Hong ve Park (2018) ise mukbang videolarının ortaya çıkışını, Güney Kore’nin yemek yeme kültürü üzerindeki etkilerini ve mukbang videolarını sunan BJ’lerin (Broadcasting Jockey) gelir kaynaklarını ele almış, BJ’leri gerçekleştirdikleri yemek yeme yayınlarındaki davranışlarına göre beş grupta sınıflandırmıştır: yemek yeme esnasında çekiciliğini kullanan kadınlar, normal porsiyonlarda yiyecek tüketimi yapan sakin-yiyiciler, tuhaf davranışlar sergileyen ve ilgi çekme amaçlı abartılı performans sergileyenler, yiyeceğin hazırlanış ve pişirilme aşamalarını gösterenler ve izleyicilerle yakın etkileşimde olan, giyim ve makyajlarıyla dikkat çekenler. Choe (2019), mukbang videolarında içerik üreticisiyle izleyicisinin bir platform aracılığıyla yemek yeme esnasında nasıl etkileşime girdiklerini analiz etmiş ve geleneksel yeme alışkanlıklarının sanal ortama taşınmasıyla ortaya çıkan yeni topluluk oluşumlarını vurgulamıştır. Dam, Borsai ve Burroughs (2024), mukbang izleyicisi ile mukbang sunucusu arasında gerçekleşen parasosyal etkileşimin (bir kişinin medya aracılığıyla bir karakter veya kişiye karşı duygusal bir bağ geliştirmesi) reklam etkinliği ve bilgi güvenilirliği üzerindeki etkisini incelemiş, kaynak ve bilgi güvenilirliğinin sosyal medyada yansıtılan gıda tüketimine yönelik davranışsal tutumu olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Genel olarak, mukbang’ın medya üzerindeki popülaritesi, kültürel ve ekonomik dinamikleri, ve izleyici ile içerik üreticisi arasındaki etkileşimler ön plandadır. Mukbang’ın İngilizce medyada nasıl yayıldığı, Güney Kore’nin yemek kültürü üzerindeki etkileri ve mukbang yayıncılarının çeşitli performans türleri bu araştırmalarda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, mukbang videolarındaki performansların, parasosyal etkileşimlerin ve bu etkileşimlerin reklam etkinliği ve bilgi güvenilirliği üzerindeki etkileri incelenmiştir. Literatürdeki çalışmalarda mukbang’ın toplumsal etkileri ve izleyici davranışları üzerindeki rolü vurgulanırken, her çalışma bu fenomeni farklı bir akademik perspektiften değerlendirmektedir (Donnar, 2017; Hong ve Park, 2018; Choe, 2019; Dam vd., 2024).

YouTube

YouTube, kullanıcıların kendi videolarını yükleyebileceği, videoları izleyebileceği ve paylaşabileceği bir sosyal medya platformudur (Jones, 2008, s.177). Youtube, 2005 yılında PayPal’ın eski çalışanları Steven Chen, Chad Hurley ve Jawed Karim tarafından Amerika Birleşik Devletleri’nin Kaliforniya eyaletindeki San Bruno şehrinde kurulmuştur (Chau, 2010, s. 66). Facebook, MySpace ve Wikipedia gibi içerik üretimi odaklı web sitelerinin yükselişte olduğu dönemde, Google 2006 yılında 1,64 milyar dolar karşılığında sosyal medya platformu olan YouTube’u satın almıştır (Arthurs, Drakopoulou ve Gandini, 2018, s.3). YouTube, kullanıcılarına kendi içeriklerini paylaşma ve kendilerini ifade etme imkânı sunan “Broadcast Yourself” yani “Kendini Yayınla” sloganıyla tanınmıştır (Cheng, Dale ve Liu, 2008, s.230). YouTube, kullanıcılarına ileri düzey teknik bilgi gerektirmeyen bir arayüzle akıllı videolar yükleme ve izleme imkânı sunmaktadır. Ayrıca, kullanıcılarına video yükleme sınırlaması getirmemiş ve videoların diğer web siteleriyle etkileşimini sağlamak için URL ve HTML kodlar sunmuştur (Burgerss ve Green, 2009, s.1-3). YouTube’daki ilk paylaşım, YouTube’un kurucu ortaklarından biri olan Jawed Karim’in 23 Nisan 2005’te San Diego Hayvanat Bahçesinde çektiği “Me at The Zoo” yani “Hayvanat Bahçesindeyim” başlıklı videodur (Snickars ve Vonderau, 2009, s.9).

Youtube üzerinde bulunan sokak lezzetleri ve yerel yemek kültürü ile ilgili mevcut literatür incelendiğinde Yayla (2021) sokak lezzetlerinin gastronomi turizmi üzerindeki etkisini vurgulamak amacıyla sokak lezzetleriyle ilgili bir derleme yapmış ve YouTube’da yabancı turistlerin Türk sokak lezzetleri hakkındaki yorumlarını incelemiştir. Araştırma kapsamında, 19 adet video incelenmiş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. İncelenen videolarda en çok öne çıkan Türk sokak lezzetlerinin; “midye dolma, pide, bal ve kaymak, menemen, simit, dondurma, döner, balık ekmek” ve en çok öne çıkan Türk içeceklerinde ise; “çay, ayran, turşu suyu ve Türk kahvesi” olduğuna ulaşılmıştır ve YouTube’un Türk lezzetlerini tanıtmada daha çok kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Öztürk ve İspir (2021) YouTube üzerinde yükledikleri yemek videolarıyla ünlenmiş fenomenlerin ait oldukları kültürlerin yemeklerini tanıtmadaki rollerinin etkinliğini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada, 50.000 ile 850.000 abone sayısına sahip dokuz adet YouTube yemek fenomeni ile görüşmeler yapılmıştır. Çalışma kapsamında, görüşmelerin yapıldığı fenomen olmuş kişilerin çoğunun yiyecek-içecek sektörüyle ilgili olmadıkları, ancak kendilerini gurme olarak tanımladıkları ve yerel yemek kültürünü tanıtmada aktif bir rol oynadıkları tespit edilmiştir. Karahan, Uzun ve Uca (2023) UNESCO tarafından “Yaratıcı Şehirler Ağı”na kabul edilen Gaziantep’i ziyaret eden turistlerin sosyal medya hesaplarında paylaştıkları Gaziantep yöresel lezzetlerinin belirlenmesini ve YouTube üzerinde paylaşılan videoların içerik analizlerini yapmışlardır. Araştırma kapsamında beş adet yerli kanallara ait video ve beş adet yabancı kanallara ait video olmak üzere toplamda 10 video incelenmiştir. Yabancı videolarda bilinen Türk lezzetleri olan baklava, katmer, lahmacun ve kebabların tanıtıldığına, yerli videolarda ise “yağlı kara ve maraştırarak” gibi çok fazla bilinmeyen yöresel yemeklerin tanıtıldığına ulaşılmıştır. Genel olarak, Youtube’un gastronomi ve kültürel tanıtım açısından güçlü bir araç olduğu vurgulanmaktadır (Yayla, 2021; Öztürk ve İspir, 2021; Karahan vd., 2023).

YouTube üzerinde bulunan yemek kanallarının ve videolarının izleyici üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalara bakıldığında, Uçan, Girgin ve Karaman (2021) YouTube platformu üzerinde bulunan yemek kanallarının izleyicilerin tatma niyetleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmada, “tatma davranışına teşvik etme, tat farkındalığı oluşturma ve kişilerarası etkileşimi kolaylaştırma” biçiminde üç temel değişkeni olan bir model oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında, 391 YouTube yemek kanalı takipçisinden anket yolu ile veri toplanmıştır. Araştırmada, video paylaşım platformunda yer alan yemek kanallarının izleyicileri tatma davranışlarını teşvik ettiği, izleyicilerde tat farkındalıklarının oluştuğu ve izleyiciler arasında etkileşim kurmada etkili olduğuna ulaşılmıştır. Rüdiger (2022) YouTube platformu üzerinde bulunan yemek programlarındaki sunucuların izleyiciler ile kurduğu samimi bağı incelemeyi amaçlamıştır. Rüdiger, bu programları “informalite performans” olarak tanımlamıştır ve izleyicilerle kurulan yakın ilişkinin başarıya olan etkisini incelemektedir. Çalışmada, televizyonda yayınlanan yemek programlarına karşılık YouTube üzerinde yayınlanan yemek programlarının genellikle amatör ve daha samimi olduğu tespit edilmiştir. Yemek programı izleyicilerinin tarifleri öğrenen kişiler olarak değil, programın bir parçası olarak hissettiklerine ulaşılmıştır. Sonuç olarak, YouTube yemek programlarının cazibesinin sadece yemeklerden ibaret olmadığını, aynı zamanda izleyicilerle kurulan bu yakın ve informal ilişkinin de önemli bir faktör olduğunu öne sürülmüştür. Doğan ve Yaman (2022) son dönemlerde mukbang akımıyla beraber popülerleşen bir diğer video içeriği olan ASMR’ı (Autonomous Sensory Meridian Response/Otonom Duyusal Meridyen Tepki) konu almıştır. Çalışmada, 27 adet üniversite öğrencisinin YouTube’da yayınlanan ASMR video içeriğinin bir alt dalı olan yemek yeme içeriklerini izleme deneyimlerini incelemiştir. Araştırmada, katılımcıların çoğunu ASMR yemek videolarını izlerken rahatladıklarını ve keyif aldıklarını belirtmiştir. ASMR yemek videolarının bazı katılımcıların iştahlarını olumlu yönde etkilediğine ulaşılmıştır. Katılımcıların video izleme tercihlerinde Kore ve Hint mutfak kültürlerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Topham ve Smith (2023) YouTube üzerinde son dönemlerde popülerleşen “Bugün ne yiyorum?” videoları üzerine odaklanmışlardır. Çalışmada ele alınan videolarda insanların bir gün içerisinde tükettikleri yiyecekler ve beslenme alışkanlıklarının bazıları paylaşılmıştır. İncelenen videolardaki yanlış bilgilerin nasıl yayıldığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma

kapsamında konu ile ilgili 59 kanaldan 84 adet videoya ulaşılmıştır. “Bugün ne yiyorum?” videolarında sunulan beslenme bilgilerinin genellikle kişisel tecrübeye dayandığına ve uzman veya bilimsel gerçekliklerden yararlanılmadığına ulaşılmıştır ve bu durumun doğru ve yanlış bilginin bir arada yer almasıyla karmaşıklığa, sağlıklı ve sağlıksız bilgiyi ayır etmede zorluk yarattığına ulaşılmıştır. Sonuç olarak beslenme gibi insan sağlığı üzerinde önemli bir etkisi olan konunun alanında uzman kişilere danışılarak gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Youtube’da bulunan yemek videoları izleyicilerin tatma isteğini arttırabilmekte ve tat farkındalığı oluşturabilmektedir. İçerik üreticilerin izleyiciler ile kurduğu ilişkilerin olumlu ve olumsuz sonuçları izleyicilerin algısına bağlıdır (Uçan vd., 2021; Rudiger, 2022; Doğan ve Yaman, 2022; Thopham ve Smith, 2023).

Youtube üzerinde bulunan sağlıklı beslenme ile ilgili videolar incelendiğinde, Teng, Khong, Pahlevan Sharif ve Ahmed (2020) YouTube’da sağlıklı beslenme ile ilgili videoların yorumlarını inceleyerek insanların sağlıklı beslenme hakkındaki algıları ve bu algıları etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlamıştır. Malezya’da sağlıklı beslenme üzerine yapılan videolar üzerinden 4656 yoruma ulaşılmıştır. İncelenen video yorumlarından %41’inin sağlıksız beslenme alışkanlıklarını yansıttığına ulaşılmıştır. Videolarda sağlıklı beslenme ile ilgili yorumlarda ise gıda maddeleri, fiyat, seçim, porsiyon, sağlık etkileri, pişirme yöntemleri ve kültürel faktörlerden bahsedildiği tespit edilmiştir. YouTube yorumları, insanların sağlıklı beslenme hakkındaki düşüncelerini ve bu düşünceleri etkileyen faktörleri anlamak için değerli bir kaynak olduğuna ulaşılmıştır. Castelló-Martínez ve Tur-Viñes (2020) YouTube’daki gıda reklamlarının çocuk obezitesi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada, gıda reklamlarının genellikle televizyonda yayınlandığı için online platformlardaki gıda reklamlarının yeterince incelenmediği belirtilmiştir. Araştırma, YouTube’daki 304 gıda reklamını 12 farklı değişken kullanarak iki ana kategoriye ayırarak analiz etmiştir. Sonuçlar, çocukları hedefleyen gıda reklamlarında reklam uyarılarının eksik olduğunu ve bu eksikliğin çocukların sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yarattığını göstermiştir. An ve Ha (2023) YouTube platformunda sağlıksız ürünleri büyük miktarlarda tüketen içerik üreticilerinin sponsorluk açıklamalarının izleyiciler üzerindeki etkisini ve izleyicilerin tutumlarını incelemeyi amaçlamıştır. Sponsorluklarda kullanılan izleyiciyi yönlendirici manipülatif niyetlerin rolleri değerlendirilmiş ve sponsorluklardaki doğruluk ve şeffaflığın tüketici algısı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bulgular, izleyicilerin reklam tanıma seviyelerinin yüksek olduğunda reklamlarda kullanılan manipülatif niyetlerden daha az etkilendiğini ortaya koymuştur. YouTube’daki sağlık ve gıda içerikleri, izleyici algılarını ve davranışlarını etkiler. Sağlıklı beslenme videolarındaki yorumlar, kullanıcıların sağlık ve alışkanlıklar hakkındaki algılarını yansıtırken, gıda reklamlarındaki yetersiz uyarılar çocuk sağlığını olumsuz etkileyebilir. Sponsorluk açıklamalarındaki şeffaflık ise izleyici tutumlarını belirler. Bu çalışmalar, YouTube’un sağlık ve beslenme üzerindeki etkilerini ve risklerini ortaya koyar (Teng vd., 2020; Castelló-Martínez ve Tur-Viñes; 2020; An ve Ha, 2023).

Yöntem

Bu çalışmada, Güney Kore’den dünya genelinde yayılan ve video paylaşım platformu olan YouTube’da son yıllarda popüler hale gelen mukbang videolarının içerik analizi yapılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu çalışmada, Güney Koreli ve Türk mukbang içerik üreticileri arasındaki benzerlikler ve farklılıkların karşılaştırılması hedeflenmektedir. Araştırmanın evreni YouTube’da “mukbang” anahtar kelimesini video başlığında bulunduran videolar oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, 22.05.2024 tarihinde Google Arama Motorunun videolar kısmında kaynağı YouTube seçeneği tercih edilerek “mukbang” anahtar kelimesiyle yapılan arama sonucunda yaklaşık 8.680.000 videoya ulaşılmıştır. Araştırmanın sınırlılıklarını belirlemek için amaçlı örneklem kullanılarak, YouTube’da bulunan mukbang kanalları taratılmıştır. Araştırma kapsamında seçilen mukbang kanallara ait bilgiler Tablo1’de gösterilmiştir.

Tablo1

Araştırma Kapsamında Seçilen Mukbang Kanallarının Bilgileri

Kanal Adı	Uyruk	Cinsiyet	Abone Sayısı	Erişim Adresi	Video Sayısı
햄지]Hamzy	Güney Kore	Kadın	12.600.000	https://www.YouTube.com/@hamzymukbang/featured	854
Beste Kartal	Türk	Kadın	128.000	https://www.YouTube.com/@BesteKartal/featured	138
봉길] Bonggil	Güney Kore	Erkek	4.500.000	https://www.YouTube.com/@Bonggil	792
Gökhan Tıktat	Türk	Erkek	200.000	https://www.YouTube.com/@gokhantiktat/featured	629

*Seçilen Kanalların Bilgilerine 22.05.2024 tarihinde ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında seçilmiş olan Güney Koreli mukbang içerik üreticilerine ait kanallar (K1 ve K2) şeklinde; seçilmiş olan Türk mukbang içerik üreticilerine ait kanallar (T1 ve T2) şeklinde kodlanmıştır. “햄지]Hamzy” kanalı “K1”, “Beste Kartal” kanalı “T1”, “봉길] Bonggil” kanalı “K2” ve “Gökhan Tıktat” kanalı “T2” şeklinde kodlanmıştır.

Çalışmada mukbang videolarının incelenebilmesi için kodlama cetvelinden yararlanılarak içerik analizi gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak kabul edilir ve dökümanlar, metinler, evraklar, filmler ve videolar gibi çeşitli materyalleri belli örneklemeler, kodlamalar, kategoriler vb. kriterlere dayalı olarak inceleyerek, tarafsız, ölçülebilir ve doğruluğu test edilebilir bilgilere ulaşmayı hedefler (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.39; Bilgin, 2014, s.11-19; Creswell, 2016, s.183-205; Kıral, 2020, s.174; Metin ve Ünal, 2022, s.275-276). Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde ise amaçlı örneklem yönteminden yararlanılmıştır. Amaçlı örneklem, olasılık faktörünün olmadığı bir örnekleme yöntemidir ve genellikle araştırmanın amaçları doğrultusunda bilgilerin zenginlik gösterdiği durumlarda detaylı bir araştırma yapılmasını sağlar. Bu örneklem sayesinde araştırmacı, kendi bilgi birikimine ve öngörülerine dayanarak veri toplayacağı unsurları belirlemiş olur. Ancak, bu örneklem seçiminin dezavantajı olarak, araştırmacının öznellik ve öngörülerini ağır basmaktadır (Bogdan ve Biklen, 2006, s.41; Koçak ve Arun, 2006, s.25-26; Creswell, 2009, s.17; Büyükoztürk, 2012; Korkmaz, 2020, s.157).

Çalışmanın amaçları doğrultusunda literatürden yararlanılarak kodlama cetveli geliştirilmiştir (Ritterberg, Dissanayake ve Katz, 2016, s.1330; Keskin, 2017, s.89; Yılmaz ve Çakıcı, 2019, s.454; Çakıcı, Kutlu ve Yılmaz, 2020, s.285-286; Akan, 2021, s.60-63; Sultana ve Das, 2022, s.4813-4816; Karahan vd., 2023, s.4-5; Uyar, 2023, s.46-49) ve araştırmacı ilgili literatürde olmayan parametreleri kendisi eklemiştir. Kodlama cetveli beş ana kategori ve 23 alt kategoriden oluşan toplam 61 maddelik bir parametre listesidir. Kodlama cetvelinde parametre olarak: video başlığında “Mukbang” kelimesinin olup olmaması, video kapak görselinin olup olmadığı, video kapağı ile video içeriğinin uyumlu olup olmadığı, kapak görselinde bulunan (Yemek Görseli, Kişi Görseli, Yemek+Kişi Görseli, Yemek+Kişi+Metin Görseli), video süresi (<4 dk, 4-20 dk, >20 dk), videonun çekildiği ortam (Ev, Stüdyo, Restoran, Sokak), videoda bulunan sesler (Konuşma, Müzik, Doğrama Sesi, Karıştırma Sesi, Isırma Sesi, Çiğneme Sesi, Yutma Sesi, İçecek Açma Sesi, İçecek Doldurma Sesi, Buz Sesi), videoda bulunan yiyeceklerin tüketimi ile ilgili: [yemek tüketiminin olup olmadığı, yemek sunumu (Ön Hazırlık, Pişirme, Sunum, Sunum Yok), tarif paylaşımı, tüketilen yemek türü (Fast-Food, Geleneksel Yemek, Atıştırmalık), tüketilen yemek miktarı (Az, Normal, Çok), yemek yeme biçimi (Hızlı ve Yavaş), yeme eylemi sırasında verilen tepki (Beğenme, Beğenmeme, Tepki Yok), yemek hakkında yorum olup olmadığı], videoda

bulunan içeceklerin tüketimi ile ilgili: [içecek tüketiminin olup olmadığı, içecek sunumunun olup olmadığı, içecek türü (Su, Gazlı İçecek, Geleneksel İçecek, Alkol, Diğer), tüketilen içecek miktarı (Az, Normal, Çok), İçecek içme biçimi (Hızlı ve Yavaş), içecek tüketimi esnasında verilen tepki (Beğenme, Beğenmeme, Tepki Yok), içecek hakkında yorum olup olmadığı], video içerisinde reklam ögesi: [video içerisinde marka gösteriminin olup olmadığı ve videonun sponsorluk özelliğini taşıyıp taşımadığı] kullanılmıştır. Bu araştırmada, video içerikleri, belirlenen beş ana başlıktan oluşan tema çerçevesinde kodlama cetveli kullanılarak çözümlenmiştir. Her bir video, kodlama cetvelinde tanımlanan tematik kategorilere göre analiz edilmiş ve bu sayede verilerin sistematik bir şekilde sınıflandırılması sağlanmıştır. Bu süreç, araştırmanın tutarlılığını artırarak, içeriklerin temalar doğrultusunda daha derinlemesine anlaşılmasına olanak tanımıştır. Kodlama cetvelindeki ana başlıklar, video içeriklerinin çok boyutlu olarak ele alınmasına ve her bir tema altındaki önemli bulguların ortaya çıkarılmasına katkı sağlamıştır. Kanallardan seçilen videoların bilgileri Tablo2'de yer almaktadır. İncelenecek olan videolar V1'den V20'ye kadar kodlanmıştır. K1 kanalına ait videolar: V1-V5; K2 kanalına ait olan videolar: V11-V15; T1 kanalına ait videolar: V6-V10; T2 kanalına ait videolar V16-V20 şeklinde kodlanmıştır. Güney Koreli içerik üreticilerinin video başlıkları, YouTube'da belirtildiği gibi Kore alfabesiyle verilmiştir. Güney Koreli YouTube kanallarının isimlerinin ve video başlıklarının Kore alfabesi (Hangül) ile yazılması, kanal sahiplerinin Güney Kore kökenli olmaları ve ana dillerinin Korece olmasından kaynaklanmaktadır. Bireylerin içerik üretiminde ana dillerini kullanmaları, kültürel kimliklerinin bir ifadesi olmanın yanı sıra, hedef kitleleriyle daha etkili bir iletişim kurma amacı taşımaktadır. Küresel bir platform olan YouTube'da, içerik üreticileri genellikle kendi dillerinde içerik sunmayı tercih etmektedir. Bu tercih, hem kendilerini en iyi şekilde ifade edebildikleri dilde iletişim kurmalarını sağlamakta hem de izleyici kitleleriyle daha derin bir bağ oluşturmalarına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, Güney Koreli bir kanal sahibinin Kore alfabesi ve Koreceyi kullanması, doğal bir tercih olmasının yanı sıra, dilsel ve kültürel açıdan da mantıklı bir temele dayanmaktadır. Videoların dili Korece olmasına rağmen, içerik analizinde kullanılan yöntemler ve tematik kategoriler, dil bilgisi gerektirmeyen görsel ve davranışsal unsurlara dayanmaktadır. Kodlama cetvelinde yer alan kategoriler, videoların dilinden bağımsız olarak analiz edilebilecek öğelerden oluşmaktadır. Bu nedenle, araştırmada Korece dil bilgisine ihtiyaç duyulmamıştır. Bu araştırmada, kamuya açık YouTube verileri kullanıldığı için etik kurul iznine gerek duyulmamıştır.

Tablo2

Mukbang Kanallarından Seçilen Videoların Bilgileri

Sıra No	Video Başlığı	Erişim Adresi	Görüntüleme Sayısı	Beğeni Sayısı	Yorum	Yayınlama Tarihi	Video Süresi
1	매운 아귀찜이 핑기는 날... Agwijjim Real mukbang:)	https://www.YouTube.com/watch?v=A_Y	2.983.977	42.000	888	9.02.2023	09:17
2	Real mukbang:) Beef Sashimi and Yukhoe with Soju ☆ Let's mix Yukhoe	https://www.YouTube.com/watch?v=zwD	1.514.835	25.000	1.117	17.07.2023	11:03
3	Real Mukbang:) Spicy Yeopgi Tteokbokki !! Put whatever I want!★ Dessert	https://www.YouTube.com/watch?v=I8fU	5.400.000	66.000	989	3.04.2023	10:03
4	너무 쫄깃한 수타 짜장면!! (ft. 탕수육, 킹스베리딸기)	https://www.YouTube.com/watch?v=avQVUhK2rzM	4.000.000	57.000	1.114	23.01.2023	10:25

5	LA갈비 숯불구이! 양념 없이 구워도 맛있어요 LA Galbi	https://www.YouTube.com/watch?v=vK0czAW8vkU	936.000	20.000	985	9.01.2023	10:24
6	ZAYIF KIZLARIN YAPMADIĞI 5 ŞEY TIKTOK TARİFLERİ	https://www.YouTube.com/watch?v=c3vM	122.000	1.400	322	15.07.2023	16:35
7	HEP BİRLİKTE HAYATIMIZI DEĞİŞTİRİYORUZ	https://www.YouTube.com/watch?v=0RPm	80.866	1.600	211	17.03.2023	23:03
8	GÜNDEMDEKİ HER ŞEYİN DEDİKODUSUNU YAPARAK BIG MAC MENÜ GÖMÜYÖRÜM	https://www.YouTube.com/watch?v=xWxIA4H4tA	75.000	1.600	145	8.04.2023	21:27
9	BENİ BENZETTİĞİNİZ ÜNLÜLERİ VE DAHASINI YORUMLUYORUM	https://www.YouTube.com/watch?v=zXbPg	118.212	2.600	348	6.03.2023	16:44
10	BENİ BU BURNUMLA SON GÖRÜŞÜNÜZ! AMELİYAT STRESİ	https://www.YouTube.com/watch?v=sg_itrv	79.000	1.900	230	2.03.2023	20:50
11	ASMR 치즈불닭쌈 짜파게티쌈🍷맥도날드 빅맥 치즈버거 어니언링	https://www.YouTube.com/watch?v=lmxNk295jXY	2.900.000	32.000	871	23.06.2023	09:57
12	면반... McDonald's Cheese ASMR 맥도날드 버거킹 패스트푸드 🍷 트리플 치즈버거 롱치즈스틱 너겟 치즈소스 짹먹방~!	https://www.YouTube.com/watch?v=7s26iEcC4dI	5.300.000	77.000	2.239	14.01.2023	12:23
13	ASMR 계란후라이 짜장면과 불닭짜장 팽이버섯 송이버섯	https://www.YouTube.com/watch?v=DyonORLEAUM	797.000	15.000	375	28.04.2023	09:39
14	ASMR 계란 듬뿍 제육 참치 불고기 새우 햄 키토김밥 게살튀김	https://www.YouTube.com/watch?v=4lgdi1mwpZI	658.000	14.000	528	11.04.2023	13:32
15	ASMR 매운구슬떡볶이 위에 떨어진 치즈폭포🍷매운어묵 양념새우 미니핫도그	https://www.YouTube.com/watch?v=3u95lYkA4zM	2.100.000	31.000	729	15.06.2023	12:07
16	BUGÜN MENÜDE ISLAK HAMBURGER ASMR MUKBANG	https://www.YouTube.com/watch?v=COGlt	23.000	394	59	16.07.2023	03:03
17	BUGÜN MENÜDE DOLMA CACIK	https://www.YouTube.com/watch?v=COGlt	34.000	425	46	12.06.2023	02:53

18	BUGÜN MENÜDE KURU FASULYE PİLAV SALTA SOĞAN CACIK	https://www.YouTube.com/watch?v=oYo7	9.646	133	31	1.04.2023	06:10
19	BUGÜN MENÜDE HAMBURGER ASMR	https://www.YouTube.com/watch?v=oYo7	5.100	107	34	2.04.2023	05:07
20	BUGÜN MENÜDE PİZZA ASMR	https://www.YouTube.com/watch?v=oYo7	9.126	123	27	18.05.2023	02:34

* Seçilen Videoların Bilgilerine 22.05.2024 tarihinde ulaşılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın belirgin sınırlılıkları vardır. İlk olarak, 22.05.2024 tarihinde “mukbang” anahtar kelimesiyle yapılan YouTube aramasında yaklaşık 8.680.000 video bulunmuştur. Bu kadar büyük bir veri setinin tamamını incelemek pratik olarak mümkün olmadığından, örneklem boyutunun daraltılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla, YouTube'daki mukbang kanalları detaylı bir şekilde değerlendirilmiş ve araştırmanın güvenilirliğini artırmak adına, YouTube'un kanal doğrulama kriterlerinden biri olan 100.000 aboneye sahip kanallar tercih edilmiştir.

Ancak, Türk mukbang kanalları arasında 100.000 aboneye ulaşmış doğrulama alan ve tamamen mukbang temalı içerik sunan kanalların sayısı sınırlıdır. Dolayısıyla, hem Güney Koreli hem de Türk mukbang kanalları arasında 100.000 aboneye sahip olanlar seçilmiştir. Demografik çeşitliliği sağlamak amacıyla, en yüksek abone sayısına sahip dört YouTube kanalı belirlenmiş ve bu bağlamda bir Güney Koreli erkek, bir Güney Koreli kadın, bir Türk erkek ve bir Türk kadına ait kanallar analiz edilmiştir. Bu sınırlı örneklem, cinsiyet ve kültürel farklılıkların etkisini incelemek için uygun bir yaklaşım sunmakla birlikte, elde edilen sonuçların genelleştirilebilirliğini sınırlamaktadır.

Araştırma kapsamında, Tablo 1'de gösterildiği üzere, 22.05.2024 itibarıyla seçilen mukbang kanallarında toplamda 2.413 video bulunmuştur. Ayrıca, "Beste Kartal" adlı kanala ait en son videonun 15.07.2023 tarihinde yüklenmiş olması, diğer kanallarda da videoların 2023 yılı ile sınırlandırılmasına neden olmuştur. Bu sınırlama, araştırmanın zaman çerçevesini daraltarak içeriklerin güncelliğini ve karşılaştırılabilirliğini koruma amacını taşımaktadır. Ancak, bu durum, daha geniş bir zaman diliminde yapılabilecek analizlerin kapsamını ve ayrıntılarını elde etme potansiyelini kısıtlamıştır. Son olarak, araştırmanın süre kısıtlamaları nedeniyle, dört kanaldan en yüksek beğeni, yorum ve görüntülenme sayısına sahip beşer video seçilmiş ve bu videolar analiz edilmiştir. Bu seçim, her bir kanalın içeriklerinin derinlemesine incelenmesini sağlamış olmakla birlikte, örneklem boyutunu sınırlandırarak bulguların kapsamını daraltmıştır.

Bulgular

Video Özellikleri

Araştırma kapsamında incelenen videoların özelliklerinin ayrıntılı halleri Tablo3'te gösterilmiştir. Seçilen videoların başlığında “mukbang” sözcüğünün bulunması, video kapak görselinin olması, video kapağı ve video içeriğinin uyumlu olması parametreleri her videoda %100 oranında sağlandığı gözlemlenmiştir. Kapak görselleri incelendiğinde videoların %50'sinde Yemek+Kişi görseli kullanılırken, diğer %50'lik oranda ise Yemek+Kişi+Metin görselinin kullanıldığı görülmektedir. K1 ve T1 kanallarına ait videolarda Yemek+Kişi+Metin, K2 ve T2 kanallarında Yemek+Kişi görseli kullanılmıştır.

Videoların %15'inin dört dakikadan kısa, %15'inin yirmi dakikadan uzun, %70'inin ise dört ile yirmi dakika arasında olduğu gözlemlenmiştir. T2 kanalına ait üç videonun dört dakikadan kısa, K1, ve K2 kanallarına ait

birçok videonun dört ile yirmi dakika arası, T1 kanalının üç videosunun da yirmi dakikadan uzun olduğu tespit edilmiştir. Videoların %55'i evde, %40'ı stüdyoda, %5'inin de sokakta çekildiği gözlemlenmiştir. K1 ve T1 kanalına ait videoların bazıları ev ortamında, K2 ve T2 kanalına ait videoların stüdyo ortamında, K1 kanalına ait V5 videosunun da sokak ortamında çekildiği görülmüştür.

Tablo3

Araştırma Kapsamında İncelenen Videoların Özellikleri

Video No		Video Özellikleri																			
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Kapak Görselinde Bulunanlar	Başlıkta "Mukbang" Kelimesi Bulunması	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Kapak Görseli	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Kapak ve İçerik Uyumu	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Yemek Görseli																				
	Kişi Görseli																				
Kapak Görselinde Bulunanlar	Yemek+Kişi Görseli											x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Yemek+Kişi+Metin Görseli	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x										
Video Süre	<4dk																x	x			x
	4-20 dk	x	x	x	x	x	x			x		x	x	x	x	x			x	x	
	>20 dk								x	x		x									
Videonun Çekildiği Ortam	Ev	x	x	x	x		x	x	x	x	x								x	x	
	Stüdyo											x	x	x	x	x	x	x			x
	Restoran																				
	Sokak					x															

**Her video %5'lik değer taşımaktadır.

Video Ses Özellikleri

Araştırma kapsamında incelenen videoların ses özelliklerinin ayrıntılı halleri Tablo4'te gösterilmiştir. Videoların %75'inde konuşma bulunduğu, K1 kanalına ait V5 ve T1, K2, T2 kanallarına ait bazı videoların içerisinde konuşma olduğu tespit edilmiştir. Yalnızca K1 kanalına ait V5 videosunda net bir doğrama sesi işitilmiştir. Videoların %30'unda yemek karıştırma sesi işitilmiştir, karıştırma sesi K1 ve T1 kanallarında gözlemlenmiştir. Videoların %20'sinde pişirme sesi tespit edilmiş, bu ses K1 ve T1 kanallarının bazı videolarında işitilmiştir.

Tüm videolarda %100 oranında ısırma, çiğneme ve yutma sesleri gözlemlenmiştir. Videoların %40'ında içecek açma ve doldurma sesleri tespit edilmiştir. K1 kanalının üç videosunda, T1 kanalının dört videosunda, T2 kanalının ise bir videosunda içecek açma sesi bulunmaktadır. İçecek doldurma sesi K1 kanalının dört videosunda ve T1 kanalının dört videosunda bulunmaktadır. Videoların %15'inde buz sesi, %25'inde ise müzik sesi tespit edilmiştir. Buz sesi T1 kanalının bir videosunda, K2 kanalının iki videosunda bulunmaktadır. Video içerisinde müzik kullanımı yalnızca K1 kanalında gözlemlenmiştir. Videoların introlarında bulunan ses öğeleri değerlendirmeye alınmamıştır.

Tablo4
Araştırma Kapsamında İncelenen Videoların Ses Özellikleri

Video No	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Konuşma					x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Doğrama Sesi					x															
Karıştırma Sesi	x	x	x	x	x				x											
Pişirme Sesi	x		x		x				x											
Isırma Sesi	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Çiğneme Sesi	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Yutma Sesi	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
İçecek Açma Sesi	x		x		x	x	x		x	x						x				
İçecek Doldurma Sesi	x	x		x	x	x		x	x	x										
Buz Sesi						x							x		x					
Müzik	x	x	x	x	x															

**Her video %5'lik değer taşımaktadır.

Yiyecek Tüketimi

Araştırma kapsamında incelenen videolarda yiyecek tüketimi ile ilgili bilgilere Tablo5'te yer verilmiştir. Tüm videolarda %100 oranında yiyecek tüketimi gerçekleşmiştir. Videoların %20'sinde yemek sunumunda ön hazırlık yapıldığı tespit edilmiştir. Ön hazırlık, K1 kanalının üç videosunda, T1 kanalının bir videosunda gözlemlenmiştir. Pişirme eylemi ise tüm videoların %15'inde gerçekleşmiştir. K1 kanalına ait iki video ve T1 kanalına ait bir videoda pişirme eylemi görülmektedir. Videoların %45'inde yemek sunumu yapılmıştır.

Videoların %40'ında Fast-Food, %50'sinde geleneksel yemek ve %10'unda atıştırmalık tarzı yiyecek tüketimi gerçekleşmiştir. Fast-Food tüketimi K2 kanalının iki videosunda, T1 kanalının üç videosunda ve T2 kanalının üç videosunda tespit edilmiştir. Geleneksel yiyecek tüketimi K1 kanalının tüm videolarında, K2 kanalının üç videosunda, T2 kanalının iki videosunda gözlemlenmiştir. Atıştırmalık tarzı yiyeceklerin tüketimi sadece T1 kanalının iki videosunda gözlemlenmiştir.

Tablo5

Araştırma Kapsamında İncelenen Videolarda Yiyecek Tüketimi ile İlgili Bilgiler

		Video No																			
		Video Yiyecek																			
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Yemek Sunumu	Yemek Tüketimi	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Ön Hazırlık	x		x		x				x											
	Piştirme	x				x				x											
	Sunum Yok		x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x		x
Tüketilen Yemek	Tarif Paylaşımı	x	x	x	x	x		x	x	x											
	Fast-Food							x	x		x	x	x				x			x	x
	Geleneksel Yemek	x	x	x	x	x								x	x	x			x	x	
Tüketilen Yemek	Atıştırma						x			x											
	Az									x											
	Normal	x	x	x	x	x	x	x	x		x						x			x	
Yemek	Çok											x	x	x	x	x			x		x
	Hızlı											x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Yemek Esnasında	Yavaş	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x										
	Beğenme						x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	Beğenmeme																				
Yemek Hakkında Yorum	Tepki Yok	x	x	x	x	x		x													
	Yemek Hakkında Yorum						x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

**Her video %5'lik değer taşımaktadır.

Tüketilen yemek miktarları restoran menülerinde ve Fast-Food işletmelerinde hazırlanmış fix menülerin porsiyonları baz alınarak karşılaştırılmıştır. Videoların %35'inde normal bir insanın bir öğünde tüketemeyeceği kadar büyük porsiyonlara yiyecek tüketimi gerçekleştirdiği görülmüştür. Videoların %60'ında tüketilen yiyecek miktarlarının normal porsiyon değerlerinde olduğu görülmüştür. Videoların sadece %5'inde normal bir porsiyondan az yiyecek tüketiminin gerçekleştiği görülmüştür. Videoların %50'sinde yiyecek tüketimi yavaş bir biçimde gerçekleşmiştir. Yavaş yiyecek tüketimi K1 ve T1 kanallarında görülmüştür. Videoların geri kalan %50'lik oranında hızlı yiyecek tüketimi gerçekleşmiştir. Hızlı yemek tüketiminin gerçekleştiği kanalların K2 ve T2 olduğu gözlemlenmiştir. Yemek yeme sırasında tepki incelendiğinde videoların %30'unda yiyecek tüketimi sırasında tepki verilmediği görülmüştür. K1 kanalı tüm videolarında yiyecek tüketiminde tepki vermediği tespit edilmiştir. Videoların %70'inde yiyecek tüketimi sırasında tepki verilmiş ve yiyecek hakkında yorum yapıldığı gözlemlenmiştir.

İçecek Tüketimi

Tablo6

Araştırma Kapsamında İncelenen Videolarda İçecek Tüketimi ile İlgili Bilgiler

Video No		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	İçecek Tüketimi	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x
	İçecek Sunumu	x	x		x	x	x	x		x	x										
Tüketilen İçecek Türü	Su											x	x								
	Gazlı İçecek							x	x	x				x	x	x	x				x
	Geleneksel İçecek																				x
	Alkol	x	x	x	x	x															
	Diğer						x				x										
İçecek Miktarı	Az			x																	
	Normal				x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x
	Çok	x	x																		
İçme Biçimi	Hızlı													x			x	x			x
	Yavaş	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x					
İçme Esnasında Tepki	Beğenme						x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x
	Beğenmeme																				
	Tepki yok	x	x	x	x	x															
	İçecek Hakkında Yorum						x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x

**Her video %5'lik değer taşımaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen videolarda içecek tüketimi ile ilgili bilgilere Tablo6'te yer verilmiştir. Tüketilen içecek miktarları restoran ve Fast-Food işletmelerinde hazırlanmış olan fix menülerin porsiyonları baz alınarak karşılaştırılmıştır. Tüketilen içecek miktarı K1 kanalının iki videosunda normal bir insanın tüketebileceği miktardan fazla miktarda içecek tüketiminin gerçekleştiği gözlemlenmiş ve V3 videosunda ise tüketilen içecek miktarının servis edilen porsiyondan az tüketildiği gözlemlenmiştir. T1, K2 ve T2 kanallarında ise içecek tüketiminin normal porsiyonlarda tüketildiği görülmüştür. İçecek tüketimi sırasında tepki verme ve içecek hakkında yorum K1 kanalında tespit edilmemiştir. T1, K2 ve T2 kanallarındaki videolarda ise içecek tüketimi ve tüketilen içecek hakkında yorum yapıldığı gözlemlenmiştir.

Reklam Ögesi

Araştırma kapsamında incelenen videolarda reklam ögesi kullanımı hakkındaki bilgilere Tablo7'te yer verilmiştir.

Tablo7

Araştırma Kapsamında İncelenen Videolarda Reklam Ögesi Kullanımı Bilgileri

Video No	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Marka ve Sponsorluk																				
Marka Gösterimi	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x							x	x
Sponsorluk																				

**Her video %5'lik değer taşımaktadır.

Videoların %70'inde marka gösterimi olduğu ve %100'ünde sponsorluk söylemi ve gösterimi olmadığı görülmüştür. Videolarda K1 kanalının bir videosu haricindeki diğer videolarında, T1 kanalının tüm videolarında, K2 kanalının iki videosunda ve T2 kanalının iki videosunda marka gösterimi tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, video paylaşım platformu olan YouTube'da popüler olan mukbang videolarının içerik analizi yapılmış, Güney Koreli ve Türk mukbang içerik üreticileri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılmıştır. Gerçekleştirilen içerik analizi sonuçları, her iki milletin içerik üreticileri arasında hem benzerlik hem de belirli farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. İncelenen mukbang kanallarının abone sayıları karşılaştırıldığında, Türk mukbang kanallarının abone sayısının, Güney Koreli mukbang kanallarının gerisinde olduğunu göstermektedir. Bu durum, mukbang akımının Türkiye'de hala gelişmekte ve keşfedilmekte olduğunu işaret etmektedir. Mevcut literatürde mukbang videolarının genellikle canlı yayın biçiminde gerçekleştiği, yani içerik üreticisi ve izleyicinin aktif bir etkileşim içerisinde olduğu ifade edilmiştir (Donnar, 2017; McCharty, 2017; Lavelle, 2018; Hong ve Park, 2018) fakat yazarlar tarafından gerçekleştirilen araştırma esnasında incelenen 20 adet videoda yiyecek-içecek tüketiminin gerçekleştiği esnada, içerik üreticisi ve izleyici arasında aktif bir etkileşimin gerçekleştiği görülmemiştir. İncelenen videolarda sahne geçişleri ve sonradan eklenen ses öğeleri sayesinde videoların kaydedildikten sonra montajlandığı tespit edilmiştir.

Gerçekleştirilen araştırmanın bulguları doğrultusunda, yiyecek ve içecek tüketim kategorinde gerçekleştirilen incelemede, Güney Koreli içerik üreticileri mukbang videolarında genellikle kendi kültürlerine ait geleneksel yemekleri öne çıkarırken, Türk içerik üreticileri çoğunlukla Fast-Food tüketmekte ve yiyecek-içeceklerden ziyade izleyicilerle etkileşim kurmaya odaklanmaktadır. Video içerisinde alkol tüketimi sadece K1 kanalında görülmüştür ve Kang vd. (2020) çalışmasındaki "sulbang" kategorisine yani mukbang esnasında alkollü içecek tüketilen video biçimine örnek oluşturmaktadır. Yazarlar tarafından gerçekleştirilen video içerik analizinde Sultana ve Das'ın (2022) çalışmasında olduğu gibi Güney Koreli mukbang içerik üreticilerinin yemek yeme biçimlerinde herhangi bir dağınıklık yeme biçimine rastlanmamıştır. Çalışmada, Türk mukbang içerik üreticilerinin de yeme biçimlerinde dağınıklığa rastlanmamıştır. Mukbang videolarının çekildiği mekân konusunda araştırma Sultana ve Das (2022) çalışmasıyla çoğunlukla benzerlik göstermiştir fakat K1 kanalının V5 videosunda yemek tüketimi sokakta gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında mukbang ile ilgili literatür incelendiğinde (Kang vd., 2020; Sultana ve Das, 2022; Choe, 2019; Dam vd., 2024; Donnar, 2017) mukbang videolarının süreleri hakkında bir bilgilendirme yapılmadığı gözlemlenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen en kısa mukbang videosu T2 kanalına ait V20 videosudur. İncelenen videolarda Donnar (2017), Hong ve Park'ın (2018) çalışmalarında belirttikleri mukbang içerik üreticilerinin sponsorluk bildirmeleri ve bağış kabul etme unsurları tespit edilmemiştir.

Bu çalışma, mukbang videolarının içerik üretiminde milletlerarası kültürel farklılıkların ve benzerliklerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Güney Koreli içerik üreticileri, geleneksel yemeklerini öne çıkararak kültürel kimliklerini koruma ve tanıtmaya çabası içindeyken, Türk içerik üreticileri daha çok izleyici etkileşimine odaklanmaktadır. Bu durum, mukbang akımının Türkiye'de henüz gelişim aşamasında olduğunu ve izleyici kitlesinin alışkanlıklarının farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, videoların montajlı yapısı ve izleyici ile aktif etkileşimin sınırlı olması, mukbang deneyiminin geleneksel algısından sapmalar olduğunu göstermektedir. Türk içerik üreticilerinin Fast-Food tüketimi ve sosyal etkileşim önceliği, Türkiye'deki mukbang kültüründe izleyicilerin ilgi alanlarını yansıtmaktadır. Sonuç olarak, mukbang videoları sadece bir yemek tüketim biçimi değil, aynı zamanda kültürel ifade ve sosyal etkileşim alanı olarak da değerlendirilmektedir. Bu bulgular, mukbang fenomeninin daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini ve kültürel bağlamın içerik üretimindeki önemini vurgulamaktadır.

Gelecek çalışmalarda, geniş bir izleyici kitlesine ulaşan mukbang videoları, Türk mutfağına ait yöresel yiyecek ve içeceklerin tanıtımını yaparak Türk mutfağına dünya genelinde daha fazla bilinmesine yardımcı olabilir. YouTube dışındaki video paylaşım platformlarında daha geniş ve çeşitli örneklerle mukbang videoları analiz edilebilir ve bu platformlar arası içerik ve etkileşim farkları karşılaştırılabilir. Farklı yaş grupları ve cinsiyetlere yönelik mukbang videoları incelenerek demografik özelliklerin içerik üzerine olan etkisi incelenebilir. Türk mutfak kültürünün küresel etkilerini değerlendirmek amacıyla, farklı uluslara ait mukbang içerik üreticilerinin Türk yemeklerini tanıttığı videoların incelenmesi gerçekleştirilebilir. Mukbang içeriklerinin etik ve yasal boyutlarını araştırmak amacıyla, bu tür videoların içerik düzenlemeleri, gıda güvenliği standartları ve etik sınırlar açısından değerlendirilmesi yapılabilir. Bu, mukbang videolarının uyduğu veya uymadığı yasal ve etik normları belirlemeye yardımcı olabilir.

Kaynakça

- Akan, N. A. (2021). Türkiye'deki covid-19 reklamları: Bilgilendirici ve dönüşümsel mesaj stratejilerinin kullanımı. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (38), 55-72. doi: 10.17829/turcom.934232
- Al-Qaysi, N., Mohamad-Nordin, N. and Al-Emran, M. (2020). A systematic review of social media acceptance from the perspective of educational and information systems theories and models. *Journal of Educational Computing Research*, 57(8), 2085-2109. doi: 10.1177/0735633118817879
- An, S. and Ha, S. (2023). When influencers promote unhealthy products and behaviours: The role of ad disclosures in YouTube eating shows. *International Journal of Advertising*, 42(3), 542-561. doi: 10.1080/02650487.2022.2148989
- Arthurs, J., Drakopoulou, S. and Gandini, A. (2018). Researching YouTube. *Convergence*, 24(1), 3-15. doi: 10.1177/1354856517737222
- Aziz, A. (2008). *İletişime giriş*. İstanbul: Aksu Kitabevi.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknik ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bogdan, R. C. and Biklen, S. K. (2006). *Qualitativ eresearch for education: an introduction to theory and methods*, (5th ed.). Boston: Allyn& Bacon.

- Brown, J. D. and Bobkowski, P. S. (2011). Older and newer media: Patterns of use and effects on adolescents' health and well-being. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 95-113. doi: 10.1111/j.1532-7795.2010.00717.x
- Burgess, J. and Green, J. (2009). *YouTube: online video and participatory culture*. Cambridge: Polity Press
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Castelló-Martínez, A. and Tur-Viñes, V. (2020). Obesity and food-related content aimed at children on YouTube. *Clinical Obesity*, 10(5), 1-10. doi: 10.1111/cob.12389
- Chau, C. (2010). YouTube as a participatory culture. *New Directions For Youth Development*, 2010(128), 65-74. doi: 10.1002/yd.376
- Cheng, X., Dale, C. and Liu, J. (2008). Statistics and social network of YouTube videos. In *16th International Workshop on Quality of Service (IWQoS)* (pp. 229-238). New York: IEEE. Erişim Adresi: <https://ieeexplore.ieee.org/document/4539688>
- Choe, H. (2019). Eating together multimodally: collaborative eating in mukbang, a Korean livestream of eating. *Language in Society*, 48(2), 171-208. doi: 10.1017/S0047404518001355
- Cowley, S. (2020). The YouTube SEO project: Teaching search engine optimization through video. *Marketing Education Review*, 30(2), 125-131. doi: 0.1080/10528008.2020.1755603
- Creswell, J. W. (2009). *Research desing, qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. California: SAGE Publications.
- Creswell, J.W. (2016). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Cupples, J. and Thompson, L. (2010). Heterotextuality and digital foreplay: cell phones and the culture of teenage romance. *Feminist Media Studies*, 10(1), 1-17. doi: 10.1080/14680770903457063
- Çakıcı, H. H., Özkan Kutlu, T. ve Yılmaz, H. (2020). Yazılı medyada veganlığın ve vejetaryenliğin sunumu. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 279-296. doi: 10.17680/erciyesiletisim.634287
- Dam, L., Borsai, A. M. B. and Burroughs, B. (2024). (Over) eating with our eyes: an examination of mukbang influencer marketing and consumer engagement with food brands. *Journal of Promotion Management*, 30(2), 227-251. doi: 10.1080/10496491.2023.2253244
- Datareportal (2024, t.y.) Digital around the world. Erişim Adresi: <https://datareportal.com/global-digital-overview#:~:text=There%20are%205.44%20billion%20internet,higher%20in%20many%20developing%20economies>
- Doğan, E. ve Yaman, M. (2022). Üniversite öğrencilerinin YouTube'da asmr yemek içeriği izleme deneyimleri ve yeme davranışlarına etkisi. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 10(4), 3055-3076. doi: 10.21325/jotags.2022.1130
- Donnar, G. (2017). 'Food porn'or intimate sociality: Committed celebrity and cultural performances of overeating in meokbang. *Celebrity studies*, 8(1), 122-127. doi: 10.1080/19392397.2016.1272857
- Hong, S. and Park, S. (2018). Internet mukbang (foodcasting) in South Korea. I. Eleá ve L. Mikos (Eds.), In *Young and creative: Digital technologies empowering children in everyday life*, (pp. 111-125). Gothenburg: Nordicom.

- Jones, K. B. (2008). *Search engine optimization: your visual blueprint for effective Internet marketing*. Indiana: Wiley Publishing, Inc.
- Kang, E., Lee, J., Kim, K. H. and Yun, Y. H. (2020). The popularity of eating broadcast: Content analysis of “mukbang” YouTube videos, media coverage, and the health impact of “mukbang” on public. *Health Informatics Journal*, 26(3), 2237-2248. doi: 10.1177/1460458220901360
- Kaplan, A. M. and Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68. doi: 10.1016/j.bushor.2009.09.003
- Karahan, S., Uzun, G. ve Uca, S. (2023). Gaziantep yöresel lezzetleri ile ilgili YouTube videolarının içerik analizi. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 6(1), 1-16. doi: 10.58636/jtis.1243424
- Keskin, B. (2017). Öğretmenlerle ilgili YouTube videolarının analizi. *Journal of Education and Future*, (12), 85-94. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/332123>
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1156348>
- Kircaburun, K., Harris, A., Calado, F. and Griffiths, M. D. (2023). Development and validation of problematic mukbang watching scale and mukbang watching motives scale: a cross-sectional study with adult mukbang watchers. *Psychiatry Research Communications*, 3(3), 1-8. doi: 10.1016/j.psycom.2023.100138
- Kircaburun, K., Harris, A., Calado, F. and Griffiths, M. D. (2024). Emotion regulation difficulties and problematic mukbang watching: The mediating role of psychological distress and impulsivity. *Psychiatry Research Communications*, 4(1), 1-8. doi: 10.1016/j.psycom.2023.100152
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28. doi: 10.18094/si.51496
- Korkmaz, İ. (2020). Nicel araştırmalarda evren, örneklem, örnekleme teknikleri. B. Oral ve A. Çoban (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (s. 147-159). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Lavelle, D. (2018, 5 Kasım). Mukbang: is loneliness behind the craze for watching other people eating? *The Guardian*. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/food/shortcuts/2018/nov/05/mukbang-is-loneliness-behind-the-craze-for-watching-other-people-eating>
- Levy, M. (2009). WEB 2.0 implications on knowledge management. *Journal of Knowledge Management*, 13(1), 120-134. doi: 10.1108/13673270910931215
- Mazurek, G., Korzyński, P. and Górska, A. (2019). Social media in the marketing of higher education institutions in Poland: Preliminary empirical studies. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 7(1), 117-133. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/331400079_Social_Media_in_the_Marketing_of_Higher_Education_Institutions_in_Poland_Preliminary_Empirical_Studies
- McCarthy A. (2017, 19 Nisan). This Korean food phenomenon is changing the internet. *Eater*. Erişim Adresi: <https://www.eater.com/2017/4/19/15349568/mukbang-videos-korean-YouTube>
- Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294. doi: 10.18037/ausbd.1227356

- Öztürk, Y. ve İspir, N. (2021). Sosyal medyanın yerel yemek kültürü etkileri üzerine bir değerlendirme: Dijital fenomenler. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 3(1), 9-26. Erişim Adresi: <http://ecider.cumhuriyet.edu.tr/tr/download/article-file/1519691>
- Pereira, B., Sung, B. and Lee, S. (2019). I like watching other people eat: A cross-cultural analysis of the antecedents of attitudes towards Mukbang. *Australasian Marketing Journal*, 27(2), 78-90. doi: 10.1016/j.ausmj.2019.03.001
- Rittberg, R., Dissanayake, T. and Katz, S. J. (2016). A qualitative analysis of methotrexate self-injection education videos on YouTube. *Clinical Rheumatology*, 35, 1329-1333. doi: 10.1007/s10067-015-2910-5
- Rüdiger, S. (2022). Intimate consumptions: YouTube eating shows and the performance of informality. *Internet Pragmatics*, 5(1), 115-142. doi: 10.1075/ip.00070.rud
- Snickars, P. and Vonderau, P. (Eds.) (2009). *The YouTube reader*. Stockholm: National Library of Sweden.
- Spence, C., Okajima, K., Cheok, A. D., Petit, O. and Michel, C. (2016). Eating with our eyes: from visual hunger to digital satiation. *Brain and Cognition*, 110, 53-63. doi: 10.1016/j.bandc.2015.08.006
- Strand, M. and Gustafsson, S. A. (2020). Mukbang and disordered eating: a netnographic analysis of online eating broadcasts. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 44(4), 586-609. doi: 10.1007/s11013-020-09674-6
- Sultana, S. F. S. and Das, M. (2022). Content analysis of mukbang videos: preferences, attitudes and concerns. *Journal of Positive School Psychology*, 6(9), 4811-4822. Erişim Adresi: <https://journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/13360/8676>
- Süküt, F. (2011). *İçerik yönetim sistemleri ve sanal kütüphanelerde bilgi hizmetleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şenel, E. (2023). Mukbang videolarının oluşturduğu motivasyonlar üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 11(2), 1206-1229. doi: 10.21325/jotags.2023.1240
- Teng, S., Khong, K. W., Pahlevan Sharif, S. and Ahmed, A. (2020). YouTube Video comments on healthy eating: descriptive and predictive analysis. *JMIR Public Health and Surveillance*, 6(4), e19618 doi: 10.2196/19618.
- Thelwall, M., Sud, P. and Vis, F. (2012). Commenting on YouTube videos: from Guatemalan rock to el big bang. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(3), 616-629. doi: 10.1002/asi21679
- Topham, J. and Smith, N. (2023). One day of eating: tracing misinformation in 'what I eat in a day' videos. *Journal of Sociology*, 59(3), 682-698. doi: 10.1177/14407833231161369
- Uyar, M. (2023). Kadına yönelik fiziksel şiddette yaşananların video içerik analizi ile tespiti. *Yalova Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 43-69. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2985924>
- Uçan, B. Z., Girgin, G. K. ve Karaman, N. (2021). YouTube yemek kanallarının tatma davranışsal niyeti üzerine etkisi. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-28. doi: 10.47140/kusbder.887291
- Waterlaus, J. M., Patten, E. V., Roche, C. and Young, J. A. (2015). #Gettinghealthy: The perceived influence of social media on young adult health behaviors. *Computers in Human Behavior*, 45, 151-157. doi: 10.1016/j.chb.2014.12.013

- Vural, Z. (2006). *Bilgi iletişim teknolojileri ve yansımaları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Vural, Z.B.A. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: ege üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 5(20), 3348-3382. doi: 10.19168/jyu.65130
- Yayla, Ö. (2021). Sosyal medya’da Türk sokak lezzetleri: YouTube örneği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 9(2), 1379-1400. doi: 10.21325/jotags.2021.845
- Yıldırım, B. (2015). *İletişim araştırmalarında yöntemler*. Konya: Literatürk Academia Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H. ve Çakıcı, H. H. (2019). Yazılı medyada Türk mutfağı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(1), 450-462. doi: 10.21325/jotags.2019.372
- Yeniçiktı, N. T. (2016). Halkla ilişkiler aracı olarak instagram: sosyal medya kullanan 50 şirket üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 9(2), 92-115. doi: 10.18094/si.84410
- Yun, S., Kang, H. and Lee, H. (2020). Mukbang-and cookbang-watching status and dietary life of university students who are not food and nutrition majors. *Nutrition Research And Practice*, 14(3), 276-285. doi: 10.4162/nrp.2020.14.3.276
- Wahyuni, A. and Utami, A. R. (2021). The use of YouTube video in encouraging speaking skill. *Pustakailmu Id*, 7(3), 1-9. Erişim Adresi: <http://pustakailmu.id/index.php/pustakailmu/article/view/62>
- Wang, S. (2020). *A study on potential health issues behind the popularity of “mukbang” in china* (Master's Thesis) Middle Tennessee State University, Tennessee, ABD. Erişim Adresi: <https://www.proquest.com/docview/2395804467?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&sourcetype=Dissertations%20&%20Theses>
- Waters, R. D. and Jones, P. M. (2011). Using video to build an organization's identity and brand: a content analysis of nonprofit organizations' YouTube videos. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 23(3), 248-268. doi:10.1080/10495142.2011.594779
- Wattenhofer, M., Wattenhofer, R. and Zhu, Z. (2021). The YouTube social network. In *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 6(1) 354-361. doi: 10.1609/icwsm.v6il.14243
- Weng, C. H. and Huang, T. C. K. (2018). Observation of sales trends by mining emerging patterns in dynamic markets. *Applied Intelligence*, 48, 4515-4529. doi: 10.1007/s10489-018-1231-1
- Windiantari, İ.A.P.A, Dwi, N.L.P.E.S and Artini, L.P. (2023) YouTube as an alternative learning media for independent bilingual young learners: a review. *Journal of English Teaching*, 9(1), 83-97. doi: 10.33541/jet.v9i1.4611

Extended Abstract

Purpose

The purpose of this study is to conduct a content analysis of mukbang videos on Youtube, examining the similarities and differences between South Korea and Turkish mukbang creators. Mukbang, a phenomenon involving the live broadcast of food and beverage consumption, has gained immense popularity globally, transcending its South Korean origins to establish a dedicated viewership and production base worldwide, including in our country.

Design and Methodology

This study employs a qualitative research method, specifically content analysis, to investigate mukbang videos. The universe of the study encompasses all YouTube videos with “mukbang” in their titles. To manage this vast selection, purposive sampling was utilized, resulting in a detailed analysis of 20 videos, evenly split between South Korean and Turkish content creators.

A coding scheme was meticulously developed with the guidance of four field experts. This scheme was designed to analyze the selected videos based on several pertinent parameters. These parameters include the video title, providing initial context and viewer expectations; video length, crucial for understanding the content’s pacing and engagement level; and settings, which encompassed the background environment and overall production quality.

Additionally, the scheme examined the sounds present in the videos, recognizing the significant role auditory elements play in the mukbang experience. Food and beverage consumption was another critical category, focusing on what and how much was consumed. The presentation style of the host, including their interaction with the audience and the presentation of the food, was also scrutinized. Furthermore, the analysis assessed consumption reactions, capturing the hosts’s responses to the food, which are central to the appeal of mukbang. Finally, advertising elements within the videos were noted, considering the increasing commercialization of mukbang content.

By employing this comprehensive coding scheme, the study aims to elucidate both similarities and differences between South Korean and Turkish mukbang videos. This analysis offers insight into cultural and presentation styles within this unique social media phenomenon, contributing to a deeper understanding of mukbang’s global appeal and impact.

Findings

This analysis revealed several similarities and differences across specific categories between the mukbang videos from South Korean and Turkish content creators. Both sets of videos shared common elements such as thumbnails, food and beverage consumption sounds and consumption reactions. These commonalities underscore the global appeal and standardized elements of mukbang videos, highlighting the genre’s core features that attract a wide audience. Thumbnails typically featured appealing visual of food and content creators, designed to capture viewers’ attention and entice clicks. The sound of eating and drinking, an integral part of the mukbang experience, were prominently featured in both South Korean and Turkish videos, enhancing the sensory experience for viewers. Consumption reactions, including expressions of enjoyment or satisfaction, were also consistently present on some videos, providing an engaging and relatable viewing experience.

However, notable differences were observed in the video lengths and types of food and beverage consumption. South Korean mukbang videos tended to be longer, reflecting a cultural preference for extended, immersive eating experiences. In contrast, Turkish mukbang videos were generally shorter, indicating a preference for more concise content. The types of food and beverages consumed also varied significantly between the two groups. South Korean videos often featured traditional Korean dishes such as Agwijjim, Bibimbap, Tteobbokki, Jjajangmyeon ve Tangsuyuk, highlighting the country's popular culinary heritage. On the other hand, Turkish videos showcased mostly Fast-Food such as Popayes, McDonalds and Dominos but a small amount of traditional food as well such as Dolama, Kuru Fasulye and Pilav, the culinary traditions of Turkey.

These differences reflect not only cultural preferences but also unique production styles inherited to each country. South Korean mukbang content creators often focus on elaborate food preparation and detailed consumption rituals, enhancing the viewer's immersive experience. In contrast, Turkish mukbang content creators prioritize getting into developing conversation with their viewers.

By examining these similarities and differences, this study provides valuable insight into how mukbang content is tailored to resonate with diverse audiences, offering a deeper understanding of the cultural nuances and production techniques that shape this unique social media phenomenon.

Research Limitations

The primary limitation of the study is the relatively small sample size of 20 videos, which may not fully capture the diversity of mukbang content available on YouTube. Furthermore, the selection of videos was restricted to those with a significant number of subscribers and recent uploads, potentially excluding emerging creators with unique styles. This criterion particularly affects Turkish mukbang channels, where many creators do not meet the 100.000 subscriber threshold, leading to their exclusion from the study. Consequently, there is a risk of selection bias, as the sample may not represent the full spectrum of Turkish mukbang content. Moreover, the study's reliance on videos explicitly labeled as "mukbang" could have excluded relevant content that aligns with the genre but lacks explicit tagging. Furthermore, the inclusion of a Turkish mukbang channel that ceased posting content for 10 months ago might compromise the timeliness and relevance of the analyzed material, affecting the study's conclusion and generalizability.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

The findings of this study significantly contribute to the existing body of literature on mukbang by elucidating the cross-cultural Dynamics inherent in this digital phenomenon. Theoretically, this research enhances our understanding of how mukbang transcends cultural boundaries, emphasizing the interplay between global digital practices and localized cultural expressions. Practically, the study provides a framework for future research on mukbang, guiding scholars towards exploring the nuanced cultural influences on content creation and consumption patterns within this genre. Furthermore, from a social perspective, mukbang videos hold substantial for promoting Turkish cuisine on an international stage, thereby facilitating its global recognition. By showcasing the unique flavors and culinary traditions of Turkey, these videos serve as powerful tools for cultural dissemination and Exchange. Consequently, future studies should investigate the representation of Turkish cuisine in mukbang videos to comprehend how these digital artifacts function as medium for culinary tourism and cross-cultural interaction. This academic focus can yield valuable insights into the broader implication of digital media in globalizing local cuisines and the negotiation of cultural identities in the digital era.

Originality/Value

This study provides a rigorous comparative analysis of mukbang videos from South Korea and Turkey, emphasizing cross-cultural differences and similarities within this digital phenomenon. By developing and utilizing a detailed coding scheme, the research offers a systematic approach to analyzing mukbang content. This methodological innovation not only sets a foundation for future research but also enhances the scholarly understanding of mukbang's global appeal. The originality of this study lies in its cross-cultural perspective, offering valuable insights into the cultural nuances and shared elements of mukbang. This contribution is significant, as it enriches the broader discourse on digital media, cultural exchange, and online social interactions, paving the way for further interdisciplinary research.

Araştırmacı Katkısı: Hakan YILMAZ (%50), Esra YÜKSEL (%50).

The Glorious Return of the Supernatural to the Novel: An Analysis of the New Conception of Reality in the Stories of Efrasiyab and the Red-Haired Woman ^{1 2}

Hülya BAYRAK AKYILDIZ ³

Submitted by: 26.06.2024

Accepted by: 22.08.2024

Article Type: Research Article

Abstract

Realism lingered quite long in Turkish literature. From the 1900s onwards, realism and naturalism were prominent movements. If the often-despised detective novels are put aside, there was hardly any room for the extraordinary in fiction. During the socialist realism era, realism almost became the sole movement and was strong until the 1950s. Despite the appearance of the first modern literature from that time on, it kept its prominent position until the 1970s. What realism skillfully pushed outside the literature were the supernatural, the magic, the extraordinary, the mythical, and the fairy-tale-inspired narration. However, these elements made a comeback in the 1980s and quickly spread in the 2000s. Today, almost all fiction comprises these elements, and this time not in the form of the despised "B-literature," but in a very mainstream way. Today, the fantastic, detective novels, historical/biographical fiction and science fiction of all sorts are living their golden age. Often fused with myths, fairy-tales, epics, and such, this new type of fiction is like a scene where the supernatural has made its glorious comeback. In this paper, I will show the different ways and forms of this comeback in two novels: *The Stories of Efrasiyab* by İhsan Oktay Anar and *The Red Haired Woman* by Orhan Pamuk. Analyzing these novels based on their approach to the supernatural, I will try to show how myths and reality mix, what type of novel universe they create, and what this new reality stands for in the postmodern times we live in.

Keywords: Postmodernism, Postmodern Turkish novels, Supernatural, Extraordinary, Postmodern reality, *The Red Haired Woman*, *The Stories of Efrasiyab*

Citation: Bayrak Akyıldız, H. (2024). The glorious return of the supernatural to the novel: An analysis of the new conception of reality in the stories of efrasiyab and the red-haired woman. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1181-1192.

¹ This study does not require ethics committee permission.

² This essay is presented as a proceeding at the 6th International Congress of Turkology held in Warsaw in 2022.

³ Anadolu University, Faculty of Humanities, Department of Turkish Language and Literature, hbayrak@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1382-4047

Doğaüstünün Romana Görkemli Dönüşü: Efrasiyab'ın Hikâyeleri ve Kırmızı Saçlı Kadın Romanlarında Yeni Gerçeklik Anlayışı

Hülya BAYRAK AKYILDIZ⁴

Başyuru Tarihi: 26.06.2024

Kabul Tarihi: 22.08.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Gerçekçilik Türk edebiyatında oldukça uzun süre varlığını sürdürdü. 1900'lerden itibaren realizm ve natüralizm öne çıkan akımlar oldu. Genelde bir horgörüyle bakılan polisiye romanlar bir yana bırakılırsa, kurguda doğaüstüne neredeyse hiç yer yoktu. Toplumcu gerçekçiliğin hakim olduğu dönemde gerçekçilik neredeyse tek akım haline geldi ve 1950'lere kadar güçlü bir şekilde varlığını sürdürdü. O dönemden itibaren ilk modern edebiyatın ortaya çıkmasına rağmen, 1970'lere kadar önemli konumunu korudu. Gerçekçilik doğaüstü, sihir, olağanüstü, mitik ve masalsı anlatımı ustalıklı edebiyatın dışına itmişti. Ancak bu unsurlar 1980'lerde geri dönüş yaptı ve 2000'lerde hızla yayıldı. Bugün neredeyse tüm kurgular bu unsurları içeriyor ve bu kez hor görülen "ikinci sınıf edebiyat" şeklinde değil, oldukça ana akım bir şekilde. Bugün fantastik, polisiye, tarihi/biyografik kurmaca ve her türden bilimkurgu altın çağını yaşıyor. Genellikle mitler, masallar, destanlar ve benzerleriyle kaynaşan bu yeni kurgu türü, doğaüstünün görkemli bir şekilde geri dönüş yaptığı bir sahne gibidir. Bu yazıda, iki romanda bu geri dönüşün farklı yolları ve biçimleri gösterilecektir: İhsan Oktay Anar'ın Efrasiyab'ın Hikâyeleri ve Orhan Pamuk'un Kırmızı Saçlı Kadın romanları. Bu romanlar doğaüstüne yaklaşımları temelinde incelenerek, mitlerle gerçekliğin nasıl iç içe geçtiğini, nasıl bir roman evreni oluşturdukları gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Postmodern Türk romanları, Doğaüstü, Olağanüstü, Postmodern gerçeklik, Kırmızı Saçlı Kadın, Efrasiyab'ın Hikâyeleri

⁴ Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hbayrak@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1382-4047

Introduction

Turkish literature welcomed the narrative genres of novel and short story relatively late, in the 1860s. First, there were translations of foreign works, then "adaptations" in which local elements replaced the foreign ones.

Early Turkish novels were heavily influenced by the romanticism movement. Romanticism was predominant in French literature, the primary source of inspiration for Turkish novel, until recently. Turkish writers mostly read romantic literature and had idols such as Victor Hugo and Alexandre Dumas. Realism had already risen when the first Turkish novels were written, but romanticism was a far better fit for Turkish writers at the time for several reasons.

First, narrative genres were in verse, such as folktales, or they had a lot of supernatural elements, as in tales and myths. Both of these genres prioritized the use of language, such as rhyme, tropes, meter, rhythm, and supernatural elements.

Early Turkish novel contained extraordinary elements not only because of the romantic impact, but also because of the usual features of the narratives in the tradition and their inexperience in fiction. The plotline was full of miracles or coincidences and extraordinary elements. Fairy-tale effects dominated the entire narrative, from setting to character development.

The main themes of the novels were love, adventure in exotic lands, and the impacts of Westernization on society. The good and the bad, the right and the wrong were as clear as black and white. The events were narrated in a subjective, romantic way, and the author did not hesitate to be partial. The unfettered attitude of the romantic writers toward these issues was convenient for the inexperienced novelists under the influence of tradition.

It was Halit Ziya who wrote the first realist novels, although there were some realist elements in the works of Rezaizade Ekrem as well. As realism began to lose its former power in the West, it still elevated the Turkish novel closer to the novel in the Western sense. The fact that fiction was now based on causality, with the influence of the realist movement, gave the novel a plausibility/resemblance to reality. This was a proven method since Aristotle's *Poetics*.

The characters were portrayed in a multidimensional and complex way. Events were no longer governed by fairy-tale optimism or melancholy, but by the laws of nature. The novel differed from fairy-tales, legends, and mythology in terms of its resemblance to reality, as at the time in the West the genre was defined by its absence of supernaturalism often seen in "romances".

Turkish novels clung to realism for many years, which they adopted relatively late. There seems to be a silent consensus that the only way to narrate would be in a direct, unadorned, realistic style. During this period, the extraordinary was excluded from the novel and the short story. The adherence to realism delayed the effect of modernism as well. Imaginary elements, especially brought forward by movements such as surrealism, were almost not seen in mainstream narratives until the 1950s.

The effects of modernism, which began in the 1950s, became more visible in the 1970s and were replaced by postmodernism in the 1980s.

According to Moran's essay "September 12 and the Innovative Novel", the Turkish novel has mostly followed a realist approach, with a few exceptions. However, after 1980, novelists such as Nazlı Eray, Latife Tekin, Orhan Pamuk, and Bilge Karasu started incorporating postmodern features in their work, which deviated from the traditional realist line. The common feature of these novels was the escape from reality. One of the reasons for this deviation was the 1980 coup d'état, which targeted the left and promoted the obsolescence of social

concepts and realism that socialist realist literature was based on. The second reason was the global spread of postmodernism which would not rely on reality with the same taken-for-granted confidence as in the past (2014, p. 50-51-56).

The postmodern approach to reality blurred the line between fictive and objective reality and, therefore provided a good platform for the formerly excluded fictive elements such as the supernatural and mythic elements.

The Concept of Reality from Modernism to Postmodernism

Modernism was based on objective scientific knowledge and organized all aspects of society around this core. It is meant to express the ideology of modernity, though these two terms are often used interchangeably.

Modernity is generally thought to have begun with the Renaissance and was defined in relation to Antiquity. Modernity implies the progressive economic and administrative rationalization and differentiation of the social world (Sarup, 1993, p. 130). The Project of modernity formulated in the 18th century by the philosophers of the Enlightenment consisted of their efforts to develop objective science, universal morality and law, and autonomous art (Sarup, 1993, p. 143).

Modernism in art is a distinct concept. It challenges the concept of objective reality and presents itself in a fragmented, confused, rebellious, and destructive manner towards this imposed reality. However, it is important to remember that modernism still believed in scientific knowledge; in fact, many of its aspects came from Freud's psychoanalytic method, which was considered the most remarkable scientific breakthrough of the time.

Modernism is a particular set of cultural or aesthetic styles associated with the artistic movement that originated around the turn of the 20th century. Modernism developed in conscious opposition to classicism; it emphasized experimentation and the aim of finding an inner truth behind surface appearance or revolting against the imposed reality and the set of values that arise from it.

The basic features of modernism can be summarized as an aesthetic self-consciousness and reflexivity; a rejection of narrative structure in favor of simultaneity and montage; an exploration of the paradoxical, ambiguous and uncertain, open-ended nature of reality, and the rejection of the notion of an integrated personality in favor of an emphasis upon the Freudian 'split' subject (Sarup, 1993, p. 131). These features, all of which we see in postmodernism as well, make it harder to distinguish one from the other. But, as Jameson (1998, p. 19) states, secondary or relatively non-crucial elements of modernism become primary in postmodernism. Therefore, postmodernism emphasizes more fragmentation, a loss of belief in objective truth, is much more heterogeneous, ambiguous and parodic.

Postmodernity suggests what came after modernity; it refers to the incipient or actual dissolution of those social forms associated with modernity (Sarup, 1993, p. 130). As dangerous as it is to think of the two as binary oppositions, postmodernity is mainly considered to emphasize diverse forms of individual and social identity. Instead of a coercive totality and totalizing politics, postmodernity stresses a pluralistic and open democracy. Instead of the certainty of progress associated with the Enlightenment Project, there is now an awareness of contingency and ambivalence. Puritan asceticism has given way to the pleasure principle (Sarup, 1993, p. 130).

In postmodernism, reality is seen as subjective and socially constructed, rather than objective and universal. Postmodernists argue that there is no single objective reality that exists independently of human experience and interpretation. Instead, reality is shaped by the social, cultural, and historical contexts in which it is

perceived. Different individuals and groups have different perspectives on reality, which are shaped by their own unique experiences, identities, and cultural backgrounds. Thus all perspectives matter equally, for example religious convictions or superstitions can be as valid as scientific propositions because science is a narrative as well.

Lytard (1989) states in *The Postmodern Condition* that science is also a narrative, despite its previous efforts to differentiate itself from them. Postmodernism starts with the collapse of grand narratives ("grands récits"), the loss of credibility of objective knowledge or general/universal rules produced based on the objectivity of knowledge. The claims of development, rationality, and scientific objectivity of modernism lost their credibility, thus beginning postmodernism and giving way to all kinds of non-scientific narratives that come back as strong as ever.

Reality Shift in Turkish Novel

With the effects of postmodernism, the Turkish novel recalled all the demons of the long realist era. The supernatural made a glorious comeback to literature, after having been firmly excluded for years. Tales, myths, miracles, coincidences, prophecies, demons, fairies, divine intervention, and destiny were now ubiquitous in the narrative. This was also the trend in the West. Prophecies were considered as valid as scientific propositions based on the idea that "science is also a narrative". The positivist and determinist view of realism, and especially naturalism, was being replaced by a mysticism reminiscent of medieval stories.

It was the golden age of the "Marvel aesthetic", anachronistic historical novels, detective stories, science fiction and fairy-tales, which were once perceived as B-literature. Traditional oppositions were replaced by fusion, distinct styles were replaced by intertextuality, resemblance to reality was replaced by metafiction, and parody.

In his novel *The Red Haired Woman*, Pamuk depicts the theme of patricide and writes the story of his hero Cem, combining the stories of Oedipus Rex and Firdevsi's Rustam and Sohrab. The destinies of Cem, his son (whose existence he learned of years later), and his mother all merge with these stories.

In *Efrasiyab's Stories*, Anar establishes a dramatic structure that incorporates fairy-tales and the Marvel universe into the novel. The story is a frame narrative, similar to *One Thousand and One Nights* and *Mantikut Tayr*.

The Red Haired Woman begins with sixteen-year-old Cem, a high school student who wants to be a writer, facing financial difficulties after his father left them and moving from Istanbul to Gebze with his mother. He becomes an apprentice to a man he meets there, who makes money by drilling a well and finding water, and leaves the house to dig a well in an empty field. While searching for water, he listens to stories from his master Mahmut, whom he puts in his father's place. Whereas his father had never told him any tales or stories, Master Mahmut tells stories every night based on an image on television, a problem they encounter during the day, or a memory. Cem likes to immerse himself in these tales.

The stories told by Master Mahmut are adorned with supernatural elements; some of these stories come from the Qur'an and some of them are exemplary, educational tales. Although the narrator's attitude towards these stories seems mostly skeptical, these supernatural events also affect his mind.

"While we were sitting on the edge of the tent, chatting, we often saw shooting stars and talked. According to Master Mahmut, each star signified a life. Almighty Allah made the summer nights starry so that we could remember how many people and how many lives there are. Therefore, when a star fell, Master Mahmut would sometimes worry as if he had witnessed someone's death; he would pray and he would resent it when he saw that

I didn't care, and he would tell a new story immediately. Should I have believed everything he told me so he wouldn't get mad at me? Years later, when I decided that the stories Master Mahmut told me inevitably determined my life, I read many books and researched their sources (Pamuk, 2016, p. 33)."

Thus, Cem accepts that the supernatural things he was suspicious of at first determined his life. His destiny will be a combination of the stories of Oedipus and Rostam and Sohrab, which he was interested in and researched.

Pamuk forms intertextual relations by using certain motifs. The narrator, Cem, begins working as an apprentice of a well digger. One of the first stories his master tells him is the story of Yusuf. Yusuf was thrown into a well by his jealous brothers, who were envious of their father's love for him. Cem also abandons his master in a well, believing he has killed him by accidentally dropping the bucket in the well. Later, his son kills him by shooting him in the eye with a gun and throws him into a well. This sequence of events is implied from the very beginning through the motif of the well.

"One evening, a week after we had started digging the well, Master Mahmut told the story of Prophet Yusuf and his brothers. I listened carefully to their father Yakup's loving Yusuf the most among his sons, the jealousy of the other brothers, and the way they deceived Yusuf with lies and threw him into a dark well. Most of all, I remember Master Mahmut looking at me and saying, "Yes, Yusuf was beautiful and very smart, but a father shouldn't discriminate between his sons." "A father must be just," he added later, "an unjust father blinds his child." Why did he bring the word 'blind' into it? Where did that topic come from? To emphasize that Yusuf was at the bottom of the well in pitch black? I have asked myself this many times over the years. Why did this story make me uneasy, why was I angry with my master? (Pamuk, 2016, p. 35)."

These events, which will shape his life and destiny, appear in a story told by his master in the tent theater called "Exemplary Tales Theater" in the town they go to in the evenings, and in the books he reads. These stories tell the fate of Cem, similar to the oracle who tells the fate of Oedipus.

While his master descends into the well, he accidentally drops the full bucket onto him, causing the death of his master or so he thinks. He first runs to the town to seek help, but cannot find anyone he knows. He returns to the well hoping to hear a sound, but he hears nothing. He escapes from there and goes to Istanbul, trying to live as if nothing happened. The guilt in him, however, does not leave him. He believes that he has killed Master Mahmut, whom he sees as his father. At university, he chooses the department of geological engineering. Being a well-digger changes him; he no longer wants to be a writer.

"One of the necessities of pretending nothing had happened was to forget Sophocles' story of Oedipus. I suppressed my curiosity and restrained myself until my third year of college. But then one day in Deniz (the bookshop), that old compilation of dreams came back to me. I read the summary of the story of Oedipus there. I had just realized that the author of this summary was Sigmund Freud. Freud's writing was more about the desire to kill the father than he claims every man carries within him than Sophocles's story (Pamuk, 2016, p. 94)."

When he stumbles upon a translation of King Oedipus in the bookstore, he gets scared for a moment. He reads the book with amazement as if he were trying to discover a secret about his own life.

Indeed, there are many commonalities between Oedipus and his own life. Oedipus is with a woman sixteen years his senior. Just like the Red-Haired Woman who is Cem's first love is sixteen years his senior. Because Oedipus unknowingly killed his father and married his mother, and had four children, a plague broke out in the city, and the perpetrator of the patricide must be found to make it go away. Oedipus also wants this, but in time he realizes that he is the murderer and blinds himself out of guilt.

Years later, Cem learns that the theater actor with the red hair is his father's ex-girlfriend, for whom he had left the house. His story becomes increasingly similar to that of Oedipus, as he tries to escape his fate but fails. Years later, his son, whom he never knew existed, shoots him in the eye and throws him into a well. Before that, just like in the stories of Rostam and Sohrab, Oedipus, and their reenactments in the theater, the father and the son fight one another for a while. Everything that happened to Cem, his son, and the Red-Haired Woman had happened in these stories before.

It is clear that Cem finds his master and his son Enver to be mystical, religious, and somewhat irrational, but in the end, this mystical and mysterious worldview prevails. Pamuk produces a fairy-tale-like narrative by replacing objective reality, determinism, and causality with destiny and prophecies.

The red-haired woman, who is the narrator of the last episode, blames the tales for the development of events in this way: "Life imitates fiction." For example, her son and his actor friends often go to Master Mahmut's house. Master Mahmut has also dug a well in his own garden and put a padlock on the iron cover to prevent the children from falling in. However, the red-haired woman still warns them not to approach the well.

"But I would still go out to the balcony and call out to the children, 'Don't go near the well. For things in old tales and myths can eventually come true. The more you read, the more you believe in tales, the more likely it is to happen (Pamuk, 2016, p. 181)."

His son killed his father, Cem, and since Cem was armed, there is a possibility that this could be considered self-defense. The Red-Haired Woman wants to be able to speak to Cem's wife, Ayşe.

"In the days after my son's arrest, I really wanted to be able to talk to Ms. Ayşe, to comfort her and to lessen her hatred towards us. I was going to tell her that it wasn't our fault; that is how myths and history were written. But Ms. Ayşe was rightly more concerned with what the newspapers wrote every day, rather than with ancient books and myths (Pamuk, 2016, p. 189)."

As can be seen, the narrative is what shapes the reality here. Reality does not depend on objective logic, positivism, or causality, but on how it is perceived and what one believes. Pamuk constructed his novel on a certain fatalism of the kind that can only be found in medieval romances, religious stories, the Shahnameh, and the tales and legends from which it originates. The intrigue factor that modernism has pushed aside returns with a captivating fiction full of coincidences.

The Stories of Efrasiyab was written in the frame story style; Cezzar Dede and Death tell each other stories.

Cezzar Dede is an old man with eleven grandchildren whose time of death has come. He meets Death, who has come to take his life, at a morning coffee shop. Death asks Cezzar Dede for help to take the life of a rowdy, and in return offers him a game: mutual storytelling. During each story, Death will let him live. Meanwhile, Death chases Uzun İhsan, whose life he will take next, from neighborhood to neighborhood, the names of which are the names of the eight gates of Heaven. The fiction is similar to the One Thousand and One Nights and the Decameron Stories in terms of determining a certain theme and telling the stories.

The stories range from vampire tales such as the well-known Count Dracula to Superman, from traditional fairy-tales to Greek mythology. These are stories that parody the originals, not aiming to be believable, and are woven with extraordinary elements, miracles, coincidences, and prophecies.

For example, "Sunny Days" is a vampire story. The story takes place in a boarding school, a prison-style stone building just outside a village in the middle of Anatolia (Anar, 2000, p. 18). The headmaster, who must not be exposed to the sun's rays, is a variant of Count Dracula. A student named Bora Mete paints very well and is assigned by his art teacher to paint nature pictures for the principal, who cannot go outside due to needing to

be protected from the sun. However, the pale-faced schoolmaster, identified with Count Dracula, begins to suck this boy's blood for life, and eventually the boy dies. The art teacher, who has been torturing the children all the time, commits suicide. This is a typical parody of a vampire story in a magical realist style.

In the story "The Curse of Bidaz" told by Cezzar Dede, there is a reference to King Midas, who was cursed and turned everything he touched into gold. Hamdi, a fifty-something-year-old man, lives with his wife and mother-in-law and is dedicated to searching for treasure, though he is constantly persecuted by his mother-in-law. One day, he meets a treasure hunter named Aptülkehribar, who offers to help him find the treasure in the cave where Bidaz was cursed and accidentally turned himself into gold and buried, for a certain amount of money. Hamdi accepts the offer and the two men set out. They soon find the treasure, but as soon as they touch Bidaz, the King comes back to life and attacks them. Hamdi's mother-in-law has secretly followed them and she hits Bidaz on the head with a hammer, killing him, but Bidaz also touches the woman and she turns into gold. Instead of Bidaz, who turns to ashes, Hamdi now has his mother-in-law's body turned into gold as a treasure and becomes very rich. There are also ogres and midgets in the story that are named after prophets and hermits such as Zekeriya, Hıdır, İshak, Âdem, Lokman, İmam, Osman. This story is a combination of a fairy-tale and mythology.

Another story told by Death is about a rich merchant named Abdülzeyyat who is transformed by a dream he had. Despite his religious beliefs, Abdülzeyyat was extremely fond of food and entertainment. In his dream, he sees a hermit named Salih who invites him to find himself on Mount Acıpayam and to distribute his worldly possessions to the poor. Abdülzeyyat refuses to do so in the dream and instead asks the hermit to join his life. The hermit becomes enraged and curses him. When he wakes up, his business starts to go bad and he slowly loses his wealth. Following the advice of a sheik, he sells his shop to him for a bargain price and distributes all his wealth to the poor. Abdülzeyyat sets out to find Salih and faces dangerous adventures on the way, such as hunger, poverty, and thirst. After many adventures, he passes by a double-headed giant and reaches the top of the mountain. Here, Abdülzeyyat starts to wait for Salih and, after a year, he sees his own reflection in the water and realizes that he is Salih.

Transformational stories have an important place in traditional narratives. Feridüddin Attar's *Mantiku't Tayr*, a mystical masnavi written in the twelfth century, is one of the first examples that come to mind. In this masnavi, the birds make a journey to find Simurg, the sultan of birds. Under the guidance of the Hüthüt bird, thirty birds go in search of this legendary bird. In order to overcome the difficulties of the journey, Hüthüt bird tells various stories to the other birds (in this respect, *Mantikut Tayr* is also a story within a story). Eventually, the birds realize that they are the Simurg (meaning "thirty birds" in Persian).

In Sheikh Galib's "Hüsn ü Aşk" (Beauty and Love), Aşk (Love) sets out to go to Diyar-ı Kalb (Land of the Heart) and bring a certain chemistry so that he can marry Hüsn (Beauty), but he realizes at the end of his long and difficult journey that Hüsn is inside him and the two are integrated with each other.

In this story, Anar reproduces the idea of finding oneself at the end of a journey that we see in masnavis such as "Mantikut Tayr" and "Hüsn ü Aşk". This mystical journey is also related to the philosophy of "vahdet-i vücud" (unity of existence).

"The Child from the Sky" takes place in a town in the middle of Anatolia. It is the story of a husband and wife who, unable to have a child of their own, are gifted with one when a stork brings a child to their garden from the sky. The mother and father try to raise this child, named 'Gülerk' (resonating "Clark") differently. In the end, the child cannot bear this dilemma and, while attempting suicide on the balcony of a mosque, is blown back into the sky by a stork. This is a reference to Clark Kent/Superman. It is a sarcastic, parodic text.

All eight stories in the book are fairy-tale-like texts with supernatural elements. Fairy-tales, mythology, the Marvel universe, Decameron stories, and the Masnavi tradition form a fusion in these stories. The author emphasizes the fictitious nature of fiction with the use of parody, intertextuality, and the supernatural.

Turkish novel explores and embraces supernatural as a means of adapting to the changing perception of reality which is more plural, flexible, subjective and fictive today. Fairy tales and myths never had a better presentation since the exportation of modern genres such as novel, short story and theater.

Conclusion

Postmodernism has made it clear how narratives have constructed reality throughout history. Humans have always told stories and accepted them as true in an effort to understand themselves and the world around them. The scientific objectivity that modernism claimed was rejected with the objection that science is also a narrative in the postmodern era.

By incorporating elements of the supernatural, postmodernist authors push the boundaries of traditional storytelling and offer readers new ways of engaging with reality. Whether as a tool for deconstructing reality, exploring subjectivity, subverting genre conventions, or embracing ambiguity, the inclusion of supernatural elements in postmodern fiction adds depth, complexity, and richness to the literary landscape, inviting readers to embark on a journey of imagination and discovery.

The intertextuality in these works alludes to the fictionality of the narrative, hence its self-reflexive structure. The use of supernatural elements reinforces the perception of this fictionality. Superstitions, prophecies, fortune-telling, pure luck, coincidences, divine intervention, and legendary quests are a part of contemporary novel writing and they are deemed valid and credible in plot. It appears that the serious attitude of the realist novelist to mimic reality in all objectivity is a thing of the past and the social elements, ethics, and philosophy that were dear to realists are subjects of parody.

Postmodernism challenges traditional notions of reality and blurs the lines between what is real and what is not. Fusing the realism of everyday life with fairy tales, myths, and legends, these novels and stories blur the lines between facts and beliefs, fiction and reality, ultimately making them a reflection of one another.

Whether they emphasize the fictionality of the story by creating a modern parallel of a mythological story like Pamuk, or by an intertextuality extending from the Marvel universe to Persian masnavis like Anar, these texts are constructed in the blur of the border between fiction and reality. In the said novels we see how the authors do not need their fictive work to resemble reality. They can explain the course of events simply by coincidences, prophecies, miracles through parodied or parallel narratives of other stories. This was a literary sin once, when Turkish novel was inventing itself by imitating Western realist works. Apparently, it is no more.

References

- Anar, İ. O. (2000). *Efrâsiyâb'ın hikâyeleri*, İstanbul: İletişim.
- Jameson, F. (1998). *The cultural turn, Selected writings on the postmodern 1983-1998*. New York: Verso.
- Lyotard, J. F. (1989). *The postmodern condition, A report on knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Moran, B. (2014). *12 Eylül ve yenilikçi roman. Türk romanına eleştirel bir bakış III*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2016). *Kırmızı saçlı kadın*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sarup, M. (1993). *An introductory guide to post-structuralism and postmodernism*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

Genişletilmiş Özet

Amaç

Bu yazı, gerçekçilik akımının egemenliği nedeniyle doğaüstü unsurların romandan uzun süre dışlandıktan sonra görkemli bir şekilde geri dönüşünü ve bu dönüşü yol açan bağlamı iki örnek üzerinden incelemeyi amaçlar. Yazı İhsan Oktay Anar'ın *Efrasiyab'ın Hikâyeleri* ve Orhan Pamuk'un *Kırmızı Saçlı Kadın* romanları doğaüstüne yaklaşımları temelinde incelenerek, mitlerle gerçekliğin nasıl iç içe geçtiğini, nasıl bir roman evreni oluşturduklarını ortaya koyar. Romanlarda kader, kehanet, mucize ve tesadüflerin yer alış biçimini ortaya koyar. Tarihsel süreci değerlendirerek, Türk romanında doğaüstünün yer alış biçimlerini küresel ve yerel nedenlerle ve genel anlamda bir paradigma değişimiyle açıklamaya çalışır. İki roman üzerinden yapılan incelemeyle postmodernizmin doğaüstüne, sezgisel ve mistik olana, bilimsel olmayana itibarını nasıl geri kazandırdığını göstermek ister.

Yöntem

Çalışma kuramsal yöntemeye dayanır. Türk romanında gerçekçiliğin egemenliğini ve doğaüstü unsurların uzun süre nasıl dışlandığını tarihsel bir temele dayandırarak açıklar. Türk romanının tarihsel süreçteki gelişimi ve egemen akım ve eğilimleri ortaya konarak incelenecek eserler için bir bağlam ve karşılaştırma zemini kurulur. Tarihsel eleştirinin yanı sıra metin analiziyle doğaüstü unsurlar tespit edilir ve bunun nasıl bir felsefi bağlamda gerçekleştiği açıklanır. Gerçekçilik Türk edebiyatında oldukça uzun süre varlığını sürdürdü. 1900'lerden itibaren realizm ve natüralizm öne çıkan akımlar oldu. Genelde bir horgörüyle bakılan polisiye romanlar bir yana bırakılırsa, kurguda doğaüstüne neredeyse hiç yer yoktu. Toplumcu gerçekçilik döneminde gerçekçilik neredeyse tek akım haline geldi ve 1950'lere kadar güçlü bir şekilde varlığını sürdürdü. O dönemden itibaren ilk modern edebiyatın ortaya çıkmasına rağmen, 1970'lere kadar konumunu korudu. Gerçekçilik doğaüstü, sihir, olağanüstü, mitik ve masalsi anlatımı ustalıklı edebiyatın dışına itmişti. Ancak bu unsurlar 1980'lerde dönüş yaptı ve 2000'lerde hızla yayıldı. Postmodernizmin gerçeklik anlayışının edebiyattaki etkileri böylece görünür hale geldi. Çalışma bunu örneklendirerek tarihsel bağlamına oturtur ve çağdaş edebiyatın doğaüstü içeriklerini kuramsal olarak açıklar.

Bulgular: Postmodernizmin Türk edebiyatı üzerindeki en önemli etkilerinden biri, doğaüstü unsurların romana yeniden dahil edilmesi olmuştur. Geleneksel olarak Türk hikâye anlatıcılığının mit, folklor ve masallarda derin kökleri vardır. Bu unsurlar, gerçekçilik ve rasyonaliteye öncelik veren modernist dönemde bir kenara itilmiştir. Ancak postmodernizmin tekil bir nesnel gerçekliği reddetmesi, yazarların bu fantastik unsurları anlatılarına yeniden dahil etmelerine zemin oluşturmuştur.

Doğaüstünün geri dönüşü çağdaş edebiyatı geleneksel hikâye anlatma biçimleriyle yeniden ilişkilendirerek bir süreklilik ve kültürel rezonans duygusu sağlar. Ayrıca, karmaşık insan deneyimlerini ve varoluşsal soruları gerçekçiliğin sınırlarını aşan bir şekilde keşfetmek için bir araç sunar.

Orhan Pamuk'un ait *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı romanı mitsel ve çağdaş anlatıların harmanlanmasına örnek oluşturur ve Oidipus ve Rostam ve Sohrab'ın antik mitlerini başkahraman Cem'in hayatıyla iç içe geçirir. Kader, kehanet, tekrarlanan döngüler bu metinler aracılığıyla birbirine bağlanarak anlatılır.

İhsan Oktay Anar'ın *Efrasiyab'ın Hikâyeleri* adlı eseri ise Binbir Gece Masalları geleneğinden yararlanarak mit, folklor ve popüler kültür öğelerini harmanlayan, birbirine bağlı bir dizi öykü sunar. Bu anlatı yapısı, postmodernizmin çoğul gerçekçiliğini, oyunculuğunu ve doğrusal hikâye anlatımını reddedişini yansıtır. Parodi artık anlatının ayrılmaz bir ögesidir ve tarihsel anlatılar, mitler, tiyatro, sinema, çizgi roman türleri parodik yeniden yazımlarıyla geçit yapar.

Her iki roman da kurgu ile gerçeklik arasındaki sınırın bulanıklığında inşa edilmiştir. Pamuk, mitolojik bir hikâyenin modern bir paralelini yaratarak, Anar ise Marvel evreninden İran mesnevilerine uzanan bir metinlerarasılıkla hikâyenin kurgusallığını vurgularlar.

Türk edebiyatında doğaüstü ve mitik unsurların yeniden canlanması, daha geniş kültürel ve felsefi değişimlerle uyumludur. Bilimsel rasyonalizmin ve nesnel hakikatin giderek daha az ikna edici bulunduğu gerçek-ötesi çağda, postmodernizm öznel deneyime ve kültürel özgüllüğe değer veren yapısı doğal bir kültürel sonuç gibi görünmektedir.

Türkiye'nin siyasi ve tarihsel bağlamı da postmodern edebiyat ortamının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Örneğin 1980 darbesi, ülkenin edebiyat tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Dönemin siyasi iklimi, toplumcu gerçekçiliği bastırmaya ve daha apolitik bir edebiyat biçimini teşvik etmeye çalışmıştır. İlerleme ve rasyonaliteye dair büyük anlatıların bastırılması, istemeden de olsa postmodernist tekniklerin kabul görmesinin önünü açtı. Egemen ideolojilerden hayal kırıklığına uğrayan yazarlar, biçim ve içerikle ilgili deneyler yapmaya başladılar ve bu da daha çeşitli ve canlı bir edebi çıktıya yol açtı. Doğaüstünün önünü açan yerel nedenler bunlardı.

Sınırlılıklar

İnceleme tarihsel ve kuramsal bir bağlam içinde iki roman üzerinden yapılmıştır. Daha fazla sayıda romanın incelenmesi çıkarımları destekleyici kanıtları arttırarak güçlendirebilir. Dünya edebiyatıyla yapılacak karşılaştırmalar Türk edebiyatında gözlemlenen bu durumun Dünya edebiyatında nasıl yer bulduğunun tespit edilmesini sağlayabilir. Bu tür incelemelerde yazarın bakış açısından çok hâkim paradigmaların etkili olduğu savunulabilir. Edebiyat incelemesinde bu ayrımların nesnel bir şekilde gösterilmesi güçtür.

Öneriler

Postmodern edebiyat incelemeleri felsefi bağlamından koparılarak çoğunlukla göstergelerin incelenmesi şeklinde yapılmaktadır. İncelemelerin postmodernizmin çok parçalı ve interdisipliner yapısına uygun bir biçimde güncellenmesi metin analizlerine derinlik kazandırabilir. Bu doğrultuda incelenecek eserler kültür tarihinin analizine katkı sunabilir. Türk edebiyatında son elli yılda üretilmiş hemen her eser postmodernizmin, yani çağdaş ideolojinin etkilerini taşır. Bu ürünlerin niteliği felsefi bağlamıyla ortaya konmalıdır. Dünya edebiyatından eserlerle yapılacak karşılaştırma, küresel kültürel eğilimlerin neresinde olduğumuzu tespit etmeye yardımcı olabilir. Bu tür çalışmaların çoğalması kültür tarihine ve hâkim paradigmalara ilişkin anlayışımızı derinleştirebilir.

Özgün değer: Postmodern edebiyat eleştirisi çoğu kez felsefi ve kültürel bağlamından kopuk bir göstergeler incelemesi şekline dönüşmüş durumdadır. Postmodernizm içinde nefes aldığımız bir ideoloji olarak göstergelerden fazlasıdır. Çoğul anlatıların inşa edildiği bir dünya çoklu ve değişken gerçekliklerin inşa edildiği bir kurmacaya yol açar ve kurmacanın sadece kurmaca adı verilen eserlerle sınırlı olmadığı anlaşılır. Bu çalışma iki örnek üzerinden çağdaş edebiyatta postmodernizmle birlikte gerçeğin çoğullaşmasını, bilimsel olmayan yöntemlerle edinilen gerçeğin egemenliğini gösterir. Edebiyat eleştirisi kültür tarihinin ve bu bağlamda anlatı inşasının, gerçek kurgusunun çözümlenmesinin bir aracıdır. Bu yazı, Türk romanında 1980'lerden itibaren görülen bir eğilimi tarihsel bağlama oturtarak ortaya koymasından özgün değer taşır.

Araştırmacı Katkısı: Hülya BAYRAK AKYILDIZ (%100).

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çerçevesinde Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi ¹

Zehra HABERAL ² - Ayşe IŞIK ³

Başvuru Tarihi: 17.05.2024

Kabul Tarihi: 22.08.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına (SKA) ulaşılmasında yerel yönetimlerin katkısının önemli olacağı düşüncesiyle bu çalışmada, Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin SKA'ları ne ölçüde desteklediklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada bu konu genelden özele doğru gidilerek üç boyutta ele alınmıştır. İlk olarak Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayımlanan Ulusal Kalkınma Planlarında yerel yönetimlerin stratejik hedefleri arasında SKA'lara yönelik hedefleri olup olmadığının değerlendirilmesi amacıyla 11. ve 12. ulusal kalkınma planları incelenmiştir. İçerik analizleri yapılarak değerlendirilen bu planlarda yerel yönetimlerin SKA'lara yönelik hedeflerinin olması gerektiğinin vurgulandığı belirlenmiştir. Daha sonra 30 büyükşehir belediyesinin 2020-2024 dönemi stratejik planları incelenerek belediyelerin SKA'lara yönelik stratejik hedeflerinin olup olmadığı değerlendirilmiştir. İçerik analizi yapılarak değerlendirilen planlarda 17 SKA'nın benzer düzeyde desteklemediği en çok desteklenen SKA'ların SKA 8, SKA 11 ve SKA 16 olduğu belirlenmiştir. Üçüncü boyutta ise bu belediyelerin 2022 yılı faaliyet raporları incelenerek SKA'lara yönelik stratejik hedeflerinin gerçekleştirme düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu aşamada nitel veriler nicel verilere dönüştürülerek değerlendirilmiş ve ilgili dönemde SKA'ları destekleyeceği belirlenen 381 hedefin 265'inin büyükşehir belediyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Belediyelerde Sürdürülebilirlik, Stratejik Hedefler, SKA

Atf: Haberal, Z. ve Işık, A. (2024). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları çerçevesinde Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin faaliyetlerinin değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1193-1222.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finansal Yönetim Bölümü, zhaberal@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4049-3554

³ Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu İç kontrol Şb., aisik70@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3598-3487

Evaluation of the Activities of Metropolitan Municipalities in Turkey within the Framework of United Nations Sustainable Development Goals

Zehra HABERAL⁴ - Ayşe IŞIK⁵

Submitted by: 17.05.2024

Accepted by: 22.08.2024

Article Type: Research Article

Abstract

With the idea that the contribution of local governments will be important in achieving the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), this study aimed to determine to what extent metropolitan municipalities in Turkey support the SDGs. In the study, this issue was discussed in three dimensions, from the general to the specific. Firstly, the 11th and 12th national development plans were examined in order to evaluate whether local governments have targets for SDGs among their strategic goals in the National Development Plans published by the Presidency of Strategy and Budget. It was determined that these plans, which were evaluated by content analysis, emphasized that local governments should have targets for SDGs. Then, the strategic plans of 30 metropolitan municipalities for the 2020-2024 period were examined and it was evaluated whether the municipalities had strategic targets for SDGs. In the plans evaluated by content analysis, it was determined that 17 SDGs were not supported at a similar level, and the most supported SDGs were SDG 8, SDG 11 and SDG 16. In the third dimension, it was aimed to examine the 2022 activity reports of these municipalities and determine the realization levels of their strategic goals for the SDGs. At this stage, qualitative data were evaluated by converting them into quantitative data, and it was determined that 265 of the 381 targets determined to support the SDGs in the relevant period were achieved by metropolitan municipalities.

Keywords: Sustainability in Municipalities, Strategic Goals, SDGs

⁴ Baskent University, Faculty of Commercial Sciences, Department of Accounting and Finance Management, zhaberal@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4049-3554

⁵ Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance, Tax Inspection Board Department of Internal Control, aisik70@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3598-3487

Giriş

Dünyada yaşanan sanayileşme ve ekonomik büyümenin etkisi, özellikle çevre ve iklimde oluşturduğu olumsuzluklarla daha görünür hale gelmiş ve günümüzde “sürdürülebilirlik” kavramının daha fazla önem taşımaya neden olmuştur. Sürdürülebilirlik, doğa ile toplum arasında kurulan her türlü iletişim ve etkileşim sonucunda gelecek nesillerin haklarını gözeterek, ekolojik yapıyı bozmadan sistemin devamlılığını sağlayarak, sistemdeki her bir öge için yaşam desteği verilerek korunması ve bunun geleceğe aktarılabilmesi olarak tanımlanabilir. Bunun sağlanabilmesi için, Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde 2015 yılında belirlenen 17 amaç ve 169 alt hedeften oluşan ve 2030 yılına kadar ulaşılması beklenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, dünyada birçok ülke tarafından benimsenmiştir (Yılmaz ve Yücel, 2022, s.697). Söz konusu SKA’lar Şekil 1’de yer almaktadır.

Kaynak: <https://www.kureselamaclar.org>

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

BM 2030 SKA sürdürülebilirlik bağlamında önemli amaçlar barındırmaktadır. Ancak söz konusu 17 amaca ulaşmak için küresel bağlamda mücadele gerekmektedir. Bu amaçların ülkeler tarafından benimsenmesi ve hayata geçirilmesinde bireylere, şirketlere, kamu kurumları ve yerel yönetimlere önemli sorumluluklar düşmektedir. BM SKA’larını benimseyen ülkelerin, ulusal stratejileriyle bu amaçları desteklemeleri ve eyleme geçmeleri amaçlara ulaşılabilmesinde büyük katkı sağlayacaktır. Küresel mücadelede yerelden merkeze doğru akış sağlanması amaçlara ulaşmak noktasında daha etkili olabilecektir. Bu bağlamda yerel yönetimler halka en yakın olan, hizmeti halka direkt götüren ve halkla direkt iletişim kurabilen birimlerdir. 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi beklenen amaçlara yönelik ilerlemenin takip edilebilmesinde kamu kurumları ve yerel yönetimlerin SKA’larına yönelik faaliyetlerini raporlamaları katkının izlenebilir ve ilerlemenin ölçülebilir olması açısından önem taşımaktadır.

Literatür Araştırması

Tablo 1

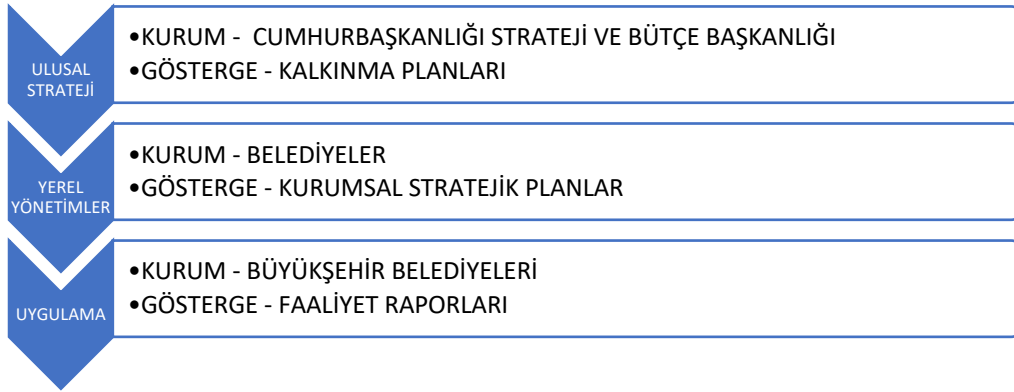
Literatür Taraması

Yazar/Yıl	Sonuç
Fenton ve Gustafsson (2017)	Bu makale, literatür taraması yaparak belediyelerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini strateji, politika ve uygulamaya nasıl ve hangi yollarla entegre edebileceğini göstermeyi amaçlamış ve sonuçta, SKA'ların belediye eylemini destekleyebileceği öne sürülmüştür.
Akdoğan ve Agun (2018)	Çalışmada 2007-2017 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak belediyelerin finansal sürdürülebilirliğine ilişkin gelirler ile faiz dışı harcamalar arasındaki farkı ifade eden birincil bütçe dengesi değişkeninin ADF, PP ve Ng-Perron Birim Kök Testleri yapılarak durağanlığı sınanmış ve birincil bütçe dengesi serisinin durağan olduğunu belirlenmiştir.
Hong, Kweon, Lee ve Kim (2019)	Güney Kore'de 2015 yılında elde edilen veriler kullanılarak şehirlerin sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda çevresel sürdürülebilirlik alanında büyükşehir belediyeleri kırsal alanlara göre yüksek puan alırken, farklı alanlardaki kurumsal tema puanları yüksek olmamıştır.
Bimay (2020)	Çalışmada, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde çevre sorunlarıyla ilgilenen nitel veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak yetki, görev ve sorumlulukların sürdürülebilir bir çevre sağlanmasında sınırlı kaldığı belirlenmiştir.
Belke (2021)	2006-2019 dönemi için Türkiye'deki 81 il belediyesinin finansal sürdürülebilirliği dinamik panel veri teknikleri kullanılarak incelenmiş ve belediyelerin finansal yapılarının sürdürülemez olduğu sonucuna varılmıştır.
Çakıcı ve Özaslan (2021)	İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hayata geçirilen akıllı kent uygulamaları ve 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçları arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, İBB'nin geliştirmiş olduğu 27'si mobil 47 akıllı kent uygulaması SKA'larla ilişkilendirilmiştir.
Paz, Caiado, Quelhas, Gavião ve Lima (2021)	Brezilya Belediyesinde sürdürülebilirliğin üç boyutu ele alınarak TOPSİS yöntemi ile 31 gösterge üzerinden 217 belediyenin performansını doğrulamak amaçlanmıştır. Sonucunda belediyelerin sürdürülebilir kalkınmasını kârlılık açısından bu üç boyut değerlendirilmiştir.
Taşkıran (2022)	Türkiye'deki 30 büyükşehir belediyesi sürdürülebilir kalkınma amaçlarına katkıları açısından değerlendirilmiş ve sürdürülebilirlik uygulamalarında; açlığın son, yoksulluğa son, sağlık ve kaliteli yaşam ile nitelikli eğitim amaçlarına yoğunlaşıldığı belirlenmiştir.
Rajaonson, Régnier-Sakamoto, Vivin ve Guillemette (2024)	Çalışmada, Kanada'ya bağlı Quebec'in 487 belediyesinde kullanılan sürdürülebilirlik ile ilgili 1.962 araçsal belgeye içerik analizi yapılmıştır. Bu belgelerin analizinde; özellikleri (örneğin, hesap verebilirliğe dayalı ve bilgilendirici temelli yaklaşım) ve kapsamı (örneğin, arazi kullanım planlaması ve kirlilik azaltma) gibi konular değerlendirilmeye alınmıştır. Sonuçta belediyelerin %90'ının sürdürülebilirlik konularının parça parça ele alındığı ve belediyeler arasında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Belediyelerde Sürdürülebilirlik

BM 2018 yılı kentleşme revizyonu beklentilerine göre; dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 55'i şehirlerde yaşamakta olup kentsel nüfus oranının 2050 yılına kadar yüzde 68'e ulaşacağı beklenmektedir (United Nations Department of Economic and Social Affairs [UNDESA], 2018). Türkiye'de, 1950 sonrasında nüfusun kentsel alanlarda toplanmaya başladığı tespit edilmiş olup Türkiye İstatistik Kurumu "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi" 2022 sonuçlarına göre nüfusun yüzde 93,4' ü il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır.

Nüfusun kentlerde yoğunlaşması; ev fiyatlarının yükselmesi, trafik sıkışıklığı, fosil enerji kullanımının artması, çevre kirliliği, sosyal genel giderlerin artması, geliştirme ve bakım maliyetlerinde artış, eğitim ve sağlık hizmetlerinin işletme maliyetlerinin artması gibi çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu gibi sorunların etkilerinin sürdürülebilir kalkınma amaçları doğrultusunda çalışmaların yapılarak azaltılabilmesinde yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Ülkemizde yaşanan kamu mali yönetimi değişimiyle kamu kurum ve kuruluşları stratejik yönetim anlayışını benimsemiştir. Bu anlayış ile kurumlar beş yıllık planlarının stratejik planlama çerçevesinde oluşturup yayınlamaktadır. Stratejik planlar üst politika belgesi kabul edilen ulusal kalkınma planları doğrultusunda hazırlanmaktadır. Yerel yönetimler de bu bağlamda yasal zeminde bu zorunluluğa tabi olan kurumlardandır. SKA'larının hayata geçirilmesinde yerel yönetimler tarafından yapılanların belirlenmesinde Şekil 2'de gösterilen bakış açısı takip edilmiştir.

Şekil 2. SKA'larının Gerçekleşmesine İlişkin Takip Metodolojisi

Ülkemizde 1961 Anayasası ile kültürel ve sosyal kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek için ulusal düzeyde beş yıllık kalkınma planlarının hazırlanması hükme bağlanmıştır. Bu konuda görevli birim Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığıdır. Planlama yaklaşımının ülkemizdeki en önemli özelliği özel kesim için “yol gösterici” nitelikteyken kamu kesimi için “emredici” nitelikte olmasıdır. Bu nedenle yerel yönetimlerin bu planlara uygun hareket etme yükümlülüğü bulunmaktadır.

2024 yılı itibarıyla ilki 1963-1967 dönemi için hazırlanan ve her biri beşer yıllık dönemleri kapsayan toplam on iki kalkınma planı hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. 3067 sayılı “*Kalkınma Planlarının Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun*”a göre merkezi yönetim tarafından hazırlanan kalkınma planları, ulusal düzeydeki politikalara yön veren üst politika belgeleridir.

Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının hayata geçirilmesi ile birlikte, tüm dünyada farkındalık artmış, bu konuda hükümetler harekete geçmeye başlamış ve küresel kalkınmayı tetikleme amacıyla, sürdürülebilir kalkınma amaçları ulusal planlara dâhil edilmiştir.

2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planının hedef ve politikalarında BM Kalkınma Programı tarafından ortaya konan yerel yönetimlere yönelik sürdürülebilirlik amaçlarına ilişkin politikalar 842-845. maddeler arasında ele alınmıştır. Bu politikalar Tablo 2’de özetlendiği gibidir.

Tablo 2

Onbirinci Kalkınma Planındaki Yerel Yönetimlere İlişkin SKA Politikaları

- SKA'lar öncelikler doğrultusunda politikalara yansıtılmalı, takip ve gözden geçirme mekanizmaları oluşturulmalı
- SKA'lar ulusal öncelikler ve koşullara göre sektörel ve tematik politika belgelerine yansıtılmalı
- SKA'nın takip ve gözden geçirilmesi için kurumsal koordinasyon mekanizması kurulmalı
- Küresel SKA gösterge setindeki değişime göre ulusal gösterge setinin kapsamı değiştirilmeli

2024-2028 yıllarını kapsayan 12. Kalkınma Planının hedef ve politikalarında BM Kalkınma Programı tarafından ortaya konan yerel yönetimlere yönelik sürdürülebilirlik amaçlarına ilişkin politikalar 981- 982. maddelerde ele alınmıştır. Bu politikalar Tablo 3'te özetlendiği gibidir.

Tablo 3

Onikinci Kalkınma Planındaki Yerel Yönetimlere İlişkin SKA Politikaları

- SKA'ların gerçekleştirilmesine yönelik uygulamaların sağlanması, koordinasyon, takip ve gözden geçirme süreçlerinin etkinliğinin artırılması,
- SKA'nın etkin ve düzenli izlenerek ilerleme düzeyinin takip edilmesi

Ulusal düzeyde beş yıllık önceliklerin ortaya konulduğu kalkınma planları ve bunlara göre hazırlanan kurumsal stratejik planlar, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 9'uncu maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, kamu yönetimlerinin stratejik plan hazırlama, bütçelerini de stratejik plan ve performans göstergelerine dayandırma zorunluluğu bulunmaktadır.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 41'inci maddesine göre nüfusu 50.000'in üzerinde olan belediyelerin kalkınma planlarına ve bölge planlarına uygun olarak stratejik plan hazırlama zorunluluğu bulunmaktadır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7., 18. ve 21. maddelerinde stratejik plan hazırlanması ve hizmetlerin stratejik plana uygun olarak yürütülmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Faaliyet raporları; beş yıllık stratejik planlarda yer alan ve kurumların amaçları doğrultusunda gerçekleştirilmesi gereken faaliyet ve projelerin gerçekleştirilip gerçekleştirilemediğini ortaya koyan performans göstergeleri ile hedeflerini ölçümlemeyi sağlayan raporlardır. 5018 sayılı Kanunun 41. maddesi üst yönetici ile harcama yetkililerinin hesap verme sorumluluğu kapsamında her yıl kurumlarının faaliyet sonuçlarını gösteren faaliyet raporunu hazırlamalarını ve kamuoyu ile paylaşmalarını istemektedir. Mahalli idarelere ilişkin yasal düzenlemelerin yer aldığı 5393 sayılı Kanun Faaliyet Raporları ile ilgili olarak 5018 sayılı Kanunu dikkate almaktadır.

Kalkınma planları doğrultusunda belediyelerden stratejik hedefler belirlerken SKA'lara yönelik hedefler belirlemeleri ve faaliyet raporlarında da bu hedefleri ne ölçüde gerçekleştirdiklerine yönelik bilgiler vermeleri önem taşımaktadır. Bu amaçla çalışmanın araştırma kısmında belediyelerin stratejik raporları ve faaliyet raporları ele alınmaktadır.

Araştırma

Çalışmanın Evreni

BM Kalkınma Programınca ortaya konulan SKA'ların gerçekleştirilmesinde önemli katkıları olaması beklenen 30 büyükşehir belediyesi çalışmanın evrenini oluşturmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Çalışmada 30 büyükşehir belediyesinin 2020-2024 dönemi stratejik planları içerik analizi ile incelenmiş, stratejik amaçlar SKA'ları kapsamında değerlendirilmiştir. Daha sonra büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilirlik raporlarının olmaması nedeniyle 2022 yılı faaliyet raporları dikkate alınarak 2020-2024 dönemi stratejik planlardaki SKA'lara yönelik belirlenen politika amaç ve hedeflerin gerçekleşme düzeylerinin tespiti amacıyla elde edilen nitel veriler sayısal verilere dönüştürülerek büyükşehir belediyelerinin SKA hedeflerini gerçekleştirme düzeyleri değerlendirilmiştir.

Analiz ve Bulgular

Çalışmada büyükşehir belediyelerinin 2020-2024 Dönemi Stratejik Planlarında yer alan hedefleri incelenmiş ve bu hedeflerin 17 SKA'ından hangisine yönelik oldukları belirlenerek Tablo 4'te sınıflandırılmıştır.

Tablo 4

Büyükşehir Belediyeleri 2020-2024 Dönemi Stratejik Planlarında SKA'lara Yönelik Belirlenen Hedefler

Belediye	SKA 1	SKA 2	SKA 3	SKA 4	SKA 5	SKA 6	SKA 7	SKA 8	SKA 9	SKA 10	SKA 11	SKA 12	SKA 13	SKA 14	SKA 15	SKA 16	SKA 17	Toplam
ADANA	-	-	2	-	-	-	-	1	-	-	5	-	-	1	1	-	-	10
ANKARA	-	2	2	1	-	1	-	3	-	-	3	-	1	-	1	1	-	15
ANYALYA	-	-	-	-	-	-	-	5	1	-	5	-	-	-	-	1	-	12
AYDIN	1	1	2	-	-	-	-	1	-	-	3	-	-	-	1	1	-	10
BALIKESİR	-	1	1	-	-	-	-	1	1	-	4	1	-	-	1	2	-	12
BURSA	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	4	-	-	-	1	2	-	9
DENİZLİ	-	-	1	-	-	-	-	3	-	-	5	-	-	-	-	2	-	11
DİYARBAKIR	-	-	2	-	-	-	-	3	-	-	2	-	-	-	1	1	-	9
ERZURUM	-	6	8	2	2	1	-	7	-	-	25	3	1	-	-	15	-	70
ESKİŞEHİR	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	3	-	1	-	-	1	-	7
GAZİANTEP	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	1	-	4
HATAY	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	3	-	-	-	1	1	-	7
İSTANBUL	1	-	-	-	1	-	1	2	-	-	3	-	-	-	1	1	-	10
İZMİR	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	-	-	-	2	1	-	7
K.MARAŞ	-	-	1	-	-	-	-	3	-	-	4	-	-	-	-	1	-	9
KAYSERİ	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	6	-	-	-	1	1	-	10
KOCAELİ	-	1	1	1	-	-	-	3	-	-	4	-	-	-	1	6	-	17
KONYA	-	1	3	1	1	-	-	7	1	-	11	-	1	-	2	8	-	36
MALATYA	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	3	-	-	-	1	3	-	11
MANİSA	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	4	-	-	-	1	1	-	7
MARDİN	-	1	1	-	-	-	-	3	-	-	3	-	-	-	1	1	-	10
MERSİN	-	-	1	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	1	1	-	6
MUĞLA	-	-	2	-	-	-	-	4	-	-	3	-	-	-	-	2	-	11
ORDU	-	1	1	-	-	-	1	1	-	-	3	-	-	-	1	1	-	9
SAKARYA	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	2	-	10
SAMSUN	-	2	-	-	-	-	-	3	-	-	4	-	-	-	-	1	-	10
ŞURFA	-	-	1	-	1	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	4	-	9
TEKİRDAĞ	1	1	2	1	-	-	-	-	1	-	4	-	-	-	-	1	-	11
TRABZON	-	-	2	1	-	-	-	3	-	1	3	-	-	-	-	1	-	11
VAN	-	1	2	-	-	-	1	-	-	-	5	-	-	-	1	1	-	11
TOPLAM	3	22	40	9	7	2	3	63	4	1	132	4	4	1	20	66	0	381

Tablo 4'e göre; 2020-2024 yılları stratejik hedeflere göre SKA doğrultusunda en çok amaç belirleyen belediyenin Erzurum Büyükşehir Belediyesi olduğu ve onu Konya B. B.'nin izlediği, 4 amaç ile en az amaç belirleyen belediyenin ise Gaziantep B.B. olduğu görülmüştür. Ayrıca tabloya göre en çok hedef belirlenen sürdürülebilir kalkınma amaçlarının sırası ile SKA 11, SKA 16, SKA 8, SKA 3, SKA 2 ve SKA 15 olduğu görülmektedir. Ayrıca belediyelerin SKA 10 ve SKA 14'e yönelik 1'er amaç belirlediği ve SKA 17 için amaç belirlemedikleri görülmüştür.

Tablo 5
Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planlarında 17 SKA'ndan
Kaç Tanesine Yönelik Hedef Belirlediği ve % Dağılımı

Belediye	2020-2024	
	SKA Sayısı	SKA Yüzdesi
ADANA	5	0,29
ANKARA	9	0,53
ANTALYA	4	0,24
AYDIN	7	0,41
BALIKESİR	8	0,47
BURSA	5	0,29
DENİZLİ	4	0,24
DİYARBAKIR	5	0,29
ERZURUM	10	0,59
ESKİŞEHİR	4	0,24
GAZİANTEP	3	0,18
HATAY	5	0,29
İSTANBUL	7	0,41
İZMİR	4	0,24
KAHRAMANMARAŞ	4	0,24
KAYSERİ	5	0,29
KOCAELİ	7	0,41
KONYA	10	0,59
MALATYA	7	0,41
MANİSA	4	0,24
MARDİN	6	0,35
MERSİN	5	0,29
MUĞLA	4	0,24
ORDU	7	0,41
SAKARYA	5	0,29
SAMSUN	4	0,24
ŞANLIURFA	5	0,29
TEKİRDAĞ	7	0,41
TRABZON	6	0,35
VAN	6	0,35

Tablo 5'e göre; büyükşehir belediyelerinin 2020-2024 yıllarını kapsayan 5 yıllık planlarda yer alan stratejik amaçlarında 17 SKA kapsamında Konya ve Erzurum Büyükşehir Belediyelerinin 10 amaç belirleyerek %59 oranı ile ilk sırayı aldığı, Gaziantep B.B.'nin ise 3 tane SKA'na yönelik hedef belirlemesiyle en az amaca yönelik hedef belirleyen belediye olduğu söylenebilir.

Tablo 6
Stratejik Planlarına Göre 30 Belediye SKA Durumu

SKA	2020-2024	
	SKA Belirleyen Belediye Sayısı	SKA Belirleyen Belediye Yüzdesi
Amaç 1	3	0,10
Amaç 2	15	0,50
Amaç 3	22	0,73
Amaç 4	8	0,27
Amaç 5	6	0,20
Amaç 6	2	0,07
Amaç 7	3	0,10
Amaç 8	24	0,80
Amaç 9	4	0,13
Amaç 10	1	0,03
Amaç 11	30	1
Amaç 12	2	0,07
Amaç 13	4	0,13
Amaç 14	1	0,03
Amaç 15	18	0,60
Amaç 16	30	1
Amaç 17	0	0

Tablo 6'ya göre; 2020-2024 yılları büyükşehir belediyeleri stratejik planlarında yer alan bilgilerde amaç SKA 17 için hiçbir belediyenin hedef belirlemediği, amaç SKA 10 ve 14 için 1 belediyenin hedef belirlediği görülmekte olup amaç SKA 11 ve 16 için 30 belediyenin de hedef belirlediği tespit edilmiştir.

30 Büyükşehir belediyesinin kurumsal internet sitelerinde yayımlanan 2022 dönemi faaliyet raporları stratejik planda yer alan amaçların gerçekleşmelerini tespit etmek amacıyla incelenmiş sürdürülebilir kalkınma amaçları çerçevesinde değerlendirilmiş ve aşağıda yer alan bilgilere ulaşılmıştır.

Tablo 7
Adana Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Katılımcı ve şeffaf yönetim anlayışı ile kurum yapısı ile çalışma yöntemlerini sürekli geliştirmek	16	83
2	İlimizin sosyal, fiziksel gelişimine odaklanarak, doğal ve tarihi mirası koruyarak; şehir ve toplum düzenini geliştirmek	11	69
3	Sürdürülebilir çevre anlayışı ile şehrin hayat kalitesini yükseltmek	11	71
4	Vatandaş odaklı hayat standardını artıracak sosyal hizmetler üretmek	3	70
5	Kentin her noktasına ekonomik, güvenli ve konforlu ulaşım hizmeti sunmak	11	59
6	Kırsal alanda kalkınmayı destekleyerek ekolojik çevre bilincini artırmak, çevre ve insan sağlığını korumaya yönelik çalışmalar yapmak	2-3-14-15	79
7	Afetlere karşı yapılacak çalışmalarda kapasite artırma ve denetim yöntemleri ile can ve mal kaybının en aza indirildiği güvenli bir şehir yaşamı oluşturmak	11	90
			74

Tablo 7'ye göre; Adana Büyükşehir Belediyesinin 7 stratejik amacının 10 adet SKA'yı desteklediği bunlardan 6.stratejik amacın SKA 2-3-14-15'i desteklemesine rağmen gerçekleştirmelerde; SKA 2'nin %59, SKA 3'ün %100 olduğu, SKA 14 ve 15 için belirlenen hedeflerin yerine getirilemediği tespit edilmiştir. Ayrıca 4 amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleştirme oranının %74 olduğu görülmektedir.

Tablo 8

Ankara Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Yaşam kalitesini yükselten, düzenli ve plana tabi yerleşim alanları oluşturarak, temiz içme suyu, atık su ve kanalizasyon hizmetlerinden tüm halkın yararlandığı, reformcu kent tasarımları ile yaşanılabilir bir şehir inşa etmek	3-6-11	100
2	Modern, güvenli, hızlı, konforlu, çevreye duyarlı, şehrin gelişimi ile uyumlu, teknolojik gelişmelere açık, engelsiz, sürdürülebilir toplu taşımayı sağlamak	11	100
3	Doğa ve hayvan dostu, ekolojik dengeyi koruyan, biyolojik çeşitliliği destekleyen, çözümcü atık yönetimi ile yenilenebilir enerji düşüncesini kabul eden, sürdürülebilir çevre konseptini benimseyen, iklim değişikliklerinin olumsuzluğunu fark eden bir şehir oluşturmak	11-13-15	100
4	Kırsal kalkınmanın desteklenmesi için üreticilere eğitim, üretim ve pazarlama desteği vererek kırsal ekonomiyi güçlendirmek, tarımsal alanları koruyup, yeni çalışma alanları açmak, kadın çalışanları desteklemek	2-8	100
5	Dezavantajlı yurttaşların; eğitim, iş, sağlık, ulaşım ihtiyaçlarını karşılayan kültürel ve sosyal yaşamlarını destekleyen; erişilebilir yaşam alanlarına sahip oldukları engelsiz bir kent yaşamı sunmak	4-8	100
6	Şehrin kadim kültür mirasını koruyan turizmi geliştiren, kültür ve sanat etkinliklerini halkın her kesimine ulaştıran ve sporu tüm branşlarda desteklemek	8	100
7	Toplumsal barışın temeli olan sosyal dayanışma ve paylaşımı ortak akıl olarak kabul edip genç ve çocukları bu sürece katmak, halkın temel ihtiyaçlarını adil bir şekilde sunmak	2-3	100
8	Kaynakları etkili, etkin ve verimli kullanıp, yenilikçi teknolojiden yararlanıp hizmet çeşitliliği ile kaliteyi artırıp; tüm paydaşların memnuniyetini artıran kurumsal, katılımcı, adil, şeffaf ve hesap verebilir yönetim anlayışı sunmak	16	91
			99

Tablo 8'e göre; Ankara Büyükşehir Belediyesinin 8 stratejik amacının 15 adet SKA'yı desteklediği bunlardan stratejik amaç 1'in SKA 3-6-11'i desteklemesine rağmen gerçekleştirmelerde; SKA 6'nın 0 olduğu ve hedefin yerine getirilemediği tespit edilmiştir. Ayrıca 3 amacın SKA 8 ve 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleştirme oranının %99 olduğu görülmektedir.

Tablo 9

Antalya Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kurum kapasitesini yükseltmek	16	85
2	Güçlü mali yapının sürekliliğini sağlamak	-	-
3	Kenti çevre ve doğa dostu hale getirmek	11	68
4	Kentsel yaşam alanlarının kalitesini arttırmak	8-11	72
5	Şehrin uygun altyapısını oluşturmak	8-11	91
6	Kültür, sanat, spor ve eğitim alanlarını destekleyerek bu değerleri korumak ve şehrin marka değerini arttırmak	8	72
7	Turizm potansiyelini geliştirmek	-	-
8	Yerel kalkınma modelini uygulamak	8	55
9	Şehrin ulaşım uygulamalarını geliştirmek	11	72
10	Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için destek hizmetlerini yaygınlaştırmak	8	74
11	Toplum ahengini oluşturmak, afet ve acil durum kapasitesini arttırmak	9-11	100
			63

Tablo 9'a göre; Antalya Büyükşehir Belediyesinin 11 stratejik amacının 12 adet SKA'yı desteklediği bunlardan stratejik amaç 4'ün SKA 8-11'i desteklediği ve %72 olarak gerçekleştiği ve buna göre SKA 8'in %44, SKA 11'in %100 gerçekleştiği, stratejik amaç 5'in SKA 8-11'i desteklediği ve %91 gerçekleştiği buna göre SKA 8'in %100, SKA 11'in %82 gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca 5 amacın SKA 8 ve 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %63 olduğu görülmektedir.

Tablo 10

Aydın Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Hizmetlerde etkinliği artırmak için kurumsal yapıyı güçlendirerek katılımcı ve şeffaf yönetim sunmak	16	100
2	Şehrin artan ihtiyaçları ve gelişen yönüne uygun, modern, hızlı, güvenli, konforlu ve ekonomik ulaşım sağlamak	11	100
3	Doğal, tarihi ve kültürel mirası sahiplenen, sosyo-ekonomik ve fiziki gelişmelere yön veren, sağlıklı, planlı, güvenli ve modern bir şehir oluşturmak	11	100
4	Canlıların yaşam hakkını koruyarak; bilimsel, teknolojik ve katılımcı yapı ile yeşil, temiz ve sürdürülebilir bir çevre oluşturmak	15	100
5	Yoksulluğu engelleyen hizmet anlayışı ile dezavantajlı grupları öncelikli alan ve topluma çağdaş, güvenli, mutlu bir şehir yaşamı sağlamak	1-3	100
6	Tarımsal gelirler ile istihdamın artırılması sağlanarak, kırsal nüfus desteklenip, kooperatifçilik yaygınlaştırılarak, üretim ve pazarlamayı uluslararası ölçüğe taşımak	2	100
7	Tüm canlıların yaşam kalitesini arttırmak için sürdürülebilir sağlık hizmetleri sunmak	3	100
8	Doğal, tarihi ve kültürel değerleri korumak, kültür, sanat ve turizm faaliyetlerini desteklemek ve özellikle gençlerin katılımı ile kenti geleceğe hazırlamak	8-11	100
			100

Tablo 10'a göre; Aydın Büyükşehir Belediyesinin 8 stratejik amacının 10 adet SKA'yı desteklediği bunlardan stratejik amaç 8'in SKA 8-11'i desteklediği, ayrıca 3 amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %100 olduğu görülmektedir.

Tablo 11

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kent yaşayanlarının ihtiyaçlarına göre altyapı ve üstyapı hizmetlerini kaliteli ve zamanında gerçekleştirmek	9	95
2	Kaliteli bir ulaşım için güvenli, erişilebilir sistemler geliştirmek	11	89
3	Kentin istihdam ve kalkınmasına katkı sağlayan AR-GE ve yenilikçi çalışmalarla sanayi, teknoloji ve ticareti artırmak	8	100
4	Kırsal alanda kalkınmaya öncelik verilip, kent ekonomisini geliştirmek	2	96
5	Kentin ekosistemini korumak	15	100
6	Çevreye duyarlı, kent estetiği anlayışı ile mekânsal gelişimi sağlamak	11	100
7	Kenti eğitim, turizm, kültür, sanat ve spor alanlarında destekleyerek uluslararası nitelik kazandırmak	11	100
8	Kentin tarihi ve kültürel değerlerini gözeterek marka değerini geleceğe taşımak	11	100
9	Katılımcı yönetim anlayışıyla, hizmetlerin yürütülmesinde etkin koordinasyon ve işbirliğini sağlamak	16	100
10	Kurum kapasitesini artırarak, çalışma motivasyon ve performansını yükseltip bu sayede hizmet kalitesini artırmak	16	100
11	Sürdürülebilir gelişim ile kurum kaynaklarını etkili, etkin ve verimli kullanmak	12	100
12	Kentte yaşayan ailelerin yaşam kalitesinin sürdürülebilirliğini sağlayarak sosyal ihtiyaçlar için destek hizmetlerini artırmak	3	100
			98

Tablo 11'e göre; Balıkesir Büyükşehir Belediyesinin 4 stratejik amacının SKA 12'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %98 olduğu görülmektedir.

Tablo 12

Bursa Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	İnsan, tarih ve tabiat odaklı planlı kentleşmeyi oluşturmak	11	84
2	Ulaşımı daha hızlı, güvenli ve konforlu hale getirmek için akıllı çözümler üretmek	11	95
3	Temiz, sağlıklı, sürdürülebilirlik bir çevre sunmak.	15	89
4	Kültür ve turizm zenginliklerine değer katarak yerel ekonomik refahı artırmak	8	71
5	Sosyal belediyecilikle yaşam standartlarını destekleyen hizmetler sunmak	3	93
6	Afet-Acil durum bilinç ve müdahale kapasitesini artırmak	11	59
7	Huzurlu ve güvenli bir toplum ile düzenli bir şehir ortamı sağlamak	11	100
8	Belediyenin iç ve dış paydaşlarıyla yönetişimi güçlendirmek	16	89
9	Kaynakları ve riskleri etkin yönetmek	16	96
			86

Tablo 12'ye göre; Bursa Büyükşehir belediyesinin 4 stratejik amacının SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %86 olduğu görülmektedir.

Tablo 13

Denizli Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kurum kapasitesi güçlendirilip etkinlik ve verimliliğin artırılması sağlanacak	16	99
2	Hizmet kalitesi ve verimliliğini artırmak için çalışmalar yapılması	16	100
3	Şehrin kimlik ve estetiğine katkı sağlayan, halkın ihtiyaçlarını karşılayan kullanılabilir ve sürdürülebilir alanların oluşturulması	11	96
4	Şehrin ulaşım ağının; konforlu, ekonomik, güvenli, çevre ve engelli dostu olarak oluşturulması	11	100
5	Sağlıklı toplum anlayışıyla çevresel riskleri ortadan kaldırarak yaşanabilir ve sürdürülebilir bir çevrenin oluşturulması	3-11	100
6	Bütünleşik afet yönetimi ile afetlere zamanında ve etkin müdahale edilmesi	11	100
7	Kent düzeninin iyileştirilmesi, yaygınlaştırılması ve toplumsal bütünlüğün sağlanması ile aidiyet duygusunun güçlendirilip kırılmanın engellenmesi	8	100
8	Kültür zenginliği ile çeşitliliği korunarak aktif sosyo-kültürel yaşama katılımın sağlanması	11	80
9	Spora olan ilgi artırılarak yaşam alışkanlığı haline getirilmesi	8	100
10	Şehrin rekabet gücünü artırmak için destek faaliyetleri uygulanması	8	100
			97

Tablo 13'e göre; Denizli Büyükşehir Belediyesinin 10 stratejik amacının 11 adet SKA'yı desteklediği bunlardan stratejik amaç 5'in SKA 3-11'i desteklediği, ayrıca 5 stratejik amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleştirme oranının %97 olduğu görülmektedir.

Tablo 14

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Sürdürülebilir ve nitelikli kentleşmeyi sağlamak	11	67
2	Sürdürülebilir çevre ve yeşil alan yönetimini sağlamak	15	52
3	Şehrin ulaşım sistemini geliştirip sürdürülebilirliği sağlamak	11	33
4	İlin kültürünü yaşatarak turistik ve sanatsal cazibe merkezi haline getirmek	8	70
5	Toplumun sosyo-ekonomik yaşama uyumunun sağlanması	3-8	90
6	Toplumsal sağlığa ve sosyal yaşama destek olmak	3	40
7	Kentin kalkınmasını sağlamak	8	88
8	Belediyenin hizmet kalitesini güçlendirmek	16	58
			62

Tablo 14'e göre; Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin 8 stratejik amacının 9 adet SKA'yı desteklediği bunlardan stratejik amaç 5'in SKA 3-8'i desteklediği, ayrıca 3 stratejik amacın SKA 8'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleştirme oranının %62 olduğu görülmektedir.

Tablo 15

Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Belediyenin kurumsal yapısı, iş yöntemleri ile çalışma sistemini sürekli iyileştirmek, hukuki süreçleri etkin ve verimli olarak yönetmek	16	98
2	Denetimlerin sürekliliği ile kurumsal yapı ve çalışma sistemini geliştirmek	16	95
3	Katılımcı anlayış ile kararların alınabilmesi için bireylerin ve kurumların yönetime doğrudan katılımının sağlanması ile şeffaflığı ve hesap verilebilirliği sağlamak	16	92
4	Kurumun faaliyetleri ile gerçekleştirmeyi amaçladığı projelerin tanıtımını yapmak	-	-
5	Halkı kurumun hizmetleri ile ilgili bilinçlendirerek vatandaş odaklı çalışma anlayışını teşvik etmek	16	87
6	Nitelikli bilişim hizmeti sunmak	16	83
7	Kurum birimleri iş süreçlerinin yazılım-donanım teknolojileri ile daha hızlı ve ölçülebilir hale getirmek	16	89
8	Sağlıkta yaşam kalitesinin sürdürülebilir olarak gelişmesine katkı sağlamak	3	55 75

Tablo 15'e göre; Erzurum Büyükşehir Belediyesinin 64 stratejik amacının 70 adet SKA'yı desteklediği görülmekle beraber 8 stratejik amacın faaliyet raporunda gerçekleştirmelerine yer verildiği görülmüştür. Buna göre 8 stratejik amacın 6'sının SKA 16'yı desteklediği stratejik amaçların gerçekleştirme oranının %75 olduğu görülmektedir.

Tablo 16

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Vatandaşın iklim değişikliğine hassasiyetini arttırmak	13	74
2	Sürdürülebilir şehir ulaşım sistemini geliştirmek	11	33
3	Kentin yerleşim kalite ve dayanıklılığını sağlamak	11	100
4	Vatandaşın sağlıklı, güvenli, huzurlu ortamda yaşamasını sağlamak	11	100
5	Kentin yerel kalkınmasını sağlamak	8	100
6	Kentte eğitim, kültür, sanat ve spor etkinliklerini günlük yaşamın parçası haline getirmek	-	-
7	Kentte fırsat eşitliği sağlayarak sosyal sorunları çözmek	8	100
8	Kurumsal kapasiteyi geliştirmek	16	100 76

Tablo 16'ya göre; Eskişehir Büyükşehir Belediyesinin 8 stratejik amacının 7 adet SKA'yı desteklediği, 3 stratejik amacın SKA 1'i desteklediği stratejik amaçların gerçekleştirme oranının %76 olduğu görülmektedir.

Tablo 17

Hatay Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kurumsal kapasitenin artırılması için stratejik yönetim anlayışını benimsemek	16	100
2	İmar ve planlama ile sürdürülebilir kentleşmenin sağlanması	11	69
3	Canlıya ve çevreye duyarlı tüm yaşam alanlarını koruyan ve geliştiren yapının oluşturulması	15	91
4	Güvenli, ekonomik ve erişilebilir ulaşım ağının geliştirilmesi	11	100
5	Turizm, sanayi, ticaret ve kırsal kalkınmayı sürdürülebilir kılmak	2	100
6	Kültürel ve sosyal hizmetlerin etkin sunumu, dezavantajlı grupların güçlendirilmesi ile sosyal hayata katılımlarının artırılması	5	100
7	Afet ve acil durumlara hazır olma kapasitesinin artırılarak olumsuz etkilerini en aza indirmek	11	84
			92

Tablo 17'ye göre; Hatay Büyükşehir Belediyesinin 7 stratejik amacının 7 adet SKA'yı desteklediği, 3 stratejik amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %92 olduğu görülmektedir.

Tablo 18

İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kaliteli ve işlevsel yaşam alanları ile dayanıklı bir kent oluşturmak	11	100
2	Kentsel ulaşımı sürdürülebilir kılmak	11	100
3	Sürdürülebilir çevre ve enerji yönetimi oluşturmak ve güçlendirmek	7-15	100
4	Şehrin ekonomik değerinin artmasına katkı sağlamak	8	90
5	Sosyal ihtiyaçlarının eşit ve kapsayıcı olarak karşılaması	5	100
6	Sosyal yaşamın geliştirildiği bir kent oluşturmak	1	100
7	Kültürel, doğal ve mimari kent mirasını korumak ve geliştirmek	11	100
8	Finansal sürdürülebilirliği sağlamak	8	100
9	Kurumsal yapı ve iş modelini adil, katılımcı ve yenici yöntemlerle geliştirmek	16	100
			99

Tablo 18'e göre; İstanbul Büyükşehir Belediyesinin 9 stratejik amacının 10 adet SKA'yı desteklediği, 3 stratejik amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının % 99 olduğu görülmektedir.

Tablo 19

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Sürdürülebilir kapsayıcı bir altyapı oluşturmak	11	96
2	Şehri yaşam kalitesi yüksek ve ulaşım ağı gelişmiş kent yapmak	11	97
3	Kent ekonomisini yenici ve girişimci kılarak şehrin ekosistem ve coğrafi karakterine uygun geliştirmek	15	87
4	Vatandaşın kararlara katılabileceği şeffaf ve denetlenebilir yönetim anlayışı ile vatandaşın hak ve aidiyetini kentin kültürü haline getirmek	16	97
5	Kentin doğayla uyumlu yaşamasını sağlamak	15	97
6	Kentte yaşayarak öğrenmenin dünyadaki öncü noktalarından biri yapmak ve yenilikçi fikirlerin ortaya çıktığı bir kent iklimi oluşturmak	8	95
7	Kenti Ege, Akdeniz ve dünya kültürlerinin üretim alanlarından biri haline getirmek	8	91
			94

Tablo 19'a göre; İzmir Büyükşehir Belediyesinin 8 stratejik amacının 7 adet SKA'yı desteklediği, 2 stratejik amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %94 olduğu görülmektedir.

Tablo 20

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Tarihi-kültürel dokuya uygun planlı bir kent oluşturmak	11	100
2	Güvenli, ekonomik ve konforlu ulaşım hizmeti sunmak	11	100
3	Kentsel yaşam kalitesini arttıran, altyapı ve üstyapı çalışmaları planlamak ve gerçekleştirmek	11	100
4	Sağlıklı ve yaşanılabilir çevresel koşulları oluşturmak	3	87
5	Kentin kültür mirasını koruyarak turizm tanıtımına katkı sağlamak	8	100
6	Sosyal belediyecilik kavramı ile hizmetleri yaygınlaştırmak	8	90
7	Sosyal ve ekonomik kalkınmayı destekleyen projeler geliştirmek	8	100
8	Kurumsal kapasiteyi güçlendirmek	16	100
9	Afet, acil ve itfai durumlarda halkın can ve mal güvenliğini sağlamak	11	68
			94

Tablo 20'ye göre; Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinin 9 stratejik amacının 9 adet SKA'yı desteklediği, 4 stratejik amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %94 olduğu görülmektedir.

Tablo 21

Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kentin doğal, tarihi ve kültürel mirasına uyumlu; sosyo-ekonomik ve fiziksel gelişimine yön veren, doğayı koruyan, planlı yaşanabilir kent oluşturmak	11	70
2	Ekonomik, hızlı, güvenli, çevreci ulaşım hizmetleri sunmak	11	81
3	Çağdaş yaşama uygun, halkın beklentilerini karşılayan; yaşanılabilir mekânlar için sürdürülebilir çevreyi korumak	15	91
4	Kırsalda alt-üst yapı yatırımları ile tarım ve hayvancılığı destekleyerek sosyal ve ekonomik düzeyi yükseltmek	-	-
5	Kentin tarih, kültür kimliğini güçlendirip, sosyo-kültür cazibesi yapmak	8-11	94
6	Yaşam kalitesini artırmak için sağlık, sosyal hizmet-yardım ihtiyaçlarını karşılamak	3	94
7	Halkın huzur, sağlık ve güven temini için denetim ve kontrollerin artırılması ile kent yaşam kalitesinin geliştirilmesi	11	96
8	Afet – acil yardım yönetiminin kapasitesini geliştirmek	11	89
9	Bilgi ve akıllı şehircilik teknolojilerini kullanarak yaşam kalitesini arttırmak	11	99
10	Kaliteli ve zamanında hizmet için kurumsal kapasitenin artırılması	16	98
			81

Tablo 21'e göre; Kayseri Büyükşehir Belediyesinin 10 stratejik amacının 10 adet SKA'yı desteklediği bunlardan stratejik amaç 5'in SKA 8-11'i desteklediği ve %94 olarak gerçekleştiği ve buna göre SKA 8'in %100, SKA 11'in %88 gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca 6 stratejik amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %81 olduğu görülmektedir.

Tablo 22

Konya Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kentte toplumun yaşam boyu spor yapacakları mekânlar oluşturmak	3	20
2	Kentte araç-yayalar için gerekli tesislerin yapım-bakım ve onarımı	11	96
3	Kent yaşam kalitesini artıran yeni mekânlar oluşturmak ve bakımı ile onarımlarını yapmak	8-9	0
4	Kentteki tarihi-kültürel değerleri yenileyerek park ve meydanlarda tarihi yansıtan anıt eserler yapmak/yaptırmak	8-9	100
5	Kentte standardı yüksek, güvenli, hızlı, konforlu ulaşım için altyapı sistemi oluşturmak	11	89
6	Kentte ilgili kurumlarla birlikte işbirliği ile alt yapı koordinasyon merkezi etkinliğini arttırmak	8-9	100
7	Kentte hizmet verimliliğini artırarak hal çalışmalarını mevzuat hükümlerine göre yerine getirmek	16	100
8	Şehirde çevreci ve vatandaş memnuniyetini artıran, erişilebilir, kentsel gelişimi olumlu yönde etkileyebilecek, ekonomik, ulaşım sistemi kurmak	11	5
9	Kentte yangın, kaza, çökme, patlama ve benzeri olaylara müdahale ile yangın önce ve sırasında binalarda alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi ve eğitim ile denetimlerinin yapılması	11	81
10	İyelik ve sorumluluğu belediyeye ait taşınmazların verimli olarak değerlendirilmesi amacıyla gereken tüm işlemlerin yapılması ve birimlere ihtiyaçları kapsamında temin edilmesi	-	-
11	Kamu yararı çerçevesinde belediyenin ihtiyaç duyulan gayrimenkulleri kamulaştırması ve bunlar üzerinde sınırlı aynı hak tesis edilmesi için gerekli işlemlerin yürütülmesi	11-15	100
12	Şehrin gelişimine uygun olarak, dönüşüm ve yenileme kapsamında gereken kent tasarımı ve proje çalışmalarının yürütülmesi, uygun alanlarda hak sahipleri ile anlaşarak anahtar teslim sürecinin işletilmesi	11	56
13	Zabıta hizmetlerini etkin sunumu ile vatandaşların huzur ve sükûnunu sağlamak, kent ve toplum düzeninin iyileştirilmesi	8	28
14	Tarım ve hayvancılığın gelişmesini destekleyerek gerekli koordinasyonu sağlamak	2	100
15	Doğal yaşama uygun alanlarla, yaşam kalitesini arttırmak	15	65
16	Kentte yeşil alanların sürdürülebilirliğini sağlamak	15	100
17	Kentte gönül belediyeciliği ilkeleri ile çevreye saygılı şehir oluşturmak	13	100
18	Mezarlık ve defin hizmetlerini geliştirmek	3	62
19	Çevre ve hayvan sağlığını korumak, hayvan refahı ile yeni projeler üretmek	3	77
20	Şehrin kültürel, tarihi ve doğal dokusuna uygun, yaşam kalitesi yüksek, sağlıklı, güvenli ve engelsiz alanların oluşturulduğu, her türlü sosyal ve teknik altyapı ihtiyaçlarının karşılandığı planlı bir kent oluşturmak	11	100
21	Şehir envanter ve veri merkezi, kent bilgi sisteminin; imar ve planlama süreçleri ile şehir yönetiminde kullanılmasının sağlanması	11	0
22	Kentin kültür-sanat alanındaki gelişimini sağlamak	8-9	100
23	Kenti uluslararası alanda etkin ve imajı güçlü kılmak için faaliyette bulunmak ve bu faaliyetlere destek olmak, turizm konusunda cazibe merkezi olmasını sağlamak ve bu konuda yapılacak çalışmalara destek olmak	8	100
24	Milli-manevi değerlere bağlı gençlerin yetişmesi, ekonomiye katkı sağlayan mesleki eğitimlerin verilmesi, sağlıklı gelecek nesiller için spor hizmetleri ve eğitim sağlamak	4	100
25	İhtiyaç sahibi vatandaşlara şehit aileleri, gaziler ve engelli kişilere sosyal destek sağlamak ve hizmetler geliştirmek, belediyenin idari olarak yerine getirdiği faaliyetlerin etkin ve verimli kullanımını sağlamak	5	100
26	Belediyenin hizmetlerinde en üst seviye teknolojiden faydalanmak ve halkın memnuniyetini artırmak	16	94
27	Vatandaşın katkılarıyla şehri yönetmek, yapılacak çalışmalara katılımı oluşturup belediyenin faaliyetleri hakkında vatandaşları bilgilendirmek	16	100
28	Belediyede kurum kültürü ve bağlılığını oluşturmak	16	96
29	Belediyenin iş ve işlemlerinin hukuka uygun yürütülmesi, uyuşmazlıkların adli ya da idari çözümünde etkinliğin artırılması,	16	99
30	Belediyenin kayıtları ile alınan kararların usulüne uygun tanzim edilmesi, yönetilmesi ve muhafazasını sağlamak	16	100
31	Belediyede teftiş ve denetim etkinliğini sağlamak	16	87
32	Belediyede mali yapının güçlendirilmesi	8	0
			74

Tablo 22'ye göre; Konya Büyükşehir Belediyesinin 32 stratejik amacının 36 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan stratejik amaç 7'nin SKA 8-16'yı desteklediği, 8 stratejik amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleştirilme oranının %74 olduğu stratejik amaç 3-21-32'ye ait projelerin gerçekleştirilemediği görülmektedir.

Tablo 23

Manisa Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kentte yaşam kalitesini artırmak amacı ile gelecek nesiller için sağlıklı ve çevreci yatırımları hayata geçirmek	11	100
2	Sürdürülebilir politikalarla kentin kırsalda çevreye uyumlu ve ekolojik dengenin gözetildiği katılımcı bir yaklaşım geliştirmek	15	100
3	Tüm vatandaşlara kent içi ulaşım hizmetlerini çevreci, ekonomik, güvenli, akıcı bir şekilde sunmak	11	79
4	Çağdaş bir kent modeli oluşturmak için; yaşam kalitesi yüksek, sağlıklı, güvenli, sürdürülebilir ve kültürel değerleri sağlamak	11	68
5	Kenti turizm, sosyal, kültürel, eğitim, gençlik ve spor alanlarında güçlendirip, vatandaşın refahını ve yaşam kalitesini yükseltmek	8	100
6	Kentte yaşayanların güvenle yaşayabileceği bir ortamın devamlılığını sağlamak	11	95
7	Vatandaş odaklı yönetim anlayışı ile fiziki, teknolojik, mali ve beşeri olarak kurumsal kapasiteyi güçlendirmek	16	100
			92

Tablo 23'e göre; Manisa Büyükşehir Belediyesinin 7 stratejik amacının 7 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan 4 adet amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleştirilme oranının %92 olduğu görülmektedir.

Tablo 24

Mardin Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kurumsal kapasiteyi geliştirmek	16	47
2	Yaşanabilir ve ekolojik bir çevre oluşturmak	15	80
3	İl sınırlarında ulaşım ağlarını ve altyapıyı geliştirmek	11	25
4	Sosyal belediyecilik anlayışını geliştirmek	8	83
5	Kültürel faaliyetleri ve inanç turizmini geliştirmek	8	90
6	Yaşanabilir bir kent yapısı oluşturmak	11	100
7	Yerel ekonomi ve kırsal kalkınmayı desteklemek	2-8	0
8	Halk sağlığını korumaya yönelik politikalar geliştirmek	3	89
9	Alt/Üst yapıları ve afet yönetimini geliştirmek	11	38
			61

Tablo 24'e göre; Mardin Büyükşehir Belediyesinin 9 stratejik amacının 10 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan 3 adet amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleştirilme oranının %61 olduğu, stratejik amaç 7'nin gerçekleştirilemediği görülmektedir. Gerçekleştirilemeyen proje ve faaliyetlere yönelik olarak belediye faaliyet raporunda bütçe yetersizliği ve uzman personel eksikliğinin neden olduğunu belirtmiştir.

Tablo 25

Mersin Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	İhtiyaçlar doğrultusunda kurumsal gelişim çalışmaları yürütülerek, kurum performansının artırılması ile kapsayıcı, etkin ve sürdürülebilir hizmetin sunulması	16	100
2	Kentte sağlık ve kaliteli yaşam hizmetlerini, sürdürülebilir çevre ve ekolojik korumayı destekleyen hizmet sunumunun sağlanması	3-15	85
3	Kültürel mirasın gelecek nesle bozulmadan aktarılması için korunması, Belediyenin kültür hizmetlerinin çeşitlendirmesi	8	100
4	Sosyal uyum ve toplumsal birliktelik anlayışı ile sosyal destek hizmetlerinin desteklenmesi,	8	100
5	Toplumsal refahın ve markalaşmanın arttırılabilmesi için kentin altyapı ve üst yapı hizmetlerinin geliştirilmesi	11	100
			97

Tablo 25'e göre; Mersin Büyükşehir Belediyesinin 5 stratejik amacının 6 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan 2 adet amacın SKA 8'i desteklediği, stratejik amaç 2'nin SKA 3 ve 5'i desteklediği ve ortalama %85 gerçekleştiği buna göre SKA 3'ün %92 ve SKA 15'in %79 gerçekleştiği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %97 olduğu faaliyet raporu verilerinden tespit edilmiştir.

Tablo 26

Muğla Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Sağlıklı, dengeli ve doğal bir çevre oluşturmak	3	68
2	Sosyal belediyecilik ve sağlıklı yaşam anlayışını kent genelinde hâkim kılmak	3-8	69
3	İlde kültürel hayatı zengin kılmak	8	84
4	Kentsel tasarımı estetik anlayış ile kurgulamak ve oluşturmak	11	78
5	Daha güvenli, akıcı ve çevreci bir ulaşım sistemi kurmak	11	80
6	İlin ekonomisine katma değer sunan projeler üretmek	8	97
7	Başta genç nüfus olmak üzere herkese sporu sevdirmek	8	91
8	Kentte huzur ve güveni sağlamak	11	80
9	Kurumsal kapasiteyi en üst seviyeye çıkarmak	16	76
10	Belediyenin sunduğu hizmetlere katılım sağlayan demokratik bir anlayış gerçekleştirmek	16	100
			82

Tablo 26'ya göre; Muğla Büyükşehir Belediyesinin 10 stratejik amacının 11 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan 4 adet amacın SKA 8'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %82 olduğu görülmektedir.

Tablo 27

Ordu Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kültür, turizm, sosyal, gençlik ve spor hizmetlerinde sürekliliği sağlayarak kentin gelişimini sağlamak	8	51
2	Kentsel dönüşüm çerçevesinde şehrin doğal değerlerini, tarihi-kültürel mirasını koruyarak planlı, düzenli gelişimini sağlamak	11	74
3	Kent yaşayanları için güvenli, konforlu ulaşım hizmetlerini erişilebilir, sürdürülebilir olarak sunmak, afet-acil durum konularında müdahale ve iyileştirme hizmet kapasitesini sürekli geliştirmek	11	98
4	Şehirde yaşayan canlılar için temiz, sağlıklı, dengeli bir çevre oluşturulması ve bunun korunmasını sağlayan; enerji, yeşil alan ve atık yönetimi, çevre koruma, veteriner hizmetleri ile kentin yaşam kalitesini yükseltmek	3-7-15	46
5	Kent ve toplum düzeninin iyileştirilmesine, yaygınlaştırılmasına katkı sağlamak	11	82
6	Tarım, hayvancılık ve su ürünleri faaliyetlerinin sürdürüldüğü bölgelerde; bu faaliyetler ile sosyal yaşamı destekleyerek her türlü faaliyet ve hizmette planlama, uygulama ve koordinasyonu sağlamak	2	47
7	İştirakler ve paydaşlarla iş birliği içerisinde kaynakların etkin, ekonomik ve verimli kullanımı ile sürdürülebilir projeler geliştirilmesi ve hizmetlerin etkili olarak yerine getirilmesini, tanıtılmasını, mevcut beşerî, fiziki, hukuki, mali, teknolojik yapısının sürekli iyileştirilmesini sağlamak	16	90
			70

Tablo 27'ye göre; Ordu Büyükşehir Belediyesinin 7 stratejik amacının 9 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan 3 adet amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaç 4'ün SKA 3-7-15'i desteklediği ve ortalama %46 gerçekleştiği buna göre SKA 3'ün %35, SKA 7'nin % 34 ve SKA 15'in % 53 gerçekleştiği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının % 70 olduğu görülmektedir.

Tablo 28

Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kentsel dönüşümlerle, kent estetiğine uygun olarak inşa edilen, yenileyen; planlı, depreme dayanıklı, modern ve daha yaşanabilir bir şehir oluşturmak	11	100
2	Etkin denetim uygulamalarıyla, doğal güzellikleri koruyan ve atık yönetim sürecini planlara göre uygulayan, çevre standartları yüksek bir kent oluşturmak	11	75
3	Tarımsal verimliliği arttırmak amacı ile çiftçiler ve muhtarlarla işbirliği içinde sulanabilir arazi miktarını arttırmak ve kurduğu bu güçlü işbirliği ile mahallelerin sorunlarını çözen bir belediyecilik yaklaşımına sahip olmak	2	76
4	Ulaşım planlaması yapılarak, vatandaş memnuniyeti yüksek, hızlı, çevreci, güvenli ve ekonomik bir güçlü bir toplu taşıma ağına sahip olmak	11	65
5	Sakarya'yı; kültür sanat etkinlikleri ve turizm potansiyelinin harekete geçirildiği, yaygın eğitim faaliyetlerinin herkese ulaştırıldığı ve sporla ilgili kapasiteyi arttırarak vatandaşların sportif faaliyetlere teşvik edildiği, uluslararası ilişkileri güçlü bir şehir haline getirmek	3-4	84
6	İhtiyaç sahibi ve dezavantajlı kişi ve ailelere sosyal destek sağlayarak vatandaşların kişisel, sosyal gelişimini destekleyerek hayat standardı yüksek bir kent oluşturmak	3-11	83
7	Afet ve acil durumlara; ilgili tüm paydaşlarla işbirliği içerisinde can ve mal kaybını önleyici çalışmalar yaparak hızlı ve doğru şekilde müdahalelerde bulunmak.	-	-
8	Sürekli ve etkin denetimler yoluyla kent ve toplum düzeninin kanunlar çerçevesinde işlemesine katkı sunmak	-	-
9	Kurumsal kaynak ve kapasiteyi iç kontrol sistemi ile etkin ve verimli bir biçimde kullanan, insan kaynakları fonksiyonlarını sistematik bir biçimde uygulayan, teknoloji odaklı kendini sürekli geliştiren, stratejik yönetime dayalı bir kurumsal yapı oluşturmak	16	100
10	Belediyecilik kapsamında yapılan, faaliyetlerin ve hizmetlerin uygulanması sırasında tüm paydaşlardan görüş alınarak vatandaş odaklı bir belediyecilik anlayışı benimsemek	16	100
			68

Tablo 28'e göre; Ordu Büyükşehir Belediyesinin 10 stratejik amacının 10 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan 4 adet amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %68 olduğu görülmektedir.

Tablo 29

Samsun Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kurumsal yapıyı geliştirmek	16	85
2	Benzersiz şehirler modelini oluşturmak	11	78
3	Kent'i, modern yapıda estetik, planlı ve yaşanabilir hale getirmek	11	76
4	Şehrimizde temiz, yeşil ve sağlıklı bir çevre oluşturmak	11	55
5	Şehrimizde sosyal kültürel ve ekonomik gelişimi sağlamak	8	74
6	Tüm paydaşlarla birlikte şehrin yönetimini sağlamak	8	95
7	Türk aile yapısını ve değerlerini korumak, güçlendirmek ve geliştirmek	8	42
8	Kırsal geliri arttırmak için kentin tarımsal kaynaklarını korumak, geliştirmek, yaygınlaştırmak	2	83
9	Hayvancılık faaliyetlerinin gelişimini yaygınlaştırmak	2	93
10	Yangın, afet ve acil durum gibi olaylarda il sınırları içerisinde kapasitesinin arttırılmasını sağlamak	11	61
			83

Tablo 29'a göre; Samsun Büyükşehir Belediyesinin 10 stratejik amacının 10 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan 4 adet amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %83 olduğu görülmektedir.

Tablo 30

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Çevreye yönelik hizmetlerin kapasitesi ve performansı artırılacaktır	-	-
2	Mekansal gelişim ve imar yönetimi hizmetlerinin kapasitesi ve performansı arttırılacaktır	16	89
3	Kentsel mobilite performansı artırılacaktır	16	100
4	Ulaşım altyapısının kapasite ve performansı geliştirilecektir	11	78
5	Ruhsatlandırma ve denetleme hizmetlerinin kapasitesi ve performansı artırılacaktır	16	100
6	Kültür ve sanat hizmetlerinin performansı ve vatandaşların yararlanma düzeyi geliştirilecektir	8	80
7	Çocuk, genç, yaşlı, kadın ve engellilere yönelik hizmetler geliştirilecektir	5	85
8	Topluma sunulan sağlık ve sosyal hizmetlerin kapasite ve performansı artırılacaktır	3	88
9	İtfaiye hizmetlerinin kapasite ve performansı artırılacaktır	11	75
10	Belediyemizin mali ve yönetsel yapısı iyileştirilecektir	16	89
			78

Tablo 30'a göre; Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinin 10 stratejik amacının 9 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan 4 adet amacın SKA 16'yı desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %78 olduğu görülmektedir.

Tablo 31

Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kentsel ve kırsal yerleşim alanlarının alt yapısını güçlendirmek amacı ile sürdürülebilirliğin üç boyutu ile Tekirdağ'ın gelişimini sağlamak	11	100
2	Aktif uygulamalarla vatandaşların yaşam kalitesini, sağlık ve esenliğini güçlendirmek	3-11	100
3	Gelişen ihtiyaçlar ve öncelikler çerçevesinde vatandaşların güvenli, ekonomik, süratli ve rahat şekilde ulaşımını sağlamak	11	100
4	Sosyal yapıyı ve sosyal uyumu geliştirmek amacı ile kültür, sanat, eğitim ve spor faaliyetlerinin kent yaşamında belirleyici unsur olmasını sağlamak	1-3	100
5	Afetlerden kaynaklanabilecek olan can ve mal kayıplarını afet öncesi ve sonrası faaliyetlerle en aza indirmek	11	100
6	Bölge ekonomisinin gelişimi çerçevesinde hizmet kalitesi artışına yönelik tarım, sanayi ve turizm sektörlerinde eğitim çalışmaları yürütmek	2-4-9	100
7	Belediyenin kurumsal kapasitesini güçlendirmeye yönelik hizmetlerini ve vatandaş odaklı bir yönetim yapısı geliştirmek	16	100
			100

Tablo 31'e göre; Tekirdağ Büyükşehir Belediyesinin 7 stratejik amacının 11 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan 4 adet amacın SKA 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının % 100 olduğu görülmektedir.

Tablo 32

Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu Sonuçları

Amaç No	Amaç İçeriği	SKA	Gerçekleşen %
1	Kurumsal kapasiteyi güçlendirmek	8-16	100
2	Ulaşım hizmetlerini geliştirmek	11	100
3	Yaşanabilir ve sağlıklı bir çevre oluşturmak	3	98
4	Kültürel ve doğal tarihi koruyarak, Trabzon'u turizm ve kültür kenti yapmak	8-11	83
5	Spor, eğitim ve gençlik hizmetlerini destekleyerek geliştirmek	4	93
6	Kentin ekonomik yapısını geliştirmek	8	100
7	Şehir planlaması yaparak kent estetiğini geliştirmek	11	71
8	Sağlık ve güvenlik gibi toplumsal hizmetleri iyileştirmek	3	97
9	Sosyal hizmet faaliyetlerini artırmak	10	88
			92

Tablo 32'ye göre; Trabzon Büyükşehir Belediyesinin 9 stratejik amacının 11 adet SKA'yı desteklediği, bunlardan 3 adet amacın SKA 8 ve 11'i desteklediği, stratejik amaçların gerçekleşme oranının %92 olduğu görülmektedir.

Sonuç

Kurumsal olarak sürdürülebilir kalkınma amaçları sadece özel sektör için değil; kamu hizmeti sunan, kamu yararını gözeten, toplumsal fayda sağlama odağında stratejilerini ortaya koyan ve geliştiren belediyeler açısından da önem taşımaktadır.

Belediyeler sınırları dâhilinde faaliyet gösterdikleri tüm kamusal alanlarda hizmet sağlayan ve bundan sorumlu olan yerel yönetim organlarıdır ve halkla ilişkiler açısından, vatandaşa doğrudan temas eden kamu kurumları niteliğindedirler. Son yıllarda toplumun bilinçlenmesi, beklentilerin değişmesi, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğin öneminin artmasıyla uluslararası düzenleme yapan kuruluşlar sürdürülebilir kalkınmayı öncelikli konular arasında dikkate almakta, devlet yönetimlerinin gündemine de sürdürülebilirlikle ilgili uygulamaların alınması bir gereklilik halini almıştır. BM Kalkınma Programı tarafından belirlenen 2030 SKA'nın gerçekleştirilmesinde yerel yönetimlerin rolünün büyük olacağı beklentisiyle, çalışma kapsamına ülkemizdeki 30 büyükşehir belediyesi dâhil edilmiştir. Bu kapsamda ulusal kalkınma planlarında yerel yönetimlere yönelik belirlenen amaç, hedef ve politikalar dikkate alınmış ve belediyelerin tüm SKA'nı desteklemeleri ve ilerlemenin takibine yönelik politikaların 11. ve 12. Kalkınma Planlarında yer aldığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda tüm belediyelerin stratejik planlarında 17 SKA'nı desteklemeye yönelik stratejiler belirlenmeleri beklenmekle birlikte 2020-2024 dönemi stratejik planları incelendiğinde desteklenmeyen ya da az desteklenen SKA'lar olduğu görülmüştür. Stratejik amaçların gerçekleştirmelerini tespit etmek amacıyla 30 büyükşehir belediyesinin kurumsal internet sayfalarından 2022 yılı Faaliyet Raporları incelendiğinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır;

- Van Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sayfasında yaşanan sistemsel hata nedeniyle Faaliyet Raporuna ulaşılamamıştır,
- Gaziantep, Kocaeli ve Malatya Büyükşehir Belediyelerinin 2022 Faaliyet Raporlarında stratejik amaçlara ilişkin olarak hedef performans ilişkisi belirtilmemiş ayrıca stratejik amaçların gerçekleştirmelerine dair bilgi verilmediği için değerlendirme yapılamamıştır,
- Bunların dışındaki 26 büyükşehir belediyesinin 17 SKA kapsamında ortalama 13 adet SKA için belirlediği hedeflere ulaşma düzeyinin %84 olduğu tespit edilmiştir.

- İstanbul, Kahramanmaraş, Konya, Manisa, Tekirdağ Büyükşehir Belediyelerinin faaliyet raporlarında hedef/gerçekleşen ve gerçekleşme oranı çerçevesinde stratejik amaçların gerçekleştirmelerine yönelik bir çalışma yapılmadığından hedef/gerçekleşen oranları ayrı ayrı hesaplanarak belirlenmiştir.
- İzmir, Kayseri, Muğla, Ordu, Samsun, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyeleri faaliyet raporlarında stratejik amaçların hedef/sonuç ve gerçekleşen yüzdelerini paylaşmıştır.
- Adana ve Ordu Büyükşehir Belediyeleri faaliyet raporlarında stratejik amaçlar ile SKA ilişkisini gösteren bir tablo paylaşmış olmakla beraber hedef/sonuç ve gerçekleştirmeleri ele almamışlardır.

Genel olarak değerlendirildiğinde büyükşehir belediyelerinin SKA'lara yönelik hedefleri gerçekleştirme düzeyinin %84 olması başarının yüksek olduğunu düşündürse de belediyelerden daha fazla hedef belirleyerek bunları gerçekleştirmeleri beklenebilir. 2030 hedeflerinin gerçekleştirilmesinde son 6 yıla girildiği dikkate alındığında büyükşehir belediyelerinin katkısının daha yüksek olmasının beklendiği vurgulanabilir.

Belediyelerin hem sürdürülebilirlik hem de SKA'lara yönelik raporlamalarının olmaması öncelikli sorun olarak değerlendirilebilir. İncelenen faaliyet raporlarında yeknesaklık bulunmamaktadır. SKA çerçevesinde büyükşehir belediyelerinin gerçekleştirdikleri faaliyet ve projeleri hakkında bilgi sahibi olunması ve ilerlemenin takibi sürdürülebilirlik raporlarının bulunması ve raporların belirli bir çerçeveye göre hazırlanması karşılaştırılabilirliği ve anlaşılabilirliği destekleyebilecektir.

Sonuç olarak yerel yönetimlerin farkındalıklarının artması, SKA'ların faaliyetlere yansıtılması ve ardından da gerçekleştirmelerinin takibi belediyelerin sürdürülebilir performans göstermeleri açısından da önemli olan maddelerdendir. Bugün paydaşlarla doğru iletişim kurulmasının aracı olan raporların doğru ve güvenilir olabilmeleri gerçekleştirilen faaliyetlerin raporlara yansıtılması ile mümkün olabilecektir. Belirlenen amaçların sadece yazılı metinlerde kalması da gerçekleştirilen faaliyetlerin raporlanmaması da sorun oluşturabilecektir.

Yerel yönetimlerin hizmetlerinde sadece bugünden bakmamaları gelecek kuşakların haklarını da dikkate alarak faaliyetlerini tasarlamaları sürdürülebilir şehirler açısından da önem taşımaktadır. Belediyelerin sürdürülebilir kalkınma amaçları kapsamında stratejik planlarını hazırlarken gerçekçi amaçlar belirlenmesi ve yapılabilir olmaları amaçların gerçekleşme oranlarını artırabilecektir.

Diğer taraftan küresel amaçların stratejik planla bütünleştirilmesi sürecinde şehirde bulunan diğer paydaşların katılımının sağlanması amacıyla özellikle yerel yönetimlerin üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin işbirliği içinde olması çalışmaların daha sağlıklı gerçekleştirmeleri adına fayda sağlayacak olup başarı düzeyini artıracaktır. Hepsinden önemlisi tüm kamu kurumlarının ve içinde yer alan belediyelerin sürdürülebilirlik raporlarını düzenleyip yayınlamalarını zorunlu kılan bir yasal düzenlemenin yapılması ve ortak bir raporlama dili için bir çerçeve belirlenmesi hem paydaşlar arasındaki iletişimi güçlendirebilecek hem de gerçekleştirilen faaliyetlerin takibini sağlayacaktır. Ülkemizde SKA'ların gerçekleştirilmesine yönelik takipte yetkili kurum Türkiye İstatistik Kurumu'dur (TÜİK) bu nedenle yerel yönetimler tarafından hazırlanan raporlar ve TÜİK verileri arasında ilişki kurulması küresel ölçekte SKA'ların gerçekleştirilmesine verilen katkının takibi için de önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.adana.bel.tr/panel/uploads/stratejikplan1_v/files/2020-2024-adana-buyuksehir-belediyesi-stratejik-plan1.pdf.
- Akduğan, U. ve Agun, B. H. (2018). Türkiye’de belediyelerin mali sürdürülebilirliği: Birincil denge yaklaşımı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 207-222. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.452043>
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2019).2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://s.ankara.bel.tr/files/2022/04/06/c2dd96f266679134a44d544972.pdf>.
- Antalya Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://www.antalya.bel.tr/Content/UserFiles/Files/Raporlar%2F2020-2024.pdf>,
- Aydın Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://aydin.bel.tr/Content/files/Stratejik%20Planlar/2020-2024_stratejik_plan.pdf,
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://cmsapi.balikesir.bel.tr//Media/BBB%202022-2024%20Stratejik%20Plan.pdf>.
- Belke, M. (2021). Türkiye’deki il belediyelerinin mali sürdürülebilirliği: Dinamik panel veri analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 128-158. <https://doi.org/10.30784/epfad.824990>
- Bimay, M. (2020). Büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilir çevre yönetim politikaları: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi örneği. *Premium e-Journal of Social Science (PEJOSS)*, 4(10), 389-413. <https://doi.org/10.37242/pejoss.1080>
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/191011104504_0.0.0.BBB-2020-2024-Stratejik-Plani.pdf.
- Çakıcı, K. ve Özasan, R. K. (2021). Birleşmiş Milletler 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçlarının akıllı kent uygulamalarındaki karşılığı: İstanbul büyükşehir belediyesi örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 209-233. <https://doi.org/10.36362/gumus.829733>
- Denizli Büyükşehir Belediyesi. (2019).2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www2.denizli.bel.tr/userfiles/file/stratejik_plan_2020-2024.pdf.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://www.diyarbakir.bel.tr/bilgi-bankasi/1/stratjik-plan.html>.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://www.erkurum.bel.tr/DOSYA/stratejiplan2020.pdf>.
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/stratejik_plan/2020.pdf.
- Fenton, P. ve Gustafsson, S. (2017). Moving from high-level words to local action—governance for urban sustainability in municipalities. *Current opinion in environmental sustainability*, 26, 129-133. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.07.009>
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://www.gaziantep.bel.tr/uploads/2020/07/2020-2024-stratejik-plan.pdf>.

- Hatay Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://api.hatay.bel.tr/storage/gallery-media/September2021/.pdf>.
- Hong, S., Kweon, I., Lee, B. H. ve Kim, H. (2019). Indicators and assessment system for sustainability of municipalities: A case study of South Korea's assessment of sustainability of cities (ASC). *Sustainability*, 11(23), 6611. <https://doi.org/10.3390/su11236611>
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://uploads.ibb.istanbul/uploads/ibb_stratejik_plan_2020_2024.pdf.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/CKYuklenen/Dokumanlar_2020/Stratejik%20Plan2024.pdf.
- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://kahramanmaras.bel.tr/stratejik-plan>.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.kayseri.bel.tr/uploads/pdf/kbb_stratejik_plan_2020_2024.pdf.
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: [https://www.kocaeli.bel.tr/plan-raporlar/Kocaeli%20Belediyesi%202020-2024.Stratejik Planı.pdf](https://www.kocaeli.bel.tr/plan-raporlar/Kocaeli%20Belediyesi%202020-2024.Stratejik%20Planı.pdf).
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://sepet.konya.bel.tr/kbb/stratejik_raporlar/sp2020-2024.pdf.
- Küresel amaçlar (2024). Erişim adresi: <https://www.kureselamaclar.org>.
- Malatya Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <http://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/2270/Malatya+Buyuksehir+Belediyesi+2020-2024>.
- Manisa Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://manisa.bel.tr/upload/teskilat/dosya/e202558e383b43.pdf>,
- Mardin Büyükşehir Belediyesi. (2024). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <http://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/1895/Mardin+Buyuksehir+Belediyesi+2020-2024>.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: [https://www.mersin.bel.tr/uploads/files/MBB%202020-2024-STRATEJİ PLANI.pdf](https://www.mersin.bel.tr/uploads/files/MBB%202020-2024-STRATEJİ%20PLANI.pdf).
- Muğla Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://panel.mugla.bel.tr/uploads/sayfatr/mali_hizmetler/2020_2024.pdf.
- Ordu Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://www.ordu.bel.tr/uploads/137377-PYVLZXCZ-6152-581-0968.pdf>.
- Paz, T. D. S. R., Caiado, R. G. G., Quelhas, O. L. G., Gavião, L. O. ve Lima, G. B. A. (2021). Assessment of sustainable development through a multi-criteria approach: Application in brazilian municipalities. *Journal of Environmental Management*, 282, 111954. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.111954>
- Rajaonson, J., Régnier-Sakamoto, P., Vivin, C. ve Guillemette, M. (2024). Addressing sustainability challenges in micro-municipalities: Insights from the study of Quebec's smallest municipalities. *The Canadian Geographer/Le Géographe canadien*, 68(1), 88-100. <https://doi.org/10.1111/cag.12882>

- Sakarya Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://www.sakarya.bel.tr/uploads/stratejik/Kki37LN1A5.pdf>.
- Samsun Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://samsun.bel.tr/uploads/dokumanlar/.pdf>.
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.sanlıurfa.bel.tr/files/1/bsb_sonra/_2020-2024_stratejik_plani.pdf.
- Taşkıran, H. B. (2022). Kamusal halkla ilişkiler bağlamında belediyeler ve sürdürülebilirlik uygulamaları: Türkiye'deki büyükşehir belediyeleri üzerine bir inceleme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (39), 31-53. <https://doi.org/10.17829/turcom.1017789>
- Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.tekirdag.bel.tr/content/WebSource/file/statejik_plan/2020_2024.pdf.
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://webdata.trabzon.bel.tr/BaglantiFotolar/303edfef-b888-4018-a5d9-34751483301b/20220822034918IHSLP.pdf>.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). 11.Kalkınma Planı. Erişim adresi: (2019-2023) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). 12.Kalkınma Planı (2024-2028). Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Planı_2024-2028_11122023.pdf
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2018). Revision of World Urbanization Prospects; UNDESA: New York, NY, USA.
- Van Büyükşehir Belediyesi. (2019). 2020-2024 Stratejik Planı ve 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <http://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/2183/Van+Buyuksehir+Belediyesi+2020-2024>
- Yılmaz, H. ve Yücel, T. (2022). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında uluslararası çalışmalar ve eleştirileri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 691-702. <https://doi.org/10.33712/mana.1181239>

Extended Abstract

Purpose

The aim of the study is to determine the contribution of 30 metropolitan municipalities in Turkey to the sustainable development goals (SDGs) set out by the United Nations Development Programme. For this purpose

- National development plans (11th and 12th Development Plans) were analysed to determine whether local governments have strategic targets for SDGs.
- Content analysis was conducted to determine the SDG targets of municipalities in the 2020-2024 Strategic Plans of metropolitan municipalities.

- The Annual Reports of Metropolitan Municipalities for 2022 were analysed to determine how much they have contributed to the SDGs at the local level and which SDGs they have taken into account more and which ones they have ignored.

In the light of these assessments, the aim of the study is to determine the extent to which local government activities contribute to the realisation of the SDGs and to emphasise the importance of reporting.

Design and Methodology

The Sustainable Development Goals (SDGs), which consist of 17 goals and 169 sub-goals set in 2015 under the United Nations (UN) Development Programme and under the leadership of this organisation, and which are expected to be achieved by 2030, have been adopted by many countries around the world. The responsibilities of local governments are of great importance in achieving these goals. In this study, it is aimed to determine the contribution of local governments to these goals and to emphasise the visibility of the activities carried out. In the study prepared within this framework, qualitative and quantitative research methods were used together. In this direction, by going from general to specific, firstly, the objectives for local governments in the Development Plans published by the Presidency of Strategy and Budget were determined. Within the scope of the objectives and policies in the 11th and 12th Development Plans covering the years (2019-2023) and (2024-2028); it was examined whether this issue is supported at the national level.

Subsequently, the Strategic Plans published by the Metropolitan Municipalities were analysed and the goals and objectives set for the SDGs were identified through content analysis and these policies, goals and objectives were tabulated. In the table related to the objectives and targets in the Strategic Plans created by content analysis, the analysis phase of the qualitative research was started. In this context, with the content analysis technique, the sustainable development goals of metropolitan municipalities were evaluated within the framework of 17 Sustainable Development Goals (SDGs) and it was examined which goals they support, which goals they concentrate on or which ones they do not take into account. Then, by examining the annual reports of the metropolitan municipalities for the year 2022, it was investigated whether the goals set in the strategic plans for the years 2020-2024 were achieved by the municipalities and the realisation levels for the goals achieved were calculated.

Quantitative research technique was used to formulate the results of the study, and the qualitative data obtained were converted into numerical data, enabling comparison and benchmarking between periods and municipalities, and thus the realisation levels of the Sustainable Development Goals (SDGs) were determined.

Findings

As a result of the study; supporting all Sustainable Development Goals (SDGs) for local governments in the 11th National Development Plan covering the years 2019-2023 and the 12th Development Plan covering the years 2024-2028 is among the strategic objectives in both plans. It can be said that almost all activities of local governments are directly or indirectly related to these goals. Therefore, the contribution to and progress towards these goals can be monitored by analysing the strategic plans and annual reports of metropolitan municipalities. As a result of these evaluations, it was determined that the strategic plans of metropolitan municipalities covering the years 2020-2024 supported SDGs 2 (Zero Hunger), 3 (Health and Quality of Life), 8 (Decent Work and Economic Growth), 11 (Sustainable Cities and Communities), 15 (Life on Land) and 16 (Peace, Justice and Strong Institutions), while SDGs 13 (Climate Action) and 17 (Partnerships for the Goals) were not supported at all. In this direction; to end hunger, achieve food security and good nutrition and support sustainable agriculture, ensure a healthy and quality life at all ages, promote stable, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all, make cities and human settlements

inclusive, safe, resilient and sustainable, protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, ensure sustainable forest management, combat desertification; halting and reversing land degradation, preventing biodiversity loss, establishing peaceful and inclusive societies for sustainable development, ensuring access to justice for all and building effective, accountable and inclusive institutions at all levels.

While determining the strategic goals and targets for the years 2020-2024, it was determined that Erzurum and Konya metropolitan municipalities were the municipalities that set the most goals in line with the sustainable development goals (SDGs) of metropolitan municipalities, while Gaziantep Metropolitan Municipality was the municipality that set the least goals within the scope of sustainable development goals. According to the 2022 activity reports; it was determined that the level of achievement of the targets set by the metropolitan municipalities for 13 SDGs was 84% on average.

Research Limitations

Sustainability reports were not prepared by metropolitan municipalities. In the 2022 Annual Reports of the metropolitan municipalities; Gaziantep, Kocaeli, Malatya Metropolitan Municipalities did not show the target/performance relationship, therefore no information on the realisation of strategic objectives could not be obtained, and the Annual Report of Van Metropolitan Municipality could not be accessed due to a systemic error on the web corporate reports page. Since the 2022 Annual Reports of Istanbul, Kahramanmaraş, Konya, Manisa, Tekirdağ Metropolitan Municipalities did not show the target/actualised and realisation rates separately by evaluating them within the framework of strategic objectives, these calculations were made one by one and the realisation rates were determined and carried to the article. Another limitation is whether all activities are reflected in the reports. While many municipalities have support practices for poor families, the fact that the contribution to the goal of ending poverty is lower than expected may also be associated with the fact that some of the activities carried out are not reflected in the reports. For this reason, it is also important to follow up the activities and reflect them in the reports. The lack of a reporting framework for both SDG contributions and environmental, social and corporate sustainability of municipalities can also be considered as a limitation.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

The realism of the objectives to be included in the strategic plans of municipalities within the scope of Sustainable Development Goals (SDGs) will ensure their feasibility. The inclusion of stakeholders living in cities (universities, professional chambers and non-governmental organisations) in this process will make the studies more successful in order to ensure that the global goals are integrated with the strategic plan. Since there is no framework for the preparation of sustainability reports for municipalities, it may be suggested to prepare a framework. Having a framework for the preparation of sustainability reports of municipalities will facilitate the reporting process. Reports prepared in accordance with a certain framework will facilitate both the evaluation of the users and the audit of the auditors.

Originality/Value

In order to ensure that metropolitan municipalities prepare and publish sustainability reports, it would be appropriate to make a legal arrangement on this issue if necessary. The UN has suggested that the statistical institutions of the countries should be authorised to monitor the progress in SDGs and this responsibility has been assigned to TURKSTAT in Turkey. Therefore, establishing a link between the reports of municipalities and TURKSTAT data can be recommended in terms of monitoring progress.

Araştırmacı Katkısı: Zehra HABERAL (%50), Ayşe IŞIK (%50).

Investigation of Corporate Governance in Business Group Affiliated and Independent Firms ¹

Özlem ÖZEN ²

Submitted by: 14.12.2023

Accepted by: 02.09.2024

Article Type: Research Article

Abstract

This paper investigates whether there is a difference between business group affiliated and independent firms in terms of complying with the corporate governance principles. Based on data drawn from the corporate governance principles compliance reports of Borsa Istanbul (BIST) companies, the results of the study show that group affiliated firms have higher compliance with the corporate governance than the independent ones in general. The difference of the mean scores in compliance with the corporate governance, stakeholders, board of directors principles between group affiliated companies and independent ones is significant. However, the mean values in shareholders and public disclosure and transparency principles do not differ between these groups of firms. This study aims to advance the research on corporate governance and business groups by considering the corporate governance differences between business group companies and unaffiliated ones in an emerging economy.

Keywords: Business Groups, Corporate Governance, Business Group Affiliation, Corporate Governance Principles

Citation: Özen, Ö. (2024). Investigation of corporate governance in business group affiliated and independent firms. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1223-1240.

¹ This study does not require ethics committee permission.

² Trabzon University, School of Applied Sciences, Department of Emergency Aid and Disaster Management, ozlem.ozen@bath.edu, ORCID: 0000-0001-6061-0001

Kurumsal Yönetimin İşletme Gruplarına Bağlı ve Bağımsız Firmalarda İncelenmesi

Özlem ÖZEN³

Başvuru Tarihi: 14.12.2023

Kabul Tarihi: 02.09.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma, işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmaların kurumsal yönetim ilkelerine uyumları arasında fark olup olmadığını incelemektedir. Çalışmada kullanılan veri Borsa İstanbul (BIST) firmalarının kurumsal yönetim ilkelerine uyum raporlarından elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, işletme gruplarına bağlı firmaların kurumsal yönetime uyum düzeyi bağımsız firmaların uyum düzeyinden genel olarak daha yüksektir. İşletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmaların, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu ilkeleri ile kurumsal yönetime uyum ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır. Gruplara bağlı ve bağımsız firmaların, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ve pay sahipleri ilkelerine uyum ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. Bu araştırma, gelişmekte olan bir ekonomide işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmaların kurumsal yönetim ilkelerine uyumları arasındaki farkı inceleyerek kurumsal yönetim ve işletme grupları ile ilgili yazını ilerletmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşletme Grupları, Kurumsal Yönetim, İşletme Gruplarına Bağlılık, Kurumsal Yönetim İlkeleri

³ Trabzon Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü, ozlem.ozen@bath.edu, ORCID: 0000-0001-6061-0001

Introduction

Corporate governance relates to the mechanisms to ensure that all capital providers get return on their investment and protect themselves from inappropriate behaviors (La Porta, Lopez-de-Silanes, Shleifer and Vishny, 2000, p. 4; Shleifer and Vishny, 1997, p. 737). The aim of implementing corporate governance principles in firms is to increase firm performance and provide an environment equipped with transparency and trust (Organization for Economic Cooperation and Development [OECD], 2015). In emerging economies, corporate governance mechanisms are not utilized effectively. However, corporate governance practices are important and they influence the way firms configure their strategies (Chung and Luo, 2008, p. 769).

Implementation of corporate governance is difficult in emerging economies (Wright, Filatotchev, Hoskisson and Peng, 2005, p. 15; Young, Peng, Ahlstrom, Bruton and Jiang, 2008, p. 198). Corporate governance practices may differ across firms (Barney, Wright and Ketchen, 2001, p. 632). In emerging countries, government, business groups, and family ties play an important role in shaping corporate governance (Aguilera, Kabbach-Castro, Lee and You, 2012, p. 339; Young et al., 2008, p. 198). Business groups represent a different context form independent firms. Firms affiliated with groups are connected to each other through various ties (Granovetter, 1995, p. 95). The company at the top determines the strategies that the firms pursue (Yiu, Lu, Bruton and Hoskisson, 2007, p. 1561). Therefore, affiliated firms' compliance with corporate governance principles may differ from independent firms' implementations.

Corporate governance in large business groups has been emphasized in the literature. For instance, Aguilera et al. (2012, p. 339) maintain that business groups shape the corporate governance regulations in emerging economies, although corporate governance is affected by cross-border regulatory actions. The authors suggest the examination of the role of business groups in shaping the corporate governance practices in East Asia and Latin America. They specifically emphasize that groups' internal governance systems, relations between headquarters, affiliates, family members, shareholders need to be investigated (Aguilera et al., 2012, p. 340). Young et al. (2008, p. 213) suggest the examination of principal-principal conflicts in corporate governance, particularly in business groups. Concentrated ownership, structure of the business groups may affect whether these groups effectively implement corporate governance principles. In addition, whether the roles of inside and outside directors differ between affiliated and independent firms is not much known (Boyd and Hoskisson, 2010, p. 679).

It has been argued that business groups' governance is more complicated than the governance of independent firms due to the ties among affiliates (Colli and Colpan, 2016, p. 275; Gama and Bandeira-de-Mello, 2021, p. 25). Also, in groups, pyramidal structures have been used as control mechanisms. These characteristics of groups make the examination of governance important (Colli and Colpan, 2016, p. 275). However, studies, which explore governance and business groups, is relatively scarce and the investigation of such groups from the perspective of corporate governance is needed (Ararat, Colpan and Matten, 2018, p. 919; Boyd and Hoskisson, 2010, p. 683; Colli and Colpan, 2016, p. 276; Kumar and Manikandan, 2022). Previous studies have compared business group affiliates and independent companies in terms of various governance mechanisms, such as ownership concentration (Singh and Gaur, 2009), CEO turnover (Chang and Shin, 2006), executive compensation (Cai and Zheng, 2016), board independence (Chauhan, Dey and Jha, 2016), corporate transparency (Pattnaik, Chang and Shin, 2013) and governance index (Black and Khanna, 2010). However, these studies do not fully capture whether compliance with corporate governance implementations differs between group affiliated and independent firms considering governance principles separately in a single study. As Holmes, Hoskisson, Kim, Wan and Holcomb (2015) suggest, it is essential to explore the implications of governance mechanisms in business groups. Accordingly, whether these implications differ from independent firms' arrangements needs further investigation. Filatotchev, Toms and Wright (2006, p. 258) argue that

corporate governance implementations are affected by changes in the firms' life cycle. Similarly, companies affiliated with groups and unaffiliated firms may differ in terms of the compliance with the governance mechanisms. Therefore, this study provides a first step to answer this call by investigating whether group firms' compliance with the corporate governance principles differs from independent firms' corporate governance in an emerging economy.

In the light of these discussions, this paper contributes to the literature by examining the corporate governance differences between business group affiliated companies and independent ones in an emerging economy. In doing so, it provides an empirical investigation on whether compliance with the corporate governance differs depending on the organizational context, namely the business group structure. The results reveal that group firms have better performance than the unaffiliated ones in terms of corporate governance in general. The findings provide an initial insight on groups' governance by revealing whether group firms perform better than the independent ones. The results also inform corporate governance literature by providing a relatively novel context, which allows for the examination of the conditions that make corporate governance a competitive advantage for firms (Barney et al., 2001). In the present study's case, group firms are in a better position in terms of compliance with the corporate governance in general.

The rest of the paper is organized as follows. First, corporate governance in emerging economies and business groups have been discussed; the relevant hypotheses are proposed. Then, the research methodology is explained, and the empirical results are presented. Finally, the findings are discussed; implications, limitations and further research avenues are considered.

Conceptual Framework and Hypotheses

Corporate Governance and Emerging Economies

Corporate governance relates to the mechanisms to assure that all capital providers get return on their investment and protect themselves from inappropriate behaviors (La Porta et al., 2000; p. 4; Shleifer and Vishny, 1997, p. 737). It is also defined as the set of mechanisms that orients the decision makers in firms towards to the maximization of the value of firm owners (Denis and McConnell, 2003, p. 2). It relates to relationships among firms' board, management, stakeholders and shareholders (OECD, 2015).

The aim of corporate governance is to provide an environment equipped with transparency and trust for business integrity. Corporate governance principles emphasize the effective corporate governance framework, rights of shareholders, the role of stakeholders, responsibilities of the board, disclosure and transparency and effective functioning of intermediaries (OECD, 2015). Corporate governance principles involve board of directors, stakeholders, public disclosure and transparency and shareholders (Capital Markets Board of Turkey [CMB], 2005). These principles are not binding, and each firm may have different policies and objectives to build confidence and create value (OECD, 2015).

Emerging economies differ from developed ones in terms of institutional conditions (Hoskisson, Eden, Lau and Wright, 2000). In such economies, since formal institutions are inefficient, firms' operations are guided by informal institutions. Corporate governance mechanisms are supported and utilized less in such economies. Business groups, government and family ties play a major role in shaping corporate governance. In these economies, large firms are generally controlled by founding families. While publicly listed firms have boards, shareholders and managers, their compliance with corporate governance mechanisms are insufficient (Young et al., 2008, p. 198). Chung and Luo (2008, p. 769) propose that corporate governance practices are important,

and they influence the way firms configure their strategies. However, firms in these economies may take actions, which harm their competitiveness. For instance, they overdiversify, neglect innovation, place unqualified acquaintances in key positions (Aguilera et al., 2012, p. 328; Young et al., 2008, p. 204).

Corporate Governance and Business Groups

There are various theoretical approaches to corporate governance in developed and emerging economies. According to the agency theory, in developed economies, principal-agent conflicts occur between shareholders and managers. In emerging ones, principal-principal conflicts, which exist between controlling and minority shareholders, are the major problems in corporate governance (Young et al., 2008, p. 196). However, Sauerwald, Heugens, Turturea and Van Essen (2019, p. 725) propose that principal-principal benefits, which are defined as the value created by controlling owners, are a part of private benefits of control. These may encourage controlling shareholders to monitor managers, stakeholders and to provide resources to improve firm performance. It has been proposed that agency theory is insufficient to explain the differences in corporate governance between developed and emerging economies (Young et al., 2008, p. 214).

According to the institutional theory, firms conform to the corporate governance regulations through normative, coercive or mimetic isomorphism. Business groups' adaptation to governance codes can mainly be explained by mimetic behavior. Groups imitate various practices under certain environments and inefficient markets. This imitation may also create negative consequences. However, if groups are influenced by governance practices by having external relations (e.g., with foreign multinationals), it can be expected that corporate governance practices diffuse among affiliates and conformity to such practices may be observed more compared to independent firms (Boyd and Hoskisson, 2010, p. 679).

According to the resource-based view (RBV), corporate governance may provide firms with sustained competitive advantage. However, within the framework of the RBV, one of the important issues is the conditions that make corporate governance a sustained competitive advantage (Barney et al., 2001, p. 632). For instance, in business groups, boards of directors provide firms with external ties, which facilitate the acquisition of resources and information. Experienced board members frame and execute the groups' strategy (Boyd and Hoskisson, 2010, p. 672). Information is disseminated by board members to other affiliates within the group (Colli and Colpan, 2016, p. 276). Boards may function as a source of valuable resources, information, legitimacy and inter-firm cooperation (Filatotchev, Isachenkova and Mickiewicz, 2007, p. 75; Holmes et al., 2015).

Corporate governance practices may be implemented differently across firms (Barney et al., 2001, p. 632). According to the RBV, business group affiliates and independent firms form two different conditions, which may influence the way in which corporate governance principles are performed. A business group is defined as the set of legally independent firms bound together in various ways (Granovetter, 2005, p. 429). In emerging economies, groups are formed to fill the institutional voids regarding product, labor and capital markets (Khanna and Palepu, 1997, p. 41, 2000a, p. 887, 2000b, p. 269). Each firm under the group structure has its own boards of directors and they disclose their own financial figures. However, while affiliates are legally independent, ties among firms hold them together (Khanna and Rivkin, 2001, p. 45). Specifically, ties, such as board interlocks and cross-holdings are prevalent in such groups (Granovetter, 1995, p. 111). Vertical and horizontal governance mechanisms in groups allow for resource, knowledge sharing and cooperation among affiliated firms. However, in family-owned groups, these vertical and horizontal governance mechanisms may not increase the governance performance of affiliates as controlling shareholders tend to maximize their interests and family members are appointed to boards (Yiu, Chen and Xu, 2013, p. 476). Therefore, since affiliated firms operate under a group structure, compliance with corporate governance principles may differ between business group affiliated and independent firms.

Aguilera et al. (2012, p. 339), examining ownership patterns in six countries in emerging markets, argue that although firms' corporate governance practices are affected by international arrangements, business groups, government and families play an important role in determining corporate governance agenda. Corporate governance issues in business groups are controversial. Young et al. (2008, p. 196) argue that one of the reasons that principal-principal conflicts between controlling and minority shareholders in corporate governance arise in emerging economies is business groups. In emerging economies, controlling shareholders are linked to business groups and/ or families (Young et al., 2008, p. 203). The major concern is the conflict between controlling families and minority shareholders. Family members generally appear in boards (Ararat et al., 2018, p. 923). Therefore, this family-based governance influences the strategic decisions of affiliates and how these groups are managed (Yang and Schwarz, 2016, p. 1221). In business groups, controlling shareholders may expropriate minority shareholders or affiliates may exchange resources regardless of the consequences of such transactions. The ties, such as board interlocks, cross-holdings may undermine the effective implementation of corporate governance mechanisms, since controlling shareholders have formal controlling rights, which increase the expropriation of minority shareholders (Carney, Van Essen, Estrin and Shapiro, 2018; Purkayastha and Gupta, 2023, p. 850; Yang and Schwarz, 2016, p. 1221; Young et al., 2008, p. 197).

In family-owned business groups, there is an agency problem that occurs between the controlling family and other shareholders. However, ownership and management conflicts are observed less in such groups. Managers do not behave in a way that harm group performance. Top managers are generally from the founding families. Family ownership and management may affect the way they run the group. The alignment of objectives between the two parties may result in effective implementation of corporate governance (Cuervo-Cazurra, 2006, p. 428). However, Morck and Yeung (2003, p. 368) suggest that concentrated control in business groups does not necessarily resolve agency problems. Such problems can occur between family members and other shareholders. Therefore, this may give rise to more corporate governance problems in groups than in independent firms (Boyd and Hoskisson, 2010, p. 672). Bae and Jeong (2007, p. 743) argue that the degree of conflict between the controlling family and minority shareholders is higher for business group affiliated firms than for independent ones. In groups, owner-managers may behave opportunistically and manipulate financial figures. Purkayastha, Pattnaik and Pathak (2022, p. 284) argue that diversified business groups have higher agency costs, which have unfavorable influence on affiliates' performance. The principal-principal agency conflict arises due to the high control rights. Controlling owners cross-subsidize unprofitable affiliates, invest highly in affiliates, which are unproductive and transfer resources from profitable affiliates to unprofitable ones. The principal-agent conflict arises due to the lack of monitoring affiliated firms' managers and managers' opportunistic behavior. Holmes, Hoskisson, Kim, Wan and Holcomb (2018, p. 139) state that if corporate governance is weak in groups, they encounter expropriation and increased complexity in management. This may result in failure in management of affiliates, which also affect other affiliates' operations.

The differences between developed and emerging economies in governance affect how corporate governance mechanisms are utilized. For instance, in emerging economies within business groups, independent board members may come from other affiliates in a group and their role may be limited to meeting the legal requirements (Singh and Gaur, 2009, p. 411). Although each affiliated firm has its own boards, families at the top of holding companies control the groups as the primary shareholders (Holmes et al., 2018, p. 135). Boyd and Hoskisson (2010, p. 674) argue that if groups' decisions are made by the board of the holding company at the top, individual affiliates' boards have no role in strategy formulation and implementation. In this case, affiliated firms' corporate governance strategies may become similar to each other.

In emerging economies, corporate transparency lacks due to the ineffective corporate governance and disclosure practices. Business groups in such economies utilize their internal capital markets to compensate for insufficient external markets. Group affiliates may not disclose information to external markets, and this may cause lack of transparency. Specifically, ownership structures of groups may lead to lack of transparency. Controlling families may not be volunteer to disclose information (Pattnaik et al., 2013, p. 988). For instance, Khanna and Palepu (2004, p. 484) suggest that globalization influences the corporate governance of firms in India. However, the authors argue that firms that operate under group structure in India may not adopt governance techniques, since they rely on their internal labor, product and capital markets. On the other hand, unaffiliated ones may need to conform to the corporate governance regulations because of the reliance on external global capital and product markets. Holmes et al. (2015) argue that business groups create an extra layer of governance, which inhibits opportunism and allows for resource exchanges. Specifically, ownership concentration may increase owners' risk aversion, reduce opportunism; however, it may also cause expropriation of minority shareholders. The family dominance and control in groups allows for the effective governance. For instance, Pattnaik, Lu and Gaur (2018, p. 1064) argue that groups may retain talented and educated managers within their group structure. This may cause a difficulty for unaffiliated firms in finding and recruiting the best managers in the labor market.

Previous studies have compared business group affiliates and unaffiliated companies in terms of various governance mechanisms. For instance, Singh and Gaur (2009, p. 411) reveal that affiliation with a business group and company performance relation is moderated by ownership concentration. Kim (2006, p. 209), examining Korean firms, reveals that the impact of corporate governance variables on productivity performance differs between chaebol affiliated and independent firms. Bae and Jeong (2007, p. 757), investigating Korean firms, show that the book value and quality of earnings are low for group affiliated firms. The authors attribute this result to the poor governance structures of Korean chaebols. Chang and Shin (2006, p. 85) show that sensitivity of CEO turnover to firms' performance is greater for affiliated companies than for independent ones in Asia. The authors state that chaebols' governance effectiveness has increased in response to the regulatory changes and market's request for corporate governance advancement. Cai and Zheng (2016, p. 32), focusing executive compensation in Chinese business groups, show that when an affiliate performs worse than other firms within the group, executive compensation is lower in that affiliate than in other firms. In addition, the level of marketization and ownership types of groups affect executive compensation. Chauhan et al. (2016, p. 63), exploring Indian firms, reveal that business group affiliated firms have lower board independence in comparison to independent ones. Pattnaik et al. (2013, p. 987) examine the corporate transparency differences between Indian business group affiliated and independent firms. The authors find that group firms have less transparency than independent ones. Balasubramanian, Black and Khanna (2010, p. 336) find no difference in corporate governance index between Indian group companies and independent ones. Based on these discussions in the previous literature, it can be proposed that:

Hypothesis 1: There is a significant difference in the mean scores of compliance with the corporate governance between group affiliated firms and independent firms.

Hypothesis 1a: There is a significant difference in the mean scores of compliance with the shareholders principle between group affiliated firms and independent firms.

Hypothesis 1b: There is a significant difference in the mean scores of compliance with the public disclosure and transparency principle between group affiliated firms and independent firms.

Hypothesis 1c: There is a significant difference in the mean scores of compliance with the stakeholders principle between group affiliated firms and independent firms.

Hypothesis 1d: There is a significant difference in the mean scores of compliance with the board of directors principle between group affiliated firms and independent firms.

Research Methodology

Data and Variables

In this study, corporate governance principles compliance reports of Borsa Istanbul (BIST) companies from Public Disclosure Platform (PDP, n.d.) are used. (Due to the nature of the study, informed consent or ethics committee approval was not required.) The reports belong to year of 2021. There are 381 firms in the sample (Holding companies are excluded). Firms mainly operate in manufacturing, finance, wholesale and trade, information and communication sectors. This approach is used in previous research. For instance, Aguilera et al. (2012) utilize data from both financial and non-financial publicly listed firms, which reduces the market heterogeneity among companies.

Business group affiliation: Business group affiliation information is obtained from firms' web sites. It is measured with a dummy variable (1: affiliated firms, 0: independent firms). There are 176 affiliated and 205 independent firms in the sample.

Principles of corporate governance: The variables used in the present study are the board of directors, shareholders, stakeholders and public disclosure and transparency. Each principle is measured through relevant questions and/ or items in corporate governance principles compliance reports. Shareholders principle includes items related to rights, such as voting, obtaining information, participating in meetings. Public disclosure and transparency principle inquires the disclosure of accurate information to investors. Stakeholders principle includes items related to firms' policies regarding employees, suppliers, customers, other organizations as well as ethical rules and social responsibilities. Board of directors principle involves items about functions, structure, activities, duties and responsibilities of the boards (CMB, 2005). Depending on the way questions asked, answers for the items are coded 1, if the firms take precautions about each item, implement practices, state that they comply with the principles and/or they provide information on that item, 0 otherwise. The values are summed up to measure each variable (corporate governance principle). Finally, a general corporate governance variable is created and measured by summing up all the values related to all principles. The t-test, which is considered robust under violation of parametric assumptions and scarcely affected by non-normality of population distributions, is used to analyze the data (Zimmerman, 1987).

Results

In this paper, the means of the compliance with the principles of corporate governance between business group companies and independent firms are compared. The independent group t-test is used to compare the means of the variables. The analysis is conducted by Stata (Stata, V14.2).

Table 1 shows the t-test results of the differences of the mean scores in corporate governance principles between affiliated companies and independent ones. According to the results, in general, group affiliates perform better than the independent ones in terms of compliance with the corporate governance principles. The difference of the mean scores in compliance with the corporate governance ($p < 0.05$), stakeholders ($p < 0.1$), board of directors ($p < 0.1$) principles between group affiliated and independent firms is significant. The difference of the mean scores in compliance with the shareholders and public disclosure and transparency principles between affiliates and independent companies is insignificant. That is, group companies tend to exhibit better compliance with corporate governance in general, and they perform better with regards to the stakeholders and board of directors principles.

Table 1
Independent Group t-test Results (Group Affiliation)

Variable	Independent	Affiliated	t value	p value
	(N=205)	(N=176)		
	Mean (sd)	Mean (sd)		
1. Corporate Gov. (H1)	54.888 (6.072)	56.051 (5.081)	-2.009	0.045**
1.1. Shareholders (H1a)	13.146 (2.088)	13.267 (1.684)	-0.614	0.539
1.2. Public discl. and trans. (H1b)	4.624 (0.578)	4.648 (0.605)	-0.385	0.700
1.3. Stakeholders (H1c)	18.376 (2.760)	18.903 (2.653)	-1.895	0.059*
HR policy	7.980 (1.581)	8.256 (1.165)	-1.907	0.057*
Customers and suppliers	3.894 (0.496)	3.866 (0.560)	0.516	0.606
Ethics and social responsibility	1.868 (0.393)	1.938 (0.265)	-1.996	0.046**
1.4. Board of directors (H1d)	18.741 (2.676)	19.233 (2.525)	-1.834	0.067*
Function	1.990 (0.099)	2 (0)	-1.313	0.190
Activity	6.102 (0.910)	6.290 (0.822)	-2.095	0.037**
Structure	1.376 (0.560)	1.381 (0.521)	-0.091	0.928
Meeting	5.634 (1.079)	5.670 (1.129)	-0.321	0.749
Committee	1.907 (0.798)	2.04 (0.812)	-1.606	0.109
Rights	1.741 (0.732)	1.864 (0.671)	-1.688	0.092*

Standard deviations (sd) in parentheses, *p<0.1, **p<0.05 ***p<0.01

In addition, the examination of subdimensions of the stakeholders principle depicts that affiliated firms have higher scores of human resources policy ($p<0.1$), ethics and social responsibility ($p<0.05$) on average in comparison to independent firms. The examination of subdimensions of the board of directors principle reveals that affiliated firms have higher scores of activities ($p<0.05$) and rights ($p<0.1$) on average in comparison to independent firms. As a result, hypothesis 1, hypothesis 1c and hypothesis 1d are supported. Hypotheses 1a and 1b are not supported.

Discussion

In the present study, companies affiliated with business groups and unaffiliated ones are compared regarding compliance with the corporate governance principles. According to the findings, group affiliates have better performance than the unaffiliated firms regarding corporate governance in general. Their compliance with the board of directors and stakeholders principles is higher compared to independent firms. It has been suggested that family-owned firms' advantage stems from effective corporate governance (Carney, 2005, p. 249). When business groups pursue more transparent governance, their performance and value may increase (Holmes et al., 2015). However, groups also have political connections with governments, and they may engage in corruption, which can cause the manipulation of their environment (Holmes et al., 2018, p. 135).

In general, the findings are in line with the outcomes in previous studies, which reveal governance differences between group companies and independent ones. For instance, Kim (2006, p. 230) finds that the consequences of corporate governance mechanisms for productivity differ between chaebol affiliates and independent firms in Korea. Bae and Jeong (2007, s.757) depict that the book value and quality of earnings differ between affiliated and independent firms in Korea. However, the results contradict with some other findings in prior research. For instance, Chauhan et al. (2016, p. 63) demonstrate that group affiliated companies have lesser board independence compared to independent ones in India. Pattnaik et al. (2013, p. 987) reveal that business group firms have less transparency than independent ones in India. The results regarding shareholders and public

disclosure and transparency principles in the present study is similar to the findings, which reveal no difference between group firms and independent ones in terms of corporate governance. For instance, Balasubramanian et al. (2010, p. 336) do not find difference in corporate governance index between affiliated companies and independent ones in India.

This paper contributes to the literature by examining the corporate governance differences between business group firms and independent ones in an emerging economy. Accordingly, it answers a call for further empirical research on whether compliance with the corporate governance differs depending on the organizational context, namely the business group structure (Colli and Colpan, 2016, p. 276). The results confirm the importance of being affiliated with a group in implementing corporate governance in general and in the specific case of board of directors and stakeholders principles. The findings provide an initial insight into groups' governance by revealing whether group firms perform better than the independent ones. The results also inform corporate governance literature by providing a relatively novel context, which allows for the examination of the conditions that make corporate governance a competitive advantage for firms (Barney et al., 2001). In the present study, group firms are in a better position in terms of compliance with the corporate governance in general.

The results of the existing research have some implications for emerging economy firms and business groups. Since emerging economies lack well-functioning markets and regulations, strategy makers should implement corporate governance principles to compete with peers in their countries and international markets, and to sustain competitive advantage. In the present case, business group firms perform better in terms of governance rules; however, independent firm boards and managers should also put emphasis on corporate governance to effectively compete with affiliated and other independent firms in their environments.

The major limitation of this study is the lack of examination of associations between various firm level strategies and corporate governance constructs (Filatotchev and Boyd, 2009, p. 258; Filatotchev and Toms, 2003, p. 916). This is primarily determined by the lack of firm level variables that that is gathered in a single data set. Therefore, future research can combine corporate governance mechanisms and other strategies, such as firm diversification, entrepreneurship to understand whether affiliation moderates the relations between these concepts (Lien and Li, 2013, p. 2429; Zahra, Neubaum and Huse, 2000, p. 973). Also, qualitative research would be more beneficial to reveal whether corporate governance factors differ between affiliated and independent firms (Filatotchev and Wright, 2017, p. 459; McNulty, Zattoni and Douglas, 2013, p. 183; Zattoni, Douglas and Judge, 2013, p. 119). Future studies can also consider sectoral differences in implementing corporate governance principles (Zhou, 2019). Sueyoshi, Goto and Omi (2010, p. 726) suggest that keiretsu grouping has become less important in Japan that this type of grouping does not explain the linkages between corporate governance and firm performance in Japan. Therefore, future studies can consider other economies to reveal whether group affiliation affects corporate governance implementations. Moreover, old and new business groups that are formed before and after liberalization period may show different patterns in terms of compliance with the corporate governance (Colpan and Hikino, 2008). Therefore, future work can compare old and new groups to provide better insights about whether groups' formation periods affect affiliates' compliance with the corporate governance. Future studies can also compare family and non-family business groups as these two groups may differ in terms of governance mechanisms (Birhanu and Wezel, 2022, p. 406). As a result, whether the corporate governance mechanisms (e.g., ownership, family dominance, professional management) of affiliated firms differ from independent firms' implementations requires further attention.

References

- Aguilera, R. V., Kabbach-Castro, L. R., Lee, J. H. and You, J. (2012). Corporate governance in emerging markets. G. Morgan and R. Whitley (Ed.). In *Capitalisms and capitalism in the twenty-first century* (p. 319-344). New York, NY: Oxford University Press. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=1806525>
- Ararat, M., Colpan, A. M. and Matten, D. (2018). Business groups and corporate responsibility for the public good. *Journal of Business Ethics*, 153, 911-929. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3920-4>
- Bae, K. H. and Jeong, S. W. (2007). The value-relevance of earnings and book value, ownership structure, and business group affiliation: Evidence from Korean business groups. *Journal of Business Finance & Accounting*, 34(5-6), 740-766. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5957.2007.02017.x>
- Balasubramanian, N., Black, B. S. and Khanna, V. (2010). The relation between firm-level corporate governance and market value: A case study of India. *Emerging Markets Review*, 11, 319-340. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2010.05.001>
- Barney, J., Wright, M. and Ketchen, D. J. (2001). The resource-based view of the firm: Ten years after 1991. *Journal of Management*, 27, 625-641. <https://doi.org/10.1177/014920630102700601>
- Birhanu, A. G. and Wezel, F. C. (2022). The competitive advantage of affiliation with business groups in the political environment: Evidence from the Arab spring. *Strategic Organization*, 20(2), 389-411. <https://doi.org/10.1177/1476127020952174>
- Boyd, B. K. and Hoskisson, R. E. (2010). Corporate governance of business groups. A. M. Colpan, T. Hikino and J. R. Lincoln (Ed.). In *The Oxford handbook of business groups* (p. 670-695). New York, NY: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199552863.003.0024>
- Cai, G. and Zheng, G. (2016). Executive compensation in business groups: Evidence from China. *China Journal of Accounting Research*, 9, 25-39. <https://doi.org/10.1016/j.cjar.2015.06.003>
- Capital Markets Board of Turkey. (2005). Corporate governance principles. Retrieved from <https://spk.gov.tr/data/61e87f0b1b41c611a4c53a90/01fe1c97538d3badf990eb96c4d5701d.pdf>
- Carney, M. (2005). Corporate governance and competitive advantage in family-controlled firms. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(3), 249-265. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2005.00081.x>
- Carney, M., Van Essen, M., Estrin, S. and Shapiro, D. (2018). Business groups reconsidered: Beyond paragons and parasites. *Academy of Management Perspectives*, 32(4), 493-516. <https://doi.org/10.5465/amp.2016.0058>
- Chang, J. J. and Shin, H. H. (2006). Governance system effectiveness following the crisis: The case of Korean business group headquarters. *Corporate Governance: An International Review*, 14(2), 85-97. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2006.00489.x>

- Chauhan, Y., Dey, D. K. and Jha, R. R. (2016). Board structure, controlling ownership, and business groups: Evidence from India. *Emerging Markets Review*, 27, 63-83. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2016.03.003>
- Chung, C. N. and Luo, X. (2008). Institutional logics or agency costs: The influence of corporate governance models on business group restructuring in emerging economies. *Organization Science*, 19(5), 766-784. <https://doi.org/10.1287/orsc.1070.0342>
- Colli, A. and Colpan, A. M. (2016). Business groups and corporate governance: Review, synthesis, and extension. *Corporate Governance: An International Review*, 24(3), 274-302. <https://doi.org/10.1111/corg.12144>
- Colpan, A.M. and Hikino, T. (2008). Türkiye'nin büyük şirketler kesiminde işletme gruplarının iktisadi rolü ve çeşitlendirme stratejileri. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8(1-2), 23-58. Retrieved from http://yad.baskent.edu.tr/files/2008_cilt_8_2.pdf
- Cuervo-Cazurra, A. (2006). Business groups and their types. *Asia Pacific Journal of Management*, 23, 419-437. <https://doi.org/10.1007/s10490-006-9012-5>
- Denis, D. K. and McConnell, J. J. (2003). International corporate governance. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 38(1), 1-36. <https://doi.org/10.2307/4126762>
- Filatotchev, I. and Boyd, B. K. (2009). Taking stock of corporate governance research while looking to the future. *Corporate Governance: An International Review*, 17(3), 257-265. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2009.00748.x>
- Filatotchev, I., Isachenkova, N. and Mickiewicz, T. (2007). Corporate governance, managers' independence, exporting, and performance of firms in transition economies. *Emerging Markets Finance and Trade*, 43(5), 62-77. <https://doi.org/10.2753/REE1540-496X430504>
- Filatotchev, I. and Toms, S. (2003). Corporate governance, strategy and survival in a declining industry: A study of UK cotton textile companies. *Journal of Management Studies*, 40(4), 895-920. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00364>
- Filatotchev, I., Toms, S. and Wright, M. (2006). The firm's strategic dynamics and corporate governance life-cycle. *International Journal of Managerial Finance*, 2(4), 256-279. <https://doi.org/10.1108/17439130610705481>
- Filatotchev, I. and Wright, M. (2017). Methodological issues in governance research: An editor's perspective. *Corporate Governance: An International Review*, 25(6), 454-460. <https://doi.org/10.1111/corg.12211>
- Gama, M. A. B. and Bandeira-de-Mello, R. (2021). The effect of affiliation structure on the performance of pyramidal business groups. *Journal of Business Research*, 124, 24-37. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.11.041>
- Granovetter, M. (1995). Coase Revisited: Business groups in the modern economy. *Industrial and Corporate Change*, 4(1), 93-130. <https://doi.org/10.1093/icc/4.1.93>

- Granovetter, M. (2005). Business groups and social organization. N. Smelser and R. Swedberg (Ed.). In *The handbook of economic sociology* (2nd ed., p. 429-450). Princeton, NJ: Princeton University Press. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/j.ctt2tt8hg.23>
- Holmes, R. M., Hoskisson, R. E., Kim, H., Wan, W. P. and Holcomb, T. R. (2015). *Business groups research: A comprehensive review, theoretical framework, and future research agenda*. Conference paper, Academy of Management Proceedings, Vancouver. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/288818222_Business_Group_Research_in_Strategy_and_its_Related_Fields_A_Review_and_Research_Agenda
- Holmes, R. M., Hoskisson, R. E., Kim, H., Wan, W. P. and Holcomb, T. R. (2018). International strategy and business groups: A review and future research agenda. *Journal of World Business*, 53, 134-150. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2016.11.003>
- Hoskisson, R. E., Eden, L., Lau, C. M. and Wright, M. (2000). Strategy in emerging economies. *The Academy of Management Journal*, 43(3), 249-267. <https://doi.org/10.5465/1556394>
- Khanna, T. and Palepu, K. (1997). Why focused strategies may be wrong for emerging markets. *Harvard Business Review*, 75, 41-51. <https://hbr.org/1997/07/why-focused-strategies-may-be-wrong-for-emerging-markets>
- Khanna, T. and Palepu, K. (2000a). Is group affiliation profitable in emerging markets? An analysis of diversified Indian business groups. *The Journal of Finance*, 55(2), 867-891. <https://doi.org/10.1111/0022-1082.00229>
- Khanna, T. and Palepu, K. (2000b). The future of business groups in emerging markets: Long-run evidence from Chile. *Academy of Management Journal*, 43(3), 268-285. <https://doi.org/10.2307/1556395>
- Khanna, T. and Palepu, K.G. (2004). Globalization and convergence in corporate governance: evidence from Infosys and the Indian software industry. *Journal of International Business Studies*, 35, 484-507. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8400103>
- Khanna, T. and Rivkin, J. W. (2001). Estimating the performance effects of business groups in emerging markets. *Strategic Management Journal*, 22, 45-74. [https://doi.org/10.1002/1097-0266\(200101\)22:1<45::AID-SMJ147>3.0.CO;2-F](https://doi.org/10.1002/1097-0266(200101)22:1<45::AID-SMJ147>3.0.CO;2-F)
- Kim, E. (2006). The impact of family ownership and capital structures on productivity performance of Korean manufacturing firms: Corporate governance and the “chaebol problem”. *Journal of the Japanese and International Economies*, 20(2), 209-233. <https://doi.org/10.1016/j.jjie.2005.02.001>
- Kumar, T. V. A. and Manikandan, K. S. (2022). Business group affiliation and competitive repertoire. *Asia Pacific Journal of Management*, 41(2), 477-505. <https://doi.org/10.1007/s10490-022-09855-4>
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. and Vishny, R. (2000). Investor protection and corporate governance. *Journal of Financial Economics*, 58, 3-27. [https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(00\)00065-9](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(00)00065-9)

- Lien, Y. C. and Li, S. (2013). Does diversification add firm value in emerging economies? Effect of corporate governance. *Journal of Business Research*, 66, 2425-2430. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2013.05.030>
- McNulty, T., Zattoni, A. and Douglas, T. (2013). Developing corporate governance research through qualitative methods: A review of previous studies. *Corporate Governance: An International Review*, 21(2), 183-198. <https://doi.org/10.1111/corg.12006>
- Morck, R. and Yeung, B. (2003). Agency problems in large family business groups. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 27(4), 367-382. <https://doi.org/10.1111/1540-8520.t01-1-0>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2015). G20/OECD Principles of corporate governance. Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264236882-en>
- Pattnaik, C., Chang, J. J. and Shin, H. H. (2013). Business groups and corporate transparency in emerging markets: Empirical evidence from India. *Asia Pacific Journal of Management*, 30, 987-1004. <https://doi.org/10.1007/s10490-011-9273-5>
- Pattnaik, C., Lu, Q. and Gaur, A. S. (2018). Group affiliation and entry barriers: The dark side of business groups in emerging markets. *Journal of Business Ethics*, 153, 1051-1066. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3914-2>
- Public Disclosure Platform. (n.d.). Companies. Retrieved from <https://www.kap.org.tr/en/bist-sirketler>
- Purkayastha, A. and Gupta, V. K. (2023). Business group affiliation and entrepreneurial orientation: Contingent effect of level of internationalization and firm's performance. *Asia Pacific Journal of Management*, 40, 847-876. <https://doi.org/10.1007/s10490-022-09809-w>
- Purkayastha, A., Pattnaik, C. and Pathak, A. A. (2022). Agency conflict in diversified business groups and performance of affiliated firms in India: Contingent effect of external constraint and internal governance. *European Management Journal*, 40, 283-294. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2021.05.004>
- Sauerwald, S., Heugens, P. P. M. A. R., Turturea, R. and Van Essen, M. (2019). Are all private benefits of control ineffective? Principal-principal benefits, external governance quality, and firm performance. *Journal of Management Studies*, 56(4), 725-757. <https://doi.org/10.1111/joms.12420>
- Shleifer, A. and Vishny, R. W. (1997). A survey of corporate governance. *The Journal of Finance*, 52(2), 737-783. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1997.tb04820.x>
- Singh, D. A. and Gaur, A. S. (2009). Business group affiliation, firm governance, and firm performance: Evidence from China and India. *Corporate Governance: An International Review*, 17(4), 411-425. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2009.00750.x>
- StataCorp. (2015). Stata Statistical Software (Release 14). College Station, TX: StataCorp LP. Retrieved from <https://www.stata.com/>

- Sueyoshi, T., Goto, M. and Omi, Y. (2010). Corporate governance and firm performance: Evidence from Japanese manufacturing industries after the lost decade. *European Journal of Operational Research*, 203, 724-736. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2009.09.021>
- Wright, M., Filatotchev, I., Hoskisson, R. E. and Peng, M. W. (2005). Strategy research in emerging economies: Challenging the conventional wisdom. *Journal of Management Studies*, 42(1), 1-33. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2005.00487.x>
- Yang, K. P. and Schwarz, G. M. (2016). A multilevel analysis of the performance implications of excess control in business groups. *Organization Science*, 27(5), 1219-1236. <https://doi.org/10.1287/orsc.2016.1086>
- Yiu, D. W., Chen, X. and Xu, Y. (2013). Corporate governance in business groups. D. M. Wright, D. S. Siegel, K. Keasey and I. Filatotchev (Ed.). In *The Oxford handbook of corporate governance* (p. 465-488). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199642007.013.0021>
- Yiu, D. W., Lu, Y., Bruton, G. D. and Hoskisson, R. E. (2007). Business groups: An integrated model to focus future research. *Journal of Management Studies*, 44(8), 1551-1579. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2007.00735.x>
- Young, M. N., Peng, M. W., Ahlstrom, D., Bruton, G. D. and Jiang, Y. (2008). Corporate governance in emerging economies: A review of the principal-principal perspective. *Journal of Management Studies*, 45(1), 196-220. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2007.00752.x>
- Zahra, S. A., Neubaum, D. O. and Huse, M. (2000). Entrepreneurship in medium-size companies: Exploring the effects of ownership and governance systems. *Journal of Management*, 26(5), 947-976. [https://doi.org/10.1016/S0149-2063\(00\)00064-7](https://doi.org/10.1016/S0149-2063(00)00064-7)
- Zattoni, A., Douglas, T. and Judge, W. (2013). Developing corporate governance theory through qualitative research. *Corporate Governance: An International Review*, 21(2), 119-122. <https://doi.org/10.1111/corg.12016>
- Zhou, C. (2019). Effects of corporate governance on the decision to voluntarily disclose corporate social responsibility reports: evidence from China. *Applied Economics*, 51(55), 5900-5910. <https://doi.org/10.1080/00036846.2019.1631440>
- Zimmerman, D.W. (1987). Comparative power of Student T Test and Mann-Whitney U Test for unequal sample sizes and variances. *The Journal of Experimental Education*, 55(3), 171-174. <https://doi.org/10.1080/00220973.1987.10806451>

Genişletilmiş Özet

Amaç

Kurumsal yönetim uygulamalarının amacı firma performansını artırmaktır. Kurumsal yönetim ilkelerine uyumun firmalar arasında farklılaşabileceği ileri sürülmektedir (Barney ve diğerleri, 2001, s. 632). Gelişmekte olan ekonomilerde işletme gruplarının, devletin, aile ilişkilerinin kurumsal yönetimde önemli rol oynadığı tartışılmaktadır (Aguilera ve diğerleri, 2012, s. 339; Young ve diğerleri, 2008, s. 198). Özellikle işletme gruplarının yönetim mekanizmaları, gruplarda kurumsal yönetimin incelenmesini önemli kılmaktadır; ancak, işletme gruplarında kurumsal yönetimi inceleyen çalışmalar oldukça kısıtlıdır (Ararat ve diğerleri, 2018, s. 919; Boyd ve Hoskisson, 2010, s. 683; Colli ve Colpan, 2016, s. 276; Kumar ve Manikandan, 2022). Birbirlerine çeşitli yollarla bağlı olan grup firmalarının kurumsal yönetim uygulamalarının eş biçimli davranışla birbirine benzeyebileceği ve bu uygulamaların bağımsız firmalardan farklı olabileceğinden hareketle bu çalışma, işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmaların kurumsal yönetim ilkelerine uyumları arasında fark olup olmadığını incelemektedir. Bu inceleme kurumsal yönetimde örgütsel bağlamın rolünü göz önünde bulundurarak kurumsal yönetim ve işletme grupları ile ilgili yazını ilerletmeyi amaçlamaktadır.

Tasarım ve Yöntem

Bu çalışmada, kurumsal yönetim ilkelerine uyumun işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmalar arasında farklılaşma durumunu incelemek amacıyla nicel yöntem benimsenmiştir. Çalışmada BIST firmalarının Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda (KAP) yer alan kurumsal yönetim ilkeleri uyum raporlarından elde edilen veri kullanılmıştır. (Bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.) Kullanılan raporlar 2021 yılına aittir. Örnekleme 381 firma bulunmaktadır. Firmalar genellikle üretim, finans, toptancılık ve perakendecilik, bilgi ve iletişim sektörlerinde faaliyet göstermektedirler.

İşletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmaları çeşitli kurumsal yönetim mekanizmaları bakımından karşılaştıran yazında, her iki grup firmalarının yönetim kurulu bağımsızlığı, tazminat, şeffaflık gibi özelliklerinin farklılaştığı görülmektedir (Chauhan ve diğerleri, 2016, s. 63; Pattnaik ve diğerleri, 2013, s. 987). Yazındaki sonuçlar doğrultusunda kurumsal yönetime ilişkin bir ve kurumsal yönetim ilkelerine ilişkin dört alt hipotez üretilmiştir. Hipotezler, işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmaların kurumsal yönetim ile pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu ilkelerine uyum ortalamalarının farklı olacağını önermektedir.

Çalışmada işletme grubuna bağlılık ve kurumsal yönetim ilkeleri değişkenleri kullanılmıştır. Firmaların işletme grubuna bağlılıklarına ilişkin bilgi web sitelerinden elde edilmiştir. İşletme grubuna bağlılık kukla değişken ile ölçülmüştür. Örnekleme 176 bağlı, 205 bağımsız firma bulunmaktadır. (Holdingler kapsam dışı bırakılmıştır.) Kurumsal yönetime ilişkin değişkenler, pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu ilkelerinden oluşmaktadır. Ayrıca, kurumsal yönetim ilkelerinden yararlanılarak kurumsal yönetim genel değişkeni oluşturulmuştur. Uyum raporlarında her bir ilke ilgili soru veya maddelerle ölçülmektedir. Firmalar kurumsal yönetim ilkeleri uyum raporlarında ilgili soru veya maddelere evet, kısmen, hayır, muaf, ilgisiz seklinde yanıt vermektedirler. Eğer firma ilkelere ait maddeler hakkında önlemler almışsa her bir madde 1, aksi halde 0 olarak kodlanmıştır. Pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu değişkenleri ilgili maddelere ait değerlerin toplamından oluşmaktadır. Kurumsal yönetim değişkeni ise tüm ilkelere ait maddelerin değerlerinin toplamından oluşmaktadır. İşletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmalar arasında kurumsal yönetim ilkelerine uyum ortalamaları farkının istatistiksel anlamlılığı, bağımsız grup t testi ile analiz edilmiştir. Çalışmada analiz Stata (V14.2) ile gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Bu çalışmada, kurumsal yönetim ilkelerine uyumun işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmalar arasında farklılaşma durumu incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre genel olarak, işletme gruplarına bağlı firmalar bağımsız firmalara oranla daha yüksek uyum performansı göstermektedir. İşletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmaların kurumsal yönetime uyum ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır (Kurumsal yönetime ilişkin hipotez 1 desteklenmiştir). İşletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmaların menfaat sahipleri ve yönetim kurulu ilkelerine uyum ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır (Bu iki ilkeye ilişkin hipotez 1c ve hipotez 1d desteklenmiştir). Gruplara bağlı ve bağımsız firmaların pay sahipleri ve kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkelerine uyum ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır (Bu iki ilkeye ilişkin hipotez 1a ve hipotez 1b desteklenmemiştir).

Çalışmada, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu ilkelerinin alt boyutları da incelenmiştir. Sonuçlara göre, işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmaların menfaat sahipleri ilkesinin alt boyutlarından insan kaynakları politikası ile etik ve sosyal sorumluluk konularındaki uyum ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır. İki gruba ait firmaların, menfaat sahipleri ilkesinin alt boyutlarından müşteriler ve tedarikçilerle ilişkiler konusundaki uyum ortalamaları arasındaki fark anlamlı değildir. Ayrıca, işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmaların yönetim kurulu ilkesinin alt boyutlarından faaliyet ile haklar konularındaki uyum ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır. İki gruba ait firmaların, yönetim kurulu ilkesinin alt boyutlarından işlev, yapı, toplantı ve komite konularındaki uyum ortalamaları arasındaki fark anlamlı değildir.

Genel olarak çalışmanın bulguları, işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmalar arasında kurumsal yönetim bakımından fark bulan çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Örneğin, Kim (2006, s. 209), kurumsal yönetimin verimlilik sonuçlarının Kore'deki işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmalarda farklılaştığını göstermiştir. Chauhan ve diğerleri, (2016, s.63), Hindistan'da gruba bağlı firmaların yönetim kurulu bağımsızlıklarının daha az olduğunu belirtmektedirler. Pattnaik ve diğerleri (2013, s. 987), Hindistan'da grup firmalarının şeffaflıklarının daha düşük düzeyde olduğunu belirtmektedirler. Çalışmanın sonuçlarının aksine, Balasubramanian ve diğerleri (2010, s. 336), Hindistan'da işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmalar arasında kurumsal yönetim endeksi bakımından fark bulunmamıştır. Sonuç olarak, işletme grupları daha şeffaf bir yönetim izlediklerinde firma performanslarında artış gözlemlenebilmektedir (Holmes ve diğerleri, 2015).

Sınırlılıklar

Bu çalışmanın, ileride yapılacak çalışmalara yol gösterici sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmanın en önemli sınırlılığı, firma düzeyinde çeşitli stratejiler ile kurumsal yönetim arasındaki ilişkinin incelenememesidir (Filatotchev ve Boyd, 2009, p. 258; Filatotchev ve Toms, 2003, s. 916). Bu kısıt, firma düzeyinde verinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ilerideki araştırmalar, kurumsal yönetim ile çeşitlendirme, girişimcilik gibi stratejileri birlikte ele alarak işletme grubuna bağlılığın kurumsal yönetim ve strateji ilişkisinde aracı rolünün olup olmadığını inceleyebilir (Lien ve Li, 2013, s. 2429; Zahra ve diğerleri, 2000. s. 973). Nitel çalışmalar kurumsal yönetime uyumun işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmalar arasında farklılaşma durumunu daha ayrıntılı ortaya koyabilir (Filatotchev ve Wright, 2017, s. 459; McNulty ve diğerleri, 2013, s. 183; Zattoni ve diğerleri, 2013, s. 119). Çalışmada gruba bağlılığın rolü ele alınmıştır. İleride yapılacak çalışmalar kurumsal yönetime uyumda sektörler arası farkları inceleyebilir (Zhou, 2019). Çalışma geliştirmekte olan tek ekonomide gerçekleştirilmiştir. Geliştirmekte olan diğer ekonomilerde benzer araştırmaların yapılmasında yarar bulunmaktadır.

Öneriler

Bu çalışmanın sonuçları yöneticiler için çeşitli çıkarımlar içermektedir. Geliştirmekte olan ekonomiler, etkin işleyen pazar ve düzenlemeler bakımından yetersiz oldukları için, bu ekonomilerdeki firmaların üst düzey

strateji belirleyicileri, ulusal ve uluslararası pazarlarda sürdürülebilir rekabet elde etmek amacıyla kurumsal yönetim ilkelerine uymalıdır. Bu çalışmada, işletme gruplarına bağlı firmaların kurumsal yönetim performansları bağımsız firmaların performanslarından daha yüksek bulunmuştur; ancak, bağımsız firmalardaki yöneticiler de çevrelerindeki gruplara bağlı ve diğer bağımsız firmalarla rekabet edebilmek için kurumsal yönetim ilkelerine gereken özeni göstermelidirler. Bununla birlikte, gruplara bağlı firmaların kurumsal yönetim ilkelerine uyumda eş biçimli davranma eğiliminde olabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Özgün Değer

Bu çalışma gelişmekte olan bir ekonomide, kurumsal yönetim ve işletme grupları ile ilgili yazına, işletme gruplarına bağlı ve bağımsız firmalar arasında kurumsal yönetim ilkelerine uyum farkını inceleyerek katkı yapmaktadır. Bu inceleme, kurumsal yönetime uyumun örgütsel bağlama göre farklılaşma durumunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın sonuçları genel olarak grup firmalarının kurumsal yönetime uyum bakımından daha yüksek performansa sahip olduklarını göstermektedir. Gruba bağlı firmalar özellikle menfaat sahipleri ve yönetim kurulu ilkeleri bakımından bağımsız firmalardan daha yüksek uyum düzeyi sergilemektedir.

Araştırmacı Katkısı: Özlem ÖZEN (%100).

Büyük Güç Mücadelesine Dönüş ve Dördüncü Sanayi Devrimi Liderlik Yarışının Stratejik Bir Boyutu: 5G ve Huawei^{1 2 3}

İsmail AYDIN⁴

Başvuru Tarihi: 25.01.2024

Kabul Tarihi: 06.09.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma, Büyük Güç Mücadelesi bağlamında 5G'nin ve özellikle Huawei'nin neden Çin ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında çatışma alanı haline geldiği sorusuna yanıt aramaktadır. ABD, Çin'i siyasal sistem olarak ötekileştirirken konuya siber güvenlik tehdidi olarak yaklaşmaktadır. Çin ise konuya, ABD'nin dördüncü sanayi devrimi mücadelesinde Çinli şirketleri akamete uğratma girişimleri şeklinde karşılık vermektedir. Çalışma, Büyük Güç Mücadelesi bağlamında literatürdeki ABD-Çin tartışmaları ile başlayacaktır. Sonrasında yüzeydeki ticaret savaşına dair gelişmeler aktarılacak ve akabinde savaşın ilk nasıl başladığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Sonraki bölümde, konunun derinlerinde yatan nedenlere ulaşabilmek için, 5G'nin ne olduğu, dünyada neleri nasıl değiştirmesinin beklendiği ortaya konacaktır. Takip eden bölümde ise, Huawei'nin hedef tahtasında olmasının koşullarını oluşturan teknolojik arka plan ortaya konmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde, ABD ve Çin arasındaki çatışmanın, Dördüncü Sanayi Devrimi liderliğinin ve sonuç olarak küresel liderliğin hem ülkesel hem de coğrafi olarak değişim mücadelesinin 5G özelinde nereye evrildiği bilimsel veriler ışığında cevaplanmaya çalışılacaktır. Çalışma metodolojik olarak nitel bir araştırma olarak tasarlanmış ve çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada, literatürde yer alan tartışmaların yanı sıra, konu ile ilgili sektörel aktörlerin yayınlarından, gerek uluslararası ilişkiler gerekse elektrik-elektronik mühendisliği literatüründeki bilimsel çalışmalardan ve uluslararası yayınları ve haberleri içeren ampirik verilerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Güç Mücadelesi, Çin, 5G, Sanayileşme 4.0, ABD, Huawei

Atıf: Aydın, İ. (2024). Büyük güç mücadelesine dönüş ve dördüncü sanayi devrimi liderlik yarışının stratejik bir boyutu: 5G ve Huawei. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1241-1266.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Bu çalışma, İsmail Aydın'ın Doç. Dr. Seçkin Barış Gülmez danışmanlığında hazırladığı "Çin Kamu Diplomasisi: Yumuşak Gücün Keskinliği" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

³ "Büyük Güç Mücadelesine Dönüş ve Dördüncü Sanayi Devrimi Liderlik Yarışının Stratejik Bir Boyutu: 5G ve Huawei" başlıklı makalemden danışman hocamın isminin yazar olarak bulunmasından feragat ettiğini bildiririm.

⁴ İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ismaileaydin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9747-332X

Strategic Dimension of the Fourth Industrial Revolution Leadership Race in the Context of the Great Power Competition: 5G and Huawei

İsmail AYDIN⁵

Submitted by: 25.01.2024

Accepted by: 06.09.2024

Article Type: Research Article

Abstract

In the context of the Great Power Struggle, this study seeks to answer the question of why 5G, and Huawei in particular, has become an area of conflict between China and the United States (US). The study will begin with the US-China debates in the literature in the context of the Great Power Struggle. Afterwards, developments regarding the trade war on the surface will be presented and then an attempt will be made to understand how the war first started. In the next section, in order to reach the deeper reasons behind the issue, what 5G is and how it is expected to change the world will be revealed. In the following section, the technological background that creates the conditions for Huawei to be targeted will be revealed. In the concluding section, it will be tried to answer in the light of scientific data where the conflict between the USA and China, the leadership of the Fourth Industrial Revolution, and as a result, the struggle for the change of global leadership both nationally and geographically has evolved in 5G. The study is methodologically designed as a qualitative research and document analysis method is used in the study. In this study, in addition to the discussions in the literature, publications of sectoral actors on the subject, scientific studies in both international relations and electrical and electronics engineering literature, and empirical data including international publications and news were utilised.

Keywords: Great Power Competition, China, 5G, Industrialization 4.0, USA, Huawei

⁵ Izmir Katip Çelebi University, Institute of Social Sciences, International Relations, ismaileaydin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9747-332X

Giriş

Bu çalışma, Büyük Güç Mücadelesi çerçevesinde 5G'nin, ABD'nin ideolojik sebepleri ön planda tutarak öne sürdüğü gibi Çin'in bilgi güvenliği tehdidi sebebiyle mi yoksa Çin'in 5G alanında teknolojik liderliğinin küresel liderliği sarsar hale gelmesi sebebiyle mi ABD ve Çin arasında çatışma alanı haline geldiğine yanıt aramaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan yeni teknolojik gelişmelerle dünya yepyeni bir çağa adım atmaktadır. Önceki sanayi devrimlerinden oldukça farklı bir takım gelişmeleri beraberinde getiren bu dönüşüm, küresel güç dengelerini sarsabilecek pek çok özelliği içinde barındırmaktadır. Bütün bu gelişmelerin bir nevi zemini olması sebebiyle belki de en önemli alanı olan 5G, söz konusu küresel dönüşümün sancılarının en çok hissedildiği alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde, 5G'nin ne olduğu, dünya ticaretini ve teknolojik statükoyu nasıl dönüştürebileceği ve bu alandaki aktörlerden bilhassa Huawei'nin hangi konumda olduğu uluslararası ilişkilerin ana gündemlerinden biri haline gelmiş bulunmaktadır.

ABD-Çin rekabetine odaklanan Büyük Güç Mücadelesi literatürü incelendiğinde, Afrika'ya yapılan yardımlar, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ülkeleri ile ilişkiler, Orta Doğu'da değişen güç dengeleri, deniz rekabeti ve teknolojik inovasyonun güç mücadelesine etkileri tartışmaların ana odağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mücadelenin 5G teknolojisine odaklanan çalışmaları ise, konunun teknik analizi yönünden eksik kalmakta ve Huawei'nin neden hedef tahtasında olduğunun cevabını disiplinler arası bir perspektiften vermemektedirler. Bu noktada bu çalışmanın literatüre sunmayı amaçladığı katkı, Büyük Güç Mücadelesinin en ön plandaki çatışma sahalarından biri haline gelen Huawei'nin nasıl ve neden hedef alındığını, 5G teknolojisini kapsayan Elektrik-Elektronik Mühendisliği literatüründen de faydalanarak objektif bir şekilde ortaya konmaya çalışılması olacaktır.

Çalışma, ilk bölümde Büyük Güç Mücadelesi literatürünün geri dönüşünü ve ABD-Çin mücadelesinin hangi konulara odaklı olarak yürütüldüğünü aktararak başlayacaktır. Takip eden bölümde, ABD-Çin arasında gerilimi tırmandıran, ABD'nin Huawei hamlelerine ve sonrasında 5G savaşının hangi ortamda ve nasıl başladığına kısaca değinecektir. Üçüncü bölümde, konunun derinlerinde yatan nedenlere ulaşabilmek için, 5G'nin teknik anlamda ne olduğu, dünyada neleri nasıl değiştirmesinin beklendiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Dördüncü bölümde, Huawei'nin hedef tahtasında olmasının koşullarını oluşturan nedenler ve nasıllara dair Huawei'nin 5G alanında gerçekte nerede, nasıl farklar yarattığı ve gücü ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda çalışma, disiplinler arası bir boyutta hem uluslararası ilişkiler hem de elektronik ve haberleşme mühendisliği literatürü üzerinden araştırma sorusunun cevabını arayacaktır. Son olarak, bu veriler ışığında, günümüz Büyük Güç Mücadelesinin ve doğurduğu pek çok çatışmanın, Dördüncü Sanayi Devrimi liderliği güç merkezinin ve sonuç olarak küresel liderliğin hem ülkesel hem de coğrafi olarak değişim potansiyelinin geldiği durum araştırılacaktır. Çalışma metodolojik olarak nitel bir araştırma olarak tasarlanmış ve çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Literatürde yer alan tartışmaların yanı sıra, temel kaynak olarak konu ile ilgili sektörel aktörlerin yayınlarından, bu alana şekil veren bilimsel çalışmalardan ve uluslararası yayınları ve haberleri içeren ampirik verilerden faydalanan bu çalışma, ABD-Çin arasında süregiden ve tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik savaşın teknolojik arka planına ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Büyük Güç Mücadelesine Dönüş: Eski Alışkanlık, Değişen Koşullar

Dünya, bilinen tarihi içinde daha önce eşi görülmemiş gelişmelere doğru hızla yol almaktadır. Bu yolun nereye çıkabileceğine dair pek çok tartışma yapılıyor olsa da, kuşkusuz bu gelişmelerin insanlığı götürüleceği nokta tam bir muammadır. Teknolojik gelişmeler, artık klasik sosyal bilimler anlayışlarını oluşturan 'yeni' duruma göre köklü dönüşümlere zorlamaktadır. Ses hızının katlarına çıkan füze sistemleri, nüfusun büyük bölümünün

çevrimiçi olduğu bir dünyada Büyük Veri'yi toplayacak ve işleyebilecek Kuantum Bilgisayarlar, gittikçe hareket kabiliyetleri gelişen Robotlar, pek çok teknolojik aygıta yüklenebilen ve insan faktörünü asgariye indiren Yapay Zeka ve benzerleri. Kuşkusuz tüm bu gelişmeler, insanları eski düşünce alışkanlıklarını yeni şekillerde düşünmeye zorlamaktadır.

Elbette bu yeni durumun, uluslararası ilişkileri ve küresel güç dengelerini etkilememesi düşünülemez. Literatürün vurguladığı gibi, pek çok gelişme ve olay göstermektedir ki, Büyük Güç Mücadelesi hem eski alışkanlıklarıyla hem de değişen pek çok koşullarıyla geri dönmüştür. En kritik düzleminin, ABD ve Çin arasında gerçekleştiği bu yeni Büyük Güç Mücadelesi pek çok alan ve coğrafyada git gide şiddetini arttırarak tüm dünyada hissedilir hale gelmektedir. Öyle ki, bu gelişen dinamikte birçok aktörün etkisi olsa da, Çin ve ABD'nin yaptığı seçimler diğerlerinin seçimlerine göre, uluslararası düzeni ve büyük güç rekabetini şekillendiren en önemli faktörler olacaktır (Jones, 2020, s. 4).

Zamanımızın hegemonik yarışının Çin ve ABD arasında cereyan ettiği pek çok akademik çalışmada belirtilmektedir (Vuving, 2020, s. 26). Akademik literatürün ötesinde, tek kutuplu olarak tarif edilen dünya düzeninin Büyük Güç Mücadelesine tartışmasız olarak geri döndüğü ABD'nin Ulusal Savunma Stratejisi (Mattis, 2018, s.2) ve Ulusal Güvenlik Stratejisi (White House, 2017, s.3) tarafından dahi ortaya konmuş bulunmaktadır (Blankenship ve Denison, 2019, s. 43). Tek kutuplu bir düzenden Büyük Güç Mücadelesine geçişin ABD kanadında ilk resmi işareti, ABD Başkanı Barack H. Obama dönemi Haziran 2015 Ulusal Askeri Stratejisi'nden (O'Rourke, 2022, s. 1) ve yeni Büyük Güç Mücadelesinin, ABD'nin savunma sorunları hakkındaki yaklaşımlarını ve odak noktasını derinden değiştirmiş bulunmasından görülebilmektedir (O'Rourke, 2022, s. 2). Örneğin, CENTCOM'un (ABD Merkez Komutanlığı) ABD iç siyasetindeki ağırlığının Çin sebebiyle azaldığı ve onun yerine EUCOM (ABD Avrupa Komutanlığı) ve PACOM'un (ABD Pasifik Komutanlığı) ön plana çıktığı yorumları yapılmaktadır (TRT World, 24 Mart 2021). Büyük Güç Mücadelesi tartışmalarının ABD ve Çin ekseninde devam etmesi, bu iki üstün güç ile diğer herkes arasındaki şimdi çok daha gerçek olan güç boşluğunun, uluslararası düzenin merkezi bir gerçeği haline gelmiş olmasından kaynaklıdır (Jones, 2020, s. 2).

Bu bağlamda, ekseriyetle ABD ve Çin arasındaki rekabeti işaret eden yeni Büyük Güç Mücadelesi ile ilgili literatürdeki tartışmalara kısaca değinilecek ve bu çalışmanın odaklanacağı 5G liderlik yarışı çerçevesinde literatürdeki tartışmaların durumu anlaşılmasına çalışılacaktır. Uluslararası ilişkiler literatüründeki klasik yaklaşımlar üzerinden yeni Büyük Güç Mücadelesini inceleyen çalışmalardan bazısı, Büyük Güç Mücadelesini Afrika'ya yapılan yardımlar çerçevesinden incelerken (Blair, Marty ve Roessler, 2022), bazı çalışmalar, bu rekabeti BRICS ülkeleri ile ilişkiler çerçevesinden değerlendirmektedir (Denisov, Kazantsev, Lukyanov ve Safranchuk, 2019). Bazı çalışmalar ise, Büyük Güç Mücadelesini Orta Doğu'da değişen güç dengeleri çerçevesinden incelerken (Hoffman, 2021), diğer bazıları dünyadaki deniz yolları ve deniz rekabeti üzerinden okumaktadırlar (Caverley ve Dombrowski, 2020).

Bütün bu incelemelerin vurguladığı üzere, Büyük Güç Mücadelesi pek çok perspektiften artarak devam etmekte ve bu mücadele en üst düzlemde iki büyük güç arasında cereyan etmektedir. Bu durum, bu seferki mücadeleyi önceki Büyük Güç Mücadelelerinden ayıran pek çok özellikle beraber devam etmektedir. Örneğin, Huawei'nin Washington'da, hem Çin'in ekonomik hakimiyeti hem de güvenlik tehditleri konusundaki endişeleri zirveye çıkardığını belirten bir analizde, ABD'nin Sovyetler Birliği ile olan mücadelesinin bir bakıma Batılı aile içinde bir kavga olduğu ancak bu seferki Büyük Güç Mücadelesinin gerçekten farklı bir medeniyet ve farklı bir ideolojiyle mücadele olduğuna dikkat çekilmektedir (Wong, 2019). Stratejik farklılığı vurgulayan bir diğer görüşe göre ise Çin'in stratejisi, ABD ile yüzleşmek değil, bariz bir şekilde teknolojik ve finansal bilgi birikim ile ABD'nin etkisini aşındırmaktır (Jones, 2020, s. 7).

Bu seferki Büyük Güç Mücadelesinin öncekilerden bir diğer farkı olarak, diğerlerine oranla çok daha maliyetli olacağını söyleyen Lake, ABD ve Çin ekonomilerinin birbiri içine geçmişliğine vurgu yapmaktadır (Lake, 2018, s. 25). Buna rağmen ABD'nin elindeki çip kozunu Huawei başta olmak üzere Çinli firmalara yönelik kullanması ise, söz konusu mücadelenin gerek sebepleri ve gerek sonuçları açısından ne kadar kritik ve önceki güç mücadelelerinden ne kadar farklılaşmış olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın odaklandığı noktaya işaret eden ve yeni mücadeleyi dördüncü sanayi devrimi gelişmeleri üzerinden okuyan çalışmalar da mevcuttur. Bu bağlamda yeni Büyük Güç Mücadelesinde en önemli parametrelerden birinin teknolojik inovasyon olduğu muhakkaktır. Bu konuda literatürde yer almış bazı görüşler, inovasyonun önceden var olan dengeyi değiştirip, ekonomik kalkınmaya yol açtığı tezini vurgulamaktadır (Langroodi, 2021). Bir nevi ekonomik cazibe merkezi haline gelen ve teknolojik gelişmeye önderlik etmenin katma değerlerinden (tasarım, patent gibi) faydalanan ülke veya ülkeler elde ettikleri güçle statükoyu sarsma potansiyeli gösterirler. Bu konuyu ABD için bir ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendiren çalışmalar mevcuttur (Manyika, McRaven ve Segal, 2019). Bu tartışmaya katılan Nye gibi akademisyenler ekonomik gücün askeri güçten daha önemli olup olmadığını sorgulamaktadırlar (Nye, 2011).

Aynı bağlamda Georgetown Üniversitesi araştırmacıları, dördüncü sanayi devrimi niteliğindeki gelişen teknolojilerin ulusların yetenek ve güçlerinde ne gibi değişimlere sebep olduğuna dikkat çekmektedirler (Chang ve Daniels, 2021). Vuving'e göre de, teknolojinin Büyük Güç Mücadelesi üzerinde güç dengelerini bozucu ve bu güçler arasındaki stratejik oyunun yapısını değiştirici olmak üzere iki etkisi vardır (Vuving, 2020, s. 18). Ayrıca Vuving, üstün teknoloji olmadan hiçbir oyuncunun büyük güç olamayacağını vurgular (Vuving, 2020, s. 18).

Bu çalışma açısından bir ileriki safhada, ekonomik kalkınmanın, iletişim sektörüne yapılan yatırımlarla doğrudan bağlantılı olduğunu belirten çalışmalar mevcuttur (West, 2011). Bunun yanında iletişim sektörünün geldiği noktada bilgi akışını olağanüstü kolaylaştırmasının uluslararası etkileşimde doğurduğu çarpan etkisi (Rogerson, 2000) gözardı edilmemesi gereken bir diğer perspektiftir. Konuyla ilgili bir raporda geçen iletişim sektörü için, "ekonomik faaliyeti ve toplumun işleyişini sağlayan kritik bir altyapı alanı" (Frinking, Hoorens, Lynch, Nederveen, Phillips ve Retter, 2020) ifadesi bu olgunun özeti olarak ifade edilebilir.

ABD Savunma Bakanlığı bünyesinde yapılan bir çalışma, ABD'nin 'batı sonrası' kablosuz iletişim ekosistemine hazırlanması gerektiğini belirtmekte ve ABD'nin 5G alanında Çin'e kaptırdığı ilk davranan avantajını nasıl püskürteceği ve nasıl stratejiler izlemesi gerektiğine dair öneriler sıralanmaktadır (Bergesen, Leleux, Perry ve Woodruff, 2021, s. 22). Yani görüldüğü gibi 5G ve Huawei konusu, salt siber güvenlik konusu olarak ele alınabilecek olmasından ziyade bir ulusun ve hatta dünya ekonomisinin katalizörü olan iletişim sektörü üzerinde cerayan eden bir hakimiyet mücadelesidir diyebiliriz. Bu sebeptendir ki 5G, yeni Büyük Güç Mücadelesinin en yoğun yaşandığı alan olmaya devam etmektedir. 5G'nin Büyük Güç Mücadelesinde bu denli gündemde olmasını, "Huawei'nin 5G ağlarının, ÇKP'nin (Çin Komünist Partisi) dijital bir İpek Yolu inşa etmek için kullandığı Çinli teknoloji şirketlerinin ekosisteminin merkezinde olacağı" iddiasından okuyabiliriz (Riecke, 2020, s. 4).

Her sanayi devrimi beraberinde yeni bir Büyük Güç Mücadelesini getirmiştir. Diğer sanayi devrimlerinin ötesine uzanan günümüz dördüncü sanayi devriminin açtığı siber alan, bu alanda yükselen Huawei gibi yeni oyuncuların söz konusu mücadelenin ateş hattına sokmuştur (Vuving, 2020, s. 31). Literatüre bakıldığında, henüz bu konunun yeterince irdelenmediği görülmektedir. Büyük Güç Mücadelesinin 5G'ye etkilerini analiz eden kimi çalışmalar, bir takım kuramsal tezler üzerinden konuyu incelemiş, ancak Huawei'nin 5G alanında neden hedef tahtasında olduğunu teknik detaylarını ortaya koymamıştır (Bradshaw, Hoffmann ve Taylor,

2019). Büyük güç rekabeti bağlamında, ABD yaptırımlarının Huawei'nin 5G'deki başarısına kısıtlı etkisini konu alan bazı çalışmalar ise, Huawei'nin nasıl başarılı olduğuna dair teknik analiz içermemektedir (Segev, 2020).

Yeni Büyük Güç Mücadelesinin, literatürdeki yansımalarına kısaca değindikten sonra görüldüğü üzere, özellikle Huawei ile ilgili yeterli analizlere rastlanmamaktadır. Var olan analizler ise, bize Huawei'nin gerek işletme yönetimi, gerek teknik ve gerekse iktisadi anlamda neden bu kadar açık bir şekilde hedef tahtasına konduğuna dair ipuçlarını vermemektedir. Bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu, Huawei'nin gerek işletme yönetimi, gerekse yazılımsal ve donanımsal farklılaşmasına ve ön plana nasıl çıktığına disiplinler arası yaklaşımla doldurmaya çalışacaktır. Bunun için, öncelikle bu alanda cereyan eden Büyük Güç Mücadelesinin görünen yüzü kısaca aktarılacak ve akabinde altında yatan gerçek nedenler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çatışmayı Getiren Farkındalık

Son iki yüz yıldır, bilhassa uluslararası ilişkiler disiplini olmak üzere tüm sosyal bilimleri ve fen bilimlerini en çok etkileyen, dönüştüren ve bu disiplinlerin gündemini belirleyen gelişme kuşkusuz sanayi devrimleri olmuştur. Bu devrimler, gerek fen bilimlerinde ve gerekse de sosyal meselelerdeki dönüşümlerin en büyük katalizörü olmuştur. İşte günümüzde yaşanan pek çok gelişmenin en temel konusu, şimdilerde gerçekleşme sürecinin yaşandığı yeni tip bir sanayi devrimidir (Sanayileşme 4.0). Ancak yeni teknolojilerdeki gelişmeler sebebiyle bu yeni sanayi devrimi diğer üç sanayi devriminden oldukça farklı özellikler taşımaktadır. Bu özelliklerin temelinde ise, tüm bu gelişmeleri mümkün kılan yeni iletişim devrimi vardır. Beşinci nesil (5G) iletişim devrimi olan bu gelişim henüz tüm dünyada uygulamaya konulmuş olmasa da, günümüzdeki pek çok siyasal ve sosyal gelişmenin belirleyicisidir. Son yıllarda Büyük Güç Mücadelesi bağlamında, ABD ve Çin arasında gerçekleşen ticaret savaşları da bu gündemin belirlediği gelişmelerin başında gelmektedir. Öncelikle konunun anlaşılması adına, mücadelenin yüzeyde görünen bazı olaylarının kısaca aktarılması faydalı olacaktır.

1 Aralık 2018'de Huawei'nin kurucusunun kızı ve şirketin CFO'su (Chief Financial Officer) Meng Wanzhou'nun Kanada'da tutuklanmasına kadar giden çeşitli yaptırımlara maruz kalan (CNN, 6 Aralık 2018) Huawei'nin kurucusu aksi iddiaları haksız çıkarmak için Çin istihbarat toplama yasasına meydan okuyacağını belirtmiştir (CBC News, 20 Şubat 2019). Ardından İngiltere Siber Güvenlik Şefinin, Huawei riskinin yönetilebileceğini söylemesinden (Financial Times, 18 Şubat 2019), ABD'nin müttefiklerine istihbarat paylaşımı tehdidinde (Wired, 22 Şubat 2019) ve Huawei'nin Android kullanımının Google tarafından kısıtlanmasına (NTV, 29 Ağustos 2019) kadar pek çok gelişme birbirini takip etmiştir (CNET, 30 Eylül 2021).

Tüm bu gelişmeler olurken Çin tarafı konuya, belirli Çin şirketlerinin itibarını sarsmak ve onları çökertmek için devlet gücünün kullanılması tezi üzerinden yaklaşmış ve bir yandan Huawei'yi savunurken diğer yandan NSA (National Security Agency) için büyük Amerikan internet şirketlerinden veri toplayan PRISM programını öne sürerek bir anlamda ABD'yi 'yavuz hırsız' olmakla suçlamıştır (Kanissetti ve Kewalramani, 2019, s. 8). Huawei ise gelişmeleri, tekno-milliyetçilik olarak görülen bu süreci körükleyen ABD'nin, gücünü en üst düzeye çıkarmak ve rakip olarak gördüğü herkesin gücünü zayıflatmak istemesi olarak ifade etmektedir (South China Morning Post, 9 Haziran 2021). Gelişmelerden görüldüğü üzere, 5G teknolojisi ve Huawei Şirketi iki ülke arasındaki dördüncü sanayi devrimi mücadelesinin sıcak çekirdeğinde yer almaktadır.

Bazı analistlere göre, ABD-Çin arasındaki ticaret savaşını tetikleyen unsur, Çin'i bir üretim devine dönüştürme planı olan Pekin'in "Made in China (MIC) 2025 programı" olmuştur (South China Morning Post, 23 Mayıs 2021). Literatürde, MIC 2025 için geleneksel olarak yüksek teknoloji üreticisi ülkeler olan Almanya, Japonya, Güney Kore ve ABD'ye bir meydan okuma olduğu yorumları yapılmaktadır (Esen, 2021, s. 97). Çin'den üç yıl önce, 2012 yılında uygulamaya konan ve MIC 2025'in Almanya versiyonu olan Almanya "Endüstri 4.0" programının (Esen, 2021, s. 98) aynı tepkiyle karşılanmaması ise dikkat çeken bir husustur.

Bu programa (MIC) karşı geliştirilen temel argüman, Çin hükümetinin uluslararası ticaret kurallarını çiğneyerek teknoloji endüstrisine devlet sübvansiyonları vereceğini açıklaması olmuş ve konu kısa sürede 5G, yapay zeka (AI) ve yarı iletkenler gibi temel teknolojilerde liderlik için bir savaşa dönüşmüştür (South China Morning Post, 23 Nisan 2021). Bu durum, aslında uzun yıllar ileri teknolojide patent ve Ar-Ge (Araştırma-Geliştirme) alanında küresel lider olan ABD'nin, Çin tarafından zorlanması süreci olarak da ifade edilebilir. İlk tarife artışından sonra karşılıklı hamlelerle devam eden 'savaş', Biden yönetiminin başa gelmesiyle bazı değişiklikler olsa dahi hala sürmektedir (South China Morning Post, 23 Mayıs 2021).

Literatürdeki bir diğer görüş ise, Çin'in son 30 yıldaki ekonomik gelişimiyle ekonomik olarak nasıl küresel bir aktöre dönüştüğü ve ABD'nin bu duruma engel olmak için yaptığı girişimlerin ticaret savaşına dönüştüğü vurgulanmaktadır (Özdemir, 2019, s. 312). Mücadelenin siber güvenlikten ziyade başka kaygılarla şekillendiğine işaret eden literatürdeki başka bir görüşe göre ise, "Huawei tehdit mi?" sorusunu sorduğumuz gibi, "Facebook, Google, Instagram, Twitter bir tehdit mi?" sorusunu sormamak konuyu sadece siber güvenlik perspektifinden incelemediğimizi göstermektedir (Esen, 2021, s. 110).

Bu tartışmaya dair, İngiltere'den dikkat çekici bir yoruma değinmek faydalı olacaktır. Emperyalizm karşıtı çıkışları ile bilinen George Galloway'in çarpıcı değerlendirmesinde, Huawei'nin İngiltere pazarında en küçük yanlış bir şey yapmamasına rağmen, 'güvenlik riski' gerekçe gösterilerek 2027'ye (5G'nin son yılı olması beklenen – 6G kastediliyor) kadar ülkeden çıkarılacak olmasının gerçek sebep olmadığı ve bu kararın yanlış olduğu ifade edilmektedir (Independent Türkçe, 27 Temmuz 2020). Zira, böyle olsa aynı durum 3G ve 4G için de geçerli olmalı (halihazırda kullanılan 3G ve 4G Huawei ekipmanları kastediliyor) ve Huawei hemen dışlanmalıydı (Independent Türkçe, 27 Temmuz 2020). Bu yorumdaki en önemli husus, konu siber güvenlik ise neden sadece 5G kurulumundan dışlamanın söz konusu olduğudur. Bu durum, Huawei üzerinde cereyan eden mücadelenin Büyük Güç Mücadelesinin stratejik bir boyutu olduğuna işaret etmektedir.

Aslında 5G'nin bir savaş meydanı olduğu, Trump Dönemi ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun Avrupa seyahati sırasında müttefiklerine bir sadakat testi olarak Huawei ile çalışmamaları yönündeki baskısıyla başladı denebilir ki, o zamana kadar Avrupa devletleri konuyu hücrel ağlarla ilgili sadece bir satın alma kararı olarak görmekteydiler (Brooks ve Sanger, 2020, s. 2). Dijital trafiğin okunması, yönlendirilmesi veya durdurulması olanaklarını kapsayan "arka kapılar" kurma girişimi olarak lanse edilince Avrupalı devletler konuyu ulusal güvenlik çerçevesinde ele almaya başladılar (Brooks ve Sanger, 2020, s. 2). Özetle konu, geleceğin akıllı şehirlerinin kontrolü olarak algılanmaya başladı.

ABD'nin girişimlerinden anlaşıldığı üzere 3G ve 4G teknolojileri, Batı kontrolünde, Amerikalı üreticilerin hakim olduğu ve örneğin Cisco'nun anahtarlar sistemlerine ve Qualcomm'un kablosuz radyo teknolojisine büyük ölçüde bağımlı olunan teknolojilerdi (Brooks ve Sanger, 2020, s. 5). Yani bu bağlamda bütün bu yaptırımları, bir sonraki nesil iletişim teknolojisinde kontrol ve hakimiyet mücadelesinin kırılımları olarak okuyabiliriz. Teknik özellikleri sebebiyle bu durum, iletişim devriminin ikinci dönemi olarak ifade edebileceğimiz 5G'yi, batılı ülkelerin önderlik ettiği önceki sanayi devrimi kazanımlarının yönünü değiştirme potansiyeline sahip hale getirmektedir.

Kritik altyapı sağlayıcıları için uzun zaman dilimini kapsayacak olan 5G teknolojisi, iletişim sektöründe önceden olduğu gibi, ölçek ekonomileri ve geçiş maliyetlerinden dolayı ilk hamle avantajını elde eden her şeyi aldığı bir teknolojidir ve burada bu avantajın şu anki sahibi Huawei, yani Çin olmaktadır (Bradshaw ve diğerleri, 2019, s. 14). Öyle ki, bazı uzmanlar tarafından batılı şirketlerin kaçırdıkları 5G fırsatını yakalamaya çalışmak yerine, 6G inovasyonuna odaklanması gerektiği belirtilmektedir (Bradshaw ve diğerleri, 2019, s. 14). Yine bir yoruma göre, Huawei'ye saldırıların ardında, düne kadar dijital teknolojiler ve sistemler için

uluslararası standartları belirleyen merkez olan ABD'nin, Huawei'nin güvenlik tehdidi yönündeki 'örtü'sünün ardında, 5G teknolojisinde standartları Huawei'nin yani Çin'in belirliyor olması ve ABD'nin 5G liderlik trenini kaçırmaya yatmaktadır (The Corner, 29 Ocak 2019).

Bu bakış açısını destekleyen CFR (Council on Foreign Relations) makalesindeki bir yoruma göre, Huawei'nin, 'bir ülkenin 5G ağını oluşturduktan sonra, bu sistemleri yükseltmek için ilgili ülkenin yine Huawei'yi seçeceği ve böylece ABD şirketlerini potansiyel olarak on yıllar boyunca hariç tutacağı' vurgulanırken, Huawei'nin rakiplerine oranla çok daha fazla 5G sözleşmesi imzaladığından bahsedilmektedir (Council on Foreign Relations [CFR], 29 Mart 2021). Aynı çalışma, ABD'nin Huawei'yi kullandırmama konusunda daha fazla başarılı olamamasını, bir alternatif sunamamasına ve ekipman noktasında rekabetçi bir şirkete sahip olmamasına ve olmayacağına bağlamaktadır (CFR, 29 Mart 2021).

Aynı doğrultuda, ABD Senato İstihbarat Komitesi'nde görevli eski bir telekomünikasyon yöneticisi olan Senatör Mark Warner, bir açıklamasında şu ifadeleri kullanmıştır; "Amerika'nın interneti icat ettiği, standartları belirlediği ve tüm anahtarları ürettiği bir dünyaya alışılan o dünya geri gelmeyecek şekilde uzaklaşmaktadır" (Brooks ve Sanger, 2020, s. 5). Amerika Birleşik Devletleri Savunma İnovasyon Kurulu ise, 2019'da yaptığı açıklamada '5G'ye sahip olan ülkenin, kritik yeniliklerin çoğuna sahip olacağını ve dünyanın geri kalanı için standartları belirleyeceğini ve bu ülkenin şu an için muhtemelen Amerika Birleşik Devletleri olmayacağını' (Brooks ve Sanger, 2020, s. 8) belirtmiştir. Diğer taraftan, Qualcomm, Nokia, Ericsson gibi rakiplerine nazaran, neredeyse yarı fiyatına ekipman sağlama avantajını elinde bulunduran Huawei'nin 5G'deki varlığını azaltmanın, özellikle kısıtlı kaynakla yatırım yapacak ülkeler için imkânsız olduğu yorumları yapılmaktadır (Bradshaw ve diğerleri, 2019, s. 26).

Daha önce bahsedildiği gibi kritik hususlardan biri, sektörle ilgili standartların belirlenmesi hususudur. Bu konudaki uluslararası toplantılara oldukça fazla teknik katkı sağlayan en önde Huawei olmak üzere Çinli firmaların ve devlet enstitüleri yetkililerinin, 5G ile ilgili standart belirleme organlarında giderek artan sayıda yetki pozisyonlarına komuta ettikleri görülmektedir (Kanisetti ve Kewalramani, 2019, s. 6). Bu durum ABD'nin ulusal güvenliği ve Amerikan şirketlerinin rekabet gücüne etkisi açısından büyük bir şaşkınlığa yol açmaktadır. 5G'nin gelecek ileri teknolojileri içindeki yerini düşündüğümüzde, bunun statüko açısından ne sonuçlar doğuracağı ve neden bu kadar büyük kısıtlamalara konu olduğu daha iyi anlaşılabilir. Tam da bu noktada, bir yazara göre, bütün bu gelişmeler bizi Huawei ile ilgili ana fay hattına, yani 5G'nin jeopolitiğine götürmektedir ki, bu konum yani yeni teknolojilere hükmetme arayışı Huawei'yi, Çin-ABD ticaret savaşının ortasında bırakmaktadır (Kanisetti ve Kewalramani, 2019, s. 6). Diğer bir deyişle bu, aynı zamanda 'yeni inovasyon merkezi' olma savaşıdır.

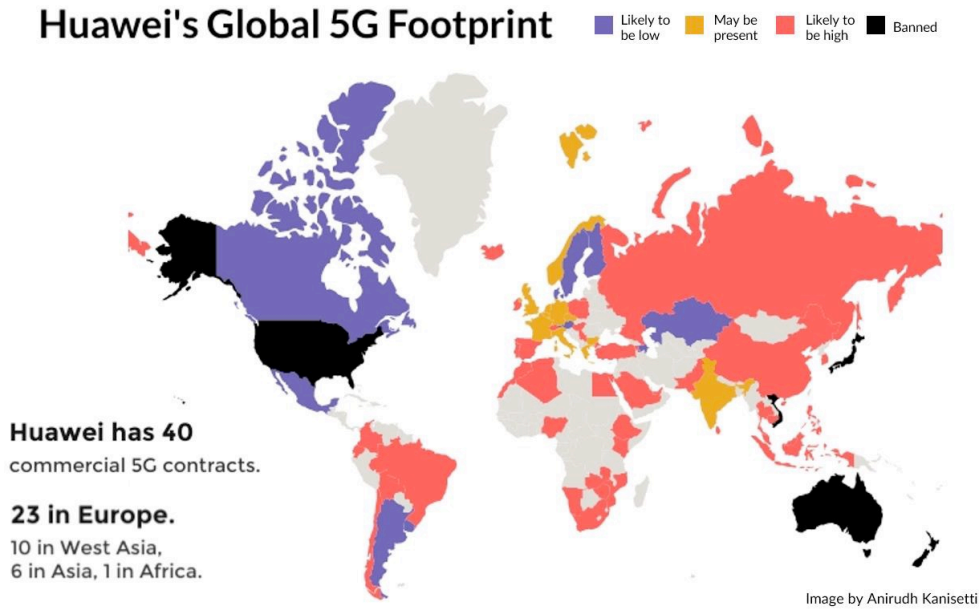
ABD'nin resmi duruşu, Çin'in revizyonist bir güç ve "verileri rakipsiz ölçekte toplayan ve kullanan ve otoriter sisteminin özelliklerini yayan" (Kanisetti ve Kewalramani, 2019, s. 6-7) bir rakip olması ve Huawei'yi tam da bunun önemli bir aracı olarak konumlandırma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tabii burada aklımıza, 'aynı durum 3G ve 4G için söz konusu değil midir' sorusu gelmelidir. Bu resmi duruşa rağmen, ABD Telekomünikasyon devi ATveT'nin başındaki kişi ve dolayısıyla ABD iletişim teknolojileri özel sektöründeki en yetkin kişilerden biri olan Randall Stephenson, kendisiyle yapılan bir mülakatta, Hükümetlerinin Huawei ile çalışmalarına izin vermediğini, bu konuda çok agresif yaklaştığını ve tam olarak açıklayamadığı bu güvenlik riskinin asıl konu olmadığını belirtmektedir (Stephenson, 2019).

Halbuki madalyonun diğer yüzünde, ABD cephesinde Edward Snowden'ın siber güvenlikle ilgili açıkladığı belgelerden sonra, aslında Çin'in yaptığı ABD'li firmalara bağımlılığı azaltmak olmuştur ki, bu Çin'i tekno-milliyetçiliğe iten en önemli sebeptir (Segal, 2018, s. 4). Çin'in bu doğrultuda yaptığı atılımlarının geldiği

noktada Segal'e göre, siber uzayın geleceği, Washington'un tüm çabalarına rağmen, 'çok daha az Amerikalı ve çok daha fazla Çinli olacaktır' (Segal, 2018, s. 15). Konunun siber güvenlik mi, yoksa 5G liderliği ve kazanımları mı olduğu sorularının cevabı bu açıdan da değerlendirilmelidir.

Huawei'nin küresel çaptaki yaygınlığı onu pek çok ülke açısından kritik bir konuma yükseltmektedir. Şekil 1'de (Kaniseti ve Kewalramani, s. 5) görüldüğü üzere, Huawei'nin bu kadar yaygınlaşması ABD'nin farkındalığını arttıran ve bu alanda Büyük Güç Mücadelesini doğuran endişelerin bir diğer yönü olmuştur. Şekil 1'de siyah renkli ülkeler Huawei'yi yasaklayanları, mor renkliler Huawei ile çalışma ihtimali düşük olanları, Sarı renkliler çalışma ihtimali olanları ve kırmızı renkliler çalışma ihtimali yüksek olanları göstermektedir. Yine aynı şekilde, Huawei'nin 40 adet 5G kontratı imzaladığı ve bunların 23'ünün Avrupa, 10'unun Batı Asya, 6'sının Asya ve 1'inin Afrika'da olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Huawei'nin Küresel Ölçekte Yayılımı ve Kontrat Durumları

Görüldüğü üzere, şu an için ABD baskıları temelinde ilerleyen 5G'nin gelişimi, Huawei'nin dizginlenmeye çalışılması ile aksamakta ve çeşitli ülkelerin kendi politik ve ekonomik koşullarına göre pozisyon aldığı bir ortamda yavaş da olsa ilerlemektedir. Daha sonra kendisinden ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz Prof. Dr. Engin Arıkan'ın ifade ettiği gibi, Huawei'yi engelleme odaklı yürütülen 5G savaşı korumacılıkla önlenilecek bir durum değildir (Dünya, 8 Mayıs 2021). ABD, baskı yaptığı ülkelere rekabetçi bir alternatif bulamamakla birlikte, kendi ekonomisine etkilerini de göz ardı ediyor görünmektedir. Her durumda açıkça görüldüğü üzere, iletişim devrimi olacak olan ve güç dengelerinin değişmesinde büyük bir çarpan etkisi olan 5G konusunda, lider olma ve dünya standartlarını belirleme yarışının kilit noktasını Huawei ve dolayısıyla Çin oluşturmaktadır. ABD bu kilit noktayı fark ettiğinden beri, 3G ve 4G konusunda gündeme gelmeyen Huawei ekipmanlarının 5G için bu kadar şiddetli mücadeleye sahne olması burada dikkat edilmesi gereken husustur.

Bu kısımdan sonra çalışma, tüm bu yüzeyde kalan siyasi tartışmaların ve yaptırımların ötesine geçip, ABD-Çin arasında krize neden olan 5G ve Huawei konularının arka planına ve teknolojik altyapısına ışık tutmaya çalışacaktır. Bu arka plan, 5G'nin uluslararası güç dengesi ve dünya ticaretinin merkezi olmanın yanında, istihbarat altyapısına kadar pek çok alanı kapsayacak şekilde neler getireceğini ve nasıl etkiler doğuracağını

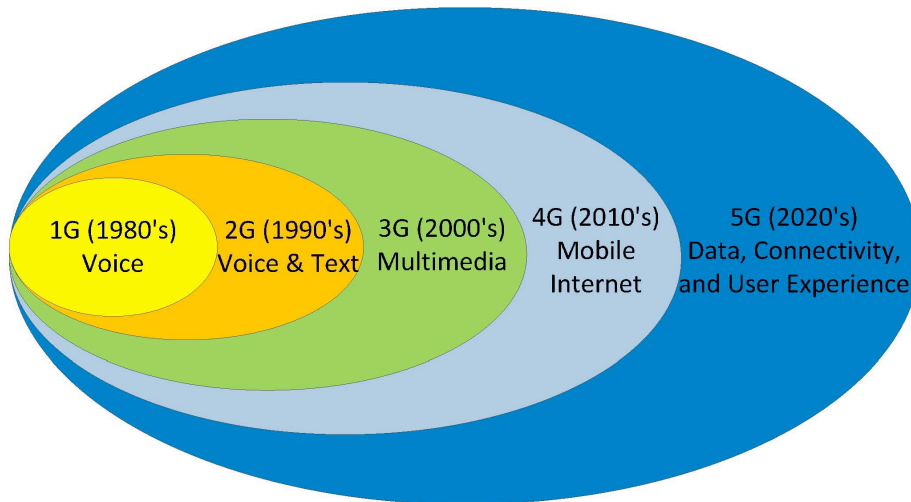
ortaya koymaya çalışmayı ifade etmektedir. Teknolojik altyapı ise, Huawei'nin neden hedef tahtasına konduğunu ortaya çıkaracak şekilde, 5G iletişim teknolojilerindeki gücünü ve bu gücünün teknik kaynaklarını ortaya koymayı ifade etmektedir.

5G Evreni: Dönüşen Dünyanın Değişen Güç Dengeleri Eşiği

5G ile ilgili teknik detaylar, iletişimde neleri nasıl değiştireceği, hayatımıza neleri getirme potansiyeli olduğu gibi konular bu çalışmanın araştırma sorusuna verilecek cevabın temel altyapısını belirleyecektir. Telekomünikasyon, 'mobil ve sabit hatlı telefon, televizyon ve internet erişimi sağlayan ve ağ operatörlerini ve ekipman sağlayıcılarını kapsayan' endüstri dalı anlamına gelir (Wong, 2015, s. 1). Telekomünikasyon teknolojisinin atladığı nesilleri gösteren "G"nin (Generation-Nesil) aşamaları ise, 0G'den başlayarak '1G'den 2G'ye yedi yıl, 2G'den 2.5G'ye beş yıl, 2.5G'den 3G'ye dört yıl ve 3G'den 4G'ye 14 yıl' olmak üzere genellikle her dört ila 14 yılda bir gelişmiştir (Chikermane, 2019). 5G'ye geçiş süreci dünya genelinde hala devam etmektedir ve diğer nesillere göre pek çok farklılıklar içermektedir. Öyle ki, iletişimin artan önemi, sunduğu avantajlar ve zaafiyeti halinde bir ülkenin güvenliğini ve ekonomisini olumsuz etkileyebilme kapasitesi nedeniyle, 5G teknolojisi devletler için "kritik altyapı" olarak sınıflandırılmaktadır (Chikermane, 2019).

Detaylara baktığımızda, yaklaşık 35 yıl önce, mobil haberleşmenin kitlelere yayılmasının önünü açan, AMPS (*Advanced Mobile Phone System*) teknolojisi ile ses iletiminde hücre yapısını hayatımıza sokan iletişim nesline, birinci nesil haberleşme (1G) denmiştir (Misone t.y., s. 2). Ancak o dönem analog olarak çalışan bu sistem, aynı zamanda ulusal şebekelerin birbiriyle uyumsuzluğu sebebiyle, yani uluslararası standartlar henüz oluşturulmadığından *roaming* (uluslararası dolaşım) sağlanamamıştı, ta ki 2G ile uluslararası uyum sağlanana kadar (Misone t.y., s. 2). 1G'den 10 yıl kadar sonra, Avrupa tarafından kurulan GSM (*Global System for Mobile Communications*) teknolojisini liderliğe taşıyan ve küresel bir mobil şebeke ile dijital veri iletimi olanakları sayesinde mobil veri iletiminde çığır açan 2G ile uluslararası uyum sağlanmış ve *roaming* altyapısı tesis edilmiştir (Türk Telekom, 2018, s. 9) 2001 yılında, Avrupa'nın UMTS (*Universal Mobile Telecommunications System*) standardı ve uluslararası standartların belirleyiciliği temelinde inşa edilen 3G, talebin aşırı artışından dolayı 2015 yılında yerini 4G'ye (fiili olarak *Long Term Evolution - LTE*) ve onu izleyen *LTE-Advanced* (4.5G) standardına bırakmıştır (Misone t.y., s. 2).

Şekil 2'de (Pirinen, 2014, s.17) görüldüğü gibi, başka bir açıdan iletişim nesillerinin gelişimi gösterilmektedir. Buna göre, 1G kapsamında ses iletimi ile başlayan nesiller, 2G'de ses ve mesaj, 3G'de multimedia mesajları, 4G'de mobil internet ve 5G'de veri, bağlantı ve kullanıcı deneyimi şeklinde gelişim göstermiştir.

Şekil 2. İletişim Sektörünün Nesilleri

İletişim ağı açısından, örneğin 4G ahizeden ahizeye ses ve veri iletişimi altyapısı sağlarken (Şekil 3), 5G ile gelecek olan IoT (Internet of Things-Nesnelerin İnterneti) teknolojileri antenlerin ve bağlı cihazların çoğalmasıyla (Şekil - 4) yeni bir altyapı modeli sağlayacaktır (Bradshaw ve diğerleri, 2019, s. 7). Bu bağlamda, şekil 3'te sadece baz istasyonları ile kablosuz ve terminaller ile kablolu iletişim altyapısı aracılığıyla aygıt bağlantısı yapılan günümüz 4G tabanlı şehir iletişimi görülmektedir. Şekil 4'te ise, bu altyapı özelliklerinin yanında, hemen hemen her yere kurulacak olan ağ ekipmanları, dronelar ve makineden makineye iletişim olanaklarıyla 5G tabanlı şehir iletişimi görülmektedir.

Şekil 3. 4G Şehri

Şekil 4. 5G Şehri

Aynı şekilde 5G, %75 oranında video tabanlı olması beklenen devasa veri trafiğini kesintisiz yönetebilme ihtiyacı üzerine geliştirilmeye başlanmıştır ki, bu hem mobil haberleşmede yeni bir nesil demektir hem de gelişen Asya ekonomilerinin öne çıkmasıyla iletişimin jeopolitiğinde bir sarsılma anlamı taşımaktadır (Akyıldız, Lin ve Nie, 2016). Bu özelliği sağlaması beklenen 5G'nin getireceği yenilikler, 10 kat uzun ömürlü cihazlar, 4G hızından 100 kat daha fazla tahmini hız, 4G'nin kilometre kare başına yaklaşık 2.000 bağlı cihazına karşılık, 0,38 kilometre kare başına 1 milyona kadar bağlı cihaz gibi daha yüksek bağlantı yoğunluğu vaadi ve sıfıra yakın gecikme süresi, yani neredeyse gerçek zamanlı iletişim olmak üzere üç önemli yeniliği içermektedir (Pirinen, 2014, s. 17).

Bu özellikler bizlere, tüm sektörler için gerekli olan otomasyonu, hızı ve makineden makineye bağlanabilirliği içeren bir dijital dünyanın temel taşıdır. Kutupsal kodların babası Arıkan'ın tabiriyle 5G, örneğin bir insanın otomobil kullanması gibi 'siber fiziksel' bir sistemde, insanın çevrim içerisinde olmadan, yani insanın duyu organları yerine yapay zekanın sistemi kontrol ettiği yeni mühendislik devrinin, bir nevi insanın beyni ile organları arasındaki sinir sistemi işlevi görecektir olan iletişim altyapısının adıdır (T24, 18 Aralık 2019). Bu kadar stratejik ve önemli bir konu, ticaret savaşlarının en stratejik çekirdeğini oluşturmakta ve Huawei'yi bunun merkezine taşımaktadır.

5G'nin dünyanın geleceğinde kaplayacağı yer ve önemi sanayileşmenin serüveni ile bağlantılıdır. Bilindiği gibi, su ve buharla çalışan mekanik imalat ile başlayan Sanayileşme 1.0, üretimde elektriğin kullanılmaya başlanması ile Sanayileşme 2.0'a evrilmiş ve daha sonra elektronik ve bilgi teknolojilerinin piyasaya sürülmesi ile Sanayileşme 3.0 devri başlamıştır (Prasad ve Rao, 2018, s. 2). Sanayileşme 4.0 ise, bütün bu devrimlerin ötesinde IoT, robotik, yapay zeka, artırılmış gerçeklik, bilişsel teknolojiler gibi alanları kapsayan ve akıllı fabrikalar, akıllı şehirler, otonom arabalar gibi yeni yapıları oluşturan siber-fiziksel teknolojik atılımı ve sanayi devrimini ifade etmektedir (Prasad ve Rao, 2018, s. 3).

Görüldüğü gibi tüm bu siber altyapı tabanında çalışabilecek olan yeni teknolojiler için en önemli husus, iletişim altyapısıdır ki, bu da iletişim sektörünü 5G'ye taşımaya zorlayan esas unsurdur. Birbirini bütünleyen bir sistem öngören Sanayileşme 4.0'da, hayati bir olgu olarak kablosuz bağlantıların hedeflenen güvenilirlik oranının %99,999 olması öngörülmekte ve enerji (pil ömrü) maliyetinin, iletişimde uçtan uca gecikmenin asgariye indirilmesi, ayrıca IoT cihazlarının aşırı yoğunluğunun desteklenebilmesi beklenmektedir (Prasad ve Rao, 2018, s. 5).

Tüm bu özellikleri ile 5G, yeni nesil kablosuz sistemler ile geleneksel endüstrilerin otomasyonunu hızlandıracak ve söz konusu dördüncü sanayi devriminin en önemli yapı taşı olacaktır (South China Morning Post, 3 Kasım 2020). Aynı doğrultuda, Avrupa Komisyonu Üyesi Guenther Oettinger, 5G'nin dünya çapındaki dijital ekonomilerin ve toplumların bel kemiği olacağını belirtmiştir (Paulo, 2018, s. 191). Arıkan'ın deyişiyle, toplam ekonominin 400'de biri olan iletişim sektörünün asıl önemli yanı bu sektörün tüm sektörleri etkileme gücüdür ve 5G öyle bir iletişim devrimini getirmektedir ki, bu ekosistemin dışında kalan tüm unsurlar yok olmaya mahkum olacaklardır (Dünya, 8 Mayıs 2021).

Tüm bu sebeplerden, iletişim niteliği ve uygulama alanının oldukça farklılaşmasından dolayı 5G'yi ikinci nesil internet nesli olarak adlandıran Arıkan, Microsoft, Google, Amazon gibi birinci nesil internet şirketlerini örnek göstererek, ilk hareket edenin her şeyi aldığı bir sektörde bu seferki dönüşüme ayak uyduramayan şirketlerin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklarını ifade etmektedir (Dünya, 8 Mayıs 2021). Ancak birinci nesilden farklı olarak, aynı ülkedeki farklı şirketlere liderliği kaptırmaktan ziyade, liderliğin başka ülkelere geçme durumu söz konusu olacak ki (Dünya, 8 Mayıs 2021), bu stratejik nokta dünya liderliğinin de değişmesi anlamına geldiğinden yeni Büyük Güç Mücadelesi bağlamında ABD-Çin rekabetini başlatmıştır. Buradaki bir

başka kritik konu, 5G teknolojisinin yaygınlaşması ile pek çok iş kolunun ortadan kalkması durumu söz konusuysen, yaklaşık 22,8 milyon yeni iş kolunu desteklemesinin öngörülmesidir (Qualcomm, t.y.). Bu bir anlamda yepyeni bir düzen, eğitilmiş toplum altyapısı ve değişen veya değişebilecek aktör ve liderlik anlamına gelmektedir.

Huawei'nin ve Ericsson'un, 5G'nin çalışma prensipleri, çalışma şekli ve dolayısıyla bu alanda kullandıkları ekipmanları birbirlerinden farklılık arz etmektedir (Pirinen, 2014, s. 21). Bu da rekabet boyutunun, sadece siyasi ve güvenlik düzleminde değil, en iyi 5G alt yapısını kurma gibi teknik bir rekabetin olduğu düzlemde cereyan ettiğine işaret etmektedir. Bu teknik rekabet öylesine stratejik öğeleri içinde barındırmaktadır ki, neredeyse bütün sivil ve askeri alanlarda oyunun kurallarını değiştirme potansiyeli söz konusudur. Örneğin, NATO bünyesinde yayınlanan bir çalışmada belirtildiği gibi 5G'nin, askeri alanda havadan veya uydu tabanlı 5G sistemleri aracılığıyla taktik alanda yeni uygulama fırsatları yaratabileceği öngörülmektedir (Bastos, Capela, Elzinga ve Köprülü, 2021, s. 4). Bu da, askeri alanda üstünlük sağlayabilecek avantajların değişkenliğine işaret eder.

5G ile ilgili tüm veriler gösteriyor ki, bu teknolojiye öncülük eden, dördüncü sanayi devriminin kilit teknolojisine ve bu devrimin bütün olası teknolojilerine öncülük edecektir. Bu önceki Büyük Güç Mücadelelerinden çok daha farklı şekilde, mücadele eden güçlerin hem yeni inovasyon merkezi olma hem de iktisadi kazanımları sayesinde yeni küresel lider olma potansiyelini barındıran bir yarışa işaret etmektedir.

5G Taht Savaşları: Oyunu Değiştiren Kanal Kodları

5G ile ilgili bu teknik verilerin ve potansiyelinin ortaya konmasından sonra, Huawei'nin neden ve nasıl en büyük ağ ekipmanı sağlayıcısı ve 5G teknolojisinde lider olduğu anlaşılmalı çalışılacaktır. Huawei Technologies, Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun eski bir üyesi olan Ren Zhengfei tarafından 1987 yılında kurulmuş ve on yıllar boyunca dünyanın en büyük telekomünikasyon ağ ekipmanı tedarikçisi ve son yıllarda (ABD yaptırımları öncesi) ikinci en büyük akıllı telefon üreticisi olmuştur (Kanissetti ve Kewalramani, 2019, s. 4). Huawei, dünya nüfusunun üçte birini birbirine bağlayan 170 ülkede 1500 telekom ağında aktif, 2018'de 107 milyar dolarlık bir geliri olan ve en önemlisi 5G Standart Temel Patent sahipliği açısından dünya lideri bir şirkettir (Kanissetti ve Kewalramani, 2019, s. 4).

Telekom ağları, BT, akıllı cihazlar ve bulut hizmetleri alanlarında faaliyet gösteren (Huawei, t.y.a) Huawei'nin şirket yapısının kendine özgülüğü, kamuoyunda birtakım soru işaretleri ve belirsizliğe neden olmaktadır. ABD'de başarısız bir start up satın alma girişimi ile ilk defa 2011 gibi yakın bir tarihte paylaşılacak durumunda kalınan bilgiye göre, Huawei'in kurucusu Ren Zhengfei'nin %1,4'lük hissesine karşılık diğer bütün hisselerin bir grup şirket çalışanına ait olduğu resmi olarak açıklanmıştır (Kanissetti ve Kewalramani, 2019, s. 19). 'Birlik' adı verilen bu hissedarlar topluluğu, 'Temsilciler Komisyonu' olarak şirketin ana karar alma organı olan Hissedarlar Toplantısında temsil edilmekte ve bu komisyonun üyeleri, hissedarlar tarafından beş yıllık bir görev süresi için seçilmektedirler. (Kanissetti ve Kewalramani, 2019, s. 19).

Huawei ve ZTE, çeşitli ülkelerdeki ağ operatörlerinin yanı sıra şirketlere ve tüketicilere anahtarlar, iletim hatları, terminaller ve diğer ürünleri tedarik eden ekipman sağlayıcıları olmalarının yanında, kendilerini "çözüm sağlayıcıları" olarak sınıflandırmakta ve ürünler kadar çeşitli hizmetler de sağlamaktadırlar (Wong, 2015, s. 1). Huawei Technologies, bugün dünyanın en büyük telekomünikasyon şirketi ve uluslararası alanda birinci sınıf şirketler statüsünde olarak devlete ait olmayan birkaç Çinli şirketten biridir (Wong, 2015, s. 1). ZTE Corporation ise, 1985 yılında kurulan ve Çin'deki en büyük ikinci telekomünikasyon şirketi olarak çoğunluğu devlete ait bir kuruluştur (Wong, 2015, s. 1). Peki durum böyleyken neden ZTE'den çok Huawei hedeftedir?

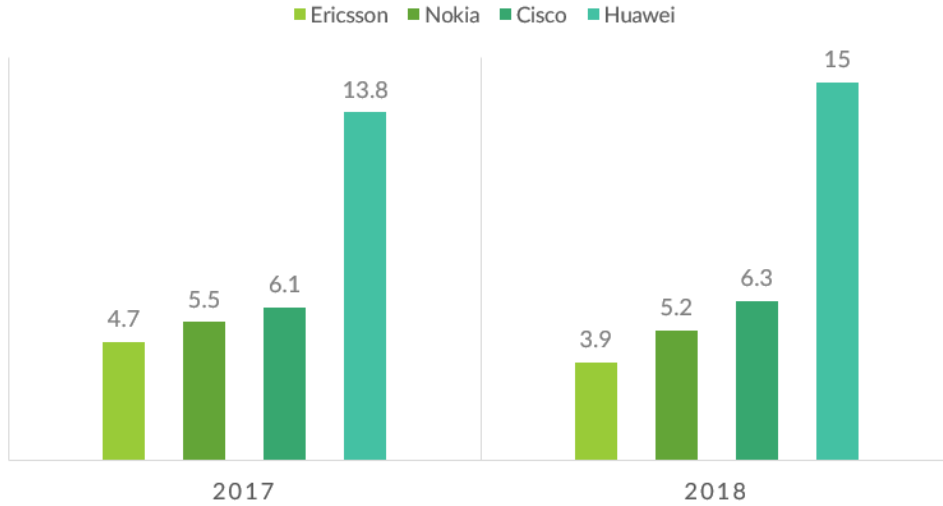
Huawei'yi bu kadar gündeme getiren ve ön plana çıkaran şey elbette temelde siyasi konular değildir. Huawei, Çin'in ulusal teknolojik üstünlük politikasının bir örneği olarak, bir 5G ağının tüm unsurlarını 'ölçek ve maliyetle' üretebilen tek şirket olmasının yanında akıllı telefon üretiminde 2019 yılı verilerine göre, Samsung'tan hemen sonra ve Apple'ın önünde dünya ikincisi konumuna yükselmiştir (Beckvard, Kaska ve Minárik, 2019, s. 7). 5G alanında Çinli firmalar, sınai mülkiyet haklarının tahmini %10'una sahiptir ve bu patentlerin büyük bölümü Huawei'ye aittir ki (Beckvard ve diğerleri, 2019, s. 7), bu hem Çinli şirketlerin küresel pazar hakimiyeti açısından hayati önemdedir hem de rakiplerine oranla oldukça uygun maliyetli hizmet sunumunu beraberinde getirmektedir.

Literatürde yer alan bazı görüşlere göre, İsveç'in Ericsson'u, Finlandiya'nın Nokia'sı, Güney Kore'nin Samsung'u ve Çin'in ZTE'si gibi rakipler eninde sonunda Huawei'nin teknolojik yetkinliğini ve uygun fiyatlarını kısa zamanda yakalayacaklardır (Chikermane, 2019). Huawei'nin sadece devlet desteği ile ilerlemesinin mümkün olmadığını, bunun için teknik yenilik, yerinde teslimat ve hizmet tutarlılığı gibi koşulların gerçekleşmesi gerektiğini belirten bu görüş, Huawei'nin devasa boyutunun ardındaki öznel sebeplere de dikkat çekmektedir (Chikermane, 2019).

Huawei'nin Dönüşümlü Yönetim Kurulu Başkanı Ken Hu, rakiplerinin bütçelerini fazlasıyla aşan 5G Ar-Ge bütçesinin verdiği güçle, 'Mart 2019 itibarıyla şirketin dünyanın farklı yerlerinde 5G telekomünikasyon altyapısı kurmak ve işletmek için 40 ticari sözleşme imzaladığını' (Kaniseti ve Kewalramani, 2019, s. 5) açıklamıştır. Çinli şirketler, 5G alanında fırsatı çok önceden görerek küresel rakiplerinden çok önce 5G fikri mülkiyet alanında liderlik için adımlar atmaya başlamış ve örneğin Huawei, 2009 ve 2013 yılları arasında 5G araştırmalarına 600 milyon dolardan fazla yatırım yapmıştır (Kaniseti ve Kewalramani, 2019, s. 5). Buradan görülebileceği gibi, Batıdan esen küreselleşme ve teknolojik inovasyon rüzgârı tersine dönmüş ve Çin'in yeni teknolojiler anlamında küreselleşmeye öncülük ettiği ve patent ve serbest piyasa ekonomisinin çarklarını kendi lehine çevirmeye başladığı bir süreç söz konusu olmuştur.

Huawei'nin, Ar-Ge çalışmalarının verdiği güce dair kısa bir bilgilendirme yerinde olacaktır. Sadece 2016 yılına kadar, Çin içinde ve dışında 97.245 patent başvurusunun 62.519 tanesi kabul gören Şirket, her yıl gelirinin %10'unu bu alana yatırmakta ve toplam işgüçlerinin %45'ine tekabül edecek şekilde 80.000 kişiyi Ar-Ge alanında istihdam etmektedir (Huawei, t.y.b). Türkiye'ye, 150 milyon dolarlık bir yatırımla Avrupa'nın en büyük 2. Ar-Ge merkezini kuran Huawei, sadece 2016 yılında şirket gelirinin %14,6'sını yine bu alana yatırmıştır (Huawei, t.y.b). Şekil 5'te (Kaniseti ve Kewalramani, s. 21), Huawei ve rakiplerinin Ar-Ge alanında yaptıkları yatırım harcamalarına dair devasa farklar görülebilir. Buna göre, 2017 yılında Ar-Ge çalışmalarına, Ericsson 4.7 milyar dolar yatırım yaparken, Nokia 5.5 milyar dolar, Cisco 6.1 milyar ve Huawei ise en yakın rakibinden iki kat fazla olacak şekilde 13.8 milyar dolar yatırım yapmıştır. Yine aynı şekilde belirtildiği üzere, 2018 yılı Ar-Ge çalışmalarında, Ericsson'un 3.9 milyar dolar, Nokia'nın 5.2 milyar dolar ve Cisco'nun 6.3 milyar dolarlık yatırımına karşılık Huawei, 15 milyar dolarlık yatırımıyla neredeyse tüm rakiplerinin toplamı kadar Ar-Ge yatırımında bulunmuştur.

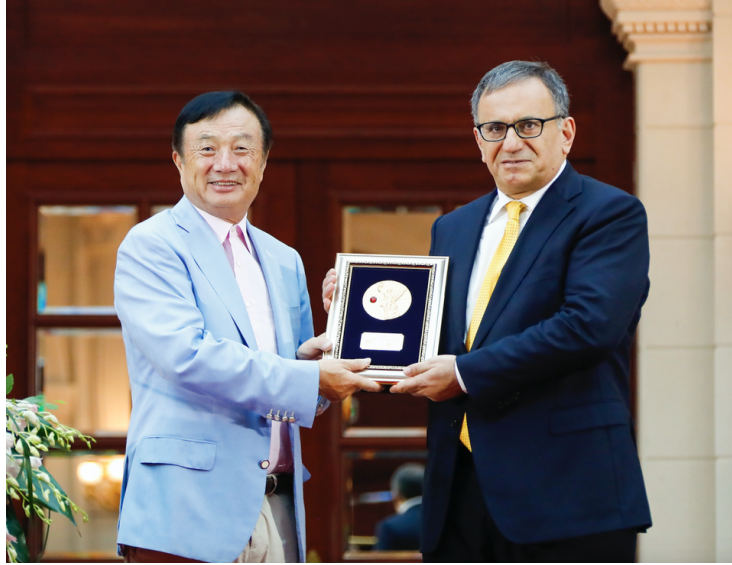
R&D SPEND (USD BILLION)

Şekil 5. Huawei ve Rakiplerinin Ar-Ge Harcamaları.

Huawei'nin bu üstünlük ve avantajları haricinde, Çin'in kendi iç pazarının büyüklüğünün avantajı sayesinde yerli telekom operatörü China Mobile şirketi halihazırda, dünyanın en büyük 4G ağını işletmekte (946 milyon abone) ve abone sayısına göre sektörün en büyük 5G operasyonuna (113 milyon abone) hitap etmektedir (South China Morning Post, 3 Kasım 2020). Bu da hem ekipman sağlayıcılarını hem de bu yeni nesil iletişim kapsamında çalışan ürün geliştiricilerini her daim bir, hatta birkaç adım ileri taşımaktadır. Yakın zamanda Güney Kore, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İngiltere, İsviçre, İspanya ve Monako'da 5G hizmetleri piyasaya sürülmeye başlansa bile (South China Morning Post, 3 Kasım 2020), Çin pazarı tüm bu ülke pazarlarından çok daha büyük hacmiyle avantajı zamanlama (ilk hareket eden) düzleminden çıkarmaktadır. Tüm bu olguların yanında, 5G tartışmaları devam ederken ve ABD'de kaçırılan 5G teknolojisinden ziyade 6G'ye odaklanılması gerektiği konuşulurken Çin, 6G konusunda da iddiasını devam ettireceğinin nişanesi olarak ilk 6G uydusunu yörüngeye fırlatmıştır (Anadolu Ajansı, 7 Kasım 2020). Altıncı nesil iletişim ile ABD-Çin rekabetinin boyutunun daha fazla derinleşeceği şeklinde yorumlar yapılmakta çünkü 6G'nin 5G'den yüz kat daha hızlı olabileceği ancak yine de hız farkının tam olarak bilinemediği belirtilmektedir (Euronews, 7 Kasım 2019).

Bunun yanında 5G teknolojisinin beyni olarak tabir edebileceğimiz Kanal Kodları alanında bir nevi 'öne geçeni' belirleyici bir gelişme mutlaka dikkate alınmalıdır. Huawei Shenzen Kongre Merkezi'nde, "iletişim teknolojilerinin gelişimine olağanüstü katkısından" dolayı düzenlenen görkemli bir törende, şirket yetkilileri ve mühendislerinin alkışları arasında kırmızı halıdan yürüyerek oditoryuma varışına kadar Huawei Başkanı Guo Ping tarafından eşlik edilen ve kendisinden "Kutupsal Kodlamanın Babası" olarak bahsedilen Prof. Dr. Erdal Arıkan'ın şirket kurucusu Ren Zhengfei tarafından ödüllendirildiği bir sahneye tanık olundu (GE Türkiye Blog, 20 Ağustos 2019). Bu sahne, aslında bir bakıma yeni bir teknolojinin dönüm noktasına, bir teorisyenin uygulayıcısı tarafından ödüllendirildiği ender bir duruma ve bu teknolojinin yükselen gücünün bir gövde gösterisine işaret etmekteydi (Şekil 6). Huawei'nin CEO'su Guo Ping, Huawei'nin büyük bir rekabet avantajı kazanmasını sağlayan teorisi için Arıkan'a çok şey borçlu olmalarını şu sözlerle ifade etmiştir: "Prof. Erdal Arıkan sadece Türkiye için bir kahraman değil, iletişim endüstrisi için de bir kahraman." (Huawei, 2018)

Şekil 6. Ren Zhengfei (solda), Prof. Dr. Erdal Arıkan'a Ödülünü Takdim Ederken

İletişimin kuramsal düzeyde ilerleyişinin dar bir çevrede geliştiği söylenebilir. “Enformasyon Teorisinin Babası” olarak kabul edilen *Claude Elwood Shannon*’un “İletişimin Matematiksel bir Teorisi” adlı kuramında bahsettiği ‘Kanal Kapasitesi’ ile başlayan süreç, Shannon’un yakın mesai arkadaşı Robert G. Gallager’in “Düşük Yoğunluklu Parite Kontrol (LDPC)” kodlarını geliştirmesiyle devam etmiştir (GE Türkiye Blog, 20 Ağustos 2019). Akabinde Fransız elektronik mühendisleri Alain Glavieux ve Claude Berrou tarafından geliştirilen ve 3G ve 4G LTE’nin standart kodu haline gelen Turbo kodlardan sonra, 5G teknolojisinde standart haline gelen LDPC’nin yanında, Gallager’in öğrencisi Erdal Arıkan tarafından icat edilen Kutupsal Kodların (Polar Code) da standart haline gelmesiyle teoride süreç şimdilik tamamlanmış görünmektedir (GE Türkiye Blog, 20 Ağustos 2019). Arıkan, işte bu meşhur ve tarihi makalesini 2009 yılının Temmuz ayında yayınlamıştır (Arıkan, 2009).

Forbes’te yayınlanan “5G Yarışında Çin ve Huawei İçin Anahtar, Bir Türk Profesörü” (The Key For Huawei, And China, In 5G Race Is A Turkish Professor) isimli çalışmada, Kutupsal Kodlar’ın neredeyse 10 yıldır geliştirilmekte olan LDPC için bir meydan okuma olduğu vurgulanmaktadır (Forbes, 27 Temmuz 2018). Her yeni nesil (G) iletişim ağında geliştirilen temel unsurlardan biri veri aktarım hızı olmakla beraber, 5G teknolojisinin hız ve getireceği yeni olanaklar bakımından diğer gelişim aşamalarından oldukça farklılaşması nedeniyle eski kod seti işlevsiz hale gelmektedir (Forbes, 27 Temmuz 2018). China Mobile Technology Genel Müdürünün ifadesiyle; “4G bize bir yol inşa ettiyse, 5G bir şehir inşa edecektir” (Forbes, 27 Temmuz 2018). Bu noktada, Huawei tarafından genç bir kodlama sistemi olan Kutupsal Kodların kullanılmasıyla alınan risk, Huawei’nin Kablosuz Araştırma Başkanı Wen Tong’un dediği gibi, aynı zamanda büyük bir ödül olmuş ve ABD Hükümeti’nin Huawei’ye karşı açtığı savaşın en önemli üstünlük unsurlarından biri haline gelmiştir (Forbes, 27 Temmuz 2018).

Daha önce belirttiğimiz gibi, literatürde ve yetkili uluslararası kuruluşlar nezdinde kabul edilen iki 5G kanal kodlama yazılımı vardır. Bunlar LDPC (*low-density parity-check*) ve Türk Profesör Erdal Arıkan’ın buluşu ve Huawei’nin kullandığı kanal kodlama algoritması olan Kutupsal Kodlar olmaktadır ve bazı çalışmalarda bu kodların çalışma prensipleri ve avantajları detaylı teknik verilerle analiz edilmektedir (Abotabl, Bae, Lee, Lin ve Song, 2019). Kablosuz kanallar üzerinden veri aktarılmasının bir bileşeni ve çözülmesi gereken bir problemi olan, kanal kapasitesine (bir iletişim kanalının kabul edilebilir hata olasılığı içinde iletebileceği maksimum bir

hıza) dair çözüm sunan bu yaklaşımlar kısaca sorunsuz iletişimi tanımlayan *Shannon Kuramı* sınırlarına ulaşmayı hedefleyen gürültü filtreleyici ve hata düzeltici kanal kodlarıdır (Dhuheir ve Ztrk, 2018, s. 1). Bu alanda standartları belirleyen bir kurum olan 3GPP, 2016 yılında yayınladığı raporla, bu iki kodlama yöntemini 5G NR (New Radio) kontrol kanalları için, resmi kodlama yöntemi olarak kabul etmiştir (China International Property Magazine, Eylül 2018).

Önceden beri pratikte kullanımda olan LDPC ve turbo kodlara göre oldukça üstün olan Kutupsal Kodlar, kod uzunluğunun yeterince büyük olması durumunda Shannon kapasite sınırına ulaşma yeteneğini ortaya koymakta, diğerlerine oranla çok daha güvenilir, daha tasarruflu olması, ürettiği kapasite ve hata tabanının olmaması ile daha umut verici bulunmaktadır (Dhuheir ve Ztrk, 2018, s. 12). Öyle ki Huawei, 2016 yılında yaptığı saha testlerinde Kutupsal Kodları kullanarak 27 Gbps 5G hızına ulaştığını duyurmuştur (Telecom Asia, 10 Ekim 2016). Bu başarısıyla Kutupsal Kodlar, Shannon limitinin sistem kapasitesine ulaşma yeteneği olan ilk kodlar olmuş ve akademik çalışmalar bu olguyu doğrulamıştır (Dhuheir ve Ztrk, 2018, s. 14). Bir başka çalışmada bu olgu şu şekilde ifade edilmektedir; “Kutupsal kodlar, ilk olarak kanal kodlama için önerilmiş ve ispatlanabilir olarak kanal kapasitesine erişebilen, aynı zamanda düşük karmaşıklık kodlama ve kod çözümü yöntemlerine sahip ilk kodlar olarak önemli bir kuramsal ilerleme sağlamıştır” (Arıkan, Arıkan ve Çaycı, 2012, s. 1). 5G sistemlerinde kullanabilecek rakipleri olan LDPC ve Turbo kodlarına göre en düşük sistem karmaşasına, daha hatasız bir zemine sahip olan Kutupsal Kodlar, rakiplerinin bu özellikleri yakalayamamasından kaynaklı olarak karmaşık kod çözümü için gerekli ekipmanların pahalıya mal olmasından ötürü Huawei’yi sektöründe oldukça avantajlı hale getirmektedir (Dhuheir ve Ztrk, 2018, s. 14).

4G’ye oranla 100 kat daha hızlı veri aktarmak için, şebekenin yüksek frekansta (450 MHz ile 52 GHz) ve çok düşük (1 mm) dalga boyutunda aktarım hedefini karşılaması gerekmektedir (GE Türkiye Blog, 20 Ağustos 2019). 4G, 15 ila 40 santimetrelik dalgalar kullanıp menzili 10 kilometreyken, milimetrik dalganın menzili sadece 300 metreye ulaşmakta ve üstelik milimetrik dalgalar, fiziksel, manyetik ve yağmur gibi engellerden etkilenmektedir (GE Türkiye Blog, 20 Ağustos 2019). Bu da 4G için kilometrekare başına 2 ile 5 iken, 5G için 15-20 baz istasyonu kurulması ve daha yüksek yatırım maliyeti ve aşırı enerji sarfiyatı anlamına gelmektedir (GE Türkiye Blog, 20 Ağustos 2019). *Arıkan’ın bir nevi sihirli değneği burada devreye girerek*, hem 5G iletişim performansını büyük ölçekte geliştirmekte hem de kodlama karmaşıklığını minimize ederek enerji tasarrufu yapılmasını sağlamaktadır (GE Türkiye Blog, 20 Ağustos 2019). Elektrik-elektronik mühendisliği literatüründeki bir çalışmada bu bağlamda, kutupsal kodlar mimarisinin yüksek enerji verimliliği ve esneklik avantajları vurgulanmaktadır (Çakmak ve Kahveci, 2021). Yine aynı çalışmada dikkat çekildiği üzere, ‘Optik iletişim, Büyük Makine Tipi İletişim (mMTC) ve Terahertz iletişim gibi yeni nesil iletişim hizmetlerinde, yüksek enerji verimli kod çözümler olarak önerilen’ kutupsal kodlar oldukça geniş uygulama alanı sunmaktadır (Çakmak ve Kahveci, 2021).

Teknik analizlere dayandırılan veriler ışığında, kutupsal kodların en düşük sistem karmaşıklığına sahipliği ve iki rakip kod ile karşılaştırıldığında hata tabanından etkilenmemesi sebebiyle, 5G sistemlerinde kullanılması tercih edilebilir olmaktadır (Çakmak ve Kahveci, 2021). İletişim performansını önemli ölçüde geliştiren, kodlama karmaşıklığını azaltarak enerji tasarrufu sağlayan Kutupsal Kodlar’a ilk yatırımlarını 2010 yılında yapmaya başlayan Huawei (Huawei, 28 Eylül 2018), bu bağlamda pek çok keşfe imza atarak sektörde başat konuma yükselme noktasında önemli gelişme kaydetmiştir. Huawei ve dolayısıyla Çin’in 5G konusunda geldiği nokta ve ABD’nin Huawei’ye karşı aldığı tavrı tartışılırken kanal kodları alanındaki bu gelişmeler, göz ardı edilemez gelişmelerdir.

Görüldüğü üzere, 5G paketten çıkacak hazır ve tekdüze bir teknoloji değildir, yani çetin bir rekabet söz konusudur. Bu aynı zamanda kimin, yani hangi şirketlerin ve dolayısıyla hangi ülkelerin “daha iyi ve daha az maliyetli hizmet verdiği” gibi çok basit ancak çok önemli bir olguya işaret eder. Bu rekabette, patentler, Ar-Ge çalışmaları, kanal kodları, düşük ekipman maliyetli olanı ve nihayetinde en düşük fiyatlamayla tüketicilere (bireysel, kurumsal ve devletlere) hizmet sağlayanların bu teknolojinin öncüsü ve sahibi olması bu rekabetin can damarlarını oluşturmaktadır.

Sonuç

Tüm bu veriler çerçevesinde, Dördüncü Sanayi Devrimi ile başlayan yeni Büyük Güç Mücadelesi bağlamının tam merkezinde yer alan 5G ve Huawei konusu asla salt siyasi saiklerle değerlendirilemeyeceği gibi bu siyasi manevraların arka planını oluşturan teknolojik gelişmeler göz ardı edilerek anlaşılabilir. Olayların seyrine bakıldığında, yeni Büyük Güç Mücadelesinin adeta tetikleyicisi olan bu teknoloji küresel güç dengeleri açısından diğer kritik teknolojileri mümkün hale getirmesi de düşünüldüğünde statükoyu en çok tehdit eder bir pozisyondaymış diyebiliriz. Bu bağlamda siyasi rekabeti bir kenara bırakırsak, önceki nesilleri (1’den 4G’ye kadar) Avrupa ve Amerika hakimiyetinde ortaya çıkan ve yaygınlaşan iletişim serüveninin son nesli olan 5G alanında Huawei’nin sektörel hakimiyeti tıpkı önceki nesillere öncülük eden batılı şirketlerde olduğu gibi tesadüfi ve merkezinde devlet desteği olan bir başarıdan ibaret değildir. Özellikle Huawei’nin ‘Kutupsal Kodların Babası’ olarak ilan ettiği ve çok özel bir resmî törenle ödüllendirdiği Erdal Arıkan gibi bilim insanlarının (Huawei, 26 Temmuz 2018) çalışmalarını kapsayan çok aktörlü bir ilerleme süreci olduğu görülmektedir. 5G’nin yeni nesil ileri teknolojiler olan yapay zeka, akıllı şehirler, artırılmış gerçeklik, IoT gibi teknolojilerin ana altyapısı olduğu ve Huawei’nin bu alandaki patentlerin yüzde kaçına sahip olduğu (%49,5 yani en yakın rakibinin neredeyse tam iki katı) (China International Property Magazine, Eylül 2018) ve 5G’nin toplamda 13 trilyon dolar gibi bir pazara hitap ettiği (Qualcomm, t.y.) düşünülürse, ABD’nin Çin ile neden bu kadar yoğun rekabet ettiği ve Huawei’yi neden hedef aldığı açıklanabilir.

Araştırma sorumlusunun cevabı tam olarak burada yatmaktadır. Bütün bu ‘ticaret savaşları’, ‘Huawei yaptırımları’ perdesinin arkasında, Büyük Güç Mücadelesi bağlamında dördüncü sanayi devrimi liderlik mücadelesi ve bunun en kritik yapı taşı olan 5G teknolojisinde Huawei yani, Çin’in ele geçirdiği üstünlüğün avantajlarını geriletme mücadelesi yatmaktadır. Aksi halde konu sadece Çin aleyhine ‘güvenlik kaygıları’ ise, aynı durumun rakip batılı ya da diğer Asyalı şirketler için var olmamasının ‘teknik’ bir izahına neden rastlanılamamaktadır? Bu çalışma, araştırma sorumlumuzda sorduğumuz “Büyük Güç Mücadelesi bağlamında 5G’nin ve özellikle Huawei’nin neden Çin ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında çatışma alanı haline geldiği” sorusunun cevabının Çin’in erken davranarak ele geçirdiği teknolojik üstünlük olduğunu öne sürmektedir. Çatışmanın siyasi ve ideolojik kamplaşma şeklinde devam ettiriliyor görünmesi ve güvenlik kaygılarının öne sürülmesi yukarıda ortaya konan teknolojik gelişmeleri açıklamamaktadır. Bu çalışmanın literatüre katkısı öncelikle, bu durumu teknik ve bilimsel verilere dayalı olarak ortaya koymaktır. Bu konu bilhassa uluslararası ilişkiler disiplini yakından ilgilendirmektedir. Dördüncü sanayi devrimi ile sadece toprak ve askeri gücü baz alan bakış açıları yetersiz kalırken, yeni teknolojik çağ ile sistemsel ve tarihsel açıdan iddialı bir güç olan Çin’in, aynı zamanda Avrupa’yı geride bırakarak Asya’nın öne çıkışını ifade edip etmediği uluslararası ilişkilerin ana gündemlerinden biri olmaktadır. Bu bağlam, bu çalışmanın literatürdeki bu ana gündeme katkı sunmaya çalışmasını da ifade etmektedir.

ABD LDPC ile, Çin ise Kutupsal Kodlar ile yeni iletişim teknolojisi olan 5G dünyasının küresel standartlarını belirleme yarışı içindedir. Arıkan, bu algoritma savaşlarında kimin galip geleceği hususunda diplomatik bir yaklaşım benimseyerek ve bir anlamda ABD’nin Huawei’ye olan yoğun baskının bu konuda yersiz olduğu vurgusu ile ‘herkese uyan tek bir çözüm olmadığını’, dolayısıyla iki algoritmanın da tercih edilebilir olduğunu

belirtmektedir (Forbes, 27 Temmuz 2018). Buna rağmen ABD, Çin'in bu konuda gelişimini durdurmak için pek çok yol denemektedir. Bütün bu siyasi baskıların temelinde çerçevesini çizmeye çalıştığımız bu teknolojik gelişmeler varken, ABD'nin, Huawei'ye yönelik bu tavrı, dünya üzerindeki faaliyetlerinin meşruiyet zemini olarak kullandığı argümanlardan biri olan, serbest piyasa ekonomisi ile ne kadar bağdaşmaktadır? Ve hangi teknik verilere dayalı kanıtlara dayanmaktadır? Literatürde bu sorulara verilebilmiş herhangi bir cevap bulunmamaktadır.

Huawei'nin diğer ülkelere, rakiplerine oranla çok daha düşük maliyetle 5G altyapı kurulumunu engelsiz bir şekilde yapabildiği bir ortam olursa belki de bu, ilgili ülkelerin iletişim altyapısında sebep olacağı gelişimden ötürü Huawei'ye, dolayısıyla Çin'e bir yumuşak güç çarpanı olarak geri dönebilme potansiyeli taşımaktadır. ABD'nin, Huawei'ye karşı kamuoyunun net olarak ikna olduğu herhangi bir somut delil ortaya koyamamasına rağmen, oldukça otoriteryen davranması ve şirketin ilerleyişini ve Çin'in 5G hakimiyetini durdurmak için serbest piyasa kurallarını hiçe sayma pahasına hemen her yola başvurusu dikkatle incelenmelidir.

Bu bağlamda, 5G'nin stratejik, dönüştürücü ve kritik bir teknoloji devrimini getiriyor olmasıyla dünya liderliğini kaptırmama telaşına giren ABD'nin, sadece gizlilik ve güvenlik argümanı ile Huawei'yi durdurmaya çalışması devlet ve ticaret etiğinden oldukça uzak bir politikadır. Snowden hadisesi bütün belgeleri ve kanıtları ile ortada iken, Huawei'yi şu ana kadar sadece algılar üzerinden köşeye sıkıştırmak ve alternatif geliştirememek, daha önce de aktardığımız gibi ABD'nin içinde bulunduğu çıkmazların bir dışavurumudur denebilir. Huawei, 5G açısından öyle kilit bir pozisyona gelmiştir ki, gerek aldığı patentler, gerek ekipman üstünlüğü ve gerekse yazılımsal üstünlüğü ile 5G'nin uygulanabilirliğinin ve gecikmemesinin merkezine oturmuş bulunmaktadır. İlerleyen zamanlarda, Huawei'nin geleceğini konuşurken, 5G'nin geleceğini konuşuyor olacağımızı söylemek yanlış olmayacaktır. Elbette yine de, bütün bu Büyük Güç Mücadelesi tezahürleri Huawei'nin ve Çin'in tüm güvenlik kaygılarını yatıştıracak bir durumda olduğunu da göstermez. Bu konuda ülkeler önceki iletişim nesillerinde yapmaları gerektiği gibi kendi egemenlik sınırları içinde her türlü siber güvenlik önlemini almalıdırlar.

Bu çalışmanın akademik literatüre olan katkısı, öncelikle literatürde çok fazla çalışmanın olmadığı 5G ve Huawei bağlamında Büyük Güç Mücadelesi tartışmalarına dikkat çekmektir. Bu katkı aynı zamanda, dördüncü sanayi devriminin liderlik mücadelesinin başlangıç noktası olarak uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında, küresel ekonomik ve siyasi liderliği etkileme potansiyeli ışığında 5G, Huawei ve Çin'in konumunu ortaya koymayı içermektedir. İkinci ve en önemli katkısı olarak yeni Büyük Güç Mücadelesinin en stratejik cephesi olan 5G teknolojisinde Huawei'nin teknik anlamda nasıl ve neden bu kadar ön planda olduğunu disiplinlerarası verilerle teorik değil ve fakat bilimsel olarak ortaya koymaktır. Konunun, siyaset üzerinden ve niyet okuma gibi bilimsel olmayan tekniklerle tartışılmasından ziyade, teknik anlamda kimin nerede olduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır.

Son deyiş olarak, tüm bu gelişmeler ışığında uluslararası ilişkiler disiplininin, 20. yüzyıl anlayış ve gündemini hızla terk ederek kendini güncellemesi gerekmektedir. İleri teknoloji konuları olan robotik bilimi, 5G, IoT, gen mühendisliği, yapay zekâ, kuantum bilgisayarlar gibi disiplinler sadece coğrafya ve askeri güce dayalı uluslararası ilişkiler değerlendirmelerini oldukça yetersiz kılmaktadır. Tüm fen disiplinleri gibi sosyal bilimlerde de bu yeni olgulara adapte olacak çalışmalar üretmelidirler.

Kaynakça

- Ademoğlu, Y. (2019, 7 Kasım). Dünya 5G teknolojisini tartışıyor; Çin 6G'nin temellerini atıyor. *Euronews*. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2019/11/07/dunya-5g-teknolojisi-tartisiyor-cin-6g-nin-temellerini-atiyor-telekom-internet-huawei-abd>
- Akyildiz, I. F., Nie, S., Lin, S. C. ve Chandrasekaran, M. (2016). 5G roadmap: 10 key enabling technologies. *Computer Networks*, 106, 17-48. <https://doi.org/10.1016/j.comnet.2016.06.010>
- Arikan, E. (2009). Channel polarization: a method for constructing capacity-achieving codes for symmetric binary-input memoryless channels. *IEEE Transactions on Information Theory*, 55(7), 3051-3073. <https://doi.org/10.1109/TIT.2009.2021379>
- Bae, J. H., Abotabl, A., Lin, H. P., Song, K. B. ve Lee, J. (2019). An overview of channel coding for 5G NR cellular communications. *APSIPA Transactions on Signal and Information Processing*, 8. <https://doi.org/10.1017/ATSIP.2019.10>
- Bastos, L., Capela, G., Köprülü, A. ve Elzinga, G. (2021, May). Potential of 5G technologies for military application. *IEEE, In 2021 International Conference on Military Communication and Information Systems (ICMCIS)*. <https://doi.org/10.1109/ICMCIS52405.2021.9486402>
- Bergesen, D., Leleux, D., Perry, K. ve Woodruff, R., (2021). Fifth generation wireless development in great power competition. *The Cyber Defense Review*, 6(1), 15-32. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/26994111>
- Blair, R. A., Marty, R. ve Roessler, P. (2022). Foreign aid and soft power: Great power competition in africa in the early twenty-first century. *British Journal of Political Science*, 52(3), 1355-1376. <https://doi.org/10.1017/S0007123421000193>
- Blankenship, B. D. ve Denison, B. (2019). Is America prepared for great-power competition?. *Survival*, 61(5), 43-64. <https://doi.org/10.1080/00396338.2019.1662134>
- Bradshaw, S., Hoffmann, S. ve Taylor, E. (2019). *Networks and geopolitics: how great power rivalries infected 5G*. Oxford: Oxford Information Labs. Erişim adresi: <https://oxil.uk/.k-media/b00e199dc6e50b9dfb94bdfcb16dc1d2.pdf>
- Bushell, D. (2016, 10 Ekim) Huawei achieves 27Gbps 5G speeds with polar code. *Telecom Asia*. Erişim adresi: <https://www.telecomasia.net/content/huawei-achieves-27gbps-5g-speeds-polar-code/>
- Caverley, J. D. ve Dombrowski, P. (2020). Too important to be left to the admirals:the need to study maritime great-power competition. *Security Studies*, 29(4), 579-600. <https://doi.org/10.1080/09636412.2020.1811448>
- CBC News (2019, 20 Şubat). *Huawei founder says he would defy chinese law on intelligence gathering*. Erişim adresi: <https://www.cbsnews.com/news/huawei-president-ren-zhengfei-says-he-would-defy-chinese-law-on-intelligence-gathering/>
- Chang, B. ve Daniels, M. (2021). National power after AI. *Center for Security and Emerging Technology: Center for Security and Emerging Technology Report*, July 2021, 1-30. <https://doi.org/10.51593/20210016>
- Chikermane, G. (2019). 5G infrastructure, huawei's techno-economic advantages and india's national security concerns: an analysis. *ORF Occasional Paper*, (226), 62. Erişim adresi: https://www.orfonline.org/wp-content/uploads/2019/12/ORF_OccasionalPaper_226_Huawei.pdf

- Çakmak, L. ve Kahveci, S. (2021). 5G teknolojisi için kodlama tekniklerinin karşılaştırılması. *URSI-TÜRKİYE 2021 X. Bilimsel Kongresi, Gebze Teknik Üniversitesi, Kocaeli*. Erişim adresi: http://ursitr2021.gtu.edu.tr/MCMSR/papers/URSI-TR_2020_paper_89.pdf
- Çaycı, S., Arıkan, O. ve Arıkan, E. (2012, April). Polar code construction for non-binary source alphabets. *In 2012 20th Signal Processing and Communications Applications Conference (SIU) (1-4)*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/SIU.2012.6204702>
- Denisov, I., Kazantsev, A., Lukyanov, F. ve Safranchuk, I. (2019). Shifting strategic focus of BRICS and great power competition. *Strategic Analysis*, 43(6), 487-498. <https://doi.org/10.1080/09700161.2019.1669888>
- Dhuheir, M. ve Ztrk, S. (2018). Polar codes applications for 5G systems. *Journal of Institue Of Science and Technology*, 34(3). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/erciyesfen/issue/42430/431578>
- Dünya (2021, 8 Mayıs). 5G'nin dışında kalan 'hızlı' yok olacak. Erişim adresi: <https://www.dunya.com/sectorler/teknoloji/5gnin-disinda-kalan-hizli-yok-olacak-haberi-620655>
- Esen, B., (2021). Teknoloji rekabetinde huawei bir tehdit mi?. *Maliye ve Finans Yazıları. Academia*, 16, 93-118. <https://doi.org/10.33203/mfy.928736>
- Financial Times (2019, 18 Şubat). *UK cyber security chief says huawei risk can be managed*. Erişim adresi: <https://www.ft.com/content/4c2b6fa0-350d-11e9-bd3a-8b2a211d90d5>
- Frinking, E., Hoorens, S., Lynch, A., Nederveen, F., Phillips, W. ve Retter, L. (2019). Analysis and considerations for economic security policy in the netherlands. *Rand Europe*. Erişim adresi: <https://www.politieacademie.nl/kennisenonderzoek/kennis/mediatheek/PDF/96929.PDF>
- Galloway, G. (2020, 27 Temmuz). Çin, Huawei yasağına karşı hamlede bulunursa britanya ekonomisini mahvedebilir. *Independent Türkçe*. Erişim adresi: <https://www.indyrturk.com/node/217151/d%C3%BCnyadan-sesler/%C3%A7in-huawei-yasa%C4%9F%C4%B1na-kar%C5%9F%C4%B1-hamlede-bulunursa-britanya-ekonomisini>
- GE Türkiye Blog (2019, 20 Ağustos). *5G standardını yaratan türk: "prof. dr. erdal arıkan"*. Erişim adresi: <https://geturkiyeblog.com/5g-standardini-yaratan-turk-prof-dr-erdal-arikan/>
- Hoffman, J. (2021). The return of great-power competition to the middle east: a two-level game. *Middle East Policy*, 28(1), 87-104. <https://doi.org/10.1111/mepo.12539>
- Horowitz, J. (2018, 6 Aralık). Huawei cfo meng wanzhou arrested in canada, faces extradition to united states. *CNN*. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2018/12/05/tech/huawei-cfo-arrested-canada/index.html>
- Huawei (2018, 28 Eylül) *Erdal arıkan'ın polar kod çalışmaları teknolojik gelişmelerin rotasını belirliyor*. Erişim adresi: https://www.huawei.com/tr/news/tr/2018/erdal_arikanin_polar_kod_calismalari_teknolojik_gelismelerin_rotasini_belirliyor
- Huawei (t.y.a), "About huawei". Erişim adresi: <https://www.huawei.com/en/about-huawei>
- Huawei (t.y.b), *Türkiye araştırma ve geliştirme merkezi*. Erişim adresi: <https://www.huawei.com/tr/corporate-information/research-development>
- Huawei (2018, 26 Temmuz). *Huawei recognizes dr. erdal arıkan, the father of polar codes, for his dedication to basic research and exploration*. Erişim adresi: <https://www.huawei.com/en/news/2018/7/Huawei-Dr-Erdal-Arikan-Polar-Codes>

- Huotao, W., Youde, Z., Zhenfu, Y. (2018, Eylül) Thematic research on 5G standards (2): polar codes — crown jewel of the mobile communications sector. *China International Property Magazine*. Erişim adresi: <http://www.chinaipmagazine.com/en/journal-show.asp?id=1584>
- Jones, B. (2020). China and the return of great power strategic competition. *Brookings Institution*. Erişim adresi: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/02/FP_202002_china_power_competition_jones.pdf
- Kaska, K., Beckvard, H. ve Minárik, T. (2019). Huawei, 5G and china as a security threat. *NATO Cooperative Cyber Defence Center for Excellence (CCDCOE)*, 28. Erişim adresi: <https://www.ccdcoe.org/uploads/2019/03/CCDCOE-Huawei-2019-03-28-FINAL.pdf>
- Keane, S. (2021, 30 Eylül) Huawei ban timeline: detained CFO makes deal with us justice department. *CNET*. Erişim adresi: https://www.cnet.com/tech/services-and-software/huawei-ban-timeline-detained-cfo-makes-deal-with-us-justice-department/?utm_campaign=Bundlevutm_medium=referralveutm_source=Bundle
- Kewalramani, M. ve Kanisetti, A. (2019). 5G, huawei ve geopolitics: an indian roadmap. *Takshashila Discussion Document*, 2, 1-32. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3414860>
- Lake, D. A. (2018). Economic openness and great power competition: lessons for china and the United States. *The Chinese Journal of International Politics*, 11(3), 237-270. <https://doi.org/10.1093/cjip/poy010>
- Langroodi, F. E. (2021). Schumpeter's theory of economic development: a study of the creative destruction and entrepreneurship effects on the economic growth. *Journal of Insurance and Financial Management*, 4(3), 65-81. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3153744>
- Manyika, J., McRaven, W. H. ve Segal, A. (2019). Innovation and national security: keeping our edge. Council on Foreign Relations, Independent Task Force Report No. 77, 1-113. Erişim adresi: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/CFR-TFR_Innovation_Strategy.pdf
- Mattis, J. (2018). Summary of the 2018 national defense strategy of the United States of America. Department of Defense Washington United States, 0(0), 1-12. Erişim adresi: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1045785.pdf>
- Misone (t.y.), *Türkiye'nin 5G vizyonu*, Erişim adresi: http://www.misoneresolution.com/uploads/1/0/5/9/10590997/5g_yolharitasi_misone.pdf
- Mullen, A. (2021, 23 Mayıs). US-china relations: is there still a trade war under joe Biden's presidency?. *South China Morning Post*. Erişim adresi: https://www.scmp.com/economy/global-economy/article/3134191/us-china-relations-there-still-trade-war-under-joe-bidens?utm_campaign=Bundlevutm_medium=referralveutm_source=Bundle
- NTV (2019, 29 Ağustos). *Huawei'nin yeni modellerinde google uygulamaları olmayacak*. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/huaweinin-yeni-modellerinde-google-uygulamaları-olmayacak,ay8idGofw0aQ-dq7FJQing>
- Nye, J. S. (2011). Has economic power replaced military might?. *Project Syndicate*, 6, 0-0. Erişim adresi: <https://www.hks.harvard.edu/publications/has-economic-power-replaced-military-might#citation>
- O'Rourke, R. (2022, February). Renewed great power competition: implications for defense-issues for congress. *Library of Congress Washington Dc*. Erişim adresi: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1159700.pdf>

- Özdemir, M. G., Yılmaz, S. S. ve Gençler, Ü. (2019). ABD-çin ticaret savaşları. *Uluslararası Bilimler Akademisi, 2019 Sosyal Bilimler Kongre Kitabı*, içinde (s. 296-316). Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Mehmet-Oezdemir-14/publication/337171454_httpswwwmunzurkongresiorg_ISBN_978-605-80597-4-0_ABD-CIN_TICARET_SAVASLARI/links/5dc9bdfd299bf1a47b2ff6f5/https-wwwmunzurkongresiorg-ISBN-978-605-80597-4-0-ABD-CIN-TICARET-SAVASLARI.pdf
- Özkızılcık, Ö. (2021, 24 Mart). Focus on china can diminish centcom's outsized influence on us politics. *TRT World*. Erişim adresi: https://www.trtworld.com/opinion/focus-on-china-can-diminish-centcom-s-outsized-influence-on-us-politics-45280/amp?utm_campaign=Bundleveutm_medium=referralveutm_source=Bundle
- Paulo, M. (2018). China–europe investment cooperation: a digital silk road. In *The Belt ve Road Initiative in the Global Arena. Palgrave Macmillan, Singapore, 11*, 177-204. https://doi.org/10.1007/978-981-10-5921-6_11
- Perez, B. (2020, 3 Kasım) What is 5G and how will it change the world?. *South China Morning Post*. Erişim adresi: <https://www.scmp.com/tech/big-tech/article/3108011/what-5g-and-how-will-it-change-world>
- Pirinen, P. (2014, November). A brief overview of 5G research activities. *IEEE, In 1st International Conference on 5G for Ubiquitous Connectivity, 201*, 17-22. <https://doi.org/10.4108/icst.5gu.2014.258061>
- Qualcomm (t.y.), *Everything you need to know about 5G*. Erişim adresi: <https://www.qualcomm.com/5g/what-is-5g>
- Rao, S. K. ve Prasad, R. (2018). Impact of 5G technologies on industry 4.0. *Wireless personal communications*, 100(1), 145-159. <https://doi.org/10.1007/s11277-018-5615-7>
- Riecke, T. (2020). Resilience and decoupling in the era of great power competition. *Mercator Institute for China Studies*. Erişim adresi: https://merics.org/sites/default/files/2020-08/Merics_ChinaMonitor_PowerCompetition.pdf
- Riordan, S. (2019, 29 Ocak). 5G: the real reason behind us attacks on huawei. *The Corner*. Erişim adresi: <https://thecorner.eu/news-the-world/world-economy/5g-the-real-reason-behind-us-attacks-on-huawei/78010/>
- Rogerson, K. S. (2000). Information interdependence: keohane and nye's complex interdependence in the information age. *Information, Communication ve Society*, 3(3), 415-436. <https://doi.org/10.1080/13691180051033379>
- Sacks, D. (2021, 29 Mart). China's Huawei is winning the 5G race. Here's what the United States should do to respond. *Council on Foreign Relations*. Erişim adresi: <https://www.cfr.org/blog/china-huawei-5g>
- Sanger, D. E. ve Brooks, M. K. (2020). Battlefield 5G. *The Wilson Quarterly*, 44(2), NA-NA. Erişim adresi: <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA619548819&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=03633276&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7E15a8cfb4&aty=open-web-entry>
- Sarp Nebil, F. (2019, 18 Aralık). Kutupsal kodlar'ın mucidi prof. dr. erdal arıkan'dan 5G anlatımı. *T24*. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/yazarlar/fusun-sarp-nebil/kutupsal-kodlar-in-mucidi-prof-dr-erdal-arikan-dan-5-g-anlatimi,24872>
- Segal, A. (2018). When china rules the web: technology in service of the state. *Foreign Affairs*, 97, 10. Erişim adresi: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/fora97&div=98&id=&page=>

- Segev, H. (2020). Great power competition over 5G communications: limited success for the american campaign against huawei. *Institute for National Security Studies*. Erişim adresi: <https://www.inss.org.il/publication/huawei-g5/>
- Sin, B. (2018, 27 Temmuz) Ben Sin, The key for huawei, and china, in 5g race is a turkish professor. *Forbes*. Erişim adresi: <https://www.forbes.com/sites/bensin/2018/07/27/the-key-for-huawei-and-china-in-5g-race-against-the-u-s-is-a-turkish-professor/?sh=27687bad222b>
- South China Morning Post (2021, 23 Nisan). *US-china tech war: everything you need to know about the us-china tech war and its impact*. Erişim adresi: <https://www.scmp.com/tech/tech-war/article/3130587/us-china-tech-war-everything-you-need-know-about-us-china-tech-war>
- Stephenson, R. (2019). AT&T chairman and ceo randall stephenson discusses the future of 5G technology. *The Economy Club of Washington D.C.*, Marriot Marquis, Washington D.C. Erişim adresi: https://www.economicclub.org/sites/default/files/transcripts/Randall_Stephenson_Edited_Transcript.pdf
- Türkoğlu Oğuz, G. (2020, 7 Kasım). Çin dünyanın ilk 6G test uydusunu yörüngeye gönderdi. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/cin-dunyanin-ilk-6g-test-uydusunu-yorungeye-gonderdi/2035611>
- The Economist (2021, 7 Temmuz). The 5G readiness guide deployment strategies, opportunities and challenges across the globe. *A report by The Economist Intelligence Unit*. Erişim adresi: <https://www.eiu.com/n/the-5g-readiness-guide/>
- Türk Telekom (2018, Ağustos). *Türk telekom 5G+ bilgi notu: 5GTT*. Erişim adresi: <https://www.turktelekom.com.tr/hakimizda/duyurular/Documents/tt-5g-final-version-03082018.pdf>
- Xue, Y. (2021, 9 Haziran). US-china tech war: american tech bill locks huawei on washington's trade blacklist as the company plays up its cybersecurity credentials. *South China Morning Post*. Erişim adresi: https://www.scmp.com/tech/tech-war/article/3136678/us-china-tech-war-american-tech-bill-locks-huawei-washingtons-trade?utm_source=rss_feed&utm_source=Bundle&utm_campaign=Bundle&utm_medium=referral
- Vuving, A. (2020). Great power competition: lessons from the past, implications for the future. *Hindsight, Insight, Foresight: Thinking about Security in the Indo-Pacific*. Honolulu: Daniel K. Inouye Asia-Pacific Center for Security Studies, 1, 13-36. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/resrep26667.7>
- West, D. M. (2011). Technology and the innovation economy. *Center for Technology Innovation at Brookings*, 19, 1-11. Erişim adresi: https://www.infrastructureusa.org/wp-content/uploads/2011/10/1019_technology_innovation_west.pdf
- Wired (2019, 22 Şubat). *US government threatens to end intelligence-sharing with allies that buy huawei*. Erişim adresi: <https://www.wired.co.uk/article/wired-awake-220219>
- White House (2017, Aralık), 'National Security Strategy of the United States of America', Aralık 2017, 1-55. Erişim adresi: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
- Wong, A. (2015). China's telecommunications boom in africa: causes and consequences. *E-International Relations*. Erişim adresi: <https://www.e-ir.info/2015/09/21/chinas-telecommunications-boom-in-africa-causes-and-consequences/>

Wong, E. (2019, 26 Haziran). US versus china: a new era of great power competition, but without boundaries. *The New York Times*. Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2019/06/26/world/asia/united-states-china-conflict.html?searchResultPosition=4>

Extended Abstract

Purpose

In the context of the Great Power Struggle, this study seeks to answer the question of why 5G, and Huawei in particular, has become an area of conflict between China and the United States (US). While the US marginalises China as a political system, it approaches the issue as a cyber security threat. China, on the other hand, responds to the issue as US attempts to disrupt Chinese companies in the struggle for the fourth industrial revolution.

Design and Methodology

This study focuses on the communication revolution, which is the most important element of the technological competition at the centre of this power struggle. In doing so, an interdisciplinary study has been attempted by revealing its political and economic effects and by making use of the Electronics and Communication Engineering literature. In this way, by going beyond the political science perspective, the subject has been tried to be enlightened in the light of the unbiased data of engineering science. In this study, in addition to the discussions in the literature, publications of relevant sectoral actors, scientific studies in both international relations and electrical and electronics engineering literature, and empirical data including international publications and news were utilised.

Findings

There are intense debates about the position of the western states, which led the previous three industrial revolutions, in today's fourth industrial revolution. While the US, as the leader of the unipolar world order in the post-Cold War era, has been dealing with global political problems, China's technological breakthroughs and economic development have become the main agenda of the global political system. Unlike Japan, which previously challenged Western hegemony, China appears as a power with claims other than the basic characteristics of globalisation. This poses both an ideological and economic challenge to the US.

Research Limitations

Due to limited access to the most recent sectoral development data, the study was not able to analyse the factors that new developments may cause changes both on a sectoral basis and on the basis of the main theme of the study.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

As a final point, in the light of all these developments, the discipline of international relations needs to update itself by rapidly abandoning the 20th century understanding and agenda. High-tech disciplines such as robotics, 5G, IoT, gene engineering, artificial intelligence, quantum computers, etc. make international relations assessments based solely on geography and military power quite inadequate. Like all science disciplines, social sciences should produce studies that will adapt to these new phenomena.

Originality/Value

The contribution of this study to the academic literature is primarily to draw attention to the debate on the Great Power Struggle in the context of 5G and Huawei, which is not much studied in the literature. This contribution also includes revealing the position of 5G, Huawei and China in the light of its potential to influence global economic and political leadership in the context of the discipline of international relations as the starting point of the leadership struggle of the fourth industrial revolution. As the second and most important contribution, it is to reveal how and why Huawei is at the forefront of 5G technology, which is the most strategic front of the new Great Power Struggle, not theoretically but scientifically with interdisciplinary data. Rather than discussing the issue through politics and unscientific techniques such as reading intentions, the question of who is where in technical terms has been tried to be answered.

Araştırmacı Katkısı: İsmail AYDIN (%100).

Çevrimiçi İş Birlikli Öğrenme Ortamına İlişkin Lisansüstü Öğrencilerin Algıları ¹

Emine ARUĞASLAN ²

Başyuru Tarihi: 26.04.2024

Kabul Tarihi: 06.09.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmada, lisansüstü eğitim alan öğrencilerin çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye ilişkin deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğrencilerin öz ve akran değerlendirmeleri arasındaki uyum ve çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye yönelik algıları incelenmiştir. Nitel bir yaklaşım olan durum çalışması deseni kullanılan bu çalışma, “Öğretimde Planlama ve Değerlendirme” dersine kayıtlı 14 doktora öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, öğrencilerin iş birlikli öğrenmeye katılımını ve katkısını değerlendirmek amacıyla dereceli puanlama anahtarı (rubrik) ve çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye yönelik görüşlerinin alınması amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Öz ve akran değerlendirmeleri arasındaki farkları değerlendirmek için Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi uygulanmıştır. Görüşme verileri ise nitel veri analizi yaklaşımlarından biri olan içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bulgular, öğrencilerin öz ve akran değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymuştur. İçerik analizi sonucunda, öğrencilerin “iş birlikli öğrenmeye katılım”, “iletişim ve koordinasyon”, “öğrenmeye katkı”, “duyuşsal faktörler”, “çevrimiçi öğrenme ortamı” ve “öz ve akran değerlendirmesi” olmak üzere toplam altı ana tema etrafında deneyimlerini ifade ettikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, İş Birlikli Öğrenme, Çevrimiçi İş Birlikli Öğrenme, Akran Değerlendirme, Öz Değerlendirme, Lisansüstü Öğrencileri

Atıf: Aruğaslan, E. (2024). Çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamına ilişkin lisansüstü öğrencilerin algıları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1267-1294.

¹ Bu çalışma, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan Etik Kurul İzni (30.11.2022 Tarih, 128/3 Karar Numaralı) ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün oluru alınarak yapılmıştır.

² Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Programcılığı Bölümü, eminearuğaslan@isparta.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8153-9117

Graduate Students' Perceptions of the Online Collaborative Learning Environment

Emine ARUĞASLAN³

Submitted by: 26.04.2024

Accepted by: 06.09.2024

Article Type: Research Article

Abstract

This study aimed to examine graduate students' experiences regarding online collaborative learning. For this purpose, the harmony between students' self and peer assessments and their perceptions of online collaborative learning were examined. This study, using the case study model, which is a qualitative approach, was conducted with 14 PhD students enrolled in the "Planning and Evaluation in Teaching" course. In the study, a rubric was used to evaluate students' participation and contribution to collaborative learning and a semi-structured interview form was used to obtain their opinions on online collaborative learning. Wilcoxon Signed Rank Test was applied to evaluate differences between self and peer assessments. The interview data was analysed using the content analysis method, which is one of the qualitative data analysis approaches. The findings revealed that there was no significant difference between students' self and peer assessments. As a result of the content analysis, it was determined that the students expressed their experiences around six main themes: "participation in collaborative learning", "communication and coordination", "contribution to learning", "affective factors", "online learning environment" and "self and peer assessment".

Keywords: Distance Education, Collaborative Learning, Online Collaborative Learning, Peer Assessment, Self-Assessment, Graduate Students

³ Isparta University of Applied Sciences, Distance Education Vocational School, Computer Technologies Department, eminearugaslan@isparta.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8153-9117

Giriş

Eğitimde iş birlikli öğrenme, öğrencilerin hem bireysel hem de grup çalışmaları yoluyla bilgi ve becerilerini geliştirmelerine olanak tanıyan etkili bir yaklaşım olarak kabul görmektedir. Geleneksel sınıf ortamlarında bu yöntem, öğrencilerin sosyal etkileşimlerini artırırken aynı zamanda ortak hedefler doğrultusunda birlikte çalışarak derin öğrenmeyi teşvik etmektedir. Ancak dijital çağın getirdiği yenilikler ve teknolojinin eğitime entegrasyonu, iş birlikli öğrenmenin çevrimiçi ortamlarda da uygulanabilirliğini ve etkisini araştırmayı zorunlu hale getirmiştir. Çevrimiçi iş birlikli öğrenme, öğrencilere fiziksel olarak bir arada bulunma zorunluluğu olmaksızın bilgiyi aktif olarak inşa etme (Mohamada, Yusofa ve Arisb, 2014, s. 140; Zou, Xie ve Wang, 2021, s. 132), farklı bakış açılarını keşfetme ve birlikte çalışma becerilerini geliştirme fırsatı sunan bir model olarak ortaya çıkmaktadır (Faja, 2013, s. 43; Korkmaz, 2013, s. 290; Somaratne, 2015, s. 268). Ayrıca, bu yaklaşım öğrencilere, öğrenme süreçlerini zenginleştiren, etkileşimli ve katılımcı bir ortam sunma potansiyelini de barındırmaktadır (Arslan Şeker ve Bayram, 2022, s. 470). Çevrimiçi iş birlikli öğrenme, öğrencilerin eleştirel düşünme, yaratıcı problem çözme ve sosyal beceriler gibi alanlarda gelişimlerine katkıda bulunan çeşitli avantajlar sunmaktadır (Korucu ve Biçer, 2017; Zhan, 2008; Zygouris-Coe, 2012, s. 334). Özellikle yükseköğretim bağlamında, çevrimiçi iş birlikli öğrenme, öğrencilere esnek öğrenme saatleri, coğrafi sınırları aşan iş birliği olanakları ve çeşitli disiplinlerden bilgileri bir araya getirme (Birch, 2004; Jianhua ve Akahori, 2001) ve öğrenmeyi destekleme (Tomar, Arundhathi, Gupta ve Sharma, 2024) imkânı sunmaktadır.

Çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamlarında öğrencilerin hem öz değerlendirme hem de akran değerlendirmeleri önemli bir rol oynamaktadır. Öz değerlendirme, öğrencilerin kendi çalışmalarını objektif olarak değerlendirme süreci olarak ifade edilebilir. Bu, öğrencilerin kendi güçlü ve zayıf yönlerini tanımalarına, öğrenme hedeflerini belirlemelerine ve gelecekteki gelişimleri için stratejiler oluşturmalarına yardımcı olur. Akran değerlendirme ise, öğrencilerin birbirlerinin çalışmalarını değerlendirmelerine ve kendi performanslarını başkalarının gözünden görmelerine olanak tanır. Geleneksel ortamlara kıyasla çevrimiçi ortamlarda akran değerlendirmesinin, öğrencilerin zaman ve mekan sınırlamasını ortadan kaldırması sebebiyle daha kolay olduğu düşünülmektedir (Ibabe ve Jauregizar, 2010; Zhang, Pi, Chen, Zhang ve Yang, 2021). Akran değerlendirmesinde, öğrenciler hem değerlendirici hem de değerlendirilen olarak eleştirel düşünme ve geri bildirim süreçlerine katılarak, kendi ve akranlarının çalışmalarını geliştirme fırsatı bulurlar (Zhang, Pi, Chen, Zhang ve Yang, 2021).

Literatür incelendiğinde yükseköğretimde “iş birlikli öğrenme” ve “çevrimiçi iş birlikli öğrenme” üzerine yapılan çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak bu çalışmaların genellikle lisans düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Lisansüstü eğitim alan öğrencilerin çevrimiçi iş birlikli öğrenme deneyimlerine ilişkin araştırmalar sınırlıdır. Özellikle doktora düzeyinde öğrenim gören öğrenciler, akademik gelişimlerinin ileri bir aşamasında olup, daha bağımsız çalışmalar yürüten bireyler olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamlarında doktora öğrencilerinin hem kendilerini hem de grup arkadaşlarını nasıl değerlendirdiklerini, bu değerlendirmelerin grup dinamikleri üzerindeki etkilerini ve bu süreçte ortaya çıkan etkileşimlerin öğrencilerin öğrenme deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıtlar aranacaktır:

- 1- Doktora öğrencilerinin çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye yönelik öz ve akran değerlendirmeleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmakta mıdır?
- 2- Doktora öğrencilerinin çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye yönelik algıları nasıldır?

Kavramsal Çerçeve

İş birlikli öğrenme

İş birlikli öğrenme, öğrencilerin bir araya gelerek bilgi ve deneyim paylaşımında bulunduğu, ortak hedeflere ulaşmak için birlikte çalıştığı bir eğitim yaklaşımıdır (Laguador, 2014, s. 46). Dansereau (1988) sabit bir öğretmen/öğrenci veya öğretici/öğrenci rolünün aksine öğrenme deneyiminde eşit ortaklığa dayanan öğrenciler arasındaki etkileşimi iş birlikli öğrenme olarak tanımlamıştır. Balkcom (1992, s. 1) ise iş birlikli öğrenmeyi, her biri farklı yetenek düzeyindeki öğrencilerden oluşan küçük ekiplerin, bir konuyu anlamalarını geliştirmek için çeşitli öğrenme aktivitelerini kullandıkları bir öğretim stratejisi olarak tanımlamıştır. Jacobs, Wang, Li ve Xie (2008) iş birlikli öğrenme teriminin, öğrenmeyi teşvik etmek için iş birliğinin gücünden en iyi şekilde nasıl yararlanılabileceğini keşfetmeye yönelik çok sayıda araştırma ve pratik çalışmanın yapılmaya başladığı yıllar olan 1970'lere kadar uzandığını ifade etmişlerdir. İş birlikli öğrenme, okul öncesinden yüksek öğretim seviyesine kadar ve farklı konu alanlarındaki öğrenciler arasında sosyalleşmeyi ve öğrenmeyi teşvik eden pedagojik bir uygulama olarak geniş çapta kabul edilmektedir. Öğrencilerin ortak hedeflere ulaşmak veya grup görevlerini tamamlamak için birlikte çalışmalarını içerir (Gillies, 2016a). Böylece, öğrencilerin sosyal etkileşim yoluyla öğrenmelerini teşvik eder ve bireysel başarıdan ziyade grubun kolektif başarısına odaklanır. Ayrıca tüm üyelerin katkısına saygı duyulduğunda, üyeler arasında güven duygusu oluştuğunda, topluluk kendini motive ettiğinde, liderlik üyeler arasında paylaşıldığında ve üyeler soru sormaya teşvik edildiğinde öğrencilerin topluluk duygusu da gelişir (Seifert ve Bar-Tal, 2023, s. 7801).

İş birlikli öğrenme, farklı yöntemleri kapsamakta ve bu bağlamda "cooperation-based learning" ve "collaboration-based learning" kavramları sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar, her ne kadar aynı gibi görünse de iki terimin vurguladığı şey arasında belirgin bir farklılık vardır. Cooperation-based ile yapılan ödevde her öğrenci ödevin farklı bir bölümünü yazar ve belki de giriş ve sonuç için birlikte çalışır. Collaboration-based'e dayalı bir ödevde ise grup üyeleri, ortak bir akıl yürütme ve sonuca vararak, tek bir makale üretirler (Brandon ve Hollingshead, 1999). Bu çalışmada kullanılan iş birlikli öğrenme kavramı, özellikle "collaboration-based learning" yöntemini ifade etmektedir.

İş birlikli öğrenmenin temelinde, öğrenmenin sosyal bir süreç olduğu ve bilginin, bireylerin birbirleriyle etkileşimde bulunması yoluyla inşa edildiği görüşü yatar. Lev Vygotsky'nin Sosyal Gelişim Teorisi, bu yaklaşımın teorik temellerinden biridir (Vygotsky, 1978). Vygotsky, bireylerin sosyal etkileşimler yoluyla öğrendiklerini ve daha yüksek düzeydeki bilişsel işlemlere ulaşabildiklerini öne sürer. İş birlikli öğrenme ortamları, bu sosyal etkileşimi teşvik eder ve öğrencilere, birbirlerinin fikirlerini dinleme, tartışma ve değerlendirme fırsatı sunar (Gillies, 2016b, s. 180; Jacobs vd., 2008). İş birlikli öğrenme, öğrenciler arasındaki etkileşimi ve ortak çalışmayı teşvik ederek, öğrenme sürecini daha etkili ve anlamlı hale getirebilir. Bu yaklaşım, öğrencilere çeşitli beceriler kazandırırken (Dansereau, 1988) aynı zamanda özgüvenlerini ve öz-yeterliliklerini de artırır (Jianhua ve Akahori, 2001).

Eğitimde iş birlikli öğrenmenin uygulanması, çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Bunlar arasında grup projeleri, akran öğrenmesi, problem setleri, laboratuvar uygulamaları ve projeler ve ayrılıp-birleşme (jigsaw) tekniği bulunur (Alexander, Lindow ve Schock, 2008; Felder ve Brent, 2007; Kousa, 2015, s. 58; Moskowitz, Malvin, Schaeffer ve Schaps, 1983; Sunggingwati, 2019, s. 149). Her bir yöntem, öğrencilerin aktif olarak katılım sağlamasını ve birbirleriyle etkileşimde bulunmasını sağlayarak, öğrenme sürecini zenginleştirir. Araştırmalar, geleneksel bireysel ve rekabetçi öğretim yöntemlerine göre, uygun şekilde uygulanan iş birliğine dayanan öğrenmenin daha fazla öğrenme sağladığını ve ayrıca iletişim ve ekip çalışması becerilerini de (örneğin liderlik, proje yönetimi ve çatışma çözme becerileri) geliştirdiğini göstermektedir (Felder ve Brent, 2007). Bu durumda öğretmenler, iş birlikli öğrenme tekniklerini ders planlarına entegre ederek, öğrencilerin başarısını ve memnuniyetini artırabilirler.

Çevrimiçi İş Birlikli Öğrenme

Çevrimiçi iş birlikli öğrenme, eğitim alanında teknolojik yeniliklerin önde gelen uygulamalarından biri olarak ön plana çıkmakta ve özellikle yükseköğretimde önemli bir öğrenme ve öğretme stratejisi olarak kabul edilmektedir (Jianhua ve Akahori, 2001; Stacey, 1999). Çevrimiçi iş birlikli öğrenme, öğrencilerin ve öğretmenlerin çevrimiçi platformlarda ve çevrimiçi araçlarla bilgiyi paylaşmalarını, fikir alışverişinde bulunmalarını ve birlikte öğrenme süreçlerini inşa etmelerini sağlayan ve tüm öğrencilerin çevrimiçi olarak etkileşim halinde olduğu bir modeldir (Harasim, 2012; Reeves, Herrington ve Oliver, 2004, s. 54). Bu modelde öğretmenin görevi öğrencilere veya gruplara yön vermek veya onlara yardım etmektir. Ayrıca, bazı web tabanlı iş birlikli öğrenme sistemlerinde, öğretmenin bazı rolleri, 'sanal öğretmen' olarak adlandırılan ve belirli öğretimsel işlevleri simüle edebilen sistemler aracılığıyla yerine getirilebilir (Jianhua ve Akahori, 2001). Bu, öğretmenin fiziksel varlığının gerekli olmadığı durumları ima eder, böylece eğitim sürecinin bazı yönleri teknoloji yardımıyla otomatize edilebilir.

Çevrimiçi iş birlikli eğitimde asenkron ve senkron iletişim araçları, öğrencilerin fikirlerini ifade etme, tartışmalara aktif katılım ve öğrenme deneyimlerini birbirleriyle paylaşma olanağı sunar (Hrastinski, 2008, s. 500). Asenkron iletişim araçları arasında; Web 2.0 teknolojileri, sosyal medya platformları, forumlar, elektronik posta, bloglar ve podcast'ler bulunmakta olup, bu araçlar, öğrencilere esnek zaman çerçevesinde etkileşim kurma imkânı sağlar. Öte yandan, senkron iletişim araçları, video konferanslar ve anlık mesajlaşma uygulamaları gibi, gerçek zamanlı tartışma ve anında geri bildirim imkanları ile öne çıkmaktadır (Karaman, Yıldırım ve Kaban, 2008; Bozkurt, 2013, s. 691; Korucu ve Biçer, 2017; Gülbahar, Kalelioğlu ve Madran, 2010). Bu araçlar, grup üyelerinin bir araya gelmelerini kolaylaştırarak, daha zengin ve etkili iletişim kanallarının kullanımını mümkün kılar (Korkmaz, 2013, s. 292). Teknolojik araçlar ve uygulamalar, çevrimiçi öğrenme süreçlerinin organizasyonu, içeriği ve öğrenci etkileşimi üzerinde belirgin bir etkiye sahip olup, bu da öğrencilerin aidiyet duygusunu ve motivasyonlarını şekillendirir. Bu faktörler, çevrimiçi öğrenme süreçlerine adaptasyon ve bu alandaki başarının elde edilmesi için oldukça önemlidir (Seifert ve Bar-Tal, 2023, s. 7798).

Çevrimiçi iş birlikli öğrenme üzerine teknolojik, pedagojik ve sosyal açıdan yaklaşan çok sayıda çalışma mevcuttur. Araştırmacılar, çeşitli disiplinlerde ve farklı eğitim seviyelerinde çevrimiçi iş birlikli öğrenme yaklaşımlarının uygulanabilirliğini, etkilerini ve zorluklarını incelemiştir. Çevrimiçi iş birlikli öğrenmenin, öğrenci motivasyonu (Rienties, Tempelaar, Van den Bossche, Gijsselaers ve Segers, 2009, s. 1195; Widjaja ve Chen, 2017, s. 72; Ozaydın Ozkara ve Cakir, 2018, s. 929) ve akademik performansa etkisini (Al-Rahmi, Othman, ve Yusuf, 2015, s. 194; Qureshi, Khaskheli, Qureshi, Raza ve Yousufi, 2023, s. 2371; Zheng, Cui ve Zhang, 2020, s. 196; Zhu, 2012, s. 133), ait olma ve katılıma katkısı (Hrastinski, 2008, s. 499; Seifert ve Bar-Tal, 2023, s. 7797) ve öğrenme ve beceri geliştirme üzerindeki etkisini (Korkmaz, 2013, s. 290; Razali vd., 2015; Yunus, Setyosari, Utaya ve Kuswandi, 2021, s. 813) araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca çevrimiçi iş birlikli öğrenmede kullanılan teknolojiler, araçlar, platformlar ve teknolojinin çevrimiçi iş birlikli öğrenme üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Chan ve Pow (2020), Jalili (2024, s. 42), Zhang, Liu, Gao ve Lee (2024) tarafından yürütülen çalışmalar, çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamlarında teknolojik araçların kullanımı ve bu kullanımın eğitim süreçleri üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Bu araştırmalar, çevrimiçi iş birlikli öğrenmenin etkililiğini artırma potansiyeline sahip teknolojik çözümlerin önemini vurgulamaktadır.

Çevrimiçi İş Birlikli Öğrenmede Öz ve Akran Değerlendirme

Yükseköğretim bağlamında, büyük öğrenci popülasyonları ve yoğun iş yükleri nedeniyle, her öğrenciye bireysel olarak geri bildirim sağlamanın zorlukları mevcuttur. Yükseköğretimde öz ve akran değerlendirme mekanizmaları, bu sorunu çözmek ve öğrencilerin kişisel ve akademik gelişimlerini desteklemek amacıyla önemli bir araç olduğu söylenebilir. Ayrıca, yükseköğretim seviyesindeki öğrenciler genellikle, akran değerlendirmesi gerçekleştirme konusunda gerekli olgunluğa ve bilgi birikimine sahiptirler (Zou vd., 2021).

Öz değerlendirme ve akran değerlendirmesi, çevrimiçi iş birlikli öğrenme sürecinin önemli bir parçasıdır (Zou vd., 2021) ve farklılaştırılmış iş birlikli değerlendirme süreçlerine ihtiyaç bulunmaktadır (Amhag, 2013, s. 94). Bu değerlendirmeler, öğrencileri, belirlenen ölçütler ışığında hem kendi öğrenme sonuçlarını hem de akranlarınınkini analiz etmeye ve kritik bir şekilde değerlendirmeye yönlendirir. Bu durum, öğrenme sürecini derinleştiren ve genişleten bir üstbilişsel aktivitedir. Öz ve akran değerlendirmesi, bireyin kendi öğrenme süreçlerini ve akranlarının öğrenme performansını objektif kriterler çerçevesinde incelemesini sağlar, böylece hem değerlendirici hem de değerlendirilen için üstbilişsel farkındalığın artırılmasına ve bilgi işleme becerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunur (Ndoye, 2017, s. 255; Tan ve Chen, 2022). Öz ve akran değerlendirme yapmak, öğrenmenin etkinliğini artırma ve öğrencilerin üstbilişsel yetkinliklerinin gelişimine destek olma potansiyeline sahiptir (Tan ve Chen, 2022).

Öz değerlendirme, bireyin bir göreve olan katkısını veya performansını ölçmesi için yapılandırıcı bir yaklaşım sunmayı amaçlar. Öğrenci performansını değerlendirmek için öz değerlendirmeyi bir değerlendirme biçimi olarak kullanmak, dersin sonunda (sonuç odaklı) verilecek bir not yerine, ders süresini (yapılandırıcı) kapsayacak şekilde yapılmalıdır. Farklı noktalara entegre edilen öz değerlendirme, çevrimiçi ders boyunca yapıldığında, öğrenci katılımı üzerinde uzun vadeli bir etkiye sahip olabilir. Öz değerlendirme, öğrencilerin performansları ve katkıları üzerinde düşünmelerini, öğrenme fırsatlarını artırmalarını ve dersin hedeflerine daha iyi ulaşmak için akranlarıyla daha etkili bir şekilde nasıl katılım sağlayabileceklerini konusunda öğrenciyi destekler (Swanson ve Kayler, 2009).

Akran değerlendirmesi, daha katılımcı bir öğrenme kültürünün önemli bir bileşenidir (Kollar ve Fischer, 2010, s. 347). Bu bağlamda akran değerlendirme süreçleri öğrencilerin yaratıcı ve eleştirel yeteneklerini geliştirebilir ve meta-bilişsel öğrenmeyi destekleyebilir. Meta-bilişsel yetenek burada, problem çözme, yorumlama, iletişim kurma, düşünme ve değerlendirme gibi geniş bir yelpazeye yayılan becerilerle ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla, içsel geri bildirim oluşturma süreci (ne bildiğini bilmek), geri bildirim bilgilerini arama ve işleme süreci (neler yapabileceğini bilmek) ve kişinin kendi bilişsel yeteneği hakkında ne bildiğini değerlendirme süreci anlamına gelmektedir (Amhag, 2013). Bu değerlendirmeler, öğrencilere kendi katkılarını ve grup üyelerinin katkılarını değerlendirme fırsatı sunar. Bu, öğrencilere öz-değerlendirme için bir araç sağlar ve grup içi etkileşim ve öğrenme süreçlerinin sürekli iyileştirilmesine yardımcı olur (Altınay, 2017, s.317). Wang, Li, Feng, Jiang ve Liu (2012, s. 412) öğrencinin tek bir yazılı sınavla değerlendirildiği geleneksel değerlendirme yaklaşımı yeni taleplerini karşılamadığını dile getirmiştir. Iglesias Pérez, Vidal-Puga ve Pino Juste (2022, s.683) son yıllarda, çevrimiçi platformlar üzerinden anonimlik sağlandığında, öz değerlendirme ve akran değerlendirmesinin, eğitmen değerlendirmesinden daha etkili olduğunu; bu nedenle, öz ve akran değerlendirmelerinin yüksek öğrenimde öğrenci merkezli değerlendirme süreçlerinin temel bir parçası haline geleceğini ifade etmiştir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması deseni, özellikle karmaşık fenomenleri ve durumları, bunların kendi özgül bağlamları içerisinde, detaylı ve derinlemesine bir şekilde incelemek amacıyla geliştirilmiş bir araştırma stratejisidir. Bu desen, araştırmacılara, incelenen vakaların çok boyutlu yapısını ve çeşitli değişkenler arasındaki etkileşimleri kapsamlı bir şekilde analiz etme olanağı sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmacının Rolü ve Uygulama Süreci

Bu çalışma, araştırmacı tarafından yürütülen ve lisansüstü eğitim çerçevesinde tüm doktora programlarında öğrenim gören öğrencilerin almakla yükümlü olduğu "Öğretimde Planlama ve Değerlendirme" dersine kayıtlı öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, bu dersin yürütücüsü olarak öğrencilerle birebir etkileşimde bulunmuş ve çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamlarının oluşturulması sürecini doğrudan yönetmiştir.

Çalışmada, lisansüstü öğrencilerin çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamlarına ilişkin algılarını derinlemesine incelemek amacıyla öğrencilerden çevrimiçi iş birliğine dayalı bir proje oluşturmaları istenmiştir. Proje görevinin verilmesindeki temel amaç, öğrencilere bu tür bir ortamda iş birliği yapma deneyimi kazandırmaktır. Proje, "Öğretimde Planlama ve Değerlendirme" dersinin amaç ve kazanımlarıyla uyumlu olacak şekilde verilmiştir.

Derse kayıtlı öğrenciler, araştırmacı tarafından dört gruba ayrılmıştır. Her bir gruptan, kendi ilgi alanları doğrultusunda bir ders belirleyerek, bu derse ait ünitelendirilmiş bir yıllık plan ve bir ders (günlük) planı çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamı kullanarak hazırlanmaları istenmiştir. Projelerin taslak halleri dört hafta sonunda araştırmacı tarafından teslim alınmış ve gruplara geri bildirimler verilmiştir. Sekiz haftalık çalışma süresi sonunda ise tamamlanmış projeler teslim alınmıştır.

Araştırmacı, Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) üzerinde her bir grup için iş birlikli öğrenme faaliyetlerini yürütebilmelerini sağlayacak gerekli ortamı sağlamıştır. Öğrenciler, bu platform üzerinden kendi grup üyeleriyle senkron (canlı sanal sınıflar) ve asenkron (tartışma forumları, mesajlaşma araçları) yöntemlerle etkileşime geçerek, iş birliğine dayalı bir öğrenme ortamı oluşturmaya teşvik edilmişlerdir. ÖYS'nin yanı sıra, sosyal medya platformları, Web 2.0 araçları ve çeşitli mesajlaşma uygulamalarının kullanımı da öğrencilere önerilmiştir. Böylece öğrencilerin projeleri üzerinde iş birliği yapmaları ve iletişim kurmaları için geniş yelpazede araçlar ve platformlar sunulmuştur. Projede, senkron toplantıların ve asenkron çalışmaların koordinasyonunu sağlamak amacıyla her gruptan bir temsilcinin seçilmesi istenmiş ve bu temsilciler, grup projelerini dersin yürütücüsüne sunmakla sorumlu kılınmıştır.

Katılımcılar

Bu çalışmanın katılımcıları, uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmanın katılımcılarını, 26 Eylül 2022-7 Ocak 2023 tarih aralığında Lisansüstü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde yer alan "Öğretimde Planlama ve Değerlendirme" dersine kayıtlı olan 14 doktora öğrencisi oluşturmaktadır. Makalede kişisel verilerin korunması amacıyla öğrenci isimleri gizli tutulmuş ve katılımcılara kodlar (Ö1, Ö2, ...) verilmiştir. Öğrencilere ait bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Çalışma Durumu	Doktora Programı	Grup	Çalışma Detayları
Ö1	Kadın	39	Bekar	Çalışıyor	İnşaat Mühendisliği	Grup 1	3 Adet Çevrimiçi Toplantı (Toplam Süre: 103 Dakika)
Ö2	Kadın	40	Evli	Çalışıyor	Zootekni		3 Adet Doküman Paylaşımı
Ö3	Erkek	32	Bekar	Çalışıyor	Mekatronik Mühendisliği		Diğer Çevrimiçi Araçların Kullanımı
Ö4	Erkek	35	Bekar	Çalışıyor	Toprak Bilimi ve Bitki Besleme		7 Adet Çevrimiçi Toplantı (Toplam Süre: 216 Dakika)
Ö5	Erkek	29	Bekar	Çalışıyor	Turizm İşletmeciliği	Grup 2	2 Adet Doküman Paylaşımı
Ö6	Kadın	27	Bekar	Çalışıyor	Tarımsal Biyoteknoloji		Diğer Çevrimiçi Araçların Kullanımı
Ö7	Kadın	38	Bekar	Çalışıyor	Yaban Hayatı Ekolojisi ve Yönetimi		7 Adet Çevrimiçi Toplantı (Toplam Süre: 238 Dakika)
Ö8	Erkek	28	Evli	Çalışıyor	Mekatronik Mühendisliği		1 Adet Doküman Paylaşımı
Ö9	Erkek	27	Evli	Çalışıyor	Elektrik-Elektronik Mühendisliği	Grup 3	Diğer Çevrimiçi Araçların Kullanımı
Ö10	Erkek	32	Evli	Çalışıyor	Zootekni		4 Adet Çevrimiçi Toplantı (Toplam Süre: 123 Dakika)
Ö11	Kadın	29	Bekar	Çalışıyor	Orman Endüstri Makineleri ve İşletme		1 Adet Doküman Paylaşımı
Ö12	Kadın	27	Bekar	Çalışmıyor	Tarla Bitkileri	Grup 4	Diğer Çevrimiçi Araçların Kullanımı
Ö13	Erkek	30	Bekar	Çalışmıyor	Orman Mühendisliği		4 Adet Çevrimiçi Toplantı (Toplam Süre: 123 Dakika)
Ö14	Kadın	29	Bekar	Çalışmıyor	Tarla Bitkileri		1 Adet Doküman Paylaşımı

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmaya katılan öğrenci grubunun cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma durumu ve öğrenim gördükleri doktora programı açısından heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu çeşitlilik, öğrencilerin çevrimiçi iş birlikli öğrenme sürecine farklı bakış açıları ve deneyimlerle katkıda bulunmalarına olanak tanımıştır. Sonuç olarak, bu heterojen yapı, araştırmanın bulgularına zenginlik katmış ve farklı demografik özelliklere sahip öğrencilerin çevrimiçi iş birlikli öğrenme deneyimlerinin derinlemesine incelenmesine imkân sağlamıştır.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırmada, çevrimiçi iş birlikli gruplar içerisinde öğrencilerin grup çalışmasına katılımını ve katkısını belirlemek amacıyla öğrencilerin hem kendini hem de grup arkadaşlarını değerlendirmek (öz ve akran değerlendirmesi) için alanyazın taraması doğrultusunda araştırmacı tarafından geliştirilen ve toplam 12 maddeden oluşan dereceli puanlama anahtarı (rubrik) kullanılmıştır. Proje sonunda, öğrenciler, dereceli puanlama anahtarında yer alan maddelere hem kendileri hem de grup arkadaşları için 0'dan 5'e kadar puan vererek doldurmuştur. Bu puanlara karşılık gelen tanımlamalar "5=Üstün, 4=Ortalamanın Üstü, 3=Ortalama, 2=Ortalamanın Altı, 1=Zayıf, 0=Katkısı Yok" şeklindedir. Öğrencilerin çevrimiçi iş birlikli grup çalışmasına yönelik görüşlerinin alınması amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Dereceli puanlama anahtarı ve yarı yapılandırılmış görüşme formu, kapsam geçerliliğini temin etmek amacıyla iki farklı akademik alan uzmanının incelemesine sunulmuştur. Bu uzmanlar tarafından verilen geri bildirimler doğrultusunda her iki araç da revize edilmiş ve araştırma sürecinde kullanılmak üzere nihai formuna kavuşturulmuştur. Araştırma kapsamında, öğrencilerden istenen dereceli puanlama anahtarları, elektronik posta vasıtasıyla toplanmıştır. Proje sonunda öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Dereceli puanlama anahtarı formlarından elde edilen verilerin, normal dağılım varsayımını karşılayıp karşılamadığını belirlemek amacıyla Shapiro-Wilk testi uygulanmıştır. Bu test, özellikle küçük örneklem boyutlarına sahip veri setleri için normal dağılımın varlığını test etmede yüksek duyarlılık gösteren bir yöntemdir. Yapılan Shapiro-Wilk testi sonuçlarına göre, hem öz değerlendirme hem de akran değerlendirme puanları için normal dağılım varsayımının reddedildiği belirlenmiştir. Öz değerlendirme puanları için Shapiro-Wilk testi istatistiği 0.724 ($df = 14, p = .001$) olarak bulunurken, akran değerlendirme puanları için ise 0.700 ($df = 14, p < .001$) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, her iki değerlendirme setinin de normal dağılmadığını göstermiş ve böylelikle verilerin analizi için parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Öz ve akran değerlendirmeleri arasındaki farkların istatistiksel anlamlılığını test etmek için parametrik olmayan istatistiksel yöntemlerden biri olan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi tercih edilmiştir.

Öğrencilerin çevrimiçi iş birlikli öğrenme ile ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. Toplanan görüşme verileri, nitel veri analizi yaklaşımlarından biri olan içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş, temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Çalışmanın güvenilirliğini teyit etmek amacıyla, temalar, çalışmanın araştırmacısı ve iki farklı alan uzmanı tarafından bağımsız olarak oluşturulmuştur. Araştırmacı ve ilgili uzmanlar tarafından oluşturulan temalar arasında uyumun derecesi Miles ve Huberman'ın (1994) formülü ile hesaplanmış ve görüş birliği oranının %83 olduğu görülmüştür. Görüşmelerden elde edilen verilerin nitel analizi için MAXQDA yazılımı kullanılmıştır.

Sınırlılık

Araştırma, tek bir zaman diliminde ilgili akademik dönemde ilgili derse kayıtlı 14 doktora öğrencisinden toplanan verilerle sınırlıdır.

Etik İzni

Çalışma, İspata Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan Etik Kurul İzni (30.11.2022 Tarih, 128/3 Karar Numaralı) ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün oluru alınarak yapılmıştır.

Bulgular

Öz ve Akran Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular

Çevrimiçi iş birlikli öğrenme sürecinin tamamlanmasının ardından öğrenciler ilk olarak dereceli puanlama anahtarı aracılığıyla hem kendilerini hem de grup arkadaşlarını değerlendirmiştir. Tablo 2’de dereceli puanlama anahtarında yer alan bütün maddelerin toplamı için öz ve akran değerlendirmelerine ait ortalama puanlar ve standart sapma değerleri sunulmuştur.

Tablo 2
Öz ve Akran Değerlendirme Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

	N	Min.	Mak.	Ortalama	SS
Öz	14	53	60	58,57	2,17
Akran	14	41	59,67	54,48	7,05

Tablo 2 incelendiğinde öz değerlendirme puan ortalamalarının, akranları tarafından kendilerine verilen puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Öz ve akran değerlendirmeleri arasındaki sıra ortalamalarının farkının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla non-parametrik bir istatistiksel test olan Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi uygulanmıştır.

Tablo 3
Öz ve Akran Değerlendirmelerinin Karşılaştırılmasına İlişkin Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi Sonuçları

	Sıra İşaretleri	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Akran-Öz	Negatif İ.	10 ^a	7,70	77,00	-1,539	0,124
	Pozitif İ.	4 ^b	7,00	28,00		
	Eşit İ.	0 ^c				
	Toplam	14				

a. Akran < Öz

b. Akran > Öz

c. Akran = Öz

Tablo 3’de verilen Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi sonucuna göre doktora öğrencilerinin kendilerini değerlendirme ve akranları tarafından değerlendirilme sonuçları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu durum, doktora öğrencilerinin kendi performanslarını değerlendirme konusunda akranlarıyla benzer bir algıya sahip olduğunu, akranlarının gözlemlerine paralel bir doğruluk ve objektiflik düzeyinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Doktora Öğrencilerinin Çevrimiçi Öğrenmeye Yönelik Görüşleri

Çalışmada doktora öğrencilerinin çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye yönelik görüşlerinin derinlemesine anlaşılabilmesi için yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan tema ve alt temalar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Çevrimiçi İş Birlikli Öğrenme Hakkında Ortaya Çıkan Temalar

Tema	Alt tema	f	%
İş Birlikli Öğrenmeye Katılım (%33,76)	Ortak Sinerji	22	41,51
	Sorumluluk Bilinci	16	30,19
	Görev Paylaşımı	15	28,30
	Toplam	53	100,00
İletişim ve Koordinasyon (%21,02)	Zaman yönetimi ve planlama	12	36,36
	İletişim ve iş birliği becerileri	11	33,33
	Grup içi koordinasyon	10	30,30
	Toplam	33	100,00
Öğrenmeye Katkı (%16,56)	Farklı bakış açılarını anlama/akran öğrenmesi	12	46,15
	Eleştirel düşünme ve problem çözme	7	26,92
	Aktif Katılım	5	19,23
	Öz-düzenleme	2	7,69
	Toplam	26	100,00
Duyuşsal Faktörler (%15,29)	Motivasyon	7	29,17
	Baskı ve stres	7	29,17
	Memnuniyet	6	25,00
	Empati ve saygı	3	12,50
	Öz farkındalık	1	4,17
	Toplam	24	100,00
Çevrimiçi Öğrenme Ortamı (%8,28)	Zorluklar ve Engeller	4	30,77
	Teknik aksaklıklar ve bağlantı sorunları	3	23,08
	Çeşitli iletişim araçlarının kullanımı	3	23,08
	Erişilebilirlik ve esneklik	3	23,08
	Toplam	13	100,00
Öz ve Akran Değerlendirmesi (%5,09)	Değerlendirmelerin Objektifliği	8	100,00
	Toplam	8	100,00
GENEL TOPLAM		157	

Bu araştırmanın odak noktasını, doktora öğrencilerinin çevrimiçi iş birlikli öğrenme deneyimlerine yönelik algılarını ve karşılaştıkları zorlukların analiz edilmesi oluşturmaktadır. İçerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, altı tema etrafında toplanmıştır: "İş Birlikli Öğrenmeye Katılım", "İletişim ve Koordinasyon", "Öğrenmeye Katkı", "Duyuşsal Faktörler", "Çevrimiçi Öğrenme Ortamı" ve "Öz ve Akran Değerlendirmesi". Her tema, doktora öğrencilerinin çevrimiçi iş birlikli öğrenme sürecindeki çeşitli yönleri ve bu süreçten ne şekilde etkilendiklerini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır.

"İş Birlikli Öğrenmeye Katılım" teması, öğrencilerin birlikte çalışma ve sorun çözme süreçlerine nasıl katıldıklarını vurgularken; "İletişim ve Koordinasyon" etkili iletişimin önemini ve bu süreçteki zorlukları gözler önüne sermektedir. "Öğrenmeye Katkı" öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak nasıl dahil olduklarını ve çeşitli bakış açılarından nasıl yararlandıklarını ortaya çıkartmaktadır. "Duyuşsal Faktörler", motivasyon ve duygusal durumun öğrenme üzerindeki etkilerine odaklanırken; "Çevrimiçi Öğrenme Ortamı", çevrimiçi

ortama dair olumsuz algıları, zaman ve mekân esnekliğini ve teknik sorunları ele almaktadır. Son olarak, "Öz ve Akran Değerlendirmesi", öğrencilerin kendilerinin ve akranlarının çevrimiçi iş birliği ortamındaki performans değerlendirmelerine ilişkin bulguları ortaya koymaktadır.

Tema 1. İş Birlikli Öğrenmeye Katılım: İş birlikli Öğrenmeye Katılım, doktora öğrencilerinin çevrimiçi iş birlikli öğrenme deneyimlerinde öne çıkan ve en yüksek orana sahip tema olarak belirlenmiştir. Bu tema, öğrencilerin karmaşık problemleri çözme sürecinde birlikte çalışmalarını, görev paylaşımını ve sorumluluk ile ilgili dinamiklerini kapsamaktadır.

Ortak Sinerji: Bu alt tema grup üyelerinin farklı yeteneklerini ve ilgi alanlarını birleştirerek etkili bir iş birliği ve ortak sinerji oluşturma sürecini vurgulamaktadır. Üyeler, birbirlerinin fikirlerine değer vererek ve geri bildirimler alarak sürekli kendilerini geliştirme yoluna gitmişlerdir. Farklı uzmanlık alanlarına sahip bireylerin, ortak bir amaç etrafında birleşerek verimliliği artırmaları ve destekleyici bir çalışma ortamı oluşturmaları, bu temanın özünü teşkil etmektedir. Bu alt tema ile ilgili örnek öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Her bir grup üyesinin yeteneklerini ve ilgi alanlarını dikkate alarak rollerimizi belirledik ve herkesin potansiyelini en iyi şekilde kullanabildik. Bu sayede grup çalışmasının verimliliği arttı ve tüm üyeler arasında iyi bir iş birliği ortamı oluştu. Ayrıca da sürekli olarak kendimizi geliştirmek için öneriler ve geri bildirimler almaya çalıştık (Ö3).

Birbirini neredeyse hiç tanımayan 5 kişi olarak, ortak bir zeminde buluşmamız çok kolay oldu. Hepimiz bir diğerinin fikirlerini ciddiyetle değerlendirdi ve eğer gerekli ise ekleme ve çıkarma yapıldı. Fikirler konuşulurken tamamen destekleyici tartışmalar yapıldı. Hemen hepimiz farklı alanlarda uzmanlaşmış olsak da, konu belirlenirken herkesin ortak katkı sunabileceği bir başlık belirlendiğinden, diğer toplantılarda herkes gerekli katkıyı sağlamış oldu (Ö4).

Ortak Sinerji teması, grup içi iş birliğinin her zaman sorunsuz ve verimli ilerlemediğini durumları da ortaya koymaktadır. Bu gibi durumlar, grup dinamiklerinin karmaşıklığını ve iş birliğinin her zaman beklenen sonuçları vermeyebileceğini göstermektedir. Ortak sinerji alt teması altında yer alan ve bu konuda olumsuz görüş bildiren bir öğrencinin ifadesi şu şekildedir:

Bu katılım dersin zorunluluğundan dolayı görünür olmaktan başka bir anlam ifade etmedi yapılan tartışmalara ve gerekli fikir beyanında bulunmakta arkadaşlarım aşırı zorlandı (Ö12).

Öğrenci görüşleri, farklı yetenek ve ilgi alanlarının bir araya getirilmesiyle etkili bir iş birliği sağlanırken, bazen bu sürecin karmaşıklıklar ve zorluklar barındırdığını da ortaya koymaktadır.

Sorumluluk Bilinci: Bu alt tema ile iş birlikli öğrenmede grup içinde çalışmanın, öğrencileri kendilerine ve birbirlerine karşı sorumlu hissetmelerini sağlayarak, ertelemenin önüne geçtiği ve daha yüksek bir performans elde edilmesine yol açtığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, bu sürecin öğrencilerin öğrenme ve araştırma yeteneklerini zorlayıcı bir şekilde geliştirdiği ve etkili bir öğrenme yöntemi olarak öne çıktığı belirtilmektedir. Sorumluluk bilincine yönelik iki öğrencinin görüşü aşağıdaki gibidir:

İş birlikli öğrenme, sorumluluk almaya ve kişinin gelişime katkıda bulunuyor. Örneğin bir işi kendiniz yapıyor olsanız, çalışmak istemediğinizde erteleyebilirsiniz ama grupla birlikte çalıştığınızda, sorumlulukları yerine getirmek durumundasınız. Grup çalışmaları sonucu ortaya konan performans, bireysel çalışma sonucu ortaya çıkan performanstan daha fazla ve daha verimli oluyor diye düşünüyorum (Ö4).

Bu süreçte öğrenmek ve araştırmak zorunda kaldım. Bu yöntemin grup arkadaşlarımı da benim gibi çalışmaya zorladığını düşünüyorum. Bence öğrenmede çok etkili ve faydalı bir yöntem (Ö12).

Öğrencilerin grup projelerinde sorumluluk bilinci ile ilgili farkındalığa sahip oldukları kadar karşılaştıkları zorlukları ve beklentileri aşağıdaki öğrenci görüşleri açıkça ortaya koymaktadır:

Bu ödevi aşırı şekilde önemsemelerini veya hayatlarının önemli bir noktasına koymalarını kimse onlardan beklemedi. Ben sadece herkesin bu ödevde adil bir şekilde yer almasını, sorumluluk bilincine sahip olmalarını ve empati yapabilmelerini beklerdim. Yaptığım işler ağır ya da yoğun değildi tabi ki sadece bende oluşturduğu kötü his çok ağır oldu (Ö12).

Grup arkadaşlarımın hepsi maalesef aynı hassasiyet ve verimlilikte üretkenlik sağlayamadılar. İş yükü genel olarak bir ya da birkaç kişinin üzerinde toplandı (Ö8).

Öğrenci görüşleri, iş birlikli öğrenme sürecinin sorumluluk bilincini artırarak ertelemeyi önlediğini ve daha yüksek performansa yol açtığını, aynı zamanda grup üyeleri arasında sorumluluk bilinci ve görev dağılımında adaletin sağlanmasının, grup çalışmasının başarısı için kritik olduğunu göstermektedir.

Görev Paylaşımı: Bu alt tema ile çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye katılım konusunda öğrenciler, grup içi dengeyi ve herkesin eşit katılımını sağlama konusunda aktif bir rol üstlenmiş, toplantılar ve planlamalar konusunda liderlik yaparak grubun verimli bir şekilde işlemesine katkıda bulunmuşlardır. Bu süreç, grup çalışmasının başarılı yürütülmesi için eşit bir şekilde yapılan görev dağılımının ve etkin organizasyonun önemini vurgulamaktadır. Öğrencilerin görev paylaşımı ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

Grup olarak en iyi yaptığımız şey görev dağılımını demokratik bir şekilde yapmamız ve görevleri zamanında tamamlamamız (Ö12).

Herkes görevlerin eşit bir şekilde dağıtılması ve kimsenin hakkının yenmemesi için grubu teşvik ettim. Sadece grup temsilcisine yük binmemesi için elimden geleni yaparak genelde her hafta olan toplantı gün ve saatini duyurdum, yıllık ve günlük planların düzenlenmesine yardımcı oldum (Ö6).

Öğrenci görüşleri, iş birlikli öğrenmede grup çalışmasının başarısının, her üyenin rolünü zamanında ve etkin bir şekilde yerine getirmesine bağlı olduğunu ortaya çıkartmaktadır. Ayrıca grubun uyum içinde çalışabilmesi için görevlerin ve rollerin önceden açıkça tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ö4 ve Ö9'un konuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

Özetle, iş birlikli öğrenmeyi bir saatin çalışma mekanizması gibi değerlendirip, her bir dışlının grubun bir üyesi olarak görebiliriz. Herkes kendi sorumluluğunu zamanında ve düzgün bir şekilde yerine getirirse ortaya hiç aksamayan her şeyin yolunda gittiğini gösteren bir saat görebilirsiniz. Dışlının bir tanesi aksadığında, bütün mekanizmayı etkileyen ve sonunda zamana ayak uyduramayan geri kalan bir metafor ile açıklayabiliriz (Ö4).

Bir dahaki sefere grup çalışmasında geliştirmemiz gereken şey görev rollerimizin önceden belirlenmesidir. Bu durum herhangi bir kafa karışıklığından veya çakişmadan kaçınmamızı sağlayabilirdi. Görev rollerimizi önceden belirlemek, her ekip üyesinin güçlü yanlarını kullanmamıza ve zamanımızı en verimli şekilde kullanmamıza olanak sağlayabilirdi (Ö9).

Bu görüşler, görevlerin adil ve net bir şekilde dağıtılmasının iş birlikli öğrenme sürecinin etkinliğini artırdığını, ancak görev rollerinin önceden belirlenmesinin karışıklıkları önlemek ve ekip üyelerinin yeteneklerinden daha iyi yararlanmak için önemli olduğunu göstermektedir.

Tema 2. İletişim ve Koordinasyon: Bu tema, öğrencilerin grup içinde nasıl etkili bir şekilde zaman yönetimi ve planlama yaptıklarını, iletişim kurduklarını, görev ve sorumluluklarını koordine ettiklerini kapsamaktadır.

Zaman Yönetimi ve Planlama: Öğrenciler zamanı doğru yönettiklerini ve bu sayede grup çalışmasına dair yaptıkları planlamalarda aksamaların olmadığına dikkat çekmişlerdir. Konuyla ilgili öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Grup olarak en iyi yaptığımız şey verilen görevi zamanında ve tam olarak yapmaktır. Görevi daha küçük parçalara ayırdık ve her ekip üyesine sorumluluklar atadık. Böylece teslim tarihini kaçırmadan işlerimizi tamamlayabildik (Ö9).

Belirlenen toplanma saatine riayet ettik. Görevlerimizi zamanında yerine getirdik (Ö2).

Zaman yönetimi ve planlama konusunda yaşanan aksaklıkların grup içi uyuma zarar verdiğini vurgulayan görüşler aşağıdaki gibidir:

Toplantıdan yarım saat önce şu saate ertelesek olur mu diye mesaj geliyor. Eee ben programımı ilk belirlenen saate göre yapmışım. Bu sefer ben katılmak istemiyorum, her şey planlanmışken böyle aksilikler her şeyi değiştiriyor (Ö5).

Diğer arkadaşların uygunluk saatine göre kendimi ayarladım. Çünkü çocuğu olan, işleri yoğun olan, şehir dışında olan arkadaşlar vardı (Ö12).

Bu görüşler, zaman yönetimi ve planlamanın iş birlikli öğrenme sürecinin başarısını belirlemede önemli bir etken olduğunu, ancak plansız değişiklikler ve bireysel uyum zorluklarının bu süreci olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir.

İletişim ve İş Birliği Becerileri: Buradaki ifadeler, iş birlikli öğrenmenin öğrencilerin iletişim becerileri üzerindeki olumlu etkisini ve zor durumlar karşısında sakinliği koruma yeteneğinin gelişimini vurgulamaktadır. Ders ve ödevler hakkında sürekli iletişimde kalmak, öğrencilerin derse olan bağlılıklarını güçlendirirken, sosyal ilişkilerini de derinleştirmiştir. Aynı zamanda, beklenmedik aksiliklerle karşılaşıldığında bile, grup olarak sorumlulukları paylaşma ve durumu sakin bir şekilde yönetme becerisi kazandıklarını göstermektedir. Bu durum, iş birlikli öğrenmenin sadece akademik becerileri değil, aynı zamanda kişisel ve sosyal becerileri de geliştiren bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. İletişim ve iş birliği becerileri ile ilgili öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

İş birlikli öğrenme ile iletişim yeteneklerimizi sınavımızı düşünüyorum. Dersi ve derse ait ödevleri birbirimize hatırlatarak, dönem boyunca dersten hiç uzaklaşmadık. Böylece daha sosyaldik ve iletişim halindeydik (Ö9).

İş birlikli öğrenmenin bana göre en büyük katkısı sakin kalmayı öğrenmeyi pekiştirmemi sağladı. Bir arkadaşımız bizi yarı yolda bıraktı [dersi bırakan bir öğrenciden bahsediyor]. Normalde bu tür şeylere çok sinirlenir ve kırıcı olurum ancak bu sefer grup çalışması olması nedeniyle oluşan yükü paylaştık ve sakin bir şekilde hallettik (Ö3).

İş birlikli öğrenme sürecinde karşılaşılan iletişim zorluklarının bireysel farkındalık ve kişisel gelişim için bir fırsat olabileceğini göstermektedir. Bu deneyimler, bireyin iletişimdeki engelleri aşma ve daha etkin bir iletişimci olma yolunda önemli adımlar atmasını sağlamıştır. Ö9 ve Ö2'nin konuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

Yine de ben iletişim yanımın biraz zayıf ve geliştirilebilir olduğunu düşünüyorum. İletişim kurabilmek aslında çok zor olabiliyor. Biraz Sabır ve ön yargıdan arınmak gerektiğini düşünüyorum. Bazen iletişim kuramayabiliyoruz. Bu tecrübelerim sonucu kendimde sosyal beceri eksikliği fark ettim (Ö9).

İletişim kurarken özellikle zorluk yaşadım bazen attığım mesajlara karşılık bulamadığım durumlar olabildi. Bana sabırlı olmayı ve vazgeçmemeyi öğretti diyebilirim (Ö2).

Bu görüşler, iş birlikli öğrenmenin iletişim becerilerini geliştirmeye yardımcı olurken, aynı zamanda sabır, hoşgörü ve sosyal farkındalık gibi kişisel yetkinliklerin önemini de ortaya koyduğunu göstermektedir.

Grup içi koordinasyon: Bu alt temadaki ifadeler, iş birlikli öğrenme sürecinde grup içi koordinasyonun ve karşılıklı anlayışın önemine dikkat çekmektedir. Grup başkanının etkili planlama yapması ve tüm grup üyelerinin toplantı zamanları konusunda fikir birliğine varması, uyumlu bir çalışma ortamının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum, grup içindeki uyum ve iş birliğinin, karmaşık projelerde başarılı sonuçlar elde etmek için ne kadar kritik olduğunu göstermektedir. Grup içi koordinasyona ilişkin öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Bütün işleri istişare halinde yaptık. Grup başkanı programı iyi planladı. Online toplantı saatinin seçiminde grubun tüm üyelerinin görüşleri alındı ve ardından toplantı saati ve tarihi belirlendi. Buna dayanarak, grup üyeleri ve grup başkanı arasında bir uyum vardı (Ö14).

Süreç boyunca düzenli olarak birbirimizi kontrol ettik. Bu durum hepimizin ortak karar almasını ve sorunların zamanında çözülmesini sağladı (Ö9).

Ayrıca öğrenciler, iş birlikli öğrenme sürecinde karşılaşılan temel zorlukların, grup içi koordinasyon, ortak bir toplantı zamanı belirleme ve adil görev dağılımı olduğunu vurgulamışlardır. Ö6'nın konuyla ilgili görüşü şu şekildedir:

Buradaki zorluklar grup arkadaşlarımızla koordine olmak, ortak bir saat ayarlamak, görev paylaşımı yapmaktı (Ö6).

Bu görüşler, grup içi koordinasyonun uyumlu ve verimli bir iş birliği sağladığını, ancak zamanlama ve görev paylaşımında yaşanan zorlukların süreci zorlaştırabileceğini göstermektedir.

Tema 3. Öğrenmeye Katkı: Bu tema, iş birlikli öğrenme sürecindeki bireylerin aktif katılımını ve bu sürecin öğrenme deneyimlerine etkisini ortaya koymaktadır. Öğrenmeye katılım, bireylerin ders içeriğine olan katkılarını, fikir alışverişinde bulunma sıklıklarını ve eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirme çabalarını da içerir. Bu temanın odak noktası, öğrencilerin öğrenme sürecine nasıl dahil oldukları, farklı bakış açılarından nasıl yararlandıkları ve öğrenme deneyimlerini nasıl derinleştirdikleri üzerinedir.

Farklı Bakış Açılarını Anlama/Akran Öğrenmesi: Öğrenciler iş birlikli öğrenmenin, kendilerine disiplinler arası fikir alışverişinde bulunma ve yeni insanlarla iletişim kurma fırsatı sunduğunu şu ifadelerle vurgulamışlardır:

Farklı disiplinlerden insanlarla fikir alışverişi yapmak ve yeni insanlar ile iletişimde olmaksızın iş birlikli öğrenmenin artıları diyebilirim (Ö8).

Ekip olarak çalışmanın hem zaman tasarrufu hem de farklı bakış açılarından konuları ele alma özelliği her bir ekip üyesini gerçekten geliştirmiştir. Ayrıca, grup çalışması sürecinde her bir ekip üyesi kendini daha iyi ifade etmeyi, müzakere etmeyi ve diğerlerinin görüşlerini dikkate almayı öğrenir (Ö11).

İş birlikli öğrenme ortamları, çeşitlilik ve ortak çalışmanın gücüyle zenginleşirken, aynı zamanda her bireyin tamamen kendi vizyonunu yansıtan bir çalışma yapmasının zorluklarını da beraberinde getirmektedir. Bu durum, bir yandan yapılan işe çeşitlilik ve derinlik katarken, diğer yandan bireysel tercihler ve stilin tam olarak yansıtılmamasına yol açabilmektedir. Bu durumu yansıtan öğrenci ifadesi aşağıdaki gibidir:

Gruptaki her üyenin farklı bakış açılarına sahip olması yapılan işe zenginlik katarken bir yandan da tam anlamıyla ortaya çıkan işin sizin kaleminiz olmaması rahatsız edici olabiliyor. Demek istediğim tek başınıza bir proje hazırlasanız her noktaysız size ait ve içinize sinen bir iş olacakken grup ile bir proje yapıldığında tam anlamıyla sizin çıkaracağımız iş olmaktan çıkıyor. Grup üyesinden gelen raporda değişiklik yapmak istiyorsunuz ama sonuçta bu onun emeği ve bu şekilde güzel bulmuş, çok fazla müdahale edemiyorsunuz (Ö8).

Bu görüşler, farklı disiplinlerden gelen bakış açılarının grup çalışmalarına zenginlik kattığını ve bireysel gelişimi desteklediğini ancak bu çeşitliliğin kişisel katkıların tam anlamıyla yansıtılmaması gibi zorlukları da beraberinde getirebildiğini ortaya koymaktadır.

Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme: Öğrenciler, iş birlikli öğrenmenin öğrencilerin düşünme ve eleştirel düşünme becerileri üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamaktadır. Tartışma temelli bir öğrenme ortamı sağlayarak, öğrencilerin farklı fikirleri birleştirmelerine ve böylece daha kapsamlı ve zengin çalışmalar oluşturmalarına olanak tanıdığı ifade edilmiştir. Bu alt tema altında yer alan örnek öğrenci ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Bence iş birlikli öğrenme öğrencilerin düşünmeyi ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren bir tekniktir. İş birlikli öğrenme tekniğinin tartışma ortamında gerçekleşerek öğrencilerinin düşüncelerini ve fikirlerini birleştirilebilir. Böylece daha kaliteli ve hibrit bir çalışmalar elde edilebilir (Ö3).

İş birlikli öğrenme düşünme becerimizi geliştirir. Eksik yönlerimizi keşfedebiliriz. Farklı görüşler ve deneyimlerin olabildiğini anlayabiliriz, görüşlere ve yeni fikirlere saygılı olmayı öğrenebiliriz (Ö2).

Bu görüşler, iş birlikli öğrenmenin öğrencilerin eleştirel düşünme yeteneklerini pekiştirerek, farklı görüş ve deneyimleri bir araya getirme becerisini güçlendirdiğini ve bu sayede daha nitelikli çalışmalar ortaya çıkardığını göstermektedir.

Aktif Katılım: Bu alt tema, çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamlarında öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katılımlarını bunun olumlu etkilerini içermektedir. Ö14 isimli öğrenciye ait görüş aşağıdaki gibidir:

Öğrenciler iş birlikli öğrenme ortamına tüm dikkatiyle katılıp, aktif olarak eğitilirler, bu da onların gelecekte iyi bir öğretmen olmaları için faydalı olacaktır. (Ö14)

Özdüzenleme: Bu alt tema, öğrencilerin kendi öğrenmelerini yönetme becerilerini üzerine odaklanmakta; planlama, sabır ve zaman yönetimi gibi öz düzenleme becerilerinin öğrenme deneyimine olumlu katkı sağladığını vurgulamaktadır. Ö5 isimli öğrenciye ait görüş aşağıdaki gibidir:

Öğrenmede planlı olmayı, sabretmenin önemini anladım. Zamanı etkili kullanmanın faydalarını deneyimledim (Ö5)

Bu görüşler, iş birlikli öğrenme ortamlarında öğrencilerin aktif katılımının ve özdüzenleme becerilerinin gelişmesinin, onların hem mesleki hem de kişisel gelişimleri için önemli kazanımlar sağladığını göstermektedir.

Tema 4. Duyuşsal Faktörler: Bu tema, çevrimiçi iş birlikli öğrenme süreçlerinde öğrencilerin duygusal ve psikolojik deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu tema, motivasyon, baskı ve stres, memnuniyet ya da memnuniyetsizlik, empati ve saygı ile öz farkındalık gibi alt temaları içermektedir. Bu alt temalar, öğrenme deneyimlerinin sadece bilişsel süreçlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda öğrencilerin duygusal durumlarının ve sosyal etkileşimlerinin de öğrenme başarısı ve katılım üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Motivasyon: Bu alt tema, çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamlarındaki öğretim yöntemlerinin ve grup içi dinamiklerin öğrencilerin motivasyonu üzerindeki etkilerini kapsamaktadır. Bu tema, çevrimiçi iş birlikli öğrenme deneyiminin, öğrenciler arasındaki etkileşim ve destekle birlikte, öğrenmeye olan ilgiyi ve katılımı artırmanın önemli bir aracı olduğunu göstermektedir. Bu durumu yansıtan öğrenci ifadeleri aşağıdaki gibidir:

İş birlikli öğrenme yöntemi verilen işi tamamlamamız için bizleri motive etti ve bizi birlikte çalışmaya heveslendirdi. (Ö11)

Bu yöntem beni grup halinde çalışmaya teşvik ederek, iş birliğinin önemini gösterdi. Gerçekten birkaç toplantıyla aslında zor gibi görülen bir işini başardık. (Ö10)

Bu görüşler, iş birlikli öğrenme yönteminin öğrencilere motivasyon kazandırarak grup çalışmasına olan isteği artırdığını ve zorlu görünen görevlerin bile birlikte çalışarak başarıldığını ortaya koymaktadır.

Baskı ve stres: Bu alt tema, çevrimiçi iş birlikli öğrenme deneyimleri sırasında grup içi dinamiklerin ve bireysel farklılıkların öğrenciler üzerinde yarattığı psikolojik baskıyı ve stresi ele alır. Bu tema, özellikle grup çalışmalarının başlangıcındaki tanıma süreci, görev dağılımındaki adaletsizlikler ve görev bilinci eksikliği gibi faktörlerin, öğrencilerin üzerinde oluşturduğu baskıyı vurgular. Bu temaya ilişkin bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

İlk başlarda zor oluyor. Herkeste bir tedirginlik. İlk kez bir çalışma için bir arada bulunuyoruz, haliyle bir çekimserlik oluyor (Ö5)

Grup temsilcisi üzerine fazla yük bindirildiğini düşünüyorum. Çoğunlukla negatif düşüncelerim olmasından dolayı iş birlikli öğrenmektense bireysel öğrenmenin çok daha az stresli ve sağlıklı olduğunu düşünüyorum (Ö6)

Bu görüşler, iş birlikli öğrenme sürecinin başlangıcında tedirginlik ve stres yarattığını, bazı öğrencilerin ise grup çalışmasının getirdiği baskı nedeniyle bireysel öğrenmeyi daha az stresli ve tercih edilebilir bulduğunu göstermektedir.

Memnuniyet/siz: Bu alt tema, çevrimiçi iş birlikli öğrenme deneyimlerinden öğrencilerin aldıkları memnuniyet düzeyini ve bu süreçte yaşadıkları olumlu ya da olumsuz duyguları ele alır. Bu durum, çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamlarının farklı bireysel tercihler ve beklentiler karşısında nasıl değişken deneyimler sunabileceğini ortaya koymaktadır. Bu temaya ilişkin olumlu görüş şu şekildedir:

Çok büyük katkı sağladı benim için çok şey öğrendim. İdarecilik yapmayı düşünüyorum çalıştığım kurumda yönetimle ilgili grup çalışmaları nasıl olur uygulamalı olarak gördüm. Herkesin fikrini almanın önemini gördüm (Ö2).

İş birlikli öğrenme süreçlerinin başarısının, ekip üyeleri arasındaki uyum, iletişim ve güven gibi faktörlere ne kadar bağlı olduğu vurgulanmıştır. Olumsuz bir deneyim, bu öğrenme yöntemine olan yaklaşımı kalıcı olarak etkileyebilir ve bireyin gelecekteki grup çalışmalarına katılımını zorlaştırabilir. Bu temaya ilişkin olumsuz görüş şu şekildedir:

Böyle kötü bir tecrübe yaşadığım için bundan sonrasında isteyerek yapacağım bir öğrenme şekli olmayacak. Güvenilir bir ekiple güzel işler çıkartmak için kullanılabilir fakat yine de çok zor benim adıma (Ö10).

Bu görüşler, iş birlikli öğrenmenin bazı öğrenciler için memnuniyet verici deneyimler ve değerli kazanımlar sunduğunu, ancak olumsuz tecrübelerin bu yönetime karşı duyulan memnuniyeti azaltabileceğini ve gelecekteki tercihleri olumsuz yönde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

Empati ve saygı: Bu tema, öğrencilerin empati ve saygıyı merkeze alan bir yaklaşımla nasıl daha işlevsel ve uyumlu bir iş birliği ortamı yaratabileceklerini ortaya koyan ifadeleri içermektedir.

Birbirimize saygımızı hep koruduk fikirlerimizi önemsedik. Saygımızı ve anlayışımızı koruduk. Güzel bir ekip çalışmasıydı (Ö3).

Bu görüş, iş birlikli öğrenme sürecinde empati ve saygının, öğrenme sürecinin etkili bir şekilde yürütülmesinde önemli noktalardan biri olduğunu göstermektedir.

Öz farkındalık: "Öz farkındalık" alt teması, bireylerin kendi öğrenme süreçlerindeki rollerini, davranışlarını ve bu süreçlere katkılarını bilinçli bir şekilde tanıma ve değerlendirme yeteneklerini ele alır.

Yüksek Lisans hayatından itibaren hem çalışma hayatımda hem de akademik hayatımda iş birlikli öğrenme yaklaşımını aktif olarak kullanmaktayım. Bir konu belirlendiğinde, başka disiplinden bir konuyu nasıl birbirine entegre ederiz sorusunun cevabını grup çalışmaları ile buluyoruz. Ben aslında uzun zamandır farkında olmadan 'iş birlikli öğrenme' yaklaşımını kullanıyordum, fakat bu ders ile 'iş birlikli öğrenme' yaklaşımını bilerek ve farkında olarak kullanmayı öğrenmiş oldum. (Ö4)

Bu görüş, iş birlikli öğrenme sürecinin öğrencilerin öz farkındalıklarını artırarak, bu yaklaşımı bilinçli bir şekilde nasıl kullanacaklarını keşfetmelerine yardımcı olduğunu göstermektedir.

Tema 5. Çevrimiçi Öğrenme Ortamı: Bu tema, öğrencilerin çevrimiçi öğrenme ortamlarında karşılaştıkları deneyimlerin çeşitli yönlerini kapsamaktadır. Bu tema altında, çevrimiçi ortamlarla ilişkili olumsuz yönler, teknolojik sorunlar, iletişim araçlarının etkinliği ve erişim ile esneklik konuları ele alınmaktadır.

Zorluklar ve Engeller: Bu alt tema, çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamının getirdiği katılım ve iletişim sıkıntılarını ve anlaşmazlıkların çözümünde yaşanan güçlükleri ele alır.

İş birlikli öğrenme çevrimiçi ortamda yapıldığı için toplantıların tümüne eksiksiz giren kişi sayısı az olmakta ve iletişim yönünden, fikir verme yönünden eksik kaldığı düşünülmektedir (Ö6).

İş birlikli öğrenmenin uzaktan eğitim şeklinde olması süreci uzatmakta ve uygulama adına hemfikir olmak açısından zorlu bir öğrenme şekli. Genel olarak yüz yüze öğrenme ortamında bile anlaşmazlıklar, kopukluklar, karmaşıklıklar olması dolayısıyla, uzaktan eğitim ortamlarında fazlasıyla kaçınılmaz bir durum olmaktadır (Ö4).

Bu görüşler, iş birlikli öğrenme sürecinin çevrimiçi olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle öğrenci katılımının tam sağlanamadığını ve iletişimdeki aksaklıkların sürecin etkinliğini azalttığını göstermektedir.

Teknik Aksaklıklar ve Bağlantı Sorunları: Bu alt tema, öğrencilerin çevrimiçi iş birlikli öğrenme sürecinde yaşadıkları teknik sorunları yansıtmaktadır.

Çevrimiçi iş birlikli öğrenmede iletişim ilk etapta teknik sorunlar dolayısıyla sıkıntılıydı (Ö7)

Bugün yine online çalışmanın ortasında teknik sorunlarla boğuştum; internetim aniden kesildi ve tekrar bağlanmaya çalışırken bütün grup tartışmalarını kaçırdım (Ö13).

Bu görüşler, çevrimiçi iş birlikli öğrenme sürecinde teknik aksaklıklar ve bağlantı sorunlarının iletişimi zorlaştırdığını ve öğrencilerin grup çalışmalarına tam katılımını engellediğini göstermektedir.

Çeşitli iletişim araçlarının kullanımı: Bu alt tema, çevrimiçi iş birlikli öğrenme faaliyetlerinin etkin yürütülmesi için farklı dijital platformların ve uygulamaların öğrenme sürecine nasıl entegre edildiğine odaklanmaktadır. Öğrencilerin anlık mesajlaşma uygulamaları, ortak doküman depolama hizmetleri ve planlama araçları gibi çeşitli dijital araçları kullanarak iş birliğini ve verimliliği nasıl artırdıkları bu temanın odak noktasını oluşturur.

Ben grup sorumlusu olarak herkese daha kolay ulaşabilmek ve fikir alışverişi yapabilmek için whatsapp grubu kurdum. Ayrıca, daha fazla teknoloji ve araçlar kullanarak çalışmalarımızı daha verimli hale getirebiliriz (Ö13)

Yıllık planın oluşturulmasında üzerime düşen haftaları tamamladım. İşimize yarayacak dokümanları ortak drive klasörümüze yükledim (Ö12).

Bu görüşler, çevrimiçi iş birlikli öğrenme sürecinde kullanılan farklı iletişim araçlarının, grup üyeleri arasında hızlı ve etkili bir iletişim kurma, fikir alışverişini kolaylaştırma ve çalışma süreçlerini daha organize hale getirme konularında çeşitli avantajlar sağladığını ortaya koymaktadır.

Erişilebilirlik ve Esneklik: Bu alt tema, çevrimiçi öğrenme ortamlarının sağladığı mekan ve zaman bağımsızlığının önemini ve bu esnekliğin öğrenme sürecine katkısını ele almaktadır. Öğrenciler, fiziksel olarak aynı yerde bulunma zorunluluğu olmaksızın uzaktan iş birliği yapabilme imkanının değerini vurgulayarak, günümüz teknolojisiyle bu yaklaşımların daha fazla benimsenmesi gerektiğini belirtmişlerdir:

..Bunu yaparken de yakın olmaya gerek yok. Aynı ortamda olmadan, uzaktan bir şekilde bir şeyler üretme fırsatı oluyor. İçinde bulunduğumuz dönemde olmazsa olmaz bir şey zaten. Teknoloji bu kadar gelişmişken bu gibi yaklaşımların artması gerekiyor (Ö5).

Uzaktan eğitime karşı genel olarak ön yargılarım olurdu her zaman, verimli olabileceğini düşünmezdim. İlk defa aldığım bu iş birlikli öğrenme yaklaşımında uzaktan eğitimin faydasını ve olumlu yanlarını gördüm (Ö7).

Bu görüşler, çevrimiçi öğrenme ortamlarının, fiziksel olarak aynı ortamda bulunma gerekliliğini ortadan kaldırarak esnek çalışma imkanları sunduğunu ve uzaktan eğitimin verimli ve faydalı olabileceğine dair alguları olumlu yönde değiştirdiğini göstermektedir.

Tema 6. Öz ve Akran Değerlendirmesi: Bu tema, öğrencilerin çevrimiçi iş birlikli öğrenme süreçlerinde kendi performanslarını ve akranlarının performanslarını değerlendirme biçimlerine odaklanmaktadır.

Değerlendirmelerin Objektifliği: Bu alt tema, bireylerin sürece ve sonuca katkılarını ne kadar tarafsız ve adil bir şekilde ölçebildiklerini incelemekte; öğrencilerin kişisel ilişkilerin, grup dinamiklerinin ve öz-yargıların değerlendirme süreçlerindeki etkisini değerlendirmektedir.

Tabii burada birbirimizi değerlendirmemiz, tarafsız olmamızı engelliyor. Ben tüm grup arkadaşlarımın da benim yaptığım gibi yüksek değerlendirme notları verdiği kanaatindeyim. (Ö11)

Kendimin cevaplarını düşündüğümde, tamamen iş sürecine ve çıktılara katkılara göre değerlendirme yaptım. Ama diğer arkadaşlarım ne kadar objektif olabildi bilemiyorum. Arkadaşlarım eğer puan verelim geçsin diğer düşündü ise objektif olamamışlardır. (Ö5)

Bu görüşler, iş birlikli öğrenme sürecinde yapılan değerlendirmelerin, tarafsız olma konusunda zorluklar yaşanabileceğini ve kişisel ilişkilerin objektifliği etkileyebileceğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular, öğrencilerin farklı disiplinlerden gelen bakış açılarını birleştirerek daha zengin ve hibrit çalışmalar oluşturma yeteneğinin, iş birlikli öğrenmenin sunduğu temel avantajlardan biri olduğunu göstermiştir. Ancak, grup içi iletişim ve koordinasyon zorlukları, görev dağılımı ve farklı kişilikler arasındaki dinamikler, bu öğrenme modelinin uygulanmasında karşılaşılan temel engeller olarak ortaya çıkmıştır. Öğrenciler, bireysel öğrenme stillerine ve tercihlerine göre iş birlikli öğrenmenin faydalarını ve zorluklarını farklı şekillerde deneyimlemişlerdir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, doktora öğrencilerinin çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye ilişkin deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğrencilerin öz ve akran değerlendirmeleri arasındaki uyum ve çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye yönelik alguları incelenmiştir.

Öz değerlendirme ve akran değerlendirmesi çevrimiçi öğrenme süreçlerinde etkili bir geri bildirim mekanizması olarak kullanılmaktadır. Çalışmanın sonuçları öğrencilerin öz ve akran değerlendirmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermiştir. Bu bulgular, doktora öğrencilerinin kendi performanslarını, akranlarının değerlendirmelerine yakın gördüklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, doktora öğrencilerinin eleştirel düşünme ve özeleştirme yeteneklerinin gelişmiş olduğunu ve kendi çalışmalarını adil bir şekilde değerlendirebilecek olgunluğa ulaştıklarını düşündürülebilir. Öz ve akran değerlendirmeleri, öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha fazla sahip çıkmalarını ve sorumluluk almalarını sağlayarak özerkliklerini ve entelektüel bağımsızlıklarını teşvik etmektedir (Omelicheva, 2005, s. 192).

İş birlikli öğrenmeye katılım, doktora öğrencilerinin çevrimiçi öğrenme deneyimlerinin temelini oluşturmakta ve bu sürecin başarısında kritik bir rol oynamaktadır. Jacobs vd. (2008) bu durumu kuramsal çalışmasında “olumlu karşılıklı bağımlılık” olarak ifade etmiş ve iş birlikli öğrenmede en önemli prensip olarak tanımlamıştır. Olumlu karşılıklı bağımlılık, gruptaki herkesin verilen ödevi kendi başına yapma becerisini kazanana ve herkesin grubun ne yaptığını ve bunu neden yaptığını açıklayıncaya kadar grubun çalışmaya devam etmesi şeklinde ifade edilmiştir. Bu çalışmanın bulguları, doktora öğrencilerinin çevrimiçi iş birlikli öğrenme süreçlerinde özellikle çözüm üretme, fikir alışverişi ve grup dinamiklerine aktif katılım gibi unsurları önemsediklerini göstermektedir. Ortak sinerji alt temasının en yüksek orana sahip olması, bu eğilimin açık bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bu tür sonuçların ortaya çıkmasının temelinde, iş birlikli öğrenme süreçlerinin özgün dinamikleri ve grup üyeleri arasındaki etkileşimin kalitesi yattığı söylenebilir. Ancak, bu süreçte, özellikle grup üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmemesi ve görevlerin dengeli ve doğru bir şekilde dağıtılmaması gibi konuların da dikkate alınması gereken önemli zorluklar olduğu unutulmamalıdır. Resta, Awalt ve Menchaca (2002), iş birliğine dayalı öğrenme takımlarında hoşnutsuzluğa yol açan başlıca sebepleri, bazı öğrencilerin aşırı yük altında olması, diğerlerinin ise yeterince katkıda bulunmaması ve eğitmenin bu durumdan haberdar olmaması şeklinde ifade etmişlerdir. Dolayısıyla böyle durumların oluşmaması için öğrencilerin grup projelerinde görev rollerinin önceden belirlenmesi gibi önlemlerin alınması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Laal vd. (2013, s. 288)’e göre, gruplarda iş birliğine dayalı öğrenme, öğrencilerin ortak hedeflere ulaşmak için iş birliği yaptıkları bir yöntemdir ve burada her birey hem kendi hem de grup üyelerinin öğrenme süreçlerinden sorumludur. Jacobs vd. (2008), iş birliği içinde olmak ve daha derin düşünebilmek için başkalarının ne anladığını kontrol etmek, anlaşmazlığa kibarca yanıt vermek, başkalarını da katılıma teşvik

etmek gibi bazı becerilerin edinilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Jacobs vd. (2008), gruplarda sık karşılaşılan bir sorunu bir veya iki grup üyesinin gruba hâkim olması ve diğer üyelerin grup etkinliğine katılım göstermemesi olarak ifade etmiştir. Jacobs iş birlikli öğrenme ortamlarında grupta kolaylaştırıcı, denetleyici, sorgulayıcı, övgücü, teşvik edici ve yorumcu gibi dönüşümlü rollerin kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Bu çalışmada öğrenci ifadeleri, iş birlikli öğrenme sürecindeki katılımın hem bireysel hem de grup bazında gelişimi teşvik ettiğini, ancak bu sürecin etkin yönetilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

İletişim ve koordinasyon, doktora öğrencilerinin çevrimiçi iş birlikli öğrenme sürecindeki temel dinamiklerden birini oluşturur. Etkili zaman yönetimi, planlama, iletişim, iş birliği ve görev koordinasyonunun sağlanması, grup içinde sorunsuz bir işleyişin gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. İş birlikli öğrenmede, öğrencilerin grup içinde ve eğitmenle etkili iletişim kurması, projenin başarısı için hayati önem taşımaktadır (Johnson, 2013, s. 34). Bu çalışmada zaman yönetimi ve koordinasyonda yaşanan aksaklıkların, grup içi uyumu zedeleyebileceği de gözlemlenmiştir. Özellikle, toplantı zamanlarında yapılan son dakika değişiklikleri gibi durumlar, grup üyeleri arasında koordinasyon zorluklarına yol açabilmekte ve bireylerin katılımını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle grup üyeleri arasında açık ve düzenli iletişim kanallarının kurulması gerekmektedir. Grup içinde olumlu bir atmosferin korunması ve her türlü zorluğun açık bir şekilde iletişim yoluyla ele alınması, karşılaşılan zorlukların ve aksiliklerin üstesinden gelmesinde önemlidir. Grup içi iletişimi ve koordinasyonu desteklemek için dijital araçlardan ve uygulamalardan yararlanılabilir. İş birliğine dayalı öğrenmeyi teşvik etmek için bir topluluk duygusu oluşturmak önemlidir. Bağlantı duygusunu geliştirmek için eğitmenler, öğrencilerin akranlarıyla etkileşime girebilmeleri için çeşitli fırsatlar sunmalıdır (Faja, 2013, s. 48). Örneğin, görev yönetimi ve proje takibi için kullanılan çevrimiçi platformlar, grup üyelerinin süreci daha etkili bir şekilde takip etmelerine ve görevler arasında koordinasyon sağlamalarına yardımcı olabilir.

Öğrenmeye katkı, öğrencilerin çevrimiçi iş birliği sürecindeki etkileşim biçimlerini ve bu etkileşimlerin öğrenme deneyimlerine pozitif katkıları ifade etmektedir (Jalili, 2024, s. 43; Jianhua ve Akahori, 2001; Qureshi vd., 2023, s. 2371; Razali vd., 2015; Zhu, 2012, s. 133). Gillies (2016a) iş birliğine dayalı öğrenmenin, farklı disiplin alanlarındaki öğrenciler arasında sosyalleşmeyi ve öğrenmeyi teşvik eden pedagojik bir uygulama olduğunu savunmaktadır. İş birlikli öğrenme sürecindeki aktif katılım, her öğrencinin belirli bir fikir veya konu hakkında çeşitli bakış açıları bulabileceği, bilgi açısından zengin bir ortam yaratmaktadır (Jianhua & Akahori, 2001). Faja (2013, s. 47) diğer öğrencilerle daha güçlü bir bağlantı ve etkileşim duygusuna veya topluluk duygusuna sahip öğrencilerin, iş birliğine dayalı aktiviteden daha fazla şey öğrendiklerini ifade etmektedir. Bu çalışmanın sonuçları da disiplinler arası fikir alışverişi ve çeşitliliğin hem bireysel gelişime hem de grubun bilgi birikimine katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Altınay (2017) çalışmasında akran öğrenme sürecinin öğrenenlerin mesleki gelişimine katkı sağladığını ifade etmektedir. İş birlikli öğrenmede eleştirel düşünme becerisi ile öğrenciler, karşılaştıkları farklı fikirlerin birleştirilmesi yoluyla, daha eleştirel ve kapsamlı düşünme yetenekleri geliştirebilirler. Bu, öğrencilerin kendi eksik yönlerini keşfetmelerine, farklı görüşlere açık olmalarına ve bu süreçte daha saygılı bir iletişim kurmalarına olanak tanımaktadır. Yapılan çalışmalar yükseköğretimdeki iş birlikli çevrimiçi akran öğrenme sürecinin başkalarının fikirlerinin değerlendirilmesi yoluyla eleştirel düşünmenin gelişimini ve öz değerlendirmeyi teşvik ettiğini ortaya çıkarmıştır (Gokhale 1995, s. 23; Altınay, 2017, s. 318).

Bu çalışmanın bulguları, çevrimiçi iş birlikli öğrenme sürecinin sadece bilişsel boyutlarını değil, aynı zamanda öğrencilerin motivasyon, baskı, stres, memnuniyet ve empati gibi duyuşsal yönlerinin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Johnson (2013, s. 38) ve Ozaydın Ozkara ve Cakir (2018, s. 924), çalışmalarında öğrencilerin iş birliğine yönelik tutumlarının genellikle olumlu olduğunu, ancak bireysel kişilik özelliklerine ve grup içi çatışmaların varlığına bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini ifade etmiştir. Zhu (2012, s. 127) çalışmasında, öğrenciler arasında çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye ilişkin memnuniyet açısından önemli

farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada öğrenciler bu süreçlerin kendi akademik ve profesyonel becerilerinin yanı sıra, empati, saygı ve öz farkındalık gibi kişisel yönlerini de geliştirdiğini belirtmişlerdir. Eğitimcilerin ve ders tasarımcılarının, öğrencilerin duyuşsal ihtiyaçlarını desteklemek ve olumlu bir öğrenme ortamı oluşturmak için gerekli stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir.

Çevrimiçi iş birlikli öğrenme, öğrencilere disiplinler arası iş birliği, kritik düşünme ve geniş çaplı bir perspektif kazandıran, aynı zamanda teknolojinin sunduğu esneklikten yararlanarak öğrenme süreçlerini zenginleştiren bir model olarak öne çıkmaktadır. Çevrimiçi öğrenme ortamı sadece uzaktan öğretimde değil, sınıf tabanlı öğretimle birbirini tamamlayıcı nitelikte olmaları sebebiyle sınıf tabanlı ortama da entegre edilmelidir (Jianhua ve Akahori, 2001). Bu çalışma, çevrimiçi iş birlikli öğrenmenin, öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişimine katkıda bulunan, aynı zamanda mekansal ve zamansal sınırları aşarak esnek bir öğrenme ortamı sağlayan güçlü bir araç olduğunu göstermektedir. Korkmaz (2013, s. 291), çalışmasında öğretmen adaylarının çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye dönük tutumlarının yüksek düzeyde ve olumlu olduğunu bulmuştur. Çalışmada çevrimiçi ortama yönelik çıkan sonuçlar, çevrimiçi öğrenme ortamlarının sunduğu fırsatların yanı sıra bu ortamların getirdiği zorlukları ve engelleri de gözler önüne sermektedir. Ozkara ve Cakir (2018) internette kaynaklanan teknik sorunlar nedeniyle katılımcılarda çevrimiçi iş birlikli öğrenmeye yönelik olumsuz duygular oluştuğunu belirtmiştir. Çevrimiçi iş birlikli öğrenme süreçleri, teknik sorunlar nedeniyle kesintiye uğrayabildiği ve bu durumun hem bireysel öğrenme deneyimini hem de grup içi etkileşimi olumsuz yönde etkileyebildiği ifade edilebilir.

Bu çalışmada iş birlikli öğrenme süreçlerinde öz ve akran değerlendirmesi temasında, öğrencilerin kendi ve akranlarının performanslarını değerlendirme sürecindeki değerlendirmenin objektifliğine odaklandığı görülmüştür. Öğrencileri ifadeleri, öz ve akran değerlendirmelerinin, grup içi dinamikler, kişisel ilişkiler ve bireysel önyargılar tarafından nasıl etkilenebileceğini ortaya koymaktadır. Öğrenciler, bu tür değerlendirmelerde objektif bir bakış açısı sağlamanın güçlüklerini dile getirmişlerdir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi, yükseköğretimde çevrimiçi iş birlikli öğrenme uygulamalarının geleceğine dair önemli içgörüler sağlayabilir. Doktora öğrencilerinin bu ortamlara yönelik tutumları, tercihleri ve zorlukları hakkında detaylı bilgi edinilmesi, eğitimcilerin ve politika yapıcıların daha etkili eğitim stratejileri geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, bu çalışma, çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamlarının daha kapsayıcı, erişilebilir ve öğrenci merkezli hale getirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu araştırma, eğitim bilimleri literatürüne katkıda bulunmanın yanı sıra, yükseköğretim kurumlarının mevcut eğitim uygulamalarını yeniden gözden geçirmelerini de sağlayacaktır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, belirli bir zaman diliminde ve belirli bir öğrenci grubu üzerinde yapılmış olup, daha geniş bir örneklem ile farklı eğitimsel bağlamlarda tekrarlanarak genellenebilirliği artırılabilir. Farklı disiplinlerden gelen doktora öğrencilerinin çevrimiçi iş birlikli öğrenme deneyimlerini inceleyen çalışmalar, mevcut literatüre değerli katkılar sağlayabilir. Ayrıca, gelecekteki araştırmalar, çevrimiçi iş birlikli öğrenme ortamlarında kullanılan dijital araçların ve platformların etkisini inceleyebilir. Farklı dijital platformların, öğrenci etkileşimlerini, değerlendirme süreçlerini ve genel öğrenme deneyimlerini nasıl etkilediği üzerine çalışmalar, çevrimiçi öğrenme ortamlarının daha etkili bir şekilde tasarlanmasına yönelik öneriler sunabilir.

Kaynakça

- Alexander, B. J., Lindow, L. E. ve Schock, M. D. (2008). Measuring the impact of cooperative learning exercises on student perceptions of peer-to-peer learning: A case study. *The Journal of Physician Assistant Education*, 19(3), 18-25. <https://doi.org/10.1097/01367895-200819030-00005>
- Altınay, Z. (2017). Evaluating peer learning and assessment in online collaborative learning environments. *Behaviour & Information Technology*, 36(3), 312-320. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2016.1232752>
- Al-Rahmi, W., Othman, M. S. ve Yusuf, L. M. (2015). The role of social media for collaborative learning to improve academic performance of students and researchers in Malaysian higher education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16(4), 177-204. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v16i4.2326>
- Amhag, L. (2013). Creativity in and between collaborative peer assessment processes in higher distance education. *Creative Education*, 4(7A), 94-104. <https://doi.org/10.4236/ce.2013.47A2011>
- Arslan Şeker, S. ve Bayram A., (2022). Covid-19 pandemi sürecinde hemşirelik öğrencilerinin e-öğrenmeye ilişkin tutumları ile öğrenme algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 15(4), 468-486. <https://doi.org/10.46483/deuhfed.946855>
- Balkcom, S. (1992). Cooperative learning. Office of Educational Research and Improvement, ED 346 999. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED346999.pdf>
- Birch, D. (2004, January). Participation in asynchronous online discussions for student assessment. İçinde *Proceedings of the 2004 Australian and New Zealand Marketing Academy Conference (ANZMAC 2004)*. Erişim adresi: https://research.usq.edu.au/download/d05c0ecfc9685ea839c88a5c7e8da4e2fcb7827e49e4df54f78ca11e6bcc78/46076/Birch_2004_ANZMAC.pdf
- Bozkurt, A. (2013). Açık ve uzaktan öğretim: Web 2.0 ve sosyal ağların etkileri. *Akademik Bilişim 2013-XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* içinde (s. 689-694). Erişim adresi: https://ab.org.tr/ab13/kitap/bozkurt_uzaktan_AB13.pdf
- Brandon, D. P. ve Hollingshead, A. B. (1999). Collaborative learning and computer-supported groups. *Communication Education*, 48(2), 109-126. <https://doi.org/10.1080/03634529909379159>
- Chan, J. W. ve Pow, J. W. (2020). The role of social annotation in facilitating collaborative inquiry-based learning. *Computers & Education*, 147, 103787. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103787>
- Dansereau, D. F. (1988). Cooperative learning strategies. In *Learning and study strategies* (pp. 103-120). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-742460-6.50013-X>
- Faja, S. (2013). Collaborative learning in online courses: Exploring students perceptions. *Information Systems Education Journal*, 11(3), 42. Erişim adresi: <https://isedj.org/2013-11/N3/ISEDJv11n3p42.pdf>
- Felder, R. M. ve Brent, R. (2007). Cooperative learning. *Active Learning: Models from the Analytical Sciences*, 970, 34-53. Erişim adresi: <https://engr.ncsu.edu/wp-content/uploads/drive/1PLmbl9qPHpwYV7GFqUgWTHm5YNDzHV8V/2007-CLChapter.pdf>
- Gillies, R. M. (2016a). Cooperative learning: Review of research and practice. *Australian Journal of Teacher Education (Online)*, 41(3), 39-54. Erişim adresi: <https://search.informit.org/doi/abs/10.3316/informit.977489802155242>

- Gillies, R. M. (2016b). Dialogic interactions in the cooperative classroom. *International Journal of Educational Research*, 76, 178-189. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2015.02.009>
- Gokhale A. A. (1995). Collaborative learning enhances critical thinking. *Journal of Technology Education*, 26, 17-22. Erişim adresi: <https://vtechworks.lib.vt.edu/server/api/core/bitstreams/daf828c3-b6c0-4106-9553-baa243bf60bd/content>
- Gülbahar, Y., Kalelioğlu, F. ve Madran, O. (2010). Sosyal ağların eğitim amaçlı kullanımı. XV. *Türkiye'de İnternet Konferansı* içinde (s. 30-37). Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Yasemin-Gulbahar/publication/228549730_Sosyal_Aglarin_Egitim_Amacli_Kullanimi/links/543fafec0cf21227a11a9b8d/Sosyal-Aglarin-Egitim-Amacli-Kullanimi.pdf
- Harasim, L. (2012). *Learning theory and online technologies*. New York: Routledge.
- Hrastinski, S. (2008). The potential of synchronous communication to enhance participation in online discussions: A case study of two e-learning courses. *Information & Management*, 45(7), 499-506. <https://doi.org/10.1016/j.im.2008.07.005>
- Ibabe, I. and Jauregizar, J. (2010). Online self-assessment with feedback and metacognitive knowledge. *Higher Education*, 59, 243-258. <https://doi.org/10.1007/s10734-009-9245-6>
- Iglesias Pérez, M. C., Vidal-Puga, J. and Pino Juste, M. R. (2022). The role of self and peer assessment in Higher Education. *Studies in Higher Education*, 47(3), 683-692. <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1783526>
- Jacobs, G. M., Wang, A., Li, X. ve Xie, Y. (2008). Making thinking audible and visible via cooperative learning. M. H. Chau ve T. Kerry (Ed.), *International perspectives on education* içinde (s. 103-117). London: Continuum. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=ED573751>
- Jalili, S. (2024). Effect of online collaborative learning via Google Docs on writing performance of Iranian EFL Learners. *International Journal of Foreign Language Teaching and Research*, 12(48), 41-50. Erişim adresi: https://journals.iau.ir/article_709680_c8b3e62f5c56bd855e4b7f849f80d513.pdf
- Jianhua, Z. ve Akahori, K. (2001, July). Web-based collaborative learning methods and strategies in higher education. *International conference on Information Technology-based Higher Education and Training* içinde (s. 4-6). Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Kanji-Akahori/publication/228573433_Web-based_collaborative_learning_methods_and_strategies_in_higher_education/links/544052190cf2be1758d00027/Web-based-collaborative-learning-methods-and-strategies-in-higher-education.pdf
- Johnson, K. (2013). Facilitating cooperative learning in online and blended courses: An example from an integrated marketing communications course. *American Journal of Business Education*, 6(1), 33-40. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1054191.pdf>
- Johnson, D. W., Johnson, R. T. ve Smith, K. A. (1998). Active learning: Cooperation in the college classroom, (2nd ed.); Interaction Book: Edina, MN. Erişim adresi: https://www.jstage.jst.go.jp/article/arepj1962/47/0/47_29/_pdf/-char/ja
- Karaman, S., Yıldırım, S. ve Kaban, A. (2008). Öğrenme 2.0 yaygınlaşıyor: Web 2.0 uygulamalarının eğitimde kullanımına ilişkin araştırmalar ve sonuçları. XIII. *Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri* içinde (s. 35-40). Erişim adresi: https://inet-tr.org.tr/inetconf13/kitap/karaman_yildirim_inet08.pdf
- Kollar, I. ve Fischer, F. (2010). Peer assessment as collaborative learning: A cognitive perspective. *Learning and instruction*, 20(4), 344-348. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2009.08.005>

- Korkmaz, Ö. (2013). BÖTE öğretmen adaylarının çevrimiçi işbirlikli öğrenmeye dönük tutumları ve görüşleri. *İlköğretim Online*, 12(1), 283-294. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/90525>
- Korucu, A. T. ve Biçer, H. (2017). Eğitimde kullanılan teknoloji destekli işbirlikli ortamlar. *Akademik Bilişim Konferansları*, 1-8. Erişim adresi: <https://ab.org.tr/ab17/bildiri/161.pdf>
- Kousa, M. A. (2015, March). Jigsaw cooperative learning in engineering classrooms. *2015 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON)* içinde (s. 58-62). IEEE. Erişim adresi: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=7095951>
- Laal, M., Geranpaye, L. ve Daemi, M. (2013). Individual accountability in collaborative learning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93, 286-289. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.09.191>
- Laguador, J. M. (2014). Cooperative learning approach in an outcomes-based environment. *International Journal of Social Sciences, Arts and Humanities*, 2(2), 46-55. Erişim adresi: https://max.zhdk.ch/wp-content/uploads/2018/04/Laguador_2014.pdf
- Miles, M. ve Huberman, A. (1994). *Qualitative data analysis*. New Delhi: SAGE Publications.
- Mohamada, A. M., Yusofa, F. M. ve Arisb, B. (2014). Online cooperative learning for communication and team working skills enhancement. *Jurnal Teknologi*, 69(1), 137-143. <https://doi.org/10.11113/jt.v69.3122>
- Moskowitz, J. M., Malvin, J. H., Schaeffer, G. A. ve Schaps, E. (1983). Evaluation of a cooperative learning strategy. *American Educational Research Journal*, 20(4), 687-696. <https://doi.org/10.3102/00028312020004687>
- Ndoye, A. (2017). Peer/self assessment and student learning. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 29(2), 255-269. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1146193.pdf>
- Omelicheva, M. Y. (2005). Self and peer evaluation in undergraduate education: Structuring conditions that maximize its promises and minimize the perils. *Journal of Political Science Education*, 1(2), 191-205. <https://doi.org/10.1080/15512160590961784>
- Ozaydın Ozkara, B. ve Cakir, H. (2018). Participation in online courses from the students' perspective. *Interactive learning environments*, 26(7), 924-942. <https://doi.org/10.1080/10494820.2017.1421562>
- Qureshi, M. A., Khaskheli, A., Qureshi, J. A., Raza, S. A. ve Yousufi, S. Q. (2023). Factors affecting students' learning performance through collaborative learning and engagement. *Interactive Learning Environments*, 31(4), 2371-2391. <https://doi.org/10.1080/10494820.2021.1884886>
- Razali, S. N., Shahbodin, F., Hussin, H. ve Bakar, N. (2015). Factors affecting the effective online collaborative learning environment. *Pattern analysis, intelligent security and the internet of things* içinde (s. 215-224). Springer International Publishing. Erişim adresi: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-17398-6_20
- Reeves, T. C., Herrington, J. ve Oliver, R. (2004). A development research agenda for online collaborative learning. *Educational Technology Research and Development*, 52(4), 53-65. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02504718>
- Resta, P., Awalt, C. ve Menchaca, M. (2002). Self and peer assessment in an online collaborative learning environment. *E-Learn: World Conference on E-Learning in Corporate, Government, Healthcare, and Higher Education* içinde (pp. 682-689). Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). Erişim adresi: <https://www.learntechlib.org/p/15288/>

- Rienties, B., Tempelaar, D., Van den Bossche, P., Gijsselaers, W. ve Segers, M. (2009). The role of academic motivation in Computer-Supported Collaborative Learning. *Computers in Human Behavior*, 25(6), 1195-1206. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.05.012>
- Seifert, T. ve Bar-Tal, S. (2023). Student-teachers' sense of belonging in collaborative online learning. *Education and Information Technologies*, 28(7), 7797-7826. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10639-022-11498-3>
- Somarathne, R. M. P. N. (2015, August). Exploring the user experiences of collaborative online learning. *İçinde 2015 Fifteenth International Conference on Advances in ICT for Emerging Regions (ICTer) (pp. 268-268)*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICTER.2015.7377701>
- Stacey, E. (1999). Collaborative learning in an online environment. *Journal of Distance Education*, 14(2), 14-33. Erişim adresi: https://web.mit.edu/acs/faq/Online-collaboration/collab-learning_files/stacey.htm
- Sunggingwati, D. (2019). Cooperative learning in peer teaching: A case study in an EFL context. *Research Methodology in Linguistics and Education*, 8, 169. <https://doi.org/10.17509/ijal.v8i1.11475>
- Swanson, K. W. ve Kayler, M. (2009). Self-Assessment in Building Online Communities of Learning. *Handbook of Research on E-Learning Applications for Career and Technical Education: Technologies for Vocational Training* içinde (s. 431-443). IGI Global. Erişim adresi: <https://www.igi-global.com/chapter/self-assessment-building-online-communities/19991>
- Tan, J. S. ve Chen, W. (2022). Peer feedback to support collaborative knowledge improvement: What kind of feedback feed-forward?. *Computers & Education*, 187, 104467. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104467>
- Tomar, S., Arundhathi, A., Gupta, S. ve Sharma, M. (2024). Digital assessment: impact on student motivation, peer learning, group dynamics. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*, 18(1), 9-17. <https://doi.org/10.11591/edulearn.v18i1.21138>
- Vygotsky L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher mental processes*. M. Cole, et al. (Eds.), Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wang Z. (2013). *Effects of Heterogeneous and Homogeneous Grouping on Student Learning* (Doktora Tezi). University of North Carolina at Chapel Hill. Erişim adresi: <https://cdr.lib.unc.edu/concern/dissertations/9z903079v>
- Wang, Y., Li, H., Feng, Y., Jiang, Y. and Y. Liu. (2012). Assessment of programming language learning based on peer code review model: Implementation and experience report. *Computers & Education* 59(2), 412-422. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.01.007>.
- Widjaja, A. E. ve Chen, J. V. (2017). Online learners' motivation in online learning: the effect of online-participation, social presence, and collaboration. *Learning Technologies in Education: Issues and Trends*, 12, 72-93. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Andree-Widjaja/publication/321992187_Online_Learners'_Motivation_in_Online_Learning_The_Effect_of_Online-Participation_Social_Presence_and_Collaboration/links/5a3c576c0f7e9b10e23bbfe3/Online-Learners-Motivation-in-Online-Learning-The-Effect-of-Online-Participation-Social-Presence-and-Collaboration.pdf
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yunus, M., Setyosari, P., Utaya, S. ve Kuswandi, D. (2021). The Influence of Online Project Collaborative Learning and Achievement Motivation on Problem-Solving Ability. *European Journal of Educational Research*, 10(2), 813-823. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.10.2.813>
- Zhan, H. (2008). *The Effectiveness of Instructional Models with Collaborative Learning Approaches in Undergraduate Online Courses* (Doktora Tezi). Northern Arizona University. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/docview/304410291?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&sourcetype=Dissertations%20&%20Theses>
- Zhang, Z., Liu, T., Gao, X. ve Lee, C. B. (2024). A longitudinal examination of language learners' group-level enjoyment and emotion regulation in online collaborative learning. *Language Teaching Research*, 0(0), 0-0. <https://doi.org/10.1177/13621688241227584>
- Zhang, Y., Pi, Z., Chen, L., Zhang, X. ve Yang, J. (2021). Online peer assessment improves learners' creativity: not only learners' roles as an assessor or assessee, but also their behavioral sequence matter. *Thinking Skills and Creativity*, 42, 100950. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100950>
- Zhang, Y., Pi, Z., Chen, L., Zhang, X. ve Yang, J. (2021). Online peer assessment improves learners' creativity: not only learners' roles as an assessor or assessee, but also their behavioral sequence matter. *Thinking skills and creativity*, 42, 100950.
- Zheng, L., Cui, P. ve Zhang, X. (2020). Does collaborative learning design align with enactment? An innovative method of evaluating the alignment in the CSCL context. *International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning*, 15, 193-226. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11412-020-09320-8>
- Zhu, C. (2012). Student satisfaction, performance, and knowledge construction in online collaborative learning. *Journal of Educational Technology & Society*, 15(1), 127-136. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/pdf/jeductechsoci.15.1.127>
- Zou, D., Xie, H. ve Wang, F. L. (2021, August). Peer-assessment enhanced collaborative learning in a virtual learning environment. *Blended Learning: Re-thinking and Re-defining the Learning Process. 14th International Conference* içinde, (s. 132-141). Springer International Publishing. Erişim adresi: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-80504-3_11
- Zygouris-Coe, V. (2012). Collaborative learning in an online teacher education course: Lessons learned. *ICICTE Proceedings* içinde (s. 332-342). Erişim adresi: <http://www.icicte.org/Proceedings2012/Papers/08-4-Zygouris-Coe.pdf>

Extended Abstract

Purpose

This study focused on exploring graduate students' experiences with online collaborative learning. To this end, it examined the congruence between students' self- and peer-assessments and their perceptions concerning online collaborative learning. The existing literature offers only a limited number of studies that concentrate on the specific impacts of online collaborative learning at the PhD level within higher education. The dearth of research into the experiences, learning strategies, motivations, and challenges faced by doctoral students in these environments significantly underscores the relevance of this study. The research aimed to delve deeper into the online collaborative learning experiences of doctoral students, with the objective that the findings would facilitate the creation of more effective and interactive online learning environments.

Design and Methodology

In this research, the case study model, a qualitative research method, was employed. The case study model is a research strategy specifically designed to examine complex phenomena and situations comprehensively and in-depth within their particular contexts.

The study was conducted as part of the "Planning and Evaluation in Teaching" course offered within the graduate education program. The participants comprised 14 doctoral students who were enrolled in this course at the Graduate School of Education during the fall semester of the 2022-2023 academic year.

A rubric, developed by the researcher in accordance with a literature review and consisting of 12 items, was utilized to assess both the self and peer evaluations of the students. This rubric aimed to gauge the students' participation and contribution to group work within online collaborative settings. Additionally, to collect students' perspectives on online collaborative group work, a semi-structured interview form was prepared by the researcher and administered to the students.

The Shapiro-Wilk test was applied to verify whether the data from the rubric forms adhered to the normal distribution assumption. The Wilcoxon Signed Rank Test, a non-parametric statistical method, was chosen to determine the statistical significance of the differences between self and peer evaluations. Interviews with the students were conducted to elicit their views on online collaborative learning. The interview data were then analyzed using the content analysis method, a common approach in qualitative data analysis, resulting in the identification of various themes and sub-themes.

Findings

Upon examining the findings related to self and peer evaluations, it was observed that the average scores from self-evaluations were consistently higher than those assigned by peers. However, according to the Wilcoxon Signed Rank Test results, there was no statistically significant difference between the self-assessment outcomes of doctoral students and the evaluations provided by their peers.

When exploring PhD students' perceptions of online learning, the data obtained from content analysis coalesced around six themes: "Participation in Collaborative Learning", "Communication and Coordination", "Contribution to Learning", "Affective Factors", "Online Learning Environment", and "Self and Peer Review". Each theme intricately details various facets of the doctoral students' experiences within the online collaborative learning process and how they are influenced by it.

The "Participation in Collaborative Learning" theme underscores the methods through which students engage in collaborative work and problem-solving processes. "Communication and Coordination" highlights the critical role of effective communication and outlines the challenges encountered therein. "Contribution to

Learning" illustrates how students actively engage in the learning process and leverage diverse perspectives. The "Affective Factors" theme delves into the impact of motivation and emotional states on learning outcomes, while "Online Learning Environment" addresses common critiques of online settings, such as issues with time and space flexibility and technical challenges. Lastly, "Self and Peer Review" provides insights into how students assess their own and their peers' contributions within the online collaborative framework.

The analysis reveals that one of the primary benefits of collaborative learning is the opportunity it provides for students to integrate diverse disciplinary perspectives, thereby fostering richer and more hybrid academic works. Nonetheless, challenges such as intra-group communication and coordination difficulties, task distribution, and the dynamics between varying personalities present substantial barriers to the effective implementation of this learning model. It is evident that students' experiences of cooperative learning are markedly influenced by their individual learning styles and preferences, which shapes how they perceive its advantages and challenges.

Research Limitations

The data for this research were collected during a single timeframe from 14 doctoral students who were enrolled in the relevant course during the specified academic period.

Implications

Conducting this study provides crucial insights into the future of online collaborative learning in higher education. By acquiring detailed information about doctoral students' attitudes, preferences, and the challenges they face in these environments, educators and policymakers can devise more effective educational strategies. Furthermore, this study proposes ways to enhance the inclusivity, accessibility, and student-centric nature of online collaborative learning environments. Therefore, this research not only contributes significantly to the educational sciences literature but also prompts higher education institutions to reassess their existing educational practices.

Originality

This research provides substantial contributions by meticulously examining the experiences of doctoral students in online collaborative learning. Given the scarcity of studies at the doctoral level on this subject within the literature, this study sheds light on the students' perceptions, motivations, and the challenges they face in such environments. It establishes that there is no significant discrepancy between self and peer assessments, and it delineates the students' multifaceted and varied perspectives on online collaborative learning environments. This detailed revelation furnishes the necessary insights for crafting more effective and interactive educational settings in this domain. These insights can assist educators and policymakers in formulating more efficacious educational strategies, thus facilitating the transformation of online collaborative learning practices in higher education to be more inclusive and student-centric. This study significantly enriches the educational sciences literature and lays a foundation for higher education institutions to reevaluate their existing educational methodologies.

Araştırmacı Katkısı: Emine ARUĞASLAN (%100).

Afrika Kıtası Serbest Ticaret Alanı: Türkiye Açısından Dış Ticarette Potansiyel Barındırıyor Mu? ¹

Erdem ATEŞ ²

Başyuru Tarihi: 08.03.2024

Kabul Tarihi: 06.09.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Afrika Kıtası Serbest Ticaret Alanı (AFCFTA) 2018 yılında kurulmuş, günümüzde 55 üyesi olan ve neredeyse tüm Afrika ülkelerini kapsayan bir serbest ticaret anlaşmasıdır. AFCFTA, dünyanın en fazla üyesi olan serbest ticaret bölgesidir. Anlaşmanın amacı; Afrika kıtasında tek bir ticaret alanı oluşturarak ticaret yoluyla kıtanın ekonomik potansiyelinin tam olarak ortaya çıkartılmasıdır. Cumhuriyet döneminde bölgenin sömürgeleştirilmiş olması ve sonrasında Soğuk Savaş konjonktürü nedeniyle Türkiye ile Afrika ülkelerinin diplomatik ve ticareti bağları zayıf kalmıştır. Türkiye'nin Afrika kıtasına yaklaşımı 1998 yılında kabul edilen "Afrika Eylem Planı" ile değişmiş ve hem diplomatik hem de ticari ilişkiler artmaya başlamıştır. Türkiye 2005 yılında Afrika Birliği'nde gözlemci, 2008 yılında ise stratejik ortak unvanı almıştır. Bunun bir yansıması olarak, günümüzde Türkiye ile Afrika ülkelerinin ticari bağları hızla artmaktadır. Çalışmanın amacı; Orta Vadeli Program (2023-2025) ve 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planlarında özel vurgu yapılmış olan Afrika kıtasında yürürlüğe girmiş olan AFCFTA ile Türkiye'nin ticari bağlarını incelemektir. Çalışmada 2014-2023 dönemi Türkiye ile AFCFTA ülkelerinin ticari ilişkileri ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırım verileriyle yıllık olarak incelenmiş ve Ticarette İki Yanlı (Bilateral) Yoğunlaşma ve İhracat ve İthalatta Sektörel İki Yanlı (Bilateral) Ticaret Yoğunlaşma Endeksleri kullanılmıştır. Sonuç olarak, anlaşma ülkeleri ile Türkiye'nin ticari bağlarının kuvvetlenmesi, Türkiye'nin dış ticarete ülke çeşitlendirmesi yapmasına ve enerji, hammadde ve gıda güvenliğini artırmasına yardım edeceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: AFCFTA, Uluslararası İktisat, Uluslararası Ticaret, Ekonomik Entegrasyon, Uluslararası Ticari Örgütler

Atf: Ateş, E. (2024). Afrika Kıtası Serbest Ticaret Alanı: Türkiye açısından dış ticarete potansiyel barındırıyor mu? *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1295-1316.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, erdemates@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1459-9555

African Continental Free Trade Area: Does It Have Potential in Foreign Trade for Türkiye?

Erdem ATEŞ³

Submitted by: 08.03.2024

Accepted by: 06.09.2024

Article Type: Research Article

Abstract

The African Continental Free Trade Area (AFCFTA) is a free trade agreement established in 2018, which currently has 55 members and covers almost all African countries. AFCFTA is the free trade area with the most members in the world. Purpose of the agreement: By creating a single trade area on the African continent, the continent's economic potential can be fully revealed through trade. During the Republic period, the diplomatic and trade relations between Turkey and African countries remained weak due to the region's colonization and the subsequent Cold War conjuncture. Turkey's approach to the African continent changed with the "Africa Action Plan" adopted in 1998, and diplomatic and commercial relations began to increase. Turkey became an observer in the African Union in 2005 and a strategic partner in 2008. As a reflection of this, commercial ties between Türkiye and African countries are rapidly increasing today. Purpose of the study: The aim is to examine Turkey's commercial ties with the AFCFTA, which has entered into force in the African continent, with a special emphasis on the Medium Term Program (2023-2025) and 2023 Turkey Export Strategy and Action Plans. The study examined the period 2014-2023, and Bilateral Concentration in Trade and Sectoral Bilateral Trade Concentration Indices in Exports and Imports were used. As a result, it was concluded that strengthening Turkey's commercial ties with the agreement countries will help Turkey diversify its foreign trade and increase energy, raw materials, and food security.

Keywords: AFCFTA, International Economics, International Trade, Economic Integration, International Trade Organizations

³ Munzur University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Business, erdemates@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1459-9555

Giriş

Afrika kıtası, arkeolojik bulgularla desteklenerek insanlığın doğduğu yer olarak kabul edilmektedir. Kıtada tarih boyunca medeniyette iz bırakmış devletler kurulmuş, eserler verilmiş ve bilimsel ilerlemenin temelleri atılmıştır. Örneğin; Mısır piramitlerinin inşası başlı başına matematik, mühendislik alanlarında Mısırlıların geldikleri noktayı göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, geometrinin temelleri Nil deltasında oluşan taşkınlar sonrasında tarla sınırlarının yeniden belirlenmesi amacıyla Mısırlılar tarafından atılmıştır (Arslan, 2023, s. 61). Fakat, ilerleyen dönemlerde kıta, özellikle Avrupa’da yaşanan teknolojik gelişmelerden uzak kalmış ve hızla Batı dünyası tarafından koloni haline getirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından özellikle 1950 ve 1960’lı yıllarda birçok Afrika ülkesi bağımsızlığı kazanmıştır. Bağımsızlık kazanan ülkeler arasında Afrika kıtasının birleşmesini savunan Pan-Afrikanizm akımı yayılmış ve bunun bir neticesi olarak, bağımsızlığını kazanan 32 Afrika ülkesi 22-25 Mayıs 1963 tarihlerinde bir araya gelerek Afrika Birliği Örgütü’nü kurmuşlardır (Obeng-Odoom, 2020, s. 177). 2002 yılında ise örgüt adını Afrika Birliği olarak değiştirmiştir.

Afrika’nın birleşmesi düşüncesi ekonomik anlamda bir birleşme düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Bunun yansıması olarak, 1980 yılında Afrika ülkelerinin daha otarşik ekonomiler olmalarını, özellikle eski sömürgeci Batılı ülkelerle olan ekonomik bağlarını zayıflatmaları ve kendi aralarındaki ekonomik bağları kuvvetlendirmeleri gerektiğini savunan Lagos Planı yürürlüğe konulmuştur (Albert, 2018, s. 6). Afrika’nın ekonomik anlamda beraber hareket edebilmesini amaçlayan ilk kuruluş ise 1991 yılında Abuja Anlaşması ile kurulmuş olan Afrika Ekonomik Topluluğu’dur (Parshotam, 2018, s. 5; UNCTAD, 2018b, s. 1).

Afrika Birliği’nin, Ocak 2012’de Addis Ababa şehrinde düzenlenen 18. Olağan oturumunda, Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi’nin (AFCFTA) kurulmasına yönelik bir karar kabul edilmiştir. AFCFTA’yı kuran anlaşma, 17-21 Mart 2018 tarihleri arasında Ruanda’nın Kigali kentinde 55 katılımcı tarafın 54’ünün imzası ile kurulmuştur ve 2019 yılında yürürlüğe girmiştir (Omphemetse S. Sibanda, 2021, s. 217). AFCFTA, Afrika Birliği’nin 55 üye devletinin tamamında 1,2 milyar kişilik bir pazarı ve 2,5 trilyon dolarlık gayri safi yurt içi hasılayı (GSYH) kapsamaktadır (African Union, 2019, s. 1). Katılımcı ülke sayısı açısından AFCFTA, Dünya Ticaret Örgütü tarihindeki dünyanın en büyük serbest ticaret alanı olmuştur (Simo, 2020, s. 65). Afrika kıtası dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 16,7; küresel gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYH) yaklaşık yüzde 2,9 ve dünya ticaret hacminin ise yaklaşık yüzde 2,1’ine sahip olması nedeniyle ekonomik potansiyeli yüksek bir bölgedir (World Bank, 2020a, s. 3).

AFCFTA’nın amaçları, (1) üye ülkelerin mal ve hizmetlerdeki tarife ve tarife dışı engelleri kaldırmaları ile Afrika kıtası içindeki ticareti artırmak, (2) Afrika kıtasının küresel ekonomiye entegrasyonunu artırmak için daha yüksek düzeyde küresel değer zincirine katılmak, (3) sanayileşmeyi, rekabet gücünü ve yenilikçiliği artırmak, (4) sürdürülebilir ve kapsayıcı sosyo-ekonomik kalkınmayı, cinsiyet eşitliğini ve yapısal dönüşümü teşvik etmek ve (5) iş adamlarının, yatırımların serbest dolaşımını artırarak mal ve hizmetler için tek bir ortak pazar oluşturmak olarak sayılabilir (Abrego vd., 2019, s. 4; Cofelice, 2018, s. 32; UNCTAD, 2022, s. 171). AFCFTA’nın ana hedefleri arasında üye ülkeler arasındaki ticaret rejimlerinin kolaylaştırılması, uyumlaştırılması ve daha iyi koordinasyonunun yanı sıra kıta çapında çoklu ve örtüşen ticaret anlaşmalarından kaynaklanan zorlukların ortadan kaldırılması yer almaktadır (Saygili vd., 2018, s. 5).

Afrika kıtasının Türkler ile taşınması çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Türklerin Afrika kıtasında ilk boy göstermeleri Mısırda 9. Ve 10. Yüzyılda kurulan Tolunoğulları ve İhşidler devletlerine kadar gitmektedir (Karagül ve Arslan, 2013, s. 22). Osmanlı İmparatorluğu zamanında özellikle Kuzey Afrika başta olmak üzere Afrika’da kısmen hakimiyet kurulmuştur. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkiye- Afrika ilişkileri geri planda kalmakla beraber, 1998 yılında ilan edilen “Afrika’ya Açılım Planı” ile tekrar ivme kazanmıştır. Özellikle Türkiye’de “Afrika yılı” ilan edilen 2005 yılından itibaren Türkiye’nin Afrika’ya olan ilgisi daha da artmış ve

12 Nisan 2005 tarihinde Türkiye Afrika Birliği'ne gözlemci üye olarak kabul edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023). 2008 yılında ise Türkiye'nin statüsü "stratejik ortak" seviyesine yükseltilmiştir. Türkiye, Afrika ülkeleriyle diplomatik olduğu kadar ticari ilişkilerini de geliştirmek istemektedir. Bunun bir yansıması olarak, Orta Vadeli Program (2023-2025)'da ve 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı'nda Afrika ülkeleri ile ticari bağların kuvvetlendirilmesinin hedeflendiği vurgulanmıştır (Resmi Gazete, 2012, 2023).

Çalışmanın motivasyonu şu sorulara cevap bulmaktır; (1) Türkiye ile AFCFTA ülkelerinin ticaret hangi ürün grupları ağırlıklı olarak gerçekleştirilmektedir? (2) Türkiye ile AFCFTA ülkelerinin dış ticarete konu olan ürün yapıları örtüşmekte midir? (3) Türkiye'nin dış ticaret çeşitlendirmesi yapması açısından AFCFTA ülkeleri önemli midir? (4) AFCFTA ülkeleri ile ticaret, Türkiye'nin gıda arz ve enerji güvenliğinin artırılmasına katkı verebilir mi?

Çalışmanın amacı, Türkiye'nin AFCFTA ülkeleriyle olan ticaret yapısının belirlenmesi ve Türkiye'nin dış ticaret çeşitlendirmesinde önem verdiği bir coğrafya olan Afrika kıtasında ortaya çıkan bu oluşuma yönelik bir dış ticaret stratejisi oluşturulmasıdır. Çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın teorik altyapısı, kullanılan veri seti ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, AFCFTA konusunda yapılmış çalışmaların literatür özeti yer almaktadır. Dördüncü bölümde, AFCFTA'nın tarihçesi, üyeleri, anlaşmanın kapsamı ve anlaşmanın amaçları açıklanmıştır. Çalışmanın beşinci bölümünde Türkiye- AFCFTA ülkelerinin dış ticaret yapısı incelenmiş ve Ticarete İki Yanlı Yoğunlaşma ve İhracat ve İthalatta Sektörel İki Yanlı Ticaret Yoğunlaşma Endeksleri yoluyla elde edilen bulgular aktarılmıştır. Altıncı ve son kısımda ise çalışma bulguları ışığında AFCFTA ülkeleri özelinde Türkiye için bir dış ticaret stratejisi önerilmiştir.

Teorik Çerçeve

Entegrasyon kelimesi, köken olarak Latince "Integratio" kelimesinden gelmekte ve Türkçe'ye "Bütünleşme" veya "Uyum" olarak çevrilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2024). İktisat literatüründe "Ekonomik Entegrasyon" ve "Ekonomik Bütünleşme" kavramları eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ekonomik bütünleşmenin tanımı ile ilgili iktisatçılar arasında net bir uzlaşısı bulunmamaktadır. Genel bir tanım yapmak gerekirse, ekonomik bütünleşme; dış ticaretin önündeki kısıtlamaları kaldırmayı amaçlayan, üye ülkelerin ekonomik yapılarını birbirlerine yakınlaştıran ve ekonomik uyumlarını artıran bir yapıdır (Ateş ve Dilekoğlu, 2021, s. 257).

İktisat literatüründe ekonomik bütünleşme türleri konusunda da tam bir uzlaşısı bulunmamaktadır. Bu çalışmada, ekonomik bütünleşme türleri tercihli ticaret anlaşmaları, serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik şeklinde kabul edilmektedir. Söz konusu bütünleşme türleri aşağıda kısaca açıklanmıştır.

- a) **Tercihli Ticaret Anlaşmaları:** En dar kapsamlı bütünleşme türüdür. Anlaşmaya dahil olan ülkeler, belirlenen bazı mallarda ya gümrük tarifelerini azaltır ya da tamamen kaldırmaktadırlar (Seyidoğlu, 2003, s. 240). 1932 yılında İngiltere'nin öncülük ettiği "Commonwealth tercihli sistemi" bu tür anlaşmaların ilk örneğidir.
- b) **Serbest Ticaret Anlaşması:** Ülkeler bu bütünleşme türünde birbirlerine uyguladıkları gümrük tarifelerini ve kotaları kaldırmakta, ancak birlik dışındaki ülkelere kendi gümrük tarifelerini uygulamaya devam etmektedirler (Ateş & Seymen, 2019, s. 256). Diğer bir ifadeyle, bütünleşme içinde ticareti yapılan mala uygulanan gümrük vergileri kaldırılmakta ancak bütünleşme dışı ülkelerle aynı malın ticaretinde gümrük vergisi uygulanmaktadır. Ülkelerin kendi gümrük tarifelerini uygulamalarının bazı sakıncaları bulunmaktadır. Örneğin, serbest ticaret anlaşması imzalamış olan iki ülkeden A ülkesinde B ülkesine kıyasla bir ürün grubuna daha düşük tarife uygulandığı durumda,

serbest ticaret anlaşması dışında yer alan C ülkesi ürünü daha düşük gümrük tarifesine katlanacağı B ülkesine ihraç etme eğilimi gösterecektir. Düşük gümrük tarifesiyle ihraç edilen ürün artık yüksek gümrük tarifesi olan A ülkesine gümrük tarifesi olmadan ihraç edilebilecektir. Bu durumda ise A ülkesi için bir gümrük gelir kaybı ortaya çıkacaktır. Ülkelerin ortak gümrük tarifesi uygulamaları ise, karşılıklı ticaret hacimlerinin artması açısından ticaret yaratıcı; anlaşma dışında yer alan ülkelere daha yüksek gümrük tarifesi uygulanması açısından ise ticaret saptırıcı etkiler ortaya çıkartabilecektir.

- c) **Gümrük Birliği:** Ülkeler kendi aralarında tüm ticareti kısıtlayıcı engelleri ortadan kaldırmakta ve birlik dışı ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaktadırlar (Lindberg, 1963, s. 17). Jacob Viner'e göre "mükemmel gümrük birliği"; üye ülkeler arasında tüm tarifeleri ortadan kaldırdığı, birlik dışı ülkelere ortak ithalat tarifesi uyguladığı ve gümrük gelirlerinin üye ülkeler arasında belirli bir şekilde bölüştüğü oluşumdur (Viner, 2014: 2). En önemli örnekleri Hollanda, Belçika ve Lüksemburg tarafından oluşturulan Benelüks Gümrük Birliği ve 1957 yılında kurulmuş olan Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET)dir.
- d) **Ortak Pazar:** Bu bütünleşme türünde gümrük birliğinin sahip olduğu özelliklere ek olarak emek ve sermaye faktörlerinin serbest dolaşımı mümkün olmaktadır. Buna ek olarak çeşitli ekonomik ve sosyal politikaların eşgüdümü de, ortak pazarın bir özelliğidir (Şanlı, 2010, s. 16). Eşgüdüm sağlanmadığı durumlarda uzun vadede ortak pazarın dağılma ihtimali olabilmektedir. Günümüzde Avrupa Birliği adını alan Avrupa Topluluğu ortak pazarın en bilinen örneğidir.
- e) **Ekonomik Birlik:** Üye ülkeler bu bütünleşme türünde ortak pazarda bahsedilen özelliklere ek olarak ekonomik, mali ve sosyal politikaları da koordine etmektedirler. Buna ek olarak tek bir piyasa sistemi, tek bir merkez bankası ve ortak bir dış ticaret politikası ekonomik birlik için zorunludur. Böylece ülkelerin ekonomi politikası uygulama serbestliklerinin bir kısmı birliğe devredilmektedir.

Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmanın kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir. Çalışmada, öncelikle Türkiye ile AFCFTA ülkelerinin ticaret yapısı betimsel olarak incelenmiş, sonrasında ise ticaretin sektörel yapısı irdelenmiştir. Bu nedenle farklı kaynaklardan veriler toplulaştırılmıştır. Türkiye'nin AFCFTA ülkeleriyle olan ticaret verileri Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) web sitesinden temin edilmiş, doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili veriler ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının web sitesinden alınmıştır. İki Yanlı Ticaret Yoğunlaşma Endeksi için gereken veriler Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund- IMF), Sektörel İki Yanlı İhracat/İthalat Yoğunlaşma Endeksi için gerekli olan veriler ise SITC rev3 1 digit olarak TÜİK'in web sitesinden temin edilmiştir. Veriler yıllık olarak ve ABD doları olarak analizlerde kullanılmıştır.

Çalışmanın yöntemi olarak dış ticaret analizlerinde sıklıkla kullanılan Ticarete İki Yanlı Yoğunlaşma ve İhracat ve İthalatta Sektörel İki Yanlı Ticaret Yoğunlaşma Endeksleri kullanılmıştır. Burada amaç, ilk olarak Türkiye'nin AFCFTA ülkeleriyle ticari yoğunlaşmasının bulunup bulunmadığını tespit etmek, sonrasında ise hangi ürünlerin bu yoğunlaşmaya neden olmuş olabileceğini belirlemektir. Bahsi geçen endeksler aşağıda yer almaktadır;

Ticarete İki Yanlı Yoğunlaşma Endeksi

Ticarete İki Yanlı Yoğunlaşma Endeksi (BT endeksi), bir ülkenin ticaret ortağına yaptığı ihracatın toplam ihracatı içindeki payının, bu ticaret ortağına yapılan dünya ihracatının toplam dünya ihracatı içindeki payına bölünmesi ile bulunmaktadır. Böylece, endeks, karşılıklı iki ülke arasındaki ticaret değerlerinin, bahsi geçen ülkelerin dünya ticareti içindeki önemleri dikkate alındığında beklenenden yüksek mi yoksa düşük mü olduğunu göstermektedir.

$$BT_{ij} = \frac{X_{ij}/X_{it}}{X_{Wj}/X_{Wt}} \quad (1.1)$$

Denklem 1.1'de, X_{ij} i ülkesinin j ülkesine yaptığı ihracatı, X_{Wj} dünyanın j ülkesine ihracat değerlerini, X_{it} i ülkesinin toplam ihracatını, X_{Wt} ise toplam dünya ihracatını temsil etmektedir (Seymen, vd., 2009, s. 12).

Sektörel-İki Yanlı Ticaret Yoğunlaşma Endeksi

Sektörel-İki Yanlı Ticaret Yoğunlaşma Endeksi (SBT endeksi), iki yanlı ticarete bir ülkenin ticaret partnerleriyle hangi ürünlerin ihracat ya da ithalatında yoğunlaştığının belirlenmesinde kullanılmaktadır (Seymen D. A., 2009, s. 236). Sektörel- İki Yanlı Yoğunlaşma Endeksi (SBT_x) aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$SBT_{x,m} = \frac{\frac{X_{ijk}}{X_{ijt}}}{\frac{X_{ikt}}{X_{it}}} \quad (1.2)$$

Denklem 1.2'de, X_{ijk} i ülkesinin j ülkesine k endüstri grubunda yaptığı ihracat/ithalat, X_{ijt} i ülkesinin j ülkesine toplam ihracat/ithalat, X_{ikt} i ülkesinin k endüstri grubundaki toplam ihracat/ithalat ve son olarak X_{it} i ülkesinin toplam ihracatını/ithalatını temsil etmektedir. Endeks sayesinde bir ülkenin bir endüstri grubunun toplam ihracat/ithalat içindeki payı ile aynı endüstri grubunda ticaret ortağına yaptığı ihracat/ithalat payı karşılaştırılmaktadır. $SBT_{x,m}$ endeksinin 1'den büyük olması bu ülkenin ticaret ortağı ile iki yanlı ticaretinde söz konusu endüstri grubunda yoğunlaştığı anlamına gelmektedir.

Literatür Taraması

AFCFTA hem Afrika ülkelerini hem de küresel ekonomiyi etkileme potansiyeli bulunan bir serbest ticaret anlaşmasıdır. Bu nedenle literatürde ağırlıklı olarak anlaşmanın hem Afrika ülkelerine hem de küresel ekonomiye nasıl etki yapabileceği konusunun incelendiği görülmüştür.

Literatürde yer alan çalışmaların ağırlıklı olarak AFCFTA'nın Afrika ülkelerinin milli gelirlerini ve refah düzeylerini artırıcı etki yaratacağı bulgusuna ulaştıkları görülmüştür. Chauvin ve Ramos (2016) çalışmasında genel denge modeli kullanılarak AFCFTA anlaşmasının olası etkilerini incelemeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda anlaşma ülkelerinin tamamında refah artışı olacağı, fakat bu etkilerin ülkelere göre farklılık göstereceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Abrego vd. (2019) çalışmasında genel denge modeli yardımıyla yaptıkları çalışma sonucunda, Afrika ülkelerinin en yüksek düzeyde milli gelir artışı elde etmeleri için tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması gerekliliği sonucuna ulaşmıştır. Tarife dışı engellerin kaldırılması durumunda anlaşmaya dahil olan ülkelerin yüzde 2 ila 4 arasında milli gelir artışı elde edecekleri belirlenmiştir.

Afrika Kalkınma Bankası (2019)'da yaptığı bir çalışmada, yürürlükte bulunan ikili tarifelerin kaldırılmasıyla, Afrika içi ticaretin yüzde 15'e kadar artacağı, Afrika dışındaki ülkelerle tarife dışı engellerin kaldırılması ise ticaret hacmini artıracaktır ayrıca kıtanın tarife gelirlerini 15 milyar dolara kadar artırabileceği tahmin edilmektedir. Ayrıca anlaşmanın ticaret maliyetlerini yüzde 14-18 oranında azaltması ve dünya ticaretini yüzde 0,5 oranında artırması beklenmektedir.

(World Bank, 2020b) çalışmasında GTAP modeli kullanılmış ve elde edilen bulgulara göre, anlaşma ülkelerin milli gelirleri yaklaşık yüzde 7 diğer bir ifade ile toplamda yaklaşık 450 milyar dolar kadar artabilecektir. 2035 yılına gelindiğinde kıta içi ihracatın yüzde 81, kıta dışı ihracatın ise yaklaşık yüzde 19 artacağı tahmin

edilmiştir. Buna ek olarak, işçi ücretlerinin yaklaşık yüzde 10 artacağı, vasıfsız işçilerin ve kadınların ücretlerinin ise daha da yüksek oranlarda artacağı tahmin edilmiştir.

(World Bank, 2020a) çalışmasında genel denge yaklaşımı ile analiz gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, anlaşmanın bölge içi ticareti iki katına çıkarabileceğini, AFCFTA ülkelerindeki milli geliri yaklaşık yüzde 7 oranında artırarak, kıtadaki 30 milyon insanı aşırı yoksulluktan kurtarabileceğini göstermektedir.

(Abrego vd., 2020) çalışmasında genel denge modeli ile anlaşmanın olası refah artış etkisini belirlemeye çalışmıştır. Sonuç olarak, kıta için yüzde 2,1'e varan bir kişi başına düşen gelir artışı olabileceği tahmin edilmiştir.

(Zongo ve Oyelami, 2021) çalışmasında anlaşma kapsamında hizmet ticaretinin nasıl etkilenebileceği GTAP modeli kullanılarak incelenmiştir. Sonuç olarak, hizmetlerin serbestleştirilmesinin uzun vadede GSYİH büyümesini teşvik ettiğini göstermektedir. Hizmetlerdeki tarife dışı engellerin azaltılması, uzun vadede tarım ürünleri, mamul mallar, işlenmiş gıda, yakıt, enerji yoğun ürünler, ahşap ve kâğıt ürünleri, tekstil ve giyimin Afrika içi ihracatında artışa yol açmaktadır. Afrika'da hizmet ticaretinin önündeki engellerin azaltılmasından en çok imalat ve doğal kaynaklar sektörleri olumlu etkilenmektedir.

Anlaşmanın ülke ekonomilerine olumsuz etkileri de olabileceğini vurgulayan çalışmalarda bulunmaktadır. Albert (2018)'e göre, AFCFTA anlaşması özellikle kısa vadede olumsuz etkiler yaratacaktır. Büyük şirketlerin anlaşma kapsamında ilgili ülkelere girmesi küçük esnaf ve üreticinin rekabet gücünü ortadan kaldıracaktır. Ayrıca, ilgili ülkelerin kısa vadede gümrük vergisi gelirlerinde azalış olacağı düşünülmektedir.

AFCFTA konusunda Türkçe literatüre bakıldığında ise Moussa (2020) çalışmasından başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türkiye'nin Afrika ülkelerine yönelik özellikle son yıllarda gerçekleştirdiği atılım göz önüne alındığında, Türkçe literatürde bu konuda bir açık olduğu görülmektedir. Çalışmanın amaçlarından birisi de Türkçe literatürde yer alan bu boşluğun doldurulmasıdır.

Afrika Kıtası Serbest Ticaret Alanı Anlaşmasının Kapsamı, Üyeleri, Anlaşmaya Giden Süreç ve Olası Etkileri

Afrika kıtasında bir serbest ticaret alanının oluşturulması yeni bir fikir değildir. Bu fikir Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları 1950'li ve 1960'lı yıllara kadar dayanmaktadır. 1964 yılında Afrika Birliği Örgütü'nün- günümüzde Afrika Birliği- kurulması ve Birliğin 1980 yılında Afrika'nın kendi imkanları ile ekonomik gelişmesini amaçlayan Lagos Planını kabul etmesiyle Afrika'da ortak bir serbest ticaret alanı oluşturulması fikri kuvvetlenmeye başlamıştır (Obeng-Odoom, 2020, s. 177). 1991 yılında ise AFCFTA'nın temellerini atan Abuja Anlaşması imzalanmıştır (UNCTAD, 2018b, s. 1). Nihayetinde, AFCFTA'yı kuran anlaşma, 21 Mart 2018'de Ruanda'nın Kigali kentinde düzenlenen 10. Olağanüstü Afrika Birliği Toplantısında kabul edilmiştir. AFCFTA, Afrika Birliği'nin Gündem 2063 (Afrika'nın kendi kalkınma vizyonu) en önemli parçalarındandır (Songwe vd., 2021, s. 15).

Şubat 2024 itibarıyla anlaşma 55 Afrika kıtası ülkesi tarafından onaylanmış durumdadır. Tablo 1'de AFCFTA üyesi ülkeler görülmektedir. Eritre dışında kalan tüm Afrika ülkeleri AFCFTA üyesi olmuştur. Tablo 1'de GSYİH, ihracat ve ithalat milyar ABD doları cinsinden, nüfus ise milyon kişi cinsinden yer almaktadır. Tablo 1'deki değerler incelendiğinde, AFCFTA'nın büyük bir ticaret potansiyeli barındırdığı görülebilmektedir.

Tablo 1
AFCFTA Üyesi Ülkeler

Ülke	GSYİH	İhracat	İthalat	Nüfus
Cezayir	167,98	39,92	54,88	44,18
Angola	122,12	58,33	32,74	35,96
Benin	18	1,49	4,12	12,78
Botsvana	18,57	6,88	7,2	2,44
Burkina Faso	21,71	3,94	4,41	22,11
Burundi	3,54	0,21	1,19	12,88
Yeşil Burun Adaları	2,17	0,25	1,03	0,56
Kamerun	45,32	5,61	8,11	28,05
Orta Afrika Cum.	2,38	0,21	0,77	5,45
Çad	11,58	2,54	3,77	18,68
Komorlar	1,21	0,06	0,29	0,94
Kongo	16,19	7,63	4,99	5,97
Cibuti	3,48	0,15	2,44	1,12
D. Kongo Cum.	55,87	21,11	12,54	95,89
Mısır	404,14	42,11	88,88	109,26
Esvatini	4,43	2,04	3,61	1,18
Etiyopya	122,24	6,98	19,62	121,37
Gabon	23,37	5,63	4,56	2,34
Gambiya	2,07	0,13	0,62	2,71
Gana	72,84	21,68	19,92	33,48
Gine	18,35	6,64	4,91	14,66
Gine-Bissau	1,61	0,25	0,36	2,11
Fildişi Sahili	70,99	15,35	16,85	27,48
Kenya	110,35	7,56	20,32	55,11
Lesoto	2,86	0,75	2,07	2,24
Liberya	3,58	0,89	1,84	5,31
Libya	54,42	20,73	14,68	7
Madagaskar	13,75	2,6	5,01	29,92
Malavi	12,63	1,45	4,49	20,79
Mali	19,01	5,1	5,79	22,15
Moritanya	10,39	3,66	3,37	4,91
Mauritius	13,03	3,02	6,11	1,27
Fas	142,87	44,45	57,09	37,87
Mozambik	16,79	5,29	9,38	33,76
Namibya	14,46	5,64	7,94	2,63
Nijer	15,63	1,58	3,76	26,21
Nijerya	454	47,34	52,27	218,88
Ruanda	13,86	1,96	4,69	13,46
São Tomé ve Prín.	0,53	0,01	0,23	0,23
Senegal	28,63	5,34	8,69	17,51
Sejšeller	1,55	0,63	1,17	0,1
Sierra Leone	4,07	0,73	1,66	8,22
Somali	5,89	0,11	3,88	17,07
Güney Afrika	419,02	123,04	109,67	60,6
Güney Sudan	11,15	1,35	2,97	10,75
Sudan	29,88	5,77	8,67	46,81
Tanzanya	77,26	9,86	12,51	65,5
Togo	9,48	2,35	3,33	8,78
Tunus	46,02	20,45	24,87	12,1
Uganda	46,89	3,67	10,66	47,75
Zambiya	23,54	9,57	8,35	19,47
Zimbabve	20,56	6,18	7,74	16,52
Toplam	2832,26	590,22	701,02	1414,52

Kaynak: IMF web sitesi.

Anlaşma, üye ülkeler arasındaki tarifeleri azaltma ve ticaretin kolaylaştırılması ve hizmetler gibi politika alanlarının yanı sıra sağlık standartları ve ticaretteki teknik engeller gibi düzenleyici önlemleri de kapsamaktadır. AFCFTA'nın tam olarak uygulanması, bölgedeki pazarları ve ekonomileri yeniden şekillendirecek ve hizmetler, imalat ve doğal kaynaklar sektörlerindeki üretimi artıracaktır (Oladotun, 2022, s. 74).

AFCFTA, Afrika kıtasında yer alan sekiz ekonomik bütünleşmenin birleşmesi ile oluşmaktadır. Bunlar; Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), Doğu Afrika Topluluğu (EAC), Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS), Hükümetler arası Kalkınma Otoritesi (IGAD), Arap Mağrip Birliği (AMU), Sahel-Sahra Eyaletleri Topluluğu (CENSAD)'ndan oluşmaktadır (UNCTAD, 2018a, s. 5; World Bank, 2020a, s. 4). Anlaşma, üye ülkeler arasındaki ticarete ürünlerin yüzde 97'sine uygulanan gümrük vergilerini kaldırmayı amaçlamakta, kalan yüzde 3'lük ürün ise Afrika ülkeleri arasındaki ticarete yüzde 10'un altında bir paya sahiptir (UNCTAD, 2020, s. 5). Anlaşma aynı zamanda sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımını artırmayı ve hem ulusal hem de kıtasal düzeyde yatırımları kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu sayede Afrika ülkeleri Kıtasal Gümrük Birliği'nin (Continental Custom Union-CCU) kurulmasına yönelik olarak adımları da başlatmış durumdadırlar (Albert, 2018, s. 10). Bunlara ek olarak, AFCFTA kadınların ve çeşitli azınlık gruplarının ticarete karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılması, kıtanın ekonomik potansiyelinden tam olarak yararlanmak amacıyla kapsayıcı ticaret politikalarını ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek, yalnızca kıta içinde değil dünyanın geri kalanına ilişkin ekonomik rekabet gücünü artırmak, bölgesel değer zinciri gelişimi, tarımsal kalkınma ve gıda güvenliği yoluyla endüstriyel kalkınmanın teşvik edilmesi, ulaşım ve çeşitli altyapı kalitesinin artırılması ve kapsayıcı bir ekonomik kalkınmayı kıtaya yaymayı hedeflemektedir (Cofelice, 2018, s. 32).

AFCFTA anlaşmasının iki aşamada uygulanması hedeflenmektedir. Birinci aşama, mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi için bir çerçeve ve anlaşmazlıkların çözümü için bir mekanizma sağlamaktadır. İkinci aşama ise rekabet politikalarını, yatırımları ve fikri mülkiyet haklarını kapsamaktadır (African Union, 2019, s. 5). Tablo 2'de AFCFTA anlaşmasının bileşenleri yer almaktadır. Anlaşmanın birinci aşamasında mal ticareti, hizmet ticareti ve anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin kural ve usuller başlıkları yer almaktadır.

Tablo 2

AFCFTA Anlaşmasının Bileşenleri

Mal Ticareti		Hizmet Ticareti	
1	Tarife İmtiyazları Tablosu	1	Özel Taahhütler Programları
2	Menşe Kuralları	2	MFN Muafiyeti
3	Gümrük İş birliği ve Karşılıklı İdari Yardımlar	3	Hava Taşımacılığı Hizmetleri
4	Ticaretin Kolaylaştırılması	4	Öncelikli Sektörler Listesi
5	Tarife Dışı Engeller	5	Düzenleyici İşbirliğine ilişkin Çerçeve belgesi
6	Ticarette Teknik Engeller		
7	İnsan ve Bitki Sağlığı Önlemleri		
8	Transit Taşımacılık		
9	Ticaret Çözümleri		
Anlaşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kural ve Usuller		2. Aşama Müzakereleri	
1	Panelin Çalışma Usulleri	1	Yatırımlara İlişkin Protokol
2	Bilirkişi İncelemesi	2	Rekabete İlişkin Protokol
3	Hakem ve Panelist Davranış Kuralları	3	Fikri Mülkiyet Haklarına İlişkin Protokol

Kaynak: (United Nations Economic Commission for Africa, 2019, s. 44)

AFCFTA bazı özellikleri ile diğer serbest ticaret anlaşmalarından ayrılmaktadır. Bunlar (Kuhlmann ve Agutu, 2019, s. 758);

- 1) Özellikle Covid-19 süreci ve sonrasında, arkasından Ukrayna- Rusya savaşı, Çin-Tayvan gerginliği vb. olaylar nedeniyle dünya ticaretinde bir kutuplaşma eğilimi bulunmaktadır. AFCFTA ise bu eğilimin aksine ticareti serbestleştirme amacı gütmektedir.
- 2) AFCFTA, zaman içinde aşamalı olarak işlevsel hale gelen ve müzakereci tarafların önceliklerine göre uyarlanan taahhütler ve müzakere turları ile "aşamalı" veya "artan" bir ticaret anlaşması özelliği gösteren, farklı bir model serbest ticaret anlaşmasıdır.
- 3) AFCFTA'nın, her beş yılda bir gözden geçirilmesi ve daha sonra anlaşmanın ayrılmaz bir parçası haline gelecek olan ek araçların müzakere edilmesi esnekliğine sahip bir anlaşmadır. Bu durum, anlaşmanın değişen şartlara hızla uyum sağlaması kolaylaştırmaktadır.

AFCFTA anlaşması bazı sorunları da beraberinde getirecek olan bir anlaşmadır. Birincisi, daha önce ifade edildiği gibi, anlaşma aslında daha önce kurulmuş olan sekiz farklı ekonomik bütünleşmenin bir araya gelmesi ile oluşmuştur (Abrego vd., 2019, s. 8). Her bir bütünleşmenin kendine has kuralları ve yönetmelikleri bulunmaktadır. Bu nedenle ticari faaliyetler sırasında eski mevzuatların da olması nedeniyle bazı karışıklıkların ortaya çıkabileceği düşünülmektedir (Albert, 2018, s. 21). İkincisi, Afrika ülkelerinin ekonomik büyüklükleri birbirlerinden çok farklıdır. Örneğin Afrika'nın toplam GSYİH'sının yaklaşık yüzde ellisini Mısır, Güney Afrika ve Nijerya oluşturmaktadır. Bu durum özellikle nispeten küçük ekonomik büyüklüğe sahip ülkelerin rekabet güçlerini zayıflatma potansiyeline sahiptir. Üçüncüsü, birçok Afrika ülkesinin bütçe gelirleri içerisinde gümrük tarife gelirlerinin payı yüksektir. AFCFTA ile tarife gelirlerinin azalacak olması, anlaşma kapsamında karşılaşılabilecek en büyük sorunlardan birisidir (Saygili vd., 2018, s. 6). Dördüncüsü, Afrika kıtasında ulaşım altyapı kalitesi düzeyi düşüktür. Bu durum, kıta içi ticaret hacminin artmasının önünde büyük bir engeldir.

Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında AFCFTA'nın Afrika ekonomilerine olumlu etkisinin daha yüksek olacağı düşünülmektedir. Olumlu etkinin daha yüksek olması beklentisinin nedenleri şöyledir. Birincisi, Afrika ülkelerinin kendi aralarındaki ticaret hacmi düşük düzeydedir (Freire ve Slany, 2023, s. 2). AFCFTA ile ticaret maliyetlerinin azalması, ticaret hacminin yükselmesi ve bunun tüm üye ülkelere olumlu katkı vermesi beklenmektedir (Cofelice, 2018, s. 32). İkincisi, gümrük tarifelerinin kaldırılması ile Afrikalı üreticiler ucuz hammaddeye ulaşabileceklerdir (Akeyewale, 2018, s. 15). Üçüncüsü, Afrikalı tüketiciler ucuz ithal ürünlere ulaşabilecek ve bu refah ve istihdam artışlarını beraberinde getirecektir. Dördüncüsü, Afrika ülkeleri arasındaki doğrudan sermaye akımları artacak ve bu durum ticaret ve ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Beşincisi, AFCFTA ile rekabet artacak ve bu durum ürün ve işgücü kalitesini artırdığı gibi ülkeleri düşük teknoloji yoğun ürünlerden yüksek teknoloji yoğun ürünlere yönelmeye teşvik edecektir (Saygili vd., 2018, s. 5). Altıncısı, AFCFTA sayesinde Afrika kıtasının küresel değer zincirine katılım düzeyi artacaktır (United Nations, 2023, s. 3).

AFCFTA Ülkelerinin Ticaret Yapısı ve Türkiye ile Ticari Bağları

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak AFCFTA ülkelerinin üretim ve ticaret yapıları hakkında bilgi verilecektir. İkinci alt başlıkta ise Türkiye ile AFCFTA ülkelerinin ticaret yapısı incelenecektir.

AFCFTA Ülkelerinin Üretim ve Ticaret Yapısı

Afrika tarımsal ürünler, enerji kaynakları, çeşitli hammaddeler açısından zengin bir coğrafyadır. Fakat, bu üretim zenginliği Afrika ekonomilerinin gelişmesini sağlayamamıştır. 2020 yılı itibarıyla dünya ticaret hacminin yalnızca yüzde 16,35'i Afrika kıtasından gerçekleştirilmiştir. Afrika ekonomileri ağırlıklı olarak hammadde ihracatçısı ve düşük teknoloji yoğun ürünler üretip ihraç eden; karşılığında ise mamul mal ve orta-

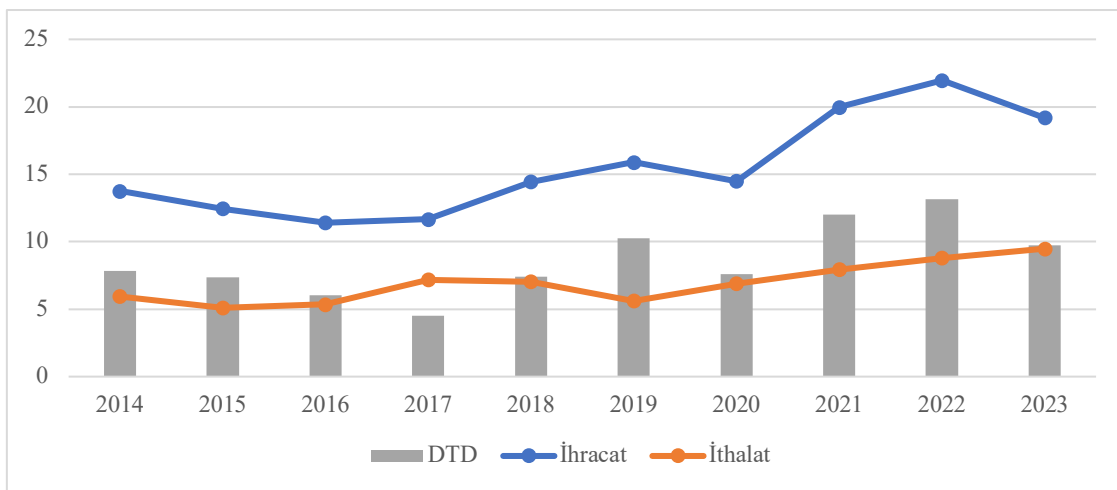
yüksek teknoloji yoğun ürünler ithal eden bir yapıdadırlar (Abrego vd., 2020, s. 9). 2021 yılı itibariyle Afrika'nın ihracatının yaklaşık yüzde 40'ı petrol ürünleri, yüzde 12'si metal vb. hammadde, yüzde 11'i gıda ürünleri, yüzde 7'si altın, yüzde 4'ü tekstil ürünleri geri kalan yüzde 26 ise diğer ürünlerden oluşmaktadır (Songwe vd., 2021, s. 14).

Afrika ülkelerinin kendi aralarındaki ticaret hacmi, toplam ticaret hacimlerine kıyasla düşük düzeydedir (Gachuri, 2021, s. 4). 2023 yılında Afrika içi ticaret toplam ticaretin yalnızca yüzde 17,73'üdür. Kıyaslamak gerekirse, bu oran Asya'da yüzde 58,47, Amerika kıtasında yüzde 52,68 ve Avrupa kıtasında yüzde 68,10'dur. Bu durumun nedeni olarak, birçok Afrika ülkesinin bütçesinde gümrük tarife gelirleri yüksek paylara sahip olması gösterilebilir. Gümrük tarifelerinin yüksek olması, Afrika içi ticaretin sınırlı olmasına neden olmakta ve Afrikalı firmaların rekabet gücünü de düşürmektedir (Freire & Slany, 2023, s. 2). AFCFTA sayesinde gümrük tarifeleri azalmış ve böylece Afrika ekonomilerinin gelişmesinin önündeki bir engelin ortadan kalktığı düşünülmektedir.

AFCFTA Ülkeleri ile Türkiye'nin Ticari Bağları

Türkiye ile Afrika arasındaki ticari ilişkiler eski dönemlere dayanmakla beraber, ilişkilerin kuvvetlenmesi ancak Türkiye'nin 1998 yılında hazırlanmış olduğu Afrika Eylem Planı ile başlamıştır. Afrika Eylem Planı kapsamında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından 2003 yılında "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" hazırlanmış ve 2005 yılı Türkiye'de "Afrika Yılı" olarak ilan edilmiştir (Karagül ve Arslan, 2013, s. 30). 2008 yılında ise Türkiye Afrika Birliği tarafından stratejik ortak olarak kabul edilmiştir. Türkiye 2013 yılına kadar Afrika'ya Açılım Politikasını uygulamış, 2013 yılından itibaren ise Afrika ile Ortaklık Politikasına geçmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023). Türkiye ile Afrika ülkelerinin ticaret hacmini artıran bir öge de Türk Hava Yollarının Afrika'ya yaptığı seferlerdir. Günümüzde Afrika'daki yaklaşık 40 ülke ve 60 şehre Türkiye'den Türk Hava Yolları uçuşları bulunmaktadır (İstiklal, 2022). Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ticari ilişkileri geliştirme hedefine "Orta Vadeli Program (2023-2025)" ve "2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı"nda da yer verilmiştir (Resmi Gazete, 2012, s. 14, 2023, s. 23).

Şekil 1'de Türkiye ile AFCFTA ülkelerinin 2014-2023 dönemi için ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi verileri görülmektedir. İncelenen dönemde genel olarak ihracat ve ithalatın sürekli arttığı ve tüm yıllar itibariyle Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir.

Şekil 1. Türkiye- AFCFTA Ülkeleri Ticaret Dengesi (2014-2023, Milyar ABD doları)

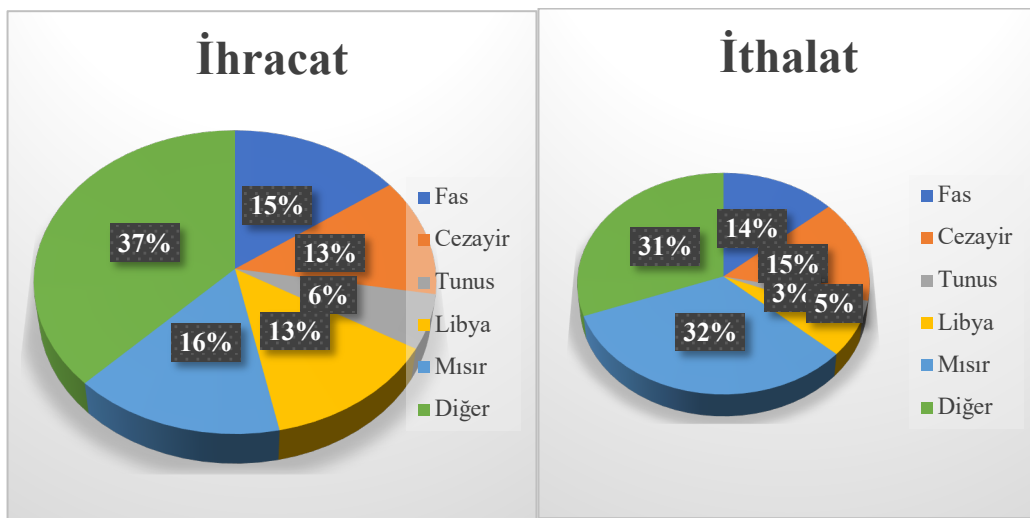
Tablo 3'te Türkiye'nin AFCFTA ülkeleriyle gerçekleştirdiği ihracat ve ithalatın, toplam ihracat ve ithalatı içindeki payları yer almaktadır. Tablo 3'e göre hem ihracat hem de ithalat paylarının fazla değişmediği görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin AFCFTA ülkeleriyle gerçekleştirdiği ihracat ve ithalatın büyüme hızının, Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalat büyüme hızlarına yakın gerçekleştiği söylenebilir. Bu nedenle, Türkiye'nin dış ticaret çeşitlendirmesi yapma potansiyeli bulunduğu AFCFTA ülkelerinin ticaret potansiyelinden tam olarak yararlanamadığı söylenebilir.

Tablo 3

AFCFTA Ülkeleri ile Yapılan Ticaretin Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Payları (2014-2023, %)

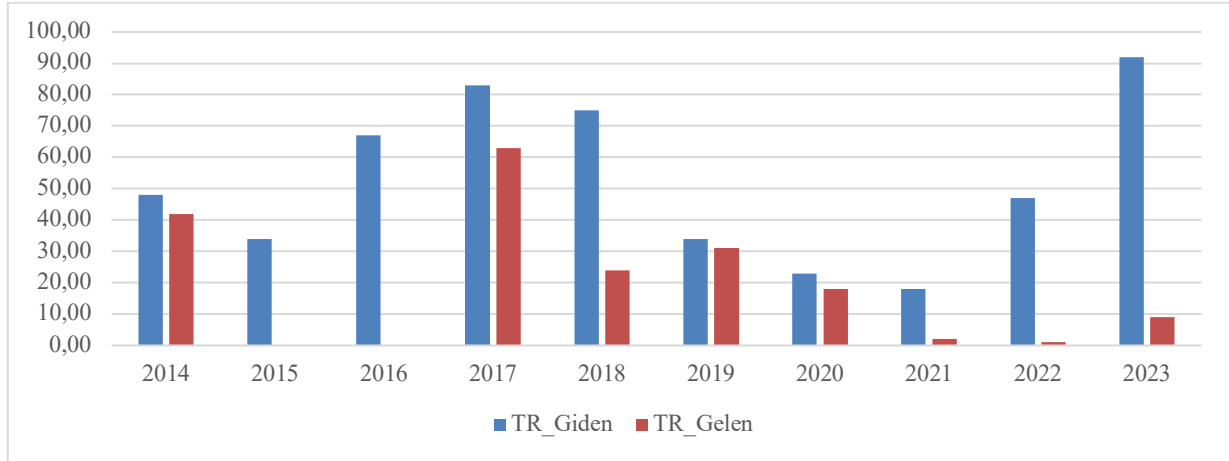
	İhracat	İthalat
2014	8,73	2,45
2015	8,65	2,46
2020	9,02	3,29
2021	9,35	3,05
2022	9,34	2,57
2023	8,26	2,80

Şekil 2'de 2023 yılı için Türkiye'nin AFCFTA ülkeleri arasında en yüksek ticaret hacmine sahip olduğu beş ülke yer almaktadır. Ükelere bakıldığında, Kuzey Afrika ülkelerinin ilk beş sırada yer aldığı görülmüştür. Bunun nedeni olarak, ulaşım imkanları ve uzaklık faktörleri gösterilebilir. Ayrıca Kuzey Afrika ülkeleriyle Türkiye'nin özellikle petrol ve doğalgaz gibi enerji hammaddeleri ticareti yapması da bu sonucun ortaya çıkmasında bir etken olarak görülmektedir.

Şekil 2. Türkiye'nin AFCFTA Ülkeleriyle Gerçekleştirdiği Ticarete En Yüksek Paya Sahip Beş Ülke (2023, %)

Şekil 3'te Afrika ülkelerinden Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den Afrika ülkelere giden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 2014-2023 dönemi içindeki seyri yer almaktadır. Bütün yıllar itibariyle Türkiye'den Afrika kıtasına giden doğrudan yabancı yatırımların, Türkiye'ye Afrika kıtasından gelen yatırımlardan yüksek olduğu görülmüştür. Ülke bazlı olarak dağılıma bakıldığında ise 2023 yılı için Mısır'ın hem Türkiye'den en yüksek doğrudan yabancı sermaye giden (69 Milyon dolar) hem de Türkiye'ye Afrika'dan gelen en yüksek yabancı sermaye (4 Milyon dolar) miktarına sahip ülke olduğu görülmüştür.

Şekil 3. Türkiye ile Afrika Ülkelerinin Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi (2014-2023, Milyon ABD doları)

Tablo 4'te Türkiye ile AFCFTA üyesi ülkelere ek olarak AFCFTA toplamı ve Eritre'nin Ticarete İki Yanlı Yoğunlaşma Endeksi sonuçları görülmektedir. Endeks değerinin 1'den büyük olması o ülke ile Türkiye'nin dış ticarete bir yoğunlaşmasının bulunduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Endeks sonuçlarına göre, 55 ülkenin 17'siyle Türkiye'nin İki Yanlı Ticaret Yoğunlaşması bulunmazken geri kalan 38 ülke ile yoğunlaşma tespit edilmiştir. Tablo 4'ten elde edilen sonuçlara bakıldığında, coğrafi olarak Türkiye'ye yakın ülkelere olan yoğunlaşmanın daha yüksek olduğu görülmektedir. Buradan, Türkiye'nin AFCFTA ülkeleriyle olan ticaretinde uzaklığın önemli bir belirleyici olduğu söylenebilir.

Tablo 4

AFCFTA Ülkeleri ile Türkiye'nin Ticarete İki Yanlı Yoğunlaşma Oranları (2014-2022)

BT	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama
Cezayir	3,05	4,60	5,51	4,38	4,65	5,22	5,48	3,91	2,64	4,39
Cibuti	17,26	17,26	24,24	23,94	48,09	69,20	69,51	66,15	86,68	46,93
Mısır	8,91	10,96	9,99	7,01	9,07	9,62	8,43	9,57	7,31	8,99
Libya	8,60	11,24	9,07	3,87	4,80	6,74	15,09	7,56	6,08	8,12
Moritanya	2,38	3,72	2,97	2,63	4,42	4,90	2,93	8,02	3,66	3,96
Fas	4,84	4,82	5,36	5,06	6,13	7,44	6,19	7,14	5,99	5,88
Somali	7,37	8,67	16,38	24,61	29,86	40,51	42,63	76,53	54,69	33,47
Sudan	4,79	9,74	10,40	6,66	8,20	7,29	7,91	4,64	5,70	7,26
Tunus	4,65	5,16	6,04	4,86	4,84	5,10	5,33	7,07	6,86	5,54
Angola	0,39	0,55	0,42	0,45	0,50	0,56	0,67	0,56	0,38	0,50
Benin	3,68	5,71	6,43	5,22	7,15	7,49	5,73	5,47	4,50	5,71
Botsvana	0,01	0,02	0,05	0,02	0,03	0,04	0,08	0,05	0,05	0,04
Burkina Faso	1,02	0,99	1,16	0,82	1,67	0,92	1,24	1,78	2,50	1,34
Burundi	0,59	0,66	0,49	0,52	0,83	0,79	1,02	1,31	8,01	1,58
Yeşil Burun Adaları	3,99	0,85	1,35	3,22	3,75	7,86	4,07	2,83	8,24	4,02
Kamerun	1,65	1,56	1,50	1,87	2,81	2,51	2,81	2,73	2,20	2,18
Orta Afrika Cumhuriyeti	6,32	0,48	0,68	0,66	1,59	4,47	1,20	1,90	1,50	2,09
Çad	0,50	0,63	0,97	1,09	1,65	2,86	2,31	1,80	1,17	1,44
Komorlar Birliği	8,46	7,09	4,61	5,92	10,03	19,82	19,93	28,85	31,37	15,12
Kongo, Demokratik	0,42	0,42	0,38	0,27	0,29	0,65	0,42	0,27	0,32	0,38
Kongo Cumhuriyeti	0,75	1,64	1,66	0,64	0,45	0,53	0,75	0,75	0,69	0,87
Fildişi Sahili	0,71	1,00	0,96	1,05	1,33	1,74	2,02	2,56	2,02	1,49
Ekvator Ginesi	0,41	0,57	0,44	0,35	0,47	0,50	1,05	0,61	0,51	0,55
Eritre Eyaleti	0,83	2,45	3,51	2,60	1,23	2,51	1,20	3,15	5,40	2,54
Esvatini	0,00	0,05	0,00	0,04	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
Etiyopya	8,63	10,32	12,88	8,85	9,47	9,78	5,51	6,82	4,73	8,56
Gabon	0,44	0,93	0,45	0,59	0,40	0,96	0,82	0,62	0,67	0,65
Gambiya,	11,80	9,85	8,94	12,06	27,73	23,46	28,78	31,66	23,55	19,76
Gana	1,19	1,75	2,21	1,47	1,64	2,18	2,56	2,31	1,66	1,88
Gine	2,01	2,98	1,84	1,29	1,61	1,91	0,94	1,94	1,21	1,75
Gine-Bissau	1,90	1,31	0,91	0,85	2,27	1,48	3,30	3,28	2,56	1,99
Kenya	1,65	2,04	2,17	2,25	3,15	3,33	2,78	3,88	2,99	2,69
Lesoto Krallığı	0,00	0,00	0,00	0,07	0,14	0,08	0,00	0,00	0,00	0,03
Liberya	7,39	5,55	10,03	11,13	11,22	14,90	13,25	13,58	11,35	10,93
Madagaskar	1,84	1,86	1,95	1,72	1,93	1,94	2,31	1,79	1,36	1,85
Malawi	0,16	0,28	0,29	0,27	0,59	0,48	0,21	0,35	0,40	0,34
Mali	0,84	0,74	2,13	2,67	1,57	0,90	1,10	0,79	0,90	1,29
Mauritius	1,12	0,99	1,19	2,06	2,20	2,63	2,87	3,45	3,14	2,18
Mozambik	0,69	0,89	0,52	0,35	0,67	1,30	1,25	1,44	0,63	0,86
Namibya	0,17	1,84	1,07	0,99	0,37	0,18	0,08	0,05	0,38	0,57
Nijer	3,25	2,65	2,82	4,03	8,44	6,92	1,96	1,84	2,73	3,85
Nijerya	0,43	0,59	0,59	0,59	0,52	0,96	1,28	1,36	0,93	0,81
Ruanda	7,90	6,73	5,82	5,56	1,77	3,75	2,36	7,83	10,95	5,85
São Tomé ve Príncipe	0,00	0,00	0,00	0,17	0,13	7,69	4,50	11,24	15,21	4,33
Senegal	4,75	3,69	4,71	5,77	8,66	6,46	6,41	7,35	7,88	6,19
Seyseller	1,43	1,29	0,93	0,77	1,63	2,36	2,21	1,59	1,53	1,53
Sierra Leone	1,58	5,05	4,57	3,86	5,30	6,29	8,53	10,32	8,78	6,03
Güney Afrika	0,35	0,44	0,37	0,35	0,40	0,45	0,43	0,48	0,85	0,46
Güney Sudan	0,00	0,00	0,00	0,12	0,11	0,17	0,54	1,61	2,46	0,56
Tanzanya	2,47	2,07	1,60	1,35	2,92	3,89	2,39	2,68	2,70	2,45
Togo	1,85	1,91	1,39	1,45	2,01	3,31	5,52	2,56	4,85	2,76
Uganda	1,26	0,94	0,86	0,62	0,71	0,85	1,24	1,18	0,92	0,95
Zambiya	0,25	0,41	0,21	0,19	0,17	0,22	0,22	0,18	0,20	0,23
Zimbabve	0,16	0,14	0,16	0,16	0,30	0,17	0,33	0,27	0,24	0,21
AFCFTA Toplam	1,92	2,57	2,66	2,12	2,47	2,99	2,88	3,03	2,60	2,58

Tablo 5'te Türkiye'nin AFCFTA ülkelerine olan ihracatında hangi ürün gruplarına yoğunlaştığını gösteren İhracatta Sektörel İki Yanlı Yoğunlaşma Endeksi sonuçları yer almaktadır. Endeks sonuçlarına göre, incelenen dönemde, Türkiye'nin 1- içki ve tütün, 2-Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler, 3-Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler, 4- hayvansal, bitkisel ve sıvı yağlar, mumlar, 5-Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi, 6-Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş malla ve buna bağlı sanayi ürünleri, 7-Makinalar ve ulaştırma araçları ve 9-SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar ürün gruplarında ihracatta ağırlıklı olarak yoğunlaştığı belirlenmiştir. Türkiye'nin ihracatta, daha çok işlenmiş ürünler, sanayi ve makine ürünlerinde yoğunlaşmasının bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 5

Türkiye ile AFCFTA Ülkeleri Arasındaki İhracatta Sektörel İki Yanlı Yoğunlaşma Endeksi Sonuçları

SBT-X		2019	2020	2021	2022	2023
0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	0,91	0,97	1,12	1,12	1,11
1	İçki ve tütün	4,75	4,77	5,32	6,22	6,76
2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	1,14	1,22	1,05	1,22	1,06
3	Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler	3,42	3,66	2,03	1,48	1,83
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	16,69	13,45	13,48	16,84	10,75
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	1,50	1,49	1,57	1,53	1,59
6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	1,60	1,68	1,40	1,65	1,60
7	Makinalar ve ulaştırma araçları	1,28	1,30	1,40	1,40	1,39
8	Çeşitli mamül eşya	0,83	0,85	0,87	0,82	1,89
9	SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar (tedavilde olmayan, paralar, parasal tabanlı altınlar)	7,95	7,22	8,02	12,21	1,92

Tablo 6'da Türkiye'nin AFCFTA ülkelerine yaptığı ithalatta hangi ürün gruplarına yoğunlaştığını gösteren İthalatta Sektörel İki Yanlı Yoğunlaşma Endeksi sonuçları yer almaktadır. Endeks sonuçlarına göre, incelenen dönemde, Türkiye'nin 0-Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, 1- içki ve tütün, 2-Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler, 3-Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler, 4- hayvansal, bitkisel ve sıvı yağlar, mumlar ve 6-Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar ürün gruplarında ithalatta ağırlıklı olarak yoğunlaştığı belirlenmiştir. Türkiye'nin AFCFTA ülkelerine ithalatta yoğunlaştığı ürünler incelendiğinde, ağırlıklı olarak tarımsal ürünler ve hammaddeler oldukları görülmüştür.

Tablo 6

Türkiye ile AFCFTA Ülkeleri Arasındaki İthalatta İki Yanlı Yoğunlaşma Endeksi Sonuçları

SBT-M		2019	2020	2021	2022	2023
0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	3,24	2,77	2,71	3,00	2,24
1	İçki ve tütün	15,08	17,76	25,95	19,97	24,18
2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	1,95	1,75	2,18	2,79	2,27
3	Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler	2,96	2,42	3,01	0,89	0,93
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	30,12	20,01	21,72	23,18	19,01
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	1,99	1,30	1,52	1,59	1,78
6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	1,86	1,74	1,93	2,18	2,44
7	Makinalar ve ulaştırma araçları	0,34	0,33	0,43	0,58	0,54
8	Çeşitli mamül eşya	1,11	0,89	1,22	1,90	2,51
9	SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar (tedavilde olmayan, paralar, parasal tabanlı altınlar)	0,86	1,95	0,80	2,50	0,71

Sonuç

AFCFTA, günümüzde sıklıkla görülmeye başlanan ticarete korumacı politikaların tersine bir oluşumdur. AFCFTA ile Afrika kıtası, sürdürülebilir kalkınma ve büyüme yakalamayı ve Afrika içindeki ticaretin gelişmesini hedeflemektedir. Ayrıca, anlaşma ile Afrika kıtasının dünya ticaretinden daha yüksek pay alması da amaçlanmaktadır. Afrika'nın bu bütünleşmesi daha sonraki dönemlerde gümrük birliği ya da ekonomik birlik gibi daha üst bir ekonomik bütünleşme türüne dönüşme potansiyelini barındırmaktadır. Literatürde yer alan birçok çalışmanın bulguları da anlaşmanın Afrika kıtasının ekonomik gelişmesine olumlu katkı vereceğini göstermektedir.

Türkiye özellikle son yıllarda Afrika kıtasının ekonomik önemini kavramış ve Afrika'ya yönelik gerek ekonomik gerek diplomatik açılımlar yapmaktadır. Orta vadeli plan ve ihracat planlarında Afrika'ya yönelik hedeflerin belirlenmesi bunun en büyük kanıtlarındandır. Afrika kıtası Türkiye'nin dış ticarete ülke çeşitlendirmesi açısından önem arz eden bir coğrafyadır. Ayrıca, Afrika ile kurulan ilişkiler Türkiye'nin gıda arz ve enerji güvenliği açısından da olumlu etki yapmaktadır.

Çalışmanın bulgularına göre, Türkiye'nin AFCFTA anlaşmasına katılmış olan ülkelerin büyük bir çoğunluğuna ticaret yoğunlaşması olduğu belirlenmiştir. Türkiye'nin bu yoğunlaşmasını kaybetmemesi hatta yoğunlaşması bulunmayan Afrika ülkelerine yönelik adımlar atması gerekmektedir. Afrika'da inşaat ve altyapı yatırımları anlamında var olan boşluklar ise Türk şirketleri açısından fırsat teşkil etmektedir. Bu fırsatların belirlenmesi ve yararlanılması konusunda Afrika'da yer alan diplomatik ve ticari temsilciliklerin yol gösterici olması gerekmektedir.

Ürün bazlı olarak yapılan analiz bulgularına göre ise Afrika ülkeleriyle Türkiye'nin ihracat ve ithalat yaptıkları ürünlerin benzer ürün gruplarından oluştuğu görülmüştür. Buradan Afrika ve Türkiye ticaretinin bir tamamlayıcılık özelliği gösterdiği söylenebilir. Ayrıca, Türkiye'nin ağırlıklı olarak Afrika'dan hammadde ürünleri ithal ettiği; karşılığında ise bu hammaddeleri işleyerek nihai mal olarak ihraç ettiği görülmüştür. Bu durum Türkiye için AFCFTA ülkelerinin ihracat pazarı olma potansiyeli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye'nin ithalatta ağırlıklı olarak tarımsal ve hammadde ürünlerinde yoğunlaşmış olduğu düşünüldüğünde, AFCFTA ülkelerinin Türkiye'nin gıda ve enerji güvenliği açısından önemli potansiyelinin bulunduğu görülmektedir.

Çalışmanın motivasyonunu oluşturan sorulara bulunan cevaplar şu şekildedir; (1) Türkiye ile AFCFTA ülkelerinin ticaret hangi ürün grupları ağırlıklı olarak gerçekleştirilmektedir? Analiz bulgularına göre, Türkiye'nin ağırlıklı olarak işlenmiş ürünler, sanayi ve makine ürünleri ihracatından yoğunlaştığı ve AFCFTA ülkelerinin ise Türkiye'ye tarım- hayvancılık ve çeşitli hammaddeler ağırlıklı olarak yoğunlaşmalarının olduğu görülmüştür.

(2) Türkiye ile AFCFTA ülkelerinin dış ticarete konu olan ürün yapıları örtüşmekte mi? Türkiye ve AFCFTA ülkeleri arasında gerçekleştirilen ticaretin ürün yapılarının tamamlayıcılık özelliği gösterdiği söylenebilir. Çünkü ihraç ve ithal edilen ürünlere bakıldığında hammadde ve makine ürünleri gibi farklı ürün grupları oldukları görülmektedir.

(3) Türkiye'nin dış ticaret çeşitlendirmesi yapması açısından AFCFTA ülkeleri önemli midir? Bahsi geçen ülkeler Türkiye'nin dış ticarete ülke çeşitlendirmesi yapması açısından son derece önemlidir. AFCFTA hem GSYH hem de nüfus olarak büyük bir ticaret potansiyeli barındırmaktadır. Bu ülkelerle ticaretin gelişmesi Türkiye'nin potansiyel ticaret hacmine yaklaşmasına yardımcı olacaktır.

(4) AFCFTA ülkeleri ile ticaret Türkiye'nin gıda arz ve enerji güvenliğinin artırılmasına katkı verebilir mi? AFCFTA ülkeleriyle ticaretin Türkiye'nin gıda arz ve enerji güvenliğinin artırılmasına katkı vereceği düşünülmektedir. Ticaret yapısı incelendiğinde, gıda ve hammadde ürünlerinde bir yoğunlaşmanın olduğu görülmüştür. Enerji açısından bakılacak olursa, özellikle Cezayir, Nijerya ile gibi ülkelere Türkiye'nin enerji ithal ettiği bilinmektedir.

Sonuç olarak, Afrika ülkelerinin Türkiye'nin dış ticarete ülke ve ürün çeşitlendirmesi açısından önemli olduğu görülmüştür. Türkiye için son derece önemli ticaret partnerlerinin yer aldığı kıtada ortaya çıkan bu serbest ticaret anlaşmasının iyice incelenmesi ve bu konuda bir eylem planının oluşturulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Abrego, M. L., Amado, M. A., Gursoy, T., Nicholls, G. P. ve Perez-Saiz, H. (2019). The African continental free trade agreement: welfare gains estimates from a general equilibrium model. *International Monetary Fund*, 124(1), 1-32. Erişim adresi: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/06/07/The-African-Continental-Free-Trade-Agreement-Welfare-Gains-Estimates-from-a-General-46881>
- Abrego, M. L., Zamaroczy, M. M. de, Gursoy, T., Nicholls, G. P., Perez-Saiz, H. ve Rosas, J.-N. (2020). The African continental free trade area: Potential economic impact and challenges. *International Monetary Fund*, 4(1), 1-40. Erişim adresi: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2020/05/13/The-African-Continental-Free-Trade-Area-Potential-Economic-Impact-and-Challenges-46235>
- Afrika Kalkınma Bankası. (2019). African economic outlook 2019: Africa growth prospects remain steady, industry should lead growth. *African Development Bank Group*, 1(1), 1-214. Erişim adresi: <https://www.afdb.org/en/news-and-events/african-economic-outlook-2019-africa-growth-prospects-remain-steady-industry-should-lead-growth-18925>
- African Union. (2019). African continental free trade area: Questions & answers. *African Union*, 1(2), 1-15. Erişim adresi: <https://repository.uneca.org/handle/10855/43253>
- Akeyewale, R. (2018). Winners and losers in Africa's continental free trade area. *International Trade Forum*, 4(1), 14-15. doi.org/10.18356/15645304-2018-4-6
- Albert, T. (2018). The African continental free trade agreement opportunities and challenges. *CUTS International*, 15(1), 1-15. Erişim adresi: <https://unctad.org/publication/african-continental-free-trade-area-challenges-and-opportunities-tariff-reductions>
- Arslan, A. (2023). *İlkçağ felsefe tarihi 1 / Sokrates-öncesi Yunan felsefesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ateş, E. ve Dilekoğlu, S. (2021). Türkiye'nin dış ticaret çeşitlendirmesinde yeni bir pazar: Avrasya ekonomik birliği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 253-271. doi.org/10.33206/mjss.760859

- Ateş, E. ve Seymen, A. D. (2019). Türkiye'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları: iki yanlı sektörel bir analiz ve dış ticaret politikası açısından bir değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 27(42), 255-282. doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2019.04.14
- Chauvin, N. ve Ramos, P. (2016). Trade, growth, and welfare impacts of the CFTA in Africa. *CSAE Conference 2017: Economic Development in Africa*, 1(1), 1-47. Erişim adresi: http://hesso.tind.io/record/2006/files/Depetris-Chauvin_2017_trade_growth_welfare.pdf
- Cofelice, A. (2018). African continental free trade area: Opportunities and challenges. *The Federalist Debate*, 31(3), 32-35. doi.org/10.2478/tfd-2018-0032
- Freire, C. ve Slany, A. (2023). Realizing product diversification for structural change in African countries, Working Paper, No. 5, 5(1), 1-34. Erişim adresi: https://unctad.org/system/files/official-document/wp-2023d4-no5_en.pdf
- Gachuri, E. (2021). African continental free trade area phase II negotiations: A space for a competition protocol?, UNCTAD Research Paper No. 56, 56(1), 1-28. Erişim adresi: https://unctad.org/system/files/official-document/ser-rp-2020d15_en.pdf
- İstiklal, D. (2022, Şubat 26). *Türkiye'nin Afrika politikası*. SETA. Erişim adresi: <https://www.setav.org/turkiyenin-afrika-politikasi/>
- Karagül, S. ve Arslan, İ. (2013). Türkiye'nin Afrika açılım politikası: Tarihsel arka plan, stratejik ortaklık ve geleceği. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9(35), 21-55. Erişim adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/157936>
- Kuhlmann, K. ve Agutu, A. L. (2019). The African continental free trade area: Toward a new legal model for trade and development. *Georgetown Journal of International Law*, 51(4), 753-808. Erişim adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3599438
- Lindberg, L. N. (1963). *The political dynamics of european economic integration*. Kaliforniya: Stanford University Press, Stanford.
- Moussa, M. H. (2020). Afrika'nın ekonomik bütünleşmesine giden yol: Afrika kıtasal serbest ticaret antlaşması. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2(2), 37-50. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akaf/issue/58349/817831>
- Obeng-Odoom, F. (2020). The african continental free trade area. *The American Journal of Economics and Sociology*, 79(1), 167-197. doi.org/10.1111/ajes.12317
- Oladotun, A. (2022). Cost and benefit effects of african continental free trade area (AFCFTA) for ECOWAS countries. *International Journal of Business Review and Entrepreneurship*, 3(1), 73-80. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/361424713_COST_AND_BENEFIT_EFFECTS_OF_AFRICAN_CONTINENTAL_FREE_TRADE_AREA_AFCFTA_FOR_ECOWAS_COUNTRIES

- Omphemetse S. ve Sibanda, S. (2021). The advent of the african continental free trade agreement as a tool for development. *Foreign Trade Review*, 56(2), 216-224. doi.org/10.1177/0015732521995171
- Parshotam, A. (2018). Can the African continental free trade area offer a new beginning for trade in Africa? *South African Institute of International Affairs*, 28(1), 1-26. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/327629724_Can_the_African_Continental_Free_Trade_Area_offer_a_new_beginning_for_trade_in_Africa
- Resmi Gazete. (2012). *Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü*. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120613-31.htm>
- Resmi Gazete. (2023). *Orta Vadeli Program (2023-2025)*. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-program-2023-2025-aciklandi/>
- Saygili, M., Peters, R. ve Knebel, C. (2018). African continental free trade area: challenges and opportunities of tariff reductions. *UNCTAD blue series papers*, 82(1), 1-23. Erişim adresi: <https://ideas.repec.org/p/unc/blupap/82.html>
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat: Teori, politika ve uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Simo, R. Y. (2020). Trade in services in the African continental free trade area: prospects, challenges and WTO compatibility. *Journal of International Economic Law*, 23(1), 65-95. doi.org/10.1093/jiel/jgz031
- Songwe, V., MacLeod, J. ve Karingi, S. N. (2021). The African continental free trade area: a historical moment for development in Africa. *Journal of African Trade*, 8(2), 12-23. doi.org/10.2991/jat.k.211208.001
- Şanlı, B. (2010). Ekonomik entegrasyon teorisi çerçevesinde Avrasya Birliği'nin olabilirliği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 13-30. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniibd/issue/2693/35433>
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2023). *Türkiye-Afrika ilişkileri*. Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>
- Türk Dil Kurumu. (2024, Şubat). Türk Dil Kurumu Sözlüğü. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=entegrasyon>
- UNCTAD. (2018a). *From regional economic communities to a continental free trade area*. UNCTAD Policy Brief, 2(1), 1-46. Erişim adresi: https://unctad.org/system/files/official-document/webditc2017d1_en.pdf
- UNCTAD. (2018b). The African continental free trade area: the day after the Kigali summit. *UNCTAD Policy Brief*, 67(1), 1-4. Erişim adresi: https://unctad.org/system/files/official-document/presspb2018d4_en.pdf

- UNCTAD. (2020). Designing trade liberalization in africa: modalities for tariff negotiations towards an African continental free trade area. *UNCTAD Policy Brief*, 4(1), 1-61. Erişim adresi: https://unctad.org/system/files/official-document/ditctncd2019d4_en.pdf
- UNCTAD. (2022). *Economic development in Africa: reaping the potential benefits of the African continental free trade area for inclusive growth*. *UNCTAD Policy Brief*, 1(1), 1-15. Erişim adresi: https://unctad.org/system/files/official-document/tdb69_d2_en.pdf
- United Nations. (2023). Economic development in africa report 2023: The potential of Africa to capture technology-intensive global supply chains. *UNCTAD Policy Brief*, 1(1) Erişim adresi: <https://unctad.org/publication/economic-development-africa-report-2023>
- United Nations Economic Commission for Africa. (2019). *Assessing regional integration in Africa ARIA IX: Next steps for the African continental free trade area*. *UNCTAD Policy Brief*, 2(1), doi.org/10.18356/9789210042994
- World Bank. (2020). The African continental free trade area: Economic and distributional effects. Washington, DC: World Bank. doi.org/10.1596/978-1-4648-1559-1
- Zongo, A. M. I. ve Oyelami, L. (2021). Modeling the impact of non-tariff barriers in services on intra-african trade: Global trade analysis project model. *SSRN Electronic Journal*, 8(1),1-30. doi.org/10.2139/ssrn.3854631

Extended Abstract

Purpose

The African Continental Free Trade Area (AFCFTA) is the world's largest free trade agreement in terms of the number of countries involved. The agreement was signed in 2018 and today all African countries except Eritrea are included in the agreement. The agreement covers 55 member states, a market of 1.2 billion people and a gross domestic product (GDP) of \$2.5 trillion. The aims of the agreement can be listed as achieving economic growth and development of the continent with its own means within the framework of the African Union's 2063 vision, increasing the trade potential of African countries so that the continent gets a higher share of world trade, and successfully progressing towards establishing an economic union. The aim of the study is to determine Türkiye's trade structure with AFCFTA countries and to create a foreign trade strategy for this formation emerging in the African continent, a geography that Türkiye attaches importance to in foreign trade diversification. In the first part of the study, information about the theoretical background of the study, the data set and method used was given. In the second part, there is a literature summary of the studies done on AFCFTA. In the third section, the history of AFCFTA, its members, the scope of the agreement and the objectives of the agreement are explained. In the fourth part of the study, the foreign trade structure of Türkiye-AFCFTA countries was examined and the findings obtained through Bilateral Concentration in Trade and Sectoral Bilateral Trade Concentration Indices in Exports and Imports were presented. In the fifth and last part, a foreign trade strategy for Türkiye, specifically for AFCFTA countries, is proposed in the light of the study findings.

Design and Methodology

In the study, firstly, the trade structure of Turkey and AFCFTA countries was examined descriptively, and then the sectoral structure of trade was examined. For this reason, data from different sources were aggregated. Turkey's trade data with AFCFTA countries were obtained from the website of the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT), and data on direct foreign investments were taken from the website of the Central Bank of the Republic of Turkey. The data required for the Bilateral Trade Concentration Index was obtained from the International Monetary Fund (IMF), and the data required for the Sectoral Bilateral Export/Import Concentration Index was obtained from the website of TURKSTAT as SITC rev3 1 digit. Data were used in the analyzes annually and in US dollars. Bilateral Concentration in Trade and Sectoral Bilateral Trade Concentration Indices in Exports and Imports, which are frequently used in foreign trade analyses, were used as the method of the study. The aim here is first to determine whether Turkey has commercial concentration with AFCFTA countries, and then to determine which products may have caused this concentration.

Findings

It has been observed that in 2023, Türkiye exported approximately 19 billion dollars to AFCFTA countries and imported approximately 9 billion dollars. As of the same year, it was observed that approximately 8 percent of Türkiye's total exports and 2.8 percent of its imports were with AFCFTA countries. In 2023, there will be a direct investment flow of 69 million dollars from Türkiye to AFCFTA countries, and a direct investment flow of 4 million dollars from AFCFTA countries to Türkiye. According to the Bilateral Trade Concentration Index results, Türkiye does not have Bilateral Trade Concentration with 17 of 55 countries, while concentration has been detected with the remaining 38 countries. According to the results of the sectoral analysis, it has been seen that the products exported and imported in Türkiye-AFCFTA trade consist of similar product groups. From here it can be said that the trade between Africa and Türkiye shows a complementary feature. In addition, Türkiye imports raw material products mainly from Africa; In return, it was observed that these raw materials were processed and exported as final goods.

Research Limitations

The most important limitation of the study is the problem in accessing data from African countries. Due to this problem, the use of more indices commonly used in foreign trade analysis has been prevented. In addition, product-based analysis should be carried out with a more detailed data set in future studies in order to better show the structure of trade between Türkiye and African countries.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Although commercial relations between Türkiye and Africa date back to ancient times, the strengthening of relations only started with the Africa Action Plan prepared by Türkiye in 1998. Within the scope of the Africa Action Plan, the "Strategy for the Development of Economic Relations with African Countries" was prepared by the Undersecretariat of Foreign Trade in 2003 and 2005 was declared as the "Year of Africa" in Türkiye. In 2008, Türkiye was accepted as a strategic partner by the African Union. Türkiye implemented the Opening Policy to Africa until 2013, and the Partnership Policy with Africa has been implemented since 2013. Another element that increases the trade volume between Türkiye and African countries is Turkish Airlines' flights to Africa. Today, Turkish Airlines has flights from Türkiye to approximately 40 countries and 60 cities in Africa. Türkiye's goal of developing commercial relations with African countries is included in the "Medium Term

Program (2023-2025)" and "2023 Türkiye Export Strategy and Action Plan".As a result, it has been seen that African countries are important for Türkiye's country and product diversification in foreign trade. This free trade agreement, which emerged on the continent where Türkiye has extremely important trade partners, needs to be thoroughly examined and an action plan should be created on this issue.

Originality: AFCFTA is a free trade agreement that has the potential to impact both African countries and the global economy. For this reason, it has been seen that the literature mainly examines how the agreement may affect both African countries and the global economy. When looking at the Turkish literature on AFCFTA, no other study other than (Moussa, 2020) was found. Considering Turkey's progress towards African countries, especially in recent years, it seems that there is a gap in the Turkish literature on this subject. One of the aims of the study is to fill this gap in the Turkish literature.

Araştırmacı Katkısı: Erdem ATEŞ (%100).

Baba Konulu Rap Şarkılarının İçerik Analizi Yöntemi ile İncelenmesi ¹

Ayşe KOÇ ² - Gamze ÖZBAYRAK ³ – Ömer Miraç YAMAN ⁴

Başyuru Tarihi: 23.07.2023

Kabul Tarihi: 18.09.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu araştırmada baba konulu rap şarkılarında yer alan baba profillerinin ortaya çıkarılması ve rap alt kültüründeki baba imgesinin anlaşılması amaçlanmıştır. Araştırmanın amacına bağlı olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Rap şarkı sözleri nitel araştırma analizlerinden olan içerik analizi ile incelenmiştir. Bu bağlamda 2011-2021 yılları arasında YouTube’da yer alan 52 adet baba konulu Türkçe rap şarkısı analize tabi tutulmuştur. Analiz işlemi sırasında Maxqda Nitel Veri Analiz Programı kullanılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda şarkılarda “Çocukluk Dönemine İlişkin Olumsuz Yaşantılar”, “Temsil Edilen Baba Profilleri”, “Babaların Oğullarına Yönelik Tutumları”, “Babaya İlişkin Duygular”, “Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanımına İlişkin Durumlar”, “Şarkıyı Söyleyen Kişilerin Psikolojik Durumları”, “Şarkıların Yazılma Nedenleri” olmak üzere yedi temaya ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda şarkılarda babasızlık öyküsünün yoğun olarak işlendiği, baba ile sağlıklı ilişkilerin ifade edildiği, bağımlılık yapıcı maddelerden bahsedildiği, baba figürünün olumsuz tutum ve davranışlarla temsil edildiği, şarkıların babalara yazılan mektup niteliği taşıdığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak incelenen şarkılar doğrultusunda rap alt kültüründe baba imgesinin olumsuz örüntülere sahip olduğunu belirtmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Rap, Baba, Müzik, İçerik Analizi, Temsil

Atıf: Koç, A., Özbayrak, G. ve Yaman, Ö. M. (2024). Baba konulu rap şarkılarının içerik analizi yöntemi ile incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1317-1336.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Mezunlu, aysekoc007@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8166-6204

³ İstanbul Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü, gamzecaakir@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0636-0683

⁴ İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, omermirac@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9989-8575

Examination of Rap Songs with the Theme of Father by Content Analysis Method

Ayşe KOÇ⁵ - Gamze ÖZBAYRAK⁶ - Ömer Miraç YAMAN⁷

Submitted by: 23.07.2023

Accepted by: 18.09.2024

Article Type: Research Article

Abstract

In this study, it was aimed to reveal the father profiles in rap songs about fathers and to understand the father image in rap subculture. Qualitative research method was used depending on the purpose of the research. Rap lyrics were analyzed by content analysis, which is one of the qualitative research analyzes. In this context, 52 father-themed Turkish rap songs on Youtube between 2011-2021 were analyzed. Maxqda Qualitative Data Analysis Program was used during the analysis process. As a result of the data obtained, seven themes were reached in the songs: "Negative Experiences Related to Childhood", "Represented Father Profiles", "Fathers' Attitudes Towards Their Sons", "Emotions Related to the Father", "Situations Related to Addictive Substance Use", "Psychological States of the Singers", "Reasons for Writing the Songs". As a result of the research, it was determined that the story of fatherlessness was intensely covered in the songs, unhealthy relationships with the father were expressed, addictive substances were mentioned, the father figure was represented with negative attitudes and behaviors, and the songs had the characteristics of letters written to fathers. As a result, it is possible to state that the image of the father in rap subculture has negative patterns in line with the songs analyzed.

Keywords: Rap, Father, Music, Content Analysis, Representation

⁵ Sabahattin Zaim University, Graduate School of Graduate Studies, Department of Psychology, Master's Degree in Clinical Psychology, aysekoc007@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8166-6204

⁶ Istanbul University, Graduate School of Social Work Department PhD Student, gamzecaakir@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0636-0683

⁷ Istanbul University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Services, omermirac@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9989-8575

Giriş

Müzik, kültürle yakın bir ilişkiye sahiptir. Ayrıca var olan kültürün sembolik anlatıcısı veya toplumdaki grupların yaşam biçimi konumundadır. Toplumun/bireyin uyumlu, katılımcı, düzenleyici davranış oluşturmaya yön verebilen bir sanat olarak da işlevsellik göstermektedir (Cengiz, 2011, s. 364). Pek çok çeşidi bulunan müziğin; toplumdaki genel kabulün ve popüler olanın dışında kalan, kendine has tarzı bulunan ve belirli bir topluluğa atfedilen farklı türleri de üretilmektedir. Alt kültür olarak ifade edebileceğimiz toplulukların dinlediği müzik türünü bu bağlamda değerlendirmek mümkündür (Çerezcioglu, 2014, s. 21). Alt kültür müziği, toplumun dışlayıcı davranış ve tutumlarından kaynaklanmaktadır. Popüler kültür müziğini şekillendirme gücüne sahiptir (Kubrin, 2005, s. 360).

Alt kültür müziğinde yoğun olarak dinlenen müzik türü hip hop'tur (Brown, 2010, s. 521). Hip hop; beatbox, scratch ve rap gibi birbirinden farklı türleri kapsamaktadır (Jackson ve Anderson, 2009, s. 22). Bunlar arasında rap daha özel bir konuma sahiptir. Zira rap müziğinin, hip hop kültürünü müzik kategorisinde temsil eden önemli bir tür olduğu düşünülmektedir (Kurt, 2020, s. 19). Rap müzik özellikle 80'li yılların sonundan itibaren Avrupa ülkelerinin çoğuna yayılmış ve daha çok gençler tarafından dinlenir olmuştur (Genç, 2015, s. 845).

Rap müzikte, sözel anlatım gücü daha çok ön plandadır ve dışlanmış grupların kendini ifade ettikleri bir stil olma niteliğine sahiptir (Bahadır ve Pirgon, 2022, s. 170). Zira rap müziği; bireylerin isteklerini, arzularını ve yaşanmış gerçeklerini ifade etmeleri için bir çıkış sağlamaktadır (Kitwana, 2022). Böylece bireyler kendilerini ifade etmeleri için sosyal olarak kabul edilebilir bir yöntem kullanırken aynı zamanda yaratıcılık ve sanat yoluyla da zihin ve beden arasında içsel bir bağlantı kurabilmekteledir (Hakvoort, 2015, s. 186). Rap müziğinin en önemli özelliklerinden diğerleri; nüfusun her kesimi tarafından basit konuşma yoluyla müzik üretmeye olanak sunması ve neredeyse herkes tarafından erişilebilir olmasıdır (Richards vd., 2019, s. 480). Diğer yandan rap müziği, "ötekini" dışlamak için bir araç olarak da kullanılabilir (Oware, 2011, s. 332).

Türkiye'de rap müziğinin görünür olmaya başladığı dönem ise 1995 yılına tekabül etmektedir. O dönemde çıkan Cartel grubu Almanya'da yaşadıkları zorlukları anlatmak için kurulmuştur (Arıcan, 2005, s. 70). Ülkemizde Türkçe rap varlığını hissettirmeye başladığında aile, aşk, isyan, evrensel barış, Türk tarihine övgü gibi konular işlenmiştir. Ana akım medyada ilgiye mazhar olması ve pop müzikten ayrı söylenmeye başlaması, rap'in Türkiye'deki tezahüründe kolektif bilinç hareketinden uzak bir yere konumlanmıştır (Dilben, 2016, s. 53-54).

Rap müzik; günümüzde sosyal medyanın, video paylaşım platformlarının ve sanal dönüşümlerin artarak var olmasıyla birlikte daha fazla dinleyiciye ulaşır olmuştur (Sarıköse, 2022, s. 34). Sözler genellikle; isyan, acı, toplumsal baskı, öfke gibi konularda yazılmaktadır (Dilben, 2016, s. 54). Rap müzik, etki gücü itibarıyla dinleyici kitlesine özel bir kimlik kazandırmakta (Sağır, 2020, s. 148) ve birçok müzik türü gibi ortak yaşam deneyimlerinin diğer insanlar ile paylaşılmasına olanak sağlamaktadır (Sağır ve Öztürk, 2015, s. 123). Bununla beraber rap müzikteki telkin ve dışavurumlarla duygular hızla yayılmakta, dinlenme oranıyla beraber duyguların gücü de artmaktadır (Le Bon, 2009, s. 35-37).

Sonuç olarak rap müziği kendisine has bir dinleyici kitlesi oluşturmaktadır. Ayrıca bu müzik türünün üreticilerinin yaşadıkları dışlanma veya olumsuz yaşam deneyimlerini şarkı sözlerine konu ettikleri bilinmektedir (Solomon, 2009, s. 307-308). Zira Bozkurt ve arkadaşları (2015, s. 562) tarafından yapılan alan araştırmasında Türk rap müziğinde isyan, aşk, kavuşamama gibi temaların işlendiği görülmüştür. Bunun yanı sıra araştırmada ortaokul öğrencilerinin en çok dinledikleri müzik türleri arasında rap'in ikinci sırada yer aldığı görülmüştür (Bozkurt ve ark., 2015, s. 552). Amerika'da yapılan bir araştırmada babaların rap şarkılarında olumsuz olarak temsil edildiği ve babalara karşı duyulan öfkenin rap şarkıları aracılığıyla sözlere döküldüğü görülmüştür (Oware, 2011, s. 338). Ülkemizde rap şarkılarına dair yapılan araştırmalar gözden geçirildiğinde ise baba konulu rap şarkılarının incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte video paylaşım platformlarında yer alan rap şarkılarının temalarında özellikle baba konusunun işlendiği göze çarpmaktadır. Rap müzik türünün üreticilerinin kendi yaşam deneyimlerinden yola çıkarak bir müzik ortaya koyduklarını belirtmek mümkündür. Öte yandan duygu, düşünce ve deneyimleri yansıttığı söylenebilir. Rap şarkısı

sözlerinin hem üreticinin hem de tüketicinin ortak yaşam deneyimlerine ve değerlerine hitap ettiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda mevcut çalışmada rap şarkılarındaki baba figürünün nasıl temsil edildiğini araştırılmıştır. Bununla birlikte rap şarkılarındaki babalık örüntülerine dair okuma yapmak hedeflenmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, rap alt kültüründeki baba profilinin anlaşılması ve baba temsilinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminde; sosyokültürel deneyimler, uygulamalar ve olgular incelenmektedir. Bireylerin yaşamlarını algılama ve anlama süreçleri ile kendilerini var etme süreçleri bu yöntem ile anlaşılabilir (Moen ve Middelthon, 2015, s.322). Bu doğrultuda çalışmada 2011- 2021 yılları arasında YouTube’da yer alan 52 adet baba konulu rap şarkının sözleri incelenmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (2023) verilerine göre bireylerin en fazla kullandığı sosyal medya araçları arasında YouTube uygulaması (%61,4) ikinci sırada yer almaktadır. Spotify, Fizy, Deezer gibi müzik dinleme uygulamalarına kıyasla daha fazla kullanıcıya sahip olması ve bireylerin kendi videolarını kolaylıkla ekleyebilme özelliğinin olması nedeniyle YouTube’da yer alan şarkılar incelemeye alınmıştır. Araştırmanın ana sorusu “*YouTube video paylaşım platformundaki baba konulu rap şarkılarda, babalık nasıl temsil edilmiş ve baba ile ilgili hangi konular ele alınmıştır?*” olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Yöntemi ve Örneklem

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örneklem yönteminde araştırma için belirli özelliklere sahip verilere doğrudan ulaşılmaktadır (Yağar ve Dökme, 2018, s.4). Böylece analiz edilen rap şarkılarına bazı anahtar kavramlar kullanılarak YouTube üzerinden erişim sağlanmıştır. Verilere ulaşmak için arama motoruna “*baba, canım babam, babam benim, baba için şarkı, baba rap şarkı, baba şarkı, baba rap, babam*” olmak üzere sekiz kavram farklı şekillerde yazılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu kavramlardan “*rap*” ve “*baba*” kelimeleri tırnak içine alınarak ayrıca tarama gerçekleştirilmiştir. Böylece tüm şarkılar içinde baba konulu şarkıların bulunması hedeflenmiştir. Elde edilen 25 adet şarkı tekrar arama motoruna yazılarak çıkan sonuçlar incelenmiştir. Böylece benzer nitelikteki şarkılara erişim sağlanmıştır. YouTube öneriler kısmında yer alan diğer şarkılar da göz önünde bulundurulmuş ve araştırmanın amacıyla uyumlu olanları incelemeye tabi tutulmuştur. Son olarak Google arama motorunda “*baba ile ilgili şarkılar*”, “*baba ile ilgili rap şarkılar*,” “*baba ile ilgili şarkılar*,” “*baba rap şarkı*” kelimeleri aratılarak site ve forumlarda var olan yorumlar analiz edilmiştir. Erişilen veriler YouTube ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen şarkı isimleri YouTube’da incelenerek, diğer verilerin arasına dahil edilmiştir. Mevcut verilerde; içeriği baba ile ilgili olmayan şarkılar, ilahi ve şiirsel türde olan müzikler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Bu aşama neticesinde şarkı-şarkıcı-kanal adının, videonun izlenme-beğenilme-yorum sayısının, yayınlanma tarihinin ve kanal abone sayısının yer aldığı bir MS Excel dosyası oluşturulmuştur. Toplam 445 adet baba konulu farklı türlerdeki şarkıya ulaşılmıştır. Bunların içinde farklı YouTube kanalları tarafından yüklenen aynı şarkılar yer almaktadır. Bu durum dışlandığında 119 adet baba ile ilgili farklı türlerde şarkılar elde edilmiştir. Bunların içinde 105 adet rap şarkısı yer almaktadır.

Elde edilen rap şarkıları tek tek dinlenmiş ve izlenme sayısı yüksek olan videoların aynı zamanda diğerlerine nazaran daha fazla yorum aldığı gözlemlenmiştir. Bu noktada ölçüt örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Böylece analiz edilecek şarkılar için 1.000 üzerinde görüntülenme sayısına sahip olma kriteri getirilmiştir. Veri toplanan dönem 09-16 Eylül 2022 tarihleri arasında olduğu için izlenme sayısında bu dönemdeki sayılar esas alınmıştır. Bu kriter ve farklı kanallar tarafından yüklendiği gerekçesiyle aynı şarkıların dışlanması sonucunda toplam 52 tane başlığında “*baba*” kelimesi olan, baba konulu rap şarkısı analize tabi tutulmuştur. Analiz edilen şarkıların özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1
Analiz Edilen Baba Konulu Rap Şarkılarının Özellikleri

Şarkıcının adı	Şarkının adı	İzlenme sayısı	Yayın tarihi
1-Ayaz Erdoğan	Baba	82.179.975	2021
2-Feda	Baba	77.788	2019
3-Feda	Baba 2	240.878	2019
4-Feda	Baba 3	101.823	2019
5-Feda	Baba 4	116.090	2019
6-Feda	Bana bir masal anlat baba	47.840	2020
7-G-Roni	Baba	73.230	2015
8-G-Roni	Baba 2	9.485	2015
9-G-Roni	Baba 3	10.996	2020
10-G-Roni	Baba 4	169.602	2021
11-Block72	Affet baba	3.592	2016
12-Block72	Affet baba p2	2.486	2016
13-Block72	Affet baba p3	9.170	2017
14-Heijan	Babam	12.022.763	2015
15-Evren Penez	Baba	190.028	2013
16-Kaptan	Ağlamaz babam	413.248	2015
17-Kaptan	Ağlamaz babam 2	132.227	2019
18-Kaptan ft Ayaz	Günaydın baba	25.965	2014
19-Foxy	Anlat baba	2.521.353	2012
20-Rota	İyi uykular peder	7.565.023	2019
21-Diyar Pala	Baba	7.895.872	2017
22-Zen-G	Baba	359.453	2021
23-Carty	Bana bir masal anlat	10.641.339	2020
24-Allame	Baba	910.542	2021
25-Tecelli	Babama	1.824	2014
26-Foxy-Damga	Anlat baba 2	3.487	2022
27-Hamza Yetik feat Melih Yetik	Baba	90.982	2016
28-İlker Dursun	Haklısın baba	11.775	2014
29-İlker Dursun	Haklısın baba 2	54.887	2015
30-Ahenk C	Babama	12.185	2012
31-Bazor	Baba özlemi	42.741	2013
32-Haylaz ft Furkan Gökbayrak	Yaklaş baba	202.832	2017
33-Zeus Kabadayı&Bazor&Ağit	Nereye baba	4.173	2015
34-Classlong	Baba	19.377	2011
35-Uğur Yeter	Baba	18.261	2018
36-Mozy	Affet baba	2.042	2017
37-BahaSamad	Babama son mektup	6.557	2017
38-BahaSamad	Babama son mektup 3	8.011	2014
39-BahaSamad	Babama son mektup 4	15.718	2014
40-BahaSamad	Babama son mektup 7	4.097	2016
41-Pikaçu	Baba	7.824	2016
42-Pikaçu	Baba 2	4.827	2016
43-Harun Karakaplan	Baba	2.250	2016
44-Harun Karakaplan	Baba 2	1.863	2016
45-Harun Karakaplan	Baba 3	10.291	2016
46-Zeo-Jaweed	Kum gibi	54.263	2015
47-Asi Styla	Anne babam dönmedi mi	52.550	2013
48-Asi Styla	Gitti babam	26.025	2015
49-Qarizma Mako ft. İsa Ekici	Baba bak ben senin oğlundum part II	131.923	2014
50-Mc Derman	Uyan babam	168.644	2012
51-Mc Miko	Canım babam	79.516	2012
52-Cegid	Babam kadar	173.537	2017

Veri Analizi

Seçilen şarkıların analiz edilmesi için sözleri MS Word dosyasına yazılı olarak aktarılmıştır. Bu işlem neticesinde yaklaşık 100 sayfa yazılı belge elde edilmiştir. Elde edilen belgeler analiz edilmesi için Maxqda 2020 Nitel Veri Analiz Programı'na aktarılmıştır. Analiz yöntemi olarak içerik analizi tercih edilmiş ve her cümle

derinlemesine okunmuştur. Nitel araştırmalar içinde bir analiz yöntemi olarak içerik analizi; metnin belirli kaidelere dayalı kodlamalar yardımıyla bazı sözcüklerinin daha küçük parçalara ayrılıp kategori oluşturularak özetlendiği bir yöntemdir. Bu analizde ortaya çıkan mesajın sistematik şekilde tanımlanmasına yönelik çıkarımlar yapılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2020, s.259).

Bu okumalar sonucunda şarkı sözlerine anlamlı olduğu düşünülen kodlar atanmış ve toplam 78 kod oluşturulmuştur. Aynı koda birden çok ifade ataması yapılmıştır. Kodlama işlemi Maxqda programı üzerinde emek yoğun şekilde gerçekleştirilmiştir ve 9 farklı ana temaya ulaşılmıştır. Söz konusu temalar araştırmacılar tarafından tekrar incelenmiştir. Bazı temalarda birbirine benzer konulara ve bir temada toplanabilecek içeriklere rastlanmıştır. Bazı temalarda ise farklı tema altında değerlendirilebilecek içeriklere rastlanmıştır. Bu nedenle 9 tema üzerinden analiz işlemi üçüncü kez tekrar edilmiştir. Oluşturulan 9 tema arasında birbiriyle ilgili olduğu düşünülen temalar birleştirilmiş, farklı tema oluşturulması gerekli görülen içeriklerle yeni temalar oluşturulmuştur. Analiz sürecinin sonucunda toplam 7 ana tema belirlenmiştir.

Bulgular

Yapılan araştırmada baba konulu toplam 52 adet rap şarkısı incelenmiştir. Analiz sonucunda şarkı sözlerinde; “Çocukluk Dönemine İlişkin Olumsuz Yaşantılar”, “Temsil Edilen Baba Profilleri”, “Babaların Oğullarına Yönelik Tutumları”, “Babaya İlişkin Duygular”, “Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanımına İlişkin Durumlar”, “Şarkıyı Söyleyen Kişilerin Psikolojik Durumları”, “Şarkıların Yazılma Nedenleri” olmak üzere 7 ana tema ve bunları destekleyen alt temalara ulaşılmıştır.

Çocukluk Dönemine İlişkin Olumsuz Yaşantılar

Şarkı sözleri incelendiğinde, şarkılarda çocukluk dönemindeki olumsuz yaşantılara yönelik ifadeler büyük oranda yer verildiği görülmüştür.

Aile içi ilişkiler

Birçok şarkıda aile içi ilişkilere dair olumsuz deneyimlerin aktarıldığı belirlenmiştir. Buna göre şarkı sözlerinde; mutsuz aile ortamına, aile üyelerin birbirlerine yabancı davranmasına ve olumlu duygu paylaşımının eksik olmasına yönelik sözlerin var olduğu tespit edilmiştir. Konuyla ilgili ifadelerden birkaçı aşağıdaki gibidir:

“Hayallerimi sorma mutlu bir çocukluk geçirmedim. Bu yüzden de sizi değil beni etkiler seçimlerim.” (Feda-Baba 2)

“Yaşanmamış bir ailenin mutlu günü olur mu?” (Block72-affet baba)

“Kendimi bildim bileli nefret var ailemizde.” (Feda-baba)

“Aynı evde ayrı odalarda yaşamaya çalışılır mı? Bu sorunlara alışılır mı?” (Diyar pala-baba)

Aile içindeki şiddet olayları

Şarkı sözlerinde ön plana çıkan bir diğer önemli başlık, aile içi şiddete ilişkin sözlerdir. Bununla ilgili sözlerde genellikle babanın anneye şiddet uyguladığı, bu olaya ve sonrasında annenin yaşadığı olumsuz durumlara şahitlik edildiği ifade edilmektedir:

“Çocukluğumu unutmaya çalıştım her sefer, aklımda kalan kavgalar annemin göz yaşı.” (İlker Dursun – Haklısın baba)

“Oysa benim yaşantım her sabah annemin çığlıklarıyla başlıyordu.” (G-roni-Baba)

Şarkılarda şiddete tanıklık edilmesinin yanı sıra şiddete maruz kalındığı anlamına gelen sözler de yer almaktadır:

“Tokatların adam etmez baba yara bırakır dedim. Anlamadın bak gör hiçbir şey bana koymadı. Fakat bil ki bütün tokatlarına rağmen adam olmadım.” (Feda-baba2)

“Tokatın ateş gibi anca bir sigara yaktırıyor.” (Foxy-Anlat baba)

“Seni alıp topraktan da içime kilitledim. Dövüp sövsen de babam der severdim.” (Bahasamed-Son mektup 4)

Aile içi ihmal ve istismar

Bazı şarkılarda ise evden ayrılma ve sokakta yaşama öyküsüne dair sözlerin yazıldığı belirlenmiştir:

“Çocukluğumu kaybettim telafisi sokaklarda, gençliğimse hep duman altı bir ufak güzel kafam.” (Heijan- Babam)

“Ama neden ama bu beden, sokakta büyümeye mecbur muydu?” (Diyar pala-Baba)

Temsil Edilen Baba Profilleri

İncelenen şarkı sözlerinde birden çok baba profilinin betimlendiği ve bu profillere ait özelliklerin bazı şarkılarda tekrar ettiği tespit edilmiştir.

Vefat eden babalar

Şarkı sözleri incelendiğinde vefat eden baba temsiline yoğun olarak yer verildiği ve yetimlik olgusunun görünür olduğu tespit edilmiştir.

“Daha değil gitme baba. Silinmez aklımdan. Yazık etme bana. Elimi tut. Kalk uyan o mezardan. Ölemezsin baba büyümedim hala.” (Ayaz Erdoğan-baba)

“Ölüm değil sonsuzluk seni benden alan, tamam ama kabulüm değil henüz erkendi.” (Block72-affet baba p3)

“Ben gülmüyorum gülemiyorum baba, çünkü hatırlıyorum ağlarken mezarında. Annem var yanımda tutuyorum onu ayakta. Yağan yağmurlara karıştırdım göz yaşlarımı da.” (Zeus Kabadayı- Bazor- Ağıt- Nereye baba)

“Aşk falan yalan aga babam ölmüşse. Bu kadar canım yanmazdı o bir dirilse.” (Bahasamed- Babama son mektup 1)

“Düşmanım baba kara topraklara, düşmanım baba bütün akşamlara, seni benden alan o salı akşamına.” (Mc Derman)

Sosyal yetim bırakan babalar

Birçok rap şarkısının sözünde; hayatta olan babaya rağmen yetimlik hissini yer aldığı görülmektedir. Ortak söylem olarak ortaya çıkan bu durum, bir şarkı sözünde; “biraz sevgin olsaydı sen yaşarken yetim kalmazdım” (Foxy-Anlat baba) sözleriyle ifade edilmiştir. İlgili durumu sosyal yetimlik olarak nitelendirmek mümkündür:

“En çok canımı yakan şu ki baba omuzlarımda dert yerine senin ellerin dursaydı. Yanımda olsaydın be baba. Hayattasın ama yanımda değilsin be baba canın sağ olsun.” (Uğur Yeter- Baba)

“Yanı başımda dururken ellere bıraktın beni. Günlerim zindan olurken yıllara bıraktın beni.” (Kaptan-Ağlamaz babam2)

Gerçek yetim olunmadığı halde yetim hissinden bahsedilen sözlerde, babaların zor zamanlarda evlatlarının yanında olmadığına yönelik ifadeler rastlanılmıştır:

“Babalığına görseydim baba değil babam derdim. Bir kez de yanımda ol be her şeyi boş vereyim. Boş bir kalple geleceğine eve elin boş gel iyi. Pek de konuşmadık zaten elalem gibisin. Halim hatırım da dahil umursamazdın hiçbir şeyi.” (Feda- Baba)

“Yoktun düştüğümde... İçimde büyük bir yara bırak. Kimse anlamaz halimi baba.” (Ayaz Erdoğan-Baba)

“Benim babam ş*****'dir tutmadı ki elimden.” (Qarizma Mako ft. İsa Ekici)

Bağımlı olan babalar

Şarkı sözlerinde dikkat çeken bir diğer husus, temsil edilen babaların alkol/madde/tütün bağımlılığı ile karakterize edilmesi olmuştur:

“Artık şişen bittiyse gidelim baba, büyüdüm bizim de masamız dolu.” (Foxy- Anlat baba 2)

“Tanık çok, çocukluğumu el birliğiyle öldürdüler. Ben de babamı örnek alıp on birimde sigara yaktım... Bir ton açılmamış rakı masası yanında dert meze.” (İlker Dursun- Haklısın baba 2)

“Sokakların ortasında it olduk, boş yüreklerde pistik is olduk, senin bana nasihatın iç oğlum. İçtim baba.” (Kaptan- Ağlamaz babam 2)

Babalarının Oğullarına Yönelik Tutumları

Şarkı sözlerinde baba figürlerinin, oğullara yönelik tutum ve davranış stillerine de yer verilmiştir. Bu doğrultuda babaların daha çok olumsuz tutum ve davranış ile temsil edildikleri görülmüştür. Bazı şarkıların sözlerinde, rapçiler tarafından küçük yaşlarından itibaren babalarının öfkeli olduğu ve şiddetin faili olduğu ifade edilmiştir. Bununla beraber babanın öfke halinin “evlattan nefret etme” olarak nitelendirildiği anlaşılmıştır:

“Daha küçüğüm hatam olur hemen alevlenme ne olur. Ne oldu sana baba ateş misin yaz mısın sen.” (Feda-Baba 3)

“Gözlerine baktığımda kafamı önüme eğdim, bilirdim huyunu çünkü sinirlerim döverdi. Derdi neydi merak ettim neden nefret etti benden.” (Heijan-Babam)

“Yani faydan yok ağlar içim... Yine de her şey için sağ ol baba bu son konuşmamız. Nefretimle kal.” (Feda-Baba)

Şarkı sözlerinde yer alan temsil alanlarından biri de babaların çocuklarına güven duymamasına dair ifadelerdir.

“Hiç güvenmedin bana ve dışarda aradın doğruyu.” (Feda-baba2)

“İlk kavgada dayak yedim, güvendiğin bir baban yok, bu duygu anlatılmaz kelimelerle gurur umuttur.” (İlker Dursun-Haklısın baba)

Bununla beraber babaların küçümseyen, aşağılayan ve evlatlarının başarılı olacağına inanmayan babalar olarak nitelendirildikleri görülmüştür.

“El alemin başında beni de küçümseme be ne olur.” (Feda-Baba2)

“Benden adam olmaz diyorsun ama diplomamla geleceğim yıllardır takdir etmediğin oğluna okul mu takdir verecek.” (Foxy-Anlat baba)

“Bir kez olsun yaptıklarım senin gözüne girmede de.” (Feda Baba3)

Bazı şarkılarda ise soğuk tavırlı ve gülümsemeyen baba figürü ön plana çıkarılmıştır:

“Bugün de soğuk bir güne iz çıkarttım bulutlardan inip. Yüzüne dokunan her yalancı gülüş somurtmandan iyi.” (Feda-Baba3)

“Bir gün olsun görmedim güldüğünü ah bir bilsen. Ne maymunluklar yaptım eser yoktu bir gülüşten.” (Heijan-Babam)

Öte yandan babaların genel tavrının evlatlarına karşı ilgisiz olduğu şeklinde şarkı sözleri de mevcuttur. Nitekim şarkı sözlerine bakıldığında babaların, evlatlarının maddi ihtiyaçlarını karşıladığı ancak ilgili davranma noktasında yetersiz kaldığı şeklinde bir temsile yer verilmiştir:

“Ne anlatsam dinlemezsin şarkılarımı yazıyorum. Adına çılgınlık atsam da neden duymamakta kararlısın.” (Kaptan-Ağlamaz babam)

“Bir kere aradığında deki özledim de aradım evlat, emin ol senden daha sıcak baba yattığım çekyat. Cüzdanıma para koymak yerine sevgi koysan emin ol kan çanağı gözlerim uykuya doyar. Ben bir kere oğlum diye sarılmanı beklemekten usandım... Gel sarıl adam değilim cenneti indirmesem ayaklarına... Serindi yazın ortasında dahi soğukluğun.” (Foxy-Anlat baba)

“İstemiyordum senden ne mal mülk ne başka bir şey, uyuduğumda başıma gelip saçlarımla oyna yeter.” (İlker Dursun-Haklısın baba)

Şarkı sözlerinde bahsedilen babalara dair en yaygın özellik sevgisini göstermeyen yahut sevgisi hissedilmeyen baba figürü olarak belirlenmiştir. Nitekim pek çok şarkı sözünde farklı cümlelerle babalara dair bu özelliğe yer verildiği görülmüştür:

“Daha kaç yaşındayım çocukluğuma yazık baba. Ya oğlum de ya hiç sevme tek seferde bitsin.” (Feda-Baba4)

“Ne yaptım da daha doğmadan gözlerimden düştüm. Beş kuruşluk sevgi ver ya sende kalsın üstü.” (Foxy-Anlat baba)

“Deseydin be bir kez baba seviyorum oğlum diye bak o şans da kalmadı ben düşünmekten battım dibe.” (İlker Dursun-Haklısın baba)

“Bir defacık olsa bile oğlum de benim ben. Anladım sevmeyecek rüyalarım girmeyecek. Yıllarca beklesem de oğlum deyip öpmeyecek.” (Heijan- Babam)

Birkaç şarkının sözlerinde babaların olumsuz tutum ve davranışlarının yanı sıra olumlu kişilik özelliklerinden de bahsedilmektedir. Örneğin babanın cesaretli, şerefli, onurlu ve fedakâr duruşu temsil edilmiştir.

“Dünya garip insanlar hep kinle dolu. Babam sen öğrettin dik duruşu şerefi onuru.” (Hamza Yetik Melih Yetik-Baba)

“Gözlerimle gördüğüm en büyük cesaretimdin yol yordamı gösterip beni adam edendin.” (Uğur Yeter- Baba)

“Fedakardı bir dikili ağacı olmadı belki ama kendisi onuruyla yaşayan koskoca bir çınardı.” (Asi Stayla- Benim babam)

Bazı şarkılarda ise babanın güç alınacak, herhangi bir konudaki korkuyu ortadan kaldıracak ve ulaşılması zor bir figür olarak yer aldığı anlaşılmıştır.

“Baba ellerin omzumda olsun aşarım bütün engelleri ben.” (Hamza Yetik Melih Yetik- baba)

“Ben ne kadar adam olsam bir tane sen etmezdim. Evin direği sendin baba evde olman gerekmez mi?” (Pikaçu-Baba)

“Bir çınar gibiydin işte ben yanında gizlensem. Korku nedir bilmiyordum sen yanımda dururken... Üstümdeki kol kanat sırtımı yasladığım dağ gibiydi.” (Asi Stayla-Benim babam)

Babaya İlişkin Duygular

Bu başlık altında şarkı sözlerinde babalara ihtiyaç duyulduğu ve özlem duygusunun hissedildiğine yönelik veriler sunulmuştur.

Babalara ihtiyaç duyulması

Şarkı sözlerine bakıldığında babaların varlığına ve onunla sağlıklı ilişki kurmaya duyulan ihtiyaca dair ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Nitekim babaların kaçınan davranışlarına rağmen yaşanan zorluklarla baş etmek için babaların yardımının arandığı anlaşılmaktadır.

“Tükenmişim ben bir yanım hisseder. Kalkmam bu yerden tutmazsan elimden.” (Ayaz Erdoğan-Baba)

“Yeter bir kez de olsa yanımda ol. Ben bulamadım yolu.” (Feda-Naba3)

“Baba ihtiyacım var yanımda olmana. İsterdim toprak olup sana sarılmaya doymaya.” (Block72-Affet Baba p3)

“Yoksun baba benim bükülür bileğim.” (Mc Miko)

Babalara özlem duyulması

Şarkılarda ön plana çıkan bir diğer duygu babalara karşı hissedilen özlem duygusu olarak tespit edilmiştir. Baba-evlat arasındaki ilişkide özlemin yoğun olarak dile getirilmesi, babanın varlığının hissedilmemesi ile ilişkili görülmektedir.

“Uyanmak istiyorum sarıldığın günlere.” (G-roni-Baba3)

“Onca zaman geçti dimi belki beni de unuttun. Bir defacık olsa bile gel kokunu unuttum. Hasretinden içtiğim kaçıncı kadeh bilmiyorum. Yanındayken özlemek nedir, biliyor musun? (Heijan-Babam)

“Hasretim babam cennet kokuna, özlemişim sar kollarına.” (Mc Derman)

“Bir baba hasreti bu yaşta çöktü bak.” (Mc Miko)

Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanımına İlişkin Durumlar

Şarkı sözlerine bakıldığında alkol, madde ve tütün kullanımlarına yönelik ifadeler yer verildiği tespit edilmiştir. Alkol, madde ve tütün kullanım nedenleri olarak gösterilen unsurlar arasında babasız hissetmenin ve babalar tarafından terk edilmenin yer aldığı belirlenmiştir.

“Sigara sağlığa zararlı değil mi baba. Baba gittiğin o günden beri. Sigaramdı eşlik eden şey yalnızlığıma.” (G-roni-baba)

“Beklesen de giden gelmiyor geri, bu yer beni, biriktiriyorum küllüğümde hayalleri.” (Zeo Jaweed-Kum gibi)

“Bir sigara yaktım, nolur affet.” (Mc Derman)

“Babamın gitmesiye en büyük korkumdu ve gitti ardından kadehleri doldurdum.” (Harun Karakaplan-Baba 3)

“Ne içtiğimi sormayın nedenlerim fazlayken. Bir yanım hep eksik oldu yetimlik yüzünden.” (Bahasamed-Son mektup 4)

“Artık hiçbir şeyin yok tadı, bu kokaini ölümüne kokladım.” (Cegid)

“Bi' parça yeşil bitki derdime dermandı bazen.” (Heijan-Babam)

Bununla beraber psikiyatrik hap kullanımlarının da “uyuşturucu” özelliği ile betimlendiği görülmüş ve bu haplar da bu başlık altında ele alınmıştır. Psikiyatrik hapların özellikle “uykuya daldırma” özelliklerinin ön plana çıkarıldığı, dolayısıyla bu hapların uyuşturucu maddeler ile aynı düzlemde değerlendirildiği anlaşılmıştır:

“Çünkü bilmeden aldığım haplar artıyor giderek.” (Feda-baba)

“En kötüsü kuytuda kalmaktı. Bir prozac yardımıyla uykuya dalmaktı. Antidepresanlar eşliğinde. Kader dediğiniz bu saçmalığa inanmak için renkli hapları yutmaktı” (Feda-baba4)

Şarkıyı Söyleyen Kişilerin Psikolojik Durumları

Şarkı sözlerinde, psikolojik durumla ilgili ifadeler yer verildiği tespit edilmiştir. Bununla beraber ifade edilen olumsuz duyguların babasız olmayla ya da babanın varlığını hissetmemeyeyle ilgili olduğu görülmüştür. Bu duygular arasında değersizlik, suçluluk ve mutsuzluk gibi kişinin kendilik algısıyla ilgili olumsuzlukların yer aldığı anlaşılmıştır.

“Özür dilerim baba bu kadar hastalığım sebebi bensem, keşke vermeseydi Rabbim beni sana.” (Mozy-Affet baba)

“Ağlamak istiyorum başım omuzlarında. Gülmez oldu yüzüm sabahları uyandığımda.” (G-roni-Baba 3)

“Ben özendim mutluluğa, beceremedim düştüm baba.” (Foxy-Anlat baba)

“Koptu inan kolum kanadım düşüşte aklım. Babamla birlikte tüm sevinçlerimi yaktım.” (Bahasamed-Babama son mektup 1)

“Hiç yüzüm gülmedi ki geçmişimi özlemiyom. Hayatım alevler üstünde cayır cayır közleniyo” (Cegid)

Bunun yanı sıra baba kaybı yaşanmasından dolayı oluşan yalnızlık hissi ve geleceğe dair de olumlu beklentiler ile ümitlerin olmadığı belirtilmektedir:

“Koşuyordum ve kimse yoktu bir tek sen vardın be baba şimdi tekim ben şimdi yalnızım.” (Zeus Kabadayı-Bazor Ağıt-Nereye baba)

“Sen gittiğinden beri hiç kimseye bakamaz oldum. Bazen derdimi dinleyen inan bir tek yakamaz oldu.” (Pikaçu-Baba)

“Tamam güzel şeyler inanmak isterim bende ama lanet olsun ki inanmak için hiçbir nedenim yok.” (Feda-Baba2)
“Umutlarım kuş gibiydi çırpınırken yere kondu. Öyle böyle yaşıyoruz işte ikinci sene doldu.” (Carty-Bana bir masal anlat)

Aynı zamanda şarkı sözlerinde olumsuz yaşam deneyimlerine ve diğer insanlara karşı olan güvensizlik hissine de yer verilmiştir. Buna ek olarak babaların hem gerçek hem de duygusal anlamda kaybettikten sonra daha güçlü görünme ihtiyacı ve yorgunluk hissetme şarkılar aracılığıyla aktarılmaktadır:

“Şu hayatta her şeyi ben fark ediyorum sonradan ve hiçbir şey gerçek değil ki hepsi yalan kolpadan.” (Carty-Bana bir masal anlat baba)

“Güvendiğim kim varsa hepsinden darbe yedim, usandım artık dost görünen kahpelerden. Yoruldum baba, güvenecek kimse kalmadı.” (G-roni-bana bir masal anlat)

“Babam gittikten sonra biraz da olgunum. Solgunum hayır dik durmalıyım. Ağlamamalıyım ailem beni güçlü görmeli, Duygusal parça yerine mutlu söylemeli” (Tecelli-Babam)

“Hayata yeminim var kendim gibi yetiştirmem oğlumu. Günden güne daha bir fazla olgunum.” (Hamza Yetik Melih Yetik-Baba)

Şarkı sözlerinde yoğun olarak karşılaşılan bir diğer duygu teması yorgunluk ve bunu takiben anlamsızlık olarak tespit edilmiştir. Bu iki duygunun nedenleri ise babasızlık ve ailenin sorumluluğunu üstlenmek olarak dinleyiciye aktarılmaktadır:

“Baba oğlun çok yorgun. Sönmüş ışıklar dünya karanlık.” (Harun Karakaplan-Baba 3)

“Sana bir masal anlatacağım babacım baksana. Tek başına bir çocuk varmış kirle kaplı saç sakal. Yorulmuş hem de hayat almış nefes borusunu.” (Kaptan- Ağlamaz babam)

“Biraz yorgunum lütfen merak et baba. Geride bıraktıkların bana emanet.” (Bahasamed-Babama son mektup 7)

“Bomboş bir hayat ve yine masam süslü kadehlerle.” (Heijan-Babam)

“Artık hiçbir şey hissetmiyorum, yaşam tadı gitti bedenimden, yaşamayı başaramadım.” (Harun Karakaplan-Baba 3)

Şarkılarda ifade edildiği görülen son duygu günahkarlık olarak tespit edilmiştir. Birçok şarkı sözünde günahkarlık ve ahiret hayatına yönelik endişeler kendini göstermektedir. Öte yandan Allah'ın affetmesine yönelik ümitlerin de şarkı sözlerine konu olduğu söylenebilir:

“Korkuyorum cehennemde ya tek başıma yanarsam.” (Feda-Baba)

“Bu son mektup dedim de ardım sıra ağladım. Günahlarım çoktur evet affetsin Allah'ım.” (Bahasamed-Babama son mektup 3)

Şarkıların Yazılma Nedenleri

Şarkı sözlerine bakıldığında neden yazıldıklarına dair ifadelerin yer aldığı görülmüştür. Zira pek çok şarkı sözünün babalar için birer mektup niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak özlem, hüznün ve daha pek çok duygunun rap müziği şarkı sözleri ile ifade edildiği görülmektedir.

“Adına yazdığım bu parçayı bilsem ki dinleyecek/Oğul tadında yazardım, çalınca of çekecek.” (Heijan-Babam)

“Duygularımı kâğıda dökmezdim kalbimde darbe olmasaydı.” (Feda-Baba3)

“Bunları yazmasaydım keşke bir köşede. Hangi satır ya da gözyaşım seni hatırlatır. Çocukluğumu bana kimler anımsatır.” (Uğur Yeter- Baba)

“Baba üzgünüm şarkıma bir son getiremem. Anlatacak bir ton şey var sığmaz oldu gecelere.” (Foxy-Anlat baba)

“Kimseye anlatamadığım derdimi bir şiir halinde yazdım.” (Qarizma Mako ft. İsa Ekici)

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada YouTube’da yer alan baba temalı 52 rap şarkısı içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Şarkı sözlerinde; çocukluk dönemine, baba figürünün nasıl temsil edildiğine, babalık tutum ve davranışlarına, bağımlılık yapıcı madde kullanımına, psikolojik unsurlara ve şarkıların yazılma nedenlerine yönelik veriler elde edilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde şarkı sözlerinde çocukluk temsilinin genellikle olumsuz olarak aktarıldığı görülmüştür. Çocukluk döneminde aile ilişkilerinin sağlıklı kurulamadığına, aile içi şiddete tanıklık edildiğine ve aynı zamanda şiddete maruz kalındığına yönelik ifadeler rastlanılmıştır. Bazı sözlerde çocukluğa dair olumsuz yaşam olaylarının tekraren ifade ediliyor oluşu ve “aile” olgusuna aidiyetin hissedilemediği dikkat çekmektedir. Biçer ve Ertan (2017, s.99) ait olma içgüdüğü aile tarafından karşılanmayan ve ilgisiz ailelerde büyüyen bireylerin alt kültür oluşturma riskinin olduğunu belirtmektedir. Evde aranan birliktelik ve küçük yaşta şiddete maruz kalmanın birçok problemi beraberinde getirdiği; bu ilişki içinde kalmayı reddeden bazı rapçilerin sokak hayatına kendilerini adapte ettiği görülmektedir. Çocuk istismarı, ebeveyn veya bakım verenin çocuğun gelişimini engelleyen her türlü kötü muamelesidir (Tıraşçı ve Gören, 2007, s.70). Çocuk ihmali ise fiziksel veya duygusal olarak çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmaması, çocuğa sosyal kaynakların sağlanmaması veya yoksun bırakılması olarak tanımlanmaktadır (Turhan ve ark., 2006, s.154). Bu minvalde araştırmada yer alan rap şarkılarındaki sözlerde çocuk ihmalinin ve istismarının varlığına dair yaşantılara rastlanmıştır. UNİCEF (2010) tarafından yürütülen Türkiye’de çocuk istismarı ve aile içi şiddet konulu araştırmada; 7-18 yaş grubu çocuklarda duygusal istismarın %51, fiziksel istismarın %43, cinsel istismarın %3 oranında olduğu görülmüştür. Söz konusu ortak olumsuz yaşam deneyimlerinin rap şarkılarında yer alması, rap şarkısının bir sağaltım aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Zira rap şarkısı, bir yandan şiddetle bütünleşmiş sosyal kimliği düzenleyip yeniden inşa ederek bu davranışı açıklamaya yardım etmektedir (Kubrin, 2005, s.375). Diğer yandan bireylerin nasıl olgunlaştıklarını, büyümeyi nasıl sürdürüp geliştirmeye çalıştıklarını açıklamalarına destek olmaktadır (Travis, 2013, s.149).

Baba temsilleri incelendiğinde genellikle öfkeli, sınırlı, agresif, soğuk ve ilgisiz temsillerinin var olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yer yer şiddet ifadelerine rastlanılmıştır. Bu noktada özellikle babalar, maddi ihtiyacı karşılayan ancak sevgilerini hissettirmeyen kişiler olarak tasvir edilmiştir. Rap şarkılarındaki baba imgesinin incelendiği bir araştırmada benzer sonuca ulaşılmıştır (Oware, 2011, s.338). Oware’nin (2011, s.338) araştırmasında da rap şarkılarında babaların olumsuz temsil edildiği ve babalara karşı öfkenin anlatıldığı belirlenmiştir.

Babalık üzerine yapılan sosyolojik ve tarihsel araştırmalarda; babalığın en temelde sosyal bir inşa olduğu açıkça görülmektedir (Bartlett, 2004, s.160; Doherty, Kouneski ve Erickson,1998, s.278; Hearn, 2004, s.245). Bununla birlikte babalık rolünün tek ve ideal bir tanımı bulunmamaktadır. Aile, toplum ve kültürel bağlamda değişiklik göstermektedir (Cabrera ve vd., 2000, s.133). Nitekim ülkemizde var olan baba profili; geç saatlerde eve gelen, çocuğuna fazla yaklaşmayan, çocuklarının bakımını yeterince üstlenmeyen, duygularını az ifade eden, sevme potansiyeliyle birlikte şiddete başvurma ihtimali olan “ailenin reisi ve evin direği” olarak tanımlanabilir (Bozok,

2018, s.31-33). Bulgularda benzer baba temsiline rastlanmaktadır. Mevcut çalışmada baba profili çoğu yerde; ilgisiz, sevgisini göstermeyen, yalnızca eve para getirme işlevi olan, soğuk bakışlı ve mesafeli olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte baba temasının ve anlatımının rap alt kültüründe ele alındığı görülmektedir. Daha önce belirtildiği gibi rap müzik, aidiyet duygusunun ve anlaşılma hissini yaşadığı bir alandır (DeCarlo ve Hockman, 2003; Hakvoort, 2015; Tyson, 2002).

Ayvaz (2019, s.693) babalığın; biyolojik, kültürel ve pratik olarak birbirleriyle ilişkili bir kavram olduğunu belirtmektedir. Modernleşmeyle birlikte aile yapısı değişime uğradığı için; geçmişte var olan geniş aile yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Bu yüzden babanın ailedeki ve çocuğun gelişimindeki önemi de değişime uğramıştır (Neriman ve Alptekin, 2022, s.157). Yirminci yüzyılın sonlarına doğru babalık rolünde kısmen değişiklikler meydana gelmiştir (Barutçu ve Hıdır, 2016, s.29). Moderniteyle birlikte erkeklerin babalık sorumluluğundan uzaklaştığı görülmektedir. Babalığın anne-çocuk ilişkisindeki gibi biyolojik bağın kolayca tanımladığı bir kavram olmadığı göz önüne alındığında; babaların sorumluluklarını yerine getirmelerine 'ikna edildiği' bir durumun söz konusu olduğu söylenebilir (Zeybekoğlu, 2013, s.306). Bununla beraber; araştırma neticesinde ideal baba temsili anlatımında 'destekleyen, sorumluluk sahibi olan, evle ilgilenen' bir profilin tanımlandığı dikkat çekmektedir. Betimlenen bu ideal baba tipinin pek çok şarkı sözünde ön plana çıktığı görülmüştür.

Babalığı anlama ve biçimlendirmenin, aile yaşamının kompleks dinamikleriyle ilişkili olduğu görülmektedir (Wall ve vd., 2007, s.119). Babalıkla ilgili fikir birliğinin tam olarak var olmadığı göz önüne alındığında, babaları kesin bir kültürel norm olmadan kendi babalık tanımlarını ve anlamlarını aramasına neden olmuştur (Forste ve vd., 2009, s.51). Araştırma sonucunda olumsuz baba profillerinin yanı sıra bazı şarkı sözlerinde babalar; cesaretli, fedakâr ve onurlu olarak temsil edilmiştir. Babalık temsiline farklı yapılarda olması, babalık rolünün net bir tanımı olmadığı ve farklı anlamlandırmalarda bulunduğu destekler niteliktedir. Babanın belli dönemlerde deneyimlerle şekillenen rolleri; toplumdaki değişimi anlaşılması için ipuçları sunduğu için (Demirkazık, 2021, s.45) önem arz etmektedir.

Elde edilen veriler sonucunda bağımlılık yapıcı madde kullanımıyla ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Pek çok şarkının sözlerinde alkol, madde ve tütün kullanımı ya da bağımlılığı ile ilgili ifadelerin olduğu tespit edilmiştir. Buna paralel olarak rap alt kültüründe yer alma ile alkol, madde kullanımı arasındaki ilişkiye dair birçok bulgu mevcuttur (Chen, 2006, s.376; Hart ve vd., 2014, s.172; Herd, 2005, s.1258; Forsyth ve vd., 1997, s.1324).

Şarkı sözlerinde babalık temsili ve figürüyle birlikte psikolojik durumlara dair unsurlar da yer almaktadır. Genel olarak bakıldığında kendilik temsili; değersiz, suçlu, mutsuz, yalnız, ümitsiz, güvensiz, yorgun, anlamsızlık ve günahkâr gibi ifadelerin ön plana çıkarıldığı ve şarkı sözlerinde ortak unsur olduğu belirlenmiştir. Bununla beraber uzun süreli olumsuz benlik algısı, hayattan zevk alınmaması, yalnız ve yorgun hissedilmesi; depresyon belirtileriyle paralellik göstermektedir. Ayrıca mevcut şarkı sözlerinde rap, anlamlı bir eylem olarak görülmektedir. Zira Sarıköse'ye (2022, s.49) göre rap müziği 'kendini ifade etme aracı' ve 'yalnızlıktan kurtarıcı' bir liman olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan rap şarkısının özelliklerinden birisi de duyguların sağlıklı şekilde dışa vurum aracı olmasıdır (Bahadır ve Pirgon, 2022, s.161). Dolayısıyla şarkı sözlerindeki olumsuz duyguların ve yalnızlık hissini aktarılması için rap müziğin araçsallaştırıldığını söylemek mümkündür.

Araştırmada elde edilen son veri, şarkı sözlerinin yazılma nedenlerine ilişkin olmuştur. Birçok şarkıda, babaya mektup olduğuna dair söylemlere rastlanılmıştır. Bu husus araştırmacıların dikkatini çekmiştir ve şarkılar dinlendiğinde birçok şarkının birer seri olarak yazıldığı anlaşılmıştır. Zira aynı şarkıcı babası hakkındaki duygu ve düşüncelerini birer mektup havasında peşi sıra dile getirmiş ve bu sözlerini rap müziği ile birleştirmiştir.

Söz konusu durumun rap şarkılarının mahiyeti açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Nitekim literatürde de dile getirilen, rap şarkılarının iç döküş, dış vurum ve hisleri dile getiriş aracı olması ile bu durumun örtüştüğü görülmektedir.

Sonuç olarak araştırmada rap şarkılarındaki baba figürüne dair bilgi edinilmiş, babalığın nasıl temsil edildiği anlaşılmış ve şarkılardaki psikolojik öğelerin analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda rap şarkılarında babalık temsiline daha çok olumsuz unsurlarla birlikte ele alındığı, öte yandan babalığa dair olumlu özelliklerin babayı yüceltecek kadar ileri olduğu görülmüştür. Şarkılarda yer alan baba figürüne dair uç olarak nitelendirilebilecek bu değerlendirmelerin, toplumsal kodlarda baba figürünün temsiliyetine dair fikir verebileceği düşünülmektedir. Bununla beraber alkol, madde ve tütün kullanımı/bağımlılığı rap şarkı sözlerinde dikkat çeken bir diğer husus olmuştur. Zira rap alt kültüründe söz konusu zararlı maddelerin kullanımının ve bağımlılığının yaygın olduğu bilinmektedir. Tüm bunlara ek olarak şarkı sözlerinde psikolojik unsurlara da sıklıkla yer verildiği görülmüştür. Bu doğrultuda genellikle bohem ve depresif ruh halini yansıtan öğelerin şarkı sözlerinde işlendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla baba konulu rap şarkılarına yönelik yapılan analizin rap alt kültürüne dair önemli bilgiler edinmeye olanak sağladığı söylenebilir.

Bundan sonra yapılacak araştırmalarda rap şarkılarındaki benzer tematik analizlerin faydalı olacağı düşünülmektedir. Gelecekteki araştırmalarda baba figürüyle birlikte baba-çocuk arasındaki ilişkiye odaklı araştırmalara yer verilebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte baba figürünün anne figürü ve ailede yaşanan diğer kişilerin temsiliyeti üzerinde değişime yol açıp açmadığına dair incelemelere yer verilebilir. Rap alt kültürü ile birlikte, müziğin diğer türlerine yönelik (türkü, arabesk, pop vb) analizler gerçekleştirilerek şarkılarda yer alan figürler ve dinleyici arasındaki ilişkiye odaklanılabilir. Son olarak sosyal medya platformlarında yer alan video yorumları da araştırmalara dahil edilerek üretici-dinleyici arasındaki ilişkiye dair incelemeler gerçekleştirilebilir.

Sınırlılıklar

İncelenecek şarkıların 1.000 ve üzeri izlenme sayısı ile sınırlı tutulmasının nedeni baba konulu rap şarkılar içinde anlamlı bir bütünü temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Zira veri toplama sürecinde oluşturulan Excel tablosunda tekrar eden ve 1.000'in altında izlenmeye sahip videoların rap şarkıların azınlığını oluşturduğu görülmüştür. Öte yandan 1.000 üzeri izlenme sayısının daha çok ön plana geldiği, rap dinleyicileri arasında kayda değer bir nüfusa karşılık geldiği ve oransal olarak tıklanma ihtimalinin daha fazla olduğu düşünülmüştür.

Bununla beraber yalnızca YouTube'da yer alan şarkılar incelemeye alınmıştır. Bu nedenle diğer müzik dinleme platformlarındaki şarkıların izlenme sayıları dikkate alınmamış ve araştırmaya dahil edilmemiştir.

Kaynakça

- Arıcan, T. (Güz, 2005). Türkçe hip-hop sahnesindeki bıçkın delikanlılar. *Kırkbudak*, 4, 74-89. <https://doi.org/10.31722/ejmd.956687>
- Ayvaz, S. (2019). Reklamlarda baba bedeninin inşası: Babalar günü örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (32), 688-709. <https://doi.org/10.31123/akil.61859>
- Bahadır, B. H. ve Pirgon, Y. (2022). Türkçe rap müzik sözlerinde İslami söylemler yazınına genel bir bakış. *SBedergi*, 6(10), 153-174. doi: 10.29228/sbe.58213

- Bartlett, E. E. (2004). The effects of fatherhood on the health of men: a review of the literature. *The Journal of Men's Health & Gender*, 1(2-3), 159–169. doi:10.1016/j.jmhg.2004.06.004
- Barutçu, A. ve Hıdır, N. (2016). Türkiye’de babalığın değişen rolleri. *Fe Dergi*, 8(2), 26-45. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000163
- Biçer, S. ve Ertan, T. (2017). Arafta kalan gençlik: Arsız bela hayranları üzerine etnografik bir çalışma. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 25(2), 96–119. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1505492>
- Bozkurt, S. S., Zahal, O. ve Uyan, Z. D. (2015). Ortaokul öğrencilerinin duygu durumlarına göre dinledikleri müzik türlerinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 39, 541-567.
- Bozok, M. (2018). Türkiye’de ataerkillik, kapitalizm ve erkeklik ilişkilerinde biçimlenen babalık. *Fe Dergi*, 10(2), 30-42. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/935248>
- Brown, B. (2010). Hip-hop as a resource for understanding the urban context. *Cultural Studies of Science Education*, 5(2), 521-524. doi: 10.1007/s11422-010-9269-3
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cabrera, N., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S. ve Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71(1), 127–136. doi:10.1111/1467-8624.00126
- Cengiz, R. (2011). Sosyolojik bir olgu olarak müzik (Tokat örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(18), 364-378. Erişim adresi: <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/music-as-of-a-case-sociological-case-of-tokat.pdf>
- Çerezcioglu, A. B. (2014). Popüler müzik ve gençlik kültürü. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 182(182), 11–26. doi: 10.20296/tsad.71583
- Chen, M.-J., Miller, B. A., Grube, J. W. ve Waiters, E. D. (2006). Music, substance use and aggression. *Journal of Studies on Alcohol*, 67(3), 373–381. doi:10.15288/jsa.2006.67.373
- DeCarlo, A. ve Hockman, E. (2003). Rap therapy: A group-work intervention method for urban adolescents. *Social Work with Groups*, 26, 45–59. doi:10.1300/J009v26n03_06
- Demirkazık, Ç. N. V. (2021). *Erkekliği sorgularken babalara bakmak: Babalık istenci, değişen babalık Roller ve yeniden üretim alanında erkek olmak* (Doktora Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dilben, F. (2016). *"Varoşların sözü: Arabesk-rap" Arabesk bağlamla rap müzik* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Doherty, W. J., Kouneski, E. F. ve Erickson, M. F. (1998). Responsible fathering: An overview and conceptual framework. *Journal of Marriage and the Family*, 60(2), 277- 292. doi:10.2307/353848

- Forste, R., Bartkowski, J. P. ve Jackson, R. A. (2009). " Just be there for them": Perceptions of fathering among single, low-income men. *Fathering*, 7(1), 49. <https://doi.org/10.3149/fth.0701.49>
- Forsyth, A. J., Barnard, M. ve McKeganey, P. (1997). Musical preference as an indicator of adolescent drug use. *Addiction*, 92(10), 1317-1325. Erişim adresi: https://maps.org/images/pdf/1997_forsyth_1.pdf
- Genç, S. (2015). Almanya'da Türk argosu ve rap. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), 840-850. <https://doi.org/10.24289/ijsser.279162>
- Hakvoort, L. (2015). Rap music therapy in forensic psychiatry: Emphasis on the musical approach to rap. *Music Therapy Perspectives*, 33(2), 184–192. <https://doi.org/10.1093/mtp/miv003>
- Hart, M., Agnich, L. E., Stogner, J. ve Miller, B. L. (2014). 'Me and my drank': Exploring the relationship between musical preferences and purple drank experimentation. *American Journal of Criminal Justice*, 39, 172-186. doi: 10.1007/s12103-013-9213-7
- Hearn, J. (2004). Men, Fathers And The State: National And Global Relations. B. Hobson (ed.). *Making Men Into Fathers: Men, Masculinities And The Social Politics of Fatherhood* (s.245-272) içinde. Cambridge University Press.
- Herd, D. (2005). Changes in the prevalence of alcohol use in rap song lyrics, 1979-97. *Addiction*, 100(9), 1258–1269. doi:10.1111/j.1360-0443.2005.01192.x
- Jackson, B. ve Anderson, S. (2009). Hip hop culture around the globe: Implications for teaching. *Black History Bulletin*, 72(1), 22-33. Erişim adresi: <https://go.gale.com/ps/i.do?p=AONE&u=googlescholar&id=GALE|A199912097&v=2.1&it=r&sid=AONE&asid=e04aff46>
- Jones, K. (2004). Assessing psychological separation and academic performance in nonresident-father and resident-father adolescent boys. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 21(4), 333–354. doi:10.1023/b:casw.0000035220.56477.19
- Lamb, M. E. ve Tamis-Lemonda, C. S. (2004). The role of the father. *The role of the father in child development*, 4, 100-105. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/232604349_The_Role_of_the_Father_An_Introduction
- Morrell, R. 2006. Fathers, fatherhood and masculinity in South Africa. L. Richter ve R. Morrell (ed.). *Baba: Fathers and fatherhood in South Africa* (s.13-25) içinde. HSRC Press.
- Kavas, S. (2019). *Yetişkin erkeklerin dürtüsel davranış, duygu düzenleme ve duyguları ifade eğilimlerinin algılanan babalık biçimi ve babaya duygusal erişilebilirlik açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi), Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Kitwana, B. (2002). *The hip hop generation: Young blacks and the crisis in African American culture*. New York: Basic Civitas Books. URL: https://books.google.com.tr/books?id=y_U4DgAAQBAJ&hl=tr

- Kubrin, C. E. (2005). Gangstas, thugs and hustlas: Identity and the code of the street in rap music. *Social problems*, 52(3), 360-378. <https://doi.org/10.1525/sp.2005.52.3.360>
- Kurt, B. (2020). Farklı kültürel zeminlerde benzer ifade biçimleri: Aşıklık geleneği ve rap müzik. *Folklor Akademi Dergisi*, 3(1), 16-35. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1081125>
- Kuzucu, Y. (2011). Değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine etkisi (The changing role of fathers and its impact on child development). *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 79-89. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200037>
- Le Bon, G. (2009). *Kitleler Psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Neriman, T. İ. N. ve Alptekin, D. (2022). Tarihsel süreçte babalık deneyimlerinin toplumsal cinsiyet analizi. *Sosyoloji Dergisi*, (43), 155-191. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2405486>
- Oware, M. (2011). Decent daddy, imperfect daddy: Black male rap artists views of fatherhood and the family. *Journal of African American Studies*, 15(3), 327-351. DOI:10.1007/s12111-010-9155-9
- Öz, N. B. (2001). İnsanın kültürel gelişiminde müzik eğitiminin önemi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 101-106. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153174>
- Richards, A., Hoskin, N. M., Maddox, R. P. ve Cornelius White, J. H. (2019). A qualitative study of group therapy incorporating rap music with incarcerated individuals. *Journal of Creativity in Mental Health*, 14(4), 478-491. <https://doi.org/10.1080/15401383.2019.1632235>
- Sağır, A. (2020). Yeni bir ergen kültürü olarak arabesk rapin kimlik dışı vurumları. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(21), 145-182. <https://doi.org/10.26466/opus.616577>
- Sağır, A. ve Öztürk, B. (2015). Sosyolojik bağlamda müzik ve kimlik: Karabük Üniversitesi örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 121-154. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202546>
- Sarıköse, M. (2022). Rapçi dünyaları: Kolektif eylemin yalnız icrası. *Akademik Hassasiyetler*, 9(19), 29-55. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2322747>
- Solomon, T. (2009). Berlin-Frankfurt-İstanbul Turkish hip-hop in motion. *European Journal of Cultural Studies*, 12(3), 305- 327. <https://doi.org/10.1177/1367549409105366>
- Taşkın, N. (2011). Çocukların gelişiminde katkıları unutulmuşlar: Babalar. *Eğitim Bir Sen Dergisi*. (20), 43-47. Erişim adresi: https://www.montessorietkinlikler.com/wp-content/uploads/2016/01/Cocuklarin_Gelisiminde_Katkilari_Unutulanlar_Babalar1.pdf
- Taşkent, A. (2010). *Alkol ve/veya madde bağımlıları ile bağımlılığı olmayan bireylerin savunma mekanizmaları açısından karşılaştırılması, çocukluk çağı travmaları, disosiyatif yaşantılar ve bağımlılık şiddetinin savunma mekanizmaları üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

- Tıraşçı, Y. ve Gören, S. (2007). Çocuk istismarı ve ihmali. *Dicle Tıp Dergisi*, 34(1), 70-74. Erişim adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/25838357.pdf>
- Travis, R. (2013). Rap music and the empowerment of today's youth: Evidence in everyday music listening, music therapy, and commercial rap music. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 30(2), 139-167. doi:10.1007/s10560-012-0285-x
- Turhan, E., Sangün, Ö. ve İnandı, T. (2006). Birinci basamakta çocuk istismarı ve önlenmesi. *Türk Tabipleri Birliği Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 15(9), 153-157. Erişim adresi: <https://openaccess.mku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12483/934/Turhan%2C%20Ebru%202006.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım araştırması*. (29 Ağustos 2023). Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr>
- UNİCEF, United Nations International Children's Emergenc Fund (2010). *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması*. Erişim adresi: <http://atud.org.tr/kutuphane/unisefrapor.pdf>
- Tyson, E. H. (2002). Hip hop therapy: An exploratory study of a rap music intervention with at-risk and delinquent youth. *Journal of Poetry Therapy*, 15, 131-144. Erişim adresi: <http://jjie.org/wp-content/uploads/2017/12/Tyson-Hip-Hop-Therapy-1.pdf>
- Yhap, C. (2019, July). *The shape of you: Music's impact on identity*. 21st Annual Summer Fellows Symposium, Ursinus College, USA.
- Moen, K. (2015). Research in Medical and Biological Sciences II, *Qualitative Research Methods*. 5, 321-378. doi:10.1016/B978-0-12-799943-2.00010-0
- Yağar, F. ve Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/563245>
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile, *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2), 297-328. doi: 10.13114/MJH/201322486
- Wall, K., Aboim, S. ve Marinho, S. (2007). Fatherhood, family and work in men's lives: negotiating new and old masculinities. *Recherches sociologiques et anthropologiques*, 38(38-2), 105-122. doi:10.4000/rsa.470
- Widick, C., Parker, C. A. ve Knefelkamp, L. (1978). Erik Erikson and psychosocial development. *New Directions for Student Services*, (4), 1-17. doi:10.1002/ss.37119780403
- Wilson, K. R. ve Prior, M. R. (2011). Father involvement and child well-being. *Journal of paediatrics and child health*, 47(7), 405-407. doi: 10.1111/j.1440-1754.2010.01770.x

Extended Abstract

Purpose

In this study, it is aimed to reveal the father profiles in rap songs about father and to understand the father image in the rap subculture. For this purpose, rap songs about father published between 2011-2021 were examined. It is thought that the songs are an important projection for understanding the society. Rap subculture is mostly reflected in music as a way of self-expression of marginalized societies. In this context, rap songs are used as a means of expressing oneself, eliminating loneliness, alleviating pain, and expressing one's heart. However, it is known that rap music affects the society and is affected by the society. It has been observed that studies in this field in our country are limited. Therefore, it is hoped that it will contribute to the literature.

Methodology

The current study is a research paper created to examine father profiles in rap songs. In this context, songs about father on the YouTube social media platform were scanned. Each of the songs, which were found to be parallel to the research, were transferred to an Excel file. During this transfer, the name of the song-singer-channel, the number of views-likes-comments of the video, the date of publication and the number of channel subscribers were also recorded. A total of 105 father-related rap songs were obtained. As a result of the exclusion of the same songs with more than 1000 views and shared on different channels, 52 rap songs were examined. After each of the songs were transferred to Word file, they were analyzed in Makqda Qualitative Data Analysis program. As a result of repeating the analysis and bringing together similar themes, a total of 7 main themes were formed. The findings are discussed in the context of these themes.

Results

As a result of the analysis of 52 rap songs with the theme of father, "Negative Experiences Related to Childhood", "Represented Father Profiles", "Fathers' Attitudes Towards Their Sons", "Emotions Related to the Father", "Situations Related to Addictive Substance Use", "Psychological States of the Singers", "Reasons for Writing the Songs" and sub-titles supporting these titles are included.

In the theme of "Negative Experiences Related to Childhood", it was seen that most of the lyrics refer to childhood in the lyrics. In this period, it was seen that there were often words about violence, growing up in an unhappy family and the lack of being a family.

The theme of "Represented Father Profiles" was evaluated under three subheadings as "deceased fathers", "socially orphaned fathers" and "dependent fathers". It has been seen that there are lyrics about deceased fathers in the songs, however, in some lyrics, although the father is alive, orphans are felt and fathers use different addictive substances such as alcohol and tobacco.

In the theme of "Fathers' Attitudes Towards Their Sons" the father's profile is mostly angry, hard-tempered, humiliating, cold, and does not show love; it was seen that the father profile perceived in some songs was evaluated as courageous, helpful, strong and altruistic.

In the theme of "Emotions Related to the Father", it was seen that the lyrics of the song included expressions that a father is needed and longed for.

It has been observed that there are many expressions about alcohol, substance and tobacco use in the theme of "Situations Related to Addictive Substance Use".

In the theme of "Psychological States of the Singers" it was observed that rappers often included expressions of depressive mood, sad, lonely, painful, hopeless, insecure, worthless, and fatigue in their self-representations in rap songs.

In the theme of "Reasons for Writing the Songs" it was seen that rappers wrote their songs as a letter to their fathers as a means of expressing and expressing what they could not express.

Limitations of the Research

The reason why the songs to be examined are limited to 1,000 or more views is that they represent a meaningful whole among rap songs about father. Because, in the Excel table created during the data collection process, it was seen that the videos that were repeated and watched less than 1,000 made up the minority of rap songs. On the other hand, it is thought that the number of views over 1,000 corresponds to a significant population of rap listeners.

In addition, only the songs on YouTube were analyzed. For this reason, the number of views of songs on other music listening platforms were not taken into account and were not included in the study.

Inferences

As a result of the examination of father-themed rap songs, several father profiles were identified. It has been observed that fatherhood is generally evaluated in a profile that is indifferent, does not show love, and brings only money to the house. In this context, results similar to the perception of paternity existing in the literature and showing a similar course in our country have been obtained. Another common element of rap music players is that they have a painful, depressed and hopeless profile. It is known that the function of rap music is a means of getting rid of loneliness and a type of music used to cope with pain. In this context, it has been seen that they use rap music as a catharsis tool. In the information about the rappers' childhood, it was found that they grew up in a violent home, did not receive love and adapted to street life. In this context, rap songs are used as a healing tool. In the study, it was found that the father profile was generally represented negatively, but also positive representations, substance use, childhood period, and psychological factors.

Originality of the Research

No research has been found in Turkey examining songs about father. Considering that music is a means of expression of social and individual events, it is hoped that the study will arouse curiosity for further studies on father profile and father perception.

Araştırmacı Katkısı: Ayşe KOÇ (%35), Gamze ÖZBAYRAK (%35), Ömer Miraç YAMAN (%30).

Youtube Gezi Kanallarındaki Videoların Bireylerin Kendi Ülkelerine Dair Algılarına Etkisinin Self-Oryantalizm Bağlamında İncelenmesi ¹

Burhan KILIÇ ² - Sertaç KAYA ³ - Halil SAÇ ⁴

Başvuru Tarihi: 28.03.2024

Kabul Tarihi: 18.09.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

YouTube platformu üzerinden yayın yapan gezi kanalları, kullanıcıların videoya konu edilen ülke hakkında fikir edinmelerine katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, Batı ülkelerini konu alan gezi videolarının Türkiye'deki kullanıcıların kendi ülkelerine karşı bakış açılarını nasıl etkilediğini incelemektedir. Bu amaçla YouTube'da gezi içerikleri yayınlayan kanallardan en çok abonesi bulunan üç tanesi incelenmiştir. Çalışmaya veri kümesi oluşturmak amacıyla örneklem olarak belirlenen kanallardaki içeriklerin yorumları MAXQDA programı yardımıyla toplanmıştır. Bu kanalların her birinde bulunan Batı ülkelerini konu alan ve en çok izlenen üç videoya yapılan yorumlar içerik analizi ve söylem analizi ile analiz edilmiştir. YouTube gezi kanalları içeriklerinin kullanıcıların ülkelere dair self-oryantalist görüşlerini açığa çıkarmasına alan tanıdığı görülmüştür. Çalışma sonucunda video içeriklerinde ekonomik, kültürel, hukuki, coğrafi konum, demografik ve genel temalarına ayrılacak self-oryantalist yorumların olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Self-oryantalizm, Sosyal Medya, YouTube

Atıf: Kılıç, B., Kaya, S. ve Saç, H. (2024). Youtube gezi kanallarındaki videoların bireylerin kendi ülkelerine dair algılarına etkisinin self-oryantalizm bağlamında incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1337-1358.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, burhankilic@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0894-129X

³ İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, sertackaya1@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3483-572X

⁴ Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, halilssaac@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3983-514X

Examining the Effect of Videos on Youtube Travel Channels on Individuals' Perceptions of Their Own Countries in the Context of Self-Orientalism

Burhan KILIÇ⁵ - Sertaç KAYA⁶ - Halil SAÇ⁷

Submitted by: 28.03.2024

Accepted by: 18.09.2024

Article Type: Research Article

Abstract

Travel channels broadcasting on the YouTube platform help users get an idea about the country that is the subject of the video. This study examines how travel videos about Western countries affect Turkish users' perspectives on their own countries. For this purpose, three of the most subscribed travel channels on YouTube were analyzed. In order to create a dataset for the study, the comments of the content on the channels selected as a sample were collected with the help of MAXQDA program. The comments on the three most viewed videos about Western countries on each of these channels were analyzed through content analysis and discourse analysis. It was observed that the content of YouTube travel channels provided space for users to reveal their self-orientalist views about their countries. As a result of the study, it was determined that there are self-orientalist comments in the video contents that could be divided into economic, cultural, legal, geographical location, demographic, and general themes.

Keywords: Orientalism, Self-orientalism, Social Media, YouTube

⁵ Istanbul Aydın University, Communication Faculty, Radio, Television and Cinema Department, burhankilic@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0894-129X

⁶ Istanbul Aydın University, Communication Faculty, Journalism Department, sertackaya1@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3483-572X

⁷ Ankara University, Communication Faculty, Journalism Department, halilssaac@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3983-514X

Giriş

Avrupa'da doğup yayılan 'Aydınlanma' düşüncesinin etkisiyle bilim ve teknolojiye gelişmeler yaşanmış (Hankins, 1985; Kent, 2002), Avrupa yaşamış olduğu bilim ve teknoloji devrimlerini diğer kıta ülkeleri için ekonomik-toplumsal bir tahakküm aracı gibi kullanma yolunu tercih etmiştir (Israel, 2006). Bu bakış açısına göre, Doğu'da yer alan ülkeler Batı'dan dünyaya yayılan bilimi ve teknolojik araçları edinerek Avrupa'nın izlemiş olduğu yolu takip etmelidir (Siskin ve Warner, 2010; Fleischacker, 2013; Cevizci, 2017; Outram, 2019). Bu şekilde Doğu, kalkınma yaşayacak ve Avrupa'nın güdümünde yardıma muhtaç olmayacak şekilde modernleşecektir. Bu düşünce yapısının insanlara taşınmasında ise, iletişim teknolojilerinin varlığı gerekmiştir. Gelişen iletişim teknolojileri ideolojik fikirlerin bireylere benimsetilmesinde kullanılan en önemli unsurlardan olmuştur (Muri, 2007; Fitzek ve Katz, 2007; Ellison ve Matthews, 2010; Hildebrandt vd., 2012; Gondwe, 2022). Bu çalışmanın yapıldığı dönemde ise artık 'yeni medya' olarak adlandırılan kendine has özellikleri ve nitelikleri bulunan bir medya ortamı söz konusudur.

Yeni iletişim teknolojilerinin sunmuş olduğu etkileşim özelliği, kullanıcıların tükettiği içeriklere doğrudan tepki gösterebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu özellik ile geleneksel medya tüketicilerinin içerikler hakkındaki görüşlerinin doğrudan kendilerine ulaşılmasından alınamaması durumu değişim göstermiş, yeni medya üreticilerinin (Bruns, 2009) tükettiği içerik hakkındaki yorumu eşzamanlı olarak alınabilmeye başlanmıştır (Rice, 1992; Vitak ve Ellison, 2013; Uhls vd., 2017; Blank ve Lutz, 2018). Bu duruma imkân tanıyan internet ve teknoloji aracılı platformlardan birisi YouTube'dur.

Bu çalışma, YouTube platformunda yayın yapan gezi kanallarının Batı ülkelerini konu alan videolarının Türkiye'deki kullanıcıların kendi ülkelerine dair algılarını nasıl etkilediğini konu edinerek bu algıların self-oryantalist biçimde şekillenip şekillenmediğine yönelik bulgular elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda makalede "YouTube'da bulunan gezi kanallarındaki içerikler, Türk kullanıcıların kendi ülkelerine dair algılarını ne şekilde etkilemektedir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Bu kapsamda YouTube platformunda gezi-seyahat içeriği üreten ve en çok abonesi bulunan kanallardan üçü olan Emre Durmuş, Rotasız Seyyah, Yağmur Arat kanallarındaki kullanıcı yorumları MAXQDA programı yardımıyla toplanıp içerik analizi yapılmış ve sonrasında bu yorumlar söylem analizine tabi tutulmuştur. Bu sayede bu tarz kanalların içeriklerinin kullanıcılarda self-oryantalist bir tavra zemin hazırlayıp hazırlamadığı incelenmiştir.

Oryantalizm ve Self-Oryantalizm Kavramları

Doğu ve batı, epistemolojik ve ontolojik bir ayrım içerisinde (Mutman, 2022) oryantalizmin temelini oluşturmuş ve zaman ilerledikçe biz ve onlar düalizmi (Kontny, 2002) çerçevesinde şekillenmeye devam etmiştir. Şarkiyatçılık başlangıçta bir bilim sistemi olarak doğu dillerini ve kültürünü anlamak (Turner, 1994) üzerinden ilerlemiş, doğuyu inceleme ve yönetme nesnesi (Tang, 2008; Mutman, 2022) olarak algılamaya başlayarak bugünkü anlamına doğru evrim göstermiştir. Oryantalizm fikri, tahakküm kurma ve emperyal girişimi anlama açısından işlevsel görülmektedir (Mani ve Frankenberg, 1985; Halliday, 1993). Bu bağlamda Edward Said (1979, 1985), çalışmalarıyla Batı'nın Doğu anlayışını ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre Doğu, Avrupa'nın öteki imgelerinden biridir ve Batı'nın tanımlanmasına yardımcı olmuştur. Bunun yanında şarklıyı tanımlayan da Şarklının kendisi değil, Batı'nın kendi değerlendirmesi çerçevesinde kullandığı bilgileridir. Bu yaklaşım doğunun Batı tarafından üretilen bir mit olduğu, şarkiyatçılar tarafından inşa edilmiş bir eser olduğu ve ideolojik bir anlam yüklü olduğu da ifade edilmektedir (MacKenzie, 1994, s. 4; Sardar, 1993, s. 13; Lockman, 2009). Farklı kaynaklarda Eurocentrism üzerinden de açıklanmaya çalışan oryantalizm, geri ve aşağı bir Doğu'ya karşı üstün bir Batı imajı inşa etmektedir. Bunu yaparken de Doğu; irrasyonel, tembel, yozlaşmış, geri

kalmış ve pasif gibi olumsuz sıfatlarla nitelenirken Batı; rasyonel, çalışkan, üretken, gelişmiş, bağımsız ve ilerici şekilde tanımlanmaktadır (Hobson, 2004). Böylece “öteki” olarak tanımlanan Doğu’nun kolonyalist dönemde nasıl kolonize edileceğinin zemini hazırlanmıştır (Parla, 2015).

Said başta olmak üzere bazı Avrupalı ve Amerikalı araştırmacıların, kelimenin anlamına olumsuzluklar yükleyerek kirdiğine dair de görüşler bulunmaktadır (Lewis, 1982). Özellikle Said’in varsayımlarını temellendirme konusunda yetersiz olduğu öne sürülmektedir (Gellner, 2007). Ancak Prakash’a göre (1995), Said’in çalışmasının bizlere anlattığı şey, Batı hegemonyasının çizdiği sınırları ortadan kaldırması ve öteki inşasına karşı eleştirel çalışmaları teşvik etmesidir. Yapılan çalışmalardan da anlaşılacağı üzere oryantalizm Doğu’yu bilmek ve öğrenmek için yapılan bir keşifken zamanla Doğu’nun nesneleştirildiği ve Batı toplumlarının algılarının Doğu’ya yüklendiği bir noktaya varmıştır. Böylece Doğu’nun, Batı merkezli bir perspektiften değerlendirildiği sonuçlarla karşı karşıya kalmaktayız. Dolayısıyla aslında bu perspektiflerden Doğu’nun anlamı coğrafi bir atıftan ziyade hayal gücünde üretilen imgelerin ortaya çıkardığı bir kategoriye ifade etmektedir (Uluç, 2009). Bu da mikro ve makro düzeyde iktidar ve hiyerarşik ilişkilerin kurulduğu temel bir politikanın uzantısını göstermektedir (Arlı, 2009).

Self-oryantalizm de Said’in oryantalizm tanımının Doğulu toplumlarda yaşayan bireyler tarafından benimsenmesini ve bu tanımlamalar üzerinden kendilerini inşa etmesini ifade etmek için kullanılmıştır. Self-oryantalizmin birçok bakımdan oryantalizmin bir uzantısı olduğu söylenebilir. Bu kavram oryantalizm düşüncesinin sadece özerk bir şekilde Batı tarafından yaratılmadığını bunun yanında Doğulu bireylerin ve toplumların da bu düşüncenin yapılmasına, temellerinin sağlamlaştırılarak yayılmasına katkı sağladığını iddia eder (Dirlik, 1996; Ong, 1998; Mitchell, 2004; Zhang, 2006; Yan ve Santos, 2009; Mutlu, 2019).

Kolonileştirme düşüncesinin üzerinden oldukça fazla zaman geçmesinin ardından postkolonyalizm düşüncesinin ortaya çıktığı bilinmektedir. Ancak bu düşüncüyü içeren süreç sömürgeciliğin sonunu değil, yeni ve farklı bir evresini işaret eder. Bu süreç içerisinde yer alan oryantalizm görüşüne self-oryantalizm durumu da belirli bir katkı sunmuştur (Mitchell, 1993; Drew, 1999, s. 230). Self-oryantalizm kavramının ortaya çıkışı Doğu Asya’da yaşansa da bu kavram kendisini modern düşünceye borçlu olduğundan ötürü modern olma çabasında olan Batı dışı toplumlar da bu kavram altında ele alınabilir. Dolayısıyla bu yaklaşım Doğu toplumlarında yeni Doğu’ların inşa edilmesi yönünde bir eğilimi ortaya çıkarmıştır (Hayden, 2007). Ancak sömürülen ve baskı ile modern olunması istenen toplumlarla istekli bir şekilde modernleşme yaşayan toplumlar arasında self-oryantalizm algısı açısından farklılıklar bulunmaktadır (Bezci ve Çiftçi, 2012, s. 144; Kobayashi vd., 2019). Self-oryantalizm söz konusu olduğunda karşımıza iki yaklaşım çıkar. Bunlardan ilki tarihseldir. Buna göre Doğu’nun ürettiği imgeler çoğunlukla Batı özentisi işlerdir. Bu işlerle Batı oryantalist düşüncesi Doğu’da hayat bulur, içselleştirilir ve yeniden üretilir. Böylece Batı ve Doğu fikirleri bir potada eriyerek ayırt edilemez hâle gelir. İkinci yaklaşıma göre self-oryantalizm, Doğu toplumunun modern olma çabasının bir sonucudur (Duara, 1995; Dirlik, 1996; Dervişević, 2021). Self-oryantalizm kavramı, ulus devletlerin oluşum aşamalarında her toplumun modernleşme süreçlerine dâhil olması gerektiğini düşünen liderler tarafından ve süreç içerisinde sömürgeleştirme pratiklerine olumlu yaklaşan entelektüeller tarafından öne sürülen politik bir stratejidir (Dirlik, 1996; Jouhki, 2006). Bu stratejinin uygulanmasında devlet yönetim süreçlerinin yanında en etkili organ dün olduğu gibi bugün de medya olmuştur. Bu unsurların katkısıyla toplumda bireyler tarafından oryantalizm içsel bir hâl olarak benimsenmiştir. Bu noktada Doğu’da yaşayan bireylerin ve toplumların tanımının yapılmasında Batı kadar Doğu da aktif bir rol almıştır. Doğu insanı kendini veya ülkesini tasvir ederken kendisine ait olmayan düşüncelerin sınırlarından bir kesit sunmaktadır. Böylece bu bireylerde kendilerine ilişkin yanlış bir bilinç veya ideolojik bir belirlenme içeren bilinç oluşumu yaşandığı söylenebilmektedir. Bu durumun yaşanmasında toplumlararası ilişkilerin, sözlü ve yazılı eserlerin payı olduğu kadar 21. yüzyılda en büyük pay sahibinin medya olduğu ifade edilebilmektedir. Yaşanan süreçlerle bireyler

kendi kendilerini ötekileştirmiştir (Özçelik, 2021). Self-oryantalizm konusuna ilişkin alanyazın incelendiğinde çalışmaların çoğunlukla turizm (Yan ve Santos, 2009), sosyoloji (Kyriakides vd., 2018, Liu, 2016), dil çalışmaları (Chen, 2021), kimlik çalışmaları (Gabrael, 2017) bağlamında ele alındığı görülmekte, medya bağlamında yayınlanan eserlerin (Özçelik, 2021) sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın bu noktada var olan eksikliği giderme iddiası bulunmaktadır.

Yöntem

Bireyler ve toplumlar kendilerine dair algı ve tutumlar oluştururken kendisi dışında konumlanan aktörlerle kıyas yaparlar. Nitekim günümüzde sosyal medya, ülkemiz yurttaşlarının Batı'ya yönelik enformasyonlar edinerek kendisine yönelik algı ve tutum oluşturmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada da Batılı ülkeleri temel alan sosyal medya içerikleri tüketen Türkiye'deki yurttaşların, kendi ülkelerine dair algılarını self-oryantalist biçimde şekillendirip şekillendirmediğine yönelik bulgular elde etmek amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda YouTube'daki Batılı ülkeleri temel alan videolar ve bu videolara yapılan kullanıcı yorumları araştırmanın hedef evreni tayin edilmiştir. Nitekim 85,59 milyon nüfusa sahip Türkiye'de 57,90 milyon kişinin kullandığı YouTube (We Are Social ve Meltwater, 2023), farklı sosyo-ekonomik kesimleri bünyesinde bulunduran işlevsel bir veri kaynağı olabilir.

Tablo 1

İncelenen Videolar ve Yorum Sayıları

YouTube Kanalı	Video Başlığı	Üst Düzey Yorum Sayısı	İncelenen Toplam Üst Düzey Yorum Sayısı (~%10)
Emre Durmuş	NORVEÇ'te ilk Günüm! - Market Fiyatları ve Yaşam	6298	630
	Oyun gibi ülke yapmışlar! - Norveç'in arka sokaklarına giriyorum	3588	359
	Bakın Hollanda'da Nasıl Evlerde Yaşıyorlar? - Hobbit Köyü GIETHOORN	3131	313
Rotasız Seyyah	New York Gezim - Manhattan, Brooklyn, Yemekler, Times Meydanı, Central Park	433	43
	Ukrayna Lviv Gezim	452	45
	Londra Gezimiz, Sıfır Noktası Greenwich, Britanya Müzesi, Günlük Yaşam, Britanya Gezimizin 1. Bölümü	240	24
Yağmur Arat	Gözümü İsveç'te Açtım - Dünyanın En Refah Ülkesinde Yaşamak...	358	36
	Avrupanın Ortasında Hiçbir Yasağın Olmadığı Şehir! Christiania	198	20
	Kendimi Türkiye'de Hissettim - Berlin'de 1 Gün Geçirmek 🇩🇪	263	26
Toplam		14961	1496

Hedef evrenin tümünün analiz edilmesi mümkün olmadığı için olasılık temelli olmayan örnekleme tekniklerinden “amaçlı örnekleme” ekseninde spesifik kriterlere dayalı olarak (Erkuş, 2019), yani tematik gezi kanalı niteliği taşıyan ve abone sayısı en fazla olan Emre Durmuş, Rotasız Seyyah, Yağmur Arat isimli YouTube

kanallarından Batılı ülkeleri esas alan üçer video ve bu videoların kullanıcı yorumları örneklem olarak belirlenmiştir. Söz konusu videolara yapılan kullanıcı yorumları üzerinden, bireylerin self-oryantalist tutuma sahip olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada videoların yorumları doküman olarak kabul edilmiş ve bir veri toplama tekniği olarak “doküman incelemesi” (Yıldırım ve Şimşek, 2016) kapsamında MAXQDA programı aracılığıyla 15 Aralık 2023 tarihinde toplanmıştır.

Videoların bütün yorumlarının incelenmesi olası olmadığı için sadece üst düzey kullanıcı yorumları⁸ beğeni sayıları kapsamında çoktan aza doğru sıralanmış ve en beğenilen üst düzey yorumların yüzde 10’una tekabül edecek sayıda yorum (n=1496) “içerik analizi”ne tabi tutulmuştur. İçerik analizi/çözümlemesi, görsel, işitsel veya yazılı dokümanların önceden belirlenmiş çeşitli temalar ekseninde kodlanarak sayma işleminin gerçekleştirildiği, böylelikle çözümleme birimine yönelik frekans ve yüzde gibi nicel değerlerin elde edildiği ve ilgili kuramsal doğrultuda yorumlandığı analiz tekniğidir (Geray, 2017). Belirtilen sayıda yorum ilk aşamada “doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum”, “örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorum”, “self-oryantalist söylem içermeyen yorum”, “nötr söylem” ve “self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum” kategorilerinde kodlanmıştır. Kodlar belirlenirken kullanıcı yorumlarında yer alan ve yorum yapan kullanıcının kendi ülkesini videoda yer alan ülke ile kıyaslarken kullandığı ifadelerin barındırdığı duygular ve düşünceler temel alınmıştır. İkinci aşamada ise “doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorumlar” ve “örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorumlar” şu kategorilerde kodlanmıştır: Genel, ekonomik, kültürel, hukuk, coğrafi konum, demografik. Böylelikle hem kullanıcı yorumlarının ne kadarının (sıklık, yüzde) doğrudan veya örtük self-oryantalist söylem içerdiği hem de self-oryantalist söylemlerin hangi temalar (genel, ekonomik, kültürel vb.) altında ele alınabileceği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın temel sorusu aşağıda verilmektedir:

AS: YouTube’da bulunan gezi kanallarındaki içerikler, Türk kullanıcıların kendi ülkelerine dair algılarını ne şekilde etkilemektedir?

Bulgular ve Tartışma

YouTube Kullanıcı Yorumlarının Nicel Analizi

Araştırma kapsamında incelenen 1496 yorumun 965 tanesinin (%64,51) ‘self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum’, 142 tanesinin (%9,49) ‘self-oryantalist söylem içermeyen yorum’, 38 tanesinin (%2,54) nötr söylem, 214 tanesinin (%14,30) ‘doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum’, 137 tanesinin (%9,16) ‘örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorum’ olduğu saptanmıştır.

⁸ YouTube’da iki yorum kategorisi bulunmaktadır: (1) Üst düzey yorumlar, (2) üst düzey yorumlara yapılan cevap nitelikli yorumlar.

Tablo 2
İncelenen Yorumların Kategorilere Göre Dağılımı

YouTube Kanalı	Video Başlığı	Self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum	Self-oryantalist söylem içermeyen yorum	Nötr Söylem	Doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum	Örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorum
Emre Durmuş	NORVEÇ'te ilk Günüm! - Market Fiyatları ve Yaşam	320	81	24	134	71
	Oyun gibi ülke yapmışlar! - Norveç'in arka sokaklarına giriyorum	231	18	12	45	53
	Bakın Hollanda'da Nasıl Evlerde Yaşıyorlar? - Hobbit Köyü GIETHOORN	274	9	1	21	8
Rotasız Seyyah	New York Gezim - Manhattan, Brooklyn, Yemekler, Times Meydanı, Central Park	23	15	1	3	1
	Ukrayna Lviv Gezim	43	1	0	1	0
	Londra Gezimiz, Sıfır Noktası Greenwich, Britanya Müzesi, Günlük Yaşam, Britanya Gezimizin 1. Bölümü	14	9	0	1	0
Yağmur Arat	Gözümü İsveç'te Açtım - Dünyanın En Refah Ülkesinde Yaşamak...	27	3	0	5	1
	Avrupanın Ortasında Hiçbir Yasağın Olmadığı Şehir! Christiania	13	5	0	1	1
	Kendimi Türkiye'de Hissettim - Berlin'de 1 Gün Geçirmek 🇩🇪	20	1	0	3	2
Toplam		965	142	38	214	137

Toplamda self-oryantalist söylem içeren 351 yorumun 130 tanesinin (%) genel, 101 tanesinin (%) ekonomik, 100 tanesinin (%) kültürel, 2 tanesinin (%) hukuki, 5 tanesinin (%) coğrafi, 13 tanesinin (%) ise demografik self-oryantalist söylem içerdiği tespit edilmiştir. Bu bulgular, araştırma kapsamında incelenen YouTube gezi kanallarındaki yorumların bir kısmının doğrudan veya örtük olarak self-oryantalist söylemler içerdiğini göstermektedir. Araştırmada belirtilen yorumların dağılımı incelendiğinde, self-oryantalizmin çoğunlukla ekonomik ve kültürel temalar üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla yorumların yaklaşık %25'lik bir kısmın doğrudan veya örtük olarak self-oryantalist söylemler içerdiği saptanmıştır.

Tablo 3
Self-Oryantalist Yorumların Kategorilere Göre Dağılımı

YouTube Kanalı	Video Başlığı	Genel	Ekonomik	Kültürel	Hukuki	Coğrafi konum	Demografik
Emre Durmuş	NORVEÇ'te ilk Günüm! - Market Fiyatları ve Yaşam	69	86	36	2	2	10
	Oyun gibi ülke yapmışlar! - Norveç'in arka sokaklarına giriyorum	43	6	48	0	0	1
	Bakin Hollanda'da Nasıl Evlerde Yaşıyorlar? - Hobbit Köyü GIETHOORN	11	7	7	0	3	1
Rotasız Seyyah	New York Gezim - Manhattan, Brooklyn, Yemekler, Times Meydanı, Central Park	3	0	1	0	0	0
	Ukrayna Lviv Gezim	1	0	0	0	0	0
	Londra Gezimiz, Sıfır Noktası Greenwich, Britanya Müzesi, Günlük Yaşam, Britanya Gezimizin 1. Bölümü	0	0	1	0	0	0
Yağmur Arat	Gözümü İsveç'te Açtım - Dünyanın En Refah Ülkesinde Yaşamak...	3	2	1	0	0	0
	Avrupanın Ortasında Hiçbir Yasağın Olmadığı Şehir! Christiania	0	0	1	0	0	1
	Kendimi Türkiye'de Hissettim - Berlin'de 1 Gün Geçirmek 🇩🇪	0	0	5	0	0	0
Toplam		130	101	100	2	5	13

Emre durmuş isimli YouTube kanalındaki yorumların analizi

“NORVEÇ'te ilk Günüm! - Market Fiyatları ve Yaşam” başlıklı videonun incelenen 630 tane yorumunun 320 tanesi (%50,79) ‘self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum’, 81 tanesi (%12,86) ‘self-oryantalist söylem içermeyen yorum’, 24 tanesi (%3,81) nötr söylem, 134 tanesi (%21,27) ‘doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum’, 71 tanesi (%11,27) ‘örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorum’ olarak kodlanmıştır.

“NORVEÇ'te ilk Günüm! - Market Fiyatları ve Yaşam” isimli videonun 134’ü doğrudan, 71 tanesi ise örtük olmak üzere 205 self-oryantalist yorumundan 86 tanesinin (%41,95) ekonomik, 69 tanesinin (%33,36) genel, 36 tanesinin (%17,56) kültürel, 10 tanesinin (%4,88) demografik, 2 tanesinin (%0,98) coğrafi, 2 tanesinin (%0,98) kategoride self-oryantalist söylem içerdiği saptanmıştır.

Tablo 4

“NORVEÇ'te ilk Günüm! - Market Fiyatları ve Yaşam” İsimli Videodaki Self-Oryantalist Yorumların Kategorileri

	Genel	Ekonomik	Kültürel	Hukuki	Coğrafi konum	Demografi k	Toplam
Doğrudan (açık)	38	64	18	2	2	10	134
Örtük	31	22	18	0	0	0	71
Toplam	69	86	36	2	2	10	205

“Oyun gibi ülke yapmışlar! - Norveç'in arka sokaklarına giriyorum” başlıklı videonun incelenen 359 yorumunun 231 tanesinin (%64,35) ‘self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum’, 18 tanesinin (%5,01) ‘self-oryantalist söylem içermeyen yorum’, 12 tanesinin (%3,34) nötr söylem, 45 tanesinin (%12,53) ‘doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum’, 53 tanesinin (%14,76) ‘örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorum’ olduğu saptanmıştır. “Oyun gibi ülke yapmışlar! - Norveç'in arka sokaklarına giriyorum” isimli videonun 45’i doğrudan, 53’ü örtük olmak üzere 98 self-oryantalist söylem içeren yorumundan 48’inin (% 48,98) kültürel, 43’ünün (%43,88) genel, 6’sının (%6,12) ekonomik, 1’inin (%1,02) demografik self-oryantalist söylem içerdiği belirlenmiştir.

Tablo 5

“Oyun gibi ülke yapmışlar! - Norveç'in arka sokaklarına giriyorum” İsimli Videodaki Self-Oryantalist Yorumların Kategorileri

	Genel	Ekonomik	Kültürel	Hukuki	Coğrafi konum	Demografik	Toplam
Doğrudan(açık)	19	3	22	0	0	1	45
Örtük	24	3	26	0	0	0	53
Toplam	43	6	48	0	0	1	98

“Bakın Hollanda’da Nasıl Evlerde Yaşıyorlar? - Hobbit Köyü GIETHOORN” başlıklı videonun incelenen 313 yorumdan 274 tanesinin (%87,54) ‘self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum’, 9 tanesinin (%2,88) ‘self-oryantalist söylem içermeyen yorum’, 1 tanesinin (%0,32) nötr söylem, 21 tanesinin (%6,71) ‘doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum’, 8 tanesinin (%2,56) ‘örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorum’ olduğu saptanmıştır. “Bakın Hollanda’da Nasıl Evlerde Yaşıyorlar? - Hobbit Köyü GIETHOORN” başlıklı videonun 21’i doğrudan, 8’i örtük olmak üzere 29 self-oryantalist söylem içeren yorumundan 11’inin (%37,93) genel, 7’sinin (%24,14) ekonomik, 7’sinin (%24,14) kültürel, 3’ünün (%10,34) coğrafi, 1’inin (%3,45) demografik self-oryantalist söylem içerdiği tespit edilmiştir.

Tablo 6

“Bakın Hollanda’da Nasıl Evlerde Yaşıyorlar? – Hobbit Köyü GIETHOORN” İsimli Videodaki Self-Oryantalist Yorumların Kategorileri

	Genel	Ekonomik	Kültürel	Hukuki	Coğrafi konum	Demografik	Toplam
Doğrudan(açık)	7	4	7	0	2	1	21
Örtük	4	3	0	0	1	0	8
Toplam	11	7	7	0	3	1	29

Rotasız seyyah isimli YouTube kanalındaki yorumların analizi

Rotasız Seyyah’ın “New York Gezim - Manhattan, Brooklyn, Yemekler, Times Meydanı, Central Park” isimli videonun incelenen 43 yorumundan 23 tanesinin (%53,49) ‘self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum’, 15 tanesinin (%34,88) ‘self-oryantalist söylem içermeyen yorum’, 1 tanesinin (%2,33) nötr söylem, 3 tanesinin (%6,98) ‘doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum’, 1 tanesinin (%2,33) ‘örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorum’ olduğu tespit edilmiştir. “New York Gezim - Manhattan, Brooklyn, Yemekler, Times Meydanı, Central Park” isimli videonun 3’ü doğrudan, 1’i örtük olmak üzere 4 self-oryantalist söylem içeren yorumundan 3 tanesinin (%75), 1 tanesinin (%25) ise kültürel self-oryantalist söylem içermektedir.

Tablo 7

“New York Gezim - Manhattan, Brooklyn, Yemekler, Times Meydanı, Central Park” İsimli Videodaki Self-Oryantalist Yorumların Kategorileri

	Genel	Ekonomik	Kültürel	Hukuki	Coğrafi konum	Demografik	Toplam
Doğrudan(açık)	2	0	1	0	0	0	3
Örtük	1	0	0	0	0	0	1
Toplam	3	0	1	0	0	0	4

“Ukrayna Lviv Gezim” isimli videonun incelenen 45 yorumundan 43 tanesi (%95,56) ‘self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum’, 1 tanesi (%2,22) ‘self-oryantalist söylem içermeyen yorum’, 1 tanesi (%2,22) ise ‘doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum’ olarak kodlanmıştır. Self-oryantalist söylem içeren tek yorumun genel kategorisinde olduğu saptanmıştır. İncelenen yorumların büyük bölümünün içerik üreticisini olumlaması ve Rusya-Ukrayna Savaşı’na yönelik görüşler taşıması, self-oryantalist söylemlerin sayısını azalttığı belirtilebilir.

Tablo 8

“Ukrayna Lviv Gezim” İsimli Videodaki Self-Oryantalist Yorumların Kategorileri

	Genel	Ekonomik	Kültürel	Hukuki	Coğrafi konum	Demografik	Toplam
Doğrudan(açık)	1	0	0	0	0	0	1
Örtük	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	1	0	0	0	0	0	1

“Londra Gezimiz, Sıfır Noktası Greenwich, Britanya Müzesi, Günlük Yaşam, Britanya Gezimizin 1. Bölümü” başlıklı videonun incelenen 24 yorumundan 14 tanesinin (%58,33) ‘self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum’, 9 tanesinin (%37,50) ‘self-oryantalist söylem içermeyen yorum’, 1 tanesinin (%4,17) ‘doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum’ olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Self-oryantalist söylem içeren tek yorumun ise kültürel kategoride olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9

“Londra Gezimiz, Sıfır Noktası Greenwich, Britanya Müzesi, Günlük Yaşam, Britanya Gezimizin 1. Bölümü” İsimli Videodaki Self-Oryantalist Yorumların Kategorileri

	Genel	Ekonomik	Kültürel	Hukuki	Coğrafi konum	Demografik	Toplam
Doğrudan(açık)	0	0	1	0	0	0	1
Örtük	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	0	0	1	0	0	0	1

Yağmur arat isimli YouTube kanalındaki yorumların analizi

Yağmur Arat isimli YouTube kanalının “Gözümü İsveç’te Açtım - Dünyanın En Refah Ülkesinde Yaşamak...” başlıklı videosunun incelenen 36 yorumunun 27 tanesinin (%75) ‘self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum’, 3 tanesinin (%8,33) ‘self-oryantalist söylem içermeyen yorum’, 5 tanesinin (%13,89) ‘doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum’, 1 tanesinin (%2,78) ise ‘örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorum’ olduğu saptanmıştır. Self-oryantalist söylem içeren 6 yorumun 3 tanesinin (%50) genel, 2 tanesinin (%33,3) ekonomik, 1 tanesinin (%16,67) ise kültürel kategoride olduğu görülmüştür.

Tablo 10

“Gözümü İsveç’te Açtım - Dünyanın En Refah Ülkesinde Yaşamak...” İsimli Videodaki Self-Oryantalist Yorumların Kategorileri

	Genel	Ekonomik	Kültürel	Hukuki	Coğrafi konum	Demografik	Toplam
Doğrudan(açık)	3	2	0	0	0	0	5
Örtük	0	0	1	0	0	0	1
Toplam	3	2	1	0	0	0	6

“Avrupanın Ortasında Hiçbir Yasağın Olmadığı Şehir! Christiania” başlıklı videonun incelenen 20 yorumundan 13 tanesinin (%65) ‘self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum’, 5 tanesinin (%25) ‘self-oryantalist söylem içermeyen yorum’, 1 tanesinin (%5) ‘doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum’, 1 tanesinin (%5) ise ‘örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorum’ olduğu tespit edilmiştir. Doğrudan self-oryantalist yorum demografik, örtük self-oryantalist yorum ise kültürel kategoridedir.

Tablo 11

“Avrupanın Ortasında Hiçbir Yasağın Olmadığı Şehir! Christiania” İsimli Videodaki Self-Oryantalist Yorumların Kategorileri

	Genel	Ekonomik	Kültürel	Hukuki	Coğrafi konum	Demografik	Toplam
Doğrudan(açık)	0	0	0	0	0	1	1
Örtük	0	0	1	0	0	0	1
Toplam	0	0	1	0	0	1	2

“Kendimi Türkiye’de Hissettim - Berlin’de 1 Gün Geçirmek 🇩🇪” başlıklı videonun incelenen 26 yorumundan 20 tanesinin (%) ‘self-oryantalizmle ilgisi bulunmayan yorum’, 1 tanesinin (%) ‘self-oryantalist söylem içermeyen yorum’, 3 tanesinin (%) doğrudan self-oryantalist söylem içeren yorum’, 2 tanesinin (%) ise ‘örtük olarak self-oryantalist söylem içeren yorum’ olduğu görülmüştür. Self-oryantalist yorumların tamamının kültürel söylem içerdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 12

“Kendimi Türkiye’de Hissettim - Berlin’de 1 Gün Geçirmek 🇩🇪” İsimli Videodaki Self-Oryantalist Yorumların Kategorileri

	Genel	Ekonomik	Kültürel	Hukuki	Coğrafi konum	Demografik	Toplam
Doğrudan(açık)	0	0	3	0	0	0	3
Örtük	0	0	2	0	0	0	2
Toplam	0	0	5	0	0	0	5

Kanal Videolarına İlişkin Nitel Bulgular

Kanal videolarında yer alan yorumların analizinde eleştirel söylem analizi tercih edilmiştir. Eleştirel söylem analizinin tercih edilmesinde bu yöntemin medya söylemleri veya ırkçı, cinsiyetçi, politik söylemler gibi ayrılıkçı söylemleri analize fırsat vermesi belirleyici olmuştur. Ayrıca eleştirel söylem analizi, konuşma ve yazmada kullanılan dilin sosyal pratiklerin de bir yansıması olduğunu belirtmesi açısından önemlidir (Fairclough ve Wodak, 1997). Nitekim araştırma verileri de yazılı verilerdir.

Metinlerde dil aracılığıyla kodlanan biz-onlar ayrımı, söylem tarihsel yaklaşımın imkân verdiği bir dizi söylem stratejisi ile incelenebilmektedir. Söylem tarihsel yaklaşımında strateji belli bir siyasi, psikolojik, sosyal ya da dilsel amaca yönelik benimsenmiş kasıtlı pratikleri içeren plandır (Reisigl ve Wodak, 2009, s. 94). Biz-onlar ayrımının söylemsel inşası, kimlik ile farklılığı vurgulayan söylemlerin temelinde yer alarak ayrımcı söylemi öne çıkarmaktadır (Reisigl ve Wodak, 2009; Reisigl, 2017). Aşağıda yer alan tablolardaki kodlamalarda ve analizlerde söylem tarihsel yaklaşımdaki söylem stratejilerinden (Reisigl, 2017, s. 52) yararlanılmıştır.

Gönderimsel stratejiler/Adlandırma stratejileri

Bu strateji kapsamında kullanıcı yorumlarında kullanıcıların kendi ülkelerine ilişkin veya diğer ülkelere ilişkin göndermeleri ve isimlendirmeleri ele alınmıştır. Bu gönderme ve adlandırmaların örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Örneklerde görülebileceği gibi Norveç'te yaşayan bireyleri tanımlamak için Türkçede günlük dilde genelde olumlu bir bakış açısını ifade etmek için kullanılagelmiş 'Adamlar' ifadesi tercih edilmiştir. Örnek 2'de gidilen, seyahat edilen ve tanıtılan yerin gelişmişliğini vurgulamak için 'Heh şöyle yerlere' sıfatı ve vurgusu kullanılmıştır. Örnek 3'te Norveç 'hayatın bütün şans', Örnek 4'te 'adaletin olduğu ülke' olarak nitelenmiştir. Örnek 5'te örtük olarak niteleyebileceğimiz şekilde Türkiye 'keder' olarak nitelenmiştir. Ayrıca örneklerde Suriyeli bireylere olumsuz göndermeler de görülmektedir. Tüm yorumlar incelendiğinde genel olarak değerlendirildiğinde Avrupa ülkeleri olumlu gönderim veya adlandırmalar ile ifade edilirken Türkiye olumsuz gönderim veya adlandırmalar ile ifade edilmiştir.

Tablo 13

Kullanıcı Yorum Örnekleri

Örnek 1: Adamlar sadece 5 milyon kişi gibi tabii huzurlu mutlu olur biz yetmiyoz gibi bide 5 milyonluk suriyeli eklendi	Örnek 2: Heh şöyle yerlere git be kardeşim,içimiz açılınsın, bi gidiyon Hindistan a içimiz dışımız tezek	Örnek 3: Adaletin olduğu ülkede refahta olur parada
Örnek 4: Adamların nüfusu bizdeki suriyeli kadar yani bir norvec barindiriyoruz	Örnek 5: Bizden kaç yıl ilerdeler bunu düşündüm ve üzuldüm. Sadece ekonomik olarak değil ya doğaya bu kadar önem vermeleri bile muazzam.	Örnek 6: Bizim sadece istanbul şehrimiz 16 milyon, kusura bakmada istediğin kadar değişsek'de nerede çokluk, orda bokluk demişler

Yükleme stratejileri

Yükleme stratejileri bağlamında ele alınabilecek yorumların bazıları tabloda verilmiştir. Örneklem seçilen ve Norveç'e yer verilen bir video yorumunda Norveç 'hayatın bütün şans' olarak nitelenmiştir. Örnek 1'de bazı görüşleri destekleyen Türkiye vatandaşlarına 'çomarlar' sıfatı yüklenmiştir. Örnek 3'te görüldüğü gibi Ortadoğulu insanlara hakaret edilmektedir.

Tablo 14

Kullanıcı Yorum Örnekleri

Örnek 1: Avrupa bizi kısıyor diyen çomarlar izlesin bizim köylerde daha içmeye su sıçmaya logar yok	Örnek 2: Norveçte doğan hayatının bütün şansını kullanmıştır	Örnek 3: Neticede ortadoğulu. Eşek dünyayı gezse de eşek.
Örnek 4: NORVEÇ:GTA6 TÜRKİYE:SAN ANDREAS	Örnek 5: Coğrafya Kederdir. Ay pardon kaderdir.	Örnek 6: Bizim sadece istanbul şehrimiz 16 milyon, kusura bakmada istediğin kadar değişsek'de nerede çokluk, orda bokluk demişler
Örnek 7: Ulan Adamlara Gavur Falan Diyoruz Ama Adamlar Neler Yapıyorlar Ya Şu Doğaya Bak Ya Muhteşem Bizdede Öyle Yerler Var Ama İşte Değerlendiren Yok.	Örnek 8: Para:✓ Huzur:✓ Nüfus:✓ Suryeli:✗ Türk'ün hayalindeki yer Gerçekte Fakirlik✓ Suryeli✓ Zam✓ Para✗	Örnek 9: Avrupa, Az nüfus= refah, huzur,kaliteli eğitim, nitelikli toplum Türk siyasetçiler = 3çocuk, alabildiğine suriyeli =???

Kanıt stratejileri/Argümantasyon

Bu strateji açısında ele alınan yorumlarda kullanıcılar yorumlarındaki argümanlarını matematiksel ifadelerle desteklemeye çalışmıştır. Kanıt stratejilerine örnek olabilecek yorumlar tabloda görülebilmektedir.

Tablo 15

Kullanıcı Yorum Örnekleri

Örnek 1: Ülkelerin refahını etkileyen em büyük etkenlerden biri askeri harcamaları biz ülke olarak yüksek askeri harcamaları yapıyoruz. Biraz da şans olacak abi Norveç'in komşularına bak bizim komşulara bak be kaç yıldır terör belasıyla uğraşıyoruz. 30 yıldır terör belasıyla uğraşmasaydık daha farklı bir ülke olurduk tarihte yapılan askeri darbeleri söylemiyorum bile	Örnek 2: Adam 3200 euro maaş olsa herşey 2 euro 5 euro 10 euro bizim türkiyede 2 tl ye cips alda göreyim 2020 tl ücret al 4 tane 1 L KOLAYA ADAM VERSŞN ORDA 10 euro sen burda ver 18 tl . Türkiyedeki dolar kuruyla çarpmayın şunu artık bırakın şu çomsrlığı .	Örnek 3: Meyve suyunu 3 Euro diyip pahalı demişsin de hocam Türkiye'de 5 lira. Adamlar 4000 Euro maaşla 1333 tane alabilir. Sen 2000 tl maaşla 400 tane meyve suyu alabiliyorsun.
Örnek 4: Emrem sen yapma bari döviz lobisini.. tahmin ediyorum insanlar anlayabilsin diye çeviriyosun ama adam 3200 euro alıyo ben 3200 tl birim olarak aynı yani ve adam 90 birime montu alırken ben 500 birime alıyorum yani adamların bi çok şeyi yine bize göre çok çok ucuz... saygılar kardeşim	Örnek 5: 1 yıl önce 3.200 Euro 20.000 TL Şimdi 3.200 Euro 32.000 TL	Örnek 6: Ülkede 5 milyon nüfuz var sadece petrol geliri ile zaten ülkeyi kaldırmak ve 5 milyon insanı doyurmak son derece basit
Örnek 7: biz ortalama 2bin tl kazanıp 15tl kahve içebiliyorsak onlarda 3200 kazanıp 12 euro ya içebilirler	Örnek 8: 1 adet biber 6 euro ise bıraktı 20 bin tl maaş alsınlar	Örnek 9: 3400 euro asgari ücrete göre çok ucuz bence 60 euroya kaz tüyü mont ucuz

Bakış açısını yansıtma stratejileri

Videolardaki kullanıcı yorumlarında bakış açılarını yansıtma stratejilerine ilişkin bulgular aşağıda verilmektedir. Bulgulardan anlaşılacağı gibi kullanıcılar self-oryantalist bakışlarını yansıtıcı ifadelerle yer vermiştir.

Tablo 16

Kullanıcı Yorum Örnekleri

Örnek 1: Cips paketlerinde neredeyse boşluk ve hava yok Bizdeyse boşluk çok ama Cips yok :)	Örnek 2: Norveç i beğenmeyenler en basit şunu araştırsın : -65 yaşında işçi emeklisi Türk vatandaşı Oslo da emekli maaşıyla ev tutup kaç gün yaşar ? -65 yaşında işçi emeklisi Norveç vatandaşı Antalya da emekli maaşıyla ev tutup kaç gün yaşar ?	Örnek 3: Düşünsenize bizim ülkemiz savunma sanayisine , suriyelilere harcadığı parayı harcamak zorunda kalmasa onların yerine teknolojiye ve çevreye harcasa aslında almanya gibi bir ulke oluruz . Ama işte ne yazıkki coğrafya kaderdir.
Örnek 4: "Gözümü her zamanki gibi kirasını geciktiriyor olduğum evin yatağında açtım.." "ve her sabah hissettiğim duygulara kapıldım yine: bilinmezlik, umutsuzluk, bitmişlik, beşparasızlık"	Örnek 5: tamam reis gidersek kredi kartımızı alırız yanımıza parasızlıktan şehir değiştirebilirsek tabi...	Örnek 6: geçen gün bende İsveç'te bir hostelde kaldım , 9 avroydu 6 kişilik oda ama ben de yalnızdım WİFİ çok iyi çekiyordu ...orda kalmıştım çok iyi ve ucuzdu bide 3 avroya kahvaltı vardı 😊
[Türkiyeden bir arkadaş]	Örnek 7: sabah kalkıp işe gidip akşam eve gelip uyuyup sabah tekrar işe gitmek varken kim ne yapsın senin o güzel özgür ve huzur verici hayatını ben böyle iyiyim damlamayın gözyaşlarım durun yerlerinizde iyiyiz böyle ;(	Örnek 8: Ya Emre bıktım artık senin her gittiğin yere gitme istediği doğmasından 😞 Norveç aşkımdan sonra şimdi de burası çıktı basıma (işin kötü tarafı şehir dışına bile çıkamamam 😞)

Güçlendirme stratejileri

Bu strateji kapsamında ele alınan yorumlarda büyük harf, noktalama işaretleri ve emoji gibi kullanımlarla vurgular yaratılmıştır. Aşağıda görebileceğimiz gibi 'ASGARİ' ifadesi ve '!' işareti bu duruma örnek verilebilir. Bunun dışında çok sayıda emoji kullanımı ile düşünceler güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Tablo 17

Kullanıcı Yorum Örnekleri

Örnek 1: "Asgari ücret 20.000 TL, bunların ortalama maaşları".... ASGARİ!!! En düşük maaş demek, ortalama değil.	Örnek 2: Ülkenin kendisi güzel olmaz ! İnsanları güzel olur ve ülkede güzel olur eğer güzel bir ülkede yaşamak istiyorsanız güzel insanlar olun bu kadar basit !
---	--

Tablo 18

Söylem Analizinden Elde Edilen Nitel Bulgular

Söylem Stratejisi	Olumlu İfadeler	Olumsuz İfadeler
İsimlendirme	-Adamlar -Heh şöyle yerler -Adaletin olduğu ülke -İlerdeler	-Biz -Suriyeli -Tezek -Çokluk -Bokluk
Yükleme	-Hayatın bütün şansını -GTA6 -Az nüfus -Refah -Huzur -Kaliteli eğitim -Nitelikli toplum -Para: ✓ -Huzur: ✓ -Nüfus: ✓	-Çomarlar -Eşek -Keder -San Andreas -Türk siyasetçiler -3 çocuk -Alabildiğine suriyeli -Fakirlik ✓ -Suryeli ✓ -Zam ✓ -Para ✗
Kanıt-Argümantasyon	-Adamlar -Ucuz -Çok ucuz	-Terör belası -Çomarlık
Bakış Açısı Yansıtma	-Çok iyi -Ucuz -Özgür -Huzur	-Kader -Boşluk -Suriyeli -Parasızlık -Bilinmezlik -Umutsuzluk -Bitmişlik -Beşparasızlık
Güçlendirme	ASGARİ!!! En düşük maaş demek, ortalama değil.	güzel bir ülkede yaşamak istiyorsanız güzel insanlar olun bu kadar basit !

Sonuç

Bu çalışma, iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle bireylerin gidemedikleri coğrafyaları görebilme ve bu coğrafyaların kendilerinde yaratmış olduğu hissi sosyal medya platformlarında dile getirebilme imkânının ideolojik olarak self-oryantalizm görüşüne katkısını ve bu platformdaki pratiklerin bu görüşün taşıyıcısı olma potansiyelini irdelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın örnekleminde yer alan YouTube gezi kanallarının izleyicilerinin izledikleri videolara yapmış olduğu yorumlar içerik analizi ve söylem analizi ile incelenmiş, bu

yorumların self-oryantalizm görüşünün taşıyıcısı olma potansiyeline sahip olduğu görülmüştür. Kullanıcıların yaptıkları yorumlarda videolarda gösterilen/anlatılan Batı'nın iyi yanlarına dikkat çekerek Türkiye'yi videolarda yer alan ülkelerle ekonomik, kültürel, hukuki, coğrafi, demografik çerçevelerde karşılaştırdığı saptanmıştır. Karşılaştırmaların yapıldığı durumlarda Batı ülkelerinin idealize edildiği ve insanların kendi ülkelerini olumsuz bir biçimde değerlendirme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Batı ülkelerine hayranlık ve öykünme duygusunun artmasına neden olarak Batılılaşma arzusunun güçlenmesine neden olabilir.

Kullanıcıların sosyal medya içerikleri yoluyla Batı ülkelerine yönelik kanaatler oluşturması hem olumlu hem de olumsuz potansiyeller taşımaktadır. Bireylerin Batı'nın ekonomi, kültür, politika ve benzeri alanlarda olumlu noktalarını görmesi, bu minvalde kanaatler oluşturması ve buna bağlı olarak kamuoyu oluşturarak Türkiye'de de benzer gelişimler sağlanması yönünde adımlar atılmasına aracılık edebilir. Yani yurttaşların kendi ülkelerindeki sorunları gidermek veya var olanı daha iyiye götürmek adına, o ülkelerden esinlenmeleri ve bu eksende görüş ve düşüncelerini politika yapımcılara iletmeleri toplumsal yararı beraberinde getirebilir. Öte yandan bireylerin Batılı ülkeleri temel alarak YouTube yorumlarında ve kamusal görünürlüğü yüksek diğer platformlarda kendi ülkelerindeki negatiflikleri düzeltilemeyecek olgular olarak ön plana çıkarmaları, yani self-oryantalist tutum takınmaları çeşitli olumsuz sonuçlara neden olabilir.

Nihayetinde sosyal medya platformlarının algoritmaları, talep göreni ön plana çıkararak daha fazla tüketime maruz bırakma mantığıyla çalışmaktadır. Örneğin video içeriklerindeki self-oryantalist bir yorumun çok sayıda beğeni alması onu ön plana çıkarmakta, daha fazla kişi tarafından görülmesine neden olmakta, nitekim self-oryantalist tutumun ve sonuçlarının pekişmesine ve yaygınlaşmasına neden olabilmektedir. İnsanlar, videolardaki self-oryantalist yorumlar vasıtasıyla Batı ülkeleriyle ilgili önyargıları ve stereotipleri pekiştirebilirler. Bu durum, farklı kültürle duyulan anlayışın gelişmesini engelleyebilir ve iletişim kanallarının olumsuz etkilenmesine neden olabilir. Yorumları okuyan bireylerde kendi ülkelerine yönelik umutsuzluk gibi negatif hisler var olabilir ya da hâlihazırda var olanlar şiddetlenebilir. Bu durum insanları göçe ve daha önemlisi beyin göçüne teşvik edebilir. Bu da ülkelerin insan kaynaklarının azalmasına sebebiyet verebilir. Bazı yorumlarda, bireylerin kendi ülkelerindeki sorunları çözmek yerine doğrudan Batı ülkelerine taşınmayı düşledikleri görülmüştür. Bu göçün gerçekleşme durumu kamu kaynaklarıyla yetiştirilen bireylerin Türkiye ekonomisi içerisinde kalarak gelişime katkı sağlamak yerine Batı sermayesine emek/beyin gücü olarak katılabilmesine neden olabilir. Self-oryantalizmin beraberinde getireceği olumsuz sonuçları hafifletmek adına, YouTube içerik üreticilerine Batıyı temel alan içeriklerde nesnel tavır takınmayı teşvik edecek türden farkındalık eğitimleri verilebilir.

Self-oryantalist tutumun sebep ve sonuçlarına yönelik daha kapsamlı veriler elde etmek adına gerek içerik üreticileriyle gerek tüketici nitelikteki sosyal medya kullanıcılarıyla daha kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilebilir. İçerik üreticilerinin Batıyı konu alan içeriklerinde hangi unsurları ön plana çıkardıklarına yönelik içerik analizi, yine içerik üreticilerinin içeriklerinde gösterecekleri mekân ve unsurları seçerken ne gibi kıstaslara bağlı kaldıkları ve içerik tüketicilerini Batı'nın ne gibi yönlerinin cezbediği derinlemesine görüşmeler, self-oryantalist tutuma sahip olan içerik tüketicilerinin Batı merkezli kültür ürünlerine (dizi, film, kitap vb.) ne yoğunlukta maruz kaldığı anket temelli istatistiksel analiz içeren çalışmalarla ortaya konulabilir ve daha kapsamlı bulgular elde edilebilir. Bunun yanı sıra video içeriklerinde Doğu ülkelerini konu edinen gezi-seyahat içeriği üreten kanallara yapılan kullanıcı yorumları da analiz edilerek bu çalışmaya yeni bir bakış açısı kazandırılabilir. Yapılacak bu tarz bir çalışma ile bu makalede elde edilen bulguların daha kapsamlı bir değerlendirmesini yapmak mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Arlı, A. (2009). *Oryantalizm, oksidentalizm ve Şerif Mardin*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Blank, G. ve Lutz, C. (2018). Benefits and harms from internet use: A differentiated analysis of Great Britain. *New Media ve Society*, 20(2), 618-640. doi.org/10.1177/1461444816667135
- Bruns, A. (2009, Eylül). From prosumer to produser: Understanding user-led content creation. *Transforming Audiences* konferansında sunulan bildiri, London. doi.org/10.1080/02680939.2010.508181
- Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma felsefesi*. Ankara: Say Yayınları.
- Dervişević, H. (2021). From orientalism to self-orientalism in the Bosnian context. *Znakovi Vremena-Časopis Za Filozofiju, Religiju, Znanost I Društvenu Praksu*, 24(89/90), 139-155. Erişim adresi: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1035031>
- Dirlik, A. (1996). Chinese history and the question of orientalism. *History and Theory*, 35(4), 96-118. doi.org/10.2307/2505446
- Drew, J. (1998). Cultural composition: Stuart Hall on ethnicity and the discursive turn. *JAC*, 171-196. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/20866181>
- Duara, P. (1995). *Rescuing history from the nation: Questioning narratives of modern China*. London: University of Chicago Press.
- Ellison, K. ve Matthews, C. (2010). Virtual history: A socially networked pedagogy of enlightenment. *Educational Research*, 52(3), 297-307. doi.org/10.1080/00131881.2010.504065
- Erkuş, A. (2019). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Fairclough, N. ve Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. T. A. van Dijk (Yay. Haz.). *Discourse as social interaction: Vol. 2*. içinde (s. 258-284). London: Sage.
- Fitzek, F. H. ve Katz, M. D. (2007). *Cognitive wireless networks: Concepts, methodologies and visions inspiring the age of enlightenment of wireless communications*. Dordrecht: Springer Science ve Business Media.
- Fleischacker, S. (2013). *What is enlightenment?*. Oxon: Routledge.
- Gellner, E. (2007). "Kudretli kalem: Tersyüz edilmiş sömürgeciliğin çifte standartları." (B. Koçak, Çev.). A. Yıldız (Yay. Haz.). *Oryantalizm: Tartışma metinleri içinde* (s. 438-448). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Geray, H. (2017). *İletişim alanından örneklerle toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Gondwe, G. (2022, Eylül). Enlightenment, 'critical', and 'administrative' paradigms in media and communication research—a philosophical overview. *Critical', and 'Administrative' Paradigms in Media and Communication Research—A Philosophical Overview* konferansında sunulan bildiri. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4220182>
- Halliday, F. (1993). 'Orientalism' and its critics. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 20(2), 145-163. doi.org/10.1080/13530199308705577
- Hankins, T. L. (1985). *Science and the enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hayden, M. B. (2007). "Sürekli çoğalan oryantalizmler: Eski Yugoslavya örneği". A. Yıldız (Yay. Haz.). *Oryantalizm: Tartışma metinleri içinde* (s. 355-375). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hildebrandt, M., Bus, J. ve Crompton, M. (Yay. Haz.). (2012). *Digital enlightenment yearbook 2012*. Amsterdam: IOS Press.
- Hobson, J. M. (2004). *The eastern origins of western civilisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Israel, J. (2006). Enlightenment! Which enlightenment?. *Journal of the History of Ideas*, 67(3), 523-545. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/30141040>
- Jia, W. (2016, Kasım). Retracted: Enlightenment from the innovative application of 4G communication technology in the mobile library. 2016 International Conference on Smart City and Systems Engineering (ICSCSE) konferansında sunulan bildiri (153-156). IEEE. doi.org/10.1109/ICSCSE.2016.0050
- Jouhki, J. (2006). *Imagining the other: Orientalism and occidentalism in Tamil-European relations in South India*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Kent, J. (2002). *The enlightenment*. P. Byrne and L. Houlden (Yay. haz.) Companion encyclopedia of theology içinde, (s. 251-272). London: Routledge.
- Kobayashi, K., Jackson, S. J. ve Sam, M. P. (2019). Globalization, creative alliance and self-orientalism: Negotiating Japanese identity within asics global advertising production. *International Journal of Cultural Studies*, 22(1), 157-174. doi.org/10.1177/1367877917733812
- Kontny, O. (2002). Üçgenin tabanını yok sayan Pythagoras: Oryantalizm ve ataerkillik üzerine. *Doğu Batı*, 4(20), 117-135.
- Kyriakides, C., Bajjali, L., McLuhan, A. ve Anderson, K. (2018). Beyond refuge: Contested orientalism and persons of self-rescue. *Canadian Ethnic Studies*, 50(2), 59-78. doi.org/10.1353/ces.2018.0015
- Lewis, B. (1982). *The question of orientalism*. New York: New York Review of Books.
- Lockman, Z. (2009). *Contending visions of the middle east: The history and politics of orientalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

- MacKenzie, J. M. (1995). *Orientalism: History, theory and the arts*. Manchester: Manchester University Press.
- Mani, L. ve Frankenberg, R. (1985). The challenge of orientalism. *Economy and Society*, 14(2), 174-192. doi.org/10.1080/03085148500000009
- Mitchell, T. (1993). Orientalism in Ragaan: Embassy's imaginative geography. *Meanjin*, 52(2), 265-276. Erişim tarihi: <https://search.informit.org/doi/epdf/10.3316/informit.180131600957174>
- Mitchell, T. (2004). Self-Orientalism, reverse orientalism and Pan-Asian pop cultural flows in Dick Lee's transit lounge. K. Iwabuchi, M. Thomas and S. Muecke (Yay. haz.). *Rogue Flows: Trans-Asian Cultural Traffic* içinde, (s. 95-119). Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Muri, A. (2007). *The enlightenment cyborg: A history of communications and control in the human machine 1660-1830*. Toronto: University of Toronto Press.
- Mutman, M. (2002). Şarkiyatçılık kuramsal bir not. *Doğu Batı*, 4(20), 105-115.
- Ong, A. (1998). *Flexible citizenship: The cultural logics of transnationality*. Durham: Duke University Press.
- Outram, D. (2019). *The enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parla, J. (2015). *Efendilik, şarkiyatçılık, kölelik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Prakash, G. (1995). Orientalism now. *History and Theory*, 34(3), 199-212. doi.org/10.2307/2505621
- Reisigl, M. ve Wodak, R. (2009). The discourse-historical approach (DHA). R. Wodak, ve M. Meyer (Yay. Haz.). *Methods for critical discourse analysis* içinde (s. 87-121). London: Sage.
- Reisigl, M. (2017). The discourse-historical approach. J. Flowerdew ve J. E. Richardson, *The routledge handbook of critical discourse studies*, (s. 44-59). Oxon: Routledge.
- Rice, R. E. (1992). Task analyzability, use of new media, and effectiveness: A multi-site exploration of media richness. *Organization Science*, 3(4), 475-500. doi.org/10.1287/orsc.3.4.475
- Said, E. W. (1979). *Orientalism: Western conceptions of the orient*. New York: Vintage Books.
- Said, E. W. (1985). Orientalism reconsidered. *Race and Class*, 27(2), 1-15. doi.org/10.1177/030639688502700201
- Sardar, Z. (1999). *Orientalism*. Buckingham: Open University Press.
- Siskin, C., Warner, W. (Yay. Haz.). (2010). *This is enlightenment*. Chicago: University of Chicago Press.
- Turner, B. S. (1994). *Orientalism, postmodernism and globalism*. London: Routledge.

- Uhls, Y. T., Ellison, N. B. ve Subrahmanyam, K. (2017). Benefits and costs of social media in adolescence. *Pediatrics*, 140, 67-70. doi.org/10.1542/peds.2016-1758E
- Uluç, G. (2009). *Medya ve oryantalizm: Yabancı, farklı ve garip*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Vitak, J. ve Ellison, N. B. (2013). 'There's a network out there you might as well tap': Exploring the benefits of and barriers to exchanging informational and support-based resources on Facebook. *New Media ve Society*, 15(2), 243-259. doi.org/10.1177/1461444812451566
- We Are Social ve Meltwater. (2023). Digital 2023: Turkey. Erişim adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-turkey>
- Tang, K. Y. (2008). From philosophy of history to political philosophy: An ideological investigation of globalization. *International Review of Sociology-Revue Internationale de Sociologie*, 18(2), 197-209. doi.org/10.1080/03906700802087746
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zhang, X. (2006). The globalized logic of orientalism. *Contemporary Chinese Thought*, 37(4), 48-54. doi.org/10.2753/CSP1097-1467370403

Extended Abstract

Purpose

With the development of communication technologies, it aims to examine the contribution of the opportunity of individuals to see the geographies they cannot visit and to express the feelings created by these geographies on social media platforms to the ideological view of self-orientalism and the potential of the practices on this platform to be the carrier of this view.

Design and Methodology

In this study, user comments on Emre Durmuş, Rotasız Seyyah, Yağmur Arat channels, which are three of the channels that produce travel content on the YouTube platform and have the most subscribers, were collected and content analyzed with the help of MAXQDA program, and these comments were also subjected to discourse analysis.

Findings

The comments made by the viewers of YouTube travel channels in the sample of the study on the videos they watched were analyzed through content analysis and discourse analysis, and it was seen that these comments have the potential to be the carrier of the view of self-orientalism. In their comments, users drew attention to the good aspects of the West shown/explained in the videos and compared Turkey with the countries in the videos in economic, cultural, legal, geographical, and demographic frameworks. In cases where comparisons

were made, it was determined that Western countries were idealized and people tended to evaluate their own countries negatively. This situation may lead to an increased sense of admiration and emulation of Western countries and strengthen the desire for Westernization.

Users' forming opinions about Western countries through social media content has both positive and negative potential. Individuals seeing the positive points of the West in the fields of economy, culture, politics, and similar fields, forming opinions in this regard, and accordingly forming public opinion can be instrumental in taking steps to ensure similar developments in Turkey. In other words, in order to solve the problems in their own countries or to improve the existing situation, citizens may be inspired by those countries and convey their views and opinions to policymakers in this axis, which may bring social benefit. On the other hand, when individuals use Western countries as a basis for their YouTube comments and other platforms with high public visibility to highlight the negativity in their own countries as something that cannot be fixed, i.e. adopting a self-orientalist attitude, this can lead to various negative consequences.

Ultimately, the algorithms of social media platforms work with the logic of exposing more consumption by highlighting what is in demand. For example, if a self-orientalist comment in video content receives a large number of likes, it brings it to the forefront, causes it to be seen by more people, and in fact, it can lead to the reinforcement and spread of self-orientalist attitudes and their consequences. Through self-orientalist comments in videos, people may reinforce prejudices and stereotypes about Western countries. This can hinder the development of understanding of different cultures and negatively affect communication channels. Individuals who read the comments may have negative feelings towards their home countries, such as hopelessness, or may exacerbate existing ones. This may encourage people to migrate and, more importantly, brain drain. This may lead to a reduction in the human resources of countries. In some comments, it was observed that individuals dream of moving directly to Western countries instead of solving problems in their home countries. The realization of this migration may cause individuals who are raised with public resources to join Western capital as labor/brain power instead of staying within the Turkish economy and contributing to development.

Research Limitations

Since it is not possible to analyze the entire target universe, three of the YouTube channels named Emre Durmuş, Rotasız Seyyah, Yağmur Arat, which are thematic travel channels and have the highest number of subscribers, are based on specific criteria on the axis of "purposive sampling", one of the non-probability-based sampling techniques. Videos and user comments of these videos were determined as samples.

Since it is not possible to examine all the comments of the videos, only the top-level user comments were ranked from highest to lowest in terms of the number of likes, and a number of comments corresponding to %10 of the most liked top-level comments were subjected to "content analysis".

Implications

In order to obtain more comprehensive data on the causes and consequences of self-orientalist attitudes, more comprehensive studies can be conducted with both content producers and consumer social media users. Content analysis on which elements content producers emphasize in their content about the West, in-depth interviews on what criteria content producers adhere to when choosing the places and elements they will show in their content and what aspects of the West attract content consumers, how intensely content consumers

with self-orientalist attitudes are exposed to Western-centered cultural products (TV series, movies, books, etc.) can be revealed through survey-based statistical analysis studies and more comprehensive findings can be obtained.

Originality/Value

The unique value of the study stems from the fact that it is the first study to examine user comments on YouTube channels in the context of self-orientalism.

Araştırmacı Katkısı: Burhan KILIÇ (%40) - Sertaç KAYA (%30) - Halil SAÇ (%30).

Turkish Public Diplomacy in the Minutes of the Turkish Grand National Assembly (1931-1938) ¹

Murat KÖYLÜ ²

Submitted by: 05.05.2024

Accepted by: 23.09.2024

Article Type: Research Article

Abstract

For the young Republic of Turkey, the 1930s were a test of international public diplomacy. Turkey, which based its domestic and foreign policy on the principle of “Peace at home, peace in the world!”, was also concerned about its own future with the dictatorial regimes of Germany, Russia and Italy, which had distanced themselves from democratic governance and entered into an arms race with a sense of revenge, as well as the public diplomacy it would conduct and the measures it would take with the countries in its region. During the First World War, the country had suffered great devastation. The Turkish nation had spent everything it had in the struggle for liberation and was almost exhausted. However, it had managed to build a democratic state based on “National Sovereignty” despite the great economic depression that engulfed the world. However, the political developments in Europe and the possibility of the Republic of Turkey entering into a new chaos with the approaching World War could have destroyed all the gains and the future of the country. The task of protecting Turkey from this impending danger and keeping it safe could only be possible with the rational policies pursued by President Gazi Mustafa Kemal Atatürk and the correct decisions taken by the Turkish Grand National Assembly in line with these policies. The aim of this study is to examine the Turkish public diplomacy as reflected in the minutes of the Turkish Grand National Assembly of Turkey between 1932 and 1938 in order to prevent Turkey's involvement in the upcoming great war and to secure its gains with measures to ensure its security in the region.

Keywords: TGNA, Türkiye, Public Diplomacy, Minutes

Citation: Köylü, M. (2024). Turkish public diplomacy in the minutes of the Turkish grand national assembly (1931-1938). *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1359-1376.

¹ This study does not require ethics committee permission.

² Çağ University, Vocational School, Property Protection and Security Department, murat.koylu86@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7759-7675

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanaklarında Türk Kamu Diplomasisi (1931-1938)

Murat KÖYLÜ³

Başvuru Tarihi: 05.05.2024

Kabul Tarihi: 23.09.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Genç Türkiye Cumhuriyeti için 1930'lu yıllar, uluslararası bir kamu diplomasi sınavı niteliğindedir. İç ve dış politikasını "Yurtta sulh, cihanda sulh!" ilkesine dayandıran Türkiye'nin, Avrupa siyasi tarihinde kendini gösteren, demokratik yönetim anlayışından uzaklaşmış ve intikam duygusuyla silahlanma yarışına giren Almanya, Rusya ve İtalya'nın diktatörlük rejimleri ve bölgesinde bulunan ülkelerle ilişkilerinde yürüteceği kamu diplomasisi ve alacağı önlemler kendi geleceği için de önem kazanmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda ülke içinde büyük yıkım yaşamıştı. Türk milleti, varını yoğunu kurtuluş mücadelesinde harcamış, neredeyse tükenmişti. Ancak, dünyayı saran büyük ekonomik buhrana rağmen "Milli Egemenliğe" dayalı demokratik bir devlet inşa etmeyi başarmıştı. Ancak Avrupa'da yaşanan siyasi gelişmeler ve yaklaşan Dünya Savaşı ile Türkiye Cumhuriyeti'ni yeni bir kaosun içine girme ihtimali, ülkenin tüm kazanımlarını ve geleceğini yok edebilirdi. Türkiye'yi, yaklaşan bu büyük tehlikeden koruma ve güvende tutma görevi ancak başta Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün izlediği akılcı politikalar ve TBMM'nin bu politikalar doğrultusunda alacağı doğru kararlarla mümkün olabilirdi. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin yaklaşan büyük savaşa dâhil olmasını engellemek ve bölgedeki güvenliğini sağlayacak tedbirlerle kazanımlarını güvence altına almak için 1932-1938 yılları arasındaki süreci içindeki Türk kamu diplomasisinin TBMM tutanaklarına yansıdığı şekliyle incelemektir.

Anahtar Kelimeler: TBMM, Türkiye, Kamu Diplomasisi, Tutanaklar

³ Çağ Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, murat.koylu86@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7759-7675

Introduction

The process of Turkish public diplomacy has taken different forms in different periods. This diversity has emerged as a result of changes in Turkey's domestic structure on the one hand and changes in the international system on the other. Factors that were particularly influential in the development of this process include leadership, the periodic increase in the weight of bureaucratic institutions, the influence of the press and public opinion, economic and other pressure groups, and the increasing role of the military (Oran, 2009, p. 73).

According to the founding philosophy of the Republic of Turkey, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, the future and independence of the homeland "*will be ensured not only by the removal of the occupations, but also by the establishment of a new, unconditionally, independent Turkish state based on national sovereignty!*" (Atatürk, 2007, p. 33) "The domestic and foreign policy of Turkey was built on two fundamental principles. The basis of the domestic policy was "national sovereignty", while the principle of "full independence" was the condition for reaching the civilization reached by the victors and even beyond with a peaceful policy to be followed in foreign policy and the revolutions to be made.

However, the hegemony of the dictatorial governments established with the change and transformation caused by the disruption of political balances with the "New European Order", which was tried to be established in Europe since 1648⁴ with the First World War, was the biggest threat to the foreign policy of the New Turkish Republic.

The first was Germany, oppressed by the Treaty of Versailles, signed at the end of the war and described by Adolf Hitler as "*an instrument of immeasurable cruelty, oppression and shameful disgrace*" (Hitler, 2017, p. 645). Hitler saw this treaty as a trigger to mobilize the German people and realize the new European order: "*... in the hands of a clever government that wants to make use of it, it can serve as a whip to arouse the reaction of the nation...*" (Hitler, 2017, p. 645)"

In his 1923 book *Mein Kampf*, Hitler outlined three dangers and areas of struggle that threatened the future of the German people. The first of these was the Treaty of Versailles. With the Treaty, the German Army, which was the guarantee of the German people, was destroyed. He states that Germany can regain its former strength only with a strong military presence. The second was the "German Jews", which he characterized as the internal enemy that he thought had destroyed the German economy, and finally the destruction caused by Bolshevism. He expressed his thoughts on this issue as follows:

"At Versailles they first turned the vulgar lust and rage of international thieves against the old German army. Unless the Jewish hordes are purged, no preparatory measures can be taken technically. Unless, by fighting them, the Marxist idea, which is the cause of their enmity, is uprooted from their hearts and minds, millions of people will seem invincible to us (Hitler, 2017, p. 645)."

The second threat was Bolshevism and its leader Stalin, who pursued a policy of Russian expansionism and Slavization. After Hitler came to power in Germany in 1933, tensions between Germany and Russia began to arise. Thus, tensions in Europe Russia, led by Stalin, who saw Hitler's Germany as a danger by approaching the Slavic states and mobilizing the policy of Pan Slavism, Germany's eastern had tried to block his way (Görgen, 2021, p. 238-239).

⁴ The Westphalian System of States is essentially a nascent international system that does not establish sovereignty and political authority. The Treaties of Münster and Osnabrück, which constituted the Peace of Germany, mainly dealt with feudal issues such as the special German principalities, the system of election of the Holy Roman Emperor, religious representation and imperial courts. The most important result of the treaties was the loss of the influence of the Holy Roman Empire, one of the two great universal institutions of the medieval world, by giving the German principalities the right to sign treaties. Thus, the Papacy, the universal institution of the Middle Ages, also suffered a blow (Krasner, 1993, p. 236). As a matter of fact, with the Treaty of Augsburg in 1555, the relationship between religion and politics was explicitly recognized as an area of sovereignty and the German principalities were given the opportunity to have a say over religion in their territories (Phillpot, 2013, p. 70-71). However, although this process, which started with religious autonomy, enabled the state to draw the boundaries of its sovereignty, the process was legally completed with Westphalia (Özcan, 2019, p. 54-55).

The third threat was the "Mare Nostrum" dream of Benito Mussolini, the fascist leader of Italy, who wanted to restore the Roman Empire. Benito Mussolini, influenced by Adolf Hitler's idea of lebensraum, implemented his fascist program. Mussolini wanted to revive the powerful Roman Empire by taking over the countries in the Mediterranean. Emphasizing that the 20th century would be their century, Mussolini had created one of the best navies in the world in the Mediterranean (Fleming, 2002, p. 43).

The change in the balance of political power in Europe after the First World War and the harsh treaty conditions imposed on the defeated states led to the proliferation of dictatorial structures that mobilized the people's sense of revenge with the idea that, in Hitler's words, "... in the hands of a clever government that wants to take advantage of it, it can serve as a whip to arouse the reaction of the nation..." (Hitler, 2017, p. 645). Other dictators such as Hitler, who implemented Bismarck's "Iron and Blood" policy, and Mussolini and Stalin rapidly had begun to arm themselves for the so-called defense policy. Thus, the Balkans, the Mediterranean and the Young Turkish Republic had come under great threat from the beginning of the 30s.

Although the Lausanne Peace Treaty was a great victory in registering the existence of the New Turkish State in the international arena, the "Full Independence" and "National Declaration" aims of the National Struggle were not fully realized. According to the Treaty, the demilitarization of the Turkish Straits by leaving the control of the Turkish Straits to an international commission prevented Turkey's full independence and would be threatened international security in the coming chaos. Moreover, leaving Hatay, which was a Turkish homeland, to Syria under the French mandate was unacceptable.

In this study, the decisions taken by the Grand National Assembly of Turkey (TBMM), which shaped Turkish public diplomacy in response to the political developments in Europe that would lead the world to disaster in the early 30s, and the discussions in the minutes of the Assembly will be analyzed. Thus, it will be seen how important the attitude of the Grand National Assembly of Turkey, the most fundamental institution of the concept of "National Sovereignty", towards the public diplomacy decisions taken by the government in the 1930s, when theocratic governments were on the rise, was for the protection of world peace.

As a study method, more than 577 minutes of the Grand National Assembly of Turkey were analyzed through literature and archive searches and the relevant ones were analyzed and applied.

International Political Developments in the First Years of the 1930s and Their Reflection on the Minutes of the Turkish Grand National Assembly

Although the Lausanne Peace Treaty paved the way for the establishment of the Young Turkish Republic and ensured its international acceptance, it also postponed the resolution of some vital problems. The new Turkish Democratic Government believed that these problems could be solved over time through effective diplomacy.

The first of these was the Mosul Question. During the Lausanne negotiations, the problem, which could not be fully agreed between Turkey and Britain, was postponed to be resolved between the two countries. However, for Britain as well as Turkey, Mosul was of vital importance in terms of energy and Far East policies. They never had been wanted to leave Mosul to the Turks. For this reason, a separatist Kurdish tribal uprising to be organized within Turkey (Cibranlı Tribe, Sheikh Sait Uprising), planning, preparation phases, and all kinds of support provided the problem to be solved in its favor.

Finally, the Mosul Question was concluded in favor of Britain with the signing of the "Turkish-Iraqi Border and Good Neighborliness Treaty" between Turkey, Britain and Iraq in Ankara on June 5, 1926 with the mediation of the League of Nations (Oran, 2009, p. 267).

From the 1930s onwards, the balance in both Europe and the Middle East began to shift. In the Middle East, increasing Jewish immigration, especially to Palestine, caused disturbances in this region. and this led to the development of Arab nationalism as a reaction. led to the rise of the Soviet Union. In Europe, when Mussolini

came to power in Italy and Hitler in Germany, these two the country gradually formed a revisionist front. Germany was forced to accept the Versailles limitations one by one, while Italy invaded Abyssinia in 1935 and took over the Mediterranean.

It posed a threat to British supremacy. Germany's efforts to get closer to Turkey and Italy's activities in the Mediterranean region before the Second World War. Developments that increased Turkey's importance in the eyes of the UK. As of the early 1930s, the effects of the 1929 economic depression began to fade in the international arena on the one hand, and increased polarization on the other. In this period, the status quo camp led by Britain and France the split and tension between the revisionist camp led by Germany and Italy it was starting to become clear (Oran, 2009, p. 271).

On November 1, 1931, President Gazi Mustafa Kemal (who had not yet taken the surname Atatürk), in his speech opening the 4th term of the Turkish Grand National Assembly, were based Turkey's foreign policy in the region on the principle of creating a secure geography from the Balkan states to Iran within the framework of good relations with neighbors. His speech is as follows:

President Gazi Mustafa Kemal: "Honorable Members of Parliament, p. Over the past year, the conciliatory and consistent character of our foreign policy was once again confirmed. The sincerity of our relations with our immediate neighbors has increased. We have good relations with every state in the international arena and we are achieving positive results. Our motto will always be to follow a path of peace that aims at Turkey's security and is not to the detriment of any nation (Bravo! Applause). We wish the same visits to Hungary. I would like to especially mention your impressions. The manifestations of friendship with the friendly Hungarian nation are worthy of the happy events we always desire and long for (Applause). The visit of His Majesty the King of Iraq and his honorable ministers left very sweet memories in our country. We were pleased to receive in Ankara the Honorable Commissar of Foreign Affairs of our great friend Soviet Russia. On this occasion, it was made clear that it is in the great interest and sincere desire of the two countries to maintain their experienced friendly relations with the same strength and sincerity. Dear Sirs, p. Turkey, due to its geographical position, is particularly interested in the preservation and consolidation of peace in the Balkans. It is natural to attribute a special sincerity to Turkey's satisfaction with the fact that it has almost no disputes and conflicts with its neighbors" (TBMM Z.C., 1931, p. 3-4).

At the beginning of the 1930s, the membership of the Republic of Turkey in the League of Nations was being beginning to discussed. In the Mosul Question between Turkey and Britain, the League of Nations ignored Turkey's just demands and ruled in favor of Britain, which caused Turkey to have a negative attitude towards membership in the League. This negative decision brought Turkey-Soviet Union relations closer to each other. The Soviet Union's belief that the League of Nations was established against it was also effective in its approach to Turkey. Turkey gradually moved closer to the Soviet Union and signed the Treaty of Friendship and Neutrality with Soviet Russia on December 17, 1925 (Başarır, 2019, p. 1420).

One of the problems Turkey had with the League of Nations was the exchange between Turkey and Greece. As the mixed commission established between Turkey and Greece failed to find a solution, the dispute was taken to the Permanent Court of Justice at The Hague on the recommendation of the League of Nations. The Court's interpretation of the term 'settled' on February 21, 1925 failed to resolve the dispute (Doğan, 2015, p. 231).

The event that led to the improvement of relations between Turkey and the League of Nations was the Bozkurt-Lotus case between Turkey and France in 1926. The case was brought by Turkey to the League's Permanent Court of International Justice and the matter was resolved in favor of Turkey by the court in 1927 (Ersaydı, 2010, p. 41). This was the first time Turkey had confidence in the League of Nations. Turkey, which was in favor of peace, later signed the Kellogg Pact and showed that it was open to international cooperation by

participating in the Preparatory Committee of the League of Nations' Disarmament Conference (Bıyıklı, 2016, p. 123-124).

With these developments, the states defeated in the First World War were also admitted to the League. In 1931, Turkey adopted in principle to join the League of Nations and assured the Soviet Union with a note. Turkey decided to join the League at the beginning of 1932. However, Turkey wanted to join the League by invitation, not by application. Spain's representative to the League of Nations, De Madariaga, took the floor at the General Assembly of the League of Nations on July 1, 1932 and presented the draft resolution inviting Turkey for membership on behalf of Germany, Albania, Australia, Austria, the British Empire, Bulgaria, Czechoslovakia, Denmark, Estonia, Finland, France, the Netherlands, Guatemala, Iran, Iran, Spain, Sweden, Switzerland, Italy, Japan, Colombia, Cuba, Latvia, Hungary, Panama, Poland, Romania, New Zealand, Yugoslavia and Greece. Sixteen members took the floor one by one and expressed their views on Turkey's participation in the organization (Uluslan, 2008). In conclusion, it was unanimously decided that Turkey would become a member of the League of Nations and be formally invited to make valuable contributions and that the General Secretariat would notify Turkey (Uluslan, 2008).

Upon the notification of the decision to Turkey, the Turkish Grand National Assembly (TBMM) decided to accept the invitation on July 9, 1932. The decision was notified to the General Secretariat of the League. On Monday, July 18, 1932, with the unanimous vote of 43 members of the League of Nations, Turkey became a member of the League. On the same day, it was decided that Turkey's representatives would attend the meetings of the ongoing period (Uluslan, 2008). The decision of the Grand National Assembly of Turkey to become a member of the League of Nations is reflected in the minutes as follows:

Dr. Tevfik Rüştü Bey, Minister of Foreign Affairs (after explaining at length the process of his invitation): “In response to your invitation on behalf of the General Assembly, I wish to inform you that the Republic of Turkey and Turkey is ready to become a member, and that Turkey is ready to conclude treaties with non-member states, including the treaties which Turkey has already concluded and the treaties it has assumed, and that this is in no way incompatible with the duties of a member of the League of Nations. In this respect, in fact, all these treaties, which were signed before the admission of Turkey, were signed by the same majority of the members of the League of Nations. I point out that they were signed in the spirit of the Treaty of Paris. In making this statement, I would like to emphasize that Turkey is in a special situation because of the commitments of a military nature arising from the treaties signed at Lausanne in 1923. I consider it a duty. In these circumstances I should recall the wording of the note dated 1 June 1925, signed by the representatives of Belgium, France, the British Empire, Italy, Poland and Czechoslovakia, which the German Government referred to in its letter of 8 February 1926 to the Secretary-General concerning the admission of Germany to the League of Nations. The last paragraph of that note is expressed as follows, (...The obligations imposed on the members of the League by this Article (Article 16) are to be understood in such a way that each of the member States of the League to ensure adherence to the treaty and to provide a defense against offensive action, in a way that is compatible with the military situation and to work together in an honest and effective manner within a scale that takes into account its geographical position is obliged to do so). I request the acceptance of my high regards Clerk general sir. I ask you to please approve this text that I have read out” (loud applause).

Chief – “Sir, you have listened to the statement of Mr. Acting Foreign Minister. Those who approve the reply to be written in the style he has read, please raise your hands. Those who do not... It is approved” (TBMM Z.C., 1932, p. 543-544).

Turkey's International Policy between 1932-1938 and its Reflection on the Minutes of the Grand National Assembly of Turkey

From the 1930s onwards, the balance in both Europe and the Middle East began to shift. In the Middle East, increasing Jewish immigration, especially to Palestine, caused disturbances in this region. and this led to the development of Arab nationalism as a reaction led to. In Europe, when Mussolini came to power in Italy and Hitler in Germany, these two the country gradually formed a revisionist front. Germany had to violate the Versailles limitations one by one, while Italy invaded Abyssinia in 1935 and took over the Mediterranean. It posed a threat to British supremacy. Germany's efforts to get closer to Turkey and Italy's activities in the Mediterranean region before the Second World War Developments that increased Turkey's importance in the eyes of the UK.

From the early 1930s onwards, the international arena was becoming increasingly polarized as the impact of the economic depression of 1929 began to fade. The division and tension between the status quo camp led by Britain and France and the revisionist camp led by Germany and Italy began to crystallize. Against this background and international environment, Turkey began to implement a significant part of its domestic reforms. realized and largely solved the problems left over from Lausanne. Revisionist states gained strength in Europe and began to disrupt the status quo of the United Kingdom and France due to its geographical position in the region. During this period, the UK tried to increase the possibilities of cooperation with Turkey. It was worried that Turkey would join the revisionist countries. Turkey had to fulfill the Misak-ı Milli (National Pledge), and although it thought that it had failed to do so, it did not join the revisionist countries. Even from the beginning of the 1930s, Italy's refusal to join the revisionist countries in the Eastern Mediterranean and its aggressive policy pushed Turkey away from the revisionist camp and closer to the status quo camp (Oran, 2009, p. 271).

Reflection of International Relations Issues on the Minutes of the 4th Period, 2nd, 3rd, 4th and 5th Legislative Years of the Grand National Assembly of Turkey (1. 11. 1931 - 23.12.1934)

During this period, Turkey was particularly disturbed by the aggressive policies pursued by Italy, and this led to Turkey's decision to take action against a possible Italian attack. Turkey needed an ally in the Mediterranean. Mussolini's imperialist activities in the Mediterranean and the decision of nearby Turkish Italy to establish military bases in the Dodecanese Islands made Italy a serious threat to Turkey (Barlas & Güvenç, 2009, p. 240). During this period, it became increasingly important for Turkey to maintain peace in its region and ensure its peripheral security against the aggressive policies of the increasingly unstable European and Far Eastern countries.

The first international issues of 1932 reflected in the minutes of the Turkish Grand National Assembly were "Law No. 1/204 on the Approval of the Ratification of the Residence Agreement between the Republic of Turkey and the United States of America and the States of Iraq (TBMM Z.C., 1932, p. 354-359) and the Reports of the Foreign Affairs Committee":

Deputy Minister of Foreign Affairs Şükrü Kaya B. (Muğla) - Distinguished gentlemen, I would like to inform you that the the document he presented for approval is one of the first and important documents in the recent history of the Orient. is one of them. Until now, the defunct Turkish Empire managed the State's relations with the outside world not through bilateral treaties but through unilateral capitulations. was doing. The Turkish nation is certainly not responsible for the misdeeds of the years leading up to the Republic. But the Empire, because of its ignorance and incapacity, left this country in an inferior position in the eyes of Europeans and Americans. This is a historical fact. It was only the Republic that erased this historical fact from Turkish political administration (Bravo, applause). If it is a great honor for us to see this every day and everywhere, it is a great lesson for future generations. The treaty we have

concluded with the American nation, with the united Governments of the United States of America, is based entirely on the principle of mutual reciprocity and is based on principles derived from the principles of international law. This treaty will be of great help to the development of the good relations which have existed between us and the American nation for a long time. Since the Treaty of Lausanne, the Americans have, as a matter of fact, developed very good feelings in favor of the Turks. It is natural that we should be pleased to see, read and hear them. There is no doubt that the Turkish nation feels the same way towards the Americans. If this feeling is known by official and unofficial Americans, it will undoubtedly arouse the same feeling in them. (Bravo, applause).

Chief - All those in favor of the articles ... Those who do not... It is accepted (TBMM Z.C., 1932, p. 354-355).

In the 2nd Legislative Year of the 4th Term of the Grand National Assembly of Turkey, the draft laws (Reports of the Justice and Foreign Affairs Commissions) on the Approval of the Memorandum of Understanding between the Government of the Republic of Turkey and the Governments of other nations were approved. Bill No. 1/325 on the ratification of the treaty of conciliation, judicial settlement and arbitration between the Republic of Turkey and the Kingdom of Sweden (TBMM Z.C., 1932, p. 126), p. Bill No. 1/323 on the ratification of the treaty between the Republic of Turkey and the Government of Iran on the demarcation of the frontier line and the parliamentary reports of the Committees of Foreign Affairs, National Defense and Internal Affairs (TBMM Z.C., 1932, p. 152), p. The Law No. 1/231 on the ratification of the Memorandum of Understanding between the Republic of Turkey and the Government of the United Kingdom and its ratification by the Committees of Justice and Foreign Affairs, The Draft Law No. 1/232 on the Approval of the Ratification of the Extradition Agreement between the Government of Iraq and the Government of the Republic of Turkey and the reports of the Justice and Foreign Affairs Committees, the Draft Law No. 1/235 on the Approval of the Ratification of the Residence Agreement between the Government of the Republic of Turkey and the Government of Poland and the report of the Foreign Affairs Committee, Residence, trade and navigation between the Government of Norway Bill No. 1/135 on the ratification of the treaty and reports of the Economic and Foreign Affairs Committees (TBMM Z.C., 1932, p. 380-398), p. Bill No. 1/322 on the ratification of the treaty of conciliation, judicial settlement and arbitration concluded between the Republic of Turkey and the State of Denmark, and the briefs of the Committees of Foreign Affairs and Justice (TBMM, 1932, p. 430-437), p. Republic of Turkey and Czechoslovakia The extradition treaty concluded between the The Bill No. 1/321 on the ratification of the treaty on judicial cooperation in criminal matters and the Mazbats of the Committees of Foreign Affairs and Justice (TBMM, 1932, p. 455).

As is customary, President Gazi Mustafa Kemal, in his opening speech of the 3rd legislative year of the 4th term of the Turkish Grand National Assembly, said that Turkey's international relations are based on "friendship":

"Honorable deputies of the nation! Our nation has shown great vigor in the face of the difficulties that all nations are struggling to overcome, and our Government is extremely sound (Applause). Our relations with our neighbors and with all nations are based on the serious and sincere idea of peace and security (Applause). Maintaining an honest position among friends is a principle to which we always attach great importance (Applause)" (TBMM Z.C., 1932, p. 3).

Turkey's peaceful policy in the Balkans was welcomed by the Balkan countries. Especially the Greek Government and Parliament attach great importance to this approach in the face of the growing danger in Europe. This idea is clearly expressed in the telegram sent by the Presidency of the Greek Parliament to the Turkish Grand National Assembly:

To President of the Grand National Assembly of Turkey

The signing of the new treaty establishing closer relations between Turkey and Greece confirms the firm determination of our nations to live peacefully and to sincerely pursue the goal of realizing their common interests and constitutes a new proof of the peace-loving mentality that has spread among the Balkan nations after the war. The parliament, which is the expression of the feelings of the entire Hellenic Nation, salutes the work done with enthusiasm. I convey to the Grand National Assembly my friendly and heartfelt greetings to Turkey.

President of the Assembly: Haralambos Vosikis (TBMM Z.C., 1933, p. 4).

In his traditional inaugural speech at the 1st session of the 4th legislative year on November 1, 1933, President Gazi Mustafa Kemal summarized the national and international situation of the republic, which celebrated its 10th anniversary. In particular, the President emphasized the importance of friendly relations with the Balkan countries and the possibility of an attack from the Balkans:

Dear Sir, the States in the Balkans and Central Europe The Republic of Turkey maintains a sincere position among them only because of the honest and open nature of its policy (Applause). We carefully consider the requirements of this very delicate policy. The Republic of Turkey's relations with other States I can say that their relations are generally good, in accordance with the provisions of the treaties and the requirements of international friendship (TBMM Z.C., 1933, p. 3).

The threat in the region was behind this speech. It began to deteriorate in the 1930s as Mussolini's expansionist policy began to take hold. Italy's foreign policy found external support with the rise of the Nazis in Germany in January 1933 and the rise of Franco fascism in Spain. more aggressive. The development that caused the greatest concern in Turkey was Mussolini's speech at the 2nd Five-Year Fascist Congress in March 1934. Italy's historical ambitions were in Asia and Africa. Two months later, Mussolini told the Daily Telegraph that Italy was a maritime state and needed 29 million tons of grain to feed its people. and it can only produce 6 million of them, so expanding he said he had to. Already during this period, the Italian leader for Mare Nostrum (Our Sea) (Oran, 2009, p. 295).

Following the opening speech of the legislative year by President Gazi Mustafa Kemal, the Ministry of Foreign Affairs took action and started signing memorandums of understanding on the description of the aggression of any aggressor state in the international arena.

Republic of Turkey and Czechoslovakia, Law No. 1/771 on the ratification of the Convention between the Governments of Romania, the Union of Soviet Socialist Republics and Yugoslavia on the definition of rape Approval of the draft bill and the report of the Foreign Affairs Committee (TBMM Z.C., 1933, p.104-121). The Bill No. 1/770 on the ratification of the Convention between the Republic of Turkey and the Governments of Afghanistan, Estonia, Iran, Latvia, Poland, Romania and the Union of Soviet Socialist Council Republics on the definition of rape and the report of the Committee on Foreign Affairs (TBMM Z.C., 1933, p.104-124). Bill No. 1/806 on the ratification of the treaty of friendship between the Republic of Turkey and the State of Iran and the report of the Council of Foreign Affairs (TBMM Z.C., 1933, p.105).

Finally, the "Balkan Treaty" (Oran, 2009, p. 295) signed on February 9, 1934 between Turkey, Yugoslavia, Greece and Romania in order to put an end to security concerns in the Balkans was ratified by the Turkish Grand National Assembly on March 6, 1934 (TBMM Z.C., 1934, p. 23-26).

Turkey, its accession to the General Convention on Arbitration for the peaceful settlement of disputes between States and Foreign Relations Bill No. 1/805 and Justice Committees were approved (TBMM Z.C., 1934, p. 124-125).

President Gazi Mustafa Kemal Atatürk, in his traditional opening speech of the 5th legislative year of the 4th term of the Turkish Grand National Assembly, drew attention to the danger in Europe and drew attention to the friendship alliances established by Turkey.

Friends, In the last year, the international political world has become preoccupied with protection, p. that is why armaments have been accelerated in all countries. The Government of the Republic, on the one hand, has therefore endeavored to strengthen the power of national protection, and on the other hand, in order that peace may not be shaken, it has done its utmost to keep to the path which gives hope to the cooperation of nations (sustained applause). The unbreakable commitment of Republican Turkey to its friendships has been tested in the past years on various occasions (applause). It is a well-known characteristic of our nation to keep its promises to each other (Applause). We have always paid attention to this and will continue to do so in the future will be clear. The Balkan Treaty, (Continuous applause) the Balkan States will be able to recognize each other's a happy one that takes into account the respect (Applause). We believe that this is a real is obviously of some value. The "Balkan Treaty Our nation welcomed the efficient and appropriate work of the "council" with love (Applause) (TBMM Z.C., 1934, p. 3).

Reflection of International Relations Issues on the Minutes of the 5th Period, 1st, 2nd, 3rd, 4th and 5th Legislative Years of the Grand National Assembly of Turkey (1.03.1935 - 10.11.1938)

On February 8, 1935, following the constitutional amendment on December 5, 1934 that gave women the right to be elected as deputies, 383 male and 18 female deputies were elected as a result of the general elections held to determine the deputies of the 5th term of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM), and the TBMM started its work in the 1st legislative year of the 5th legislative term on March 1, 1935.

In the 1st and 2nd legislative years of the 5th term of the Turkish Grand National Assembly, two issues came to the forefront in international relations. The first one was the signing of commercial agreements with neighboring states (Greece, Syria, Soviet Union, Bulgaria) and other European states (Italy, Norway, Spain, Yugoslavia, etc.). This was stated by President Kemal Atatürk in his opening speech of the 3rd legislative year of the Turkish Grand National Assembly on November 1, 1936:

Our trade relations have expanded this year. Mutual breadth and convenience are the principle we follow. Where our exports are facilitated, we are not afraid of increasing imports. We are trying to increase and facilitate these imports. This honest policy has steadily increased the volume of our trade since the first year (TBMM Z.C., 1936, p. 5).

The other issue was the solution of border problems with neighboring countries (the Soviet Union and the French Mandate Administration of Syria).

One of the issues that could not be fully established by the Lausanne Peace Treaty in accordance with the principle of national sovereignty and full independence for Turkey was the status of the Black Sea Straits. Turkey has a number of restrictions on its sovereignty in the Lausanne Convention on the Straits the reason why he reluctantly agreed to the provisions the League of Nations, as well as the desire for a peaceful outcome that the collective security system created will function and that international disarmament that it was going to happen.

For the first time, at the disarmament conference held in London in 1933, Turkey asked for the abolition of the provisions of the Lausanne Straits Convention, which demilitarized and demilitarized the shores of the Straits and the islands in the Sea of Marmara (except İmralı). But this request was ignored as it was not relevant to the subject matter of the conference (Oran, 2009, p. 370). On April 10, 1936, Turkey sent a note to the state's

parties to the Lausanne Convention on the Straits, requesting the convening of an international conference to determine a new regime. The request in question It was based on the principle of "rebus sic stantibus"⁵ in international law.

All the parties to the Convention (except Italy, which signed it in 1937) responded positively to Turkey's note. The USSR was dissatisfied with the regime introduced by the Lausanne Convention on the Straits, and therefore made changes in the Straits regime in its favor Turkey's proposal, believing that it could do so. Bulgaria, although it did not want Turkey to strictly control the Straits, did not oppose the new regime, hoping that the Turkish initiative would give it the opportunity to change the provisions of the 1919 Neuilly Treaty on demilitarization. Greece, Romania and Yugoslavia supported Turkey on this issue because of the Balkan Pact. France, despite being a status quoist, opposed to the status quo in Europe and the peace treaties, did not want to prevent a change that Moscow welcomed, also due to the influence of the alliance treaty it had signed with the USSR in 1935 in order to gain Soviet friendship against Germany. Britain, the architect of the Lausanne Straits Treaty, on the other hand, welcomed the Turkish proposal as it wanted to draw Turkey to its side against the Italian threat in the Mediterranean.

At the end of the Montreux conference, the Montreux Straits Convention was signed on July 20, 1936. signed. This convention and its annexes were ratified by the Turkish Grand National Assembly on July 31, 1936 (TBMM Z.C., 1936, p. 331-342). It entered into force on November 9, 1936. The Straits area is controlled by the Turkish army militarization began on August 15, 1936, in accordance with the protocol (Oran, 2009, p. 374).

President Kemal Atatürk expressed his satisfaction with the signing and entry into force of the Montreux Straits Convention in the opening speech of the 3rd Legislative Year of the 5th Term of the Turkish Grand National Assembly:

The signatories of the Montreux Treaty, who have shown great friendship and understanding by recognizing Turkey's rights, have also rendered a valuable service to the cause of a general peace, the stability of which everyone must work for in this critical period of the world (Applause). The Straits, which had been a source of dispute and ambition many times in history, are now completely under Turkish sovereignty, and are used only for trade and commerce. It has become an avenue of friendly relations (Applause). Henceforth, the passage of warships of any belligerent State through the Straits is forbidden (Bravo, applause). On this occasion, on land and sea, the Great The friendship between us and our neighbor Soviet Russia, which has passed through all kinds of experiences for fifteen years, has maintained its strength and sincerity of the first day and has continued to develop naturally. I am also pleased to declare that it continues (Sustained applause) (TBMM Z.C., 1936, p. 5).

Another problem that left the integrity of the Turkish homeland incomplete and awaiting a solution was the Hatay problem. Atatürk, taking advantage of the tension created by Hitler in Europe after the 1936 Montreux Straits Convention, believed that it was time to solve the Iskenderun problem.

After the Battle of Sakarya, France realized the power of the National Struggle. On October 20, 1921, between Franklin-Bouillon and Yusuf Kemal, negotiated by Mustafa Kemal himself an agreement was signed. Articles 7, 8 and 10 of the agreement are important in terms of the later Hatay problem. Article 7 states that "A special administrative regime will be used for the Iskenderun region. The people of this region, who are of Turkish ancestry, shall be entitled to enjoy their culture. It shall enjoy every facility for its development. The Turkish language shall have an official character there", while Article 8 determines the Turkey-Syria border line and

⁵ Latin for "circumstances was changed" principle of international law. This principle is called according to the treaty at the time of its conclusion the parties have the right to terminate or suspend the application of this treaty in the event of a change in circumstances affecting the treaty has the right (Pirim, 2022: 50).

the border is drawn in a general way to pass just south of Payas on the Gulf of Iskenderun, that is, to leave the Sanjak of Iskenderun to France (Oran, 2009, p. 149-150).

However, it was unacceptable that Hatay, which was a Turkish homeland, remained outside the borders of Turkey. Atatürk sent a letter to the French Government on behalf of Turkey, proposing that France, in parallel with its decision on Syria and Lebanon, should make a similar decision on the Iskenderun Sanjak, which was predominantly Turkish, but this proposal was rejected (Dayı, 2002, p. 335-336).

While steps were taken in diplomacy between France and Turkey for the solution of the Hatay Issue, the delay and the lack of the desired results from these steps were reflected in Atatürk's opening speech to the Grand National Assembly of Turkey on November 1, 1936 and this speech was considered to be a full ultimatum, p." *In the meantime, the main issue that occupies our nation day and night is the fate of Antakya and Iskenderun and their region, whose true owner is a Turk. This is the single greatest issue between us and France. (Continuous standing ovations, hurray, hurray)* (TBMM Z.C., 1936, p. 6-7)."

Deputy Minister of Foreign Affairs Dr. Tevfik Rüştü Aras his speech about Iskenderun and Antakya in the Grand National Assembly of Turkey on November 27, 1936 was summarized as follows:

Do I need to tell you how the Wisdom of the Republic has been engaged in this work with all its heart and soul after hearing the great chief's explicit declaration on this matter? After having settled the thousand and one painful accounts that the general war catastrophe had heaped upon us and the liquidation of which was left to our generation, by negotiations in Moscow, in Ankara, in Lausanne and in the speeches and conferences that followed them, and by replacing old disputes with firm friendships, the fact that the fate of Iskenderun and Antioch has not yet been settled in practice in a fundamental way stands as the only national issue that worries the Turkish nation day and night. The fact that this matter has been left to the last is not in any way due to the fact that in our opinion its importance is different from our other settled affairs (TBMM Z.C., 1936, p. 70-79).

Ataturk was very disturbed by the fact that all attempts did not yield the desired results. He believed that it was time to take action. For this reason, he invited Prime Minister İnönü, Chief of General Staff Fevzi Pasha and Foreign Minister Tevfik Rüştü to a meeting in Eskişehir. After the meeting in Eskişehir, he left for Konya with the participants of the meeting. In his meeting on the train, he said the following: "*I would never drag the country into a war, but the Hatay problem has been my indispensable cause* (Dayı, 2002, p. 336)."

However, as long as the Hatay issue, which he said "*It is my personal matter*", was not resolved, Atatürk's discomfort was increasing. On October 29, 1937, in his speech to the foreign ambassadors attending the Republic Day ceremonies, he said the following to the French Ambassador Ponsa:

"I do not wish to enlarge territory, p. I am not in the habit of disturbing peace. I promised my nation from the rostrum of the Grand Assembly that I will take Hatay! My nation believes in what I say. If I cannot fulfill my promise, I will not appear before him, I cannot stay in my place... (Dayı, 2002, p. 337-338)"

The proposal of Mahmud Esad Bozkurd, Member of Parliament for Izmir, and two of his friends, that the Grand National Assembly of Turkey thank Atatürk and the İsmet İnönü Government for the success achieved in the Hatay issue. Prime Minister İsmet İnönü's thank you speech reflected in the minutes of the Turkish Grand National Assembly, p.

Prime Minister İsmet İnönü (Malatya)-The fact that our friend Mahmud Esad Bozkurd was instrumental in opening such a discussion has invited me to thank him personally. I also thank him very much for his compliment towards us. I owe it to the sensitivity shown by the great Atatürk in this national issue, as in every great issue, to praise his efforts to explain a national cause on the path of peace,

humanity and civilization and to bring it to a positive conclusion (Applause). It is an important development and a valuable stage for humanity when nations can put forward their causes with enthusiasm, discuss them with an open heart, no matter how difficult they may be, and finally feel satisfied with the results achieved (Strong and sustained applause) (TBMM, 1937, p. 160-173).

Conclusion

In the 15 years following the proclamation of the Republic, Turkey experienced the most intense period in the field of public diplomacy between 1931 and 1938. In 1929, the economic depression that started in the United States shook the strong and weak political systems of Europe and disrupted their internal and external political balances. With the rise of nationalist politics, which saw the crisis as an opportunity, it paved the way for totalitarian regimes that used revenge in states that were condemned to poverty after the First World War with agreements containing harsh conditions.

The possibility that the changing political climate in European politics would turn into a threat over time for Turkey, which was in an effort to establish an exemplary democracy based on the principle of “National Sovereignty” with the proclamation of the Republic, increased the importance of public diplomacy to be followed especially after the 1930s. In this direction, first of all, the importance of supporting the steps necessary for international security in public diplomacy by the Turkish Grand National Assembly through the smart diplomacy decisions to be followed by the Republican Government emerged. Turkey's membership in the League of Nations, environmental security agreements, security of the Turkish Straits, mutual trade agreements and judicial agreements all constituted the public diplomacy efforts of the Turkish Grand National Assembly in the 4th and 5th legislative periods together with the domestic public order laws.

Thus, the Republic of Turkey emerged from the First World War defeated, under the leadership of Gazi Mustafa Kemal Atatürk, it was the Turkish Nation and the Grand National Assembly of Turkey, composed of its representatives, who were behind this success of the Republic of Turkey, which recognized its existence to the whole world with its victory first on the battlefields and then at the diplomatic table.

In the 1930s, the Turkish Grand National Assembly, on the one hand, tried to complete the construction of the young republic by enacting the revolutions made for it, and on the other hand, by taking steps to develop international diplomatic, commercial and friendly relations, it managed to ensure its peripheral security in an increasingly unstable European context. Thus, it prevented Turkey from being dragged into World War II, the greatest catastrophe of the 20th century. He also had secured the integrity of the homeland with his stance on the Montreux Straits Convention and the Hatay issue.

References

- Atatürk, G. M. (2007). *Nutuk*. Ankara: Yakamoz Yayıncılık.
- Barlas, D. and Güvenç, S. (2009). Turkey and the Idea of a European Union during the Inter-war Years, 1923–39. *Middle Eastern Studies*, 45(3), 425-446. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00263200902853421>
- Başarır, M. (2019). Sovyet Rusya'nın 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın feshine yönelik Türkiye'ye verdiği notaların Türk basınına yansımaları. *Belgi Dergisi*, 2(18), 1417-1448. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/769706>
- Bıyıklı, M. (2016). Türkiye'nin ittifak politikası ve katıldığı uluslararası güvenlik ittifakları (1928-1938). *Yeni Fikir*, 8(17), 121-136. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1721404>
- Dayı, E. (2010). Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a katılması. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 331-340. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32606>
- Doğan, N. (2015). Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nda Türkiye-Yunanistan mübadele davaları. *TESAM Akademi Dergisi*, 2(2), 221-239. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/138015>
- Ersaydı, A. (2009). Bozkurt-Lotus Davası ve Genç Türkiye'nin hukuksal yetkinliği. *Tarih Okulu Dergisi*, 2010(VI), 33-43. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/144878>
- Fleming, T. (2002). *The New Dealers' War: FDR and the War within World War II*. London: Paperback.
- Görgen, İ. (2021). Rusya'da Stalinizm'in doğuşu. *Avrasya İncelemeler Dergisi*, 10(2), 225-248. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2009206>
- Hitler, A. (2017). *Mein Kampf*. Ankara: Parga Yayıncılık.
- Oran, B. (2009). *Türk dış politikası (1919-1980)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özel Özcan, M. S. (2019). Westphalian devletler sistemi ve modernleşmenin geleneksel dünyanın büyük güçleri olan imparatorluklara etkisi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(1), 49-62. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/843945>
- Pirim, C. Z. (2022). Uluslararası andlaşmalar hukukunda değişim, istikrar ve değişim yoluyla istikrar: Rebus Sıc Stantibus. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* (51), 47-76. <https://doi.org/10.54049/taad.1139345>.
- TBMM. (1931). *Zabıt Ceridesi Cilt 4-2 (1)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- TBMM. (1932). *Zabıt Ceridesi 4-2 (54)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- TBMM. (1932). *Zabıt Ceridesi 4 -2(62)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- TBMM. (1932). *Zabıt Ceridesi 4-2(64)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1932). *Zabıt Ceridesi 4-2(72)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1932). *Zabıt Ceridesi 4-2(75)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1932). *Zabıt Ceridesi 4-2(76)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1932). *Zabıt Ceridesi 4-3(1)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1932). *Zabıt Ceridesi Cilt 9 (1)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1933). *Zabıt Ceridesi 4-3(71)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1933). *Zabıt Ceridesi 4-4(1)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1933). *Zabıt Ceridesi 4-4(17)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1934). *Zabıt Ceridesi 4-4(24)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1934). *Zabıt Ceridesi 4-4(43)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1934). *Zabıt Ceridesi 4-5(1)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1936). *Zabıt Ceridesi 5-2 (81)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1936). *Zabıt Ceridesi 5-3 (1)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1936). *Zabıt Ceridesi 5-3(8)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM. (1937). *Zabıt Ceridesi 5-3(30)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Uluslan, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi. *Çağdaş Türk Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 237-258. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233348>

Genişletilmiş Özet

Amaç

Türk kamu diplomasi oluşum süreci farklı dönemlerde farklı biçimler almıştır. Bu çeşitlilik, bir yandan Türkiye'nin iç yapısındaki değişimlerin, diğer yandan da uluslararası sistemdeki değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu felsefesi Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e göre vatanın geleceği ve bağımsızlığı “yalnız işgallerin kaldırılmasıyla değil, aynı zamanda milli egemenliğe dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devletinin kurulmasıyla sağlanacaktır! Türkiye'nin iç ve dış politikası iki temel ilke üzerine inşa edilmiştir. İç politikanın temeli “milli egemenlik” iken, dış politikada izlenecek barışçıl bir politika ve yapılacak devrimlerle galiplerin ulaştığı medeniyete ve hatta ötesine ulaşmanın koşulu “tam bağımsızlık” ilkesiydi. Bu çalışmada, 30'lu yılların başından itibaren dünyayı felakete sürükleyecek olan Avrupa'daki siyasi gelişmelerin Türk kamu diplomasisine yön veren TBMM'nin aldığı kararlar ve Meclis tutanaklarında yer alan tartışmalar incelenecektir. Böylece teokratik yönetimlerin yükselişe geçtiği 1930'lu yıllarda “Milli Egemenlik” kavramının en temel kurumu olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hükümetin aldığı kamu diplomasi kararları karşısındaki tavrının dünya barışının korunması açısından ne kadar önemli olduğunu göstermek amaçlanmıştır.

Tasarım ve Yöntem

Araştırma kapsamında 1930'lu yılların başlangıcında Avrupa'da yaşanan siyasi gelişmeler incelenmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'ya yerleştirilmeye çalışılan yeni siyasi düzen karşısında, savaşın mağlup devletleri içinde yaşanan siyasi devrimler sonucu, milliyetçilik akınlarının yükselişe geçmesiyle oluşan totaliter düzenlerin, zamanla başta Avrupa olmak üzere dünya barışına yönelik tehdidin varlığı incelenmiştir. Verdiği Ulusal Kurtuluş Savaşı sonucuyla tam bağımsızlığını kazanan ve yürüttüğü etkin kamu diplomasi ile medeni dünyanın onurlu bir üyesi olduğunu tescil ettirdiği Lozan barış Anlaşması'ndan sonra Cumhuriyeti ilan eden Türkiye içi ise medeni dünyanın gereği olan inkılapların inşası için milli iradenin temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yoğun yasama dönemlerinin çalışma sorumluluğu başlamıştır. Ancak başta Avrupa olmak üzere Dünya'da yaşanan dengesiz siyasi gelişmeler, başta Cumhuriyet Hükümeti ve TBMM tarafından doğru yönetilmediği taktirde Türkiye Cumhuriyeti'ni yeni bir kaostan içine girme ihtimali, ülkenin tüm kazanımlarını ve geleceğini yok edebilirdi. Türkiye'yi, yaklaşan bu büyük tehlikeden koruma ve güvende tutma görevi ancak başta Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün izlediği akılcı politikalar ve TBMM'nin bu politikalar doğrultusunda alacağı doğru kararlarla mümkün olabilirdi. Bu anlamda öncelikle çalışmanın tasarımı, TBMM, Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasını sağlayan inkılap kanunlarının yasallaştırma çalışmalarının yansıması, özellikle 1930'lardan sonra dengesizleşen Avrupa siyasetinde barışçıl bir yol izleyecek kamu diplomasi politikalarını oluşmasında aldığı kararlarla, hükümete olan desteği dönemsel olarak incelenmiştir. Çalışma yöntemi olarak, 577'den fazla Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanağı literatür ve arşiv taraması yoluyla incelenmiş ve ilgili olanlar analiz edilerek uygulanmıştır.

Bulgular

Türkiye Cumhuriyetin ilanından sonraki 15 yıl içerisinde 1931-1938 arasında kamu diplomasi alanında en yoğun dönem yaşanmıştır. 1929 yılında Amerika'da başlayan ekonomik bunalım, Avrupa'nın güçlü ve zayıf siyasal sistemlerini de sarsmış, iç ve dış siyasi dengelerini bozmuştu. Yaşanan krizi fırsat olarak gören milliyetçi siyasetin yükselişe geçmesiyle Birinci Dünya Savaşı sonrası ağır koşullar içeren anlaşmalarla yokluğa mahkûm edilen devletlerde intikam duygusunu kullanan totaliter rejimlerin önünü açmıştı. Cumhuriyetin ilanı ile “Milli Hakimiyet” ilkesine dayalı örnek bir demokrasi kurma çabası içinde olan Türkiye için Avrupa siyasetinde değişen siyasi iklim zamanla bir tehdit haline dönüşme ihtimali, özellikle 1930'lardan sonra takip

edilecek kamu diplomasisinin önemini artırmıştı. Bu doğrultuda öncelikle kamu diplomasisinde uluslararası güvenlik için gerekli adımların Cumhuriyet Hükümeti'nin izleyeceği akıllı diplomasi kararların TBMM tarafında desteklenmesi önemi ortaya çıkmıştı. Türkiye'nin öncelikle Milletler Cemiyeti üyesi olmak üzere, çevresel güvenlik anlaşmaları, Türk Boğazlarını güvenliği, karşılıklı ticaret anlaşmaları ve adli anlaşmaların tamamı TBMM'nin iç kamusal düzen yasaları ile birlikte 4. Ve 5. yasama dönemlerinde kamu diplomasi çalışmalarını oluşturmuştur. Ayrıca TBMM'nin kamu diplomasisindeki etkin rolü, milli iradenin de tam olarak uluslararası ilişkilere yansıdığını göstermiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasına rağmen, önce savaş meydanlarında sonra da diplomasi masasında kazandığı zaferle varlığını tüm dünyaya kabul ettiren Türkiye Cumhuriyeti'nin bu başarısının ardında Türk Milleti ve onun temsilcilerinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. 1930'lu yıllarda TBMM, bir yandan kendisi için yapılan devrimleri yasalaştırarak genç cumhuriyetin inşasını tamamlamaya çalışmış, diğer yandan da uluslararası diplomatik, ticari ve dostluk ilişkilerini geliştirecek adımlar atarak giderek istikrarsızlaşan Avrupa ortamında çevre güvenliğini sağlamayı başarmıştır. Böylece Türkiye'nin 20. yüzyılın en büyük felaketi olan İkinci Dünya Savaşı'na sürüklenmesini engelledi. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay meselesindeki tutumuyla da vatanın bütünlüğünü güvence altına almıştı.

Sınırlılıklar

Araştırma hazırlanırken, dönemsel olarak TBMM'nin 4. ve 5. yasama dönemlerine ait 577 tutanağa TBMM arşiv kayıtlarına ulaşılmasında herhangi bir sınırlama yoktur. Araştırmacılar, TBMM arşiv belgeleri ve bu belgelerin dijital ortama aktarılmasından dolayı, belgelere kolaylıkla ulaşılma imkânı sağlamıştır. Ancak dönem içinde kamu diplomasi alanında yapılan uluslararası anlaşmaların muhatap devletlerin parlamentolarında yapılan görüşme ve tartışmalar ile ilgili belgelere ulaşılabilmesi bir sınırlılık olarak kabul edilmiştir. Dönemsel olarak alınan parlamento kararlarının muhatap devletler açısından incelenmesi, dönemin siyasi yapısı konusunda alana katkı sağlayacaktır.

Öneriler (Teorik, Uygulama ve Sosyal)

Araştırma sonuçları kendi bağlamında bir örnektir. Türkiye Cumhuriyeti inşa süreci başlangıcından günümüze kadar süregelen kamu diplomasi alanındaki gelişmeler, özellikle bu bağlamda TBMM'nin rolü araştırmacılar tarafından analiz edilmesi yasama organının sadece iç siyasi sistemlerin oluşmasında değil, aynı zamanda kamu diplomasi alanında öneminin ortaya konulması bakımından çalışmanın TBMM'nin teorik alt yapısını oluşturacaktı. Dönemsel yaşanan ve aldığı isabetli kararlarla Türkiye Cumhuriyeti'nin kamu diplomasi gelişmesine hizmet eden çalışmalar, gelecekte yasama organının benzer olaylar karşısında alacağı kararlara ve uygulamalarına örnek teşkil etmesi bakımından önemli olacaktır.

Özgün Değer

Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde kamu diplomasisi alanında en yoğun ve kritik dönemi (1931-1938) ele almıştır. Bu dönemde, yürütmenin başında bulunan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk yönetiminde cumhuriyet hükümeti, Türk milletinin yaklaşan ve dünya barışını tehdit eden siyasal kaosun etkilerinden korumak için kamu diplomasi alanında alınan kararların TBMM tarafından da desteklenerek, yasalaştırılması, Türk demokrasisinin sağlıklı işleyişinin değerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Avrupa siyasetinde, demokrasinin temel kurumu olan milli meclislerin demokrasiden uzaklaştığı, totaliter rejimlerin yükselişe geçtiği 1930'lu yıllarda TBMM'nin örnek gösterilecek düzeyde aktif olarak çalışmasını incelenmesi bu çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır. TBMM tarafından dünya barışına katkı sağlamak amacıyla uluslararası diplomasi alanına krize dönüştüğü bu dönemde aldığı kararlar, Türk kamu diplomasi alanında geleceğe yönelik çalışmalara örnek olacağı gibi, demokrasiyle yönetilen ülkelerin

parlamentoları tarafından kamu diplomasi adına alınacak kararlara da örnek teşkil edecektir. Ayrıca TBMM`nin kamu diplomasisinde aktif rol alması kuruluşundan itibaren Türk demokrasinin sadece iç siyasette değil, uluslararası siyasette de sağlıklı bir başlangıç ve gelişme göstermesi araştırılması, çalışmanın özgün değerini artırmaktadır. Alanla ilgili benzer çalışmaların artması ve yayınlanması özellikle Türk demokrasinin sağlık işleyişine katkı sağlayacaktır.

Araştırmacı Katkısı: Murat KÖYLÜ (%100).

